Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Toonneel der steden van 's Konings Nederlanden : met hare beschrijvingen

https://hdl.handle.net/1874/416652

VIII E. 9. 27

PLVS VLTRA.

BRABANTIA.

LIMBVRGVM.

TOONNEEL
DER
STEDEN
VAN
's KONINGS NEDERLANDEN,

Met hare Beſchrijvingen,

Uytgegeven

By JOAN BLAEV.

LVTZENBVRGVM.

FLANDRIA.

MARCHIONATVS S.R.IMP.

HANNONIA.

ARTESIA.

NAMVRCVM.

MACHLINIA.

JOAN BLAEV AEN DEN LESER.

MYn voornemen is, gunſtige Leſer, een Toonneel te bouwen, om op het ſelve de Afbeeldingen en Beſchrijvingen van de Steden des Aertrijcks te vertoonen. Ghy ſult, geloof ick, met my oordeelen, dat het een wichtigh werck is, van meer dan gemeenen arbeit, oneindelijcke koſten, en by het leven van een menſch naeulijcks te bereicken. Ick ſal evenwel aenvangen, en met onvermoeiden yver, ſoo veel mogelijck is, voortgaen, niet alleen met dit, maer oock met onſen Atlas (van welke alree vier ſtucken uitgegeven ſijn, en het vijfde onder de Pers is) te vercieren en vermeerderen, tot het einde mijner jaren, welcke ick ten beſten van 't gemeen altijt ſal trachten te beſteden.

Ick begin dan, om verſcheide inſichten, eerſt met Nederlant; want ick dat, als mijn Vaderlant, beſt kenne; en, volgens de wetten der Natuur, meeſt bemin. Voegh hier by, dat Neêrlant in deſe eeuw het eenigh Toonneel is van de dapperſte verrichtingen des geheelen Aertbodems, waer op de grootſte Oppervorſten hunne hartstochten aen de weerelt vertoonen; ſoo dat overlang de treffelijckſte verſtanden hunne oogen herwaerts gekeert hebben: want ſoo ghy u voorſtelt de gedurige oorlogen, die, ſedert tachtigh jaren, met de meeſte krijgelheit, tuſſchen ſulcke machtige en ſtrijtbare Volckeren, gevoert ſijn; waer in ſoo veel legers en rijckdommen verſmolten, landen en ſteden verdorven, en ontallijcke gruwelen en bloetſtortingen gedaen ſijn; ghy ſult met my moeten bekennen, dat aen deſe Landen, die alle andere van de geheele weerelt

relt tot een helder voorbeelt ſtrecken, d'eerſte plaets toekomt. Nadien oock de Vrede, die men geloofde dat in eeuwige ballingſchap van hier verſtooten was, tegen yders hoop en verwachting, ſoo geluckigh weder ingevoert, en op vaſte zuilen geſtelt is; en dat wy nu ſien, dat d'overwinnaers oock overwonnen konnen werden: want de Koning van Spanje, en onſe doorluchtige Vaders de Heeren Staten, na ſoo veel overwinningen beide onverwonnen, verwinnen ſich ſelve, in 't aengaen van een eeuwige Vrede; waer door het ſchijnt, dat ſy den oorlogh, ja d'overwinning ſelf, te boven gaen, en ons een gedurige ruſt beloven. Hoe geluckigh ſijn wy, die deſe tijdt beleven! dewijl wy ſien 't geen onſe voorouders onmogelijck achten, wy naeulijcks gelooven, ja onſe nakomelingen van verbaeſtheit ſal doen verſtommen. Deſe verwinning van ſich ſelf (wiens weêrga de weerelt nooit ſach, nocht ſien ſal, dan na dit voorbeelt) heeft ons de Vrede, van vele gewenſcht, en van niemant gehoopt, voortgebracht. Nu wenſch en bid ick, en al die met my 't gemeene beſt oprechtelijck beminnen, dat deſe geluckige ſpruit van ſoo een edelaerdige moeder dagelijcks groeye, tot de genoeghſame grootte en ſterckte van een algemeene ruſt. Maer waer vervoert my d'onuitſprekelijcke ſoetheit van de Vrede? Ick keer, en laet die beſchrijving aen d'allergeleertſte tongen en pennen; ſy ſullen genoeghſame ſtof en arbeidt vinden.

Ick offer u nu Nederlant in twee deelen, verciert met de namen van Koninglijck, en Vereenighd: 't een vervat de Steden van de Nederlanden onder des Konings gebiet; 't ander die van de Vereenighde Nederlanden onder de regering der Staten; welcke afdeeling hen, buiten twijfel, niet mishagen ſal, om datſe door haer ſelf gedaen is; en daerom oock niemant onaengenaem behoort te ſijn. Ontfang dan, gunſtige Leſer, dit Werck, en gebruick het, terwijl

ick

ick ondertuſſchen Italien, oock in twee ſtucken, gereet make; waer in ghy de wonderen van den voorleden en tegenwoordigen tijt ſult aenſchouwen. De genegenheit die ick dat lant toedraegh, om dat 't eenige tijt de ſoetſte verblijfplaets mijner jeught geweeſt is, verbint my, dat het terſtont op mijn Vaderlant volgh. Daer na ſal ick overgaen in Spanje, om die Steden, en wat in de ſelve ſchoon en wonderlijck voor 't oogh is, te vertoonen en beſchrijven; en voegen daer by 't gene onder 't gebiet van die Koning in de Ooſt- en Weſt-Indien is, met de plaetſen welcke onſe Neêrlanders in die geweſten beſitten, alles gedeelt in drie ſtucken. Van daer meen ick in Vranckrijck te gaen, het welck, om ſijn wijtſtreckende grootte, en menighte van ſteden, verſcheide ſtucken eiſcht: waer toe de wetenſchap en goede wil der gener, die vermogen hebben in ſoodanige ſaken, en hun Vaderlant en deſe kunſten beminnen, ſeer dienſtigh weſen ſal. Engelant en Schotlandt ſullen oock hun plaets krijgen; want ick alree veel ſtucken daer van gereet heb, die ick opmake; en wende voorts alle vlijt aen, om by een te vergaderen, wat van de Noortſche landen, als Sweden, Denemarcken, Noorwegen, en die meer na 't Ooſten ſtrecken, als Polen, Moſcovien en Grieckenlant, te bekomen is; op dat uwe hope en verlangen niet te vergeefs ſy. Duitſlant meyn ick niet aen te roeren, dewijl Mattheus Merian ſijn kunſt daer aen getoont heeft: en op dat ick oock te raſſer in mijn voornemen van dit Tooneel der Steden, en onſen Atlas te volmaken, voortgaen mach. Indien iemant iets, 't gene hy tot verbetering oft vermeerdering van dit Werck dienſtigh acht, kan bybrengen, om het te helpen vercieren en verheerlijcken, hy gelieve het my deelachtigh te maken; op dat hy ſijn Vaderlandt, de nakomelingen, en my in 't byſonder een aengenamen dienſt bewijſe, en aen hem verplichte.

AEN

AEN DE SELVE.

IN dit Deel ſiet men de Steden van't Koninglijck Nederlant, door welcke benaming ick verſtae de Provincien der Nederlanden, die den Koning van Spanje tot haren Opperheer erkennen; op dat ick het door de ſelve naem te klaerder van de Vereenighde Landen onderſcheyde. Ghy ſult ſeggen, dat deſe naem en deeling gantſch nieu en ongehoort ſijn. Ick ſta het toe: doch ghy moet my oock toeſtaen, dat het niet oneygentlijck is, maer ſeer dienſtigh in deſe tijdt, om de Vrede voor weynige jaren geſloten. Indien evenwel iemant dunckt, dat dit niet gevoeghlijck is, en my daer over beriſpen wil; die ſchijnt, na mijn oordeel, den Koning, en de Staten der Vereenighde Nederlanden, ſelf te beſtraffen. Maer, u verſellende, laet ons gaen van de tijtel naer het boeck, en van de naem naer de ſaeck. Ick had mijn voornemen eerder uytgevoert; doch wat kon ick doen, dewijl de tijden ſoo verdurven waren? want door wat middel ſou ick van hen, die toen onſe vyanden waren, ſoodanige dingen, welckers gemeen-making ſy geloofden tot haer nadeel te ſtrecken, verkregen hebben? Indien ick t'eeniger tijdt verwerve, door de bant der Vrede, die de harten t'ſamen hecht, van de gene, die nu onſe vrienden ſijn, dat ick my durve beloven; ſoo ſal ick al't gene dat men by dit Deel, en by dat van 't Vereenighde Nederlant ſal konnen voegen, in een byſonder Aenhangſel uytgeven. Ick begeer alleen, dat uwe billijckheyt mijne begeerte, tot het overige te volmaken, vermeerdere. De regeering van Antwerpen (een der voornaemſte ſteden in dit deel, en na welckers voorbeelt vele andere beſtiert worden) is hier wat breeder, doch byna met d'eyge woorden van Guicciardin, dewijl ick tot noch toe niets beters kon bekomen, beſchreven. Vaert wel, en gebruyckt dit tot uw nut en vermaeck.

EXTRACT
uyt de
PRIVILEGIE.

PHILIPS, by der gratie Godts, Koning van Caſtilien, van Leon, van Arragon, van beyde de Sicilien, van Hieruſalem, &c. Eerts-Hertoge van Ooſtenrijck, Hertoge van Bourgoignen,van Lothrijck,van Brabant, &c. Onſen ſeer lieven ende getrouwen die Cancellier ende luyden van Onſen Rade,geordonneert in Brabant, ende allen anderen Onſen ende Onſer Vaſſallen ende der ſmalre Heeren Richteren, Iuſticieren ende Officieren Onſes voorſchreven lants van Brabant,ſaluyt. Wy hebben ontfangen die ſupplicatie van Ioan Blaeu van Amſterdam, dat Ons geliefde hem te verleenen Octroy ende privilegie, voor hem ende ſijne naekomelingen, alleene, in deſe Onſe landen van Brabant ende van Over-Maſe,om te mogen maecken, drucken, uytgeven ende verkoopen ſoodanigh *Novum & magnum Theatrum urbium Belgicæ*, als hy tegenwoordigh van ſin is uyt te geven in twee Stucken; het eene, in houdende de Steden van de Nederlanden, ſtaende onder Ons gebiedt, aen de welcke hy het ſelve oock gededicceert ende toege-eygent heeft; het ander, begrijpende de Steden van de vereenighde Nederlanden, ende der naburige, onder het gebied der ſelver; met expres verbodt aen allen ingeſetenen deſer Onſer Nederlanden, ende landen onder de ſelve ſorterende, dit *Novum ac magnum Theatrum urbium Belgicæ Regiæ*, ende oock het *Belgicæ Fœderatæ*, ſoo het tegenwoordigh is, ofte naederhandt by hem ſuppliant van tijdt tot tijdt ſoude mogen worden vermeerdert, verandert oft verbetert, in een, twee ofte meer ſtucken, nu oft ooit na deſen by hem uyt te geven. Waerom ſoo is 't, dat wy deſen aengeſien, genegen weſende ter bede des voornoemden Suppliants, hebben den ſelven geoorloft, geconſenteert, ende geoctroyeert, oorloven, conſenteren ende octroyeren by deſen het voorſeyde *Novum ac magnum Theatrum Vrbium Belgicæ Regiæ*, ende oock het *Belgicæ Fœderatæ*, te mogen drucken, verkoopen ende diſtribueren alomme binnen deſen lande van Brabant ende andere van Over-Maſe, daer het hem goetduncken ende gelieven ſal, ſonder daerom tegens Ons, Onſe ordonnantien, verboden ende placcaten te misdoen : interdicerende ende verbiedende allen anderen Prenters ende Librariers 't gene voorſchreven is, in negen naeſtkomende jaren naer te drucken, oft te conterfeyten, oft elders gedruckt in deſe landen te brengen, oft te verkoopen; op pene,als naerder in d'originele van deſen begrepen is,by elcken van den genen te verbeuren die het contrarie daer af doen ſal, want Ons alſoo gelieft. Gegeven in Onſe ſtadt van Bruſſele den negenden dagh der maent van February van den jare ons Heeren duyſent ſes hondert negen-en-veertigh, ende van Onſen Rijcken het negen-en-twintighſte.

BY DEN KONING *in ſijnen Rade*.

J. STEENHUYSE.

PRIVILEGIE.

DE Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, allen den genen die deſen ſullen ſien ofte hooren leſen, ſaluyt : Doen te weten, dat Wy geconſenteert, geaccordeert en geoctroyeert hebben, gelijck Wy conſenteeren, accordeeren en octroyeeren mits deſen aen Iohannes Blaeu van Amſterdam, dat hy voor den tijdt van een-en-twintigh naeſtkomende jaren, met ſecluſie van allen anderen, in de Vereenighde Nederlanden, Geaſſocieerde Landtſchappen, Leden en Steeden van dien, ſal mogen maecken, drucken, uytgeven ende verkoopen ſeecker ſtuck wercks, beſtaende in twee deelen, geintituleert *Novum ac Magnum Theatrum Vrbium Belgicæ*, het eene beſchrijvende de Steden van de ſelve Vereenighde Neederlanden, ende van de naburige van dien, ende het andere ofte tweede begrijpende de Steden van de Neederlanden, ſtaende onder het gebiedt van den Koningh van Spagnien; verbiedende allen ende eenen yegelijcken Ingeſetenen van de gemelte Vereenighde Nederlanden, Geaſſocieerde Landtſchappen, Leden ende Steden van dien, binnen de voorſz tijdt van een-en-twintich naeſtkomende jaeren, het voorſz Werck, beſtaende in twee ſtucken, in 't geheel ofte ten deel, in 't groot oft kleyn formaet nae te maecken, drucken, uytgeven ofte verkoopen, ofte elders nagemaeckt ende nagedruckt hier te lande te brengen, om gebruyckt ofte verkoft te worden, ſonder conſent van den voornoemden Iohannes Blaeu, op verbeurte van alle de nagemaeckte ende naegedruckte Wercken, ende daerenboven van ſes hondert Carolus guldens, t'applicerendaer van een derdedeel tenbehoeve van den Officier die de Calangie doen ſal, het tweede derdendeel ten behoeve van den armen, ende het reſterende derdendeel ten behoeve van den voornoemden Iohannes Blaeu; Ende dit alles ſonder prejuditie van alle voorgaende generale ende particuliere conceſſien; behoudelijck nochtans dat den meergenoemden Blaeu gehouden ſal ſijn op deſen Onſen Octroye te verſoecken oock t'obtineeren Attache van de Provincie ofte Provincien alwaer hy ſijn voorſz Werck ſal willen maecken, drucken, uytgeven ende verkoopen. Gedaen in den Hage, den een-en-twintichſten Novembris ſeſtien honderdt acht-en-veertich, was geparapheert W. VAN HAREN VT. noch lager ſtont, ter Ordonnantie van de Hoochgemelte Heeren Staten Generael, was onderteyckent Cornelis Muſch, 1648. ende had een opgedruckte ſegel van de Hoog: Moog: Heeren Staten Generael in rooden waſſche, bedeckt met papier.

Met Attachen van de Reſpective Provincien.

PRIVILEGE.

LOUIS, par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux Conſeillers, les gens tenantz nos Cours de Parlement, Maiſtres de Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel, Baillifz, Seneſchaux, Prevoſtz, leurs Lieutenans, & à tous nos autres Iuſticiers & Officiers qu'il appartiendra ſalut. Noſtre bien amé Iean Blaeu de la ville d'Amſterdam en Hollande Nous a faict dire & remonſtrer, qu'avec beaucoup de peine & travail, depuis longues années il a faict un livre intitulé *Novum ac magnum Theatrum Urbium totius terrarum Orbis ad præſentis temporis faciem expreſſum*, qu'il deſireroit faire imprimer : mais il craint, que quelques libraires par envie ne veuillent pareillement le faire imprimer, ce qui cauſeroit la ruine entiere de l'expoſant, au lieu d'en retirer le fruict de ſon labeur, requerant humblement nos lettres à ce neceſſaires. A ces cauſes deſirant favorablement traicter le-dit Expoſant, & qu'il ne ſoit fruſtré d'un ſi long travail, Luy avons permis & octroyé, permettons & octroyons par ces preſentes d'imprimer, ou faire imprimer le-dit livre intitulé *Novum ac magnum Theatrum Urbium totius terrarum Orbis ad præſentis temporis faciem expreſſum*, l'expoſer en vente & diſtribuer durant le temps & eſpace de vingt années, à commencer du jour qu'il ſera achevé d'imprimer : A la charge que le-dit Blaeu le fera imprimer correctement & ſur bon papier, defendons à tous libraires, imprimeurs, & autres perſonnes, de quelque qualité qu'elles ſoient, d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, ou diſtribuer le-dit livre en touttes les terres & ſeigneuries de noſtre obeïſſance, durant le-dit temps, ſans le conſentement & permiſſion du dit Expoſant, ou de ceux ayans charge de luy, ſur peine de confiſcation des exemplaires, deux mille livres d'amende, le tiers à Nous, le tiers aux pauvres de l'aumoſne, & l'autre tiers au dit Expoſant, & de tous deſpens, dommages & intereſts envers luy. A la charge d'en mettre trois exemplaires, ſçavoir deux en noſtre bibliothecque, & le troiſieſme en celle de noſtre tres-cher & feal le ſieur Seguier Chevallier Chancellier de France, avant que de les expoſer en vente, à peine de nullité des preſentes. Sy vous mandons, que du contenu en icelles vous faſſiez & ſouffriez joüir & uſer plainement & paiſiblement le-dit Blaeu & ceux qui auront pouvoir de luy, ſans ſouffrir qu'il leur ſoit faict ou donné aucun trouble ny empeſchement au contraire. Mandons au premier noſtre huiſſier ou ſergeant ſur ce requis de faire pour l'execution des-dites preſentes tous actes, ſaiſies & exploictz neceſſaires, ſans demander autre permiſſion, non obſtant oppoſitions ou appellations quelsconques, Clameur de Haro, Chartre Normande, prinſe à party, ou autres lettres à ce contraires. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin copie des preſentes ou extraict d'icelles, elles ſoient tenües pour deuëment ſignifiées. Car tel eſt Noſtre plaiſir. Donné à Paris le XXIV jour de May l'an de grace mil ſix cens quarante neuf, & de noſtre regne le ſeptieſme.

Par le Roy en ſon Conſeil.

Seellées du grand Seau en cire jaune. LOUIS.

Ces deux Volumes du Pays-bas ont eſté achevé le 27 Septembre, 1649.

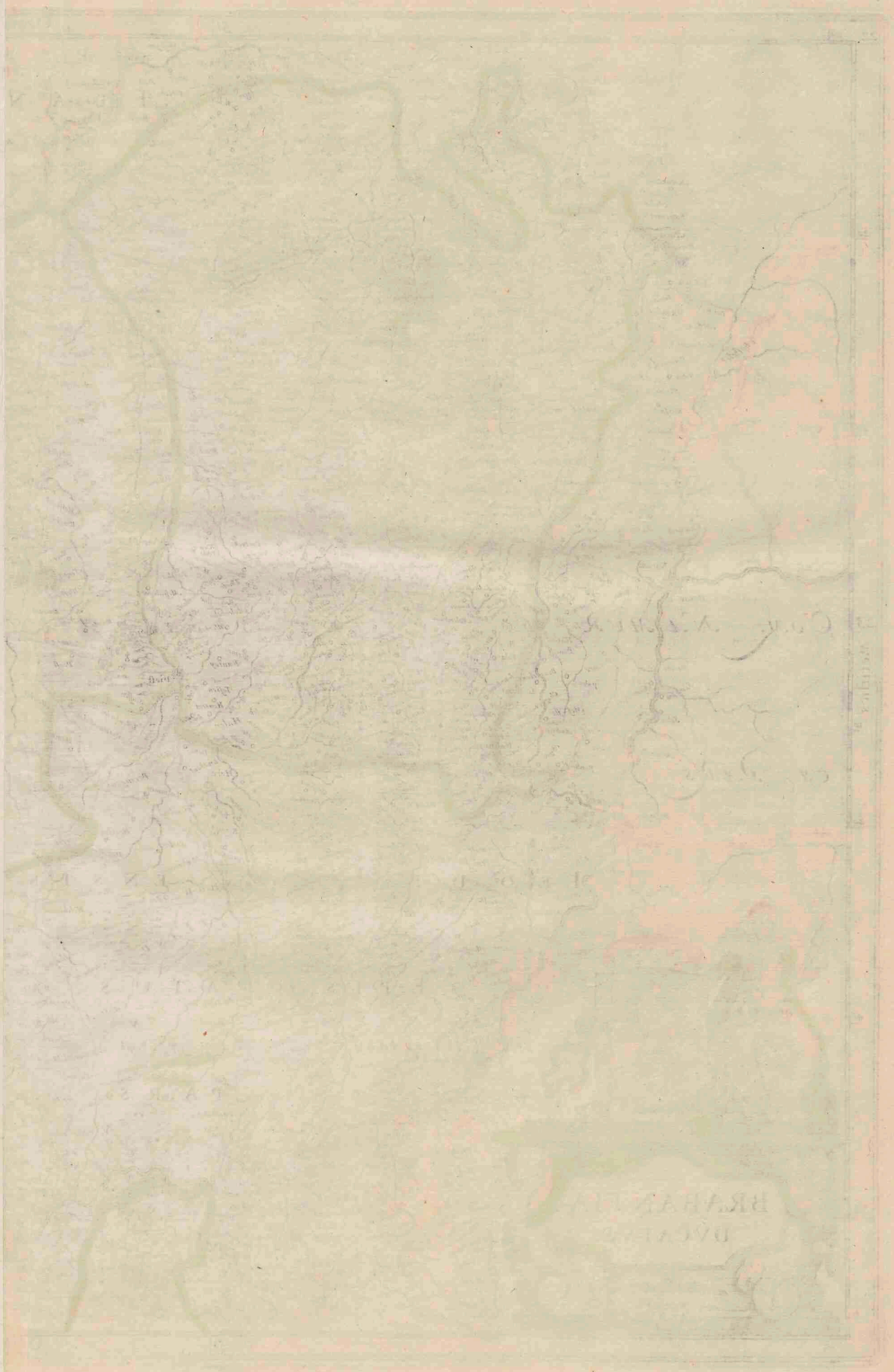

Occidens

Oriens.

Meridies

Septentrio

HANNONIÆ PARS

PARS FLANDRIÆ

COM. NAMURCI PARS

LEODIENSIS EPISCOPATUS PARS

BRABANTIÆ PARS

HOLLANDIÆ PARS

BRABANTIA DVCATVS.

Milliaria Germanica

Amsterdami
Apud Guilielmum Blaeuw.

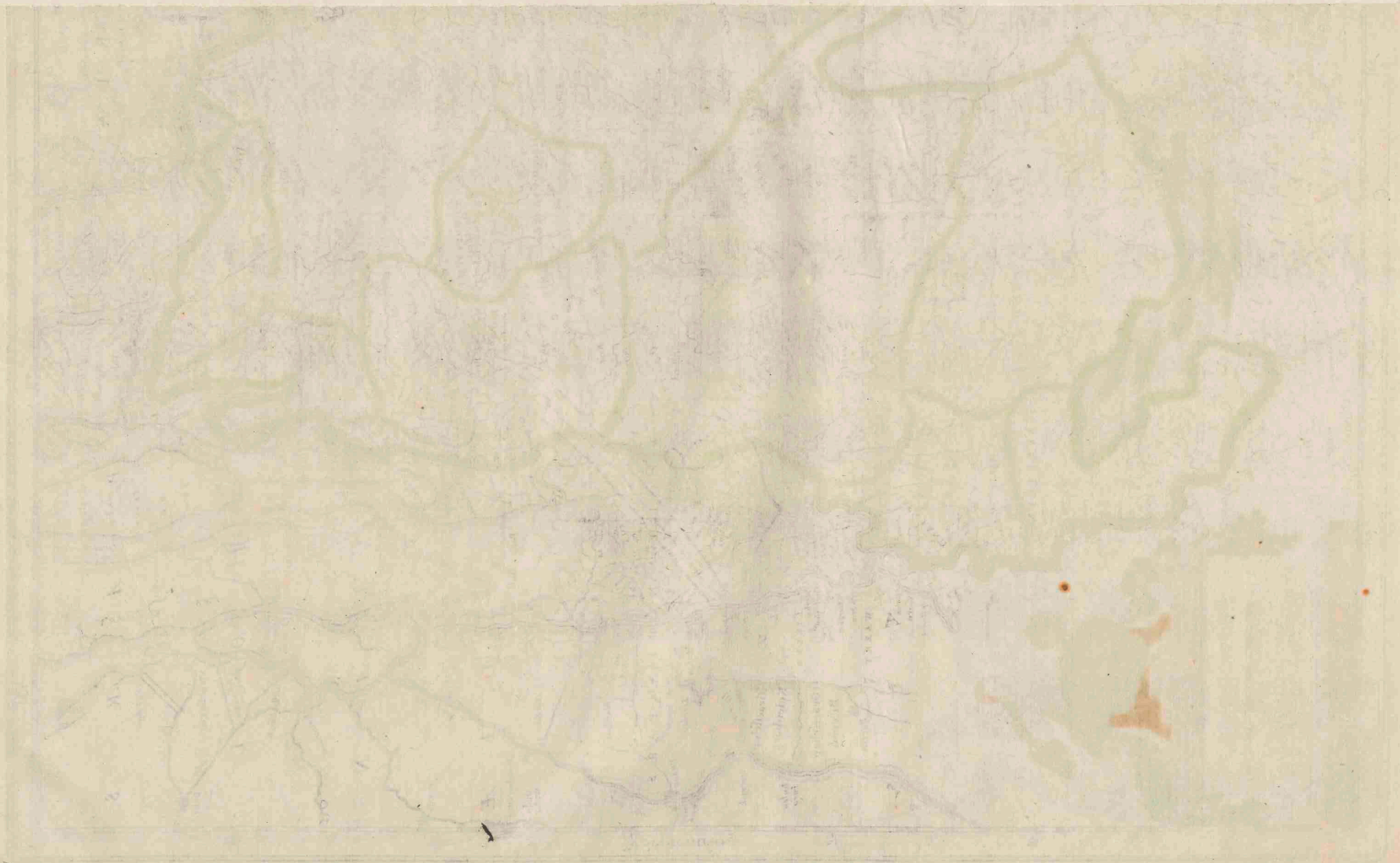

STEDEN
VAN
BRABANT
EN
LIMBVRGH.

ГИВАСН

ЕИ

ВКАВИЛ

ИАИ

SLEDEN

L E U V E N.

INdien d'Areopagiten van Athenen, de Druïden der Franſchen, de Wijſen der Perſianen, de Gymnoſophiſten by d'Indianen, en de Wijsbegerigen van Memphis meer eer en roem voor deſe Landſchappen en Koningrijcken verkregen hebben, dan ſy van het prijſelijckſte, dat 'er ſijn kon, ſoo wel door konſt, als van natuur, verkrijgen konden; ſoo mochten wy oock wel, tot een der heerlijckſte eernamen van de ſtadt Loven, haer vermaerde en doorluchtige hooge School ſtellen, die byna ſoo veel Collegien en vergaderingen in haer omkring bevat, als Ninive en Theben eertijdts poorten in d'omkring van haer muren telden. Wy ſullen echter de nagel van haer voorſpoet niet aen dit eenigh voordeel hechten; maer, gelijck een fackel, met een ander gevoeght, het licht daer af te meer doet flickeren, en gelijck het goet, door byvoeging van 't ſelve, beter wordt, wy ſullen deſe Stadt met ſoo veel te meer eer en roem ophoopen, als wy ſchitterende geſteenten aen haer kroon, en goede eygenſchappen aen haer volmaecktheden tellen. Haer oudtheydt ſal voor eerſt haer eerwaerdigh maecken: want Loven, de eerſte Hooft-ſtadt van Brabant, gelijck Iacobus de Guiſa, een groot onderſoecker der Franſche aeloutheden, aenwijſt, heeft haren oorſprong en begin lang voor de komſt van Iulius Ceſar in deſe geweſten; en van ſeker Overſte en Velt-heer der Schotten, die, vermits hy Lupus genoemt wierdt, ſijn naem aen deſe Stadt gegeven, en haer Lupoſina geheeten heeft: welcke namaels van die gene, die de Franſche tael gebruycken, *Louſin* en *Louvain* genoemt is. Eenige verſekeren, dat deſe naem van het Duytſche woort *loven, prijſen*, herkomt: om dat in ſekere tempel, aen Mars (gelijck ſy ſeggen) gewijd, deſe ſtrijdbare god gepreſen en ge-eert wierdt. Sommige gevoelen, dat hier d'oude Lovaci; en andere, dat hier de Grudii gewoont hebben. Maer dit ſy ſoo 't is, deſe Stadt is ſeker ſeer oudt, en door een oude Burght vermaert, die, gelijck d'inwoonders roemen, een werck van Iulius Ceſar is.

Haer oorſprong.

Haer naem.

De vermaerde Lipſius acht, dat Loven, in de tijden der Normannen gebout, haer naem van haer gelegentheyt naer onſe tael genomen heeft. Daer is (ſegt hy) in deſe Stadt, naer d'ooſtſijde een heuvel en boſch, dat men noch heden *Lo*, *Lo-berg*, en *Lo-boſch* noemt. Daer beneden aen de vloet is een vlackte, die in d'oude tael *Veen* genoemt wordt. Hier af ſijn noch heden de Venen der Hollanders, daer de turf, om te branden, gedolven word. Men bevind oock ſekerlijck, dat in voorgaende jaren hier in de beemden van S. Martinus gelijcke ſlach van aerde uytgedolven is. Deſe vochtige vlackte, beneden aen de Lo-bergh gelegen, voert dan de naem van *Lovanium*, oft, gelijck d'oude en eyge naem is, *Loven*, byna als *Loeven* geſegt. Doch de Latijnen, de Franſche uytſpraeck (*Louvain*) meer volgende, hebben *Lovanium* daer af gemaeckt, die wy behouden.

Brabant.

Gelegenheyt.

Deſe Stadt is van ſeer bequame gelegenheyt, en in een vruchtbaer landt gebouwt. D'aengenaemheydt en gematightheydt des luchts is daer ſodanigh, dat 'er binnen en buyten de mueren, op de byleggende heuvelen, wijn geoogſt en vergadert wordt. Sy is oock ſeer breedt en ruym van gront, en byna ront gelijck een ring, die haer oock bequamer, dan eenige andere geſtalte, maeckt. Haer palen ſijn dickwijls uytgeſet; en de leſte omkring der mueren wierd in 't jaer 1361 begonnen.

Maer om volkomentlijck en eygentlijck te verſtaen hoe groot deſe Stadt is, ſoo weet, dat in 't jaer 1427, drie van de voornaemſte Heeren van ons Nederlandt, namelijck de Graef van Naſſou, die oock Vryheer van Dieſt was; de Baron (ſedert Marckgraef) van Bergen-op-Zoom; en de Baron van Weſemael, (oft uyt vermaeck en nieusgierigheyt, oft om eenige andere oorſaeck) met groote koſten, vijf Steden, die ſy de grootſten van alle benoorden d'Alpen hielden, deden meten: maer men bevind uyt de getuygenis, noch heden in weſen ſijnde, en uyt het geheughſchrift, met goude letteren geſchreven, dat Loven drie roeden grooter is dan Gent, acht grooter dan Luyck, oock acht grooter dan Parijs, (toen ter tijdt, en ſonder ſijn voorſteden) en eyndelijck achtien roeden grooter dan Keulen. Een roede is een ſekere mate van twintigh Romeynſche voeten. Dit gedenck-teecken getuyght wel hoe veel deſe Stadt grooter is, dan d'andere; maer voegt 'er nochtans (ſoo onbedacht ſijn ſomtijdts de menſchen) de rechte grootheyt van Loven niet by. Ick bevind nochtans, na een vlijtigh onderſoeck, op een andere tijdt gedaen, dat deſe Stadt aen de binnenſte omgang der mueren ſes Italiaenſche mijlen groot is, om de welcke te gaen men niet min dan twee uren tijts behoeft; en dat de buytenſte om-

Haer grootheyt.

LOVANIVM
Vulgo
LOVEN.
Notarum Explicatio.
1. S. Pieters kercke.
2. S. Michiels kercke.
3. S. Gheertruydts kerck, Clooster, abdie.
4. S. Iacobus kercke.
5. S. Quintens kerck.
6. Vlierbeke abdye.
7. Predicheeren. ✝. Coll. Oratorium.
8. Minnebroeders. ✝. Descalces.
9. Vrauwenbroeders. ✝. Boogarden.
10. S. Augustinus clooster en collegie.
11. Iesuiten cloost: en collegie.
12. t' Groot bagynhoff.
13. Charthreusen.
14. Anonciaten.
15. Enghelsche Iesuyten.
16. t' Kleyn Baghynhoff.
17. Graususter huys.
18. Capucynen.
19. Hospitael.
20. S. Cornelis gasthuys.
21. Minimen clooster.
22. Enghelsche Iesuytersen.
23. Onse Vrauwe kercke gulden.
24. Clarissen. ✝ Regulier Clooster.
25. Swart Susterhuys.
26. Borcht. Castri.
27. Collegie van Ghendt.
28. Collegium Castry.
29. Collegie van Mechelen.
30. Collegie verdoncq.
31. Collegie van Sauoyen.
32. Collegie van S hertogbenbos.
33. Collegium Valconi.
34. Collegium Leodiense.
35. Collegium Porci. ✱. Colleg. Holl.
36. Collegium Pont. Max.
37. Collegium pauperum
38. Collegium Pont. Minimorum.
39. Collegium Standoncq.
40. Collegium S. Mariæ.
41. Collegium Regii Mag.
42. Collegium van Dale.
43. Collegium Angliæ Hiberniæ.
44. S. Iooris Cappelle.
45. S. Anthonius Capelle.
46. S. Barbara Capelle.
47. d'Aerm Schole knechtiens huys.
48. Fitre Margriettien.
49. Cellebroeders.
50. Meyshuys arm schole.
51. Stadhuys.
52. Guldenhuys tafelronde.
53. Vleeschuys.
54. Halle.
55. Coorenhuys.
56. Waeghe.
57. Mons Pietatis.
58. Meyers huys.
59. Groote Marckt.
60. Oude Marckt.
61. Hout en Hoy Marckt.
62. Vischmarckt.
63. Pense marckt.
64. Veemarckt.
65. Wynberghe.
66. Verlooren Cost.
67. Mechelsche poort.
68. Poort na Aerschoot.
69. Poort na Diest.
70. Poort na Thienen.
71. Poort na Perck.
72. Poort na Heueren.
73. Poort naer ter Bourg.
74. Wygaert Poort.

megang meer dan acht mijlen begrijpt. Sy heeft oock binnen haer mueren eenige ruyme velden, luſtige wijngaerden, groote en vruchtbare hoven; oock heuvelen, dalen, kleyne boſſchen, wateren, onder welcke het beexken de Dele, dat door de Stadt vloeyt, het voornaemſte is; en andere diergelijcke gemacken en vercieringen: ſoo dat onſe voorouders voorſichtelijck, en met oordeel, deſe Stadt tot een ſtoel en zetel der leeroeffeningen, ſtudien, en Muſen verkoſen hebben.

Haer graften. Onder d'uytwendige en openbare werken van deſe Stadt, ſijn voor eerſt de graften, die breedt, diep, en dickwijls in harde ſteenen, oft ſteenachtige aerde ingehouwen ſijn.

Muuren. De mueren ſijn van gebacke ſteenen, en daerna met groote en ſware witte gehouwe ſteenen onderſcheyden, en tuſſchen gevoegt, en die met een vaſte grontveſt ſoo diep uyt de gront opgehaelt, dat men naeuwelijcks een derdedeel van 't werck ſiet.

Torens. Daer ſijn oock hooge en dicke torens, die de muur afſcheyden, en daer beneden kelders en holen, ſterck gemaeckt, tot bewaring van 't gene, dat verborgen moet blijven, ofte tot krijghs-gebruyck. Onder anderen ſteeckt uyt de toren, *de verlooren koſt* genoemt, die hier af de naem gekregen heeft, dat de Lovenaers voornamen ſeven gelijcke torens aen verſcheyde deelen van de Stadt op te rechten; maer dat ſy, d'een daer af gebouwt hebbende, van tegenſpoet overvallen wierden, en, de koſten niet uytvoeren konnende, gedwongen waren van hun voorgenomen werck af te ſtaen; *Grammaye in Lovanio.* De genen, die ſcherp van geſicht ſijn, konnen by klaer en helder weêr van deſe toren Antwerpen, acht mijlen van daer gelegen, ſien. Sy is in 't jaer duyſent drie hondert vier-en-ſeſtigh geſticht. De muur daer af, van binnen met gebacke ſteenen opgehaelt, is van buyten met witte ſteen bekleet. De ronde geſtalte gaet eenparighlijck in de hooghte op, tot geen ander gebruyck, dan om d'uytſicht, tot het welck ſy oock gemaeckt is: want men kan daer af het gene, dat daer rontom gelegen is, veel duyſent ſchreden verre ſien. Kort, deſe Stadt heeft drie-en-vijftigh torens, treffelijck gebout, op de muuren: daer noch onlangs, door 't gebiedt van de Landtvooght deſer landtſchappen, dertien rondeelen en bolwercken van opgehoopte aerde gemaeckt, en ſeſtien houte bruggen, hier en daer gelegen, bygekomen ſijn. Men vindt daer elf poorten van witte gehouwe ſteen, van de welcken deſe met verwondering aengeſchouwt worden: de Bruſſelſche, Mechelſche, Hasbaniſche, de poort naer Dieſt, en naer Perck. Sy hebben hun namen van de plaetſen, daer ſy heen ſtrecken; en worden anders de Banckſche, Montaenſche, Thienſche, en Flierbachſche poort genaemt; daer de Wijngaert-poort, en de Heverſche-poorten noch bykomen, van' de welcken d'eerſte naer de menighte der wijngaerden, en d'ander naer de hoven buyten de Stadt genoemt ſijn. De Jobſche poort heeft haer naem van S. Jobs marckt in Weſemael, daer het water door geloſt wordt. Soo veel van de buytenwercken der Stadt.

Bolwercken.

Bruggen.

Poorten.

Nu volgen de binnewercken, als op twee ſchragen, namelijck de gewijde en wereldtlijcke gebouwen, geſticht. Onder de gewijde gebouwen is voor eerſt S. Pieters kerck, waerdigh om beſien te worden, en die, nae 't oordeel der bouwkonſtenaers, in weynigh plaetſen haers gelijck in verçiering vindt. Men ſiet in het midden van 't koor het graf van de Hertogh, en elders noch anderen; welckers graf-ſchriften Fr. Swertius vergadert heeft. Vraegh daer na Chriſtus beeltenis, en ghy ſult de hiſtorie van 't kruys, en van de dief verſtaen. De toren wordt onder de ſchoonſten van Nederlandt gehouden, maer is nu door de verwoeſtingen en brandt ſeer bedorven. De Kanonicken, tot achtien in het getal, hebben hier hun plaets, over de welcken de *Præpoſitus*, oock boven de Deken, gelijck het hooft is: ſeker, een groote waerdigheyt, en die voortijdts aen niemant, dan aen de Sonen der Vorſten oft Overſten, gegeven wierdt. D'eer is noch aen de waerdigheyt gevoegt, om dat deſe van de nieuwe Vorſt, als hy in de heerſchappy treed, plechtelijck d'eed vordert en afneemt: in 't welck ſy ſich belijden *Voorſpraken der Kanonicken van S. Pieter te ſullen vvorden.* Hy krijght daer na tot een gift het paert van de Vorſt, daer hy op ſit; het welck eertijts echter de *Sanger* kreegh, en daerom twiſt onder hen was, (*Lipſius lib. 2. cap. 14, de Lovan.*) De tweede parochy-kerk wort S. Michiels kerk genoemt, en is op de poort van d'oude muur gebouwt. Sy had in 't begin een hooge toren, die in 't jaer duyſent twee hondert vijf-en-twintigh, met groote ſchade der byſtaende huyſen, neêrgeſtort, en noch niet weder opgemaeckt is. De derde is S. Jacobs kerck, die van de donder geſlagen, en weêr opgemaeckt is, en aen 't Collegium oft vergadering der Kanonicken gegeven is. De vierde is S. Geertruidts kerck, die van de Regulier-Kanonicken bewoont wort. Men ſeght dat deſe toren, heerlijck gebout, door de wollewerckers

Kercken.

werckers

werckers, van 't gelt, dat sy daer toe te samen brachten, gebout is; soo groot en machtigh was toen dit volck in dese plaets. Eynhoutius, een wijs man, vergroote en vercierde dit klooster met een heel schoon gebou. Hy boude oock rontom de hoven de groote en stercke wandelry, van boven in deelen en kamers onderscheyden, tot gebruyck der twaelf jongelingen van Adelijcke stam, (want soodanigen wierden hier alleenlijck toegelaten) die hy wilde dat hier opgevoed, en in wetenschappen en godtvruchtigheydt onderwesen souden worden: seker een treffelijck werck en voornemen. De vijfde kerk wordt S. Quintijn toege-eygent. Dese kerk, hoewel niet de grootste, is nochtans de schoonste van allen, naer Lipsius oordeel; van bequame mate en grootheydt, en van alle sijden met veel licht verlicht.

Kloosters. Laet ons nu tot de kloosters der mannen voortgaen: onder de welcken de Dominicanen uytsteecken. In 't koor van de kerck sijn glase vensteren, van de Vorst Hendrick de derde tot een gift gegeven. 't Gerucht loopt dat *Albertus Magnus*, Bisschop van Regensburgh, in 't jaer cIↃ cc lxxvi, derwaerts is gekomen, en eenige autaren in 't voorste deel des kercks gewijd heeft. Men segt oock, dat sijn leerling, *Thomas Aquinas*, sijn reis-broeder was, en 't Euangelium van het opperdeel deser plaets gepredickt heeft: Ja men bewaert noch de lessenaer, die hy, soo men seght, gebruyckt heeft. Doch 't is seker dat hy heel gemeensaem met de Vorsten heeft geweest, en dat *Aleyda*, weduw van de voorgenoemde Hendrick, aen hem, tot Parijs sijnde, geschreven, en van hem raedt, om haer leven wel te bestieren, versocht en ontfangen heeft. De Dominicanen hebben achter haer, en aen d'andere sijde, door d'arm van de vloet afgescheyden, de Franciscanen, die, gelijck men segt, in 't vijfde jaer na S. Franciscus doot, in 't jaer cIↃ cc xxxi, derwaerts gekomen sijn. *Justus Lipsius* beeltenis en graf-schrift, dat hy selfs in 't jaer cIↃ IↃ c iv, op d'elfde van Sprockelmaent, heeft gemaeckt, en bevolen op te rechten, hangen daer aen een pilaer:

Quis heic sepultus, quaris? ipse edisseram.
Nuper loquutus & stilo & lingua fui;
Nunc alteri licebit. ego sum Lipsius:
Cui litera dant nomen, & tuus favor.
Sed nomen. ipse abivi; abibit hoc quoque;
Et nihil hic orbis, quod perennet, possidet.
Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta *fumus, umbra, vanitas,*
Et scena imago, &, verbo ut absolvam, NIHIL.

Extremum hoc te alloquor:
Æternum ut gaudeam, tu apprecare.

De *Carthusianen* woonen binnen de muren, in een plaets, die verre van alle gewoel en gedruys afgescheyden is: jae soodanigh, dat de Monnicken niet seer in de Stadt naer d'eensaemheyt der wildernissen verlangen. In dit kloosters is een wonderlijcke wandelry, die groot en heerlijck gebouwt is; en ick weet niet, segt *Lipsius*, of men hier, of in d'omleggende plaetsen iets sal vinden dat hier by geleecken kan worden.

De *Jesuiten* waren hier eerst niet meer dan twee in 't getal, maer toen sedert hun menigte vermeerderde, maeckten zy een kloosters door de miltdadigheydt van Torrentius, Bisschop van Antwerpen, die in sijn sterven sijn goederen aen hen schonck: maer nu sijn d'inkomsten veel grooter.

D'andere kloosteren der Mannen sullen wy met swijgen voorbygaen. Justus Lipsius telt negen Vrouwen-kloosters, die ghy, indien 't u lust, buyten onse beschrijving by hem sult vinden.

Stadthuys. Wy verheffen onder de Politijcke weereltlijcke gebouwen voornaemelijck het *Stadthuys*, geheel van uytgehouwen steen, en met af-beeltsels en behangsels verscheydelijck verçiert, en dat sijn rechte grootheyt, en een seer schoone proportie en overeenstemminge heeft, en tot een gedenckteecken van de pracht en uytsteeckentheydt der Ouden verstreckt. Indien men daer binnen komt, soo vindt men de ladders en petarden, daer de Stadt eertijdts mee gewonnen wierdt: oock een schildery, die Andromedas fabel vertoont, op d'inkomst van Albertus gemaeckt. Doch ick sal, eer ick van 't Raethuys scheyd, eerst eenige wetten, insonderheydt de gene die vreemt sijn, verhaelen. Dese wet was tegen de roovers: *De gene, die een helper oft bevorderaer van hoererye oft roving is, sal gebannen worden; maer de geen, die 't self bedreven heeft, sal met een houte Zaegh sijn hooft afgezaeght worden.* Seker wat nieuws, met een *houte Zaegh*. Sy wilden door dese swaere en langsame straf de menschen afschricken. Noch tegen de vechters: *De gene die een Burger tegen sijn vvil ten strijt uytgeeyscht heeft, sal met een plaet geslagen vvorden.* Dese plaet was als seecker slagh van een bijl, die van eenige hooghte met eenigh gewicht van een dwarsbalck neerviel, en de misdadige, met sijn hooft op een block gebogen, de hals deursneedt.

Burght. Maer laet ons van hier naer de *Burght*, eertijdts de wooning der Graven, klimmen. Hier in woonden sy, en stelden een Burgh-graef, als sy afwesigh waren. Sy hielden hier hun kinderen, die daer opgevoedt wierden, schoon sy, toen hun heerschappy aenwies, hun woning elders hadden. De oorsaeck daer af was de suyvere en gesonde lucht, met d'aenge-

name uytſicht daer rontom. Hier wierd *Keyſer Karel de vijfde*, noch jong ſijnde, met zijn Suſters opgevoed. Hier ontfingen d'uytheemſche Vorſten, en de genen, die gekomen waren, hun ordening en beſcheyt, en wierden als tot eerbewijſing in't oude Hof geherbergt. Deſe *Eduart*, Koning van Engelandt, die tegen Philippus, Koning van Vranckrijck, oorlogde, in't jaer cIↃ cccxxxviii, verſleet hier de geheele winter, met zijn gemalin, toen hy in Nederlandt was gekomen, om bontgenootſchap en hulp te verſoecken. Daer is in deſe Burght een put, hondert en dertigh voeten diep, uyt welcks diepte een Echo oft weergalm rijſt. Kort, al't geen, dat men hier vindt, is treffelijck en uytmuntende.

Waterſluys. Men vindt daer oock een *VVaterſluys*, met groote moeyte en koſten in de vloet de Dele, om die te bedwingen, of deur te laten vloeyen, in't jaer cIↃ ccc lxv, gemaeckt; die echter door belagingen de Stadt byna, in't jaer cIↃ IↃ lxxiii, verdelgt hadt. Lipſius verhaelt dat, toen'er een ſware regen gevallen, en het ſneeuw oock gedooyt was, op d'achtſte van Louwmaent, een groote ſwarigheyt ontſtont, door d'onachtſaemheydt van de ſluys-wachter, die de ſchotdeuren niet in tijdts opende, en aen't water ſijn deurgang gaf. De vloet bleef dieshalven ſtaen, en, met groot gewelt opſwellende, was alree met de muur gelijck geworden; het water borſt eyndelijck by de ſluys deur, en met groot gewelt ter Stadt inſtortende, ſleepte veel beeſten, en eenige menſchen meê, en wierp heele huyſen om verre: ick verſwijgh noch het huys-gewaedt der Burgers.

Marcktен. D'overige wercken van de Stadt ſijn negen Marckten, daer op men waren verkoopt; veertien Watermeulens; twaelf Straten, die de Stadt in't midden doorſnijden; hondert en veertig dwars-ſtraten; ſeſtien ſteene Bruggen; vier gemeene Bronnen oft Fonteynen: daer noch de Vorſtelijcke Hoven van *Croy*, *Schoonvorſt*, *Naſſouvv*, en *Bergen* by komen.

Academie. Maer deſe Stadt heeft noch ('t welck boven al haer verçieringen uytmunt) de aldervermaerſte en gemeene Academie, oft hooge School, van alle konſten en wetenſchappen, en over de twintig Collegien, van verſcheyde Mannen, door hun waerdigheydt en achting vermaert, met heel treffelijcke wetten ingeſtelt, in de welcken eenige ſeer geleerde Mannen gedurighlijck alle konſten en faculteyten oft leeringen oeffenen.

Stichter van de Academie. Wy bevinden dat deſe Academie oft hooge School ingeſtelt is in't jaer na Chriſtus geboorte duiſent vier hondert en ſeven-en-twintigh, en dit op 't verſoeck van de Nederlantſche Adel, door Johannes, Hertogh van Brabant, die haer eerſt ſtichte, en met geleerde Mannen, die hy van alle zijden door groote vergeldingen beriep, verſorghde. Hy beſchonck haer niet alleenlijck met inkomſten, maer oock met veel voorrechten, die van Paus Martinus de vijfde beveſtight zijn, en noch tot aen deſe dagh dueren. De Overigheydt van de Stadt ſtelt gewoonelijck in't openbaer, tot voorſtant en beſcherming der voorrechten, ſoodanig een Man, die zy *Conſervator*, Beſchermer, Voorſtander oft Beſchutter noemen, op dat hy toeſien ſou dat alle Wetten en Rechten onverbreeckelijck gehouden en bewaert ſouden worden. Maer onlangs heeft Koning Philippus, door de raet van de Voorſitter Viglius, het jaergelt oft loon der Profeſſoren oft Voorleeſers van deſe School verhoogt, en noch eenige Godgeleerde leſſen daer by gevoeght.

Deſe Academie oft hooge School van Loven, was lang d'eenige in deſe Nederlandſche Landtſchappen, ſonder eenige andere neffens haer te hebben. Maer ſedert wierdt in Walſch-Vlaenderen, nae langwijligh verſoeck van velen, een andere hooge School, met deſe gelijck, tot Douay, door d'achtbaerheyt des Konings opgerecht.

De groote Lipſius verhaelt verſtaen te hebben, dat *Engelbert van Naſſouvv*, toen in vierige jonſt by de Hertogh, en eerlijck van gemoedt ſijnde, de voornaemſte oorſaeck hier af was, en *Johannes* tot het ſtichten van deſe Academie, oft hooge School, aenporde: *Beveſtiger.* dat de Bulle oft macht-brief van Martinus de vijfde in't jaer cIↃ ccccxxv gegeven en getekent wiert, door de welcke hy brede macht gaf van alderhande konſten te leeren, geleerden voort te brengen, en met eernamen en waerdigheden te vereeren; doch echter met uytſluyting van de Theologia, oft Godgeleertheydt, die de Koningin der wetenſchappen is: maer dat het geen, 't welck van Martinus geweygert was, niet lang daer na, namelijck in't vijfde jaer van d'oprechting der Schoole, van Paus Eugenius de vierde toegeſtaen wiert; vermits *Philippus de Goede*, toen Vorſt van Nederlant, geſanten over deſe ſaeck aen hem geſonden hadt.

Beſtiering van d'Academie. De form der bediening en beſtiering van deſe Academie is ſoodanig: de Rector en Senatus oft Raedt hebben daer't gebiedt. Hartogh *Johannes* gaf eertijts, door aenmaning van de Paus, al ſijn recht aen hen over, en liet hen vrye macht toe over de ſtudenten oft leerlingen. De Rector wort van d'Academiſche Raedt verkoſen, doch maer voor ſes maenden, gelijck nu noch geſchiet. Deſe waerdigheyt is groot; en d'*Accenſi* oft *Bedellen*, gelijck wy die noemen, geven groote glans daer aen, van de welcken d'een, een groote ſilvere ſcepter dragende, voor de Rector gaet, en hem

hem geleydt, terwijl de dienaers volgen: ja ſomtijdts gaen wel acht voor hem, ieder met ſijn ſcepter, maer in een algemeene ommegang, oft op een vierdagh. Men verhaelt dat Keyſer Karel de vijfde, by geval daer ſijnde, uyt ſijn behoorelijcke plaets weeck, en ſich aen de ſlincke ſijde van de Rector voeghde. Tot teecken van ſijn macht draeght hy een purper kleet, en een rock met een kap, die op de ſchouderen uytgeſtreckt is, en daer af de ſoom met geſpickelde vellen beſoomt is. Sy noemen dit *Caputium*, en niet ſonder reden: want men plagh by outs het hooft daer meê te decken, en dat dus te dragen. Dit is een gelijckenis en navolging der Vorſten, welckers dienſt en eerbewijſing eertijdts ſoodanigh was. Deſe Rector heeft macht en recht over al de Studenten en leerlingen, verhoort de ſaecken, vonniſt en ſtraft. Daer is noch by dit ampt een *Promotor*, (dus noemen ſy hier de *Prætor* oft Schout) die, doch met bevel oft toeſtemming van de Rector, en anders niet, aentaſt, bindt en in gevangenis brengt: hy ſtraft de genen, die van ſwaer miſdrijf overtuyght ſijn, ja oock met verlies van't leven ſoo't hem goet dunckt: doch dit gebeurt ſelden, ſegt Lipſius: en al deſe ſtrengheyt komt gewoonelijck op geltboeten uyt; en de jonge jaren, oft de jonſt, die men aen de Studenten oft leerlingen verplicht is, verſacht het miſdrijf. Ick ſal oock een weynigh van't pleyten en vonniſſen hier by voegen: Indien een Burger te recht roept oft daegt, ſoo volgt hy de dingbanck, tot de welcke de ſaeck behoort, dat is, hy gaet by de Rector. Maer indien een ſtudent oft leerling daegt, ſoo is'er een andere Recht-ſtoel voor deſe ſaeck; en men gaet niet tot de ſteedſche en wereltlijcke overigheyt. Want daer is een *Conſervator* oft Beſchermer, (dus genaemt, om dat hy de Rechten van d'Academie oft hooge School beſchermt en bewaert) die ſijn Recht-ſtoel, en ſijn Byſitter, in de Rechten geleert, heeft, voor de welcken ſoodanige ſaecken gebracht en bepleyt worden. Ia men kan ſich uyt geheel Brabant op hem beroepen, en voor hem ſchulden, in gelt, oft in andere dingen beſtaende, eiſſchen; tot groot gemack der ſtudenten, die niet uyt hun huys, oft ten minſten niet uyt de Stadt behoeven te trecken. Deſe Recht-ſtoel is geeſtelijck, en kan dies-halven de ſchicht oft blixem van de ban tegen de genen, die niet gehoorſamen, uyſtorten: maer indien men deſe rechtſtoel veracht, ſoo roept men de weereltlijcke Rechter tot byſtant tegen hen. Dit Recht is beſonder, en is by outs en onlangs onderhouden; 't welck Lipſius door een voorbeelt beveſtight. Dit ampt wordt gewoonelijck van een geeſtelijck Perſoon, en bynae altijdt van d'Abt van S. Geertruydt, die in de Stadt woont, bedient. Daer is noch een ander Eer-ampt in d'Academie, naemelijck de waerdigheydt van Kancelier. Deſe onthoudt ſich van vonniswijſing, en geeft alleenlijck, als de tijdt van ſtuderen voleyndight is, d'eernamen en waerdigheden, door Pauſelijcke achtbaerheyt: namelijck van *Magiſter*, *Licentiaet*, en *Doctor*, gelijck nu de gewoonte der hooge Schoolen is. Dit ampt wort bedient door d'Opperſte van S. Pieters Kerck, en, in ſijn afweſen, van de Deken, die in de openbare vergaderingen de naeſte plaets aen de Rector beſit. Soodanigh hebben de beſtiering en voornaemſte dingen geweeſt. De Raet, die meê alles beſtiert, is in vijf Benden oft Faculteyten verdeelt: te weten, in *Theologie*, *geeſtelijck Recht*, *vveereltlijck Recht*, *Medicina* oft *Genees-Konſt*, en *Konſten*. In deſe Benden komen alle Doctoren, hier worden oock eenigen, geen Doctoren ſijnde, ingenomen, op dat ſy d'anderen door hun voorſichtigheydt en Raet ſouden helpen; maer in de Faculteyt der Konſten heeft men de voornaemſten uyt de Magiſters, daer oock de Deken is, dien men beſonderlijck, met wijcken en ruymte te maecken, eeren moet. De Raet maeckt, gelijck ick geſeght heb, de Rector, en beſadight en bemiddelt alles. Hoewel de Rector een hooge naem heeft, ſoo is hy nochtans in macht byna eveneens, als de Hartog der Venetianen, en beſtaet geheel onder ſijn Raet. *Lipſius cap. 3, lib. 3.* Ick koom nu tot de Collegien, vergaderingen, oft gemeene Schoolen. Daer is voor eerſt een gemeene Plaets, in de welcke drie voornaeme wetenſchappen geleert worden, Theologia oft Godt-geleertheydt, Rechts-geleertheydt, en Medicina oft Genees-konſt: d'eerſte beneden, en de twee andere boven. Daer ſijn in't geheel vijf lees-plaetſen. Het gebouw is out, en in't eerſt niet tot dit gebruyck geſticht, maer voor de Lakenwerckers, doen die daer bloeyden, in't jaer cIↃ cCC xVII; 't welck de twee opſchriften, aen de muur vaſt gemaeckt, aenwijſen. Sy noemden dit *Hallen*, gelijck deſe toon-plaetſen der Kramers en Kooplieden gewoonelijck genoemt worden: maer't wordt heden *Athenæum* genoemt. Hier in heeft Lipſius geleert, en de Hiſtorien en outheden verklaert. Daer ſijn behalven deſe gemeene plaets, die voor de vrye en gewillige toehoorders dient, (want niemandt wort'er toegedwongen) vier *Pædagogia* oft leerſchoolen, in de welcken ſtrenger tucht is, en daer de kinderen en jongelingen in d'eerſte konſten, en oock in de Philoſophie onderweſen worden. Niemant mach daer ſonder verlof uytgaen oft achterblijven. Sy hebben haer namen van de tekenen, die daer aen geſet ſijn, en worden de *Lelye*, de *Valck*,

Rector.

Collegien oft vergaderingen.

Valck, de *Burgt*, en't *Varcken* genoemt. Daer is oock een derde plaets, tot de kennis der Talen beſcheyden, die ſy, naer d'oeffening die men daer pleeght, het *Collegium* oft de vergaderplaets *der drie Talen* noemen; want de Hebreeuſche, Grieckſche en Latijnſche Talen worden daer geleert. Sy wordt oock met een andere naem *Buſlidianum* genoemt, naer de Stichter daer af, Hieronymus Buſlidius, die in groote jonſt by Karel de vijfde was, en in ſijn ſterven ſijn middelen tot deſe oeffening der ſtudenten naliet. Daer is noch, behalven deſen, een andere ſoort oft ſlach van Collegien oft vergaderingen, daer de jeught niet ſoo ſeer onderweſen, als opgevoedt wordt, en onderſtant der ſtudien voor ſekere jaren heeft. Seker, een treffelijke vond, en die in Engelant, voornamelijck t'Oxfort, heerlijck gebruyckt wort. 't Eerſte Collegie is dat van de Theologanten oft Godgeleerden, 't welck, op dat het lichter beſtiert ſou worden, in twee gedeelt is, daer af het bygevoeghde het kleyne *Collegie* genoemt wort. De Kardinael Beſſarion, Geſant van de Paus in Nederlant ſijnde, was hier in 't jaer MD XIII, en, daer ter herbergh ontfangen, liet'er een Bybel, met de hant geſchreven, tot ſijn geheugenis. Het Pauſelijcke *Collegie* is oock aen de ſelve ſtudien en oeffeningen gewijt: een huys, dat voor een Hartogh, ja Koning betamelijck is, en 't welck Paus Hadrianus de ſeſte bouwen deê: maer toen hy dit begon, was hy hier Deken in S. Pieters kerck. 't Eerſte Collegie in de *Rechten* is dat, 't welck met de naem van de goddelijcke *Ivo* gewijdt is; het tweede dat van *Donatianus*; en het derde van *VVinckelius*, tot de Rechten gewijdt; maer echter van een Doctor Medicus, Johannes Winckelius, in 't jaer cIↃ IↃ LII, geſticht. Daer ſijn noch twee Collegien, treffelijck van gebouw, dat van *Savoyen*, en van *Dale*: 't eerſte wordt van de jeught veel betreden, en bloeyt; en 't ander heeft matige toeloop. Maer de Vorſt heeft, om de heerlijckheydt van 't gebouw, dat voor ſijn hof verkoſen, en neemt, als hy derwaerts koomt, ſijn vertreck in deſe plaets. Maer het Collegium van *Luyck* is door Erneſtus, Hartog van Beyeren, opgerecht.

Burgers van Leuven door hun geleertheyt aenſienlijck.

Van Leuven is geſproten de ſeer geleerde Petrus Rivius, een vermaert Godtgeleerde, en Schrijver van veel wercken, die van Johannes Trithemius, in ſijn lijſt der geleerde mannen van Duytſlandt, geſtelt word. Van Leuven was oock geboren Ludovicus Scorius, een geleert man van groote naem, en tot alle ſaecken bequaem, en die dieshalven door ſijn verdienſten Preſident oft Voorſitter der Raden van Staet, en van de geheyme Raet was: gelijck oock Ludovicus Heylwegius, een man van groote geleertheydt en ſpitsſinnigheyt, en dieshalven Preſes oft Voorſitter van Vlaenderen; diens ſoon, Adrianus Heylwegius, door ſijn geleertheyt en deuchden vermaert, Burgermeeſter van Antwerpen heeft geweeſt: oock Nicolaus Nicolaius Grudius, en Adrianus Marius, Broeders: Antonius Morillonus, een ſeer geleert man, een groot lief-hebber van d'outheydt, en ſeer ervaren in alderhande gemeene dingen; en eyndelijck ſijn broeder Maximilianus, die oock van uytſteeckende geleertheyt, en een naerſtigh onderſoecker der oude dingen was; en meer anderen.

Uyt de ſelve Academie oft hooge School ſijn ontellijcke Doctoren, Profeſſoren, Raetsheeren, Canceliers, Voorſitters, Abten, Biſſchoppen en Aerts-Biſſchoppen, in d'achting van alle geleertheyt en wijsheydt bloeyende, te voorſchijn gekomen: jae oock Hadrianus de ſeſte, Paus van Romen, van Uytrecht geboren.

d'Edelen.

Maer laet ons oock een weynigh van d'Adel, en van 't gemeen volck van Leuven ſpreken. D'Adel was in ſeven geſinnen, oft eygentlijcker geſlachten, gedeelt: de namen daer af ſijn *Limingiers*, *Calſteriers*, *Radingiers*, *Steeniers*, *Vernſaliers*, *Gieliers* en *Rodiers*; van de welcken, elck in 't beſonder, anderen, als tacken en telgen der geſinnen, geſproten ſijn, en ſich breet verſpreyden, en, hoewel tot een hooft behorende, in namen onderſcheyden worden. De ſtam der Limingiers heeft een-en-dertig geſinnen; de tweede acht-en-twintigh; de derde negen; de vierde twaelf; de vijfde vier; de ſeſte ſeven; de ſevende negen, die geſamentlijck hondert huys-geſinnen uytbrengen. Uyt deſen alleen worden de Raetsheeren verkoſen, daer af 't getal een-en-twintigh uytmaeckt, uyt de welcken twee Burgermeeſters verkoſen worden, en oock onderſcheydelijck ſeven Schepenen. Deſe waren voortijts alle van d'Adel, die dat tot aen 't jaer cIↃ CCC LX behieldt, in welcke tijdt het gemeene volck, beroerte makende, ſich daer indrong, en te weegh bracht, dat 'er mengeling gemaeckt wierdt. Toen quamen by deſen van d'Adel de *Petermannen*, als oft men, met een gemeen woort, *Pieters mannen*, en van 't geſin van S. Petrus ſeyde. Waer uyt deſe, en hoedanigh ſy ſijn, beſiet *cap.* 4, *lib.* II, *apud Lipſium.*

't Gemeen volck.

Wy komen nu tot het gemeen volck, dat eertijts hier in groote menighte was. De jaerboecken melden dat hier, ten tijden van Johannes de derde, in 't jaer cIↃ CCC L, ſoo groot een menighte van wevers was, dat 'er tot drie, ja vier duyſent weveryen in de Stadt waren. Sy voegen 'er noch by, dat 'er in ieder winckel niet min dan dertigh oft veertigh man-

mannen waren, die de wol bereyden, kemden, ſponnen, en ſoodanige andere oeffeningen pleeghden, en voornamelijck de voldery, daer toe veel menſchen gebruyckt wierden, vermits de water-meulens, tot dit werck geſchickt, toen noch niet in 't gebruyck waren. Indien dit waer is, ſoo rekent Lipſius dat'er van dit volck alleen tot hondert en ſeſtigh duyſent menſchen in deſe Stadt gewoont hebben. De menighte was dies-halven hier ſoo groot, dat, als de klock elf uyren ſloegh, om uyt het werck te ſcheyden, d'ouders ſorgvuldighlijck de kleyne kinderen in huys haelden, op dat ſy door d'overloop en 't gedrang der werck-lieden niet vertreden ſouden worden. Indien de menighte van deſe ſoo groot heeft geweeſt, behooren 'er dan oock naer dit getal niet veel herbergen, ſnijders, ſchoenmaeckers, vlees-houwers, en anderen geweeſt te hebben? Maer dit was by outs; tegenwoordigh is'er groote eenſaemheyt. Veel geneerden haer met de krijghshandel, oft lantbouw; en anderen pleeghden ſittende ambachten. Maer de gene, die van eerlijcker ſtaet waren, en die eenige middelen hadden, handelden oock de wapenen op de heylige dagen, en als ſy niet werckten. Het krijghs-tuygh en de wapenen (ſoo veel het gemeen volck aengaet) waren toen gewoonelijck pijlen, die met de hantboogh oft voetboogh uytgeſchoten wierden. Daer wierden dieshalven vergaderingen opgerecht, die de naem van 't geweer, dat ſy gebruyckten, kregen. Daer was een vergadering der Schutters met de handt-boogh, twee van de voetboogh, en eyndelijck een van de roers oft buſſen. Deſe vergaderingen worden *Gilden* genoemt: 't af-beeltſel blijft, maer d'oeffening is ondergegaen, namelijck d'ernſtige en ware oeffening, die op het krijghs-ampt ſiet; want ſy gebruycken die nu tot vermaeck en pracht. Daer waren doelen oft hoven tot deſe oeffeningen geſchickt, in de welcken ſy onderweſen en leerden. Die van Leuven en Bruſſel, door de grenspalen en vrientſchap altijt aen elckander vervoeght, hadden jaerlijcks een geſtelde tijdt, in de welcke ſy omtrent Veuren, een aengename plaets, en ontrent even verre van deſe beyde ſteden gelegen, by een quamen. Hier is een oudt kaſteel der Vorſten van Brabant, aen't Sonien-boſch gelegen, daer de plaets en ſtrijdt niet verre af was. Men ſagh daer oock de ſtrijdt der Schutters, van 't welck de verwinners wijn tot vergelding verkregen. Dus veel van 't gemeen volck, dat voortijdts hier in groote overvloet was, en bloeyde, maer ſedert vermindert is, voornamelijck in lakenwerckers, die, door gramſchap en vrees hun Vaderlandt verwiſſelende, in Engelandt

Brabant.

getrocken ſijn, daer men noch heden de lakenwerckers in groote overvloet vindt, het welck groote eer aen dat Lantſchap geeft. Soodanigh was eertijdts de bloeyendſte Stadt Leuven, die heden heel verwelckt is, en van d'oude roem en overvloet niets, dan de ſchaduw, behouden heeft. De menighte van 't volck, de rijckdom, ontucht, oneenigheydt en tweedracht, de peſten van alle ſtaten, hebben veel tot haer val geholpen. De leſer kan, ſoo 't hem belieft, van deſe dingen *Lipſium in Lovanio*, en oock *Grammaye* leſen.

Eertijts een Graefſchap.

Loven was eertijts een Graefſchap; en ick vindt geheugenis daer af ſedert het tweehondertſte jaer van onſe ſaligheyt. Andere willen, dat het een Hartoghdom heeft geweeſt, 't welck aen't grootſte deel van Brabant recht gaf, en van 't welck de Vorſten hun naem voerden, tot aen de tijdt van Godefridus Barbatus, die, ſijn gebiedt vermeerdert hebbende, den tijtel en eernaem van Barbantia, oft Brabantia nam, oft (gelijck boven geſeght is) ontfing. Hoewel het ſchijnt dat deſe Stadt afgenomen, en deſe waerdigheydt verloren heeft, ſoo is ſy echter noch heden de hooftſtadt van dit Hartoghdom, en 't hooft van 't eerſte vierde deel der Brabantſche landen, en heeft de voorgang voor alle andere ſteden: want ſy doet d'eerſte van alle den eedt aen de Vorſt, en ontfangt dien oock van hem. Sy heeft d'eerſte ſtem in de gemeene ſaecken en verhandelingen van 't lant, behalven in de verſoeckingen, en beden der ſchattingen, tot onderſtandt des Konings, in de welcke Antwerpen, 't welck om ſijn macht van groot belang is, eerſt de ſtem geeft. Kort, deſe ſtadt wordt genoemt, en is oock ſoodanigh in der daet, d'eerſte en gelijckelijck d'oudtſte van alle Brabantſche ſteden. Sy wordt beſonderlijck voor 't hooft bekent van Thienen, Leeuwen, Gemblours, Dieſt, Halen, Sichem, Joudoigne, Hannuyt, Landen, en eenige andere kleyne ſteden.

Voorſteden.

Het ſal niet buyten reden ſijn dat wy hier iets van de voorſteden byvoegen. Voor eerſt vertoont ſich Banck ter ſlincke hant, aen de Bruſſelſche wegh, een booghſcheut weeghs van de poort; 't welck het klooſter der Maeghden van S. Auguſtinus is, die door een ſonderlinge inſtelling verplicht ſijn de laſerigen te ſchouwen en oordelen, en de gene, die voor ſoodanigh geoordeelt worden, aen te nemen, en te voeden, ſoo ſy Leuvenaers, oft van Heverlee ſijn. De nieuwe Vorſt doet, eer hy binnen Leuven komt, oock gemeenelijck daer d'eedt aen S. Joris altaer, en beſchenckt deſe plaets met eenige gift, als de gebeden gedaen ſijn.

Banck.

Parck is noch een ander klooſter, maer van d'order der Premonſtreyten; en heeft ſijn

Parck.

naem van de saeck en oeffening, die daer te voren gedaen wierdt: want het was eertijts een *Beestenparck*, oft beslote plaets, om wilde beesten, tot vermaeck der Vorsten, te voeden; welcke plaetsen men gewoonelijck *Parcken* noemt. Dese plaets is heel aengenaem, en door't bosch, de vijvers, beeck en beemden vermaeckelijck, en treckt dickwijls de Studenten tot sich.

Heverlee. Laet ons, dewijl wy buyten de poort sijn, oock eens *Heverlee* besichtigen. Dese plaets is ontrent een half uur weeghs van Leuven. Een seer schoone wegh streckt van de Stadt recht af tot aen een kleyn bosch, en aen de vergaderplaets der springbronnen oft kleyne beecken: sy is een weynigh min dan duysent schreden lang, soo recht als een lijn, en veertigh voeten breet, en tusschen de bergen en heuvels, die elders wel twintigh voeten hoog sijn, gemaeckt en geëffent. De sijden daer af sijn met een schutting van groene boomen, en ten deel met muuren besoomt, en van linde-boomen, daer by staende, beschaduwt. Seker, een heerlijck en voortreffelijck werck, en de wooning der Hartogen van Aerschot. De gedaente van de plaets selve is van Godt en van de natuur met veel vermaeckelijckheden beschoncken. Tusschen de bergen, tamelijck steyl, leght het kasteel, daer de vloet de Dele van voren, en de beeck Veure van achter voorbyvloeyt; een beeck, ten meestendeel door de handen der menschen gemaeckt, en deur beemden geleydt, en een bequame plaets en vyver voor de visschen. De beemden, velden en bosschen, tot de jaght bequaem, en aengenaem om te sien, verlustigen en ververschen 't gemoedt.

Daer sijn seven vijvers, aengenaem om t'aenschouwen, en bequaem van gelegentheydt, tusschen de nedergaende velden en heuvels, met boomgaerden bekleedt. Men siet daer veel hoven met fruyt-boomen, en konyne- en hase-parcken. Daer is oock een huys voor d'aenkomende gasten, ja oock voor d'edele huysgenoten. Men vindt daer meê een effen pleyn, en paerde-stal; en voor 't kasteel noch een ander pleyn, dat breet en vermakelijck, en rontom met boomen beset is. Hier sijn de hoven der pruyme- en perseboomen, en niet verre daer af de bloemhoven, met haer bloem-parcken en strick-wercken van palm, en doolhoven. Hier is een bron, diens water, hoogh springende, in een dubbelt marmer vat ontfangen wort. Oock sijn'er groote wandelplaetsen, met loofwerck overdeckt: verborge water-aderen, die de gene, die daer inkomen, bedriegen, en nat maken; heuvels en rotsen van santsteen, keysteen, en zeeschelpen, wonder konstelijck in een gevoegt. Men hoort hier omtrent de vogeltjes singen, men siet de meulens malen, het water de bystanders bespregen; oock veel andre dingen, die daer met verwondering aengeschout worden. Een andere weg, met boomen beset, geleyt nae't klooster, voor't welk verscheyde hoven van moeskruyden, en van ander eetbaer gewas sijn; en in't welck een spring-bron van marmer, en oock een groot vat van de selve steen is. Wijders, eenige wandelryen, een doolhof en springbron. Treet nu in de *Kerck*, en in't gebou van 't klooster, dat veel vertrecken heeft, en in het welck, nae de wet en 't believen van de geen, die't gegeven heeft, vier-en-twintigh Religieuse Monicken, van d'order der *Celestinen*, behoorden te sijn: maer dit getal is door de ramp des tijdts, en door d'onachtsaemheyt der menschen, vermindert. Men vindt hier veel wonderlijcke dingen: de marmere geheughteeckenen der Vorsten van Croy, en van hun maeghschap, elck in 't besonder. Men siet hier in't Koor ter slincker sijde, de stamboom der Hartogen van Aerschot, van Adam af, tot aen desen lesten, met hun af-beeltsels en namen; een saeck, niet alleen wonderlijck in Nederlant, maer oock in geheel Europa. Men vint daer onder andere 't graffschrift van Hartogh Karel in steen, met kopere letteren, dat hy selfs, soo men seght, gemaeckt heeft:

Karel van Croy, onlangs Hartogh van Croy en Aerschot, van treffelijcke stam gesproten, nu de verrotting der aerde, en spijs der vvormen. Hy is in den Heer gestorven, vervvachtende de verrijsenis der dooden, in't jaer MDCXII.

In de Kapel sijn verscheyde verçieringen tot de Misse. Men toont daer een Penning, die, soo men seght, een van 't getal der gene is, voor de welcke onse Salighmaker verkocht wierdt, soo swaer als een halve Rijcksdaelder: aen d'een sijde staet het hooft van een mensch, en aen d'ander een bloem, met dit opschrift, ΡΟΔΙΟΝ; misschien om dat in 't eylant Rhodus soodanige silvere munt geslagen, en te Jerusalem gangbaer was. Dit alles is buyten 't kasteel. Wy komen nu tot het kasteel selve, de woning van de Vorst, een treffelijck werck, soo 't volmaeckt was. Daer in is een seer heerlijcke springbron, die haer water hoog opdrijft, dat in marmere vaten ontfangen wort; en met beelden verçiert. Rontom 't kasteel sijn breede en diepe grafften, vol van klaer water. Kort, dit is een plaets, tot verlustiging, en voor de Musen gemaeckt, daer de Vorst oock groote kosten en vlijdt aen besteedt heeft.

Dit sy genoegh van Leuven geseght, diens regeering en burgerlijcke bestiering ick hier maer aengeroert heb.

D'algemeene beschrijving van't Hartoghdom van Brabant, daer af Leuven, gelijck geseght is, het eerste deel is, vindt men in het eerste deel van ons Tooneel des Aertrijcks, oft Nieuwen Atlas.

BRVSSEL.

INdien de gene, die in de ſteden woonen, boven de landtlieden geluckig geacht worden, ſoo behoren wy de genen, die Burgers der ſteden ſijn, in de welcken de Vorſten hun Hof houden, noch veel geluckiger te achten. Want gelijck de genen, die naeſt aen 't vyer ſijn, de meeſte hitte gevoelen, en gelijck de gene, die naeſt aen de ſon ſijn, het grootſte licht van haer ontfangen, ſoo hebben oock de gene, die in de Hoven der Koningen ſijn, en de ſteden, die de Vorſten in haer ſchoot herbergen, altijt d'eerſte ingang in hun gunſtbewijſingen, en gevoelen d'eerſte uytwerckingen van hun Vorſtelijcke gunſt. Dieshalven, indien Leuven ſich op ſijn hooge Schole magh beroemen, ſoo magh Bruſſel ſoo veel te hoger roemen op haer Vorſtelijck Hof, 't welck van d'Opper-Vorſten en Lant-vooghden van Nederlant binnen haer wallen opgerecht is; en ſeggen, dat hier de treffelijcke aenmerckingen en konſten, die men te Leuven leert, waerlijk in 't werck geſtelt worden; dat hier deſe beir geleckt wordt, en gedaente krijgt; dat men hier deſe diamant te proef ſtelt, die in de Collegien ruw en ongepolijſt aengenomen word; dewijl waerachtigh is, dat de leſſen van 't Hof de beſte en nutſte middelen tot de ware konſten en geleertheyt ſijn. *Naem.* Iacobus de Guiſa ſtelt om deſe oorſaeck deſe ſtad na Leuven voor de Hooftſtadt van Brabant, en ſegt, dat ſy haer naem heeft van ſekere Burgt, die van de Senonen (volcken van Engelant, in deſe geweſten getrocken om Vrankrijck te plagen) gebout is. Andere ſeggen, dat ſy haer naem van de moeraſſchen heeft, die men daer omtrent vindt; anderen van de poel oft afgront in 't Sonienboſch, en anderen van de Ruſſen. En om dat men weet dat de bergh, niet verre van Leuven, naer de Ruſſen genoemt is, ſoo achten ſy dat deſe plaets de naem van *By-Ruſſel*, dat is, by de ſetel der Ruſſen gelegen, gekregen heeft. Andere meenen dat deſe ſtadt, om de veelheyt der waterbronnen, en daerom holligheden der aerde, *Bruſſel* byna *Ruyſel*, dat is, een plaets van gedruys, oft *Ruyshel*, dat is, ruyſſchendt hol, genoemt is.

Gelegenheyt. Deſe ſtadt is wonderlijck van gelegenheyt, en ten deel in de vlackte, en ten deel in de hooghte geſticht, en ſoodanigh, dat ſy waerdigh is, om de ſetel en wooning van de grootſte Vorſt te ſijn. Want de vlackte is van weêrſijden met ſeer vruchtbaer boulandt omringt, en ſtreckt ſich eenige mijlen verre door luſtige en vermakelijcke beemden, ſoo boven, als beneden de ſtadt verſpreydt, 't welck ſeker aengenaem om te ſien is, en overvloet aen deſe ſtadt beſchaft, ja ſoodanigh, dat men hier nooyt gebreck van ſtroo oft voeder, tot gebruyck van 't Hof, gehadt heeft, hoewel men daer in een ſelve tijt ſeven gekroonde hoofden heeft geſien: namelijck Keyſer Karel de vijfde; Koning Philippus ſijn Soon; Maximilianus Koning van Bohemen, met de Koningin ſijn gemalin; Helionora, Koningin van Vranckrijck; de Landtvoochdes, Koningin van Hongeren; en de Koning van Beleſia uyt Afrika. Ick verſwijgh noch de Hertogh van Savoyen, de Hertogin van Lotheringen, en ſoo veel andere Hertogen, Marckgraven, en Vorſten van verſcheyde volcken: die ten minſte acht oft negen duyſent paerden by ſich hadden. Aen d'ander ſijde *Sonienboſch.* is het Sonienboſch, niet meer dan een vierde deel van een mijl van de ſtadt, door de koninckliJcke jacht en hout-houwery vermaert. Dit boſch is van alle ſijden met Abdyen en Klooſteren omringt, en deurgaens met ontallijcke ſchoone fonteynen en ſpringbronnen, en vruchtdragende bomen beſet: 't welck alles, in bequame ordening ſtaende, de lucht heylſaem en geſont, en de wateren ſoet en aengenaem maeckt. De beeck Sinna vloeyt door de ſtadt, *Sinna.* die, behalven deſe beeck, noch een groote en bevarelijcke gracht heeft, onlangs met groote *De Vaert.* koſten, en byna met ongelooffelijcke arbeyt en vlijt, van deſe ſtadt tot aen de beeck de Rupel, dat is, omtrent vijf mijlen, doorgegraven. De ſchepen, van Bruſſel afgeſteken, komen door deſe groote vaert in de Rupel, van daer in de Schelde, en ſoo voort in de groote zee; tot groote nuttigheyt en gemack der inwoonders en geburen: ſeker, een heerlijck werck, dat voor ſoo groot een Vorſt, ja oock Keyſer, betamelijck is. Want behalven dat hier toe boven de vijf hondert duyſent kroonen beſteedt ſijn, een bergh van wonderlijcke hoogte deurgedolven, en ſoo groot een ruymte van aerde ſoo diep uytgegraven is, met noch verſcheyde watergrachten, die te voren over de velden vloeyden, en nu onder aen de gront van de vaert geleyt ſijn, op dat de ſelve niet met vuylnis en ſant vervult ſou worden: behalven dit alles, ſeg ik, is daer terſtede noch te ſien de gebouwen van vijf waterſchuttingen, *Sluyſen* genoemt, die, met groote vlijt, en met geen minder verſtant bedacht, het water t'elckens ophouden en ſchutten; op dat het ſich niet met een ſtort en gewelt, in deſe eerſte plaets, daer het ontfangen wordt, uytſtorten ſou: dewijl tot Bruſſel, en ter plaets, daer deſe vaert haer begin heeft, het water veertig voeten en meer hooger is, dan in d'uytgang. De voornaemſte vinder van ſoo groot een werck, oft ten minſten aendrijver (want toen Margareta van Ooſtenrijck, des Keyſers moeye, het gebiedt had, was dit werck van ſijn voorouders bedacht en begrepen) was Iohannes van Locquengien, een eerlijck Ridder, en Heer van Locquengien, Berchem, en Cockelsberge, en Schout der gedingen en pleytingen in deſe ſtadt, oft, gelijck ſy gemeenlijck ſpreken, *den Amman*. Leuven legt ten noorden, en niet meer dan vier mijlen van deſe ſtadt af. Bruſſel ſelve is groot van begrijp, en met een *Muren.* dubbele muur omringt, doch verre genoegh van malkander verſcheyden, en tuſſchen deſen

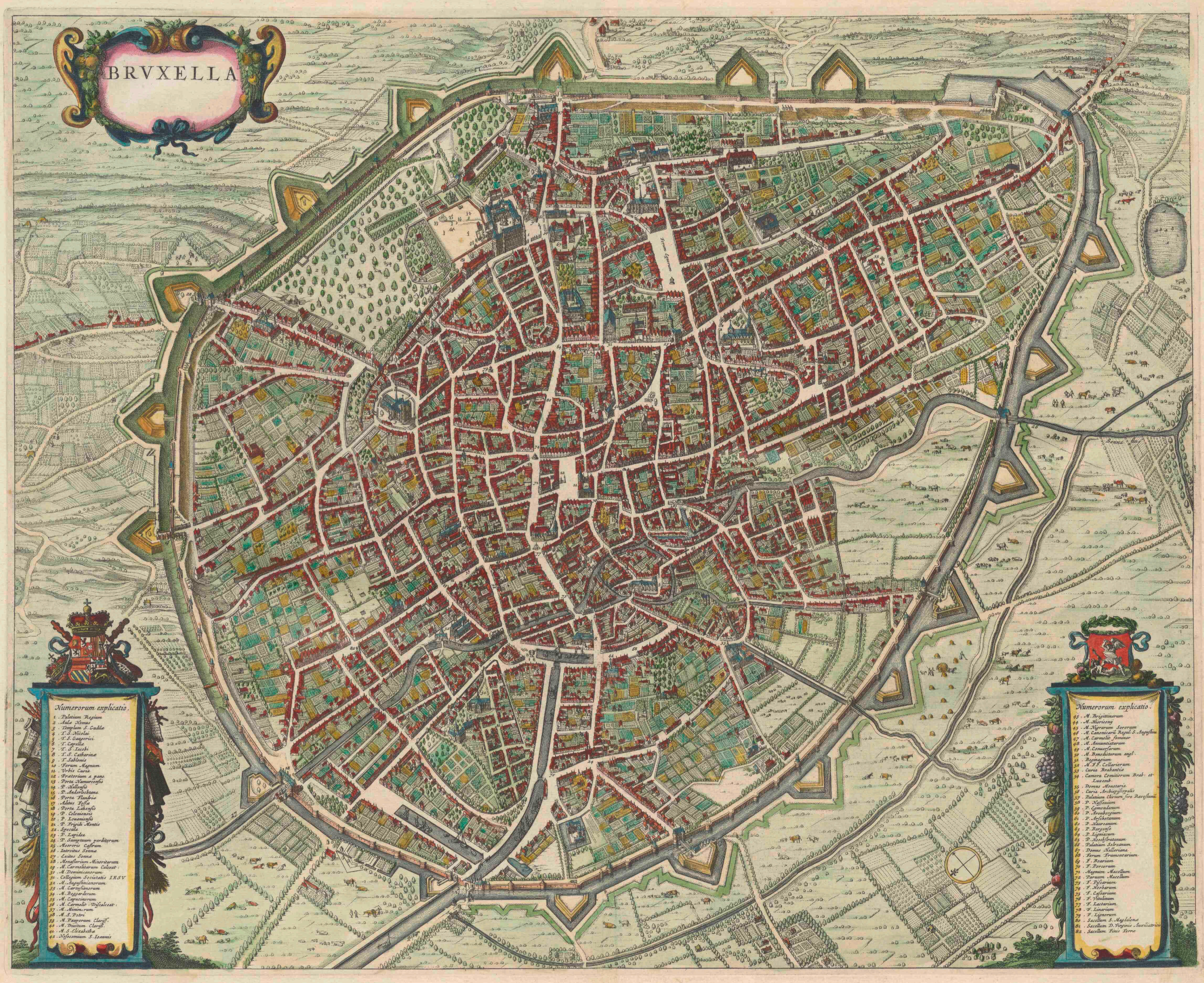
BRVXELLA
Numerorum explicatio.
1 . Palatium Regium
2 . Aulæ Nemus
3 . Templum S. Gudilæ
4 . T. S. Nicolai
5 . T. S. Gaugerici
6 . T. Capellæ
7 . T. S. Iacobi
8 . T. S. Catharinæ
9 . T. Sablonis
10 . Forum Magnum
11 . Vrbis Curia
12 . Prætorium a pane
13 . Porta Namurcensis
14 . P. Hallensis
15 . P. Anderlechtana
16 . Porta Flandriæ
17 . Aditus Fossæ
18 . Porta Lakensis
19 . P. Colonensis
20 . P. Louaniensis
21 . P. Frigidi Montis
22 . Specula
23 . P. Lapidea
24 . P. Sumptuum perditorum
25 . Mœroris Castrum
26 . Introitus Sennæ
27 . Exitus Sennæ
28 . Monasterium Minoritarum
29 . M. Carmelitarum Calceat:
30 . M. Dominicanorum
31 . Collegium Societatis IESV
32 . M. Augustinianorum
33 . M. Cartusianorum
34 . M. Beggardorum
35 . M. Capucinorum
36 . M. Carmelit: Discalceat:
37 . M. Minimorum
38 . M. S. Petri
39 . M. Pauperum Clariss.
40 . M. Diuitum Clariss.
41 . M. S. Elizabethæ
42 . Nosocomium S. Ioannis
Numerorum explicatio.
43 . M. Brigittinarum
44 . M. Hiericonij
45 . M. Nigrarum Sororum
46 . M. Canonicarũ Regul: S. Augustini
47 . M. Carmelit: feminar
48 . M. Annuntiatarum
49 . M. Conuersarum
50 . M. Benedictarum angl.
51 . Beginagium
52 . M. FF. Cellariorum
53 . Curia Brabantiæ
54 . Camera Comitiorum Brab: et Luxemb.
55 . Domus Monetaria
56 . Curia Archiepiscopalis
57 . Palatium Clivium sive Ravestanũ
58 . P. Nassauium
59 . P. Egmondanum
60 . P. Arenbergium
61 . P. Arschotanum
62 . P. Haureanum
63 . P. Bergense
64 . P. Ligniacum
65 . P. Hoochstratanum
66 . Palatium Solreanum
67 . Domus Halleriana
68 . Forum Frumentarium
69 . F. Boarium
70 . F. Porcorum
71 . Magnum Macellum
72 . Paruum Macellum
73 . F. Piscarium
74 . F. Herbarum
75 . F. Castarium
76 . F. Vitulinum
77 . F. Lactarium
78 . F. Linarium
79 . F. Lignorum
80 . Sacellum S. Magdalenæ
81 . Sacellum D. Virginis Auxiliatricis
82 . Sacellum Finis Terræ

de plaets van 't Hof, met de vyver, warande, oft het parck. D'overige ruymte tuſſchen deſe twee muren is met verſcheyde hoven der Grooten van 't Hof betimmert, gelijck oock met huyſen van beſondere lieden, hoven, tuynen en boomgaerden, ja oock met geboude landen: alle welcke dingen de ſtadt getempert, heylſaem, luſtigh, en aengenaem, om wel beſien te worden, maken. Ick bevind dat men in 't jaer cIↃ CCC LVII, de buytenſte muren heeft beginnen te bouwen. Deſe muur, in geſtalte met die van Leuven geenſins gelijck, is oock omtrent twee hondert ſchreden kleynder dan de muur van Leuven: ſoo dat deſe twee ſteden niet verre van malkander in grootheyt verſchillen; maer Bruſſel is veel beter betimmert, en overvloediger van inwoonders. Voorts, Bruſſel heeft ſeven poorten, ſeven hooftkercken, ſeven edele geſlachten, ſoo door outheyt, als door voorrechten vermaert, en eyndelijck ſeven byſitters oft Schepenen in 't ampt van d'Overigheyt. Dit ſeven-tal, daer op de Wiskonſtenaers ſoo hoogh roemen, komt over een met het ſeven-tal der Planeten, die door hun invloeying, doch door Godts beſtiering, alle aerdtſche dingen matigen en beſtieren.

Kercken. De gebouwen, tot de Godtsdienſt gewijd, ſijn niet alleen ſchoon, maer oock koſtelijck: ſoo dat men daer overal de vermaertſte en cierelijckſte kercken, conventen, klooſters, gaſthuyſen, en andere diergelijcke plaetſen vind, die tot heyligheyt en godtvruchtigheyt gewijd ſijn. De voornaemſte kerck van de ſtadt is heden aen de heylige Goedele, maer voortijts aen d'Aerts-engel ſint Michaël, de beſchermer van deſe ſtadt, toege-eygent. Want toen Graef Lambert, en Gerard, Biſſchop van Doornick, het lichaem van de heylige Goedele uyt de kerck van ſint Gaugericus in die van d'Aerts-engel S. Michaël gebracht, en die met groote koſten nieuwelijcks vernieuwt, en met treffelijcke inkomſten begiftight hadden, wijden ſy haer aen deſe heylige Goedele, de dochter van de vermaerde en heylige Vorſt de Graef Wittard, en van de heylige Vorſtin de Gravinne Amelberga, uyt de doorluchtighſte ſtam van Karel de Groot geſproten. In deſe kerck is een kapel, en daer in drie hoſtien gewijd, die in een goude kas beſloten ſijn; tot geheugenis van dit groot wonder, door het Sacrament verkregen, in 't jaer cIↃ CCC LXIX, gelijck Meyerus, en eenige andere Schrijvers getuygen. De wonder-daet was ſoodanigh: ſeker Iode, Ionathas genoemt, had van ſeker Iohannes, Prieſter van ſint Catharines kerck, met een boos gemoed de kas, daer in geheylighde Hoſtien waren, gekocht. Maer toen hy, miſſchien door Godts rechtvaerdigh oordeel, een weynigh daer na van ſijn vyanden in een hof gedoot was, gaf ſijn gemalin deſe gekochte Sacraments-kas aen Abraham, hun gemene ſoon, te bewaren. Deſe, eenige andere Ioden by ſich ontboden hebbende, nam op goede Vrydagh het Sacrament uyt de goude kas, als tot verachting van onſe Salighmaker, en ſneed daer tot verſcheyde malen met een mes in, even als oft hy dat wilde ontleden. Maer toen wonderlijck uyt deſe wonden bloet droop, bekeerde de vrou ſich onverſiens, als over ſoo groot een wonder verwondert, en openbaerde deſe ſaeck aen Meeſters Pieter en Iohannes Volvius, d'eerſte Prieſter van de heylige Goedele, en de ander van ſint Nicolaes, en bracht door deſe middel ſoo groot een boosheyt aen den dagh. Wenceſlaus, toen Hertogh van Brabant, en ſijn gemalin Iohanna, dit ſtuck naerſtelijck onderſocht hebbende, verweſen Abraham, en deſe andere Ioden, om levendigh voor de kerck van S. Catharina verbrant te worden. 't Onderſoeck, op deſe ſaeck gedaen, en de geheele ommegang worden (ſoo iemant ſekerder en breeder beſcheyt daer af begeert) noch heden in de Rekenkamer van Brabant, onder d'andere geſchriften van groot belang, bewaert. Deſe godtsdienſtige Vorſten geboden, tot geheugenis van ſoo klaerblijkelijck een wonderdaet, dat men jaerlijcks een algemeene ommegang ſou houden, de welcke men t'elckens vernieuwen ſou: ja ſy ſelve volghden, met een ontellijcke menighte van volck, dit Sacrament, ſoo gewondt als 't was, tot aen deſe kerck van de heylige Goedele, daer het met groote godtsdienſtigheydt in de voor-genoemde Kapelle weêrgebracht wierd, met een geſchildert tafereel, in 't welck de geheele Hiſtorie vertoont wordt.

Hiſtorie van 't Sacrament van mirakelen.

Het gebeurde in deſe leſte oorlogen en burgerlijcke beroerten des lants, uyt oorſaeck, oft uyt ſchijn van Godsdienſt verweckt, dat, terwijl de tegenſtrevers de heylige beelden neêrwierpen, en de kercken plonderden, Iooſt Houwart, Overſte van S. Goedeles Kerck, deſe heylighſte Hoſtie, uyt vrees van dat ſy eenigh ongeluck lijden ſou, heymelijck van daer nam, en onder ſekere balck in 't huys van de weduwe van Banſia bewaerde; 't welck des daegs voor Pinxter in 't jaer cIↃ IↃ LXXIX gebeurde; en ſes jaren daer na, toen Bruſſel ſtil, en weêr onder des Konings gehoorſaemheyt gebracht was, van daer wierd genomen, en door d'Aertsbiſſchop van Mechelen, de Abt van Grimbergen, van Diligem, en Parck, door d'Afgevaerdigden van 't geeſtelijck Hof en Cancelrye van Brabant, d'opperſte overigheden van de ſtadt, en andere treffelijcke mannen, van de geeſtelijckheyt en 't volck van Bruſſel verſelt, met inſtelling van openbare gebeden, in de vorige plaets en waerdigheyt geſtelt, op de dartiende van Hooymaent, in 't jaer cIↃ IↃ LXXXVI. Men vind daer oock, onder d'andere kercken, die genoegh vermaert ſijn, ſint Ians Kerck, die om haer werck en outheyt wonderlijck is. Want deſe plaets wierd gewijt in 't jaer cIↃ C XXXI, van Paus Innocentius de tweede, namelijck die gene, die deſe Landtſchappen met ſijn tegenwoordigheyt vereerde, en eerſt tot Rheyms, en daer na tot Clermont in Vranckrijck Concilien beriep en hield.

Klooſters. De *Franciſcanen*, die, naer de kap, Capucinen genoemt worden, en een ſeer ſtreng leven leyden, hebben hun wooning in een Kloofter, dat door d'aelmoeſſen der Spaenjaerden, en voor-

voornamelijck der Italianen, gebouwt is, in 't jaer cIↃ IↃ LXXXVIII.

De *Ieſuiten*, daer eerſt gekomen ſijnde, wierden met de middelen van 't Hof onderhouden, en hebben ſedert uyt de gemeene en beſondere aelmoeſſen ſoo veel gelt vergadert, dat ſy een Collegie en School geopent hebben, in 't jaer cIↃ IↃc IV; en hun getal is tot ſeventigh aengegroeyt.

Daer ſijn veel Kloosters van mannen en vrouwen; en de gene, die luſt hier toe heeft, beſie Grammaye, die hier af breedelijck geſchreven heeft. Ick ſal alleenlijck een van de *Vrouwen* hier byvoegen, die, naer 't voorbeelt van Maria Magdalena, tot een beter leven bekeert, hun Collegie en vergadering hebben, penitentes oft boetvaerdigen genoemt, welcke uyt een groote ſchipbreuck derwaerts hun toevlucht genomen, en, ſich gebetert hebbende, den regel van de heylige Auguſtinus aengenomen hebben.

Gaſthuyſen. In deſe ſtadt ſijn verſcheyde *Gaſthuyſen*: gelijck het gemeen *Sieckhuys*, aen de heylige Ioannes gewijdt, daer alle krancken ſonder onderſcheyt, op de gemeene koſten, door een Medecijn en wondheelder beſonderlijck beſorght en geneſen werden. Daer is noch een ander Gaſthuys, in 't welck ſoo wel mannen als vrouwen, *broeders en ſuſters* genoemt, aen de krancken onderſtant doen. Daer ſijn noch vier huyſen, voor de *gaſten en vreemdelingen*, in de welcken aen alle vreemdelingen veroorloft is drie dagen te blijven: de namen deſer huyſen ſijn, dat van *Giſlenus*, *Iacobus*, *Laurentius* en *Cornelius*. Voegh hier noch by het treffelijck gebouw, van 't gemeen gelt geſticht, om de gene te dwingen, die, eerlijck van geboorte ſijnde, in uytſinnigheyt ſijn vervallen. Daer ſijn noch andere huyſen, tot opvoeding der vondelingen gewijdt, en verſcheyde *Aelmoeshuyſen*, die ſy gewoonlijck H. Geeſt huyſen noemen.

De *ſcholen* en *ſpeelplaetſen* ſijn gebouwen, die de gewijde plaetſen gelijck ſijn; welcke, behalven die van de Ieſuiten en Auguſtijnen, tot vijf-en-veertigh getelt worden.

Paerdeſtal. Onder d'ongewijde gebouwen vertoont ſich voor eerſt de Koninckſijcke paerdeſtal, welcke ſoo groot is, dat 'er hondert en ſeven-en-twintig paerden in konnen ſtaen, en alle naer hun gebruyck en oeffening van malkander onderſcheyden. Wijders, de *Wapen-kamer*, daer men de wapenen bewaert, welcke by outs door de Hartogen van Bourgundien gebruyckt wierden. Men vindt daer oock d'afgevilde huyt van een paert, op 't welck d'Aertshertogh, binnen Bruſſel in-rijdende, ſadt; welcke huyt over een houte paert getrocken en geſpannen is. Men ſiet daer noch de huyt van een ander paert, doch wit, dat d'Aertshertogh uyt de ſtrijt van Nieupoort droegh; welcks ſtaert op d'aerde ſleept, en de manen heel laegh neêr laet hangen; daer dit opſchrift aengevoeght is:

Sta ſtil, aenſchouwer. ick ben edel, doch in ſchijn,
't Is beter in der daet en waerlijck edel ſijn.
Ick heb d'Aertshertogh op mijn breede rugh gedragen,
Toen by Ooſtend ſijn heir en krijgsvolck wierd geſlagen.
Brabant.

Ick droeg hem, toen hy ſtreed, uyt 't vyandlijck gewelt,
Daer een van onſe twee ſcheen van de doot beknelt.
Hy minde my te meer, om dat mijn witte manen
Geſtadigh wieſſen, en, als aengename vanen,
Als van een jonge maeght, ſteets ſwierden in de lucht.
Die ons ſlechs tegenquam, heeft ſijn geweer beſucht.
'k Voerd' hem en my geſont uyt deſe wreede ſtromen,
Vermits ons ſterrefdagh toen noch niet was gekomen.
Maer ick, dus edel, ſtorf na d'omkeer van een jaer.
Beſie en overweegh hoedanigh dat ick waer.

Men vindt daer twee-en-vijftigh yſere *borſtharnaſſen*, en onder deſen dat van de Aertshartogh, met het welck hy in de ſtrijt van Nieupoort gewapent was; gelijck oock de ſadel. Daer ſijn noch andere toeruſtingen der paerden, ſtegelreepen, ſporen, breydels en ſwaerden van verſcheyde volcken, de welcke daer tot geſchencken geſonden, en met peerlen en koſtelijcke geſteenten verciert ſijn: oock het *ſwaert van Karel de Stoute*, Hertogh van Bourgundien, het welck Keyſer Karel de vijfde, als hy iemant tot Ridder ſlaen ſou, gewoonlijck in tegenwoordigheyt deê brengen. Alle welcke dingen net en ſuyver, en op ſijn plaets gehouden worden. Beneden in het paerde-plain wordt de *Bruyts-wagen* getoont, welcke tot Milanen voor de waerde van veertien duyſent kroonen gemaeckt is, en eertijts aen Iſabella vereert wierd, toen ſy haer intreê tot Bruſſel doen ſou. Indien ghy de koſten daer af overweeght, ſoo ſult ghy van de konſt oordeelen, en van 't ſien verwondert en opgetogen ſtaen.

HET HOF.

't Hof. HEt *Hof* ſelf is in een verheve plaets van de ſtad, met ſoo groote pracht en heerlijckheyt gebout, dat het de waerdigheyt van de Koninckſijcke Majeſteyt genoegh aenwijſt; een bequame plaets voor de Raethoven, en in een dienſtige plaets geſticht. Het *voorhof* is oock groot, en dat van den Haegh niet ongelijck, daer de gewonnen ſtandaerts en vaendelen hangen. Daer ſijn oock twee galeryen, in de welcken de beeldeniſſen der Koningen en Vorſten ten toon ſtaen. D'Aertshertogh, in kaleſſe ſittende, ſtierde gemeenlijck het paert door een van deſe galeryen langs een afgaende wegh naer den hof, een waerdige ſaeck om geſien te worden. Ick ſal de doorluchtige namen der beelden hier by ſetten, om de gene, die derwaerts reyſt, op te wecken. *Vladislaus*, ſoon van Sigiſmundus de derde, Koning van Polen, ſtaet ter ſlinckerhant van de deur. *Iſabella*, met twee anderen, uyt Spanjen geſchoncken. *De gemalin van Philippus de derde. Albertus. Philippus de vierde*, met ſijn gemalin. Daer tegen over Keyſer *Ferdinandus de tweede*, met *een witte hont*. *Maria de Medicis*, moeder van Lodewijck de dertiende, Koning van Vranckrijck; en Koningin *Anna Mauritia*, Lodewijcks gemalin. De Keyſerin *Heleonora*. *Sigiſmundus de derde*, Koning van Polen, en ſijn gemalin. Aen d'andere galery ſiet men verſcheyde ſchepen, en tafelen van groote konſt en waerde; oock Horologien oft uurwijſers, ſilvere werelt-bollen, en Albertus beeltenis, dat, als men

CVRIA BRABANTIÆ.

LA COVR DE BRVSSELLES.

naeukeurighlijck daer op ſiet, Iſabella vertoont; en oock Iſabellas beeltenis, dat, in tegendeel, Albertus ſchijnt te vertoonen. Niet verre van daer is *d'overwelfde plaets*, in de welcke men de beeltenis van d'overleden Albertus ſiet, met een Minderbroeders kleedt gekleedt, en een kruys in ſijn hant houdende. Men ſeght dat hy met deſe kleeding in de kapel van S. Goedele begraven is. Treedt van daer naer de *kapel* van Albertus en Iſabella; een plaets, tot de godtvruchtigheyt en aendacht gewijdt, in de welcken van binnen acht vertrecken ſijn, met acht autaren verciert. Een galery, van boven afhangende, omringt dit konſtigh en treffelijck gebouw, dat overal en aen alle ſijden hangende en brandende lichten heeft; en het gout, de geſteenten, en d'andere vercieringen verblinden d'oogen, en trecken de ſinnen op: ſeker, een opgehoopte rijckdom, en groote geſchencken. De Vorſtin ſelve, des nachts aendachtigh ſijnde, knielde neêr buyten voor het veynſter, dat in de muur gemaeckt is.

Aen het Hof is een ſeer *groote en ruyme warande*, die doorgaens met een muur beſloten is, en ſich tot aen de buytenſte veſting van de ſtadt uytſtreckt; en overvloet van alderhande vermakelijckheden heeft, die aen Koningen, Vorſten, en aen alle edelen betamelijck ſijn. Daer is oock een boſch en doolhof, van de Bourgondiſche Vorſten verciert en toegeſtelt. Deſe warande heeft een graft, van gehouwen ſteen konſtelijck gemaeckt, met ſeer klaer water, met het welck vaten gevult, en dagelijcks met twee kamelen in 't hof gedragen worden. Men hout daer oock wilde beeſten en daſſen, in de vyvers ſwanen en viſſchen, in de vogel-koyen alderhande gevogelte, dat ſich daer voedt en vermaeckt.

Voorts, alle plaetſen ſijn tot hun eygen gebruyck geſchickt, ſommige tot wandelen, andere tot kaetſen, andere tot verſcheyde ſpelen en vermakelijckheden.

Treedt nu voort naer de *gewelffelen*; 't een beneden, daer Pegaſus, als een ſanger, de maet van de ſangkonſt ſtelt, en Orpheus, ſingende, een aengenaem geklanck met ſijn ſnaren maeckt: oock is 'er een Hemelſche bol en Satyr te ſamen gevoeght.

Van hier is d'opgang naer 't ander gewelffel ſeven trappen hoogh, 't welck in vijf deelen oft diepten onderſcheyden is. Hier vindt men een orgel, die een heel ſoet geluyt uyt geeft, daer een Satyr met ſijn pijp onder ſpeelt. Men hoort en ſiet daer de vogelen ſingen, en d'ambachtslieden wercken.

Aen d'afgang openbaert ſich de bloemtuyn, die de gedaente van een doolhof vertoont; en terwijl men met het beſien van de ſelve beſich is, wordt men met water beſprengt, dat door verholen pijpen, konſtelijck onder d'aerde geleyt, uytbarſt.

Als men uyt het parck komt, ſiet men een ſpring-bron, met een groote waterback, daer twee ſchrickelijcke Leeuwen ſijn, de welcke een vogel tuſſchen hun beyden houden, welcke gedurigh water tot de mont uyt blaeſt. Iſabella ſelve is de vindſter van dit heerlijck werck, dat afdalende gemaeckt is.

Laet ons nu van 't Hof der Hertogen tot aen 't *Hof der Raedtsheeren*, oft Stadthuys aftreden; een voortreffelijck werck, door de vlijt en bevordering van de Vorſt en ſtadt gebouwt, en wonderlijck om 't water, dat tot aen het dack geleyt kan worden. De *Toren* draeght met 'er daet en naem d'Aerts-engel Michaël, beſchermer van de ſtadt, die daer een koper beelt, dat drayen kan, van vijftien voeten heeft. De bovenſte ſolderingen ſijn de wapen-ſolders der pijlen, bogen, en diergelijcke oude wapenen. *De kamers van 't Raethuys* ſijn waerdigh geſien te worden, om ſoo veel ſchilderyen en wercken der treffelijckſte ſchilders. Een, van *Salomons eerſte vonnis*, van Rubens geſchildert, wordt drie duyſent gulden waerdigh geacht. Aen de ſijden ſtaen de beelden der Schepenen; en boven de deur 't leſte oordeel. De naeſte kamer daer aen vertoont d'Aertshertogin Iſabella, die in een boere kermis de papegay met een boogh van de toren ſchiet. *Beſiet van deſe oeffening Meteren in 't ſeſte boeck.* Een ander ſchildery vertoont de ſelve *Iſabella*, van *Marien-mont* weêrkeerende; 't welck een kaſteel is, eenige weynige mijlen van Bruſſel gelegen, en van een boſch omringt, 't welck vol van wilt gedierte, en in de ſomer het vertreck van d'Aertshertogh is. Andere kamers hebben andere ſchilderyen, tot d'inkoomſt van Iſabella op een ſege-wagen geſtelt. In een ander kamer ſiet men de ſeventien Staten van Nederlant, met quetſende wapenen tegen malkander ſtrijdende, en *Nederlandt* ſelf tuſſchen hen in 't midden geſtelt: van boven uyt de wolcken verſchijnen Albertus en Iſabella, met palmen. Voor het Stadthuys op 't plain is een ronde baen, met ſteen gevloert. *Stadthuys.*

Behalven het Hof van d'Aertshertogh vertoonen ſich noch veel Hoven van andere Vorſten; namelijck dat van *Aerſchot*, dwers over het Hof des Hertoghs: dat van *Oranjen*, in d'afgang van de Palatijnſche bergh, daer af onlangs, door d'onachtſaemheyt van de toeſiender, ſoo men ſeyde, een groot deel door de brandt verteert wierdt: dat van *Aumale*, *Cleef* en *Hooghſtraten*, niet verre van 't Hof, ter ſijde: van *Barlaimont*, en *Arembergh*; *Mansfelt* en *Egmont*, by de muren van de ſtadt: van *Sorane*, en eenige anderen by de Savel: gelijck oock het Hof van *Furſtenbergh*, en van *Spinola*, daer in men veel beeltenisſen van verſcheyde Vorſten ſiet. *Hoven.*

Kort, het meerendeel der Landſchappen van Nederlant, byna al d'Abdyen, en veel ſteden hebben tot Bruſſel hun hoven oft herbergen.

Tegen over het Raethuys ſtaet een Hof, van ſeker backer, met groote koſten, gebouwt, en *het Beckenhuys* genoemt.

Laet ook *de Bergh van Godtvruchtigheyt*, in 't jaer cIↃ IↃ c xvɪɪ gebout, niet onbeſocht, de vinding van de welcke uyt Italien gekomen is: die tot Padua, Napels, en in andere plaetſen van Italien met groote nuttigheyt der ſtedelingen geſien worden. *Bergh van Godtvruchtigheyt.*

Men kan hier noch by tellen *de ſeven huyſen der adelijcke geſlachten*, 1. van de welcken het eerſte aen de hoeck-ſteen in d'opgang van de Kouwebergh,

bergh, *op Canterſteen*, ſtaet: 11, aen de hoek van de Berghſtraet, op een plaets, *Maximiliaens-ſteen* genoemt. 111, 1v, v, op plaetſen by de markt, van de welcken 't een 't *Southuys*, 't ander van 't beſlechten der verſchillen, 't *Payhuys*, en 't derde *Huygeſteen* genoemt word. v1, by *Schoonbeeck*, een plaets, die Valckenburgh geheeten wordt; v11, in de paerdeſtraet.

Gebouwen. Behalven deſen ſijn 'er noch die ſeven treffelijcke gebouwen, de welcke de marckt omringen en vercieren: oock het Korenhuys, de Hal, en de Spijs-marckt, de welcke voor alle waren is, die gemeten worden. Daer beneffens de Viſchmarkt, van d'Aertshertogh Albertus op een bequame plaets gebracht, in 't jaer cIↃ IↃ c 11.

Bruggen. Men vind daer noch twaelf ſteene bruggen over de beeck; met den toren van *S. Nicolaes*, eertijts neêrgevallen, maer ſedert weêr heerlijker opgebout, en in 't jaer cIↃ IↃ c v met een treffelijck uurwerck en ſpeelwerck verciert, met groote koſten van 't gemeen.

Voorts ſijn 'er noch de beſondere huyſen der burgers, de welcke in grootheyt en ſchoonheyt uytſteecken, en door 't gemack der fonteynen en hoven oft tuynen luſtigh en aengenaem ſijn. Men vindt daer oock tien ſpring-bronnen, die op verſcheyde plaetſen hun water, ten dienſt der beſondere huyſen, opgeven. Men heeft daer niet alleenlijck vermaeck, maer oock overdaet in de tuynen. Ia men vind 'er, die ſijn bloemen, in een kleyne tuyn geſproten, ſeven oft acht duyſent gulden waerdigh acht; ſeght *Grammaye*.

Onder het gebiedt van de ſtadt Bruſſel ſtaen alleenlijck twee ſteden, namelijck Nivelle en Vilvoorden, die ſich voort op de Cancellarie beroepen. Bruſſel heeft altijt in mannen gebloeyt, die in alderhande geleertheyt en deuchden vermaert waren; gelijck *Ægidius Faber*, en *Ægidius Periander*, beyde Schrijvers van verſcheyde geleerde wercken: *Thomas Cantipratanus*, een leerling van *Albertus Magnus*: oock *Hendrick* en *Ian*, beyde Kanonicken, van alle welcken by Trithemius gewach gemaeckt word: en gelijck oock onlangs de twee Kanceliers van Brabant, te weten, *Hieronymus* en *Adolphus van der Noot*. Van Bruſſel waren oock deſe twee uytmuntende broeders de *Martini*, van de welcke d'een, niet min deuchdelijck, dan in de wetten geleert ſijnde, onder ſijn andere kinderen *Ægidius* naliet, de welcke Doctor der beyde Rechten was, en verſcheyde eer-ampten bedient heeft: d'ander, *Ioannes* genoemt, was Doctor der Rechten, Raet des Konings, en een uytmuntend man, die in de Burgerlijcke ſaecken wel ervaren was. Daer ſijn noch veel anderen uyt deſe ſtadt geſproten, die om kortheyt wil hier niet genoemt worden. In 't jaer cIↃ IↃ v is oock in deſe ſtadt geboren Maria, ſuſter van Keyſer Karel de Vijfde, welcke ſedert gemalin van Lodewijck, Koning van Ongeren, was, die in 't jaer cIↃ IↃ xxv1 in de ſtrijt tegen de Turcken verſlagen en gedoot wierdt. Maer haer broeder Keyſer Karel maeckte haer in 't vijfde jaer daer na tot Gouvernante oft Lantvooghdes van Nederlant.

Geleerde mannen.

Bruſſel is geen Burghgraefſchap, ſchoon ſommigen dit verſekeren; maer gebruyckt echter d'oude tijtel oft eernaem van Burghgraefſchap, met veel vryheden en voorrechten verciert.

De Cancelrye, Te Bruſſel is oock gedurighlijck, en ſonder verandering, de Kancelrye van Brabant, de welcke heden uyt de Kancelier, en ten deel uyt gewoone, en ten deel uyt bovengewoone Raetsheeren beſtaet; d'Advocaet Fiſcael, de welcke, ten inſicht van ſijn ampt, oock Raetsheer is; de Procureur Generael, twee Griffiers, een Audiencier, vier gewoone, en negen bovengewoone Secretariſſen oft Geheymſchrijvers, en andere dienſten, de welcke tot die kamer behooren. Dit ampt van Kancelier is een waerdigheyt, die ſeer treffelijck is, en hoogh uytſteeckt; want de Kancelier is in de bediening van 't recht gelijck de Gouverneur oft Lantvooght van Brabant, en Stedehouder des Hertoghs.

Geheel Brabant, ſoo verre als het ſich uytſtreckt, beroept ſich tot deſe Kancelrye, behalven alleenlijck dit kleyn deel, 't welck gemeenlijck 't Roomſche Lant genoemt wordt, dat ſich op Genape beroept, gelijck hier na op ſijn plaets geſegt ſal worden. Het Hertoghdom van Limburgh, de Heerlijckheyt van Valckenburgh, 't Graefſchap van Dalem, en andere kleyne Heerlijckheden over de Maes, beroepen ſich op deſe Kancelrye, en ſtaen alle onder Brabant, ten opſicht van de hooghſte rechtsſpraeck.

oorſprong der ſelve. Na dat ick d'oorſprong en opkoomſt van deſe opperſte Raet van Brabant naerſtelijck onderſocht en nagevorſcht heb, ſoo bevind ick dat, in 't jaer cIↃ ccc x11, in Herfſtmaent, Ioannes, Hertogh van Brabant, de tweede van die naem, dit lant met een voortreffelijcke en groote vryheyt verciert heeft, de welcke *Charta*, geſchrift, oft *Hantveſt van Cortenbergh* genoemt wierd, om dat ſy in deſe plaets wierd toegeſtaen, daer toen een ſeer groote Abdy was, met een dorp, byna op de helft van de wegh tuſſchen Leuven en Bruſſel, en in deſe tijt gemeenlijck de woonplaets van 't Hof, en van de Hertogh. Door welcke vryheyt en voorrecht hy, onder andere dingen, inſtelde, dat men veertien eerlijcke mannen, van hem genoemt, en alle Brabanders van geboorte, ſou verkieſen, de welcken in ieder derde weeck te Cortenbergh by malkander ſouden komen, en daer overwegen, raetplegen, beſluyten en bevorderen 't gene, dat ſy voor de gemeene ſtant en handel dienſtigh bevonden. De ſelve Hertogh beval, twee jaren daer na, op een ander blad, in Franſche tael geſchreven, dat men, ſoo de noot ſulks vereyſchte, een Seneſchal (die ſedert in Kancelier verandert is) ſou verkieſen, en Rechters, en eenige andere amptlieden by hun voegen, welcke, om ſich niet door hun rijckdommen en middelen in dit ampt in te dringen, en dienſtige en nutte raden voor hun ſteden en landen te ſijn, aen niemant, om tot dit Overheyts ampt te geraken, iets beloven, geven, oft ſchencken ſouden. In 't jaer cIↃ ccc xxx11 beveſtighde Hertogh Ioannes, ſoon van de voorgenoemde Hertogh, de Cortenberghſche *Charta* oft Hantveſt, door ſijn beſluyt en gebiedt, en vermeerde deſe Raet met twee Raetsheeren, ſoo dat hy dit getal van veertien tot ſeſtien maeckte. Daer na, in 't jaer

clɔ ccc Lv beveſtighden Wenceſlaus van Bohemen, Hertogh van Brabant, en ſijn gemalin Ioanna, tot een geluckige intreê, de Cortenberghſche Hantveſt, en namen oock in't geheel de tweede Hantveſt, in Franſche tael geſchreven, aen, daer ſy eenige ledekens en dingen byvoeghden, die Brabant betroffen. In't jaer clɔ ccc Lxxii beveſtighden de ſelve Hertogh en Hertogin deſe beyde Hantveſten. En hier word eerſt de Kancellier van Brabant genoemt, en klarelijk onderſcheyt tuſſchen dit ampt en de geſworen Raet der ſelve Hertogen gemaeckt, door 't verbodt van dat de Cortenberghſche Raetsheeren geen Raden van de geſworen Raedt moghten ſijn. Hier wordt oock aen de ſelve Raetsheeren, die te voren nergens, dan tot Cortenbergh, het Rechter-ampt moghten plegen, vryheyt gegeven om dat te bedienen, en te woonen in welcke plaets van Brabant dat hen luſte. In 't jaer clɔ cccc Li deê Philips, Hertogh van Bourgondien, de Goede gebynaemt, onder ſchijn van 't landt van belaſtingen en rechtsvorderingen te beſchutten, een bevel afkondigen, daer in hy onder eenige andere dingen verklaerde, hoedanigh en hoe verre de macht van de Brabantſche Raet ſich uytſtreckte, 't welck ſedert, in 't jaer clɔ cccc Lvii, van de ſelve Philips beveſtight en met eenige leden vermeerdert wierd. Maer eyndelijck, in 't jaer clɔ Iɔ xxii, verbreydde Keyſer Karel de Vijfde de bovengenoemde wetten en bevelen, afgekondight op 't bericht van rechtsvorderen, en 't gerecht in de Brabantſche Kancelrye te bedienen; en ontdeckte klaerlijck van welcke ſaecken de Kancelrye kennis moeſt nemen, en welcke ſy tot d'Overigheyt van de ſtad, en minder Rechters ſenden ſou.

't Hof der Leen-goederen. Het hooge Hof der Leen-goederen van geheel Brabant heeft oock ſijn ſit-plaets tot Bruſſel, op het welck al d'andere Leen-hoven van 't Hertoghdom, als van d'aenklevende heerſchappyen ſich beroepen, behalven Genape, 't welck, gelijck hier na breeder verklaert ſal worden, de gedingen der Leen-goederen van Walſch- oft (gelijck andere ſeggen) Roomſch-Brabant met volkomen macht, en ſonder hooger beroep, uytſpreken.

Geeſtelijck Hof. Wijders, in deſe ſtadt, (om dat de Brabanders niet buyten hun lant te recht mogen geroepen worden) is oock een Geeſtelijcke rechtbanck, in de naem des Biſſchops van Mechelen: voor welcke pleyt-banck alle geeſtelijcke ſaken van dat deel van Brabant, 't welck onder het Biſchdom van Mechelen ſtaet, bepleyt en gevonniſt worden.

Overheden. *D'Overigheyt*, niet van 't Koninckljck Hof, maer van de ſtadt beſwijckt geen anderen, en word van de Vorſt uyt de ſeven adelijcke geſlachten verkoſen, welcks namen ſijn: *'Sleeus*, 't welck naer de Leeu klinckt, die ſy in hun wapenen voeren; *Tſweerts*, een naem, van ſwaert oft waert genomen; *Tſerroelefs*, dat de nakomelingen van Heer Roelof beteeckent; *Steenweghs*, 't welck een ſteene wegh aenwijſt; *Serhuygs*, een geſlacht, van ſekere Heer Huyge genoemt en afgeleyd; *Rodebecken*, van ſeker plaets in de voorſtadt; en *Cewenbergh*, van ſeker plaets in de ſtadt. Dit ampt is niet langer dan voor een jaer, en beſtaet in een Seven-tal, die Schepenen genoemt worden, by de welcke twee Burgemeeſters gevoeght ſijn, d'een van d'adel, en d'ander van 't gemeen volck; met ſes Raden, aenſienelijcke mannen, uyt d'Ambachten gekoſen. De Burgermeeſters en Schepenen hebben 't gebiedt over 't recht, en over de vonniſſen. Maer de Schout van de ſtad, bedienaer van 't Gerecht, en een man van voortreffelijcke naem en edeldom, heeft noch de voorgang voor alle deſe; op welcks begeerte de Raet gehouden is recht te ſpreken; en de gene, die ſchuldigh ſijn, t'oordelen. Nu volgen de Ontfangers van de gemeene ſchat; welcke ſes in getal ſijn, twee van adelijck geſlacht, en vier van 't gemeen volck. Alle deſe worden jarelijcks verandert, en ſijn gehouden rekening van hun bediening te geven. Niemant mach oock binnen de ſes jaren naer een ſelve ampt trachten. Daer is oock het Gilde der Laken-bereyders, in twee Dekens en acht byſitters, half van d'adel, en half van 't gemeen volck, beſtaende: en oock acht mannen, geſtelt om de twiſten, uyt de gevechten en quetſuren gereſen, neêr te leggen. Dus beſtaet de voorname berading van de ſtadt in drie leden, in 't eerſte is de Raedt: in 't tweede ſijn geen anderen, dan de gene, die Burgermeeſters, Raetsheeren, Ontfangers, en ſoodanigen, die het Dekens-ampt der Laken-bereyders bedient hebben, doch echter met uytſluyting van 't gemeen volck: in 't derde de Dekens oft Overſten der Gilden oft ambachten; en deſe leſten hebben macht om van de dingen, die hun ambacht aengaen, t'oordeelen.

Elenden. Deſe ſtadt heeft oock veel ſwarigheden uytgeſtaen, en eerſt, in 't jaer clɔ Iɔ xxix, als ſy ſwarelijck van d'Engelſche Sweet-ſieckte geplaeght was. Oock van de peſt; dewijl in 't jaer clɔ cccc Lxxxix tot drie-en-dertigh duyſent menſchen wechgeruckt wierden. Van de brant; die op een tijt twee duyſent en eenige hondert huyſen verteerde; en noch van een andere brant, die vijftien hondert weveryen verſlond. Van de beroerten en oploopen; vermits het gemeen volck dickwils tegen d'adel opgeſtaen is, en ſich tegen hun macht en middelen gekant heeft. Eyndelijck van 't gewelt des oorloghs; gelijck men by meeſt alle de Hiſtoryſchrijvers van de laetſte Nederlantſche oorlogen ſien kan.

Wy ſullen tot beſluyt een lofdicht van deſe ſtadt uyt Grammaye hier aen voegen:

O Neêrlands Koningin! ô pronck van Konings-hoven!
Heel met moeraſch omringt. uw bronnen ſijn te loven.
Hoe wel ſijt ghy beſchut van een uyt d'Englenſchaer!
Die over u ſteets waeckt: ghy ſijt de gene, daer
Al't geen, dat godlijck is, ſijn gift aen heeft geſchoncken.
Vw krachten ſijn van Mars; en Iuno doet u proncken
Met Koninckrijcken; de Bevallijckheden met
Verçiering. Ider heeft ſijn gaef u by geſet.
Vermakelijck van lucht, en volgepropt van menſchen,
Van landt ſoo vruchtbaer, als men redelijck kan wenſchen.
Vw macht en heerſchappy verſpreyd ſich wijt en breet.
O Bruſſel! met wat naem wilt ghy dat ick u heet.
Heel Neêrlant ſwicht voor u, en moet voor u ſtilſwijgen,
Vermits men vind in u't geen nergens is te krijgen.

ANTWERPEN.

INdien d'oeffening de ſterckſte ſteun en beſtandighſte onderhouding van 't menſchelijck leven is, dewijl de wercking by de Wijsbegerigen d'eerſte byvoeging en aenhangſel van 't weſen is, en dewijl by de Godtgeleerden Gods aenbiddelijck weſen een ſuyvere wercking is, die ſich altijdt beweeght, en gedurighlijck ſijn kracht betoont; ſoo hebben wy reden om deſe ſtadt te prijſen, niet alleenlijck boven al de ſteden van Brabant, maer om haer oock by de treffelijckſte ſteden van Europa te ſtellen. De anderen mogen vry roemen op hun heerlijcke gebouwen en hoven, op de geeſtigheyt en lieftalligheyt van hun volcken, op hun ſchranderheyt en heusheyt, op d'aengenaemheyt van hun woning, en op de cierlijckheyt en 't vermaeck, daer meê ſy hun inwoonders verheugen: maer Antwerpen ſal, met haer harde en eeltige handen, en door haer kommerlijcke en gedurige arbeyt, de prijs boven al de lieffelijckſte en vermakelijckſte ſteden des werelts behalen. De tederheyt maeckt de herten flaeuwmoedigh, maer d'arbeyt verſterckt. De welluſten verwijven de mannen, en d'arbeyt en oeffening maeckt hen ſtrijdbaer. Wie weet niet dat het yſer, 't welck niet gehandelt wort, verroeſt? dat het laken, 't welck niet gedragen wort, van de motten en wormen gegeten wort? dat het water, 't welck ſtilſtaet, bederft? dat de lucht, die ſich niet beweeght, vergiftight wort? dat het vuur, het welck niet aengeblaſen wort, uytgaet? en eyndelijck, dat 'er niets is, 't welck niet door de wercking en oeffening beter en ſuyverder wort, en door de ledigheydt vergaet? De hemelen draeyen, de planeten oft dwaelſterren loopen, en volbrengen hun loop met een ongelooflijcke ſnelheydt. De vlam vlieght opwaerts, de lucht verſpreyt ſich, 't water ſtroomt, en d'aerde brengt voort: kort, al 't gene, 't welck geſchapen is, beweeght ſich. Dit is d'oorſaeck dat Godt aen de menſch, toen hy hem ſchiep, handen om te wercken gaf, gelijck aen de vogels vleugelen om te vliegen, en aen de herten geſwinde voeten om te loopen; dat hy hem, ſeght Tertullianus, na ſijn ſonde, met vellen deckte, naer de wijſe der gener, die in de goudt-mijnen wercken, om daer mee aen te wijſen, dat hy hem in de werelt, als in een ſmitſe en werck-winckel, ſtelde; op dat hy, het proefſtuck van Gods hand ſijnde, en aenſchouwende dat 'er niets van het gene, 't welck geſchapen en ongeſchapen is, in ſtilte blijft, oock de volmaeckſte en beſtandighſte werckman in de winckel des wereldts ſou ſijn. Indien de ſtadt Antwerpen dit door haer treffelijcke en groote koophandel doet, ſal ick dan geen ſtoffe hebben om haer beſchrijving hier af te beginnen, dewijl ſy al haer geluck, eer en glans van haer koophandel verkreegh? Men kon in geheel Brabant geen beter en bequamer gront vinden, om deſe groote koopſtadt te bouwen, dan de plaets, daer ſy geſticht is, dewijl dit het ſchoonſte landt van geheel Brabant is. Men is in verſchil of men dit landt den Advatiken, oft den Ambivariten toeſchrijven moet. Eenige willen, dat d'Advatiken, overblijffelen der Cimbren en Teutonnen, gelijck Cæſar getuyght, aen de Schelde, daer nu Antwerpen is, tuſſchen d'Ambivariten, Nerviers, en Eburonen, gewoont hebben. Maer 't is waerſchijnelijcker dat d'Advatiken eertijdts het landt ingenomen hebben, daer nu Walſch-Brabant is, tuſſchen de Nerviers, Eburonen en Menapiers; en dat ſy een groot deel van Henegouwen, Haſbanien, van 't Graefſchap Namen, en van Luyck ingehouden, en de Condruſiers tot grenspalen gehadt hebben. Dit gevoelen is oock niet gelooflijcker, dat Antwerpen deſe ſtadt geweeſt heeft, in de welcke d'Advatiken, nae dat de Nerviers van Cæſar overwonnen waren, de kracht van hun heir vergadert hebben. Want Cæſar, die het beter wiſt, dan iemant anders, ſeght dat deſe ſtadt, in de welcke ſy ſich vertrocken, ſeer hooge rotſen, en diepe dalen, en van d'een ſijde een toegang, die allengs opging, had. Maer Antwerpen heeft geen hooge rotſen, en geen afficht uyt de hoogte, maer is overal vlack en effen, 't en waer dat iemant ſeggen wilde, dat deſe hooge bergen van ſelve neergeſoncken, en tot effen vlackten geworden waren, en dat deſe harde rotſen vermorſelt en tot ſandt geſtampt en geſtooten waren, oft dat de groote zee hen, gelijck kleyne wratten van 't menſchelijk lighaem, weghgerukt, en meêgeſleept had. Maer deſe treffen beter de grenſen deſer volcken, die Advaticum in het gebergte ſtellen, dat naeſt aen Namen oft Hoey is, oft in eenige andere plaets, dan in 't land van Antwerpen. D'Ambivariten, gelijck uyt Cæſar blijckt, hadden hun woning tuſſchen de Maes en Schelde, en beſaten de landen van *'s Hertogenboſch, Breda, Bergen op de Zoom, van Rien, Antwerpen, en 't grootſte deel van Campinia.* De genen dan ſchijnen niet gedoolt te hebben, die oordeelden dat d'Antwerpers d'Ambivariten hebben geweeſt. Want Antwerpen heeft van haer eerſte ſtichting af het hooft van 't *Marckgraefſchap van Rien*, en een deel van 't landt van Rien geweeſt. Het teſtament van de heylige Willebrordus, 't welck Antwerpen in 't landt van Rien ſtelt, beveſtight en verſterckt dit gevoelen. Dit teſtament is in 't ſeſte jaer geſchreven, toen de koning Theodoricus heerſchte, en de woorden daer af luyden in deſer voegen: *Rotthingus heeft aen my gegeven oft geſchoncken ſekere kerck, die in de Burght Antverpum, op de vloet de Schelde, in 't Dorp van Rien, geſticht is, met het gene, dat daer toe behoort, en de Dorpen, met deſe namen genoemt, Bacuvalde, Winnelincheime, Furgalare, en in de Burgt van Antverpum ſelve het derde deel van deſe ſchatting.* Maer de genen, die Antwerpen onder d'Advatiken ſtellen, tellen oock het landt van Rien onder d'Advatiken; ſoo dat dieshalven waerſchijne-

De bello Gallico lib. 2.

De bello Gallico lib. 2. Of Antwerpen Advaticum is.

Of ſy de ſtadt der Ambivariten is. De bello Gall. lib. 4.

A. Curia. Stadthuys.
B. T.D.Virginis.
C. Bogardi.
D. Domus Societ. Iesu.
E. Dominicani.
F. T.S.Walburgis.
G. Petripotiani.
H. Fuggerorum Domus.
I. T.S.Andreæ.
K. Off. monetæ.
L. Michaelitæ.
M. T.S.Georgij.
N. Tertiariæ.
O. Augustiniani.
P. Albæ Sorores.
Q. Capella coriariorum.
R. Carmelitæ.
S. Burla.
T. Sacellum S.Nicolai.
V. Clarissæ.
W. T.S.Iacobi.
X. Alexiani.
Y. Beginagium.
Z. Annuntiatæ.
a. Col. Soc. Iesu.
b. Franciscani.
c. Nigræ Sorores.
d. Sacellum nauticum.
e. Cærulei fratres.
f. Osterlinga domus.
g. Faconting.
i. Cappucini.
k. Sleck Poort.
l. Roy Poort.
m. Kipdorp Poort.
n. Ackeley Hoff.
o. S.Ioris Poort.
p. Boyarne Poort.
q. Crooneaborch Poort.
r. Hout Kaeye.
s. Maey gat.
t. Bier-Hoofd.
u. De Werff.
w. Steene Craen.
x. Mee-Kaey.
y. Engelse Kaey.
z. Katten berch.
a. Mola aquaria.
b. Pest huys.
c. Jan Verbeest Godts huys.
d. Almeras Godts huys.
e. Capel van S. Loy.
f. Jan Schoemakers Godts huys.
g. Nieuwe Waegh.
h. Seven Wdn.
i. Droochscherders Capel.
k. Capel van gratie.
l. Masen gang.
m. S.Iacobs Gasthuys.
n. Godts huys van Peeters van Dael.
o. Schutters gue.
p. 7. Blotfortingen.
q. Knechtkens huys.
r. Vyf vroyen Godts huys.
s. Godts huys van Catharina en Digna Alaerts.
t. S.Barbara Godts huys.
u. Liexevrou van Loretten Godts huys.
w. S.Anna Godts huys.
x. Bontwerkers Capel.
y. Vlees huys.
z. Vierschaer.
aa. S.Iuliaens Gasthuys.
bb. Ter Steecken.
cc. Godts huys van Almoes.
dd. S.Rochus Gasthuys.
ee. Dol huys.
ff. Vondeling huys.
gg. Godts huys van Ian van Stylen.
hh. 7. Ghebruers Godts huys.
ii. Godts huys van S. Ioris.
kk. Het Groote Gasthuys.
ll. Maeghden huys.
mm. Vreukens huys.
nn. Ons Liefve prouwen huys.
oo. Tapsitiers gunt.
pp. Cleuniers hoff.
qq. Nieuw S. Anna Godts huys.
rr. Mellekens raem nu Appelhove
ss. S. Lourens Fort.
tt. De Oude S. Ioris Poort nu Schermers hoff.
uu. Den Eeckhoff.
ww. Kerck hoff.
xx. Yserwaegh.
yy. Voot bogen hoven.
z. De Groote Merckt
2. Vysch-Merct.
3. Vee-Merct.
4. Zeeusche cooren Merct.
5. Fruyt-Merct.
6. De Peerde-Merct.
7. Oste-Merct.
8. Coorn-Merct.
9. Eyer-Merct.
10. Vrydachs-Merct.
11. Croonenborch-straet.
12. Kaey-straet.
13. Legel-straet.
14. De Prockhoren straet.
15. De Bagyne-straet.
16. S. Ioris poorts straet.
17. Gelderloos Packen.
18. Bonte-Mantels-straet.
19. Pape-straet.
20. Arenbergh-straet.
21. Lange ruysbroer straet.
22. Boeyers.
23. Den Roogier
24. S. Ians-straet.
25. Schuyt-straet.
26. Kapper-straet.
27. Bree-straet.
28. Vleminex-gelt.
29. Bagaert-straet.
30. Vlier-straet.
31. Steenbergh-straet.
32. Buckeler-straet.
33. S. Andries-straet.
34. Lange Ridder straet
35. S. Machiels straet.
36. Schelleken.
37. Den Ocker
38. Corte Ridders straet.
39. Augustynen-straet.
40. Sleutel-straet.
41. Coppen-gang.
42. Steenhouwers Oosse.
43. Volck-straet.
44. Beerch-straet.
45. Loeu-straet.
46. H. Gheest straet.
47. Stoof-straet.
48. Vlas-Merct.
49. 't Sant.
50. Peerpots-Straet.
51. De Hare-straet.
52. Clayer-straet.
53. Boter-ruy.
54. Suycker-ruy.
55. Hoogh-straet.
56. Peperdam-straet.
57. Oude Coorn merct.
58. Reynder-straet.
59. Paut-straet.
60. S. Bernarts-straet.
61. Bedde-straet.
62. Kerchof-straet.
63. Schrynwerckers straet.
64. De Lombaert straet.
65. Wonde Lombaert straet.
66. De Cammer straet.
67. Deuerich straet.
68. Corte Gasthuys straet.
69. Daudarnken.
70. Dryhoock.
71. De Keyzvetters straet.
72. Groendaal-straet.
73. De Jode-straet.
74. Schutters-hoff straet.
75. Vaert-straet.
76. De Meyer-straet.
77. De Cluseniers straet.
78. Keplant.
79. De Vuylis-straet.
80. Meer-slagbe.
81. Iesus-straet
82. Cellebruers-straet.
83. Lombaert-straet.
84. Claro-straet.
85. Corte Clare straet.
86. Nert-straet.
87. Pruyn-straet.
88. Israel-straet.
89. Catelyne-Vosse.
90. De Meer.
91. Begaerden-straet.
92. Suer-straet.
93. Vleminc-straet.
94. Corte Nieu-straet.
95. Wysgaert-straet.
96. Wol-straet.
97. Moriaen-straet.
98. Hoochstetters-straet.
99. Catte-Vosse.
100. Marcgrane-straet.
101. S. Iacobs-straet.
102. De Lange-Nieu-straet.
103. Swaen-straet.
104. Apostel-straet.
105. Cleinen Winckel.
106. S. Anna-straet.
107. Roose-straet.
108. Paradys-straet.
109. Kipdorp-straet.
110. Cate-straet.
111. Hobook-straet.
112. Podden-grache.
113. Conine-straet.
114. Ian van Lyer straet.
115. Tache huys.
116. Wol-straet.
117. Blinde-straet.
118. Minnebroers-ruye.
119. Corten godlaert.
120. Langen godlaert.
121. Coppenol-straet.
122. Coper-Brugghe.
123. De Coeger-straet.
124. Mutsaert.
125. Achter-straet.
126. Bril-straet.
127. Vools-straet.
128. Clasdorp-straet.
129. Vekens-straet.
130. Couwen berch.
131. Grooten winckel.
132. Roy-straet.
133. Fakes ruye.
134. Fakes plein.
135. Brouwers-straet.
136. Brouwers-Vliet.
137. Clappoy-straet.
138. Verwers-ruye.
139. Driesch.
140. S. Pieters-Vliet.
141. Kleine-Vliet.
142. Spirine-straet.
143. Corter-straet.
144. Spuy-straet.
145. Doornic-straet.
146. Swarte sustersstraet.
147. Engelse Sisters.
148. Hoff-straet.
149. Oude Borse.
150. Schoenmakers-straet
151. Wisel-straet.
152. Brery-straet.
153. Cuyper-straet.
154. Paut-Silversmit straet
155. Kees-straet.
156. Aepel-straet.

Outheyt van Antwerpen.

schijnelijck is, dat Antwerpen de hooftstadt van 't landt van Rien, onder d'Ambivariten getelt moet worden. De outheyt van dese stadt blijckt hier uyt, dat Willebrordus in 't jaer IↃCLVI daer aen gedenckt, en aenwijst dat de Kerck in de Burght Antwerpen aen hem gegeven wiert. Wy hebben een selve getuygenis by Theofridus Epternacenses. Ia daer wort oock voor Willebrordus van gesproken; want men kan lichtelijk gissen dat dese volcken, d'Andoverpiensen, van de welcken onder S. Eloy gesproken is, niet alleenlijck inwoonders van een vleck, oft van eenige stadt, maer van een geheel landtschap geweest, en hun heerschappy wijdt en breet uytgestreckt hebben: dewijl de heylige Audoënus, in 't verhalen en opnoemen van d'arbeyt en uytwerckingen van de heylige Eloy, de Vlamingen, Andoverpiensen, Vriesen en Sueven in gelijcke plaets stelt, en gelijck een deel der sorgen en bekommernissen, van dese Heyligh, om de Vlamingen, Vriesen en Sueven te stillen, verhaelt. D'outste naem van dese stadt is Antverpum, gelijck uyt het voorgenoemde testament blijckt. Van Antverpum heeft men begonnen Antwerpen te seggen; welcke naem sy noch heden behoudt. Eenige willen, dat men *Handtwerpen*, van 't werpen der handen, seght.

Naem.

Fabel van de Reus.

Desen, om aen de fabel haer volle verciering te geven, hebben een Reus verdicht, welcks tant, die grooter dan een span is, sy noch vertoonen. Indien hy 32 soodanige tanden gehadt heeft, hoe groot moet dan sijn mondt geweest hebben, in de welck soo veel tanden van een span lang hun werck gedaen hebben. Sy, om dese fabel meer te bevestigen, voegen noch een ander wonder aen dese gewaende Reus, dat is, dat dese tant, die sy tot hun bewijs bybrengen, sestien oncen weeght; schoon de grootste tandt van een man nooit oft seer selden de swaerte van een drachma kan bereycken, oft meer wegen. Dewijl dan yder once uyt acht drachmaes bestaet, soo moet nootsakelijck volgen dat de tant van dese Reus 128 drachmaes gewogen heeft. Indien wy nu van 't gewicht des tants tot het overige lighaem voortgaen, dewijl de grootste tant van een sesvoetigh man niet meer dan een drachma weeght, hoe groot sullen wy achten dat de Reus geweest heeft, welcks eene tant hondert en acht-en-twintigh drachmaes heeft gewogen? Sy, om dese fabel voort op te proncken, seggen dat *Brabo*, Cæsars medegenoot, gelijck een nieuwe Hercules, de handt van dese Druo, als van een weerlevendigh geworden Eryx, afgehouwen heeft: als of Cæsar soo heerlijck een daet van sijn medegenoot niet geweten heeft, oft met swijgen voorby gegaen is, schoon hy *Sextus Baculus*, *C. Volusenus*, *T. Pulfio*, *L. Varenus*, en meer anderen, die niet soo vermaert sijn, niet verswegen heeft. Goropius Bekanus wil dat Antwerpen (seker een goede gissing) van 't Neerlandtsch *aen-werpen*, om d'aenspoeling van de vloet, genoemt is, oft *aen de werve*, dat is, aen de dijck; want een deel van de oever, aen de welck Antwerpen gelegen is, wort noch heden *Werve* genoemt.

Begin en aenwas van de stadt.

't Eerste beginsel van dese stadt was het Slot, oft de Burght, in welcke plaets nu de kerck van de heylige *Walburgh* is, de suster van de heylige Bonifacius, een groot Apostel van Duytslandt, gelijck men verhaelt. Maer indien wy de jaerboecken gelooven, soo was sy al over duysent jaren niet een der minsten van Nederlandt. De timmering getuyght en melt haer ouderdom, en wijst aen dat se t'allen tijden sterck genoeg geweest is. Indien ghy haer eerste grootheyt begeert te weten, soo meet het uyterste deel van de muur, die van de vloet bespoelt wert; en ghy sult bevinden dat sy ten minsten duysent schreden bevat. Sy wiert sedert, al over duysent jaren, grooter, door de byvoeging van 't geburige landt: in voegen dat dese plaets nu het *Raedthuys*, en de kloosters der *Dominikanen*, en *Swarte Susters* bevat. Hertogh Henrick vergroote weer d'omkring daer af in 't jaer cIↃ cc I; en dese plaets bevat nu de kerck van de *heylige Maeght*, het *Prioraetschap van onse Salighmaker*, *'t huys der Iesuiten*, en verscheyde kapellen. De grootste aenwas en vermeerdering geschiede echter onder Ioannes de derde, Hertogh van Brabant, in 't jaer cIↃ ccc XIV. Want dese plaets besluyt in haer omkring de kercken van S. Michiel, van S. Ioris, Andreas, en Iacobus; veel kloosters en gewijde plaetsen, de *Franciscanen*, *Carmeliten*, *Capucinen*, *de Scholen der Iesuiten*, *d'Augustinen*, *d'Alexianen*, *'t groote Gast huys*, *de Nonnen*, *de Tertianen*, *de witte Susters*, *de Clarissen*, en *d'Annunciaten*. Maer toen het volck en 't geluck toenam, wierden, onder Karel de vijfde, in 't jaer cIↃ IↃ XLIII, de palen daer af weer uytgebreyt. Seker, een treffelijck en groot werck, dat tot duysent en ses hondert schreden in de langte, en over de twee hondert en vier-en-veertigh schreden in de breette uytgebreyt wiert. Hier is het huys der *Oosterlingen*, groot en heerlijck gebouwt. Philippus de tweede, koning van Spanjen, voeghde, oft om de wercken van sijn vader t'overtreffen, oft om, 't welck waerschijnelijcker is, sich meester van dese plaets te maken, een treffelijck Kasteel, met een groote vlackte en pleyn daer by, in 't jaer cIↃ IↃ LXVII.

Vermaeckelijckheyt.

Indien het iemant lust de wallen van de stadt naeuwkeurighlijck te besichtigen, hy sal lichtelijck konnen sien dat sy voor geen anderen in geheel Europa wijcken. Men sou seggen dat de geesten van alle konstenaers hier hun krijgelheydt betoont hebben, om haer den vyanden tot een schrick, en de burgers tot een beschutting te doen dienen, en dat men niet min gearbeyt heeft, om haer schoon en aengenaem, als sterck te maken: in voegen dat men, soo men de swaerheyt en sterckte aenschouwt, oordeelen sal dat alle schoonheyt en aengenaemheydt wech is; maer indien men op de schoonheydt acht neemt, soo sal men meenen dat 'er geen sterckte by is, door een vermenging der sterckte en schoonheyt, die selden in de menschelijcke dingen gevonden wort. De bovenste vlackte is hondert en tien voeten breet, en met gedurige rijgen van bomen beplant. De poorten van dese stadt staen soodanigh, als of sy uyt een geheele rots gehouwen waren. De grachten, die de wallen omringen, sijn breet en wijdt; en het

overi-

overige deel deſer ſtadt wert door de breede rivier beſchermt. Guicciardijn telde te ſijnen tijden dertien duyſent vijf hondert huyſen, alle ſeer dienſtigh tot de koophandel, en om hare verſcheydenheyt en heerlijkheyt aenſienlijk; voorts over de twee hondert ſtraten. Geheel Europa heeft niets, dat met deſe ſtadt gelijck is, het ſy men de rechte en brede ſtraten, oft de heerlijke grootheyt der huyſen aenſchouwt, die niet ſoo ſeer tot het gebruyck der onbeampte lieden, als tot de wooning der Vorſten gebout ſchijnen. Men telt hier noch boven de negen-en-twintigh marckten, die door verſcheyde koopmanſchappen vermaert ſijn. Men telde in't jaer cIↃ IↃ LXVIII over de hondert duyſent Inwoonders in deſe ſtadt, en veel geſinnen van verſcheyde volcken, die hun woning hier verkoſen hadden. Men telde in deſe geſinnen van buyten gekomen, 104985 hoofden, behalven noch de Schippers en bootsgeſellen, van de welcken een ontellijck getal in de ſchepen was. Daer waren noch, behalven deſe, vijftigh duyſent menſchen in de voorſteden, die ſoo wel het recht van de ſtadt genieten, als of ſy in de ſtadt geboren waren. Maer wie kan 't getal der gener, die van buyten quamen, tellen? Men leeſt dat 'er in de jaren cIↃ IↃ XLIX, LVI, LIX, en LXI, twee hondert duyſent hoofden, ſoo van burgers, als van de genen, die van elders quamen, getelt wierden. Daer was naer deſe ſtadt ſoo groot een toevloejing van alderhande volcken, van Spanjaerden, Duytſchen, Franſchen, Portugijſen, Engelſchen, Genueſen, Florentinen, Mylaneſen, Lukeſen en Piſanen, en anderen, dat het ſcheen dat al d'andere volcken hier hun woning maeckten. Men bevint dat 'er eens uyt Spanjen alleen dertien hondert huysgeſinnen, ten meeſtendeel machtigh en rijck ſijnde, in deſe ſtadt gewoont hebben. Is 't geen wonder om te ſien, dat men tweemael des daeghs, op een geſette uur, over de vijf duyſent menſchen gewoonelijck in een plaets, die tot de koopmanſchap geſchickt is, by malkander ſiet komen? Guicciardijn telde in ſijn tijdt drie hondert ſchilders, ſes hondert kleermakers, hondert vier-en-twintigh goudtſmeeden, hondert en tien barbiers, en hondert negen-en-ſeſtigh backers. Men heeft dickwijls twee duyſent en vijf hondert ſchepen op de rivier geſien. Daer verliep niet een dagh, oft men ſagh ten minſte vijf hondert ſchepen, die met alderhande koopmanſchappen geladen waren, aenkomen, en afſeylen: En wy hebben verſtaen dat 'er met een gety van de zee dickwijls vier hondert ſchepen opgekomen ſijn. 't Getal der wagenen is byna ongelooffelijck. Men ſagh dagelijcks twee hondert, met alderhande waren belaſt, invoeren. Ick verſwijgh noch de wagens, die uyt Duytſlandt, uyt de vrye zeeſteden, uyt Vranckrijck, en uyt Lotteringen quamen; en de karren der boeren, die alderhande lijftocht voerden. Oock ſpreeck ick niet van het getal van meer dan vijf hondert karoſſen, die tot verluſting van 't gemoet, en een bewijs van pracht en overdaet waren. Wat de rijckdommen aengaet, ick bevind, door een naeukeurigh onderſoeck, dat 'er in yder jaer vijf hondert millioenen ſilver, dat is hondert en drie-en-dertigh millioenen gouts, in de kooping en verkooping der waren uytgetelt en uytgeloſt ſijn. In deſe ſtadt waren hondert en vijftigh ſcholen der goede konſten, en eyge huyſen van alle konſten en talen.

Overvloet van Inwoonders.

Menighte van ſchepen.

Rijckdom.

Laet ons nu de tegenſpoeden, die deſe ſtadt geleden heeft, beſien. Seker oud boeck getuyght dat ſy in 't jaer IↃ CCC XXXVII, d'uyterſte noot van de Denen geleden heeft, en heel in kolen geſet is. Deſe ſtadt wiert oock ſedert, te weten in 't jaer cIↃ CC XXXVI, ten meeſtendeel door de brant verdelght. Gelijcke brant, in 't jaer cIↃ CCC XCVI ontſtaen, verbrande drie van de beſte en heerlijckſte ſtraten, namelijck, de Nieuſtraet, Kipdorp en Keyſer-ſtraet. Sy beproefde weer een groote brant in 't jaer cIↃ CCCC LVI, en in 't jaer cIↃ CCCC LXI. *Brant.*

De kerck van de heylige Maecht was eertijdts een Collegiale kerck; maer ſy wiert in 't jaer cIↃ IↃ LIX tot een Cathedrale kerck gemaeckt, door't verſoeck van Philippus de tweede, koning van Spanjen, en met toeſtemming van Paus Paulus de vierde, die aen haer het gebiedt van ſeven ſteden, met de tuſſchengelege dorpen, toewees. Het getal der dorpen is 144, die men in de benaming van dit Biſdom kan tellen, welcks heerſchappy ſich ſes-en-vijftigh duyſent ſchreden in de lengte, en dertigh duyſent ſchreden in de breette uytſtreckt. De Biſſchoppen, die deſe kerck gehadt heeft, waren, d'eerſte Philippus Nigrius, de tweede Franciſcus Sonnius, de derde Levinus Torrentius, de vierde Willem van Bergen, de vijfde Iohannes Miræus, de ſeſte Iohannes Malderus. Gaſpar Nemius is tegenwoordelijck de ſevende. Behalven deſe kerck ſijn 'er noch vier Parochyen, die van *S. Ioris*, *Walburg*, en van *Onſe lieve Vrouwe*. *S. Iacobs* kerck is niet ſoo out; maer men weet echter niet ſeker in welck jaer ſy geſticht is. D'inſtelling van Sixtus de vierde, en de toeſtemming van de Deken, en van 't Kapittel wijſt aen in welck jaer ſy tot een parochy-kerck opgerecht is. De kerck van *S. Andries* is noch nieuwer, gelijck de woorden der inſtelling van Adrianus de ſeſte, en de toeſtemming van de Deken, en van 't Kapittel aenwijſen. In deſe ſtadt ſijn veel klooſters, en plaetſen voor de geeſtelijcke lieden. De *Premonſtratenſen*, d'eerſten onder de geeſtelijcken, quamen, onder het geleyde van de heylige *Norbertus*, in 't jaer cIↃ C XXIV, in deſe ſtadt. In die tijdt was in Duytſlandt, en over de geheele werelt de naem van Norbertus ſeer bekent, die d'Adamitiſche kettery van Tanchelinus, die in de geburige plaetſen van de ſtadt in ſwang was, krachtelijck verdruckte, en de woedende brant van d'onkuyſheyt bluſchte: om welcke ſaeck, (die wel, en naer wenſch van d'Antwerpenaers volbracht was,) hy met een plaets, huys en kerck begiftight wiert.

Gewyde gebouwen.

Biſſchoppen.

Klooſters, oft Godtsdienſtige plaetſen.

De *Dominicanen* wierden door den Raedt en 't volck uyt Straesburgh naer deſe ſtadt ontboden. De Raedt gaf hen, in hun aenkomſt, een huys, en ruyme plaets, die noch heden de naem hier af behout, en gewoonelijck *de Preeckheerſtraet* genoemt wort. Sy verlieten ſedert hun ou-

de woning, en trocken in dit huys, dat sy noch bewoonen, en 't welck Henrick de derde, Hertogh van Brabant en Lotteringen, in 't jaer cIↃ CC LVI, door een besondere miltdadigheydt, aen hen schonck, daer sy oock een kerck gesticht hebben.

Het Prioorschap van onse Salighmaker, van de Cisterciense Ordening, gemeenelijck *Petri Potz* genoemt, heeftmen in 't jaer cIↃ CCC XXXIII, door de miltdadigheyt van de gemelde *Petrus*, een rijck en edel burger van Antwerpen, en van sijn gemalin *Maria Terrebrots*, begonnen te bouwen, en in 't jaer cIↃ CCCXL VII, door hun giften en geschencken, tot een gewenscht eynde gebracht, en met een jarelijckssche inkomst begiftight, die genoech was om twaelf monnicken te voeden.

De *Franciscanen* quamen hier in 't jaer cIↃ CCCC LXVII. De Raedt gaf hen plaets; en Philippus, Hertogh van Brabant, bevestighde dese gift door sijn geschrift.

De *Carmeliten* verkregen in 't jaer cIↃ CCCC LXXXV hier gelegenheydt om te timmeren, en wierden grootelijcks van Maxemilianus Koning van Romen, en van Philippus Hertogh van Brabant, begunstight.

De *Bogaerden* wonnen hun kost met weven. Sy quamen eerst in de stadt in 't jaer cIↃ CC XXVIII, en kochten eyndelijck, in 't jaer cIↃ CCC XLVI, met hun eygen geldt een plaets, die tot hun wooning bequaem was, en brachten hun saeck soo verre, dat sy de wevery verlieten, en sich alleenlijck met godlijcke dingen bemoeyden.

De *Augustinen* sijn in 't jaer cIↃ IↃ XIV in dese stad gekomen: maer sy verkregen in 't jaer cIↃ IↃC VII een wooning van de Raedt.

D'*Alexianen* kregen hun plaets en woning van Henrick Suydermannus, Duytscher, in 't jaer cIↃ CC XLV. Maer sy, eyndelijck Augustinus regel navolgende, verbonden sich met een enger bant van Godtsdienst, in 't jaer cIↃ CCCC LXI. Sy bouden daer na, te weten in 't jaer cIↃ IↃ XLVI, een treffelijck huys, dat veel heerlijcker dan 't voorgaende was.

De *Capucinen* quamen in 't jaer cIↃ IↃ LXXXV uyt Vranckrijck in dese stadt, op de aenmaning van Alexander Farnesius, Hertogh van Parma en Placentia, en bouwden een klooster op de miltdadighste kosten van de Catholijcke Koning.

De *Iesuiten* quamen in 't jaer cIↃ IↃ LXII in dese stadt, eerstelijck twee, by de welcken sedert meer gekomen sijn. Sy kochten, in 't jaer cIↃ IↃ LXXIV, door de miltdadigheydt van eenigen, en voornamelijck van de Heer Frias, een Spaenjaert, een huys, en bouwden binnen ses maenden een kerck. Toen d'inlandtsche oorlogen ontsteecken waren, weken sy van daer, maer quamen weer in 't jaer cIↃ IↃ LXXXV, als de beroerten gestilt waren. Sy verkregen, in 't jaer cIↃ IↃC VIII, door besluyt van de Raedt, het heerlijck hof van Lier, een prachtig gebouw, 't welck aen d'Engelschen tot hun gebruyck gegeven was, een werck van de vermaerde Artus van Lier, die dit op de gemeene kosten stichte, en tot een hof van Keyser Karel de vijfde schikte. Sy wijden dit hof tot hun school en wooning, en, soo heerlijck een verblijfplaets gemaeckt hebbende, sijn heden in getal en menighte toegenomen, ja soodanigh, dat hun getal hondert en meer uytbrengt, die d'ampten in de kerck en 't school waernemen. Geheel Nederlandt en Vranckrijck heeft geen heerlijcker en treffelijcker kerck. 't Opschrift aen de gevel wijst aen in welck jaer sy gebouwt is:

CHRISTO DEO, VIRGINI DEIPARÆ,
B. IGNATIO LOIOLÆ
SOCIETATIS AVTORI
SENATVS POPVLVSQVE ANTVERPIENSIS
PVBLICO ET PRIVATO ÆRE
PONERE VOLVIT.

Inwendigh blinckt alles van Asiaensch marmer. Daer sijn ses-en-dertigh pylaren, die van de marmere voet tot boven aen 't gewelf opstijgen. De schilderyen, voornamelijck de genen, die van Breugel en Rubens gemaeckt sijn, doen d'inkomer stilstaen, trecken d'aenschouwer in verwondering op, en weerhouden, als met gewelt, d'uytganger: ja het schijnt dat de konste en gestalte met de stoffe uyt Italien en Asia herwaerts gevoert is.

De barrevoetsche Carmeliten, Minderbroeders, en Carthusianen sijn sedert hier by gekomen. Ick sal de kloosters der vrouwen ongetelt voorby gaen, om dat het getal daer af groot is. Ick sal oock de herbergen en gasthuysen der armen niet aenroeren.

Torèn.

Ick kan echter de Toren van onse lieve Vrou niet met swijgen voorby gaen: Seker, een heerlijck werck, dat tot een schrickelijcke hooghte opklimt, namelijck van 420 voeten, die 488 cubiten uytbrengen: heel treffelijck en deurluchtigh, en met soo groot een verscheydenheydt en verandering der omstaende pylaren, dat de stralen van de zon daer op weer afstuyten, en over al een aengename aenschouwing geven. Dese Toren heeft men in't jaer cIↃ CCCCXXII begonnen te bouwen, en in 96 jaren op de kosten van 't gemeen volbouwt. Men begon daer na noch een andere toren, die tot boven het dack van de kerck komt, maer dus onvolbouwt blijft steken.

STADTHVYS oft RAETHVYS VAN ANTWERPEN.

Raethuys.

HEt Stadthuys oft Raedthuys munt uyt boven al d'andere hoven en treffelijcke gebouwen van de bewoonde aerde. Al d'ordeningen van de boukunſt ſijn hier in waergenomen. Men ſiet hier de Tuſcaenſche, Doriſche, Ioniſche en Corinthiſche boukunſt uytſchitteren, die d'aenſchouwer als in verbaeſtheyt optrecken. Het voorſte daer af is verciert met vlackigh wit-achtigh marmer, dat echter een weynigh blaeu-achtigh is, heel gevlamt, als de golven van de zee, met witte ſtrepen, die een cierelijcke glans afgeven. De Raet dee de hoeck aen de groote marckt van nieuws uyt de gront vierkant ophalen. Dit gebou wiert in 't jaer cIↃ IↃ LX begonnen; maer het verbrande niet lang daer nae door een droevig ongeval, in 't jaer cIↃ IↃ LXXVI. Maer de ſelve Raedt boude het weer heerlijcker op, dan te voren, in welcks geſtalte wy het hier aen de leſer vertoonen.

De Raedt en 't volck van Antwerpen.

De beſtiering van de ſtadt komt ſeer nae over een met de gene, door de welcke eertijts Romen ſoo groot geworden is. Ick ſal, om beter verſtant hier af te krijgen, al de ſtaten van deſe beyde Gemeenten overloopen. De *Tuſſchen-koningen* te Romen was een overigheyts ampt van vijf dagen, en alleenlijck opgerecht om de vergaderingen te houden, als het midden tuſſchen twee koningen, de verſtorven, en de gene, die verkoſen ſou worden. Antwerpen heeft geen Tuſſchen-koningen, en oock by onſer voor-ouders geheugenis noyt gehadt. Hier ſijn oock geen *Cenſores*, oft *Tuchtmeeſters*; maer 't geheel gebiedt hier af is by de Raedt. De macht van *Dictator*, oft *Oppervoocht* is by de Vorſt. Men heeft hier twee *Conſules*, oft *Burgermeeſters*, die jarelijcks met d'opperſte en gelijcke macht verkoſen worden. Men vint hier niet de naem van *Prætor*, oft *Schout*, maer wel de ſaeck ſelve. Want de Burgemeeſter van de ſtadt is niets anders, dan een bedienaer en beſlechter van 't Recht. 't Getal der *Rechters*, oft *Schepenen*, naer de Roomſche gewoonte, was ſeven, tot in 't jaer cIↃ CCC LV, toen onder Wenceſlaus en Iohanna, Hertogen van Brabant, twaelf Schepenen oft Rechters, gelijck Twaelf-mannen, verkoſen wierden; daer men noch ſes uyt de ſes voornaemſte geſlachten van Antwerpen byvoegde, die over deſe Raet van twaelf mannen de voorſitting hadden. De Raedt van deſe ſtadt beſtaet heden in achtien Raetsheeren, onder de welcken de Burgermeeſter van de ſtadt begrepen wort, die in 't vonniſſen d'opperſte van de Raedt is, daer noch, boven dit getal, de buyten Burgermeeſter bykomt, die voor 't gene, dat de burgerlijcke beſtiering aengaet, ernſtige ſorgh draeght. Hier ſijn oock twee *Præfecten*, oft overſten. D'eerſte is de Marckgraef, van de welck men een levendigh afbeeltſel in de Roomſche Præfectus oft Stadtsvoocht ſiet, en die ick voor de eerſte *Drieman* ſtel. De tweede is d'*Amman*, aen welcks ſorgh en toeſicht al het onderſoeck der beſondere en burgerlijcke wercken bevolen is; gelijck oock de macht van de Raedt hier over te vergaderen, recht te verſoecken, en 't gevonniſde uyt te voeren. Antwerpen heeft oock een *Schatmeeſter*, aen de welck gelijcke ſorgh, toeſicht, en uyttelling, als aen 't Roomſche ampt van Schatmeeſter toegeſtaen is. Deſe ſtadt heeft oock, naer 't voorbeelt der oude Romeynen, haer Wijckmeeſters, oft overſten der voornaemſte drie wijcken, die de hoofden en voornaemſten der overige wijcken ſijn. Men moet in deſe ſtadt, buyten de tijden van oorlogh, geene andere krijghs-overſten ſoecken, dan de ſes hoofden oft overſten der Gilden, en de krijghs-overſten van de burgerwacht, ſoo die krijghs-opperſten genoemt mogen worden. Men vint hier geen *Tribuni plebis*, oft Wijckmeeſters, met de macht der oude Romeynen. Hier ſijn drie Bouwmeeſters: twee van Raetsheerlijcke ſtaet, en van de Raedt geſtelt, en een van de Vorſt. Maer men heeft ſedert vier uyt het volck daer by gevoeght, die onderſoeck en kennis van de bedorve waren ſouden nemen. Hier ſijn, behalven deſen, oock *gewijde Boumeeſters*, aen de welcken de kercken der heyligen vertrout ſijn: oock *Muntmeeſters*, en de gene, die ſy in de eyge tael *Waerdeyns* noemen; en onderſoekers der metalen, die ſy *Aſſayeurs* noemen. Daer ſijn oock Overſten van de munt, die op de muntſlagh toeſicht hebben. D'overſte van 't leger had by de Romeynen gebiet over de krijghslieden. Twee Burgermeeſters ſijn heden in plaets van deſe over de wacht, met twee anderen uyt d'overige edeldom, die over al de krijghs-vergaderingen, *Gilden* genoemt, gebieden. D'overſte, die heden met de hooghſte macht over deſe benden gebiedt, is de Burgemeeſter van buyten, by de welck van de Raedt een Raetsheer bygevoegt wort. Men heeft hier vijf overſten, die op de wacht toeſien, en gewoonlijck *Wachtmeeſters* genoemt worden. Hier ſijn beſorgers en toeſienders der veertien wijcken, in de welcken de geheele ſtad, met het gebiet daer rontom, gedeelt is. Yder wijck heeft twee *Wijckmeeſters*, uyt het volk voorgeſtelt. Hier ſijn verſcheyde *Schrijvers*, die tot verſcheyde ampten gebruyckt worden: een voor de Schatmeeſter, een voor 't ampt van de Bouwmeeſter, een voor de Weeſen, een voor de Vrede, en een voor de lakenhandel. Ick tel de Greffiers en Secretariſſen van de ſtadt onder de Schrijvers. 't Getal der Greffiers is vier, gelijck oock dat van de Secretariſſen. De Greffiers hebben ſes, en de Secretariſſen twaelf Schrijvers onder hen. De beſorgers en toeſienders der gemene wercken ſijn twee mannen, gemeenelijck *Commijs* en *Kontroleur* genoemt; aen de welcken de marckten, wallen, wijcken, bruggen, graften, en diergelijcke plaetſen van de ſtadt bevolen ſijn. De *Penſionariſſen*, in waerdigheydt naeſt aen de Raedtsheeren, ſijn gemeene

DOMVS SENATORIA VRBIS ANTVERPIÆ.

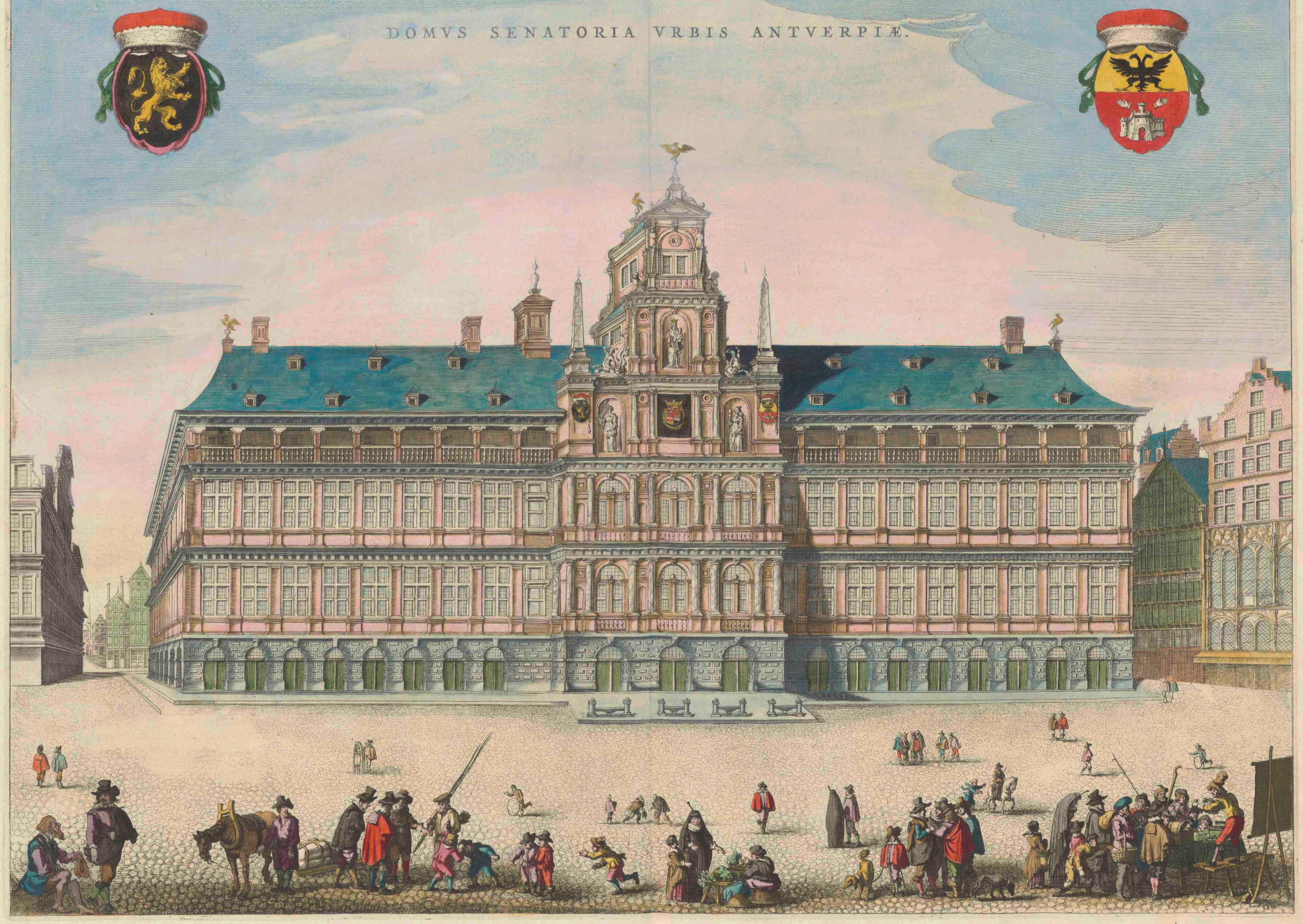

Redenaers, en uytleggers en verklaerders van de wil des Raedts.

Wetten voor de Raet. Niemant mach in de Raedt van Antwerpen verkoſen worden, oft hy moet in Brabant geboren ſijn: oock geen baſtert, en geen overſpeelder; indien hy verkoſen wiert, ſoo moet hy, volgens een oude wet, ſijn ampt, tot ſtraf van ſijn misdrijf, afleggen. Niemant is door d'eed, van een ander gedaen, aen de Vorſt verbonden. Geen neven, oft door maeghſchap van bloet aen malkander verplicht, mogen geſamentlijck eenigh ampt bedienen. Niemant magh daer oock in eenigh ampt komen, voor dat hy een geheel jaer in de ſtadt gewoont heeft. Niemant uyt het gemeen volck wort tot de Raetsheerlijcke Staet verkoſen. Niemant magh oock eenigh ampt van Raetsheer voor gelt koopen.

't Geheel lighaem van dit volck is in drie ſtaten gedeelt, in Raetsheeren, Ridders, gewoonelijck *Poorters* genoemt, en in *Ambachten*. De Ridders oft poorters ſijn weer in dertien ſteedtſche ſtammen, en een van buyten gedeelt. Ick bevind dat d'ambachten in acht-en-twintigh gilden, die plaets tot ſtemming hebben, verdeelt ſijn: ick ſal de gene, die hen ſtammen wil noemen, niet tegenſpreken. Deſe moet 41 ſtammen in de gemeente, 13 van Ridders, en 28 van d'Ambachten, ſtellen. Maer de geen ſpreeckt echter eygentlijcker, die 28 Gilden ſeght; want de genen, die d'Overſten daer af ſijn, worden gewonelijck Dekenen genoemt. Deſe Gilden beſtaen in drie ſtammen. Die van de *Schippers* is d'eerſte, die van de *Kramers* de tweede, en de *Lakenwerckers* oft *volders* de derde. Maer d'eerſte en derde ſtam begrijpen in ſich elck negen lighamen oft ambachten, en de tweede tien.

De ſes Gilden oft Schutteryen. Daer ſijn behalven deſen oock ingeſtelt vergaderingen van Burgers, die Gebroederſchappen, en in 't gemeen Gilden genoemt worden. De twee daer af gebruycken voetbogen, en worden, 't een Oude, en 't ander Nieuwe genoemt: twee anderen, gelijcke naem hebbende, gebruycken boogh en pijlen: een gebruyckt hantbuſſen, en een ſlaghſwaerden.

OOSTERS-

't OOSTERSHVYS.

ANtwerpen was eertijdts tot soo hoog een trap van eer en macht verheven, dat twee-en-twintig natien oft volckeren hier hun hoven oft huysen hadden; onder de welcken voornamelijck uytmunte *het Oostershuys*, oft het huys der Oosterlingen, tusschen twee graften van de nieuwe stadt; van 175 steden, gelijck Gramajus seght, op de gemeene kosten, en tot gemeen gebruyck gebouwt, in 't jaer cIↃ IↃ LVII, gelijck op de steenen in 't midden van 't hof te lesen is. Dit heerlijck gebou, dat in pracht en kostelijckheyt uytsteeckt, is ontrent 230 voeten lang, en niet wel soo breet. Het begrijpt in sijn ommekring 300 kamers, van de welcken yder tot de besondere waren en koopmanschappen van sijn volck bequaem en dienstigh sijn.

DE BEURS.

't GEen, dat oock groote verwondering in d'oogen der aenschouwers baert, is dese vier kante wandelry, in de welcke de kooplieden tweemael des daeghs, eens des middaeghs, en eens des avonts, vergaderden. Dese plaets wort van Vives *Ianimedium*, van Marchantius *Forum mercatorum*, van Lipsius *Basilica*, en van 't gemeen *de Beurs* genoemt, welcke naem te Londen, Brugge en elders aengenomen is, en gelijckmen seght, sijn oorsprong van dese heerlijcke huysen van 't geslacht van *Bursa* te Brugge heeft; welck geslacht drie beursen oft tasschen in haer wapen hadt, en boven de deuren van haer huysen voerde. Maer ick weet niet oft Fachetius niet eygentlijcker schrijft dat de naem van beurs oft tasch niet om dese oorsaeck aen dese plaetsen is gebleven, namelijck om datmen, toen de wissel in Italien begon in swang te gaen, en dese handeling toe te nemen, tot gerijf daer af te Venetien en te Napels een vergader-plaets, gemeene Beurs genoemt, met gemeene toestemming der kooplieden, hier toe verkoos: en indien iemant hier niet verscheen, en achterbleef, soo verloor hy al sijn achting en geloof; 't welck noch heden onderhouden wort. Doch dit sy soo 't wil, de *Beurs* van Antwerpen is een heel uytstekent werck, op drie-en-veertigh marmere pylaers gebout, die, soo het schijnt, onverganckelijck sijn. De langte daer af streckt sich tot hondert en tachtigh, en de breette tot hondert en veertigh voeten uyt. Vier straten lopen van de vier deelen des werelts recht op dit gebouw aen; soo dat men seggen sou, dat dese Beurs hier niet met voordacht, maer van de natuer selve gesticht is. Sy wierde van de Raedt gebouwt, in 't jaer cIↃ IↃ XXXI, gelijck het opschrift aenwijst:

S. P. Q. A.
IN VSVM NEGOTIATORVM CVIVSCVQ. NATIONIS AC LIGVÆ VRBISQ. ADEO SVÆ ORNAMENTV
ANNO. M. D. XXXI.
A SOLO EXTRVI CVR.

In 't bovendeel van de Beurs is oock een brede ruymte, die men voor een bovenwandelery achten magh, en veel winckels heeft, daer veel winckeliers hun waren te koop setten. Maer in 't jaer cIↃ IↃ LXXXIII, op de 22 van Februarius, Aschdagh sijnde, geraeckte tusschen negen en tien uren voor de middag, dese plaets door 't vuur, dat qualijck bewaert was, in de lichte vlam, die alle de waeren en koopmanschappen, die in dese winckels waren, verslond, en niets dan de muren overliet. Maer de Raedt bevorderde sedert dat de geheele Beurs heerlijcker dan te voren weêr opgebouwt wiert.

Dewijl wy soo veel tijdt in 't verwonderen der wercken, met de handt gemaeckt, besteet hebben, soo laet ons oock een weynigh tijdt in de verwondering der wercken, die van de natuer als wonderen in dese plaets gemaeckt sijn, besteden. De Schelde is 't wonder, daer af ick spreken wil, die, met een heftige en geweldige loop in de zee stort. Maer dese ongestuymige hooftstoffe, sich door dese stoot verongelijckt achtende, drijft dit gewelt soo krachtelijck weerom, dat hy de golven van dese vloet tot sestigh duysent schreden voorstuwt. Haer breedte is als een tweede wonder, dewijl sy meer dan op een plaets, daer sy voorby de stadt vloeyt, sestien hondert voeten breet is. De diepte komt met de breette over een; want sy is deurgaens ten minste sestigh voeten diep; 't welck oorsaeck is dat sy alle schepen, hoe swaer oock geladen, met weynigh moeyte op haer rugh torst, en soo groot gemack tot de losling en lading geeft, dat de gene, die sich op de schipvaert verstaen, getuygen dat sy in geen deel des werelts een plaets, die met dese gelijck is, gevonden hebben; vermits men de schepen, ja oock de genen, die het swaerste geladen sijn, aen de wal met de handen losen kan. Dese vloet heeft acht monden, acht inhammen oft boesems, die te weegh brengen dat de schepen soo veel havens in de stadt hebben, die hondert van de swaerste schepen konnen bergen.

De Schelde.

DOMVS HANSÆ TEVTONICÆ IN VRBE ANTVERPIENSI.

Het Oostershuis t' Antwerpen.

ARCIS ANTVERPIENSIS ICHNOGRAPHIA.

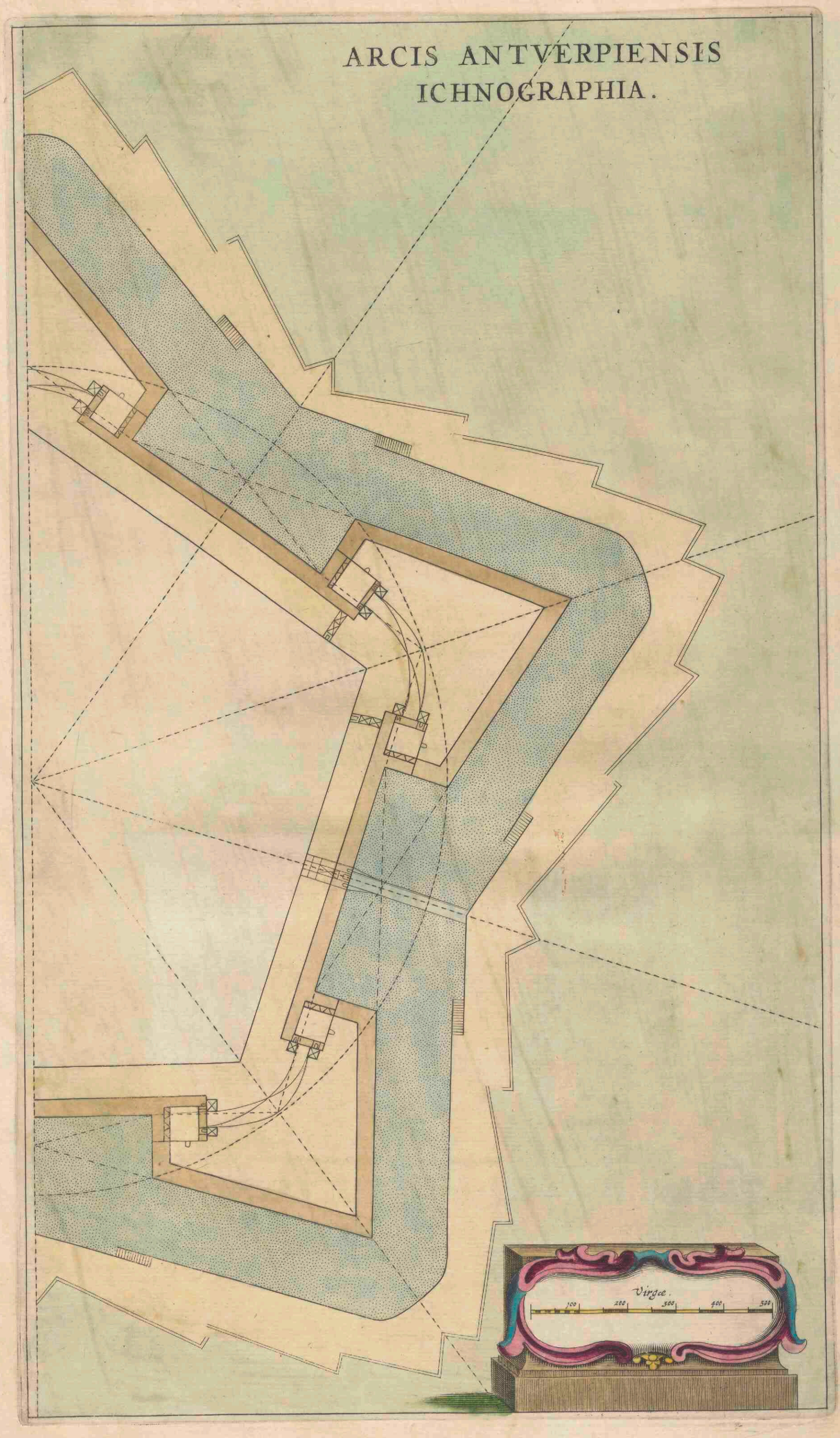

BREEDER BESCHRYVING
van de
REGEERING VAN ANTWERPEN,
uyt LODEWYCK GUICCIARDIN getrocken.

ANTWERPEN heeft den Hertogh van Brabant, als Marckgraef des Heyligen Rijcks, tot een Vorſt en Opperheer; maer met ſoo vele en groote privilegien, van outs verkregen, datſe, byna gelijck een vrye Stadt en Gemeynte, door hare eygene voornaemſte inwoonders, doch behoudens het wettigh recht en oppergebiedt van de Koning van Spanje, ſedert vele jaren haren Marckgraef, beſtiert wort. In voegen dat deſe regeering, na mijn oordeel, weynigh verſcheelt van de gene, die de treffelijcke Philoſooph en Hiſtorie-ſchrijver Polybius in een ware en geluckige Republijcke noodigh acht: want hy wil, datſe vermengt ſy van de drie ſtaten, Monarchie, Ariſtocratie en Democratie; daer de Vorſt ſijn heerſchappy, de treffelijckſte mannen haer geſach, en 't gemeyne volck eenige macht en de wapenen behouden. Dit is de getemperde matigheyt, die de Republijcke van Lacedemonien vele eeuwen onderhouden heeft; waer door Antwerpen oock langen tijdt bloeyde, en, ſoo het Godt belieft, gedurigh in weſen ſal blijven: want hier is een Opper-heer in uytſtekentheydt, de beſtiering van den Adel, en een toeſtemming en eenigh vermogen by de Gemeynte. De beſondere regeering deſer Stadt wordt in drie en van ſommige in vier leden gedeelt: het eerſte mach men met reden de Nieuwe heerſchappy noemen, en begrijpt de overſte Magiſtraet, als Burgemeeſteren, Schepenen, Threſoriers en Ontfangers: het tweede lidt ſullen wy d'oude heerſchappy heeten, en vervat alle de gene die eertijdts Burgemeeſter oft Schepen geweeſt ſijn, en de kleyne Magiſtrature bedienen: het derde noemt men de Burgerye, onder 't welcke de ſes-en-twintigh Capiteynen over 't volck van de dertien Wijcken der ſtadt, en vier Hooft-mannen uyt den Adel, behooren: het vierde is de Dekenye, dat ſijn de vier-en-vijſtigh Dekenen der ſeven-en-twintigh ambachten van Antwerpen. Deſe vier leden maken het geheele corpus oft lichaem en ſtaet der ſtadt; hoewel ſommige ſeggen, dat 'er maer drie ſijn; want ſy rekenen het tweede en derde lidt voor een. Dit is een ſeer out geſchil, 't welck noch niet geſlecht is: doch men handelt in deſe tijdt op ſulck een wijſe, als of 'er vier leden waren. Laet ons nu, eer wy voortgaen, de beſonderheden van hare verkieſing en ampten verhalen. De Magiſtraten worden in 't gemeen jaerlijcks in de Mey-maent verkoſen, hoewel het, volgens de privilegien, de laetſte November, op S. Andries dagh, moeſt geſchieden; en wort op de volgende wijſe gedaen. De Heeren der ſtadt, die tegenwoordigh ſijn, noemen negen edellieden, die ſy oordeelen de nutſte en bequaemſte te weſen; en de Hoofden oft Overſten der dertien Wijcken noemen andere negen, dat is achtien te ſamen: by deſe ſtelt men de regeerende oude Heeren, oock achtien ſterck, gelijck de nieuwe; want de Buyten-Burgemeeſter wort hier onder niet begrepen: ſoo dat 'er in 't geheel ſes-en-dartigh edellieden ſijn, om nieuwe Heeren uyt te kieſen; welcker namen naer 't Hof, daer de verkieſing geſchiet, geſonden worden. Als de Vorſt oft ſijn Stadthouder, met ſijnen Raet, de bequaemheyt en eygenſchappen der mannen geſien en overwogen heeft, ſoo kieſen ſy de helft van het voorſeyde getal; doch mach over de helft van de vorige Heeren niet veranderen, nocht oock twee broeders oft neven inſetten. Daer na worden ſy op de volgende wijſe in hare ampten geſtelt: hy ſendt twee Commiſſariſen, welcke Ridders van 't gulden Vlies, oft ten minſten Baenderheeren van Brabant moeten ſijn, met de Cancelier van 't lant, naer deſe ſtadt. Deſe Heeren doen den Raet op 't Stadthuys vergaderen, en, na ſekere ceremonien, verklaren terſtont, welcke de nieuwe Magiſtraten voor dat jaer weſen ſullen, en beveſtigen de helft van d'andere, die het vorige in bediening geweeſt ſijn, gelijck alree aengeroert is. Deſe nieuverkore Heeren hebben privilegie en volle macht de Burgemeeſters te kieſen; maer aengeſien de Vorſt oft ſijn Stadthouder gewoon ſijn twee na haer believen voor te dragen, ſoo ſtelt men 't ſelve in hun welbehagen, indien de ſelve wettigh gekoren mogen worden. Daer na kieſen de gemelde Heeren de Binnen-Burgemeeſter uyt haer getal, en de Buyten-Burgemeeſter uyt d'oude oft vorige Magiſtraten. Dus wort d'overſte Raet gekoren, welcke beſtaet, als geſegt is, in twee Burgemeeſteren en achtien Schepenen, waer van de Binnen-Burgemeeſter, mede Schepen ſijnde, een is.

Opper-heer.

Getemperde heerſchappy.

Leden deſer regeering.

't Lichaem der ſtadt.

Verkieſing der Magiſtraten.

en het ſtellen in hare ampten.

Burgemeeſter is een Duytſch woort, en ſoo veel te ſeggen, als Meeſter oft hooft der burgers, in 't Latijn eygentlijck *Conſul* genoemt; niet tegenſtaende, wat ſommige andere daer van ſchrijven en beuſelen. Schepen dunckt my een out Frans woort te weſen, hoewel ick elders iets anders van 't ſelve heb geleſen: want d'outſte gedachteniſſe, die ick van deſen naem vinde, is in Sabellicus, welcke ſchrijft, dat Karel de Groote in Vrieſlant eenige heymelijcke Rechters voor de ſaken der Religie inſtelde, die haeſtelijck en ſonder proces de ketters veroordeelden; en dat hy de ſelve Schepenen noemde. De Chronijcken van Vranckrijck ſeggen oock, als Koning

Oorſprong der Schepenen.

Philips de tweede, Auguſtus toegenaemt, in 't jaer M C LXXXIX tot de Kruys-vaert van Ieruſalem trock, dat hy te Parijs ſeven mannen, die hy Schepenen noemde, in de regeering ſtelde, gelijck nu noch in de ſelve, en vele andere Franſche ſteden, de Magiſtraet ſoo genoemt werdt.

Burgemeeſteren, De voornaemſte en waerdighſte Burgemeeſter noemt men Buyten-Burgemeeſter; want ſijn ampt in 't beſonder is, buyten te reyſen, en met het Hof en de Staten des lants de voorvallende ſaken te verhandelen. D'andere wort de Binnen-Burgemeeſter geheeten; nademael ſijn plicht eygentlijck is, binnen de ſtadt te blijven, in 't beſonder voor de beſtiering der ſelve ſorge te dragen, en de burgers en vreemdelingen te verhooren. Deſe Magiſtraet heeft groote macht in de Republijcke.

en haer ampt en vermogen.

Twee ſtadthouders van de Vorſt, Wat de Juſtitie oft het Gerecht belangt, daer toe ſijn hier twee Stadthouders van de Vorſt, d'een over de criminele, en d'ander over de burgerlijcke ſaken; welcke ampten de Lantsheer hen in 't gemeen voor haer leven lang geeft, en alle andere in waerdigheyt te boven gaen.

als de Marckgraef, De Stadthouder van criminele ſaken oft die 't lichaem betreffen, die d'eerſte en aenſienlijckſte is, wort eygentlijck en in 't byſonder Schout geheeten; maer dewijl hy in deſen ſtaet rechts-gebiedt heeft in ſekere dorpen hier by gelegen, die 't Marckgraefſchap van Ryen genaemt worden, en onder het Marckgraefſchap des Heyligen Rijcks behooren, ſoo heeft hy mede den tytel van Marckgraef van Ryen, doch wort in 't gemeen de Marckgraef genaemt, tot onderſcheyt van ſijn Stadthouder, die men Schout noemt. Behalven de gemelde Stadthouder heeft de Marckgraef vele andere dienaers, die alle de Lantsheer erkennen en eedt doen. Sijn ampt is, de quaetdoenders te doen vangen, juſtitie en recht van den overſten Magiſtraet te begeeren, en de geweſene vonniſſen uyt te voeren.

en Amman. De Stadthouder van de burgerlijcke ſaken wort Amman genoemt, welcke ten geſetten dage en plaetſe in de banck ſit, daer de geſchillen bepleyt worden. Sijn ampt is, de Heeren te vermanen om recht te doen, en vonniſſen te wijſen op koſten van ongelijcke, die hy oock uytvoert en volbrengt.

Threſoriers, De overſte Magiſtraet heeft vele treffelijcke amptlieden; maer wy ſullen alleen van de voornaemſte ſpreken. Daer ſijn twee Threſoriers oft Penning-meeſters, en een Ontfanger, welcke, ten vernoegen des volcks, voor drie jaren op de volgende wijſe verkoren worden. De Heeren van der ſtadt, ten ſelven tijde regerende, kieſen drie edelmannen van de gene, die jongſt gedient hebben, en ſenden hare namen aen de Dekens van d'ambachten, die oock derhalven verſamelen, en kieſen met de meeſte ſtemmen een van deſe drie oude Heeren, die hen goet dunckt, tot overſte Threſorier. Hier tegen kieſen de voorſeyde Dekens drie van de treffelijckſte burgers der ſtadt, en geven hare namen de Heeren over, die een van de ſelve kieſen tot den tweeden Threſorier. In 't maken van den Ontfanger, kieſen de gemelde Dekens drie van de eerlijckſte burgers van hare ambachten, en geven hare namen aen de ſelve Overheden, die een daer van tot Ontfanger kieſen. Des Threſoriers ampt is, den ſchat der Gemeynte te beſorgen en te bedienen, het inkomen te doen inbrengen, en, met kennis van Burgemeeſteren en Schepenen, de gemeyne ſchulden te betalen. Den Ontfanger is, om ſoo te ſpreken, als Caſſier, geeft uyt en ontfangt, na dat de Threſoriers ſchicken en bevelen; maer mach de gemeyne dingen uyt ſich ſelf betalen, en houdt de boecken en rekeningen.

en haer verkieſing.

Ontfanger.

Penſionariſſen. Hier ſijn oock twee Penſionariſſen, 't welck een Latijns woort is, genomen van het penſioen oft jaergelt datſe genieten. Deſe amptlieden ſijn in 't gemeen Doctoren oft Licentiaten, en ervaren in Staetſaken; dies ſy de Heeren der ſtadt met haren raet byſtaen: doch indien eenige ſware ſake voorkomt, mogen ſy hen beraden met andere, en haer goetvinden de Overheden bekent maken. In 't kort, ſy hebben byna het ſelve ampt met de gene, die men in de Rechten *Syndici* noemt; want ſy bevorderen en benaerſtigen de ſaken der ſtadt, en als 't hen geboden wordt, voeren het woort binnen en buyten voor de ſelve. Als de Buyten-Burgemeeſter met het Hof en de Staten des lants eenige treffelijcke ſaken gaet verrichten, reyſt in 't gemeen een Penſionaris met hem, om ſchriften in te ſtellen, en andere dienſten te doen.

Greffiers. Hier ſijn vier Greffiers, welcke naem van het Griecks woort γράφειν, dat is, *ſchrijven*, ſchijnt te komen; want het voornaemſte van haer ampt is, alle vonniſſen, en andere acten oft rechts-handelingen der burgerlijcke wetten, te ſchrijven en t'onderteeckenen, d'aenſpraken en antwoorden van twiſtige partyen in de gemeyne regiſters te ſtellen, de ſchriften der proceſſen, requeſten, en andere ſaken, te bewaren.

Secretariſſen. Vier Secretariſſen bedienen, in 't afweſen der Penſionariſſen, byna het ſelve ampt, houden het kleyne ſegel, maken de inſtrumenten en brieven van verkoopingen, voorwaerden, en diergelijcke ſaken, en ondertekenen oock de criminele acten. Dit ſijn de voornaemſte ampt-lieden; behalven de ſelve ſijn hier noch Examinateurs, Schrijvers, en verſcheyden andere mindere dienaers.

Mindere Raet. De overſte Magiſtraet der ſtadt kieſt jaerlijcks, door ſich ſelf, ſonder de tegenwoordigheyt oft toeſtaen der Commiſſariſſen van 't Hof, de mindere Raet. Eerſt worden twaelf Raetsmannen uyt de bequaemſte Dekenen van d'ambachten der ſtadt gekoren: maer alle de ſeven-en-twintigh ambachten hebben dit voorrecht niet, dat men uyt hen een Raetsman kieſt; want eenige gilden ſijn ſeer gering, gelijck d'arbeyders, dragers, en andere diergelijcke: ſommige hebben 't alle drie, d'andere alle twee jaren, na de ſtaet van 't ambacht. Maer de Schippers, de Meerſſeniers oft Kramers, en de Hoveniers, als d'outſte en voornaemſte, hebben jaerlijcks een Raetsman van de hare. Deſe Raets-lieden komen alle maendagen by de Heeren van de ſtadt in den Raet, daer ſy hare plaetſe hebben, om de requeſten der verſoeckers, en andere ſaken, die de burgerlijcke beſtiering en de Gemeynte betreffen, en ten ſelven dage voorkomen, te verhooren,

ren, en hare meening in alle voorvallen vrymoedigh te ſeggen. Indien ſy eenigh quaet gerucht, oft iets anders dat het Gemeyne beſte aengaet, en den Raet gewaerſchouwt behoort te worden, verſtaen, 't ſelve maken ſy bekent. Maer in de gewichtighſte ſaken wort den Grooten oft Breeden Raet vergadert; gelijck wy terſtont ſullen verhalen.

Raet van de Halle. Sy kieſen oock den Raet van de Halle, welcke beſtaet in twee Gild-dekens als Hoofden, twee Waerdeyns, en acht Oudermannen; waer van de twee Schepenen van den overſten Raet moeten geweeſt ſijn: oock een Greffier, en andere amptlieden. Voor deſe Heeren komen alle de twiſten en ſaken van wolle, allerley wollewerck, en alle ſtoffen die van wolle gemaeckt worden, nevens de dingen die tot het verwen noodigh ſijn: maer men kan van hare vonniſſen aen den hooghſten Raet appelleren.

Keurmeeſters. De voorſeyde Magiſtraet kieſt mede twee Keurmeeſters, die men in 't Latijn *Ædiles Curules* noemt; welcke te voren Schepenen geweeſt ſijn. De Vorſt voeght hier een derde by. Hun ampt is in't byſonder ſorgete dragen over alle eetwaren, en toe te ſien, dat het broot met behoorlijck gewicht, wijn en bier tot een betamelijcken prijs, en het vleeſch en andere waren verſch en oprecht verkoft worden. Des ſaterdaghs, welcke de voornaemſte marcktdagh is, ſtelt de Keurmeeſter het gewicht van 't broot voor d'aenſtaende weke, nae den prijs van 't koren, ſoo die op de ſelve tijt loopt: en ſoo ſy by de backers oft elders eenigh bedrogh gewaer worden, doen ſy hen geltſtraffen betalen.

Wees-meeſters. De voorſchreven Heeren ſtellen oock vier Rechters over de ſaken der weeſen, van welcke de helft Schepenen moeten geweeſt ſijn. Deſe worden Wees-meeſters genoemt; want ſy de geheele vooghdye en beſcherminge der weeſen hebben.

Peys-makers. Sy kieſen inſgelijcks jaerlijcks vier Rechters en een Greffier, om ongelijck, ſmaet-woorden en vyantſchap te beſlechten; welcke derhalven Peys-makers genoemt worden.

Aelmoeſſeniers. De voorſeyde Overheden kieſen mede jaerlijcks twee Aelmoeſſeniers, om 't getal van vier, die in 't gemeen dit ampt bedienen, half te veranderen: hier toe worden de rijckſte en eerlijckſte burgers verkoren, welcke dagelijcks neerſtelijck d'aelmoeſſen in de kercken en elders, byſonderlijck op de hooge feeſtdagen, vergaderen: en al wat hen gegeven wort, ('t welck meer dan dertigh duyſent ducaten in 't jaer bedraeght) deylen ſy uyt, volgens hare ordre, gewiſſe en goetduncken, aen d'arme menſchen en de gemeene Godshuyſen. Sy verſchieten altijt een groote ſomme van penningen uyt hare eygen goederen, om in noot uyt te reycken: en houden oock, tot een ſekeren ouderdom, omtrent twee oft drie duyſent arme kinderen, en andere onnoſelen; welcke ſy verſcheyden ambachten doen leeren, en deughdelijck opbrengen.

Capiteynen oft Wijckmeeſters. Sy maken oock, voor de twee aenſtaende jaren, ſes-en-twintigh Capiteynen oft Wijckmeeſters uyt de dertien wijcken der ſtadt. Boven de welcke den Raet noch vier Edelmannen van de ſtadt tot Hooftmannen ſtelt, als Overhoofden en beſchermers, die de Wijckmeeſters behulpigh en gunſtigh ſijn, daer het de noot eyſcht: ſy voeren oock het woort voor hen in den Raet, en doen andere nutte dienſten: in voegen dat deſen ſtaet in vele dingen niet ongelijck is het geſach van d'oude *Tribuni plebis*, oft Wijckmeeſters te Romen, indien men de groote by de kleyne ſaken mach vergelijcken. Behalven deſe Hooftmannen heeft yder wijck noch twee andere edellieden voor Overſten, die in alle de gewichtighſte voorvallen de Wijckmeeſters behulpigh ſijn. Deſe ſes-en-twintigh Capiteynen met hare Overhoofden maken het derde lidt van het geheele lichaem oft ſtaet der ſtadt. Iaerlijcks wort de helft verandert, en dertien nieuwe gekoren; op dat d'oude, die noch een jaer moeten dienen, de nieuwe aenkomende ſouden onderwijſen. Hun ampt is te ſamen, met hare hooftmannen, goede rekening te houden van de weerbare mannen die in haer quartier oft wijck ſijn, en die te vergaderen als 't noot is. De burgers van deſe wijcken ſijn verbonden t'elckens, als het hen geboden wort, in de wapenen te komen, en t'allen tijde by dage en by nacht met hare vaendelen te volgen.

Dekens van de Gilden. De voorſeyde Magiſtraet verkieſt oock jaerlijcks de vier-en-vijftigh Dekenen van de ſeven-en-twintigh ambachten, welcke het vierde en laetſte lidt van 't geheele lichaem der ſtadt uytbrengen, gelijck boven geſeyt is. Deſe worden op de volgende wijſe gekoſen: het volck van yder gilt vergadert op hare plaets, en kieſen onder elckanderen ſes van d'aenſienlijckſte en bequaemſte, welcker namen ſy de gemelde Overheden in ſchrift overgeven, die, na haer believen, twee uyt yder gilde oft ambacht kieſt. Die dus geſtelt worden, ſijn Dekens en hoofden elck in 't ſijne voor een jaer; en nemen noch twee andere van de voornaemſte uyt de hare tot hulp, die oock het ſelve Dekenſchap bedienen, en den eedt van getrouheydt in handen der Burgemeeſters doen. Het ampt van de Dekens en Byſtanders is, mede te komen in de vergadering van den gemeenen Raet op 't Stadthuys, om met d'andere leden te handelen en te beraetſlagen; toe te ſien, dat de gene die in 't gilde aengenomen worden, een bequame proef van 't hantwerck doen; eendrachtigheyt onder elckander te beſorgen; kenniſſe te hebben van ſchulden en wederſchulden; minnelijck verdragh te maken; en een yder met reden van allerley gewelt te beſchermen. Deſe Dekens ſijn verbonden, op 't eynde van hare bediening, rekening en bewijs van de ſelve, in tegenwoordigheyt van twee Schepenen, en een Secretaris, te doen: en ſoo iemant van 't gilde over hen klaeghde, oft datſe eenige onbetamelijckheyt deden, ſijn Schepenen gehouden daer in te voorſien, en 't geſchil te beſlechten; maer als ſy dat niet konnen oft willen bevredigen, brengen ſy 't voor den Raet der ſtadt, die terſtont ordre daer in ſtelt. En dit ſal genoegh ſijn van de voornaemſte Magiſtraten, en van d'amptlieden der ſtadt, die d'Overheyt kieſt, en in hare bediening ſtelt. Van ſommige andere mindere dienſten, en van geringe waerde, die oock door hen gegeven worden, ſal ick hier niet ſpreken.

Boven

Gewapende Gilden, oft voornaemste burgers.

Boven de gemelde burgeren, onder de voorseyde ses-en-twintigh Capiteynen, sijn hier noch ses Geselschappen oft Broederschappen, oock Gilden genoemt, die yder, na de laetste instelling, twee hondert mannen sterck sijn, en van de Hooftlieden verkoren worden, welcke sulcke burgers daer toe ontbieden, als hen goet dunckt, met sulck een gesagh, dat de ontbodene, sonder wettige oorsake, 't selve geensins mogen weygeren. Van dese ses Gilden sijn 'er twee van de voetboogh, d'een van d'oude, en d'ander van de nieuwe; twee van den hantboge; een van de hantbusse, en de seste van 't slaghswaert met de beyde handen: doch het voornaemste is dat van den ouden voetboge, welcke (gelijck als die van andere steden in Brabant) hebben hare Hertogen, als sy anders geen Vorstendommen hadden, en van kleyne macht waren, tot archiers oft lijfschutten gedient: want als den Hertogh van Antwerpen naer Brussel wilde reysen, verselschapte hem het voorseyde Gilde van den ouden voetboge van Antwerpen tot de naeste stadt, te weten, Mechelen; en de Gilde van Mechelen ging dan met hem tot aen Brussel. Door dese diensten hebben sy van de Vorsten vele gunsten en privilegien verkregen. Yder Gilde kiest selve twee Dekenen tot Hooftlieden, met hare Stadthouders, die van den Raet der stadt bevestight worden. Oock hebben sy een Antwerps Edelman, die sy Hooftman noemen, tot haren Beschermheer. Hun voornaemste plicht is, wacht te houden aen de vesten, poorten, en andere noodige plaetsen der stadt, als buyten eenigh gerucht is van vyanden, oft binnen eenigh quaet vermoeden van oproer, en burgertwist.

Hier worden de gewichtighste saken des lants nocht der stadt niet besloten, in den naem van den Hertogh oft van haer selve, dan met een volkomen vereenigen en toestaen van alle de voorgemelde vier leden, 't welck dus geschiet: de opperste Magistraet vergadert den Grooten Raet, dat is, alle de persoonen die tot de geseyde vier leden behooren, op 't Stadthuys, daer een van de Pensionarissen hen te kennen geeft, dat de Lantsheer (laet dit hier slechs tot een voorbeelt strecken) hulp oft onderstant, om oorlogh te voeren, versoeckt: op een andere tijdt, dat het seer noodigh is, den accijs oft schatting van wijn, bier, oft diergelijcke saken, te verhoogen. Als dit voorgestelt is, beraden sich de drie voornaemste leden, en maken met de meeste stemmen een besluyt: maer de Dekens van de Gilden oft Ambachten, die 't vierde lidt sijn, vergaderen alle hare gildebroeders, oft den meesten hoop. Yder Ambacht op sijne plaets sijnde, brengen de Dekens de voorgestelde sake in haren Raet; daer dan een yder van dese ambachts-lieden sijn meyning seght oft magh seggen, en maken t'samen een eyndelijck besluyt, waer mede de Dekens een oft meermael, na het de noot eyscht, op 't Stadthuys by den Raet gaen, om de sake t'overleggen, en eyndelijck een raetslot te nemen. Maer soo alle de vier leden niet eendrachtigh overeenkomen, mach men daer af niet meer raets-plegen; doch soo sy gesamentlijck vereenigen, is hare uytsprake vast en bondigh. Sy mogen oock nieuwe ordren en wetten maken, en 't gantsche lichaem der stadt tot sekere sommen van penningen, en andere lasten, na hen goetduncken, verbinden. In andere gewichtiger saken, en van groot belang, als van de stadt te verstercken en diergelijcke, moet men het toestaen en verlof van de Lantsheer hebben, sonder 't welcke die niet van waerde gehouden worden.

Den Grooten oft Breeden Raet,

sijne wijse van raets-plegen,

en vermogen.

De schattingen, accijsen, tollen, en andere inkomsten der stadt, (behalven sommige kleyne, die men impoften noemt, buyten gewoonte in des Hertoghs naem ingestelt) behooren aen de Gemeynte, welcke die na haer believen uytgeeft; hoewel jaerlijcks, in de verkiesinge der Magistraten, voor de Commissariissen van 't Hof rekening daer af gedaen wort. Dese inkomsten sijn groot, en bedragen in dese tijt (verstaet het jaer M D LXV, als Guicciardin dit schreef) omtrent twee hondert en vijftigh duysent kroonen jaerlijcks; en komen meest van de schattingen op wijn en bier, accijsen genoemt, die seer vele sijn; want die van de wijn nu omtrent sestigh duysent ducaten, en van het bier meer dan tachtentigh duysent ducaten in 't jaer bedraeght. Sy ontfangen oock eenige andere kleynder impoften, als van het graen, slachtbeesten, en andere waeren.

Inkomsten der stadt.

't OO-

Beſchrijving van

't KASTEEL t' ANTWERPEN,

Uyt FAMIANUS STRADA.

DIt is het ſeer ſtercke, en door de gantſche wereldt vermaerde Kaſteel te Antwerpen, dat *Margareta van Parma*, Gouvernante der Nederlanden, in 't jaer duyſent vijf hondert ſeven-en-ſeſtigh, ontworpen, en de Hertogh van Alba daer na gebouwt heeft: die daer toe het wackere verſtant van *Paciotti*, den rijpen raet van *Gabriel Serbelloni*, en den arbeyt van twee duyſent mannen, gebruyckte; ſoo dat het in korten tijt volmaeckt wiert.

Door wie gebouwt.

Gedaente en ſterckte.

Dit Kaſteel is vijf-hoeckigh, gelegen tuſſchen vijf groote en ſtercke bolwercken; waer van vier na den Gouverneur genaemt ſijn, als *Ferdinandus*, *Toledo*, *Hertogh*, en *Alba*; 't vijfde heeft, met ſijn toeſtaen, de naem *Paciotto*, na den Bouw-meeſter, ontfangen. Hoewel dit treffelijck Kaſteel veel jaren daer na tot een model of voorbeelt, daer byna alle andere ſterckten door heel Europa na gemaeckt ſijn, gedient heeft, en den Grave *Paciotti*, als een vinder van nieuwe ſterckten, daerom door de gantſche werelt vermaert is; ſoo ſijnder evenwel eenige gevonden, die 't werck, om verſcheyde inſichten, niet behaeghde; want ſy ſeyden, dat het aen die ſijde van Antwerpen leydt, van waer het de Stadt tegen den vyant, uyt Hollandt komende, niet kan beſchermen; het welck nochtans ſoude konnen weſen, indien het aen d'andere ſijde der Stadt, recht in den mont der Schelde en tegen Hollant, gebout was. Andere wederom ontſchuldigen dit, en ſeggen, dat Alba, in 't opbouwen van deſe Sterckte, meer beſorght was, om ſich ſelf tegen de Stadt, als de Stadt tegen den vyant te verſekeren: en voegen daer by, dat het Kaſteel ſeer wijſſelijck aen die ſijde gebouwt is; want het aldaer veel lichtelijcker voorſien kan worden, en alle toevoer van de naburige plaetſen bekomen; waer op de Sterkten-bouwers allermeeſt letten. Maer mijn gevoelen is, dat *Gabriel Serbelloni*, die den laſt had van 't werck uyt te voeren, hier op geen acht nam; want als dit Kaſteel gemaeckt wiert, was Hollandt ſoo wel onder 't gebiedt des Konings als Brabant, derhalven het van alle ſijden kon voorſien worden: ſoo dat ick voor vaſt houde, dat hy alleen de verſekering en ſterckte des Kaſteels in acht genomen heeft. Want dewijl den gront aen d'ander ſijde tegen Hollandt veel laeger is, waerom het water met ſtercke dijcken daer uytgehouden werdt; ſoo ſoude hy voorwaer ſeer onbedachtelijck het Kaſteel op ſulck een gront gebouwt hebben, die van den vyandt, met het doorſteken der dijcken, rontom in 't water geſet, en dus tot overgeving gedwongen kon worden: waer voor nu niet te vreeſen is, dewijl het op een hooger plaetſe leydt. En of ſchoon Neêrlandt gedeelt, en Hollant in der Staten macht is, bevint men nu noch, dat het op deſe plaets wel en beſt leyt, om dat het dagelijcks uyt des Konings landen kan geſterckt, en met alle nootdruften voorſien worden.

't Mishaegt eenigen;

wiens voorgeven wederleydt wort.

Den Hertogh van Alba, die meer trachte met roem by de nakomelingen te leven, dan hy den tegenwoordigen haet ſijner vyanden vreeſde, heeft op dit Kaſteel ſich ſelf een hoovaerdigh *trophæum* of victoryteecken opgericht, van het geſchut, dat hy in den ſlagh van Jemingen gewonnen had, gegoten: dit was een gewapent beelt, nae des Hertoghs gelijckenis, met ontdeckten hoofde, dat met de rechte arm, ongewapent ſijnde, nae de Stadt wees, en met de voeten op twee metale beelden trat, die twee van de dry Staten des Lants, als den Adel en de Steden, (na 't uytleggen van *Arias Montanus*, die voor den eerſten vinder wiert gehouden, en des Princen van Oranje, ſpottende met Albaes verwaentheyt) vertoonden. Deſe twee beelden hadden vele handen, en daer in requeſten of verſoeck-brieven, beurſen, gebroken hamers en brandende fackels; hare aengeſichten waren vermomt; aen de ooren en halſen hingen Geuſe ſchotelkens, bedel-ſacken en diergelijck tuygh. Voor in den ſteenen voet was dit opſchrift gehouwen: Ferdinando Alvarez à Toledo *Albæ Duci*, Philippi II *Hiſpaniarum Regis apud Belgas præfecto: quod extinctâ ſeditione, rebellibus pulſis, Religione procurata, Juſtitia culta, Provinciis pacem firmavit; Regis optimi Miniſtro fideliſſimo poſitum.* Dat is: *Ter eeren van* Ferdinandus Alvarez de Toledo *Hertogh van Alba, des Konings* Philippus de tweede *van Spanjens opper-Gouverneur der Nederlanden; om dat hy den oproer gedempt, de vveêrſpannige*

Albaes metale beelt.

opſchrift.

ARX ANTVERPIENSIS.

100 200 300 400 500

Virgæ.

Area

vrbem inter et Arcem.

verdreven, den Godts-dienſt beſorght, de gerechtigheydt geoeffent, en den vrede in de landen beveſtight heeft, is dit gedenck-teecken, als voor des allerbeſten Konings allergetrouvvſten dienaer, opgericht. Aen d'ander ſijde van den voet was 't met verſcheyden ſinne-beelden verçiert; daer onder ſtont: *Jungelingi opus ex ære captivo.* Dat is: *Jongelings vverck van 't veroverde metael.* Dit beelt wiert van een yder, ſoo wel Spanjaerts als Nederlanders, met het grootſte misnoegen, geſien; want niemant kon verdragen, dat deſe verwaende liever ſijn eygen lof ſelf ſong, dan van een ander hoorde. In 't Spaenſche hof ſprack men byna van geen andere ſaken, dan van dit beelt. *Rodericus Gomez*, des Hertoghs oude medevryer van 's Konings gunſt, ſpotte dagelijcks met de naem van *allergetrouſten dienaer des Konings*, als d'eygen eere ſijns Meeſters onderkropen, en ſich ſelf toe-geeygent. Andere preſen te hooger d'uytnemende heusheydt des Konings, die eenige maenden te voren (als hem een vermaert Beelthouwer uyt Italien aenbood, dat hy, buyten des Konings koſten, op alle poorten der ſteden in 't gebiet van Milanen ſijne Majeſteyts beelt en wapen ſtellen ſoude) geantwoordt had; *dat hy de gunſt van den aenbieder prees: Maer dat hy liever een konſtenaer begeerde, tot vvat prijs het oock vvas, die ſijn beelt in den hemel ſtellen kon.* Welcke woorden uyt hoofſe loosheydt te hooger gepreſen wierden, op dat Albaes hoovaerdy dies te leelijcker ſtincken ſoude. Ja men ſegt, dat de Koning ſelf 't oprechten van dit beelt qualijck nam, dewijl hy 't nae vier jaren deê weghnemen; 't ſy dan dat hy der Nederlanders toorn wilde verſachten, oft ſijn eygen gevoelde.

Alba gehaet,

en beſpot.

Treflijcke ſpreuck.

Spaenſche furie.

In 't jaer duyſent vijf hondert ſes-en-ſeventigh, als heel Nederlant door een verſlindend vuur van inlandtſche twiſt in lichten brant ſtont, ſijn de Spaenjaerden en andere ſoldaten uyt dit Kaſteel in de Stadt gevallen, en hebben drie dagen lang de grootſte moetwil en gewelt tegen de goederen, lijf en leven der inwoonders gepleegt; waer door de rijckſte koop-ſtadt van Europa ſchielijck in een ſeer jammerlijcken ſtaet geraeckt is. In 't volgende jaer hebben de Spaenſche ſoldaten (die uyt kracht van 't eeuwigh Vrede-gebodt, met *Don Jan van Ooſtenrijck* gemaeckt, uyt de Nederlanden moeſten vertrecken) dit Kaſteel en andere plaetſen aen de Staten overgegeven. Doch als onlangs daer na d'oorlog, door verſcheyde misverſtanden tuſſchen *Don Jan* en de Staten, weder vernieuwt werdt, hebben de Staten dit Kaſteel verſekert en gantſch in hun macht gekregen; na dat *Don Jan* 't ſelve te voren vergeefs onderſtaen had.

Den Prince van Oranje, van de Staten van Brabant tot haren Ruwaert of Beſchermer aengenomen ſijnde, braght te weegh, dat de veſten van dit Kaſteel, die tegen de Stadt ſtreckten, afgeworpen wierden; met ſulck een blijdſchap en toeloop des volcks, dat niet alleen de mannen, maer ſelfs de treffelijckſte vrouwen der Stadt met grooten yver daer aen arbeydden. Doch hare uytgelate vreugt bleeck meeſt in 't mishandelen van 't voorſeyde metalen beelt des Hertoghs van Alba, 't welck van de burgers, uyt een hoeck gehaelt ſijnde, met ſtocken, bijlen, en houw-meſſen, als of het leefde en gevoelen had, geſlagen en gehouwen wiert; om alſoo hare wraeckluſt te toonen. Sommige namen eenige ſtucken van 't gebroke beelt, die ſy, als gedenck-tekenen van den roof op haren vyant behaelt, en tot bewijs van wraeck voor de nakomelingen, naer huys droegen en ophingen: maer 't meeſte deel van 't beelt, gelijck het van geſchut, als boven verhaelt is, gegoten was, wierd weder, tot ſijn vorige geſtalte, in geſchut herſchapen.

Oranje laet de wal neêrwerpen.

Albaes beelt mishandelt.

Als de Prins van Parma, in 't jaer duyſent vijf hondert vijf-en-tachtigh, de Stadt Antwerpen met een gedenckwaerdige belegering gedwongen had, is dit Kaſteel, om der burgers huyſen van d'inlegeringen der ſoldaten te bevrijden, weder herbouwt voor een ſomme van ſeventigh duyſent gulden, waer toe Parma een deel van 't rantſoen of losgelt der Stadt vereerde; acht jaren na dat het door *Oranjes* bevel afgebroken was. Dit werck groeyde in 't begin met een wonderlijcke ſnelheyt; want den ouden gront, en een groote menighte ſteenen, die van 't afbreken des Kaſteels gekomen, en aen 't bouwen van eenige naebyſtaende huyſen gebruyckt waren, dienden tot het bouwen, en quamen te nut. Als 't byna gereet was, liet Parma daer geen Walen, gelijck men meende, maer eenige vendelen Hooghduytſchen tot beſetting in trecken; om dat hy, van meening ſijnde daer namaels Spaenjaerden in te leggen, gelijck korts daer nae geſchiede, beter de Hooghduytſen, als vreemdelingen, dan de Walen, die oock Nederlanders ſijn, kon verſenden. Dus verre *Famianus Strada.*

't Kaſteel weder herbout.

In 't jaer duyſent ſes hondert vier-en-twintigh, als de Marquis Spinola Breda belegert had, poogden de Staten en Prins Mauritz dit Kaſteel met een aenſlagh in te nemen; doch die, hoewel de ſoldaten al onder de wal waren, misluckte, tot groot misnoegen des Princen van Oranje.

Aenſlagh.

THIENEN.

Naem. HEt gaet met deſe ſtad Thienen gelijck met al d'andere dingen van 't aerdtrijck, die eertijdts iets waren, en nu byna niets ſijn. Sy is geſticht op de vloet Geta, die, niet verre van daer haer oorſprong hebbende, deur deſe ſtadt vloeyt, en, van daer naer Halle ſtromende, eyndelijck in de riviere Demer vloeyt. Deſe ſtadt legt van Leuven en S. Truyden drie mijlen. Sy heeft noch haer grootheydt en ruymte, maer niet haer vermaertheydt en achting behouden; want ſy was eertijdts van groote naem, en bloeyde door de koophandel, gelijck men deurgaens leeſt; en hier uyt beſpeurt, dat d'omkring daer af eertijdts tot driemael uytgebreyt is. Ja men verſekert oock dat, eer 's Hertogenboſch deſe waerdigheydt verkreegh, door d'afgang van deſe Stadt, Thienen de vierde onder de hooftſteden van *Rampen.* Brabant was. Sy is verſcheyde malen door de Franſchen en Luyckenaers verdelght, en wredelijck uytgeroeyt: maer voornamelijk in deſe leſte oorlogen, in 't jaer cIↃ I ↄ c xxxv; want de Vereenigde Staten, het leger der Franſchen, onder 't beleyt van Chaſtillon, met het hunne vervoegt hebbende, veroverden deſe Stadt op de negende van Junius in 't gemelde jaer. Men pleegde daer alderhande wreetheyd, en voornamelijck de Franſche krijghs-lieden, gelijck de Hiſtory-ſchrijvers van Brabant ſchrijven: in voegen dat noch heden een groot deel daer af woeſt en leeg van inwoonders gebleven is. 't Gene, 't welck noch bewoont wordt, is echter niet te verachten. Men vind daer binnen een heerlijcke en gedenckwaerdige vergadering van Kanonicken, wiens Kerck, aen de heylige Germanus, eertijdts Biſſchop van Parijs, gewijd is. Sy behoud noch heden de eerſte plaets onder de drie mindere hooftſteden, en is met veel groote handtveſten en voor-rechten verciert, die ten meeſtendeel met de handtveſten der vier hooftſteden gelijck ſijn.

Grootheydt. D'ommegang van Thienen is ſoo groot, als men in een uur gaen kan. De muren ſijn met verſcheyde torens beſet. De vloet is met twaelf bruggen overſpreydt. Deſe ſtadt heeft drie gemeene fonteynen; ſes binnen en vier buyten poorten: ſeven marckten, en onder deſe de Koren-marckt, de ſchoonſte van al de gene, die men daer vind. 't Landt, onder de Stadt gelegen, is vruchtbaer van alderhande gewas, en draeght overvloet van vruchten. De Kaes van Thienen is oock by vele in hooge achting, om haer goede en leckere ſmaeck. *Kaes.*

LEEUWEN is gelegen op de Beeck Geſa, die niet verre van de ſtadt in de rivier Geta vloeyt. Sy leght van S. Truyden een mijle, en van Thienen omtrent twee. Het is een vaſt Stedeken, en genoegh tegen d'aenval der vyanden verſorght, om dat ſy een gebuurſtadt en grenspael der Luykenaers is; en geniet dieshalven de waerdigheydt en handtveſten der kleyne hooftſteden. In deſe ſtadt is het groote Prioorſchap van d'ordening des heyligen Auguſtinus; welcks Prieur een uyt de twaelf Prelaten van Brabant is. Daer is oock een Collegie van Kanonicken in de heerlijcke kerck van de heylige Leonardus. Buyten de poort is een breede en ſchoone poel, aen de welcke, gelijck men verſekert, een ſterck kaſteel heeft geweeſt, dat eertijds op de grenſen tot een tegenweer tegen d'Euburonen verſtreckte, van de welcken noch heden eenige woeſte puynhopen overgebleven ſijn. Men brouwt in deſe ſtadt boven maten ſchoon bier, in ſoo groote overvloet, dat het overal in andere geweſten geſonden wordt, en dat ſomtijdts in kracht en goetheydt de wijn overtreft. Van Leeuwen was geſproten Dionyſius Richelius Carthuſianus, een geleert man, en Schrijver van verſcheyde wercken. *Leeuwen.*

NIVELLE legt van Bruſſel vijf uren gaens; een ſtadt, tamelijck wel verſterckt, en om verſcheyde oorſaken meer dan middelbaer, in de welcke men groote overvloet van dundoeck weeft, dat het Kamerijcks-doeck gelijck, ja ſchoonder, en miſſchien beter is. Sy is, gelijck Paulus Emilius ſchrijft, een der vier ſteden, in de welcke het Marck-graefſchap van 't heylige Rijck beſtaen; oock een uyt de drie mindere hooftſteden, die, gelijck wy geſeght hebben, groote vryheden en handtveſten genieten. Het Landt, rontom de ſtadt gelegen, is ſeer vruchtbaer van alle goede vruchten. Men vind niet verre van de ſtadt veel ſteenkuylen, daer goede en ſchoone ſteenen tot de bouwkunſt uytgehouwen worden. De geluckige Johannes Tinctor, eerſte Kapellaen en Sangmeeſter van Ferdinandus, Koning van Napels; van de welck Trithemius, onder ſijn deurluchtige Schrijvers, gewach maeckt, als van een uytmuntend geleert man, Hemel-ſchrijver, treffelijck Sang-konſtenaer, en vermaert Schilder. In deſe ſtadt leght begraven Pepinus d'eerſte, de ſoon van Carolomannus, en vader van deſe Geertruyt, die om haer heyligh leven ver- *Nivelle.*

Fonteynen.

Marcktten.

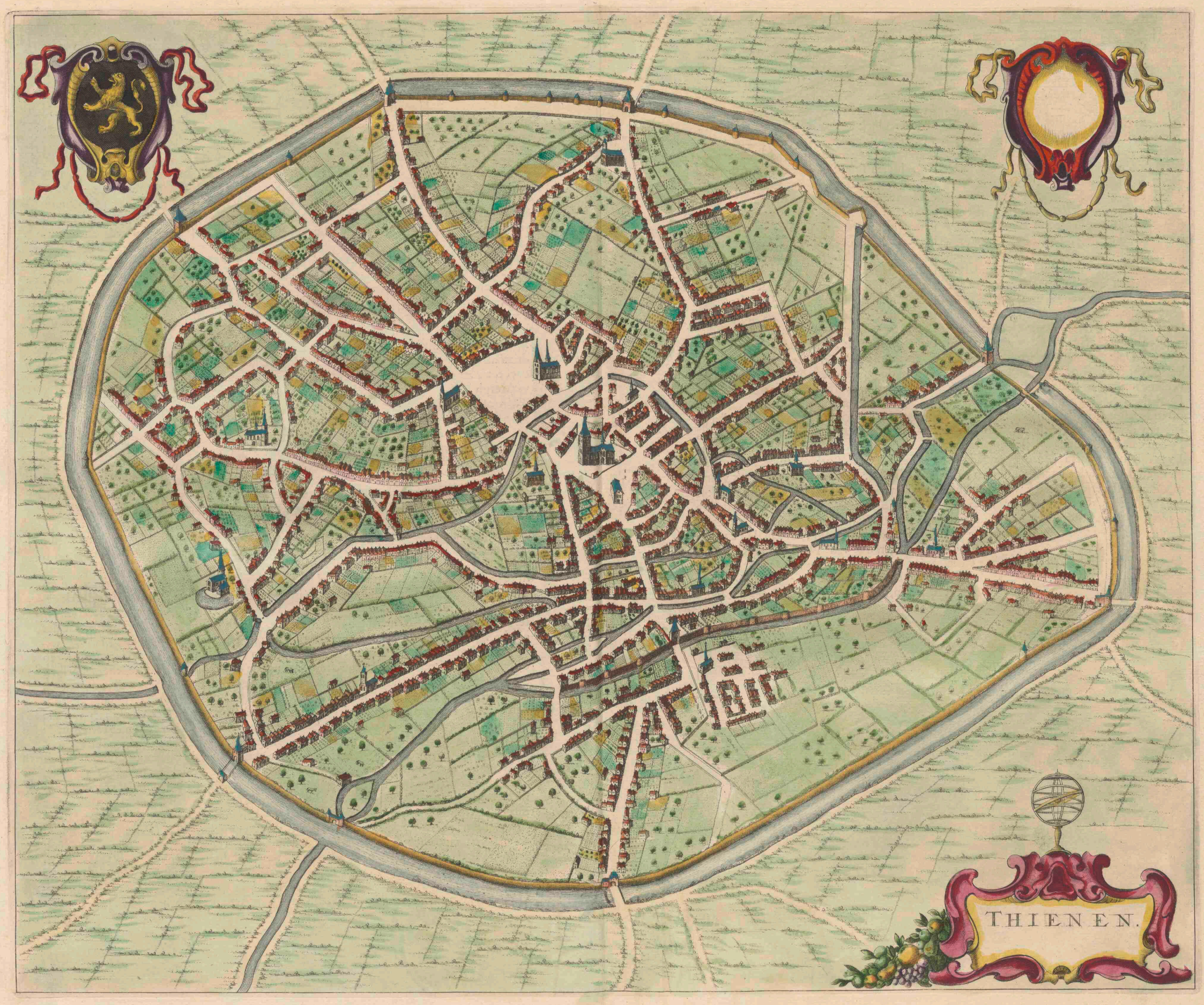
THIENEN.

dient heeft in 't geſelſchap der heyligen geſtelt te worden.

Deſe heylighſte Vrouw ſtichte de voornaemſte Kerck van Nivelle, die om de naem van haer ſtichtſter vermaert is;ſeker,een heerlijck gebouw, en ſoo van binnen als van buyten met vele en verſcheyde vercieringen verciert: in de welcke ſy ſedert inſette deſe vermaertſte ordening der Kanoneſſen, die men noch heden met ſoo groot een heerlijckheydt, en met ſoo loffelijck een huyshouding, daer in vinden kan. Deſe ordening beſtaet in een bepaelt getal van twee-en-veertigh Nonnen, die in tamelijcke vryheydt leven: een ordening, die heerlijck en treffelijck, en tot groote onderſtant van d'edeldom ingeſtelt is. Want in deſe vergadering worden geen anderen toegelaten, dan de dochters der groote en voortreffelijcke mannen, en die hunnen edeldom, ſoo wel van huns vaders, als van huns moeders ſijde, ten minſten met acht quartieren betoonen konnen. Deſe maeghden moeten oock, naer 't voorſchrift van d'inſtelling, van wettelijcke verſameling,vry en edelmoedig geboren ſijn. Dieshalven, indien een huys-vader met kinderen belaſt is, en ſich van deſe huyſſelijcke laſt ten deel pooght t'ontlaſten, ſoo beſtelt hy een van ſijn dochters in deſe vergadering. Daer ſijn meer andere ſoodanige vergaderingen, en deurluchtige ſamen-woningen, die in dit geweſt verſcheydelijck verſpreyt ſijn. De maeghden, die hier woonen, en anders Kanoneſſen oft Joffrouwen genoemt worden, hebben yder haer huys en woning van d'anderen afgeſcheyden; welcke huyſen by en omtrent de Kerck van de heylige Geertruyt ſtaen; in de welcke ſy haer getijden ſingen, en de ceremonien en heylige dienſt volbrengen. Sy ſijn des morgens, en terwijl ſy de Goddelijcke dienſt doen, gekleed met een geeſtelijke oft kerckelijcke kleding,doch die aen edele maeghden betaemt,en met een wit en ſuyver kleed, dat met koſtelijke vellen gevoert is, verciert. Sy dragen des middaghs een wereltlijck kleet, gelijck ſy 't noemen, van ſijde oft andere diergelijcke ſtoffe gemaeckt, naer de wijſe van de adelijcke maegden. Indien ſy tot een heerlijck gaſtmael, oft tot de maeltijdt van iemandt in 't beſonder genodight worden, ſoo mogen ſy, verlof verkregen hebbende, daer vry en onbeſchroomdelijck gaen,en,ſoo de gelegentheyd hen voorkomt, oock naer hun believen trouwen. Maer indien dit hen niet voorkomt, ſoo volharden ſy met in dit adelijck geſelſchap heylighlijck en Godtvruchtelijck te leven. Hun inkomſt is ſoo groot, dat ſy bequamelijck en betamelijck daer af konnen leven. Sy hebben tot hun hooft een Abdis, die gemeenelijck *Madame de Nivelle*, oft *Mevrou van Nivelle*, genoemt word, die ſy ſelver, door de macht en bewilliging van de Vorſt, uyt hun vergadering, voor ſoo lang ſy leeft, verkieſen, die daer nae van de Paus beveſtight wort. Deſe Abdis is niet alleenlijck het hooft van deſe heylige vergadering, maer oock gelijckelijck geeſtelijcke en wereltlijcke Vrouw (gelijck ſy haer noemen) van Nivelle, en van haer gebiedt, 't welck niet kleyn is. Wijders, in deſe ſelve Kerck is oock ingeſtelt een Godtvruchtige vergadering van dertigh Kanonicken, die ſeer eerlijck en heerlijck onderhouden, en van de Paus, en van Mevrouw van Nivelle, elck op ſijn beurt, verkoſen worden. Men vind over-al in dit ſtedeken verſcheyde andere Kercken en plaetſen, die tot de Godtsdienſt gewijdt ſijn.

L I E R.

INdien een der beſte nuttigheden en gemacken van de burger, en een van ſijn gewoonelijcke wenſchingen d'ontmoeting en bywoning van een goet gebuur is, ſoo vind men deſe ſelve bequaemheyd oock in alle andere plaetſen, en ten opſicht van alle andere dingen, ſoo wel als van de menſch; en een der grootſte gelucken voor de ſteden is goede geburen te hebben. De Stadt Lier ſal dit wel doen bekennen in de leſte oorlogen, gelijck wy hier nae betoonen ſullen, na dat wy eerſtelijck geſeght hebben, dat ſy een nette en luſtige ſtadt van Brabant is, in 't Biſchdom van Antwerpen gelegen, en ſoo wel van natuur ſterck, als door konſt ſoodanigh gemaeckt. Sy is voornamelijck in de tijden van deſe leſte inlandtſche beroerten, met nieuwe wercken, met voor-wercken, wallen en graften grootelijcks verſterckt, ten deel van de Spanjaerden, en ten deel van anderen, die, naer de verſcheyde voorvallen van 't geval, en der verraderyen, verſcheydelijck beſitters daer af ſijn geweeſt: in voegen dat ſy nu met recht onder de ſterckſte Steden van Brabant getelt wort. Sy is twee mijlen van Antwerpen, en oock ſoo veel van Mechelen gelegen, aen de vloet de Nette, die, gelijck Becanus in ſijn Atvatiſche ſaken verſekert, dus genoemt is uyt oorſaeck van de ſuyverheydt des waters.

Gelegenheydt. Haer gelegenheydt is ſeer bequaem, en ſoodanigh, dat, ſoo ſy wel vaert, en in goede ſtaet is, ſy aen haer geburen, d'Antwerpers, Mechelers, en Bruſſelers, groot gemack geeft; maer indien ſy geplaeght wordt, ſoo kan ſy aen de andere Steden oock groot ongemack veroorſaken, gelijck wy by onſe geheugenis in de beroerten der Nederlandtſche landtſchappen konnen ſien.

Vermakelijckheyd. De ſtadt is ſchoon en luſtigh om te bewoonen, ja ſoodanigh, dat ſy tot een vertreck en ruſt-plaets verkoſen wort, voornamelijck van d'edelen, en van de kooplieden, die door de toevloejing der rijckdommen, en door de verſading van te winnen, ſoo geluckigh geworden ſijn, dat ſy ſich van alle handeling onttrecken, en, vry van de ſorgen en ontroerniſſen der menſchen, ſich tot een geruſt leven begeven.

Aert der inwoonders. De vermenging der edelingen en burgers maeckt dat dit volck beleeft, gemeenſaem, heuſch en beſcheyden is, die noch dagelijcks toeneemt door de vermeerdering der huyſen, inwoonders, en rijckdommen, uyt oorſaeck van 't gebuurſchap der derde hooftſtadt Antwerpen.

Deſe Stadt heeft, indien wy Becanus ge- *Naem.* looven, haer naem van d'eer en 't voorrecht des volcks, om dat die van Doornick in 't eerſte appel niet naer Antwerpen, maer naer Lier, en daer na naer Antwerpen, beroepen wierden. Want de Rechtſtoel der Ambivariten, in de welcke van ſoodanige ſaken gehandelt wiert, die den Vorſt niet onderworpen waren (het welck wy nu vry leengoedt noemen) was te Lier.

De marckt van hoornbeeſten, en voorna- *Marckt.* melijck van oſſen is een der voornaemſten, die men in dat geweſt kan vinden; 't welck groote rijckdom aen de burgers geeft. Men hout deſe marckt een dagh in yder weeck, van de dagh der geboorte van S. Jan de Dooper tot aen Sint Marten in November; in welcke tijd hier ſoo groot een koophandel van oſſen gedreven wort, dat 'et ſchijnt dat men de beeſten van alle ſtallen derwaerts voert. Deſe ſtadt plagh oock, in de tijdt van vrede, door de Scholen der eerſte konſten uyt te munten.

Sy heeft oock een breede en heerlijcke *Plaets.* plaets, die met ſoo cierlijcke en treffelijcke gebouwen omringt is, dat ſy hier in al d'andere Steden van Brabant durft uyt-tarten.

Godtvruchtige plaetſen. Kerck der Kanonicken. Sy heeft onder d'andere Klooſters, het Klooſter der Carthuſianen, in de tijdt van Marten van Roſſem van Antwerpen derwaerts gevoert. Men ſiet daer oock een Collegiate Kerck, die in de Hiſtorien een Klooſter genoemt wort, 't welck aen de heylige Gummarus gewijdt was, die, een vermaert en hoogh-geacht biecht-vader van de Heer ſijnde, uyt adelijck geſlacht in 't landtſchap van Rene, oft van Ryen, aen de Nette gelegen, geſproten is. Dit landt, in 't gebiedt van Brabant begrepen, wort gemeenelijck *het landt van Ryen* genoemt. De plaets van ſijn geboorte in dit landt was *Emblehem*, welcke plaets niet meer dan een uur van Lier af is. Hy, de voetſtappen der Apoſtelen navolgende, kreegh, door Goddelijcke vermaning, bevel van een bede-plaets aen de Beeck de Nette te ſtichten, die noch in weſen is, en daer hy ſijn leven in groote heyligheydt eyndighde. Hy groef in de tijdt van d'ooghſt, voor de gene, die van dorſt machteloos geworden waren, met ſijn ſtock in d'aerde, daer een fonteyn uytſprong, die veel water opgeeft, en noch heden in *Emblehem* geſien wort. Men leeſt dat hy, door ſijn gebeden, de kerck van Lier van de raſery der Normannen beſchut heeft, die, Mechelen verwoeſt hebbende, aen 't Klooſter van Lier gekomen waren,

LIER.

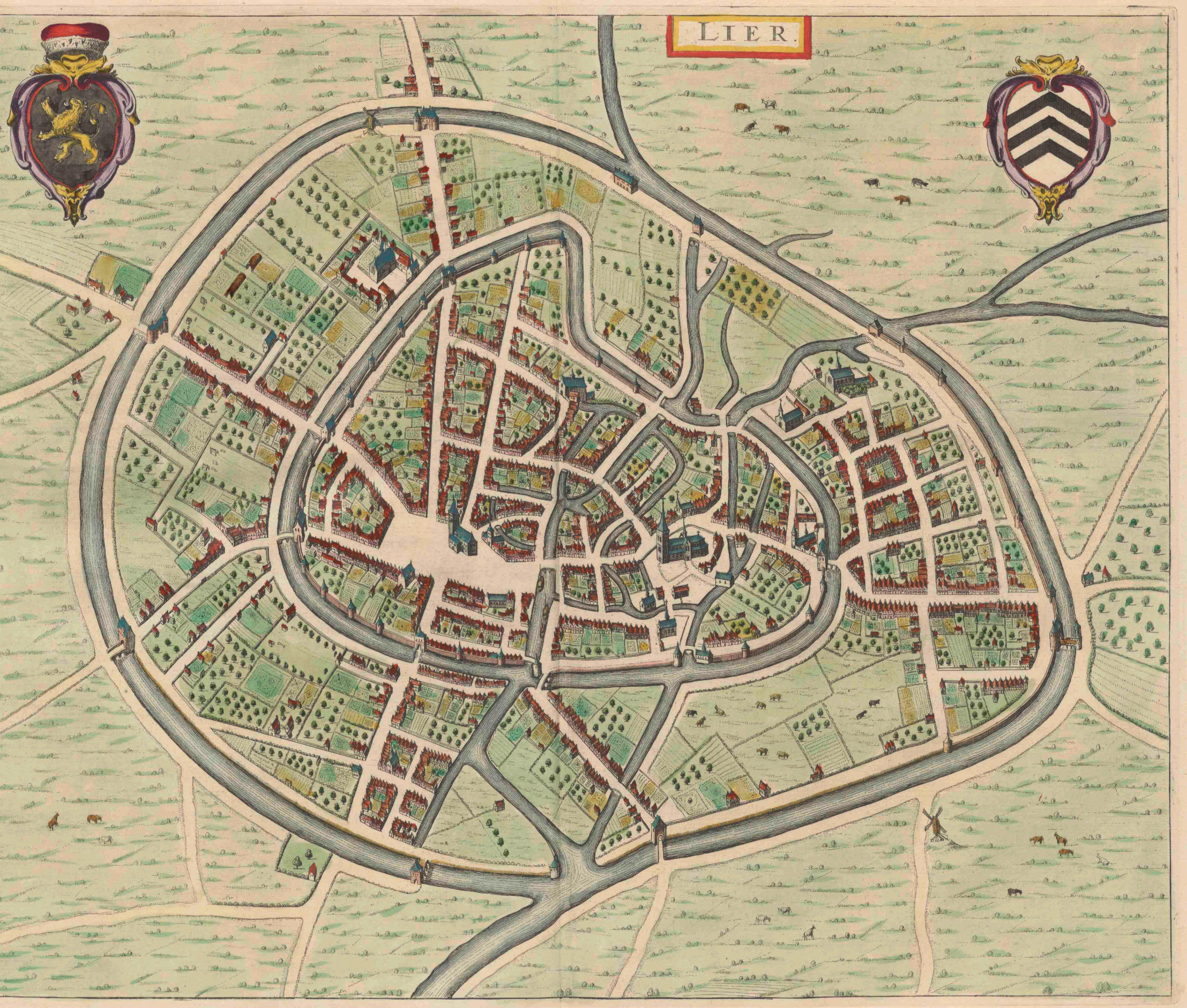

en 't vuur daer in gesteken hadden : maer Gummarus met sijn verdiensten uyt de Hemel tegen hen strijdende , bluschte de brand. Dese dingen vind men by Molanus , in sijn aenwijsing van de Heyligen van Nederlandt.

Elenden. Gelijck Lier eertijdts sware rampen van de Normannen geleden heeft , soo heeft sy oock geen minder ongevallen van de gene moeten verdragen , die sich tegen de Koning stelden, en eenige tijdt met krijgs-volck beset hielden. Sy bleef oock in hun handen , tot dat , in 't jaer cIↃ IↃ LXXXII , seker Lechfeld , een Schot , de Simpele gebynaemt , Overste van de besetting van Lier , (vermits hy de soldy , die hy verdient had , lang vergeefs had versocht) Hietfeld , de Gouverneur van de Stadt, bedroogh , en Lier , door een nieuwe krijghs-list , in handen des Konings van Spanjen leverde. Want hy, veynsende met de sijne op een rijcke roof uyt te gaen, keerde ter middernacht weêrom , met een groote buyt van ossen, paerden en menschen, en beval dat men de poort voor hem openen souw. Men opende echter niets , dan de kleyne deur. Hy , dit siende , veynsde dat de vyant hem op de hielen volghde , en seyde dat , indien sy de groote deur niet openden , de vyant al de roof weêr weghnemen souw. De groote deuren wierden dieshalven geopent, en de wachters gedoot. Hy , de poort ingenomen hebbende , liet des Konings ruyters , die naby verborgen waren , binnen komen , die eerst de marckt , en daer na de geheele stadt in hun gewelt brachten , op de tweede van Augustus. Dese verovering van Lier bracht groote verwarring in de vyanden des Konings , die daerom veel ongemacken moesten lijden , vermits dese stadt , in een bequame plaets gelegen , hen verhinderde alle toevoer , dat gemeenelijck van Lier gevoert wiert, naer Antwerpen , Brussel en Mechelen te voeren. Aldegonde , Burgermeester van Antwerpen , bedacht dieshalven een nieuwe krijghs-list tegen dien van Lier , in 't jaer cIↃ IↃ LXXXIV. Maer dese toestel wiert ontdeckt van d'Overste van de stadt , die , sich onkundigh veynsende , in 't heymelijck over al sijn lagen spande , om d'aenkomers t'ontfangen. De saeck geviel gelijck hy gedacht had. De benden, uyt de besetting van Mechelen en Herentals vergadert , en onbeschroomt naer Lier toevliegende, wierden onvoorsiens van die van de stadt omringt, geslagen, en in de vlucht gedreven; in welcke strijt de soon van Elbertus Leminus , die men gemeenelijck Longolius noemt, gedoot wiert.

Wijders , toen Karel Heraugier , Stadtsvoocht van Breda , van een overlooper verstont, dat Lier, een Stadt in Brabant, niet seer groot , maer echter sterck van natuur, en van wallen, en tot roof te halen, en 't land te verwoesten, bequaem van gelegenheydt was, en seer dienstigh om alle koophandel langs de Schelde te verhinderen , met verrassing ingenomen kon worden, ruckte hy in der haest acht hondert voetknechten , en hondert en twintigh ruyters uyt d'omleggende besettingen by malkander, en verborg hen op de veertiende van October in 't jaer cIↃ IↃ XCV , in 't landt , onder de stadt gelegen ; en , van d'overlooper geleyd , tasten met het aenkomen van den dagh, de poort, deur de welcke men naer Mechelen gaet , aen. Daer is een brugh , die toegang aen de poort geeft , en, gelijck een af-paling , sich over de gracht streckt , en niet veel deurtochten, gelijck elders , maer een eenige kleyne boogh heeft , daer 't water deurvloeyt. De muren sijn van gebacken steen , en met torens , als beschutselen , opgehaelt. D'overlooper had ondersocht , en oock aengewesen, dat de grontvest van de muur , die beneden heel dick en breet was , onder 't water soo breet uytstack , dat men daer op te voet naer de stadts-muur kon gaen , en dat men , daer deur gegaen , een gemackelijcke opgang soude vinden. Verscheyden, d'een na d'ander, gingen daer over; en d'anderen, hun voetstappen volgende, beklommen de wal, overvielen de schiltwacht , en, hun swaerden treckende, dreyghden hem met de doot , soo hy eenigh gedruys maeckte; in voegen dat de vrees sijn mont sloot. Sy hielden hem soo lang by hen , tot dat 'er veel van de hunnen binnen de muren gekomen waren. Sy, sich sterck genoegh siende , tasten in der haest de burger-wacht aen, dooden eenigen, en deden d'andere de vlucht kiesen. Sy braken toen met een swaer yser , hier toe gemaeckt , en dat sy meêgenomen hadden , de poort open, en lieten de ruytery , met het overige van 't voet-volck, binnen. D'inwoonders wierden door dit gedruys en gerucht opgeweckt: sy quamen toe-schieten , om dese gemeene brant te blusschen , en stelden hun leven en al hun goederen in de waeghschael. Men street heftelijck , en met soo groote moet , dat sy de toegangen tot de marckt wel vier uren lang kloeckmoedelijck beschermden , en de vyant meer dan eens dwongen achterwaerts te wijcken; in voegen dat de ruytery eens op d'eerste slagh-ordening der voetknechten gedreven wiert. Maer 't getal en de moet der vyanden nam allengs toe. De stedelingen, uyt de plaets gedreven , wierden flaeuwmoedigh , en beswekken op de marckt. Toen soo wel de besettelingen , als de stedelingen d'indruck der bestormers swarelijck konden tegenstaen , daer noch een brant byquam , die de moet der burgers heel deê verflaeuwen, koos yder de vlucht, en sagh

om

om een goet heenkomen. De Stadtsvoocht, Alphonſus de Luna, betoonde geen mindere dapperheydt dan voorſichtigheyt, en weeck kloeckmoedigh ſtrijdende, te rugh. Hy, een weynigh beſettelingen en burgers by malkander hebbende, verſekerde ſich van de Liſperſche poort, en verſterckte ſich daer ſoo wel, als de gelegenheydt van de plaets toeliet, om deſe poort te beſchermen. Hy ſond boden en poſten naer Antwerpen en Mechelen, verwittighde hen van de ſtaet der ſaken, en verſocht dat ſy byſtant ſouden ſenden. Hy ſprack ondertuſſchen den genen, die by hem waren, moed aen, ſette 't vaendel op de top van de poort, om van verre aen de gene, die tot byſtant quamen, tot een teken te verſtrecken, dat dit deel van de Stadt, gelijck hy geboodtſchapt had, noch in hun macht was. Heraugier betoonde ſich van ſijn ſijde een dapper hooftman; maer 't ſy hy de ſijnen niet in plicht kon houden, oft 't ſy hy achte dat hy van de geburige plaetſen, die ſwacke beſetting in hadden, niets behoefde te vreeſen; en dat het koninckljck leger ten deel in Vranckrijck, en in 't belegh van Kamerijck, en ten deel onder Mondragon aen de Rhijn beſich en verlet was: ſoo veel is 'er af, dat hy 't beſtormen van de poort, daer in al de ſwarigheydt beſtont, tot aen d'avont uytſtelde, en ondertuſſchen met groote onvoorſichtigheyt de krijgs-knechten toeliet ſich tot plonderen te begeven: in voegen dat ſy, deur de heele ſtadt verſpreyt, overal groote moetwil met plonderen bedreven. Als d'Antwerpenaers 't gerucht van dat de ſtad Lier gewonnen was, verſtonden, waren ſy in 't eerſt verbaeſt, vermits Lier by hen in gelijcke achting is, als de Thermopylen by de Griecken waren. Maer toen men ſeyde dat Alphonſus noch d'ingang voor de byſtant deur de Liſperſche poort bewaerde, ſchepten ſy weêr moet. Gaſpar Mondragon, Chriſtoffels Neef, en Stedehouder van 't Kaſteel van Antwerpen, boot ſich by de Raet aen, met eenige krijghslieden van 't Kaſteel, tot Overſte der hulp-benden, die naer Lier geſonden ſouden worden. Dit ontſtack ſoo groot een moet en wackerheyt in de herten der ſtedelingen, en maeckte ſoo groote een verhaeſting in byſtant te ſenden, dat, toen met de trommel-ſlagh het teken en de wapen-roep gegeven was, ſy de heele ſtadt deur liepen, om de wapenen aen te taſten, met groot gedrang naer de Keyſers-poort toevloeyden, en daer uytgeborſten ſijnde, naeuwelijcks naer 't bevel, van ſich in ordening te voegen, konden wachten. Mondragon was met twee hondert krijghs-lieden voor uyt-getrocken, en een weynigh voor hem Jooſt Robbijns, met een uytgeleſe hoop van gewapende lieden, en wiert van een groote menighte gevolght. De Raedt, voor hun Burgers bekommert, gaf aen Jacobus Daſſe, Antonius van Berchem, en Gillis de Meere, hun ampt-genooten in de opperſte Raedt, de ſorgh en bevel over de burgers, en van de tocht. Vele hadden iet op deſe ſchichtige uytval, als al te haeſtigh ſijnde, te beriſpen, en ſeyden, dat men daer door de burgers, indien hen eenigh leet overquam, op de vleeſchbanck had geſonden; maer d'andere ſtreden opentlijck tegen dit gevoelen, en ſeyden, dat men in d'uytterſte qualen geen te vaerdige hulp-middelen kan gebruycken; dat in deſe haeſtige voorvallen d'uytvoering beter dan de raedt is; dat 'er niets koſtelijcker is, dan de tijdt; dat in de ſaecken van d'oorlogh d'al te lange beradingen dickwijls ſeer hinderlijck ſijn; dat, als de brant in 't huys van de naeſte gebuur is, men niet het bevel van de brantmeeſter moet verwachten, om ſijn eygen huys te beſchutten, en te beſchermen.

Maer dewijl al 't gene, dat voor de gemeente heylſaem en nut is, voor eerlijck en gerechtigh gehouden wort, ſoo is 'er niemant, die het beſluyt der Raedts-heeren van Antwerpen, in 't uytſenden der burgers, en de graegheydt der ſelve, uyt onverwachte noodt ſpruytende, met recht kan beriſpen; oft een ſaeck, die wel uytgevoert is, naer d'eeuw der oude Romeynen ſchatten. Wijders, indien de Raedt met geſlote poorten het heerlijcke voornemen van hun ſtedelingen belet had, wat al klachten en gemor van 't gemeen volck ſouden ſy tegen ſich verweckt hebben, ſoo Lier door deſe verhinderde byſtant verloren was gegaen? De hulp-troepen, in 't geſicht van de Stadt gekomen, ſonden ondertuſſchen eenige voor-loopers aen Alphonſus, die aen hem de byſtant, die voorhanden was, boodſchappen ſouden. Alphonſus ontfing de gene, die aen quamen, met groote blijdſchap, en ruckte met de gene, die hy by hem had, de borſtweering, die hy in der haeſt binnen de Stadt voor de poort gemaekt had, om verre, en trock recht op de vyant aen, terwijl aen d'andere ſijde van de Stad de Mechelers, door 't roeren van de trommel, oock te kennen gaven, dat ſy tot byſtant gereet waren: want de Mechelers, door gelijcke genegentheyt tot de Catholijcke Gods-dienſt, en door een ſelve liefde tot de gehoorſaemheyt des Konings, en treck tot het gemeene Vaderlandt aengemaent, de tijdinge van 't ongeval van Lier verſtaen hebbende, trocken, door 't bevel van de Raedt, en onder 't beleyt van Nicolaes en Johannes van der Laem, (van de welcken de leſte Raedtsheer, en d'eerſte Burgermeeſter van Mechelen in dit jaer was) met de beſettelingen, die van de Stadt

in de geburige veſtingen, tegen 't ſtroopen der vyanden, gehouden worden, op twee bruggen, die ſy recht van pas vonden, over de beeck de Nette, en vervoeghden ſich met de benden der Antwerpenaers; en traden, met gelijcke moet, tot d'Antwerpſche poort in, die door de gene, die eerſt binnen gekomen waren, gebroken was. Sy, in de Stadt gekomen, taſten de vyanden aen, die ten deel met de roof belemmert waren, en ten deel in de dranck verſopen lagen: in voegen dat'er weynigh waren, die tegenſtant boden, want ſy, door d'onverwachte byſtant der beyde Steden, vol vrees, koſen de vlucht. Vele wierden gedoot, en d'anderen, hun roof, paerden en wapenen achterlatende, waren genootſaeckt van de muur af in de graft te ſpringen, van de welcken eenige, die wel ſwemmen konden, wegh-geraeckten, onder welcke Heraugier was. Vele verdroncken, en ſy, die des morgens, toen ſy in de ſtadt getreden waren, veertien mannen, namelijck vijf burgers, oock ſoo veel Spanjaerden, en vier Franſche krijghs-lieden, gedoodt hadden, betaelden deſe ſchade met vier hondert dooden van de hunnen, en veel gequetſten, ſonder dat'er iemant van d'Antwerpenaers, die over de twee duyſent gewapende mannen uytbrachten, oft iemant van de Mechelers, die boven de vier hondert ſterck waren, ſneuvelde. Beyde deſe volcken, d'overhant verkregen hebbende, keerden op de ſelfde dagh yder weer naer ſijn Stadt, met de roof, paerden en wapenen van hun vyanden, die yder tot ſijn roof geworden waren. Men bedanckte d'almachtige Godt met groote danckſeggingen voor ſoo wonderlijck een weldaet der verloſſing van Lier.

KLEYNE STEDEN.

Vilvoorden. *Vilvoorden* leght aen de Beeck de Senne, omtrent mid-weegs tuſſchen Mechelen en Bruſſel, en in gelijke ruymte omtrent twee mijlen van deſe beyde ſteden. Deſe ſtadt is ſtercker van gelegenheyt, dan van konſt. Sy heeft een ſeer oudt Kaſteel, in 't jaer cIↃ ccc lxxv geſticht, in de welcke, uyt de naem van de Vorſt, veel gevangenen van hooge ſtaet bewaert, en in banden gehouden worden, van de welcken de Vorſt ſelf, ſonder behulp van eenige ſteedtſche Overigheyt, naer ſijn eygen believen, en naer verdienſten van de ſaeck, het vonnis ſtrijckt. Hier in worden oock bewaert de geſchriften der handtveſten, die aen Brabant, en aen de Heerſchappyen, hier aen gehecht, door hun Vorſten, en aen deſen weêr door de Pauſen, Keyſeren en andere Opper-vorſten toegeſtaen ſijn: oock de handelingen en verbond-ſchriften, tuſſchen de Hertogh van Brabant, en vele andere Vorſten gemaeckt. De Koning ſtelt gemeenelijck de bewaring van deſe geſchriften en handtveſten in handen van ſeker Gemachtighde, die gemeenelijck Treſorier oft bewaerder der geſchriften genoemt wordt. Van Vilvoorden is geſproten Theodorus van Liesvelt, Heer van Hamme, een geleert man, en van voortreffelijcke naem, die Raedt van Staet, en daer na Kancelier van Brabant geweeſt is.

Kaſteel.

Judoigne, oock Geldenake genoemt, legt aen de beeck Gias, en vier mijlen van Gemblours. Men ſiet hier een oudt Kaſteel, in het welcke, om d'aengename gematichtheyt des luchts, de Hertogen van Brabant, gelijck men ſeght, eertijdts hun kinderen in hun jonckheyt deden opvoeden. *Judoigne oft Geldernake.*

Hannuyt is gelegen van Judoigne twee groote mijlen, en rontom met luſtige en vruchtbare ackers omringt. Dit is een ſeer oude Stadt, en, gelijck ſommige ſeggen, een Graefſchap, dat eertijdts door ſijn waerdigheydt ſeer vermaert was, en het Graefſchap van Dabor genoemt wiert, van 't welck noch heden de maet, die men de maet van Dabor noemt, in 't gebruyck is. *Hannuyt.*

Landen, d'outſte Stadt van de Brabantſche Steden, gelijck eenige verſekeren, leght op gelijcke ruymte van twee mijlen van Thienen en Hannuyt. Johannes le Maire ſchrijft dat ſy van Landus, Hertogh van Tongeren en Brabant, geſticht is, toen Childericus in Vranckrijck de heerſchappy beſat. Maer 't is wonder dat men ſich, ter eerſter inſtantie, gelijck ſy ſeggen, van Lier op 't Gerecht van 's Hertogenboſch beroepen magh, aen een ſtadt die ſoo verre daer af is, en niet liever op dat van Thienen oft Leuven, die beyde veel naerder daer aen gelegen ſijn. By Landen is het edele dorp Hougarden, daer het beſte bier gebrouwen wort, waer by leght het dorp, dat men Stappes noemt, 't welck vermaert is door de wreede ſtrijdt van 't jaer cIↃ cc xiii, tuſſchen de Brabanders en Luyckenaers, in de welcke de Brabanders byna geheel verwoeſt wierden, en drie duyſent van de hunnen gevangen lieten. De Luyckenaers, door deſe verwinning geſtijft, vielen daer na in Hannut, en Leeuwen, welcke ſteden ſy wreedelijck uytplonderden, en al de Dorpen daer rontom verbranden. *Landen.*

Herentals is niet meer dan vier kleyne mijlen van Lier, en een ſtercke veſting, aen de beeck de Nette. Hier was geboren de vermaerde Medicijn-meeſter Petrus van Herentals, die ſekere verborge kennis der geheyme krachten van de planeten had, en in ſijn dagelijckſche oeffeningen te kennen gaf. *Herentals.*

't BELEGH VAN BREDA,

Door de wapenen van PHILIPS DE VIERDE, door de beſtiering van d'INFANTE ISABELLA, en onder 't beleydt van AMBROSIVS SPINOLA.

Uyt de beſchrijving van HERMANNVS HVGO, Ieſuit, getrocken.

BREDA is een voornaem voor-beeldt, 't welk aenwijſt dat de ſchoonſte en ſterckſte ſteden niet min d'ongeſtadigheden en veranderingen van 't wanckelbaer geval onderworpen ſijn, dan d'andere dingen des werelts. 't Belegh van deſe vaſte en vermaerde ſtadt geſchiede in deſer voegen, in de jaren van cIↃ IↃc xxIv, en cIↃ IↃc xxv.

Iuſtinus van Naſſau, baſtaert-broeder van Prins Maurits, was in die tijdt Gouverneur, oft beſtierder van de ſtadt; ſeker, een voortreffelijck man door ſijn lange ervarentheyt, en die door ſijn raedt en wijsheydt het bevechten, en door ſijn ſpaerſaemheyt het belegh verdragen kon. Iohannes Aertſenius, Heer van Wermont, was Opper-Schout; een man niet min volſtandigh van gemoedt, dan ſcherpſinnigh van oordeel, om d'uytdeeling van de lijftocht te regelen, de beroerten te ſtillen, en in ſware en onverwachte ſaken raet te geven. Seſtien vaendelen voetknechten waren tot beſcherming van de ſtadt, en een tot tegenweer van 't kaſteel. Daer waren oock vijf vaendelen ruytery: in voegen dat het geheel getal een duyſent ſes hondert krijgsknechten uytbracht. Maer toen 't gerucht van dat de ſtadt belegert ſou worden, ſich overal verſpreydt had, wierden noch acht vaendelen voetknechten by de voorgaende gevoeght: behalven achtien hondert burgers, die tot de wapenen bequaem waren, en over de welcke Aertſenius het beleyt hadt. Men verſorghde de krijghslieden van lijftocht tegen den winter, en ſondt daer acht duyſent en twee hondert ſacken rogge, twee duyſent acht hondert ſacken haver, drie duyſent en ſes hondert ponden kaes, en oock ſoo veel gedrooghde viſch daer binnen. Men beval aen de burgers, eer de ſtadt belegert wierdt, dat yder, hooft voor hooft, voor twaelf maenden koren opdoen ſou.

Daer waren veel dingen, die Spinola tot het beleg van Breda bewogen; gelijck de bequaemheyt van de plaets, om de gedurige invallen der Hollanders in Brabant te beletten; om de ſchipvaert tuſſchen de geburige ſteden van Breda, en van Hollant en Zeelant te verhinderen; het landt rontom de ſtadt, dat tot krijgswercken, en tot opwerping van een wal bequaem was; de vaert, die, geſtopt ſijnde, die van Breda verhinderen ſou toevoer te krijgen: maer voornamelijck om dat, als Breda gewonnen was, Bergen-op-Zoom, en d'andere geburige plaetſen lichtelijcker ſouden komen verovert worden. Daer waren oock veel dingen, die hem van 't belegh van Breda afſchrickten, namelijck, de vaſtigheyt van de ſtadt, die van natuur en door konſt ſterck was; de ſwarigheyt van lijftocht en toevoer uyt de verregelege plaetſen aen te voeren, uyt oorſaeck van de nagelegenheydt der Hollanders, en de groote wijdte van des Konings ſteden; en oock om dat 'er geen middel was, om de toevoer en lijftocht te ſcheep aen te brengen. Men kon die oock niet op wagens aenvoeren, dan deur onveylige wegen, met dubbelde verſtercking van krijgslieden, en met groot gevaer. Spinola, wetende dat de Koning van Spaenjen verboden hadt het beſtant met de Vereenighde Staten te vernieuwen, en dat Iſabella, dochter van Spanjen, voor ſchande hieldt, dat het heir des Konings van Spanjen in Nederlandt ſijn tijdt in ledigheyt overbracht, dat Duytſlandt in ruſt, Mansfelt byna verdelgt was, dat het vrede-verbont, met Vranckrijck en Engelandt gemaeckt, beſtandigh bleef, en dat men alleenlijck gerechtige vyantſchap tegen de Vereenighde Staten hadt, vondt dienſtigh en geraden d'oorlogh tegen hen te keeren. Hy, ſijn voornemen bedeckt houdende, vertrock omtrent in 't midden van Iulius van Bruſſel in een bequame tijdt, toen d'oogſt alreê rijp was: en, in ſijn heir gekomen, dede dat aentrecken, met dit voornemen, dat, indien hy Breda (op welcke ſtadt hy 't alleen gemunt hadt) niet met gewelt overweldigen kon, hy ten minſten ter plaets, daer hy ſich gelegert hadt, eenige andere tocht voornemen ſou. Hy verdeelde, om ſijn vyant te mis-leyden, ſijn heir in drie deelen, en geleydde ſelf de voetknechten deur een wegh, die ſtrijdigh met ſijn voornemen ſcheen; en de Graef van Salazar voerde de ruytery oock geheel op een ander padt. Bravius, Gouverneur van 't kaſteel van Antwerpen, vervoeghde ſich met het heir, over 't welck Gonzalvo de Cordua geboden hadt, en dat uyt de Marck getrocken was, by de bovengenoemde benden, niet verre van Turnhout, een plaets in Brabant. Spinola, het leger hier gemonſtert hebbende, bevondt het getal daer af minder, dan hy gedacht hadt, en ſagh dat het niet meer dan achtien duyſent mannen uytbracht. Iuſtinus, hoewel onkundigh van d's vyants voornemen, nam echter nauwe achting op alle voorvallen. Hy dan, verſtaende dat Spinola nader aenquam, ontboodt terſtont vijf vaendelen voetknechten uyt het

Obsidio Bredæ
per Ambrosium Spinolam
Anno D. 1624.

BREDÆ

1. L'Auantgarde du Quartier du Prince d'Orange a Mede.
2. Forts et Redoutes d Paolo: Baglioni.
3. Quartier de Carlos Roma Sergeant maior a ter Heyden.
4. L'Eglize de ter Heyden.
5. Pont sur la reuiere de Marck.
6. Palissade en la reuiere de Marck.
7. Quartier de Paolo Baglioni: maistre du Camp.
8. Les Trenchees et Red. faictes par le Comte Eucar.
9. L'Hostellerie du Pannen huys.
10. Batterie sur une eminente place.
11. Premier fort fait par le Baron de: Beauvois maistre du Camp.
12. Logement d'Don Gonçalo d Cordoua.
13. Logement du Prince de Chimay.
14. Logement du Marquis Spinola.
15. Le Quartier de Monfuelt en: S Granen moor.
16. Le Quartier du Prince d'Orange: Henry de Nassau a Dungen.
17. Forts et Redoutes du Baron de: Balançon.
18. Quartier du Baron de Balancon.
19. Logement du Conte Henry de Berge.
20. Forts et Redoutes du Comte de: Barbançon.
21. Baterie a l'oppoſite de la Ville.
22. Forts et Redoutes du Conte Iean: de Nassau.
23. Forts et Redoutes des Espagnols.
24. Quartier du Marquis Spinola.
25. Quartier de la Cauallerie.
26. Logement de Don Philippe de Sylua lieut. Gen. de la Cauall. du Palatinat.
27. Logement du Cont de Salazar General de la Cauallerie auec le Cont Fuensaldana.
28. Quartier de l'Artilleria.
29. Logement du Marquis.
30. Les Fours.
31. Brasseries.
32. Maison du Prince d'Orange ou estoit logé Vincentio Lazagna Gen. des viures.
33. L'Eglize des Ginneken.
34. La Veodoria General.
35. L'Hospital.
36. Le Moulin cale Maist de Camp Francisco de Medina auoix prins place.
37. Redoutes des Irlandois.
38. Batterie a l'oppoſite de la ville.
39. Forts et Redoutes des Italiens du: Marq. de Campolataro etc.
40. Le Pont par leque Con passoit au: Quart d'Isenburg.
41. Forts et Redoutes du Conte de: Isenburg.
42. L'Eglize du Village de Mage.
43. Quartier du Comte d'Isenburg.
44. Moulin a vent fortifie par les: Espagnols.
45. Maison de Plaisance fortifie par: ceux de la ville.
46. Fort des Espagnols dedans la Bruyere.
47. Le Maison Zuijler.
48. Village nomme t Sprouken.

A. Amsterdam chez Iean Blaeu.

Eschelle de mille pas Geometriques
250 500 750 1000
Scala di Passi Geometri Mille, di piedi cinque per passi.

Le Riuiere de Marck

omliggende geweſt naer Breda, en noch vijftien anderen, die uyt Hollandt in de Swaluwe gekomen waren, onder de welcken twee vaendelen der lijfwacht van de twee Princelijcke Broeders, Maurits en Frederick, en de Kolonellen, Hauterive uyt Vranckrijck, Morgan uyt Engelandt, en Loqueren uyt Hollandt waren. Iuſtinus van Naſſau, ſekerlijck verſtaende dat Spinola voorhanden was, ſondt, om 't voeder, dat ſchaerſſelijck om quam, te ſparen, drie vaendelen ruyters naer Geertruydenbergh, vermits hy achte dat twee vaendelen ruyters, en vijf-en-veertigh vaendelen voetvolck genoech was om de ſtadt te beſchermen. De bewaring van de Ginnickſche poort wierdt aen Hauterive met de ſijnen, de poort van 's Hertogenboſch aen Morgan met de ſijnen, en d'Antwerpſche poort aen Loqueren met de ſijnen toegeweſen. Deſe maeckten terſtont noch nieuwe buytenwercken, en verſterckten de ſtadt met andere ſchanſſen, grachten en andere tegenweeren: 't welck dien van Breda deê vermoeden dat ſy belegert ſouden worden. Spinola quam ondertuſſchen met ſijn heir in het dorp Gilſen, twee uren van Breda gelegen, daer hy met ſijn Kolonellen, die hy by malkander vergadert hadt, over 't belegh van Breda begon te raets-plegen. Sy rieden eendrachtelijck deſe belegering af, om de byna onverwinnelijcke ſterckte van de ſtadt, en der moeraſſen in 't omliggende landt, dat door dien van Breda, als 't hen beliefde, ondergeſet, en door het deurſteken der dijcken diep onder water geſtelt kon worden, en oock om de vermeerdering van de nieuwe beſetting, in de ſtadt geſonden; maer voornamelijck om het kleyn getal der ſijnen, en uyt vrees van dat, eer ſoo ſterck een ſtadt overweldight wierd, de vyandt, liever ſterven willende, dan voor de Spanjaerden bucken, ſijn leger aentaſten ſou; en dat ſy gedwongen ſouden ſijn de vlucht te kieſen, oft ſich van alle ſijden te beſchanſſen. Hy, dit verſtaen hebbende, verwittighde de Aertshertogin Iſabella van de raet der krijgs-overſten. Sy, de verſtercking der beſetting van Breda verſtaende, vondt geraden, om de redenen, van de krijgs-overſten bygebracht, het belegh van Breda niet te beginnen; en vermaende door haer brieven Spinola, dat hy (op dat ſoo uytgeleſen een heir niet ſchandelijck naer huys ſou keeren) 't gene ſou doen, 't welck hy dienſtigh en geraden vondt. Maer Spinola, in ſijn voornemen, van Breda te belegeren, hardneckigh blijvende, raetpleeghde met de Graef van den Bergh Gouverneur van Gelder, met Wacken, Opper-Schout van Gent, en met la Fontaine, overſte van 't Vlaemſche krijgsvolck, om 't eylandt Cadſant by Sluys te veroveren. Sy ſpraken van deſe ſaeck onder malkander, en oock in tegenwoordigheyt van de Kardinael Alfonſus; maer men maeckte geen beſluyt daer af. Spinola vergaederde voor de tweedemael al ſijn Kolonellen, en ſprack met hen van dit belegh. Maer ſy ontrieden alle hem dit voornemen gelijck te voren, behalven een, die, ſijn gevoelen verklarende, ſeyde dat men, alle ſwarigheyt achterlatende, Breda aentaſten moeſt, om dat het verlies van Breda aen Prins Maurits, die deſe ſtadt als ſijn oogh-appel beminde, een grooten hertſeer veroorſaken, en daer door veel van ſijn achting by de ſijnen verlieſen ſou: dat de lijftocht oock haeſt door die van Breda verteert ſou ſijn, en dat hier uyt tweedracht tuſſchen de burgers en krijgslieden ſpruyten ſou. Men ſondt op dit bericht drie Kolonellen uyt, om de ſtadt te beſichtigen. Sy, Breda van naby aengeſchout hebbende, en weêrgekeert ſijnde, rieden noch ernſtelijcker Spinola van dit belegh af. De Graef van den Bergh pooghde oock door ſijn brieven Spinola t'overreden, dat hy, Breda verlatende, ſich met d'anderen ſou beraden, om een aenval op Emmerick, Rees, en diergelijcke plaetſen te doen. Hy ſeyde oock dat hy, met ſijn benden, ſoo die een weynigh ſtercker waren, Emmerick wiſt te veroveren, en dat, als deſe plaets gewonnen was, Rees ſich van ſelf overgeven ſou. Hy beval oock aen Spinola, dat hy by Gilſen ſou blijven, en den vyant beletten eenige byſtant, tot ontſet der voorgenoemde plaetſen, te ſenden. De raet des Graefs van den Bergh wierdt goet gekent. Men verwittighde door brieven Iſabella van deſe ſaeck. Men ging hier op oock te raet met Grobbendonck, Gouverneur van 's Hertogenboſch, die tot antwoort gaf, dat men niet lichtelijck ſoo veel tochten en aenſlagen gelijckelijck, maer echter eenigen geluckighlijck uytvoeren kon. Terwijl men met deſe berading beſich was, verliep 'er veel tijdts. Het krijghsvolck van Spinola geraeckte aen 't quijnen by Gilſen, ſoo om 't verſchimmelt broot, (want daer waren veertigh duyſent broden door 't quade weêr in 't leger van Gilſen bedorven) als om 't gebreck van 't water, dat men verre van daer moeſt halen. De krijghsknechten leden dieshalven ſchrickelijcken dorſt; en uyt de dorſt ſproten verſcheyde ſieckten, die de doot voortbrachten. De ſoldaten hadden oock tot aen die dagh geen ſoldy ontfangen, de lijftocht wierd dierder, en veel verliepen, van de welcken eenigen door Spinolas bevel gedoot wierden, om d'anderen te weêrhouden. Spinola wierd dieshalven opentlijck gelaſtert; en men ſeyde, dat hy de tijdt met beraden overbracht, en met marren verloor. Doch hy verachtte deſe laſteringen, als oft hy haer niet hoorde. Men raetpleeghde oock op 't belegh van de ſtadt Grave. Deſe raet wierdt van Iſabella goet gekent. Spinola beval dieshalven, door Iohan de Medicis, aen de Graef van den Bergh, dat hy met ſijn heir naer de Grave ſou optrecken; en ſond terſtont tot ſijn byſtant Graef Ian van Naſſau, met vijf duyſent voetknechten, en vier benden ruyters, die met alle noodige dingen voorſien waren, en oock met hen Aubermont, die kennis van de plaetſen hadt. De Marckgraef Belvedere met d'overige ruytery volghde in de volgende dagh op Graef Ian van Naſſou. De Graef van den Bergh veroverde, terwijl hy naer de ſtadt Grave trock, 't kaſteel Mondelbergh, de ſteden Cleef, en Gennep, en liet beſetting daer in. Hy trock van daer naer het dorp Moock, aen de Maes gelegen, dat hy verſterckt hadt, en legerde ſich daer. En van daer ging hy, met

vijftien

vijftien benden ruyters, en drie hondert voetknechten, om Batenburgh en Ravesteyn te besichtigen. Belvedere dreef ondertusschen veel vees van de Grave naer Ravesteyn, en ontstack over al groote vrees. De Graef van den Bergh, Batenburgh, en Ravensteyn besichtight hebbende, verwittighde aen Spinola, dat 'er weynigh hoop was, om dese twee plaetsen te veroveren; maer dat hy, soo men noch eenige benden tot hem sond, en soo Spinola hem sulcks beval, de stadt Grave verhoopte t'overwinnen. Hy, d'antwoort van Spinola verwachtende, beval ondertusschen aen Graef Ian van Nassou, aen d'andere sijde van de Maes, by de Grave, sijn leger te maken, en deê een brugh slaen, om 't heir over te voeren. Seker, indien in dese tijt een geweldige stort-regen, met wint en blixem versselt, geen verhindering had gegeven, en indien de Graef van den Bergh sich niet vaerdighlijck beschanst, en de krijgslieden van de Grave, bevel hebbende om uyt te trecken, niet vertoeft hadden, soo sou Graef Henrick van Nassou het leger des Graefs van den Bergh aengetast en bestormt hebben. Toen 't heir van Graef Ian van Nassou bequamelijck by de Grave gelegert was, wierden 'er dagelijcks eenige schermutsingen tusschen sijn krijghslieden, en die van de Vereenighde Staten gehouden. De Graef van den Bergh, ten tweedemael wanhopigh van Ravesteyn t'overweldigen, versocht door Aubermont, die aen Spinola gesonden wierd, verlof van naer de Grave te trecken, dat gemackelijcker te veroveren sou sijn. Spinola bewilligde dit; en versterckte self ondertusschen by Gilsen sijn leger met twaelf reduyten, op dat het niet van de vyant overvallen sou worden. Die van Breda, dit bespeurt hebbende, beelden sich in, dat Spinola het op hen niet gemunt hadt; en brachten hun goederen, die sy uyt vrees van 't belegh uytgesonden hadden, weêr naer Breda, en lieten de sorgh van meer voorraet te vergaderen, varen; sonden de boeren, die te voren naer de stadt gevloden waren, uyt, om de lijftocht soo veel, als hen mogelijck was, te sparen. Maer dese, door de vrees voor de vyanden weêr de vlucht kiesende, wierden weêr in de stadt ontfangen, en tot bewaring der wallen gestelt, tot groote schade en afbreuck van de lijftocht. Ondertusschen verliep een geheele maent met beraden en marren. Spinola schreef verscheyde brieven aen de koninclijcke Stadtsvooghden, en ontfing weêr brieven van hen. De soldaet wenschte weêr naer sijn besetting te keeren. Maer Spinola, de hoop van alle andere plaetsen en steden te veroveren, ter sijde stellende, stont stijf en sterck op het belegh van Breda; en wilde niet weêr naer huys keeren, maer besloot de redenen der lasteraers, welckers getal groot in sijn leger was, met kloeckmoedigheyt t'overwinnen. Hy, met Isabella van dese saeck raedt gepleegt hebbende, kreegh, doch met onwil, verlof van haer, om 't belegh van Breda aen te vangen. Hy vond dan, eer hy iets aenving, geraden sijn heir te over sien, eer hy tot de monstering quam, en beschickte dat hy een versterckíng van ses duysent mannen, met alle noodige toestel door Henyn, aen Isabella gesonden, in sijn leger kreeg; en hy, alle hoop van naer huys te keeren ter sijde settende, besloot, sonder eenige nieuwe raet te houden, op Breda aen te trecken.

Op d'acht-en-twintighste van Augustus wierd Medina, met tien cornetten ruyters, en vier duysent voetknechten voor uyt gesonden, om het leger af te steken. Hy nam sijn quartier te Ginneken, het naeste dorp aen Breda; en Ballioni nam in een selve tijt het dorp Ter Heyde, tegen over Ginneke gelegen, in. Die van Breda, sich dus haestelijck besloten siende, begonnen op verscheyde plaetsen verscheyde schermutsingen. Spinola, in de volgende dagh van Gilsen vertrocken, quam in 't dorp Ginneke, klom op de toren, oversagh de beschanssing, besichtighde de stadt, en deê by dese twee dorpen sich eerst begraven. Ballioni ontroofde den vyant twaelf gelade schepen, op d'eerste dagh van de belegering. Aertsenius, Kolonel in de stadt Breda, deê in de volgende dagh het bosch by de stadt afhouwen, op dat het den vyant niet vorderlijck sou sijn. In de volgende dagen wierden eenige schermutsingen tusschen d'uytvallers van Breda, en hun vyanden gehouden. Men ondersocht ondertusschen in de stadt, hoe veel graen daer binnen was, en verwittighde Prins Maurits daer af. Die van Breda maeckten noch vier nieuwe sterckten by d'oude buytenwercken, en staken eenige huysen, onder de stadt staende, aen brant. Spinola beval dat Balançon het dorp Teteringen, en de Graef van Isenburgh het dorp Hage inneemen en verstercken souden; en aen ieder wierd sijn regiment tot d'uytvoering daer af gegeven. Sy beschanssten hun leger met een aerde wal, tamelijck hoogh en dick, tot beschutting der musquettiers. Men maeckte een schipbrugh over de Marck, die met paelwerck versterckt wierd; en 't dorp Ter Heyde, als seer lang sijnde, wierd in twee quartieren verdeelt. Men begon toen met ernst de hant aen 't werck te slaen, tot de geheele omgraving, en tot de beschanssing van 't een naer 't ander dorp; en men maeckte rontom de stadt een aerde wal, die met verscheyde vestingen versorght was. De ruymte van d'een tot aen d'ander wijck was van vier oft ses hondert schreden, min oft meer, naer vereysch van de gelegenheydt, oft der wegen. Men maeckte op dese omkring oock veel vestingen en reduyten, in de welcken de soldaten, terwijl het belegh duurde, verdeelt waren. In deser voegen besloot Spinola, door de raedt en 't beleyt van Iohannes de Medicis, de stadt met vier quartieren, aen malkander geschakelt, soodanigh, dat de mindere quartieren, in de meerdere begrepen, sloten en kasteelen geleken. De stedelingen, siende dat sy geheel belegert waren, staken d'overige huysen in brant; op dat sy hen in 't schieten niet hinderlijck, en den vyant tot verrassing niet dienstigh souden sijn. En dewijl d'eendracht de sterckste bant der steden is, en de krachten, vereenight sijnde, veel meer vermogen, dan als sy gescheyden sijn, soo was men in de stadt besich met het binden der har-

ten, om de lichamen te vaſter aen malkander te hechten. Men ontfing, om dit te doen, Aertſenius, Kolonel van de ſtadt, in de krijgs-raet, om daer meê ſijn gevoelen te ſeggen, en ſijn ſtem te hebben; op dat hy, die met het volck omging, de gemeente met de ſoldaten ſou vereenigen, en hen geſamentlijck doen beſluyten de laſt van een lang en kommerlijck belegh te verdragen. Wijders, op dat ſoo wel de rijcken als d'armen, en ſoo wel de voornaemſten, als de minſten der ſtedelingen, tot hun gemeene beſcherming gelt opbrengen ſouden, ſoo verplichte men ieder met eedt, het gelt, dat hy hadt, te laten aenteeckenen, en dat aen de Schatmeeſter, hier toe verkoſen, te leen te geven, om daer meê de koſten der krijgswercken, en de ſoldy der ſoldaten te betalen. Dit bracht te weegh dat 'er een ſchat van hondert en vijftigh duyſent kroonen by malkander vergadert wierd; en men verkocht hier af lijftocht aen de ſoldaet, uyt het gemeene korenhuys. Spinola, de komſt des Graefs van Mansfelt, tot ontſetting van Breda, verſtaen hebbende, nam in dienſt vijf-en-twintigh vaendelen van vrywillige Duytſchen, daer af ieder vaendel in drie hondert hoofden beſtont. Hy ſondt oock Godefrid, Baron van Grimbergen, aen Iſabella, op dat hy van daer naer Tilly, Velt-overſte des Hertoghs van Beyeren, ſou trecken, om van hem een regiment van uytgeleſen krijghslieden t'ontfangen. Men bood Godefrid twee regimenten aen; en hy worf noch op ſijn eygen koſten tien vaendelen voetknechten, en oock ſoo veel ruyters, die hy met hun overſten naer Nederlandt ſondt. Prins Maurits was ondertuſſchen beſich met Mondelbergh, Kleef, en d'andere plaetſen, die van de vyanden beſet waren, weêr te veroveren, om een vrye toegang tot ſijn vyant te hebben. De Spaenſchen verſterckten terwijl hun leger meer en meer, en, verſtaende dat de vyanden op d'aentocht waren, ſetten de landen van 't dorp Heyde, door 't openen van de ſluyſen, wijt en breet onder water, om dat hy van die ſijde meeſt voor d'aenval der Staetſche krijghslieden vreeſde. De Graef van den Bergh volghde Maurits al langſamelijck deur de Kempen, gelijck Spinola aen hem bovolen hadt. Een weynigh na 't vertreck van Vladiſlaus, Prins van Polen, die gekomen was om de belegering en krijghswercken van Spinola te ſien, wierd Beauvois, Kolonel van een regiment Bourgonjers, met elf hondert voetknechten, en vijf hondert ruyters, uytgeſonden, om een nieuwe ſterckte by Ooſterhout te maken. Deſe, in de volgende dagh, uyt het gedruys der trommels en trompetten de koomſt van de vyant verſtaende, verwittighde terſtont Spinola hier af. Hy verſtont uyt de beſpieders, dat Maurits met ſijn heir uyt Geertruydenbergh getrocken was, ſonder dat de Spaenſchen iets van ſijn nieuwe uyttocht en poging wiſten. Maer men verſtond ſedert dat Prins Maurits leger ſich in het dorp Mede, twee uren van Breda, neêrgeſlagen hadt. Spinola ſtelde Medina tot Overſte van de wercken tegen de ſtadt, en van 't leger te Ginneke, en ſondt d'Ingenieurs oft leger-meeſters uyt, om een plaets, tot een nieu leger bequaem, te verkieſen, en legerde ſich, met ſeven duyſent voetknechten, en dartigh kornetten ruyters, op drie duyſent ſchreden na aen 't leger van Prins Maurits; en, de Prins voorkomende, ſloot hem al de toegang af, vermits hy achtte dat het geheel belegh aen d'eenige vaerdigheyt van voor te komen, en een bequame plaets in te nemen, beſtont. Spinola verkoos een ſeer bequame heyde tot ſijn legerplaets, maeckte veſtingen en reduyten op verſcheyde heuvelen, die van natuur oft door menſchen handen opgeworpen waren, plaetſte een deel van de ruytery wat verder af, om tot ſpits van 't leger te dienen, maeckte verſcheyde bol-wercken op de naturelijcke wal tuſſchen Breda en de heyde; en, de grachten volmaeckt hebbende, ſette beſetting van voetvolck daer in, en beval aen Beauvois de begonnen ſchans voort op te maken, en te beſchermen. Dit wierd vaerdighlijck volbracht, en met alles, dat tot de beſtorming noodigh was, verſorght. Toen het leger in deſe ſtaet gebracht was, verwachte Spinola de koomſt van Prins Maurits twee dagen lang. Eenigen rieden hem, dat hy met het leger van de ſtadt ſou opbreken, om Maurits ten ſtrijt te dwingen, oft door 't loſſen van 't grof geſchut in ſijn leger hem te tergen. Maer hy, deſe raet verwerpende, ſeyde, dat de vyant hem aentaſten moeſt, en dat het hem toequam ſijn leger te beſchermen. Prins Maurits, voorſichtelijck marrende, hadt ſijn leger te Mede geſlagen, en weêrhielt ſich ſelf, en de ſijnen. Spinola, dit beſpeurende, beval aen Beauvois en aen anderen vijf ſchanſſen op te werpen, tot aen Ter Heyde toe, om Maurits d'overtocht te beletten. Deſe ruymte, met een lange wal tuſſchen de ſchanſſen beſet, wierd daer na aen d'eerſte omſchanſſing gevoeght. De krijghslieden van Prins Maurits ſchenen ondertuſſchen heel ledigh in hun leger te ſijn; want niemant van hen pooghde de brant in de veſtingen der vyanden te ſteken, hun wercken te beletten, oft door hun uytvallen hen uyt te locken. Maer hy ruſte ondertuſſchen niet; en, ſijn reden verborgen houdende, nam voor gewichtige ſaken aen te vangen, en 't kaſteel van Antwerpen met verraſſching te veroveren. Dit wierd ſoo heymelijck aengeleyt, dat de Spaenſchen niets van deſe groote aenſlagh beſpeurden. Hy, om deſe oorſaeck Brouchem, Opper-Schout van Bergen op de Zoom, Kolonel van een vaendel ruyters, te Mede by hem ontboden hebbende, beval deſe geheele aenſlagh aen hem, die eenige voetknechten en ruyters, met het gene dat nootſakelijck was, ter voorgeſtelde plaets bracht; en aen de ſijnen beval dat ſy, om niet van de lant-lieden verraden te worden, in plaets van oranje en blaeuwe velt-teeckens, ſich met roode velt-teeckens gorden ſouden, gelijck de krijghslieden van dat lant. Men deê, om deſe aenſlagh te bevorderen, de deckſelen der wagenen met Bourgonſche kruyſſen, volgens de gewoonte der Spanjaerden, teeckenen. Sy quamen by nacht aen 't kaſteel; en, het paelwerck gebroken hebbende, trocken de palen uyt. Eenigen klom-

klommen op de brugh, lieten ſchuyten in de graft ſacken, ſloegen ladders aen de veſten, hadden al 't gereedtſchap, om de ſloten en grendels der poorten te breken, vaerdigh: en ſy ſouden 't kaſteel verovert hebben, ſoo Andreas Cea, een oudt krijghs-man, die daer de ſchiltwacht by nacht hadt, heel nau toeluyſterende, het gedruys niet gehoort, en door 't loſſen van ſijn muſquet de tegenwoordigheydt der vyanden aengeweſen hadt. Bravius, en anderen, die de wacht hadden, liepen hier op naer de veſten, om die te beſchermen. De Staetſchen vertrocken, ſonder iets uyt te rechten, en lieten hun toeruſting achter. Cea verkreegh, om dat hy 't kaſteel ſoo wel bewaert hadt, vijftien goude kroonen voor ieder maent van d'Aertshertogin Iſabella, en een nieu kleet, met een veltteecken van de Raet van Antwerpen. Maurits, twee-en-twintigh dagen te Mede ſtil geweeſt hebbende, ſtack ſijn leger in brant, en vertrock. Spinola, daer op toeſchietende, gaf 't gene, dat van de brandt overgelaten was, aen ſijn krijghsvolck ten roof; en maeckte de wercken, die van Maurits gemaeckt waren, tot een ſeker vertreck voor de ſijnen. Maurits, van Graef Ernſt Caſimir verſelſchapt, trock met een deel van 't leger naer Roſendael, verſekerde deſe plaets met ſtercke wercken; en ſijn broeder Frederick, met het overige van 't leger uyt geſonden, veroverde Sprangen, en verſterckte dat grootelijcks. Spinola keerde, een weynigh na Maurits vertreck, weêr in ſijn eerſte leger voor Breda. Maurits, niet lang te Roſendael geweeſt hebbende, wierd ſieck; en beval, na ſijn broeder, de ſorgh en toeſicht over 't leger aen Graef Ernſt, en wierd naer 's Graven-hage gevoert. Hy, vreeſende dat dit belegh tot aen de winter duren ſou, ontboodt Mansfelt by hem, en, met hem geſproken hebbende, ſondt hem naer Vranckrijck en Engelant, om krijghsvolck te vergaderen. Deſe, ſich op zee begeven hebbende, wierd van een ſchrickelijke ſtorm aengetaſt, en lang omgeſolt, en, met groot gevaer van ſijn leven ſchipbreuck geleden hebbende, op de ſtrant geworpen. De Koning van Engelant beloofde aen hem veertien duyſent voetknechten. Mansfelt ſelf worf in 't lant van Luyck, en in Duytſlant eenige duyſent voetknechten. De Vereenighde Staten beſloten oock het oude leger met eenige nieuwe heirkrachten te verſtercken. Spinola, dit verſtaen hebbende, vermaende d'Aertshertogin Iſabella, dat ſy gelijcke byſtant van ruyters en voetknechten tegen Mansfelt ontbieden ſou. Deſe Vorſtin beſchickte alles door liefde by de haren, en door d'achtbaerheydt en ontſagh van haer naem by de vreemden, met dagh en nacht te raetpleegen; en bracht veel te weegh. Sy verkreegh dan van de Keyſer, door haer brieven, drie duyſent voetknechten, en twee duyſent vijf hondert ruyters; van de Beyer-Vorſt duyſent ruyters, en drie duyſent voetknechten; en de lantſchappen ſonden de ruytery en 't voetvolck, volgens 't getal, dat geſtelt was. Maer Spinola, ondertuſſchen vreeſende dat het belegh lang duren ſou, betoonde ſijn naerſtigheyt in 't vergaderen en bereyden der wagenen, om de lijftocht aen te voeren, en ſijn voorſichtigheyt om die ſpoedighlijck weêr te verſenden. Hy ſtelde de Graef van den Bergh tot toeſiender over deſe ſorge, en over 't ander de Graef van Henyn, die om deſe oorſaeck aen de Staten van Brabant geſonden was, die hy ſoo wel overreedde, dat de lantſchappen opgeweckt wierden, en de toevoering met de wagens gewillighlijck toeſtonden. Het gemeen Magaſijn wierd te Lier geſtelt, daer men eerſtelijck de lijftocht en toevoer bracht, en van daer voort naer 't leger voerde. Het grootſte deel van de ruytery wierd aen de Graef van den Bergh gegeven, om de toevoer te convojeren en geleyden. Deſe Graef geleydde het leger ſoo vredighlijck deur de dorpen van Brabant, met een beſondere ſorgh voor de vruchten, ackers, huyſen en menſchen, dat de Kroaten, om deſe naeuwe krijghs-tucht, de Graef van den Bergh de godt der boeren noemden. Spinola, deſe groote naerſtigheyt des Graefs van den Bergh verſtaende, verſorghde oock, op dat 'er niets ontbreken ſou, voeder voor 't leger, met te verbieden dat 'er eenige paerden in 't leger ſouden komen. Maer hy ſond de paerden in winterlegering in de naeſte ſteden, verſterckte overal de wegen, langs de welcke de toevoer in 't leger gebracht wierd; en beval aen de Graven van Iſenburgh, en van den Bergh, dat ſy ſchanſſen en reduyten op verſcheyde plaetſen, en inſonderheyt die naeſt aen de vyant waren, opwerpen ſouden.

Stakenbroeck, Gouverneur van de ſtadt Grave, nieu bevel van Prins Maurits hebbende, maeckte weêr een toelegh op 't kaſteel van Antwerpen, maer hy was genootſaeckt vruchteloos weêr af te trecken, vermits een dichte en ſware ſtort-regen het buſſekruyt ſijner ſoldaten nat gemaeckt, en bedorven hadt. Deſe tweede aenſlagh der Staetſchen ontſtack t'Antwerpen een vermoeden en twijfeling van verraet. Men beval dieshalven aen dertigh ſtedelingen te vertrecken, en liet d'anderen blijven. De Prins Maurits ſtrafte met gelt de gene, die, hoewel onder de ſchatting en contributie der Vereenighde Staten ſtaende, den Spaenſchen met voorraet te hulp gekomen waren. Hy vernietighde oock de meulens, backeryen en brouweryen, op dat ſy niet tot hulp van de vyant ſouden ſtrecken. Spinola deê weêr deſgelijcks in de landen van den vyant. De boeren en ſoetelaers, hier door verſchrickt, durfden niets, dan heymelijck, in Spinolas leger brengen. Dit veroorſaeckte eenige dagen lang groote dierte van alle waren in 't leger van Spinola, en voornamelijck van broot, wijn en bier; ja ſoodanigh, dat men 't paerde-vleeſch niet verſchoonde, terwijl, ſoo te Breda, als in 't leger van Prins Maurits, overvloet van alle nootſaeckelijcke dingen was, en voor een redelijcke prijs bekomen kon worden, om de geburigheyt der havenen, daer de Spaenſchen niet by konden komen. Hoewel de ſoldaten uytdeeling van 't koninckliick broot kregen, ſoo verſorghde Spinola echter van ſijn eygen, door een nieuwe uytreycking, in de behoefte der ſijnen,

nen, en beſchickte dat men aen de krijghslieden hooft voor hooft dagelijcks ſekere maet van bier toemat; 't welck tot hun welſtant en behoudenis diende, en hun herten ten hooghſten aen Spinola verbond. Iſabella van d'andere ſijde deê oock aen de ſchiltwachten, om de ſtrengheyt van de winter beter te verdragen, ſes hondert Kaſacken, en aen de voetknechten acht duyſent paer kouſſen en ſchoenen uytdeelen. De ſtedelingen van Breda, verſtaende dat de Spaenſchen groot gebreck leden, wierden in hun hoop verſterckt, en beelden ſich in, dat Spinolas krijghs-volck gebreck van krachten hadden, om hun wercken te vervorderen; oft dat ſy, door gebreck en ſieckten, hier uyt ſpruytende, het belegh verlaten ſouden. Sy maeckten dieshalven een raets-beſluyt, dat men het koren meer ſou ſparen, en verboden ſtrengelijck brandewijn te koken; en de burgers en krijghslieden gingen buyten de ſtadt wijt en breet wandelen, om de kruyden en wortelen te plucken. Spinola, om deſe vryheyt te bedwingen, beſloot de belegerde naeuwer te beſluyten, met eenige reduyten en groote ſchanſſen, en drie bateryen, op de drie naeſte plaetſen aen de ſtad te maecken, daer hy grof geſchut opbracht. Toen al de wercken van Spinola ten meeſtendeel volmaeckt, en de ſtedelingen naeuwer beſloten waren, begonnen eenige krijghs-lieden, ambachts-lieden en boeren, uyt vrees van hongers-noot, en van dat de peſt daer op volgen ſou, ſich over te geven, en de vlucht te kleſen, vermits het koren, gelijck oock het vleeſch, en viſch en kaes dagelijcks verminderde. Spinola ſond een trompetter aen de Stadts-Overſte, en deê aenſeggen, dat al de gene, die na deſe tijdt de vlucht koſen, weêr naer de ſtadt gedreven, oft aen de galgh opgeknoopt ſouden worden; en hy, wacht op de plaetſen ſtellende, daer men lichtelijck deur kon komen, ſette oock loon en vergelding voor de gene, die d'overloopers vingen. Doch veel, beter betrouwen hebbende, gaven ſich over aen Spinolas goedertierentheyt, en verſochten met betraende oogen, dat men hen met ſpijs te hulp ſou komen, oft hen liever dooden, dan weêr naer de ſtadt drijven. Deſe, gelijck oock de volgende, die ſedert uyt de ſtadt vloden, wierden van Spinola verſchoont, behalven twee boeren, die, lijftocht in de ſtadt brengende, aen de galgh gehangen wierden. Maurits, begeerende ondertuſſchen voorraet en lijftocht binnen de ſtadt te brengen, vulde achtien vrachtſchepen, die platte bodemen hadden, met mortieren, met vuurballen, koren, kaes, ſpeck, vercken-vleeſch, en met uytgeleſe muſquettiers; en vemaende die van Breda, dat ſy, met eenige ſchuyten vol gewapende mannen uytvallende, naer de brugh der vyanden ſouden roeyen. Sy deden dit oock, en brachten drie hondert krijghs-knechten in de ſchepen, en ſes hondert mannen te lant, die ſich by de vloet hielden. Maer Spinola, om die van Breda alle toevoer af te ſnijden, maeckte noch in 't dorp Ter Heyde twee wallen, die hy met een ſware heyning verſterckte; op dat de vyanden geen toevoer over 't lant, dat de geheele winter lang tot aen de ſtadt onder water ſtont, voeren ſouden. Deſe poging dan wierd verhindert, en de toevoer ſelf, oft van de krijghs-lieden gerooft, oft bedorven en vruchteloos gemaeckt. De Staetſchen verhaelden hun ſchade weêr op de ſoldaten van Spinola, met groote ongelegentheyt in 't voeder halen, dat van verre komen moeſt, te maken, en den voederhaelers, vrachtbeeſten en aenvoerders groote ſchade aen te doen. Spinola verſorghde in dit quaet, met d'uytſending van grooter byſtant, en wackere naerſtigheyt; en ſtelde Alexander van Heſe, Stedehouder van 't geſchut, tot toeſicht over d'aenvoering van de lijftocht. Spinola quam de Lantſchappen te hulp, die over de ſware koſten van 't aenvoeren des voorraets klaeghden: want hy deê karren met twee wielen maken, in plaets der wagens met vier raden; door de welcken het koren met veel minder verlies van wagens en paerden, met gelijcke ſnelheyt, in gelijcke menighte, en met minder koſten aengevoert wierd. Maer indien echter de winter niet ſacht en milt hadt geweeſt, ſoo ſouden de Spaenſchen naeuwelijcks, gelijck het ſcheen, ſtantvaſtigh genoech geweeſt hebben, om ſoo groot en langdurigh een belegh uyt te voeren. Die van Breda brachten hen, in de maent van November, in groote vrees, met groote overvloet van water tegen de Spaenſchen te ſenden; en door 't maken van een dijck het water ſich wijt en breet te doen verſpreyden. Maer Spinola en de Lantſchappen achtten niet, dat deſe oorlog ſoo gevoert kon worden, oft dat men ſoo groote koſten daer toe ſou behoeven. Men geloofde dat de ſtadt niet genoegh tegen de winter verſorght was, en dat de burgers het gebreck niet ſouden konnen verdragen. 't Gene, dat oorſaeck tot volſtandigheyt in de belegering te verdragen gaf, was dat de boeren, uyt vrees van d'oorlogh, veel koren in de ſtadt gevoert hadden; en 't getal van vijf duyſent dooden, die in de belegering ſtorven, en geen lijftocht meer behoefden, 't welck tot ſteun en onderhouding der levendigen ſtreckte. Maer d'overloopers uyt de ſtadt boodſchapten aen Spinola, dat de ſtedelingen, ſoo ſy niet vaerdiglijck ontſet wierden, het belegh niet langer konden uytſtaen: 't welck oock aen Graef Hendrick van den Bergh uyt Hollant overgeſchreven was. Seker Duytſch krijghsknecht, die onder de Hollanders gedient hadt, van de Spaenſchen gevangen, en van de Graef van Iſenburg met het leven beſchoncken, om dat hy ſijn burger was, wierd weêr naer de ſtadt geſonden, om te vernemen en kenbaer te maken, wanneer die van Breda in d'uytterſte noot waren. Hy, weêr in de ſtadt gekeert, en een wijl tijts onder de krijghs-lieden, ſonder eenigh achterdencken, verkeert hebbende, quam weêr in 't leger der Spaenſchen, en verſekerde, dat de krijghs-lieden alreê tot ſoo groot een hongersnoot vervallen waren, dat ſy hun paerden begonden t'eten, en dat de voorraet van koren geen twee maenden duren kon; en dat ſy dieshalven wenſchten dat Spinola de wallen meer beſchoot,

op

op dat sy sich onder een eerlijcke schijn overgeven mochten. Spinola, op dese krijghsknecht, en op de beveſtiging der overloopers vertrouwende, en door d'ernſtige gebeden der ſijner bewogen, bewillighde dat men van drie batteryen, tegen de ſtadt gemaeckt, in de ſtadt en op de muren ſchieten ſou. In dese selve tijdt quam Philips van Mansfelt weêr in 't leger. Dese, 't vernuft by de konſt voegende, vondt een nieuwe ſlach van geſchut, dat lichter te bewegen was, de koegels verder uytſchoten, en niet ſoo veel buſſekruyt behoefden. Hy, om dese vondt in 't werck te ſtellen, trock naer Bruſſel, en deê veertigh kopere ſtucken, en drie-entwintigh mortieren, om vuurballen uyt te werpen, gieten. Dese ſtucken, die wel de helft minder koſten, deden meer vrucht, dan de ſware ſtucken; vermits de kleynſte van twee, en de grootſten van vier paerden geſwindelijck voortgetrocken werden: daer in tegendeel d'ouden wel seſtien oft achtien paerden behoeven. En hoewel men daer niet meer dan een derde deel van 't buſſekruyt der ſware ſtucken in doet, ſoo ſchieten sy echter verder dan d'ouden. Dese selve bedacht oock de konſt van yſere ballen, vol buſſekruyt, en meer dan hondert ponden ſwaer, seven hondert ſchreden verre, en verder dan eenige andere mortier, te ſchieten. Maer dewijl Spinolas batteryen ses hondert ſchreden van de ſtadt af waren, en niets met mortieren gevordert wierd, uyt oorſaeck van de verregelegenheyt, ſoo baerden de vuurballen van Mansfelt geen minder ſchrik dan ſchade aen de ſtedelingen. De burgers, door het gedurigh ſchieten van de Graef van Iſenburg verſchrickt, verlieten hun wooningen, quamen ter preecke ſonder geluyt der klocken, en op een andere uur, en de ſoldaten gingen ſonder trommelſlagh naer de wacht. Maer de gemalin van de Opper-Schout Aertſenius, in een wagen langs de wal gevoert, ſchoon de koegels als hagel rontom haer ſnorden, en ſich een heldin betoonende, ſtack de verſchrickte burgers 't hart in de boeſem, en ſeyde, dat de ſtoutmoedigheyt tot een wal behoorde te verſtrecken. De Staten beſloten eyndelijck, tot ontſet van Breda, een dam aen de vloet de Marck by Sevenbergen te maken, om dit water op te ſtoppen: want sy oordeelden dat door dese opſtopping van de vloet het water ſoo hoogh ſou rijſen, dat men bequamelijck toevoer in de ſtadt ſou konnen brengen, oft dat door de kracht daer af de wercken der Spaenſchen neêrſtorten ſouden. Sy ſonden dieshalven een groot getal van gelade ſchepen en ſchuyten, die men tot het maken van de dam behoefde, naer Sevenbergen; en toen sy beginnen ſouden de dam ter plaets, daer men de vloet deurwaden kon, wierden sy door een onverwachte vorſt van drie dagen genootſaeckt dit werck te ſtaken. Stakenbroeck trock ondertuſſchen op de vier-entwintigſte van December van Roſendael, vermits de beſpieders hem aengedient hadden dat, als d'een graft gedempt was, (dat met seven ſpitten aerde bequamelijck geſchieden kon) hy een gemackelijke toegang in Iſenburghs quartier hebben ſou. Maer hy, achtien kornetten ruyters met ſich genomen hebbende, bevondt dat dit met geen hondert ſpaden gedaen kon worden. De Spaenſche ruyter, die niet verre van daer op de ſchiltwacht ſtont, loſte ſijn piſtool, en riep alles in wapenen: en al de toegangen van Iſenburghs quartier waren te voren ſoo konſtelijck en ſorghvuldighlijck geſloten, dat 'er naeuwelijcks een man deur kon. Stakenbroeck vertrock dieshalven, na dat hy groote ſchrick in de vyanden veroorſaeckt hadt. Toen de vorſt ophield, begonnen de Staetſchen, de ſnelheyt van de vloet niet aenſiende, het werck van de begonnen dam wêer aen te vangen, en brachten de ſchepen, met ſteenen en ſooden geladen, in 't midden van de vloet, daer sy die, met groote hope, lieten ſincken. Spinola, door de voortgang van dit werck ſeer beducht, bracht grooter verſtercking in de quartieren van Hage en Ter Heyde, daer hy meeſt voor d'inbreuck vreeſde. Hy ſelf ſtopte oock het water op, en verhinderde daer door het werck der vyanden; en, hier meê niet vernoeght, deê by nacht de dijcken van de Marck op verſcheyde plaetſen deurſteken, om het water met grooter gewelt op de dam der vyanden te doen aenbarſten. Maer Spinola echter, van vrees getroffen, vreeſde oock 't gene, dat veyligh was, en kon d'Ingenieurs naeuwelijcks gelooven, ſchoon sy hem verſekerden, dat dese dam, hoe ſterck oock, niet machtigh was om dit gewelt van 't water tegen te ſtaen. Hy deê dieshalven ter plaets, daer het meeſte gevaer was, nieuwe wercken aen de voorgaenden maken, borſtweeringen daer op ſetten, en op verſcheyde plaetſen geſchut planten. Hy ſloot oock de vloet af door een vierdubbelde wal van ſtercke boomen tegen de belegerden, en tegen de vyant van buyten. Hy bracht de ſchepen, die hy genomen hadt, oock op de vloet, daer hy een brugh opmaeckte. Hy deurboorde dese ſchepen met gaten, die weêr ſoodanigh geſtopt wierden, dat men de proppen uyt de gaten trock, en 't water daer, tot ſinckens toe, deê inloopen, en, door 't ſtoppen van byna de heele deurgang, de ſcheepvaert verhinderde. Men hield, behalven dit alles, oock op de wacht een ſchip, dat met alle brantſtoffen geladen was, om de vloot der vyanden, ſoo sy aenquam, in brant te ſteken. De Staetſchen (daer de ſtedelingen van Breda oock hun beſt toe deden) pooghden echter de dam weêr op te maken, die door 't gewelt van de vloet van Sevenbergen tot verſcheyde malen wechgedreven was. Sy brachten alles by, dat sy bedencken konden, groote ſteenen, ſooden, en andere dingen, om die weêr te ſtoppen; en pooghden, ſchoon de zee en vloet hen tegen was, de Natuur ſelf gewelt aen te doen; en de dam, byna volmaeckt ſijnde, wierd door een nieuwe en ongemeene kracht der winden ſoo aengetaſt, dat sy aen ſtucken brack; en men ſtelde de weêr-opmaking daer af tot op een ander tijdt uyt. De Raet van Breda, dit beſpeurt hebbende, deden, om geen gebreck van lijftocht en gelt te hebben, vermits de koren-ſolders alreê leegh waren, het koren en de lijftocht den burgers en krijghslieden, die

alle getelt waren, toemeten, om 't belegh langer uyt te ſtaen; en deê al de ſtedelingen ſweeren, dat ſy geen gelt en lijftocht verborgen hadden: oock lietenſe gelt munten van koper en ſilver, om de krijghslieden te betalen. Charles, Gouverneur van Nieumegen, veroverde ondertuſſchen, na een belegh van drie dagen, Goch, een ſtadt in 't lant van Kleve. Iſabella, ſedert verſtaende dat Mansfelt, met d'uytheemſche heirkrachten voor-handen was, deê groote vlijt om hulp-troepen van de Keyſer, van de Hertogh van Beyeren, en van overal, daer ſy kon, t'ontbieden. Spinola deê oock hier in ſijn uytterſte vermogen; 't welck te weegh bracht dat men uyt de hulp-benden van de Keyſer, en van de Hertogh van Beyeren, en oock uyt de Lantſchappen ſelve, binnen korte tijt een heir vergaderde, dat, behalven de byſtant der geburige ſteden, in dertigh duyſent voetknechten, en acht duyſent ruyters beſtont. Spinola ſchepte weêr moed op ſoo groot een heir, als men by mans gedenckenis niet in Nederlant geſien hadt. Hy pooghde echter, door onderſchepte brieven, de raet van Maurits, en der belegerden te verſtaen, en beloofde groote vergelding aen de gene, die hem ſoodanige brieven leveren konden. Men vond niet lang daer na een ſackje, in 't welck twee brieven waren, d'een aen Iuſtinus van Naſſou, en d'ander aen de Raet van Breda, beyde van een inhout, en beyde van Routart, Spinolas Secretaris oft geheymſchrijver, verklaert. Hy vermaende in beyde de belegerden kortelijck en krachtelijck, dat ſy de moed niet ſouden laten ſincken; maer kloeckmoedelijck d'uyterſte noot lijden, het koren en de lijftocht ſoberlijck gebruycken; en dat de byſtant, ſoo van de Vereenighde Staten, als van Mansfelt, tot ontſetting van de ſtadt, voorhanden was. Spinola, uyt deſe brieven Maurits raet verſtaen hebbende, verſterckte ſich oock met nieuwe krijghswercken tegen de voorneemens der vyanden; en, de veſtingen van Maurits by Mede geſlecht hebbende, maeckte een nieuwe wal van binnen en van buyten, die ongelooffelijck groot was, daer hy veel ſchanſſen en reduyten deê opwerpen, en dit in 't bitterſte van de winter, op dat ſoo groot een heir der vyanden niet t'eeniger tijt onvoorſiens van achter op hem inbreecken ſou: in voegen het getal van Spinolas wercken beſtont in ſes-en-negentigh reduyten, ſeven-en-dertigh ſchanſſen, en in vijf-en-veertigh platte oft bewalde dijcken. Mansfelt was ondertuſſchen met ſijn overzeeſche benden aengekomen, en, als oft hy naer de Palts wilde trecken, verſocht door brieven aen Iſabella, verlof van veyligh door haer en des konings landt te trecken; doch ſoo ſy niet wilde, dat hy met gewelt een deurgang ſou op maken, om de Koning van Engelant, ſijn Heer en meeſter, te gehoorſamen. Iſabella, ſich ſterck genoegh achtende, om hem tegen te ſtaen, antwoorde met ſtilſwijgen. De ſtedelingen van Breda wierden ondertuſſchen geheel afgemat. De lijftocht begon ſeer dier te worden; en ſy wierden met oudt en bedorven koren gevoed. De burgers, hoewel met ſcheurbuyck, en ſware peſt geplaeght, verkoſen voor ſich, om d'arbeyt der ſoldaten te verlichten, de wallen van de ſtadt te bewaren, en lieten de buytenwercken aen de ſoldaten. Iuſtinus, vreſende dat 'er eenige ſamen-ſweering, uyt oorſaeck van 't gebreck, rijſen moght, gaf den ſoldaten ruymer toom, dan de gewoone krijghstucht toelaet. De Kolonellen in 't beſonder, en de Bedienaers des Woorts vermaenden hen opentlijck, en baden dat ſy, door 't ongedult van weynigh dagen, 't lof van hun lijdſaemheyt in 't verdragen van gebreck, en de prijs van hun ſtantvaſtigheyt niet verlieſen ſouden. Wijders, op dat de grootheyt van 't gebreck niet aen de vyanden bekent ſou worden, ſoo beſloten ſy dat men voortaen niemant, van de vyant geſonden, binnen de veſten ſou ontfangen; maer dat hy buyten d'antwoort ſou verwachten, en daer heerlijck onthaelt worden, om te toonen hoe groot een overvloet van lijftocht ſy noch in de ſtadt hadden. Mansfelt was eyndelijck met ſijn hulp-troepen te Geertruydenberg aengekomen: maer een ſchichtige vorſt, die de vloet toe deê vrieſen, veroorſaeckte dat de lijftocht daer in lang niet gebracht kon worden. Hier uyt ſproot een ander quael, dat is, dat veel jonge krijghslieden, het onweer, en de leelijcke ſtanck der ſchepen niet verdragen konnende, door de peſt, door koorts, door zee-ſieckten, uyt het lang verblijf in de ſchepen ontſtaende, ſieck wierden, en ſtorven; 't welck in korte tijt Mansfelts leger ſeer kleyn maeckte. Terwijl de vloot van Mansfelt door de vorſt weêrhouden wierd, geloofde men dat men de veſting van Noordam te voet ſou konnen aentaſten, en Prinſſelant, Roſendael en Sevenbergen ſelf gemackelijck veroveren. Men ſondt dieshalven beſpieders naer alle geweſten, en bereydde vuurballen, om die in de ſchepen der vyanden te werpen. Maer dit alles was vruchteloos. De tijt genaeckte ondertuſſchen, tot de welck de weêropmaking van de Dam in de vloet uytgeſtelt was. Men nam dieshalven deſe arbeyt weer by handen. De ſaeck ſcheen beter te gaen, dan te voren. Maer men rekent dickwils ſonder de waert. Het weer betoonde ſich ſoo ſtrijdigh met dit voornemen, door d'aenwas van de zee, en door een groote overvloeying van gedurige regen, dat de Dam, te Sevenbergen begonnen, en een groot deel van de veſting te Roſendael, met eenige wercken van de ſtadt Breda, geheel wegh en omgeruckt wierden. De wegen van Spinolas leger, en veel van ſijn ſchanſſen en ſterckten ſtonden ſoo diep onder water, dat ſy in drie dagen niet, dan met ſchuyten, by malkander konden komen. Sy wierden in deſe tijt, vermits d'een van d'andere wijck afgeſcheyden was, met groote ſchaersheyt van lijftocht geplaeght, om dat men die niet met wagens overal kon voeren, en weynigh ſchuyten hadt. Ia de toevoer ſelf wierd ſoo verhindert, dat in de tijdt van drie weken naeuwelijcks eenige lijftocht in 't leger quam, behalven 't gene, 't welck van de vrouwen der Duytſche krijghslieden, byna in geheele benden naer d'omleggende vlecken dagelijcks uytloopende, op haer ſchouders in 't leger gebracht

bracht wierdt. De Hollanders, ſiende dat het water geſackt was, vingen weer aen de Dam te volmaken. Spinola deê oock ſijn uytterſte vermogen, om dit werck te beletten, 't welck door 't gewelt van 't water, en door de ſtorm weer gebroken wierd. In deſe dagen geraeckten de brieven van Iuſtinus aen Prins Maurits, en van Maurits aen Iuſtinus, in handen van Spinola, die veel beſondere en nutte dingen daer uyt verſtondt. Dit geſchiede door groot bedroch van ſeker boer, die ſijn geloof en conſcientie op de tuyn gehangen hadt. Deſe, met een heylige dorſt naer 't gout ontſteeken, quam, als een overloopen kramer, met ſijn waren beladen, aen de wallen van Breda; en ſijn waren, die hy bracht, maeckten hem aengenaem by de hongerigen. Hy, liſtigh ſijnde, bedroogh Iuſtinus, de Stadtsvoocht, met op eenige dingen, die aen hem gevraeght wierden, warelijck te beantwoorden, en eenigen te verſwijgen. Hy verkreegh hier door brieven van Iuſtinus aen Maurits. Maer deſe bedrieger leverde die in handen van Spinola, die daer uyt las, dat Iuſtinus ſich verblijdde, om dat 'er ſoo groot een toeſtel, tot ontſetting van Breda, vaerdigh gemaeckt wierd: dat hy beſtellen ſou dat de lijftocht tot aen 't begin van Mey duurde: dat de beſetting van de ſtadt dagelijcks door de peſt, de bloetgang, en ſcheurbuyck grootelijcks verminderde: dat de ſiecken door gebreck van genees-middelen niet geneſen konden worden, en ſoo voort. Spinola, de brief geleſen hebbende, ſegelde hem weêr toe, en ſondt hem, door deſe boer, aen Prins Maurits, en aen Mansfelt, die beyde weêr brieven en antwoort aen deſe brenger gaven, en daer by een groote vereering. Hy bracht deſe beyde brieven aen Spinola, en, groote vergelding ontfangen hebbende, trock wegh. Spinola, uyt deſe brieven de noot, daer toe de ſtadt Breda gebracht was, verſtaende, deê Iuſtinus tot overgeving aenſoecken, en ſondt in 't heymelijck aen hem een brief, met een trompetter, en bood hem eerlijcke voorwaerden aen, ſoo hy intijts met hem van verdragh handelde, en voeghde 'r by, dat hy voortaen hem geen gelijcke gunſt, als deſe, aenbieden ſou; en dat hy niet te hopen had, dat de verwachte benden tot byſtant en ontſet van de ſtadt ſouden komen, uyt oorſaeck van de vaſtigheyt ſijner wercken, en de grootheyt van 't omleggende leger. Iuſtinus, de brief voor de Raet geleſen hebbende, antwoorde, dat hy liever alle uytterſte wilde lijden, en dat 'er noch voorraet genoech was, om de koomſt der hulpbenden te verwachten. Spinola hield Iuſtinus antwoort verborgen. De benden der Vereenighde Staten waren ondertuſſchen te Geertruydenbergh en te Sprangel by malkander gekomen. Spinola, vreeſende dat ſy iets tegen 's Hertogenboſch, Rhijnberck, en Weſel ſouden voorneemen, ſond verſtercking van beſetting derwaerts, op dat de vyant geen aenſlagh daer op maken ſou. Maer hy verſtondt uyt de brieven van Prins Maurits aen Iuſtinus geſonden, dat dit geheele leger aen quam, om Breda te verloſſen en t'ontſetten, en niet verre van de hant waren. De kerck van Ginneke, daer in Spinolas koren was, geraeckte in brant, en geheel onder de voet. Hy, vreeſende dat ſijn wapenhuys gelijck lot ſou hebben, verdubbelde de wacht daer by, en verſorghde het met een nieuwe graft. Men behoefde gelt, om voortaen d'oorlogh te voeren. De Staten ſtelden een nieuwe ſchatting op. Spinola vond geraden de Koninckljicke Heerſchappyen onder leen te verpanden. Prins Maurits ſtorf ondertuſſchen in 's Gravenhage: en Iacobus, Koning van Engelant, was een weynigh te voren geſtorven. De vereenighde Staten verkoſen, in plaets van d'overleden, en tot beleyt van d'oorlogh, Frederick Hendrick van Naſſou, broeder van Prins Maurits, een uytmuntende Vorſt in de krijghshandel, en in alle beleeftheden. Deſe, d'uytvaert van ſijn broeder volbracht hebbende, quam, als een nieuwe Velt-overſte, in 't heir. De belegerden, door d'aenſchouwing van deſe nieuwe Son verblijdt, ſchoten boven hun gewoonte op de vyanden; door het welcke ſy de gordijnen van Spinolas bed, en eenige andere dingen, die daer by waren, troffen. Hy, een weynigh daer na dicht aen de wallen van Breda rijdende, was byna met een koegel getroffen, die ſijn paert de toom afnam. Hy, dit gevaer ontkomen, ſchickte de benden, die hy tegen 't leger der gener, die tot ontſet gekomen waren, ontboden hadt, in verſcheyde deelen tot beſetting, en wees aen ieder ſijn plaets toe, en beſichtighde nacht en dagh die ſijde, daer, gelijck het ſcheen, de vyant op aenvallen ſou. Men ving ondertuſſchen drie brief-dragers, die 't op Breda gemunt hadden, en brieven van Prins Frederick Hendrick aen Iuſtinus brachten, die ſy echter in 't boſch verborgen hadden. D'een wierd ter pijniging gebracht, en, door 't gewelt van de pijn verwonnen, wees de plaets en de brief aen, in de welck de Prins aen Iuſtinus beval, na verloop van drie dagen, ſekerlijk ontſet te verwachten. Een afſchrift van de ſelve brief, aen de belegerde gebracht, ontſtack in hen blijſchap om 't ontſet, dat voorhanden was, en droefheyt om de doot van Prins Maurits: ja de ſtedelingen, van de hooge toren de byſtant ſiende, ontfingen groote vreught. Maer Prins Frederick, ſich met de ſijnen in het dorp Dungen gelegert hebbende, om ſijn heir nader aen 't leger der vyanden te voeren, wilde eerſt de toren van Ooſterhout, in de welcke eenige Bourgonjers op de wacht waren, veroveren, en ſond dieshalven eenige ruyters derwaerts. De Bourgonjers weygerden ſich over te geven; en het Staten volck, door eenige troepen van Spinola belet, wierpen de brandt eerſt in de toren, braken de deuren op, en trocken voort. De belegerden ontfingen ondertuſſchen geen brieven, en konden oock niemant veylighlijck met brieven uytſenden. Sy vonden dieshalven geraden een ſwaluw uyt te ſenden, met een briefje, daer alleenlijck deſe cijffers in geſchreven waren, 1-69-2-76, aen de wieken vaſt gemaeckt. Deſe ſwaluw, van de krijghslieden gevangen, wierd aen Iſenburgh gebracht, die haer aen Spinola leverde. Prins Frederick beſloot op de vijf-

vijftiende van Mey, na de middernacht het leger, dat in 't dorp Ter Heyde gelegert was, ſchoon ſeer wel verſorght ſijnde, te beſtormen, en ſondt twee hondert uytgeleſen Engelſchen uyt, om onder het beleyt van Veer, Engelsman, d'aenval te doen, en deê hen van vijf duyſent en acht hondert Franſchen en Duytſchen volgen. Het geſchut en reys-tuyg was in d'achtertocht, de ruyters op de vleugelen, en Prins Frederick in de middel-ordening, met voorneemen van een heftige aenval te doen. Spinola, dit beſpeurende, bracht terſtont de ſijne in de wapenen. Prins Frederick, om de beleggers te bedriegen, deê op een heel ander plaets, niet verre van Balançons quartier, met het kriecken van de dagh, alarm maecken, als oft men daer d'aenval ſou doen. Maer de bende, tot d'aenval uytgeſonden, was ondertuſſchen aen 't quartier van Balançon gekomen, en doode ſoo geſwindelijck de ſchiltwacht, dat hy ſijn ſpitsbroeders niets van de koomſt der vyanden verwittigen kon. D'Engelſchen dreven d'Italianen uyt een reduyt, overrompelden de borſtweering voor d'ingang van de veſting, en dwongen Camillus Phenix, tot byſtant geſonden, te rugh te wijcken, tot dat Karel Roma, het ſchilt van een vluchteling van d'arm afgetrocken hebbende, en ſijn ſwaert treckende, de ſtrijt, die flaeu begon te worden, weêr oprechte. Hy dreef d'Engelſchen, die dappere tegenſtant boden, te rugh, en vertraeghde niet alleenlijck hun aenval, maer dwong hen oock af te trecken. De dapperheydt van de Kolonel Veer, in de voorſte ſlagh-ordeningen ſtaende, muntte boven d'anderen in dit gevecht uyt. Spinola, de plaetſen, die van d'Engelſchen ingenomen waren, beſichtight hebbende, verſterckte die met nieuwe wercken, en verſwaerde anderen, daer, gelijck hem docht, de noot ſulcks vereyſchte. De belegerden wierden heel flaeumoedigh door dit gerucht; en de Prins beried ſich met de ſijnen, oft hy een nieuwe aenval op 't leger ſou doen, oft ſijn voorneemen nalaten. Spinola deê ſijn uytterſte vermogen om dit te weten. Hy, om deſe oorſaeck de boer, van de welck wy te voren geſproken hebben, met grooter beloften by hem doen komen hebbende, beval hem by de Prins over te gaen, die aen hem brieven, om aen Iuſtinus te brengen, gaf. Maer de boer bracht deſe brieven, toen hy die ontfangen had, aen Spinola, die daer uyt verſtont, dat de Prins aen Iuſtinus ontbood ſoo veel ſchoten met grof geſchut te ſchieten, als hy dagen lijftocht in de ſtadt hadt. Maer ſeker ruyter, Ian Hannen genoemt, getrouwer dan de boer, vond middel om met gelijcke brief, by helder dagh, deur Spinolas leger in de ſtadt te komen, eer Spinola hem ſagh. Iuſtinus, deſe brief ontfangen hebbende, deê tot elfmael van de toren vuur aenſteecken, om daer meê aen te wijſen dat 'er noch voor elf dagen voorraet in de ſtadt was. Prins Frederick, ſiende dat hy den belegerden niet bequamelijck te hulp kon komen, ſtack ſijn leger in brant, en weeck op de ſeven-en-twintighſten van Mey naer de Langeſtraet. Toen dit bekent was, ſchreef de Graef van den Bergh, in de naem van Spinola, een brief aen Iuſtinus, die hy vermaende dat hy, dewijl hy wiſt dat hy van de ſijnen niet geholpen kon worden, om dat ſy alreê geweken waren, de ſtadt op eerlijcke voorwaerden ſou overgeven, en buyten de veſting komen, om op ſekere tijdt en plaets met hem te ſpreken. Iuſtinus, uyt de brieven van de Prins, door Spinola onderſchept, en aen de Graef van den Bergh gelevert, en van deſe weêr aen Iuſtinus geſonden, verſtaende dat de geheele ſaeck en handel aen de vyant ontdeckt was, beloofde de ſtadt over te geven. Spinola gaf het geheel beleyt van 't verdrach aen de Graef van den Bergh over, die door nieuwe brieven verſocht, dat Iuſtinus in de volgende dagh met bequame mannen by geſchrift uytſenden ſou, hoedanige voorwaerden hy verſocht. Iuſtinus verſocht, met toeſtemming der ſtedelingen, en van d'overſten der krijghslieden, dat de Graef van den Bergh in de volgende dagh, ten ſeven uren, op een geſtelde plaets verſchijnen ſou. De Graef van den Bergh, met twee verſelt, quam ter geſtelde plaets. De Gemachtighden van de ſtadt gingen hem te gemoet. Men vertoonde de voorwaerden van 't verdrach, die alle van de Graef van den Bergh toegeſtaen wierden, behalven drie, van de welcken in 't geſpreck van de voormiddagh gehandelt, en met Spinola geraetpleeght wierd. Al de voorwaerden wierden eyndelijck toegeſtaen, en twee geſchriften daer af gemaeckt; 't een van Spinola, en 't ander van Iuſtinus onderteeckent. Spinola beſchickte ſchepen en wagenen, om de ſiecken, en 't reys-tuygh wech te voeren. Men leverde gyſelaers van weêrſijden. De beſettelingen trocken op de vijfde dagh van Iunius uyt de ſtadt, en de Koningſchen daer in, onder de welcken Spinola een van d'eerſte was. Toen 't gerucht van deſe verovering verſpreyd was, quam Iſabella Clara Eugenia te Breda. Men ſtack over al vuren aen. Al 't geſchut wierd losgeſchoten. Vrbanus d'achtſte ſond van Romen door brieven ſijn Apoſtoliſche ſegening aen Iſabella en Spinola. Men ſette in de groote Kerck van Breda dit opſchrift, om aen te wijſen in welck jaer de ſtadt Breda den Vereenighde Staten weêr afgewonnen was:

AMBROSI SPINOLÆ
VIGILANTIA
BREDA
EXPVGNATA.

GVNSTIGE LESER,

Wy hebben de Beſchrijvingen der mindere ſteden van Brabant hier by gevoeght, doch ſonder afteeckeningen, om dat ick die niet heb konnen bekomen.

AERSCHOT.

HOewel het meeſte deel der menſchen ſich nergens anders op, dan op hun rijckdommen en ſchatten konnen beroemen, en niets hebben, dat prijſelijckis, dan de tijtelen en eernamen van de landen en kaſteelen, die ſy beſitten; ſoo moet men nochtans belijden dat 'er veel anderen ſijn, diens landen en heerlijckheden geen naem en achting hebben, dan de gene, die ſy van de grootheyt en dapperheyt van hun meeſters en voorſaten hebben. De ſtadt Aerſchot is een getuygh hier af, want ſy was niet meer dan een Markgraeffſchap, eer KeyſerKarel de vijfde haer tot een Hartoghdom verhief. Deſe Keyſer ſagh meer op de dapperheyt en goede dienſten van haer Meeſters, en van d'andere rijcke landen, die ſy in Henegouwe beſaten, dan op de grootheyt van deſe ſtadt en Heerlijckheyt. Deſe ſtadt, hoewel kleyn, is echter vermaert voor een ſeer oude Baronny, gelijckmen men dat noemt, oft Heerlijckheyt. *Gelegenheyt.* Sy is geſticht op de kleyne beeck de Demer, en heeft Leuven en Dieſt tot geburen; welke twee ſteden op gelijcke ruymten van drie mijlen van haer gelegen ſijn. Sy leght vier groote mijlen van Mechelen, en oock ſoo veel van Lier. Maer om weêr tot haer Heeren te keren; het verſtrekt *Heeren.* tot haer groote eer en achting, dat ſy door de deurluchtigſte Vorſten van Croy beſeten word: want deſe Heeren ſijn herkomſtigh uyt een ſeer oude en edele ſtam van Vranckrijck, die byna altijt eenige helden voortgebracht heeft. Maer de voornaemſte onder hen heeft geweeſt Willem van Croy, Heer van Cervia, die tot aen ſijn doot, met de grootſte achtbaerheyt, de voorgenoemde Keyſer onderweſen en beſtiert heeft, die, tot vergelding hier af, de macht en heerſchappy van 't geſlacht van Croy vermeerde in verſcheyde Lantſchappen van Nederlant, en voornamelijck in Henegouwen.

HOOGHSTRATEN.

WY mogen van deſe ſtadt het ſelve ſeggen, dat wy van de voorgaende geſeght hebben. Want hoewel ſy niet meer dan een kleyne ſtadt, ſonder muren en wallen, was, ſoo wierd ſy echter van Keyſer Karel de vijfde als uyt het *Graefſchap.* ſlijck opgeheven, en tot een Graefſchap gemaeckt. Sy leght even verre van Antwerpen als van Bergen, te weten, ſes mijlen. Deſe ſtadt, hoewel kleyn, heeft nochtans verſcheyde geleerde mannen voortgebracht, onder de welcken Anthonius Schorus, als de Son op de middagh, uytſteeckt. *Kaſteel.* Ontrent een derde deel van een mijl van Hooghſtraten leght een ſeer ſterck kaſteel, dat tegen d'aenval der vyanden wel verſorght is, *Gelegenheyt.* en de ſtoel en ſetel der Graven verſtreckt. Sy is geſticht op de ſnelle vloet de Mark, die niet verre van daer haer oorſprong heeft, en deur Breda vloeyende, een weynigh beneden Sevenbergen haer loop in de Maes neemt. Dit Graefſchap heeft onder ſich eenige dorpen, en ſtreckt haer gebiet wijt en breet uyt. De Graven van Hooghſtraten ſijn uyt het deurluchtighſte geſlacht van Lalain geſproten. *Heeren.*

Omtrent een mijl van Hooghſtraten legt het *Loonhoute.* groote en ſchoone dorp Loonhoute, de geboorte plaets van de uytmuntende Mathematicus oft Wiskonſtenaer, Iohannes Stadius, de ſchrijver *Iohannes Stadius.* van veel wercken; gelijck blijckt uyt de Biblioteeck oft boeckery van Conradus Geſnerus, onlangs door Ioſias Simlerus vergroot; in de welcke niet alleenlijck de namen der oude en nieuwe Schrijvers, maer oock beſonderlijck al de namen van hun wercken en geſchriften vaerdighlijck te vinden ſijn. Seker een moejelijck en treffelijck werck, nut tot verſcheyde oeffeningen, maer voornamelijck voor de gene, die ſich in de geleertheyt oeffenen.

MEGEN.

MEn ſegh van 't gewelt des waters 't gene dat men wil: maer de menſchen bevinden dat echter een ſoo goede gebuur, om de groote dienſt, die ſy daer af krijgen, inſonderheyt van de groote rivieren, dat ſy gewoonlijck hun wooning aen haer oevers maken. En dit is d'oorſaeck dat wy de groote ſtroomen, die beſt te bevaren ſijn, met ſteden, vlecken, dorpen en kaſteelen deur- *Gelegenheyt.* gaens beſoomt ſien. De kleyne ſtad Megen heeft oock dit voordeel, dat ſy aen d'oever van de Maes gelegen is, omtrent drie mijlen van 's Hertogen-boſch. Seker, een tamelijcke ſtadt, die door haer heerſchappy en gebiedt vermaert is, en oock de naem van Graefſchap voert. Sy had tot haer Graef de dapperſte Vorſt, Karel van Brimeu, Ridder van 't gulde Vlies, Gouverneur oft Lantvooght des Konings van 't Hertoghdom van Gelderlant, en van 't Graefſchap Zutphen, die, geſtorven ſijnde, ſijn nicht tot ſijn erfgenaem naliet, die aen een der ſonen van Barlemont gehuwt was, en die, haer eerſte gemael verloren hebbende, aen de Prins van Chimay gehuwt is, van de welcke Guicciardijn elders ſpreeckt.

DIEST.

Gelegenheyt.

Dieſt is gelegen aen de riviere de Demer, een mijl van Halle, en drie mijlen van Thienen: een cierlijcke ſtadt, en vermaert door haer heerſchappy, die ſich wijt uytſtreckt, daer veel lakenen, en andere diergelijcke waren gemaeckt worden. Sy heeft twee Collegien, oft vergaderingen van Kanonicken; d'een van de heylige Sulpitius, en d'ander van de heylige Iohannes. Te Dieſt is geboren Nicolaus Clenardus, een ſeer geleert man in de drie talen, en ſchrijver van verſcheyde geleerde wercken, en onder deſen ſijn Grieckſche Grammatica oft Letterkonſt; die by alle leergierigen in 't gebruyck is. Hy ſchreef oock onderwijſingen in de Hebreeuſche tael, tot ſijn groote lof, en nuttigheyt der leerlingen. Ia hy leerde oock te Granada in Spanjen d'Arabiſche tael, en trock, om beter kennis daer af te krijgen, in 't jaer cIↃ IↃ XL, naer Afrika ſelf, in 't vermaerde Koninckrijck Fez, daer hy, om ſijn deuchden, van de Koning ſelf in hooge achting wierd gehouden, en met veel gunſtbewijſen vereert. Deſe uytmuntende man had een ſeer ſware en heldachtige ſaeck, die gelijckelijck oock godtvruchtigh was, in ſijn gemoed begrepen, namelijck, d'Arabiſche tael ſoo volmaecktelijck te leeren, dat ſy hem daer na dienſtigh kon ſijn, om tegen de Mahometaenſche ſecte en aenhang te ſchrijven: want hy ſeyde, dat hy de Coran, die in Arabiſche tael geſchreven is, gelijck wy weten, wel en aendachtighlijck geleſen hadt, gelijck oock ſeker ander Schrijver van die aenhang, Sunna genoemt, en dat hy daer in eenige dingen gevonden hadt, die ſoo belachelijck, en licht te wederleggen waren, dat hy vaſtelijck beſloten had dit werck by der hant te nemen; om door deſe middel van te ſchrijven, en te redeneren 't gene uyt te wercken, 't welck men tot aen deſe dagh met wapenen en gewelt niet hadt konnen verkrijgen. Maer de doot, dickwils gewent de treffelijckſte voornemens der menſchen tegen te ſtaen, en af te breken, ſtelde ſich oock tegen dit beſluyt, tot groote en ſware ſchade van de Chriſtelijcke Gemeente. Dieſt voert de naem en waerdigheyt van Baronny, en de Baron daer af is, door eenigh oudt voorrecht, Burghgraef van Antwerpen. De Prins van Oranje is tegenwoordelijck Baron van Dieſt; welcke Baronny, door verwiſſeling van de ſtadt Sittert met de Hertogh van Kleef, aen de voorouders van deſe Vorſt gekomen is. Aen deſe ſtadt legt d'edelſte Commandery van Beckenvort, van d'ordening der Duytſche Ridders. Het landt daer rontom is heel luſtigh, en vol wijngaerden, die overvloet van wijn geven.

Kanoniken. Nicolaus Clenardus.

Heeren.

GEMBLOVRS.

Emblours, van de Latijnen *Gemblacum* genoemt, leght omtrent drie mijlen van Namen, en vijf kleyne mijlen van Nivelle. Sy was eertijdts een Graefſchap, maer, ſedert in een Abdy verandert, heeft deſe oude waerdicheyt verloren; ja ſoodanigh, dat by 't gemeen naeuwelijks eenigh gewach daer af gemaeckt word. Doch tot gedachtenis van de ſtichter daer af, namelijck de heylige Guibertus, een Heer van edel geſlacht, ſoo heeft d'Abt, als ſijn naſaet, in de vergaderingen van dit Lantſchap, onder d'edelen d'eerſte, maer onder de Prelaten van Brabandt de leſte plaets. Hy is niet alleenlijck een geeſtelijck, maer oock een wereltlijk Heer van de ſtadt. Deſe Abdy is ſeer groot en rijck, en haer gebouwen koſtelijck en heerlijck, en, in de tijdt van Stephanus de ſevende, Paus van Romen, gebout. De geleerde Platina ſpreeckt oock hier af met groote lof in deſe woorden: *Ick ſal oock aen de verdienſten van deſe Paus de heylige Vigibertus, een edel Vorſt van Lotharingen, toeſchrijven, die in korte tijt, op ſijn eygen koſten, het Klooſter van Gemblours, met heerlijcke wercken, geſticht heeft.* In dit Klooſter is een ſeer vermaerde Bibliotheek, daer in veel oude boecken ſijn met de hant geſchreven, en nooit door den druck in 't licht gebracht, van de welcken Eraſmus van Rotterdam dickwils ſpreekt. Vele Schrijvers, door deſe Biblioteeck geholpen, maken dickwils eerlijck gewach daer af. Uyt dit Klooſter ſijn oock te voorſchijn gekomen veel geleerde en vermaerde Monicken, onder de welcken, gelijck een Huys-vader, voor aen treed Sigebertus, een treffelijck Hiſtorie-ſchrijver, die ook veel andere goede wercken gemaeckt heeft. Op de grenspalen van de ſtadt geſchiede, in 't jaer cIↃ IↃ LXXVIII, de gedenckwaerdige ſtrijt tuſſchen het Koninclijk leger, onder 't beleyt van Graef Ioan van Ooſtenrijck, en dat van d'algemeene Staten van Nederlandt, over 't welck, in 't afweſen van de Graef van Lalain, de Heer van Gogniac het gebiedt hadt: daer, voornamelijck door de dapperheyt van de Prins van Parma, de Koningſchen, ſonder eenigh verlies t'ontfangen, de verwinning verkregen, op de welcke ſedert volghde d'overgeving van deſe kleyne ſtadt, gelijck oock van Leuven, Thienen, Aerſchot, Sichem, Dieſt, en van andere gewichtige plaetſen.

Stichter.

Biblioteeck.

Sigebertus.

HALLE.

Halle, dat van de Latijnſche Schrijvers oock *Halena* genoemt word, leght aen de beeck Gete, twee mijlen van Leuven, en vier van Landen. Deſe ſtadt, die in d'uyterſte deelen van Brabant, op de grenſen van 't landt van Luyck, en oock niet verre van Gelderlandt gelegen is, heeft oock dickwils d'ellenden van d'oorlogh beproeft, en is tot verſcheyde malen rampſalighlijck neêr-gevelt. Haer Vorſten hebben dieshalven haer met treffelijcke hantveſten beſchoncken, op dat ſy weêr opgebouwt en vernieuwt ſou worden.

Gelegenheyt.

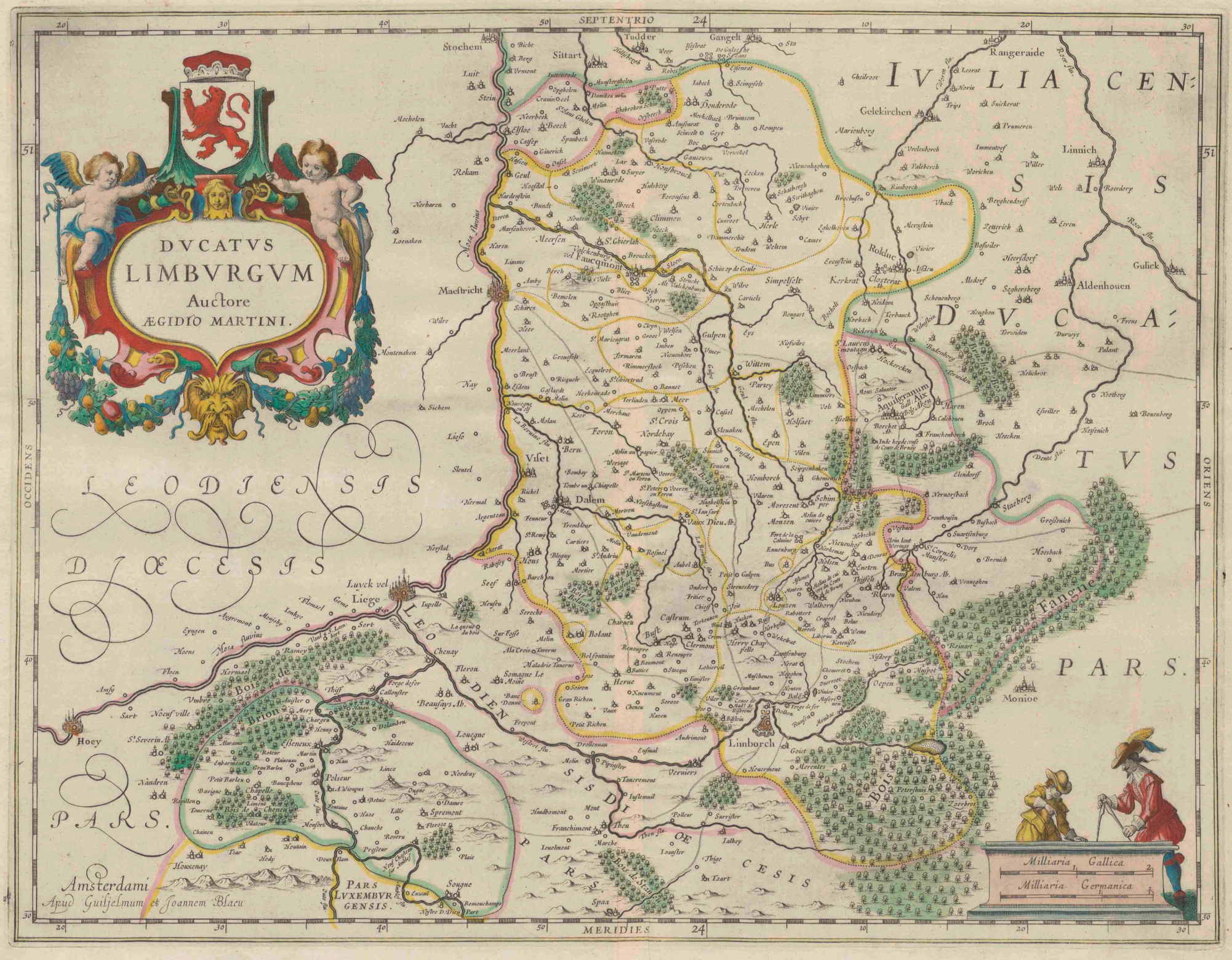
DVCATVS
LIMBVRGVM
Auctore
ÆGIDIO MARTINI.
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS
IVLIACENSIS
DVCATVS
LEODIENSIS
DIŒCESIS
PARS.
PARS.
PARS LVXEMBVRGENSIS.
Bois de Brion
Bois de Fangne
Milliaria Gallica
Milliaria Germanica
Amsterdami
Apud Guiljelmum et Joannem Blaeu

L I M B V R G H.

INdien de konſtelijcke lichaemen met de naturelijcke lichamen gelijckformigh behooren te ſijn, ſoo bevind ick dat men de ſtadt Limburgh niet qualijck voor de hooftſtadt van 't Lantſchap, dat gelijcke naem voert, genomen heeft: want gelijck het hooft van 't dier altijdt boven al d'andere deelen des lichaems uytſteeckt; ſoo heeft men deſe ſtadt oock op een hooge en uytſteeckende plaets gebouwt, als om over al de plaetſen, ſteden en dorpen van 't lichaem van dit Lantſchap de voorſitting te hebben. Ick weet niet oft dit d'inſicht van haer ſtichters heeft geweeſt; maer ick kan wel ramen, dat ſy dit gedaen hebben, om ſich van 't voordeel der plaets te dienen. *Gelegenheyt.* Want deſe ſtadt, in 't geberghte gelegen, met een muur, en met bequame torens tot beſcherming beſloten, en met een ſterck kaſteel verſterckt, wiens torens, muur en tegenweer van ſeer harde ſteen, die d'aerde daer beſchickt, gebouwt, en op de rugh van een afgehouwe rots geſticht, door geen verborge mijnen onder d'aerde omgeworpen, en met geen gereetſchap, dat de muren breeckt, neêrgevelt konnen worden, om dat ſy op een harde klip ſtaen, daer men niet deurbreecken kan. Ick magh oock ſeggen, dat de vermakelijckheyt van de plaets veel tot haer ſtichting geholpen heeft: want ſy is van boſſchen, met eycken en bocke-boomen beſet, daer veel genees-kruyden te vinden ſijn. De vloet de Weſe, die ſy gemeenelijck Weſdret noemen, ſtroomt in een groot dal, dat aen de voet van de bergh is, en groot gerief aen de lieden van dat geweſt geeft. Deſe vloet neemt haer eerſte oorſprong in 't boſch van Ardenne, en, deur 't lant van Limburgh met een ſoet gedruys vloejende, vermengt ſich eyndelijck by de ſtadt Luyck in de Maes. Deſe vloet dient tot het gebruyck van veel dingen, maer voornamelijck tot de meulenaers, en lakenverwers, die in de voorſtadt Dolhen veel winckels hebben. *Vruchtbaerheyt der landouwe.* Het landt is daer oock ſeer bequaem, en vruchtbaer van alle nootſaeckelijcke dingen, behalven van wijn, die daer, om d'ongematigtheyt des hemels, niet te vinden is. Men ſiet daer veel landen, die ſeer vruchtbaer ſijn tot weyde der beeſten, en voornamelijck by het dorp Hervie. De kaes, die goet van ſmaeck, en bovengewoon groot is, maeckt het lant van Limburgh prijſſelijck. Men pluckt hier, door een ſelve weldaet van d'aerde, veel krachtige kruyden, ſoo wel bequaem om tot geneesmiddelen te gebruycken, als om t'eten. Men oogſt hier oock ſeer ſware tarwe en ſpelte, van 't welck ſy ſeer wit broot backen. D'inwoonders hebben oock garſt, van de welcke ſy, om 't gebreck van wijn, bier brouwen, 't welck ſy met ſoo groot een dorſt en graegheyt drincken, dat, in hun gaſtmalen, de dienaers naeuwelijcks gaeu genoegh de kroeſen en bekers vullen konnon. Sy gebruycken deſe dranck al te onmatelijck, en dwingen malkander met kracht tot drincken. Seker, 't is te wenſchen dat ſy de gewoonte der Egyptenaers navolghden, die in hun gaſtmalen de beeltenis van een doot man omdroegen, en tot ieder van de genoden ſeyden: eet en drinckt, terwijl ghy deſe aenſchout; ſoodanigh ſult ghy na de doot worden.

Mijnen. Het lant van Limburgh heeft oock veel mijnen van loot en yſer, en geeft groote rijckdom aen haer bouwers. Ia de Calaminariſche ſteen, by Plinius als een genees-middel gepreſen, word daer oock, by Henricks Kapelle, in 't boſch van Aken, uyt d'aderen van 't lant gedolven. Men vindt daer oock in veel plaetſen ſwarte kool-ſteen, die veel ſwavel in ſich heeft, en voor de ſmeden, en tot bewaring van vuur in 't huys, ſeer dienſtigh is. Hier worden oock uyt de verborge ingewanden van d'aerde verſcheyde ſteenen gegraven, gelijck die van Namen, die de ſchijn van Marmer en Iaſpis vertoonen, en met wit, ſwart, doncker, en met verſcheyde plecken heel cierlijck geſprenckelt ſijn, van de welcken mortiers en tafels, ſoo glad als ſpiegels, gemaeckt worden. Men çiert oock de ſchoorſteenen der heerlijcke huyſen met poſten van deſe ſteen, en de gevels daer af met fraje wercken, die van deſe ſteen gemaeckt worden: oock de graf-ſteden der Vorſten en deurluchtige mannen, en veel andere heerlijcke wercken.

Naem. De naem van Limburgh is niet ſeer oudt; en ick twijfel oft hy voor 't jaer cIↃ L na de koomſt van onſe Salichmaker ſeer bekent heeft geweeſt: in welcke tijdt, gelijck de jaerboecken der Gelderſchen verhalen, Wolfrandus, Abt van Prumien, tegen Hendrick, Graef van Limburgh, om 't recht twiſtte. *Eertijts een Graefſchap.* Dit lant was in 't begin niets anders, dan een Graefſchap: maer de Keyſers, Henricken van Lutzenburgh genoemt, vergunden aen dit volck, dat hun geburen waren, dat het de naem van Hertoghdom voeren ſou. Seker, indien men naer de vruchtbaerheyt van 't lant, menighte der ſteden, en getal der inwoonders oordeelen ſou, ſoo ſchijnt het dat men deſe naem eer aen Vlaenderen behoort op te dragen. Maer de Staten van dat landt verkieſen liever de voorgang onder de Graven te hebben, dan onder de Hertogen te volgen. De Vorſten en eygenaers van Limburgh hebben niet alleenlijck dit Hertoghdom, maer oock eenige jaren lang het Hertoghdom van Lottheringen beſeten. *Wanneer aen de Hertogen van Brabandt gekomen.* Maer toen Hendrick, de leſte Hertogh van dit lant, ſonder kinderen geſtorven was, quam in 't jaer cIↃ cc xcIII, Iohannes, Hertogh van Brabant, in deſe heerſchappy. Deſe, hoewel hy het al te voren gekocht had, bracht het echter ſedert met de wapenen onder ſich, na dat hy tegen de Graef van Gelderlant, die deſe heerſchappy aen ſich hadt getrocken, in een gedenckwaerdige ſtrijt by 't kaſteel Voronca, geſlagen, en met hem de Biſſchop van Keulen gevangen hadt. In deſe ſtrijt wierd oock verſlagen de Graef van Lutzenburgh, met twee oft drie van ſijn broe-

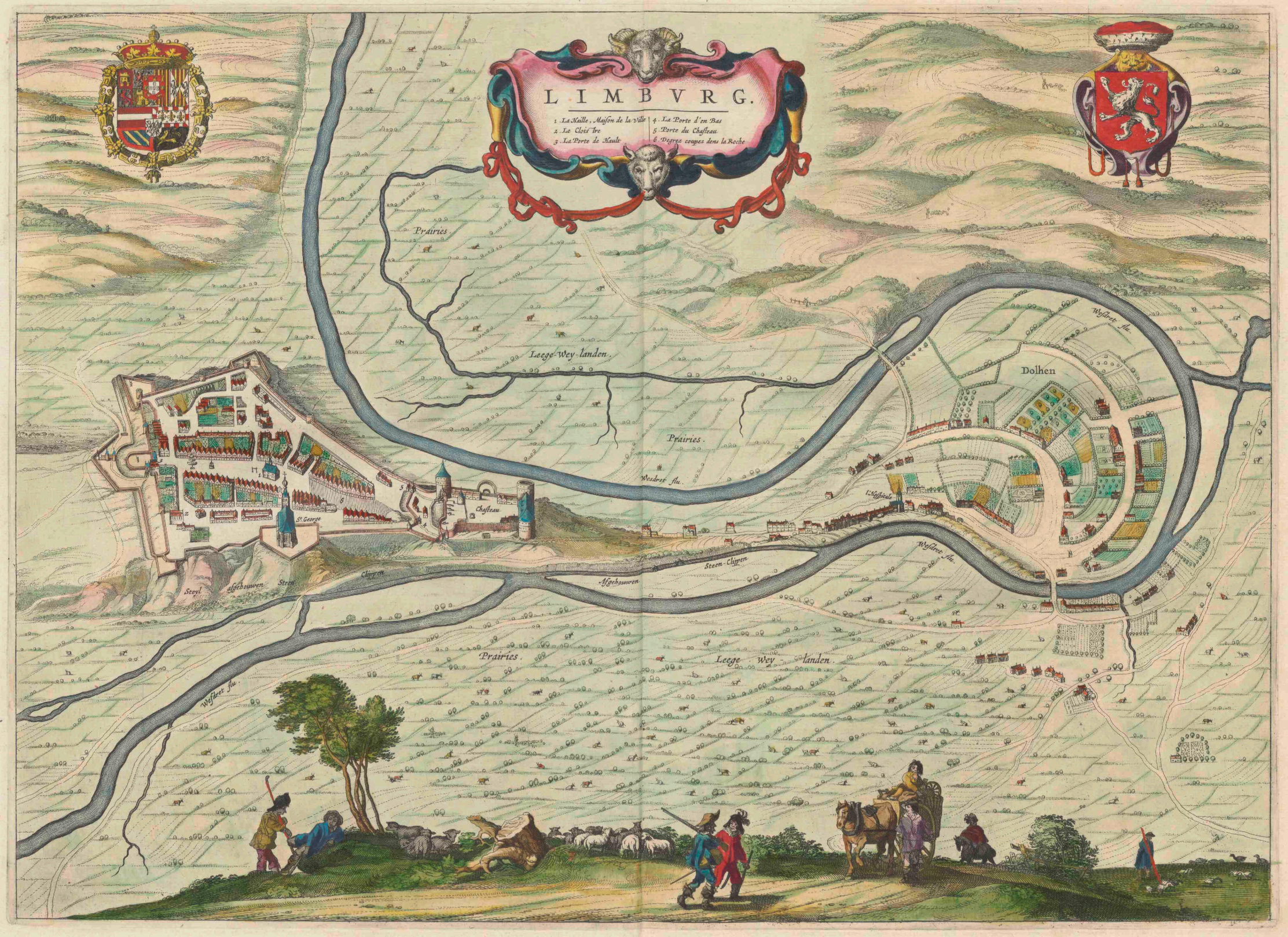
LIMBVRG.
1. La Haille, Maison de la Ville
2. Le Clois tre
3. La Porte de Hault
4. La Porte d'en Bas
5. Porte du Chasteau
6. Degrez coupez dens la Roche
Prairies
Leege-Wey-landen
Prairies
Wesdret flu
Dolhen
Wesdret flu
Chasteau
St. George
Steyl
afgehouwen
Steen
Clippen
Afgehouwen
Steen-Clippen
Wesdret flu
Prairies
Leege Wey landen
Wesdret flu

ders, die alle, als bontgenoten van de Graef van Gelder, byſtant aen hem gedaen hadden. Iohannes, Hertogh van Brabant, deſe verwinning verkregen hebbende, beval dat men 't kaſteel Voronca neêrwerpen, en tot aen de gront ſlechten ſou: en ſedert deſe tijdt is deſe heerſchappy vredigh onder de vooghdy der Hertogen van Brabant gebleven. Dit is d'oorſaeck, dat de Limburgers, Valckenburgers, Dalemmers, en d'andere vlecken over de Maes hun hooger beroep in de ſaken van 't gerecht, die 't lijf oft de goederen aengaen, op de Brabantſche kamer doen, welcks plaets en verblijf altijt te Bruſſel is. Voorts, ſy kennen, in 't verſchil en in de bediening der Kerckelijcke ſaken, de Biſſchop van Luyck, in welcks Biſchdom ſy gelegen ſijn, tot hun Heer.

Dorpen Vpen en Hervie.

Behalven veel dorpen, met huyſen en inwoonders vervult, ſijn noch in 't Hertoghdom van Limburgh twee groote vlecken, die voor ſteden mogen deurgaen, en Vpen en Hervie genoemt ſijn; beyde door rijcke en groote kooplieden bewoont, die met hun koopmanſchappen, voornamelijck in lakens en ſpijkers beſtaende, tweemael des jaers naer de groote markt van Frankfort trecken, en daer groote winſt en voordeel doen. Omtrent een mijl van de ſtadt is het heerlijck en ſeer oudt Ciſtertienſer Klooſter, Godsdal genoemt, van Hertogh Hendrick de tweede geſticht, diens gebeente, in een ſteene graf beſloten, daer bewaert word. Hier is oock de begraefplaets der edelen van Roſmel. In 't lant van Limburgh komen oock veel fonteynen oft ſpringbronnen te voorſchijn, die ten dienſt van 't huys, en tot vermaeck ſtrecken. Maer in dit geheel geweſt munt boven alle uyt deſe bron van 't Ardenner-boſch, die twee mijlen van Limburgh, in het dorp Spae, nu over de geheele werelt vermaert, uytbarſt, daer gedurighlijck ſoo wel d'ingeborenen, als de vreemdelingen, uyt de verſt-gelegen deelen des werelts, in groot getal te ſamen komen, om ſich te verquicken, en hun geſontheyt weêr te krijgen; en oock om ſich van de ſieckten, daer meê ſy gedreyght worden, te bevryen. Voorts, hoewel de ſtadt Limburg, in enge palen beſloten, niet rijck van inwoonders is, ſoo ſal men deſe ſtadt echter niet van de minſte ſtaet en waerdigheyt oordeelen, indien men de dingen, die de ſteden meeſt prijſſelijck maken, en 't getal der vermaerde mannen, die hier uyt geſproten ſijn, aenmerckt: in voegen dat hier af met recht deſe reden van Virgilius geſeght magh worden: *Pauci numero, ſed vivida virtus*; dat is: *Weynigh in getal, maer een wackere deught*. Want daer is niet veel aengelegen van hoedanige gelegenheyt, gebouw, getal en menighte der Burgers de ſteden ſijn, maer hoe groot een eendracht der gemoeden men daer vindt, hoedanigh een glans der deughden ſy hebben, en in welck een godtsdienſt ſy opgetrocken ſijn. En gelijck de waerdigheyt en treffelijckheyt der vruchten de boom prijſſelijk maeckt; ſoo worden de ſteden oock meeſt verheerlijckt door de voortbrenging van ſoodanige mannen, die in deughden, geleertheyt, en waerdigheyt uytgemunt hebben. De gene dan, die door hun geboorte deſe ſtadt heerlijck maken,

Spaewater.

Geleerde mannen.

ſijn Hermannus Ravius, Abt van S. Iacob; Nicolaus Bilſteyn, Bellireditus, van d'ordening der Premonſtratenſen, en Abt van de ſelve ordening by de Luyckenaers; Lambertus, overſte van 't Klooſter van Gods-dal, in 't Hertoghdom van Limburgh, van de Ciſtertienſer ordening, een ſeer vroom en gaſtvry man; Willem Vilkinius; Gilbertus van Limburgh, Medicijnmeeſter; Willem Gulpen; Nicolaus Weſtenradius, Kanonick, Aertsdiaken en Kancelier van Luyck, een Prelaet, die door ſijn geleertheyt en deucht ſeer gepreſen was; en Iohannes Flemingus, Burger van Antwerpen, een geleert man, en treffelijck Poëet.

KLEYNE STEDEN.

V *Alckenburgh*, in Franſche tael *Fauquemont*, is een ſtadt, tamelijck groot, en wel verſterckt, en voert heerſchappy over eenige landen en dorpen, daer rontom gelegen. Sy leght drie groote mijlen van Aken, en twee kleyne mijlen van Maeſtricht. Iohannes, de derde van die naem, Hertogh van Brabant, bracht deſe heerſchappy onder ſich, en won haer, met gewelt en met de wapenen, van Reynoldus van Valckenburgh, een ongeruſt en oproerigh man, die dien van Maeſtricht en de geburige plaetſen groote overlaſt aendeê. Hy wierd dieshalven door de Hertogh van Brabant tot reden gebracht, en eyndelijck in de gevangenis geworpen. *Valckenburgh.*

Dalem, hoewel een ſeer kleyne ſtadt, heeft echter een ſeer ſterck kaſteel, en leght drie groote mijlen van Aken, en noch twee grooter mijlen van Luyck. Deſe plaets voert de tijtel van Graefſchap, en heeft gebied over eenige landen en dorpen over de Maes. Hendrik de tweede, Hertogh van Brabant, heeft deſe plaets aen ſijn heerſchappy gevoeght. *Dalem.*

Hertogen-rode, van de Latijnen *Rhoda-Ducis*, en van de Franſchen *Rode le Duc* genoemt, is een ſeer kleyn, maer echter net en çierlijck ſtedeken, en door een oudt kaſteel bekent. Sy leght omtrent een mijl van Valckenburgh, en is de vierde onder de kleyne heerſchappyen van Brabant over de Maes, die alle wel een hooge en opperſte rechtſpraeck hebben, maer men magh ſich echter van daer op de Kancelrye beroepen. *Hertogenrode.*

Carpen, tuſſchen 't lant van Gulick en Keulen gelegen, is twee mijlen van den Rhijn, een groot en ruym dorp, dat byna een kleyn ſtedeken gelijckt. Sy is in hooge achting door een collegiate Kerck, gelijck ſy die noemen, en door de koopmanſchappen en jaermarckten. By dit dorp is een kaſteel, tamelijck ſterck tegen d'aenval der vyanden; deſe beyde plaetſen maken te ſamen een heerſchappy, die niet te verſmaden is, en eertijts haer beſondere en eygen Heer had. Maer Iohannes, Hertogh van Brabant, overwegende hoe nut en dienſtigh deſe heerſchappy aen de ſijne weſen ſou, kocht haer, toen de gelegentheyt ſich aenboodt, van de Gymniſche Heeren, en voeghde haer aen ſijn overige heerſchappyen over de Maes; ſchoon ſy haer beſondere overſte heeft, en altijt met een ſtercke beſetting verſien is. *Carpen.*

STEDEN
VAN
LVXENBVRGH.

ГАХЕИВАКСН

ДИ

SLEDEИ

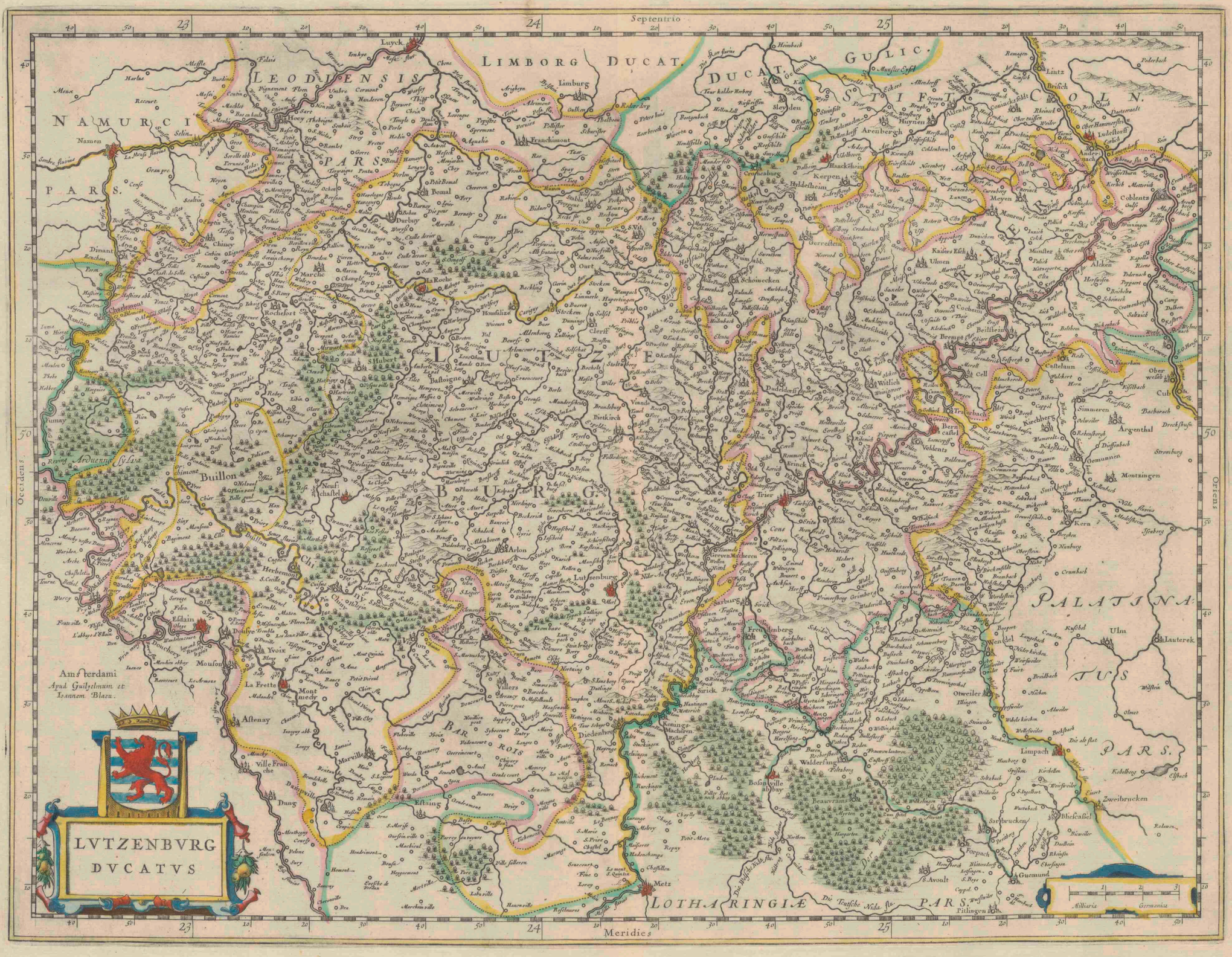
LVTZENBVRG
DVCATVS
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
LIMBORG DUCAT.
DUCAT. GULIC.
STIFT COLN.
LEODIENSIS PARS.
NAMURCI PARS.
LUTZENBURG
BURG.
PALATINATUS PARS.
LOTHARINGIÆ PARS.
Amsterdami
Apud Guilyelmum et Ioannem Blaeu.
Milliaria Germanica

L V T S E N B V R G.

INdien d'afgodendienſt eenighſins verontſchuldight kon worden, en t'onrecht ſich niet ſoodanigh tegen de Schepper kantte, dat het hem uyt de troon wil trecken, om daer ſijn ſchepſelen in te ſtellen, en ſijn eer, daer over hy ſoo ſorghvuldigh is, als voor d'appel van ſijn oogen, te vernederen, en met voeten te treden; ſoo ſou d'afgodendienſt van deſe volcken, die aen de zon en ſtarren een beſondere eer en Godsdienſt beweſen, meer verontſchuldiging vinden, dan die van deſe grove en plompe volcken, die, door een waengelovige plompigheyt, d'eer aen de verachte dieren opdragen, en oock het werck van hun eygen handen aenbaden. Ick ſal dieshalven d'oude Lutſenburgers gaerne hier in verſchoonen, om de fraje oorſprong des naems van hun ſtadt, dewijl ſy deſe naem van Lutſenburg, die ick geloof waerſchijnelijcker van de Latijnſche gekoppelde naem van *Lucisburgum* te komen, aen deſe Stadt gegeven hebben, alleenlijck uyt gewoonte, die ſy hadden, van hun ſteden, en andere plaetſen van belang naer de naem der valſche goden, die ſy aenbaden, te noemen; en het welck oock betoont, dat ſy noch beter gevoelen van de Godheyt hadden, door d'aenbidding van 't edelſte licht van alle lichamen, dan d'anderen, die de krokodillen en padden voor hun grootſte goden aenbaden. Ick weet dat 'er eenigen ſijn, die hen opentlijck willen verſchoonen, met deſe naem uyt een andere oorſprong af te leyden, en hem een weynigh te veranderen, naer de naem van de vloet, van de Latijnen *Aliſuncia*, en in d'eygen tael gemeenelijck *Alzet* genoemt, die tuſſchen de hooge ſtadt, op de bergh geſticht, en tuſſchen de laege ſtadt deurvloeyt. Ptolemeus verontſchuldight hen oock, en noemt deſe Stadt *Auguſta Romanduorum*. Maer my dunckt, ſonder daer af ſtoffe tot verwaentheyt te nemen, dat ick hen op een beter middel van hun afgodendienſt beſchutten ſal, met te ſeggen dat ſy, in 't geven van deſe naem, aenwijſen wilden, dat, gelijck de Son de vader der planeten, en van al de lighamen des lichts is, dat hy aen hen meêdeelt, ſy oock door deſe benaming wilden betoonen, dat ſy hun ſtadt voor de Son van hun lantſchap hielden, aen 't welck ſy haer naem ſoo wel, als haer wetten en zeden gaf. Doch dit ſy ſoo 't is, ſy ſijn echter te laſteren, niet om 't geven van deſe naem, om de welck ſy niet meer te beriſpen ſijn, dan om d'andere namen, die ſy aen hun andere ſteden gegeven hebben; maer om hun afgodendienſt, van dewelcke wy tegenwoordighlijck niet voorgenomen hebben te handelen. Om dan eygentlijck de betekenis van deſe naem te verklaren; hy betekent niets anders, dan *Lucisburgum*, dat is, *Burght des lichts*, te weten van de Son, die de moeder van 't licht, en 't hooft van al d'andere planeten oft dwaelſtarren is. Arlun, een Stadt van 't ſelve Hartoghdom, beteeckent in 't Latijn *Ara Lunæ*, dat is, *Autaer van de maen*, om dat hier eertijts een kerck oft altaer van deſe goddin, in de welcke geoffert wierd, geweeſt heeft. Ivoſium, gemeenelijck *Ivois*, betekent, by verſetting van twee letteren, *Iovis*, en wil ſoo veel ſeggen, als de ſtadt, aen Iovis gewijd. Mars, gemeenelijck *Mars in Famenne*, betoont van waer ſy haer oorſprongh heeft; want ſy was eertijts aen Mars gewijd. Vierton beteeckent, met eenige verandering in 't woort, *Veneris donum*, dat is, *Venus gift*. Sathenejum heeft de naem van Saturnus. Mercure is een ſeer groot en ruym dorp tuſſchen het heerlijck kaſteel Soye en het dorp Baſtoigne, en heeft haer naem van Mercurius, aen de welck ſy eertijdts gewijd was, en behoud hem noch. Men vind noch andere oude plaetſen in dit geweſt, die klarelijck aenwijſen, dat ſy de naem van eenige planeten, oft van andere goden dragen, ſchoon die verandert is. Maer 't gene, 't welck dit meer, dan iets anders beveſtight, is Theonville, oft Dietenhoven, een ſtadt van groote naem en belang in dit ſelve Hartoghdom, die ten deel haer naem uyt de Grieckſche tael voert, en *de ſtadt aller goden* betekent; volgens het voorbeelt van 't Roomſche Pantheon, 't welck by oude tijden, gelijck Dio de Hiſtorie-ſchrijver ſeyt, aen al de goden gewijd was, en, heden tot de goddelijcke dienſt geſchickt, *Sancta Maria Rotunda* genoemt word.

Naem.

Lutſenburg is ſeer bequaem van gelegenheyt; groot en ſterck, en noch heden in hooge achting, en met tamelijcke huyſen gebout, hoewel door deſe langdurige oorlogen, d'oorſprong van armoede, en van alle elenden, deſe ſtad niet alleenlijck qualijck onderhouden, maer van een groot deel der inwoonders verlaten is. Haer voornaemſte kerck is aen de heylige Michiel gewijd. Sy heeft oock een heerlijck kloofter van Franciſcus orden, het welck, gelijck uyt eenige geſchriften, in de muuren geſneden, beſpeurt wort, onder d'eerſte en oudſte Kloofters van deſe orden wordt getelt,

Gelegenheydt.

Gewijde plaetſen.

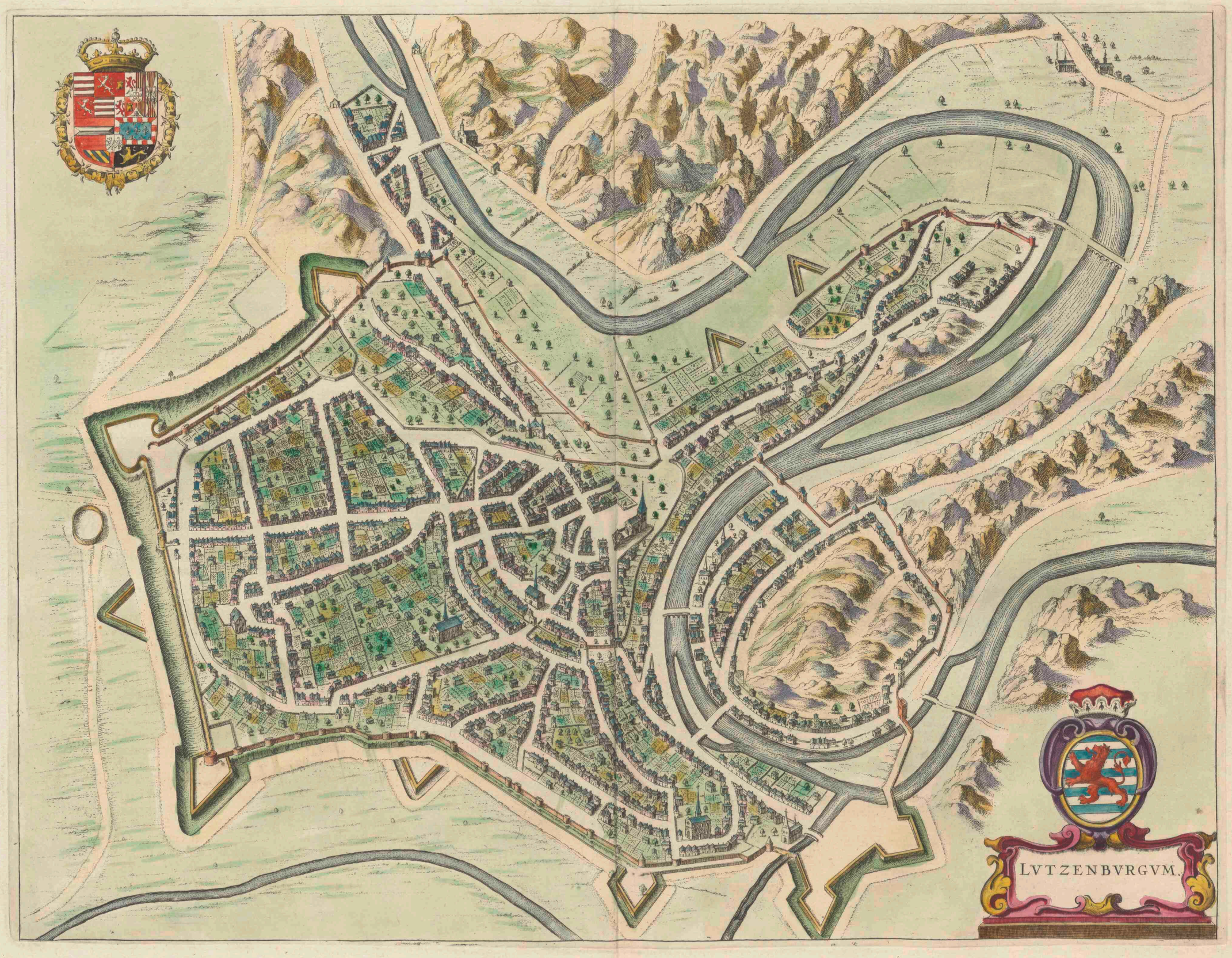
LVTZENBVRGVM.

getelt, en geſticht is toen deſe heylige vader noch leefde. Iohannes, Koning van Bohemen, ſoon van Keyſer Henrick de ſevende, en vader van Keyſer Karel de vierde, legt hier begraven. Deſe, in 't jaer cIↃ ccc XLVIII, voor de Koning van Vranckrijck ſtrijdende, wierd in een veltſlagh tegen d'Engelſchen gedood.

Raet. De Provinciale Raet, uyt de Preſident, eenige Raetsheeren, en andere beſtaende, heeft ſijn ſtoel in deſe Stadt. Men pleyt voor deſe Raet in twee talen, in 't Franſch en Duytſch, naer vereyſch der plaetſen, van dewelcke de pleyten hun oorſprong hebben. Want in dit Hartoghdom ſijn eenige ſteden, die de Duytſche tael gebruycken, gelijk Lutſenburg ſelve, Arlun, Rodemacheren, Theonville oft Dietenhove, en anderen: eenigen gebruycken de Franſche tael, gelijck Ivois, Mommedy, Marville, en Danvillers. De Rechters, die 't vonnis ſpreken, moeten dieshalven daer goede kennis van de beyde talen hebben. Doch men beroept ſich oock van deſe Raet op die van Mechelen, daer de geſchriften en aenwijſingen, in Duytſche ſpraek geſtelt, getrouwelijk in de Franſche tael overgeſet worden. Deſe Stadt heeft voor eenige eeuwen, te weten omtrent in't jaer IↃ cccc LXIII, bekent geweeſt door de waerdigheyt van Graefſchap; en ick bevind dat haer eerſte Graef geweeſt heeft Sigefridus, van de mannelijke ſtam uyt de groote Pharemund, eerſte Koning der Franſchen, geſproten, die uyt Duytslant, om de grenſen van ſijn heerſchappy uyt te breyden, in 't jaer cccc xx in deſe geweſten quam. Maer ſy wiert ſedert tot de waerdigheyt van Hartogdom verheven, en dit, gelijck Munſterus verhaelt, van Wenceſlaus, Koning van Romen, en van Bohemen. Maer anderen verſchillen van Munſterus in de rekening van de tijt, en in de namen der Vorſten, die daer toe opgerecht wierden. De Nederlandſche hiſtorie geeft deſe eer aen Keyſer Karel de vierde: maer Conradus Weckerus aen Henrick de ſevende, die in 't jaer cIↃ ccc XIII in Etrurien geſtorven is. Ick ſtemde beſt overeen met de redenen en achtbaerheydt van Weckerus, om dat ick waerſchijnelijck oordeelde, dat deſe Henrick, d'eerſte Keyſer uyt dit deurluchtigh geſlacht, oock d'eerſte heeft geweeſt, die met deſe waerdigheyt ſijn ſtadt beſchonck. Maer ick, ſedert andere geſchriften en gevoelen vindende, en alle verwarring en verſchil ſchuwende, betoonde my echter volſtandigh, om, ſoo 't mogelijck was, de waerheyt na te ſpeuren, en op te vorſſchen; en heb, na lang ſoecken, de waerheyt als met de vinger getroffen, door 't vinden van 't geſchrift en verdrach van deſe oprechting, die my geluckelijck in handen is gevallen, door de welcke ick bevind dat deſe oprechting geſchiedt is door Keyſer Karel de vierde, (die oock van 't huys van Lutſenburg was) in 't jaer cIↃ ccc LII, tot voordeel van ſijn volle broeder, Wenceſlaus genoemt, Graef der ſelve heerſchappy. Ick dan, om alle menſchen te vernoegen, heb goet gevonden de hantveſt daer af van woort tot woort hier in te voegen, en luyt aldus: *VVaerdſte broeder, vvy, niet op de genegentheydt van 't vleeſch, maer op d'oorſprong van uvv edelheydt ſiende, voornamelijck om dat de grootheydt van uvv heerſchappy, de groote landen, die onder uvv plicht ſtaen, en d'onveranderlijcke getrouheyt van uvv gemeente en volck, door de vvelcke ſy alreê van overlang dit heyligh Rijck ge-eert hebben, dit met recht vereyſchten, hebben heden, in de naem des Heeren, en van onſe Saligmaker, van de vvelck, gelijck men bevind, alle vorſtendommen en eer afkomen, u verheerlijckt, en verheerlijcken u noch, en hebben u verheven en opgerecht, en verheffen en rechten u noch op tot Vorſt en Hertogh van Lutſenburgh, met volle koninglijcke macht der Romeynen. VVy bevelen dieshalven uytdruckelijck, dat ghy en uvv erfgenamen en nakomelingen, als Hertogen van Lutſenburgh, voor eeuvvig alle vvaerdigheyt, edelheyt, recht, vryheyt, macht, eer en gevvoonte ſult genieten en altijt beſitten, die d'andere Vorſten van't heyligh Rijck, en voornamelijck de deurluchtigſte Hertogen, tot aen deſe tijdt genoten hebben, en noch dagelijcks genieten,* &c. Lutſenburg heeft oock in verſcheyde tijden ſware en verſcheyde veranderingen van 't wiſpelturigh geval beproeft, en dickwijls groote elenden geleden, om dat ſy in 't hittighſte van d'oorlogh, als een doel was, 't welck al de ſchoten van 't geval afſtaen moeſt. Want ſy wiert, in't jaer cIↃ IↃ XLII, door de Franſchen, onder 't beleyt des Hertogs van Orleans, ingenomen en uytgeplondert. Deſe, met ſoo groot een ſtraf niet vernoegt, wonnen haer van nieus in 't volgende jaer, en plonderden haer weer uyt. Sy heeft oock in alle andere oorlogen d'uytterſte qualen geleden. In deſe Stadt ſijn geboren deſe twee eerlijcke broeders, de *Naveſien*, *Nicolaus* ſonen; van de welcken d'een, door de gunſt van Keyſer Karel de vijfde, Onder-kancelier van't Roomſche Rijck wierd, in welck hoogh ampt hy geſtorven is, in't jaer cIↃ IↃ XLVII. D'ander, *Ioannes* genoemt, Heer van Chinerie, en Montigni, was Raet van Staet, waerlijck een edel en voorſichtigh man. Hier is oock geboren de geleerde Poëet *Nicolaus Mameranus*: oock *Nicolaus Ruterius*, ſo godvruchtigh en geleert, dat hy Biſſchop van Atrecht geworden is. *Antonius Houſtius*, Doctor der wetten, Raetsheer vande Raet ſijns vaderlants; een man, ſo ſcherpſinnig van oordeel en verſtant, dat hy veel treffelijcke ampten verkregen heeft, en tot de vergadering van de geheime Raet verkoſen wiert.

Eertijts een Graefſchap.

Nu een Hartogdom.

Elenden.

Geleerde lieden.

WAERDE LESER,

Ick geef u hier een tweede Afbeelding van

LVTSENBVRGH,

Op dat 'er niets in 't oude Tooneel van G. Braun ſou ſijn, dat hier gebreeckt. Ick heb d'eerſte beſchrijving getrocken uyt Lodewijk Guicciardin, die groote dienſt aen Nederlandt gedaen heeft. Maer 't gene, dat van Braun hier aengevoeght is, luyd dusdanigh:

DE Stadt LVTSENBVRGH, de hooft-ſtadt van 't Hartogdom van Lutſenburgh, die van Ptolemæus *Auguſta Romanduorum* genoemt wordt, heeft d'oorſprong van haer naem, naer 't gevoelen der Latijnen, verkregen van *Lucis-burgo*, dat is, *Burght des lichts*, om dat d'in woonders van dit landtſchap, boven al d'anderen tot het waen-geloof, en tot de dienſt der valſche goden, en tot de voorſegging en aenbidding der geeſten overgegeven, deſe Stad dus genoemt hebben, om dat ſy hier in boven d'anderen uytgebloncken heeft, en daerom de naem van *Lucis-burgum*, Burght des lichts, verdient heeft, namelijck van de Son, die ſy de vader der lichten, en 't hooft van al de planeten noemen. Sy is in een bequame, ſtercke en ruyme plaets gelegen, en eertijdts vermaert door de verſcheyde gebouſelen der huyſen. Maer ſy, door de rampen van d'oorlogh verwoeſt, kon nauwelijcks van de Burgers, die door d'oorlogh uytgemergelt waren, weêr opgebout worden. Hoewel deſe Stadt, gelijck men verhaelt, in 't begin van haer opgang, namelijck, in de tijd van Keyſer Otto de Groot, alleenlijck in een Burght beſtont, die van ſeker Sigifridus, oft, gelijck andere willen, van Gilbertus, de ſoon van Ricuinus van Arduenne, na dat hy haer van d'Abt van S. Maximinus klooſter te Trier verkregen hadt, vergroot, en met believen van Bruno, Hertogh van Lotteringen, die broeder van Keyſer Otto was, tot het Graefſchap van Lutſenburgh opgerecht wierdt; ſoo heeft echter Wenceſlaus, de broeder van Iohannes van Lutſenburg, door de macht van Keyſer Karel de vierde, welcks oom hy was, de tijtel en eernaem van Hertoghdom aengenomen. Voorts, in deſe vlackte, van de welcke men eerſt naer de Stad opklimt, is een ſteene brug in deſe ſchuynte, over de vloet Aliſunte, gemeenelijck Alſits genoemt. Men ſiet noch heden op een hooge en afgebroken rots, aen weêrſijden de puyn-hoopen der gewelffelen van d'oude Burght, die eertijts Luxemburgh, oft, gelijk eenige willen, Lutſelburgh genoemt wierd, van de welcke eyndelijck de naem van

Naem.

Gelegenheyd.

Lutſenburgh.

de Stad genomen is, gelijck men ſegt. In deſe Stadt is een heerlijck klooſter van Franciſcanen, welcks grontveſt, gelijck men gelooft, in de tijdt van de heylige Franciſcus gelegt is. In dit Klooſter, achter de hooge autaer, wort, in een houte vat, dat altijdt ongedeckt is, byna 't geheele lichaem bewaert van Iohannes, Koning van Bohemen, de ſoon van Keyſer Henrick de ſevende, en de vader van Keyſer Karel de vierde; die, in 't jaer duyſent drie hondert acht-en-veertigh, voor de Koning van Vranckrijck tegen d'Engelſchen ſtrijdende, in de ſtrijt gedoot wierd. Hier is oock een vermaert Klooſter, 't welck gemeenlijck Munſter genoemt word. Men gaet uyt dit Klooſter allengs op naer de Stad, die ſy de nieuwe Stad noemen. Want d'oude Stadt, beneden aen de rots, ter ſlincke-hand, in een diep dal gelegen, wort nu voor de voor-ſtadt gehouden, dewijl ſy, uyt oorſaeck van de hooge bergen, tuſſchen de welcke ſy gelegen is, qualijck beſchermt kan worden. Sy vonden dieshalven geraden op het hooghſte van dit geberghte, daer ſy niet wel beſchadight kon worden, deſe Stadt te bouwen, die ſy de nieuwe Stadt noemen, die met wallen en ſterckten wel verſorght is, op een ſelve wijſe, gelijck ſy heden geſticht worden, om 't gewelt van 't geſchut tegen te ſtaen. In dit kaſteel is geboren Hendrick de ſevende, Roomſch Keyſer, en ſijn ſoon Iohannes, een vermaert Koning van Bohemen, uyt de welck Keyſer Karel de vierde geſproten is, die Wenceſlaus en Sigiſmundus, beyde Keyſers, tot ſonen heeft gehad. Hier ſijn veel Hertogen, Hertoginnen, Graven en Gravinnen geboren. Deſe ſtadt, die niet met ſpringende wateren verſorght is, heeft veel water-backen, die twee of drie hondert tonnen groot ſijn, in de welcken ſy 't regen-water vergaderen. Hier ſijn echter twee putten, d'een in 't klooſter van S. Franciſcus, en d'ander by S. Clara, die ſy, uyt oorſaeck van de diepte, ſelden gebruycken. Maer de ſtedelingen doen het fonteyn-water, dat ſy in de beneden rotſen van de Stadt hebben, door hun dienſtmaeghden halen; daer uyt geſproten is, dat de Lutſenburgers de ſelve maeghden ezelinnen noemen, om dat ſy alle dagen twee oft drie malen moeten afgaen, om water te halen.

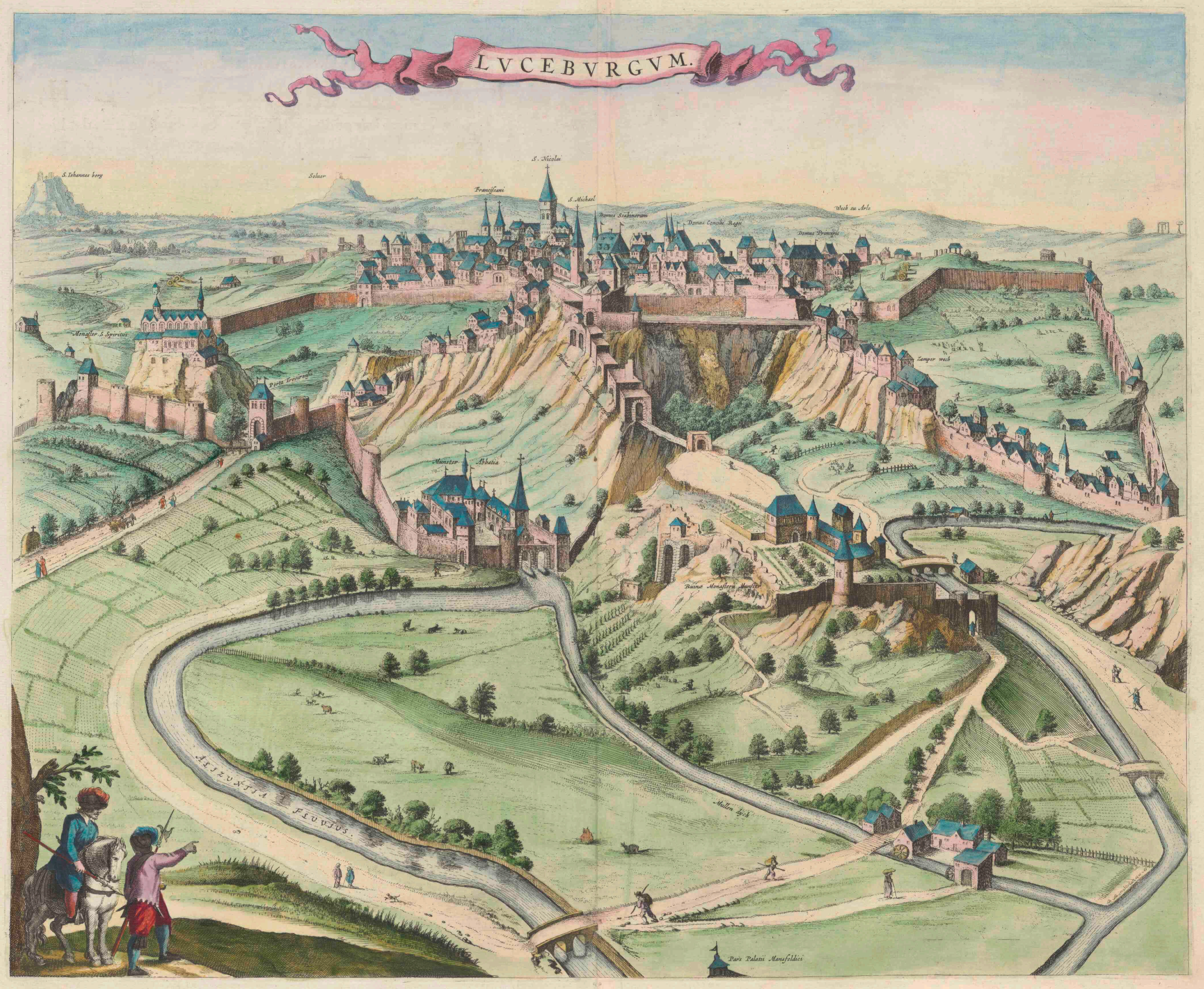
LVCEBVRGVM.
S. Iohannes berg
Soluer
S. Nicolai
Franciscani
S. Michael
Domus Scabinorum
Domus Concilii Regii
Domus Principis
Wech zu Arle
Monaster. S. Spiritus
Porta Trevirensis
Zamper wech
Munster Abbatia
Ruinae Monasterii Munster
ALIZVNTIA FLVVIVS.
Mullen dych
Pars Palatii Manafeldici

HET PALEIS VAN MANSFELT
BY LVTZENBVRGH.

HOewel de menſch op aerde niets anders dan een verhuyſende veugel is, en hoewel de korte tijt, die hy in deſe wereldt leeft, niet ſchijnt de moeite waerdigh te ſijn dat hy hier voor ſich een koſtelijcke en aengename wooning bouwt; ſoo is 't nochtans dat, gelijck een gevange veugel ſich meer ſchijnt te verblijden, als hy in een groote en ruyme, dan in een kleyne en enge kou is, hoewel hy in beyde beſloten wordt gehouden, de menſch oock ſijn leven vrolijcker en aengenamer in een groot huys, en wel getimmert hof verſlijt, dan in een arm huys, en ſlecht hutje. Graef Pieter Ernſt van Mansfelt heeft klaerlijck betuyght dat hy van dit gevoelen was. Want Philippus de tweede, Koning van Spanjen, Indien, &c. Vorſt der Nederlanden, uyt deſe geweſten naer Spanjen vertreckende, gaf de vooghdy en de beſtiering van 't Hartoghdom van Lutzenburgh aen de voorgenoemde Graef, die, boven ſijn getrouheyt en dienſten, in veel gelegentheden aen ſijn Koning betoont, voor hem, en voor ſijn nakomelingen, by de ſtadt Lutzenburgh, een heerlijck hof, en Vorſtelijcke wooning ſtichtte, en, om 't verblijf t'aengenamer te maken, verſcheyde hoven, tuynen en bloemhoven daer aen voeghde, ſoo çierlijck, als het menſchelijck vernuft, tot de verheerlijcking van een plaets, bedencken kan; van 't welck wy hier d'aftreck en afbeelding byvoegen, om uw oogen eenighſins te vernoegen. Deſe Vorſt, om ſoo heerlijck een voornemen uyt te voeren, verkoos een ſchoone en ruyme vlackte, in de welcke men uyt de ſtadt gaet, die aen de noortſijde gelegen is. De natuur, die, gelijck het ſchijnt, de veſtingen daer afſelve heeft willen maken, heeft deſe plaets rontom met hooge bergen omringt, onder de welcken deſe bergh, die recht naer de ſtadt ſtreckt, dit heerlijck Hof, van deſe Vorſt daer geſticht, in ſijn boeſem ſchijnt te beſluyten: in voegen dat men, om dit Paleys dus te bouwen, een groot deel van de rots moeſt wechhouwen, en, ſoo 'er eenige laegte was, die opvullen: in 't welck de voorgenoemde deurluchtige Graef van Mansfelt ſoo goed beraet en overlegh heeft genomen, datmen de ſteenen, tot ſoo groot een werck noodigh, niet van elders behoefde te halen. In deſer voegen wierd ſoo groot een gebouw, met ſware moeyten en koſten, eyndelijck opgemaeckt. Men ſiet hier, behalven d'andere dingen, die naer vereyſch van ſoo heerlijck een huys gebouwt ſijn, groote en brede wandelryen, die van de ſelve Graef tot dit gebruyck getimmert ſijn, om daer alle geheughteeckenen van d'outheyt, die hy ergens vinden kon, te ſetten, van de welcke hy groote overvloet van alle plaetſen tot hem beval te brengen, en voornamelijck van Arlun, 't welck de naem Arelunum van *Ara Deæ Lunæ*, dat is, *Autaer van de goddin de Maen*, (gelijck Lutzenburgh van 't licht der ſon) genomen heeft, naer 't gevoelen van 't gemeen; gelijck men oock uyt de Hiſtorie van Egdbertus, Aertsbiſſchop van Trier, bevindt, dat d'andere beſondere planeten hun ſetels in dit Hertoghdom gehadt hebben. Het ſchijnt dan dat, door dit heerlijck opſoecken, deſe verſtandige Vorſt in deſe plaets een Colonie en voortplanting van de geheele Outheydt heeft willen maken, en dat men 't oude Arlun nergens anders, dan in ſijn Hof, behoeft te ſoecken. 't Meeſte deel deſer Outheden ſijn beelteniſſen der Heydenſche goden, en oude opſchriften, die hy in een ſchoone ordening geplaetſt heeft aen deſe heerlijcke en ſuyvere fonteyn, door de welcke hy heylighlijck de gedachtenis van ſijn overlede waerde gemalin, Maria van Montmoranci, heeft willen bewaren. Deſe Outheden ſijn noch ſoodanigh geſchikt, dat 'er een vrye toegang van alle ſijden is tot de beſondere ſteene beelden; en dat d'opſchriften, aen de welcke de roeſt der tijden weynigh ſchade gedaen heeft, bequamelijck geleſen konnen worden. Maer laet ons 't opſchrift, daer meê hy deſe ſijn fonteyn verciert heeft, hooren:

Quiſquis huc accedis ſi te æſtus ſitisve urget. Hic æſtum quietis vitato, ſitim pronus extinguito. Aquam manu haurito. os lavato. at pede ne turbato. nudo corpore ne polluito, quieſcentibus enim cariſſimæ uxoris manibus tranquillam undam ſacravit. Mariæ de nomine Mariæ fontem nuncupavit æterni ſui amoris teſtes latentes vaſta ſub rupe lymphas erui. Vivo lapide cingi, æternaſque fluere juſſit.

P. E. C. M.

Dat is:

Ghy, die herwaerts komt, van hitte en dorſt gedruckt, ſchuw hier geruſtelijck de hitte, laeft u, ſoo ghy dorſt hebt. Schep water met u hant. waſch uw mont. ontroer het niet met de voet. beſmet het niet met uw naeckte lichaem. Want hy heeft haer ſtille baren aen de geruſte geeſten van ſijn waerdſte gemalin gewijdt. Hy heeft deſe fonteyn, naer de naem van Maria, de naem van Mariæ gegeven. Hy heeft het water, onder deſe breede rots verborgen, te voorſchijn gebracht, tot getuygh van ſijn eeuwige liefde. Hy heeft haer met levendige gewaſſe ſteen omringt, en bevolen in der eeuwigheydt water op te geven.

P. E. C. M.

Pieter Ernſt, Graef van Mansfelt.

PALATIVM MANSFELDICVM;

Prope Lutzenburgum.

ROOMSCHE SVYL,
OFT GEDENCKTEECKEN,
In 't dorp Egle, aen de Mosel.

DEse swacke verstanden, die beter konnen twijffelen, dan volkomentlijck kennen, en sich echter inbeelden dat al d'aerdigheyt, geestigheyt en kennis der heerlijcke dingen tot aen hun tijdt gespaert is, betoonen daer door dat hen veel van 't licht, 't welck onse voorouders verlichte, ontbreeckt, en dat sy weynigh kennis van 't gene hebben, dat in hun eeuwen gebeurt is; dewijl de tijt, die ons van hun lichamen berooft, en hen tot asch gebracht heeft, noch niet geheel, hoe scherp oock sijn seyssen is, de suylen en geheughteeckens van hun wackerheyt en geestigheyt heeft konnen afmajen en verdelgen. Dese Suyl, van de welcke ick spreken wil, is een krachtige blijck hier af. Sy staet in 't kleyne dorp Egle, op de Mosel, een mijl van Trier, naer de sijde van Lutzenburgh, en is seer oudt, en noch byna geheel, gelijck Italien, de moeder van alle oudtheden, seer weynigh vertoont, en die dese Suyl benijdt, om dat sy geen schoonder heeft. Apianus spreeckt daer af, in sijn boeck van d'oude opschriften, in deser voegen:

Dit gebou, op d'oude wijse gesticht, is hoogh, en met verscheyde beelden verçiert. Want aen de voorste sijde is een beelt, dat van twee anderen met gevoeghde handen gehouden wordt. Aen de rugge op d'achterste sijde is de Zodiack, en in 't midden de wagen van de zon. Aen de sijden sijn triumphen en veelderhande offeringen. In de pijlers naeckte kinderen. Aen de voet siet men oock verscheyde beeltenissen, van de welcke d'een leest, en d'andere rontom staen. Op de top is een arent, die met uytgespreyde vleugels op een bol staet. Dese beeltenissen sijn door verloop van tijdt geheel afgemorselt, en 't begin der letteren uytgewischt.

Maer Abrahamus Ortelius, een uytmuntend man, en een van de voornaemste Landtbeschrijvers spreekt klaerder en breeder daer af in sijn Reys-boek van Nederlant. Daer is, seght hy, een weynigh beneden Lutzenburgh, ter slincker hant, een kleyne stad, **Graffen Machern** genoemt, en het dorp **Wasserbillich**, daer de vloet Sura (want dus wordt hy van Ausonius, en gemeenelijck **Saur** genoemt) sich met de Moesel vermengt, en aen de mont daer af haer wijnbergen heeft. Niet verre van hier, op de selve oever, is het dorp, dat gemeenelijck Igel, oft Egle, genoemt wordt, daer men op een uytstekende plaets, dese heerlijcke Suyl van d'eerwaerdige oudtheyt siet, die soo treffelijck is, dat wy achten dat d'Alpen geen schoonder hebben, en die wy oock als een wonder aen d'Italianen mogen toonen. Dit is een werck, van steen gemaeckt. Het steunsel is vierkantigh en twaelf voeten breet, en stijght allengs op tot een hooghte van vier-en-seventigh voeten, van alle sijden met verscheyde halve vlacke beelden gehouwen. Op de top siet men het overblijffel van een arent, die op een bol sit, die haer vleugelen uytgespreyd, en een deckscl voor de borst heeft. Sy vertoont aen de voorste sijde drie beeltenissen, groot van gestalte; d'een aen de rechte sijde, schijnt een man, en d'ander aen de slincke sijde een vrou. Sy voegen hun handen te samen. De gene, die in 't midden staet, kan, uyt oorsaeck van d'ouderdom, qualijck bekent worden. Vele achten dat dit een afbeeldsel van de godt der getrouheyt heeft geweest, gelijck men die noch te Romen uytgebeelt siet. Maer wy, in tegendeel, meenen dat dit een afbeeldsel van de huwelijckssche trou is, en gelooven dat sy die gene selver vertoonen, tot welckers gedachtenis dese Suyl gestelt is, en van de welcke in 't opschrift daer af gewach gemaekt wordt. Men siet boven de hoofden deser drie beelden oock drie aengesichten, in een ronde vlackte uytsteeckende, die misschien d'aftrecken van hun aengesichten hebben vertoont. Aen de voeten is 't opschrift, welcks overblijffelen wy soo kortelijck, als wy konden, aen d'afbeelding van dese aftreck gevoeght hebben. Uyt welcke woorden klarelijck blijckt, dat dit niets anders heeft geweest, dan een graffschrift, gelijck noch vele soodanige gevonden worden, en van de welcke wy hier een uyt veel sullen byvoegen, dat noch heden te Romen gesien wordt, en met dese Suyl in opschrift en uytgesneden werck wel over-een-koomt. Onder 't opschrift aen de voet is de beeltenis van een, die op een gestoelte leest, en een hoop toehoorders. In de bovenlijst siet men verscheyde beelden, die meer uytmunten, en in 't midden vier beeltenissen der gener, die hun maeltijt op d'oude wijse doen: want twee daer af liggen neêrgestreckt, gelijck toen de gewoonte der mannen was; en twee anderen sitten aen de tafel, gelijck toen het gebruyck der vrouwen was, en aen de rechte sijde de dienaers; van de welcke d'een de kroes van de tafel schijnt te nemen, en d'ander daer in te schencken, en een ander ter slincke sijde de spijs te bereyden. Dit is omtrent het gene, 't welck men in de voorste sijde, die naer de gemeene wegh siet, bekennen kan. Aen d'achterste sijde is een kring, met eenige beeltenissen, en in de vier hoecken de hoofden der winden. In 't midden daer af is een wagen met twee paerden, en de beeltenis van een man met een lange baert, die iets draeght, dat een slagh-swaert gelijckt. Aen de rechte sijde, doch een weynigh laeger, siet men duysterlijck drie toegeruste paerden, die een wagen voorttrecken, die met koopmanschap, naer de wijse der kooplieden, gepackt en geladen is. Het bovendeel heeft een wagen met twee paerden, in de welck twee duystere beelden sitten, die door de langdurigheyt des tijdts soo uytgewischt sijn, dat men naeuwelijcks iets

daer

daer af ſien kan. Dit gebouw ſtaet, gelijck wy geſeght hebben, in een uytſteeckende plaets, in een vierkant ſtuck lants, 't welck, naer ons oordeel, tot deſe Suyl verkoſen is, om dat d'ouden gemeenelijck daer omtrent hun graven hadden, welck recht het noch heden behoudt, en nergens anders toe gebruyckt wordt.

Wat Herold van deſe Suyl ſeght.

Ick ſal hier oock het gene bybrengen, 't welck Iohannes Herold, in ſijn boeck der aelouthеden van oudt Duytſchlant, van deſe oude gedachtenis verhaelt. De vloet Sarra, ſeght hy, ſtort ſich in de Moſel, te V. M. P. in een plaets boven Trier; daer men een gebouw ſiet, dat op een wonderlijcke wijſe opgehaelt en geſticht, en met verſcheyde beeltenиſſen verciert is. Aen de voor-gevel ſiet men het beelt van een kint, 't welck van twee geley-geeſten, daer by ſijnde, opgeheven wordt. Aen d'achter-gevel is de kring der twaelf hemel-teeckenen, in 't midden van de welcke de ſon in haer wagen omgevoert wordt. Men ſiet aen de ſijden een pracht en toeſtel van ſege-praelders, en een bende van offer-prieſters, en in de kolommen rontom geley-geeſten en Engelen, die aengenamelijck ſpeelen. Op de voet ſiet men beelden, die uyt boecken leſen, en naer de wetten van veel volcken luyſteren. Een arent koomt oock, met uytgeſpreyde vleugelen, op de bol neêrſtrijcken. Alle welcke dingen vol van gevley ſijn, en tot klare merkteeckenen van Caligulaes geboorte verſtrecken, door de welcken de Duytſchen wilden toonen hoedanige wenſchingen en beloften ſy tot gunſt en voorſtant van de gene deden, die door 't noodlot aen de weerelt gegeven was, om over alle plaetſen, die van de ſon beſchenen worden, te gebieden, en de ſcepter van de Roomſche heerſchappy in handen te houden; en die, gelijck ſy voorſeyden, door ſijn verwinningen, ſeden en goede wetten de gunſt der goden, en de liefde der menſchen ſou verkrijgen, gelijck ſy door dit *Egle* wilden aenwijſen, dat is, de geboorte-plaets van Caligula, van de welck dit de naem draeght. Dus verre Iohannes Herolt. Eenige andere oordeelen dat deſe Suyl aen de Moſel haer naem van d'Arent heeft, en dit uyt waerſchijnelijcke giſſingen, om dat d'Ouden, en de Franſchen een Arent *Aigle* noemen; 't welck niet veel van Egle verſchilt. De woorden, die, een weynig boven de voet in de Suyl geſneden, geleſen worden, ſijn heel verminckt en verduyſtert. Niet verre van deſe ſelve plaets, aen de ſtadt Sarprugh, is een kerck, met dit opſchrift gevonden:

CÆS. ROM. EXER. IMP. P. P.
S. C. A. V. TREVE. INGR.
ESSVM. H. CASTR. SARRÆ
FLV. PRO. MIL. CVSTODIA
BIENN. POTITVS EST.

Cæſar Romani Exercitus Imperator Pater Patriæ Senatuſconſulto ante urbis Treveris ingreſſum hoc caſtro Sarræ fluvii pro militum cuſtodia biennio potitus eſt.

Dat is:

Cæſar, Keyſer van 't Roomſche leger, door Raets-beſluyt Vader des Vaderlandts, heeft, voor ſijn intreê in de ſtadt Trier, dit leger van de vloet de Sarre, twee jaren lang, tot bewaring ſijner krijghs-lieden beſeten.

Wat 'er Campius van gevoelt.

De Heer Iacobus Campius, eerſte Notaris van Ments, gevoelt van deſe oude Suyl aen de Moſel in deſer voegen. Dat ſy haer naem van d'Arent heeft, die van de Franſchen *Aigle* genoemt word. Want men ſiet noch een deel van een arent, die op de top, en op een ronde bol ſit, en, met uytgeſpreyde vleugelen, een kleed voor de borſt vertoont. D'Egyptenaers, de ſiel uytbeelden willende, ſchilderden een arent, gelijck de gene, die van de beteeckeniſſen der beelden geſchreven hebben, verhalen. D'oude heydenen ſeyden dat de gene, die d'onſterffelijckheyt verkregen hadden, op arenden gevoert wierden. Men vind noch penningen, die tot vergoding van eenige Keyſers gemaeckt ſijn, en aen d'een ſijde deſe letteren, CONSECRATIO, dat is, *Wyjing*, vertoonen, en aen d'andere ſijde een arent, op de top van de bergh ſittende, en met uytgeſpreyde vleugels, en opgeheven hooft naer de hemel ſiende, als oft hy met de vlucht naer de hooghte wilde vliegen. Hier meê ſtemt over-een de Hiſtorie van Herodianus, die in 't vierde boeck het gebruyck van de vergoding der Keyſers beſchrijft. Deſe beteeckenis van d'Arent koomt niet qualijck over-een met de Suyl en 't geheugteecken, ter gedachtenis van d'overledenen opgerecht, het ſy dat ſy Romeynen oft Franſchen geweeſt hebben. Want Iulius Cæſar ſchrijft, in ſijn ſeſte boeck van de Franſche oorlogen, dat de Franſchen voor Chriſtus geboorte 't gevoelen van d'onſterffelijckheyt der ſielen gehad hebben, en dat ſy dus van hun Druyden oft Prieſters onderweſen waren; ſchoon hy dit naer de Pythagoriſche verhuyſing en verandering wringt: in voegen dat ſy, van d'eeuwige geeſt verlicht, bereyd waren om te lichtelijcker het licht des Euangeliums t'ontfangen. Maer laet ons weêr tot onſe Aquilijnſche ſteen, oft *Aigelſtein*, oft anders Arentſteen, keeren. Men vindt een Suyl van de ſelve naem te Ments, by de muren, die, gelijck ick vaſtelijck geloof, ter eeren van Druſus Germanicus gebouwt is: ſchoon Lipſius, in ſijn Commentarien op het tweede boeck van Tacitus, dit ſchijnt te lochenen. Want het is ſeker, dat men ter eeren van Druſus veel graf-ſteden, Suylen en gedenckteeckenen, in verſcheyde plaetſen, opgerecht heeft, gelijck wy uyt Suetonius, in 't leven van Claudius, beſpeuren. Het leger, ſeght hy, ſtichtte, ter eeren van Druſus, een eerlijck gedenck-graf, daer de krijghs-lieden ſedert jarelijcks, op een geſette dagh, heen-liepen. Men beſpeurt dan dat deſe graffteê niet ſlecht en van kleyn belang, maer vaſt en gedurigh geweeſt heeft. Dewijl dan dit gedenckgraf tot wyjing en vergoding van Druſus geſtelt wierdt, ſoo vereyſchte de gewoonte van 't Roomſch gebruyck, dat men een arent op de top ſette. En dit is d'oorſaeck dat de nakomelingen, die ſonder onderſcheyt de Franſche en Duytſche tael gebruyckten, dit gebouw *Aigelſtein* genoemt hebben. 't Is oock waerſchijnelijck, dat eertijdts te Keulen een gelijcke Suyl en geheughteecken heeft geſtaen, daer af een poort en wijck van de ſtadt noch de naem van *Aigelſtein* behouden heeft.

DE KLEYNE STEDEN

van 't Hertoghdom van Lutzenburgh.

DE nieusgierige Leſer moet in 't leſen deſer beſchrijvingen de Son navolgen, die ſoo wel d'arme hutten, als de rijcke hoven, en ſoo wel de kleyne dorpen, als de groote ſteden beſchijnt.

ARLVN is op een uytſteeckende bergh gebouwt, in de welcke eertijts een tempel en autaer van de Maen was; van welck *Ara Lunæ*, met een weynigh verandering *Arlunum*, gemeenelijck *Arlon*, afgeleydt is. Deſe ſtadt leght van Lutzenburgh niet meer dan vier, en van Mommedy ſes mijlen: eertijdts een tamelijcke ſtadt, maer door d'oorlogen verwoeſt. Sy wordt echter heden allengs weêr opgebouwt, en behoud met groote ſorghvuldigheyt d'oude tijtel van Marckgraeffchap. Deſe ſtadt heeft in onſe eeuw te voorſchijn gebracht Bartholomæus Latomus, een uytmuntend geleert man: Andreas Heldius Onder-Cancelier van 't Roomſche Rijk: Hieronymus Buſlidius, de ſtichter van 't Collegie der drie talen te Leuven; en Nicolaus Elchardnius, een treffelijck Godt-geleerde.

RODEMACHEREN leght van Lutzenburgh drie mijlen; en is een kleyne ſtadt, die cierlijck, en door een tamelijck kaſteel vermaert is.

THEONVILLE.

INdien de veelheydt der Goden toegelaten mocht worden, en indien men deſe eeuwige goddelijcke ſtoel met veel majeſteyten vervullen mocht, ſoo ſou het voor de ſtadt Theonville oft Dietenhove tot groote eer verſtrecken, dat ſy de naem van de ſtadt aller goden voerde; maer wy moeten haer roem van elders ſoecken. Sy is ſeer bequamelijck gelegen aen de ſlincke oever van de Moeſel, vier mijlen van Mets, de hooftſtadt van Lotteringen, en oock ſoo veel van Lutzenburgh. Men ſeght dat ſy van Karel de Groote tot de derde ſetel van 't Keyſerrijck deur Nederduytslant geſtelt is. Seker, een treffelijcke ſtadt, en ſoo wel tegen alle aenvallen der vyanden verſterckt, dat ſy in eenige eeuwen niet aengetaſt, veel min overweldight is, behalven in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, toen de Franſchen, onder 't beleyt van Franciſcus van Lotteringen, Hartogh van Guiſe, haer eyndelijck by overgeving innamen, na dat ſy byna ongelooffelijck, en voor altijt gedenckwaerdigh gewelt met geſchut en beſtormingen daer op gedaen, en een groot deel van hun krijghsvolck verloren hadden, en onder deſen de vermaertſte Strozzi. Maer door 't vrede-verdragh is ſy den Catholijcken Koning wedergegeven. Sy wierdt in 't jaer cIↃ IↃ C XXXIX van de Franſchen weêr vruchteloos aengetaſt; maer in 't jaer cIↃ IↃ C XLIII weêr belegert, en ingenomen; 't welck hier terſtont volght.

Gelegenheyt.

GRAVEMACHEREN en Koningsmacheren ſijn twee tamelijke kleyne ſteden aen de Moeſel, en niet meer dan een mijl van malkander, en beyde vier mijlen van Lutzenburgh gelegen.

DIEKIRCH is oock een ſeer kleyne ſtadt, aen de vloet Sura oft Saur gelegen, en vijf mijlen van Lutzenburgh.

VIERTON en Echternach leggen op gelijcke ruymte van vijf mijlen van Lutzenburgh, maer aen verſcheyde ſijden.

VIANDE leght ſes mijlen van haer hooftſtadt Lutzenburgh, en aen een onbekende beeck. Sy is in eenige achting om haer tamelijck kaſteel, dat eertijts de ſetel en wooning der Tempelier-Ridders heeft geweeſt, welcks beelteniſſen en oude kleeding men noch in de kapel ſiet. Deſe plaets voert de tijtel van Graeffchap.

NEVFCHASTEL in Eiflia oft der Eifel, is een ſchoone, doch echter kleyne ſtadt, ſeven mijlen van de hooftſtadt Lutzenburgh. Het ſchijnt dat deſe ſtadt eertijdts veel vaſter en ſchoonder heeft geweeſt, dewijl Paulus Emilius haer *Novum Caſtrum*, en, *een ſtercke ſtadt* noemt.

BASTONACK leght dicht aen het boſch van Ardenne, en niet meer dan drie mijlen van Neufchaſtel, en negen van Lutzenburgh. Deſe ſtadt is ſoo heerlijck en uytmuntende, dat ſy gemeenelijk *Parijs in Ardenne* genoemt word. Want de koophandel is daer groot en vermaert, inſonderheydt van beeſten en graen, dat in ſoo groot een overvloet derwaerts gevoert wordt, dat het geheele landt daer omtrent te ſamen loopt, om haer rijck te maken. In dit geweſt is geboren Eduardus Mercurianus, Generael oft Overſte der Ieſuiten.

Tuſſchen Baſtonack, Arlon en S. Huberts Kapel ſijn eenige dorpen, byna in 't midden van 't boſch van Ardenne, daer, ick weet niet hoe, deſe Barbariſche gewoonte van Spanjen plaets gegrepen heeft, in de welcke de vrouwen de lijcken van heur overleden mannen volgen, en met een erbarmelijck en wanſchickelijck gehuyl, en al t'overmatige tranen op hun borſt kloppen, en met heur nagels heur aengeſicht ſchenden; en dit ſoo lang tot dat men aen 't graf, en aen de kerck gekomen is.

MOMMEDY, vier mijlen van Damvillers, en omtrent negen mijlen van Lutzenburgh, leght heel bequamelijck op een hooge bergh, die beneden aen de voet door de vloet Chiers beſpoelt word: ſeker een goede en ſtercke ſtad, maer echter in deſe leſte oorlogen, door gebreck van toevoer en krijghs-volck, dickwils van de Franſchen gewonnen, die haer, volgens de voorwaerden van de vrede, aen de Catholijcke Koning weêrgelevert hebben.

DAM VILLERS.

Fossés de la Chemin couvert, Bastion de l'Empereur, Courtine, Chemin, Bastion de Charlemont, Contrescarpe.

Echelle de 50 Verges.
10 20 30 40 50

THEONVILLE.

Fossés de la Chemin couvert, Contrescarpe, Bastion de Charlemont, Courtine, Chemin, Bastion de l'Empereur, Bastion de Luxembourg, Bastion de Lorraine, Bastion de Brabant, Bastion de Flandre, Bastion de Hainault, Bastion de Namur, Bastion de Bourgogne, Bastion de Limbourg, Bastion de Gueldre, Bastion de Hollande, Bastion de Zelande, Bastion de Frise, Bastion de Groningue, Bastion de Utrecht, Bastion de Overyssel, Bastion de Drenthe, Bastion de Zutphen, Bastion de Ruremonde, Bastion de Venlo, Bastion de Stevenswert, Bastion de Maestricht, Bastion de Wesel, Bastion de Rheinberg, Bastion de Keiserswert

DAMVILLERS.

HOewel wy 't gene, 't welck d'onheylige aen de noodtſchicking toe-eygent, aen Godts voorſienigheydt toeſchrijven, ſoo durven wy echter wel verſekeren dat 'er, ſoo wel onder 't ongevoelijcke, als onder 't beſielde, dingen ſijn, van de welcken 't een meer als 't ander, de rampen en ongelucken onderworpen is. Soodanigh is onder d'ongevoelijcke dingen de ſtadt Damvillers, die, grensplaets van een ſtrijdbaer volck ſijnde, dat lichtelijck de wapenen aentaſt, ja oock om een ingebeelde ſmaet, dickwils d'elenden van de vyantſchappen der groote Vorſten beproeft heeft. Want deſe ſtadt, van Lutzenburgh twaelf mijlen gelegen, en niet meer dan vier van Verdun, en dieshalven dicht aen haer vyant, en op ſijn wegh, is dickwils gewonnen en weêr gewonnen, overweldight en verwoeſt: ja ſoodanigh, dat ſy in 't jaer cIↃ IↃ XLII van de Hertogh van Orleans niet alleenlijck ingenomen en uytgeplondert, maer oock geheel verdelght, en tot aen de gront geſlecht wierdt. En hoewel ſy ſedert van haer ſtedelingen weêr opgebout, en ſchoonder en ſtercker dan te voren gemaeckt wierd, ſoo is ſy echter, tien jaren daer na, weêr met een groot leger, door Koning Henrick ſelf belegert, en met geſchut en krijghs-ruſting ſoo krachtelijck beſtormt, dat ſy ſich eyndelijck aen hem overgaf, en daer na by voorwaerden van vrede weêr overgelevert wierdt. Maer ſy wierdt, in 't jaer cIↃ IↃ C XXXVII, door 't leger van Lodewijck de dertiende, onder 't beleydt van Chaſtillon, weêr belegert, en gaf ſich eyndelijck aen de Franſchen over. De kaert en beſchrijving van dit belegh ſal hier, naer dat van Theonville, volgen.

MARVILLE, een ſtad aen de bovengenoemde vloet Chiers, leght twaelf mijlen van Lutzenburgh, die voor d'een helft de Koning Philippus, en voor d'ander helft de Hertogh van Lotteringen tot Heeren kent, en dieshalven *gemeene ſtadt* genoemt wordt. In deſe ſtadt is geboren *Nicolaus Naveſius*, Preſident in de koninckſijcke Raedt; *Iohannes Homagonius*, die om ſijn wonderlijcke deuchden geheyme Raet van de Hertogh van Lotteringen heeft geweeſt.

LA ROCHE EN ARDENNE, en Durby ſijn twee kleyne ſteden, en in eenige achting om de waerdigheyt van Graefſchap: beyde twaelf mijlen van Lutzenburgh gelegen.

HEt ſtedeken S. VYT is oock ſeer vermakelijck, meê twaelf mijlen van Lutzenburgh; en komt toe den Prins van Oranje.

SLEIDA, een mijl boven het gemelde S. Vyt, is een open ſtedeken, en ſonder muren, doch echter een goede ſtadt: bekent door de tijtel van Graefſchap, en door haer groot recht, dat ſy over eenige dorpen heeft. Sy is de vaderlijcke ſtadt van de vermaerde *Iohannes Sleidanus*.

MARCHE, oft *Mars in Famenne*, heeft haer naem van Mars, en leght veertien mijlen van Lutzenburgh: ſeker, een ſeer oude ſtadt, die voor haers gelijcke niet beſwijckt. Maer laet ons met korte woorden van deſe ſteden, die geen muren hebben, afſcheyden. Want wat de kaſteelen en dorpen aengaet; 't is genoegh dat wy, om kort te gaen, die in 't algemeen, en in 't voorbygaen aenroeren.

IVOY, op een bequame plaets gelegen, hoewel de vloet Chiers haer beſproeyt, en 't gerief van ſijn water aen haer meêdeelt, en hoewel ſy Mommedy tot haer gebuur heeft, en niet meer dan vier mijlen van deſe ſtadt, doch twaelf van Lutzenburgh gelegen is, en eertijdts een goede en vaſte ſtadt heeft geweeſt; ſoo is ſy echter tot verſcheyde malen met krijghs-liſt gewonnen, en oock anders ingenomen. Maer ſy wierd eyndelijck, in 't jaer cIↃ IↃ LII, door Koning Hendrick met een leger omringt, met geſchut wreedelijck beſchoten, en van de Franſchen overweldight, alleenlijck door de blohartigheyt der Keyſerſchen, die uyt de ſtrijt weken, en niet tot tegenſtant bewogen konden worden, ſchoon Pieter Ernſt, Graef van Mansfelt, Gouverneur van 't lant van Lutzenburgh en Namen, groote dapperheydt betoonde, en hen kloeckmoedelijck, doch vergeefs, aenmaende, ja ſoodanigh, dat hy in deſe ſtrijt van de Franſchen gevangen wierd. De Koning Philippus ſchonck dieshalven een groote ſchat van gelt aen hem, tot betaling van ſijn rantſoen. Deſe ſtadt wierd, by voorwaerden van de ſelve vrede, weêr aen de Catholijcke Koning gelevert, maer eerſt van muren en wallen ontbloot, en met verſekering van dat ſy voortaen niet weêr met muren oft wallen beſloten ſou worden; en dit in verwiſſeling van Teruane, dat in een ſelve geſtalte aen de Franſchen weêrgelevert wierdt, en op voorwaerden van die ſtadt oock niet weêr te verſtercken.

CHINY leght van Lutzenburgh twaelf mijlen, en heeft een ſtadt van groote naem en belang geweeſt. Maer ſy is door d'oorlogen geſchonden en verwoeſt, en tot aen deſe dagh noch ſonder muren, ſchoon ſy allengs weêr opgebout word. Sy voert de tijtel van Graefſchap, en heeft groot recht over eenige ſteden en dorpen. Sy ſtaet niet onder 't Hertoghdom van Lutzenburgh, maer is alleenlijck daer aen gevoeght, en machtigh door een beſonder en afgeſcheyde recht, en gebiedt; ja ſoodanigh, dat ſy, ſoo wel als Lutzenburgh, de ſaken en gedingen volkomelijck vonniſt.

DE riviere Chiers beſpoelt oock de ſtadt Ferte, elf mijlen van Lutzenburgh, eertijdts een aenſienelijcke ſtadt, maer heden ongeacht, ja ſoodanigh, dat ſy van haer muren ontbloot, en haer kaſteel ten meeſten deel woeſt blijft. Dit ſy dan van de ſteden; want 't is genoegh dat wy de gene, die ſonder muren ſijn, aengeroert hebben.

't BELEGH VAN THEONVILLE, Oft DIETENHOVE, in 't jaer cIↃ IↃ c XLIII.

DE ſteden, op de grenſen, en tegen 't heetſte van d'oorlogh gelegen, moeten op hun hoede tegen de belegeringen ſijn, gelijck de menſchen tegen de uur des doots op de wacht moeten ſtaen. De Stadt Theonville oft Dietenhove ſal ons tot een voorbeelt daer af verſtrecken: want hoewel de ſterckheyt van haer muren, en 't groot getal van haer beſettelingen haer geheel ſcheen te verſekeren, en buyten gevaer van belegering te ſtellen, vermits de vyant verre van haer af gelegert was; ſoo wiert ſy echter van een groote verbaeſtheyt bevangen, toen ſy ſich door de Hertogh van Anguien, geheel met lauweren gekroont, uyt oorſaeck van de gewonne ſtrijdt van Rocroy, ſagh omringen, te weten op de ſeſtiende van Junius, toen hy, gelijck een blixem-ſtrael, met ſijn verwinnend leger voor deſe Stadt quam. Maer eer wy d'ordening en geſtalte van dit belegh beſien, ſoo ſal 't niet ondienſtigh ſijn dat wy, als in een voor-reden, de ſtaet en ſtant van de veſting vertoonen. *Gelegenheyd van de ſtadt.* Deſe ſtadt is gelegen in 't landt van Lutſenburg, in vijf-hoeckige geſtalte, en byna gelijck een beurs, op een vlacke plaets, ſonder onder 't gebiedt van eenige bergh oft hooghte te ſtaen, en overal met moeraſſigh en waterigh landt omringt, en dieshalven byna ongenakelijck. Sy heeft aen de weſt-ſijde, een weynigh naer 't noorden gekeert, de Moeſel, die in de Stadts-graft, heel diep ſijnde, vloeyt, en aen die ſijde twee bolwercken, die verre van malkander gelegen ſijn, en niet ſoo hoogh opgeworpen, dat de beſtormers niet lichtelijck de ſijde konnen beſchieten. Wat dies meer aengaet, ſy is met hooge wallen en bolwercken, en van binnen met groote ruymte verſterckt. *Van Henrick de tweede gewonnen.* Dit waren de wallen en ſterckten van deſe Stadt in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, in 't welck ſy eerſt van Koning Henrick de tweede, onder 't beleyt van Guiſe, belegert, en by overgeving gewonnen wiert. *Koomt weêr aen de Spanjaert.* Maer ſy keerde niet lang daer naer weêr aen de Spanjaert, volgens de voorwaerden van de gemaeckte vrede. De Spanjaert, om haer ten tweede mael niet ſoo lichtelijck als d'eerſte mael te verlieſen, vermeerde de ſchanſſen van de Stadt met ſes ſterckten, die hy met gebacken ſteen, en met vierkante gehouwen ſteen aen de hoecken ophaelde, en met vier groote halve manen verſterckte. De grafften wierden ſoo diep en breet gemaeckt, dat ſy oock in 't midden van de ſomer vol water ſtaen. Men maeckte oock aen alle ſijden een ſteyle buyten-borſtweering, met hecken beplant, en op de wegh, langs de welcke men naer Lutſenburgh gaet, een groot hoornwerck. Maer hoewel de vaſtigheyt van deſe ſtadt, door de neêrlaegh van Fequerius Fuſius bekent, toen hy de ſtadt beſtormde, en de doot van Lodewijck de XIII, op de 14 van Mey geſtorven, de Franſchen ſcheen te dwingen hun gedachten van dit belegh af te wenden, ſoo ſchepten ſy echter weêr moed, door de ſlagh van Rocroy, een weynigh te voren gewonnen, en die ſy tot een goed voor-teecken van de jonge Koning namen. *Overlijden van Luydewijck de XIII.* Gaſſion een vliegent leger in 't veldt hebbende, over welcks ruytery Grancé, Paluau en Vattimon het gebiedt hadden, berende en beſloot de ſtadt van verre. *Begin van 't belegh, daer de Hertog van Anguien op aenkomt.* Maer de Hertogh van Anguien, met ſijn verwinnend leger daer op toeſchietende, en op de 17 van Junius voor de Stadt komende, bracht het leger nader aen, en beſloot Dietenhove van alle ſijden. Men ſtack terſtont het leger af; en op dat het krijghs-volck, door de Moeſel van malkander geſcheyden, te ſamen ſoude konnen komen, en onderſtant aen malkander doen, ſoo maeckte men terſtont twee bruggen, namelijck een aen 't boven-deel van de rivier, ter plaets, daer men naer Mets gaet, vier mijlen daer af, en d'ander aen 't boven-deel, daer de vloet naer Trier, acht mijlen daer af, vloeyt. *Battery van twintigh ſtucken.* Men begon ſedert een groote Koninglijcke battery, tot beſcherming der approchen oft naderniſſen van weêrſijden, daer twintig ſware ſtucken opgeſet wierden, van waer men in de wercken der belegerden ſchoot. Men maeckte oock, tot voorſtant van Gaſſions approchen, een andere battery van ſes ſtucken, die ter ſlincke ſijde van d'eerſte was; want de approche van Anguien

La Redoutable THEONVILLE Premiere conqueste du Roÿ tres-chrestin LOVYS XIIII, a l'entree de son Regne victorieux, reduite a l'obeissance de sa Majesté par la valeur et les premieres armes de tres-haut et tres-excellent Prince LOVYS DE BOVRBON, Duc d'Anguien, Prince du Sang, et Pair de France, IAN BLAEV, en témoignage de son inclination au service et a la Gloire de son Altesse, en a voulu laisser ce monument a la memoire de la posterité.

Camps du Quartier du Roy.

Infanterie.

1. Quatre Compagnies des Gardes Francoises.
2. Quatre des Gardes Suisses.
3. le Regiment de Picardie.
4. le R. de Piedmont.
5. le R. de Rambure.
6. le R. de la Marine.
7. le R. de Molandin Suisses.
8. le R. de Mazarin Italien.
9. le Grand Parc de l'Artillerie.
10. Les Chevaux de l'Artillerie.

Gendarmes, Compagnies d'ordonnances.

11. la Compag. de la Reyne.
12. la Comp. des Escossois.
13. la Comp. de Mr le Prince.
14. la Comp. du Duc d'Anguien.
15. la Comp. du D. de Longueuille.
16. la Comp. du Comt. de Fresne.
17. le C. du Duc de Luxembourg.
18. le C. d. Mareschal de Guiche.
19. le C. de Vaubecourt.

Cauallerie legere commandee par Mr de Gassion.

22. le Regiment Royal.
23. le R. de Gassion.
24. le R. de Guiche.
25. le R. d. la Ferté Senetaire.
26. le R. de Marol.
27. le R. des Fuzilliers.
28. le R. de la Mezangere.
29. le R. de Sirot.
30. le R. de Roquelore.
31. le R. de Harcourt.

Cauallerie Estrangere

32. le R. de Notaf.
33. le R. de Vamberg.
34. le R. des Croates.

Camps du Quart de Mr le Marq. de Gesvre

Infanterie.

35. le R. de Navarre.
36. le R. de la Milleraye.
37. le R. de Gesvre.
38. le R. de Bretagne.
39. le R. de la Couronne au fort de Gesvre.

Gendarmes.

40. le Comp. de la Meilleraye.
41. le Comp. du Prince de Sauoye.

Cauallerie legere.

42. le Regiment Colonel.
43. le R. de la Meilleraye.
44. le R. de Vattimon.
45. le R. de Gesvre.
46. le Parc de l'Artillerie.
47. la Redoute de Themines Batterie.

Guintrange Quart de Mons.r le Marq. d'Aumont.

Infanterie.

48. le Regiment de Persan.
49. le R. de Vidame.
50. le R. de Harcourt.
51. le R. de Watteuille.

Cauallerie legere.

52. le Regiment d'Aumont.

Quart de Mr le Marq. de Andelot.

Infanterie.

53. le Regiment des Gardes Escossoises.
54. le R. de Brezé.
55. le R. de Langeron.

Cauallerie legere.

56. le R. de Lechelle.
57. le R. de Silhart.

La Haute-Hiets Quart de Mr le Comte de Paluau.

Infanterie.

58. le R. de Lodiguiere.
59. le R. de Guiche Liegeois.
60. le R. de Nouailliac.
61. le R. de Colhaz Allemand.
62. le R. des Escossois.
63. le R. de Rol Suisse.
64. Deux Compagnies du Reg. de Courcelle.
65. Les Garnisons de Picardie.

Cauallerie legere.

66. Le Reg. de la Clauiere.
67. Le Reg. de Grancé.

La Basse-Hiets Quart de Mr le Baron de Sirot.

Infanterie.

68. le Regiment Royal.
69. le R. de Grancé.
70. le R. de Caderousse.
71. le R. de Beaulne.
72. la Redoute et Batterie.

Cauallerie legere.

73. le Reg. de Coeslin.
74. le Reg. de Lenoncourt.
75. le Reg. de Feuilliac.

was ter rechte hant. Men begon op de ſevende van Julius loop-graven op te werpen, en naderniſſen te maken tot veertigh ſchreden voorwaerts, van de gordijn, tuſſchen de welcke deſe groote en Koninckliycke battery was. Men wierp ſedert hier en daer veel andere batteryen op, om daer meê de vleugels der voor-wercken af te werpen. De Ridder Vallery, Rallæus, en Perceval waren de drie voornaemſte Ingenieurs van 't leger, van de welcken de leſte, met een koegel deur ſijn dgie geſchoten, naer de ſtadt Mets gevoert wierd, daer hy ſtorf, eer de ſtadt noch gewonnen was. Toen de ſtadt van alle ſijden dus beſet was, wierde op de vijfde van Julius ſoo geweldighlijck op de ſtadt geſchoten, dat voor d'ondergang van de Son meer dan acht hondert ſchoten gedaen wierden. Door dit gewelt van ſchieten wiert de borſtweering ſoodanigh neêrgeworpen, dat de vyanden niets tot hun beſchutting hadden. Toen ſy aen een buyten-werck van de ſtadt gekomen waren, maeckten ſy andere batteryen, en brachten geſchut daer op, met het welck ſy op de Stadts-wallen ſchoten: ja ſoodanigh, dat de vyanden niet meer veylighlijck konden uytvallen, en hun buyten-wercken beſchermen. De Franſchen hadden dieshalven weynigh moeyten om door 't aenſteecken van een mijn de halve maen te doen ſpringen, die daer na met gewelt verovert wierdt, en tot een bequame plaets verſtreckte, om daer grof geſchut op te ſetten, en de gordijnen te beſchieten. Toen de ſoldaten met hun galderyen over de graft van de buyten-wercken gekomen waren, maeckten de gravers onder het buyten-werck twee mijnen met ſoo groot een naerſtigheyd, dat daer op een geweldige neêrſtorting van de wal, en omkeering van het buyten-werck gevolght is. De belegerden, ſiende dat ſy een algemeene ſtorm te verwachten hadden, maeckten d'aftocht ſeker, die ſy van alle ſijden verſterckten. Sy, aerde in de gracht geworpen hebbende, ſtelden daer op een geut vol buſchkruyt, om, als de vyanden ten ſtorm quamen, deſe buys, en andere vuyrballen aen te ſteken, en de beſtormers te beſchadigen. Maer ſy, de ſaeck nader overwegende, en door de dapperheyt van ſoo groot een Veldt-overſte verſchrickt, veranderden terſtont van voornemen, en begonnen ernſtelijck te peynſen om ſich over te geven, en wilden liever de goedertierenheydt, dan de kracht der vyanden beproeven. Sy ſonden dieshalven eenigen aen de Hertogh van Anguien, die een ſamen-ſpraeck van de voorwaerden der overgeving ſouden houden. Deſe dappere Vorſt weygerde dit niet, die, volgens 't voorbeelt van ſijn onverwinnelijckſte Koning, geleert had, d'onderdanen te ſparen, en de hooghmoedigen te beſtrijden. Dietenhove quam dan in deſer voegen in handen van de Franſchen, op de negende dagh van Auguſtus, in 't jaer cIↃ IↃc xLIIII. Martuæus, Gouverneur voor de Katholijcke Koning, was in 't belegh gebleven, en met hem elf Capiteynen. 't Getal der ſoldaten is my onbekent. Maer daer trocken over de elf hondert mannen, onder ſeven vaendelen, uyt, en drie hondert ruyters, die hun wapenen en reys-tuygh meênamen, en twee ſtucken geſchuts meê-voerden; 't welck alles, onder de geleyde der Franſchen, onbeſchadight naer Lutſenburgh gevoert wierdt. De Baron Marolles, Kolonel der ſoldaten, kreegh het Gouvernement oft vooghdy van de Stadt.

Halve maen verovert, daer geſchut op geſet wort.

Mijnen.

Overgeving.

Marolles Gouverneur.

't BELEGH VAN DAMVILLERS.

In 't jaer cIↄ Iↄ c xxxvii.

INdien het waer is, gelijck de Sede-konſt leert, dat de voorſichtigheyd een rechte regel en rechtſnoer is, die alle onſe wercken tot een ſeker eynde ſchickt en ſtiert, ſoo moet dit wel van groot belang in d'oorlogh ſijn, dat men ſijn tijdt en maet in al ſijn voorneemens wel betracht, en voornamelijck in de voornemens van Steden te belegeren. Dit was 't voordeel, 't welck van de Maerſchalck Chaſtillon gebruyckt wiert, om de Stadt Damvillers te beſluyten en aen te taſten. Want vermits deſe Stadt van alle ſijden met moeraſſchen omringt, en dieshalven des winters, en by regenachtigh weer ongenakelijck is, ſoo vatte hy, in 't jaer cIↄ Iↄ c xxxvii, de gelegentheydt by 't hair, om dat toen, door middel van d'overmatige hitte, in 't begin van de herfſt gereſen, de gront droogh was, en dieshalven bequaem om deſe Stadt te belegeren. De Franſchen dan, geluckelijck in 't Hertoghdom van Lutſenburgh geoorloght, en veel plaetſen verovert hebbende, trocken, onder 't beleyt van Chaſtillon dieper in, om Damvillers te veroveren, en beſchoten de ſtadt op de ſeven-en-twintighſte van September, uyt verſcheyde plaetſen met veertien ſtucken geſchuts. Toen dit geſchiet van grof geſchut een geheele dagh geduurt had, beval de voorgenoemde Maerſchalck, dat men, om de belegerden af te matten, in die nacht granaten in de ſtadt ſou werpen; op dat hy ondertuſſchen bequamelijcker met ſijn wercken en approchen ſouw konnen voortgaen. In de ſelve nacht waren hondert en twintigh uytgeleſe Spaenſche krijghs-lieden aengekomen, en pooghden deur 't leger te breken, en in de ſtad te geraken; maer vergeefs: want ſy, op twee muſquet-ſchoten nae aen de wacht der Franſchen gekomen, en ſiende dat men op hun komſt verdacht was, durfden niets meer aenvangen, en keerden weêrom. Seker toren, uyt de welcke de Franſche ſoldaten, in de loop-graven werckende, grootelijcks geplaeght wierden, geraeckte toen om verre, en verbrande. De Franſchen gingen ondertuſſchen met hun wercken voort, en waren alreê aen het paelwerck van de binnenſte veſten der ſtadt gekomen, 't welck niet ſonder groot verlies van krijghs-overſten en gemeene ſoldaten geſchieden kon. Men ſeght oock dat de Opperſte Stedehouder Streisfius, de ſtadt beſichtigen willende, met de koegel van een grof geſchut het hooft afgenomen wiert. Maer dit verlies ſchrickte de Franſchen niet af. In tegendeel, hoe de ſaeck ſwaerder ſcheen, en de winter nader quam, hoe ſy ernſtiger aenparſten. Sy hadden alreê, door 't aenſteecken van een mijn, een opening gemaeckt, in de welcke omtrent veertigh mannen konden ſtaen. Maer de belegerden, ſich onverſaeght betoonende, hadden ſich met twee deurgeſnede wercken daer tegen verſterckt. Deſe nieuwe wercken ſtopten de toegang tot de ſtorm ſoodanigh, dat de Franſchen in die dagh niets konden uytrechten, dan dat ſy ſich in d'opening beſchanſten. In deſe ſtorm wierden uyt het Regiment van Turenne meer dan twintigh gedoodt, en veel gewond. Seker Officier van de Franſchen, Becherelle genoemt, Maerſchalck van 't leger, was in d'aenval (ick weet niet oft ick dit dapperheydt oft roeckeloosheydt ſal noemen) ſoo kloeck en onvertſaegt, dat hy drie piecken uyt de handen der verweerders ruckte, ſchoon hy ſijn ſtoutheydt met ſes wonden bekopen moeſt. De Spaenſchen, een wijl tijdts de dapperheydt der Franſchen beproeft hebbende, en bevindende dat het met hen gedaen was, en dat ſy geen hoop van ontſet hadden, verſochten op de vijf-en-twintighſte October in geſpreck te komen. De Gouverneur van Lutſenburgh, niets hier af wetende, had ondertuſſchen, onder ſeker Capiteyn, drie hondert ſoldaten derwaerts geſonden, om de belegerden te helpen. Maer deſe elendigen quamen eer om geſlagen te worden, dan d'anderen te helpen. Want ſy, heymelijk de ſtadt genadert ſijnde, en beſpeurende dat ſy alreê in 't gewelt der Franſchen was, pooghden weêr van daer te wijcken: maer ſy, van de Duytſche ruyters beſet, wierden ten meeſtendeel gevangen, daer onder, gelijck men ſeght, oock veel Officiers waren. De Stadt wiert dan op de ſeven-en-twintigſte van October overgegeven, in 't jaer cIↄ Iↄ c xxxvii; en de beſetting trock daer uyt, met volle wapenen, en met twee ſtucken geſchuts; en de Franſche krijghslieden traden ter ſelve tijdt in de Stadt.

Gelegenheyd van de plaets.

Wanneer belegert.

Byſtant gepooght in te brengen.

Een toren vernielt.

Mijn aengeſteken.

Dapperheyd der belegerden.

Stoutheyd van Becherelle.

Handeling van overgeving.

Byſtant, te ſpade komende, wort geſlagen.

Overgeving.

PLAN ET SIEGE DE DAMVILLERS,

Assiegee par Mons.r le Mareschal de CHASTILLON
le I jour de Septembre, CIↃ IↃ CXXXVII,
et pris le XXV *jour d Octobre suivant.*

Nord
Midy

Montagne de Mouveau
Corps de garde
Montagne de Hogue
Corps de garde
Este de Fuquieres
Garde de Beauce
Garde de la Bloquerie
Garde d'Eco
Luxillers
Fort de Fuquieres
Quartier de Mr de Fuquiere etc
La Plaine
de Montmedy
et
de Iametz
du Regiment de Beauce
de la brigade Lignon
Reg. de Beauce 2e. com.
Batterie de Mortiers
Regim. Ecossois du Col Hebron 2e. comp
du Regiment Hebron
DAMVILLERS.
de Turenne
Vatronville
Vatronville
Tubaffey
Quartier de Vatronville etc.
Bouchavannes
Wauville
Quartier du Roy
Parc de l'Artillerie
Bouchavannes
Estraye
Quartier des Chevaux de l'Artillerie
Licey.
Qr de la Cavale Allemande du Col. Bouillon.
Quarter du Comte de Lignon, etc.
Rumille.
Quart.r de la brigade de la caval. Francoise, etc
17

2. Ligne de Circonvallation.
3. Logis de Mr le Mareschal de Chastillon.
4. Regiment de Navarre 20. comp.
5. Reg. de Rambure 20. comp.
6. Reg. de Turenne 18. comp.
7. Suisses du Colonel Molondin 6. comp.
8. Reg. de Cavallerie de Vatronville 5 comp, du Reg. Allemand de Bailly 14 comp.
9. Regiment de Nicé 10 comp.
10. Reg. de l'Angeron 8. comp.
11. Reg. de Bellebrune 20. comp.
12. Reg. de Aubeterre 6. comp.
13. Garde de jour des Regts de Navarre, Rambure, Turenne, et Hebron.
14. Garde de jour de la Cavallerie, Estrangere de Mr de Tenquiere.
15. Soubs le Colonel Walment, du Reg. Liegois 12 comp.
le Marquis d'Eco 12. comp. francoises.
de la Caval. Allem. du Col. Strept 5. comp.
des Croates de Ranfau 5 Comp.
16. de la brigade de la Cavallerie Francoise 15. cornettes.
du Regiment de S. Aubin 3. comp.
d'Infanterie de la Milleraye 3. comp.
17. de la brigade de Bouchavannes 16. comp, du Regiment de Sauvebeuf 10. comp.

a. Ouverture des tranchees.
b. Batterie d'vn Mortier.
c. Batterie Royalle de 14. gros Canons.
d. Magasin de la Batterie Royalle.
e. Place d'Armes pour defendre la Batterie Royalle.
f. Batterie de deux Mortiers.
g. Batterie de 5. pieces de canon.
h. Autre Batterie de 4. pieces d.gr canon.
i. Autre Batterie de 5. pieces de campagne.
k. Redoute pour la garde des trouchees.
l. Redoute des ennemis.
m. Moulin.
n. Logement fait sur la pointe de la demy lune.
o. Logement de mousquetaires.
p. Quarre de la contrescarpe.
q. Entrée de la Gallerie soubs terraine.

Garde de Cavalleri de Nuict.
de jour.
de jour et de Nuict.
Garde de Infanterie de Nuict.

A Amsterdam chez Iean Blaeu.

STEDEN
VAN
VLAENDEREN.

ANDEUTUNGEN

AUS

SCHWEDEN

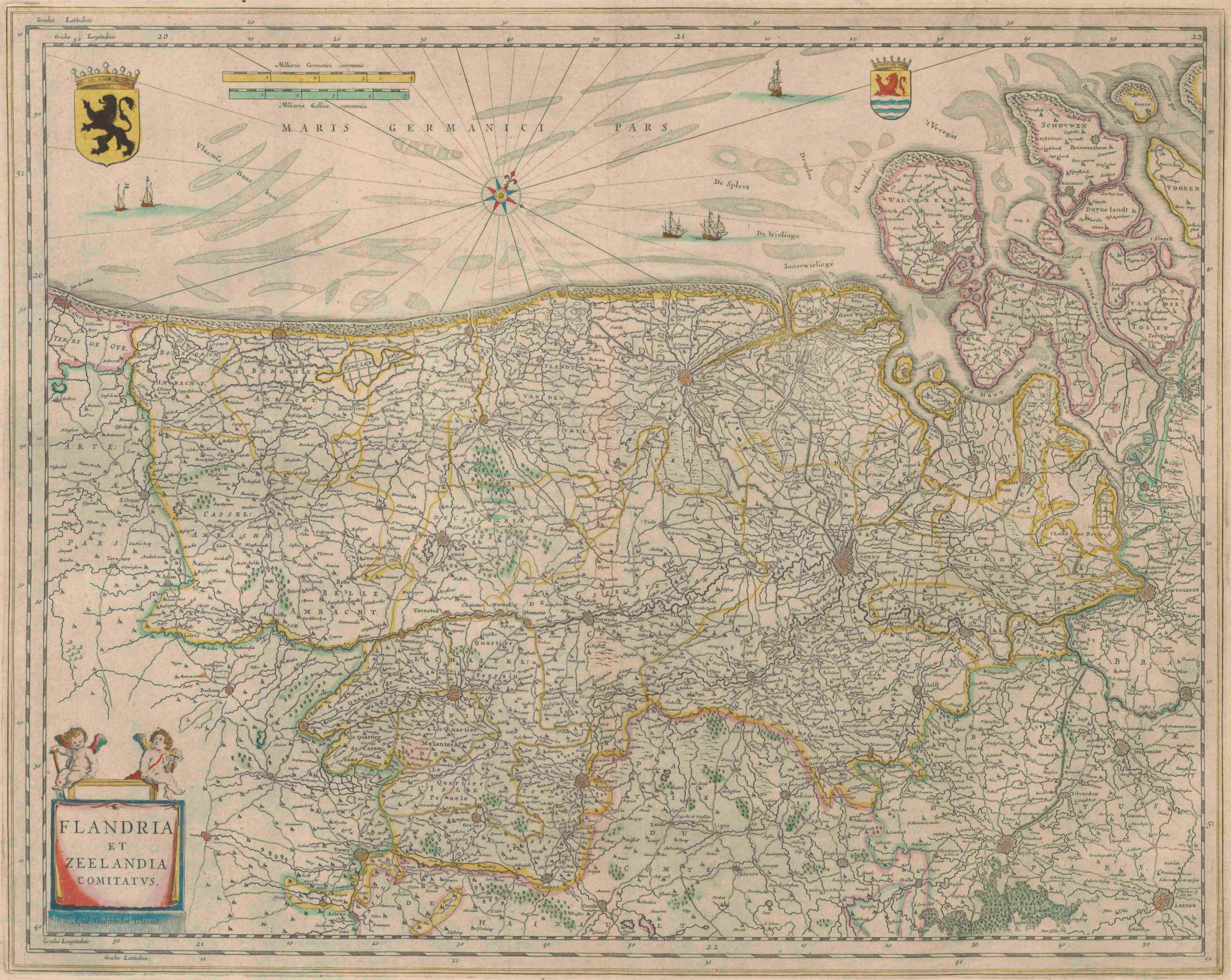
FLANDRIA
ET
ZEELANDIA
COMITATVS.
Apud Guilielmum Blaeuw.
MARIS GERMANICI PARS.
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
Vlaemse Banc ken
De Spleet
De Wielinge
Innerwielinge
't Veergat
Duyue landt
SCHOVWEN
VOOREN
WALCHEREN
Gradus Latitudinis
Gradus Longitudinis

G E N T.

Outheyt. DE gene, die d'oorſprong van de Stadt Gent naeukeuriglijck onderſocht en nagevorſcht hebben, ſeggen dat ſy, voor de komſt van Julius Cæſar in deſe geweſten, Oduæa, anderen dat ſy Clarinæa, en ten tijden van de voorgenoemde Cæſar, Gaida genoemt wierdt; en dit uyt oorſaeck van ſeeckere Burght, die op deſe ſelve plaets gebouwt wierdt, daer tegenwoordighlijck het Princen Hof ſtaet, dat van Cæſar ſelf geſticht wierdt, de welck daer *Stichter.* oock een tempel, aen Mercurius gewijdt, byvoeghde. En ſeker, niet alleenlijck veel Schrijvers, maer oock het volck van Gent ſelfs, gevoelen eendrachtelijck, dat Cæſar de ſtichter van deſe Stadt is. Dieshalven Petrarcha, in ſekere brief aen de Cardinael Colonna van ſijn reys deur Hoogh- en Neder-Duytſlandt ſpreeckende, deſe woorden gebruyckt: *Ick heb oock het vervvaende Gent geſien, dat van Julius Cæſar geſticht is.*

Het ſchijnt dat Cæſar ſelfs, in ſijn Commentarien, deſe volcken Gorduners noemt, die, gelijck hy ſeght, de boſſchen en wilderniſſen bewoonden, en onder de heerſchappye der Nerviers ſtonden. Maer deſe Stadt, ſedert van de Wandalen ingenomen, wierd toen, naer hun naem, Wanda genoemt, welck woort van de Franſchen en Neêrlanders, met weynigh verandering, in die van Gand en Gent verwiſſelt is. De Latijnen noemen deſe Stadt *Gandavum* oft *Ganda*, en d'Italianen *Guanto*.

Gelegenheyt. Deſe vermaerde Stadt is op ſoodanigh een welgelege plaets, als men wenſchen kan, geſticht, en geheel aengenaem om t'aenſchouwen, dewijl ſy niet verder, dan vier mijlen van de zee leght, en op drie rivieren gebouwt is, namelijck de Schelde, de Leye en de Lieve. Sy wordt, behalven deſen, van noch veel anderen beſpoelt, die, hier en daer uyt de naeſte plaetſen geſproten, een geſtadige loop hebben, en, oft door hun natuur, oft door menſchelijcke vlijt en konſt, in de Stadt vloeyen, en ſoo voort door groote graften, van menſchen handen gemaeckt, in de nieuwe en bevarelijcke gracht, gewoonelijck *de nieuvve Vaert* genoemt, ſtroomen, en van daer ſich in zee verſpreyden. Men heeft noch onlangs deſe Vaert vernieuwt, en op veel plaetſen grooter gemaeckt, en met groote koſten, en volſtandige arbeydt tot aen de Zeelandiſche zee, vier mijlen van Gent af gelegen, gebracht. Men heeft oock, met toelating van ſijn Katholijcke Majeſteyt, tot de haven en mont van deſe vaert, van de Vlamingen *het Sas* genoemt, een groote en breede dijck, oft eygentlijcker een eylandt deurgegraven, 't welck om ſijn onbequame gelegentheydt te voren d'uyt- en ingang in de zee aen de ſchepen belette. Men heeft dan hier door te weegh gebracht, dat langs deſe vaert, en langs de graften, die daer in ſtroomen, niet alleenlijck d'overvloedt van 't water afgetapt wordt, 't welck te voren, met groote ſchade voor 't landt, uyt de geburige en verre afgelege plaetſen, pleegh over de velden te vloeyen; maer dat men oock met middelmatige ſchepen uyt de zee tot aen Gent kan varen, tot groote en onwaerdeerlijcke nuttigheydt van de Stadt Gent, en der omleggende plaetſen.

Gent heeft ten noorden de Stadt Antwerpen, ten ooſten Mechelen, ten zuyden Bruſſel, en ten weſten de Stadt Middelburgh in Zeelandt; van alle welcke ſteden ſy omtrent, op een gelijcke ruymte, tien mijlen gelegen is. De Stadt is ſterck en vaſt van gelegent- *Lof van de Stadt.* heydt, ſchoon van gedaente, in grootheyt een der voornaemſten van Europa, en van alle ſijden met groote voorſteden omringt; ja ſoodanigh, dat ſy van vele by Milanen plagh geleken te worden. De leſte ommegang der muuren, gelijck die onlangs uytgeſet is, begrijpt, ſoo men haer van binnen meet, vijf-en-veertigh duyſent ſes hondert en veertigh Roomſche, oft anders Antwerpſche voeten, dat is een weynig meer als ſeven Italiaenſche mijlen. Maer indien men haer van buyten meet, ſoo ſal men bevinden, dat ſy meer dan negen van ſoodanige mijlen uytbrengt, dat is meer dan drie groote en gemeene mijlen. Doch 't is aen te mercken dat 'er veel en groote lege en onbetimmerde plaetſen in deſe Stadt ſijn, die geploegt en beſaeyt worden.

Sy heeft een groot en treffelijck Kaſteel, *Burgt oft Kaſteel.* de welcke ſoo wel van gelegentheyt, als door konſt ſterck en wel verſorgt is, en door 't bevel van Keyſer Karel de vijfde gebouwt, even op de ſelve plaets, daer eertijts het vermaert Klooſter van de heylige Bavo ſtont, een man, die, uyt Hasbania (in 't landt van Luyck gelegen) geſproten ſijnde, hier eenige tijdt heylighlijck geleeft heeft, en eyndelijck ſalighlijck geſtorven is. Dit Kaſteel, met vijf bolwercken, rondeelen, punten, en diepe grachten verſterckt, wort de toom oft breydel van de Stadt genoemt; en niet met onrecht, dewijl de Vlamingen oproerigh plachten te ſijn. Serres ſeght in 't leven van Karel de ſeſte: *Vlaenderen voedt altijdt eenigh monſter.*

GANDAVVM
Vulgo
GENT.
1. S. Ians Kerck
2. S. Niclaes Kerck
3. S. Michiels Kerck
4. S. Iacobs Kerck
5. Onse lieve Vrouwe Kerck
6. S. Salvators kerck, alias Sheylich kerst
7. Abdye van S. Pieter
8. Abdye van Baudeloo
9. Abdye van Drongen
10. Cartuysers Cloester
11. Vrouwen broers Cloest.
12. Predick-heeren Cloest.
13. Augustynen Cloester
14. Recollecten Cloester
15. Capucynen Cloester
16. Iesuyten Cloester
17. Ingelse Iesuyten Cloest.
18. Cellebroeders
19. Rycke Claeren Cloest.
20. Rycke Gasth. Abdesse Cl.
21. Oosteckeloo Abdesse Cl.
22. Groenenbriele Abdes. Cl.
23. Arme Claren Cloester
24. Cloest. Hagen Abdesse
25. Dooresele Abdesse Cl.
26. Vrouwen discalce Cloest.
27. Gallileen Cloester
28. S. Angeneten Cloester
29. Deynse Abdesse Cloester
30. S. Ioris Franc Cloester
31. Ingelse Nonnen Abd. Cl.
32. Annonciaten Cloester
33. Groot Bagynhoff
34. Cleyn Bagynhof
35. Penitenten
36. S. Ians Godts-huys
37. S. Ioris Godtshuys
38. Swerte Susters
39. Wedenaers Godtshuys
40. Weevers Cappel
41. Oost Ackergem Godesh.
42. Cloy Cappel
43. S. Moor Cappel
44. Heyligh-bloet Cappel
45. Weesenhuys
46. Schippers Cappel
47. S. Catharinæ Hospitael
48. Simpel huys
49. Meyskens weesenhuys
50. Fraters of Knechtj. weesh.
51. Hebbeliens Hospitael
52. S. Iacobs huys ost Hospit.
53. S. Ians huys ost Hospit.
54. Graven Casteel
55. Princen Hoff
56. Stadt huys
57. Belfort
58. Cooren mert
59. Verckens mert
60. Beeste mert
61. Visch mert
62. Sluysken
63. Garenplaets
64. Predickheeren brugge
65. S. Michiels brugge
66. Gers brugge
67. s Graven brugge
68. Recollecten brugge
69. Kuypgat
70. Houten brugge
71. Suyvel brugge
72. Minnemaers brugge
73. Nieu brugge
74. Wienaers brugge
75. S. Ioris brugge
76. Kernemelex brugge
77. Watermeulens brugge
78. Vyfwintgats brugge
79. Walpoort
80. Ketel poorte
81. S. Iacobs en S. Ians Susterenhuys

ſter. Men noemt oock met een gemeen ſpreeckwoort deſe vier ſteden in Europa weerſpannigh,namelijck Parijs, Gent, Luyck en Poictiers. Hoor wat Serres in 't leven van Karel de vijfde,en Lodewijck d'elfde ſchrijft: *Dien van de ſtadt Gent, een volck, dat van nature ongeruſtigh is.* Noch, *een groote ſtadt, en oock ſoo grof van aert, ſtuers en tvviſtigh.* Noch, *een ongeruſtigh volck, en in ongeſtadigheyd de Luykenaers byna gelijck.* Hy beſchrijft eenige voorbeelden van hun weerſpalt, in het leven van Karel de ſeſte. Sy verſtieten hun Graef, en erffelijck Heer, om de twiſt van een Brouwer. Karel de Stoute bracht hen onder 't juck : Maer Keyſer Karel de vijfde, hen verwonnen hebbende, bedwong hun hooge moed, en breydelde hun muytſucht, door het bouwen van een Kaſteel, oft Burgt, door de welcke hy de ſekerheydt van deſe ſtadt verſorghde; even gelijck de Napolitanen 't Kaſteel van S. Elmus, dat ſy gemeenelijck *la Briglia* noemen, tot een breydel dient.

Toren. Men kan van de toren Belfort de maet van de ſtadt, en van de Burght, en van de gelegenheydt daer rontom nemen. Deſe toren, die vijf hondert trappen hoogh is, heeft een klock, die d'uren van den dagh aenwijſende, Roelant genoemt is, en elf duyſent ponden weeght, welcke dickwijls in voortijden tot een trompet aen gewapende heiren gedient heeft. Deſe toren is gekroont met een kopere draeck, die, ſijn vleugelen uytſpreydende, ſoo groot als een ſtier, en in de tijdt van Balduinus, Graef van Vlaenderen, uyt Conſtantinopolen derwaerts geſonden is.

Gebouwen. De gebouwen van de ſtadt, ſoo gewijd, als ongewijd, ſoo gemeen, als beſonder, ſijn, yder nae ſijn ſtaet en middelen, ſeer koſtelijck en heerlijck. Laurentius Surius verhaelt dat men in deſe Stadt ſeven Kercken (behalven noch d'anderen) vind, die van ſoo veel Koningen gebouwt ſijn, doch hy voeght de namen der Koningen, en de tijdt, in de welcke deſe Kercken gemaeckt wierden,daer niet by.

Eylanden. Men telt binnen de Veſtingen van deſe ſtadt ſes-en-twintigh eylanden, die van de beecken en graften gemaeckt worden, en met gemeene en beſondere huyſen betimmert ſijn. *Bruggen.* Men vind daer oock, behalven veel kleyne Bruggen, acht-en-negentigh groote Bruggen, daer onder groote ſchepen, met graen en koopmanſchap geladen, ſonder verhindering, deurvaren. *Molens.* Daer ſijn voornamelijck ſes molens, die door de kracht van 't water omgedreven worden: maer men vind'er meer dan hondert en twintigh windmolens. Ick verſwijgh noch veel anderen, die van de menſchen, oft van paerden omgedraeyt werden.

Marcktten. Men vind daer oock dertien marckten, om de goederen en waren te verkoopen, onder de welcken de gene, die ſy de *Vrydaghsmarckt* noemen, tot de weeckmarckt van de ſtadt verkoſen, meeſt uytſteeckt. Iſabella, Infante van Spanjen, heeft op deſe marckt een beelt voor Keyſer Karel de vijfde, haer groot-vader van haers Vaders ſijde, en een Vorſt van heerlijcke geheugenis, opgerecht, met dit opſchrift : D. *Carolo* V. *Imp. Cæſ. Aug. Pio, felici, Turc. German. Gall. Ital. Hiſpan. Sicil. & Indiar. Regi, Flandriæ Comiti*, P. P. *Sac. Imp. Vindici, quietis auſpici*, D. N. *Principi potentiſſ. victori ac triumphatori perpetuo, Magno; Maxim. univerſi Chriſtiani orbis bono,Deo volente, cælo favente, huic urbi ſuæ Fland. Max. feliciter innato.* Dat is: *Aen de groote en machtige Heer, Karel de vijfde, Cæſar, Auguſtus, Godtvruchtig, geluckigh, Koning der Turcken, Duytſchen, Franſchen, Italianen, Spanjaerden, Sicilianen, en Indianen, Graef van Vlaenderen, beſchermer der Vorſten van 't heyligh Rijck, bevorderaer van de gemeene ruſt, onſe Heer, en machtighſte Vorſt, eeuvvigh vervvinner en Zegevierder, Groot, de Grootſte; geluckelijck in deſe ſijn ſtadt van Vlaenderen, door Godts believen, en door de gunſt des hemels, tot nut en vvelſtant van geheel Chriſtenrijck, geboren.*

Aen d'andere ſijde vind men : *Alberto Auſtriaco, Maximiliani* II *Imp. F. & Iſabella Clara Eugenia, Philippi* II. *Hiſp. Regis Filia, Auſtriæ Archiducibus, Belgiæ* PP. *hanc urbem lætiſſ. civium applauſu ingredientibus, an. Salut. Chriſti* cIↃ IↃ xc ix, *&c. Coſſ.* S.P.Q.G. Dat is : *Aen Albertus van Ooſtenrijck, ſoon van Keyſer Maximilianus de tvveede, en aen Iſabella Clara Eugenia, dochter van Philippus de tvveede, Koning van Spanjen; Aerts-hertogen van Ooſtenrijck, Vorſten van Nederlandt, met groote blijdtſchap der burgers in deſe ſtadt hun intreê doende: in 't jaer onſer ſaligheyt* cIↃ IↃ xcix, *&c. Coſſ.* S.P.Q.G.

Stadthuys. Nu volght het Stadthuys, 't welck wel waerdigh is dat men de marckt verlaet, en dat beſichtight. Dit gebouw is in 't jaer cIↃ IↃc xviii vernieuwt. Men vind daer heel om hoogh aen de gevel een gekroonde A en I, (*Albertus* en *Iſabella*) en daer onder de *Son en Maen*. Men ſiet 'er oock *Semel & Semper, Eens* en *Altijdt*, geſchreven. De genen die lager intreden, vinden daer terſtont het toonneel van de Gerechtigheyt, daer de wanden met de beelden van de Sterckheyt en Stantvaſtigheyt, en met de volgende Latijnſche woorden beſchildert ſijn: *Pro Virgine virgo:pro aris & focis.* Dat is:*voor een maegt een maecht : voor d'autaren en haertſteden.*

Men

Men ſiet ter ſelve plaets oock twee beelden, met een wapen-rock en vrede-rock bekleedt.

De gene, die hier ingaen, vinden 'er meê de vaendelen en ſege-tekenen, die ter eeren van Albertus opgehangen ſijn.

Treed van daer, ſoo 't u belieft, in de Kapel, en geheyme kamers, die om de beelden en opſchriften waerdigh ſijn geſien te worden. Men vind daer Neptunus en Ceres, Albertus en Iſabella, en anderen ter rechterhant; en ter ſlincke ſijde Maximilianus en Rudolphus. Men ſiet daer noch een treffelijcke ſchildery van het huwelijck van Ooſtenrijck, uytgebeelt aen d'een ſijde met het voorſtel en verdrach des huwelijcks van de Vorſten, Manaſſes ſonen, uyt Ioſeph geſproten; en aen d'andere ſijde huwen de dochters van Sulphas geſlacht aen de ſtam van hun vader. Men ſiet daer noch de beelteniſſen der huwende Joden. Oock eenige beelteniſſen uyt het huys van Ooſtenrijck, als van Karel de vijfde, en Philippus de tweede; en Albertus met Iſabella in 't midden, daer onder deſe woorden ſtaen: *Deo jubente, Rege ſequente, Principe obſequente.* Dat is: *God gebiedende, de Koning volgende, en de Vorſt gehoorſamende.* Aen d'andere ſijde ſiet men deſe woorden:

Volvenda dies
En attulit ultro.

Kercken. Men vind noch, behalven deſe wonderlijcke wercken, vijf-en-vijftigh ſoo groote en heerlijke als eenige kleynder gebouwen van Kercken, Kloosters, Gaſthuyſen, en andere ſoodanige plaetſen, tot een heyligh en Godtvruchtigh gebruyck gewijdt. Maer onder deſen ſijn de vier biddende ordren. De Kercken ſijn heerlijck en koſtelijck gebouwt. De voornaemſte daer af, oft de hooft-kerck, is die van S. Jan de Dooper, die heden S. Bavoos Kerck genoemt word; om dat de Keyſer de Burght oft het Kaſteel op de gront en eygendom der Abdy van de heylige Bavo (gelijck ick verhaelt heb) geſticht hebbende, d'Abt en ſijn monnicken, met hun goederen en inkomſten, die hy niet aenroerde, in dit klooſter overgevoert heeft. Dit klooſter wiert ſedert, door de Pauſelijcke achtbaerheydt, naer S. Bavo genoemt: met welcke naem het in alle openbare geſchriften, en in alle ander gebruyck bekent is, hoewel deſe oude naem van S. Joannes niet geheel uyt de geheugenis van 't gemeene volck gewiſcht kan worden. Wijders, deſe Kerck is niet alleenlijck van naem verandert: maer d'ordre van S. Bavo, en d'Abdy is oock, eerſt in een Collegie van Kanonicken, en ſedert in een Prooſdye verandert; ja onlangs is deſe plaets tot de Biſſchoppelijcke waerdigheyt verheven. In deſe Kerck ontfing Keyſer Karel de vijfde ſijn doop, in 't jaer cIↃ IↃ. Oock hield Philippus, Koning van Spanjen, hier de vergadering der ordre van 't gulde Vlies, in 't jaer cIↃ IↃ LIX: 't welck doen de tweede mael tot Gent, en in deſe Kerck; en voor de drie-en-twintigſte mael van d'eerſte inſtelling der ordre, geſchiedt is, namelijck ſedert het jaer cIↃ CCCC XXIX.

Tot Gent ſijn vijf ſeer rijcke Abdyen, onder de welcken in ouderdom en grootheydt die van de heylige Petrus, op de Blandijnſche bergh, uytmunt, niet alleenlijck om de groote inkomſten, maer oock om de breede geeſtelijcke en wereltlijcke heerſchappy over veel dorpen en vlecken. Deſe Abdy wierd omtrent het jaer IↃ C XL van Dagobert, Koning van Vranckrijck, geſticht. Men vind in deſe plaets een heerlijcke Bibliotheeck, die haer, onder d'andere rijckdommen, in hooge achting heeft gebracht. De Dominicanen, Carthuſianen, en Carmeliten roemen oock op hun Bibliotheken. En ſeker, Gent vloeyt over van deſe eerlijcke en treffelijcke ſchat boven alle ſteden van Nederlandt. *Abdyen.* *Bibliotheeck.*

De geheele ſtadt is gedeelt in ſeven Parochien, gelijck ſy die gemeenelijck noemen; daer af S. Bavoos en Michiels Parochien de voornaemſten ſijn. Sy voert oock de waerdigheyt en naem van Onder-graef oft Burggraef, en is d'eerſte der vier Leden, en de hooftſtadt van Vlaenderen, die al d'andere ſteden in waerdigheyt overtreft. Sy was in de voorgaende eeuwen de machtighſte en volck-rijckſte ſtadt van al de ſteden in Nederlandt. Maer vermits ſy dickwijls haer grootheydt moedwillighlijck misbruyckte, ſoo is ſy meer dan eenmael van 't ongeluck, en van haer eyge Vorſten geplaeght en verſwackt: gelijck noch onlangs in 't jaer cIↃ IↃ XL, toen ſy, om de nieugereſe beroerten, ſtrengelijck geſtraft wierd van Keyſer Karel de vijfde, die om haer beter onder ſijn bedwang te houden, en in ſekerheydt te bewaren, oock dit Kaſteel bouwde. *Paro-chien.*

De gene, die eerſt de Chriſtelijcke Godtsdienſt deſe lieden verkondigde en openbaerde, was de heylige Amandus, Biſſchop van Tongeren, in de tijdt van Dagobert, Koning van Vranckrijck, dat is omtrent in 't jaer IↃ C XXXVIII. Men vind in deſe ſtad, onder d'andere dingen, veel treffelijcke en loffelijcke ſchool-wetten, tot onderhout van een groot getal jongelingen, die van kleyne middelen ſijn, om hun ſtudien en leer-oeffeningen uyt te voeren. Men voedt hier oock, tot pronck en prael van de ſtadt, Leeuwen, Beiren, Tygers, en andere diergelijcke wreede en ongeſtuymige beeſten, gelijck by de Florentinen in gebruyck is. De Gentenaers ſijn ſeer heuſch, de wetten en rech- *Wanneer ſy Chriſtenen ſijn geworden.*

ten gehoorſaem, ſtreng, ernſtigh en ſtrijdtbaer.

Edelen. Gent heeft veel deurluchtige adelijcke en ſeer oude ſtammen, en voornamelijck die van Bette, Borlut, Serſander, Rijm, Damman, Grutere, Uytenhove, Warnewijck, Embiſe, Caudenhove, Couwenburg, vander Camere, Trieſt, Eechoute, Banſt, Ketulle, Stelant, en anderen, die de bron en oorſprong van veel vermaerde mannen ſijn.

Beſtiering. De Vorſten hebben dickwijls hun policie oft burgerlijcke beſtiering verandert. Maer d'aenmerckelijckſte en beſtandighſte forme van beſtiering was d'oprechting van de Raed, die aen Philippus de Schoone, Koning van Vranckrijck, toen Graef Guido gevangen hebbende, en Vlaenderen beſittende, toegeſchreven wordt. Want deſe maeckte, met toeſtemming der Burgers, in 't jaer cIↃ ccc I, duſdanigh een Overigheydt; namelijck, dat acht Burgers, door de geſanten van de Vorſt, en door de ſtadt ſelve geſtelt, jarelijcks ſes-en-twintigh eerlijcke en bequame Schepenen ſouden verkieſen, welck ers oorſprong van 't jaer cIↃ cc LXXXI was, die door de ſtedehouders van de Vorſt verdeelt ſouden worden in dertien Curien, dat is, verkoſe bewaerders van de gemeene ſtaet, en wetgevers, en oock ſoo veel anderen, die ſy Rechters van gedeelten noemen, de welcke kennis van d'erffeniſſen, beſchermingen, ongelijcken en diergelijcke dingen nemen. Maer de menighte, door de rijckdom baldadigh geworden, verkreegh ſedert dat deſe ſes-en-twintigh Schepenen, dus gedeelt, door d'acht verkoſen mannen (gelijck wy boven geſeght hebben) uyt de drie ſoorten van ſtaten genomen wierden; namelijck, uyt het getal *der Burgers* die van hun inkomſten leefden, *der Ambachts-lieden*, oft der gener, die van hun winſt onderhouden wierden, en *der VVevers*, van de welcke het gemeen volck 't grootſte getal uytmaeckte. Over dit getal ſtonden drie opperſte *Dekenen*. D'eerſte Schepen een jaer over d'eerſten, namelijck der Burgers, die van hun inkomſten leefden: de tweede Schepen ſtont twee jaren over de twee-en-vijftigh Collegien oft vergaderingen der Ambachts-lieden, en over ſoo veel Dekenen; en de derde Schepen een jaer over de Wevers, die in ſeven-en-twintigh wijcken gedeelt waren. Men heeft uyt deſe volckelijcke beſtiering ſeer dickwijls groote beroerten ſien rijſen. Want ſoo haeſt als 'er, om geringe oorſaken, eenigh misverſtandt en verſchil ontſtont, liepen deſe drie voornaemſte, en d'andere mindere Dekenen, met gewapende benden, (ſoo haeſt de groote Klock luyde, die elf duyſent ponden ſwaer is, en Roelant genoemt wordt, en eerſt in 't jaer cIↃ ccc XVII in de toren van Belfort gehangen wiert) en met vliegende vaendelen naer de groote marckt, doch dickwijls te ſwack om de beroerten te dempen. Want deſe oproerige menighte, door de begeerte van nieuwigheydt, en door d'overweging van haer krachten ſtouter geworden ſijnde, verachte deurgaens haer Overſten, tot dat Karel de Strijdtbare, en ſijn Na-neef Keyſer Karel de vijfde, deſe inſtelling, die de Gentenaers, door de hechtenis van Maximilianus, van Brugge aengenomen hadden, afſchaften, en hen dwongen dat men weêr een Schepenſchap van ſes-en-twintigh mannen oprechtte, die, gelijck te voren, in twee rechtbancken verdeelt waren, en alleenlijck door de gewoone Stedehouders en amptlieden van de Graef, jarelijcks op de tiende dagh van Meymaent, verkoſen wierden. Jae deſe ſtadt was onder Guido Dampierre, in 't jaer cIↃ cc XCVII, ſoo moedigh en machtigh, dat ſy Eduard d'eerſte, Koning van Engelandt, met ſijn ſoon, en een bloejend heir van twintigh duyſent voetknechten, en vier duyſent ruyters, met groote moort verdreven, die daer, en omtrent Marie-kerck tegen de Franſchen overwinterden: om dat ſy, uyt oorſaeck van 't beſtant, met de Franſchen gemaeckt, vertrecken ſullende, buyten weten van de Koning, en van ſijn Raedt, eenige plaetſen in brandt geſteken hadden, om de ſtadt te plonderen. Wijders, ſy barſt, onder Lodewijk van Male, in ſoo groot een ongebondenheydt uyt, dat binnen de tijdt van tien maenden meer dan veertigh duyſent menſchen daer, in de landen daer rontom, en in de bordeelen, door het dobbelſpel, onkuyſheyt en dronckenſchap vermaert, gedoodt wierden. Dat meer is, de menigte was in die tijd ſoo groot, dat 'er (ſoo men Froiſſart gelooven magh) tachtigh duyſent mannen getelt wierden, die, boven de vijftien en onder de ſeſtig jaren out ſijnde, bequaem waren om de wapenen te dragen. Karel de Groot, en S. Lodewijck, koningen van Vranckrijck; Eduard d'eerſte, met ſijn ſoon, en Eduard de derde, koningen van Engelandt, hebben deſe ſtadt beſocht. Jae de gemalin van Eduard de derde heeft daer haer ſoon Johannes gebaert, die, door ſijns vaders gebiedt, de bynaem van Gentenaer voerde, en ſedert Hertogh van Lancaſter wierd.

Klock.

Geleerde mannen. Gent heeft oock veel geleerde mannen, die door hun deughden vermaert waren, uytgelevert: gelijck voornamelijck Hendrick, Aertsdiaken van Doornick; Arnoldus Boſtius; Jodocus Badius; Johannes, Abt van de heylige Bavo; Philippus Chersbelius; Johannes Carnarius; en Chriſtianus Maſſæus, (ſchoon vele achten dat deſe leſte te Cameрijck

rijck geboren was) alle de welcken van Trithemius onder de doorluchtige Schrijvers geſtelt worden. Men vind noch van verſche geheugenis Philippus Wylandt, Preſident van Vlaenderen; Lævinus Brecht, en Franciſcus Himan, beyde Poëten, met lauweren gekroont; Joachimus Martinus, en Hieremias Thriverus Brachelius, beyde uytſtekende Medicijn-meeſters; Antonius van Schoonhoven, een geleert en eerwaerdigh Biſſchop, en Schrijver van veel boecken; Antonius Scheurman, voorſpraeck van de gemeente, ſeer geleert en ervaren in de burgerlijcke ſaken; en Balduinus Ronſſæus, Genees-meeſter van de ſtadt, in verſcheyde konſten geoeffent, en een voortreffelijck Schrijver. Voorts, Gent heeft geduriglijk, in de ſaken van d'oorlogh, als in alle andere eerlijcke oeffeningen, ſoo veel doorluchtige en uytmuntende mannen uytgelevert, dat, ſoo ick die alle hier verhalen wilde, de plaets te kleyn ſou worden. Doch de gene, die breeder beſcheyt hier af begeer, lees de Hiſtory-ſchryvers, en voornamelijck Meyer. Het ſchijnt ons genoegh te ſijn, om deſe ſtadt, ja een geheel landtſchap te verheerlijcken en vermaert te maken, dat ſy de geboort-plaets is van de treffelijckſte en overwinnende Keyſer Karel de vijfde. Sy heeft oock, onder andere geleerden, voortgebracht Gerard Rijm, Heer van Eeckenbeeck, Raedt van ſijn Koninckſlijcke Majeſteyt in Vlaenderen, een adelijck man, door ſijn deughden en geleertheydt vermaert; in wiens ampt ſedert Karel, een van ſijn ſonen, die alle eerwaerdigh ſijn, Heer van Bellem en Scheurvelt, een ſeer geleert Ridder, gevolgt is, de welcke, om ſijn wonderlijcke en voortreffelijcke deugden, van Keyſer Maximilianus de tweede uyt deſe verre geweſten van Nederlandt ontboden, en tot geſant naer de Keyſer der Turcken geſonden wierdt, daer hy vijf jaren lang bleef, en groote lof verkreegh, en, behalven d'andere verhandelingen van groot belang, een beſtant van acht jaren tuſſchen deſe twee Keyſers maeckte, tot groote blijdſchap en vernoeging van weerſijden. Dit beſtant duert noch heden onder de nakomelingen deſer beyde Vorſten, tot groote nut en geruſtheydt van 't Chriſtenrijck. Sy is oock de geboort-plaets van Karel Uytenhove, de vader, Heer van Merckegem, en van ſijn ſoon, gelijcke naem hebbende, beyde van uytſteeckende geleertheydt en achting; oock van Jodocus Borlut, eerſte Raedt, en voorſpraeck van de ſtadt: Johannes Damman, Heer van Oombergen, eerſte Schepen van ſijn ſtadt: Petrus Torrentius, en Levinus ſijn Neef, Apoſtoliſche Protonotarius, en Aertsdiaken van Brabant, een geleert man, en een der voornaemſte Poëten van ſijn tijdt, die ſedert Biſſchop van Antwerpen heeft geweeſt: oock Johannes Wisbroeck, een treffelijck Philoſooph oft Wijs-begeerige, en heel gemeenſaem in 't geſin van de Cardinael Moronus; en eyndelijck (dewijl ick hen niet alle kan noemen) Nicolaus Bieſius, een geleert man, ſoo in d'andere konſten, als in de medicine oft genees-konſt, die in de hooge School te Leuven geleſen, en veel treffelijcke en geleerde ſchriften in 't licht gebracht heeft.

D'oeffening der Gentenaers.

Wijders, de Gentenaers ſijn ſeer genegen tot de koophandel, en plegen veel ambachten in de ſtadt, die in een getal van twee-en-vijftigh vergaderingen oft Gilden beſloten ſijn. Boven deſen is 'er noch de vergadering oft het gildt der Wevers, die in ſeven-en-twintig ordeningen en ſtaten gedeelt ſijn, en niet alleenlijck voor een vergadering van Ambachts-lieden geacht wordt, maer om hun grootheydt en waerdigheydt een der voornaemſte pylaren van de gemeente is, van de welcke het voor een derde lidt verſtreckt. Sy weven voornamelijck grof lijnwaet, 't welck (gelijck oock het ſijn) een byna ongelooffelijcke menighte uytmaeckt; en dit niet alleenlijck te Gent, maer oock over al deur heel Vlaenderen: jae ſoodanigh, dat deſe handeling van 't lijnwaet voor de voornaemſte grontveſt van de rijckdom der Vlamingen wordt gehouden. Dit lijnwaet wordt hier te meer gemaeckt, om dat d'aerde daer in groote overvloet het vlas voortbrengt.

Provinciale oft Landtſchappelijcke Raedt.

De Provinciale oft Landtſchappelijcke Raedt van geheel Vlaenderen heeft oock ſijn gewoone ſit-plaets te Gent. Deſe Raed, van Johannes, Hertogh van Burgundien, en Heer van dit landt, in 't jaer cIↃ cccc IX, ingeſtelt, beſtaet uyt een Preſident oft Voorſitter, twaelf Raden, een algemeene Procureur oft Bevorderaer, een Advocaet oft Voorſpraeck van de Vorſtelijcke ſchat, en uyt andere amptlieden. Alle hooger beroep van Rechten in geheel Vlaenderen wordt voor deſe Raedt gebracht; van de welck men ſich weêr op de hooghſte Raedt van Mechelen magh beroepen.

Wijders, te Gent is noch *de vvettige Kamer*, ſekere Rechtbanck, diens Rechters met een uyterſte vonnis, en ſonder hooger beroep, van alle ſaken in 't geheel Landtſchap, die de leen-goederen aengaen, vonniſſen, en dit naer 't voorſchrift der oude gewoonten, voor-rechten en inſettingen; en daer toe men, ſoo dickwijls als de ſaeck ſulcks vereyſcht, Raden van de Provinciale oft Landtſchappelijcke Raedt tot de berading, en tot het ſlot-vonnis neemt.

Puynhopen en oude merckteekenen.

Omtrent vier mijlen van Gent en Aelſt, aen de wegh, die ſich naer 't zuyden ſtreckt, tuſſchen deſe twee treffelijcke dorpen, Sot-

tegem

tegem en Velseke, sijn onlangs ondeckt oude wanden, en puynhopen van oude muren, gelijck oock kelders, en diepe putten. Men vond in dese puynhopen, en in eenige andere plaetsen daer omtrent, veel penningen der oude Romeynen, en voornamelijck van Nero, Gordianus en Constantinus: noch verscheyde metale vaten, daer de beeltenissen van Apollo en Mercurius op stonden. Men acht dieshalven, dat, om de vruchtbaerheyt en de bequaemheyt van de plaets, hier eertijdts eenige groote stadt, oft ten minsten eenigh leger en burght der Romeynen heeft geweest, die sedert vervallen oft verdelght is. Seker, dese puynhoopen verdienen te meer verhaelt te worden, dewijl'er in de Historien, en in d'andere geheugh-schriften geen gewagh af gemaeckt wordt.

De Castellanie van Audenburgh te Gent is heel wel gelegen en bequaem, om dat het van de vloedende Schelde, Leye en Moerwater bespoelt word; en begrijpt d'Abdy van Drongen, in 't jaer cIↃ c xxxvii, door Ywan, Graef van Aelst, ingestelt en gesticht; en heeft onder haer gebiedt ses-en-veertigh Dorpen, en onder desen *Nevele*, door een groote Baronny, en Kasteel, Odonca genoemt, vermaert; oock *Zomergem* van Snoeckaerts geslacht: *Lovendegem*, van dat van Triest: *Vinderhout* en *Merendre*, van Wouters stam: *Eken* aen de Schelde, van *Scheppers*; en *Evergem*, meer vermaert door de Graeffelijcke naem, dan door sijn macht, staet onder d'Abdy van S. Pieter te Gent: en bestaet onder twee Rechtbancken, door Margrieta van Constantinopolen, d'een tot Sledingen, en d'ander tot Desseldonck, opgerecht. Hier aen leght de *Castellanie*, oft het *Lant van VVaes*, eertijdts de heerlijckheydt en eygendom der Graven van Hollandt, en wordt van de vloedt Durme, die in het dorp Winckel sijn oorsprong heeft, en sich tot Teemsche in de Schelde ontlast, niet min dan van de Schelde self, bespoelt, en heeft een poel. Hier is ook een Overigheyd van seven altijdt-blijvende Schepenen. Keyser Karel de vijfde vergunde, in 't jaer cIↃ IↃ xxxi, aen de inwoonders van dit landt, d'erfenissen der Oomen en Petemoeyen, soo wel van des Vaders, als van des moeders sijde, aen de gene, die van ter sijden inquamen, vermits de gewoonte van 't landt te voren de gene, die van ter sijde quamen, van alle erfenissen uytsloot. Het begrijpt acht-en-twintigh dorpen, waer onder vijf sijn, die inwoonders van Waes genoemt worden, en daer af yder, behalven Rupelmonde, onder sijn eyge Heerstaet; gelijck *Teemsche*, door een oudt Kasteel en door de Heerschappy van de Heer van Amelbergh vermaert, en *Exarda*, door de Heer van Grunter, onder de welcken S. Nicolaes dorp voornamelijck uytsteeckt. Steken, dat wel een stadt gelijckt. *Synaya*, genoegh vermaert om de Bernardijnsche Abdy van Bouwelo, van Balduinus Bocla, monick van Blandina, begonnen, en naer hem genoemt, in 't jaer cIↃ c xcvii: oock *VVaesmunster*, daer een Abdy van dochters, Victoria genoemt, is, en dat de naem van Waes draeght. In d'omkeer van dit land is het vermaerde hooft, dat, naer d'overvaert over de Schelde naer Antwerpen, 't *Veer* genoemt word, een gemeene naem van varen herkomstigh. Tusschen Waes en de Schelde is het *Landt van Beveren*, dat een oudt en sterck Kasteel, vier dorpen en veel heerlijckheden, in sich begrijpt. Dit was eertijdts de bynaem van een edel en machtigh geslacht, en van d'erfgenamen van 't selve; en is nu uyt het huys van Burgundien en van Ter Vere aen dat van Croy gekomen.

Wy souden niet genoegh van de glans, heerlijckheydt, grootheydt, rijckdom, en wercken van dese vermaerde stadt konnen spreken, soo wy ons niet verplicht gevoelden om binnen de palen van ons voornemen te blijven. De groote en vermaerde Erasmus van Rotterdam, de pronck der geleertheydt, treft elders het rechte wit van 't lof deser stad, in korte, doch bondige en wenschelijcke woorden, als hy seght: dat hy acht, dat men nergens, soo wijdt als het Christendom sich uytspreyd, geen stadt sal vinden, die by Gent geleken kan worden, het sy men op de grootheydt en 't vermogen van de plaets, oft op de bestiering en seden der Burgers siet.

Indien de Leser meer van Gent, en van haer lof begeert, hy lees Janus Lernutius, Daniel Heynsius, Janus Dousa, Nicolaus Burgundius, Karel Uitenhove, Cornelius van Marcken, Maximilianus Vrientius in sijn gedichten, Mattheus Quadus in de vermakelijckheden van Nederlandt, Julius Scaliger in sijn Steden, Gerardus Corselius in sijn brief aen Marcanus, Hieronymus Cardanus in sijn boecken van de verscheydenheydt der dingen, Valerius Andreas in sijn Biblioteeck, Laurentius Surius *in supplemento Naucleri*, Levinus Lemnius in 't boeck van de verborge wonderwercken der nature, Belleforest, Thevet in sijn werelt-beschrijving, Antonius Sanderus in sijn *Flandria illustrata*, en anderen, die u rijckelijck daer in vernoegen sullen.

BRVGGE.

Naem.

BRVGGE heeft, naer 't gevoelen van velen, haer naem van de menighte en heerlijckheydt van veel bruggen, die daer, ſommige van ſteen, en andere van hout, treffelijck gebout ſijn, om overal deur de ſtadt te gaen. Anderen, aen welckers gevoelen ick my liever houde, dewijl het op veel oude geheughſchriften ſteunt, verſekeren dat deſe ſtadt haer oorſpronck en naem gelijckelijck heeft gekregen van een eenige brugh, eertijdts *Brughſtock* genoemt, in 't vaſte landt, en omtrent deſe plaets gebouwt, byna in 't midden tuſſchen Aldenburgh en Rodenburgh, (nu Aerdenburgh genoemt) die toen zee-ſteden, en door de koophandel ſeer vermaert waren; maer die ſedert door d'overval der Denen en Normannen geheel verwoeſt ſijn. Maer uyt de verwoeſtingen van Aldenburgh is, ontrent negen hondert jaren geleden, eerſtelijck de Burght van Brugge gebouwt, van de welcke men noch heden de geſtalte, en eenige overblijfſelen, met noch eenige poorten in haer geheel ſiet, namelijck ter plaets, daer nu S. Donaes kerck, het Raedthuys, en 't hof van den Vrye is.

Gelegenheyt.

Deſe ſtadt light in een ſeer brede vlackte, omtrent drie mijlen van de zee. Sy wort niet van een natuerlijcke vloet beſpoelt, maer heeft een

Graft.

ſeer breede graft, die met groote arbeyt en vlijt gemaeckt is, en naer de welcke, door verſcheyde grachten, met wonderlijcke konſt gemaeckt, het water niet alleenlijck uyt het ingewant van 't aerdtrijck, maer oock uyt de geburige en aenpalende plaetſen van de ſtadt, met groote kracht te ſamen vloeyt: ja ſoodanigh, dat deſe gracht een diepe en altijdt-ſtromende vloet ſchijnt. Deſe gracht wort gemeenelijck *de Reye* genoemt, en deelt door verſcheyde armen, die daer uyt ſpruyten, en bevarelijck ſijn, de ſtadt in verſcheyde deelen, en, in d'uytgang weer tot malkander vloejende, geſamentlijck naer Damme ſtroomen, en van daer tot Sluys in de groote zee vlieten. Maer dewijl deſe watergraft niet bequamelijck ſoo diep gehouden kan worden, als de gelade ſchepen vereyſſchen, ſoo hebben die van Brugge onlangs, met groote koſten, en wonderlijcke en ongelooffelijcke arbeyt, dicht by d'eerſte graft, maer nochtans in een bequamer plaets, een andere graft gemaeckt, die ſoo diep en breet is, dat'er, naer de vloet van de zee, ſchepen van vier hondert vaten bequamelijck uyt de zee tot aen Brugge gevoert konnen worden. Sy hebben oock aen de mont van deſe gracht, naer 't voorbeelt van gelijck werck, dat tot Damme te ſien is, een wonderlijck en ſwaer werck doen bouwen; vermits ſy het ſoete water van deſe graft, met een ſeer groote en dicke ſchutdeur, oft houte Sluys, gelijck een poort, die ſterck gemaeckt, en dicht gewrocht is, ophouden, op dat het ſich niet met *Vlaenderen.* het zee-water vermengen ſou. Voorts, de ſelve ſluys ſchut oock het zee-water, op dat het niet meer, dan men begeert, by 't ſoet water in vloejen ſou. Dieshalven, als men met de ſchepen uyt oft in wil varen, om hun waren hier en daer te voeren, ('t welck dan geſchiet, als het vloejende zee-water op gelijcke hooghte met het ſoet water gebracht is) ſoo wort deſe ſchutdeur met een wonderlijck gemack geopent en weer geſloten. Seker, een treffelijck en gedenckweerdigh werck! Want men ſiet, naer 't believen, en met groote nuttigheyt der inwoonders, dat deſe houte valdeuren, door 't vernuft der menſchen gemaeckt, de zee buytenſluyten, en inlaten. Want ſchoon de zee daer dickwils woedt en brult, ſoo kan ſy echter geen ſchade doen, vermits de ſoete wateren, van binnen tot een ſteun van de ſluys verſtreckende, haer gewelt ſoodanigh afweeren, dat de deuren daer af niet bewogen, veel min beſchadigt worden. Brugge heeft aen d'ooſt-ſijde Gent, aen de zuydt-ſijde Kortrijck, aen de weſt-ſijde Veurne, en aen de noordt-ſijde Middelburgh in Zeelandt: alle welcke ſteden omtrent acht mijlen van Brugge gelegen ſijn.

Grootheydt.

De ſtadt is wonderlijck ſchoon, machtigh, en aengenaem, en ſoo groot, dat d'ommegang binnen de muren ſes-en-twintigh duyſent en ſes hondert voeten begrijpt, dat is, omtrent vier Italiaenſche mijlen, en een vierendeel; maer van buyten weynigh min dan ſes mijlen. De gene, die (gelijck ick bevind) deſe ſtadt eerſt met muren omringt heeft, was Graef Balduinus Calvus, omtrent het jaer onſer ſaligheyt Io CCC XCIII.

Gebouwen.

De gebouwen, ſoo tot de Goddelijcke dienſt, als tot gebruyck der menſchen geſchickt, ſijn te Brugge ſoo heerlijck en koſtelijck, als in eenige andere ſtadt van geheel Nederlandt. De ſtraten ſijn breet en recht. Men vint daer veel ſchoone marckten, en voornamelijck de marckt, daer de waren verkocht worden, en van daer ſes voorname ſtraten van de ſtadt naer ſoo veel hooftpoorten ſtrecken; 't welck (om de nuttigheyt voorby te gaen) aengenaem om te ſien is: hoewel, naer mijn oordeel, men niet genoegh verſorght heeft in de verſekertheyt van de ſtadt, dewijl ſy ſoo brede en bequame ſtraten aen haer voornaemſte poorten heeft, die recht uyt naer de groote marckt ſtrecken, langs de welcken, ſoo 'er gelegentheyt voorkomt, de vyant, met gewelt inbarſtende, de toegang naer de Burght ſelf ſoo veyligh en gemackelijck heeft.

Kercken.

In deſe ſtadt worden getelt over de ſeſtigh Kercken, en gewijde gebouwen, van de welcken de voornaemſte aen de heylige Donaes gewijd is, en een heerlijcke vergadering van Canonicken heeft, wiens overſte gemeenlijck *Præpoſitus* oft Officiael genoemt wierdt: een aenſienlijcke bediening; want hy beſtierde oock het geeſtelijck hof van de heylige Donaes; en was erffelijck oft eeuwigh-durende Cancelier van Vlaenderen, naer d'oude inſtelling van Graef Robert, de Ieruſalemmer geby-

BRVGGE

DE BRVGIS SECRETVM

BRVGENSIS OPPIDI SIGILLVM

Aenwijsingen

a S. Donaes kercke
b Stadt huys
c Landts huys
d Ghevanghen huys
e Beelfroidt
f Ons Lievrouwen kercke
g S. Salvators kercke
h S. Jacobs kercke
i S. Walburghe kercke
k S. Gillis kercke
l S. Anna kercke
m S. Catelyna kercke
n S. Christoffels kercke
o Iesuyten Cloofter
p S. Willems Cloofter
q Refuis van S. Andries
r Sartreufinnen Cloofter
s Swarte fusters Cl. te Caftange boome
t Swarte fusters Cl. of H. gheeftbuys
v De Munte
w Princen Hoff
x Knechtjens ftedefchoole
y Meyskens ftedefchole
z S. Inus plaetfe ende Capelle
1 De Buerfe
2 Craene plaetfe
3 Graen-mart en ooft Vleefhuys
4 Weft Vleefhuys
5 Oofterlieden huys
6 Water huys
7 Vlees-mart
8 Wal plaetfe

9 Wyngaerts plaetfe
10 Ancker plaetfe
11 Bagintjes hoff
12 Biffchaiers plaetfe
13 Iacobijneffen
14 S. Madeleena of Loferuffen
15 Ten dune
16 Spermalie
17 Carmers
18 Betanie
19 Jerufalem
20 Iacopinen
21 Recollecten
22 S. Trinit
23 Gechoutte
24 S. Ians Hofpitael
25 Bendictineffen
26 S. Iuliaens
27 Graeu fusters
28 Difcalfen
29 Carmeliteffen
30 S. Clara
31 Roode fusters
32 Auguftinen
33 Capucinen
34 Ghendtfch poorte
35 Catelijne poorte
36 Bouverie afgebroken poorte
37 Smede poorte
38 Efel poorte
39 Speye poorte
40 Cruys poorte

Amplifsimis ac Nobilifsimis viris
DD. COSS. ET SENATORIBVS
CIVITATIS BRVGENSIS
D.D.D.
ANTONIVS SANDERVS.

naemt. Ia deſe Kerck, en deſe waerdigheydt, daer af wy geſproken hebben, is onlangs tot de Biſſchoppelijcke weerdigheyt verheven. Men bevint, uyt eenige oude geheughſchriften, in de ingang van 't huys van den Officiael, en aen een groote ſchoorſten in dit huys geſchreven, dat deſe kerck van d'eerſte Graef van Vlaenderen, Lidericus genoemt, gebouwt, en aen de heylige Maeght, Godts moeder, gewijdt is, in 't jaer Iↄ c xxi, toen Heraclius Roomſche Keyſer was, en Clotharius het gebied by de Franſchen hadt: maer dat ſy ſedert van Balduinus met d'yſere arm vernieuwt, en met groote inkomſten beſchoncken is, en dat ſy van 't gebeente van deſe Heyligh, dat toen daer gevoert wiert, deſe nieuwe naem gekregen heeft, in 't jaer van Chriſtus geboorte Iↄ ccc lxx, terwijl Karel de Kale Keyſer en Koning was. Men ſiet in deſe kerck het graf van de vermaertſte man Ioannes Ludovicus Vives, een Spanjaert, van Valence geboren, die, deſe vermaerde ſtadt voor hem tot ſijn woning verkoſen hebbende, een Burger daer af geworden is, en, na dat hy een gemalin, voor hem waerdigh, getrouwt had, in 't jaer cIↄ Iↄ xl daer geſtorven is, en aen de nakomelingen veel treffelijcke wercken en geſchriften van een wonderlijck vernuft nagelaten heeft.

Reliquien oft Overblijffelen der heyligen.

Wijders, te Brugge is noch, behalven anderen, de Kerck van de heylige Baſilius, daer ſorghvuldelijck bewaert worden d'alderheyligſte overblijffelen des bloets van Chriſtus onſe Heer en Saligmaker, 't welck van Ioſeph van Arimathia naerſtelijck vergadert wiert, toen onſe Salighmaker aen 't kruys ſtorf. Dit deel van 't alderheylighſte bloet wiert van Diederick van Elſas, Vorſt van Vlaenderen, derwaerts gebracht, 't welcke hy, in ſijn weerkeering van de heylige tocht, in 't jaer cIↄ c xlviii, van ſijn behuwde vader Fulco, Hertogh van Anjou, toen Koning van Ieruſalem, gekregen had. Deſe Graef bouwde derhalven, tot geheugenis en eerbewijſing van deſe ſaeck, deſe treffelijcke Kerck, en dit heerlijck klooſter van de heylige Baſilius, in de welcke hy deſe treffelijcke en heerlijcke ommegang en bedevaert van Brugge inſtelde, die voor altijdt jarelijcks op de derde dagh van Bloeymaent geviert wort, op 't Feeſt der heylige Kruysvinding, door de heylige Helena, moeder van Keyſer Conſtantinus, de Groote gebynaemt.

Parochien.

Deſe ſtadt is gedeelt in ſes deelen, en in negen Parochien, gelijck ſy die noemen, daer die van 't heyligh kruys, en van de heylige Catharina mee in getelt ſijn, die, ſchoon buyten de muren, en in de voorſteden gelegen, echter hun deel in de ſtadt hebben. De voornaemſte Parochien van deſe negen ſijn die van S. Donaes, onſe Lieve Vrou, en S. Salvators.

Abdyen.

Behalven d'Abdy van S. Clara, een maegdeklooſter, ſteeckt oock uyt d'Abdy van Eechoute, aen S. Bartholomeus gewijdt, een mannenklooſter voor de Regulier-Canonicken, in't eycke boſch, toen in de voorſtadt, en in 't jaer cIↄ lviii begonnen. Men ſiet daer oock een parckemente Tafereel, van Lubbert Hautſchilt, een treffelijck Mathematicus oft Wis-konſtenaer, en geleerde Abt van die plaets, eerſt in Latijn gemaeckt, en onlangs in 't licht gebracht door Iohannes Otho, het welck ſedert ſoo groote naem en achting verkregen heeft, dat, ſoo my dunckt, de beſchrijving daer af niet behoort nagelaten te worden. Dit Tafereel vertoont de geſtalte van een ſtaende en naeckte vrouw, met vliegend hair, en glibberige voeten; om haer hooft een ſlang met ooren, en twee voeten, die haer eyge ſtaert bijt. Twee wolven ſuygen haer borſten. Men ſiet oock by haer deſe letteren, een G aen't hooft, een B aen de rechte, en een Y aen de ſlincke hant, een I aen de rechte, en een D aen de ſlincke voet; met welcke letteren Gent, Brugge, Yperen, Inſula oft Rijſſel, en Douay, de hooftſteden van Vlaenderen, aengeweſen worden. Men vint aen de rechte ſijde dit veers: *Gyb ſiet ex Gybid, cum Deca Decas ibit.* De beeltenis van deſe vrou is van twee kringen omringt, die verre genoegh van malkander geſcheyden ſijn.

In de bovenſte kring vint men twaelf ſteden, en onder deſe de vijf voornaemſte ſteden van Vlaenderen.

Seker, eenige hebben, yder naer ſijn ſin en meening, gelijck gemeenelijck in burgerlijcke verſchillen gebeurt, overwogen en bedacht dat dit Tafereel de voorbode en verkondiger van Vlaenderen, ja van de elenden van geheel Nederlandt, die haer nu plagen, geweeſt heeft. My dunckt echter dat met deſe regel, *Gyb ſiet ex Gybid, cum Deca Decas ibit*, niet duyſterlijck aengeweſen wort, dat Inſula oft Rijſſel, en Douay, van Gent, Brugge en Yperen afgetrocken ſou werden, na verloop van tien mael tien, oft hondert jaren, van de tijdt af te rekenen, in de welck deſe voorſegging gedaen is, die door de getal-letteren van dit vers aengeweſen wordt, FORMA CECAS CLAVIS, HINC BONA SVRGET AVIS: namelijck van 't jaer cIↄ cccc lxviii. Want men ſiet klarelijck, dat men nae verloop van hondert jaren, te weten in 't jaer cIↄ IↄLxviii, de trompet van een droeve en opentlijcke burgerlijcke oorlogh geſteken heeft, en dat tien jaren daer na Inſula oft Rijſſel en Douay, van 't verbont deſer drie, en van al d'andere Vlaemſche ſteden, tot dien van Artoys en Henegou overgegaen ſijn.

De Ieſuiten, wiens begeerte is ſich overal wel en vaſt te veſten, hebben te weegh gebracht, dat de ſtedelingen, op hun koſten een prachtigh en koninckljck huys voor hen gebouwt hebben, 't welck voornamelijck uytſteeckt door d'overvloet der koſtelijcke en wonderlijcke ſchilderyen, die daer ſorghvuldelijck, gelijck in een ſchatkamer, bewaert worden. Men vint daer oock een ſeer groote tafel, van een walvisbeen gemaeckt, die in 't ſchutters hof, gelijck ſy dat noemen, te ſien is. Eenige verſekeren dat de Bruggelingen by Cæſar *Grudii* genoemt worden, en de Lovenaers van deſe naem beroven. Maer de groote Lipſius betoont, dat'er geen verſekering van deſe naem voor iemant van beyde is, en dat ſekere geeſten van deſe eeuw ſich door de

de wint van waen, aen de welcken sy te veel toegeven, laten vervoeren.

Gedenck-weerdigh Rechthuys.

't Is oock aenmerckens-waerdigh dat in een en de selve plaets van de stadt Brugge, te weten, de gene, die sy de pleytbanck van de Burght noemen, de Iustitie gepleeght wordt in de naem van ses verscheyde Heeren, te weten, eerstelijck in de naem van de Overigheydt van de stadt, daer na van 't Vrye, en van 't Leenschap van 't Hof, van d'Overste van de heylige Donaes, en van de heerlijckheden van Sisseele en Mandasche: in voegen dat men dickwijls in een en de selve dagh de misdadigen door de vonnissen deser verscheyde overigheden, in dit Rechthuys, verscheyde straffen siet aendoen.

Waterhuys.

Te Brugge is oock, onder eenige andere dingen, aenmerckens-waerdigh het *Waterhuys*, aen de stadtsmuren, tusschen de *Smeepoort* en *Boeverypoort* gelegen. Men siet in dit Waterhuys seker draeywerck, dat met een radt omgaet, vol van emmers, en andere diergelijcke waterscheppers; welck draeywerck, gestadelijck van een paert omgedraeyt, dagelijcks uyt een groote waterback een menighte van water schept, en dat in een becken, daer onder staende, stort. Dit water loopt uyt 't selve becken in een groote lode goot, die in de stadt sich onder d'aerde streckt, welcke in verscheyde tacken, gelijck een boom, verspreyt, byna aen alle straten en wijcken, deur besondere buysen, eenigh deel van dit water toebrengt, en dan in eenige gemene putten vloeyt: in voegen dat, met wonderlijck gemack, kleyne kosten, en met uytmuntende naerstigheyt, door dit draeywerck het opperdeel van de stadt overvloedigh genoegh van water versorght is, tot groote verwondering en geen min vermaeck der gener, die soo treffelijck een werck aenschouwen. Maer wat het beneden deel van de stadt aengaet, men versorght dat van water op een andere wijse, en met andere buysen: want dit putwater is daer niet al te prijsselijck, uyt oorsaeck van de lage gelegenheyt.

Voorts, Brugge maeckt het tweede lid van Vlaenderen, en gaet dieshalven (Gent uytgesondert) voor d'andere steden van 't landt. Dese stadt heeft, over een oft twee eeuwen, op een wonderlijcke wijse gebloeyt, te weten toen, gelijck onlangs daer naer Antwerpen, de goederen en waren der uytlandige kooplieden derwaerts gevoert wierden: ja sy bloeyde soodanigh, dat, toen Philippus, de Schoone gebynaemt, Koning van Vranckrijck, met sijn gemalin Ioanna, in 't jaer cIↃ ccc I, in Vlaenderen gekomen, en te Brugge binnen getreden was, sy beyde heel verbaest wierden, toen sy de pracht en rijckdom van dese stadt naerstelijck bemerckt hadden. Dat meer is, Ioanna, de pracht en prael der vrouwen van Brugge gesien hebbende, en vol van vrouwelijcke nijdigheyt sijnde, riep met een vergramt gemoed uyt: *Ach ick elendige! ick meende dat ick alleen Koningin was, maer ick vind hier by honderden van Koninginnen.* Buyten twijffel heeft dese nijt en gramschap van de Vorst (gelijck de Staetkundigen aenmercken) sedert niet alleenlijck sware elenden over de stadt, maer over 't heele landtschap, voortgebracht, gelijck de Historie dat bredelijck en by ordening verhaelt.

Sy gaf noch andere blijcken van haer pracht en heerlijckheyt, toen sy, in een prachtige en Koninckliycke toestel, Philippus de Goede, en Karel, Hertogh van Orleans, met een geklanck van tachtigh lange silvere trompetten, in hun in-treê onthing. Ia sy onderhield oock Eduard de vierde, koning van Engelandt, die uyt sijn landt gevlucht was, vijf weken lang in Gruithuysen, soo heerlijck en beleefdelijck, dat hy, weêr in sijn Rijck geraeckt, door brieven groote danckbewijsingen aen de Bruggelingen bewees. Wijders, sy spaerde oock geen kosten, in't jaer in 't jaer cIↃ cccc LXXXV, in de maent van Augustus, om Keyser Frederick de derde heerlijck t'ontfangen, die in Vlaenderen gekomen was, om sijn soon Maximilianus, en sijns soons soon Philippus te besoecken. Seker, d'overvloet van bequaemheyt en heusheyt der wercklieden en konstenaers, over de welcken 52 Dekenen staen, was den Vorsten soo aengenaem en behagelijck, dat de twee Philippen, van Elsas en de Goede, en Karel de Strijdbare, daer hun bruyloften, met bruyden van koninckliycke staet, in ongelooffelijcke pracht en toestel gehouden hebben: ja Philippus, Maximilianus soon, vermengde sich, gelijck een ingebore Burger, met de Bruggelingen, toen sy te Gent binnen traden, uyt oorsaeck van de oude en loffelijcke oeffeningen van 't schieten met de boogh. 't Is oock kennelijck dat hier, in 't jaer cIↃ cccc XX IX, d'ordening en vergadering van 't gulde Vlies besloten en ingestelt is. Iohannes van Digeon had oock te voren, te weten in't jaer cIↃ cccc XIV, ten deel voor de waerde van tien duysent Fransche kroonen, ten deel uyt insicht van haer getrouwheyt te belonen, en de burgery te vermeerderen, aen dese stadt een voor-recht gegeven, dat de voor-rechten van alle steden overtreft; namelijck, dat de Bruggelingen, dat is de gene, die het Burgerrecht van die stadt by geboorte, gift, kooping oft behuwelijcking verkregen hadden, van alle verbeurtmakingen der goederen, waer sy oock waren oft gevonden wierden, vry souden sijn, hoedanigh een misdrijf hun oock te last geleght wiert.

De gemeente van Brugge bloeyde dan in dese voegen veel jaren lang, tot dat sy, allengs afnemende, omtrent in 't jaer cIↃ IↃ XVI, in welcke tijdt sy dit minst verwachte, maer op dat het haer te meer sou smarten, de grootste schade, door 't vertreck der vreemde kooplieden, geleden heeft. Daer bleven echter een deel der Spaensche kooplieden, die heden daer machtigh en rijck sijn, en sich voornamelijck met de koophandel van Spaensche wol generen, van de welcke de Stapel in dese stadt is, tot groote winst en voordeel der stedelingen; gelijck oock, nae dat d'Engelschen Kalis verloren hadden, in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, de Stapel van d'Engelsche wol uyt die stadt naer Brugge overgevoert is, met groote winst en vrucht van de stadt en Burgers. De Bruggelingen doen oock, behalven de koophandel, verscheyde handtwercken, en weven veel fustainen, sayen, stametten, boefiesen, lakenen

en tapyten. Men bereyt daer oock veelderhande ſijde tot alderhande wercken. Al deſe handtwercken ſijn begrepen onder acht-en-ſeſtigh vergaderingen oft Gilden, van de welcken de Gilden der vleeſch-houwers, viſſchers, makelaers, en bootsgeſellen de voornaemſten en oudtſten ſijn. Te Brugge is oock vele edeldom, goede burgerlijcke beſtiering in alle dingen; en de Burgers betoonen daer groote beleeftheyt. Wijders, hier wort oock ('t welck het voornaemſte is) ſeer ernſtigh en ſtreng het recht uytgeſproken; en de Gemeente onderhoud daer, onder haer andere Amptlieden, vele geleerde en yverige Raedtsheeren, van de welcken veel, om hun voortreffelijcke deughden, tot de hooghſte ampten verheven worden. Gelijck onlangs geweeſt heeft Adrianus van der Burgh, eerſt Preſident t'Uitrecht, daer nae van Vlaenderen, Raedt van Staten, en eyndelijck, met de grootſte lof, bewaerder van 't groot koninglijck zegel: diens ſoon oock, Iohannes genoemt, een waerdige ſpruyt voor ſoo groot een vader, en heel geleert man, Raedtsheer in de groote Raedt van Mechelen, en eyndelijck tot Preſident van deſe groote vergadering verkoſen is.

Geleerde mannen.

Deſe Stadt, gelijck een edelmoedige arent, heeft altijdt kloeckmoedige en dappere jongen voortgebracht, die ons d'oogen tot d'aenſchouwing van deſe heldere zon der wetenſchap doen opheffen; want ſy heeft altijdt gebloeyt, en bloeyt noch heden in een groot getal van geleerde en uytſtekende mannen. Gelijck onder anderen Karel Ferdinand, een treffelijck geleert man, en uytmuntend Poëet, als men uyt de ſchriften, van hem in 't licht gebracht, ſien kan: en oock een lange tijdt te voren Iacobus van Brugge, van d'ordening der Carmeliten, een vroom en Godtsdienſtigh man, en ſchrijver van veel uytſteeckende wercken: Lodewijck van Vlaenderen, Heer van Prat, Ridder van d'Ordening, Raedt van Staten, en opperſte beſorger van 's landts middelen, een man, niet alleenlijck door ſijn geleertheyt, maer oock door ſijn voorſichtigheyd, en door ſijn ervarentheyt in de voorvallende dingen vermaert; en eyndelijck Iacobus Curtius, ſoo groot een Philoſooph als liefhebber der geleertheydt, en oock een uytmuntend Rechtsgeleerde. Brugge telt oock onder haer geleerde lieden, die door hun deughden vermaert geworden ſijn, Petrus Curtius, een eerwaerdigh Prelaet; Matthias Laurinus; Willem van Pamelen, Raedtsheer des Konings in de Raedt van Mechelen, een geleert, oprecht en naerſtigh man, en om deſe oorſaeck ſedert Preſident van de geheyme Raedt, en Raedt van Staet, en in hooge achting by alle. Sijn broeder, Iacobus genaemt, was Kanonick en Aertsdiaken van S. Omer, een ſeer geleert man, en eerwaerdigh Prelaet, die ſedert met recht, en naer ſijn verdienſte, het Biſchdom van S. Omer toegevoeght is. Gelijck oock Iooſt de Damhouder, Ridder, een geleert man, Koninckliijcke Raedt, en toeſiender over de Koninckliijcke ſchatten: Iacobus Rævardus, vermaert Rechtsgeleerde, hoewel noch jong; en Dominicus Lampſonius, een geleert en groot Poëet.

Maer 't gene, dat deſe ſtadt prijſſelijck, vermaert en deurluchtigh gemaeckt heeft, is dat hier, in 't jaer c Io cccc LXXVIII, de goede Koning Philippus, ſoon van Maximilianus Koning van Romen, en vader van Keyſer Karel de vijfde, geboren is. Deſe, Iohanna, d'oudſte dochter des Konings van Spanjen, tot gemalin nemende, voeghde al de Koninckrijcken en Heerſchappyen van d'oude en nieuwe wereldt aen ſijn Heerſchappy van Nederlandt. Oock munt onder d'Edelen voornamelijck uyt Marcus Laurinus, een hooghgeleert en geëert Ridder, Heer van het edele dorp Watervliet, dat met veel voorrechten beſchoncken is, en die, onder veel andere treffelijcke daden, oock een heerlijcke Biblioteeck oft boeckery vergadert, en, met groote naerſtigheydt, en geen minder koſten, byna een ongelooffelijcke menighte van oude penningen, van koper, ſilver en goudt gegoten, opgeſocht heeft. Hy nam, om 't gene, dat hy voorgenomen had, lichtelijcker uyt te voeren, ſonder ſijn middelen te ſparen, in ſijn dienſt Hubert Goltzius Herbipolita van Venlo, een treffelijck plaetſnijder en ſchilder, en naerſtigh onderſoecker van d'outheydt, die, op de koſten en 't bevel van de voorgenoemde Laurinus, met een groote en wonderlijcke arbeydt, deur geheel Duytſlandt, Vranckrijck en Italien trock, en van alle ſijden ſoo veel oude penningen, als hy by treffelijcke mannen vinden, en door eerlijcke middelen verkrijgen kon, vergaderde en afteeckende. Goltzius dan, ſoo wonderlijck een ſchat vergadert hebbende, en, na verloop van achtien maenden, weêr te Brugge by ſijn Mæcenas gekeert, bracht, ten koſten van ſijn grootmoedige Laurinus, deſe penningen in plaet, en gaf die in 't licht, tot groot nut en vermaeck van alle liefhebbers der outheden. Marcus Laurinus had oock een broeder, Guido Laurinus genoemt, een geleert man, en die met veel deughden verciert was. Maer dewijl wy in 't voorby gaen gewach van oude penningen gemaeckt hebben, ſoo acht ick dat het de leſer niet verdrieten ſal, dat wy hier eenige mannen van Nederlandt byvoegen, die met groote vlijt ſoodanige oude munten opgeſocht hebben; gelijck voor eerſt de vermaerde Kaſper Schets, Doctor Maſius, en Abraham Ortelius, alle van Antwerpen geboren; oock Iacobus Suſius, Heer van Gryſenoort; Chriſtophorus van Aſſonville, Raedt der beyde Koninckliijcke Raden, te weten, van de geheyme Raedt, en van de Raed van Staet; Lævinus Torrentius, Biſſchop van Antwerpen; Karel Langius, Kanonick van S. Lambert te Luyck; Arnout van Wachtendonck, Kanonick van S. Bartholomeus in de voorgenoemde ſtadt Luyck; Willem Ronchius; Lambert Lombardus; Antonius Morillon, en Maximiliaen ſijn broeder; Michiel van Beeck; Iohannes Vivianus, en anderen, van de bovengenoemde Goltzius by naem en toenaem genoemt, die ick, om kort te ſijn, voorby ga, en de leſer tot ſijn boeck wijs.

Koninglijcken ingeboren.

Edelen.

Voorts, de vrouwen van Brugge ſijn ſoo ſchoon, aengenaem, vriendelijck en ſober, dat ſy voor geen andere vrouwen van Nederlandt wijc-

Vrouwen.

wijcken. De groote Baljuw van Vlaenderen, houd gewoonelijck ſijn zetel te Brugge, en bedient byna een ſelve ampt, als de Droſſaert van Brabant, behalven dat ſijn ampt grooter macht en achtbaerheydt heeft. De vermaerde Overigheyd en gemeente van't Franconaet oft Vrye houden oock hun Richtplaets in deſe ſtadt.

Nieuwe Graft.

Wy ſouden ons geen naeuwe opmerckers en beſchrijvers van ſteden toonen, ſoo wy deſe nieuwe Graft, door Spinola gegraven, voorby gingen. Seker, dit is geen kleyn werck, dewijl deſe vaert, van Brugge af tot aen Gent acht mijlen lang is; een groot gemack, en gewiſſe veyligheydt, om de waeren herwaerts en derwaerts te voeren. Men telt over de twintigh ſterckten en reduyten, die deſe vaert verſekeren, en daer af yder een beſonder naem heeft, die ick met ſwijgen voorby ga. Het getal der benden, die daer in beſetting ſijn, is oock niet minder, met ſes vaendelen ruytery. Men heeft oock, tot verſekering van deſe wegh, ſes krijgsknechten verkoſen, die op de wegh ter wacht ſijn, en gemeenelijck Keurlingen oft Waeghalſen genoemt worden. Deſe loopen en berooven de vyandt van 't gene, dat ſy krijgen konnen; en indien ſy iemandt, die geen paspoort heeft, ontmoeten, ſoo voeren ſy hem levendigh oft doodt wegh. Indien ſy hem niet levendigh konnen vangen, ſoo dooden ſy hem, en ſnijden hem ſijn oor af, dat ſy voor de ſtadtsvoocht van Brugge brengen, van de welck ſy voor yder vijftigh gulden ontfangen. Deſe Waegh-halſen ſijn te voet, met een kort ſwaert, en vier-roer gewapent; want indien ſy lont hadden, ſoo ſou men by nacht de kool daer af van verre ſien, en de reuck riecken.

Graf.

Men ſiet oock te Brugge, onder d'andere vreemdigheden, het Graf van de deurluchtigſte Vorſtin, Maria van Ooſtenrijck uyt Borgonje, voor de groote autaer in de Kerck van de heylige maeght Maria, van Albaſter-ſteen geſticht, en met tacken omvlochten. Men ſiet op dit graf twee Engelen van vergult koper, die in de hooghte ſtaen, en, de wapenen dragende, boven het beelt van d'overleden, dat oock van vergult koper gegoten is, geſtelt ſijn; ſeker, een ſeer treffelijck werck, en heel konſtig gewrocht. Rontom dit beelt ſiet men de wapenen der landen en plaetſen, over de welcke d'overleden gebiedt gehad heeft, en die alle in 't graf-ſchrift uytgedruckt ſijn, 't welck van 't Hertoghdom van Borgonje, Lotteringen, Brabant, Limburg, en ſoo voort begint. Tegen over de vaderlijcke ſtamboom van deſe Vorſtin Maria ſiet men oock de moederlijcke ſtamboom van Iſabella van Bourbon, met gelijcke konſt gewrocht. In de vlackte van de ſteen, naer 't ander deel, dat kleynder is dan 't gene, 't welck de geſlachtboom bevat, namentlijck naer de ſijde der voeten van d'overledene, die ſich naer d'autaer ſtreckt, is het graf-ſchrift gehouwen; aen d'andere ſijde ſijn de wapenen van de ſelve, met twee groote Engelen, die deſe wapenen beſchermen en omringen.

Maer de liefhebbers van de ſchilderkonſt, en van de beelthouwery konnen daer, ſonder uyt deſe kerck te gaen, noch het gene vinden, met het welck ſy hun nieusgierigheydt vernoegen konnen. Want men vind in deſe kerck treffelijcke beelden, van uytmuntende meeſters gemaeckt: gelijck onder anderen Chriſtus geheel leven, en de voornaemſte verborgentheden des levens, van Iohannes Hennelinck gemaeckt: oock een marmer Maria beelt, van Michael Angelus Bonarotus, wonderlijck ſchoon en treffelijck. Want, om met weynigh woorden al de lof der Bruggelingen te begrijpen, de burgers van deſe ſtadt hebben van over lange tijt d'andere volcken van Vlaenderen overtroffen in begeerte tot treffelijcke konſten, en andere diergelijcke vermakelijckheden; gelijck de beelden en ſchilderyen, die noch in veel plaetſen te ſien ſijn, klarelijck getuygen.

Andere aenmerckelijcke ſtucken.

Men kan oock hier uyt beſpeuren hoe groote dienſt en eerbiedigheyt dit volck altijt aen de heylige Maria beweſen heeft, dat 'er voor de jongſte beroerten nauwelijcks een ſtraet in de ſtadt was, of de hoecken daer af waren met eenige beeltenis van deſe heylige Maeght beſet en verciert; ja veel Burgers hadden haer oock voor de deuren van hun huyſen geplaetſt. Daer ſtont oock ſodanigh een beelt voor het Raethuys, gelijck de beſchermſter van de ſtadt. Dit beelt is door wonderdaden vermaert; en al de Parochien van Brugge doen daer op woensdagh na Pinxter hun plichtelijcke gebeden. Daer is noch een ander beeltenis van de ſelve Maria onder de Burght, met de wapenen der ſteden en plaetſen, die onder de ſtadt Brugge ſtaen, en ter plaets, daer de bevelen van de Raet afgeleſen worden. Al de trompetters en fluyt-ſpeelders van de ſtadt verſchijnen t'elckens, op de eerſte dagh van 't jaer, als om een nieuwe jaer-gift aen haer te geven, voor haer, die ſy driemael met een ſoete toon ſmeken; 't welck jaerlijcks geſchiet, ſedert dat de ſtadt van de Koninglijcke vyanden gewonnen wierd. Dit volck viert oock, met groote eerbiedigheydt, in Bloeymaent deſe dagen, in de welcken de gedachtenis van 't alderheylighſte Bloet, eertijdts te Brugge gebracht, in deſe ſtadt gehouden wordt; behalven noch de eerbewijſing, die ſy op de goede vrydagh aen haer bewijſen. Maer boven de gemeenſchap van de Maeght in 't Koor, van 't welck Sanderus in ſijn Kronijck gewach maeckt, wordt oock de heylige Maeght, onder de naem van ter Sneeu, ge-eert: en haer beeltenis, die in een enge hoeck geſtaen had, tot aen 't jaer cIↃ CCCC LXXI, wierd, op 't aenhouden van de Graef en Edeldom van Vlaenderen, in een ruymer en heerlijcker plaets gebracht. Deſe gebroederſchap wierdt, gelijck men ſegt, door Iohanna van Conſtantinopolen, oft op haer gebeden, ingeſtelt. Daer is oock een vergadering tot eerbewijſing van 't Sacrament der danckbaerheyt, en noch een ander van 't heyligh Kruys: oock vergaderingen der Reden-rijckers, (gelijck ſy die noemen) die ſich in de poëſie van hun moederlijcke tael oeffenen, onder d'aenroeping van de heylige Magdalena,

Goddelijcke dienſt aen Maria.

Bar-

Barbara, en Catharina; alle welcke vergaederingen de Paus van Romen met geeſtelijcke gaven en gunſtbewijſingen begiftigt heeft. Sy hebben noch, behalven d'overblijfſelen der heyligen, in Sanderus Kronijck verhaelt, het hooft van de heylige Euphemia.

Voorts, daer is geen pen, die de pracht en heerlijckheyt van de Graf-ſteden der Graven van Vlaenderen, die daer begraven ſijn, kan uytdrucken. De deurluchtighſte Vorſt, Infant van Spanjen, Ferdinandus genoemt, Cardinael van de Roomſche kerck, heeft onlangs beleden, dat hy in ſijn geheele reys, die hy uyt Spanjen, deur Italien en Duytſlant heeft gedaen, niets, dat hier meê gelijck was, geſien heeft. Men ſiet oock in deſe kerck een groot doopvat, van een groote porfyr-ſteen gemaeckt; en oock een beeltenis van Chriſtus, aen 't kruys hangende, op de groote autaer, door d'uytſtekende ſchilder Pourbus gemaeckt. Ia het ſchijnt dat de vermaertſte ſchilders, yder om ſtrijt, hun proefſtuck aen de kercken van deſe ſtadt gegeven hebben. Want men vind daer noch veel andere treffelijcke ſchilderyen, van Claiſſonius, en van andere voorname Meeſters gemaeckt. Aen de deur van de kerck naer de noortſijde ſtaet de beeltenis van de groote Chriſtoffel, die boven mate groot is. Seker fielt en rabaut, by dit beelt opklimmende, om dat een vaendel in de hant te ſteken, (want het was binnen de muren van de ſtadt geſet, en Brugge wierd toen van de vyanden des Konings ingehouden) ſtortte daer meê onder de voet, en wierd, als van boven getroffen, in een oogenblick verplet. De Parochikercken van de heylige Egidius en Catharina ſtaen oock onder de Collegiate en beſcherming van deſen Overſten, die niet alleenlijck de Paſtoren tot deſe kercken, maer tot alle de gene, die aen de kerck van de heylige Maria behooren, verkieſt, en ſelf van de Vorſt van Vlaenderen alleen verkoſen word, volgens het recht, met het welck de Vorſt, door toelating van de Paus, de noeming en verkieſing tot de voornaemſte ampten in alle kercken voor ſich behouden heeft. Karel de Stoute heeft oock, in 't jaer CIↃ CCCC LXVIII, de vergadering der ordening van 't gulde Vlies, in deſe ſtadt met groote pracht gehouden. *Op de ſevende dagh van Bloeymaent*, ſegt Mayerus, *wierd de vergadering der heylige Ordening van 't gulde Vlies in de kerck van de heylige Maegt tot Brugge begonnen. Seker, de pracht daer af was aengenaem en heerlijck om te ſien, toen ſoo groot een gevolg van groote Heeren van't Hof naer de kerck van de heylige Maeght ging. De gene, die derwaerts gingen, waren Willem Biſſchop van Doornick Cancelier van deſe heylige ordening, Martinus van Steenbergen ſchrijver, Petrus Bladelinus overſte van de ſchatkiſt, Lodewijck van Gruythuyſen, Philippus Pot, Theobald van Nieukaſteel, Antonius Maerſchalck van Bourgondien broeder van Hartog Karel, Adolf van Kleef, Ioannes van Alchiac, Reynoldus Heer van Bredenrode, Iohannes van Nieukaſteel Heer van Scherpenheuvel, Henrick van Borſelen Heer van der Veer, Iacobus Heer van Crequiac, Simon Alanicus, Petrus van Beffremont, de Heer van Charniac, en Balbus Alnetanus: en achter alle deſe Hertogh Karel ſelf. Sy waren alle geheel in 't root gekleet, en met bonetten van gelijcke verwe op hun hoofden. De heerlijckheyt van deſe ordening beſtont toen in negentien Ridders. Acht plaetſen waren open, te weten, die van Willebert Alnetanus Heer van Willerval overleden, van Karel Hertogh van Orleans en Graef van Valde overleden, Iohannes van Gaveren Graef van Arien geſtorven, Balduinus van Noyelle Heer van Catwli overleden, van Guido Heer van Roye geſtorven, van Iohannes van Lutſenburg baſtert van S. Paulus Heer van Habordin overleden, Iohannes Graef van Nevers uytgeſchrabt, en van Karel Graef van Charlois, die alreê Hertogh, en overſte van deſe Ordre gemaeckt was. Maer de Graef van Nevers, ter vergadering gedaghvaert, verſcheen niet, vermits hy (gelijck 't gerucht was) vreeſde dat hy gedwongen ſou ſijn ſich te verantwoorden, uyt oorſaeck van een quaet gevoelen, dat hy van Chriſtus lichaem en bloet ontfangen had. Men verkoos in de plaets der gener, die geſtorven waren, Eduard Koning van Engelant en Heer van Yrlant, Lodewijck Cathaulanenſis Heer van Caſtellum Guionis, Iohannes van Damas Heer van Cleſſiac, Iacob van Bourbon broeder des Hertogs van Bourbon, Iacob van Luxenburg Heer van Rijkenburg, Philippus van Savoyen Graef van Brixia, Philippus van Crevecœur Heer van Squerdan, Claudius van Scherpenheuvel Heer van Coucher. Sy volbrachten in de volgende dagh, te weten op Sondagh, hun ceremonien met een groote godtsdienſtigheyt. Sy quamen ter avontpreeke, en des maendaegs in de Miſſe by malkander, alle in 't ſwart gekleed, om d'uytvaert der overlede medebroeders te houden.* Dus verre Meyerus.

YPEREN.

Naem. NAer 't gevoelen van eenige Schrijvers, heeft YPEREN haren naem van ſeker Hyperborus, een vermaert krijghsoverſte, die uyt Britannia (by ons Engeland genoemt) geſproten was. Maer my dunckt dat de genen ſekerder gaen, die achten, dat deſe Veſting haer naem van de vloet d'Yper, de welcke deſe ſtadt beſpoelt, gekregen heeft. D'eerſte Stichter van deſe ſtad was (gelijck Maſſæus ſegt) Balduinus, de Soon van Graef Arnulf, ontrent het jaer onſer ſaligheyt Io cccc L x. Sy is van Brugge negen, en van Gent ontrent dertien mijlen gelegen; een Veſting, niet ſoo ſterck van wegen de muren en andere wercken, met de hant gemaeckt, als wel van plaets en gelegentheyt; ja ſoodanigh, dat, om verſcheyde oorſaecken, geen leger daer by kan komen, ſoo dat ſy ſwaerlijck te belegeren is. Voorts, deſe ſtadt is ſchoon, luſtigh en aengenaem, en daer by oock rijck en weerdigh. Haer huyſen en gebouwen ſijn wel en vaſt, hoewel niet treffelijck in 't oogh, om dat de gevels ten meeſtendeel van hout ſijn. De Kercken en Klooſters ſijn daer ſchoon en aenmerckelijck. De Hooft-kerck is aen de Heylige Martinus gewijdt, en onlangs tot een Biſſchoppelijcke Kerck van 't nieuwe Biſdom, dat in deſe ſtadt opgerecht wiert, verkoſen.

Stichter. *Huyſen.* *Biſdom.*

Loode buyſen. Men ſeght gemeenlijck dat deſe ſtadt een loode gront heeft, en dit om de menighte der loode waterloopen en buyſen die daer gevonden worden, om het water van de vloet, en van andere plaetſen bequamelijck deur de ſtadt, tot gerijf van alle burgers, te verſpreyden.

Marckt. De Marckt, die ſy *de Heeren-plaetſe* noemen, is t'Yperen ſoo groot en ruym, dat ſy voor geen Marckt in geheel Nederlandt wijckt.

Deſe ſtadt heeft eertijdts groote naem en rijckdom gekregen, door de lakenwerckery, en door 't gene, dat daer aen kleeft, als ſpinnen, weven, vollen en verwen; welcke ambachten ſy niet dan een groot ſtuck weeghs buyten de ſtadt mogen plegen, vermits hen ſulcks van Lud. Creſſius, in 't jaer cIↃ ccc xxii, op ſware ſtraffen, verboden is. Ia hun lakenwerckery is ſoo vermaert, dat Alphonſus de negende, Koning van Spanjen, *in libro Septem partitionum*, gewagh daer af maeckt: met ſoo groote winſt, en baldadigheyt, die uyt rijckdom ſpruyt, dat het gemeene volck, door 't geluck droncken en verwoet geworden, in 't jaer cIↃ ccc xiii, haer Overigheyt wredelijck in de Schepenkamer ter venſteren uytwierp, en doode, doch niet ongeſtraft. Sy verminderde en verſwackte eyndelijck haer eygen grootheyt, en verdelghde haer Voorſteden, die grooter waren dan de ſtadt ſelve, en in vier wijcken verdeelt, en met ſoo veel Parochykercken verciert, en met muren en grachten omringt, in de tijd van Lud. Creſſius, 't welck alles door het volck, door winſt en overvloet aen 't hollen geraeckt, verwoeſt wiert. De voornaemſte oorſaeck van hun verwoeſting was de vrees van dat ſy tot voordeel der vyanden ſouden ſtrecken, toen, in 't jaer duyſent drie hondert drie-en-tachtentigh de ſtadt van de Engelſchen en Gentenaers met belegh gedreyght wiert. Sy wiert oock warelijck belegert, en ſtont het beleg negen weken uyt, tot groote vermeerdering van haer naem, ſchoon de vyanden haer dickwijls en ſwaerlijck beſtormden. Maer ſy weerſtonden het vyandelijck gewelt, ſoo door de kloeckmoedigheyt en ſtantvaſtigheyt der burgers en beſettelingen, als voornamelijck door de hulp des Hemels, die van de benaeuwde burgers met openbare gebeden aengeroepen was. Philippus de Stoute wilde niet toelaten, dat men de voorſteden weer opbouwen ſou, vermits de wevers en lakenwerckers dickwils daer hun beroerten en oploopen uytgebroet hadden. Hy ſondt derhalven deſe lieden, om hen te verdeelen, als in voortplantingen, naer Poperingen, Menene, Werwyke, en Comine, om daer hun handtwerck te doen. Hy liet hen echter toe dat ſy de Veſting van hun ſtadt, die alleenlijck van aerde en afſchuttingen opgemaeckt was, met ſteen en muurwerck ophaelden. De gene, die aen de Poort van Thorhout d'eerſte ſteen van deſe muur en verſtercking, in 't jaer cIↃ ccc Lxxxviii, leyde, was de Preſident oft Voorſitter van de Raet, die ſy de voorſtander noemen, uyt het geſlacht van Dixmuyden geſproten: in voegen, dat deſe verſtercking, ſchoon maer middelbaer, en noch meer de bequame gelegentheyt, de ſtadt vaſt en beſtandigh genoegh maeckt, om 't gewelt der vyanden tegen te ſtaen. D'ommegang van deſe ſtadt wiert in 't jaer cIↃ cccc Lxxiii, binnen de muren gemeten; en men bevont dat ſy in haer ommekring 1173 van onſe Geometriſche roeden, yder van veertien voeten, uytbracht. Deſe ſtadt heeft noch negen Poorten.

Hier is oock een ſeer treffelijck Stadthuys, dat ſy de Hal noemen, uyt oorſaeck van 't gebruyck en van de bewaring, (want *Hal* is by de Duytſchen niet anders, dan 't gene, 't welck iets bewaert en hout) grootelijcks dienſtigh tot de vergaderingen en vonniſſen der Schepenen, en oock om de lakenen en andere koopmanſchappen tegen 't quade weer te beſchutten, en te koop te ſtellen: ſoo heerlijck, groot en prachtigh gebouwt, dat het op de groote Marckt tot een treffelijck wonder van d'oogen verſtreckt. Dit gebouw, door een middelruym in twee deelen verdeelt, is vier hondert twee-en-ſeſtigh voeten lang, en van weerſijden vijftigh voeten breet. Deſe ſtadt heeft oock verſcheyde Klooſteren, gelijck d'Abdy van S. Clara voor de Dochters, vier Klooſters van Bedelmonnicken, en verſcheyde Gaſthuyſen. Daer is oock een Abdy van Regulier-monnicken, naer de heylige Martinus genoemt, in 't jaer cIↃ cI begonnen, op 't verſoeck van al de Parochyen, die toen in de ſtadt waren. Maer deſe Abdy wiert in 't jaer cIↃ IↃ Lxi verandert, en tot een Hooft-Kerck gemaeckt, om, gelijck geſeght is, de Biſſchoppelijcke ſtoel van een groot Biſdom te ſijn.

Stadthuys. *Klooſters.*

Deſe ſtadt heeft twee Iaermarckten, d'een in 't begin *Iaermarckten.*

YPRA
Wegh naer Dixmuyde
Wegh naer Brugghe
Wegh naer Sonnebek
Wegh naer Cortrijck
Wegh naer Meenen
Wegh naer Comene
Wegh naer Waestene
Wegh naer Belle
Caussie naer Poperinghe
YPRA
Virgæ Flandricæ
10 20 30 40 50 60
NOBILISS.mis AC PRVDENTISS.mis
VIRIS
Dñis PRÆTORI, ADVOCATO,
TOTIQVE SENATVI, AC REIP.
IPRENSI
HANC VRBIS SVÆ IMAGINEM
D.D.
ANTONIVS SANDERVS.
Vedastus du Plouich Fecit.
Loca publica Urbis
1 Ecclesia Cathedralis
2 Prætorium
3 Ecclesia Parochialis S. Petri
4 Ecclesia S. Jacobi
5 Ecclesia S. Nicolai
6 Collegium Soc. Iesu
7 Cœnobium Prædicatorum
8 Cœnobium Carmelitarum
9 Cœnobium Augustinianorum
10 Cœnobium Minoritarum
11 Abbatia Novi Bosci
12 Abbatia pontis Rorardi
13 Xenodochium Iprense
14 Monasterium Capucinorum
15 Monasterium Urbanistarum
16 Monasterium pauperum Clarissarum
17 Prætorium Castellaniæ
18 Nosocomium Bellanorum
19 Xenodochium S. Catharinæ
20 Gerontocomium in Nazareth
21 Domus pauperum puerorum
22 Domus pauperum puellarum
23 Episcopium
24 Nigræ Sorores
25 Beginagium
26 Griseæ Sorores
27 Sacellum S. Spiritus.

't begin van de Vaſten, en d'ander in de Bloeymaent, van de welcken die van Bloeymaent, die ſy Hemelvaerts Marckt noemen, met alle rechten en aenkleven door Olivier, Grootmeeſter der Templiers, aen Ioanna van Conſtantinopolen vergunt en toegeſtaen wiert.

Geleerde mannen.

De namen der geleerde lieden, de welcke tot haer vercieringe en als parelen aen haer kroon verſtrecken, ſijn Ioannes van Yperen, Abt van Bertini, Hiſtoriſchrijver van ſijn klooſter, ſoo grof van lichaem, gelijck Thomas Diaconus getuyght, dat hy naeuwelijcks voortgaen, en niet anders dan ſittende ſlapen kon; Petrus Ponetus, Balduinus Faber, Franciſcus Amelryus, Godtsgeleerden: Iacobus Papa, Poëet, die twee boecken van klaeghdichten geſchreven heeft; in 't een van de welcke hy d'openbare bedelery voorſpreeckt, en in 't ander leert hy de middel, om die wech te doen. Want d'Overigheyt van Yperen, die in die tijdt leefden, begeerigh om hun behoeftige burgers te voeden en onderhouden, verbande en verſtiet alle openbare bedelaers, behalven van de vier biddende orderen, gelijck ſy die noemen. Dit gebod, van de bedel-Predickers beſtraft, wiert eyndelijck, in 't jaer cIↃ IↃ xxx, door de Godtsgeleerden van Parijs goet-gekent en beveſtight. Voeg hier noch by Giſlenius Bultelius Clitius, diens geleerde boecken der heylige ſaken en mengelſtoffen, in gedicht geſchreven, noch niet in het licht ſijn gekomen, vermits de genen, die de ſchriften daer af hebben, ſulcks beletten.

De Sael van Yperen.

Te Yperen is noch, behalven de gemeene Rechtbanck van des ſtadts Overigheyt, een andere Rechtſtoel, die ſy *de Sael van Yperen* noemen, onder de welcke ſeven vlecken ſtaen, van de welcken deſe eenige, die ſy de Caſſelſche noemen, vier-en-twintigh Pleytbancken, oft vergaderingen van Rechters, hoewel kleyn, onder ſich heeft.

Derde lidt van Vlaenderen.

Men ſtelt Yperen voor een derde lidt van Vlaenderen, en is door de tijtel oft eernaem van Burgh-Graefſchap vermaert. Deſe tijtel wiert onlangs gevoert van Ogneſius, een doorluchtigh man, die een eenige dochter tot erfgenaem nagelaten heeft. Het gebiedt van deſe ſtadt ſtreckt ſich wijdt en breet uyt. De landen, daer rontom gelegen, ſijn de ſchoonſte en vruchtbaerſte van geheel Vlaenderen. De ſtedelingen ſijn oprecht, burgerlijck, en beminnen meer de vrede, dan d'oorlogh.

Caſtellanie van Yperen.

De Caſtellanie van Yperen is verciert met de rijcke en machtige Abdy der Reguliermonnicken, Zonnebeeck genoemt. Sy wierd begonnen in 't jaer cIↃ c, en is veel beter dan de voorname Abdy van Vormeſel, die van de ſelve ordening is; oock met d'Abdy der dochters van 't Nonneboſch, van S. Benedictus ordening, de welcke haer naem van een dicht boſch, oock ſoo genoemt, en by het welcke dit klooſter gelegen is, gekregen, oft aen 't welck ſy haer naem mee gedeelt heeft. 't Geen, dat noch aen deſe Abdy tot een groote verciering dient, is het oude en groote boſch van Hauthulſt, diens Prioraetſchap van mannen, met twee kapellen verciert, een groot deel van ſijn inkomſten uyt Vranckrijck treckt, en nu aen 't geſlacht van Bocholt, en Grevenbroeck behoort, vermits Philippus, Graef van Vlaenderen, en d'Abt van Corbie die aen hen verkocht hebben. Sy begrijpt onder ſich drie-en-dertig dorpen, daer in *Boeſingen* begrepen is, over 't welck die van Witene de heerſchappy hebben; daer drie Overhalen ſijn, over de welcke de ſchepen met raden en touwen, van d'een naer d'andere ſijde gewonden en overgehaelt worden: gelijck ſoodanigen oock te ſien ſijn te Nieuwendam, Poperingen, Ooſtvleteren, en Coppenol: om deſe oorſaeck in de rivieren gemaeckt, om het water op te houden, op dat het niet geheel uyt de hoochte naer de laechte ſtroomen, en de rivier heel droogh laten ſou. Deſe volgende dorpen ſtaen oock onder haer gebied; *Stade*, dat aen 't Huys van Noyelle behoort; *Morſlede*, aen dat van Eſpierre; *Hollebeeck* aen dat van Moerbeeck; en *Becelaer* aen dat van Woeſtijne.

Bergh van Barmhertigheyt oft Leenhuys.

Behalven de Scholen en huyſen, tot onderhouding en opvoeding der arme Iongelingen geſchickt, hebben die van Yperen noch, naer 't voorbeelt der Italianen, een Bergh van barmhertigheyt; ſeker, een loffelijcke inſtelling, die, ſonder woecker, gelt aen de nootdruftigen beſchickt, en in 't jaer cIↃ IↃ xxxiv, op de gemeene koſten daer opgerecht wiert. De genen, die in eenige dringende noot ſijn, brengen daer pant, voor het welck ſy gelt ontfangen; 't welck een ſekere toevlucht is, ſonder dat men eenige koſten hier toe doet, oft eenige woecker aen de wiſſelaer betaelt. Deſe Berg wort beſtiert van vijf mannen, van de Biſſchop en Overigheyt geſtelt: namelijck van de Paſtoor van S. Martens Kerck, van d'opperſte voorſpraek der weeſen oft Voogt, van de Griffier van Yperen, van een uyt d'Overſten der gemeene armen, en van een uyt het Collegie ofte de vergadering, dieſy de heylige Geeſt noemen; voor de welcke de bedienaer, die jaergelt van de ſtadt heeft, dat nochtans van 't gelt genomen wort, dat aen deſe Berg van barmhertigheyt behoort, jarelijcks rekening van ſijn bediening doet: en de giften, die aen deſe Berg gedaen ſijn, werden aengetekent, tot geheugenis der gener, die weldaet daer aen beweſen hebben. Want het gebeurt dickwils (en ick wenſch dat het meer gebeurde) dat Godtvruchtige lieden, of door giften onder de levendigen, gelijck ſy ſeggen, oft by Teſtament na hun overlijden, deſe Bergh, tot nut en voordeel der armen, met rijcke gaven beſchencken. Seker, die van Yperen hebben, (gelijck oock veel andere) noch by de geheugenis van hun vaders, door verſcheyde middelen gepoogt de gemeene noot der burgers te hulp te komen, en de bedelery uyt te ſluyten; 't welck nochtans tot aen deſe tijd niet geluckt is: vermits ſommige deſe inſtellingen tot dit oogmerck goet kenden, en d'anderen die verwierpen. Meyer ſpreeckt van deſe ſaeck in 't negende boeck ſijner beſchrijvingen van Vlaenderen. Voorts, dewijl door diverſche beroerten en verwarringen der burgerlijcke oorlogen onder hen deſe Bergh van barmhertigheyt oft Leenhuys byna vervallen was, wiert ſy in 't jaer cIↃ IↃ xcvii weer opgerecht, en op de gemeene koſten een huys geſticht, daer in de bedienaer ſich onthout, en in 't welck de panden gebrocht worden, niet verre van de kerck der Minderbroeders. Dit huys, hoewel ſeer bequaem, behoort echter grooter te ſijn, om de groote behoeftigheden van de gemeente, en om 't getal der gener, die daer gelt verſoecken.

OOSTENDE.

Naem. DEse plaets heeft dien naem gekregen van hare gelegentheyt, te weten, Ooſt Ende, gelijck het naeſte dorp aen Nieupoort, Weſt Ende. Haer naem is niet een der minſte, en deſe plaets is om haer oudtheyt niet te verachten. Want Gobert van Steenlandt, met ſijn gemalin Ebertrude, gaf eertijts deſe plaets, met Steenlant, Groenenbergen, Lamperniſſe, Squerde, Sempium, en drie-en-dertigh andere dorpen, aen het Klooſter van Bertin, ten believen van hun ſoon, die daer, in 't jaer Iↄ CCC XIV, het kleet van een Monick ontfangen hadt. Robert de Vries ſtichte daer in 't jaer M LXXII een kerck voor de heylige Petrus, de Vorſt der Apoſtelen; in wiens tijdt deſe plaets een Stadt was, doch ſonder mueren, maer met een haven en groote viſſcherye voorſien. Hier uyt ſpruyt dat Margareta de Ooſtendenaers (ſoo geheeten ten opſicht van den dijck gelegen tegen over de zee) in haer beſcherming heeft genomen, en eenige wetten van 't ſouten des harings aen hen gegeven, gelijck dat daer heel gebruyckelijck was.

Groote viſſchen. Men ving hier, ten tijden van Philippus van Elſas, een groote viſch, veertigh voeten lang, hebbende de ſnuyt van een arent, met een ſwaert op 't hooft, de welcke een voorbode van een ſchrickelijcke overvloejing ſchijnt geweeſt te ſijn, daer meê tot verſcheyde malen toe deſe ſtrant, en de geheele kuſt van Vlaenderen overgevloeyt is, voornamelijck in 't jaer Iↄ CCCXXXIV; door welcke overvloeying Terſtrepum, het naeſte dorp aen Ooſtende, verdelght wierdt, gelijck oock ſekere kerck, aen de heylige Maeght Maria gewijt, die meê in dit algemeen ongeluck vernieldt wierdt, doch echter met meer geluck, om dat ſy weêr opgebouwt wierdt door de hulp en onderſtant van Graef Lodewijck, die haer te vooren, in 't jaer Iↄ CCC XXX, met voorrechten, naer 't voorbeelt van die van Damme, begiftight hadt. Deſe Graef voeghde hier noch een Raet by, die jaerlijcks door de genen, de welcken van hem geſonden wierden, vernieuwt ſouden worden. Graef Robert vereerde haer met een jaermerckt. Die van Brugge maeckten, weynigh jaeren nae de vloet, deſe plaets tot een gemeente; en ſy wierdt door de ſcheeps-lieden en viſſchers, in 't jaer Iↄ CCC LXXII, met een enckele wal beſloten. Maer ſy wiert ſedert, door andere burgeren, met een voornaem gaſt-huys verçiert, en door een der Pauſen met aflaet begenadight, tot het jaer M CCCCII. Doch dit alles is gering, in vergelijcking van de volgende ſaken, waer van de wonderlijcke vangſt van een zee-vercken, en verſcheyde walviſſchen als voorteeckens waren.

Men ving, in 't jaer Iↄ CCCC III, acht ſoodanige viſſchen, van ſeventigh voeten lang, die op de ſtrant ſtorven, en door hun ſchrickelijcke grootheydt vrees in d'aenſchouwers ontſtaken. Sy waren ſoo dick en hoogh, dat men met ladders daer op moeſt klimmen, en de ſelve met bijlen aen ſtucken kappen, en ſoo vet en grof, dat ieder vier-en-twintigh vaten ſmeer uytleverde. Men ving oock, vijf jaren nae de vangſt der walviſſchen, een zee-vercken, vijf en een half ellen lang, dat levendigh nae Doornick wiert gebracht, en daer verkocht. Wy ſeggen dan dat deſe dingen voorboden van de hoogheyt en heerlijckheydt waren, die deſe Stadt onder Philippus de Goede verkreegh, die haer met een muer, en met drie poorten verſterckte, en de haven grooter maeckte, ſchoon tot aen onſe tijdt de huyſen noch met riedt bedeckt ſijn, niet door gebreck van middelen, maer uyt liefde tot d'eenvoudigheyt, en om de matigheydt van hun begeerten, die ſich met weynigh vernoegen. Karel was d'eerſte der Hartogen, die, naer dat ick weet, in het jaer Iↄ CCCC LXX, d'eedt aen de Burgers deê, van de welcken hy beleefdelijck een ſteur, wonderlijck groot ſijnde, en welckers vangſt daer voorſpoedigh is, ontfing; en die, ootmoedelijck weygerende de H. Hoſtie te kuſſen, ſich vernoeghde met d'overblijffelen van Blaſius Martius te kuſſen.

Voorts, hoewel deſe Stadt door de beroerten onder Maxemilianus eenighſins vervallen was, ſoo wierdt nochtans in de volgende tijt al 't geen, dat verwoeſt lagh, weer opgebout, ja ſoodanigh, dat ſy in deſe droeve inlantſche oorlogen ſoo wel met wallen en bolwercken verſien wiert, dat ſy tot een toom en muylbant van geheel Vlaenderen verſtreckte, en byna onwinnelijck ſcheen. Maer de Marckgraef Spinola betoonde, onder 't beleydt van d'Aerts-hartogen, nae een belegh van drie jaren, dat Ooſtende niets had, 't welck tegen hun dapperheydt en gedult beſtandigh was. De nakomelingen, die 't geen, dat tot Ooſtende gebeurt is, leſen, ſullen van verwondering als opgetogen worden, en belijden dat'er nooit by d'ouden iets diergelijck geſien is.

Sterckte.

Seker, men vindt geen wonderlijcker belegh dan dit, nae 't belegh van Troyen, dat met veel fabelen der Poëten vermengt is, en

't Belegh.

OSTENDA ut jam conspicitur Ao 1641.

a S. Martens kerck
b Capucijne kloosters
c Swarte susters kloos.
d Stadthuys
e Marck
f Kaij straete
g Kers straete
h Poort na Brugghe
i Poort na Nieuport.

Rijswercken
S. Anthonis
Luysbos
Sauflyen
S. Cateline
Boteram
Sauflyen
Jonge Luysbos
Quartier van Spinola
Strand

Suyt halve maen of Allemans verdriet
Dam
Slimmers halve maen
Dam
Spaens halve Maen
Houtt overhaij
Suyd Kare
Polder Kare
S. François
S. Pieter
West Kare
S. Marie
Kerck
S. Andries
t Quartier van den Hertoch
Kraijenest
Oude Haven
Oude Statts Toren
West Haven
Strand
Paalen
Plaets vande Nieuwe Sluysen
Paalen
Strand
Geul
Nieuwe Haven

OSTENDA OBSESSA ET CAPTA

Ab Alberto et Isabella d.g. *Archiducib. Austriæ, Ducib. Burgundiæ, Brabantiæ, etc. Com. Flandriæ, etc.*

AA Sijn de Gaelderijen
BB Eeerste Afsnijdinge
C Tweede Afsnijdinge
D Fransse halve maen
E 't Nieu west Ravelijn
F 't Nieu Polder Ravelijn
Derde Afsnijdinge
G Nieu Helmondt
H Nieu west Bolwerck
I Nieu Polder Bolwerck
K Vrij gaerde
Vierde Afsnijdinge
L Halve maen met een Clapmuts
M Een nieuwe Wal
N Clapmutsje
O Retranchement
P Nieuwe Geul
Q Laetste Afsnijdinge genaemt Cleen Troije
R Ghespronge Mijnen
1 Helmont
2 't West Bolwerck
3 Polder Bolwerck
4 Suijdt Bolwerck
5 Suijd oost Bolw. a koestal
6 Spaens Bolwerck
7 Peeckels Bolwerck
8 Noort Bolwerck met Vlammenberch daer op
Werckē aende oude Stat
9 Enghelenborgh
10 Monses tafel
11 Leughenaer
12 Beck-af
13 Schotten burgh
14 Santhill
15 Fausebraije
Ravelijn en buijten werckē vande Stad
16 Porcepic
17 West Ravelijn
18 Polder Ravelijn
19 Polder halve maen
20 Halve maen inde Graft
21 Suijd Ravelijn
22 Schuijt Ravelijn (kaye
23 Halve maē tegē schiete vande suijt
24 Suijdt oost Ravelijn
25 Oost Ravelijn
26 Baterije aen de Kolck
27 Ravelijn voor de oost Poort
28 Thoorn oost Bolwerck
Poorten
29 De Haven Poorte
30 Hier heeft de west poort met de brugge gheslaen
31 Suijdt Poorte
32 Spaense Poorte
33 Oost Poorte
34 De oude Sluijs met de windaße

ſomtijts verre van de waerheyt afwijckt. Deſe belegering wordt oock hoogh door de geſchriften der Schrijvers, die wy noch in handen hebben, geroemt. In't jaer cIↃ IↃ xcix, en in de volgende tijdt van d'Aerts-hartogh Albertus, benaeuwden de Vlamingen deſe Stadt met verſcheyde ſchanſſen, om d'uytvallen der beſettelingen te verhinderen. Maer ſy konden echter 't uytloopen der krijghslieden niet beletten, ſchoon deſe Stadt rondtom met ſeventien ſchanſſen en redouten beſloten was, daer af S. Catharina, Iſabella, Albertus, en Clara de voornaemſte waren. De Vlamingen drongen dieshalven hardt aen by Albertus, om deſe Stadt door belegh te winnen. Dit wierdt oock gedaen, op den vijfde dagh van Hoymaent, in't jaer M D C I. Deſe belegering was wreet in het begin, en tot aen 't eynde ſeer ſchrickelijck; gelijck een ieder bekent is. Jae dit belegh was ſoo ſwaer en langdurigh, dat'er by menſchen geheugenis geen ſoodanigh geweeſt heeft: in voegen dat, terwijl deſe Stadt belegert was, van weêrſijden omtrent hondert en tien duyſent menſchen verdelgt wierden. Men vondt in de kleederen van een Spaenſche Commiſſaris, na dat hy verſlagen was, het getal der gener, die in de belegering gebleven waren, namelijck, hoe veel mannen, hoe veel vrouwen, en hoe veel kinderen, 't welck alles in een tafelboeck, elck in 't beſonder, aengeteeckent ſtont. D'inhout daer af was: 9 Maerſchalken van 't leger, 15 Colonellen, 29 overſten der veſtingen, 565 Kapiteynen, 322 Vaendragers, 1116 Luytenanten, 6911 Corporalen, 9166 Sergeanten, 600 Ritmeeſters van de ruyterye, 54663 gemeene krijghs-knechten en gravers, 611 Boots-geſellen, en hondert negentien vrouwen en kinderen: in voegen dat het geheel getal hier af beloopt 71526. Seker, 't ſouw te lang vallen al de ſchanſſen, bolwercken, en al de krijghs-gebouwen, en d'andere dingen te verhalen.

Eenige hebben de voorſegging van 't belegh van Ooſtende, dat in't jaer cIↃ IↃ c I begonnen, en in't jaer cIↃ IↃ c IV voleyndight wiert, uyt deſe twee volgende regelen afgenomen:

*Oſten*De *nob*Is *pa*CeM.
*Oſten*DaM InItIa *pa*CIs.

Ooſtende heeft onlangs (behalven de genen, die treffelijcke daden ter zee gedaen hebben) *Cornelius Muenix*, Raet in't hof van Mechelen, en in voor-tijden *Jan Dirckſz.* Poëet voortgebracht, die beyde door hun geleertheydt d'onſterffelijckheydt verdient hebben. *Geleerden.*

CORTRYCK.

Vyt Gramajus getrocken.

COrtrijck is een landtſtadt, die in haer grootheyt en gebiedt ſeven-en-ſeſtigh dorpen begrijpt, in 't gedeelte van Duytſch-Vlaenderen, en van ſeer bequame gelegenheydt aen twee rivieren, de Leye en Mandere. Deſe ſtad, boven veel anderen van Vlaenderen uytſteeckende, heeft, met ieders bewilliging, door haer waerdigheyt, achtbaerheyt en vermaertheyt, na de vier Hooft-ſteden oft leden van Vlaenderen, de voornaemſte plaets verkregen, en magh ſich oock met recht op haer oudtheyt beroemen. Ick ſal dit niet met beuſelachtige giſſingen, maer met krachtige bewijs-redenen betonen: want de Gorduners voorby gaende, kan ick ſeggen dat, gelijck Ceſar ſeght, de *Centronen der Nerviers* daer gewoont hebben. Seker, Hubert Thomas van Luyck dwaelt groffelijck, als hy hen in Hasbania plaetſt, ter plaets daer nu de ſtadt S. Truden is; vermits niet alleenlijck de gelegenheyt van 't landt, verre van de Nerviers, en na aen d'Eburonen gelegen, daer tegen ſtrijd, maer oock door ſeker geſchrift van *Keyſer Otto, in 't jaer* DCCCC LXII, *voor de kapel van S. Truden, in de Sarcinio, op de riviere Ciſindria* gegeven, beveſtight word. Voeght hier noch by al de ſchriften en geheughteeckenen van d'Abdy en ſtadt S. Truden, die klarelijck aenwijſen, dat deſe plaets in voortijden *Sackingen*, en ſedert *S. Truden*, naer haer meeſter, genoemt wierd. Om weêr tot Cortrijck te keeren; wy hebben hier toe d'achtbaerheyt van Divæus, Molanus en Goropius, vermaerde mannen, die de Centronen hier ſtellen, uytgeſondert Ortelius, die, de dwaling van d'ander volgende, Cortrijck op de Schelde brengt, ſchoon ſy op de Leye gelegen is. Deſe naem, die van *Centrum*, oft middelpunt ſchijnt af te komen, en daerom aen de volcken gegeven, om dat ſy in 't midden der onderdanen van de Nerviſche heerſchappy woonden, ſtreckt oock tot beveſtiging van mijn redenen.

Maer dit is, ſult ghy ſeggen, alleenlijck een waerſchijnelijcke giſſing. Wel aen, ick ſal u klaer bewijs hier af by brengen, en blijck van deſe wooning uyt het bewijs van de Kerck van Cambray opſoecken. Dit wierdt van Keyſer Otto, in 't jaer DCCCC XLIV, gegeven, daer, onder d'andere dingen, *de bergh Ceuteron genoemt, in 't dorp Cortrijck met al de tienden, en goddelijcke rechten, aen de broeders, ter eeren van de heylige Maeght, Koningin der hemelen, in 't kaſteel van Camerijck vergadert, toegeweſen wordt.* De bergh Ceuteron, heden Moſcron genoemt, door een oude heerlijckheyt, en door een neêrgeworpe kaſteel vermaert, is byna ſoo veel, als oft men bergh der Centroners ſeyde. Seker, Ortelius heeft wel aengemerckt, dat in veel van Ceſars boecken, voor de derde letter N, V geleſen wordt; echter een minder verandering, dan die in Plinius, daer voor Centroners Acitavoners geleſen wordt. Dit is dan een ontwijffelijck bewijs van d'oude wooning der Centroners *in 't dorp Cortrijck*. Want de Franſchen, hun Lantſchappen in dorpen en vlecken verdeelende, gaven die ſoodanige namen, die ſy van de volcken, oft voornaemſte ſteden, de welcken in dat landt waren, ontleenden: daer uyt men beſluyten moet, dat d'inwoonders van Cortrijck hun naem niet van 't volck der Centronen, 't welck door hun neêrlagen verdruckt wierdt, en overlang als in een eewige vergetentheyt begraven heeft geweeſt, genomen heeft; maer van Cortrijck, de voornaemſte ſtadt. Want toen de heerſchappy der Romeynen in Nederlandt begon te vervallen, geraeckte deſe geheele landtſtreeck van de Leye onder 't gebiedt van Doornick, dat van de Nerviers bewoont wierdt: in voegen, dat de lantſtreeck van Doornick ſich tot aen Gent uytſtreckte, gelijck Meyer getuyght. Maer toen ſedert dit landtſchap beter bewoont, en volck-rijcker wierdt, geraeckte een deel van 't landt van Doornick onder een andere heerſchappy, en, ſich van de gewoone bediening van 't recht afſcheydende, en van naem verwiſſelende, begaf ſich onder de Hooft-ſtadt Cortrijck. Hier uyt ſpruyt dat men in d'oude ſchriften Blandinium nu in 't Cortrijckſche, en dan in 't Doornickſche gebiedt vindt. Ick heb Cortrijck niet ſonder Auteur een Hooft-ſtadt genoemt: want Audoënus ſchrijft, dat S. Eloy ſijn ſtoel in *de Hooft-ſteden van Noyon, Doornick, Vlaenderen, Gent en Cortrijck heeft gehadt*. Men kan dan hier uyt klarelijck verſtaen, dat de Hooft-ſtadt Cortrijck van Vlaenderen, Doornick en Gent afgeſcheyden heeft geweeſt. De Koning Lotharius gaf oock, in het twaelfde jaer van ſijn heerſchappy, *de Hoeve Singenhem*, in deſe lantſtreeck gelegen, *met tien wooningen, en de kerck met d'andere dingen, daer toe behorende*, aen 't Kloofter van S. Bavo. Graef Karel gaf, in 't jaer CIↃ C XX, *Bevernaert* en *Pherſelis*, in de ſelve landtſtreeck gelegen, aen die van Blandinium. Meyer verhaelt oock, dat in 't jaer DCCCC LVI, behalven *de bergh Blandinium, de hoeven van Eliſachra, Aldenghem en Holthem* in deſe landtſtreeck waren, en nu aen 't Kloofter van Gent gevoeght, en dan daer af genomen wierden. Deſe alle, ſegh ick, geleyden ons, als met de hant tot de kennis der ware grens-palen van d'oude lantſtreeck van Cortrijck. Ick dan, geen van de voorgenoemde hoeven nergens anders vindende, dan tuſſchen de Schelde en Leye, ſtel onbeſchroomdelijck die tot grens-palen: en gelijck eertijts de Plemoſiers door de Leye, en d'Atvatikers door de Schelde beſloten wierden, ſoo bevind men oock, dat ſedert de ſelve Leye, Menapiſcum in 't midden deurſnijdende, en de Schelde, deur Brabant vloejende, beyde vloeden van Gent en Vlaenderen ſijnde, en de moeraſſchen van Pevelen en Melantes, oock uyt het lant van Doornick geſproten, aen deſe lantſtreken tot grenſen heeft gedient, en 't midden van de ſtadt Cortrijck omringt heeft, gelijck dit van d'overtocht der Leye aen de Nerviers, naer Audenburgh ſtreckende, gedient heeft.

Lantſtreeck van Doornick.

Cortrijck een Hooft-ſtadt.

Singen.

Beveren. Wertegem.

Elzegem. Ouwegem. Kruyſholte.

Grenſen van 't lantſchap der Centroners.

Bergh Ceuteron.

De Lantſtreeck Cortrijck.

REGNI EIVS NON ERIT FINIS.

CORTRACVM, vulgo CORTRYCK, *Gallice* COVRTRAY.

1. de Canonicsdye van onse L. Vrouwe.
2. 't Collegie van de Iesuiten.
3. 't Cloester van Ston.
4. 't Hofpitaeel van onse L. Vrouwe.
5. 't Graeuwe fusters huys.
6. 't Begynhof.
7. 't Gasthuys van St. Toris.
8. 't Gasthuys van St. Clay.
9. 't Gasthuys van St. Nicolaes.
10. 't Cloester en Abdye van Groeningen.
11. Refuge cloester van Wervelghem.
12. Heylighe Gheest Schole.
13. Schole van de arme meyskens.
14. de Bergh van Barmhertigheyt.
15. Schutters hof van de Cruysboghe.
16. Schutters hof van de Busse.
17. 't Hof van de Schermers.
18. Nieuwe Caye.

Louys de Dasagues delin.

CORTRYCK.

Halle. De Halle van Cortrijck was eertijdts verciert met een ſeer hooge toren, die, om dat ſy ſcheen te ſullen neêrſtorten, in 't jaer cIↃ IↃ XIII, tot aen de tweede ommegang afgenomen wierd; en oock met een treffelijck uurwerck, dat meê ſpeelde, en by dagh en nacht vier-en-twintigh uren ſloegh, 't welck, na de verwoeſting van de ſtadt door Hartogh Philippus, in 't jaer cIↃ CCC LXXXII, naer Dyon gevoerdt wierdt. Men ſtichte ſedert, in 't jaer cIↃ CCCC XI, een nieuwe Halle, tot gebruyck en nuttigheydt der Lakenwerckers, die ſedert vergroot, en in 't jaer cIↃ IↃ XLVII verciert wierdt. Deſe Halle is wonderlijck groot, namelijck twee hondert en een-en-ſeventigh voeten lang, en vijf-en-ſeventigh voeten breet, daer af het opperſte deel tot de laken-winckels, en het nederſte deel tot de jaermarckten en bruyloften dient. Men vindt daer oock een Oſſe-marckt, op ſekere plaets, die in 't jaer cIↃ CCCC XXVI gekocht, en uyt het landt in de ſtadt getrocken wierdt.

Vurwerck.

Nieuwe Halle.

Oſſe-markt.

Viſch-marckt. De Viſch-marckt wierd oock in de ſelve tijdt gemaeckt, gelijck oock de Spijs-marckt, en 't Gildehuys, onlangs geſticht: in voegen dat 'er niets meer tot verciering van de ſtadt te begeren was. En op dat 'er niets aen de vaſtigheyt en tegenweer ontbreecken ſou, ſoo verkregen ſy, in 't jaer cIↃ IↃ XLIII, vryheydt om de ſtadt te verſtercken, 't welck aen hen in 't jaer cIↃ IↃ XLIX beveſtight wierd. Sy verſterckten dieshalven allengs de veſtingen, en voornamelijck, in 't jaer cIↃ IↃ XLIX, de torens en borſtweeringen, en in 't jaer cIↃ IↃ LXXVII en in 't volgende jaer wierden acht bolwercken of rondeelen van aerde, tot beſcherming van het buytenſte deel van de ſtadt, en twee tot tegenweer van het binnenſte deel gemaeckt. De graften, rontom de muren loopende, wierden oock vergroot, en de kanten daer af verſterckt: ja ſoodanigh, dat ſy nu met recht onder de beſte ſteden van dit Graefſchap gerekent word.

Veſtingen.

Beſchrijving van de ſtadt. Deſe ſtadt leght in het ſuyderlijcke deel van Duyts-Vlaenderen, en ſtreckt ſich naer Walſch-Vlaenderen. Sy heeft aen de noort-ſijde de gedaente van een ovael, oft ey-treck, en loopt aen de ſuydſijde tamelijck ſpits toe. Sy wordt van de Leye beſpoelt, die ſich achter 't kaſteel in twee deelen ſcheydt, daer af het een deur de ſtadt, en 't ander buyten de veſting omvloeyt, met dit gemack, dat de ſchepen met ſtaende maſten deurvaren. De graften van deſe rivier komen in de uytgang van de ſtadt weêr in malkander, en ſnijden de voorſteden deur.

Kaſteel. Dit kaſteel is aen de weſtſijde, en van vierkantige gedaente; de graften daer af ſijn ſeer diep, en heeft een dubbelde uytgang, met tien torens van gehouwe ſteen, die ſoo hoogh ſijn dat ſy de hemel ſchijnen te dreygen.

Binnenſtad. De binnenſtadt is van diepe graften, van een ſterck bolwerck, en van een muur, met gebacke ſteenen opgehaelt, beſchermt, en met ſeven-en-twintigh torens, en twee rondeelen van aerde verſterckt, bequaem om alle overrompelingen vruchteloos te maken.

Poorten. Sy heeft vijf poorten, die aen 't eynde van ſoo veel breede ſtraten ſtaen, de welcken, gelijck de ſtralen van een ſtar, recht toe naer de markt ſtrecken, en om haer ſuyverheyt aengenaem ſijn.

Voorſteden. Sy heeft aen de noort- en ooſt-ſijde twee voorſteeden, die in grootheyt en ſterckheyt voor geen twee ſteden wijcken, en die beyde elck twee ſtercke poorten hebben. D'een is over de Leye, en rontom met een aerde wal, met vijf rondeelen, en met een graft, die overvloet van water heeft, beſchut: d'ander over de beeck, en aleenlijck door de vloet van d'eerſte voorſtadt afgeſcheyden, en met drie rondeelen, met bolwercken, graften, en diergelijcke dingen beſloten.

Beemden. Sy hebben beyde hun uytſicht naer luſtige beemden en weyden, dienſtigh om in de ſomer het lijnwaert in de ſonneſchijn te bleeken.

Gemeente. Wat de Gemeente aengaet, behalven de *Groot-Baljuw*, die, als voornaemſte Rechter, over de ſtadt, en over de plaetſen, die daer onder behooren, namelijck ſeven-en-ſeſtigh dorpen en vier ſteden, recht wijſt en vonniſt, en behalven de Schout, die alleenlijck over 't gene, dat in de ſtadt gedaen wordt, te ſeggen heeft, en behalven de *Stedehouder* in 't wettelijck hof, is 'er noch d' *Amman*, die alle hun Stedehouders hebben, en gemeenelijck uyt d'edelen verkoſen worden, en byna altijt by erffenis d'een na d'ander volgen. Want de leſte erfgenaem der Ammannen, Waleranus van Lutzenburgh, Graef van S. Paulus Kerck, verkocht dit ampt aen de Graef, in 't jaer cIↃ CCC XXXIX. De leſte der Schouten, Ian van Giſtel, Heer van Nivelle, droegh oock ſijn ampt aen de ſelve Graef op, in 't jaer cIↃ CCC XLVIII. De leſte der Reken-meeſters van 't kaſteel (de Stede-houders der wettelijcke goederen ſchijnen dus genoemt) Ian Klaerhout, ſtelde ſijn ampt weêr in handen van de Graef, in 't jaer cIↃ CC XLVII. Beſie Sander van de Groot-Baljuwen.

Bedienaers van 't Gerecht.

Rekenmeeſters.

Gedaente van de Raet. Wijders, de Raet van deſe ſtadt beſtont in voortijden in een vergadering van ſeven Schepenen, vier-en-twintigh blijvende Raets-heeren, oft, om beter te ſeggen, Beſchermers van 't volck. De Raet heeft macht om een ander in de plaets van de gene, die overleden is, te ſtellen. Men verkieſt uyt dit getal jaerlijcks twee Preſidenten, oft Voor-ſitters, gelijck de Graef breedelijck, in de beveſtiging der Voor-rechten, in 't jaer cIↃ CCC XXIV, verhaelt. Doch 't getal der Schepenen is door de Graef verandert, en in 't jaer cIↃ CCC LIX tot dertien vermeerdert; en men bevind dat 'er in 't jaer cIↃ CCC LXXXVII, en in de volgende jaren, oock ſoo veel geweeſt hebben. Maer in 't jaer cIↃ CCCC, en cIↃ CCCC XVIII is dit getal weêr tot ſeven gebracht; in 't jaer cIↃ CCCC XXII weêr tot dertien; in 't jaer cIↃ CCCC XXIX weer tot ſeven, en daer na tot negen; 't welck ſoo is gebleven tot in 't jaer cIↃ IↃ IV, toen, door de macht van de Keyſer, de geheele ſtant van de Gemeente verandert, en een vergadering van elf Raetsheeren opgerecht wierd, over de welcken een Burgemeeſter wierd geſtelt; in voegen dat de vorige regeering geheel afgeſchaft is. En gelijck deſe kennis van alle ſaecken nemen, ſoo hebben ſy oock volkomen macht over de Burgers, en over hun goederen; ja oock over de gene, die elders in

Keyſerlijke verandering.

't lant

't lant van Cortrijck ſijn en woonen, als over de gene, die onder 't gebied van hun ſtadt ſtaen: en ſy, en hun ſaken konnen ſich van alle rechtbancken tot deſe Raet beroepen.

Voorrechten der Burgers.

Payſiers.

Men verkieſt noch ſeven mannen, Payſiers genoemt, om de ſaken, die van kleyn belang ſijn, te beſlechten, diens getal en ampt al in 't jaer cIↃ ccc LXXXV geweeſt heeft. Men verkieſt oock vier Wees-heeren, daer af twee uyt de voornaemſten van de Raet, en twee van de Gemachtighden der Vorſten verkoſen worden, volgens een wet, in 't jaer cIↃ cccc XCVII gegeven: namelijck uyt de bedienaers en amptlieden van de gemeente. Daer waren in 't jaer cIↃ ccc LXXXVII twee Schat-meeſters, in 't jaer cIↃ ccc XCII een, en in veel andere jaren weêr twee. Sedert het jaer cIↃ cccc VIII hebben 'er twee Secretariſſen geweeſt, en te voren, niet meer dan een. Daer ſijn oock twee Penſionariſen, oft Raets-mannen, doch te voren was 'er oock maer een. Voorts, dewijl by ouds het beſte deel van de Raet in mannen van adelijck geſlacht beſtonden, ſoo ſal ick eenigen van deſe geſlachten noemen: uyt d'oude geſlachten, van deſe ſtadt geſproten, ſijn die van *Tollenaer*, *Brant*, *Geyſe*; en uyt d'ingekome ſtammen die van *Gracht*, *Walle* en *Halewijns*. De Schaeckers, Boeteliners, Vlienderbekens, Coſters, Coyegemers, Wielanders, Ruebeners, en Heckers, die alle vermaert, en in bediening van de Raet geweeſt hebben, ſijn verſtorven.

Wees-heeren.

Schatmeeſters.

Secretariſſen.

Penſionariſen.

Adelijcke geſlachten.

Het grootſte deel van 't volk, dat vaerdigh ter hant, en gaeu van vernuft is, laet ſich gemeenlijck in een der vier krijghs-ordeningen, oft der drie Poëtiſche vergaderingen inſchrijven. Onder de krijghs-ordeningen munt voornamelijck uyt, in achting en oudtheyt, S. Ioris Gilde, dat de ſtale boogh gebruyckt. De Paus gaf hen verlof, en de Biſſchop gaf hen macht, in 't jaer cIↃ ccc XLII, om een Kapel te ſtichten, daer toe ſy al te voren vryheyt van de Graef hadden verkregen. Veel edelen hebben dit Gilde met hun tegenwoordigheydt vereert; gelijck Matthæus, Heer van Hamme; Rogier Halewijn; Wilhelmus Baron van Heule; Iacob, Graef van Hoorn; Reynaldus van Brederode; Antonius van Croy, Heer van Gempiacum; en Gilebert de la Bare, Heer van Moſcron: ja Hartogh Philippus vermengde ſich, in 't jaer cIↃ cccc XL, gelijck een gemeen Burger, in de ſpelen van Gent, en ſchoot, met ſijn medebroeders, om de prijs van verwinning. Waerom ſouden wy hier over verwondert ſijn? De prijs wierdt aen de konſt en verwinner gegeven. Want deſe hebben boven hun andere medemackers het lof in de ſpelen, de victorie in de ſtrijden, en de prijs in d'oeffenbanen verkregen: namelijck, te Ligny in Henegouwen een groote ſilvere beker; tot Gent twee ſilvere vaten; t'Athi, te Warwijck en S. Omer, t'Arckegem aen de Leye, t'Iſegem, te Brugge, en te Damme; in alle welcke ſteden ſy de Collegien der andere ſteden verre te boven gingen. Ia ſy wonnen, op een andere tijdt, tot Iperen een ſilver ſchip, ſeven marck ſwaer, en een hart, met vergulde hoornen, dat even ſwaer was; te Rijſſel, een kop, op vier vergulde Leeuwen ſtaende; te Bapaume in Artois, en t'Yperen een heerlijcke kop; t'Yperen de tweede prijs; te Miniariacum, Leuven, en te Gent de darde prijs.

Volck.

S. Ioris Gilde,

dat Hertogh Philips vereert.

Prijſen behaelt.

Het tweede *Collegie* of *vergadering van Sebaſtiaen*, in veertigh mannen beſtaende, die met de horenboogh ſchieten, bloeyde voor 't jaer van cIↃ cccc. Deſe verſorgen en hooren gemeenelijck op de feeſtdagen de goddelijcke dienſt in de Parochie-Kerck, en is in 't jaer cIↃ cccc XXIV met veel voor-rechten begiftight. Sy heeft oock veel prijſen verkregen, gelijck voor eerſt tot Condé in Henegouwen, te Leuven, te Brugge de hooghſte prijs van twee vaten, van 't beſte ſilver gemaeckt, en te Nivelle een ſilvere gordel; te Valckenburgh de hooghſte prijs; te Brugge, te Roſſelaer, te Berchem aen de Schelde, t'Yperen, te Menen, te Lannoy, te Giſtel, Warwijck en Dadizele, daer meê ſy, om hun verdienſten, vereert wierden.

Collegie van S. Sebaſtiaen.

Het derde is het *Schutterlijck Collegie* oft vergadering, dat in 't jaer cIↃ IↃ XI, met machtbrieven van de Graef beveſtight wierdt, ſchoon men bevindt dat het een weynigh na 't jaer cIↃ IↃ geweeſt heeft. Het vierde is het *Collegie der Schermers*, 't welck, in 't jaer cIↃ IↃ LIII, wetten van de Raet ontfing: van deſe Collegien eert het derde de heylige Adrianus, en 't vierde de heylige Barnabas. Hun vergaderingen van Rhetorijken, om 't verſtant te ſcherpen ingeſtelt, wierden in 't jaer cIↃ IↃ XVI van d'Ypenaers gepreſen, en rijckelijck vergolden: van de welcken die van S. Barbara in 't jaer cIↃ cccc XXVII bloeyden, toen ſy met een ſekere ſomme gelts beſchoncken wierden. Sy vercierden in 't jaer cIↃ cccc LXXIV een Kapel, toen ſy van de Biſſchop vryheyt van ſchatting verkregen hadden. Sy behaelden oock treffelijcke prijſen in de ſpelen, gelijck te Brugge in 't jaer cIↃ cccc XXXI, te Sluys in 't jaer cIↃ cccc XLI, t'Oudenaerden in 't jaer cIↃ cccc LXII, en oock daer na te Dendermonde en Mechelen. Daer waren oock *Antonianen van de Fonteyn*, in 't jaer cIↃ IↃ X beveſtight, en eertijts voor d'oudſten geacht; deſe waren eertijts te Honſchoten en t'Oudenaerden verwinners. Men vind daer noch die van 't H. Kruys, die, gelijck men beſpeurt, in 't jaer cIↃ cccc LI, en cIↃ IↃ XVII, d'eerſte van Brugge met de hooghſte prijs weêrgekeert ſijn. Daer ſijn, behalven deſe, noch Gebroederſchappen, tot vermeerdering van de Godtvruchtigheyt, ter eeren van de heylige Euchariſtie, van Godts moeder, van Martinus, en van Cecilia, die in de jaren van cIↃ IↃ XVIII, XL, LX, en LXXIII, met verſcheyde aflaten beſchonken ſijn.

Collegie van S. Sebaſtiaen.

Schutterlijck Collegie.

Schermers.

Rhetorijcken.

Wat de Geeſtelijckheyt aengaet, Mayer, hier in eenſtemmigh met Ariſinus van Doornick, verhaelt dat Chilperick, Koning van Vranckrijck, in 't jaer IↃ LXXVIII, de koninckljjcke middelen en ſchat in Doornick, met eenigh gebiedt van recht over de Vlamingen aen Crasmar, Biſſchop van Doornick, gegeven heeft. Hy ſchrijft oock, dat Keyſer Lodewijck de Goedertieren twaelf Autaren, en onder deſe voornamelijck die van Cortrijck, aen de Biſſchop weghgeſchoncken heeft, om de goederen der geeſte-

Geeſtelijcke ſtant.

NOVA ARX CORTRACENSIS.

1647. A GALLIS EXTRVCTA

1648. EXPVGNATA AB HISPANIS

CIVITAS CORTRACENSIS.

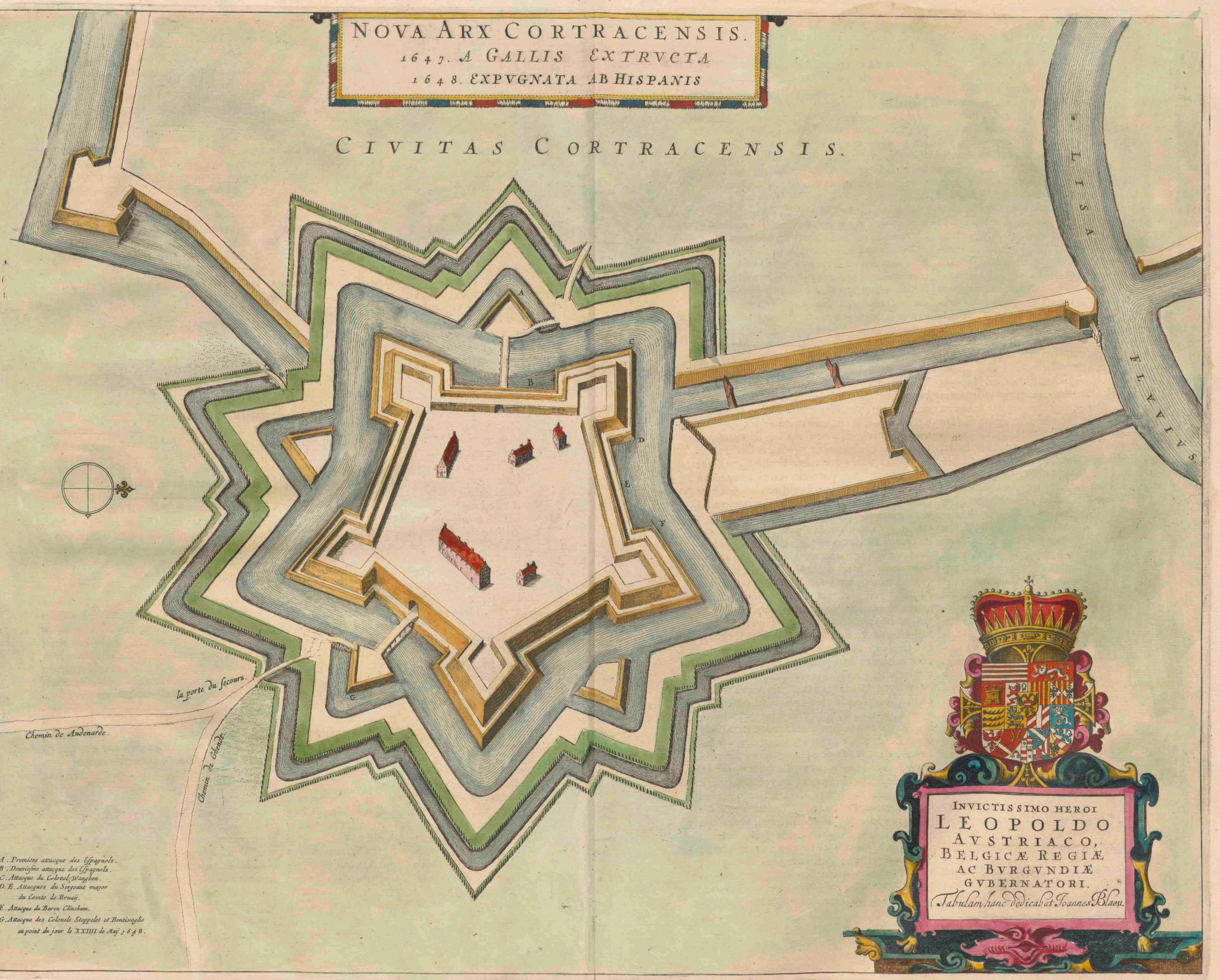

A. Premiere attacque des Espagnols.
B. Deuxiesme attacque des Espagnols.
C. Attacque du Colonel Wanghen.
D.E. Attacques du Sergeant major du Comte de Bruaÿ.
F. Attacque du Baron Clincham.
G. Attacque des Colonels Stoppelot et Bentivoglio au point du jour le XXIIII de Maÿ 1648.

INVICTISSIMO HEROI
LEOPOLDO
AVSTRIACO,
BELGICÆ REGIÆ
AC BVRGVNDIÆ
GVBERNATORI.
Tabulam hanc dedicabat Joannes Blaeu.

geeſtelijcken te vermeerderen: 't welck ſedert oorſaeck van groote twiſt tuſſchen de Graven en Biſſchoppen heeft geweeſt, vermits de leſten hun recht, en de Graven de beſitting, als met handen en tanden, vaſt hielden. De Biſſchop had dit wel, in 't jaer cIↃ xxvii, aen de Graef overgegeven, doch voor ſekere tijt. De Biſſchop Symon deê in 't jaer cIↃ c xxviii ſijn uyterſte vermogen, om weêr in ſijn geheel en vorige ſtaet geſtelt te worden, te meer, vermits hy groot betrouwen op de macht en achtbaerheyt van de Koning en Graef hadt. Maer de gene, die de voorgenoemde Autaren beſaten, ſtelden ſich ſoo krachtelijck tegen hem, dat 'er niets uytgerecht wierd: want de Graef, meer macht en vermogen hebbende, behield hen. Doch hy vergoldt echter de Biſſchop, dien hy de voorſtant en de heerſchappy over de Kanonicken meêdeelde. De Graef Balduinus van Conſtantinopelen, de Kapelle van 't oudt kaſteel vergroot hebbende, die nu tot een Kanonicks huys verandert is, ſtichtte een Collegie van twaelf Kanonicken, met een Deken, en beſchonck dat met inkomſten, en met het voorrecht van de Parochie-kerck; en Ioanna en Margarita, ſijn dochters, hun vaderlijcke beloften en voorbeelt navolgende, vermeerderden deſe giften. Ia men vindt dat, in 't jaer cIↃ ccc xlviii, de Graef de Bedienaers van deſe kerck van alle tollen en belaſtingen der Burgers ontſlagen heeft. De Parochie-kerck, de welcke, gelijck ick ſegh, aen Martinus, Biſſchop van Tours, gewijd is, heeft, ſoo men gelooft, de heylige Eloy tot haer ſtichter, en wierd in 't jaer IↃc lxiii gebout; en die van Cortrijck houden hem, met S. Amandus, voor hunne Apoſtelen. *Men ſeght dat S. Eloy aen de Cortrijckers de beginſelen van de Godtvruchtigheyt geleert, en hun kerck grooter gemaeckt heeft*, ſeght Mayer, in 't eerſte boeck van Vlaenderen. Deſe Parochie ſtreckt ſich naer de zuyd-ſijde wijdt over 't lant uyt, en heeft twee Paſtooren, gelijck *Ianſenius* en *Simonius*, tot de Biſſchoppelijke waerdigheydt in Vlaenderen verheven. Men leeſt oock, dat de heylige *Amandus* een bedeplaets aen de Leye ſtichtte, die men noch heden ſiet, en dat hy daer ſekere broeders inſette, die op de herberging der behoeftigen ſouden letten. Deſe plaets is heden een Parochie, en een lidt van d'Abdy van Elnone, in de welcke men noch heden vindt de hantveſt van Graef Clemens, *aen de waerden oft herbergiers van S. Amand het Graefſchap van Bonaerd* (ſoo veel te ſeggen als goede en vruchtbare aerde) *by Cortrijck* gevende, 't welck een groot deel van 't lant over de Leye beſlaet. Deſe Parochie van S. Amand, treffelijck van d'Abt Nicolaus de Bois begiftight, bloeyt tegenwoordigh.

Biſchdom van Doornick.

Collegianten van de heylige Maria.

Parochie.

Wat de Klooſters aengaet, wy bevinden dat het mannen-klooſter der *Franciſcaners*, in 't jaer cIↃ cccc lv, door d'achtbaerheyt van Caliſtus de derde, en door gunſt van Hartogh Philippus geſticht wierdt. Galter Halewijn leyde d'eerſte ſteen daer af, en Ioannes de Vrient gaf de gront daer toe. Ivanus Geys, Willem en Martinus Noppe beſchickten een groot deel van de koſten daer af, en de kamers en heyningen wierden in korte tijt van d'aelmoeſſen der burgers opgemaeckt. De Kerck van dit Klooſter wierd, in 't jaer cIↃ cccc lxxx, door Biſſchop Willem Barellis, uyt de Minder-broeders van Doornick gekoſen, aen de heylige Maeght en Martelares Barbara gewijdt. Maer ſy, in 't jaer cIↃ IↃ lxxviii, verwoeſt, wierdt in 't jaer cIↃ IↃ lxxxii weêr herbout, en gewijd; doch is daer na, in 't jaer cIↃ IↃc iii, met het heele Klooſter, verbrant. Maer ſy is ſedert, door de miltdadigheyt der Burgers, die daerom hoogh te prijſen ſijn, weêr opgebout, en van Iacob Blaſæus gewijdt.

Franciſcaners.

De *Dominicaners* van Rijſſel, in 't jaer cIↃ IↃ xlv in deſe ſtadt hun heylige leſſen doende, kregen daer oock een plaets en wooning. *Dominicaners.*

De *Ieſuiten* ſijn daer in 't jaer cIↃ IↃ lxxxiii gekomen, en verkregen daer terſtont wooning, met de Kerck van de heylige Geeſt, en het huys van d'oude mannen, die men ſedert in de kaſteel-ſtraet bracht. Hun Collegie wierd daer na met gebouwen vergroot, en door een bovengewoone miltdadigheyt van de Raet, in 't jaer cIↃ IↃc vii, het fondament van een nieuwe Kerck geleght. *Ieſuiten.*

Begijnhof.

Het oude Begijnhof, door de Graef voor 't jaer cIↃ cc xli begonnen, en van hem een huys, met eenige inkomſten verkregen hebbende, ontfing, in 't jaer cIↃ cc l, eenige inſettingen van de Raet, en van de Kanonicken, en wierd in 't jaer cIↃ ccc iii van de Franſchen verbrant; doch door de gaven der Godtvruchtige lieden weêr opgerecht. De Religieuſen oft Nonnen van *Sinay* (t'onrecht van 't gemeen Sion genoemt) namen hun begin van hun Stichter Pieter Heeſe, een gehuwt man, die, met verlof van d'overigheyt, drie Nonnen van S. Franciſcus Ordre uyt Oudenaerden ontboden hebbende, in 't jaer cIↃ cccc xxix, heur ſijn huys toewees, en ſich ſelf daer na in 't Klooſter van Sint Omer begaf. Maer deſe Nonnen, in 't jaer cIↃ cccc xxxii, een huys, dat bequamer tot het Klooſter-gebruyck was, in *Nieveldrieſch* verkregen hebbende, begonnen een Klooſter te ſtichten, onder de toeſicht van de Deken en Paſtoor van Cortrijck, die *Moeders* verkoſen, tot dat ſy in 't jaer cIↃ cccc xlvii heur eygen recht, en macht van hun plaets te vergrooten, en een eyge Biechtvader te verkieſen, verkregen. Sy droegen kleederen van aſchgraeuwe verwe; en hun hooftdeckſel, tot op heur ſchouders komende, was ſwart, tot dat in 't jaer cIↃ IↃ iv heur overſte vrou, Amaldina Snellaerts, op haer uytterſte leggende, met een groot deel der Suſteren, d'ordre van de H. Auguſtinus aennam. *Het Kloofter van Sinay.*

De Franciſcane Nonnen, *Tertiarien* genoemt, die nu de ſiecken beſorgen, en voortijts bedelden, ſijn heur begin verplicht aen Gregorius van Hooghſtraten, Paſtoor van Martinus Kerck, die in 't jaer cIↃ cccc xvii ſijn huys, met al ſijn huysgewaed, aen heur ſchonck. Sy verhuyſden ſedert, in 't jaer cIↃ cccc xxxiii, in 't huys, 't welck Egidius de Tollenaer verkregen hadt, daer ſy, die ſwarte kleederen dragen, een Kapelle ſtichtten. De Nonnen, die de toeſicht over het rijck Gaſthuys van de heylige Maeght hebben, *Tertiarien.*

Gaſthuys.

ben, en de ſiecken en vreemdelingen bedienen, ontfingen hun beſondere regel van Iohannes, Biſſchop der Nerviers, die hen bequame regelen tot deſe inſtelling, en in 't jaer cIↃ cc x een Prioreſſe gaf, en van Gravin Iohanna met een jarelijckſche inkomſt van hondert ſchellingen beſchoncken wierden. Maer toen, in 't jaer cIↃ ccc xxv, dit gaſthuys verwoeſt was, gaf de Graef (gelijk men bevind,) in 't jaer cIↃ ccc xxviii, drie hondert Parijſche ponden, die de ſtadt aen hem ſchuldigh was, tot wêer-oprechting van deſe plaets. De Prioreſſe word door de ſtemmen der Nonnen, en door de tuſſchen-handeling der drie mannen, die van de Graef, Biſſchop en Raet tot de bediening van d'inkomſt van dit huys geſtelt ſijn, verkoſen, byna altijdt van edele afkomſt. Als een plaets, door de doot van eenige Non open ſtaet, word 'er door de Raet en Prioreſſe geſamentlijck een ander ingeſtelt, volgens de Willekeur, in 't jaer cIↃ ccc lxviii door de Graef gegeven.

Gaſthuyſen. Daer ſijn acht Gaſthuyſen, alle met de naem van S. Nicolaes genoemt. Hun plicht is de vreemdelingen t'ontfangen, de jonge kinderen op te voeden, en in alle hantwercken t'onderwijſen. Sy deden hun dienſt in de Kerck, die van S. Nicolaes gebroederſchap geſticht wierdt. Deſe Gaſthuyſen hebben tot hun ſtichter Daniel Valeinhem, die hen met een jarelijckſche gift van dertigh raſieren oft ſacken korens tot onderſtant van 't Gaſthuys, in 't jaer cIↃ ccc lix, beſchonck. De Biſſchop Philippus beveſtighde deſe gift, in 't jaer cIↃ ccc lxxii; en dit Gaſthuys wierd door d'oorlogen in 't jaer cIↃ cccc verwoeſt, en in 't jaer cIↃ cccc lxxxviii verbrant, ſedert weêr opgebout, en eyndelijck in deſe geſtalte, die het noch heeft, vergroot.

S. Ioris Gaſthuys. Behalven deſe Gaſthuyſen ſijn 'er noch verſcheyde anderen, gelijck dat van S. Ioris, door de gebroederſchap der Burgers, die ſijn naem voeren, eertijdts geſticht, niet verre van de kapel, daer de Biſſchop hen, in 't jaer cIↃ ccc xlii, toegelaten heeft hun Godsdienſt te doen. Noch *'t Gaſthuys van S. Eloy.* een Gaſthuys van S. Eloy, by d'oude kapel, die aen de ſelve Heyligh gewijdt is, die, gelijck de geheughſchriften getuygen, in 't jaer cIↃ ccc viii gebloeyt heeft. Doch de Raet beſtierde haer inkomſten in 't jaer cIↃ ccc xxv.

't Huys der Melaetſchen. Voorts, men vindt daer oock een Huys der Melaetſchen, wiens kapel, door de laetſt-gevoerde oorlogen verwoeſt ſijnde, weêr opgebout is. De Godsdienſt van d'oude kapel wierdt in 't jaer cIↃ IↃ ii opgerecht, en deſe kerck in 't jaer cIↃ cc xcvii gewijd. 't Gene, dat daer rontom is, plagh van de Nonnen, die de ſiecken bedienden, bewoont te worden. Maer ſy ſijn al over twee eeuwen van daer gevoert, en wereltlijcke perſoonen in hun plaets geſtelt, aen de welcken de Raet en Geeſtelijckheydt in 't jaer cIↃ cccc li, eenige inſettingen, tot de beſtiering daer af, beraemt hebben.

't Huys der oude mannen en vrouwen. Men moet oock niet vergeten de Gaſthuyſen, ſoo wel voor d'oude mannen, als voor d'oude vrouwen, doch ongehuwt ſijnde. Wat het vrouwen Gaſthuys aengaet, men vind verhael daer af in d'oude boecken van de ſtadt: maer 't huys der oude mannen is nieuwelijcks opgerecht, daer ſy, ſonder iets te betalen, woonen, en hun deel van de gemeene tafel hebben.

Men moet oock niet de Scholen der armen verſwijgen, daer d'arme kinderen gevoed, onderweſen en gekleed worden, tot dat ſy oudt en wijs genoegh ſijn om de koſt te winnen. Het ſchool der jongens is onlangs opgerecht, maer dat van de meyſjes in 't jaer cIↃ IↃ c viii, door Willem Braye Prieſter, en Ian Dondelet, die de ſtichters daer af ſijn. D'eerſte gaf hen 't huys, en d'ander beſchonck hen met eenige gifte. Oock niet de treffelijcke Biblioteeck, by teſtament van Franciſcus Potens, Aertsprieſter en Paſtoor, aen de Raet geſchoncken, van de welcke de toeſicht en vooghdy onlangs aen de Ieſuiten en Franciſcanen overgegeven is. *Scholen.*

Men vind daer oock de kapellen van de Moeder Gods ter Noot, ter Olm, ter Waeyenbergh, en ter Put: oock de kapel van Ieruſalem in de voorſtadt; en die van 't Hof, daer, met toelating van de Paus, in 't jaer cIↃ cccc xxxiv, de heylige dienſt gepleeght wierd. Daer ſijn noch veel andere diergelijcke gebouwen, van de Godvruchtige Burgers geſticht, ſchoon wy, door de verwareloſing onſer voor-ouders, en door de ramp der oorlogen, geen kennis daer af hebben. *Kapellen.*

Men ſiet daer oock de weveryen, in 't jaer cIↃ cccc viii met voorrechten van Hertogh Iohannes verſien, die onlangs, gelijck de ſelve Hertogh ſeght, door de brant, in 't jaer cIↃ cccc i, vergaen waren. De ſelve Hertogh beveſtight oock de vryheyt der Volders, in 't jaer cIↃ ccc xlviii toegeſtaen; oock der Vleeſchhouwers, in 't jaer cIↃ ccc lxxvii, en der Viſſchers in de ſelve tijdt. De ſelve Hertogh veranderde oock de paerde-marckt, die drie dagen duurt, en te voren op de ſondagh voor S. Laurens dagh begon: want hy verſette deſe marckt tot de volgende dagh na S. Bartholomeus. *Weveryen.* *Paerde-marckt.*

Hy beval oock, in 't jaer cIↃ cccc liv, dat de goederen en middelen der ingebore Burgers aen de naeſte erfgenamen van de moeder ſouden komen, en dit volgens de gewoonte van Cortrijck.

Dit volck is oock allengs in getal ſeer vermeerdert, gelijck ſulcks betuyght wordt door de Bulle van Paus Eugenius, in 't jaer cIↃ cccc xxxiv te Florenſen gegeven, daer in hy aen de Deken van Brugge beveelt drie Parochien in de ſtadt op te rechten, om dat d'een, noch heden in weſen ſijnde, niet groot genoegh voor vijf-en-twintigh duyſent menſchen was, die, gelijck men ſeyde, in de ſtadt waren. *Overvloet van volck.*

Ick heb, uyt een kleyn bericht-ſchrift, by S. Eloy gevonden, verſtaen dat 'er in 't jaer cIↃ cccc lxiv ſes duyſent wevers in de ſtad waren, en dat men daer voor de brant, onder Koning Maximilianus, byna drie duyſent huyſen telde.

De ſtedelingen hebben oock, door hun dapperheyt, hooge achting verkregen, en treffelijcke betuygingen daer af aen hun Vorſten gedaen, voornamelijck aen Hertogh Iohannes, in 't jaer cIↃ cccc x, toen een treffelijcke bende van Cortrijckers tegen d'Armeniakers ſtreed. *Dapperheyt der ſtedelingen.*

Toen, in 't jaer cIↃ cccc xvi, Philippus

de ſtadt Calis belegert hadt, bracht Gerard van Giſtel de ſelve Cortrijckers derwaerts: gelijck oock, in 't jaer cIↃ cccc LII, de Graef Stampanus hen tegen te Gentenaers uytvoerde, die hy dwong tegen hem te ſtrijden, terwijl Beaumont, Maerſchalck van Bourgondien, de ſtadt beſchermde: in voegen dat, toen de Gentenaers in de vlucht geſlagen en verſtrooyt waren, Eclonia door de beſettelingen verbrandt wierdt. Ia de Cortrijckers hebben altijdt ten dienſt der Hertogen van Bourgondien gereet geſtaen, en dapper in de wapenen, en volſtandigh in hun getrouheyt geweeſt.

Verwoeſting vande ſtad.

Maer het ſchijnt dat deſe ſtadt als een bloem, die de verandering der tijden onderworpen is, geweeſt heeft, vermits de lakenhandeling begon te vervallen. Want men bevindt dat de Gentenaers, ſich tegen Koning Maximiliaen opwerpende, in 't jaer cIↃ cccc LXXXVII ſich meeſter van Cortrijck maeckten, en deſe ſtadt uytgeplondert ſouden hebben, ſoo de ſtedelingen niet vaerdighlijck twaelf duyſent gulden aen de krijghs-lieden opgebracht, en daer meê de Gentenaers neêrgeſet, en d'oogen van hun vyanden verblint hadden. Sy bleef ondertuſſchen belaſt met een beſetting van vier hondert mannen, onder vier krijghs-overſten van Gent. De voorſteden wierden, na verloop van eenige jaren, door de ſelve Gentenaers verbrant; en de ſtadt begon naer haer verwoeſting en ondergang te neygen, gelijk de Vorſt dat in de voorrechten en hantveſten van de jaren cIↃ cccc XCVI, XCVIII en XCIX verhaelt, die hen toeliet dat ſy, in plaets van 't fijn laken, daer af de nering heel verloopen was, de handel van eenigh grof laken ſouden invoeren; welcks inſettingen ſedert, in 't jaer cIↃ IↃ XXV, van de Raet vermeerdert ſijn. De ſelve Raet, om de ſchade en vervalling van de ſtadt te verbeteren, die door de Franſche oorlogen ſwarelijck geplaeght was, beſtemde en beſloot, door brieven, van 't jaer cIↃ IↃ XXIX, dat men, op de koſten en belaſting van de ſtadt, duyſent ſes hondert ponden grooten ſou lichten, om die tot de kooping der Engelſche lakenen te gebruycken, en deſe lakenen aen de lakenhandelaers uyt te deelen, om een dubbelde nuttigheyt voor 't gemeen daer uyt te verkrijgen, uyt de winſt der gekochte lakenen, en om de lakenwerckery weêr op te rechten. Maer hier meê wierd niets uytgerecht; en deſe middel was niet krachtigh genoegh om dit gebreck te vergoeden. Men vondt dieshalven geraden, met verlof van de Graef, een nieuwe middel van wevery, namelijck van lijnwaet, op te rechten, door welcke middel Cortrijck in alle deelen des werelts vermaert is geworden. Want ſy maken lijnwaet, dat ſoo dun en fijn is, dat d'andere ſteden, ſchoon ſy ſich meê met dit werck moeyen, niet in konſt tegen Cortrijck op mogen, ſchoon ſy met bleycken, en andere middelen, daer toe dienſtigh, hun uytterſte vermogen doen. Want ſy weven niet alleen de wapenen der Koningen en Vorſten, dieren, bloemen, huyſen en menſchen in hun lijnwaet, maer oock heele geſchiedeniſſen, jachten, ſtrijden, ſegepralen, en, 't welck alle begrijp van 't menſchelijck vernuft te boven gaet, geheele landen, door boſſchen, beemden, ackers, hoven, bergen, en vlackten onderſcheyden, en dit alles met ſoo groote konſt, dat eenigh Apelles naeuwelijcks met ſijn pinçeel iets beter ſou konnen afmalen, en met ſoo groote verandering, dat men naeuwelijcks kan begrijpen, hoe de hant alle geſchape dingen, die van 't oogh onderſcheyden worden, kan na-maken. Dit lijnwaet is oock ſoo helder, ſuyver, wit en dun, dat de gene, die het ſelve, om gebleeckt te worden, op de vlackte van 't veldt uytgeſtreckt, en als eenparige golven van de zee ſich bewegen ſiet, daer af als verblint wordt.

Konſtigh lijnwaet.

Iaermarckt.

Keyſer Karel, om de vervoering van deſe en andere waren te bevorderen, vergunde, door brieven, in 't jaer cIↃ IↃ XXX gegeven, aen deſe ſtadt, (behalven de voorgenoemde jaermarckt) noch een ander van acht dagen lang, omtrent Paeſſchen. Hy gaf aen de ſtedelingen noch andere voor-rechten en vryheden, die niet te verachten ſijn, ja ſoodanigh, dat de ſtadt en Gemeente in ſijn tijt een nieuwe geſtalte kreegh.

Abdy van Groeningen.

Het aenmerckelijckſte, dat in de voorſtadt gevonden wordt, is, behalven de kapel, een heerlijcke Abdy van d'inſtelling der Ciſtertienſen, die de naem van een groen hof verkregen heeft. Sy wierd, in 't jaer cIↃ CC XXXVIII, door Iohanna en Agnes, dochters van Wouter Rodenburgh, in de Parochie van Marcken geſticht; maer van Beatrix, dochter van Iohannes, Hertogh van Brabandt, en gemalin van Willem Dampierre, in 't jaer cIↃ CC LXXXV, derwaerts gebracht. Daer ſiet ghy 't gene, 't welck, byna met de ſelve woorden, Gramajus van de ſtadt Cortrijck geſchreven heeft. Voorts, behalven 't gewach, dat in d'aenteeckeningen van 't Keyſerrijck van Cortrijck gemaeckt wordt, ſoo gedenckt oock Karel de Kale aen het volck van Cortrijck, (gelijck Miræus in ſijn Iaer-boecken van Nederlandt aenteeckent) die dat het dorp *Curtriciſum* noemt. Beſie oock Sirmundus in ſijn capittelen van Keyſer Lotharius, en Karel de Kale, Koning van Vranckrijck, door hem uytgegeven. Ick ſal hier noch dit volgende byvoegen: voor eerſt dat in 't jaer DC L de Kerck van S. Martijn, door de heylige Eloy, Biſſchop van Noyon en Doornick, gewijdt wierd, gelijck Gaſæus in ſijn Kerckelijcke Hiſtorien, en anderen dat getuygen, van 't welck de Cortrijckers oock een beſtandige en vaſte overlevering van hant tot hant hebben. Wy kennen, ſeght hy, geen andere ſtichters van onſe Kerck, dan d'eerſte Chriſtenen van deſe landen, die, gelijck gelooffelijck is, haer op gemeene koſten geſticht hebben.

Capucijnen.

Behalven de klooſters van deſe ſtadt, die van Gramajus in ſijn geſchriften getelt worden, ſijn 'er noch voor eenige jaren de Capucijnen, oft Obſervanten, een enger regel onderhoudende, gekomen, gelijck oock de Nonnen van de ſelve ordening, die, een bequame plaets gevonden hebbende, hier na, gelijck wy giſſen, een wooning, tot haer beroep dienſtigh, ſullen verkrijgen, en het volck, door een treffelijck voorbeelt van Godtvruchtigheyt, in Godsdienſt en heyligheyt beveſtigen.

WACKEN.

WACKEN is een aengenaem vleck oft vryheydt, en door de menigte der inwoonders seer vermaert. Het wort van de kleyne beeck Mandere, die door haer toevloejing de Leye vermeerdert, besproeyt. Dit vleck heeft veel lustige beemden, aengenaeme bosschen, vruchtbare boomgaerden, en vrucht-dragende ackers; 't welck alleen seer vermakelijck om t'aenschouwen is. Kort, sy is gelijck een kleyn aerdsch Paradijs, dat, om haer Heer te herbergen, een heerlijck Kasteel heeft. Dese plaets behoorde eertijdts aen Karel van Borgonje, een man van voortreffelijcke edelheyt en deucht, Graef van Wacken. Maer sy is nu het eygendom van sijn soon *VVillem Karel Franciscus van Borgonje*, van sijns moeders sijde uyt d'edele stam van Bronckhorst gesproten. Dese plaets heeft alle weken haer marckt-dagh op dingsdagh, op de welck een groote menighte van menschen uyt Tielt, Isegem, Kortrijck, Engelmunster, en uyt alle plaetsen daer rontom, derwaerts vloeyt. De Kerck is naer de heylige Petrus en Catharine genoemt, en staet onder de bescherming en voorstant van de Abt van S. Martijn, in de stad Doornick. Het Gild van S. Sebastiaen is hier oock in hooge achting. Dese vlecke leght omtrent drie mijlen van Kortrijck, en vijf van Gent. De heerschappy is dickwijls (gelijck byna van alle andere gebeurt is) van meesters verwisselt, en van 't een tot het ander geslacht overgegaen. *Johannes van Oudenaerde*, Arnulphus vader (gelijck de gemeene Registers van Rupelmonde betuygen) beleed, in 't jaer cIↃ cc LXXX, dat hy, tot een gift en geschenck, Wacken, Flobeke, Lessines, Merre, Pamele, Nokren, en 't gene, dat daer aen behoort, van de Graef van Vlaenderen besat. Wacken heeft oock gestaen onder de heerschappy des geslachts van Uterswane, en sedert onder Andreas Andreanus, Schepen van 't Franconaet oft Vrye, en Ontfanger van Keyser Karel, van de welck Antonius van Borgonje, Heer van Kapelle, dat, met Andreas dochter, tot een bruytschat ontfing, die dit dus aen 't geslacht van Borgonje bracht. In dit geselschap was voornamelijck vermaert *Adolf van Borgonje*, Admirael ter zee; *Antonius*, de vader en soon, en veel anderen; gelijck onlangs *Karel van Borgonje*, Graef van Wacken, opperste Schout der Gentenaers, Colonel van een Regiment, en Admirael van des Konings vloot by Duynkercken, die, terwijl hy uyt al sijn vermogen pooghde de saeck van de Koning, en de gemeente voor te staen, en te beschermen, in 't midden van sijn vyerige loop wegh-geruckt wiert.

Schoonheydt.

Kasteel.

Marckt.

Kerck.

Verscheyde Heeren.

WACQVEN

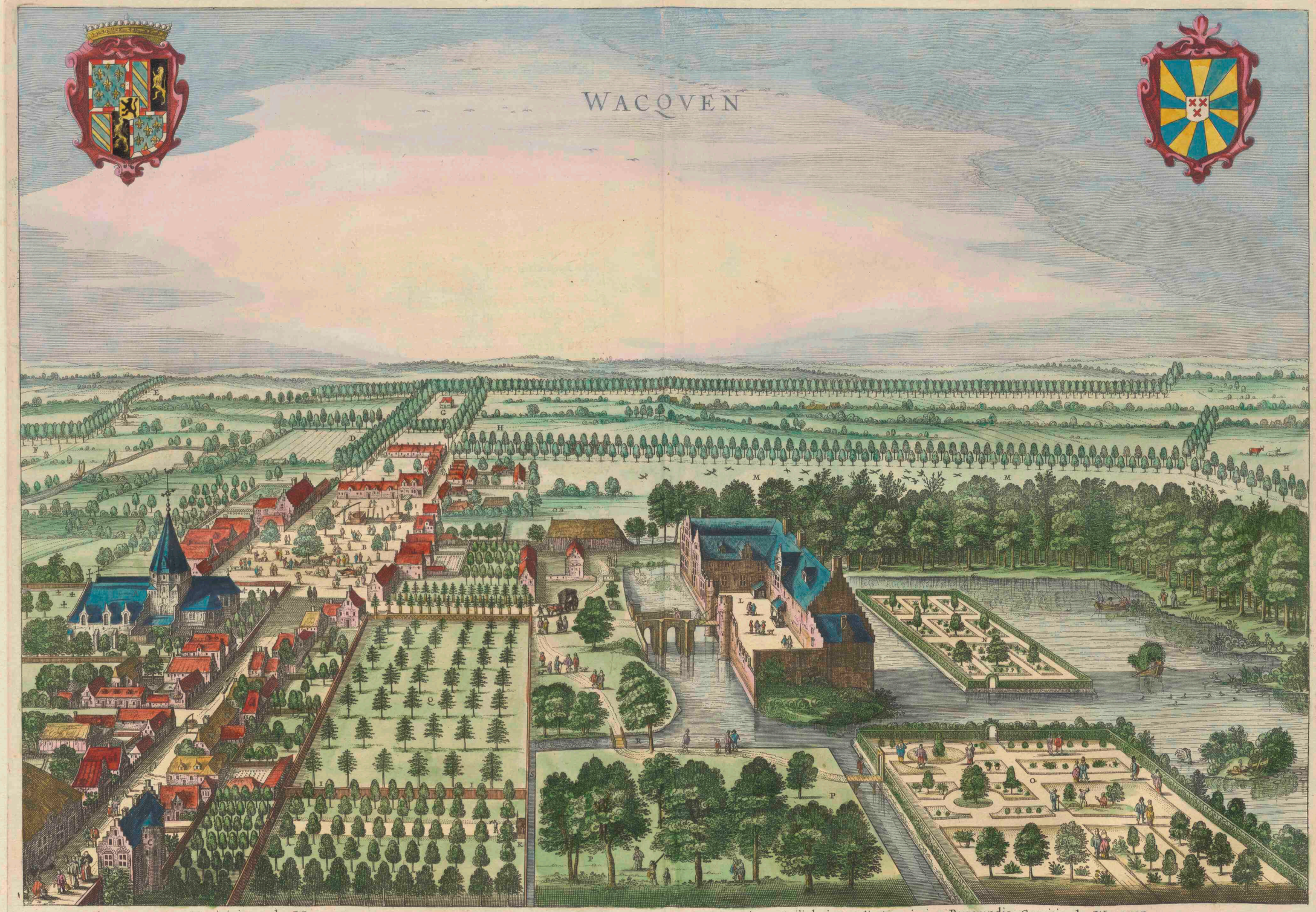

Municipium de Wacquen.

A. *De Kerck*
B. *Plaetse vande wekelycke marckt*
C. *Schuttershof, oft Gildhuys*
D. *Dreve, lang 7500 voeten.*
E. *Dreve, lang 5280 voeten.*
F. *Dreve, lang 2580 voeten.*
G. *Capelleken van S^t. Catheline*
H. *Dreve, lang 4152 voeten, keerende rondom tot aen't Gildhuys*
I. *Muer*
K. *Doel*

Prætorium Guilielmi Caroli Francisci a Burgundia, Comitis de Wacquen.

L. *Met Casteel oft Huys van de Grave*
M. *Reygerye*
N. *Bloemhoff*
O. *Cruydthoff*
P. *Boomgaerd*
Q. *Planterye van Mastboomen.*
R. *Graft*
S. *Kleyne graft*

MEENEN.

Naem. HEt ſchijnt dat deſe ſtad haer naem nergens anders af gekregen heeft, dan van dat de plaets, daer ſy gebout is, de twee talen van Vlaenderen verdeelt, door middel van de Leye, en van dat de wagenaers dickwils met hun wagens, die met alderhande koopmanſchappen geladen ſijn, over een houte brugh, op de Leye gebout, trecken, 't welck by ons *Meenen* oft Mennen, en by de Romeynen *Minare* genoemt wordt. (*Eenige noemen deſe veſting Nemetacum, in 't landt van Rijſſel, oft daer omtrent gelegen, gelijck ſulcks te ſien is by Hieronymus Surita, in ſijn aenteeckeningen op Antoninus reys.*) De macht-brief van Henegou noemt Meenen naer 't getal van een menighte; en eenigen willen ſeggen dat deſe ſtadt alleen als een ſpeur en overblijffel der Menapiers, en van 't vleck Menapiſcum is. Want al de gene, die de geſchriften en regiſters van Henegouwen onderſocht hebben, en voornamelijk de gene, die de Duytſche tael kennen, en weten dat Meninæ een vleck oft dorp van 't oude Menapiſcum geweeſt heeft, verſtaen dat Menapen by verkorting Menen geſeght en genoemt kan worden. Voorts, deſe ſtadt leght aen d'oever van de vloet de Leye, die, naer de Latijnſche tael, Liſa genoemt word. Deſe vloet, in ſijn bed als overvloejende, beſproeyt de ſtadt van twee ſijden, en levert, door een beſondere aert van ſijn gront, een ſeer bequaem water, om bier af te brouwen, uyt, gelijck de gene, die aen de naeſte oever van de ſtadt woonen, bevinden; want ſy, uyt een ſelve vloet water ſcheppende,

Bier. brouwen bier daer af, 't welck een heel andere ſmaeck, dan dat van de ſtadt heeft. Dit is oorſaeck dat de voornaemſte handeling, en de grootſte rijckdom van de ſtadt in het brouwen van 't bier beſtaen heeft, tot het welck de ſtedelingen ſich begeven hebben: ja ſy brouwen daer, tot hun eyge voordeel en welſtant, ſoo goet en treffelijck bier, dat de vermaertſte drinckers van Vlaenderen, Arthois en Henegouwen daer na altijdt ſeer verlangt en begeerigh geweeſt hebben. De Vorſten oock, ſich als goede en wijſe Huys-vaders dragende, en aen ieder lid ſijn eyge winſt en voordeel meêdeelende, hebben deſe beſondere koopmanſchap en bierhandeling aen de Meenenaers beveſtight, en aen hen vryheyt gegeven van hun bieren overal, daer 't hen belieft, te voeren, en hen in 't jaer cIↃ IↃ xc, en daer na tolvry van alle bieren, die buyten gevoert worden, gemaeckt, ſchoon alle andere ſteden van dat Graeffſchap ſchatting daer af betalen moeten. Dat meer is, toen de Rijſſelers, hun geburen, van nijt aengeprickelt, alleenlijck aen hun burgers eenigh kleyn bier van Meenen toelieten, en dus de vreemde bieren ten deele uytſloten, en het bier van Meenen met ſekere tol en ſchatting begonnen te belaſten, en toen die van S. Omer niet wilden toelaten, dat 'er ander bier in hun ſtadt gevoert ſoude worden, wierden de leſten in 't jaer cIↃ IↃ xLVIII, en d'eerſten in 't jaer cIↃ IↃ x, door d'achtbaerheyt van 't Keyſerlijck vonnis bedwongen, met bevel van binnen hun wallen geen dubbelt bier (gelijck ſy dat noemen) te brouwen, en ſich met het dick bier van Meenen vrolijck te maken. Dit is oorſaeck dat men, oock in deſe ongelege en kommerlijcke tijdt, in ieder weeck meer dan duyſent vaten van Meenen naer Rijſſel voert. Ick, op ſekere tijdt nieusgierigh om te weten hoe groot deſe bierhandeling was, en geweeſt, kreegh, na naeukeurigh onderſoeck, tot bericht, dat 'er, voor deſe oorlogen en beroerten in Nederlant, hondert en vier brouweryen in deſe ſtadt waren, en dat, toen aen de Raet, ten dienſt van de ſtad, en tot onderhouding der gemeene gebouwen, geoorloft was, een halve ſtuyver t'ontfangen, deſe ſchatting voor vijf duyſent gulden verpacht wierd; daer uyt het ongehoort en ſchrickelijck getal der vaten af te nemen is. De Vorſt oock, als Heer van de Leye, ontfangt ſekere tol van alle waren, die, hoewel kleyn ſijnde, nochtans jarelijcks ſes duyſent guldens opbrengt.

Wijders, deſe ſtadt heeft noch, als een van *Koren-meulen.* haer grootſte wonderen, een groote Koren-meulen, die door de ſtroom van de Leye omgedreven wordt, en met gemack in ieder uur achtien ſacken korens maelt. Deſe meulen brengt ſoo groote winſt aen, dat de Vorſt jaerlijcks daer af ſes duyſent gulden voor huur ontfangt, en heeft ſoo groot gebiedt, dat niemant binnen d'eerſte merck-ſteen van de ſtadt ſijn graen elders ter meulen mach brengen: ja de Baljuw heeft macht, om, als 't hem belieft, de huyſen der beſondere lieden uyt deſe inſicht te beſoecken. Dat meer is, de Hoogh-Baljuw van de heerſchappy van Meenen moet, uyt oorſaeck van de Vorſtelijcke koren-meulen, met ſijn knechten en verplichtelingen, de wegen, naer de voorgenoemde meulen ſtreckende, beſichtigen, ſonder inſicht op eenigh ander gebiedt te hebben, en dit een mijl in 't ront, op dat de gene, die onder deſe koren-meulen behooren, geen onſchult konnen bybrengen, ſoo ſy niet komen, en op dat ſy, niet komende, dadelijcke boete betalen ſouden.

Dit ſy genoegh van de nuttigheden des vloets geſeght, voor de welck het landt geenſins in goetheyt en gedienſtigheyt beſwijckt, en dat om de vette kapoenen, die daer in overvloet gemeſt worden, te prijſen is. Hier op ſien oock deſe regelen, uyt de braedwinckels getrocken:

Quos ſitis atque fames cruciat, properate Meninas,
Qui capiat capus eſt, Cereris vis, quæ capiatur.

Men bemoeyt ſich in deſe ſtadt oock met de *Wevery.* wevery; en men vindt daer voornamelijck de ſtapel van 't garen, 't welck groote winſt geeft. Graef Lodewijck, de heerſchappy van Meenen toen nieuwelijcks verkregen hebbende, maeckte, om deſe handeling te verſtercken, in 't jaer cIↃ CCC LI, verſcheyde wetten, daer door hy aen de Baljuw en Schepenen gebood, op verbeurte van ſekere boete, de weeck-marckt op *Marckten.*

MENINA vulgo Meenen
Legia fluv. v. de Leye
Kalckoven
Bleeckeryen
Coornmarct
Houtmarct
Stadthuys
De Marct
Corte Vlamings strate
Brug strate
Brug poort
Parochie kerck
De groote Coornmeulen en Mout meulen
De Ryssel se straet
Ryssel se poort
Halewyn
Wael
Achter wael
Ghelandt
De grote mout meulen
Kalckoven
Legia fluvius v. de Leye
Louys de Berjaques fecit

Saterdagh, en een vrye Iaer-marckt van drie dagen, op d'achtiende October beginnende, te doen afkondigen; in voegen dat deſe met recht voor de ſtichter van deſe ſtadt behoort gehouden te worden, die op de grontveſt, van hem geleght, naerſtelijck om hoogh geſtegen is.

Beſtiering. Philippus, ſoon des Konings van Vranckrijck, door brieven van 't jaer cIↃ ccc xcix aenwijſende dat dit Leen-recht verbeurt gemaeckt was, uyt oorſaeck van de moort ſijns broeders, door de Heer van deſe plaets bedreven, en Collard tot Ontfanger der inkomſt van Meenen verkoſen hebbende, beveſtighde het gebruyck van ſeven Schepenen te verkieſen, 't welck gemeenelijck door d'onderſaten van Meenen gedaen wierd. Dit gebruyck duurde lange tijdt, en tot aen 't jaer cIↃ IↃ lxxvii, ſedert welcke tijt de Vorſt, uyt oorſaeck van de Nederlandtſche oorlogh, en tegen d'oude gewoonte, deſe Overigheyt door ſijn Commiſſariſſen gemaekt heeft. Dit is d'oorſaeck dat, hoewel de Schepenen door de Commiſſariſſen van de Vorſt verkoſen worden, de rekening van de ſtadt niet voor de gemelde Heeren gedaen wordt, maer voor de Preſident oft Voorſitter van de Rijſſelſche kamer, en voor d'algemeene Threſorier en Schat-bewaerder van Weſt-Vlaenderen, die, by apoſtille op de rekening, aen de Hoogh-Baljuw en Schepenen beveelt, dat men, naer d'oude gewoonte, uyt de Leen-mannen en onderſaten van de heerſchappy van Meenen, Schepenen verkieſen ſal, en dat de Hoogh-Baljuw (dus wordt hy in Philippus brieven genoemt, met d'amptlieden ten minſten vier ſullen noemen, en de gene, die verkoſen ſijn, d'andere drie, en dat de Hoogh-Baljuw weêr, en d'andere Schepenen geſamentlijk acht Raetsheeren verkieſen. En hoewel d'opperſte Rechters van 't drievoudigh-recht niet onder de macht der Heeren gewent ſijn te ſtaen, ſoo beval echter Koning Philippus, in 't jaer cIↃ cccc lxiii, deſe ſtadt het hooft van dertien Parochien noemende, de ſorgh en toeſicht van het drievoudigh recht aen de Baljuw en Schepenen.

By privilegien en voor-rechten van Maximiliaen ſijn oock de gilden der Schutters, en de hantwercks-lieden, in gilden onderſcheyden, ingevoert, onder de welcke de Brouwers, en ſoo wel wolle- als linne-wevers uytſteecken. Deſe alle ſijn ſoo ſterck in getal, dat eenige, door nieusgierigheydt gedreven, tot twee hondert werck-meeſters getelt hebben. Ick geloof oock niet dat 'er, naer de kleynheydt van de plaets, eenige ſtadt in geheel Nederlant is, die ſoo groot gewin aen haer Heer en Vorſt toebrengt, en die oock, door d'al te groote toelating van de Vorſt, meer dan eenige andere plaets van Vlaenderen, met beſettingen en krijghslaſten beſwaert was; 't welck oock veroorſaeckte dat ſy veel van haer krachten verloren heeft, en d'oude glans, die ſy verkregen had, vermindert is. De Heeren Staten begonnen haer met een graft en muur t'omringen, maer lieten dit werck ſteken, uyt oorſaeck van d'al te groote omkring van de ſtadt, tot dat Montigny, in 't jaer cIↃ IↃ lxxviii, d'omkring daer af een weynigh verkleynt hebbende, de muren en poorten ſoodanigh boude, gelijck die noch heden te ſien ſijn. Maer toen in ſijn tijt, te weten in 't jaer cIↃ IↃ lxxxv, een groot deel der huyſen, ten deel door brant, en ten deel onder ſchijn van de ſtadt te verſtercken, verdelght waren, verdween de laken-makery geheel, en daer bleef naeuwelijcks het derde deel der brouwers. De Burgers echter, ſich grootmoedigh in tegenſpoet betoonende, verwonnen deſe ſwarigheden, die door de gewoonte van te dragen lichter worden, en bouwden van nieus een treffelijck Stadt-huys, en, door de miltdadigheydt van Iohannes de la Couſture, Canonick van Comines, geholpen, een Klooſter voor de Capucijnen, in *Capucijnen.* 't jaer cIↃ IↃ c xi. De kerck wierdt in 't jaer cIↃ IↃ c viii, met toeſtemming der Doornickers, onder de welcke ſy ſtaen, door de Biſſchop van Yperen, op de negentiende van Slachtmaent, gewijdt.

Daer was te voren geen klooſter voor de mannen in deſe ſtadt, maer alleenlijck een ver- *Auguſtijnſche Nonnen.* gadering van Auguſtijnſche Nonnen, die ſedert het jaer cIↃ cccc xl opgerecht en ingeſtelt wierden, om de vreemdelingen in 't gaſthuys van de heylige Georgius te dienen.

Behalven de Parochie-kercken van Godts *Parochie-kercken.* Moeder, en van Magdalena, ſijn 'er noch d'oude kerck van Iohannes onthoofding, en de nieuwe kerck van de heylige Vedaſtus, die beyde onder de Henegouwers ſtaen, van de welcke men de leſte over omtrent ſeventigh jaren met een nieu Koor, gelijck de muren getuygen, begon te verçieren, te weten in de tijdt van Valther Patin, een heel vermaert Schout, die oock de vinder van de voorſeyde meulen geacht wordt. Men vindt daer noch een graffſchrift, 't welck duſdanigh luydt:

Avete, favete humanis manibus quotquot propter ſepulchrum non pulchrum D. Criſpini vanden Berghe, pulchre de civitate Meninenſi meriti, hoc monumentum mentem veſtram monere imo movere humanitus experimini. Faviſtiſne uno Ave? Avete, valete. Optime merenti marito rite vidua, mœrentes filii optimo parenti poſuerunt. Dat is:

Weeſt gegroet, begunſtight d'overleden, en belijd alle dat ghy aen dit graf, hoewel niet heerlijck, van Criſpinus van den Bergh, die treffelijcke dienſten aen de ſtadt Meenen gedaen heeft, en om dit gedenckteecken, uw geeſt menſchelijcker wijſe gevoelt vermaent en bewogen. Sult ghy't niet met een groet begunſtigen? Weeſt gegroet, Vaert wel. De bedruckte weduw, en de bedroefde kinderen hebben dit voor hun waerde gemael, en beſte vader opgerecht.

Men vind daer noch een andere graffſtede van Roelant de Vicq, Nooſthove genoemt, Baljuw van 't hoogh gerecht van Waurin, in 't jaer cIↃ IↃ lxxx, in d'aenſchouwing der ſtedelingen een heerlijcke doot in de ſtrijt geſtorven, en van de vyanden daer begraven. Daer plagh oock, by *Oude mannen huys.* de gedachtenis onſer vaderen, een oude Mannen-huys te ſijn, 't welck aen dertigh oude lieden hulp en byſtant beſorghde. Men vond daer eertijdts meê een hooge School voor de geletterde lieden, 't welck te weegh gebracht heeft dat 'er veel geleerde mannen uyt deſe ſtadt te voorſchijn gekomen ſijn: gelijk Iacobus Gargan- *Geleerde mannen.* tius Ieſuit, Iohannes Robaixius Predicker der Canonicken, N. van der Elſt, en Iohannes Snepgats Prooſt van Loo, Petrus Papius, Overſte van de hooge School, die, onder veel andere, Vendivilius, Biſſchop van Doornik, onderweſen heeft.

CASSEL.

Aengenaemheyd.

CASSEL is gebouwt op een der uytſteeckentſte bergen van geheel Weſt-Vlaenderen, en als 't hooft op een lichaem van een luſtige en aengename landts-dou. Ia ghy ſult deſe ſtadt, als ghy haer aenſchout, Tempe, en 't luſthof van Theſſalien noemen. Men ſiet daer een oudt kaſteel, op een bergh geſticht, van de welcke wy namaels breeder ſullen ſpreecken. Sy was eertijdts de voornaemſte veſting en tegenweer van Vlaenderen, tegen de Franſchen voornamelijck, en oock tegen d'andere vyanden van dit landtſchap. De Caſſelers behouden hier af noch hun naem, en worden in Nederlandſche tael *Voor-vechters* genoemt; want ſy hebben dickwijls het ſpits der legeren aengevoert, de Koning van Vranckrijck met ſijn leger in de vlucht geſlagen, en d'eerſten de gedurige aenvallen der Franſchen tegen-geſtaen. Sy ſou ongetwijffelt een groote en ſeer machtige ſtadt ſijn geworden, indien ſy, gelijck Grammajus en anderen aenteeckenen, niet tot verſcheyde malen door brant en oorlogh verdelght was geweeſt. Gelijck ſy noch onlangs, op S. Hieronymus dagh, in 't jaer 1631, 't verderf van 't vuur, by geval ontvonckt, geleden, en daer door een groot deel van haer huyſen verloren heeft. Maer ſy is echter uyt deſe aſch grooter en heerlijcker verreſen, dan ſy te voren was. De Schrijver van d'Aldenburghſche Chronijck, tijdt-genoot van Karel de Goede, Graef van Vlaenderen, gedenckt aen het kaſteel van Caſſel, onder Robert de Vries, die groot vermaeck in deſe plaets ſchiep. *Dit kaſteel*, ſeght hy, *is van d'ouden op de top van een hooge bergh geſticht.* Meyer ſpreeckt oock hier af in ſijn eerſte ſtuck van de handelingen der Vlamingen, en acht, gelijck hy uyt Antoninus reys beſpeurt, dat dit kaſteel een veſting der Moriners was. *Hier uyt*, ſeght hy, *blijckt klaer genoegh, gelijck ick acht, dat een groot deel van Vlaenderen, ten minſte voor Chriſtus geboorte, voornamelijck van de Moriners bevvoond en gebout vvierd, en dat dit kaſteel, heden Caſſel genoemt, een vermaerde en ſtercke veſting der Moriners vvas, niet meer dan vier van onſe mijlen van Terouane gelegen, van de vvelcke Antoninus nochtans negen maeckt. VVelcke ſtadt, op de hooghſte top van een bergh geſticht, en met een oudt kaſteel* (Ferreolus Locrius ſchrijft in ſijn Chronijck, dat dit kaſteel van Odoacrus geſticht is, die d'eerſte de ſtadt Gent met muuren omringt heeft; maer ſy is nochtans ouder, en miſſchien voor hem gebout, en alleenlijck van hem vermaeckt) *en met tvvee vergaderingen der Prieſters verçiert: en hoevvel ſy heden noch vvel en dicht bevvoont is, ſo vvas ſy nochtans eertijts, gelijck men verhaelt, veel grooter, vaſter en ſtercker.* Antoninus beſchrijft, dat 'er van dit kaſteel af verſcheyde wegen, oft leger-banen, door de Romeynen voor Chriſtus geboorte, oft van hare krijghs-lieden, en door de vlijt der inwoonders gebaent ſijn: *Van Caſſel*, ſeght hy, *deur Compendium naer Doornick.*

Brandt.

Het kaſteel.

Stegers, in Latijn *Minariacum*, en in Franſch *Eſtaires* genoemt, leght niet verre van 't dorp Merville. De groote wegen echter, die in ſeecker getal daer te ſamen loopen, ſtrecken niet naer Mergen, dat is, naer het dorp van Mouront, maer geleyden noch recht naer de brugh, die over de vloet de Leye leght, gelijck Marchantius in ſijn beſchrijving van Caſſel ſeght. De groote wegen, van de Romeynen, gelijck men gelooft, met Bethuniſche ſteen gevloert, geleyden van Caſſel in verſcheyde plaetſen; eenigen deur Straſel, Noortberck, en de brugh van Stegers, naer Baſſée, en eenigen deur Poperingen, Vlamertingen, Mercken en Eeſſen naer Brugge en Rodenburgh. Deſe voorname wegen ſijn vier in 't getal; maer men moet hier noch de vijfde byvoegen, die van deſe veſting naer Bolonje ſtreckt, gelijck onlangs P. Balduinus Kabeljau, Prieſter Ieſuit, een ſeer geleert man, aengeweſen heeft. Laet ons oock, tot meer verſeeckering, de tafelen van 't Nederlandſch Vranckrijck onder de Roomſche Keyſers, onlangs door Miræus uytgegeven, en d'af beelding der heir-banen, die daer in ſijn, aenſchouwen:

Doornick.
Van Caſſel der Moriners naer Ceulen.
Van Caſſel der Moriners naer Bagacum der Nerviers.
Van Caſſel der Moriners naer Auguſta tot aen Soiſſons.

't Is gelooffelijck dat dit kaſteel van de Romeynen geſticht is, oft miſſchien al te voren van de Moriners ſelf, om hun grenſen te beſchermen, en dat het ſedert van de Romeynen ingenomen, en met hun beſettingen verſterckt is, voornamelijck van Iulius Cæſar, die de Belgiſche volcken, van hem verwonnen, en inſonderheyt de Moriners, hier woonende, door deſe middel onder ſijn gehoorſaemheyt kon houden. *Op de top van*

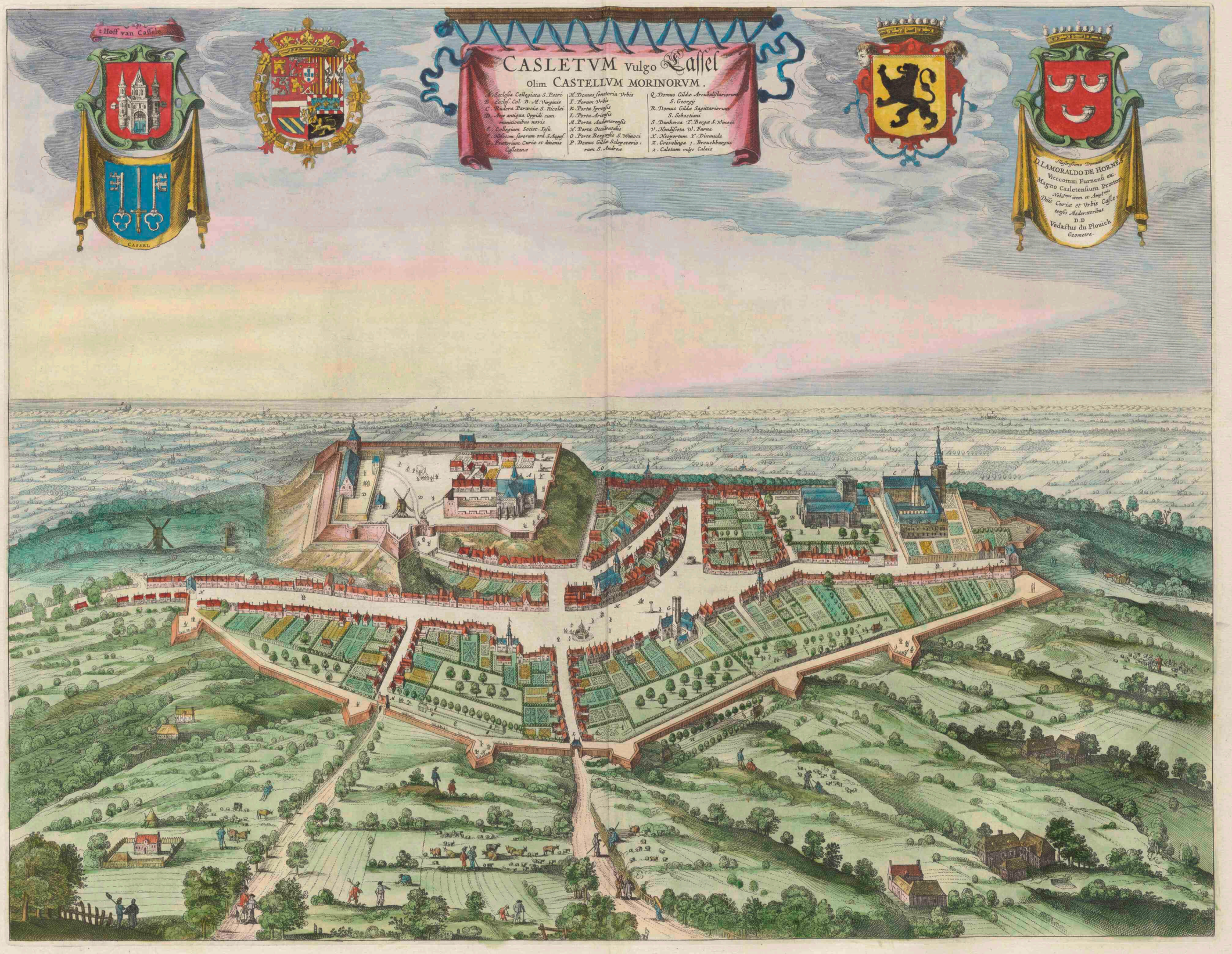
t Hoff van Cassele
CASSEL
CASLETVM vulgo Cassel
Olim CASTELLVM MORINORVM.
A. Ecclesia Collegiata S. Petri
B. Eccles. Col. B. M. Virginis
C. Rudera Paroeciæ S. Nicolai
D. Arx antiqua Oppidi cum munitionibus novis
E. Collegium Societ. Iesu
F. Nosocom. sororum ord. S. Augus.
G. Prætorium Curiæ et ditionis Casletanæ
H. Domus senatoria Vrbis
I. Forum Vrbis
K. Porta Iprensis
L. Porta Ariensis
M. Porta Audomarensis
N. Porta Occidentalis
O. Porta Bergensis S. Winoci
P. Domus Gildæ Sclopetariorum S. Andreæ
Q. Domus Gildæ Arcubalistariorum S. Georgij
R. Domus Gildæ Sagittariorum S. Sebastiani
S. Dunkerca T. Bergæ S. Winoci
V. Hondiscota W. Furna
X. Neoportum Y. Diemuda
Z. Grevelinga 1. Brouckburgus
2. Caletum vulgo Calais
Illustrissimo Domino
D. LAMORALDO DE HORNES
Vicecomiti Furnensi etc.
Magno Casletensium Prætori
Nobilissimis et Amplissimis
Dnis Curiæ et Vrbis Casletensis Moderatoribus
D.D.
Vedastus du Plouich
Geometra.

de bergh (ſeght Buzelinus, in 't eerſte boeck ſijner Iaerboecken van Walſch-Vlaenderen) *vertoonde ſich de veſting Caſſel, machtigh van volck, en ſterck, om dat men daer niet by kan komen, gelijck de vvacht-toren en veſting van het geheele landſchap, en daerom met de naem van Caſtellum oft kaſteel by de Romeynen bekent.* Dit is oock 't gevoelen van Adrianus Schrieckius, lib. VII Originum rerumque Celticarum num. 23; en de ſelve Schrijver in ſijn eerſte Geographiſche tafel der ſelve oorſpronckelijckheden. *De Burght*, ſeght hy, *der Moriners oft Kaſteel de Moeringen, by Antoninus een veſting op een bergh in VVeſt-Vlaenderen: Caſtel by de Neêrlanders. Caſtologi by Plinius, Caſtel hog, dat is hooge Burght. Ptolemæus ſtelt oock Caſtellum in Nederlandſch Vranckrijck.* Daer ſiet ghy 't gene, 't welck Schrieckius hier af ſeght, wiens gevoelen van vele toegeſtemt word, en die oock in hooge achting by my is. Gramajus noemt echter deſe veſting *Catisletum*, en haelt d'oorſprong van deſe naem van elders, en gaet, gelijck hy ſeght, de regiſters van S. Omer voorby, en keert ſich, gelijck hy acht, tot de ware oorſprong van deſe naem, die, met wech-neming van een letter, *Catsletum*, en nu, met een ſachter klanck, *Caſletum* van de Latijnen, en Caſſel van de Neêrlanders genoemt word. De begiftiging van Balinbergh, door de Gravin Adela aen de Wateners gedaen, vertoont haer aen de weſt-ſijde van de bergh Caletum, en neemt deſe twee letteren *t s* wech, gelijck met een groote bevallijckheydt gedaen wordt; op dat niemandt ſou twijffelen, dat deſe naem van de Catten, een dapper en onverſaeght volck onder de Heſſen, wiens hooft-ſtadt noch heden Caſſel genoemt wordt, genomen is, en niet van de Velocaſſen, hier t'onrecht van Sabellicus geſtelt, (gelijck Marchantius voor my waergenomen heeft) maer die by de Cauxen, en aen d'oever van de Seine, en van de Hepta geplaetſt moeten worden.

Men ſiet oock niet verre van de ſtadt een ſeer hooge bergh, een der uytſteeckenſte van geheel Vlaenderen, die noch tegenwoordigh *Catsbergh*, dat is, bergh der Catten, genoemt word. Soo dat ick, ſeght Gramajus, niet weet dat men iets klaerder en duydelijcker kan begeeren: en op dat deſe uytgang den geleerden niet vreemt ſou ſchijnen, ſoo ſal ick dit daer noch by voegen, dat men bevind dat de benamingen der oude ſteden ten meeſtendeel in *etum* uytgaen. Al de gene, die kennis van de Nederlandſche tael hebben, weten wel dat *Leyt*, daer af de Latijns-geſinde *letum* maecken, een uytleyding oft voortplanting betekent. Hier uyt ſpruyt dat *geleyden* ſoo veel te ſeggen is, als de gene, die wech treckt, eenige tijt lang te verſellen. Men ſiet dan dat de voortplanting der Catten derwaerts geleydt, en hier af haer naem gekregen heeft. Maer wanneer? Dit is niet beter bekent, dan waerom in Antoninus reys Caſtellum van Taruana naer Bagacum genoemt wordt; en ſoo weynigh, als oft Caſtellum van de Romeynen op deſe bergh gebout is, en haer naem gekregen heeft van de ſaeck, oft eer van de ſtichter van deſe reys, die, door de gelijckheydt der twee ſtemmen, en door d'onkunde van onſe tael, miſſchien bedrogen heeft geweeſt. Doch dit ſy ſoo het wil, men kan betoonen dat deſe plaets, die van natuur ſoo ſterck is, dat ſy naeuwelijcks door gewelt en menſchelijcke wackerheydt beſtormt kan worden, en dat ſy niet van de Romeynen en Franſchen veracht heeft geweeſt, echter, hoe vaſt en ſterck ſy oock was, de raſerny der Barbaren heeft beproeft, en geheel tot aſch verdelght is: in voegen dat wy, door onkunde der dingen, en door gebreck van Schrijvers, dickwijls gedwongen ſijn d'oorſprong en 't begin der ſteden van 't vertreck der Barbaren te beginnen, en daer van af te tellen. Ick bevind dan dat deſe veſting, met de zee-kuſt, in 't jaer 928, van Sifridus, Koning der Denen, geplondert is. Maer deſe ſtadt wierdt ſedert van Graef Arnulphus, die warelijck de naem van Groot verkregen heeft, herbout, en weêr opgerecht, om tot een kaſteel en ſchans tegen die Barbaren, die de Giſners by de Morinen overwonnen hadden, te verſtrecken. Deſe veſting wierd oock op de ſteylte van de ſelve bergh met een muur beſloten, en met krijghs-wercken verſterckt, toen Robert de Vries, onder ſchijn van ſijn neven te beſchermen, maer in der daed om ſelf de heerſchappy aen ſich te trecken, hier de ſetel van de oorlogh verkoos. En hoewel, in 't jaer cIↃ c xxx I, een groot deel der kercke van de heylige Petrus afgebrand was, ſoo wierd echter deſe ſchade in korte tijdt door de grootmoedigheyt der burgers geboet, en de kerck weder opgemaeckt. Het belang van deſe veſting deê oock, en met recht, dat Philippus, Koning van Vranckrijck, ſich ten oorlogh tegen Graef Ferdinandus bereydende, groote vlijt en neerſtigheydt betoonde, om deſe ſleutel van Vlaenderen in ſijn macht te krijgen, en met beſetting te verſorgen, gelijck in 't jaer cIↃ cc XIII, en daer nae oock in 't jaer cIↃ cc XCVII gedaen wierd. Iae hy, deſe ſtadt d'eerſte voor hem, en nootſaeckelijck voor de ſtant ſijner ſaecken, vindende, maeckte ſich daer af meeſter by verdrach, en trock haer uyt Guidoos handen. Men ſou achten dat deſe ſtadt toen in de

Bergh.

de handen van haer beſchermer gevallen was, om dat ſy ſonder vuur en ſwaert gewonnen wierd, en des Konings ſege ſonder bloedtſtorting was, te meer dewijl weynigh tijdts daer na, en binnen 't jaer, de burgers weêr aen hen ſelven overgegeven, en in vryheydt geſtelt wierden, met hun Graef, volgens de voorwaerden van vrede, die daer af gemaekt en afgekondight ſijn, gelijck onſe hiſtorien getuygen. Maer het ging heel anders in 't acht-en-twintighſte jaer van de volgende eeuw, toen haer landt tot de plaets van de ſtrijdt, en het kaſteel tot beroerten, en tot een beſchutting der muyte-maeckers, van d'oproerigen, en van de gene, die wederſpannigh tegen Graef Lodewijck waren, verkoſen wierd. Want men ſagh toen de ſtadt met moort, en het kaſteel met brant vervult, die ſoo geweldelijck woedde, dat niet een eenigh huys, hoe kleyn het oock was, ongeſchent van deſe brandt bleef. De huyſen moeſten toen de ſtraf van 't misdrijf van hun meeſters dragen. De muur bleef in 't geheel, oft indien 'er door de Gentenaers, oft door d'andere wederſpannigen iets gebroocken was, dat wierd voor 't jaer cIↃ ccc xlvii weder opgemaeckt, toen ſy van de Franſchen, die Graef Lodewijck van Male te hulp quamen, weêr ten vuur verweſen waren. Maer ſy ontſnapten dit ongeluck, vermits de beſettelingen de ſtormen kloeckmoedelijck afweerden, en den beleggers groote ſchade aendeeden. Toen de vrede ſedert gemaeckt, en de ſtadt weêr met de Graef verſoent was, in 't jaer cIↃ ccc lxxii, verkregen de ſtedelingen dat ſy, naer 't believen van de Raet, de top van de bergh met grooter wercken mochten omringen en verſtercken. Maer terwijl ſy met dit werck beſich waren, en tien jaren daer na de burgers allengs oneenigh onder malkander wierden, wierd het kaſteel door die van Yperen gewonnen, die daer een ſtercke beſetting in brachten, onder het beleyt van *VVillem Boterman*. Doch dit was oock niet voor lange tijdt: want d'overſte wierdt door liſt by nacht van d'edelen gedoot, de beſettelingen verjaeght, en het kaſteel ten deel verwoeſt en verlaten. Terwijl ſy dus tweedrachtigh tegen malkander waren, quamen de heirkrachten van Vranckrijck en Engeland derwaerts toevloeyen; en het kaſteel wierdt van deſe geplondert, en van gene verbrant, met d'aenpalende ſtadt, door Olivier Cliſſon, op de derde van September, in 't jaer cIↃ ccc lxxxiii, daer in ſy rampſaligh voor geheel Weſt-Vlaenderen was. Men moet niet twijffelen dat deſe gedurige elenden, die ſoo dickwijls verdubbelt wierden, de ſtadt konden verwinnen, maer echter niet de herten der burgers, die, door de vlammen ſuyverder, en door de nederlagen grootmoediger geworden, weynigh tijdts daer na het hooft weêr opgeſteecken hebben, voornamelijck onder hun eyge Heeren, nae dat ſy van de ſtronck van Vlaenderen als afgeſneden waren. In deſer voegen verkregen de ſtedelingen wetten en regelen van hun Vorſtin Iolentis, die door de Koning van Vranckrijck beveſtight en bekrachtight wierden. Dus verkregen ſy in 't jaer cIↃ cccc iv, macht en vryheydt van hun ſtadt aen alle ſijden te verſtercken, en met nieuwe tegenweer te beſluyten. Oock verworven ſy van Graef Philippus, in 't jaer cIↃ cccc xxiii, hun jaermarckt, die in de feeſt-dagen van 't heyligh Sacrament gehouden wordt. Door alle welcke dingen de ſtadt ſoodanigh toegenomen heeft in getal van burgers, ſchatten, rijckdommen en hand-wercken, dat ſy, gelijck ſtieren in een vette weyde, ſich op hun macht begonnen te verhoovaerdigen, en inwendigh, gelijck gemeenelijck aen de grootſte ſteden gebeurt, in ſware beroerten vervallen is; ja ſoodanigh, dat het gemeen volck, daer alle boeven en ſchelmen van 't landt ſich by voeghden, een leger van dertigh duyſent mannen in de wapenen bracht, die alle groot gedruys maeckten, om dat ſy niet konden lijden dat men, door 't bevel van de Hertogh, ſeeckere gewoonten afgeſchaft, en ſware ſtraffen, jae ſwaerder dan redelijck was, gelijck ſy waenden, tegen de gene, die tegen malkander met meſſen en geweer vochten, opgeſtelt hadt. Maer ſy verſtroyden op 't gerucht van Philippus komſt; en de ſtichters van de beroerte wierden geſtraft. Doch in deſe leſte beroerten van Nederlandt, en voornamelijck in 't jaer cIↃ IↃ lxxviii, wierd deſe ſtadt, open ſijnde, nu van d'een, en dan van d'ander ingenomen. Het kaſteel, met nieuwe wallen, en ſtercke beſetting verſterckt, hield echter ſtant, ſchoon ſy, door 't verraet van een hooft-man, en door de liſt van hare vyanden, tot verſcheyde malen in gevaer was; in voegen dat het weynigh verſchilde, oft ſy was gewonnen. Graef Herliac was Slot-vooght daer af. Maer toen, in 't jaer cIↃ IↃ lxxxiv, byna geheel Vlaenderen weder in handen van Alexander Farneſe, Hertogh van Parma, gevallen was, wierdt dit kaſteel niet noodtwendigh geoordeelt. Men trock dieshalven de handt daer af, en liet het vervallen. De ſtadt ſelve, van de welcke de vervalle muuren noch hier en daer in weſen ſijn, is oock geheel vervallen, de poorten openſtaende, en d'inwoonders vertrocken ſijnde.

Elenden.

Voorſpoet.

Ick koom nu tot de gemeente, en haer beſtiering, die, gelijck ſy haer wetten en bur-

Beſtiering.

burgerlijcke regeering van Graef Guido, van van de Vorſtin Jolentis, en van Philippus de Goede ontfangen heeft, oock een andere heerſchappy dan Vlaenderen heeft gehadt; te weten, in die tijd, in de welck Caſſel, met het toebehoorende landt, en eenige bygelege ſteden, (van de welcke twee een weynigh verder gelegen waren) tot erfdeel aen de ſoon van Robert van Bethune toegewеſen wierd, die daer af de bynaem van Caſſel aengenomen heeft. Deſe, ſtervende, wierd te Waeſten begraven, in 't jaer onſes Heeren cIↃ ccc xxxi, en liet tot eenige erfgenaem Jolentis, die aen Hendrick, Heer van Barre, gehuwt was, en, onder andere nagelate goederen, Caſſel by erf-recht beſat: 't welck ſoo lang by d'erfgenamen des Graefs van Barre gebleven is, tot dat, in 't jaer cIↃ cccc xxxiii, deſe veſting aen Hertogh Philippus overgegeven wierd, tot betaling van 't losgeldt van haer meeſter, die in d'oorlogh gevangen was. Beneden d'Opperheeren, ſy ſijn dan Graven, oft Overſten, die onder de Graven ſtonden, wierd, by aller menſchen en Schrijvers geheugenis, voor de hooghſte trap van ſtaten en ampten geacht de Præfectus oft Overſte, die ſy nu Baljuw noemen, en te voren altijdt ſijn ampt behield, en den Graef niet onderworpen was, tot dat in 't jaer cIↃ cc xvi i i, de Gravin Johanna, Michael, Overſte daer af in die tijdt, met andere goederen betalende, al d'inkomſten van ſijn ampt aen haer trock, en die ſedert aen een van haer gunſtelingen (ſonder dat nochtans deſe waerdigheyd aen d'erfgenamen by erfrecht quam, gelijck Marchantius gelooft) onder de naem van leen-recht, in beſitting gaf. En hoewel dit ampt hier door van ſijn oude achting vervallen ſchijnt, ſoo heeft het echter groote glans en achtbaerheyt behouden. Wijders, Caſſel, en de heerſchappy van Caſſel heeft eertijdts gehadt, en heeft noch veel uytmuntende Overſten en Baljuwen, gelijck uyt het geſlacht van Stavele, die oock Heeren van Eſtaires oft Stegers en Haves-kerck waren, en oock uyt het geſlacht van Horn, gelijck noch heden de vermaertſte en deurluchtighſte Heer *Lamorael van Horn*, Burghgraef van Veurne, die daer tot ſijn Stede-houder heeft Antonius Malegeer, een edelmoedigh en voortreffelijck man; en gelijck oock uyt het geſlacht van Comines en anderen. De Baljuw vernieuwt jaerlijcks, op de tweede dagh van October, de Raet van de ſtadt, die in acht Schepenen beſtaet, van de welcken vier, op de tweede dagh van 't volgende jaer, twee Burgermeeſters en vijf Bouw-meeſters by ſich nemen, die, door hun Schat-meeſter, al d'inkomſten van de ſtadt ontfangen en uytgeven, en reeckening daer af aen de Baljuw, en aen de Gemachtighde van de Vorſt, moeten doen. Maer op dat men klaerder verſtaen ſou, hoedanigh de verkieſing der Overigheden in de ſtadt toegaet, ſoo ſullen wy hier de eyge woorden uyt het keur-boeck van Caſſel bybrengen, die dus luyden:

Baljuw.

Raet.

S'daeghs naer Nieudagh vermaecktmen coſtumelijck ende van ouden tijden de VVetten der voorſeyde Halle van Caſſel.

Item, ende omme dat te doene de Burghmeeſtere ofte Poortmeeſtere, ende VVetten die gevveeſt hebben in haer voorboden met trecken ter Halle naer de Klocke luyde, ende daer kieſen ſy vier notable Perſoonen digne van eede, ende van trauvven, die voort kieſen moeten eenen nieuvven Burghmeeſter, ende vijf VVethouders.

Item, die gekoren vveſende, ende de nieuvve Burghmeeſtere in eede geſtelt ſijnde by den ouden Burghmeeſtere, Poortmeeſtere ofte VVetten, die voornoemde nieuvve Burghmeeſtere moet voort in eede ſtellen de nieuvve gekoren VVetten.

Item, de ſelve Burghmeeſtere ende geſvvoren ſullen kieſen ende in eede ſtellen eenen Poortmeeſtere, Clercq, ende eenen knape, theurlieder diſcretie, behoudens dat den ſelven Poortmeeſtere ende knape geen VVethouder en ſy.

Marcktten.

De waeren, die daer ter marckt gebrocht worden, beſtaen in vee, graen en vruchten. Behalven de gene, die hier boven genoemt ſijn, hebben ſy noch andere Marckten in d'ingang van Ooghſtmaent, en oock noch weeck-marckten, die op donderdagh gehouden worden, van d'eerſte Januarius af, tot aen Paeſſchen toe, die door de toeloop der buyten-lieden ſeer vermaert ſijn. 't Gene, dat geen minder wonder, dan gemack voor de ſtedelingen, geacht moet worden, is een aengename fonteyn en ſpringbron in 't midden van de marckt, en oock byna van de ſtadt, die by de vreemden een wonder is, en deur d'aderen der hooghſte bergen langs een graft geleyd wordt. Deſe ſpringbron wierd in 't jaer cIↃ IↃ xxxi i, op de koſten van 't gemeen, vermaeckt. De bergh, op de welcke de ſtadt leght, is ſoo hoogh, dat men by klaer en helder weer meer dan dertigh ſteden, en over de hondert dorpen kan aenſchouwen. Toen de godtvruchtigheydt deſer ſtedelingen, en 't getal der menſchen toenam en grooter wierd, deelden ſy, in 't jaer cIↃ cc xc, hun parochie-kerk in twee parochien, ſchoon ſy te voren met een vernoeght waren, die aen de maeght Maria gewijd was, in de welcken echter twee Paſtoren waren. Maer ſy wierd ſedert tot een Capittel van Kanonicken opgerecht, en aen deſe Paſtoren toegewеſen, die uyt dit lichaem genomen wierden, en van de welken ieder ſijn Kanonicks-deel kreegh.

Spring-bron.

Parochien.

Deſe

Deſe Kanonicken, van de welcke ick ſpreeck, wierden tot ſes in 't getal onder Robert van Caſſel ingeſtelt, en d'andere vijf daer bygevoegt door Petrus Biſſchop van Teruane, onder de welck ſy toen ſtonden, gelijk nu onder de Biſſchop van Yperen; gelijck ick verſtaen heb uyt een opſchrift, door ſijn navolger Biſſchop Lodewijk gegeven, door 't welk hy deſe verkieſing beveſtight, welcke beveſtiging met de twintigſte van Mey, in 't jaer cIↃ cccc xxv I, gedagh-tekent is. Sy ſtichten daer na een andere Parochie, die aen den Biſſchop S. Nicolaes gewijd wierd, en in deſe leſte oorlogen van Vranckrijck verwoeſt en verdelght is: in voegen dat de handelingen daer af in de Collegiate kerck, niet verre van daer ſtaende, en aen S. Petrus gewijd, overgevoert ſijn. De Collegiate kerck, van de welcke ick ſpreeck, beſtaet in twintigh Kanonicken, en is opgerecht en begiftight van Robert de Vries, onder de naem van S. Petrus, na dat hy, in 't jaer cIↃ LXXII, de verwinning op de landen van Caſſel verkregen had. Meyer maeckt gewach van het ſtichten van deſe kerck, in het ſelve jaer, in het derde ſijner Iaer-boecken. Maer hoewel nu gemeenelijck geacht word, dat deſe kerck onder de naem en beſcherming van d'Apoſtel Petrus alleen beſtaet, ſoo wierd ſy echter door Graef Robert op de ſelve kerck geſticht, die te voren in de naem van onſe Salighmaecker gewijdt was, invoegen dat ſy ſedert de naem van onſe Salighmaker, en van Petrus, ſijn Apoſtel, behouden heeft. Men pleeghde by outs in deſe kerck een beſondere Godtsdienſt, uyt oorſaeck van een groot deel des ketens van de ſelve Apoſtel, die, door haer Stichter Robert, van Ieruſalem gebracht, en van haer eerſte ſtichting daer bewaert was. *S. Ioſephs gebroederſchap* is oock daer, aen de autaer van S. Nicolaes, door de Biſſchop van Yperen, Georgius genoemt, ingeſtelt. In de kapel van S. Jan d'Euangeliſt is oock een beelt, 't welck de geſichten, in 't eylandt Pathmos aen hem vertoont, (gelijck in Iohannes Openbaring te leſen is) aenwijſt. Behalven de twintigh Kanonicken, van de welcke, naer de eerſte inſtelling, ſeven Prieſters, ſes Diakenen, en ſeven Onder-Diakenen moeten ſijn, waren 'er eertijdts feſtien Kapellanen, maer heden niet meer dan acht oft negen, die daer woonen, doch noch verſcheyde andere Vicarien oft Stedehouders, meer oft min, naer tijts gelegentheyt. Maer 't gebreck, en de behoefte der Prieſterſchappen is oorſaeck dat ſy niet alle daer hun wooning houden. De Overſte begeeft de geeſtelijcke ampten, met bewilliging van de Paus, boven de welck de Overſte echter dit voordeel heeft, dat hy, met uytſluyting van de Paus, de gewoone begiftiger der geeſtelijcke ampten, die aen 't paſtoraelſchap van S. Nicolaes gehecht ſijn, en voor al ſijn leven Overſte is; en dit naer ſekere brieven van vereeniging, in 't jaer cIↃ IↃ xcvI gegeven. De ſelve Overſte begeeft oock d'andere geeſtelijcke ampten, oft met het Capittel, oft alleen. Maer de Collegiate kerck van S. Nicolaes is hier af uytgeſondert, en alleenlijck den Paus onderworpen. Philippus, Koning van Vranckrijck, beveſtighde deſe uytſondering, door een ſchriftelijck bevel, 't welck oock van verſcheyde anderen na hem toegeſtaen is. Veel Pauſen hebben dit oock beveſtight door open bullen en macht-brieven, over deſe ſaeck gegeven, en onder anderen Innocentius de derde en vierde. De Terouaenſche Biſſchoppen, te weten Gerardus, Adam en anderen, hebben deſe macht-brief oock beveſtight, gelijk men uyt d'openbare regiſters van die kerck, die noch in weſen ſijn, verſtaen kan. Onder d'andere geſchriften vind men noch dat van Philippus, Koning van Vranckrijck, 't welck dus begint: *Ick Philippus, Koning der Franſchen*, en ſoo voort. Maer achter aen volght het gene, dat d'uytſondering aengaet, met deſe woorden: *En gelijck d'Abdy van S. Vaeſt tot Atrecht, naer d'inſtelling van d'uytmuntenſte Koning Theodoricus beveſtight wvordt vry te ſijn van de heerſchappy des Biſſchops van Kamerick, en van alle andere eyſch, ſoo verſtaen wvy oock dat deſe van de heerſchappy des Biſſchops van Teruane, naer 't believen van onſe koninclijcke achtbaerheyt, vry en ontſlagen ſal ſijn*; met des Konings ſegel beſegelt; *gedaen te Nigelle, in 't jaer onſes Heeren* cIↃ LXXXV, *en in 't 24 jaer van Koning Philippus, d'achtſte Indictie*. Men vint noch een gelijck geſchrift van Machtilde Koningin der Franſchen, en Gravin van Vlaenderen, in 't jaer cIↃ cc VI gegeven. Wijders, 't gene, dat noch tot verheerlijcking van deſe kerck ſtreckt, is dat, ſoo dickwijls als iemand der Graven voor d'eerſte mael naer Caſtellum der Moriners treckt, de Geeſtelijckheyd van Caſſel met groote cierlijckheyt een ſtuck weeghs buyten de veſting hem te gemoet gaet, en hem naer deſe Collegiate kerck geleydt. De Vorſt doet oock, aen ſekere plaets buyten de ſtadt, naer de vier molens genoemt, gelijck de voornaemſte beſchermer, d'eedt naer 't voorſchrift, en belooft dat hy al de rechten en vryheden van de ſelve kerck bewaren en beſchermen ſal, gelijck oock die van de Parochie en ſtadt, naer de woorden van d'eedt. Niet verre van de Collegiate kerck ſiet men het klooſter oft gaſthuys der Nonnen van S. Auguſtinus ordre, die, naer d'eerſte inſtelling, in ſeven Nonnen beſtaet. Maer dit getal is ſedert vermeerdert door toeſtemming van S. Petrus Capittel, aen 't welck dit klooſter, volgens d'eerſte

Collegiate kercken.

Nonnen.

Capittel.

ſte inſtelling, oock gehoorſaemheyt bewijſen moet. Dit Capittel geeft oock een Mater oft Moeder aen deſe Nonnen; en beſtraft de miſdaden, ſoo 'er eenigen, die van belang ſijn, bedreven worden. Dit kloosſter heeft twee voorſtanders oft beſchermers, van de welcke hun tijdelijcke goederen beſtiert worden; daer van d'eene van S. Petrus Capittel, en d'ander van de weerlijcke Overigheyt verkoſen wordt. Het lichaem van Robert de Vries, de Stichter daer af, is byna over twee hondert jaren in dit gaſthuys begraven, en heeft nu, in een kelder van deſe kerck, een laegh graf, met dit opſchrift:

Graf-ſchrift.

Anno Dominicæ Incarnationis M XC I I I, *obiit Comes Flandrenſium Robertus Friſius Ieroſolymitanus, qui hanc Eccleſiam fundavit anno* M LXXII, *menſe Novembri, & fuit requiſitum Corpis dicti Comitis in iſto loco anno* M CC LXXX I. *Requieſcat in pace, & lux perpetua luceat ei.*

Dat is:

In't jaer na Chriſtus geboorte M XCIII, *ſtorf Robert de Vries van Ieruſalem, Graef van Vlaenderen, die deſe kerck geſticht heeft in't jaer* M LXXII, *in de maent van November; en het lichaem van de voorgenoemde Graef vvierd, in't jaer* M CC LXXXI, *in deſe plaets opgeſocht. Dat hy in vrede ruſte, en dat het eeuvvigh licht hem beſchijn.*

Dit collegie heeft ſijn Deken: vele uytſtekende mannen, en van edele geboorte hebben dit ampt bedient, gelijck noch onlangs *Franciſcus van Montmoranci*, Heer van Berſea, een deurluchtigh man door ſijn deught, geboorte en geleertheyd, daer na tot Deken van de Domkerck te Luyck verkoſen, en ſedert een van d'ordre der Jeſuiten geworden, in welck ampt hy ſich geheel aen Godt, en aen ſijn geeſtelijcke oeffeningen overgegeven heeft. Te Caſſel ſijn oock twee vrouwenkloosſters, van de welcke de wooning van de gene, die van S. Auguſtinus ordre ſijn, onlangs verbrand, maer ſedert weêr heerlijcker dan te voren opgebout is. Wijders, de liefde en barmhertigheyd der ſtedelingen heeft ſich noch wijder uytgeſtreckt, dewijl ſy voor de arme ongehuwde mannen en vrouwen, en voor de ſiecken twee Gaſthuyſen geſticht hebben, die met matelijcke inkomſten beſchoncken ſijn; ſonder dat ick echter weet wanneer men die heeft beginnen te bouwen.

Gaſthuyſen der mannen en vrouwen.

Voor weynigh jaren ſijn oock naer deſe ſtadt gekomen de *Minderbroeders*, die men, naer een ſtrenger tucht van Franciſcus regel, *Recollecten* noemt, die onlangs op de Duyvenbergh, een bequame plaets voor hun oeffeningen, en voor hun geeſtelijcke bedenckingen, bequame huyſen, en een kerck verkregen hebben, door de miltdadigheyt der Caſſelers, die gemeenelijck alle godvruchtige en heylige inſtellingen, de welcke nut voor de gemeente ſijn, met miltheyt en weldaden verſellen. Op de Minderbroeders ſijn de *Ieſuiten* gevolght; want Balduinus Cabeljau wierdt op de twee-en-twintighſte Julius van Yperen naer Caſſel geſonden, om daer deſe ordre op te rechten, by de welck niet lang daer na andere broeders gevoeght ſijn. Men beſloot ondertuſſchen op d'eerſte Maert, in 't jaer cIↃ IↃ c XIV, dat men een huys, tot de dienſt der Ieſuiten bequaem, op de koſten van 't gemeen bouwen ſou. Men ſond eyndelijck mannen, tot deſe ſaeck bequaem, uyt de Raet naer Antwerpen, die op d'eerſte dagh van Februarius, aen S. Ignatius martelaer gewijd, de ſaek naer hun voornemen met de Provinciael oft Overſte der Ieſuiten verhandelden, en op d'elfde van de ſelve maent weêr naer hun uytgeſonde plaets keerden, daer de Raet al 't gene, dat beſproocken was, beveſtighde. Men ſond dieshalven terſtont daer na meeſters derwaerts, en rechte ſcholen op, in 't jaer cIↃ IↃc XVII, op de twintighſte dagh van April. Men maeckte ſedert grooter ſcholen, naer vereyſch van de plaets, en eyndelijck het fondament van een vermaerde en uytſtekende kerck, die allengs ſoo hoogh in top geſtegen, en ſoo konſtelijck gebout is, dat men ſich verwonderen moet van dat, in ſoo rampſaligh een tijdt, en ſchaersheyt van gelt, de Raet van Caſſel ſich ſoo milt getoont heeft, tot behulp deſer Broederen, dat ſy, ſchoon geen hope hebbende van iets voor ſich ſelf uyt te wercken, niet nagelaten hebben een proeve van hun oude miltheydt aen hen te bewijſen.

Recollecten.

Ieſuiten.

De Caſſelers, die door hun geleertheydt vermaert geweeſt hebben, ſijn Karel Virulus, Iohannes Gya, Anianus Abt van Oldenburgh, Nicaſius Ellebodius, Petrus Pintaflour, Petrus Pomeranus, Petrus Zutpenius, Stephanus Graef van Bellocaſſe, Mattheus Rijckebus, en Lodewijck van Zuytpeene.

Geleerde mannen.

VEVRNE.

Aengenaemheydt.

VEurne,(by Malebrancus Furnas) een ſchoone en oude veſting in het weſterſche deel van Vlaenderen, heeft in de ſomer haer vermaeckelijckheden en verluſtigingen daer rondom, en voornamelijck tuſſchen het ſuyden en weſten, daer veel beemden ſijn, en oock een boſch. Maer men kan des winters ſwarelijck daer by komen, en de lucht is daer oock wreet en ſtreng. Maer dit belet niet, dat ick daer onlangs twee dingen, die aenmerckens-waerdigh ſijn, geſien heb. Het eerſte is de ſtatie en afbeeldingen van Chriſtus lijden, op de muuren van de veſting geſtelt, 't welck de heylſaemſte geheugenis is, die de menſch hebben kan: het

Boeckery.

ander is een treffelijcke en uytſteeckende Bibliotheeck oft Boeckery, daer af de boecken ten meeſtendeel op de koſten van 't gemeen gekoft ſijn. Deſe Boeckery is van de Raet in het klooſter der Capucijnen, als in een welbewaerde plaets, gebracht. Gramajus noemt deſe ſtadt Furnæ in Latijn, om haer, gelijck hy ſeght, van andere ſteden in Duytsland, die byna gelijcke naem hebben, af te ſcheyden. Hy volght hier in Meyer, die, tot ſijn beveſtiging, ſekere geſchriften bybrengt, gelijck het een van Bulenbergh van 't jaer cIↃ c xx, in 't welck dus ſtaet: *gegeven te Furnæ, op d'een-en-tvvintighſte dagh van Bloey-maent*; en in 't ander van Graef Philippus ſtaet, *gegeven aen ſijn burgers van Furnæ, in't jaer* cIↃ c lxx vi. Men vind noch een eenigh geſchrift, in 't jaer cIↃ cc xxxv i i door de Schout en Schepenen van Antwerpen *aen de Schepenen van Vorne* geſchreven: van 't welk dit leſte weynigh verſchilt van *Vorne* by de Duytſchen, en 't ander byna met *Furnes* by de Franſchen over-een-komt.

Oorſprong.

Wat d'oorſprong van deſe ſtadt aengaet, ick heb niets, dat gedenckwaerdigh is, daer af verſtaen. Hoewel het van kleyn belang is, dat men weet van waer ſy dus genoemt is, ſoo ſal ik nochtans, om dit niet geheel met ſwijgen voorby te gaen, ſeggen, dat ſy haer naem gekregen heeft van de naby-gelegenheydt der zee,

Naem.

en van haer haven, die miſſchien voor Duynkercken bekent geweeſt heeft. Want *Furen*, 't welck nu ſachter *vveren* genoemt word, en betekent te ſcheep gevoert te worden, klinckt *nae vveren*. Doch de ſaeck ſchijnt duſdanigh te ſijn, naer dat men giſſen en voorſeggen kan; dat is dat, eer de Noormannen deſe landen verwoeſten, de golven, als de noorde wint blies, en eer de zee met dijcken geſtuyt en bedwongen was, het zee-water overal invloeyde, en tot aen Veurne, Bergen, en Borburgh deurgedrongen is. Want waerom ſou de Burghgraef van Veurne de voorſte plaets onder de Dijck-graven van Vlaenderen verkregen hebben, ſoo deſe ſtadt niet aen de zee gelegen had? Maer om van de tegenwoordige ſtaet der ſaken te ſpreken, men mach wel ſeggen, dat deſe ſtadt ſoo verre van de ruwigheden der zee, als van de zee ſelve, afgeweken is: ja ſy ſou noch geluckiger ſijn, ſoo ſy oock ſoo verre van de poel, de droeve overblijffelen van deſe ongetrouwe en verradelijke hooft-ſtoffe oft element, afgeweken was. De-

Vaert.

ſe poel, aengenamer voor 't landt, dan voor de lucht, ſtreckt echter tot groot gerijf van de ſtadt, die daer door van een vaert, deur de ſtadt vloeyende, verſorght is, en langs de welcke men naer Nieupoort, Duynkercken en andere plaetſen vaert, en die aen de ſtadt met torens en ſluyt-boomen beſchermt en geſloten word, tot verſekering van de veſting. De geheele outheyt is blint, ſeyde ſeker man: maer ick ſal hier noch byvoegen, dat de gene, die in ſoo groot een duyſternis volkome klaerheyt begeeren, ſich ſelven verblinden, en van hun geſicht berooven. En dieshalven, hoewel ick oordeel dat men d'oorſprong van Veurne opſoecken kan voor de komſte der Noormannen in dit landt, dat is, voor 't jaer nae Chriſtus geboorte 880, (welcke lieden hun handen met alle kerck-roof en gruwelen beſmet hebben) ſoo ſal ick nochtans, om in deſe duyſternis van d'outheyt niet te dwalen, niet hooger tot haer oorſprong opklimmen, dan aen d'eeuw van *Balduinus Yſerarm*, die het kaſteel van *Veurne vveêr opmaeckte, en de ſtadt met een vval omringde, tegen d'inval en 't gevvelt der vvoeſte volcken, die, gelijck ſy ſeyden, vveêrkeeren ſouden*, gelijck *Dunenſis* verhaelt. Een ander Graef, de ſelve naem voerende, heeft ſedert het begrijp

Aenwas.

van het kaſteel, en van d'oude ſtadt uytgebreyt, en in 't jaer 958 verſterckt, gelijck Meyer getuyght. Het oude kaſteel, ſedert

Het oude kaſteel.

verwoeſt en wechgenomen, ſtont niet verre van de marckt, naer de noordſijde. D'oude ſtadt was aen de ſuydſijde van de zee beſloten. De wal van de nieuwe ſtadt ſtreckte ſich wijder uyt: ick ſegh wal; want ſy wierd door bewilliging van Gravin Margareta, in 't jaer cIↃ ccc xc, met ſteene muuren en breede graften beſloten. De overſten van dit werck waren Richardus Breſtanus, Balduinus Crana, en Lodewijck van Leinſel, Ridders. Men verſterckte noch ſedert deſe muuren met to-

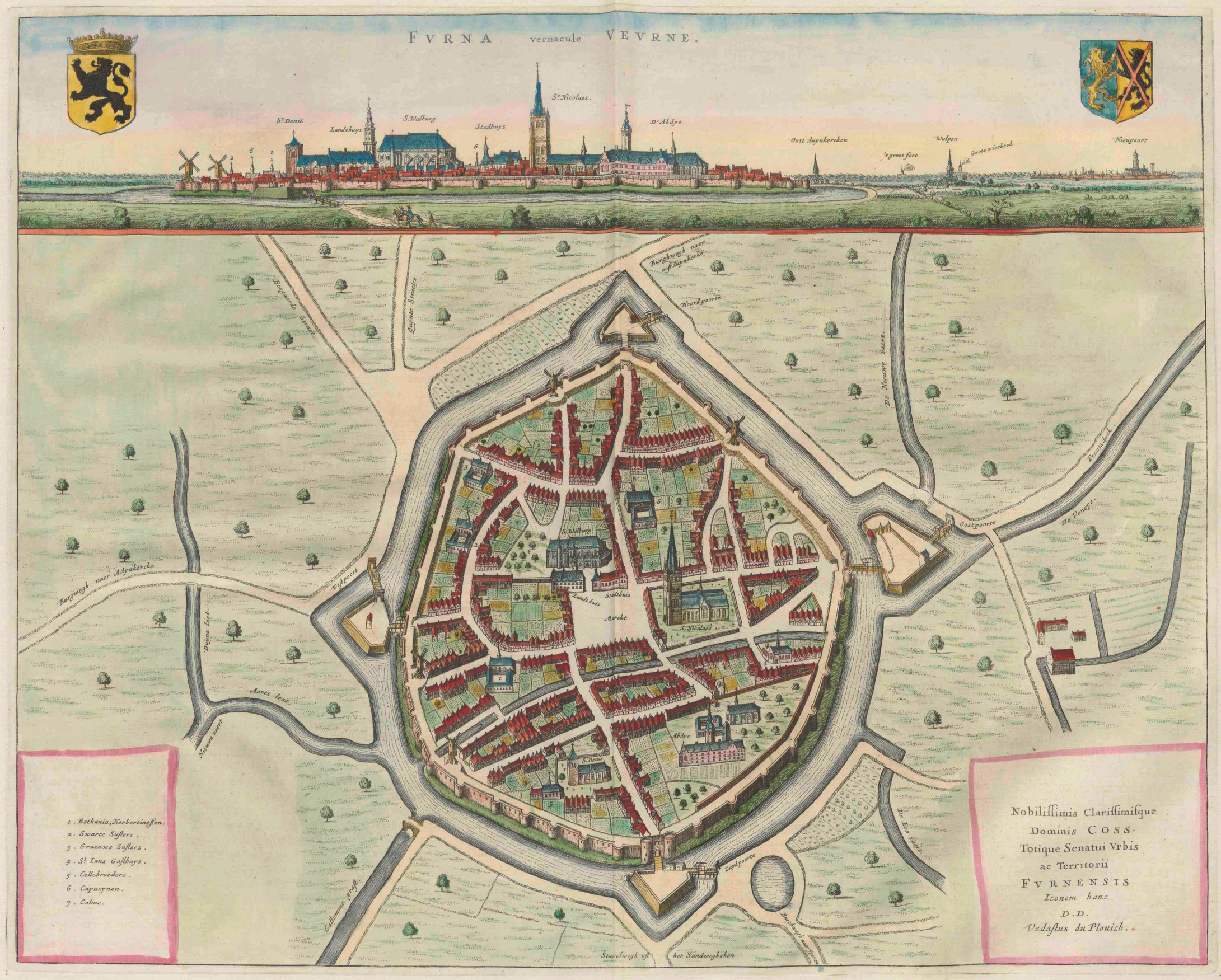
FVRNA vernacule VEVRNE.
St. Denis
Landshuys
S. Walburg
Stadhuys
St. Nicolaes.
D'Abdye
Oost duynkercken
't groot fort
Wulpen
Grote vierhoed
Nieupoort
Burghwegh naer oostduynkerke
Noordpoorte
Quynte Straetje
Boogaerde Straet
De Nieuwe vaert
Proostdyck
De Venepe
Oostpoorte
Burgwegh naer Adynkercke
Westpoort
Duyne leet
Aerts leet
Nieuwe vaert
Landshuis
Stadthuis
Marckt
S. Nicolaes
Abdye
S. Denis
Zuydpoorte
De Loo vaert
Burghwegh naer Veren
Stavelwegh ost
het Sandweghsken
Collomme graft
1. Bethania, Norbertineßen.
2. Swarte Susters.
3. Graeuwe Susters.
4. St. Ians Gasthuys.
5. Cellebroeders.
6. Capucynen.
7. Colme.
Nobilissimis Clarissimisque
Dominis COSS.
Totique Senatui Vrbis
ac Territorii
FVRNENSIS
Iconem hanc
D.D.
Vedastus du Plouich.

rens, in't jaer cIↃ cccc XIV, en in de volgende jaren; met poorten twintigh jaren daer na; en met voorwercken in't jaer cIↃ cccc LXXX, daer men in't jaer cIↃ IↃ LXXVIII noch andere krijgs-wercken byvoegde; in voegen dat deſe ſtadt niet een van de ſwackſte veſtingen in Vlaenderen genoemt mach worden.

Gebouwen. Onder de treffelijcke en prachtige huyſen, die deſe ſtadt verçieren, ſteken voornamelijck uyt twee gebouwen, aen de groote en ruyme marckt, en die, gelijck ick geloof, in de tijt van Keyſer Karel de vijfde geſticht ſijn; ſonder daer in dit gebou te begrijpen, 't welck onlangs door d'Aerts-Hertogen Albertus en Iſabella, met een hooge toren, ſeker een treffelijck werck, geſticht is. Dit gebou vervat in ſich verſcheyde groote ſalen, die ſeer bequaem tot de rechtsvorderingen ſijn. Ick ga noch ter loop voorby, om den leſer niet laſtigh te ſijn, met het verhalen van ſoodanige dingen, die niet in voortreffelijckheyt uytſteken, veel andere heerlijcke huyſen, die eertijts vermaert geweeſt hebben; gelijck het Paleys van de Vorſt, in 't jaer cIↃ cc I verbrant, en dat van de Dolphijn, (dat is van Lodewijck de elfde, die toen Dolphijn van Vranckrijck was, en hier ſijn wooning hadt) 't welck oock in't jaer M cccc XCVII verbrande, van 't welk men noch een kamer toont: en oock het huys van Gravin Machtilde, in 't jaer cIↃ cc IV, en cIↃ cccc LX geſlecht. Ick verſwijgh noch de klooſters van Dunen, Roesbrug, en Everſamen, die heerlijck genoegh waren om wel beſien te worden. Men ſou, als men van ſoo veel wonderlijcke dingen hoort ſpreken, ſeggen dat die van Veurne kinderen van 't geluck, en in alle voorſpoet opgequeeckt ſijn, ſoo ick hier dit verhael afbrack. Maer het overſchot van dit bladt, 't welck deſe regelen met ſware verſchrickingen van vuur en ſtael beſmetten ſal, vertoont aen ons de droeve ondergang en 't verderf van deſe ſtadt. Een geweldige ſtorm, uyt het noorden gereſen, met ſchrickelijcke donder en blixem verſelt, veroorſaeckte groote ſchade aen de ſtadt, in 't jaer cIↃ c XXXVI. Maer ick ſal noch van grooter rampen ſpreecken, en d'elenden met de eeuwen tellen. Robert, Prins van Artoys, in de Franſche oorlogh van Guido Dampierre, in't jaer cIↃ cc LXXXVII, en uyt de factie en aenhang der Rijſſelers het verwinnend leger voerende, plonderde Veurne uyt, ſtack daer na de veſting aen, en verdelghde in en om de ſtadt twee duyſent huyſen, gelijck de beſondere geheugh-ſchriften verhalen.

Elenden.

Deſe twee ongelucken moeten d'uytwercking van de Natuur en d'Oorlog aengetegen worden; maer dit derde, dat ick nu verhalen ſal, is van 't Geval, op dat al de gene, die vermogen hebben, hun handen van de neêrlagen en 't ongeluck van deſe ſtadt beſmet ſouden dragen. In 't jaer cIↃ ccc LXIV, in Wintermaent, terwijl de feeſt van de heylige Biſſchop Nicolaus geviert wierd, verbrandde het grootſte deel van deſe ſtadt, door d'onachtſaemheyt van een ſlaperige trosboef, die geen ſorgh genoech voor de kaers droegh. D'oude geſchriften van dit volck melden oock van een brandt, by geval in 't jaer cIↃ cccc LII ontſtaen, maer drucken niet uyt hoe groot die geweeſt is. De neêrlagen, die de ſtadt geleden heeft, ſoo onder d'inwendige als uytwendige vyant, en onder haer Vorſten, als Lod. van Male, en Maximilianus, en onder de Hertogh en Koning Philippus, heb ick tot op een ander plaets bewaert en geſpaert. 't Is my nu genoegh dat ick ſegh, dat de Franſchen, onder het beleyt van Philippus van Crevecœur, Heer van Squerdes, in't jaer cIↃ cccc LXXXVIII, haer belegert hebben; en datſe door Alexander Farneſe in 't jaer 1583 weêr in des Konings macht gebracht is; en dat wy dus haer gemeene en beſondere gebouwen hebben ſien ſtichten en verwoeſten.

Kercken. Maer 't is nu tijdt om naer de kercken te gaen, en deſe heerlijcke wercken, beyde van de Graven Baldewijnen gebout. De gene van deſe beyde Balduinen, die d'Yſere gebynaemt is, de Koning naer Swaben verſelt hebbende, bracht d'overblijffelen van de heylige Walburg uyt Engelſch-Saxen, diens broeders Wilibaldus en Winiboldus waren, van daer naer Veurne, en plaetſte haer, in 't jaer 870, in deſe veſting, ſtichte voor haer een bede-plaets, en een klooſter voor de Monicken tot de goddelijke dienſt. Men weet niet ſeker of dit klooſter door d'overvallingen der Noormannen, oft door de elende des tijts vergaen is. Doch het wierd ſedert van de Canonicken, en van hun Deken weêr ingenomen, en opgemaeckt. Gramajus ſeght nochtans, dat de Regulieren deſe plaets aen ſich trocken. Men bevind oock dat, omtrent in't jaer 1030, Graef Balduinus de heerlijcke kerck van Sint Walburgh geſticht heeft, en dat eyndelijck, voor het jaer 1100, de Canonicken, door de verwaerloſing van hun reguliere tucht, geheel vervielen, en in ſeculiere oft weerlijcke Canonicken veranderden. Sy waren, toen deſe kerck geſticht wierdt, een getal van twaelf Canonicken met hun Deken. In de macht-brief van Paus Caliſtus de tweede, die de gift, van de Vorſt gedaen, beveſticht, word alleenlijck gepreſen *Fromoldus de Deken, met de broeders, die in de kerck van de heylige Maria en VValburgh dienen.* Maer in een andere macht-brief van 't jaer 1120 wort niets van de Deken verhaelt, wiens naem echter in een andere, van 't jaer 1141, voor aen ſtaet, en in 't welck dertien Prebenden by

Clooſter.

Canonicken.

dit

dit getal gevoeght worden: want een weynigh daer na wierden 'er ſes anderen, minder in daet en naem, by gedaen; daer af d'eerſte in 't jaer 1095, en noch drie anderen in 't jaer 1122, door de Gravin Geertruid, de vijfde door ſekere Werenbaldus in 't jaer 1123, en de ſeſte door Graef Karel ingeſtelt wierden. Deſe dertien gemelde voornaemſte Prebenden vermeerderden ondertuſſchen in rijckdom en inkomſten, toen, in 't jaer 1208, door een nieuwe vond *Euſtachius van Arien* ieder beneficie in twee gedeelt, en, nae dit voorbeelt, by gevolgh al d'andere Prebenden voor een twee beſitters kregen. Dit verdubbelt getal der Kanonicken bleef in deſe ſtaet tot aen 't jaer 1559, toen, om de Dom-kerck, die nieuwelijcks opgerecht was, te vermeerderen, tien Kanonicken, met hun Overſte, naer Yperen gevoert wierden: in voegen dat de tien anderen, met hun Deken, in deſe kerk bleven. De Overſten hadden, ſedert het jaer 1222, en met toeſtemming van Paus Gregorius de negende, d'inkomſt en 't gebiedt van een dubbelde Prebende, en waren eertijts van d'oudſte edeldom, gelijck in de voorgaende eeuw Franciſcus de Melun in 't jaer 1501, Ferricus de Carondelet in 't jaer 1516, Johannes de Carondelet in 't jaer 1520, en Willem van Poictiers in 't jaer 1544. Daer ſijn oock Overſten van 't geſlacht der Moerbeken geweeſt.

Parochie-kercken. Onder de Parochie-kercken beſit die van Walburg de voornaemſte plaets. De twee andere Parochie-kercken kennen tot hun voorſtanders en beſchermers S. Denys en S. Nicolaes; beyde aen 't collegie van Butenburgh, van d'ordening der Premonſtratenſen, in 't jaer 1120, bevolen. Deſe wercken ſijn heerlijck van gebou, groot van begrijp, en heel ſchoon om te aenſchouwen. Ick ſal van Butenburgh (deſe naem luyd even eens als buyten het kaſteel) noch dit hier by voegen, dat deſe plaets niet in 't jaer 1119 gebout is, gelijck Miræus, en andere, uyt Meyer aenwijſen, maer in 't volgende jaer, in 't welck deſe voorſeyde ordre der Premonſtratenſen ingeſtelt, en van d'Apoſtoliſche ſtoel beveſtight is, en in 't welck Johannes, Biſſchop der Moriners oft Teruaners, een Abt over de kerck van de heylige Nicolaes oft Butenburgh ſtelde, en aen deſe broeders de tiende toewees, &c. Gegeven te Veurne in 't jaer 1120, op d'een-en-twintighſte dagh van Bloeymaent. D'eerſte bouwing was dieshalven by het oude kaſteel, dat is binnen de tweede muur van de ſtadt, gelijck wy haer verdeelt hebben. Maer dewijl ſy geſtadelijck, door het groot gedruys van de ſtadt in hun heylige dienſt geſteurt wierden, ſoo wierd dit klooſter, door de byſtant van Graef Philippus, en door d'achtbaerheyt van Deſiderius, Biſſchop der Moriners oft Teruaners, buyten de ſtadt, in een plaets op 't landt gevoert, in 't jaer cIↃ c LXX, en, met heerlijcke gebouwen vergroot, onder de ſchoonſte klooſters van deſe ordening getelt, toen de muuren van de ſtadt ten derde mael uytgebreyt wierden, en de graften daer af na aen dit gebou quamen. Maer dit was oock oorſaeck dat de ſtadt haer neêrlagen en brant aen deſe plaets meêgedeelt heeft, en ſoo veel te rampſaliger, om dat ſy, buyten de wallen van de ſtad ſijnde, lichtelijcker van de vyanden, die ſich altijt meeſt naer de gewijde plaetſen keeren, overvallen kon worden, en oock geheel van hen verdelght is. Doch d'Abt Philippus Dammius, dit onheyl voor 't aenſtaende keeren willende, bracht dit klooſter weder in deſe ſtadt, daer in hy door de mildadigheydt van de Raet, en van 't volck van Veurne geholpen wierd, die aen deſe Boumeeſter met recht groote gunſt beweſen. De Prelaet draeght een mijter, die den Abt Limanus van Paus Pius de tweede, in 't jaer 1458, verkregen heeft, en aenſchout, als uyt een middel-punt, ſijn tien medegenoten, die de kudde des Heeren weyden. Deſe Abt ſond oock een voortplanting der ſijnen naer de Moriners oft Teruaners, daer ſy de ſuperioriteyt en oppermacht van een klooſter kregen, dat aen de heylige Auguſtinus, in 't jaer 1164, gewijd was. Dit klooſter heeft veel Abten uytgelevert, gelijck aen Grimbergen, (dat wel haer dochter, maer niet haer voortplanting is, vermits ſy al te voren geſticht was) Truncinium, Diligemium, en Averbodium; en heeft onlangs overgevloeyt, en vloeyt noch over in uytſtekende mannen in de Godtgeleertheydt, en in d'andere goede konſten, en begrijpt in ſich veel treffelijcke predikers, en bloeyt in alle goede oeffeningen.

Oorſprong van de Abdy van S. Nicolaes te Veurne. Hoewel het buyten twijffel is dat de Graven van Vlaenderen (die ſich gewoonelijck beſchermers en ſtichters van S. Nicolaes klooſter noemden) de ſtaet en ſaken daer af grootelijcks vermeerdert hebben, ſoo met overlevering der leen-goederen, als met volkome ontlaſting van andere dingen, daer ſy noch veel voorrechten by voeghden; ſoo kan nochtans de naem van eerſte ſtichter daer af aen niemant anders opgedragen worden, dan aen Johannes, Biſſchop van Teruane, die te Veurne, in 't jaer 1120, op de twintighſte dagh van Junius, de grontveſt van dit klooſter leyde. Sijn godtvruchtigheyt en liefde tot deſe geeſtelijcken was ſoo groot, dat hy de Parochiekerck van S. Nicolaes aen hen gaf, met noch twee kapellen, die daer aen behoorden, gelijck de kapel van S. Denijs, en van S. Peruiſe, die ſedert tot Parochien verheven ſijn. Hy

voeghde 'r noch een derde ſlach van hooger tienden by, met al de kleyne tienden, om aen Godt voor de ſaligheyt en welſtant van hem, en van ſijn nakomelingen te doen bidden. Hy deê oock, door Karel Graef van Vlaenderen, en Calixtus de tweede Roomſche Paus, de heerlijcke en groote giften, van Theodoricus Rufus, Folpoldus ſoon, en van anderen gegeven, terwijl de kerck geſticht wierd, beveſtigen. Nu volgen d'Abten, die gebiedt over dit klooſter gehadt hebben. Wy ſullen alleenlijck hun namen noemen, ſonder 't gene, dat ſy gedaen hebben, t'aenmercken, dewijl dit tot een ander werck behoort, en buyten ons voornemen is. D'eerſte dan was Nicolaus in 't jaer 1122; de tweede Balduinus Balliolanus; de derde Baſilius; de vierde Godefridus; de vijfde Erlobaldus, oft Erenbaldus; de ſeſte Simon in 't jaer 1142; de ſevende Willem, die ontrent in 't jaer 1165 ſtorf; de achtſte Hugo; de negende Richardus; de tiende Willem de tweede; de elfde Hendrick, die in 't jaer 1232 ſtorf; de twaelfde Johannes, die in 't jaer 1242 overleed; de dertiende Paulus van Nieupoort; de veertiende Gilbertus; de vijftiende Laurentius, die in 't jaer 1258 ſtorf; de ſeſtiende Egidius, die noch in 't jaer 1282 overſte daer af was; de ſeventiende Lambertus, die in 't jaer 1313 noch leefde; de achtiende Arnulphus oft Arnoldus; de negentiende Paulus; de twintighſte Everardus; de een-en-twintighſte Theodoricus van der Pale, van 't jaer 1337, tot aen 1359; de twee-en-twintighſte Dankaert de Lapide, tot aen 't jaer 1367; de drie-en-twintighſte Petrus Weedaerde; de vier-en-twintighſte Medardus Griminck, van 't jaer 1399 tot aen 1409; de vijf-en-twintighſte Petrus Wijckaert; de ſes-en-twintighſte Lymannus, van 't jaer 1427 tot aen 1457; de ſeven-en-twintighſte Antonius van der Donck, die van Pius de tweede het recht van de Mijter te dragen, verkreegh, en in 't jaer 1465 ſtorf; de acht-en-twintighſte Walterus Oleris, een Godts-geleerde, die 27 jaren lang Abt was, en toen ſijn ampt nederleyde; de negen-en-twintighſte Johannes Neyſacke, die in 't jaer 1494 ſtorf; de dertigſte Joannes Beurſe, S. T. M. die in 't jaer 1512 ſtorf; de een-en-dertighſte Egidius de Graef, die ſijn ampt in 't jaer 1525 overgaf; de twee-en-dertigſte Petrus Stevin, die in 't jaer 1539 ſtorf; de drie-en-dertighſte Martinus Praet, die in 't jaer 1541 overleed; de vier-en-dertighſte Antonius le Febure, in 't jaer 1549 geſtorven; de vijf-en-dertighſte Johannes van Schore, die in 't jaer 1554 ſtorf; de ſes-en-dertighſte Antonius Rataller, die in 't jaer 1558 overleed; de ſeven-en-dertighſte Robertus du Stocq, onder de welck het klooſter verbrand wierd, en die in 't jaer 1588 ſtorf; de acht-en-dertighſte Philippus Dammius van Brugge, ſeer geoeffent in de Godgeleertheyt, die in 't jaer 1616 geſtorven is; de negen-en-dertighſte Chriſtianus Drunæus, in 't jaer 1636 overleden; de veertighſte Paulus de Gomiecourt, die noch tegenwoordigh leeft.

Namen en ordre der Abten.

Men ſtichte daer oock een mannelijck klooſter voor de Capucijnen van S. Franciſcus ordre, met toeſtemming van de Raet, en van de giften en handreyckingen der beſondere lieden, tot het welck Mejuffrou Judoca Maſin de plaets, daer men op timmerde, gaf; het welck in 't jaer 1606 gedaen wierd. D'Overigheyt van de ſtadt deê daer oock, met groote koſten, en met treffelijcke lof van deſe veſting, een heerlijcke Bibliotheeck oft Boeckery oprechten. Men vind daer oock een mannelijck klooſter der Alexianen, die groote dienſten, en godvruchtige wercken aen de ſtadt bewijſen; dit klooſter heeft tot ſijn ſtichter het geſlacht van Standela. Onder de beſte dienſten, die ſy doen, en aen Godt bewijſen, is dat ſy d'uytſinnigen bewaren en onderhouden; de gene, die van de peſt geſtorven ſijn, begraven, en den ſiecken byſtant betoonen. Men vind daer noch twee klooſters van dochters, die verſcheyde van kleeding ſijn; maer, ſeght Gramajus, wanneer ſy begonnen ſijn, heb ick noch niet konnen vernemen; doch men ſiet de wapenen der geſlachten van Stavele en van Poictiers iewers in de glaſen ſtaen, 't welck een waerſchijnelijck bewijs is dat ſy dit klooſter begiftight hebben. De ſwarte ſuſters ſijn van S. Auguſtinus, en de graeuwe ſuſters van S. Franciſcus ordening, en d'eerſten ouder dan de leſten.

Capucijnen. *Alexianen.* *Klooſters der vrouwen.*

Dewijl wy van ſo veel geeſtelijke gebouwen geſproken hebben, ſoo moeten wy het vrouwelijck klooſter van de Norbertijnſche ordening, onder dat van Butenburgh ſtaende, niet met ſwijgen voorbygaen. Dit gebou, te Wulpen, in 't jaer 1278, door Gerbertus, een adelijck man, geſticht, wierd in 't jaer 1583 herwaerts gevoert. Men ſou aen de ſtichters ook groot ongelijck doen, ſoo men de Gaſthuyſen ſoo ſtilſwijgende voorbyging. Ick ſegh dan dat 'er drie ſijn, met een huys voor de laſerigen. Hoewel ick, ſeght Meyerus, naerſtelijck onderſocht heb wanneer ſy begonnen ſijn, ſoo heb ick nochtans ſulcks niet konnen vernemen, behalven dat 'et een in 't jaer 1278 met inkomſten begiftight is, van 't welck de Canonicken, in 't jaer 1579, de heerſchappy aen de Raet overgegeven hebben.

Gaſthuyſen.

De Raet deſer ſtad beſtont eertijts in twaelf Raets-heeren, met gelijck getal beëedighden uyt het gemeen volck. Graef Lodewijck, deſe afgeſet hebbende, bracht hun getal tot negen. Maer deſe Raet, door de beroerten van gedaente verwiſſelende, is ſedert tot een getal van

Raet.

van ſes gebracht. Sedert drie hondert jaren herwaerts hadden twee Burgermeeſters het gebiedt en de heerſchappy over alle, van de welcke d'een Burgermeeſter van de Gemeenſchap, en d'ander Burgermeeſter van de Wet genoemt wierd, die gemeenelijk jarelijcks van de Raet gekoſen wierden, gelijck het geſchrift van Hertogh Johannes, in't jaer 1411, aenwijſt. Deſe geſtalte van beſtiering bleef tot in 't jaer 1583, te weten tot aen die tijdt, in de welck de ſtadt door Parma weêr in des Konings gehoorſaemheydt gebracht wierd. Men begon toen te handelen van de vereeniging van de Caſſellerye met de ſtadt, en ſtelde een Raet van twintigh mannen, met twee Burgermeeſters, die alle uyt de burgers, en uyt de gene, die op 't landt woonen, gekoſen wierden: in voegen dat d'eerſte van deſe Burgermeeſters, eenige macht hebbende, die met het Roomſche Wijck-meeſterſchap gelijck is, de burgers, en de voorrechten van de ſtadt voorſtont en beſchermde. D'ander heeft de voorſitting in 't collegie oft vergadering; en ſy worden beyde, met verdubbeling van hun eer-naem en ampt, Burgermeeſters, en Wijckmeeſters van 't landt, d'een van de Gemeenſchap, en d'ander van de Wet, genoemt. Maer de Raetsheeren ſijn de Schepenen en beſorgers van de ſtadt, en van 't ampt. Voorts, gelijck d'een, de Burgh-graef genoemt, de ſaken van de ſtadt verhandelt, ſoo beſorght d'ander het gene, dat het landt aengaet, en word, om ſijn ſilvere ſtock, Creckhouder genoemt, die de Raet tot recht te wijſen vermaent, en voor een eeuwigh beſorger der Weeſen verſtreckt, tot welcken eynde hy ook van de Vorſt verkoſen werd. De Byſitters en Raets-heeren van de Raet ſijn den Ontfanger, twee Raets-lieden die men Penſionariſen noemt, gelijck oock de Griffiers en een Schrijver. De voornaemſte der burgers van Veurne ſijn in drie gilden van Schutters begrepen, omtrent in 't jaer 1260 ingeſtelt, en van Karel de vijfde beveſtight. Hier is oock een vergadering van Dichters in hun moederlijke tael; doch deſe ſijn niet ſeer veel in getal. Want ſy hebben altijt grooter eer aen de gewapende, dan aen de gelauwerde Minerva, beweſen, en veel mannen, die in d'oorlogh vermaert geweeſt hebben, voortgebracht, gelijk Johannes Boſcus, die, indien hy ſoo voorſichtigh als ſterck had geweeſt, een treffelijck hooftman geweeſt ſou hebben; en noch by verſche geheugenis veel anderen, die door hun geleertheydt en geſchriften, die ſy in 't licht gebracht hebben, vermaert ſijn; en onder anderen Johannes Boudinius, die een kort begrip van 't gene, 't welck van de Saligh-maecker der menſchen op aerde gedaen is, beſchreven heeft: Maillardus Vulterius, een

Geleerde mannen.

treffelijck Rechtsgeleerde, wiens verſcheyde geleerde Aentekeningen, die noch niet in 't licht gebracht ſijn, van vele ernſtelijck begeert worden; en *Leonius*, vermaert Abt van de heylige Bertinus in 't jaer 1153, met veel anderen.

Wat de jaermarckten aengaen, die eertijts meeſt in de lakenhandel beſtonden, en nu in granen, vee, butter en kaes beſtaen, de Vorſt beſchonck die met ſoodanigh een vryheyt, in 't jaer 1521, op de 25 September, dat ſy vry van alle ſchattingen waren, en niemandt daer in beſlagen en vaſt gehouden mocht worden. De Graef had hen oock met gelijcke voorrechten, in Iulius, omtrent ſint Iacobs dagh, in 't jaer 1396, beſchoncken. De toeloop van magere beeſten is daer ſeer groot, te weten in de Lenten, des woensdaegs voor Palm-ſondagh, en van vette beeſten in de Herfſt in de maent van October; welcke marckten aen hen gegeven wierden in 't jaer 1595. Doch deſe jaermarckten verhinderen niet dat 'er alle weken, van die tijt af, een groote hoop vette beeſten op de weeckmarckt, die men op ſaterdagh houd, gebracht word. Maer op woensdagh het geheele jaer deur word daer een groote overvloet van alles ter marckt gebracht. Deſe beyde marcktен ſijn de ſchattingen en plichten onderworpen. De ſchatting van Balfart, daer af wy elders ſullen ſpreken, wierd den burgers in 't jaer 1240 quijt geſcholden, en in 't jaer 1296 aen hen vergunt de nagelate goederen der baſtaerden aen te taſten, die gemeenelijk in de vorſtelijke ſchat-kiſt quamen. De ſchatting van Nieu-poort wierdt oock aen hen geſchoncken, door Graef Philippus in het jaer 1176; en t'Antwerpen, in 't jaer 1237, door de Schout en Schepenen van dat jaer beveſtight.

Marcktен.

Maer dewijl ick dus verre in 't betoonen van d'achtbaerheyt en gelegenheyt van Veurne getreden ben, ſoo ſal ick, tot voldoening van de leſer, en tot bewijs van 't lof van deſe ſtadt, een voorbeelt voorſtellen, dat tot heerlijckheyt van de Raet ſtreckt; vermits, door bevel van de Vorſt, in 't jaer 1332, vaſtgeſtelt wierd, dat niemandt de Burgermeeſterlijcke waerdigheyt genieten moght, dan de gene, die een paert op ſtal hield, om door deſe ruyterlijcke verçiering van de menighte te voet afgeſcheyden te worden. Dit is ſoo wel waergenomen, dat men naeuwelijcks in eenige tijdt iemant tot deſe waerdigheyt heeft ſien verheven worden, dan de gene, die van hun geboorte edel ſijn. Sy betoonden oock groote ſtantvaſtigheydt tegen de vlees-houwers, die ſoo wel in naem, als in 't getal d'andere handwercks-lieden overtroffen, en die, een groote beroerte verweckt hebbende, om dat ſy

klaegh-

klaeghden dat de buyten-lieden hen in de marckten uytſchopten, echter door de voorſichtigheydt van de Raet weêr tot bedaring gebracht wierden. Men beſpeurt oock in hen een groote krijgelheydt, die dickwijls d'oorſprong van factien en beroerten in d'edeldom is. Deſe ſcheuring, in 't jaer 1201 te voorſchijn gekomen, had tot hoofden en overſten, aen d'een ſijde d'Yſengrijnen, en aen d'andere ſijde de Blavotinen. D'Yſengrijnen waren verwaent op de gunſt van de Gravin Mathilde: maer de Blavotinen, veel machtiger in d'oorlog en krijgks-handel, ſchroomden niet het hof, ſoo van de Graef, als van Mathilde te verbranden. Ia toen, in 't jaer 1204 de ſtad van Mathilde belegert wierdt, dwongen ſy haer de vlucht te kieſen, verdelghden haer heir, en belegerden de ſtadt Bergen, in 't jaer 1206. Doch ſy, daer de neêrlaegh krijgende, verſoenden met hun Gravin, door tuſſchen-ſpraeck van de Giſnenſche Graef. Men bemerckt oock hun naerſtigheydt in 't voorſtaen van hun rechten en vryheden. Want toen, in 't jaer 1391, de Raetsheeren der buyten ſaken oordeelden, dat ſy in d'uytbreyding van d'omkring der veſting in hun recht verkort waren, wilden ſy dit gewelt en ongelijck met de wapenen wreken, gelijck ſy oock gedaen ſouden hebben, ſoo de koninglijcke achtbaerheydt daer niet tuſſchen gekomen was, en de ſaken te recht gebracht had. Men ſiet oock hun miltdadigheyt en eerbewijſing aen de Vorſt, toen een groote menichte, ſoo van binnen als van buyten de marckt ingenomen hadt, om dat de Cancelier van Hartogh Iohannes een groote hoop van geldt eyſchte, onder ſchijn van de voorrechten en handveſten te beveſtigen. Maer de Vorſt, op dit gerucht toeſchietende, verkreegh van de rijckſten meer door ſijn heusheyd en beleeftheyt, dan d'ander met ſijn gewapende gebeden verkregen ſou hebben. Men verneemt in hen oock een groote deucht en getrouheyt, om dat, toen de ſtadt weêr in de macht van de Catholijcke Koning gebracht was, ſy, aen de kant van de graft bolwercken op hun eyge koſten gemaekt hebbende, de Caſſelrye ſoodanigh beſchermden, dat niemant der vyanden tegen hen te voorſchijn dorſten komen. Ick ſou noch veel andere diergelijcke voorbeelden van gelijcke dapperheyt konnen bybrengen, daer af ſy tot aen deſe hedige dagh klare blijcken gegeven hebben; maer ick wil deſe verwondering liever laten aen de gene, die haer aenſchouwen, dan door 't verhael hier af laſtigh te ſijn.

Voorts, om niets meer van 't gene, dat het landt aengaet, te ſpreken, veel burgers en ſtedelingen van Veurne ſijn door hun geleertheyt en geſchriften vermaert, gelijck onder anderen *Andreas Colinus*, Rechtsgeleerde, die van Valerius Andreas in de regiſters der Academie van Leuven getelt word, Rector van de ſelve Schole, in 't jaer 1445. *Chriſtianus Cellarius*, Griecks en Latijnſch Poëet, die in Eraſmus tijt leefde, en die eenige graf-dichten der geleerde mannen by geſchrift nagelaten heeft. Hy bracht oock in 't licht een oratie voor de bedelaers; en Marchantius ſeght meê, dat hy te Leuven in de Grieckſche tael onderweſen heeft. *Iohannes Becardus*, van d'ordening der Præmonſtratenſen, Canonick van de heylige Nicolaes te Veurne, Paſtoor in de ſelve Parochie-kerck, en Deken van de Geeſtelijcken, gelijck men ſeght, en, gelijck Swertius getuyght, ſedert veel jaren beſich met de jaer-boecken van ſijn ordre, van de welck Chryſoſtomus van der Sterre, Abt van S. Michiel t'Antwerpen, in ſijn Norbertina, op verſcheyde plaetſen ſpreeckt: ſeker, een man die groote yver tot d'eer van ſijn ordening betoonde. Behalven deſen ſijn noch veel andere, in deſe ſtadt geboren, vermaert, gelijck *Matthias Becquet*, een treffelijck Poëet, naer Harduinus getuygenis; *Petrus Dacquet*, Medicijn oft Genees-meeſter, die over Cornelius Celſus geſchreven heeft; en *Petrus Mattardus*, oock een treffelijck Poëet, gelijck Marchantius verſekert.

Geleerde mannen.

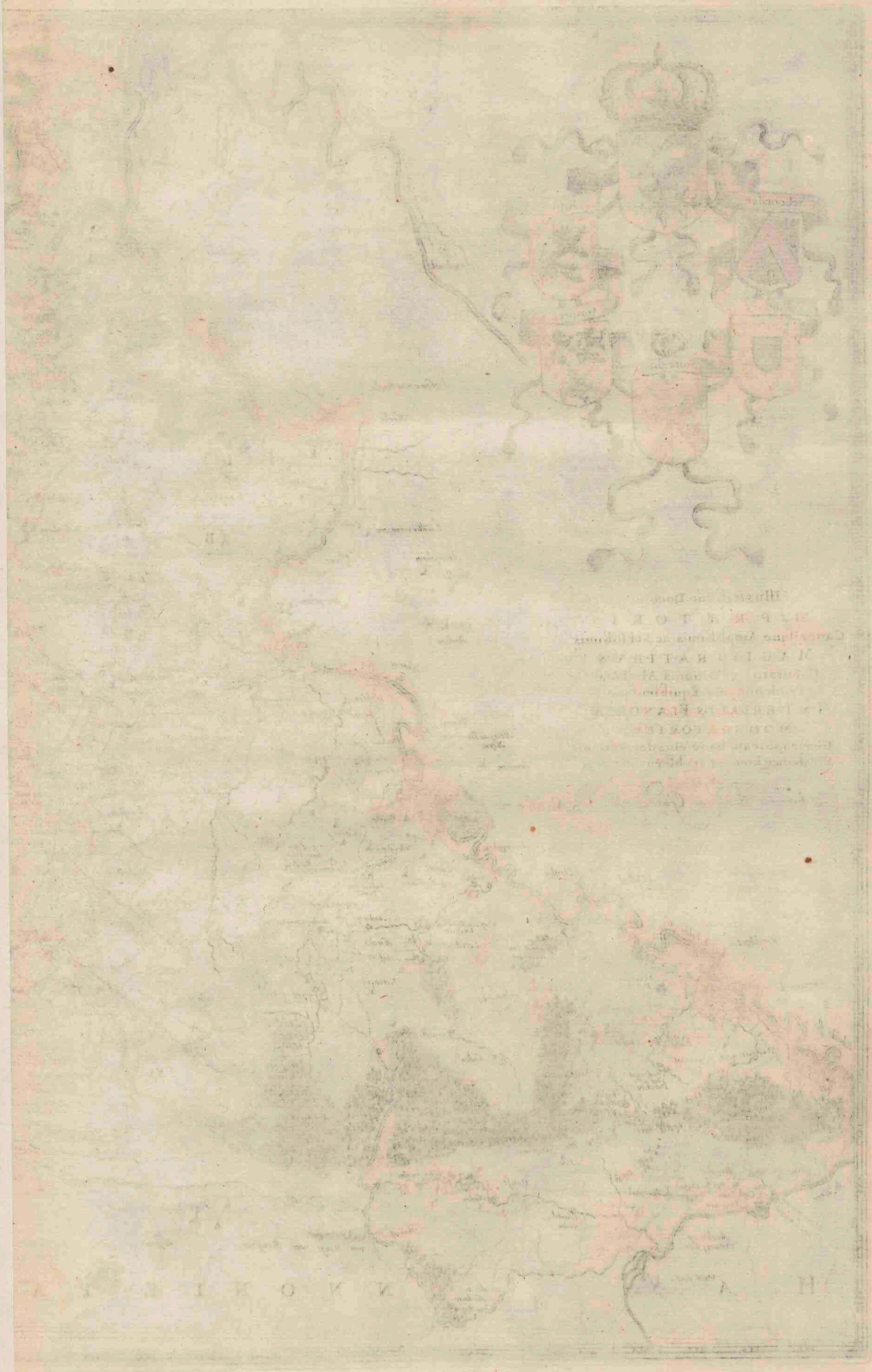

Schoorisse
Rode
Boelare
Gauere
Sotteghem

Illustrissimo Domino
D. PRÆTORI
Cæterisque Amplissimis ac Nobilissimis
MAGISTRATIBVS
Comitatus et Ditionis Alostanæ
Prudentissimis Æquissimisque
IMPERIALIS FLANDRIÆ
MODERATORIBVS
Geographicam hanc eius dem Ditionis
Tabulam honoris et obseruantiæ ergo
D.D.
Antonius Sanderus Gandauensis.

O Lande behoorende onder Aelst.
A Is het lant van Rode.
B t Lant van Gauere.
C t Lant van Zottegem.
D t Lant van Boulare.
E t Lant van Schorisse.

NOVA ET ACCVRATA
COMITATVS ET DITIONIS
ALOSTANÆ
in Flandria Imperiali
TABVLA.

Een Vlaemsche myle van 1000 Roeden

DENDERMONDE
DERMONDE
AELST
GEERDTSBERGHE
NIEUWENHODE
Dendermonde
Aelst
Nieuwenhode
Geerdtsberghe
Ghendt
Audenaerde
Nieuwenhode
Nienove
Ronse
Oudenaerde
Kerckhove
Leuperghem
Cleffter
Oosdonck
Oudenaerde
Ronse
Geerdtsberghe
Nieuwenhode
Nienove
Dendermonde
Aelst
Ghendt
Aud

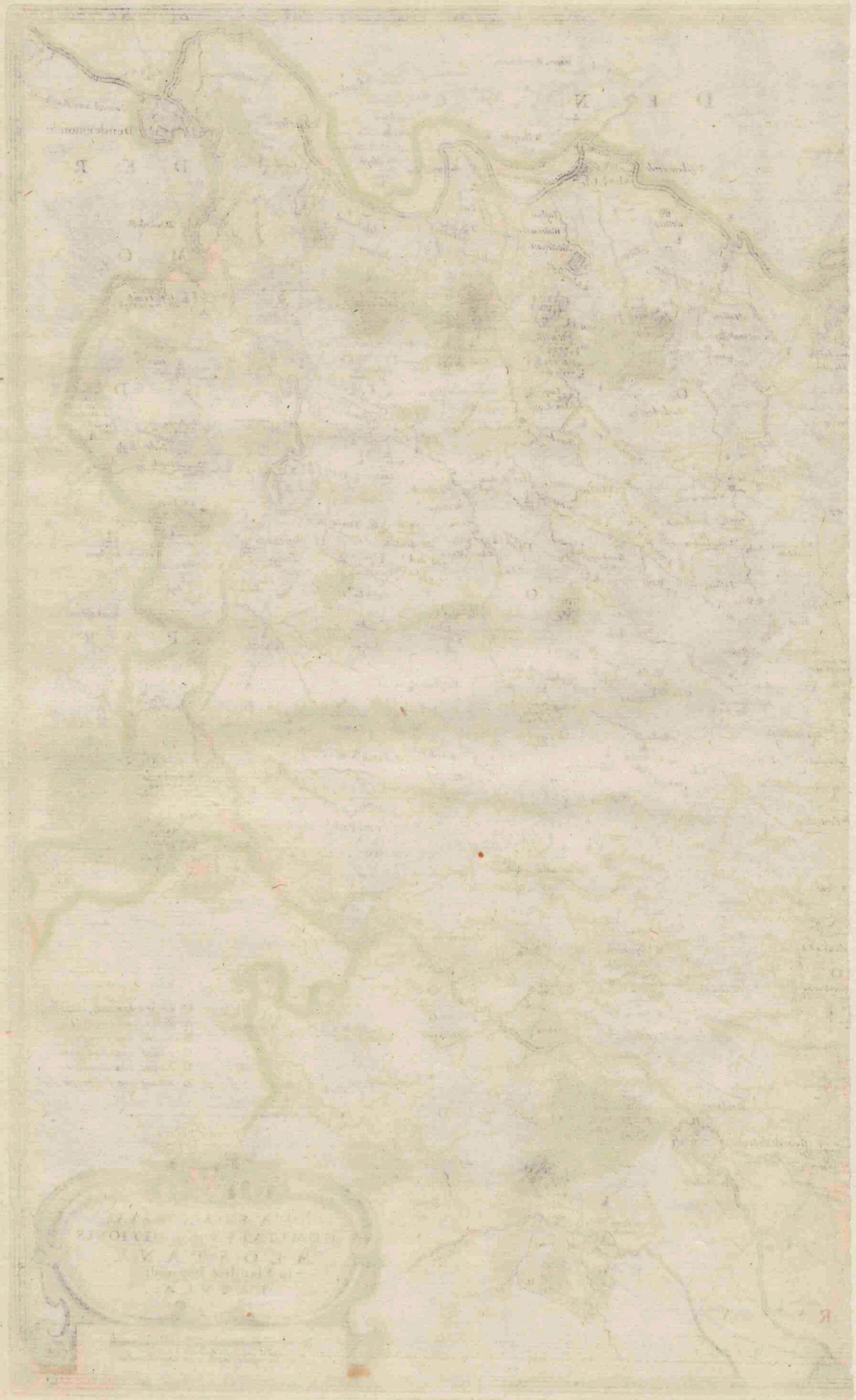

AELST.

GElijck de ſpringbronnen beeken, en de beeken groote watervloeden maken; ſoo heeft op gelijcke wijſe deſe ſtadt eerſt een dorp en vleck, daer na een kaſteel, oft eenige vergadering der huyſen geweeſt, met een wal en graft omringt, op de wijſe der legers, gelijck veel andere plaetſen wel eertijdts in Vlaenderen, ja gelijck byna al de ſteden in Duytsland. *VVy leſen*, ſeght Meyer, *in de hiſtorien van Nederlandt, dat Gent van de VVandalen ingenomen vvierdt, onder het beleydt van de Vorſt Carocus, omtrent in't jaer van de geboorte onſes Salighmakers* 411, *en dat de Gotten, die toen over de Nerviers heerſchten, de kaſteelen Aldenarde en Aelſt, tegen de VVandalen, die Gent beſaten, geſticht hebben.* Maer eenige oordeelen dat Aelſt ouder, en van de Romeynen gebout oft beſeten is. Doch ick heb geen ſekere Schrijvers hier af. Wat Aelſt aengaet, ſeght Gramajus, my dunckt dat haer geheele outheyt met recht van het heylige geſocht word, om dat Graef Rudolph, de ſoon van Balduinus d'Yſere, en voorſtander van Camerijck, een kerck, gelijck men acht, ter eeren van de heylige Maeght by het kaſteel Aelſt geſticht, en haer aen een ſelve ordre en Capittel, gelijck te Camerijck was, gegeven heeft, van de welcke hy ſelf en ſijn erfgenamen d'eenige en wettelijcke voorſtanders en beſchermers ſijn gebleven.

oorſprong.

Naem.

Wat d'oorſprong des naems van Aelſt aengaet, Marchantius en eenige andere achten dat hy hier uyt geſproten is, dat Aelſt naer de ooſtſijde van 't landſchap gelegen is. D'eerſte ſtadt, ſeght hy, die men aen de ſijde van de opgang der ſon in Vlaenderen vind, is *Aloſtum*, en naer d'eygenſchap der tael van dat landt *Aelſt*; en miſſchien dat de Vlamingen, op Brabant ſiende, deſe landſtreeck *Al-ooſt*, dat is, geheel Ooſt, genoemt hebben. Marchantius acht oock dat deſe veſting van de Gotten geſticht is, en voornamelijck op die plaets, ſeght hy, daer nu de bergh van playſantie is, achter de kerck en 't Gaſthuys, in 't jaer 849, en in die tijdt, van de welck Hieronymus in ſijn brief aen Ceruntia gedenckt, te weten, in de welck de Wandalen, Gotten, Duytſchen, en d'andere woeſte volcken de landen, die tuſſchen de Pyreneen, groote zee, en de Rhijn gelegen ſijn, met roven en plonderen afliepen. Men bevind dat, een weynigh voor de tijdt van Balduinus d'Yſere, het Prioorſchap van Lobe S. Urſmars kapel genoemt, door Urſmar ſelf begonnen, die daer gekomen was, om Godts woordt te verkondigen, in ſtaet en weſen was gebleven, en haer plaets achter de muur van de veſting hadt, die noch heden de naem van S. Urſmars weyde behoud; en deſe Urſmar is in't jaer 713, op den negentiende April, geſtorven, gelijck Meyer in 't eerſte deel van ſijn Vlaemſche geſchiedeniſſen verhaelt. *Willemijnen.* Deſe kapel is door de gedurige oorlogen in dit geweſt neêrgeworpen, en de roof daer af wierd voor een geringe prijs aen Iwanus, Vorſt van Aelſt, verkocht, gelijck de Chronijck van Lobe verhaelt. Deſe Iwanus ſtichte weêr een kleyne kapel, van middelmatige koſtelijckheyt, om den vreemdelingen, uyt godvruchtigheyt derwaerts komende, tot een vertreck te dienen. De Gravin Margareta gaf, omtrent in't jaer cIↃ CC LVIII, de wooning van S. Urſmar, gelijck men die noemt, aen de Willemijnſche broeders, tot bevordering van 't klooſter, en dit ter eeren der geheugenis van Willem de Noorman, en miſſchien van Willem Graef van Dampierre, haer gemael, in 't belegh van Aelſt op deſe plaets gedoodt. Deſe kapel, met de godvruchtigheyt der vreemdelingen verdwenen, wierdt in 't jaer cIↃ CCC LXXX in de ſtadt weêr opgebout, en vertoont, onder d'andere dingen, 't graf van Theodoricus Martinus van Aelſt, die d'eerſte de Druck-konſt naer Duytsland overvoerde, en daer voort leerde; jae men vind noch boecken in de ſtadt Aelſt, die met ſijn letter gedruckt ſijn. Arnoldus Mermannus van Aelſt handelt van dit klooſter der Willemijnen, in ſijn Tooneel van de bekeering der heydenen, en word van Henriquez, *in faſciculo Ciſtercienſi, lib.* 2, *ſect.* 12, bygebracht. Seker Heer van Aerſchot ſtichte, in 't jaer cIↃ CCCC LIX, een klooſter te Beveren in 't landt van Waes, in 't welck monicken gebracht wierden, die men uyt het klooſter der Willemijnen nam, die ſedert de tijt van hun intreê in deſe ſtadt, tot aen de komſt der Ieſuiten, de jonckheyt onderweſen: doch de beroerten en oorlogen, over geheel Nederlandt verſpreydt, had hen de voortgang daer af omtrent vijftigh jaren doen ſtaken. Gramajus ſchrijft dat de Willemijnen, in 't jaer cIↃ CCCC XXVIII uyt de voor-ſtadt gevoert, en in 't gaſthuys van de heylige Maeght ter Starre geplaetſt wierden; welck gaſthuys eertijts van Graef Diderick gebout, en aen deſe broeders overgegeven was, om in gemeenſchap te leven. Deſe broeders, de derde regel en ordre van de heylige Franciſcus omhelſt hebbende, ſijn ſedert van plaets verwiſſelt, om ick weet niet wat meerder vryheyt.

Refugie van Affligem
Burchgravie van Aelst
Graenbalie
Hoppenart
ALOSTVM
Vulgò AELST.
a. S. Martens kerck
b. Vrouwen broeders
c. Capucinen
d. Willeminen alias de Sterheeren
e. Iesuiten
f. Annunciaten
g. Begyn hof
h. Hospitael
i. het Moeffhuis
k. De werf Cappel
l. Stadthuys
m. Brusselsche poort
n. Gentsche poort
o. Cattestraet poort
p. Cappel poort
q. Dendermondse poort
r. St. Loris hof
s. S. Anthon. hof
t. S. Sebastis. hof

A E L S T.

S. Martens kerck.

Binnen Aelſt is niet meer dan een Parochie-kerck, die aen de heylige Maeght Gods-moeder, en aen de heylige Martinus, Biſſchop van Tours, daer af ſy voornamelijck de naem voert, gewijd is: ſeker, ſeght Gramajus, een heerlijk en koſtelijck werck, wonderlijk groot, maer onlangs verbrant en verdelght. Jacobus Beeckman, Deken van dat Collegie, en Paſtoor van de kerck, doet groote naerſtigheyt, met behulp van de Raet, en van het volck, om deſe kerck weêr op te bouwen, of eer te voleyndigen, en een toren daer by te ſtichten. Ia ick durf onbeſchroomdelijck ſeggen dat deſe kerck, volmaeckt ſijnde, byna met al d'anderen van geheel Nederlandt gelijck ſal ſijn. Men bewijſt in deſe kerck beſondere eer aen de heylige Maeght Godts Moeder, die, op de Sondagh in ieder eerſte maent, met groote toeloop geviert wordt.

Ieſuiten.

De Jeſuiten wierden in't jaer cIↃ IↃc xix in deſe ſtadt geroepen, door de Raet van de ſelve ſtadt, en haer heerſchappy, voornamelijck door 't beſtel van Philippus du Boſch Burgermeeſter, en Romanus Viſſcher Penſionaris, en van Jacobus Beeckman, Deken van de Parochie-kerck, en Paſtoor van de ſtadt. Men gaf een weynigh daer na, te weten in 't jaer cIↃ IↃc xxiv, ingang in deſe ſtadt aen de Capucijnen.

Capucijnen.

Men vind hier oock verſcheyde klooſters voor de dochters in deſe ſtadt, en voornamelijck van Bagijnen, in 't jaer cIↃ cc lx door ſeker Walterus de Ghier, en Geertruyde, ſijn gemalin geſticht, en Vondemaers hof genoemt.

Andere godsdienſtige plaetſen.

Men ſiet daer oock Graeuwe ſuſters, die de derde regel van S. Franciſcus aengenomen hebben, en noch anderen van S. Auguſtinus, uyt oorſaeck van hun kleding Swarte ſuſters genoemt. D'inſteller van d'eerſten was Dierijck Theerpenninck, gelijck het graf-ſchrift van hem, die in 't jaer cIↃ cccc lxxvii geſtorven is, aenwijſt. Maer de leſten kennen voor hun inſteller de Raet; doch Johannes de Prooſt, en Alexandrina Steelant, ſijn gemalin, gaven de gront hier toe, en belaſten hen met de ſiecken, ſoo wel buyten als binnen hun klooſter, te beſorgen, en de dooden te doen begraven; 't welck te voren het werck van de Sollarden was. Daer is oock een oude kapel by de meulens, in 't jaer cIↃ ccc lxiii, geſticht, gelijck Galartius getuyght, tot welcke ſeker Ridder de Tellinck het eerſte glas gaf. D'armen hebben daer oock een heerlijck vertreck in een treffelijck Gaſthuys, 't welk van de Graven, en voornamelijck van Thomas en Johanna, overal in hun geſchriften, het hunne genoemt wordt. De Graven hebben oock aen de dochters, die boven de vijf jaren ſijn, ſeker recht op de marckt, het welck ſy het lepel-recht noemen, gegeven. De ſtedelingen hebben oock recht van een Capellaen aen de Vorſt te vertoonen, om van hem beveſtight te worden, die al de voorrechten der Capellanen van de Graef genieten en gebruycken magh.

Gaſthuys.

't Gene, 't welck oock tot verçiering van deſe ſtadt aengemerckt kan worden, is dat, gelijck Locrius uyt Meyer verhaelt, toen eerſt, in 't jaer cIↃ cc lxxiv, van Gravin Margareta verlof, van munt in Vlaenderen te ſlaen, toegeſtaen, en geluckelijck van Claudius Dekin van Brugge aengevangen was, deſe Vlaemſche munt eerſt te Gent en Aelſt, met dit jaertal, gemunt wierd: hoewel men bevind dat in de tijdt van Karel de Groot een muntery te Gent, en oock een te Cortrijck geweeſt heeft.

Munt.

Men ſiet daer oock een klooſter van Carmeliten, eerſt in Lidekerck geſticht, en ter plaets, die gemeenelijck *ter Muyle* genoemt wordt, daer noch heden een ſchoone kapel ſtaet, die de kapel van onſe Vrou ter Muyle genoemt wordt. Het begin van dit klooſter was duſdanigh: Hendrick van Vlaenderen, en Robert van Namen, en andere krijghslieden en ſchilt-dragers van het gebroederſchap van de Muyle, ſtichten, in 't jaer cIↃ ccc xlix, ter eeren van de moeder Maeght, een bede-plaets in 't boſch van Lidekercken, en begeerden dat eenige kapellanen daer goddelijcke dienſt ſouden doen, en daer dagelijks de ſeven Canonicke getijden ſingen. Arnoldus van Gavere, Heer van Breeſeghem, van Leyns en Lidekercken, een machtigh en grootmoedigh man, veranderde deſe bedeplaets in een klooſter der Carmeliten: maer men weet niet ſeker in welcke tijt dit geſchied is. Deſe broeders woonden in deſe plaets tot aen 't jaer na Chriſtus geboorte cIↃ cccc xcvii, in 't welck ſy, op de drie-en-twintighſte van Loumaent, naer Aelſt verhuyſden, buyten twijffel om dringende redenen.

Carmeliten.

Maer men moet dit wonder, 't welck hier in 't jaer cIↃ IↃc v, ten tien uren des nachts, voor Chriſtus hemelvaert, niet met ſwijgen voorbygaen. Na een ſchrickelijck donderen en blixemen, en na dat de klock-toren, en het grootſte deel van 't dack afgeſcheurt was, viel, met groot gedruys, ja ſodanigh, dat de aerde ſchudde, het vuur in de kerck van 't klooſter, op d'Autaer van S. Anna, die een weynigh te voren gewijd was van d'eerwaerdige Heer Matthias Hovius, Aertsbiſſchop van Mechelen, die de reliquien, van Henricus Coſterius ontfangen, daer ingeſtelt had, die in de gevangenis te Vilvoorden elendelijck vergaen, en door onthouden van ſpijſe geſtorven was. Maer men achte deſe overblijf-

Wonderdaet.

blijffelen buyten twijffel valſch : want men gelooft, dat ſy door duyvelſche handen uyt een muur, daer in ſy door de metſelaer bemetſelt waren, gehaelt ſijn, en dat de doos, daer ſy in waren, door de voorgenoemde Aertsbiſſchop beſegelt ſijnde, in 't midden van de kerck open gevonden wiert, en dat d'overblijffelen van deſe heyligh hier en daer verſtroyt wierden. De kopere kandelaers, gelijck een kloot in een geſmolten, wierden in een hoeck van de kerk geworpen gevonden. Het grootſte deel der verçieringen was verbrant ; en de brandt ſou niets ongeſchonden gelaten hebben, ſoo de geeſtelijcken, naer de kerck toeſchietende, de brandt niet gebluſcht hadden. Daer bleef rontom deſe autaer een groote menighte van peck, met een ſchrickelijcke ſtanck, ja ſoodanigh, dat in de volgende dagh de geheele ſtadt toeloopen quam, om dit ſchouſpel, en deſe ongehoorde ſaeck te ſien.

Geleerde mannen.

Deſe ſtadt heeft oock gebloeyt in geleerde en uytmuntende Mannen, van de welcken ick eenigen (want alle ſou te laſtigh vallen) noemen ſal : gelijck voor eerſt *Arnoldus Meerman*, Minderbroeder, en Profeſſor der heylige Theologie te Leuven : *Bartholomæus Vattus* : *Cornelius Graphæus* oft *Schrijver*, Secretaris oft Geheym-ſchrijver van Antwerpen, daer hy oock geſtorven, en in de hooft-kerck begraven is : *Franciſcus Dralantius*, Doctor in de heylige Godtgeleertheyt, overſte van een Collegie, en Profeſſor te Leuven, een man van volmaeckte oprechtigheydt en heyligheydt : *Georgius Colvenerius*, Doctor der heylige Godgeleertheyt, en eerſte Profeſſor in de hooge Schole te Douay, Prooſt van S. Petrus kerck, en Cancelier van de ſelve Univerſiteyt, een ſeer geleert man in alle ſaken, en ſeer naerſtigh in 't opſoecken en vergaderen der overblijffelen van d'aeloutheyt, en kerckelijcke hiſtorie. Hy betoonde ſich ſoo danckbaer aen de ſtadt Aelſt, daer in hy van ſijn kintſche jaren af opgevoed was, dat hy, ſchoon te Kempen, een dorp in Brabant, niet verre van Leuven, geboren ſijnde, ſich liever van Aelſt wilde ſchrijven. Hy volghde in 't eerſt de vaendelen van Mars, maer begaf ſich ſedert in dienſt van Minerva. Hy heeft verſcheyde wercken in 't licht gebracht, die aen alle bekent ſijn : *VVillem de Branteghem*, t'Aelſt geboren, en Carthuſiaen in 't Carthuſers klooſter t'Antwerpen, dat in de tijdt van Karel de vijfde naer Lier vervoert wierd : *Henricus Brucæus*, een Vlaming van Aelſt, die lang te Romen geleeft, en daer de Mathematica onderweſen heeft : *Henricus Driſæus* van Aelſt, Philoſooph, Mathematicus, en Genees-meeſter des Hertoghs van Meklenburgh : *Henricus Smetius van Leyden*, Doctor Medicus, t'Aelſt geboren, en Profeſſor in de hooge Schole te Heydelbergh : *Iacobus van Migrode*, van Aelſt, een man in veel talen ervaren, en die de hiſtorie der Spanjaerden in Weſt-Indien uyt de Spaenſche in de Franſche tael vertaelt heeft : *Iohannes Caudronius*, een treffelijck en aengenaem dichter in ſijn moederlijcke tael, die in Nederlandſche rijmen het treurſpel van Roſimunda uytgaf, 't welck hy uyt het Latijn van Iacobus Sevecotius van Gent, Auguſtijnſche Eremijt, vertaelt heeft : *Johannes Coſterus* van Aelſt, Licentiaet in de heylige Godgeleertheyt, Paſtoor van Oudenaerden in Vlaenderen, die een boeck gemaeckt heeft, 't welck de naem voert van d'uytgang uyt Egypten, en de vlucht uyt Babylon, dat is d'uytgang der Catholijcken uyt de ſteden der ketters : *Nicolaes Stopius* van Aelſt, een treffelijck Poëet, gelijck Swertius in ſijn Atheenſche handelingen getuyght : *Petrus van Rive*, Vlaming van Aelſt, eerſt Rhetor oft Redenaer van Leuven, daer nae Doctor en Profeſſor der heylige Godgeleertheyt, en Paſtoor van S. Petrus kerck in de ſelve Univerſiteyt : *Petrus Kouck*, vermaert ſchilder, en leerling van Bernardus van Bruſſel : *Petrus VVaſtelius*, Carmelijt van Aelſt, Doctor der heylige Godgeleertheyt, een oprecht en ſedigh man, die noch met vele andere deughden verçiert was : *Romanus Viſſcher*, een man, in de kennis der Rechten, wetten en hantveſten ſeer ervaren, een naerſtigh bevorderaer der gedingen, en een yverig onderſoecker van d'aeloutheden ſijns vaderlants ; en *Dierick Martinus* van Aelſt, eerſte Boeck-drucker te Leuven, gelijck Harduinus verſekert.

Overigheydt.

Maer 't is tijdt om d'Overigheyt van deſe ſtadt te beſoecken, en, dewijl die tweevoudigh is, aen hen, d'een na d'ander, d'eer, die aen hen behoort, naer hun waerdigheydt te geven. Deſe Overigheydt, die over de ſaecken van 't gerecht ſit, is in twee gedeelt; van de welcke d'een, die uyt de verplichtelingen, leen-goederen hebbende, en van 't leenhof van de Graef, dat ſy *'s Gravenſteen* noemen, verkoſen word, eeuwigh is, en over de welcke d'opperſte Schout, oft ſijn Stedehouder, de voorſitting heeft.

D'andere Overigheydt is die van de ſtadt, de welcke uyt de Burgermeeſter en acht Schepenen beſtaet, ſchoon men eertijts niet meer dan ſeven, daer de Burgermeeſter oock in begrepen was, verkoos. Deſe twee wierden hier by gevoeght, nu omtrent tachtigh jaren geleden, uyt oorſaeck van de vermeerdering der burgers. Deſe Overigheyt heeft in haer handen de bediening en rechtpleeging van alle dingen, die de burgers en ſtadt

ten, en d'andere ſtoffen, die in't gebied van Aelſt verkocht worden, tot het verwen der lakenen bequaem, en andere dingen, die de wolle-wevery betreffen. Deſe rechtſpreking is beveſtight door't verlof van de Vorſt, in't jaer cIↃ cccc xxxiv door Graef Philips de Goede verleent; en oock het gebroederſchap oft gilde der Volders, en hun keuren en rechten, door't voorrecht van de ſelve Graef gegeven, gelijck uyt de brieven, op de tiende van Februarius, in't jaer cIↃ cccc lxiv, verleent, geſien word. Men vind daer oock gebroederſchappen oft gilden der ſchippers en kooplieden van't graen, daer af ieder ſijn eyge be-eedighden heeft, by de welcke alle ſwarigheden, die de handeling van yder gildebroeder aengaen, bygeleyt oft gevonniſt worden, doch met behouding van appel en hooger beroep voor d'Overigheyt van de ſtadt, indien de gene, die verweſen is, ſich verongelijckt acht. Eyndelijck, men ſiet daer vijf vergaderingen der gilden oft gebroederſchappen, van de welcken de drie Schutters, en d'andere twee Reden-rijckers ſijn.

GEERTS-BERGE.

ONder de dingen, die de gedachtenis der Vorſten in deſe weerelt by de nakomelingen onſterffelijck maken, en een der ſchoonſte paerlen, daer meê de Vorſten hun kroonen konnen verçieren, is het bouwen van heerlijcke ſteden, 't welck groote macht daer toe heeft.

Oorſprong. *Balduinus*, die van d'ouden *van den Bergh* gebynaemt wordt, uyt oorſaeck van de gift van dit Graefſchap, heeft in deſe roem niet min dan d'andere Graven van Vlaenderen uytgeſteken. Deſe, een eynde van d'oorlogh gemaeckt hebbende, keerde ſijn gedachten tot de grenſen van Vlaenderen te beſchermen, en uyt te breyden.

Daer was op de grenſen van Brabant, Vlaenderen en Henegouwen, een vrye heerlijckheyt, ſeer wel aen de Dender gelegen, die eertijdts *Hunneghem* genoemt, en de wooning der *Hunnen* geweeſt heeft. Want deſe volcken, uyt haet van de Chriſtelijcke Godtsdienſt ſich hier begevende, bouwden beneden aen d'oude bergh een kaſteel, uyt het welcke ſy dagelijcks de landen van hun geburen met brant en moort vervulden, en dus hun ingebore woeſtheydt en wreetheyt betoonden. Van deſe volcken heeft deſe plaets haer oorſprong, en de naem van *Hunneghem* gekregen, gelijck van de *Gotten*, al lieden van een ſelve ſtoffe, *Gotteghem*, nu *Sotteghem* genoemt. Sy heeft deſe naem behouden tot dat, in 't jaer cIↃ IXVIII, ſy van Gerard, een edelman, Heer van de plaets, diens geſlacht noch echter onbekent is, aen Graef Balduinus de feſte verkocht, en, naer de naem van de verkooper, en van de bergh, daer ſy aen leght, Gerards-bergh genoemt wierdt.

De Carmeliten woonen nu hier, daer men noch eenige blijcken van 't kaſteel ſiet, en daer, gelijck men acht, eertijts de Caſtelleyns van Geertsbergh gewoont hebben.

Naem.

Stichter. Deſe veſting is gebouwt omtrent het jaer cIↃ LXVIII, door Balduinus van den Bergh, Graef van Vlaenderen en Henegouwen, die, gelijck uyt d'inhout van 't voor-recht blijckt, haer tot de gedaente van een ſtadt bracht, en met wetten en voor-rechten beſchonck. Deſe voor-rechten wierden ſedert, omtrent in 't jaer cIↃ C XC, door *Philippus van Elſas*, Graef van Vlaenderen beveſtight, die daer noch byvoeghde, dat de voorgenoemde *Balduinus* aen de *Gerards-bergers Raeſpalia* gegeven en quijtgeſcholden had, gelijk oock het oude voetpadt dat van *Moerbeecke* tot aen *S. Paulus*, van de boſſchen van *Moerbeecke* tot aen d'oever van Ingelra, en tot aen het boſch des Heers van *Schendelbeke*, en tot aen de bergh van *Grimingen*, en tot aen het boſch van *Warbeecke*, en aen 't boſch van *Galmardia* ſtreckt. *Balduinus van Conſtantinopolen*, Graef van Vlaenderen, deê deſgelijcks omtrent in 't jaer cIↃ CC; gelijck oock ſijn dochters ſoon, *Guido*, Graef van Vlaenderen, en Marckgraef van Namen, omtrent het jaer cIↃ CC LXXIV, die hier noch byvoeghde, dat de *Gerards-bergers* het ampt van Schrijver oft Greffier van deſe ſtadt vryelijck moghten begeven, en dat de burgers binnen deſe ſtadt en

Vlaenderen.

't Schepenſchap, gelijck ſy dat noemen, alderhande wapenen tot hun beſcherming moghten dragen, ſonder eenigh gevaer van breucke, en ſonder dat men hen om deſe ſchijn moeyen en quellen moght. Hy ontſloegh hen oock van 't leenſchap des Hofs der Graven van Aelſt.

Gelegenheyt. Deſe ſtadt is in een luſtige, bequame en dienſtige plaets tot het menſchelijck gebruyck gelegen. Want ſy heeft aen de ſuyd- en noordſijde groote overvloet van weyden en beemden, die, volgens de voor-rechten, van d'inwoonende burgers ten deel in 't gemeen gebruyckt worden, en van welcken de ſtadt een groot deel aen ſich getrocken heeft, die haer, tot haer eyge voordeel, verhuurt. Sy heeft aen d'ooſtſijde, behalven d'oude bergh, groote en dichte boſſchen, gelijck *Raeſpalia*, *Ardennen-boſch*, en *Hinnen-boſch*, die alderhande hout aen d'inwoonders en bywoonders beſchaffen. Men vindt aen de weſtſijde veel bouw-landen, die groote overvloet van alderhande granen voortbrengen, die ſoo ſchoon ſijn, dat de vreemden niets, dat hier by halen magh, van buyten aenbrengen. Daer is, onder andere dingen, oock een gewas, 't welck dienſtigh tot verwen is, en gemeenelijck Wouwe genoemt word, van 't welck wy hier na breedelijcker en bequamelijker ſullen ſpreken. Voorts, de tuynen, boomgaerden, hoven en andere dingen maken de ſtadt ſeer luſtigh en aengenaem.

Deeling. Gramajus deelt bequamelijck deſe ſtadt in twee deelen, vermits ſy van de beeck ſelve, die in 't midden daer deur vloeyt, in boven- en beneden-deel gedeelt word. Yder deel van de ſtad is met ſtercke en vaſte muren omringt, ſchoon het ſchijnt dat men ter plaets, daer de getrouheyt der burgers aen de Vorſt een kopere muur is, geen muren behoeft. Deſe muren ſijn met *Torens.* veel torens verciert, die tot veſtingen verſtreckende, en wel en van gehouwe ſteen gebouwt ſijn; van de welcken de voornaemſten ſijn de *Pijntoren*, en *Dierkoſt*, die in de Iaerboecken van Vlaenderen dickwils gedacht worden. In d'eerſte wierden de gene, die ſware miſdaden bedreven hadden, gepijnight, en ſtaet aen de watermeulens, die eertijts den Graven van Vlaenderen toebehoorden, en in 't jaer cIↃ C XCIV door de Graef aen de Ridder *Gysbert de Wiele*, tot erkentenis van ſijn getrouwe dienſten, geſchoncken wierden, en ſedert aen d'Abten van S. Adriaen gekomen ſijn. *Dierkoſt* was een ſterckte voor d'inwoonders, tegen de Henegouwers hun geburen, en beſchutte, als de noot ſulcks vereyſchte, de voor-rechten van de ſtadt. Vele Schrijvers noemen deſe ſterckte een kaſteel, anderen een ſlot, en anderen een vertreck der Gentenaers, dat ſeer ſchadelijck voor Henegouwen is. Maer in onſe tijdt hebben in deſe toren de Gildebroeders van S. Sebaſtiaen, die de hantboogh gebruycken, hun vergadering, die jarelijcks op de top van deſe toren een Papegay opſteecken, om van hen afgeſchoten te worden.

Deſe muren ſijn dickwils tot aen de gront neêrgeworpen, uyt oorſaeck van de gedurige oorlogen der Vlamingen, Brabanders en Henegouwers,

GERARDIMONTIVM, vulgò Gheertsberghe.

1. Ecclesia parœcialis S. Bartholomei
2. Abbatia S. Adriani ord. D. Benedicti cum Schola humanior. literar. et comitiu
3. Prætorium, sive curia Senatorum cum Camera Rhetorum vernaculorum
4. Cœnobium Carmelitarum
5. Cœnobium Minimorum olim Parœcialis Ecclesia S. Catharinæ
6. Beginagium
7. Xenodochium
8. Cœnobium Griseārum sororum, nunc urbanillarum
9. Moniales Strictioris observantiæ ord. S. Benedicti olim Ecclesia parœcialis B. Mariæ in Xumeghem
10. Den Oudenbergh nunc mons Calvariæ
11. Prætorium, vulgò 't Lantshuys
12. Domus Pricels
13. Domus Gildæ S. Georgij
14. Domus Consulis de Waesberghe
15. Domus Dominæ Damman
16. Domus Gildæ S. Andreæ
17. Domus Gildæ S. Sebastiani
18. Forum.

gouwers, van de welcke deſe ſtadt, als de naeſte daer aen ſijnde, d'eerſte ſtormen onderworpen heeft geweeſt. Want ſy wierdt door ſoo vele en ſoo ſware inwendige en uytwendige beroerten, en elenden der oorlogen geplaeght, dat het ſchijnt dat 'er naeuwelijcks de geſtalte van d'oude ſtadt overgebleven is. Voorts, deſe veſting heeft altijdt treffelijck en heerlijck geweeſt, en niet eng en gedrongen, maer groot en ruym, gelijck de puynhoopen der neêrgeſtorte muren aenwijſen, en in d'omkring omtrent een mijl begrijpende. Sy is in ſes wijcken verdeelt, en was eertijdts de voornaemſte en bloeyenſte in alderhande hantwercken en konſten, en voornamelijck in tapijten, en in 't geweef van alderhande beeltwerck, daer meê, gelijck met dat van Oudenaerden, byna al de hoven der Grooten van geheel Europa verciert wierden. Sy wierdt oock, om deſe oorſaeck, en om de meenighte der inwoonders, in d'ordening voor de vierde ſtadt van Vlaenderen gehouden. Men begon onlangs de muren daer af weêr op te bouwen, te weten in de jaren cIↃ IↃ c xxi, cIↃ IↃ c xxii, en cIↃ IↃ c xxiii, toen *Franciſcus Tedeghem*, *Antonius de Grutere*, en *Karel van den Eechoute* Burgemeeſters waren. Deſe ſtadt heeft oock ſes poorten, door de welcke men uyt en in de ſtadt gaet. D'eerſte hier af ſtreckt naer Brabant, de tweede en derde naer Henegouwen, de vierde naer het beneden-deel van Vlaenderen, de vijfde naer het opper-deel van Vlaenderen, en de ſeſte naer d'omleggende landen, die aen de noordtſijde van de ſtadt leggen. Sy heeft noch twee andere poorten, die op bruggen ſtaen, onder de welcken de Dender, die in 't midden tuſſchen d'oppere en neder-ſtad deurvloeyt, en haer als in twee deelen ſcheyd, haer deurtocht heeft. Deſe rivier de Dender, van andere *Tenna* genoemt, die groote overvloet van alderhande viſſchen uytgeeft, en oock bevarelijck is, heeft haer oorſprong van deſe ſijde van *Condé* in Henegouwen, en koomt eerſtelijck naer *Leuſe*, en vloeyt van daer naer *Aeth*, eertijts de queeck-ſchool van de hardneckige oorlogh tuſſchen de voornaemſten der *Gauriers*, en de Graven van Henegouwen. Sy vloeyt daer na deur de ſtadt *Leſſine*, die noch heden toont hoe veel eertijdts de Saxiſchen vermoght hebben, en, in 't voorby-gaen *Onkerſeele*, en de Baronnye van *Boelare* gegroet hebbende, beſoeckt de Geerts-bergers, en, van daer afſcheyt nemende, ſtroomt deur *Tedeghem*, *Sandbergen*, en *Moerbeecke*, vermaerde vlecken, en deur de ſtadt *Nyenove*, deur de Baronny van *Liedekercken*, en deur *Aelſt*, de Hooft-ſtad van Rijks-Vlaenderen, en neemt ſoo haer loop naer Dendermonde, aen welcke ſtadt ſy de naem geeft, en oock haer water meêdeelt, in ſoo groot een overvloet en bequaemheyt, dat ſy, om het mildelijcker aen d'inwoonders en oevers meê te deelen, ſich, door verſcheyde omweegen, in veel tacken verſpreydt, die, om de woorden van de geleerde *Lindanus* te gebruycken, het dagelijcks vloeyen en ebben van de zee gevoelende, en de ſtaende wateren vermeerderende, de lucht grootelijcks geſont en heylſaem maken, en aen alles groote dienſt en behulp doen. Maer ſy binnen haer oever geparſt, ontlaſt ſich eyndelijck binnen deſe ſtadt in de Schelde, die ſy vergroot, by het nieuwe kaſteel. De Baronnen van *Boelare* ſijn Heeren van deſe riviere, als in de palen van hun Baronny, en daer aen behoorende, ſoo lang tot dat ſy, gelijck d'onſe willen, deur Geerts-berge vloeyt. De Raet daer af heeft deſe macht, dat hy d'inwoonders van *Boulare* dwingt de beeck te ſuyveren, ſoo ſy eenige verhindering door vuylnis op de gront ontfangen heeft. Sy ſijn deſe gunſt verplicht aen Lodewijck, Graef van Vlaenderen, die hen daer meê beſchonck, en betoonde dat het redelijck was dat de Baronnen, de gedienſtigheydt en heerſchappy van de beeck hebbende, oock 't ongemack van vuylnis leden, en dat daer uyt deden ſuyveren.

Elender.

Hantwercken.

Poorten.

Dender.

De ſtedelingen konnen, door 't gerief van deſe rivier, hun waren en koopmanſchappen naer Antwerpen, eertijdts de vermaertſte koopſtadt van Europa, voeren, en oock te landt naer de treffelijckſte ſteden van Nederlandt, daer af ſy van alle ſijden omringt is, brengen. Want ſy heeft binnen tien mijlen van haer af gelegen, *Valencijn*, *Antwerpen*, *Leuven*, en *Mechelen*: binnen d'acht mijlen *Bergen*, *Doornick*, en *Cortrijck*: binnen de ſeven mijlen *Bruſſel* en *Gent*: binnen de vijf mijlen *Dendermonde* en *Halle*: binnen de vier mijlen *Aelſt* en *Oudenaerden*: binnen de drie mijlen *Engien* en *Aeth*: binnen de twee mijlen *Nyenoven*, en binnen d'eerſte mijl *Leſſine*.

By de gedachtenis onſer Groot-vaders ſtonden aen ſeker parck op *d'oude bergh*, en op *Buſimonte* twee kruyſſen, van gehouwe ſteen, naer de gedaente des wapens van deſe ſtadt, dat een purper kruys op een goude gront vertoont, van 't welck wy, gelijck van vele andere dingen, geen rechte reden konnen geven. Dit teecken van 't kruys is echter een bewijs, dat deſe ſtadt haer oorſprong niet van de Barbaren en woeſte volcken heeft; want de wapenen, die uyt vier-voetige beeſten, gelijck leeuwen, beiren, en luypaerden beſtaen, hebben hun oorſprong van de *Hunnen*, *Saxiſchen*, en *Hongerſchen*, alle woeſte volcken: maer d'anderen, die wilt-vogels, gelijck grijp-vogels en arenden voeren, worden de *Romeynen* toege-eygent.

Wapen van de ſtad.

Na dat wy naeukeurighlijck genoegh, gelijck my dunckt, de gelegenheydt van de ſtadt beſchreven hebben, ſoo is ons noch overgebleven dat wy beſien hoedanigh ſy van binnen geſtelt is. Het opperdeel van de ſtadt vertoont, behalven de gewijde plaetſen, drie marckten, daer de waren te koop gebracht worden; een heerlijcke Viſch-marckt niet verre van de rivier, ter rechte ſijde van *Bartholomeus* kerck; welcke plaets ſeer vermaert is door twee Iaer-marckten op d'eerſte dagh van Februarius, die eertijdts in 't beneden-deel van de ſtadt, achter 't Gaſthuys, in een ſeer ruyme plaets, gehouden wierden. De marckt-dagen in de weeck worden daer op maendagh en vrydagh gehouden. De Iaermarckt wierdt in de maent van Auguſtus, op S. Bartholomeus dagh geviert; maer Keyſer Karel de vijfde ſchorſte haer tot aen de volgende dagh, door een bevel van 't jaer cIↃ IↃ xviii, in de

Beſchrijving van de ſtadt.

Marckten.

Iaer-marckten.

in de maent van Iulius, te Brugge gegeven, daer toe hy hen drie vrye dagen voor en na de markt gaf, van welcke vryheyt echter de vyanden, ballingen, vluchtelingen, en schuldenaers van de Graef uytgesloten waren. Men siet van dese plaets het *Stadthuys*, oft *Raethuys*, wonderlijck schoon, ruym, hoogh van verdieping, met vier torens, naer de wijse van een kasteel met groote kosten gebouwt; 't welck, soo ick my inbeeldt, de wooning der Castelleyns geweest heeft. Onder dit Raethuys is de Halle, van Divæus Phalas genoemt, daer de vergadering der wevers is, die in voortijden hun huys en by-een-koomst in de nederstadt, by de kerck van de heylige Catharine, en by 't Begijnhof hadden. Niet verre van dit Raethuys is een seer oude marckt, en daer tegen over het *Lanthuys*, daer d'Overigheydt van dese stadt, met d'Afgevaerdighden van de Raet van Aelst, en de vijf Baljuwen van 't Lant, als 't noodigh is, vergaderen; en 't welck heden van de deurluchtige *Claudius de Croy*, Graef van Roeulx, Stadtsvooght van dese stadt, en van Aelst, tot sijn wooning verkosen is. Aen de slincke sijde van het Lanthuys staet het huys van *Pieter de Brune*, Schepen, 't welck een verre en lustige uytsicht naer Henegouwen heeft; en dat in de voorgaende beroerten de toevlucht der Nonnen van Beaupré was, van de welcken het aen *Philippus van Baersdorp*, een adelijck man, Heer van Hule en Schellebroeck, gekomen is, de welck hier soo wel de Burgermeesterlijcke waerdigheyt bedient heeft, als de Ridder *Cornelius van Baersdorp*, opperste Medicijn oft Genees-meester by Keyser Karel de vijfde, het Burgermeesterschap te Brugge heeft waergenomen; van de welcken de leste een boek van de genees-middelen geschreven heeft, uyt Galenus wercken getrocken. Ter rechte sijde naest het Lanthuys staet het huys van *Iohannes Prieels*, Licentiaet der beyde Rechten, en Greffier van de Raet: seker, een heerlijck werck, in 't jaer cIↃ IↃ c xxvi, in Meymaent, in de hooge Schole van de stadt verandert.

Raethuys.

Halle.

Lanthuys.

Hooge Schole.

De Dichters, die sy *Rhetorijckers*, oft Redenrijckers noemen, hebben hun vergadering in het boven-deel van 't Stadt-huys, en de heylige Petrus tot hun Patroon en voorstander. Sy sijn met vele en groote vryheden beschoncken, om de welcke te verkrijgen alderhande menschen, mannen en vrouwen, geestelijcke en weereltlijcke, en Prelaten van verscheyde ordeningen sich in de vergadering van dit gebroederschap hebben doen inschrijven, gelijck uyt d'adeldom de voornaemsten van *Montmorency*, *Gavre*, *Schorisse*, *Bochoute*, *Horne*, *Lannoy*, *Halewijn*, *Eechaute*, *Brakele*, en *Borluyt*.

Redenrijckers.

Schutteryen.

De vergadering der Schutters, oft anders S. Ioris Gilde genoemt, heeft haer by-een-koomst aen de rechte sijde van S. Bartholomeus kerck, naest aen de muren, aen een lustige en oude plaets. D'oeffening en 't gebruyck deser Schutters, gelijck oock die van S. Sebastiaen, is seer dienstigh in schichtige gevarelijckheden, en soo wel in inwendige beroerten, als in d'overval der vyanden. Eer de Graven van Vlaenderen hun Vorstendom met de verovering van

Vlaenderen.

soo veel nieuwe heerschappyen vergroot hadden, en soo dicht van hun trouwanten omringt waren, wierden sy door dese Schutters van d'een naer d'ander stadt, om eer aen hen te bewijsen, en hun te beschermen, geleydt, en van overlang gebruykt om de koomst oft intreê van de Vorst t'eeren. Behalven d'edele en voornaemste geslachten van *Yedeghem*, *Eechaute* en *Hoves*, hebben *d'oude Heeren van Boelare* sich ock niet geschaemt hun naem in dese gilden te doen inschrijven, en dat geen laster voor hen geacht, gelijck tot bewijs hier af sijn de twee kloeckmoedige Ridders, beyde by onse gedachtenis stadts-vooghden van de stadt, en 't gebiedt van *Aelst*, namelijck de Graven van *Iseghem* en *Roeulx*, die, tot groote eer van hun Gilde-broeders, S. Ioris Gilde met d'inteeckening van hun naem vereert hebben.

Dicht aen de riviere de Dender sijn noch d'overblijffelen van 't huys der broederen van de heylige Hieronymus, daer eertijdts een Schole was, 't welck van Iacobus Marchantius vruchtbaer en vermaert genoemt wordt, in een plaets, die om de gematightheyt van de lucht, en om de by-leggende deurtocht van de riviere door de natuur seer bequaem tot d'onderwijsing der jonckheydt is, en uyt de welcke mannen, die door hun geleertheydt eeuwigh leven sullen, te voorschijn sijn gekomen. Maer toen het getal der broeders verminderde, wierd d'inkomst hier af vereenight met de Bisschoppelijcke queeckschool van Gent, het Bischdom van een ander, ongetwijffelt tegen het voor-neemen van de stichter, en tot groot nadeel van de stadt.

De Stichter der Hieronymitanen is *Gerard de Groote* van Deventer, Canonick van Vtrecht en Aken, die, sedert dese waerdigheden, met een deel van sijn erfgoederen verlaten hebbende, sich gewillighlijck geheel aen Godt overgaf, en sich tot de saligheydt sijner naesten besteedde. Maer de duyvel, een benijder van dese Godtvruchtigheyt, verweckte tegen hem veel lasteraers, die door Iohannes Gerson, Cancelier van Parijs, kloeckmoedelijck in 't Concilie van Constans verdruckt wierden; en hun laster-schriften wierden ook ten brant verwesen. Gerardus rechtte, door sijn medebroeders, de beginselen der geleertheyt op, en stichtte in Walsch en Duytsch Nederlant en Duyts-landt vele en vermaerde Scholen, gelijck binnen *Deventer*, *Swol*, *Doesburgh*, *Vtrecht*, *Groeningen*, *Goude in Hollant*, *Brussel*, *'s Hertogen-bosch*, *Mechelen*, *Gent*, *Wynoxbergen*, en *Geertsberge*; in welcke leste, toen de Hieronymitanen daer uyt vertrocken waren, meesters geweest hebben d'ouders van de vermaerde *Daniel Heinsius*, en sedert niet min voorspoedelijck *Iodocus Schollardus*, een treffelijck Poëet. En om dese plaets niet leegh te laten, soo heeft men daer onlangs de Professors van d'oude en vermaerde schole van Aeth gebracht; welcke schole hier gevoert wierd in 't jaer cIↃ IↃ c xxvi, in Meymaent, met groote inkoomst van de stadt, terwijl *Antonius de Grutere* Burgermeester was.

Gerard de Groote.

In het neder-deel van de stadt, aen de Gentsche poort, staet de Doele der handbus-schutters, welcke sijn begin aen *Willem Damman*, een

Nu in 't opperdeel, aen de Pitsemanpoort.

Burgermeesterlijck man, verplicht is, die, met d'andere voornaemsten van dit Gilt, derwaerts gegaen sijnde, d'eerste van sijn Gildebroeders de papegay afschoot, met groote blyschap en toejuyging van alle.

Dese stadt heeft noch, behalven het water van de Dender, soo groot een overvloet van schoone en heerlijcke Fonteynen, dat sy daer in alle steden van Nederlandt overtreft, behalven Brussel. De voornaemste sijn de gene, die van Iodocus Scholardus de Culentaensche en Kristalijne genoemt worden.

Bestiering van de stad.

Maer dewijl al dese wonderlijckheden in de steden als lichamen sonder siel souden sijn, sonder de burgerlijcke bestiering, soo sal het dienstigh sijn, dat wy besien hoedanigh een regeering daer in gehouden wordt. De *Schout* overtreft in waerdigheyt verre al d'anderen, vermits hy naest de Vorst de voornaemste plaets besit. Hy is in de plaets van de Graef gestelt, om sijns meesters stede te bekleeden, het Graeffelijck recht te bevorderen, en de misdaden te straffen, ja oock, by recht van voorkoming, het misdrijf, dat onder eenigh onderdaen des Graefs van Aelst bedreven is, verbeteren, soo hy eenige onachtsaemheydt daer in bespeurt. Niemandt magh d'onderdanen van de Graef, beschuldight sijnde, ter pijn-bank brengen, 't en sy de Hoogh-Baljuw, oft sijn Stedehouder hier by ontboden is, oft de misdaet onderzoeken, dan als hy tegenwoordigh is, dien de helft van de boete, die den misdadige opgeleght word, toekoomt. En dewijl de Graef van Aelst, (diens vooghdy en heerschappy ten meestendeel in veertigh dorpen, die in dese engte sijn, bestaet) als een lid van 't Roomsche Rijck, van 't recht der Vlaemsche Graven afgescheyden is, soo gebruyckt dese Hoogh-Baljuw daer in 't opperste recht van 't Keyserrijck, oft d'opperste macht, te weten dat, soo iemandt der inwoonders van Vlaenderen in dese landen van 't Roomsche Rijck koomt, om daer te woonen, oft koopmanschap te doen, en daer sterft, de Graef over dese het recht van eygenaer heeft, en sijn roerende goederen aentast, en sich meester daer af maeckt, behalven echter de goederen der Gentenaers en Oudenaerders, die, door een besonder recht, alleenlijck het beste, dat sy by hen hebben, betalen.

Schout oft Hoogh-Baljuw.

Hy onderhout oock gemeenelijck op verscheyde plaetsen jarelijcks, in tegenwoordigheyt der mannen van 't leenhof van Aelst, sekere rechtsvordering, *de souveraine Waerhede* genoemt, dat is, een onderzoeck van alle misdaden en boosheden tegen al d'inwoonders van 't Graefschap, in 't welck alle menschen, die boven de vijftien jaren oudt sijn, ter gewoone plaets moeten verschijnen, en, op verbeurte van de boete, die in ieder plaets daer toe staet, op 't gene, dat hen afgevraeght wordt, antwoorden. Doch van dit recht sijn die van *Geerts-berge* uytgesondert, gelijck *Iohannes de Stoute*, Hertogh van Bourgonje, te Brugge, in 't jaer cIↃ cccc x, op de derde van April, aen 's Graven-steen, tot bevestiging hier af geschreven heeft, te weten dat de Geerts-bergers niet moeten gedaeght worden. Wijders, Hertogh *Philippus*, Iohannes vader, beval, in 't jaer cIↃ ccc xcvi, aen de Schout van Aelst, dat hy de Geertsbergers niet te recht dagen, vangen, oft veroordeelen sou, 't en waer sy van misdaet overtuyght waren, oft dat men krachtige gissingen daer af hadt.

Maer om kort te gaen, het ampt van dese Schout oft Baljuw is, waer te nemen dat ieder sich vroom en oprecht in sijn ampt betoont, en de rust van 't volck voor te staen. Doch dewijl in sijn beleydt al 't geluck der Burgers, en de voorspoet der besondere lieden bestaet en ondersteunt wordt, en dewijl hy oock gebied over die van Aelst heeft, en om de menighte en verscheydenheydt der gemeene saken en bekommerniss en geen voldoening aen alle kan geven, soo ontlast hy sich ten deel van dese last en bekommernis op eenige anderen, die van 't gemeen Stedehouders genoemt worden, de welcke de misdaden, in dat geheel gewest bedreven, vervolgen, de vonnissen van de Raet der beyde steden doen uytvoeren, en wel waerneemen dat de pachten, die men in d'onderhoorige dorpen betaelt, wel verpacht worden. Seker, dit ampt van Schout oft Baljuw is van groot gewicht en belang. En dewijl het boven d'andere ampten van Vlaenderen uytsteeckt, soo wordt het niet, dan aen mannen, die in adelijcke deucht uytmunten, gegeven: gelijck tot noch toe aen de voornaemsten deser geslachten, die wy hier noemen, sonder ordening te volgen: *Gent en Villain, Croy, Montmorancy, Merode, Lanoy, Yedeghem, Hallewijn, Steelant, Proost, Kerckhove, Capple, Baudens, Oeglande, Staest, Haveskercke, Hoest, Hole, Vaernewijck*, en *Vuyterswaenen*.

Raet.

De Raet koomt na de Schout. Dese bestaet in seven mannen, die de voornaemsten van afkomst, macht en deucht sijn, over de welcken de Burgermeester gebiedt heeft, die voor drie hondert jaren gemeenelijck onder de naem van eerste Schepen quam, en welck ampt voor dese leste eeuw bedient is van de geslachten van *Reyngaertsvliete, Yedeghem, Luu, Crane, Waesberge, Culsbroeck, Oudenberge, Loots, Nokerstoeke, Haechmeuter*, en andere.

Burgemeester.

Hy spreeckt de doot-vonnissen uyt, vergadert de Schepenen, maeckt met hen de Burgers, heeft d'eerste kennis van hen, beroept hen, en daeght hun saken, schoon doot-waerdigh, uyt een andere gevangenis en rechtbanck tot de sijne. Hy spreekt oock recht tegen de vreemdelingen, die de Burgers overlast aendoen, en door sijn stedehouder gevangen sijn; en dit by uytgesproke vonnis, op de xxiv Ianuarius, in 't jaer cIↃ IↃ xxxviii, tegen de Heer van Pamele verkregen. Hy maeckt, met behulp van de Raet en voornaemsten, alderhande besluytingen, die tot het gemeene nut van de stadt en 't lant strecken, verwijst in breucken, verzorght in de nuttigheyt der Burgers, beschut de stadt voor ongewoone afparssingen, stelt, volgens het voorrecht van Hertogh *Philippus de Goede*, op de twaelfde van December, in 't jaer cIↃ cccc li te Rijssel gegeven, alderhande tollen op de bieren, lakenen, en andere waren, die door t'oeffenen verslijten; van alle 't welck d'achtste penning voor de Vorst bewaert wordt. Hy verbiedt,

biedt, volgens ſijn macht-brief van 't jaer cIↃ IↃ c xIv, op de xxIv December, binnen de vier hondert ſchreden van de ſtadt herbergh te houden, op verbeurte van de bieren, die daer gevonden worden, naer een afkondiging van 't jaer cIↃ IↃ c xv, op de xv Iunius. Hy beſichtight de lichamen der gener, die gedoot ſijn, proeft de wijnen, en magh jaerlijcks onderſoeck van de geheyme waerheyt doen; van welck gebruyck ick boven geſproken heb. Hy dwingt d'inwoonders van *Waeyenberg*, *Oudenberg*, *Schielbeke*, en *Ardennenboſch* tot gelijcke laſten als de Burgers, in 't ontfangen der krijghs-lieden, die deurtrecken, oft in beſetting blijven, en doet hen meê de ſtadt bewaren en bewaken, hoewel ſy geen inwoonende burgers ſijn, en ſich, gelijck burgers, die buyten woonen, van het dragen der andere laſten konnen ontſlaen. Hy vergunt aen ieder het gebruyck en d'oeffening der geoorlofde handelingen, en aen niemant het gene, dat ſchadelijck en ongeoorloft is. Hy verſorght in de kapellen van ſijn vooghdy, en ſpreeckt recht naer de gewoonten van de ſtadt, en bevelen der Vorſten.

Poort-Baljuw. De *Stadts-Schout*, die ſy *Poort-Baljuw* noemen, voert al de vonniſſen van de Raet uyt, en heeft recht van in alle plaetſen en gemeene ſaken de roede van Iuſtitie te dragen; dit is ſekere witte roede, van Balduinus, ſtichter van de ſtadt, ingevoert, tot een teecken van gerechtigheyt, en dwang van alle miſdaden, die in de ſtadt bedreven worden. Hy heeft oock recht van met gelt-breucke te ſtraffen.

Meyer. Het ampt van *Meyer* wordt erffelijck onder de trou des Graefs van Aelſt beſeten. Hy vermaende by oudts altijt, en nu alleenlijck in hals-ſaken, de Schepenen tot recht te ſpreken, be-eedight de tegenſtrevers in 't recht, en doet de vonniſſen, die 't lijf niet aengaen, en tuſſchen de tegenſtrevers gevelt ſijn, en daer men de gewoonte aengenomen heeft, uytvoeren. Ia men magh oock van geen verdrach en uytſtel ſpreken, terwijl 't geding tuſſchen d'inwoonders van *Saerlinge* en *Herſele* duurt. Hy is vry van alle tollen en ſchattingen van de ſtadt, en niet onderworpen pacht van 't bier, en van d'andere leef-middelen, die hy gebruyckt, te geven, volgens d'uytſpraeck van de ſeſte Auguſtus, in 't jaer cIↃ cccc LI. De Meyer, en niet de Schout, verpacht jarelijcks de tollen en pachten van de ſtadt. De Meyery en 't ampt van de Meyer heeft noch veel andere voor-rechten en voordeelen, van 't jaer cIↃ cccc L. Dit ampt wierdt eertijdts bedient van d'adelijcke geſlachten van *Schoriſſe*, en *Baudringhien*, van de welcke het by verkooping aen *Franciſcus Canalis* gekomen is, die van *Philippus Canalis*, Licentiaet der beyde Rechten, gevolght wierdt. Daer ſijn noch meer andere beſondere amptlieden, die ten deel van de Stedehouder van de Hoogh-Baljuw, ten deel van de Raet ſelf, en ten deel van de Poort-Baljuw verkoſen worden; welckers ampt niets anders is, dan om aen de hooge Rechters behulpigh te ſijn. Indien ſy miſdadigen vinden, ſoo moeten ſy hen aentaſten, en aen de hooger Rechters overgeven: maer indien dit eenige gelt-boeten betreft, ſoo moeten ſy hen by de hooge Rechters aenbrengen, op dat ſy de ſelve boeten naer de rechten vervolgen, oft daer van af-ſtaen.

Schatmeeſter. De Schatmeeſter oft Ontfanger moet toeſien over de gemeene inkomſten van de ſtadt en 't lant, om die te vergaderen, uyt te deelen, en aen te teeckenen, en moet jarelijcks voor de Raet van 't gebiedt van *Geerts-berge*, oft van *Aelſt* ('t welck by beurten omgaet) rekening doen, en klare blijcken van alles geven. Dit ampt wierdt eertijdts van twee amptlieden bedient, toen *Geerts-berge*, noch niet van de elenden des oorlogs gedruckt, in ſchatten en rijckdommen tegen de groote ſteden van Nederlandt opmoght, en tot de koſten van Vlaenderen meer dan Aelſt opbracht. In 't jaer cIↃ IↃ xxxI waren 'er noch twee Schatmeeſters, *Adolphus van Quicquelberge*, en *Iohannes de Pape*, anders *de Crinchon*. Maer tegenwoordigh is aen een Schatmeeſter genoegh tot de bediening van de gemeene ſchatkiſt, vermits deſe veſting, door de ramp der voorgaende beroerten neêrgeſtort ſijnde, noch haer eerſte glans en heerlijckheyt niet weêrgekregen heeft.

Greffiers. D'Overigheydt heeft by ſich twee Greffiers, Rechtsgeleerden, die altijt in hun ampt blijven. Daer was by ouds niet meer dan een, die alle handelingen van de Raet beſegelde, onder welks hantmerck alle ſaken, ſoo van de gemeente, als van de beſondere lieden, beſchickt wierden, en die, met de Burgermeeſter, en eerſte Schepen, gelijck oock met de Schatmeeſter, die de gewoone afgevaerdighden van deſe ſtadt ſijn, toegang in de vergadering van 't gebiedt heeft, om, met de Greffier van Aelſt, de gemeene wercken te beſegelen, en de vonniſſen en ſtemmingen op te nemen. De Greffiers worden van de Raet, en niet van de Vorſt, verkoſen, volgens de macht-brief van *Iohannes d'Onverſaeghde*, te Brugge gegeven, in 't jaer cIↃ cccc x, op de derde April.

De Burgermeeſter en Schepenen, die ſeven in 't getal, en door hun afkomſt en oprechtigheyt vermaert ſijn, worden jarelijcks vernieut door d'Afgevaerdighden van de Vorſt, en ſijn, volgens de hantveſt van *Keyſer Karel* de vijfde, in 't jaer cIↃ IↃ xxxI gegeven, aen niemant der Vaſſalen oft leenmannen, met recht van manſchap, of onder eenige andere ſchijn, verbonden.

De Raet ſit tweemael ter weeck te recht over alle ſaken, het ſy van dingen, ſoo verre de veſten van de ſtadt ſich uytbreyden, oft van perſoonen, te weten op dingsdagh en vrydagh. Niemant magh oock in het Graefſchap, ter eerſte aenſoek, een Burger examineren, dan d'Overigheyt van deſe ſtadt. Maer indien anderen dit roekelooſſelijck aengevangen hebben, en indien men ſich van hen op hooger recht beroept, en ſy niet naer 't hooger beroep willen luyſteren, ſoo vervallen ſy in boeten, ſoo wel de vermaender, pleyt-beſorger, als de weêrſpaltige Rechter, en moeten ſeſtigh Parijſche ponden aen de Vorſt betalen, gelijck by vele voorgaende vonniſſen geweſen, en met veel beveſtigende uytſpraken bekrachtight is.

De

De criminele ſaken, van de welcke men eertijts hooger beroep moght doen, en die van de vorſtelijcke ſchatkiſt, worden gemeenelijck op Saterdagh, en boven gewoonte drie-mael ter weeck onderſocht, hoedanigh ſy oock ſijn, en welcke voor-rechten ſy hebben, gelijck oock die van dootſlagh en kettery, door een hantveſt van *Keyſer Karel*, in 't jaer cIↃ IↃ XLV t'Antwerpen gegeven: oock van gemeen en beſonder gewelt, 't welck een dienaer, die ſijn ampt bedient, oft 't vonnis uytvoert, oft een geeſtelijck perſoon, in de beſcherming en bewaring van ſijn Vorſt ſijnde, aengedaen wordt, en in 't algemeen van alle miſdaden, door Karel de vijfde aen hun gegeven, in 't jaer cIↃ IↃ XLV, op de vijf-en-twintighſte van April; en van gequetſte Goddelijcke en menſchelijcke Majeſteyt, op al 't welck ſy onderſoeck mogen doen, en dat nooyt weêrroepen is, gelijck het vonnis van 't jaer cIↃ IↃ XL aenwijſt.

Edele geſlachten.

Men bevindt klarelijck uyt verſcheyde regiſters van de ſtadt, van 't lant, der kloosteren, en der deurluchtighſte geſlachten, dat Geertsberge altijt groot van adelijke huyſen geweeſt, en daer af overgevloeyt heeft, gelijck de ſtammen vertoonen, die wy, ſonder ordening te houden, hier bybrengen, namelijck, Gavere, Schoriſſe, Maſſeme, vander Gracht, Ligne, de Hamme, Wyterſwanen, van Leys, Hemelveerdighem, Reyngaertsvliete, Schendelbeke, Boelare, Yedeghem, Aſche, vander Aa, Vos, Blaesvelt, Steenhoute, van den Eechaute, Voorde, Brakele, Culsbroeck anders Cogghe, Oudenhove, Crane, Halewijn, Berchem, vanden Berge, Coudenbergh, Pape, Tsheerrouloofs, Pottelsberge, Haſſelt, Crook, Strijthout, Eetvelde, Haechmeutere, van den Abbeele, van der Moten, vander Saren, van Lake, Dielbeke, Daele, Luu, Neve, Waesberge, Wiele, Quickelberge, Ooſterbeke, Chenu, Campene, Hoves, Drieſche, Baersdorp, Herſelles, Damman, Grutere, van den Nokerſtocke, en andere. I. van Waesbergen, Rechts-geleerde, c. 7. handelt beſonderlijck van deſe geſlachten.

Lof der mannē van Geerts-berge, die door hun heyligheyt en geleertheydt vermaert ſijn.

Daer ſiet ghy warelijck een ſchoone bende van eerlijcke lieden, waer onder treffelijk blinckt *Daniel van Geertsberge*, derde Abt van 't Camberonſche Klooſter in Henegouwen, een man van groote heyligheydt, een leerling en Religieus van de *heylige Bernardus*, van welcke Bernardus hy van *Claraval* naer *Camberona* geſonden is.

Iohannes Hauchinus wierd van Deken van S. Goedele te Bruſſel tot Aertsbiſſchop van Mechelen verheven. *Laurentius Cuperus* een uytmuntende Doctor in de heylige Godsgeleertheyt, wierdt, om ſijn ſonderlinge Godtvruchtigheydt die by geleertheydt gevoeght was, door Neder-duytslant Provinciael der Carmeliten gemaekt; welck ampt hy ſoo loffelijck bedient heeft, dat hy daer door ieders verwondering op hem getrocken heeft. Hy is vermaert geworden door verſcheyde geſchriften.

Antonius Sanderus ſchrijft dat *Marcus Nevianus* een Philoſooph, Medicijn, en oock een goed Dichter heeft geweeſt.

Hieronymus Triverius is, gelijck *Valerius Andreas* ſeght, van Brakele, een dorp van Vlaenderen, onder Geerts-berge ſtaende, geboren, daer van hy ſich te Leuven, in de handelingen van de genees-konſt, Geerts-berger plagh te ſchrijven. Hy was Doctor in de Medicijnen, en eerſte Profeſſor te Leuven.

Adrianus Prieels was Doctor der beyde Rechten, eerſte Profeſſor der Pauſelijcke Rechten, en tweede Cancelier van de deurluchtige Schole te Douay. Daer was te Douay noch een ander *Hadrianus Rhodius van Geerts-berge*, Koninclijcke Profeſſor der Medicijnen in de hooge Schole, die beyde van Antonius Sanderus onder de gene, die in Vlaenderen om hun geleertheyt vermaert geweeſt hebben, getelt worden. Men vind noch de Lijkreeden, tot lof van *Adrianus Prieels* gedaen.

Seker, 't ſou wanſchickelijck ſijn *Iodocus Schollardus* met ſwijgen voorby te gaen, die in vernuft en geleertheydt voor niemant der Poëten van ſijn tijdt beſweeck.

Wat ſal ick van *Petrus Caſtellanus* ſeggen? ſeker, de Nederlantſche Varro, een man in de Grieckſche tael ſeer ervaren, van de welcke hy te Leuven, in 't Collegie der drie talen, veel jaren lang Profeſſor heeft geweeſt. Hy heeft, boven ſijn geleertheyt in de Rechten, noch een volkome kennis in de Medicijnen, in de welcke hy, tot groote nuttigheydt van d'Univerſiteyt, onderwijſt.

Iohannes Stullius, Genees-meeſter van Cortrijck, bekent oock *Geerts-berge* voor ſijn vaderlijcke ſtadt, te weten in 't werck, 't welck hy noemt, Algemeene practijck van te geneſen, in drie deelen begrepen, ſeer nootwendigh voor de gene, die ſich in de Genees-konſt oeffenen.

Deſe heerlijckheydt kende eertijts voor haer overſte in geeſtelijcke dingen de Prelaet van Camerijck: maer Paus Paulus de vierde onderwierp de *Geertsbergers* den Aerts-biſſchop van Mechelen, toen deſe onſterffelijcke Philippus, Koning van Spanjen, de tweede van die naem, nieuwe Biſſchoppen voor Nederlant, tot groot gemack der onderſaten, verſocht.

D'Abdy van S. Adrianus.

Onder de gewijde gebouwen van deſe ſtadt geven wy niet met onrecht de voornaemſte plaets aen d'Abdy van de Martelaer Adrianus, welcks Abt byna van al d'andere Kercken van de ſtadt Patroon is. De ſtichter van deſe ſtadt, Balduinus de ſeſte, Graef van Vlaenderen en Henegouwen, was d'eerſte bouwer, oft eer herſtichter van dit Klooſter, in 't jaer cIↃ LXVIII, in het dorp, toen Declivium, te voren Ticlivini, en nu Dickelvenna genoemt, in 't Graefſchap van Aelſt, daer eenige broeders van S. Benedictus uyt Aquicincto beroepen wierden. Men ſiet in dit Klooſter een ſchilt, daer een gewapent man in ſtaet, de welcke miſſchien Balduinus, de herſtichter van 't Klooſter, aenwijſt; 't welck door Gerardus, tweede Biſſchop van Camerijck, in 't jaer cIↃ LXXXI, van daer naer deſe plaets gevoert wierdt. Welcke vervoering, op 't verſoeck van Robert de Ionge, oft van Ieruſalem, Graef van Vlaenderen, door Manaſſe, nakomer van Gerardus de tweede, in 't jaer cIↃ XCVI, beveſtight wierdt. Sie de machtbrief hier af by Waesbergen, in 't tweede hooft-deel van het tweede boeck, gelijck oock de wonderdaden.

Deſe Abdy van S. Adriaen volgt in Vlaenderen in ordening na de Blandijnſche; maer Marchantius ſeght, dat die van S. Wynok de voorgang heeft.

B E L L E.

DEwijl men de dingen niet beter kan vertoonen, dan hen by hun naem te noemen, en dewijl men eerſt door deſe voorſtadt moet gaen, eer men in de ſtadt ſelve kan komen, ſoo dunckt my oock dat'et dienſtigh ſal ſijn dat wy, eer wy iets van de gelegenheyt, Burgerlijcke beſtiering, Kercken, en van d'andere verçieringen van deſe Stadt te voorſchijn brengen, eerſt beſien wat Gramajus van haer naem in ſijn verhandelingen der Vlaemſche dingen geſchreven heeft. *Naem.* *Devvijl de jaerboecken*, ſeght hy, *niet ſchromen deſe naem* BELGIOLUM, *met de mantel van een geloofvvaerdigh en vvaerſchijnelijck verhael te bedecken, en Meyer, t'vvijffelachtig in ſijn vaderland, haer nu deſe naem geeft, en haer dan onbeſchroomdelijck de naem van Ballioli toevvijſt, ſoo ſal ick te ſtouter ſeggen, dat ick bevind dat'er over vijf hondert jaren een dorp in Henegou, onder de naem van Belgiolum bekent heeft gevveeſt, en dat ick verſtaen heb, niet van ſlechte en ongeachte meeſters, gelijck uyt het geſchrift van Odon, Biſſchop van Kamerijck, en uyt de Chronijcken der Guiſards*; (welcke Chronijcken echter, naer 't oordeel der Geleerden, veel verbetering behoeven) *maer, om niet te veynſen, met eendrachtige toe-ſtemming van alle Geletterden, dat het lof van de outheyt aen deſe Vlaemſche ſtadt gegeven vvert, en dit volgens de getuygenis van onſe voor-ouders, die ſeggen dat ſeker Hertogh Artus, door bevel van de Vorſt van Nederlandt, een voort-planting naer de oever van de Zee ſondt, die, door verloop van tijdt toe-nemende, ſich Moriners noemden, uyt oorſaeck van de naby-gelegentheydt der poelen, en die in een groote en effe vlackte een ſtadt, naer de vvijſe der andere ſteden van Nederland ſtichten, en die een verkleynende naem van hun vaderlandt gaven. De gene, die nieus-gierig naer d'ael-oude dingen ſijn, leſen van deſe ſaek de Hiſtorie van Lucius van Tongeren, om te beſien vvat licht en lof ſy daer af voor de Belgiolanen oft Bellers konnen vinden: 't is my genoeg dat ick de ſaeck, die van anderen niet verſvvegen is, aengeroert heb.* Dus verre Gramajus. Meyerus ſchijnt met dit ſelve gevoelen over een te ſtemmen, in ſijn vertoogh der Vlaemſche geſchiedeniſſen, in 't derde Boeck, daer hy ſeght dat de Belgen oft Neêrlanders, van Cæſar geſlagen, en aen de poelen van Vlaenderen gedreven, ſijn vaderlijcke ſtadt geſticht hebben, die echter, gelijck hy ſeyt, in een out boeck, *Bellula* genoemt wort.

Voorts, de Stadt heeft haer begin van 't Kaſteel, dat van de Noormannen verwoeſt, en door Arnulphus, Marck-Graef van Vlaenderen, weêr opgebouwt wiert, indien de Bertiniſche Iaer-boecken gelooft mogen worden. Dit Kaſteel wiert van Robert de Vries verſterckt, en onder hem de Stadt beſloten, en met wallen omringt. Maer op dat niemant, haer tegenwoordige ſtaet aenmerckende, van verwondering getroffen ſou worden, ſoo ſullen wy onſe toevlucht tot haer begin en oorſprong nemen; oft indien die, door de menighte van haer ſware elenden, onder haer puynhoopen bedolven ſijn, ſoo ſullen wy ten minſten ſekere tekenen en mercken van de namen, na de neêrlaegh en ondergang, krijgen. Dicht by de marckt is een plaets, die bemuurt is, *Muurdijck* genoemt, en noch een ander, met een graft omringt, die *Steê-graft* genoemt wort. Men ſiet daer oock de plaets van 't Kaſteel, ſoo naeckt en klaer, dat men die met een half oogh vinden kan, van 't welck de waerdigheyt van Burgtvoocht geſproten is. Men kan eenige ſekerheydt van haer muren, graften en veſtingen geven, ſchoon ſy niet ſoo vaſt en ſterck waren, dat ſy, in 't jaer cIↃ ccXIII, in de Franſche oorlog, 't gewelt konden tegenſtaen, voor welks wapenen en brant alles wijken en ſwichten moeſt. De Burgers begonnen na deſe ellenden naeuwelijcks adem te ſcheppen, toen by ongeval een tweede brant de helft van de ſtadt wegh-ruckte. Het jaer, in 't welck dit gebeurde, wort met deſe regel aengeweſen: *Oorſprong.*

BALLIOLVM INCENDITVR.

Dat is:

Belle verbrande.

Dit ongeluckigh geweſt van Vlaenderen heeft dickwijls de ſlagen van 't ongeluck geproeft, en veel neêrlagen, nu van d'Engelſchen, en dan van de Franſchen, geleden; gelijck oock eens door de Volders van Ypren. Maer de grootſte neêrlaeg, en de ſwaerſte ſlagh, die ſy gevoelt heeft, was onder de Hertogh van Gloceſter, in 't jaer onſer verloſſing cIↃ cccc xxxvI, toen, door een algemeene brant, die ſich over al verſpreyt had, al de gemeene, gewijde en beſondere gebouwen (want deſe Stad was treffelijck en heerlijck betimmert, en wel bewoont, ſchoon ſy toen met geen muren omringt was) neêrgevelt, en tot aſch gemaeckt wierden: in voegen dat men in 't volgende jaer de gront- *Ongevallen.*

BALLIOLVM *vulgò* BELLE.

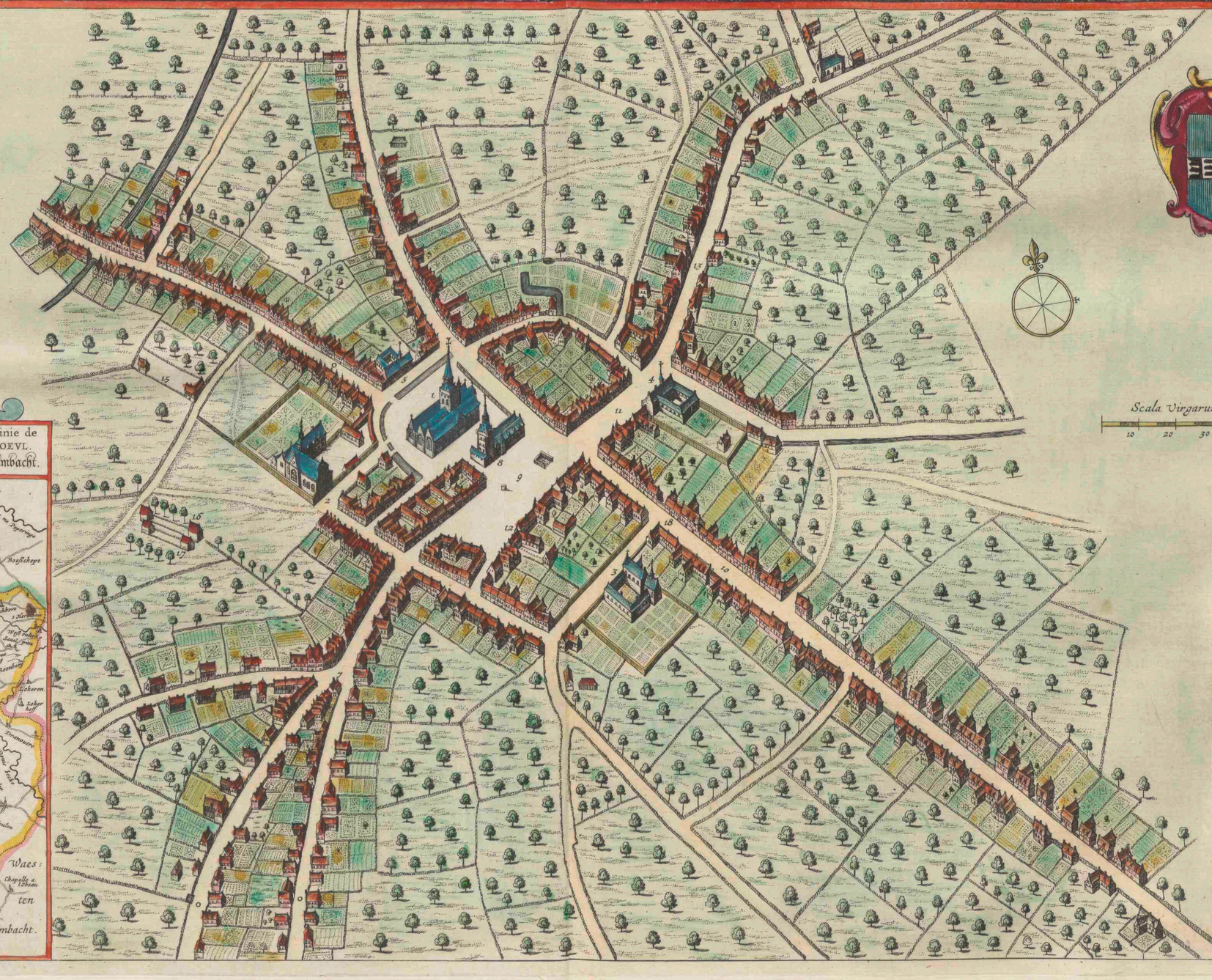

Amplissimo Prudentissimoque
MAGISTRATVI
VRBIS et DITIONIS
BALLIOLANÆ
D.D.
Vedastus du Plouich Geom.

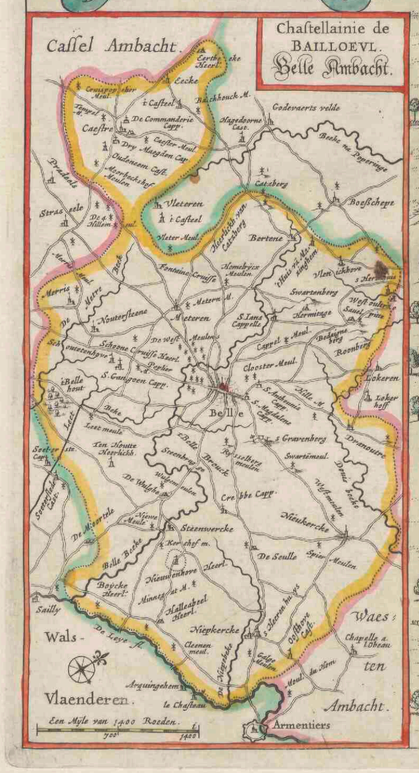

Scala Virgarum Flandricarum.

10 20 30 40 50 60

1. *Ecclesia parochialis S. Vedasti*
2. *Collegium Societatis Iesu*
3. *Monasterium P.P. Capucinorum*
4. *Xenodochium Nigrar. Sororum*
5. *Sorores Griseæ*
6. *Capella D. Magdalenæ*
7. *Capella Occidua*
8. *Prætorium Vrbis et Territorij*
9. *Forum maius*
10. *Forum Boarium*
11. *Forum Porcinum*
12. *Prætoris Summi Domus*
13. *Platea Orientalis*
14. *Platea Iprensis*
15. *Domus Sclopetarior. S. Barbaræ*
16. *Domus Balistariorum S. Georgij*
17. *Domus Sagittarior. S. Sebastiani*
18. *Scola Pauperum*
o. *Limites Iurisdictionis Vrbanæ*

veſt des torens van de Kerck, en drie jaren daer nae de grontveſt van 't Stadthuys weêr van nieuws leggen moeſt. Wat ſal ick van de brant van drie hondert huyſen, in 't jaer cIↃ IↃ v, verhalen, toen d'oude boecken, en de geſchriften der ael-outheden van deſe vlam verſlonden wierden? Waer toe de vijfde dagh van Auguſtus, des jaers cIↃ IↃ LXXXII, weêr opgehaelt, dewijl ſy door de verbranding van de geheele veſting ſoo vermaert is, dat ick met recht twijffel oft Vlaenderen ooit ſoo beweenelijck een vlam geſien heeft? De verdelging echter van 't jaer cIↃ IↃ c v was ſoo groot, dat men de geboorte-dagh van deſe weêr opgeweckte ſtadt wel ſedert deſe tijdt magh rekenen. Want het was nootſakelijck dat Keyſer Karel, gelijck een goet Vader van 't Vaderlandt, in 't jaer cIↃ IↃ c XVII, haer de ley-banden van haer kintsheyt af nam, door de vernieuwing van haer wetten, vryheden en voor-rechten, en dat hy haer leerde gaen, en ſich te kleeden, door de vergunning der Marckten, die hy twee jaren daer nae aen haer gaf, om in September gehouden te worden. Hy verſorghde haer oock weêr van Beſcherm-Heeren en Voetſters, door d'oprechting van haer Overigheydt, en ſchreef haer weêr nieuwe wetten voor, en volghde, in 't verkieſen der Overigheden, het voorbeelt van Yperen, en in 't voorſchrijven der wetten dat van Caſſel. Dit is d'oorſaeck van dat, ſedert deſe tijdt, jarelijcks, naer hun gebruyck, (gelijck hier nae breeder geſien ſal worden) een Advocaet oft Voor-ſpraeck, met negen Schepenen, en vier Raets-heeren, die ſy bevredigers oft middelaers noemen, door d'afgevaerdigden van de Vorſt verkoſen worden. Ick heb negen geſeght, want ſoo veel hebben 'er geweeſt ſedert het jaer cIↃ IↃ LVI, vermits 'er te voren niet meer dan ſeven waren. Van deſe Raedt is, alreê een lange wijl geleden, *M. Giſlerius de Poortere*, Rechtsgeleerde, een man, die om ſijn geleertheydt en voorſichtigheydt gepreſen wort; en met hem, in 't jaer cIↃ IↃ c XXXVI, d'Orateur en Penſionaris *Petrus de Bane*, een man, die door de kennis der wetten vermaert is. De Schout is de bedienaer van 't gerecht. De gene, die dit ampt bedient hebben, 't welck onder d'anderen van hooge achting by de Bellers is, ſijn, gelijck ick heb konnen beſpeuren, *Robert van Thiennes*, van *Lombiſe* genoemt, Heer van Caeſtre, Ridder; *Henrick de la Chambre*; *Karel van S. Omer*, Heer van Moerbeke, Ridder; *Petrus van S. Omer*, Heer van Hollebeke; *Franciſcus van S. Omer, van Moerbeecke* genoemt; *Philippus van Moerbeecke*, *Adolf van Pamele*, Heer van Lievin; *N. Deſtourniel* Ridder, Baron van Doulieu, Heer van Steenwercke; *Karel de Bernemicourt*, Ridder, Onder-Graef van Thieulloye, in welcks plaets gekomen is ſijn ſoon, *Franciſcus de Bernemicourt*, Ridder, Heer van Douvrin, Frevin, Wachin, le Maiſnil, Fillieures, Gallants, S. Ricquier, le Vallentin, en meer andere. Sijn Stedehouder in dit ampt was onlangs *Ioannes de Rijſpoort*, wiens verdienſten ſoo hoogh van Gramajus verheven worden, dat hy ſeght dat deſe man de Konſt-goddinnen, en de Bevallijckheden, geſellinnen der Konſt-goddinnen, tot voetſter gehad, en dat hy in alle geeſtigheden uytgemunt heeft. Maer dit ampt wort tegenwoordigh bedient van ſijn ſoon *Giſlenus de Rijſpoort*, die ſijn vader gelijck, en in alle goede en treffelijcke konſten opgevoet is. De gemeente van Belle heeft oock een *Schout*, die in civile oft burgerlijcke ſaken d'eyſſcher en uytvoerder is. Dit ampt wiert onlangs bedient van *Egidius VVaele*, een voorſichtigh en yverigh man. De waerdigheydt van Burghvooght (die, gelijck elders, hier oock uyt-ſtekende heeft geweeſt) was erffelijck in verſcheyde geſlachten, die by oudts edel en vermaert geweeſt hebben, en onlangs in 't geſlacht van Liedekercken, en des Barons van Heule.

Overigheydt.

Het gemeen volck geneert ſich met de wevery en verwery der lakenen, die ſy daer goet en wel maken: en hoewel d'inwoonders onlangs door de laſt van ſoo veel elenden verdruckt, en, met d'andere ſteden van Vlaenderen van de rampen der oorlogen overſtolpt waren, ſoo blijven ſy echter in hun plaets en wooning, en pogen de ſchade, door 't raſen der vyanden hen aengedaen, te verbeteren. Doch de koopmanſchap, die in deſe plaetſe meeſt gedaen wort, beſtaet voornamelijck in garen, 't welck in wittigheyt de ſneeu overtreft, en in groote overvloet naer Engelandt, en naer d'andere landtſchappen, met groot gewin der inwoonders, gevoert wort. Daer heeft in Vlaenderen een geſlacht geweeſt, 't welck de naem van Belle voerde, en eertijdts machtigh en vermaert was. Balduinus nam, in 't jaer cIↃ XCVI, uyt dit geſlacht tot gemalin *Euphemia*, de dochter van de Stadtsvoocht van S. Omer, *VVillem* genoemt, en van *Meliſenda*, de dochter van *Arnulphus Pinciniacenſis*, uyt het Koninckljck bloet van Karel de Groot. Beſie hier af Meyer, in ſijn Iaer-boecken, op 't jaer cIↃ LXXXIV. Uyt deſe Meliſenda ſijn geſproten *Gerard* en andere. Maer *Gerard* had een ſoon, *Balduinus van Belle* genoemt, van de welck gewach gemaeckt wordt op de jaeren 1142, 1151, 1158, 1161, 1177 en 1187, in de regiſters van verſcheyde Klooſters, omtrent Yperen gelegen. Deſe Balduinus trouwde tot ſijn gemalin de Burghtvooghdes van Yperen, en

't Volck.

en had een broeder, *Gerard van Belle* genoemt, omtrent in de selve tijdt Slotvoogt van Aldenborch; van welcks gemalin, Virginia genaemt, op 't jaer cIↃ c xc ix, en in de volgende jaren, gewach gemaeckt wort.

Kerck van Belle. De Bisschop van Terrouaen heeft in voortijden verscheyde rechten, en gewijde inkomsten in Belle, en in 't landt daer af gehadt; het welck sijn nakomelingen noch genieten. Jae selve de Kerck van Belle behoort aen de Kerk van Terrouaen, op-sicht hebbende op 't gros van 35 Prebenden van de selve Kerck, gelijck de registers, die t'Yperen bewaert worden, getuygen. Dese inkomsten wierden eertijdts onder de Bisschop van Terouaen, en sijn Capittel gedeelt. Wijders, onder dese voorstant en bescherming van Belle hebben de Deken, en 't Capittel, tot begiftiging van de gewijde uyt-vaerden, sedert twee tienden, *van Bilke*, en *van Brouckburgh* genoemt, verkregen. In 't jaer cIↃ cc xc verkocht *Petrus de Bilke Schilt-knaep*, sijn tiende *van Bilke*, dat hy beneden de Parochien van Belle, en van S. Jans Kapel had, ter plaetsen, die *Outersteen*, *Middelhoeck*, *Oosthoek*, *Kapelhoeck*, *Meybrinckhoeck*, dat is, *Mannebrigge-hoeck*, *Quaethem*, en *Broete*, en dat hy te leen van de Heer, de Graef van Vlaenderen, had, die jarelijks 63 Parijsche ponden op-brachten, voor de waerde van 1100 Parijsche ponden, aen de Kerck van Terrouaen. Maer in 't volgende jaer, te weten cIↃ cc xci, verkocht den edelen Heer *VValterus van Broeckburgh* sijn tiende, die hy beneden de Parochy van Belle had, en te leen besat van *Eustachius Hauvveel*, die haer weêr van de Graef van Vlaenderen te leen had, en die jarelijks 17 Parijsche ponden opbracht, met toestemming van sijn gemalin en erfgenaem, aen de selve Deken en 't Capittel, voor 29 Parijsche ponden: in welcke beyde tienden het Capittel, door 't bevel van Guido, Graef van Vlaenderen, eeuwelijk en erffelijck ingeset wiert. Alexander de derde bevestighde, in 't twintigste jaer van sijn Pausdom, en in 't jaer cIↃ c lxx ix nae Christus geboorte, de Kerck van Belle aen 't Bischdom van Terrouaen; gelijck oock deê Calixtus de tweede, die terstont op hem volghde. Voorts, dese Parochie-Kerck van Belle is den Bisschop *S. Vedastus* en *S. Leonardus* toe-gewijt, die, voor de Nederlandtsche beroerte, groote toeloop der gelovigen en Godtvruchtigen hadt. Maer dese Kerck, te voren onder de Terrouaensche Bisschop staende, behoort nu onder de Bisschop van Yperen. Sy is een moeder van veel Kapellen daer rontom, en voornamelijck van vier, die hun naem van soo veel gewesten des hemels verkregen hebben; hoewel het niet in voortijden soodanigh geweest heeft, en dat de gene, die naer de zuyd-sijde gesien wort, door gewoone achtbaerheyt, tot een deel van de Parochiale uytsteeckentheydt verheven, en met de naem van S. Jan genoemt is. Men singt dagelijcks in dese Kerck de Kanonijcke uren, en, gelijck Gramajus seght, die 't daer gehoort heeft, soo soet en lieffelijck een gesang, dat men in geheel Vlaenderen niets soeter hoorde. Hier is oock ingestelt een heyligh gebroederschap, ter eeren van 't H. Sacrament, en oock van de Rosekrans, en van S. Joseph, die Christus op-voeder heeft geweest. Men vont daer eertijts noch veel andere gebroederschappen, die nu verdwenen sijn. Twee Pastoren hebben toesicht over 't volck, van de welcke de gene, die de rechte sijde van 't koor besit, van de Bisschop van Yperen, en d'ander, die aen de slincke sijde is, van 't Bolonienesche Capittel gestelt wort. De gene, die tegenwoordighlijck dit ampt Godtvruchtighlijck bedienen, sijn *Karel Blommius*, en *Henrick van Rouvroy*, aensienlijcke mannen door hun geleertheyt en Godtvruchtigheydt. Men sagh eertijdts in dese Parochy-Kerck de graf-schriften der Schouten van dese Stadt, en van 't landt van Waes, namelijck, van *Petrus de Cerf*, Ridder, en van *Clara van Corenhuyse*, sijn gemalin, in 't jaer cIↃ cccc xl: oock van *Johannes de la Dovie*, die in 't jaer cIↃ cccc lxxx bloeyde; van *Balduinus de Eka*, krijghs-helt van Jerusalem, en van andere deurluchtige mannen. Men vont daer oock oude Autaren, in de tijdt, als dese Kerck bloeyde, daer 't jaer, in 't welck sy gemaeckt waren, opgeschreven was.

Pastoren.

Kloosters. Men siet daer twee kloosters voor de vrouwen, van verscheyde ordeningen, en men sagh 'er eertijdts oock een huys voor de melaetschen, van 't welck men noch een kleyne Kapel siet, te weten aen de wegh, langs de welcke men naer S. Antonius Kapel gaet, met de naeste huysen, die tot wooning aen de melaetschen dienden. Dese plaets is t'aengenamer om t'aenschouwen, om dat sy van lustige beemden, en vermaeckelijcke boomgaerden omringt is. Voorts, de Jesuiten, die te Belle opgerecht en bevestight sijn, hebben, met toestemming en bevestiging der Kerckelijcke en weereltlijcke rechten, d'inkomsten van dit huys der melaetschen op sekere voorwaerden ontfangen, op dat sy (dewijl dese sieckte ten meestendeel verdwenen is, Godt sy lof) tot beter dienst en gebruyck voor de gemeente besteet souden worden. Het eerste der vrouwen kloosters is dat van de Swarte susters, naer de regel van S. Augustinus, die groote diensten doen, en de krancken, schoon van besmettelijcke sieckten aengetast, bystaen, en met goetvinding van Guido, Heer van Namen, op-gerecht. 't Ander klooster

Huys der melaetschen.

Iesuiten.

is dat van de Graeuwe Susters,die naer S. Franciscus regel leven,en in 't jaer cIↃ cccc LXXXVI van de Bisschop van Terrouaen bevestight sijn, van de welcke het oock, terwijl hy Bisschop was, gereformeert en herstelt wiert. Hier was eertijdts oock een Klooster der Begijnen, dat in Augustijn-Susteren verandert is. Onlangs is oock te Belle,door *Thomas de Svvarte*, ingestelt en opgerecht een Schole voor d'arme kinderen, op de selve wijse als die van Yperen.

Iesuiten. Eer de Jesuiten een woning te Belle hadden, sonden de gene, die t'Yperen woonen,veel jaren lang derwaerts eenige van hun mede-broeders, die daer in de tijdt van de Advent,en van de Vasten,en in d'andere plechtelijcke vier-dagen, de dienst, die den Jesuiten toe-gepast is, bedienden,ja soodanigh,dat meer dan twintigh jaren lang eenige mannen van dit geselschap de geheele vasten lang hun werck daer deden, en van de Christelijcke saeck tot het volck spraken. Dit bracht te wege dat naer dese plaets, in 't jaer cIↃ IↃ c XIV,een bestandige besending ingestelt wiert, ja soodanigh,dat voortaen niet meer nu d'een, en dan d'ander, derwaerts wiert gesonden, maer een vast verblijf voor hen bleef. Doch dese ordening stont echter onder d'ordening van Yperen,tot dat, in 't jaer cIↃ IↃ c XVII, op de vijftiende van Julius,sy vry gesproken, en van d'ordening t'Yperen ontslagen en los gemaeckt wiert. In 't jaer cIↃ IↃc XXV, in April, wiert dit verblijf in een vergadering en eyge wooning verandert, daer sy onlangs een Kerck, onder de beschutting van de heylige Joseph, gebouwt hebben. In de Kapel van de Maeght Maria, in de Parochiekerck wort, sedert eenige jaren herwaerts, een beeltenis van de selve Maeght,met groote eer-bewijsing, ge-ëert, de welcke van een eyck gemaeckt is,en eertijts te Foye,in 't land van Luyck, geplaetst was, en sedert, in 't jaer cIↃ IↃ c XXXV, met gedurige gebeden, naer dese plaets gebracht wiert, achter de welcke d'Overigheydt, het volck, en d'yverige jonckheyt, met fackels voorlichtende, volghde. S. Ignatius, stichter en insteller van de Jesuitsche ordening, wort daer oock aendachtelijck ge-ëert, voor welcks beeltenis veel offerhanden,en een groote menighte van lampen en was-kaersten,die daer in ordening branden, gesien worden.

Capucinen. De Capucinen wierden hier in 't jaer cIↃ IↃ c XXIX opgerecht, en, onder *Franciscus de Bernemicourt*, Baljuw oft opperste Schout, en onder *Cornelius du Bur*, en *Mattheus Baert*, Burgermeesters, een ruyme en breede plaets tot hun woning gegeven,die oock om haer aengenaemheydt prijselijck is, gelijck dit gewest van alle vermaeck overvloeyt. Eer sy dus aengenomen wierden, waren sy toegelaten van d'Overigheyt des Ambachts van Belle, tot aen 't jaer cIↃ IↃc XXVIII, tot welckers aenneming voornamelijck arbeyden *Gislanus de Rijspoort* Schout, *Ægidius Velleus* Schrijver, en d'overigen van de Raedt, die veel geldt te samen vergaderden, om gront, tot stichting van 't Kloosters, te koopen. Maer in 't jaer cIↃ IↃ c XXXI wiert de grontvest van de Kerck geleght, door *Karel Blomme*, Stedehouder van *Johannes vanden Halle*, Heer van Argest, die, om sijn groote miltdadigheden aen dit Kloosters,met recht de Stichter daer af genoemt wort. De Stadt en 't Ambacht van Belle betoonden sich wonderlijck miltdadigh tegen dit Kloosters; gelijck oock eenige besondere lieden, onder de welcke *Magdalena de Courtevville*, Vrou van Wilde, de weduw van een Burgermeesterlijck man te Veurne, byna de prijs behaelt heeft. De Kerck draeght de naem van S. Karel Borromæus, in de welck d'overblijffelen der heylige martelaren van Theben bewaert worden. D'oversten van dit Kloosters sijn geweest *Pater Ignatius van Dendermonde*, in de jaren 1628, 1629, 1630; *Pater Franciscus van Bergen* in de jaren 1631,en 1632; en *Ignatius van Dendermonde* weêr in 't jaer 1633; maer *Hubert van Yperen*, een man van uytmuntende sedigheyt,tot aen de jaren 1634,1635, en 1636.

Prioorschap van S. Antonius. By dese stadt was oock eertijds een Prioorschap van S. Antonius Ordening, door de Graef van Vlaenderen begonnen, en van Philippus de Goede, Hertogh van Borgonje, met inkomsten vermeerdert, daer in de Canonijcke uren gesongen wierden. Maer toen het kloosters van S. Jan de Dooper, van Benedictus ordening sijnde, met de steden der Moriners verwoest was, en toen de goederen daer af verdeelt waren, van de welcke de helft, en misschien meer aen de Franschen gekomen waren, na dat sy door d'Abten, die daer in geset wierden, byna ingeswolgen waren, wiert, met Koninckljcke en Pauselijcke toestemming, dit Prioorschap aen de voorgenoemde Abdy gegeven, in 't jaer cIↃ IↃ LXII, welcks Priesters het nu besitten, en, van Yperen gesonden, daer de Goddelijcke dienst waer-nemen. Vele misbruycken sijn in dit selve Prioorschap geschiet, onder schijn van Gods-dienst. Want daer waren eertijts eenige bedriegers, die, ick weet niet met wat waen-geloof en bedroch, en door d'omdraging der reliquien oft overblijffelen van de heylige Antonius, gelijck sy valschelijck verdichten, het volck bedrogen en uytstreken.

Geleerde mannen. Onder de geleerde mannen van Belle heeft met recht de voorgang *Egidius de Koninck*, Priester der Jesuiten, en Godt-geleerde, van de

de welck Sanderus ergens ſpreeckt. Onder deſen magh oock getelt worden *Antonius Meyer*, broeders-ſoon van Henrick Meyer; want hoewel hy te Vleteren by Belle, een dorp in 't gebiedt van Caſſel, geboren is, ſoo is hy nochtans van Belle herkomſtigh en geſproten. Deſe heeft, naer 't voorbeelt van ſijn oom, eerſt de Schole der geleertheydt te Tienen in Brabant, drie mijlen van Leuven, daer na te Camerijck, en eyndelijck t'Atrecht, de hooftſtadt van Artoys, met eer en nuttigheyt, door ſijn gedichten en ongebonde redenen, van de welcken in de boecken en Schrijvers van Vlaenderen gehandelt wordt, geopent. Hy heeft verſcheyde gedichten in 't licht gebracht, en de Iaer-boecken van Jacob Meyer, ſijn oom, na des ſelfs doodt, uytgegeven, tegen wil en danck van eenige Grooten, die ſoo nut een werck pooghden te dempen, en uyt te roeyen. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ c xvii, op de ſeven-en-twintighſte dagh van October.

Men kan hier noch by-voegen *Adolphus du Bur*, ſoon van Cornelius du Bur, een man van d'oude deught en oprechtigheydt, die twee-en-vijftigh jaren lang het Schatmeeſterſchap van Belle, en dickwijls het Burgermeeſterſchap bedient heeft, en broeders-ſoon van *Vincentius du Bur*, Abt van S. Jans Kerck, oock een loffelijck man. Deſe Adolf, in 't Kaſteel der Moriners, Canonick van de heylige Petrus ſijnde, ſchreef een boeck van bedenckingen op de ſeven ween van de heylige Moeder Gods, uyt oorſaeck van 't heylige gebroederſchap, 't welck van deſe verborgenheyt by de Bellers op-gerecht was.

Franciſcus Roſa van Belle, een treffelijck Rechts-geleerde en Philoſooph oft Wijs-begeerige, ſchreef by ledige uren verſcheyde gedichten, met een ſoete en vloeyende ſtijl. Hy was in 't eerſt Procureur generael van Vlaenderen, ſedert Raets-Heer, en eyndelijck Raedt in 't hooge Hof van Mechelen, en meeſter der Requeſten oft verſoeck-ſchriften; een eerwaerdigh, ſedigh en geleert man, die aen Nederlandt groote dienſten gedaen heeft.

Franciſcus Thorius van Belle, Poëet, Genees-meeſter en Wiskonſtenaer, een ſeer geleert man, en een ſeer gemeenſaem vrient van Dionyſius Harduinus, een groot Lief-hebber der geleertheyt, en Rechts-geleerde, die in 't jaer cIↃ IↃ lxii leefde. Hy bracht in 't licht een verklaring van Iohannes Straſelius van Pythagoras gulde gedichten, en maeckte een brief voor dit boeck, dat in 't ſelve jaer te Parijs gedruckt wierd. Hy ſchreef oock eenige Satyr-dichten, en opſchriften, en eenige treurige dichten over de doot van de ſelve Straſelius.

VVillem van Corenhuſe van Belle, Rechts-geleerde, uyt een oudt en edel geſlacht by de Bellers geſproten. Hy was eerſt Raets-Heer en Preſident in 't Hof van Hollant, en daer na in dat van Vlaenderen; een man, die door ſijn ſtaticheydt, ſedigheydt, en groote verdienſten aen de gemeente vermaert heeft geweeſt, en ſich getrou aen Godt, en aen de Koning, in de ellendige en glibberige tijden, getoont heeft. Hy, noch jong ſijnde, gaf een klaer bewijs van ſijn geleertheyt, in 't uytgeven van ſijn verdeeling en ordening der Pandecten van de Burgerlijcke Rechten. Dit boeck, meer dan eens gedruckt, kleeft geſtadelijck aen de handen der Geleerden.

Iacob Meyer, de ware Livius van ons Vlaenderen, is in 't jaer cIↃ cccc xci te Vleteren, dat oft onder Caſſel, oft onder Belle behoort, geboren. Hy, van ſijn teere jaren af de oeffening der geleertheyt, door de welcke wy tot de menſchelijckheit onderweſen worden, omhelſt hebbende, oeffende ſich te Parijs in de Philoſophie en Godtgeleertheydt. Hy, weêr in ſijn Vaderlandt gekeert, en tot het heylige gewijdt, nam ſijn wooning t'Yperen, en hielt groote vrientſchap en gemeenſaemheydt met Johannes Deſpauterius, Eraſmus van Rotterdam, en anderen. Hy opende ſedert de Schole der geleertheydt te Brugge, met groote toeloop en vrucht der toehoorders. Hy, 't ampt van onderwijſen verlatende, en alreê van hooge ouderdom ſijnde, begaf ſich ter bediening van de Kerck te Blanckenbergh, en, over de ſeſtigh jaren out ſijnde, wiert van een felle koorts aengetaſt, en in 't graf geruckt, in 't jaer cIↃ IↃ lii, en wiert te Brugge in S. Donaes kerck begraven. Hy ſchreef getrouwelijk en beknoptelijk tien boecken der Vlaemſche geſchiedeniſſen, te weten, van d'oorſprong, outheydt, edelheydt, en afkomſt der Graven van Vlaenderen: oock ſeventien boecken der jaerlijkſche ſaken van Vlaenderen, met eenige Geeſtelijcke lof-ſangen, en Godtvruchtige gedichten, eenige Aenteeckeningen over twee lof-ſangen van Aurelius Prudentius, d'eerſte van de wonderdaden, en 't ander van twee martelaren. Daer beneffens eenige mengel-vaerſen, en d'oorlogh van Philippus de Schoone tegen de Vlamingen, die hy ſedert verbeterde.

Jodocus Courtevvilius, Ridder van Calatrave, van edele af-komſt by de Vlamingen, in de hooghſte achting by de Catholijcke Koning Philippus de tweede, en Geheym-ſchrijver van Staet by de ſelve Vorſt in Spanjen. Wy ſullen ſijn lof hier niet breeder verhalen, dewijl Sanderus elders wijtluchtigh van hem ſpreeckt.

Petrus Bollius, Prieſter der Jeſuiten, te Belle geboren, wiert van Gregorius de xiii, tot de bekeering

keering der ongeloovigen, naer Indien geſonden, daer hy, met groote vreught en gewin der ſielen, Chriſtus Euangelium den Heydenen voor-gedragen heeft.

Petrus Pintaſlour, die van vele onder die van Belle, en van anderen, onder de Caſſelers getelt wort, was de tachtighſte Biſſchop van de Kerck te Doornick; een oprecht man, ſuyver van leven, en mildadigh aen de armen. Indien ghy meer van hem begeert, ſoo beſie het Chriſtelijck Nederlandt van Raiſſius, daer meer van hem geſproken wort.

Petrus Theobaldus van Belle, Prieſter, en Poëet, gelijck Harduinus getuyght, ſchreef eenige gedichten; gelijk oock *Henricus Theobaldus* de blinde, Redenaer van Belle, miſſchien ſijn broeder, doch my onbekent.

Petrus en *Henrick van Rouvroy*, broeders, en Godts-geleerden, van de welcken d'eerſte eenige treffelijcke gedichten heeft geſchreven. D'ander heeft in de Kerck van deſe ſtad, ſijn geboort-plaets, het ampt van Paſtoor, met groote lof bedient, gelijck hier voor aengeweſen is, daer van de Paſtoren van de Kerck geſproken wort.

WYNOXBERGEN.

Oorſprong van de naem.

GElijck de plaetſen der ſteden niet van hun Stichters verkoſen ſijn, dan naer dat ſy die bequaem tot hun gelegenheydt geoordeelt hebben; ſoo hebben ſy die oock gemeenelijk met ſodanige namen genoemt, die hun oorſprong van de gront, en van 't lant, op 't welck ſy gebout ſijn, nemen. In deſer voegen verhaelt Schrick, (in ſijn een-en-twintighſte boeck der Oorſprongen, op het jaer van Chriſtus geboorte 716, daer hy van S. Wynoks doot en predicatie ſpreeckt) dat deſe ſtadt, te voren Groenenbergh genoemt, d'oorſprong van haer naem van de groene bergh gekregen heeft, die eertijts in de voorſtadt was, maer nu al over hondert en vijftigh jaren in de ſtadt beſloten, en op de welck gebout, en aen de heylige Wynok uyt Bretagne, een man van uytmuntende edeldom en godvruchtigheyt, gewijd wierdt de Benedictijnſche Abdy voor de mannen, eerſt uyt Wormholt, en ſedert uyt S. Martens kerck te Bergen, door Balduinus Schoonbaert derwaerts gevoert. Sy is, gelijck Gramajus ſeght, ſeer rijck van inkomſten en heerſchappyen; en d'Abt daer af beſit de tweede plaets onder d'Abten van Vlaenderen. De ſelve Gramajus noemt haer Wijnbergen, ſchoon anderen haer alleenlijk Wijnock noemen. Hy veſt haer benaming op een ſeer out Martelaers-boeck van Terouaen, daer in hy, gelijck hy ſeght, Wijnen geleſen heeft, van 't welck hy niet wanſchickelijck Wijnbergh, oft Wijnox-bergen maeckt, gelijck Beaumont oft Schoonen-bergh, S. Geertruydenbergh, en andere diergelijcke benamingen van andere plaetſen gemaeckt worden. Deſe bergh, van de welck wy nu ſpreken, treckt de gene, die hem aenſchouwen, in verwondering op; ſo aengenaem en vermakelijk is hy, om d'oogen tot ſich te trecken: want hy is niet verder dan een mijl van de groote zee, noch min van de poel, eertijts Moere genoemt, en ruym een mijl van de boſſchen. Ick acht dat in de tijdt van S. Wijnok, te weten voor 't jaer ſeven hondert, deſe bergh, ſoo na aen de zee gelegen, van weynigh menſchen bewoont wierd, vermits het ſchijnt dat S. Bertinus, S. Wijnok, en ſijn medebroeders tot de volmaecktheyt van een eenſaem leven geſonden heeft, dewijl ſy door d'oeffeningen van een enge tucht geregelt en bequaem geoordeelt wierden. Hondert jaren daer na, te weten in 't jaer onſer verloſſing 814, toen, gelijk ick acht, de menighte op 't gerucht deſer heylige mannen quam toeſchieten, wierd deſe plaets onder de dorpen getelt, en van Gobert van Steeland, beneffens drie-en-dertig andere dorpen, aen d'Abdy van S. Bertijn geſchoncken. Maer toen noch andere hondert jaren verloopen waren, wierd deſe berg door Everard van Bergen, tot beſchutting der Chriſtenen tegen de woede der Denen, ſterk gemaeckt, gelijck de Bertijnſche Iaerboecken, op 't jaer 932, getuygen. Indien men ſeyde dat deſe bergh voor deſe tijt met eenigh muurwerck beſloten was, ſoo mocht men weder antwoorden, dat dit in 't jaer 882, door de woede der Noormannen, verdelght wierd. Ick geloof oock gewillighlijck dat Willem, overſte der Noormannen, (die, gelijck de hiſtorien met klare woorden verhalen, Vlaenderen ingenomen, en de dorpen, aen de zee gelegen, verbrandt heeft) in 't jaer van Chriſtus geboorte 943, even als de blixem, die deur 't ſachte en open heen dringt, en 't harde en weêrſpaltige verplet, onder ſijn andere verwoeſtingen, oock deſe Everardiſche veſting, en de wooning der Monicken, omgeworpen heeft. Dit is noch te waerſchijnelijcker, om dat 'er inde volgende eeuw geen gewach gemaeckt word, en om dat Graef Balduinus, in 't jaer 950, in de vlackte, aen de bergh gelegen, de ſtadt met een wal, en met graften omringt heeft, en een tweede Balduinus, ſijn navolger, in 't jaer cIↃ xx, op de bergh een kaſteel heeft gebout, die binnen korte tijt tot beter gebruyck verandert wierd, gelijck wy terſtont ſullen toonen. Maer Graef Guido, met een enckele wal niet vernoeght, omringde haer met een ſteene muur, en maeckte d'omkring grooter, doch echter ſoodanigh, dat de voorgenoemde bergh buyten geſloten wierd. Doch *Georgius Moer*, de negen-en-dertighſte Abt van deſe plaets, in 't jaer cIↃ cccc xx overleden, voeghde deſe bergh aen de ſtadt, en beſloot hem met een ſtercke muur. Deſe ſtadt heeft, gelijck een Hercules, van haer wiegh af, tegen veel gedrochten moeten ſtijden, en veel elenden uytſtaen, niet om te verwinnen, maer om te lijden. Ick ga de woeſte naem, en de droeve jaren der Noormannen voorby. Maer ick bevind dat, in 't jaer van onſe Salighmaker cIↃ LXXXIII, deſe ſtadt, met al de wooningen van 't klooſter, door een brant, by geval ontſtaen, verſlonden wierd. Sy leed gelijcke ſchade, en uyt gelijcke oorſaeck, in 't jaer cIↃ C XXIII, en weêr in 't jaer cIↃ cc xv, ſoo de Chronijck van Wijnoxbergen waerheyt ſpreeckt, toen ſy tien jaren te voren,

Elenden.

BERGA S^ti WIÑOCI

dimensa, delineata, ad viuum expressa, in hoc denique planum proiecta â
Iacobo de la Fontaine.

NOBILIBVS, AMPLISSIMIS, PRVDENTISSIMISQVE
D.D. SVMMO PRÆTORI, CONSVLI,
CÆTERISQVE VRBIS, ET TERRITORII
BERGENSIS SENATORIBVS.

Pio affectu D.D.C.Q. Iacobus de la Fontaine.

Ædes Sacræ

A. Predickheeren.
B. Susters beneen ghenaemt Roosendael.
C. St Ians Cappelleken.
D. St Maertins.
E. Nieuclooster.
F. Capucinen.
G. St Ians Huis. Hosp^l.
H. Penitenten.
I. Onse L. Grauwe ten dauwe.
K. Patres der Societeit.
L. Susters Bouen.
M. St Winocks Abdie.
N. St Pieters.

Fora

α. Casemart.
β. Visschemart.
γ. Beestemart.
δ. Cleenemart.
ε. Groote mart.
ζ. Vleeshuis.
η. Swinemart.

Ædes Profanæ celebriores.

a. St Ioris
b. St Barbara } Scotterhof.
c. St Sebastians }
d. Weeghuis.
e. Berg van Charitate.
f. Hooghe Schole.
g. Steplatse.
h. Armeschole.
i. den Disch.
k. Stadt huis.
l. Landts huis.
m. Gheuanghenhuis.
n. Huis van min heere den Hooghaillu.
o. Seminarie.
p. Scholen der Societeit.
q. Gasthuis.
r. Cartier van min heere den Prelaet van St Winnocks.

Murorum Ambitus.

1. Dunckerk poorte.
2. Bierne poorte.
3. Neckers torre.
4. Suidt poorte
5. Eertydes Bergpoorte nu ghestopt.
6. Nieuwe poorte.
7. Burreval.
8. Bastarde poorte.
9. Blinde poorte.
10. Swanegat Sluis.
11. de Caie.
12. Inghelsche spreie.
13. Spreie.
14. Het Badt.

Scala 100 Virgarum virgæ 13 pedum.

Iacobus de la Fontaine inuenit et fecit.

voren, dat is in 't jaer cIↃ ccVI, het belegh der Blavetiners van Veurne, onder 't beleyt van Herbert van Wulferingen, en Walter van Honfchoten, kloeckmoedelijck, ja oock geluckelijck, tegengeftaen had: want Chriftianus Buytenfchout, en Gerardus Fajus, dappere Ridders, met een tamelijcke bende van burgers op de beleggers uytvallende, dooden tot een getal van drie hondert, en dreven d'anderen op de vlucht. Seker fy fouden in 't jaer cIↃ cc XCVIII noch erger geleden hebben, foo fy hun ftadt niet gewillighlijck in de handen der Franfchen, die alles met de wapenen vervulden, overgegeven hadden. Ick kan oock haer neêrlaegh, in 't jaer cIↃ ccc II geleden, niet met ftilfwijgen voorbygaen, fchoon de felve Franfchen den burgers in 't leger van Caffel grooter gewelt, dan de ftadt aen deden. Defe ftadt gevoelde niet lang daer na een grooter ftorm van d'inwendige, en de grootfte van d'uytwendige vyandt. Want fy verkofen, in fekere oploop van 't jaer cIↃ ccc XXVIII, een man van 't flechte volck, een der broeders van Wijnok, en, 't welck noch onbetamelijcker is, een booswicht tot overfte, en, met de byftant der Franfchen, de wapenen tegen hun Vorft aentaftende, betaelden de ftraf van hun roeckeloosheyt met de fchade van hun landt, dat wijd en breed verwoeft wierdt, met de verbranding van hun dorpen en met verderf van hun ftadt, die in 't jaer cIↃ ccc LXXXIII, onder de befitting der Engelfchen, en onder de befitting van d'overloopers der Gentenaers, van de Franfchen belegert, en, na de vlucht der Engelfchen, gewonnen, uytgeplondert, en geheel verbrant wierd, jae foodanigh, dat 'er niet meer dan drie gewijde gebouwen overbleven. Defe verdelging en elende word van Thomas Diaconus, in fijn Chronijck, beweent. Seker, het fchijnt dat de Franfchen d'ondergang van defe ftadt gefworen hebben, en dat de haet tot de nakomelingen overgegaen is. Meyer befchrijft heel naeukeurighlijck defe lefte neêrlaegh der borgers, die, in 't jaer cIↃ ccc LXXXIII, onder Lodewijck van Male gebeurt is; en de gene, die meer befcheyt hier af begeert, fpreeck hem aen.

Burgerlijcke beftiering.

Maer 't is tijt dat wy tot haer burgerlijcke beftiering, en tot de ftaet van haer heerfchappy voortgaen. Ick fal my niet verletten met te twiften op de gift van defe ftadt door *Gobert van Steeland* aen 't kloofter van Bertijn, al meer dan acht hondert jaren geleden. Ick ftel dan de Graef van Vlaenderen tot Heer hier af, ten deel om fijn opperwetten, en ten deel om fijn befcherming en voorftant over de kloofters van Wormholt en Bergen; diens Leenman, beneffens eenige anderen daer omtrent, Robert van Caffel was, uyt oorfaeck van de ftadt en 't ambacht. Om welcke reden Jolantis, Roberts dochter, aen de Heer van Bare gehuwt, eenigh recht op de beyde deelen aen hem overgaf, doch vergeefs, vermits Lodewijck van Male, by flotvonnis van 't jaer cIↃ ccc L, in de maent van Auguftus, verklaerde, dat Robert geen recht van eygendom, maer van onderpant daer op hadt; in voegen dat dit lit in defer wijfe weêr aen 't lichaem van Vlaenderen gevoeght, en federt noyt weêr daer af gefcheyden is. De waerdigheyt van Ondergraef kreegh dieshalven haer voortgang, die van 't geflacht van Stavele tot aen dat van Horn, en van dit weêr aen Remigius van Hallut, in 't jaer cIↃ IↃ LXVII, overgegaen is, die dit ampt aen de Longinen verkocht, en nu aen Philippus van Orofien, een deurluchtigh Ridder, gekomen is. De gene, die dit ampt bedient, ontfangt het derde deel der breucken, en heeft gebiet over veel leen-goederen. Het hof der leen-goederen van de Graef, en de rechtftoel der onderfaten is gemeenelijck in 't Stadthuys, aen de top van de bergh gebout, dat oock het *Gijfelhuys* genoemt wordt, om dat daer de gene, die groote vyantfchap tegen malkander voeden, gedaeght worden, en eedt en borghtocht voor d'onderlinge fekerheyt des lichaems moeten ftellen, dat van de Vlamingen *gijfelen* genoemt wordt, gelijck Marchantius onlangs gefchreven heeft. De Raet is byna van gelijcke geftalte, gelijck die van Veurne, en is van overlang, dat is na de wetten en voorrechten van de ftadt, door Guido, in 't jaer cIↃ cc XCVII, beveftight. Daer waren twaelf Schepenen, foo in de ftad, als op 't landt; onder welck getal twee Burgermeefters waren. Nae de vereeniging der beyde rechtbancken, in 't jaer cIↃ IↃ LXXXVII gedaen, worden jarelijcks feventien Schepenen, met de Burgermeefter, verkofen, fes van de burgers, en d'anderen uyt het landt. Het Schatmeefterfchap, gelijck dat van Veurne, was erffelijck aen 't geflacht van Horn. Doch de Raet had het onlangs gekocht, maer is nu weder aen 't geflacht van Horn, en aen Lamorael, Ondergraef van Veurne, gekomen. De Baljuw heeft daer gelijcke macht, als te Veurne, behalven dat defe waerdigheyt door de vooghdy, met defe en d'Ondergraef gemeen, grooter fchijnt. Sy hebben noch een amptman, die jarelijcks verkofen, en Watergraef genoemt wordt, die toeficht op de dijcken, dammen en fluyfen heeft, vermits fy by ervarentheyt weten dat, als hier verfuym in is, dit groote fchade veroorfaeckt, gelijck in 't jaer cIↃ IↃ LXXIX, toen fy fagen dat 'er wel duyfent bunderen landts met water bedeckt waren, om dat de fluyfen elders van de Duynkerckers geopent wierden, dewijl fy meen-

Raet.

meenden door deſe middel de ſtadt ongenaeckelijck voor de krijghslieden des Konings te maken. Maer gelijck deſe liſt niet veel vrucht deê, ſo aen Duynkercken, als aen Wijnoxbergen, dewijl ſy, in't jaer cIↃ IↃ LXXXIII, door de Prins van Parma gewonnen wierden, ſoo bevinden d'eygenaers deſer landen, door de groote winſt, die ſy daer af hebben, dat men veel beter doet, dat men 't water in ſijn bed houd, dan ſich ſoo wijt laet verſpreyden.

De Raet beſtaet ten meeſtendeel in lieden, die door hun edelheyt vermaert ſijn, gelijck altijdt de Burgermeeſter geweeſt heeft, tot welcks vonnis ſoo wel die van Broeckburgh, als van Mardijck, gemeenelijck hun toevlucht nemen.

Burgers. Het beſte deel der burgers laet ſich gemeenelijck in een der drie gilden van de Schutters in ſchrijven. Sy hebben dickwijls in d'openbare ſpelen groote vergeldingen behaelt, gelijck in't jaer cIↃ IↃ XIII te Gent, en noch elders, onder 't beleyt van Pieter Huys, die een ſtuck ſilver huys-raet van groot gewicht tot een geſchenck kreegh, van 't welck men noch 't afbeeldſel aen de muer van d'oeffenplaets geſchildert ſiet.

Vermaerde mannen. Deſe ſtadt heeft oock, niet min dan d'andere ſteden, treffelijcke mannen voortgebracht; gelijck in de zee-handel d'Overſte *Gerard van Mekeren*, behuwde ſoon van Balduinus Ronius, Cancelier van Gelderland: *Arnoldus Segerſchaplus*, Burgermeeſterlijck man van deſe ſtadt, ſeer geleert in de Rechten, en in verſcheyde andere wetenſchappen: *Nicolaus Danius* Bredenardius, Vice-Admirael van de Nederlandſche zee onder Keyſer Karel de vijfde. Deſe, gelijck oock de voorgaende, heeft, om ſijn verwinningen ter zee, tegen de Franſchen en Denen, een groote naem in onſe Iaerboecken verkregen. Men kan hier noch byvoegen *Balduinus van Roye* van Uytrecht, Preſident van de Raet: *Iacobus Sluperus* van Herſelen, een treffelijck ſchrijver van lofdichten, klaegh-dichten, en andere geſangen; en *Iacobus Eyſvvartius*, een dapper krijghs-helt, en geen minder beminner van de goede konſten, diens Oudenaerden, in helde-vaerſſen heerlijck geſchreven, noch te vinden is.

Geleerde lieden. De bergh van deſe ſtadt heeft Parnaſſus bergh geweeſt, daer de Muſen, de negen Suſters, hun waerdſte voedſterlingen opgevoed hebben. Want *Iohannes Deſpauterius*, en *Paulus Leopardus*, wiens tien boecken van verſcheyde ſaken op de pars gebracht ſijn, hebben, door 't gerucht van hun uytſtekende geleertheydt, hier de ſchole van de Latijnſche tael ſeer vermaert gemaeckt. *Chriſtianus Cellarius*, *Petrus Curius*, en *Adrianus Voſſius* ſijn oock in hooge achting, uyt oorſaeck van hun uytmuntende geleertheyt, en geſchriften. *Victor Ghiſelinus*, door de verſcheydenheyt van ſijn geleertheyt wonderlijck, en ſoo ervaren in de voorſeggingen van de geneeskonſt, dat hy d'ure van ſijn eyge doot voorſeyde, was een der Genees-meeſters van deſe ſtadt, daer hy oock in deſe ſtaet geſtorven is. Men kan by deſe noch eenige andere lieden, die door hun geleertheyt vermaert geweeſt hebben, onder de ſtedelingen van Wijnoxbergen tellen; gelijck *Iacobus Volcardus*, een uytmuntend geleert man in de Griekſche en Latijnſche talen. Deſe heeft in't licht gebracht een treffelijck vertoogh van de nuttigheyt der welſprekentheyt in d'aenvaerding en handeling der gemeene ſaken, t'Antwerpen, by Hillenius, in't jaer cIↃ IↃ XXVI, gedruckt. Hy was ſeer gemeenſaem met Johannes Secundus, een Poëet van uytſtekende vermaertheyt, die oock, ter eeren van ſijn vrient, in d'eerſte jaren wechgeruckt, een treffelijck graffſchrift gemaeckt heeft. *Nicolaus Baſelius*, Genees-meeſter van de ſtadt Wijnox-bergen, heeft in Franſche tael een beſchrijving van de Comeet oft ſtaert-ſtarre uytgegeven, die ſich, als een droevigh teken, op de veertiende van November, in 't jaer cIↃ IↃ LXXVII, openbaerde. Hy gaf in't volgende jaer t'Antwerpen deſe beſchrijving uyt, met de voorſeggingen van dat ſelve jaer. *Thomas Diaconus* was oock van Wijnox-bergen geſproten, en een Monick tot Wijnok. Deſe, gelijck Marchantius in ſijn beſchrijving van Vlaenderen verhaelt, heeft ſijn gevangenis, d'elenden van de ſtadt, en van ſijn klooſter, van de Franſchen in't jaer cIↃ CCC LXXXIIII geplondert en verbrant, ſchriftelijck in 't licht gebracht.

Dit rijcke klooſter van S. Winock heeft altijdt in geleerde mannen gebloeyt; van 't welck de ſelve Meyer, in 't derde ſijner Iaerboecken, in't leven van Robert de Vries, dus ſpreeckt: In't jaer cIↃ LXXXIII verbrandde 't klooſter van Wijnox-bergen; door welcke brant, gelijck men ſeght, vier-en-dertigh boecken, namelijck de geſchriften en wercken der geleerde lieden van dat huys, verdelght ſijn. Ick voeg hier noch by *Thomas Rius*, een man van Raetsheerlijcke waerdigheyt by de Wijnox-bergers, die te Romen, in plaets van Ignatius van Mendoſa, aen Paus Pius de vierde een Oratie oft Vertoogh gedaen heeft, het welck, gedruckt ſijnde, noch te bekomen is.

Men moet het gemeene volck van deſe ſtadt niet verachten, dewijl het, ſchoon niet van de voornaemſten ſijnde, echter altijt een der leden van de Gemeente is, en hier in te meer t'achten, om dat het in de handeling

ter zee, en in het gene, dat van de landen komt, machtigh is. De Graef heeft aen de ſtedelingen, tot vertiering van deſe en andere waren, een jaermarckt van negen dagen, met groote vryheden daer in, omtrent S. Lucas dagh, vergunt. Sy hebben, behalven deſe vrye jaermarckt, noch vier andere marckten, die geen voorrechten hebben, en op andere tijden gehouden worden, gelijck in 't midden van Auguſtus, op de derde van November, acht dagen na Paeſſchen, en des daeghs na Palm-ſondagh. *Jaermarcktен.*

Deſe ſtadt is oock heel vermaert door de vergadering van 't jaer cIↃ CCC XLVI, toen Eduardus de derde, Koning van Engeland, met ſijn Gemalin, en met ſijn dochter, die aen Lodewijck van Male verlooft was, daer verſchenen. Want hoe kan deſe ſtadt naer hooger eer trachten, dan tot een prachtigh tooneel van d'uytvoering des huwelijcks, tuſſchen twee ſoo edele perſonen, te verſtrecken? Graef Ferdinandus bevond deſe plaets ſoo luſtigh en aengenaem, dat hy daer veel tijt verſleet; en Margareta bevond haer ſoo lieffelijck, dat ſy, gelijck men ſeker weet, veel geſchencken aen haer gegeven heeft. Hier uyt ſpruyt dat, uyt oorſaeck van de herbergen, de ſtraet van 't Palatijnſche Graefſchap de naem van de ſtadt der Spanjaerden behoudt, gelijck een andere ſtraet naer de Ioden genoemt is, toen ſy, uyt Vlaenderen verdreven, derwaerts hun toevlucht namen.

Parochien. De geeſtelijcke ſtaet van Wijnox-bergen beſtaet byna geheel aen d'Abt van S. Benedictus. De voornaemſte Parochie-kerck voert de naem van S. Marten, en heeft tot haer ſtichter Graef Balduinus, die de kerck van Bergen aen S. Marten wijdde, Kanonicken tot Prieſters verkoos, en het gebeente van S. Wijnock uyt het Bertijnſche klooſter, tegen wil van de Monicken, derwaerts voerde. *Canonicken.* Dit Canonicale Collegie oft vergadering bleef in weſen tot aen 't jaer cIↃ XXVIII, toen Balduinus de tweede, d'onachtſaemheydt der Canonicken in 't betrachten der Canonicale uren beſpeurt hebbende, hen uytdreef, en Monicken in hun plaets bracht; van de welcke wy hier na breedelijcker ſpreken ſullen. Hun goederen en inkomſten quamen ten deel aen deſe Monicken, en ten deel aen de beſitters der Prebenden, die haer met gewelt hielden, en aen hun erfgenamen nagelaten hebben: jae ſoodanigh, dat de Iaerboecken verhalen dat, door deſe verdeeling, Sperliacum, van Gothefredus, broeder van de Bononienſche Graef weêrhouden, en Thetingen, Scioca, Byren, Stena, Killem, Biſcingeſele, Crochte, Outkercken, en vele andere plaetſen d'anderen afgenomen wierden. Maer de kerck van de heylige Martinus begon de Parochie-kerck van de ſtadt te ſijn, na dat de Monicken, niet lang daer na, naer de bergh gevoert waren. Doch toen, door de vermeerdering van de menichte der burgers, deſe kerck alleen dit getal niet bevatten kon, wierdt door de Biſſchop van Terouaen, onder de welcke ſy toen ſtonden, gelijck nu onder de Biſſchop van Yperen, de kapelle van de heylige Petrus, in 't jaer cIↃ LXX door de Graef gewijd, en de plaets, daer de heylige Wijnock, met ſijn mede-broeders, eerſt gewoont had, tot een Parochie-kerck verheven en opgerecht. Victor Giſelinus Genees-meeſter, van de welck wy hier boven geſproken hebben, verkoos ſijn graf-ſteê in een van deſe twee kercken.

Dominicanen. De Gravin Margareta gaf, in 't jaer cIↃ CCXL, plaets, om een kerck en klooſter te bouwen, in de ſtadt Wijnoxbergen aen de Monicken, die naer 't voorſchrift en naer de regelen van de heylige Dominicus leven. Dit klooſter is ſoo vruchtbaer in predikers, dat het getal daer af meer dan vijftigh uytbrengt; en ſy ſenden gewoonelijck alle weken verkondigers uyt van Godts woordt in de dorpen daer rondom. Sy ſonden oock ſeer geleerde mannen uyt tegen d'aenſtaende beroerten der Gereformeerden, in 't jaer cIↃIↃL, en in de volgende jaren. De namen der gener, die uytgeſonden wierden, ſijn Egidius van den Baſt, Iohannes Krake, Hendrick van Merica, en Hendrick van Conſtantinopolen, behalven noch ontellijcke anderen. *Ieſuiten.* De Ieſuiten, door de ſchoonheyt en vruchtbaerheydt van 't Wijnoxberghſche landt aengelockt, hebben ſich ſedert weynigh jaren ſoo diep in de gunſt deſer goede ſtedelingen geveſt, dat ſy, nu omtrent acht jaren geleden, daer een Collegie en klooſter geſticht en geopent hebben, daer af men de bouwing aen de Vorſten, d'aenwas en inkomſten aen de mildadigheydt der ſtedelingen, en de vergrooting aen de Prelaet van de plaets toeſchrijven magh. Het gebou van 't klooſter is treffelijck. De kerck, daer af onlangs alleenlijck de grondveſt geleyt was, en nu al volbout is, kan een tamelijcke menichte bevatten. Dit alles is met ſoo ſchoon een uytſicht naer de landen buyten de ſtadt, die veel vruchten dragen, verſelt, dat d'aengenaemſte wooningen niet vermakelijcker konnen ſijn. Deſe Vaders brengen daer oock hun tijdt niet ledigh deur; want behalven dat ſy de gewoone dienſt van 't klooſter waernemen, ſoo gaen ſy noch op alle vier-dagen daer rondom buyten, om het ſaet van de Chriſtelijcke leering, die ſy den landlieden voordragen, overal te ſaeyen, en behoorlijcke vruchten daer af te verkrijgen.

Dit

Dit is oorſaeck dat de gene, die van buyten komen, niet genoegh van deſe miltdadigheyt der burgers, en van 't geluck vande ſtadt konnen ſpreken, en daer over ten hooghſten verwondert ſijn; en noch te meer, om dat dit het eerſte klooſter van Nederlandt is, 't welck door de Jeſuiten van de grondt af begonnen is.

Gewijde Nonnen.

Wijders, in deſe ſtadt is noch een Abdy der Victorijnſche Nonnen, 't welck eertijds in de voor-ſtadt ſtont, en aen de voet van de muren, in de tijt van Gravin Margareta. Deſe Abdy wierdt van d'Engelſchen begonnen, en in 't jaer cIↃ c c c LXXXIII verbrant. De Nonnen vertrocken ſich binnen de muuren van de ſtadt, daer ſy, aen hun kleeding en naem, voor Bagijnen erkent wierden. Maer ſy, eyndelijck Auguſtinus regel en ordre aengenomen hebbende, hebben tot hun Abdiſſen gehadt, in 't jaer cIↃ XXXI, een Juffrou uyt het geſlacht van Melun, en in 't jaer cIↃ CCCCVIII, een uyt het huys van Luxenburgh, en andere van deurluchtigh geſlacht. Daer was eertijdts oock een klooſter der Graeuwe Suſters, 't welck in 't jaer cIↃ IↃ LVIII door de brant verdelght is; oock de Gaſthuyſen van S. Jan en S. Jacob, met het vermaerde Sieck-huys, van welckers beginſelen ick noch niets gevonden heb, dan een regeling en bevel hier af van het jaer cIↃ IↃ XXVIII, 't welck oock d'andere armen aengaet. In de voorſtadt was oock eertijds een huys der melaetſchen, aen de heylige Magdalena gewijd, en een kapelle van Godts Moeder, ten Douwe genoemt. Maer ſy ſijn beyde verbrandt, het eerſte in 't jaer cIↃ CCC LXIII, en 't laetſte in 't jaer cIↃ IↃ LVIII; en men ſiet noch de puynhoopen daer af; 't eerſte is door d'Aerts-Hertogen aen 't klooſter der Jeſuiten gehecht; en ſy beyde, toen in de voorſtadt ſtaende, waren van de Graven gebout.

't KLOOSTER VAN S. WYNOK.

NIemand twijffelt dat 'er al van oude tijden een vergadering van Monicken op de Groene bergh heeft geweeſt, en dat deſe bergh in 't jaer 897 van de heylige Wijnock bewoont wierd, en niemand ſal oock ontkennen dat, na 't vertreck der Noormannen, daer Monicken van ſoodanigh een ordre gebleven ſijn, ſo hy maer geleſen heeft een ſeer oude machtbrief, van Meyer bygebracht; te weten, *dat de hoeve van VVarrem, in 't jaer 931, aen de Monicken van S. VVijnock gegeven vvierd.* Voorts, het is noch niet tot mijn kennis gekomen, waer deſe Monicken ſedert gebleven ſijn, en wat ſy gedaen hebben. Maer dit is ſeker, dat Graef Balduinus, in 't jaer cIↃ C XX (Meyer ſchrijft 28) de Canonicken van de heylige Martinus, om hun ongeregelt leven, uytgeſtoten hebbende, het kaſteel van de Groene bergh, dat hy begonnen hadt, in een beter gebruyck verkeerde, en, een kerck geſticht hebbende, de kas der overblijffelen van de heylige Wijnock, met de Monicken, die hy uyt S. Bertijn ontbood, daer geplaetſt heeft, met toeſtemming en byſtant van Biſſchop Harduinus, die deſe handel goet kende. Dit klooſter wierd ſedert met veel gebouwen vermeerdert, eerſtelijck door d'Abt Evermarus, in 't jaer cIↃ C VI geſtorven; door d'Abt Aſtgerus, die het, na een dubbelde brand, in 't jaer cIↃ C XXXIII weder deê opbouwen, en wyen; door d'Abt Petrus Falekin, die, in 't jaer cIↃ CC XC, oft daer omtrent, het Choor, dat in dit geheele geweſt voor wonderlijck geacht word, begon; door d'Abt Simon de Haringis, Doctor der decreten en wetten, die dit, verwoeſt ſijnde, weder opboude, in 't jaer cIↃ CCC LXXXIX; door d'Abt Gregorius Moer, die d'eerſte de Mijter gebruyckte, en in 't jaer cIↃ CCCC XX uyt dit naer 't ander leven verhuyſde; door d'Abt Adrianus de Penis, een treffelijck weder opbouwer van de kerck in 't jaer cIↃ IↃ VI; door d'Abt Gerard van Americourt, die in 't jaer cIↃ IↃ XLIII de ſlaep-plaets, verbrant ſijnde, weder opboude; door d'Abt Hieronymus van Grimbergen, die het klooſter met de toren vermaekte; en door Karel d'Argenteau, die alles, door de ramp der tijden, en door de beroerten verwoeſt en verdelght, weêr heeft beginnen op te bouwen.

Dit klooſter nam grootelijcks toe in Godsdienſt onder Rodericus, die, in 't jaer cIↃ XL, uyt de volmaeckteſte queeck-ſchool van de heylige Bertijn, de godvruchtigheydt, in de koffer van ſijn borſt beſloten, derwaerts voerde; gelijck oock onder Hermes, die in 't jaer cIↃ C VI de tucht en ordre, die byna geheel vervallen was, weder oprechtte; onder Gerard, die de ſtrengheyt en tucht van de Cluniacenſche regel en ordre invoerde; en onder Johannes Maſin, die de tucht, onder de burgerlijcke wapenen van 't jaer cIↃ CCCC LXXX quijnende, door alle middelen, en op alle wijſen pooghde weder op te rechten. De voornaemſte der Monicken, die door hun heyligheyt vermaert geacht worden, ſijn *Gervinus*, door de verdienſte van ſijn deught tot d'Abdy van Aldenburgh verheven, deurluch-

Vlaenderen.

ABBATIA S. WINNOCI BERGENSIS ORDINIS D. BENEDICTI.

VIRTVTEM SEQVITVR LAVREOLA

VINCIT HVMILITAS

R. Admodum ac Perillustri D.D. CAROLO AB ARGENTEAV. Celeberrimi Winnoci-bergensis cœnobii Abbati, Comiti in Wormhoude, et ex Oudenburch Bergarum S. Winnoci Collapsarum pridem ædium Instauratori Amplissimum hoc S. Winnoci monasterium Bergis unde ipsa Civitas nomen traxit IACOBVS DE LA FONTAINE post accuratas observationes, dimensionesque in angustiori hac tabulâ conspiciendum dedit, dedicavitque sinceri affectus perpetuum monumentum.

tigh door ſijn voorſeggende geeſt, en een man van wonderlijcke bedwingſaemheyt, dewijl hy, gelijck men leeſt, ſich veertigh jaren lang van vleeſch, en van alles, dat leven heeft ontfangen, onthouden heeft: en *Bertulphus*, die, na de doot van de heylige Godelieve herwaerts gevlucht, het overige van ſijn leven in groote oprechtigheyt en ſtrengheyt overgebracht heeft. De gene, die daer om hun geleertheyt in hooge achting worden gehouden, ſijn Johannes, ſchrijver van d'oude Chronijck; Thomas Diaconus, ſchrijver van 't verwoeſten der Franſchen, in 't jaer cIↃ ccc LXXXIII; Petrus van S. Omar, van Wals-cappel, een ſeer geleert prediker, die ſes boecken van de heerlijckheydt en inſtelling van 't klooſter-leven ſchreef, van de welck Molanus, gelijck hy ſelf belijd, groote hulp heeft gekregen, gelijck Meyer uyt de voorgaenden; en Drogon, van Monick tot Biſſchop van Terouaen verheven, die twee Oratien oft lof-redenen van de heylige Ofwaldus gemaeckt heeft.

Het huysgewaed van dit klooſter, eer het in 't jaer cIↃ ccc LXXXIII verdelght wierd, was heerlijck, en meeſt van gout en ſilver, dat van de Koningen en Vorſten, tot eeuwigh bewijs van hun godvruchtigheydt en miltdadigheydt, daer in geſchoncken was. Maer al deſe koſtelijckheyt quam in handen van de Franſchen, door 't verraet van ſeker Monick, die een Franſch-man van af komſt was. Dit kan noch geleden worden, om dat men 't weêrkrijgen, oft verachten kan. Maer heel anders is 't met hunne reliquien der heyligen, die eyndelijck, in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, met hun kaſſen, verloren ſijn; ja ſoodanigh, dat ſy nu naeuwelijcks een kleyn deel van elck, met het onderkleet, de ſtole, en eenige andere diergelijcke reliquien oft overblijfſelen van S. Wijnock, uyt de roof overbehouden hebben.

AVDENAERDE.

D'oorſprong van de ſtad.

EEn der grootſte voordeelen, die onſe voorouders op ons hebben, is de vryheydt en eer, die ſy gehadt hebben, van de dingen, die in hun tijt gedaen en uytgevoert ſijn, d'eerſte namen te geven. Al 't gene, dat wy doen konnen, is dat wy met groote moeyte naeuwelijcks weten t'onderſoecken en te beſpeuren, wat redenen en oorſaecken hen bewogen hebben om die dus te noemen. Men heeft hier af een klare proef in de ſtadt Audenaerde, van de welcke Marchantius, d'oorſprong van de naem naeukeurighlijck naſpeurende, ſeght, dat hy ſijn oorſprong heeft van *Ald*, oft *Aud*, 't welck ouderdom beteeckent, en van *Naer*, dat afkomſtigh is van *Ner*, dat is, van d'oude Nerviers, welckers hof het geweeſt heeft, gelijck men

Beſie Ceſar, in ſijn vijfde boeck van de Franſche oorlogen.

acht, en daer, gelijck men ſchrijft, Ambiorix, des daeghs na ſijn geſpreck met d'Atvatikers, aenquam, en van daer onverſiens Ciceroos leger beſtormde. Warelijck dit is ſoo; en men weet de wegh, die omtrent twee mijlen lang is, van deſe ſtadt naer Veltcica, een rijck en out vleck, en een overblijffel der oude Romeynen, daer af de naem klarelijck velt oft leger van Cicero beteeckent, ſoo men, naer onſe gewoonte, d'achterſte letteren wegh-neemt. Yder kan klarelijck ſien, dat de naeſte vlecken aen Audenaerden naer de Latijnſche naem Caſtre klincken, en dat Amoregem ('t welck nu om de kortheydt Moreghem genoemt wordt) ſeer na met Ambioregem oft Ambioregheym over-eenkoomt. Ick heb verſcheyde penningen, in deſe beyde plaetſen gevonden, geſien, die te kennen gaven dat de Romeynen eertijts hier hun woning gehadt hebben. Ia eenigen willen dat Peteghem ſijn naem van L. Petus gekregen heeft. Niemant moet dit vreemt achten, dewijl het waerſchijnelijck is, dat de Romeynen deſe plaets niet verwaerlooſt hebben, die als een kaſteel en toevlucht is, wanneer de Schelde, des winters hoogh opſwellende, haer water aen d'omleggende moeraſſchen, en deſe moeraſſchen aen de velden meêdeelt, en die byna onbewoonelijck maeckt. Dit is oock (gelijck d'oude Chronijck verhaelt) d'oorſaeck dat de Hunnen en Gotthen, in 't jaer CCCC XI deſe geweſten overvallende, het kaſteel van Audenaerde veroverden, en dat ſy, in 't jaer CCCC LXXXIX, tegen de Wandalen, die Gent beſaten, verſterckt en bewaert wierdt, om oock voor altijt de Roomſche beſetting daer uyt te houden. Niemandt twijffelt dat Hunneghem, Huynſſe en Hunſſel, bekende dorpen in die geweſten, van de Hunnen hun naem gekregen en behouden hebben. Wat my aengaet, ick twijffel niet oft de Gotthen, de Chriſtelijcke Godtsdienſt aengenomen hebbende, hebben dit geheele lant hier rontom gebouwt, en hun Koninckliick Hof te Peteghem geſtelt. Deſe mijn giſſing is niet geheel ſonder fondament, maer ſteunt voornamelijck hier op, dat ick ſie dat in dit geweſt, ſoo wel als in dat van Aelſt, aen d'overſijde van de Schelde, daer af ick elders geſproken heb, byna al de namen der dorpen, in *Heym*, 't welck ſoo veel als huys is, uytgaende, de namen der Heeren, die haer beſeten hebben, vertoonen; want Peteghem, Avelghem, Moreghem, Elſeghem, Wanneghem, Gyſelbrechteghem, Audeghem, Iſelmoreghem, Goyghem, Tideghem, Worteghem, Mulhem, en Wareghem, alle dorpen van 't Ambacht van Audenaerden, beteeckenen niets anders, (gelijck ick door diergelijcke voorbeelden ſou konnen toonen) dan de Huyſen van Petus, Avelinus, Maurus, Eliſabeth, Wannemarus, Gyſelbert, Audoenus, Godefridus, Theodoricus, Eduardus, Wertemarus, Wulmarus, en van Warelmus. Men ſal, ſoo men luſtigh is, onder de deurluchtige hovelingen van de Koning Theodoricus, by de Vedaſtinen begraven, al deſe namen, tot een toe, vinden, gelijck ick door d'invoeging der brieven ſou konnen toonen, ſoo ick niet vreeſde dat ick door de lankheyt moeyelijck aen de leſer ſou ſijn. Maer gelijck het blijckt dat de Koning Theodoricus over Titeghem geboden heeft, ſoo betoonen d'oude brieven van 't Klooſter te Gent opentlijck, dat de Vorſten, Karels genoemt, t'Audenaerden en daer omtrent gewoont hebben. Men vind noch de brieven van Koning Karel, in 't jaer DCCC LXV, op d'elfde van October, in de XIII Indictie, en in 't vijf-en-twintighſte jaer van ſijn Rijck, by het dorp Petigehem geſchreven. Op welcke plaets Meyer, met Iperius over-eenſtemmende, ſeer wel ſeght: *Hier ſtaet aen te mercken, dat Peteghem in oude tijden de woonplaets der Koningen heeft geweeſt.* Maer Lodewijck de Godtvruchtige telt Audenaerden, in 't jaer DCCC XL, ter vierde plaets, onder d'altaren, (ſoo noemt hy d'oude Parochie-kercken) die aen 't Biſchdom van Doornick vergunt en toegeſtaen ſijn. Doch ick durf niet verſekeren oft Audenaerden in deſe tijdt haer eygen Heeren heeft gehadt; maer wel Pamele, gelijck ſulcks blijckt uyt het geſchrift van de ſelve Koning Karel, dat van de Bertijnſche Monicken te S. Omer bewaert word, daer, onder d'anderen, tot getuygh onderſtaet A. de Pamelle, Schilt-knaep.

Graeffſchap van Audenaerde.

Ick bevindt echter klaer genoegh dat, na 't vertreck der Noormannen, Pamelle, onder de naem van Caſteleyn, en Audenaerden, onder de benaming van Graef, verſcheyde Heeren gehadt hebben. Men bevind dat *Hildulphus*, Caſteleyn *van Pamelle*, met *Iutta* ſijn gemalin, in 't jaer DCCCC XX, groote miltdadigheyt aen de Laubienſche monicken beweſen heeft. *Ebroinus*, van de Franſche Iaerboecken Heribrandus genoemt, een deurluchtigh Graef van 't Rijck der Franſchen, een ſoon van de Graef Bovon, en die Barmius van Anſalonia tot groot-vader, en Numericus, Graef van Narbone, tot overgroot-vader hadt, en van de ſuſter van Erminigardus geboren, en uyt het geſlacht van Bonifacius de Groot, Vorſt van Padua, geſproten

ALDENARDA vulgo AVDENAERDE.

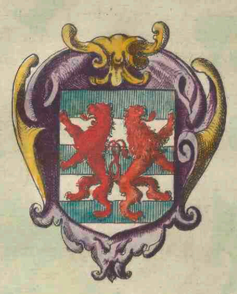

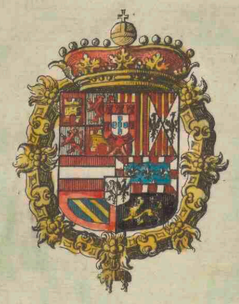

Nobilißimis Amplißimisque
viris
Illustri ac Generoso Domino
D. MICHAELI ROYISIN
Domino de Rongij, Baroni de Selles, Domino de
Cordes, Bettencourt, Bassingien etc.
Castellana, Capitaneo, et Supremo Prætori Vrbis
et Territorij Aldenardensis;
Nobilissimo Domino
D. IOANNI LE POYVRE
Equiti aurato, Domino de Mulhem, Melle, Lemput,
Maulroy, Mounenbroeck, Swaenhof, Ter Elst, etc.
Consuli
Dño. IVDOCO VAN SPIERE Dño. IVDOCO DE REKENAER
D. IOANNI DELMEREN D. IOANNI SACEGHEM
D. ADRIANO PIETERS D. IASPARI SOHIER
D. MICHAELI van VIVERE D. GEORGIO ROMBAVT
Senatoribus
Dño. ARNOLDO VANDER VARENT
Dño. OTTONI PIERS
Dño. IOANNI VAN VLAENDEREN
Prudentißimis Reip. Aldenardanæ Syndicis
et Conßiliarijs.
D. ÆGIDIO VANDEN KERCHOVE *eiusdem Vrbis*
Quæstori.
D. D. D
Vedastus du Plouich Geometra.

a. Ecclesia parœcialis D. Walburgis.
b. Ecclesia parœcialis de Pamela.
c. Collegium Societatis Iesu.
d. Fratres Minores.
e. PP. Capucini.
f. Cœnobium de Sion.
g. Cœnobium de Maeghdendale.
h. Sorores Griseæ.
i. Sorores Nigræ.
k. Capella S. Amandi.
l. Capella S. Eligii.
m. Ædicula B. Virginis ten Walle.
n. Xenodochium.
o. Beginagium.
p. Hospitale.
q. Capella S. Georgij.
r. Sorores Nigræ in Pamela.
s. Refugium Eynhamense.
t. Castellum Vrbis.
u. Prætorium de Mulhem.
x. Porta et Pons super Scaldim fl.
w. Molæ Aquaticæ.
x. Prætorium Dñi de Tassis.
y. Prætorium Comitißæ de Barlaymont.

A. Castellum de Pamela.
B. Curia S. Hermetis.
C. Curia S. Sebastiani.
D. Curia S. Georgij.
E. Prætorium Vrbis sive Curia.
F. Forum Majus.

was, beſat, onder andere dingen, in de tijdt van Lodewijck, de leſte Koning der Franſchen, ſegt het Walburghſche regiſter, Audenaerden, ſonder echter uyt te drucken oft hy deſe heerſchappy van ſijn voorouders, oft van ſijn gemalin Elberta, de dochter van Wedericus, en van Eva, van de Florinenſche Graven, ontfangen hadt. Sijn ſoon *Gerard*, *Graef van Oldenaerde*, volghde hem in de heerſchappy, diens ſtam, gelijck het ſelve regiſter verhaelt, ſich by de Vlamingen vermeerdert en uytgebreyd heeft. Dit regiſter, voor eenige eeuwen van een getrouwe hant geſchreven, meld niet verder. Maer deſe Gerard, de broeder van Graef Elbert, die ſtichter van 't Walciodorenſche Klooſter heeft geweeſt, leefde in 't jaer DCCCC XXII. Deſe, op de Koning van Vranckrijck vergramt, uyt oorſaeck van een neêrlaegh, die hy van Radulphus, Graef van Camerijck, die de Franſche benden te hulp had geroepen, by S. Quintijn, die men voor de Hooftſtadt der Vermanduren moet achten en houden, ontfangen hadt, trouwde de nicht van de Graef Raginerius Langhals, en wierdt door deſe middel vader van veel kinderen. Fulbertus was een van ſijn kints-kinderen, en troude aen Haſuigis van Namen, en wierd hier door vader van de heylighſte Arnulphus, Biſſchop van Soiſſons. Hugo van Audenaerde was oock een ſijner nakomelingen, die, d'erfgenaem van Pamelle getrout hebbende, aen de beyde ſijden van de vloet wijt en breet geheerſcht, en 't kaſteel van Audenaerden grootelijcks verbetert en verheerlijckt heeft. Dit alles is getrocken uyt de regiſters van Walburgh, van Florine, en van Laubium, daer in ieder ſien kan hoe groot een licht ſy aen d'oude Hiſtorie geven. Maer indien Hugo, ſult ghy ſeggen, ſoo wel beſitter van Pamelle, als van Audenaerden was, hoe heeft dan de Graef ingang in deſe heerſchappy gekregen, en ſich meeſter daer af gemaeckt? Men kan veel redenen en oorſaken daer af by-brengen, en genoegh deck-mantels daer toe vinden. Deſe heerſchappy was een geſchenck en gift; en miſſchien heeft de Graef haer onder deſe ſchijn weêrgeeyſcht. Sy was bequaem en wel gelegen, en miſſchien heeft hy daerom hem uyt deſe beſitting geſtoten. Indien men naer 't recht vraeght, ſoo kan men ſeggen, dat de Graef, onder de kercken, die in 't jaer CIↃ XXX van de Biſſchop van Doornick gewijd wierden, d'oppermacht aen ſich behieldt, en de Baron van Pamelle, (dus wierdt hy in die tijdt genoemt) in de gemeenſchap der heerſchappy van Audenaerden, op ſekere regels en voorwaerden, eyndelijck toeliet. Wijders, de luſtigheyt van de plaets, de menighte van de geburige edeldom, de bequaemheden en 't gerief van de vloet, indien 'er eenige beroerte in 't opperdeel van Vlaenderen ontſtont, de ſekerheyt van de plaets, en 't kaſteel van Einham, in een klooſter verandert, en Peteghem, tot het vermaeck van de jacht geſchickt, bewogen de Graef om al ſijn gedachten tot de verciering van Audenaerden te keeren. Ick bevind oock dat al de Graven, geen uytgeſondert, deſe koninckljicke ſtadt, die dickwils hun wooning, en altijdt de woonplaets van d'edeldom heeft geweeſt, met eenige treffelijcke gift oft daet verheerlijckt hebben. Balduinus de Gebaerde beriep hier, in het derde jaer na de gift, van de Biſſchop van Doornick gedaen, dat is in 't jaer CIↃ XXX, de vermaergedade vergadering, tot maken van vrede aengewent, en ontbood daer toe de Biſſchop Hugo, en al de Vlaemſche edeldom, en deê daer de lichamen deſer heyligen, te weten van Gerulphus, (aen de welck ſy, als aen een Vlaming, de grootſte eer bewijſen) van Wandregiſilus, en van anderen, brengen. Men kan hier uyt beſpeuren, met hoe groot een ſtatelijckheydt deſe vergadering gehouden is.

Vergaderingen, hier gehouden.

Sijn ſoon, van Rijſſel gebynaemt, in welcke ſtadt hy geboren was, verſterckte, om ſich tegen de Keyſer te verweeren, onder andere dingen, deſe afſchutting van de Schelde, in 't jaer CIↃ LIII, en boude daer noch een andere borſtweering, oft kaſteel, die, gelijck ick acht, het begin van de ſtadt geweeſt heeft. Ick twijffel niet waer dit kaſteel geſtaen heeft, dewijl Meyer, op 't jaer CIↃ C X, verhaelt, dat in dit nieuwe kaſteel een kerck voor Godts moeder geſticht wierdt. Hy noemt dit het nieuwe kaſteel, tot onderſcheyt van 't oude, dat in de tijt der Gothen begonnen, en door de Baronnen van Pamelle, Heeren van Audenaerde, bewoont wierd. De ſelve Graef vereerde en verheerlijckte grootelijcks Audenaerde met d'algemeene vergaderingen, in 't jaer CIↃ LXIII, daer in de geſanten van Hollant de Weduwe van Floris d'eerſte aen Robert ſijn ſoon ten huwelijck, haer kinderen in ſijn beſcherming, en Hollant in ſijn bewaring en beſtiering aenboden. Hy hadt onlangs deſe plaets tot ſijn ſetel, en de ſteen, door 't leenrecht vermaert, opgerecht. Hy wilde ſijn ſoon in de beſitting van de Zeelandtſche eylanden, in 't Graefſchap van Aelſt, en in de vier ampten inſetten, en d'eed van getrouwheyt doen ſweeren. Deſe Steen was een plaets, aen een pijler in d'ope lucht, door een ſteene-kruys ſeer vermaert, en die niet verre van de marckt geſien wierd, achter 't Hof, en behoudt noch de naem, en 't breede hof der leen-rechten. Maer vermits de Graef in dit kaſteel de wooning van ſijn Vorſtendom eenighſins veſte, ſoo deê hy de ſteenen van Eynham, een bygelege kaſteel, dat hy niet dienſtigh achte, in 't jaer CIↃ XXXIV neêrgeworpen en geſlecht, naer Audenaerden voeren, en bouwde daer af, in 't jaer CIↃ LXXIV, het Benedictijnſche klooſter, met de ſelve vryheyt, daer meê hy haer van Hermannus, Graef van Bergen, ontfangen hadt. Balduinus van Bergen in Henegouwen, ſoon van Balduinus van Rijſſel, niet min tot deſe plaets genegen, bouwde, ſoo men ſeght, twee torens aen de vloet, en bracht daer de muntery: 't welck oorſaeck is van dat, in de geſchriften der geſchencken van Eynham, dickwils van de penningen, en van de munt van Audenaerden gewach gemaeckt wordt. Maer de volgende Graven, die de naem van Robert voerden, waren buyten ſoo beſich met de heylige oorlogh, en t'huys met d'inlantſche oorlogh ſoo beſet en verwart, dat ſy geen tijdt over hadden, om op de verciering van

Naerſtigheyt der Graven, in de ſtadt te vercieren.

van Audenaerden acht te nemen. Ick bevindt echter dat 'er onder Robert de vader een kasteel over de vloet gemaeckt wierdt, en dat 'er onder Robert de soon, in 't jaer cIↃ c x, een kerck voor Godts Moeder in 't nieuwe kasteel van de Vorsten gesticht is, die van Odo, Bisschop van Camerijck, gewijdt wierdt, tot de welcke Mathilde, de dochter vau de jonge Arnulphus van Audenaerden, en seker Lebertus, en Sigillinde sijn gemalin de gront gaven, in de derde Indictie. Men kan hier uyt klarelijck verstaen, dat die van Pamelle oock in 't nieuwe kasteel het recht van de Graef gehadt, en noch elders groote gronden en erfdeelen besseten hebben. Dese Mathilde, de dochter van Arnulphus, oft Arnoldus, Beschermer van Eynham, kreegh tot haer gemael Gerard, Heer van Aldenburgh, Camerling van de Graef, en wierdt moeder van Balduinus, die op 't kerck-hof van 't klooster van Aldenburgh begraven wierd. Sy was de selve, die, een weynigh te voren aen Graef Robert gehuwt, gelijck ick geseght heb, in de verciering van de stadt gearbeyt had, en die daer na, in 't jaer cIↃ c xix, aen haer namaegh, Willem van Yperen, na de doot van haer soon, de toegang tot het Graefschap openende, en de wegh tot dese hoogheyt voor hem banende, door een goedaerdigheyt sonder goetaerdigheyt binnen Audenaerden quam, de stad verbrande, en eenige burgers doodde, in welcke neêrlaegh oock, gelijck men leest, Iderus de Schout, op de negen-en-twintighste dagh van November, gedoot wierdt. Dese elende wierdt noch van een ander ongeval gevolght, toen Balduinus van Bergen, na de doot van Karel de negende, met gewelt in Vlaenderen wilde treden, daer in hy door de Koning van Vranckrijck belet wierdt, en Audenaerden door gramschap verbrandde, daer, gelijck Meyer uyt de Floriaensche beschrijving verhaelt, veel in het Vorstelijck huys door d'alverterende vlam verbrant en verstickt wierden: ja soodanigh, dat, onder de heerschappy van Theodoricus van Elsas, dese stadt swarelijck in soo veel rampen adem scheppen kon. Maer Philippus, deernis met haer ongeval hebbende, wendde alle middelen aen, om dese vesting, een der schoonsten en edelsten van sijn Graefschap, weêr tot haer voorgaende glans te brengen. Hy verloste dieshalven, in 't jaer cIↃ c lxxii, de burgers van alle dienstbaerheydt, en gaf, in 't jaer cIↃ c lxxxix, aen hen soodanige wetten, voorrechten, hantvesten, bevelen en vryheden, gelijck toen de Gentenaers genoten; 't welck te weegh bracht, dat de stadt in d'ommegang grooter dan te voren bewalt, met torens en met een brugh en Racthuys gebout, en in wijcken verdeelt wierd.

Kerck van Gods moeder.

Verwoesting van de stad.

Tweede braut.

Rechten en hantvesten der burgers.

De groote rijckdom en macht van Gisleberтus, een soon van Arnoldus de derde Heer, en van Maria, dienden oock grootelijcks tot aenwas en vermeerdering van dese stadt, die, soo het scheen, weêr een nieu leven kreegh. Want hy, sich Vorst noemende, geboodt over Guise en andere plaetsen, gelijck Lessine, Flobeecke, en al 't lant, dat tusschen Marca en Rena gelegen is. De naem van sijn gemalin was Richilde van Mortaigne, een dochter van Everard en Richilde van Henegouwen. Hy betoonde sich mildadigh aen die van Eynham, in 't jaer cIↃ c lxxxvi, cIↃ c xci, en cIↃ c xcix, en was behuwde soon van Rogier en Aleyde van Namen, en vader van Arnoldus van Audenaerde, die, in 't jaer cIↃ cc xxv, *aen sijn stadt van Pamele de selve vryheyt gaf, die Graef Philippus aen de stad Audenaerde gegeven hadt; soo dat de gene, die in een selve Schepenschap sijn, de selve rechten onderhouden, en de selve voorrechten van de vryheyt genieten.*

Vorst van Audenaerden.

Vryheyt der Pamelers.

Men kan uyt dese woorden de hooge achting van Pamelle verstaen, en begrijpen hoedanigh een stadt sy was, diens Baron wetten en hantvesten kon geven, en gegeven heeft, om dat haer Schepenschap met dat van Audenaerden gelijck heeft geweest. Dese gewoonte heeft tot aen onse tijdt geduurt; want de Schepenen en Besworenen van Pamelle maken met die van Audenaerden niet meer dan een selve rechtbanck, aen de welcke de Baron sijn recht van twaelven, en aen de stadt haer rechten voorschreef. Sedert dese tijt namen de Besworenen van Pamelle tot hun wapen een schilt, daer een oudt kasteel in stont, en ontfingen de wetten en bevelen van gelt-boeten. De Parochie-kerck van Godts-moeder, onder 't klooster van Eynham staende, is oock 't werck van dese Arnoldus, die, soo men dit tegenspreeckt, ten minste dese plaets vergroot heeft. De stichting van d'Abdy van Maeghden-dal, in 't jaer cIↃ cc xxxiii, uyt de Parochie van Vloesbergen vervoert, van de welcke wy hier na breedelijcker spreken sullen, is oock een treffelijck getuygenis van sijn Godtvruchtigheydt, die sich noch wijder uytstreckte: want hy deê buyten aen de muren een huys der Melaetschen, en binnen de muren een gast-huys stichten. Uyt soo godtvruchtigh een stam, te weten van dese Arnoldus, en van Aleyde, Vrou van Rosеit, sijn gesproten, Egidius in 't jaer cIↃ cc xxviii, die de naem van Eynham aennam, en Iohannes, die, in de gift, aen d'Eynhammers in 't jaer cIↃ cc xl gedaen, sich Ridder noemt, te weten, Heer van Audenaerde, oft, in d'oude Fransche tael; *Iehans appeilles Sires de Pamele & de Rosеit*, in 't jaer cIↃ ccc xliv. Dese begunstighde de Franciscaners, in 't jaer cIↃ cc xxx in de stadt ontfangen, soodanigh met sijn gunst en middelen, dat hy, met sijn gemalin Mathilde de Cresecques, Vrou van Picquegny, in 't jaer cIↃ cc lxi, een heerlijcke kapelle in het kasteel stichtte, en in 't jaer cIↃ cc lxxiii met het Baljuwschap sijn believen deê, en groote weldaden aen sijn arme huysgenoten bewees. Men bevindt dat Iohannes, een van sijn sonen, in 't jaer cIↃ cc lxxxii d'eernaem van Rosеit heeft gebruyckt, en dat Arnoldus, sijn andere soon, gemael van Isabella, Vrou van Henegouwen, Fonteyne en Seburgh, in 't jaer cIↃ cc lxxix geleeft heeft. Massæus schrijft, dat in dit selve jaer, te weten op d'achtste dagh van Mey-maent, de stadt Audenaerde door een brant, van binnen ontstaen, geheel afgebrant is. Maer ick kan echter niet bevinden dat de voortgang van haer geluck afgebroken heeft geweest. Want sy

Maeghden-dal.

Brant.

Vlaenderen.

wierdt, in 't jaer cIↃ cc xc, ter plaets, daer niets anders dan wallen waren, van de Burgers met muren verſterckt; en de Graef kreegh verlof van de Koning om 't kaſteel van Petegem, tot vermaeck van ſijn gemalin begonnen, voort op te bouwen. Seker, dit kaſteel wierdt van de Gravin Iſabella ſoodanigh verciert, niet alleenlijck met huyſen, maer oock met een treffelijck Klooſter, aen S. Clara gewijd, dat men in geheel Vlaenderen in die tijdt naeuwelijcks een, dat hier meê gelijck was, kon vinden. Hoewel die van Audenaerde, om de verſtercking van hun ſtadt, tegen de wetten van de Vrede, en tegen de bevelen des Konings gemaeckt, in 't jaer cIↃ ccc I geoordeelt wierden hun voorrechten en hantveſten verloren te hebben, ſoo bevindt ick nochtans dat ſy door Francus weêr in hun vorige ſtaet geſtelt wierden, en dat in de ſelve tijdt Biſſchop Odo de kapelle in 't kaſteel, ſedert aen de Begijnen gegeven, in ſijn toeſicht en beſcherming nam; en oock dat de plaets, daer ſedert d'Auguſtijnſche Swarte ſuſters hun woonplaets gehadt hebben, tot de heylige dienſt geſchickt wierdt.

Muren.

Kapelle van 't kaſteel.

Swarte ſuſters.

Wy hebben tot hier toe d'oude ſtadt van Audenaerde, ſonder eenige andere ordening, dan die 't gevolgh der tijden voor ons vertoonde, beſchreven; maer wy ſullen (voornamelijck uyt Gramajus) de drie eeuwen, die noch overigh ſijn, in ſoo veel hooft-deelen verdeelen, te weten van de Stadt, Gemeente, en Geeſtelijckheyt, doch echter miſſchien niet met ſoo groote genoeghſaemheyt en volmaecktheyt, als de leſer verwacht, vermits in het geheele Graefſchap geen plaets ſoo arm als deſe van oude boecken en regiſters is, die, gelijck ick geloof, door de brant, en door de verſcheyde oorlogen en roveryen van veel jaren verdelght ſijn.

Voorſteden en veſtingen van Audenaerde.

De ſtadt dan, ſchoon ſy aen drie plaetſen voorſteeden heeft gehadt, heeft ſich echter binnen de palen van haer oude muren gehouden, en is nooyt (te weten ſedert het jaer cIↃ ccc) vergroot, maer dickwils verſterckt. Soo dickwijls als de Graven iets met de Gentenaers, het ſy door oorlogh, oft door andere middelen, te beſlechten hadden, hebben ſy de bequaemheyt van deſe plaets, uyt oorſaeck van haer goede gelegentheyt, waergenomen, dickwijls tot groote ſchade en nadeel van de ſtadt, en ſomtijts tot bewijs en verheerlijcking van de ſtantvaſtigheydt en getrouheydt der Burgers. Want ſy wierdt, in 't jaer cIↃ ccc LXXIX, en weêr vier jaren daer na van de Gentenaers, die tegen Graef Lodewijck opgeſtaen waren, gewonnen en uytgeplondert, en omtrent in de ſelve tijden, te weten in de jaren van cIↃ ccc LXXIX, cIↃ ccc LXXXII, en cIↃ cccc LI, van de ſelve Gentenaers vruchtelooſſelijck belegert, en door haer kloecke tegenſtant vermaert, voornamelijck in 't jaer cIↃ ccc LXXXII, toen ſy geheele ſes maenden lang door een leger, uyt het geheel Cimbriſch Vlaenderen vergadert, gedruckt en benaeut wierdt, ja ſoodanigh dat het leger van Artevelt, daer de beleggers gelegert waren, een ſtadt ſcheen, en met huyſen, ſtraten, marckt en rechtplaets verciert was. En hoewel ſy in deſe leſte beroerten door de vyanden van de Koning, en van de Catholijcke Godsdienſt ingenomen, op een erbarmelijcke wijſe uytgeplondert, en ontwijdt wierdt, gelijck Eytſwertius in ſijn geleerde gedichten geſchreven heeft; en ſchoon ſy door de Prins van Parma, Alexander Farneſe, in 't jaer cIↃ IↃ LXXXII, weêr in des Konings gehoorſaemheyt is gebracht; ſoo heeft ſy echter onder deſe, en onder de voorgaende ongelucken, noch dit geluck gehadt, dat ſy altijdt ſtercker geworden is, door de vermeerdering der ſterckten en vaſtigheden, die hier van nieus gemaeckt, en daer verſterckt wierden. Wat d'innerlijcke geſtalte van de ſtadt aengaet, deſe nam grootelijcks toe in glans en verciering, toen Iohannes, Hertogh van Dyon, hier ſijn hofwooning verkoos, en toen al d'edelen, die in eenige achting waren, daer hun verblijfplaets en herberg ſtichten; ja ſoodanigh, dat ſy by de vreemdelingen gemeenelijck de woonplaets der Edelen genoemt wierdt. Het Stadthuys heeft een treffelijcke uytſicht op de marckt, en is heerlijck om t'aenſchouwen. Dit gebouw was eerſt in 't jaer cIↃ IↃ XL volmaeckt. De jaermarckten, die daer gehouden worden, d'eerſte in Meert, en d'ander naer de Hemelvaert Chriſti, worden veel beſocht en gehanteert, maer ſijn echter niet vry van alle bekommerniſſen, gelijck wel de derde, die in de maent October gehouden wordt, en door Graef Lodewijck, met brieven van 't jaer cIↃ ccc LXIX, vry verklaert is.

Stadthuys.

Marckten.

Wat de Gemeente aengaet, 't opperſte ampt daer in is de Hoogh-Baljuw, die nu de naem van Gouverneur voert, om de bewaring van 't kaſteel, gelijck ick geloof, dat aen hem vertrout is. De Poort-Baljuw verkieſt eeuwige bedieners tot de dienſt der ſaken van 't Gerecht; en ick bevindt, 't welck aenmerckens-waerdigh is, dat dit ampt van d'Edelſte mannen is bedient, gelijck door de Vilains van Gent, door de Lalains, Courtewiles, Vaernewijkers, Corenhuyſers, Swevegemmers, en, na de weêr-overgeving van de ſtadt door de Heer de Manue van d'Aubremonts, door d'edelmoedige Ridder Nicolaus, van oprechte en bekende getrouheydt aen de Vorſten, ſedert door de Heer van Blangerval, uyt het geſlacht du Chaſtel, en nu eyndelijck door de Heer van Ronigny, van ſoodanige voorouders geſproten, die groote en vermaerde dienſten aen de Gemeente gedaen hebben. De Vorſt verkieſt oock, naer de wet van Keyſer Karel, in 't jaer cIↃ IↃ XL gemaeckt, negen Schepenen, en doet de Burgemeeſter, volgens d'oude gewoonte, de plaets van de Preſident bekleeden. Deſe Schepenen waren te voren wel even-groot van getal, maer ſy hadden grooter macht, en tot byſitters uyt het volck de beſworenen; welck gebruyck nu afgeſchaft is. Het gemeen volck heeft oock niets te ſeggen, en is heel machteloos, behalven dat het noch ſijn Schutters-gilden, en andere gilden heeft. De ſtedelingen munten uyt in de wevery van tapijten en behangſelen, en ſijn hier in van de Vorſten met veel vryheden en voorrechten, in 't jaer cIↃ IↃ XLIV, begiftight, die, ſchoon ſy

Burgerlijcke beſtiering.

Belegeringen.

deſe

deſe handel daer niet ingevoert hebben, haer echter tot ſoodanigh een bloeyende ſtaet hebben gebracht, dat daer door 't gerucht en de naem van Audenaerde deur de hoven der Vorſten van geheel Europa verſpreyd is. 't Anderdeel over de vloet, door de welck Pamelle met de Schelde afgeſcheyden, en dat met een brugh aen 't ander deel gevoeght wordt, heeft door Heeren van verſcheyde geſlachten beheerſcht geweeſt.

De Kerck van S. Walburgh.

Ick koom nu tot de Geeſtelijcke ſtaet, daer in ick voor eerſt ſie deſe heerlijcke kerck van Audenaerde, aen de heylige Walburgh gewijdt. Sy was voor de leſte beroerten, en is oock nu groot en treffelijck, en heerlijck van verciering. Sy heeft haer oude ſtaet en geſtalte van heerſchappy behouden. Sy wordt bedient van vier Paſtoren, die verſcheydelijck de Sacramenten aen de wijcken van de ſtadt uytdeelen, en beveſtigen het Collegie, van 't welck ſy als Dekens ſijn, met onderſtant van eenige Capellanen, die de geſtelde maet der Canonijcke uren ſingen. Ick heb van de beginſelen hier af niets konnen vernemen, dan dat de Iaerboecken verhalen dat, in 't jaer cIↃ xxvii, het recht van deſe Kerck, met noch eenige andere rechten, door de Biſſchop aen de Graef opgedragen wierdt. Men moet hier noch by tellen de kloo-

Kloóſters.

ſteren der mannen, die, hoewel in 't begin van de ſteden verre af gelegen, door d'oorlogen gedwongen ſijn geweeſt hun toevlucht tot de ſteden te nemen: namelijck de Benedictijnſche Abdy t'Eynham, in 't jaer cIↃ lxiii door de Graef geſticht, en ſedert door de Heeren van Audenaerde met verſcheyde giften beſchoncken, en gewijdt tot een Prioorſchap der Regulier-Kanonicken in Elſeghem, van Iohannes Eggart, Schat-meeſter van Hollant in 't jaer cIↃ cccc xix, ter plaets, daer eertijdts het vertreck van Dumus Marianus geweeſt had, en in 't volgende jaer met het Capittel van Windesheim vereenight. Men vindt daer voor het vrouwelijck geſlacht een Prioorſchap der Regulieren van 't Maeghdendal, met een teer begin aen de poel van Aleyde, in de Parochie van Vloesbergen begonnen, daer men noch het hof en de plaets van 't eerſte kloóſter ſiet, dat door de Baron van Pamele, in 't jaer cIↃ cc xxxiii, hier gevoert, en met groote giften verrijckt wierdt. D'eerſte der Abdiſſen, *Aleyde* genoemt, was door haer heyligheydt in hooge achting. De gene, die na haer gevolght ſijn, waren *Lucia Vrancx*, die de kerck begon te bouwen; *Catharina van Berleghem*, in 't jaer cIↃ ccc xxv, van deurluchtige ouders geſproten; *Amelberge*, in 't jaer cIↃ ccc xxxvii, die 't kloóſter met een muur beſloot; *G. van Bergen*, in 't jaer cIↃ ccc l, die 't lof van goede huyshouding verkregen heeft; *Maria van Seruſa*, die in 't jaer cIↃ ccc li vermaert geweeſt heeft; *Vrſel van Gottigines*, die in 't jaer cIↃ ccc lxi d'achting van oprechtigheyt verkregen heeft; *Catharina de Munte*, die in 't jaer cIↃ ccc lxx met groote lof Overſte over veertigh Nonnen heeft geweeſt; *Agnes Marcana*, die, in 't jaer cIↃ ccc xci verkoſen, ſoodanige gaven hadt, die voor haer afkoomſt waerdigh en betamelijck waren; *Margareta Kruyckering*, die, in 't jaer cIↃ ccc xcviii, groot verlangen naer haer achterliet; *Maria van Lummen*, die, in 't jaer cIↃ cccc xvi, ſoo wel geluckelijck als lang geheerſcht heeft; *Catharina Marcana*, die, in ſich ſelve verheught, in 't jaer cIↃ cccc xxiii onder d'armen der betraende Nonnen de geeſt gaf; *Eliſabeth van Schoriſſe*, die in 't jaer cIↃ cccc xlvi het kloóſter vernieut heeft; *Eliſabeth Oliviers*, die in 't jaer cIↃ cccc lxxxix het lof, van het ſelve kloóſter verbetert, en tot een ſtrenger regel en tucht van leven gebracht te hebben, verkreegh; *Iohanna van Crombrugge*, die in 't jaer cIↃ IↃ liii haer loffelijck leven met een geluckigh eynde gekroont heeft; *Margareta van Crombrugge*, die ſoo wel van bloet, als van deucht de voorgaende Abdis beſtont, en in 't jaer cIↃ IↃ liii ſtorf; *Martina Coppins*, die in 't jaer cIↃ IↃ lxxxiv, onder ſoo veel wolcken van tegenſpoet en ongevallen, altijdt een onverſchrickt gelaet, en ſtantvaſtigh gemoed vertoonde; in welcks plaets *Maria van der Plancken* gekoſen is, die met groote lof en vrucht deſe Abdy beſtiert heeft. Voorts, ick kan van 't begin, en van d'aenwas en vermeerdering van 't begijnhof niets anders ſeggen, dan 't gene, dat ick alreê daer af verhaelt heb. Maer ick bevindt dat de kapelle van S. Ioris, door de brieven van Gregorius de tweede, in 't vierde jaer van ſijn Pauſdom geſchreven, beveſtight is. Ick weet dat de Graeuwe ſuſters over hondert, en de Swarte ſuſters over twee hondert jaren een kapelle gehadt hebben. Dus verre Gramajus. Een der uytſteeckentſte weldoenders aen d'Audenaerders was *Philippus van Elſas*, van de welck Oudegerſtius cap. 29 ſijner Chronijcken ſpreeckt; maer Keyſer Karel de vijfde beſnoeyde hen grootelijcks in hun wetten en voorrechten, toen hy de Gentenaers verwonnen, en kleyn gemaeckt hadt. Ick ſal hier niet onbequamelijck het gene by-voegen, dat ick onlangs van een man, die in d'aeloutheden van Audenaerde niet onervaren was, verſtaen heb. In 't jaer cIↃ IↃ lviii, ſeght hy, toen *Iudocus de Ioingny*, Baron van Pamele, de toren, die in 't midden van 't kaſteel ſtont, afwerpen deê, vond men onder de puynhopen van de ſelve toren een kopere plaet, met ſeker opſchrift, van Gotthiſche letteren, gelijck men achtte, die ſoo duyſter waren, dat men 't niet leſen kon. Ick heb, ſeght hy noch, op 't jaer Dccc lvii, geleſen dat Odoacer, de ſoon van Engerranus, die de ſevende Foreſtier van Vlaenderen was, het kaſteel van Audenaerde gebouwt heeft, dat ſedert het Hof van de Vorſt genoemt wierdt, ter plaets, daer nu het gaſthuys is geſticht, welcks poort de toren was, en nu d'achterdeur van 't huys van Rockeghem is, gelijck noch uyt de geſtalte daer af blijckt. Deſe toren wierdt eertijdts Richildis toren genoemt, om dat Richildis, weduwe van Balduinus van Bergen, daer in gevangen heeft geſeten, oft anders, om dat ſy daer haer woonplaets heeft gehadt, toen ſy Douagiere en Huys-houſter van Audenaerde was. Maer dit gebouw ſtortte neêr op d'een-en-twintighſte van December, in 't

jaer

jaer cIↃ IↃ c xviii, en gelijckt nu niet meer een poort, maer een ſchuur. Het kaſteel van Audenaerde wierdt verbetert en herbouwt door Maximiliaen du Chaſtel; en in 't jaer cIↃ IↃ wierd deſe poort neêrgeworpen, die aen het dubbelt bolwerck de ſtadt van 't gebiedt van Pamele plagh af te ſcheyden. In 't jaer cIↃ IↃ c xxv, onder 't Burgemeeſterſchap van Iacobus Varentius, omtrent Vaſten-avont, wierd, met ſijn toeſtemming, het oude Raethuys verworpen; en in 't volgende jaer, op de ſeſtiende van Meymaent, wierdt d'eerſte ſteen van 't nieuwe Raethuys geleyt, door Philippus Lalain, Heer van Schoriſſe, en Capiteyn van de ſtadt, terwijl Burgermeeſter van deſe ſtadt was Michiel van Quickelbergh, van de welck dit huys, dat ſy Barpoorte noemen, geſticht is. In 't jaer cIↃ cccc xxi, begon men 't gebouw, dat ſy Merſch-poorte noemen, te bouwen, met het kaſteel en gewelf over de Schelde. Dit kaſteel hadt veel jaren lang van hout geweeſt: maer in 't jaer cIↃ cccc xxvi wierdt daer een huys opgeſet, met al de wercken, die tot een ſluys in de vloet dienſtigh ſijn. Voorts Claudius Verrytius, Paſtoor van Audenaerde, ſtichtte, met believen van de Raet, in 't jaer cIↃ IↃ c xiii, op deſe lege plaets verſcheyde huyſen, met deſe belaſting, van jarelijcks vijf ponden aen de Gemeente te betalen. Wijders, 't kaſteel van Pamele, daer veel oude gebouwen waren, die, ſoo het ſcheen, haeſt nederſtorten ſouden, wierdt ten meeſtendeel herbouwt, ja byna van nieus geſticht, door *Willem van Locquengien*, Baron van Pamele, Ridder, ſoon van de Ridder Philippus, in 't jaer cIↃ IↃ cxxvii. Men ſeght dat dit kaſteel ſeer oudt, en in de tijden der Gotthen, ja al te voren, gebouwt is. Dat meer is, ſommige voegen hier uyt d'oude geſchriften van deſe plaets, en uyt d'overlevering der voorouders noch by, dat men in de tijt, in de welck dit kaſteel gebouwt wierdt, niet meer dan drie penningen des daeghs aen de Bouw-meeſter daer af gaf. In 't jaer cIↃ cccc xvi, wierdt het Choor van de heylige Walburgh volmaeckt; en het gewelfſel van de ſelve Kerck was in 't jaer cIↃ IↃ xv volbouwt. Maer in 't jaer cIↃ IↃ c xx wierdt een ſpits op de toren van de ſelve kerck geſet, die heel hoogh uytſteeckt. In 't jaer cIↃ IↃ c xxiv, onder het Burgermeeſterſchap van Melchior le Poivre, Heer van Bochaute, wierden vier andere ſcherpe torentjes op de vier hoecken van de toren geſet, die ſes duyſent guldens koſten: in voegen dat de ſtadt, die van ſich ſelve ſchoon, en op een bequame plaets gebouwt is, nu door de Godtvruchtige miltdadigheyt en giften van de Raet en 't volck van Audenaerde, meer en meer door gewijde en ongewijde gebouwen verciert wordt.

Geleerde mannen.

De Muſen, goddinnen der geleertheyt, ſijn niet op een plaets ſoo vaſt verbonden en gebleven, oft ſy hebben oock in deſe plaets hun wooning verkoſen. Want ſy hebben daer veel geleerde mannen opgevoed, die in de ſtadt, oft op 't lant daer omtrent geboren waren, gelijck voor eerſt *Georgius Cabbeljau*, Monick in d'Abdy van S. Petrus t'Aldenburgh, van S. Benedictus Ordening, die de Hiſtorie van dit ſelve klooſter geſchreven heeft, van d'eerſte ſtichting van de ſtadt, en van de verwoeſting des ſelfs door Attila, en ſedert door de Noormannen, tot aen 't jaer cIↃ IↃ lxx; en ſijn boeck, met de hant geſchreven, wordt in dit klooſter bewaert.

Iacobus Varentius, Doctor in de Medicine, Profeſſor in de hooge Schole te Leuven, en dickwils Rector van de ſelve hooge Schole, van de welck ick niet kan ſeggen, oft hy tot noch toe iets in 't licht gebracht heeft. Hy wordt echter van Dionyſius Harduinus onder de vermaerde Schrijvers van Vlaenderen geſtelt.

Iohannes Druſius, een ſeer geleert en ervaren man in de drie talen, maer voornamelijck in de Hebreeuſche. Hy, noch een kint ſijnde, volghde ſijn vader, die gebannen was, in Engelandt, daer hy van Godtsdienſt en naem veranderde. Hy onderwees vier jaren lang in de Hebreeuſche tael t'Oxfort, en ſedert te Franeker in Vrieſlant, en ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ c xvi. Sijn geſchriften, die meeſtendeel ſcherpſinnigh ſijn, en de Letter-konſt betreffen, mogen, van eenige dwalingen geſuyvert ſijnde, geleſen worden: vele van de ſelve ſijn oock dienſtigh tot verklaring van de heylige Schrift, als men, gelijck Valerius ſeght, 't vergift daer af wechgenomen heeft. Hy heeft oock gemaeckt een Hebreeuſche Letter-konſt, in 't jaer cIↃ IↃ c xxxii te Leeuwaerden gedruckt, en Aenteeckeningen op de Letter-konſt van de rechte leſing der heylige tael; oock een oudt Hebreeuſch A B C, met aenteeckeningen: van de Chaldeeuſche, Syriſche, en Rabbijnſche particulen, oft ledekens. De Sententien der oude Wijſen, en meer andere dingen.

Iohannes Mahuſius, Minderbroeder van Audenaerde, wierd d'eerſte tot Biſſchop van de Kerck te Deventer verkoſen. De gene, die meer van hem begeert, leſe Valerius, die vele en groote lof-redenen van deſe treffelijcke man verhaelt.

Iohannes Royardus, Minderbroeder, een treffelijck Predikant, was t'Antwerpen en Brugge in hooge achting; in voegen dat Sixtus van Sienne, om deſe oorſaeck bedrogen, hem, in ſijn heylige Biblioteeck, onder 't getal der Antwerpenaers geſtelt heeft.

Levinus Crucius, Parochiaen van Boeſcepan, heeft een bloem-krans der vermaertſte Schrijvers van de Latijnſche tael gemaeckt. Men vind noch ſijn Trenodia oft Drieknoop, aen Franciſcus Craneveldius, op de roekelooſe oordeelen van ſommige beriſpers, en meer andere dingen.

Matthias Caſtellanus was, in ſijn moederlijcke tael, gelijck Harduinus in ſijn regiſter der Schrijvers van Vlaenderen ſeght, een treffelijck Poëet, en d'eerſte onder de ſijnen, die de Vlaemſche Poëſy tot ſekere maet en regelen bracht.

Te Audenaerde was geboren *Petrus Woſtinius*, Doctor van de heylige Godtgeleertheydt, van S. Dominicus ordening, die in de ſelve ſtaet, om ſijn beſondere deucht en geleertheydt, groote eer verkregen heeft: want hy was een man van groote oprechtigheydt, en lanckmoedigheydt, en voorſichtigh in de beſtiering van de Geeſtelijcke ſtaet.

Mar-

Margareta, Baſtart-dochter van Karel de vijfde, moeder van de groote Alexander Farneſe, Hertogh van Parma en Plaiſance, is meê haer geboorte aen Audenaerde verplicht. Gelijck oock *Iudocus Brakelius*, Ridder, Doctor der beyde Rechten, en Raets-heer van de Raet van Vlaenderen; als oock *Iohannes van Audenaerde*, een deurluchtigh Abt van Elnone, en meer anderen.

Breeder gevolgh der afkomſt van de Heeren van Audenaerde en Pamele.

Men bevindt overal uyt de Hiſtorien en geſchriften dat de Heeren van Audenaerde en Pamele machtigh geweeſt hebben, en ſeer oud ſijn. Maer dewijl Gramajus in ſijn beſchrijving van Audenaerde weynigh van hun by-gebracht heeft, ſoo hebben wy goet gevonden eenige weynige dingen, die uyt de gemeene regiſters, door de deurluchtige Heer, *Willem van Lockinghem*, Baron van Pamele, aen ons bekent gemaeckt ſijn, en die wy elders uyt geloofwaerdige geheughſchriften vergadert hebben, hier by te voegen; te meer, dewijl hun oude waerdigheyt en macht dit wel verdient heeft. Voornamelijck van *A. de Pamele*, Schilt-knaep, van de welck Gramajus, in 't jaer DCCC XLV, gewach maeckt.

Gerard de Loz, *Graef van Oldenarde*, in 't Choor van Walburghs kerck begraven, en op 't jaer D CCCC XXII van de ſelve Schrijver verhaelt.

Fulbertus, *Heer van Audenaerde*, Schilt-knaep, in 't jaer CIↃ van de ſelve Gramajus gedacht; die een gemalin, *Maliſvenda* genoemt, trouwde, gelijck Meyer getuyght.

Gerardus van Audenaerde, en *Gundrade*, ſijn gemalin, van de welcke op 't jaer CIↃ XLII in de gemeene regiſters van Blandin geleſen word.

Arnoldus van Audenaerde wordt oock van Gramajus, op 't jaer CIↃ XXXVI, bygebracht.

Hugo Caſtellanus van Audenaerde, met *Arnulphus van Audenaerde*, beſegelde de brieven van Balduinus, Vorſt van Vlaenderen, aen Walterus, Abt van Eynham, en aen ſijn nakomers, door welcke brieven de Vorſt verſcheyde weldaden en geſchencken aen 't Klooſter vereert. Deſe Hugo trouwde (gelijck Meyer getuyght) d'erfgenaem van Pamele.

Arnoldus, *Heer van Audenaerde*, Advocaet van Eynham, leefde in 't jaer CIↃ LXIV, gelijck Gramajus getuyght, en krijght van Meyer d'eernaem van ſeer edel, gelijck oock ſijn ſoon, van een ſelve naem, op 't jaer CIↃ LXIX.

Theodoricus van Audenaerde teeckende in 't jaer CIↃ LXXXVIII de brieven van Lotbertus, Abt van Haſnonien.

Odo, Biſſchop van Camerijck, gaf, in 't jaer CIↃ C X, aen Graef Robert, en aen Clementia ſijn gemalin, verlof en macht van een kapelle voor de heylige Maeght te ſtichten, de welcke nu de Parochie-kerck van Pamele is, in 't nieuwe kaſteel by Audenaerde, met believen van ſijn ſoon Balduinus, en van *Mathilde*, *dochter van Arnulphus de Ionge van Audenaerde*, die dit lant by erfrecht toequam. Wijders, deſe *Mathilde*, *vrou van Audenaerde en van Macheline*, was gehuwt aen Gerardus, Heer van Aldenburgh, Kamerling, gelijck Gramajus en Meyer op 't ſelve jaer getuygen. Men vindt van deſe ſaeck noch de machtbrief van de voorgenoemde Odo by de tegenwoordige Baron van Pamele.

Arnulphus de derde, *Heer van Audenaerde*, trouwde *Maria*, en hadt tot ſoon

Ghiſelbertus, *Heer van Audenaerde*, die in de brieven van 't jaer CIↃ C XCIV, door Graef Balduinus Prins van Audenaerde genoemt wordt. De ſelve beveſtighde oock de wetten en inſtellingen, van ſijn voorouders aen d'Overigheyt, en aen de Gemeente van ſijn veſting van Pamele gegeven. Hy trouwde in 't jaer CIↃ C LXXXVIII Richilde, de dochter van Everard Radulphus, Heer van Mortaing, Caſtelleyn van Doornick.

Richilde, *Vrou van Audenaerde*, gaf, in 't jaer CIↃ CC XIX, met bewilliging van haer ſoon Arnulphus, tot een aelmoeſſe aen 't Gaſthuys van de heylige Maria in Audenaerde, ſekere maet van rogge, dat het eeuwigh ſou hebben, en in de hoeve, Nocre genoemt, naer de maet van de ſelve ſtadt, jarelijcks ontfangen.

Arnulphus de vierde, eerſte Baenderheer van Vlaenderen oft Banier-drager van *de Beer*, *Heer van Pamele*, en van de landen tuſſchen Marca en Rohna. Het ſchijnt dat in ſijn tijdt de Heerſchappy van Pamele met d'eernaem van Baronny beſchoncken, en dat hy d'eerſte Baenderheer van Vlaenderen gemaeckt is, daer over hy d'eed van getrouwheyt aen de Graef moeſt doen, oock van 't kaſteel van Audenaerde, oft ten minſten van Pamele. Hy gaf aen de veſting van Pamele de ſelve vryheden, die de Graef, in 't jaer CIↃ CC XXV, aen Audenaerde gegeven hadt. Hy was oock Heer der landen, die ſy tuſſchen Vlaenderen en Henegouwen twiſt-landen noemen. *Arnulphus van Audenaerde*, ſeght de macht-brief, by de tegenwoordige Baron beruſtende, *met Adela*, *ſijn gemalin*, *geeft aen de ſtadt en ſtedelingen van Pamele ſoo groot en ſoodanigh een vryheyt*, *als Philippus*, *eertijts Graef van Vlaenderen*, *aen de ſtadt en ſtedelingen van Audenaerde gegeven hadt.* De gemalin van deſe Arnulphus was genoemt *Alicia*, oft *Adela*, alreê genoemt, de dochter van *Rogier* en *Alicia*, die Godefridus, Graef van Namen, tot vader hadt.

Egidius van Audenaerde, de ſoon van Arnulphus de vierde, wordt op 't jaer CIↃ CC XXVIII gedacht.

Iohannes, Schilt-knaep, Arnulphus ſoon, *Heer van Audenaerde*, betoonde, in 't jaer CIↃ CC XLIX, groote weldaden aen die van Eynham. Miſſchien is deſe, die hier volght, de ſelfde, oft ſijn vader.

Iohannes, *Heer van Audenaerde*, eerſte Baenderheer van Vlaenderen, gaf oock, in 't jaer CIↃ CC LXXIII, eenige voor-rechten en hantveſten aen die van Pamele.

Arnulphus de vijfde, *Heer van Audenaerde*, Baron van Pamele, eerſte Baenderheer van Vlaenderen, ſwoer manſchap aen de Graef van Vlaenderen, over de beſitting van 't kaſteel van Audenaerde, over d'afpaling en waterſluys van Pamele, over Caſtres, over 't kaſteel van Flobeecke, over de ſtadt Leſſine, en over andere heerſchappyen, omtrent de jaren CIↃ CC LXXX, CIↃ CC XCII, CIↃ CCC, en CIↃ CCC II, gelijck Meyer, Wielant, en andere getuygen. Hy hadt tot ge-

malin *Iſabella van Henegouwen*, Vrou van Sebourg, Philippus dochter.

Omtrent in deſe ſelve tijden, en op 't jaer cIↃ cc LXXXII, wordt *Iohannes*, *Heer van Roſete*, van Gramajus gedacht. Men vindt oock in de gemeene regiſters van Rupelmonde *Emondus van Audenaerde*; en in de Chronijcken van Vlaenderen *Walterus*, op 't jaer cIↃ ccc.

Maria, *Voorſprake van Audenaerde*, Vrou van Barlaymont, ſtorf in 't jaer cIↃ ccc x, en wierd by de Minderbroeders te Valenchien begraven.

Iſabella van Audenaerde, Baender-vrouwe van Vlaenderen, en Baronnes van Pamele, wierd gehuwt aen *Gerard van Granprez*, Heer van Honfalize, van 't maegſchap des Graefs van Luxemburg, in 't jaer cIↃ ccc XXI; en ſedert aen *Willem van Mortaigne*, Heer van Rumez, en van Templeuve in Doſſener. Uyt deſe twee ſproot *Willem van Mortaigne*, Baender-heer van Vlaenderen, en genoemt Heer van Audenaerde, die, ſonder kinderen na te laten, in 't jaer cIↃ ccc XLVI, in de ſtrijt van Creſſi gedoot wierdt. Sijn ſuſter *Maria*, Baender-vrouwe van Vlaenderen, en Baronnes van Pamele, wierd derhalven ſijn erfgenaem, en troude *Iohannes*, Heer du Fay en van Tilletoy. Maer d'andere ſuſter, Iolanthis, Vrou van Longvillers en Douvriers, trouwde aen *Goſwinus*, Heer du Queſnoy en Braffe, in 't jaer cIↃ ccc LXXI.

Iohannes van Audenaerde wordt op 't jaer cIↃ ccc LXXIX van Meyer gedacht.

Lodewijck van Quercy, in 't jaer cIↃ ccc XCII Baender-heer van Vlaenderen, en Baron van Pamele, wiert in de ſtrijt van Azincourt gedoot, ſonder kinderen na te laten, ſchoon hy *Iacoba van Helly* tot gemalin hadt.

Maer *Maria*, hun ſuſter, *Vrou van Audenaerde*, Baender-vrouwe van Vlaenderen, Vrou van Douvriers en Sanchoy, Baronnes van Pamele, en van de landen tuſſchen Marca en Roſna, Vrou van Touttencourt, Loire, Chaſtelet, Bipars, Turcoing, Templeuve, Remeuſe en Rumes, was gemalin van *Iohannes de Blondel*, Heer van Canteleu, Mery, &c. van de welcke, onder andere, geſproten is

Odoardus de Blondel, Heer van Pamele, die, in 't jaer cIↃ cccc XXXVII, op ſijn eygen koſten het klooſter van Groenendael in Soningenboſch deê vermaken en verbeteren. Van alle welcke ſedert deſe Baronny van Pamele, met d'andere heerſchappyen, aen 't geſlacht *van Locquengien* gekomen is.

DENDERMONDE.

INdien Alexander de Groot eertijdts in de rijgh ſijner grootſte gelucken geſtelt ſou hebben, dat hy Apelles pinceel, om ſijn ſtrijden te ſchilderen, en Homerus pen, om ſijn verwinningen te ſingen, moght gehad hebben; ſoo magh de ſtadt Dendermonde oock wel onder haer grootſte gelucken rekenen, dat ſy de welſprekende *David Lindanus* tot lofverkondiger van haer ſchoonheden gehadt heeft. Want ſeker, hy heeft het bewerp, en beſchrijving daer af met ſoo heerlijck een ſtijl geſchreven, dat de beſte geeſten van deſe tijdt eendrachtelijck belijden, dat niemant de doel beter getroffen kon hebben; ja ſodanigh, dat de gene, die meer by ſijn ſchriften wilde voegen, niets anders ſou doen, dan water in de zee dragen, en by heldere middagh, terwijl de ſon haer ſtralen op ons ſchiet, een fackel ontſteken. Ick ſal dieshalven niets by ſijn beſchrijving voegen; maer het voornaemſte daer in, en 't welck tot ons voornemen dienſtigh is, (om niet te lang te ſijn) in 't kort verklaren. Hy ſpreeckt dan, in ſijn eerſte boeck van Dendermonde, in 't eerſte hooftdeel, in deſer voegen: Dewijl Vlaenderen in *Comitatum* oft Graeffelijck, *Imperialem* oft Keyſerlijck, en *Proprietariam* oft Eygen, gedeelt wort; ſoo is, onder de ſteden, die *Proprietariæ* oft Eygen genoemt worden, deſe de grootſte en machtighſte, 't ſy men let op de outheyt van de plaets, op de bequame gelegenheyt, op de verciering van de ſtadt, op de gene, die hier eertijdts de heerſchappy gehadt hebben, op de getrouheyt van 't volck tot hun Heeren, op de voorrechten, op de burgerlijcke beſtiering, op de Godsdienſt, en eyndelijck op de grootheyt van haer heerſchappy en grenſen. De Iaer-boecken der Tongerſchen verhalen, dat deſe ſtadt by oude tijden *Dordana* genoemt was, gelijk de deurluchtighſte man, *Iohannes Baptiſta Gramaye* aenmerkt, ſchoon wy nergens eenigh bewijs en merckteken hier af vinden. Wat my aengaet, die niet in de duyſterheyt van de leugen wil wandelen, ick durf niets hier af verſekeren, dewijl men in deſe groote duyſterniſſen van d'aeloutheyt, gelijck aen yder bekent is, meer fabelen, dan ware vertellingen overbehouden heeft. Ick ſal dan alleenelijck ſeggen, dat deſe ſtadt ſedert veel eeuwen de naem van *Dendermonde* behouden heeft, die men echter op verſcheyde wijſen geſchreven vindt, maer altijt uyt een ſelve oorſprong herkomſtigh. Eenige ſchrijven *Teneræmunda*, andere *Tenremunda*, en andere *Teneramunda*. Men vind in d'oude geſchriften oock *Teneramundia*, en *Teneramundum*. Maer de reden vereyſcht dat men *Teneræmunda* oft *Dendermonde* ſchrijft; want deſe naem heeft ſijn oorſprong uyt twee ſamengeſette namen, te weten, uyt de naem van de vloet, die daer deur vloeyt, en *Tenera* oft *Dender* genoemt wort, en uyt deſe Nederlandſche naem *Mont*: en deſe twee namen, te ſamen geſet, geven aen deſe ſtadt de naem van *Dendermonde*, als of men *Mont van de Dender* ſeyde, om dat de *Dender* binnen deſe ſtadt in de Schelde ſtroomt, die daer door grooter word, by een nieu kaſteel, na haer genoemt, by 't welck ſy hare naem verlieſt.

Naem van de ſtadt, en oorſprong.

Vloeden.

Behalven de Schelde, die de ſtadt beſpoelt, en, boven d'aengenaemheyt, bequame middel van de koopmanſchap en waren af en aen te voeren geeft, brengt oock de Dender, die, gelijck eenige willen, by outs *Tenna* genoemt wierd, en die de ſtadt in 't midden deur-ſnijt, door de veelvoudige verdeeling der wateren, een groote nuttigheyt en gerijf; vermits d'aderen daer af, als tacken van een boom, in de voornaemſte plaetſen geleyt ſijn; en deſe graften door het vloeyen en ebben van de zee noyt ſtille wateren behoudende, maer geduerigh loſende en ſwellende, maken, boven 't grootſte gemack tot alle dingen, dat de lucht, hoewel van ſich ſelf geſont, noch geſonder word.

Bruggen.

Men vind daer in 't geheel drie-en-twintigh bruggen, van de welcke ſeſtien van gehouwen, oft van gebacken ſteen, en d'andere van hout ſijn. Daer ſijn voornamelijk twee over de Dender, een van ſteen, en een van hout; en noch een ander over de Schelde, die voor 't jaer cIↃ cccc LII niet geweeſt heeft; 't welck hier uyt blijckt, dat Philippus de Goede, toen hy in die tijt ſijn leger over de Schelde wilde voeren, gedwongen was plancken op ſchepen te leggen, en in deſer voegen een brug, in der yl opgeſlagen, over de Schelde te werpen. Dit gaf oorſaeck dat men ſedert een brugh, die vaſter en beter was, ſtichtte, die, van overmatige lanckheyt ſijnde, noch in weſen is. En ſeker, 't is wonder te ſien dat, niet tegenſtaende 't gewelt van 't water en ys, en de vloeying en ebbing van de Schelde, daer af deſe brugh 't eerſte alle jaren, en 't leſte alle dagen tegen ſtaen moet, dit gebou noch in ſtant kan blijven. Behalven de bruggen, die ſoo veel in getal, en ſoo na aen malkander ſijn, ſoo dient oock grootelijcks tot verciering van de ſtadt, dat de graften geheel met ſteene wallen opgehaelt ſijn; in voegen dat de ſchepen daer een bequaem en veyligh verblijf hebben.

Marckten.

Daer ſijn oock ſes marckten, op de welcken de waren ter marckt gebracht worden, en van de welcke de grootſte en ruymſte oock de ſchoonſte is, door de ſchoone rijgen van fraeye huyſen, die daer rontom ſtaen. Op deſe marckt is een laken-huys, oft vergadering der laken-werckers, die daer hun lakenen te koop brengen, 't welck van d'onſe *Halle*, en van Divæus *Phalæ* genoemt wordt, met een toren, die over veel eeuwen gebout is. Men ſeght dat deſe plaets eertijts het hof geweeſt heeft. By deſe toren ſtaet het Stadthuys, met een nieuwe gevel, en van overlang met de beelden van verſcheyde Vorſten, en van anderen verçiert. Op de ſelve is noch een vleeshal, in 't jaer cIↃ cccc VIII geſticht, gelijck het opſchrift meêbrengt.

TENERAMONDA vulgo DENDERMONDE.

ILLVSTRI AC GENEROSO
VIRO DOMINO DNO
GASPARI ANTONIO
D'AVBERMONT
Toparchæ de Gremberghen
Catholico Regi a Consiliis Belli,
Gubernatori et Summo Prætori
Vrbis ac Ditionis Teneramondanæ.

Amplissimis item ac Prudentissimis Dominis Dominis
ÆGIDIO PEE *Consuli*
IOANNI DE MAERSCHALCK *Legum Licentiato*
PETRO OSTE
PHILIPPO VAN WICHELEN
IACOBO VAN BREVSEGHEM
LAMBERTO LAMBERTI
DANIELI DEBBAVT
IACOBO COLLIER
IOANNI KINDT *Ioannis Filio*
Senatoribus.

OLIVERIO VANDER HAEGHEN *Legum Licentiato*
IOANNI BAPTISTÆ *de* CLERCQ *Legum Licentiato*
A Consiliis et actis totique Reip. Teneramondanæ

Hanc a se delineatam eiusdem Vrbis Imaginem D. D.
Vedastus du Plouich *Geom.*

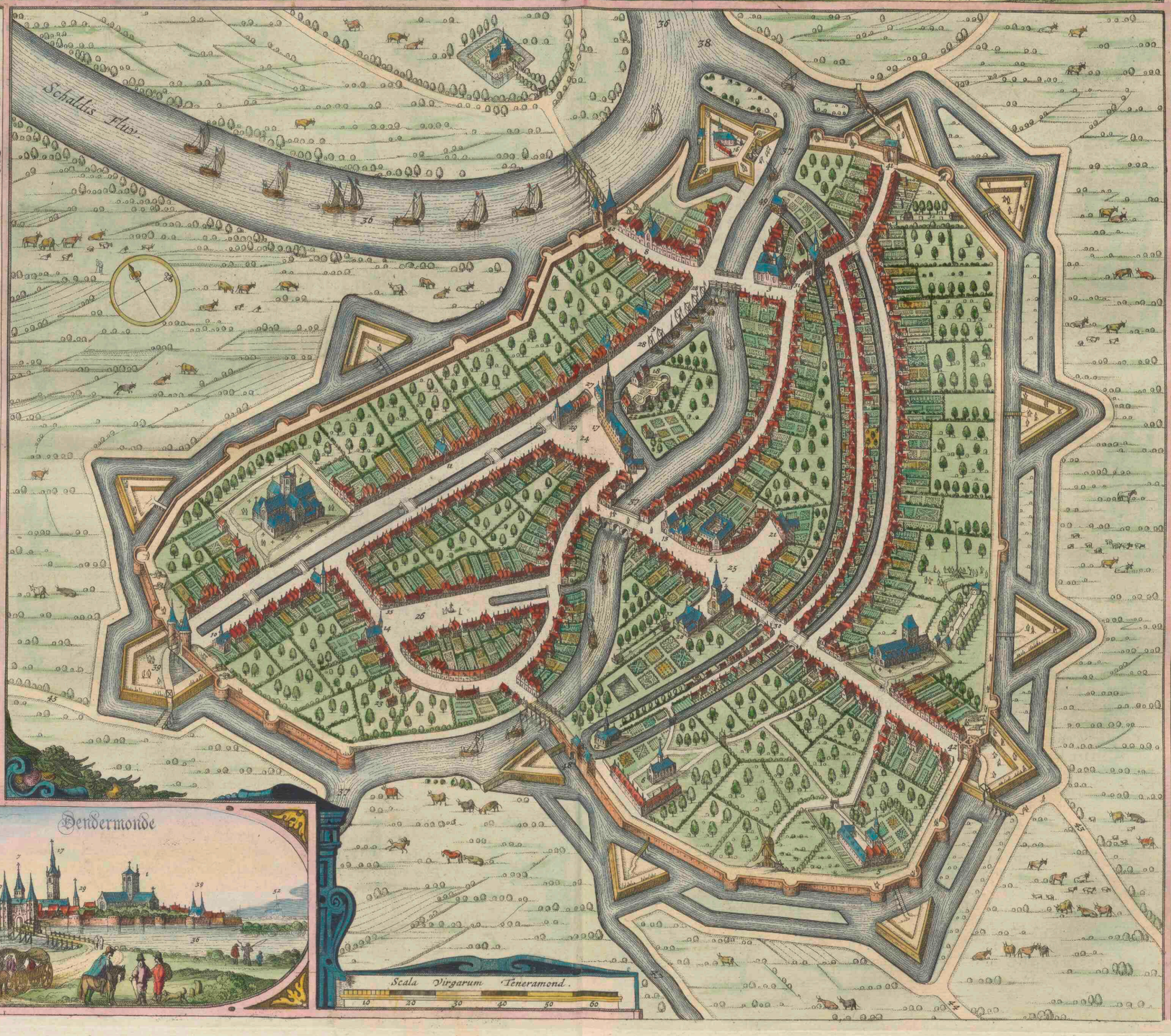

1. Collegiata et parœcialis Ecclesia B. Mariæ Virginis
2. Ecclesia parœcialis S. Ægidij
3. Patres Augustiniani, olim Prætorium familiæ de Brequigny
4. Patres Capucini
5. Cœnobium S. Brigittæ
6. Beguinagium
7. Capella D. Ioannis
8. Xenodochium S. Ioannis op 't Veer
9. Capella B. Mariæ Virg. op de Werf
10. Xenodochium S. Blasij
11. Domus S. Spiritus
12. Capella S. Rochi
13. Capella S. Eligij
14. Cœnobium Nigrarum Sororum
15. Xenodochium B. Mariæ Virginis op de Dyckpoorte
16. Arx cum Capella
17. Curia Senatorum
18. Curia feudalis Principis
19. Prætorium Ditionis
20. Domus summi Prætoris
21. Refugium Affligemense
22. Carcer publicus
23. Domus infectorum peste
24. Forum maius
25. Forum frumentarium
26. Forum armentorum
27. Forum piscarium
28. Portus ac statio nauium
29. Macellum ubi et Camera Rhetorum vernaculorum S. Hilduardi
30. Camera Rhetorum S. Rochi
31. Prætorium olim familiæ de Brequig.
32. Domus Sclopetariorum S. Andreæ
33. Domus Gildæ S. Georgij
34. Domus Gildæ S. Sebastiani
35. Camera Rhetorum S. Michaelis
36. Schaldis fluvius
37. Tenera fluvius
38. Os Teneræ sorbentis Schaldin a quo nomen Vrbi
39. Porta Gandensis
40. Porta Wasiæ
41. Porta Mechlinensis
42. Porta Bruxellensis
43. Via Bruxellensis
44. Via Alostana
45. Via Gandensis
46. Via Hulstensis
47. De Vlierbeeck
48. Cataractæ op Hemelryck
49. Molæ oleaginæ Vrbis
50. Antwerpia
51. Mechlinia
52. Swyvycken Abbatia, ord. Cisterc.
53. Prætorium Domini de Grembergen

Oock de viſch-marckt, die onlangs met nieuwe wercken vermeerdert is. Daer na d'oude en nieuwe graen-marckt, een lijnwaets-marckt, en een wapenhuys, nu onlangs met een nieu werck gebout.

Weeck-marckt. De maendagh is daer de dagh van de weeck-marckt: en op dat de buyte-lieden, en vreemde koop-lieden, ja oock de gene, die in ſchulden vervallen ſijn, onbeſchroomdelijcker op deſe marckt-dagh ſouden verſchijnen, ſoo hebben ſy een inſtelling van Keyſer Maximilianus, die aen de ſchult-heeren verbied, alle weken op ſondagh, maendagh en dingsdagh hun ſchuldenaers te manen, oft met recht van hen te vorderen. *Iaermarckt.* De Iaermarckt van Philippus de Stoute, aen hen voor drie dagen gegeven, begon eertijts op dingsdagh na de vierdagh van S. Lucas. Maer dewijl ſedert de Iaermarckten van Bruſſel en Beveren op een tijt quamen, ſo wiert, door Keyſer Karel de vijfde, de Iaermarckt van deſe ſtadt verſet op de naeſte dingsdagh aen de eerſte ſondagh in October, die ſedert acht dagen, en tot aen de volgende dingsdagh geduert heeft. Deſe beyde Vorſten gaven oock vryheyt van alle aentaſting en bekommering, niet alleenelijck in de Iaermarckt, maer oock acht dagen voor en na: doch de vyanden, ballingen, overloopers, en ſchuldenaers van de Vorſt blijven buyten deſe vryheyt geſloten.

Poorten. Deſe ſtadt heeft vier poorten, die van Bruſſel, Mechelen, Overvaert (dus van d'overgang over de Schelde genoemt, die echter, gelijck men in d'oude geſchriften bevindt, eertijts de Schelde-poort genoemt wierd) en eyndelijck de Steen-poort, die naer d'ackers, tuſſchen de Schelde en Dender leggende, ſtreckt, en die, gelijck de gemeene regiſters verhalen, omtrent twee eeuwen gebout heeft geweeſt.

Hooge Schole. Seker men ſou den Muſen ongelijck aendoen, ſo men niet ſprack van de prachtige en heerlijke Schole, die de Raet voor hen, in de voorgaende eeuw, heeft doen oprechten, van de welcke het gebou ſoo treffelijck is, dat weynigh Scholen in geheel Nederland, ja oock in de middelmatige ſteden, daer by geleken konnen worden. Sy wierd gebout in 't jaer cIↃ IↃ LV, onder 't beleyt van Hendrick Cares, Meeſter van de gemeene Schole, die d'eerſte loon van 't gemeen ontfing, gelijck 't regiſter daer af aenwijſt.

Men ſiet daer oock het nieuwe kaſteel, dat onder Alexander Farneſe, Stedehouder des Konings in Nederlandt, ter plaets, daer de twee vloeden, de Schelde en de Dender te ſamen ſtroomen, opgebout is.

Huyſen. Wijders, de beſondere huyſen ſijn daer ruym en gemackelijck, en ſuyver en klaer. Yder huys heeft byna ſijn tuynen, veel oock aen de drumpels water uyt de fonteynen. Viglius hof verdient het eerſte lof door ſijn grootheyt en aengenaemheyt van de plaets. Dit huys heeft ſijn naem gekregen van de Preſident *Viglius Zuichemius*, die 't van *Michiel van Hofſtadt* gekocht heeft. Maer het quam ſedert aen de Prelaten en Canonicken van de voorgenoemde ſtadt, die dat weder aen d'edele Heer *Adolph Veneranneman* verkocht hebben. Voorts, d'Abdyen van ſint Bernardus en Affligem hebben daer oock hun huyſen; gelijck eertijts mede d'Abdyen van Bavo en Ninive.

Gelegenheyt. Deſe ſtadt is van d'een ſijde ſeer luſtigh en aengenaem door de vermakelijkheyt der beemden en vloeden, en aen d'andere ſijde ſeer rijck en overvloedigh door de vruchtbaerheydt der ackers, en gelegen op de grenſen van Brabant en Vlaenderen, aen de zuydſijde van de Schelde, op de Keyſerlijcke oft Roomſche gront, gelijck Dintherus ſeght; 't welk de gelegenheyt aenwijſt, en van alle Schrijvers beleden wordt; en op ſoo bequaem een plaets, als men ſoude konnen wenſchen oft begeeren. Want ſy is van d'edelſte en treffelijckſte ſteden van Nederland omringt, gelijck een groote Mevrou en Koningin van haer ſtaet-juffers, en een Koning van ſijn lijf-dienaers. Sy heeft binnen de ſes mijlen van haer Antwerpen en Mechelen, binnen de vijf Gent, Bruſſel en Hulſt, en binnen de twee mijlen de ſtadt Aeiſt. Maer 't gene, dat boven al aenmerckelijck geacht word, is dat de ſtedelingen, en al de gene, die daer koopmanſchap willen doen, van daer naer de bovengenoemde ſteden, en van deſe ſteden weêr naer Dendermonde, een vrye en veylige wegh hebben, niet alleenlijck te lant, maer oock te water; 't welck een groot gerijf voor de kooplieden is, die door deſe middel hun waren bequamelijck overal konnen voeren. Sy is geen onderdanige, maer een vrye ſtadt van 't Keyſerrijck, gelijck ſulcks uyt de verdeeling van Vlaenderen blijckt; en dewijl, gelijck ick te voren geſeght heb, Vlaenderen in *Graeffelijck*, *Keyſerlijck* en *Eygen* gedeelt word, en Dendermonde onder Eygen-Vlaenderen getelt word, ſoo blijckt, volgens d'aenwijſing van de naem, dat ſy niemant tot opper-heer kent, en dat ſy geen trou aen de Franſchen, gelijck het Graeffelijck deel, en geen eed aen de Keyſer, gelijck het Keyſerlijck gedeelte, verplicht is. 't Is klaerblijckelijck dat ſy noyt onder 't Franſche recht geſtaen heeft; en indien ſy aen de Keyſer gehouden was, ſoo behoefde men niet het derde lid van deſe verdeeling: want ſy ſou dan onder de Keyſerlijcke, en niet onder de Eygen ſteden getelt worden. En (om de naem van Eygen na te laten) hoewel 'er verſcheyde twiſten tuſſchen de Keyſers en Graven van Vlaenderen ſijn geweeſt, om de beweſe en niet beweſene manſchap, uyt oorſaek van de Keyſerlijcke landen, ſoo heeft 'er nochtans noyt twiſt om d'opperſte heerſchappy over Dendermonde geweeſt. 't Is dieshalven gelooffelijck dat deſe ſtadt, ſchoon ſy niet, gelijck een leen-gift, onder de Keyſer beſtaet, evenwel Keyſerlijk beſeten heeft geweeſt, en, door de gift van ſeker Keyſer, een vrye ſtadt van een beſonder recht geworden is, gelijck, naer *Wielandus* getuygenis, het landt van Waes, en eenige andere plaetſen beſeten worden. Men weet niet ſeker wanneer ſy van 't Keyſerlijck leenrecht afgeweken is. Seker boeck van Vlaenderen, met de hand geſchreven, noemt Dendermonde een vry gebiet, 't welck onder Vlaenderen behoort, hoewel het geen leen van Vlaenderen is. Dit word uytdruckelijck van Philippus de Goede beveſtight,

ſchoon

ſchoon men bevind dat Robert van Bethune, Graef van Vlaenderen, haer dienſtbaer heeft gemaeckt, niet de ſtadt, maer 't land van haer gebied, gelijck de tafelen van Willem Nigellanus, Roberts neef, en van ſijn broeder Willem geſproten, aenwijſen. De geleerde Lindanus heeft deſe tafelen, in 't jaer clɔ ccc xiii, in de maent van November, des maendaghs na ſint Catharina, gegeven, ſorghvuldelijck in ſijn Aentekeningen gevoeght. Maria, Iohannes dochter, de toeſtemming van haer vader en oom volgende, maeckte, met Ingelram van Amboiſe haer gemael, deſe ſtad aen Lodewijck van Creſſy, Graef van Vlaenderen, onderworpen. Deſe eerſte poging wiert gedaen, naer dat ick beſpeuren kan, in de ſelve tijt, in de welck Robert het erfdeel van ſijn moeder Machtilde, Vrou van Dendermonde, aentaſte, en hy by verdrach de eed van getrouheyt aen Guido, Graef van Vlaenderen, en van ſijn vrientſchap, bewees; op dat de nakomelingen, als Dendermonde van ſijn geſlacht afgeſcheurt wierd, dit voorbeelt ſouden volgen, en deſe heerſchappy, die anderſins vry was, en haer eygen recht had, aen Vlaenderen gehecht ſou worden. De gene, die meer beſcheyt hier af begeert, lees dit verſchil by de geleerde David Lindanus, die dat naeukeurighlijck verhandelt heeft, en met eenen, *Of Dendermonde onder 't recht van Brabant behoort?* lib. 1, cap. 3, & 4.

Burgerlijcke beſtiering. Maer laet ons nu tot d'ordening van de burgerlijcke beſtiering komen. Het Schoutſchap is in deſe ſtadt, gelijck oock in 't meeſte deel der ſteden van Nederland, het hooghſte ampt, en *Schout.* d'opperſte waerdigheyt. Want de Schouten beſitten de plaets van hun afweſige Meeſter, bevorderen 't recht van hun Heer, en ontfangen de tiende penning van de koop en verwiſſeling aller landen, behalven die van de leengoederen; gelijck oock de renten, die gronden tot onderpant hebben. Sy bedienen het criminele recht, en hebben noch andere waerdigheden, en voorrechten van hun ampt; 't welck ſy alles door ſich ſelven, en door hun Stede-houder oft Onderſchout beſorgen. En dewijl deſe ampten voortreffelijck en uytſtekende ſijn, ſoo worden ſy alleenlijck aen mannen, die deurluchtigh van geboorte, en door hun deught vermaert ſijn, gegeven. De gene, die nieusgierigh is om de namen der gener, die dit ampt bedient hebben, te weten, lees Lindanus cap. 9.

Amptman. Gelijck de Schout in de criminele ſaken (de leen-goederen uytgeſondert) het hooghſte recht heeft, ſoo bedient d'Amptman het opperſte recht in de civile ſaken. Deſe brengt de vonniſſen van de Raet ter uytvoering, en ſet d'een uyt, en d'ander in ſijn goederen. Hy mach de nachtloopers aentaſten en ſtraffen, en de boete aen ſich trecken. Hy bedient een ſelve ampt als de Schepenen, beſichtight de wegen van de ſtadt, en voor-ſtadt; en beſchout de dijcken, oevers en graften. Dit ampt was eertijts by 't geſlacht van Lu, maer is by weêrkoop weder aen de heerſchappy van deſe ſtadt gekomen, die tot vergelding daer af jaerlijcks twaelf Parijſche ponden betaelt.

Meyer. De gene, die ſy d'opperſte Meyer noemen, bedient, ſoo veel d'uytvoeringen aengaet, buyten een ſelve ampt, gelijck d'Amptman in de ſtadt.

Deken. De Deken van de Halle bedient het civil oft burgerlijck ampt, heeft de voorſitting over de wijcken der burgers, ſeght de ſamen-komſten aen, brengt het verſoeck van de Vorſt en Raet voor 't volck, beſchermt de rechten en handveſten der burgers, en is ſoo veel als Tribun, oft Beſchermer van 't volck.

Raet. Wat de Raet aengaet, de Gemachtighden van de Vorſt verkieſen jaerlijks in May-maent, eertijts ſeven, en nu negen mannen, die door hun geboorte, deught en achtbaerheyt uytmunten; onder de welcken d'eerſte en voornaemſte Burgermeeſter genoemt wort. Van het overige getal worden ſomtijts twee tot Wees-meeſters gekoſen, en ſomtijts van andere genomen. By de Raet is gedurighlijck een Rechtsgeleerde, die ſy, om 't penſioen oft jaerlijcks loon, dat hy heeft, gemeenelijck Penſionaris noemen; gelijck oock een Secretaris oft Geheym-ſchrijver. Het ampt en de waerdigheyt der Raets-heeren beſtaet voornamelijk hier in, dat ſy de Gemeente bedienen, toeſicht over de gemeene ſchat hebben, de penningen door hun Schat-meeſter uytgeven, de gemeene gebouwen door hun boumeeſter beſorgen, jaerlijks rekening aen de geſanten geven, en prijs van de wijn op ieder vat ſtellen. Dit heeft, gelijck ick acht, ſijn oorſprong uyt de macht-brief van Balduinus, Keyſer van Conſtantinopolen, die d'eerſte der Graven van Vlaenderen was, die toeliet dat de prijs van ſijn wijn verhooght wierd: Want hoe dier ſy te voren was, ſoo wilden ſy echter niet dulden dat men die dierder voor hen kocht, dan voor drie Parijſche penningen ieder ſeſter; en ſy hadden hier toe hun dienaer, die de verkopers, hoewel onwilligh, hier toe dwong. Maer toen de Gemeente, en voornamelijck de kooplieden, die meeſt hier aen gelegen was, dit ſwaerlijck kon lijden, ſoo ſchafte Balduinus, die ick te voren genoemt heb, deſe gewoonte, als haer ongerechtigh achtende, af, eerſt op 't verſoeck der Bruggelingen, en daer na van geheel Vlaenderen. Hy maeckte oock een gebod, dat hy ſelf, de volgende Graven, ſijn naſaten, en hun huysgenoten, de wijn ſoo dier ſouden koopen, als de Schepenen verſekerden dat ſy verkoft was. Sy hebben oock macht van alderhande bevelen en wetten, tot gemeene nut van de ſtadt, oft van 't landt, onder de ſtadt behoorende, te maken, doch met goetvinding van de Schout, en doen die in de ſtadt afkondigen. Sy veranderen die oock, naer de nootſakelijckheydt en gelegentheyt der tijden, en ſtellen ſoodanige breucken daer op, als hen goet dunckt. Sy laten ieder in de ſtadt toe, en hebben 't eerſte onderſoeck en recht over hun burgers. Sy hebben gelijck vermogen over de ſterf-huyſen, en arreſten en aentaſtingen, die in 't geheel gebied gedaen worden, en voornamelijck in de plaetſen, die geheelijck onder de Vorſt ſtaen. Sy hebben oock recht van hun burgers, en hun gedingen, oock in criminele ſaken, uyt de gevangenis en van de rechtplaets van anderen tot hun rechts-vordering te beroepen; doch dit moet voor 't begin van 't ge-

ding, en anders niet, geſchieden. De Schout mach niemant pijnigen, ja oock geen burger in de gevangenis werpen, ſonder vonnis van hen, en van de leen-rechters. De ſelve Schepenen onderſoecken en oordeelen alle civile ſaken, behalven de gene, die 't leen-recht aengaen. Sy oordeelden eertijts by arreſt, gelijck Gramajus aenwijſt. Onder Philippus de Stoute beriep men ſich op 't hof van Vlaenderen; 't welck tot een gewoonte wiert, om dat niemant ſich daer tegen ſtelde. De Raet van Gent heeft oock eertijts de gedingen van dit gebiet tot ſich getrocken, 't welck genoegh bekent is, en gelijck men bevint uyt de voorwaerden van de vrede, die Philippus de Goede aen hen voorſchreef, van de welcke deſe een is: Dät de Gentenaers voortaen geen kennis van de gedingen der Dendermonders ſouden nemen. Deſe voorwaerde, hoewel in 't eerſt met al d'anderen verworpen, wiert echter, na de neêrlaegh van Gaveren, met de vrede, aengenomen. De Gentenaers hebben ſedert dickwijls weêr hier naer gepooght, maer ſy wierden eyndelijck, door Keyſer Karels wet, geheel verdruckt, die daer in met uytgedruckte woorden aen hen gebiet, voortaen de gedingen van de heerſchappy van Dendermonde niet aen hen te trecken. Voorts, in de criminele ſaken oordeelen de Leen-rechters, met de Schepenen, en dit in 't hof van 't leen-recht, daer echter de Geheym-ſchrijver van de Raet het vonnis uytſpreeckt: doch de Schout volvoert het gene, dat gevonniſt is. Sy vonniſſen naer de gewoonten van de ſtadt, naer de bevelen der Vorſten, en naer de geboden van Robert, eertijts Heer van Dendermonde, die van Lindanus op deſe plaets in ſijn Aentekeningen ingevoeght ſijn.

Behalven de Raet heeft hier noch de Rechter der civile oft burgerlijcke ſaken, civile juriſdictie oft rechtſpreking, die ſy Stede-houder van de Vorſt noemen, van Keyſer Karel de vijfde, in 't jaer cIↃ IↃ xLIV, ingeſtelt. De ſtedelingen van Gent en Dendermonde mogen hun ſchuldenaren, die op ſekere plaetſen in Waes, in 't gebiedt van Aelſt, en elders woonen, voor deſe rechter beroepen; van 't welck Lindanus, cap. 8, num. 34, onderſcheydelijcker ſpreeckt.

't Volck, en de verdeeling daer af.

Laet ons nu een weynigh van de Raet ſcheyden, en tot het volck voortgaen. Wy ſullen daer voor eerſt met groote vernoeging verſtaen, dat dit volck van alle tijden ſeer yverigh in de Catholijcke Godsdienſt, en getrou aen ſijn Vorſt geweeſt heeft. Sy ſijn blijde van geeſt, vrymoedigh, en van vernuft gelijck het meeſte deel der Nederlanders; en miltdadigh tegen d'armen en vreemdelingen. Men ſiet daer ſelden beroerten en verſchillen rijſen, die, ſchoon gereſen ſijnde, altijt ſonder bloetſtorting beſlecht worden. Sy ſijn eerlijck van ſeden: hun ſpraeck is niet ruw, oft gemaeckt en vley-achtigh; en volgen meer de tael der Antwerpenaers, dan der Gentenaers: want daer ſijn veel edelen, van de welcke ick niets in 't beſonder verhalen ſal, vermits ick vrees dat ick, het een geſlacht voor 't ander ſtellende, my met ſorgen belaſten, en de nijt op mijn hals halen ſou.

Hantwerckers.

Behalven d'edelegeſlachten van deſe ſtad ſijn hier veel andere burgers, die van hun inkomſten leven, en andere, in ſekere gilden en ordeningen verſpreyt, die koopmanſchap plegen, en hantwercken doen. Onder deſe ſtaken eertijts uyt de laken-werckers, toen deſe ſtadt byna geheel in de laken-werckery beſtont. De menichte daer af is heden niet ſoo groot; maer een groot deel geneeren ſich noch tegenwoordighlijck met lakenen, lijnwaet, kattoen en ſijde. Anderen leven van 't vee, en van de beeſten. Daer is oock een Iaer-marckt en weeck-marckt, die van de vreemden in groot getal beſocht wort. *Marckten.*

Het uytgeleſenſte deel van al de burgers wort in drie benden, vergaderingen, oft gebroederſchappen gedeelt; van de welcke die van ſint Ioris, die de ſtale boogh gebruycken, hun voorrechten, en de beveſtiging van Philippus de Goede verkregen hebben. *Schutteryen.*

Nae deſe volgen S. Gillis Schutters, die de hantboogh gebruycken. Ick vind, in de regiſters van Swevegem, geheugenis van hen, byna over drie hondert jaren. Sy worden nu alle bynae Sebaſtianen genoemt, ſedert dat de twee Schutteryen van S. Gillis en Sebaſtiaen te ſamen gevoeght ſijn; 't welck geſchiet is in d'eeuw van Keyſer Karel de vijfde, van wie ſy, na de afſchaffing der oude voorrechten, nieuwe vryheden ontfangen hebben. De derde ſlach ſijn S. Andries Schutters, die buſſen gebruycken: ſy verkregen hun eerſte voorrechten van Karel de vijfde; en hoewel ſy de leſte van jaren ſijn, ſoo konnen ſy echter d'eerſte ſijn, om dat ſy ſich in ſoodanige wapenen oeffenen, die in deſe tijt meeſt gebruyckt worden.

Sy ſijn alle gehouden d'eed van getrouheyt aen de Catholijke kerck, Vorſt en Raet te doen, gelijck oock aen de gene, die d'overſten van dit gebroederſchap ſijn; daer af ſy, in hun moederlijcke tael, *Gulde*, gelijck *Gehulden*, dat is, Beſworenen, genoemt worden: want *Guld* is by ons een eed.

Behalven deſe oeffeningen des lichaems ſijn hier noch andere tot oeffening van de geeſt, die by de Vlamingen *Rhetorijckers*, byna *Redenrijckers*, dat is, rijck en overvloedigh van redenen, genoemt worden. Maer ſy ſouden echter eygentlijcker Rijmers mogen heeten, dewijl de reden van een Redenaer los en ongebonden, en de reden van deſe lieden gebonden is. Deſe gebroederſchappen voeren de namen van S. Dorotheä, Hilduardus en Rochus; en gebruycken tot hun velt-teken de Roos, Leeuwerck en Diſtel. *Redenrijckers.*

Deſe heerſchappy, ſoo veel de goddelijcke dienſt aengaet, ſtont eertijts ten deel onder de Biſſchop van Camerijck, en ten deel onder de Biſſchop van Doornick; maer ſtaet nu onder de Biſſchop van Gent, naer d'inſtelling der nieuwe Biſſchoppen, onder Koning Philippus de tweede. Doch Opwijck, Belle aen de Dender, Appels, en Oudeghem aen deſe ſijde van de Schelde, ſtaen noch onder de Biſſchop van Mechelen.

Eer men d'omkring van de ſtadt uytgeſet, en de ſtedelingen in een ruymer parck beſloten had, was hier niet meer dan een eenige Parochy, die noch heden byna de geheele ſtadt begrijpt, en welcks kerck, onder de naem van de heylige Maria, *Collegiate kerck, en de dingen daer in.*

Maria, aen Godt gewijdt is. Deſe kerck is, naer het ſchijnt, al voor de tijden der Noormannen gebout, gelijck men hier uyt beſpeurt, dat, terwijl deſe alles verdelghden, de burgers van deſe ſtadt, naer dat men verhaelt, d'overblijffelen van Hilduardus en Chriſtina van Dickelvenna vervoert, en hier verborgen hebben. Ick acht dat dit omtrent in 't jaer 846 geſchiet is. Beſie de ſtaet en 't leven van deſe heyligh by Molanus, in ſijn Martelaers-boeck. Men gelooft dat, een lange tijt daer na, de Heer Ringotus deſe kerck, van de Noormannen verwoeſt en bedorven, weêr heeft doen opbouwen: om welcke oorſaek hy, in't opſchrift van ſijn graf, de ſtichter daer af genoemt word. Sijn Godtvruchtigheyt ſtreckte ſich noch wijder uyt, te weten, van de doode tot de levendige ſteenen. Want hy ſichtte ſes Canonickſchappen, en gaf aen hen tot inkomſten *d'eygendommen van Winſia, Morſele, en Geverghem, op de velden, boſſchen en beemden.* Adelwidis, Ringotus weduw, verkreegh de beveſtiging van deſe ſtichting van Odardus, de ſes-en-dertighſte Biſſchop van Camerijck.

Willem, Voorſpraeck en beſchermer van Atrecht, en Heer van Bethune en Dendermonde, Machtildis, ſijn gemalin, ſoo wel tot mede-genoot van ſijn godvruchtigheydt en miltdadigheyt, als van ſijn bed hebbende, gaf groote geſchencken aen deſe kerck.

De voornaemſte ampten van deſe kerck ſijn die van de Scholaſticus en Sanger; van de welcke de leſte al over vier hondert jaren van Egidius Cnyf ingeſtelt is, met deſe voorwaerde, dat de naeſte, ſoo 'er iemant was, in ſijn plaets ſou komen. Maer d'eerſte was al in en voor de tijt van Robert, Voorſpraeck van Atrecht, en Heer van Bethune en Dendermonde; gelijck blijckt uyt de macht-brief van herſtelling, daer hy Rector oft Beſtierder der Scholen genoemt wort. Geen van deſe beyde is echter Canonick. De Scholaſticus word echter voor d'eerſte der Capellanen gehouden. Behalven de boven-genoemde Prebenden, worden noch al van outs in deſe kerck vier-en-twintig Capellanyen getelt.

Kapel van S. Maria. In deſe kerk is noch, behalven d'andere uytſtekentheden, de heerlijcke kapel, voor de heylige Maeght gebout. Chriſtophorus Barouſius Portugees, Hofmeeſter van Karel van Bourgondie, en van ſijn dochter Maria, gelijck oock van Philippus d'eerſte, Koning van Caſtilien, en van ſijn gemalin Iohanna, beſchonck deſe kapel met verſcheyde giften en geſchencken, en is oock daer begraven, met ſijn gemalin Philippa Uyttenhove, een vrou van deurluchtigh geſlacht, dat al over vier hondert jaren te Gent vermaert heeft geweeſt. Het geſelſchap, aen de heylige Maeght gewijt, is uyt de kapel van de heylige Maria aen de Walpoort derwaerts gevoert; in 't welck de broeders, die daer ingeſchreven ſijn, 't beſte kleet, tot het nootwendigh gebruyk van de kapel, verkieſen. By het Choor van de heylige Maria ſiet men een kleyne kapelle, eertijts door iemant uyt het geſlacht van Koudenhove gebout; 't welck hier uyt blijckt, dat deſe plaets, in de geheug-ſchriften van Cornelius Gaillard, de kapel van Koudenhove genoemt wort.

Behalven de Parochie-kerck van de heylige Maria, is 'er noch een andere binnen de muren, aen de heylige Egidius gewijd, en eertijts van Machtilde, Vrouw van Dendermonde, geſticht. Sy beſlaet weynigh plaets binnen de ſtadt, maer ſtreckt ſich buyten wijder en breder uyt. Sy wiert tot een Gaſthuys geſticht, en aen ſint Egidius gewijd, maer weynigh jaren daer na in een klooſter van de Ciſtertienſche ordre verandert. Maer toen de groote vochtigheyt deſe plaets onbequaem voor ſodanige lieden maeckte, die de gewillige ongemacken boven de nootſakelijcke en onſchuwelijcke ongelegentheden ſtellen, wiert dit klooſter naer de Swivecaenſche kerck vervoert, daer af het de naem van Swivecaen verkregen heeft. De gene, die meer verlichting hier af begeert, leſe Lindanus lib. 2, cap. 3, daer hy twee brieven, tot beveſtiging hier af ſtreckende, bybrengt. *S. Egidius kerck.*

Onder de klooſters, ten dienſt van de mannen geſticht, was eertijts dat van de Bogaerden en Alexianen, die beyde, al over lange tijt, tot ander gebruyck verandert ſijn. Men vint in deſe ſtadt echter noch een brugh en ſtraet, die de naem van de Bogaerden voert. Daer is niet meer dan een overgebleven, te weten die van de Capucijnen van S. Franciſcus ordre. Dit klooſter, in't midden van de ſtad gelegen, en van de vloet beſpoelt, heeft een luſtigh en vermakelijck hof, ſchoon ſy al deſe voordeelen, naer de heylige inſtelling van hun ſober en ſtreng leven, eer ſchaerſſelijck nuttigen, dan die tot welluſt gebruycken. *Bogaerden, Alexianen en Capucijnen.*

Daer was in lange tijt in geheel Vlaenderen geen klooſter voor de beyde geſlachten, aen Godt de Salighmaker gewijd, volgens d'inſtelling van de heylige Brigitta; maer het wiert eyndelijck hier eerſt gebout, voornamelijck door de naerſtigheyt van Pieter vander Elſt. De plaets, die men tot de ſtichting van dit klooſter verkoos, word gemeenelijck *op 't Laer* genoemt; welcke plaets tot aen die tijt door de hoer-huyſen oneerlijck hadt geweeſt. Iſabella, Vorſtin van Portugael, brieven naer 's Hertogenboſch, aen de Abdis van Brigittaes ordre geſchreven hebbende, verkreegh een nieuwe voortplanting van eenige Nonnen, en Maria van Os, met drie andere Nonnen, wiert daer tot Abdis geſonden, met broeder Iohannes van Wouteren tot beſtierder. Een algemeene ramp en elende heeft over lange tijt de gebouwen van dit klooſter omgekeert, doch ſy ſijn, door de naerſtigheyt van d'Abdis, en door de raet van d'eerwaerdige Vader Iacob van Lougenhage weder opgebouwt. Sie meer hier af by Lindanus lib. 2, cap. 5 *D'Abdy van S. Brigitta.*

D'Abdy van S. Maria, van de Ciſtertienſche ordre, door Machtilde, vrou van Dendermonde, voor de vrouwen geſticht, is noch van de leſte aeloutheyt overigh. Deſe goede Vorſtin plaetſte deſe Nonnen in 't Gaſthuys van S. Egidius, dat ſy te voren gebout had, en 't welck ſy in een klooſter veranderde, met al d'inkomſten en renten, die te voren aen 't Gaſthuys behoorden, en met andere nieuwe erfdeelen en inkomſten, ſoo door haer eyge miltdadigheyt, als door die van anderen, van 't welck Lindanus de macht-brief bybrengt. Maer hier ſtaet waer *Swevecaenſche Abdy.*

te

te nemen, dat de kerck van de heylige Egidius in die tijt niet binnen de muren ſtont, gelijk nu: dieshalven ſchijnt die verwiſſeling niet ſoo vreemt en ontijdigh, als ſy nu ſou konnen ſchijnen, dewijl 't grootſte deel van de Parochie buyten de muren geſloten is. Deſe Abdy wiert eyndelijk in de laetſte oorlogen oock verdelgt. Lindanus heeft d'ordre en namen der Abdiſſen aengetekent.

Begijnen. De Begijnen waren daer oock in een ſelve tijt, in de welck de Ciſtertienſen toegelaten wierden. Deſe leven een middelmatigh leven tuſſchen 't klooſter en weerlijck leven. Sy leven alle naer ſekere wetten, en voeden ſich van hun eygen middelen. Sy ſijn vry van beloften. Indien ſy goet vinden te huwen, ſoo verhuyſen ſy, en trouwen, naer een nutte inſtelling voor 't menſchelijck leven. Hun eerſte wooning was in een afgaende plaets, by S. Egidius kerck; maer ſy gingen eenige tijt daer na in een geſonder en bequamer plaets.

Swarte ſuſters. Lange tijt daer na quamen oock derwaerts, uyt het Pamelenſche klooſter van Aldenaerden, in 't jaer cIↃ ccccXCII, d'Auguſtijn-ſuſters, die de ſiecken, ſchoon van de peſt aengetaſt, bedienen, en van hun ſwarte kleederen Swarte ſuſters genoemt worden, en verkregen in 't volgende jaer van Hendrick van Bergen beveſtiging, en van de Canonicken van deſe ſtadt macht en vryheyt om een kapel te bouwen.

S. Blaſius Sieckhuys. Het Sieck-huys van de heylige Blaſius is een der ſchoonſte blijcken en mercktekenen van de godtvruchtigheyt der voorouders, en heerlijck geſticht, en met rijcke inkomſten verſorght, voornamelijk door de Heeren van Dendermonde, die dat al over meer dan drie hondert jaren hebben doen bouwen, en dat, om deſe oorſaek, in hun geſchriften, hun Gaſthuys noemen, ſchoon 't van anderen met inkomſten beſchoncken is. Willem van Vlaenderen, broeders ſoon van Robert van Bethune, Graef van Vlaenderen, rechtte hier op, naer de raet der Schepenen en anderen, een geſelſchap van vijf ſuſters, en een broeder, tot beſorging der ſiecken: en Philippus, behuwde ſoon van Lodewijk van Male, verbood ſedert dit getal te vermeerderen; op dat het gene, 't welck ten dienſt der ſiecken geſticht was, niet van de geſonde ſuſters en broeders, door het groot getal, verteert ſou worden. Deſe voorgenoemde ſuſters waren in lange tijt aen geen beloften gehouden. Sy gingen af en aen, naer 't believen van de Raet, en naer 't gebruyck der dienſt-meyden; tot dat ſy onlangs, te weten in 't jaer cIↃ IↃ C, op de 29 van Auguſtus, openbare beloften van kuysheyt, armoede en gehoorſaemheyt gedaen hebbende, ſich voor al hun leven aen 't Gaſthuys opofferden. Sy, die te voren geen Paſtoor, en geen Biſſchop, maer alleenlijck den Raet onderworpen waren, wierden door deſe verbintenis onder 't geeſtelijck recht gebracht. Sy ontfangen echter noch heden hun Curateurs en beſorgers van de Raet, die jaerlijcks voor de Schepenen rekening van hun bediening moeten geven.

Gaſthuyſen. Het meêdogen der ſtedelingen is niet by hun ſiecke burgers bepaelt gebleven, maer ſy hebben oock hun armen voor de arme reyſigers en pellegrims, ſoo ter zee als te landt reyſende, geopent: en hun voorouders ſtichtten om deſe oorſaeck twee Gaſthuyſen, om de ſoodanigen, van buyten komende, t'ontfangen. 't Eerſte van deſe twee wierd in 't jaer cIↃ CCC LIV gebout, en aen de Maeght Maria gewijd, by de Dijckpoort, gelijck ſy die noemen. De verplichting van deſe plaets is d'arme bootsgeſellen en reyſigers van dack, bed, ſpijs, en by winter van vuur te verſorgen, en aen de Predickers van buyten tafel en boecken te beſtellen. Dit Gaſthuys heeft een middelmatige kapel. Ick heb uyt het dootboeck van de Dendermontſche kerck verſtaen, dat deſe kapel over de vier hondert jaren geſtaen heeft, daer op de vijftiende dagh van Auguſtus aldus geleſen word: *Mevrou Machtilde, Vrou van Dendermonde, heeft twaelf Pariſſche ſchellingen beſproken en geſchoncken aen de gene, die by d'ommegang van deſe dagh geweeſt hebben, aen't huys van Egidius Knijf, by de kapel van de Dijckpoort, om die in de hemelvaert aen de tegenwoordige lieden uyt te deelen.* Maer op dat de vrouwen en dochters niet van de weldaet van 't Gaſthuys uytgeſloten ſouden worden, dewijl het hen niet geoorloft is ſonder onderſcheyt by de mannen te verkeeren, ſoo heeft men oock d'andere herbergh voor 't vrouwelijck geſlacht gebout, en aen S. Ian d'Euangeliſt gewijd, daer men oock de jongens ontfangt, die noch niet tot de dertien jaren gekomen ſijn.

Nu is noch overigh het huys, dat de heylige Geeſt genoemt wort. Hendrick Slabbaert, eertijts Deken van Bruſſel, en Canonick van Dendermonde, gaf oorſaeck tot de ſtichting hier af: want toen deſe ſijn huys, dat hier ſtont, tot gebruyck der armen verkoſen had, vont de Raet eyndelijck geraden tien vrouwen daer te huysveſten, daer verſcheyde geſchencken van alle ſijden toegebracht wierden. Men ſtichtte daer oock een kapel aen de ſtraet, die aen de heylige Geeſt gewijd wiert, en van 't welck de plaets ſijn naem verkregen heeft. *Heylige Geeſt huys.*

Behalven de gewijde plaetſen, die ick genoemt heb, ſijn 'er noch verſcheyde andere kapellen in deſe ſtadt. De grootſte, en die voor d'outſte gehouden wort, is die van S. Ian de Dooper, die, gelijk 't gemeen volck acht, eertijts de Parochiekerck van de ſtadt geweeſt heeft. Maer ick durf verſekeren dat ſy niet boven 400 jaren out is. De Biſſchop van Camerijck wijde deſe plaets in 't jaer cIↃ CCCC LXVI. In deſe wying wierd aen de Biſſchop, tot een gift, een Pariſch pont geſchoncken, aen de Capellaen vier Pariſche ſchellingen, en acht aen de knecht, ick denck Schrijver. Daer ſiet ghy de ſpaerſaemheyt van die eeuw, en, om met d'Ouden te ſpreken, de verachting van 't gout en ſilver, oft, om eygentlijcker te ſpreken, de ſchaersheyt daer af. *Verſcheyde kapellen.*

Nu volght de kapel van *S. Rochus*, door *Iacob* en *Ian de Nivele*, *Romanus Danckaert*, en *Bartholomeus Penneman* gebout.

De derde kapel is die van de H. Maeght, aen d'oever gebynaemt. Sy wierdt geſticht door de toeſicht en beſorging van *Stephanus vanden Bricle*, en *Ian Iacobs*, dewijl ſy te voren voor ſekere tijt in de beſondere huyſen ge-eert wierd. De laſtdragers onderhouden deſe plaets, en de Raet neemt, volgens 't verdrach, hier toe de tiende penning van hun winſt, en jaerlijcks ſes ſchellingen.

BROVCKBVRGH.

Naem. BROVCKBVRGH heeft haer naem van 't moeraſſigh landt, en verdient een hooge achting door haer oudtheyt, voor-rechten en hantveſten, door de treffelijcke daden die ſy gedaen, en door de ſtormen, die ſy afgeſtaen heeft. Sy is in een plaets gelegen, die des ſomers luſtigh en aengenaem is, en in een vlackte, die, gelijck ſy van alle ſijden de vruchtbaerſte landen heeft, die tot alderhande ſaden bequaem ſijn, oock verſcheyde bergen, by Watene heeft, eertijdts de zeebergh van Iccium, daer van men de heuvelen van Caſſel, en de toppen van Artois kan ſien. Meyer, een naeukeurigh onderſoecker der oudtheden, ſeght in ſijn vierde boeck der Vlaemſche ſaken: *Ick wordt lichtelijck bewogen om te geloven dat Aldenburgh, Rodenburgh, Turholt, Mardijck, en Burborgh, met veel andere plaetſen, in deſe tijdt* (te weten onder Clodio, Koning van Vranckrijck) *de voornaemſte dorpen en kaſteelen hebben geweeſt.* En in 't negende boeck ſeght hy: *Turholt, Ooſtroburgh, Snellegem, Vendun, Labbeke, Bellule, Steenfurt, Longemarck, Borburgh, Gronebergh, Woronegolt, Hecclesbeke waren toen* (te weten na dat Aldenburgh en Rodenburgh van de Noormannen verdelght waren) *de voornaemſte dorpen.* D'eygendom en al de heerſchappy van de ſtadt heeft alleenlijck aen de Graven van Vlaenderen behoort. Maer toen Robert, Graef van Vlaenderen, gemeenelijck van Bethune genoemt, twee ſonen nagelaten had, te weten Lodewijck van Nevers, die ſedert Graef van Vlaenderen heeft geweeſt, en Robert, de jongſte van geboorte, die men van Caſſel noemt, ſoo quam Brouckburgh, by deeling van erffenis, onder andere aen Robert, met het Ambacht, Duynkercken en Warneſton, onder verplichting en manſchap van een leen-recht. Deſe Robert, van Vlaenderen genoemt, hadt een ſoon, oock Robert geheeten, die ſich van Barre, en Graef van Marle noemde. Iohanna, de dochter van deſe Robert, trouwde aen Lodewijck van Lutzenburgh, Graef van S. Paul, Conneſtabel van Vranckrijck, door de welcke deſe treffelijcke erffenis, eertijdts roeckeloofſelijck van 't lichaem van 't Vlaemſche Graefſchap af-geſneden, tot de Hertogen van Vendoſme uyt het Koninglijck geſlacht van Bourbon overgegaen is, en nu door de Koning van Vranckrijck ſelf beſeten wordt.

Aert der Burgers. De Burgers van Brouckburgh ſijn eerlijcke lieden, en van oprechte ſeden. Sy behouden in hun kleeding en maeltijden d'oude matigheyt, en ſijn niet ſeer prachtigh in d'andere dingen. De Brouckburgers betoonden ſich in deſe leſte beroerten van Nederlandt ſeer ſtantvaſtigh en getrouw tot Godt, en tot hun Vorſt, de Catholijcke Koning. Indien wy d'oude dingen oock deurſien, wy ſullen bevinden dat ſy, in de ſtrijt van Roſebeeck, tegen Artevelde en de Gentenaers, die tegen de Graef van Vlaenderen aengeſpannen waren, in het ſpits geſtaen hebben; en dat de Iaerboecken voornamelijk de victorie aen hun dapperheydt toeeygenen. Sy hebben dieshalven, tot aen deſe tegenwoordige dagh, noch in de ommegang, die daer jarelijcks, ter eeren van de Maeght Maria gedaen wordt, de voorgang, komen d'eerſten tot de heylige offering des altaers, en hebben recht van de ſchatting t'ontfangen, die op deſe dagh van 't bier, en van de wijn ontfangen wordt. Sy genieten oock vele en groote voor-rechten, en onder deſen oock dit, dat de Schepen, ſchoon niet edel, recht heeft om het ſwaert te dragen, en dat oock aen ieder, die 't ampt van Overigheyt bedient, de jaght vryſtaet, ſoo hy maer een ander van d'Overigheden meêneemt. Ick verſwijgh noch d'andere dingen, uyt vrees van te miſſen, en van 't ſpoor af te raken. Deſe ſtadt heeft oock een Onder-graefſchap, dat onlangs van 't huys van Guiſnes aen de Marckgraef van Renty gekomen is, en nu tegenwoordighlijck noch beſeten wordt van ſijn ſoon, oock Marckgraef van Renty, Hertogh van Havrech, en een der Grooten van Spanjen, die 't heerlijck ampt van Ontfanger der jarelijckſche inkomſten bedient. Haer Iaermarckten worden in Iunius, en in September gehouden. Sy heeft een Gaſthuys, welks bedienaers rekening voor d'Overigheyt moeten doen; oock een huys der Melaetſchen in de voorſtadt, met veel inkomſten begiftight, en eenige landeryen, in de grenſen van de ſtadt beſloten, en die, tegen de gewoonte der andere, by de langſt-levende der getrouwde lieden blijven, en van deſe aen de jongſte der kinderen komen. De ſtadt wordt van de vloet Colme, die haer in 't midden deurſnijdt, beſproeyt.

Hantveſten en voor-rechten.

Iaermarcken.

De vloet Colme.

Men behoeft niet te dencken, dat ſy van d'elenden, die gemeenelijck de ſteden overkomen, bevrijdt is gebleven. Want ſy leedt, in 't jaer CIↃ CCC LXXXIII, ſoo geweldigh een ſlagh, dat ſy geheel verdelght wierdt; vermits d'Engelſchen, met de Gentenaers vervoeght, die tegen Lodewijck van Male opgeſtaen waren, deſe ſtadt, die kloeckmoedelijcker beſtormt dan verweert wierdt, aen de Franſchen, die tot hulp van Lodewijck gekomen waren, overgaven; 't welck oorſaeck was dat ſy door de plondering, moort, en brant verwoeſt en verdelght, en eyndelijck op de koſten der Burgers weêr opgebouwt wierdt. Iacobus Meyer heeft deſe verdelging breedelijck beſchreven, in ſijn dertiende boeck der Iaerboecken van Vlaenderen, onder de ſelve Vorſt.

Elenden.

Parochiekerck. De Parochie-kerck van Brouckburgh, de grootſte, die in geheel Vlaenderen gevonden wordt, is aen S. Ian de Dooper gewijdt. De voornaemſte weldoenders van deſe Parochiekerck ſijn geweeſt Karel de ſevende, Koning van Vranckrijck, de Hertogen van Bourgonje, Bretagne, Vendoſme en Berry; want deſe alle hebben met uytgeſtorte mildadigheden gepooght de gunſt van Ieſus Moeder, nieuwelijcks van een Engelſche krijghs-knecht gewond, te verdienen, en de hemelſche wraeck, door ſoo

BROVCBVRGVS vulgò BROVCBVRCH.

Generoſo et Illuſtri Viro
Domino
PHILIPPO DE LICQVES
eiusdem Nominis Baroni
Gubernatori Broucburgenſi
Clarissimoque ac Prudentiſſimo
eiusdem Oppidi et Ditionis
Magistratui
D.D.
Vedastus du Plouich.

Scala Miliarium ac Virgarum

1	2	3
1400	2800	4200

165 Mylen van deſe Scala maken een Vlaemſche Roede van 14 Voeten
231000 van deſe Mylen maké een myle van 1400 roed.
231000 Diſtantien genomen op deſe Caerte maken de ſelue distantie op d'Aerde-Cloot
Brouckburch Ambacht is 5336100000 maels alſoo groot op Aerdryck als het is in deſe Caerte

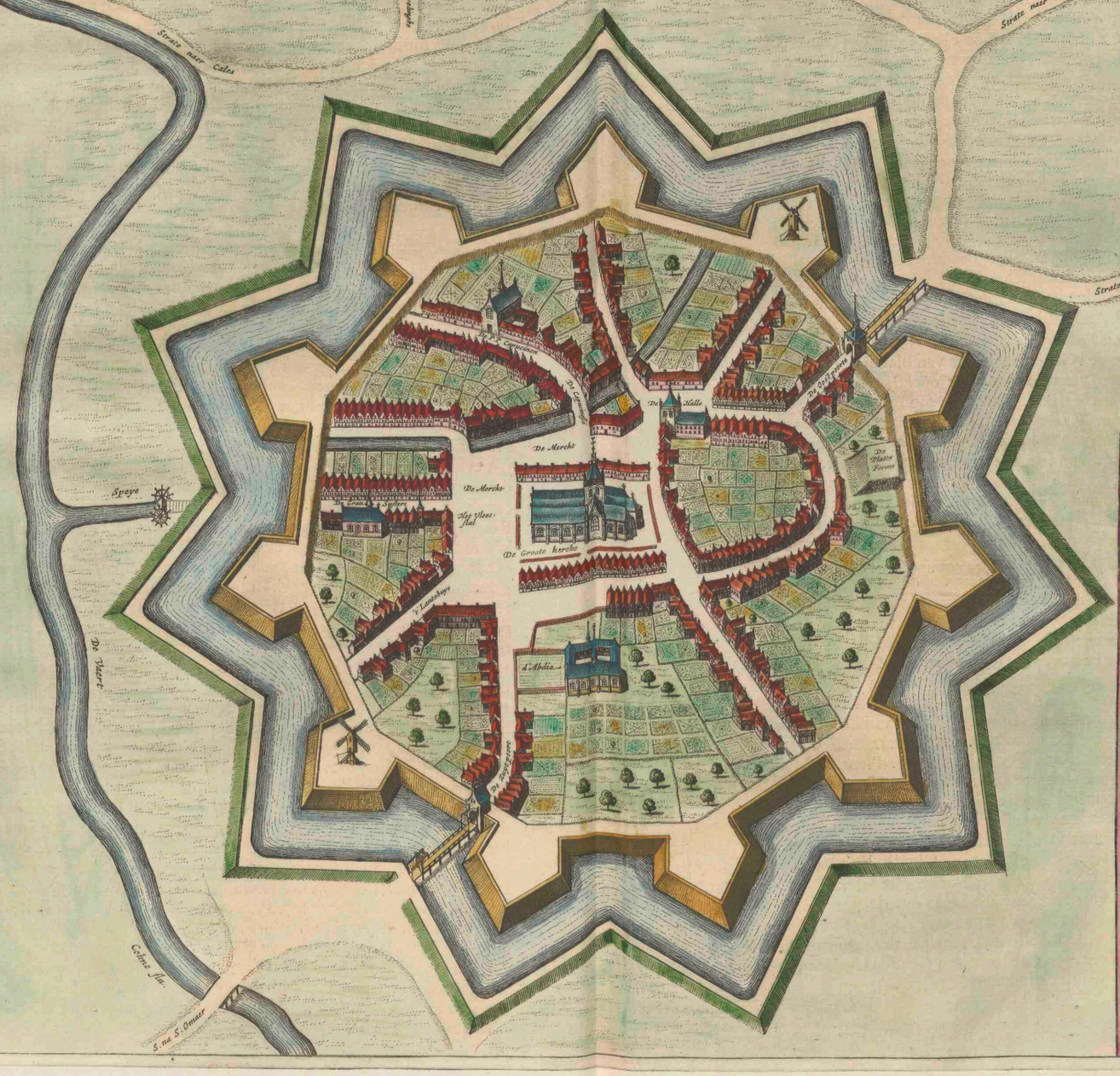

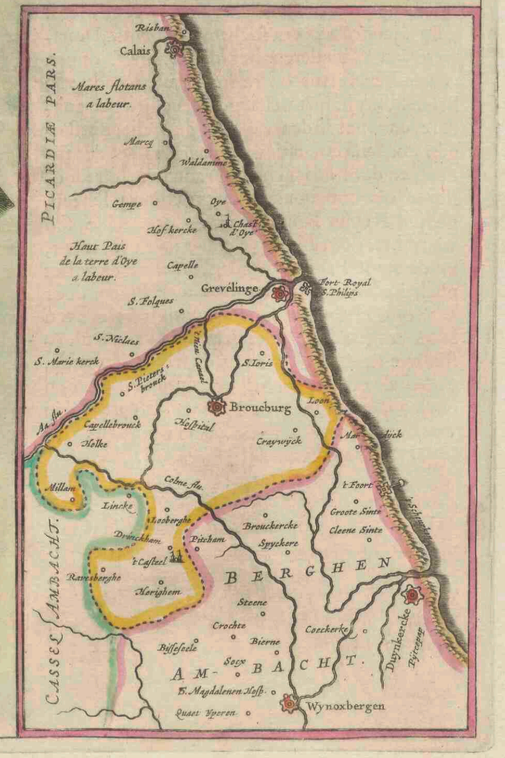

groot een boosheydt geterght, af te weeren. Van de weldaden deſer Vorſten wierdt gebout de ſang-plaets, en de kopere pijlers; gelijck oock dat deel van 't Choor, 't welck met een ſteene gewelf verſorght is. Dit Choor onderhoudt noch heden, behalven de Paſtoor, ſeven andere Prieſters; en men kan by geen gedachtenis der menſchen bevinden dat 'er meer geweeſt hebben. De Patroon en Beſchermer van de Kerck is d'Abt van S. Bertin. Men ſiet in 't groote Choor het graf van d'edele en voortreffelijcke Heer *Cornelius Bruſſet*, Koninckljck Stal-meeſter, Ridder, en Heer in Ingelbert, die in 't jaer cIↃ IↃ c xxIV ſtorf.

Gaſthuys. In deſe ſtadt is oock een Sieckhuys, oft eer een herbergh voor d'armen, aen S. Ian de Dooper gewijdt, en eertijts op de koſten der Hertogen van Vendoſme geſticht, een weynigh na de wonderlijcke vloet van bloet uyt de beeltenis van de heylige Maria, in 't jaer cIↃ ccc LXXXV; met dit oogmerk, dat de Franſche Pelgrims, die op 't gerucht van dit mirakel in groot getal naer Brouckburgh toevloeyden, en voornamelijck d'arme Pelgrims, geen gebreck van plaets ſouden hebben, daer ſy ſich des nachts verſchuylen konden.

Capucijnen. De Capucijnen namen in 't jaer cIↃ IↃ c xxI hun wooning en vergadering in deſe ſtadt. *Karel van Bryarde*, Heer van Bavinckhove, een treffelijck man, bevorderde voornamelijck ſoo Godtvruchtigh een werck, en word oock voor de ſtichter van 't Klooſter gehouden; 't welck ſedert ondersteunt wierdt door Karels weduw, Vrou van Bavinckhove, op welcks koſten de ſangplaets van de kerck geſticht wierdt, en oock door *Maria de Bonnieres*, Abdis der Nonnen van S. Benedictus ordre te Brouckburgh, op welcks koſten het Choor van de kerk opgerecht wierd.

't Klooſter van S. Benedictus ordening. Eenige ſeggen, dat Robert, de Vries gebynaemt, van Ieruſalem weergekeert, dit klooſter geſticht heeft. In 't jaer cIↃ xxxIX ſtichtte Clementia, Douagiere van Vlaenderen, het klooſter der Nonnen van S. Benedictus ordre in de voor-ſtadt van Brouckburgh, in 't welck gemeenelijck geen andere, dan maeghden van edel geſlacht, ontfangen worden. Maer dewijl, naer de ſtaet der tijden, en door de lagen der Franſchen, dit klooſter in een onbequame plaets gebouwt ſcheen, gelijck Keyſer Karel de vijfde oordeelde, ſoo wierd het, door ſijn bevel, in 't jaer cIↃ IↃ LI, in de ſtadt Brouckburgh gebracht, daer het noch heden in tucht en deuchden bloeyt door het voorſichtigh en Godtvruchtigh beleyt van *Maria de Bonnieres*. De eerſte Abdis van dit klooſter was *Godilde*, ſuſter van de ſelve Clementia, gelijck de gedenck-ſchriften van dit klooſter en oock andere getuygen. Men vondt eertijdts in 't graffchrift van Clementia deſe woorden:

Vixit in occulto domus hujus tempore multo.

Dat is:

Sy heeft lang in 't verborgen van dit huys geleeft.

De gene, die op *Godilde* gevolght ſijn, (ick wil echter niet beloven dat ick deſe keten en gevolgh by ordening, gelijck ſy geregeert hebben, verhalen ſal, vermits het getal deſer Abdiſſen groot is) waren *Adele*, *Egina*, *Herſendis de Guiſnes*, *Iohanna de Raſingien*, *Agnes de Niepe*, *Sara de Merins*, *Machtilde*, *N. de Zomernighem*, *Iohanna de Fiennes*, *Maria de Chapelle*, *Claricia*, *Eliſabeth de Herſellis*, *Bonna de la Vieſville*, *Vrſel de la Vieſville*, *Barbara Deſtainbourgh*, *Adriana de Noyelle*, *Antonia de Noyelle*, *Maria de Moerbeke*, van *S. Omer* genoemt, *Maria de Bernemicourt*, *Antonia de Wiſſocq*, de *Bomy* genoemt, *Barbara de Bailloeul*, *Iaquelina de Lannoy*, die ſeventien jaren Abdis van dit kloofter geweeſt heeft, en plaets maeckte voor *Maria de Bonnieres*, die in 't jaer cIↃ IↃ c xx, op de negen-en-twintighſte van Auguſtus, ingewijdt wierdt.

Stadts-vooghden. Brouckburgh heeft oock, gelijck veel oude ſteden van Vlaenderen, eertijdts haer Stadts-vooghden gehad, die de voornaemſte bedieners van 't Gerecht na de Vorſt, en als ſijn Stedehouders en Krijghs-overſten waren. Dit ampt, dat in 't eerſt niet langer duurde, dan voor eenige jaren, oft voor 't leven van een man, is ſedert op veel plaetſen aen d'erfgenamen gekomen, en erffelijck geworden. Deſe waerdigheyt was eertijts in 't geſlacht van Burburgh, ſedert in dat van de Graven van Guiſnes, uyt het geſlacht van Gent, aen 't welck, door huwelijcken, oock de Couchins gevoeght ſijn. Onder d'andere, van de welcke gewach gemaeckt wordt, is *Reynardus*, *Caſtelleyn van Burburgh*, op 't jaer cIↃ c V, in de brieven van Robert van Ieruſalem. Te voren, te weten in 't jaer cIↃ c, word verhaelt van ſeker *Theodorus*, *Caſtelleyn van Burburgh*, die miſſchien de ſelve is, die met Theuardus de gift van Graef Robert aen 't kloofter van S. Andries by Brugge beſegelt heeft. *Alunendus van Burburgh*, ouder dan de voorgaende, wordt, in de gemeene regiſters van Blandin, op 't jaer cIↃ XXXVIII, gedacht: oock *Hendrick*, d'eerſte van die naem, Caſtelleyn van Brouckburgh, die met *Beatrix van Gent* gehuwt was. Deſe was oock ſoon van *Theuardus*, Caſteleyn van Brouckburgh, met Karel de Goede te Brugge gedoodt, die in ſijn eerſte huwelijck getrouwt hadt Sibylla van Guiſnes, Roſe gebynaemt, de dochter van Manaſſe, Graef van Guiſnes; uyt welck houwelijck geſproten is *Beatrix van Brouckburgh*, wettige Gravin van Guiſnes. Maer hy kreegh van *Beatrix van Gent*, erfgenaem van de heerſchappy van Aelſt en Waes, ſeven ſonen, en vijf dochters, en leefde tot aen 't jaer cIↃ c LI, noemde ſich Conneſtabel van Vlaenderen, en legt tot S. Bertin begraven. D'outſte ſoon van *Hendrick*, en van *Beatrix van Gent* was *Balduinus*, na ſijns vaders overlijden *Caſtelleyn van Burburgh*. Deſe beſegelde de brieven van Philippus van Elſas, door de welcke hy, in 't jaer cIↃ c LXIX, ſeſtien Prebenden van Canonicken in S. Pieters Kerck t'Arien ſtichtte en begiftighde. Maer toen deſe geen lijfs-erven na-liet, quam eyndelijck deſe Caſtellany aen *Gualterus van Bourburgh*, de jongſte ſoon van Hendrick. Deſe hadt tot gemalin Machtilde van Bethune, de dochter van Robert, Rufus gebynaemt, Advocaet van Atrecht.

De gene, die luſt heeft om de ſtam-boom van deſe, in een lange ordening afgeleydt, te ſien, lees Andries du Cheſne, in ſijn vijftighſte boeck, van 't geſlacht van Gent en Guiſnes, een vermaert en bondigh Schrijver.

DVYNKERCKEN.

Begin.

DVYNKERCKEN is van Graef Balduinus gebout, omtrent in 't jaer na Chriſtus geboorte DCCCC XCVI. Hy verkoos hier toe een bequame en voorderlijcke gelegenheyt; want hy bouwde haer op een plaets, die van natuur bequaem was om daer af een der beſte zee-havens van Vlaenderen te maken. Sy heeft noch een ander groot voordeel, dat ſy niet voorder dan drie mijlen van Grevelingen, en vijf mijlen van Nieupoort is. Sy heeft, ſeght Braunius, ſedert weynigh jaren, door de vlijt en naerſtigheydt van haer ſtedelingen, het lof van een welgebouwde en vercierde ſtadt verkregen; want ſy, tot verſekering en veyligheyt der ſtedelingen met een ſtercke muur omringt, is oock met veel prachtige gebouwen van beſondere lieden verciert. De voornaemſte oorſaeck van haer aenwas is de haven, die veel ſchepen bevatten kan, en de groote toeloop der kooplieden, die daer hun koophandel doen. Maer deſe ſtadt leed groote ſchade in 't jaer CIↃ IↃ LVIII, toen ſy onvoorſiens van de Franſchen overrompelt wierd, die Calis en eenige andere veſtingen daer omtrent van d'Engelſchen afnamen. Sy ſchiep echter weêr nieuwe krachten, en heeft ſedert veel jaren den Hollanders en Zeeuwen de handen ſoo vol wercks gegeven, dat ſy nergens meer tegenſtant en grooter gevaer beproeft hebben. En hoewel Nieupoort in ſchoonheyt, Ooſtende in naem en achting, en Grevelingen in ſterckte boven haer ſchijnt uyt te ſteken; ſoo magh ſy echter, door de verdienſte van haer oudtheyt, door de beſtandigheyt van haer Raet ter zee, door de voorſpoet van de viſſchery, en door d'achting van haer dapperheyt, ſich met recht d'eerſte plaets onder haer gebuurſteden van de zee toeſchrijven. Maer om weêr tot d'eer te komen, die ſy van haer naem gekregen heeft, ſoo ſegh ick, dat *Dunum* oft *Duin* een gemeene uytgang des naems der vermaertſte ſteden van Europa is, gelijck Lugdunum oft Lyons, Verdunum, Auguſtodunum, Melodunum, Noviodunum, en diergelijcke andere ſteden aenwijſen. Doch is dit d'oorſaeck niet, dat Duynkercken een naem voert, die ten deel van dit woort *Dunum* koomt; maer uyt de beteeckenis van de naem *duynen*, van de Romeynen ſant-heuvels genoemt, die ſich op de ſtrant uytſtrecken: gelijck men van de haven van Sluys af, tot aen Calis toe, ſiet, welcke geheele zeekuſt dus met heuvelen beſet is, die, gelijck het ſchijnt, daer door de zee opgeworpen, en als van Thetys uytgeſpogen, en door een dwarreling van winden opgehoopt ſijn, om 't gewelt van de woedende golven te ſchutten, daer ſy 't geburige landt onvruchtbaer en kael maken. Wat d'andere oorſprong van 't gevolg van haer naem aengaet, men moet aenmercken, dat S. Eloy het Chriſtelijck geloof overal verſpreydende, op deſe duynen een kapelle aen S. Petrus gewijdt heeft, die, ſoodanigh als ſy was, een Parochie-kerck aen de ſtrant ſou worden. Hier uyt koomt de naem van Duynkercken, en het begin van de ſtadt. Men ſiet noch eenige ſporen en overblijffelen van deſe kapelle achter de muren, die, na verloop van tijdt, de naem van haer Stichter aengenomen heeft. De Parochie is over anderhalve eeuw binnen de muren getrocken, en over vijf eeuwen, door de gift van de Graef van Elſas, aen de bygelege Abdy van Wynoxbergen toegeeygent. De brieven, die hy toen hier af gaf, vervaetten oock deſe woorden: *d'Autaer in Duncherkes, met al de tienden van 't vleck* oft *van de hoeve*. Hy noemt deſe plaets met recht een hoeve, als de gene, die Philippus in ſijn beſcherming genomen had; welcke handel in 't jaer CIↃ CC XVIII, na de Graef, door Iohanna beveſtight wierdt. De woorden des briefs van Philippus, Graef van Vlaenderen, en van Viromandia, luyden dusdanigh: *Weet dat ick de Burgers van de nieuwe ſtadt van Dunchercke in mijn bewaring en beſcherming heb genomen, en dat ick hen, waer 't ook is, voor eeuwigh van alle ſchattingen en tollen, deur mijn geheel lant, bevrijde en ontſla, behalven die van S. Omer.* Sedert deſe tijt dan begon deſe ſtrant en plaets overal bewoont te worden. Men begon toen oock het Stadthuys, en ſchepen te bouwen, voornamelijck onder Godefridus, Biſſchop van Camerijck, die de heerſchappy der ſtadt van de Spanjaert Laurentius, Ridder, en neef van Ferdinand, Graef van Vlaenderen, gekocht hadt, en niet afliet van deſe ſtadt te vercieren, ſoo lang als hy leefde, ſchoon ſy na ſijn doot weêr aen de Graven van Vlaenderen ſou komen, gelijck de voorwaerden van de koop, die ſchriftelijck geſtelt waren, meêbrachten, ſchoon deſe voorwaerden niet nagekomen wierden. Want Iohannes van Aveſne, Graef van Henegouwen, taſte, ten deel door ſijn eyge, en ten deel door recht van 't verdrach, deſe beſitting en ſtadt aen, die dagelijcks grooter wierd, en aenwies, voornamelijck door de bequame gelegenheyt en 't gerucht van haer haven, die, hoewel eng, en by de gene, die daer in wilden loopen, verdacht, uyt oorſaeck van de kortheyt en ſantplaten, echter door 't afneemen van Mardijck, en van Ida, een haven der Longebarden, in hooge achting begon te komen. Deſe voorſpoet en aenwas gaf, in 't jaer CIↃ CC LXXXVIII, aen Graef Guido gelegenheyt om dit lidt, van 't Vlaemſche lichaem afgeſneden, weêr aen ſich te trecken, met de penningen van de koop weêr aen d'erfgenamen van Iohannes van Aveſne op te brengen. Hoewel deſe ſtadt onder de Graven van Vlaenderen een korte tijdt gebleven is, ſoo is ſy echter met vele voorderlijcke wetten en voor-rechten begiftight. Seker, ſeght Gramajus, ick bevindt dat de wetten en bevelen van de ſtad toen gegeven, en twee Burgermeeſters geſtelt wierden, van de welcke d'een tot Preſident der inkomſten van de ſtadt gemachtight wierdt; dat de vergaderinge der Schepenen, met twee Raetsheeren ver-

Gelegenheyt.

Haven.

Elenden.

Oorſprong.

Wetten en voor-rechten.

DVYNKERCKA.

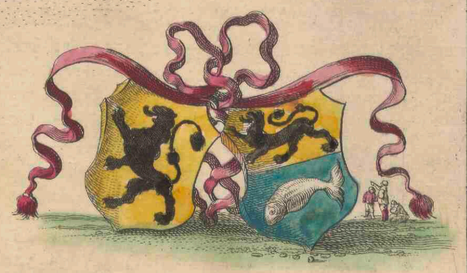

Haring-vangſt.

meerdert, toen in negen mannen beſtont. Dat ſy de geluckige haringvangſt, 't vernuft in die te ſouten, en de koophandel daer af wijt en breet aengenomen heeft; welcke drie dingen Duynkercken noch tegenwoordelijck ten hooghſten prijſſelijck maken. Als de tijdt van deſe haringvangſt, gelijck die van hun Oeghſt, aenkoomt, ſoo varen ſy, met hondert en vijftigh, ja met meer ſchepen, die ſchoon om t'aenſchouwen ſijn, in zee; en, hun netten en want uytgeworpen hebbende, komen met rijcke lading weêr naer de haven. Sy, weêrgekeert ſijnde, brengen hun vangſt op de marckt, daer toe gekeurt, en mogen die nergens verkoopen, ten ſy datſe hier eerſt te koop geſtelt is. De Burgers, die deſe koophandel plegen, ſijn voornamelijck in deſe konſt vermaert, dat men nergens beter dan hier, de haring ſout, en geſouten ſijnde, in vaten kuypt, en dus deur heel Nederlandt voert. Sy hebben oock hier toe wonderlijcke vryheden verkregen, ja ſoodanigh, dat Keyſer Karel de vijfde, door een machtbrief van 't jaer cIↃ IↃ xv, te Gent geſchreven, op ſekere ſtraffe, by de gene, die anders doen, te verbeuren, aen alle kuypers verboden heeft eenige vaten te maken en toe te ſtellen, en te vervoeren, 't en waer ſy van de Gildemeeſters aengenomen en goetgekeurt waren.

Macht van Lodewijck van Creſſi in deſe plaets.

Toen Robert van Caſſel het recht tot het Graefſchap afſtont, en Duynkercken, met andere plaetſen door Graef Robert tot pant gegeven, en door Lodewijck van Creſſi geheel overgedragen was, begon deſe ſtadt een nieuwe gedaente onder hem aen te nemen. Want hoewel de nakomelingen deſe plaetſen alleenlijck by gift en door weldaet beſeten hebben, ſoo is echter de heerſchappy van de Heer over de ſtadt ſoo volkomen, dat men, ſonder hem te kennen, de ſtadt niet met eenige ſchult beſwaren en belaſten magh. Hy ſtelt noch heden een Baljuw en Capiteyn; welcke ampten door d'edelſten bedient worden. Hy vernieut jarelijcks de Raet, die over de Gemeente gebiedt, ſchoon een gelijck getal van Raetsheeren uyt het gemeen volck daer by gevoeght wordt. Hy voorſchrijft wetten en vryheden aen de drie Schutters-gilden, te weten van S. Ioris, Sebaſtianus en Barbara. Hy beveſtight door ſijn macht d'inſtellingen en bevelen, die van de Raet aen de drie Gilden der Ambachts-lieden gegeven worden. Hy, over het drie-voudigh recht gebiedende, magh den ſchuldigen genade bewijſen, en de ſtraf in gelt-boete veranderen, doch niet tot nadeel van de gemeene achtbaerheydt, oft krencking van de macht der Raets-heeren; ja ſoodanigh, dat het den Heer, het ſy directelijck oft indirectelijck, niet toegelaten is, oock niet op de dagh van ſijn intreê, eenigh voorſchrift en bevel van de Raet te veranderen, gelijck ick by ſlot-vonnis, in de jaren cIↃ cccc xIII, en cIↃ cccc xvI uytgeſproken, bevindt. Deſe ſoo groote macht en achtbaerheyt is van de groote Robert bekrachtight, die oock de ſtadt dus groot gemaeckt heeft. Sijn dochter Iolenthis, aen Hendrick, Heer van Bar, getrouwt, heeft deſe plaetſe, maer niet het geluck, in een andere ſtam overgevoert. Want toen d'Engelſchen deſe ſtadt in 't jaer cIↃ ccc LxxxvIII verbrant, en geheel verdelgt hadden, wierdt ſy in korte tijdt weêr opgebouwt, en ſtack haer hooft veel hooger dan te voren boven de wolcken van d'oorlogh. Wy ſien noch d'overblijffelen van 't kaſteel, over de zee heerſchende, naer de ſuydſijde van de ſtadt, van de welcke d'overgebleve toren noch heden de naem van haer Stichtſter, de Vrou van Bar, draeght. Men ſiet noch de muren, die, gelijck wy leſen, met bewilliging van Robert van Bar gebouwt ſijn, de welck, by geſchrift van 't jaer cIↃ cccc, toeliet ſekere ſchatting op de kooplieden, van buyten komende, te ſtellen, en drie jaren daer na aen de Baljuw Iuſtinus van Haveskerck beval, dat men ordening ſtellen ſou in d'omwerping der huyſen, leyding der graften, en bouwing der muren, en dit alles ſoo bequamelijck, als 't mogelijk was. Ick bevind dat men de graft begon te graven op de negen-en-twintighſte dagh van Auguſtus in 't ſelve jaer; dat 'er drie poorten waren, ſeſtien wijken, en acht-en-twintig kleyne torens aen de muren. De vernieuwing van de bediening des rechts behoort oock aen de Heeren van Bar. D'oude boecken en gemeene regiſters ſijn door de brant verdelght; en 't oudſte regiſter-boeck der ſaken van 't Gerecht, dat ſy eertijts het Roode, en nu het boeck der ballingen noemen, gaet niet verder, dan tot het jaer cIↃ ccc xcvIII; in welcks begin, naer d'oude konſt en gewoonte, dit gebruyck, van d'oogen uyt te rucken, afgeſchildert is, daer de miſdadige aen een pael gebonden ſtaet, en door de Beul met tangen van ſijn oogh-appels berooft wordt. Men dolf, onder de heerſchappy der Heeren van Bar, oock een fonteyn van ſoet water, 't welck groot wonder is, vermits dit lant ſoo na aen de zee is, en altijt van 't ſout water beſpoelt wordt. D'erfgenaem van Robert van Bar, uyt Iohanna van Giſtel geſproten, deſe bruytſchat met ſich dragende, en die aen Lodewijck van Lutzenburgh, Graef van S. Paul, meêbrengende, bracht Duynkercken onder de heerſchappy van een andere ſtam, van de welcke het geluckelijck beheerſcht wierdt. Want in ſijn tijdt wierden de muren van de ſtadt, die ſich toen niet verder, dan aen 't uytterſte van de marckt uytſtreckten, en door d'aenſpoeling van de Colme beſloten wierdt, verder aen d'overſijde van deſe vloet, en verre naer 't ooſt uytgeſet. Hy verkoos oock, in 't jaer cIↃ cccc LI, binnen de muren een plaets, om een Raethuys te ſtichten. Dit werck wierdt in 't volgende jaer grootelijcks gevordert, gelijck deſe woorden, in de gevel gehouwen, aenwijſen: *De miltdadige menighte van Duynkercken ſticht my hier, op dat het de dingen, die voor Chriſtus betamelijck ſijn, vierighlijcker uytblaſen ſou.* Dit gebouw heeft ſijn uytſicht naer een toren, die men wijdt en breet in geheel Vlaenderen kan ſien, en van welcks top men de witte bergen van Engelant aenſchouwen kan. Hy bracht de Franciſcanen, in 't jaer cIↃ cccc xxxvIII van S. Omer gevoert, hier in een heerlijck klooſter. Onder hem verkregen de Nonnen van de derde Ordening, om hun klooſter

Hendrick van Bar.

Lodewijck van Lutzenburgh.

Klooſters.

te

te beter te vercieren, verſcheyde Indulgentien oft Aflaten, voornamelijck in 't jaer cIↃ cccc xlvi; en David van Bourgonje, Biſſchop, ſond, met brieven van 't jaer cIↃ cccc lii, acht Graeuwe ſuſters, die een ſelve regel hielden, om het Gaſthuys van S. Iulianus te bedienen. Deſe twee gewijde gebouwen waren toen daer al te voren: maer de Begijnen, van 't begin bewoonſters van dat, 't welck uyt de voorſtadt vervoert was, hadden ſich toen nieuwelijcks door een belofte van Godtsdienſt verbonden: maer dit wierdt oock door weerlijcken, en gehuwde mannen bedient. Daer was eertijdts oock by de riviere S. Ians Gaſthuys, en by de kerck, gelijck die noch tegenwoordighlijck is, een Gaſthuys voor eenige oude vrouwen; maer d'inkomſten van deſe beyde hebben de ſchat van 't voornoemde Gaſthuys van S. Iulianus vermeerdert, en ſijn daer by gevoeght. Dit is de grootheyt van de ſtadt, die, gelijck ick twijffel, door een groote Walviſch van tachtigh voeten en meer lang, in 't jaer cIↃ cccc iv, op goede vrydagh, op de ſtrant ſpoelende, en daer ſtervende, voorbedied is. Seker, dit moet men belijden, dat de ſtadt van Duynkercken, ſoo lang ſy onder de heerſchappy der Lutzenburgers geſtaen heeft, altijdt voorſpoedigh was. Maer ſy bleef niet in haer geluckige ſtant, toen, door de huwelijcken, de Heerſchappy aen die van Vendoſme en Bourbon gekomen was. Want die tijden waren d'oorlogen meer onderworpen, en dieshalven hadden de ſteden meer te lijden. Daer ſijn ondertuſſchen veel dingen gebeurt, die wel waerdigh ſouden ſijn hier ingevoeght te werden. Keyſer Karel de vijfde bouwde, in 't jaer cIↃ IↃ xxxv, naer de noortſijde, een kaſteel, dat hy met krijghs-volck beſette, om de haven te beſchermen. De Raet deê oock, in 't jaer cIↃ IↃ xv, drie huyſen der Melaetſchen herbouwen, en weynigh tijdts daer na oock twee baeck-torens oprechten, om by nacht den zee-lieden de wegh aen te wijſen. D'overſte van de ſaken, die de zee aengaen, begon oock in deſe tijdt daer ſijn vaſte wooning te kieſen: gelijck Antonius van Briarde, Stedehouder van de Marckgraef van der Veer, een welbekent man, de broeder van Lambertus, Preſident in de Raet te Mechelen, die de ſtijl en rechts-vordering van Vlaenderen in 't licht gebracht heeft.

Vendoſmers en Bourbonners.

Kaſteel.

Twee baektorens.

Parochiekerck.

De kerck van deſe ſtadt is tot een Parochie opgerecht, en de toren daer af ſoo hoogh, dat men, op de top ſtaende, by klaer en helder weêr, Doeveren, een haven van Engelant, kan ſien. De vercieringen van de kerck te Duynkercken ſtrecken tot verwondering aen de gene, die van buyten komen, en voornamelijck de groote Autaer, die groot en breet, en van geſpickelt marmer, en van Lydiſche en albaſter-ſteen gebouwt is, en meer dan twintigh duyſent gulden koſte, en ſoodanigh een glans afgeeft, dat ſy tot de hooghſte verwondering verruckt. Doch al de vercieringen van de ſtadt, behalven deſe Autaer, met de kerck, ſijn, in 't jaer cIↃ cccc lviii, door d'inbreuck der Franſchen, die de brant in de ſtadt ſtaken, verdelght. Haer val was ſchichtigh: maer ſy was niet min vaerdigh om ſich weêr op te rechten. Want het ſchijnt dat ſy, gelijck de Phenix, weêr een nieu leven uyt haer aſch geſchept heeft; dewijl haer kaſteel ſterck is, haer poorten vaſter en beter bewaert, en haer muren dicker en ſwaerder, dan te voren: oock wort ſy van de riviere Colme, en van de vloet der groote zee beſpoelt. De vercieringen van de Kercken, niet tegenſtaende de beroerten der Nederlanden, ſijn ſoo treffelijck, dat ſy verbaeſtheydt in d'aenſchouwers veroorſaecken. Sy is noch onlangs met een Raedt over de ſaecken van de zee verciert. Sy heeft al deſe vercieringen verkregen onder het beleyt van de Marck-graef van Renty, en onder de Graef van Arenbergh, Vorſten die, d'een na d'ander, over haer geboden hebben; en onlangs onder Ambroſius Spinola Marckgraef van Balbaſis, en onder Franciſcus de Moncada, Marckgraef van Aytona, prijswaerdige Velt-Overſten. De Burgers en beſettelingen, door de dapperheydt van eenige, en voornamelijck van de zee-lieden, vermaert, verkregen achting by de vreemdelingen, en eer by hun volcken, en ontſteecken ſchrick in hun vyanden, op de welcke ſy dickwils, met blijckelijk gevaer van hun leven, d'overwinning behaelt hebben. En hoewel men in 't jaer cIↃ IↃ xcii, en op andere tijden, dickwils gepooght heeft haer te verraſſen, en ſy veel jaren lang van de ſchepen der vyanden als belegert geweeſt is, ſoo heeft dit echter hen niets van hun moed en dapperheydt doen verlieſen. In tegendeel, ſy, hun vloten door 't midden der vyanden in zee voerende, ſijn altijt, na ſware ſtrijden, en bloedige gevechten, met groote roof, op hun vyanden gewonnen, weêr naer huys gekeert.

Groote Autaer.

Ieſuiten.

De Ieſuiten namen in 't jaer cIↃ IↃ c xii hun wooning te Duynkercken, tot groot geeſtelijck voordeel der Burgers, krijghs-lieden, boots-geſellen, en van al de gene, die ſich derwaerts vervoegen. De Ieſuiten van Bergen, door de naburigheyt van de plaets aengelockt, trocken voor eenige jaren gemeenelijck naer deſe ſtadt, om daer, gelijck in de Wijnbergh des Heeren, t'arbeyden, en deden groote vlijt en naerſtigheyt, om de geeſtelijcke goederen en gaven aen de Burgers, krijghs-lieden en zee-lieden meê te deelen. Maer toen d'eenige Parochiaen van de geheele ſtadt ſchichtelijck van de doodt wech-geruckt was, quam al de laſt der ſtedelingen en vreemdelingen op de ſchouders der Ieſuiten ſacken; 't welck toen oorſaeck was dat men begon te ſpreken van een woonplaets voor deſe Vaders in deſe ſtadt op te rechten. Dit voorſtel liep ſoo verre, dat een der Duynkerckers, die al over lang d'eerſte uyt deſe ſtadt by de Ieſuiten ingeſchreven was, op ſijn eyge koſten hen de wooning ſchonck. Deſe ſaeck wierdt den Raet voorgedragen. Maer de Penſionaris, een man van de ketterſche aenhang, en machtigh in de Raet, bracht dit in verwarring; in voegen dat, door ſijn beſtel, deſe ſaeck van de Raet afgeſlagen wierd. Maer d'Aertshertogh Albertus, een Godtvruchtigh Vorſt, door brieven bewogen, gaf de Ieſuiten wooning in deſe ſtadt; doch ſy waren echter bloot van alle tijde-

DVYNKERCKEN a Septent.
Nobili, Amplissimo, Prudentissimoque
MAGISTRATVI VRBIS DVNKERCKENSIS
Hanc Imaginem a se delineatam
D.D. Vedastus du Plouich Geometra.
Stadthuys
Grote kerck
Patres S.I.
Casteel
Haven
Wuwenbergh
Soecx
Caßel
Bierne
DVNKERKA
a Meridie.
Groote kerck
Stadthuys
Susters ost Gasthuys
Patres der Soc. I.
Casteel
Sluysen
Wachthuysen
Vaert van St. Wynoxbergen
Hier gietmen 't grof Gheschut
St. Eloys poort
St. Eloy
Nieuwe Vaert naer Veurne

lijcke onderſtant en leefmiddelen. Sy wierden evenwel in hun huyſſelijcke noot onderſteunt door 't gemeene volck, en de beſondere miltdadigheydt van Livinus de Klerck, een ſeer rijck man, en van Adrianus Cancelier, Abt in 't kloofter van Dyon, die voorgenomen hadt een kloofter voor de Ieſuiten in ſijn vaderlijcke ſtadt te ſtichten; gelijck hy oock gedaen ſou hebben, indien de doot ſoo waerdigh een man niet ontijdelijk wechgeruckt hadt. Voorts, de Raet, de Ieſuiten eens onderſtant afgeſeyt hebbende, bleef by 't ſelve gevoelen, niet om dat hy een afkeer van deſe Vaders hadt, maer door d'opruyding van de Penſionaris. P. Carel Scribanius was toen in Vlaenderen Provintiael van deſe Societeyt. Deſe vermaende de Ieſuiten, datſe volſtandigh tegen hun armoede worſtelen ſouden, en met onvermoeyde yver tot welſtant van alle beſich ſijn. Sy verkregen door deſe yver de genegentheydt en herten der Burgers. De Raets-heeren ſelven waren bedecktelijck hun vrienden en gunſtelingen, en ſeyden, dat ſy oock in 't Raet-huys hun ſtem tot hun onderſtant ſouden geven, ſoo de Penſionaris de Societeyt niet tegenſtont. De genegentheyt der ſtedelingen van Duynkercken tot de Ieſuiten wierd dagelijcks grooter. Dieshalven de gemelde Penſionaris, om niet alleen voor de haet ten doel te ſtaen, de Overigheyt aenriedt, dat men aen deſe Vaders, ſoo ſy hulp en byſtant begeerden, de ſcholen der jeucht bevelen ſou. De Ieſuiten volghden de wil en 't bevel van d'Overigheyt. De ſcheeps-beſending, tot geeſtelijck nut der Koninckljcke ſchepen ingeſtelt, vermeerderde ſedert de gunſt der ſtedelingen tot deſe Vaders. De Raet betoonde toen ſijn genegentheyt tot hen, toen ſy een treffelijcke kerck, en een gedeelte van hun kloofter, binnen de tijdt van drie jaren, met groote naerſtigheydt oprechtte. Deſe kerck wierdt ſeer bequamelijck geſticht tot de Goddelijcke dienſt, tot de Godvruchtigheyt van 't volck, en voornamelijck tot eerbewijſing van de heylige Maeght. De groote menighte der verloofde giften, en der kaerſſen, die daer 't geheele jaer deur by dagh en nacht branden en flickeren, betoont dat ſy haer voor hun beſchermſter erkennen, en voornamelijck de zeevarende lieden, die, uyt Godtvruchtigheydt deſe gaven belovende, ſich inbeelden dat ſy, in 't gevaer van de zee ſijnde, dickwils haer beſondere hulp en hemelſche byſtant gevoelt hebben.

Recollecten. Van S. Omar, gelijck wy hier voor aengemerckt hebben, ſijn in 't jaer cIↃ cccc xxxviii herwaerts gekomen de Minder-broeders van de voorgenoemde ordening, die, uyt oorſaeck van eenige ſtrenger tucht, S. Franciſcus regel aengenomen hebbende, Recollecten genoemt worden. Sy ſayen het ſaet van de hemelſche leering in de ſtadt en overal; en, ſich in d'andere oeffeningen van hun belijdenis oeffenende, betoonen dat de welſtant van 't volck, en de ſalicheyt der ſielen hen ter herten gaet.

Capucijnen. De Capucijnen hebben hier oock voor weynigh jaren plaets in de voorſtadt, niet verre van 't kerckhof van S. Eloy, gekregen. De huyſen en wooningen, met de kapelle ſijn warelijck uytwerckingen van de gemeene en beſondere miltdadigheydt van deſe ſtadt. Men heeft nu deſe plaets inde wallen van d'uytgebreyde veſting beſloten; en de ſtedelingen, van gelijcke hulp en miltdadigheydt aengeprickelt, ſtichten nu noch een kerck en kloofter voor de ſelve Vaders.

Het gebiedt van Duynkercken over 't omleggende lant is tamelijck, en, om de waerheyt te ſeggen, ſeer kleyn, en wordt byna door dat van Bergen omringt. De Burgers, binnen hun gebiedt hun goederen aen malkander overdragende, ſijn niet gehouden de tiende van de koop te betalen, oft andere laſten te dragen; gelijck ſulcks blijckt by uytgedruckte woorden van een ſlot-vonnis, in 't jaer cIↃ IↃ x te Gent uytgeſproken. Dat meer is, op dat de Bergers niets tegen de burgers van Duynkercken, iets miſdaen hebbende, voorneemen ſouden, ſoo is, by ſchriftelijck bevel van de Vorſt in 't jaer cIↃ ccc x, bepaelt, dat yder burger van Duynkercken, die in 't gebiedt van Bergen miſdaen heeft, voor de rechtſtoel van ſijn Overigheydt te recht geſtelt moet worden, 't en waer dat het een zee-roover, af-ſetter, oft iemant anders, in een openbaer ſchelmſtuck betrapt en bevonden, was; want dan magh hy naer Bergen gevoert worden.

Vermaerde mannen. *Antonius Sylvius van Duynkercken*, te Vilvoorden in Brabant opperſte Rector en toeſiender in de Schole ſijnde, ſchreef kinderlijcke ſamenſpraken, met Franſche en Vlaemſche verklaringen, in 't jaer cIↃ IↃ lxxiii te Leuven in 4, en in 't jaer cIↃ IↃ lxxx t'Antwerpen uyt de Plantijnſche Druckery in 8 in 't licht gebracht. Onder ſijn toeſicht en leer-meeſterſchap ſijn, gelijck Valerius ſeght, eenige vermaerde mannen te voorſchijn gekomen, gelijck *Egidius Periander* Poëet, *Cornelius Scribanius*, en andere.

Cornelius Duplicius Scepperus, oock te Duynkercken geboren, hadt tot vader N. Scepperus, een koopman, en tot moeder Giſlena Civoria, beyde meê te Duynkercken geboren. Hy wierdt, door ſijn geleertheyt, een van d'eerſte in d'Univerſiteyt te Parijs.

Willem Martinus van Duynkercken, de broeder van Iohannes Martinus, Canonick en Sanger van de Cathedrale kerck te Gent, was eertijdts Preſident van de Raet van Lutzenburgh.

Lambertus van Briarde, hoewel de jongſte van veertien broeders, hadt echter groote voordeelen in de gaven van 't vernuft, ſoo dat hy eerſte Meeſter der Requeſten in 't Hof van Mechelen, en daer na Preſident van de ſelve Raet wierdt. Hy was Ridder gemaeckt, en ſeer aengenaem aen Keyſer Karel de vijfde. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ lvii.

Nicolaus van Hellis, Doctor der heylige Godtgeleertheyt, Profeſſor van Leuven, en Paſtoor van de H. Petrus. Hy heeft ſijn graf in 't Gaſthuys, voor de grootſte Autaer, met dit graffchrift:

Voor M. Nicolaus van Hellis, groot Godgeleerde, Paſtoor van S. Pieters kerck te Leuven, Godvruchtigh Herbouwer van dit Gaſthuys, ſoo in Godsdienſt, als van gebouwen vervallen, een vreedſaem man, en een yverigh voorſtander van het kerckelijck recht, miltdadigh aen alle behoeftigen, en voornamelijck aen de leerlingen, is dit gedenck-graf gemackt en opgerecht. Hy ſtorf in 't jaer 1505.

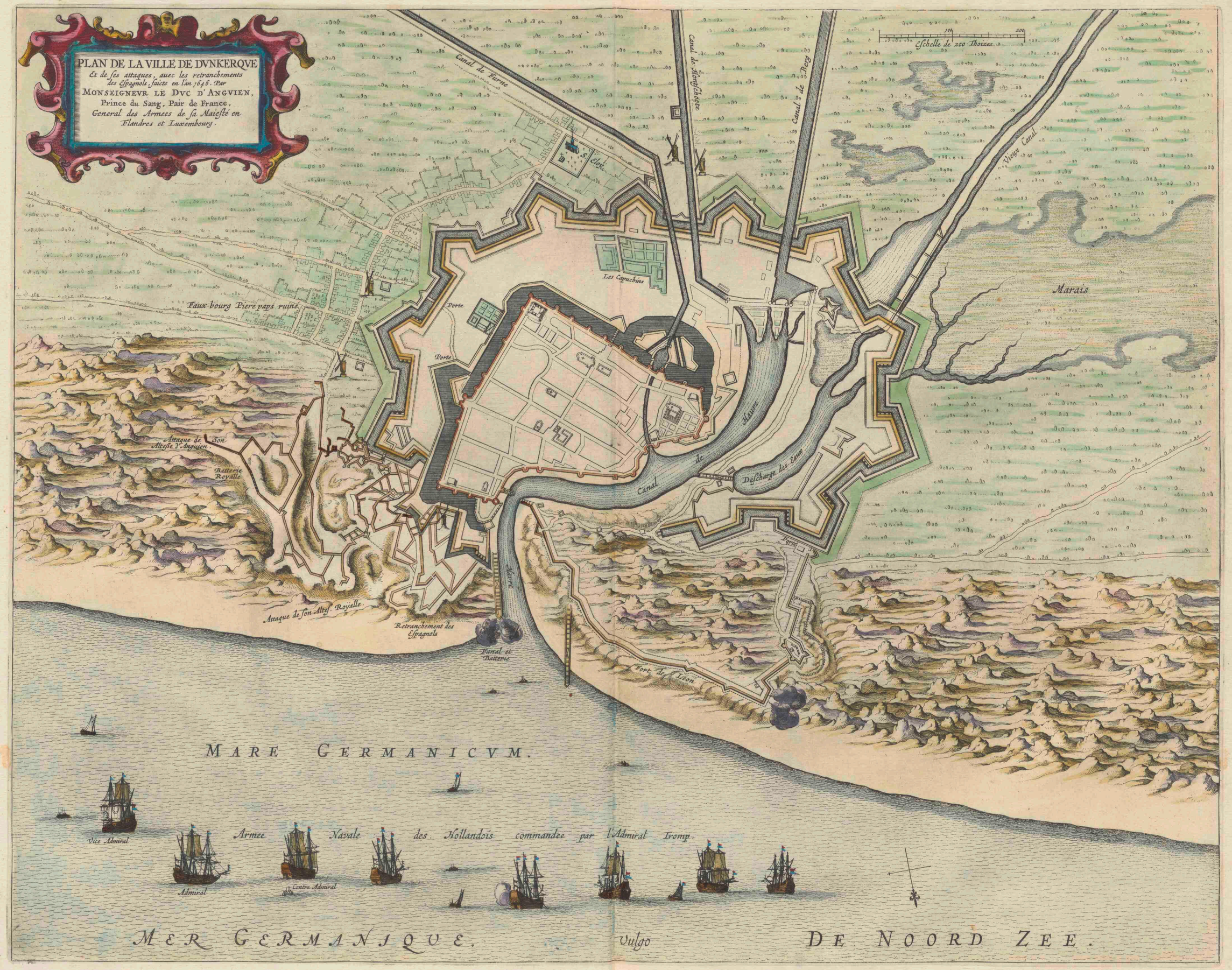
PLAN DE LA VILLE DE DVNKERQVE
Et de ses attaques, auec les retranchements des Espagnols, faicts en l'an 1646. Par
MONSEIGNEVR LE DVC D'ANGVIEN,
Prince du Sang, Pair de France,
General des Armees de sa Maiesté en Flandres et Luxembourg.
Canal de Furne
Canal de Kontschoote
Canal de Berg
Eschelle de 200 Thoizes
Vieux Canal
Marais
Les Capuchins
Faux-bourg Piere paps ruiné
Porte
Porte
Attaque de Son Altesse d'Anguien
Batterie Royalle
Canal de Havre
Descharge des Eaux
Attaque de son Altes. Royalle
Retranchement des Espagnols
Fanal et Batterie
Fort de Leon
MARE GERMANICVM.
Armee Navale des Hollandois commandee par l'Admiral Tromp.
Vice Admiral
Admiral
Contre Admiral
MER GERMANIQUE, Vulgo DE NOORD ZEE.

PLAN DV
FORT MARDICK
et de ſes attacques, en l'an 1646.
Par
S.A.R. MONS.r LE DVC D'ORLEANS
Generaliſſime des Armees de ſa
Maieſté tres Chreſtienne.

Par le S.r de Beaulieu Ingenieur
et Geographe ord.re du Roÿ.

100 200
Eſchelle de deux cent Thoiſes.

Canal

Batterie
Travaux des Eſpagnols
Attaque de Mon.r Seigneur le Duc d'Anguien.
Batterie
Batt.
Batterie
Batter.
Attaque de ſon Alteſſe Royale
Retrancheés des Eſpagnols
Tranchee des Eſpagnols

F. de Bois

Vaiſſeaux de Meſſieurs les Eſtats Generaux des Provinces Vnies des Pays bas Commandee par l'Amiral Tromp.

Naves Bellicæ Ordinum Belgicæ Foederatæ.

MARE GERMANICVM, vulgo DE NOORD ZEE.

NIEUPORT.

MEN nooit vinden sal, soecken: want d'aeloutheyt heeft soo slof en onachtsaem geweest in de beschrijving deser dingen, dat sy aen de nieuwe Schrijvers groote moeyte en kommer, om d'oorsaeck van alles te weten, gelaten heeft. Men bespeurt dit klarelijck aen de stadt Nieuport, gelijck oock aen vele andere Steden. Marchantius wil aen haer dese roem geven, daer af Napels sich beroemt, en noemt haer Nieuport, niet van de haven, in 't Latijn *Portus* genoemt, maer van haer nieuwe Poort, daer mede hy Nieuw-stadt aenwijsen wil. Maer ick kan dit niet toe-stemmen. Want hoewel ick gaerne bekenne, dat onse Nederlandtsche volcken eertijdts de plaetsen, die met muren besloten, en tot de handeling en vervoering der waren bequaem waeren, *Poort* noemden, van de welcke dese namen, *Poorter*, *Poort-Bally*, *Poort-meester*, en *Poortrecht* gesproten sijn, alle namen, van de Latijnen ontleent, die daer meê d'eylanden der steedtsche gebouwen, en de Poorten aenwesen, gelijck Perot met voor-beelden in Martialis getuyght. Soo behaeght my echter beter het lesen der oude op-schriften, die my bewegen om te gelooven, dat dese benaming eer van haven komt, dan my hier in te bevelen aen 't oordeel van Meyer, een treffelijck Histori-schrijver, op het jaer cIↃ c LXIV, daer, gelijck hy seght, in de Latijnsche tafelen van Philippus van Elsas, de wetten der Nieupoorters betreffende, dese inwoonders Burgers van de Nieuwe Poort oft stadt genoemt worden. Ick sal noch, tot bevestiging van mijn gevoelen, een geschrift van Margareta, in 't jaer cIↃ cc LXXI geschreven, by-brengen, daer in sy dese stedelingen met de naem van Burgers van *Novo Portu*, oft *nieuwve haven*, aenspreeckt; en noch een ander van 't jaer cIↃ cc LXXIV, daer in sy vryheyt van alle schattingen aen de gemeente van de stadt *Noviportus*, oft Nieuhaven geeft, die te voren *Sandishoveta* genoemt wierdt. Buselinus seght in sijn eerste Iaerboeck *Santhooft*, Malebrancus *Santhauptum*, en Vredius *Sandishova*. Is 'er iets klaerder, dan uyt de Latijnsche naem *Portus*, die van de vierde declinatie oft buyging der namen is, t'oordeelen, dat hier door by de Grammatici oft Letter-konstenaers niets anders genoemt wort, dan een plaets, daer de schepen op de reede leggen, en veyligh sijn? Maer om dese eerste naem van *Sandishovete* niet uyt de handen te laten gaen, sonder die t'ontleden, ick segh dan, dat hy niets anders betekent, dan een Santhooft, van de groote santbancken en hooghten, door de woeste zee by storm en onweder opgeworpen, dat den inwoonders van de stadt tot een beschutting en tegenweer dient; op dat Neptunus met sijn eyge swaert, en Triton met sijn eyge op-werpselen bestreden sou worden. Maer de naem van *Sandishovete* is verdwenen, en buyten gebruyck geraekt, sedert dat de haven van Ida, niet verre van de Longobarden, verwoest en verstopt wiert. Want de Nieupoorters, op dit gerucht aenkomende, en dit recht gekocht hebbende, maeckten een lange graft, en groeven een nieuwe haven, daer af de stadt een nieuwe naem gekregen heeft, en van de haven, in Latijn *Portus* genoemt, Nieuport geheeten is. Laet ons nu ter saeck komen. Dese stadt is haer grootste eer en roem verplicht aen Philippus, Graef van Elsas, en aen een tweede Philippus, de Stoute gebynaemt: aen d'eerste, om dat hy de wetten en vryheden der stedelingen in 't jaer cIↃ c LXVIII bevestight heeft; en aen de leste, om dat hy dese vesting, tot de gront toe neêrgeworpen, weêr heeft opgebouwt, en in 't jaer cIↃ ccc LXVII schriftelijck bevel gaf aen Jan van Gistelle, en Colardus Clitius, (de leste Heer van Commines, en d'eerste Heer van Warnesie) om de omkring van de stadt naer d'oost-sijde te vergrooten, en, tot verstercking, met steene wallen t'omringen. My is niet onbekent, dat 'er voor de tijd van Philippus van Elsas in *Sandeshovete* een sterck kasteel heeft geweest, en dat dese Philippus in sijn minderjarigheydt dickwijls een lange tijdt daer gewoont heeft. Ick weet oock wel, dat 'er in d'eeuw van Guido Dampierre een schans met graften op-geworpen wiert. Maer dese vestingen sijn in de tijdt van Philips de Stoute in beter verwisselt; en dit Kasteel, in 't jaer cIↃ IↃ LXXIX verdelght, vertoont noch haer verwoestingen, die getuygen van haer voorgaende sterckte sijn.

Naem.

Stichters.

Ick heb oock bevonden dat dese stadt, gelijck sy van de Graven van Elsas bemint wiert, van Guido van Dampierre ge-eert is, en, tot bewijs van sijn gunst, en tot vercieringh en gerijf, in 't drie-en-negentighste jaer van sijn eeuw, een sluys in de nieuwe dijck deê maken, gelijck oock in 't jaer LXXXVII

Verscheyde wercken en vercieringen.

NEOPORTVS vulgo NIEVPORT.

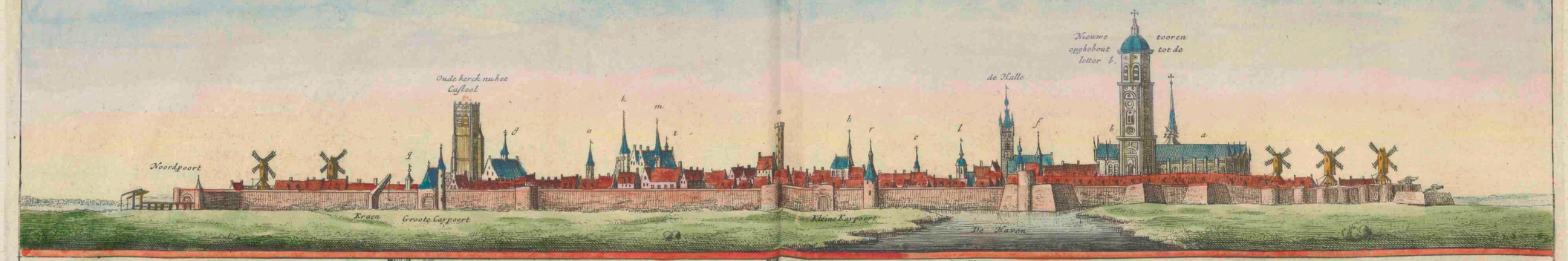

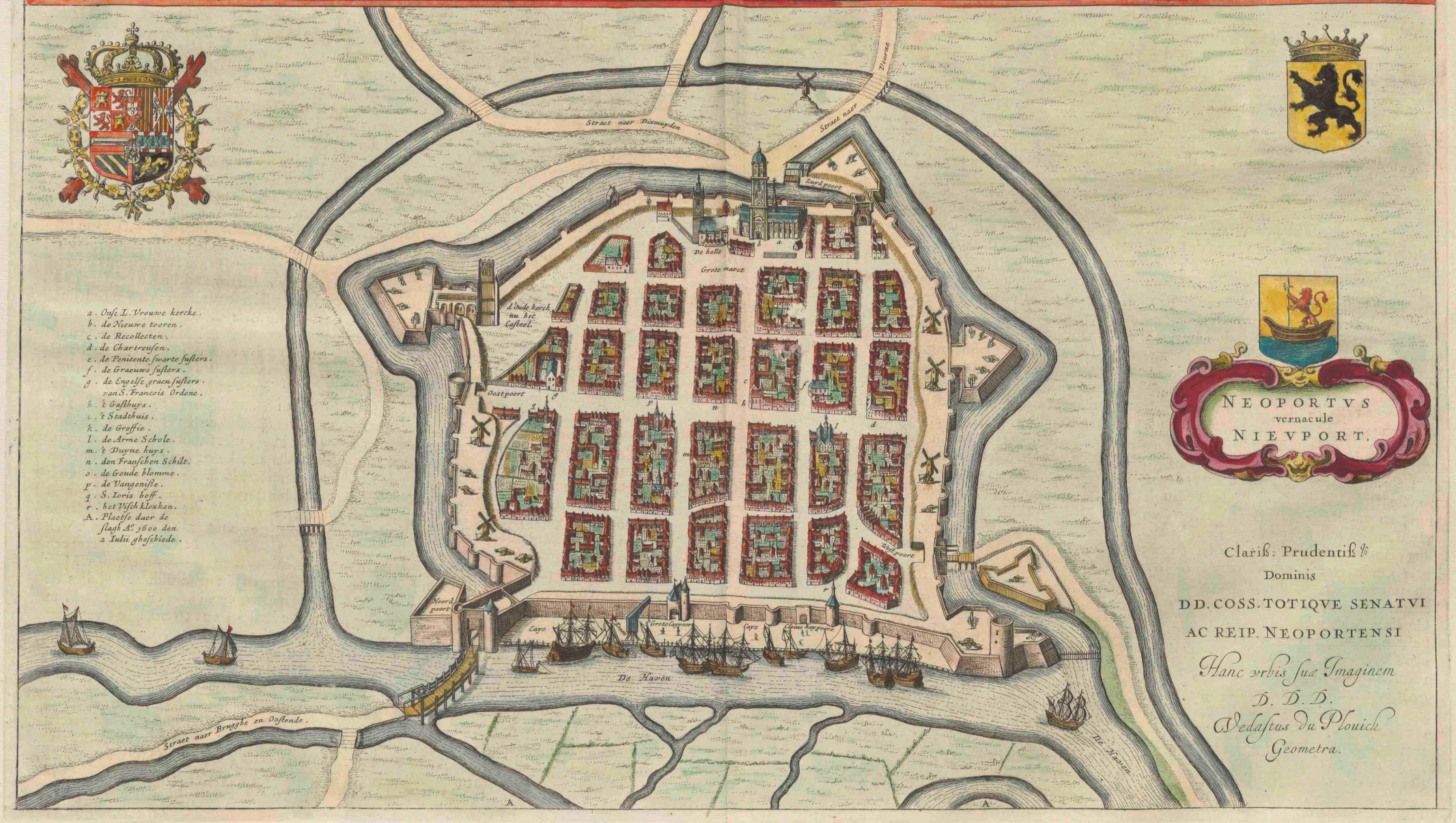

a. Onse L. Vrouwe kercke.
b. de Nieuwe tooren.
c. de Recollecten.
d. de Chartreusen.
e. de Penitente swarte susters.
f. de Graeuwe susters.
g. de Engelse graeu susters van S. Francois Ordene.
h. 't Gasthuys.
i. 't Stadthuis.
k. de Greffie.
l. de Arme Schole.
m. 't Duyne huys.
n. den Fransschen Schole.
o. de Goude blomme.
p. de Vangenisse.
q. S. Ioris hoff.
r. het Visch kloxken.
A. Plaetse daer de slagh A° 1600 den 2 Iulii gheschiede.

NEOPORTVS
vernacule
NIEVPORT.

Clariß: Prudentiß & Dominis
DD. COSS. TOTIQVE SENATVI
AC REIP. NEOPORTENSI
Hanc vrbis suæ Imaginem
D. D. D.
Vedastus du Plouich
Geometra.

van ſijn eeuw, een brugh, naer ſijn naem genoemt, in 't weſterlijcke deel van de ſtadt, die in deſe leſte beroerten en oorlogen neêrgeſtort is; oock een verlaet, die ſy de nieuwe Yde noemen, omtrent Ooſt-Duynkercken, in 't jaer LXVI, en in 't jaer LXXXIV een vuur-tooren, om by nacht den ſchepen in de woeſte golven tot een baken en weg-wijſer te dienen. Deſe verçieringen van d'eerſte ſtadt wierden onder Graef Lodewijck van Male, door een algemeene brant ramp-ſpoedelijck verdelght, en ſedert onder Philips de Stoute en ſijn nakomelingen weêr vernieuwt. De Boumeeſters vertoonden, in 't jaer cIↃ CCCC XLII, aen Philippus de Goede, de vlackte van hun ſtadt, ſoo wel verdeelt en af-gepaſt, dat, ſchoon 'er veel lege plaetſen waren, die niet met huyſen vervult en beſet ſtaen, ſy echter, door de rechte ſtraten, en door de bequame verdeeling, daer in Nieuport voor geen ſtadt van Vlaenderen wijckt, ſoodanigh van gedaente is, dat ſy onder de ſchoonſte Steden getelt mocht worden, ſoo men in tijd van vrede eenige gemeene gebouwen verſetten, en op andere plaetſen brengen mocht.

Stadthuys. Het Stadthuys wiert gebouwt omtrent het jaer cIↃ CCCC LXXX, de Graen-hal (een treffelijk werck) in 't jaer cIↃ IↃ, en de ſteene brug, met believen van de Vorſt, naer 't zuyden, in 't jaer cIↃ IↃ X begonnen, maer alleenlijk begonnen; want daer nu een andere, doch van hout, geſien wort. D'oude ſterckten op de muren wierden omtrent het jaer cIↃ CCCC LXXXVII gebout, en die van de poorten en ſtrandt in deſe leſte beroerten op-gemaeckt, met een kleyn Kaſteel, dat aen de baeck-toren raeckt. De huyſen van de ſtadt ſijn bequamelijck geſchickt, ſtaen in goede ordening, en ſijn na de brant, in 't jaer cIↃ IↃ XIII overgekomen, ten deel weêr op-gemaekt.

Gelijck Nieuport de derde hooftſtadt der zee-ſteden is, die door hun havens vermaert ſijn, en van d'een ſijde Duynkercken, en van d'ander Ooſtende tot de gemeene handeling gemeenelijck beroept; ſoo beſit oock haer Onder-graef, oft Caſteleyn d'eerſte plaets onder de vier Burgh-graven van de ſtrant. De geſlachten van Dixmuyden en Comines hebben eertijdts deſe waerdigheyt beſeten, maer onlangs die van 't heerlijck huys van Croy. Maer Karel van Croy, Hertogh van Aerſchot, heeft deſe waerdigheyt overgedragen aen een der deurluchtighſte mannen van Vlaenderen, de Baron van Poucques, die in hooge naem en achting is. Voorts, de Baljuw, uyt-voerder van 't civile oft burgerlijcke recht, behoudt ſijn ampt voor al ſijn leven, en wort van de Vorſt ingeſtelt; welcke gewoonte ſedert de tijdt van Philippus de Stoute gebruyckt is.

Raedt. De Raedt bleef oock eertijdts voor al ſijn leven, tot dat Guido, Graef van Vlaenderen, door brieven, in 't jaer cIↃ CC LXXXVII getekent, beval, dat men, op de dagh nae Maria Lichtmiſſe, een Burgermeeſter, en negen Schepenen ſou verkieſen; welcke gewoonte tot aen deſe tijdt gebleven is, behalven dat de dagh van de verkieſing alleenlijck tot op een der dagen van de maent Junius verandert is. De Raedt verkieſt jarelijcks, en gemeenelijck uyt de Raedts-heeren, eenige mannen tot toeſicht over de gewijde giften, en tot beſorgers van de Schole voor de jeugt, en het weeshuys der armen, die beyde rekening van hun handel moeten doen.

Philippus van Elſas, aenſtaende erfgenaem van Theodoricus, gaf wetten en keuren aen deſe ſtadt, die van Meyer en Cujacius in 't jaer cIↃ C LXIII, oft, naer 't Latijnſch geſchrift, in 't jaer cIↃ C LXIV, gegeven, en in 't jaer cIↃ C LXVIII beveſtight wierden. De gene, die naer deſe wetten nieusgierigh is, lees de voorgenoemde Schrijvers, en Marchantius.

Schutteryen. Deſe ſtad heeft oock vier Schutters gilden, uyt het edelſte deel der Burgers beſtaende. De gene, die ſich met de ſtale boogh oeffenen, verkregen van de Graven vryheden en voor-rechten in 't jaer cIↃ CCCC XXIII; die de handt-boogh gebruycken, in 't jaer cIↃ CCCC XLVI; en de bus-ſchieters, die naer het doel ſchieten, in 't jaer cIↃ IↃXXVII. Het vierde gilde is dat van de Redenrijckers, onder de naem en 't op-ſchrift van Mariaes Bloemkrans, in 't jaer cIↃ CCCC XCII van de Gentenaers beveſtight. Het ſlechte volck, *'t Gemeene volck.* te weten d'ambachtslieden, beſtaen in dertien wijcken en gilden, daer af yder de naem van eenigh heyligh voert, en ſijn Deken heeft. Sy waren eertijdts meeſt beſich in de wevery, die allengs verdwenen is, toen 't gemack en gerijf van de haven en ſcheepvaert aenwies; maer toen deſe oock weêr af-nam, ſijn ſy voornamelijck met dekens, netten, hoeckgaren, en ander viſſchers-tuygh te maken, beſich geweeſt. Maer op dat deſe handeling meer gewin aen de ſtadt toe-brengen ſou, ſoo heeft Graef Lodewijck, in 't jaer cIↃ CCC LXIV, aen de ſtedelingen toe-geſtaen een jaermarckt van negen dagen lang, omtrent *Iaermarckten.* S. Michiels dagh: en Maximilianus heeft noch een andere jaermarckt aen hen gegeven, omtrent S. Jans dagh, tot belooning van de deucht en dapperheydt, die de Burgers betoont hadden in d'aenval en 't gewelt der Franſchen tegen te ſtaen. Hy bevrijdde om deſe ſelve oorſaeck hen oock, in 't jaer cIↃ CCCC XC, van 't juk der Bruggelingen, onder de welcke ſy ſtonden, gelijck verſcheyde andere ſteden; gaf hen, in 't jaer cIↃ C C C C LXXXIX,

de

de ſtapel van de haring; en beval, in 't jaer cIↃ cccc lxxxviii, dat niemant, binnen een half mijl van de Stadt, eenige herbergh van bier op-rechten ſou. Ick ſal dan beſluyten met een out voor-recht en handtveſt, aen de ſtedelingen gegeven, en door de geſchriften van veel Heeren beveſtight, door het welck Margareta, in't jaer cIↃ cc lxxiv, hen door geheel Vlaenderen van tollen, overvaert, wijn-pacht, wegh-geldt, en geley-geldt vry-maeckte; al 't welck door Graef Guido, in 't jaer cIↃ cc xciii, beveſtight is. Maer deſe vryheyt ſtreckt ſich niet wijder uyt, dan tot aen de nieuwe dijck, en aen Yde, een plaets der Longobarden, en aen de Raedt van de Stadt ingelijſt, die voorts geen landt meer voor 't ſijne kent. Doch de dijck, met ſijn graft en polder, tegen over de poort van Stegers, in 't jaer cIↃ cccx gekocht, wort oock onder de heerſchappy van de ſtadt gerekent.

Geeſtelijcke ſtaet.

De geheele Kerckelijcke ſtaet van deſe ſtadt beſtaet aen een Parochy-kerck, naer Jeſus Moeder genoemt. Wat de Paſtoor en eenige Collegen en mede-broeders aengaet, d'Abt van S. Nicolaes Kerk te Veurne draeght ſorgh daer voor, en verkieſt bequame mannen tot deſe ampten. De Kerck is groot en ruym, en onlangs met heerlijcke graf-ſchriften der gener verçiert, die van de vyanden ter doot gebracht ſijn. Hertogh Philippus beval, in 't jaer cIↃ cccc xxxviii, dat men hier dagelijcks de Canonicale uren ſou ſingen; 't welck eertijdts ſoo ſtichtelijck gedaen wiert, dat men hier af een ſpreeckwoort heeft gemaeckt: en Hertogh Karel, ſiende dat de Goddelijcke dienſt hier ſoo wel onderhouden wiert, beval, in 't jaer cIↃ ccccc lxx, dat men daer jarelijcks de verjaer-dagh van ſijn overlijden vieren ſou, en gaf daer toe de ſchatting van de haring.

Godtvruchtige plaetſen.

Men vindt in deſe ſtadt geen Klooſters voor de mannen; maer tot vergelding hier af heeft de ſtadt haer Godtvruchtigheyt getoont in den Predickers en reyſigers der biddende ordren, huyſen, en aen yder ſijn huysraet toe te wijſen. Deſe inſtelling, hoewel niet oudt, is echter ſeer prijſſelijck. De dochters ſijn geluckiger geweeſt in ſich daer op te rechten: want men vint daer een begijnhof, naer S. Jan genoemt, en ſoo out, dat ick 't begin daer af niet heb konnen vernemen. De Raet heeft het Gaſthuys van de heylige Maecht Maria, 't welck in 't jaer cIↃ cccc lxix van Willem de Ram gebout is, aen de Graeuwe ſuſters (om hun kleeding dus genoemt) van Franciſcus derde regel toegeweſen, doch op voorwaerde van de ſiecke burgers te beſorgen. Ick vind daer noch een ander Gaſthuys voor de vreemdelingen, tot welcks beſtiering treffelijcke wetten, in't jaer cIↃ cccc lx, gemaeckt wierden. Ick beſluyt dan met de opvoeding-ſchole voor de arme jeught, 't welck ſoodanig is, dat men niet weet oft men 't ſoo ſchoon als nut ſal oordeelen, en daer gemeenelijck veertigh arme kinderen op-gevoedt en onderweeſen worden, tot dat ſy, door hun ouderdom en ambacht, eerlijck de koſt konnen winnen: in 't welck deſe ſtadt onder al de ſteden, die haer gelijck ſijn, de prijs behaelt, en die van Brugge kloeckmoedelijck nae-treet. Tot hier toe de woorden van Gramajus; daer ick noch 't gene byvoegen ſal, 't welck ick beleefdelijck verſtaen heb van de Heer *Johannes du Mont*, Norbertijnſche Canonick in S. Nicolaes kerck te Veurne, een man van wonderlijcke deucht en geleertheydt, en Paſtoor van de ſelve kerck. Het fondament van onſe kerck wiert geleght, en men begon, ſeght hy, daer op te bouwen in 't jaer cIↃ c lxv, in 't welck Milo de tweede, Biſſchop van Terrouaen, door twee macht-brieven aen ons klooſter een Altaer gaf, dat is, recht van Paſtoorſchap van de nieuwe kapelle van *Sandeboveda*, oft *Sandehoveda*, gemeenelijck Santhooft; want dus wiert in oude tijden Nieuport genoemt, gelijck oock *Noveburgum*, Nieuburgh, en *Novus Portus*, Nieuport in andere macht-brieven van andere Biſſchoppen. In dit ſelve jaer gaven die van Nieuport aen deſe nieuwe kapelle, gelijck aen hun Parochy-kerck, het derde deel der tienden van de haring, gelijck blijckt uyt hun brieven aen de Paus, die noch in hun geheel in 't klooſter van S. Nicolaes te Veurne bewaert worden, en door de welcke ſy verklaren dat ſy de tiende van de haring in drie deelen gedeelt, en een deel daer af aen hun Parochy-kerk, een ander deel tot de bouwing daer af, en het leſte derde deel aen d'armen toegeweeſen hebben, en dat ſy 't gene, 't welck ſy alreede ſedert ſeſtigh jaren gewillighlijck betaelt hebben, noch gaerne betalen, en voor 't aenſtaende blijdelijck betalen ſullen. Deſe brieven ſijn in 't jaer cIↃ cc xxv geſchreven, en konnen van geen andere kerck verſtaen worden, dan van d'onſe, die noch heden dit recht van 't derde deel der tienden geniet en ontfangt: tot bewijs hier af dient, dat men niet bevint dat 'er eenige andere Parochy-kerck, aen de heylige Laurentius gewijdt, te Nieuport heeft geweeſt, dan deſe, die noch in die tijdt niet in ſtaet was, vermits het fondament daer af eerſt in 't jaer cIↃ cc ii, oft daer omtrent, geleght is. Maer met de naem van Altaer, die de voorgenoemde Milo in ſijn beyde machtbrieven gebruykt, moet niet anders verſtaen worden, dan het recht van Paſtoor, gelijck uyt de gelijcke benaming der andere Biſſchoppen van Ter-

rouaen blijckt, en voornamelijk uyt Johannes, in 't jaer cIↃ c xx, en uyt Milo d'eerſte, in het jaer cIↃ c xxxv; van de welcke d'eerſte aen onſe Abdy gegeven heeft het Paſtoorſchap van S. Nicolaes, S. Denijs en Peruyſa, onder geen andere naem, dan van d'Altaer; maer de leſte gaf het Paſtoorſchap van Wulpen, Ramskappel, Ooſt-duynkercken, en andere: in welcke tijdt, gelijck gelooffelijck is, deſe kercken eerſt gebouwt, oft van Kapellen tot Parochy-kercken verandert en opgerecht ſijn. Men kan dieshalven hier uyt beſpeuren dat Nieuport, tot aen 't jaer cIↃ c lxv, geen Kerck oft Capelle gehadt heeft: Want wy ſien dat in dit jaer de voornaemſte Capelle van deſe ſtad door Milo nieu genoemt wort, dat is, toen nieuwelijcks geſticht, en terſtont tot een Parochy-kerck verheven. Jae Nieuport behoefde tot aen die tijdt geen Kercken, vermits deſe veſting toen niets anders in ſich begreep, dan eenige hutjes van viſſchers, aen de welcke men lichtelijck de heylige dienſt, en de dingen, die tot de Godts-dienſt behooren, uyt de Parochyen, die daer omtrent waren, toe-dienen kon. Dit overtuyght van valsheyt het gene, dat gemeenelijck geſeght wort, te weten, dat in die tijdt onſe Kerck begin heeft genomen, toen de haven en veſting van Lombarſyde een eynde nam. Want dewijl deſe geweſten geen eynde hebben genomen, dan by kooping van de Raedt en 't volck van Nieuport, gelijck Marchantius aenwijſt, ſoo is het niet waerſchijnelijck, dat een gemeente, die macht genoegh had om ſoodanige plaetſen te kopen, geen Parochy-kerck gehad ſou hebben. Maer wy ſullen terſtont aenwijſen, dat deſe Kerck geen andere, dan d'onſe, weſen kan. Het gemeen volck doolt oock grovelijck in dit gevoelen, en miſt hier in alle ſchijn van waerheydt, als het acht dat men hier uyt oorſaeck, van onſe Kerck te bouwen, genomen heeft, te weten, dat de Kerck van de heylige Laurentius al te kleyn was, om ſoo wel d'oude inwoonders te bevatten, als de nieuwe ſtedelingen, die uyt Lombarſyde naer onſe nieuwe haven quamen, en met hun geheele huys-geſinnen verhuyſden, om dat hun haven door die van Nieuport, dieſe gekocht hadden, verwoeſt en verdelght was. Want men kan uyt deſe verhuyſing der Lombarſyders eer het tegendeel bewijſen, te weten, dat men hier uyt gelegentheyt genomen heeft om de Kerck van S. Laurentius te bouwen, vermits die van de heylige Maria al te kleyn was; want deſe is omtrent hondert en dertigh jaren ouder, dan die van S. Laurens, die omtrent in 't jaer cIↃ cc xcvi gebout is, gelijck d'open brieven, in dat jaer gegeven, aenwijſen, die haer oock nieu, en nieuwelijcks in de Stadt Nieuport gebouwt, noemen. Wijders, het recht van Voorſtant en Patroonſchap van deſe Kerck, niet min dan van d'andere Parochy-kerck, is altijt by d'Abt van S. Nicolaes gebleven, gelijck oock d'inſtelling der Capellanen, geeſtelijcken, en bewaerders en toeſienders der beyde Kercken, met onderſtellende aenbieding der Kerckelijcke bedienaers, en School-meeſters, en ſoo voort. Dat meer is, deſe Parochy-kerck van S. Laurens heeft hier geen geheele hondert jaeren geſtaen; want ſy, in 't jaer cIↃ ccc xiii van de Engelſchen door brant verdelgt, wierdt ſedert nooit weêr opgebouwt, maer van Philippus de Stoute in een Kaſteel verandert, die, om dit met een ander weldaet te vergelden, te weegh bracht, dat onſe Kerck heerlijcker en treffelijcker gebouwt wiert, en ſoo hoogh gemaeckt, gelijck ſy noch heden geſien wert. Men vint in deſe Kerck veel Capellen, van de machtige en rijcke Burgers gebouwt, en ſoo ruym, dat ſy met recht Kercken genoemt mochten worden, ſoo ſy niet ſoo dicht aen een grooter Kerck gehecht ſtonden. En hoewel de miltdadigheydt en gunſt der Vorſten veel hier toe gedaen hebben, ſoo is nochtans deſe Kerck voornamelijck op de gemeene koſten van al 't volck ſoo heerlijck gebouwt, en tot ſoo groot een ruymte geworden, dat ick acht dat ſy, in dit deel, van geen Parochy-kerck in geheel Nederlandt overtroffen kan worden. En gelijck ſy de naem van Godts Moeder draeght, ſoo wort daer in oock voornamelijck deſe heylige Maeght door 't Gebroederſchap van de gewijde Roſekrans ge-eert. Hier is oock ſeer vermaert de dienſt aen de heylige Norbertus, Aerts-Biſſchop van Maeghdenburgh, onder welcks aenbidding oock, in 't jaer cIↃ IↃ c xxiv, een Gebroederſchap ingeſtelt is, dat van Paus Urbanus d'achtſte beveſtight, en met veel geeſtelijcke giften van hem verçiert is. Maer onder de gene, die de grootſte miltdadigheydt aen deſe Kerck betoont hebben, behoort met recht, als de voornaemſte, getelt te worden Philippus de Goede, van heerlijcke geheugenis, Hertogh van Borgonje, en Graef van Vlaenderen; en voornamelijck om deſe oorſaeck, om dat hy (gelijck Gramajus oock aenwijſt) in 't jaer cIↃ cccc xxxvi i i beval, dat men alle dagen de ſeven Canonicale uren ſingen ſou, ſchoon ſijn bevel eerſt in 't jaer cIↃ cccc lxii uytgevoert wierdt, te weten, onder de Biſſchop van Terrouaen, *Henrick van Lotheringen*; onder d'Abt van S. Nicolaes, *Antonius van der Donck*; en de Paſtoor van Nieuport, *Paulus VVijts*. Men moet nochtans weten, dat in deſe Kerck dagelijks de Canonicale uren geſongen wierden ſedert het jaer cIↃ cc xci i, door de Religieuſen oft Geeſtelijcken van S. Nicolaes te Veurne, doch echter

Capellen.

echter uyt hun eyge beweging, en ſonder geloont te worden, met betuygingen van dat men aen niemant ongelijck ſou doen, ſoo ſy nagelaten wierden. Sy wierden oock voor eenige jaren nagelaten, en ſedert weêr hervat, uyt oorſaeck van 't bevel van Philippus de Goede, gelijck wy op 't jaer cIↃ CCCC LXII aengeweſen hebben. Karel de Stoute, ſoon en erfgenaem van de voorgenoemde Hertog Philippus, mach met recht geen kleynder, maer eer grooter weldoender van de Kerck te Nieuport genoemt worden, vermits hy tot het ſingen der ſeven voorgenoemde uren, ſoo groot een ſchatting op yder ton harings en cabeljaus ſtelde, dat, tot aen 't jaer cIↃ IↃ LXXX, deſe ſelve Kerck nooit minder dan ſeſtien oft ſeventien Prieſters gevoed en onderhouden heeft; ſoo dat met recht de voorgenoemde Hertogh voor de eerſte en voornaemſte Stichter en oprechter der Canonicale uren t'achten is, tot erkentenis van het welck men oock jarelijcks een ſtatelijke dienſt aen ſijn ſiel bewijſt. Maer vermits door deſe leſte oorlogen in Nederland hier de viſſchery geheel verdwenen en ondergegaen is, ſoo heeft de Kerck van Nieuport tegenwoordelijk geen andere Prieſters, dan de Paſtoor, en ſijn drie Capellanen. De ſeven Canonicale uren worden echter noch dagelijcks geſongen; en men doet noch 's morgens de lage en hooge Miſſe, en 's avonts het lof van onſe Lieve Vrou.

Paſtoorſchap. Wijders, dewijl het Paſtoorſchap van Nieuport ſedert CCCC LXX jaren, met toeſtemming der Biſſchoppen van Terrouaen, met het Klooſter van S. Nicolaes te Veurne vereenight heeft geweeſt, ſoo is dat oock tot aen deſe dagh, ſonder af-gebroken te ſijn, door de religieuſe Canonicken van dit ſelve Klooſter bedient. D'Abt van S. Nicolaes heeft dieshalven alleen (gelijck wy te voren aengeweſen hebben) al 't recht van Patroonſchap en beſcherming, en ſchickt tot het Paſtoorſchap iemant van ſijn Religieuſen, by de welck hy, naer ſijn believen, drie Capellanen van de ſelve Ordening tot mede-hulpers by-voeght, die echter eerſt van den Biſſchop beveſtight worden, om de biecht te hooren. Voorts, de voorgenoemde Abt heeft vermogen van alle giften t'ontfangen, en d'inſtelling van al d'ampten en dienſten van 't Choor; want niemant magh de Choor-klederen dragen, de winſt en vergelding der Canonicale uren ontfangen, oft 't ampt van Schoolmeeſter in de ſtadt bedienen, die niet eerſt aen de ſelve Abt voorgedragen, en van hem beveſtight is. Dat meer is, de voorgenoemde Abt heeft oock deſe uytſtekentheyt, dat niemant hier een Kerck magh bouwen, klocktoren op-rechten, oft het heylige Sacrament in de Kerck oft Capelle toe-dienen, ſonder macht en toelating van de gemelde Prelaet.

Hier wort oock een jarelijckſche plechtelijcke ommegang gehouden, te weten op de ſondagh, die naeſt aen de vierdagh van S. Jan de Dooper volgt, en dit ter eeren van de heylige Maeght, Godts Moeder, welcks beeltenis, gelijck men ſeght, hier eertijdts door wonderdaden vermaert heeft geweeſt. De voornaemſte gewijde plaetſen ſijn deſe: het Klooſter der Recollecten oft Obſervanten, het welck hier eerſt in 't jaer cIↃ IↃ C XII gebouwt is. Het Klooſter der bekeerde oft boetvaerdige dochters van S. Franciſcus, die eerſt Suſters van de burg genoemt wierden, en hun woning eerſt in 't jaer cIↃ CCCC LXXXIX verkregen, in 't welck ſy van Walterus, Abt van S. Nicolaes, verworven, doch onder ſekere voorwaerden, dat ſy een gewijde Kerck mochten hebben, in een betamelijcke kas het alderheylighſte Sacrament bewaren, een klocktoren op-rechten, en daer in een klock van hondert ponden oft minder hangen. De ſelve Suſters verbonden ſich, in 't jaer cIↃ IↃ C XXX, tot een naeuwer beſluyting, naer d'inſtelling van 't Concilie van Trenten, en namen een kleding en leven aen, dat warelijk aen boetvaerdigen paſt. Sy ſijn echter, volgens de verbintenis van hun ſtichting en oprechting, verplicht buyten hun Klooſter ſeven Nonnen te voeden en onderhouden, die in tijdt van peſt de krancken bedienen. D'Engelſche Carthuſianen (de Moniken van 't ſelve volck uytgeſondert, van de welcke wy hier nae ſpreken ſullen) ſijn de leſte van allen in de ſtadt gekomen, om te woonen, en begonnen daer naer Brunoos inſtelling, hun Carthuſers Klooſter te ſtichten, in 't jaer cIↃ IↃ C XX. Seker, ſy ſijn mannen, die door d'oprechtigheydt van hun leven, en door de heyligheydt van hun handel, in hooge achting ſijn gekomen. Dit Carthuſers-klooſter, dat het huys van Jeſus van Bethlehem genoemt wort, en eerſt by Scheina in Engelandt heeft geweeſt, is niet ſoo ſeer een Carthuſers-klooſter, als wel een herberg en hutte der gebannen Engelſchen, die nu hier, en dan daer gevoert wort, in de welcke deſe goede vaders, van 't begin van hun verhuyſing en pelgrimagie, een gunſtige tijt verwachten, in de welck het Godt believen ſal, door een gewenſchte vrede en vryheydt van conſcientie in dit Koninckrijck, hen weêr in hun voorgaende ſtaet te ſtellen; oft tot d'eeuwige ruſt, daer ſy naer verlangen, te geraken. Sy weken uyt hun land, toen de Hertogh van Feria, Geſant des Konings van Spanjen, nae de doot van de Godtvruchtighſte Koningin Maria, en onder de heerſchappy van Eliſabeth, weêr in Nederlandt keerde; en ſy, op ſijn beloften vertrouwende, ſijn hem gevolght, quamen aen 't vaſte landt, en wierden eerſt

Ommegang.

Klooſters.

Carthuſers.

te

te Brugge by de Carthuſers vriendelijck ontfangen. Sy waeren dieshalven gedwongen eerſt uyt het eylandt,naer 't vaſte land, ſedert uyt Vlaenderen naer Leuven, van daer naer Antwerpen, en eyndelijck naer Mechelen te vluchten, daer ſy hun wooning hielden, tot aen 't jaer cIↃ IↃ c xxvi, en tot dat ſy, door de hoop van een beter aengelockt, hun woon-plaets weêr naer Nieuport in Vlaenderen voerden, en na dat ſy hun huys-raet gepackt hadden, hun huys, dat ſy verlaten hadden, weêr innamen.

Franciſcaenſche Nonnen.

Na deſe Carthuſianen wiert, in 't jaer cIↃ IↃ c xxxvii, te Nieuport toe-gelaten en aengenomen, een vergadering en Klooſter der Nonnen van de derde Ordening van S. Franciſcus, en van de ſelve natie, die in een eng en beſloten Klooſter leven. Sy verkregen in het ſelve jaer vryheydt en voorrechten, doch binnen ſekere voor-waerden bepaelt, en wierden beveſtight, benefféns de Raedt van Nieuport, door *Cornelius Janſenius*, toen Biſſchop van de Kerck t'Yperen, en door *Paulus de Gomiecourt*, Abt van S. Nicolaes, die beyde beſondere macht-brieven hier toe gaven. 't Meeſte deel deſer Nonnen ſijn dochters der Edelen en voornaemſte mannen van Engelant, die, 't welck wonderlijck is, byna alle, hoewel 't getal veertigh groot is, in de Muſijck, en in 't ſpelen op ſnaren ervaren ſijn.

Neêrlagen.

Ick ſal 't verhael der ellenden en neerlagen, die 't ongeluck op de hals der Nieupoorters gehaelt heeft, van niet hooger op-halen, dan van de tijdt van Philippus Auguſtus, die door 't beleydt van Robert van Atrecht de ſtadt, door de qualen en ellenden der geburen verſchrickt, in 't jaer cIↃ cc xcvii, ingenomen heeft: maer ſy geraeckte ſedert by voorwaerden van vrede weer in de handen der Vlamingen. Deſe verovering en heerſchappy der Franſchen was niet ſoo droevig en beweenelijck voor hen, als, nae verloop van byna hondert jaren, de heerſchappy der Engelſchen, die tot byſtant der weer-ſpannige Gentenaers gekomen waren. Want deſe weerſpannigen, op de byſtant der Engelſche ſteunende, baden, om hun bloet-dorſt te verſaden, ſich in 't bloedt deſer goede Onderſaten, die hun liefde en getrouwheyt aen hun Vorſt betuyght hadden; en ſy, deſe ſtadt gewonnen hebbende, verdelghden haer met vuur en ſtael, jae ſoodanigh, dat 'er geen gewijde oft ongewijde gebouwen overbleven, behalven de ſteene toren van 't kaſteel, die aen de nakomelingen getuygen ſou, dat deſe ſtadt daer geweeſt had. Dit ongeval gebeurde in 't jaer cIↃ ccc lxxxiii. Maer deſe ſtadt, nae ſoo ſware wonden het hooft ſchoonder weer opſteeckende, verkreegh groote lof van haer dapperheydt en getrouheyt, in 't jaer cIↃ cccc lxxxviii, in Auguſtus, toen ſy 't beleg van Philippus van Creveceur, en van de Graef van Vendoſme, die de Stadt met achtien duyſent gewapende mannen belegert hadden, kloeckmoedelijck uytwachte, en drie ſwaere ſtormen af-ſloegh, in de welcke de vrouwen ſelve, gewapent ſijnde, kloecke tegenſtant deden, en liever edelmoedelijck hun bloet op de wallen wilden ſtorten, en in de ſtrijt ſterven, dan ſich flaeuhertelijck op de pluymen laten dooden, en al 't koſtelijcke en gewijde, dat ſy hadden, laten rooven. Maer ſy, in deſe leſte eeuw in d'algemeene ſchipbreuck der Nederlanden bedraeyt, wierden, in 't jaer cIↃ IↃ lxxxiii, op de twee-en-twintigſte van Auguſtus, door Alexander, Prins van Parma, weer met hun Koning verſoent. Sy wiert oock geluckelijck van 't belegh ontſlagen, toen ſy veertien dagen lang van de Hollanders belegert had geweeſt, te weten in 't jaer cIↃ IↃ c, nae de gedenckwaerdige veltſlagh voor Nieuport.

Geleerde mannen.

Maer ick ſal deſe elenden en neerlagen verlaten, en tot de geleerde mannen, die deſe Stadt voortgebracht heeft, komen. Onder deſen, die door hun ſchriften en geleertheyt vermaert geweeſt hebben, blinckt heerlijck uyt *Iudocus Clychtovæus*. Eraſmus, aen Ludovicus, Biſſchop van Doornick, ſchrijvende, noemt hem een ſeer vruchtbare fonteyn van alle beſte en goede dingen, en heeft verklaringen over ſijn ſchriften, en een aenhangſel aen ſijn wercken gemaekt. Luther ſtelt hem onder d'eerſte Antagoniſten oft Tegen-ſchrijvers, en een beſchermer van het ware geloof, tegen ſijn onderwijs. Hy ſchreef vele dingen, die de Godt-geleertheydt en Philoſophie aengaen.

Petrus, Prelaet van Wynoxbergen, was oock een ſpruyt van deſe ſtadt; de verſcheydenheyt ſijner deughden kan men ſien in de tafel en 't gevolg der Abten van dit Klooſter.

Ioannes Sardyus was Latijnſche School-meeſter te Leyden in Holland, toen 't noch Catholijck was. Hy ſchreef d'eerſte onderwijſingen van de Letter-konſt, en een middel en onderwijs van de Griekſche en Latijnſche Syntaxis, t'Antwerpen gedruckt, in 't jaer cIↃ IↃ lxv.

Iacobus Marchantius, van Veurne geſproten, is te Nieuport geboren, daer ſijn vader het Baljuwſchap bedient heeft. Hy was een Rechts-geleerde, Hiſtory-ſchrijver en Poëet. Hy heeft, beneven andere dingen, een treffelijke Hiſtorie van Vlaenderen geſchreven, daer in hy van d'oorſprong, ſteden, Staten, en de daden der Vorſten, burgers en krijghslieden handelt.

Iohannes van Nieuport, een treffelijck Predicker van d'Ordening der Minderbroeders, wort van Gramajus in de beſchrijving van deſe Stadt gedacht.

DIXMVDE.

Oorſprong van de naem.

MEn behoeft niet verre te gaen, en geen groote regiſters en boecken te deurſoecken, om de naem van deſe ſtadt te vinden. Een machtbrief van't klooſter van Dune, met een ander van Yperen, in 't jaer nae Chriſtus menſchwording cIↃ c xxvIII gegeven, noemt deſe veſting *Dicaſmuda*, die van de nakomelingen, tot aen 't jaer cIↃ ccc, *Dicimuda*, en nu, ſonder iets van de kracht der letteren te veranderen, maer alleenlijck met verkorting van een ſilb, *Dixmude* genoemt word; welcke naem te ſamen geſet is uyt *Dix*, dat is, om datſe veel dijcken heeft, die by malkander als een ſijn, en uyt *Mude*, het welck ſoo veel bediet als een uytſtekende heuvel aen oft in het water: ſeker, een oorſpronckelijcke naem, die ſoo wel op d'oude als nieuwe gelegenheydt en ſtaet van de ſtadt paſt. Want eer Nieupoort in weſen was, ſwol de zee in haer poelen en moeraſſchen ſoodanigh, dat de graft van de beek Iſare, die haer muren beſpoelt, ſoo hoogh wies, dat ſy bequaem tot de ſcheepvaert was. Sy heeft echter nu oock geen gebreck van water; want ſy ſwelt dickwijls hoogh op door d'inſtrooming van de rivierkens Sarre, Ypere en Loa, die ſich in haer graft ontlaſten. Dit is d'oorſaeck dat eenige vlecken noch heden de zee-namen, van ſchelpen, ſchepen en zeylen herkomſtigh, behouden hebben. Hier uyt komt dat men in d'oude geſchriften geheugenis van de ſluys op ſtrant vindt, 't welck een werck van ſteen was, tot ontlaſting en bevrijding der ſchepen, met een werck van hout, om aen te halen, 't welk van eenige geacht wort de naem van kraen oft draey-rat gevoert te hebben. Dieshalven geeft deſe bequaemheydt eer aen deſe veſting, ſoo dat eertijts haer achting hoog genoeg heeft geweeſt, om haer met een kaſteel te verſtercken, een Caſteleyn aen haer te geven, en met beſetting te verſorgen. Ick wil echter niet dat iemant meenen ſou, dat ik d'outheyt wil opſpeuren, en aen dit tegenwoordige kaſteel, dat Theodoricus van Beveren begonnen heeft, de jaren der Hamadryaden toe-eygenen; dewijl ick alleenlijck voorgenomen heb te bewijſen, dat d'eerſte Graven van Vlaenderen eenigh kaſteel, (daer uyt het ampt der Caſteleyns geſproten is) tot verſekering der gener, die deſe ſtrant bewoonden, opgerecht en gebout hebben, niet ter plaets, daer heden 't nieuwe kaſteel ſtaet, maer elders buyten de muren, welcke plaets nu geheel geſlecht is, ſonder iets, dan de bedorven naem, overbehouden te hebben.

Caſteleyn.

De ſtadt met veſtingen beſloten,

De Schrijvers, hier voren van my gepreſen, noemen deſe veſting alleenlijck de hoeve oft 't dorp van *Dicaſmude*. Ick bevind dat ſy in de tijt van Graef Guido met een wal en met muren omringt, en met poorten verciert is, ſonder echter genoechſaem verſterckt te ſijn: het eerſte uyt de vryheydt en ontlaſting van ſchatten, door Theodoricus Caſteleyn, in 't jaer cIↃ cc LXX, aen de Nieupoorters gegeven, daer gewach van de graften gemaeckt word; en het leſte uyt d'oorlogen van Karel, Koning van Vranckrijck, in 't jaer cIↃ cc XCIX. Want deſe Koning, ſiende dat ſy machteloos was om ſijn leger tegen te ſtaen, veroverde haer, en verſterckte de wal grootelijcks, gelijck de Schrijver van ſijn leven getuyght. Men beſpeurt hier uyt dat ſy, ſomwijlen in brant geſteken, echter noch ſtercker is geworden, en, omtrent in 't jaer cIↃ ccc met een ſteene muer omringt, beſtandigh heeft geweeſt om, in 't jaer cIↃ ccc LXXX, 't belegh der Gentenaers uyt te ſtaen. De menighte der inwoonders, door de voorrechten en handveſten aengelockt, wies dagelijcks aen, gelijck gemeenelijck gebeurt. Men beſloot dieshalven de ſtadt te vergrooten, en de muren uyt te ſetten. Men beval, door de macht en achtbaerheydt van Hertogh Iohannes, in 't jaer cIↃ cccc XI, d'uytvoering hier af aen de Caſteleyn Theodoricus van Beveren; en men ſiet noch aen d'ooſt en zuyd-ſijde de puyn-hoopen der muren, die toen begonnen, en ſedert, nae verloop van omtrent een eeuw, dat is na de brant, in 't jaer cIↃ IↃ XIII, nedergeworpen wierden; in welcke tijt de ſtadt, na haer verlies, weêr binnen d'oude palen beſloten is, daer in ſy oock blijft, ſchoon ſy dagelijcks, door de cierlijckheyt van haer huyſen, en door ſo wel d'inwendige als uytwendige verciering, een ſchoonder geſtalte krijght. Boven al is aengenaem en luſtigh om t'aenſchouwen een ſekere lange rijgh van boomen, met de welcke ſy ſedert ſeven jaren de voet van de muren, ſteyl afgaende, van buyten rondom de ſtadt, als een lange boomgaert, in een ſchoone ordening, beplant hebben; 't welck vermakelijck om te ſien is. Wijders, men ſiet met groot vermaeck oock een marckt, die ſy binnen de muren gemaeckt hebben, ſeer groot en breet, met vijf rijgen van ſteene pijlers, bequaem om het vee aen te binden. Deſe marckt is voor de beroerten gemaeckt; gelijck oock het Stadt-huys, op 't midden van de groote marckt, met bequame winckels omringt, in 't jaer cIↃ IↃ L.

en met een muer omringt.

Aenwas.

Vermakelijckheden.

Dewijl ick de bequaemheden van deſe ſtadt vertoont heb, ſoo ſal ick oock onbeſchroomdelijck haer ongelegenheden, die groot en veelvoudigh ſijn geweeſt, verhalen; te meer, dewijl 't herdencken der qualen aengenaem is, en dewijl men 't heerlijck acht het gemoed, dat ſich ſelf machtigh is, boven de wolcken van tegenſpoet te verheffen. Ick ſal van haer overgeving, in 't jaer cIↃ cc XCVII, beginnen, toen Dicaſmuda in de handen der Franſchen quam, met min verlies, om dat ſy ongewapent was, maer echter met verlies, vermits de noot de ſtedelingen dwong hun leven en middelen aen de baldadigheyt der krijghslieden, en ſich ſelven aen 't meêdogen van de vyant te bevelen. Sy leed echter, in 't jaer cIↃ ccc XXXIII, de 29 September, een grooter verlies, vermits ſy door een brant, by geval ontſtaen, in 't geheel, ſoo wijt als ſy ſich ſtreckte, afgebrant wierd, ſonder dat 'er eenigh

Elenden.

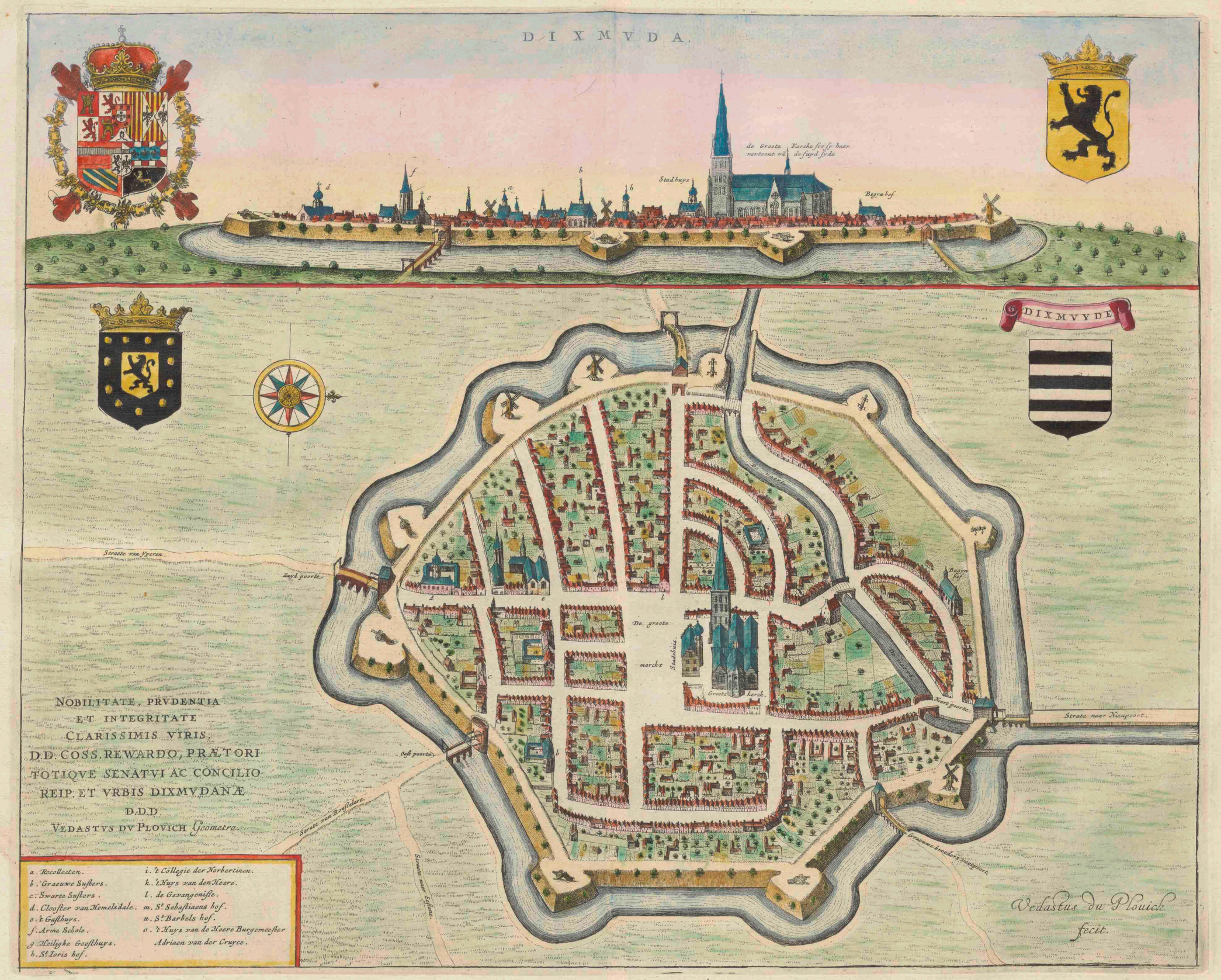
DIXMVDA.
de Groote Kercke soo sy haer vertoont vã de suyd syde
Stadhuys
Begyn hof
DIXMVYDE
Straete van Yperen.
Zuyd poorte.
De groote marcke
Stadshuis.
Groote kerck.
Begyn hof
Noort poorte.
Strate naer Nieupoort.
Oost poorte.
Strate van Rousselare.
Straete naer Eeslene.
Graeuwe broeders voetpoort.
NOBILITATE, PRVDENTIA
ET INTEGRITATE
CLARISSIMIS VIRIS,
D.D. COSS. REWARDO, PRÆTORI
TOTIQVE SENATVI AC CONCILIO
REIP. ET VRBIS DIXMVDANÆ
D.D.D.
VEDASTVS DV PLOVICH Geometra.
a. Recollecten.
b. Graeuwe Susters.
c. Swarte Susters.
d. Clooster van Hemelsdale.
e. 't Gasthuys.
f. Arme Schole.
g. Heilighe Geesthuys.
h. St. Ioris hof.
i. 't Collegie der Norbertinen.
k. 't Huys van den Heere.
l. de Gevangenisse.
m. St. Sebastiaens hof.
n. St. Barbels hof.
o. 't Huys van de Heere Burgemeester Adriaen van der Cruyce.
Vedastus du Plouich fecit.

gewijdt oft ongewijdt gebouw overbleef. 't Is wonder, dat men ſeght dat deſe ſtadt vergaen ſou ſijn, ſoo ſy niet vergaen was, en dat deſe brandt haer tot een ſchoonder ſtaet, dan te voren, verheven heeft. Want ſy kreegh ſedert deſe elende een heerlijcker glans, en was ſterck van mannen en krachten, toen ſy, in 't jaer cIↃ cccc IXXX van de weêrſpannigen belegert, door Graef Lodewijck van 't gevaer verloſt wierd. Sy ontquam oock, in 't jaer cIↃ cccc LXXXIX, 't ſwaert, dat van de Bruggelingen tegen haer gewet was. Maer geluckigh ſou ſy geweeſt hebben, ſoo ſy geleert had de brandt van de volgende eeuw te ſchuwen. Want in 't jaer cIↃ IↃ VII op de ſeventiende April, is deſe ſtadt weder door 't vyer geheel verdelght, met het ſtadthuys, en met de halle; in voegen dat 'er meer dan 300 huyſen tot aſch geraeckten, met ſoo groot verlies en ſchade van de gemeente, dat ſy voor geen grooter behoefde bevreeſt te ſijn. Sy wierd oock in deſe leſte tijden van d'inlandſche oorlogh, in 't jaer MDLXXXIII, door de Franſchen uytgeplondert, en in 't ſelve jaer van de Prins van Parma gewonnen, en weder aen haer Vorſt gelevert. Ick bevind niet dat ſy ſedert deſe tijt (behalven dat de blixem ſedert weynigh jaren groote ſchade aen de toren gedaen heeft) van Vulcanus oft Mars eenige elenden, die gedenckwaerdigh ſijn, geleden heeft, 't en waer men 't lang verblijf der krijgs-beſetting onder d'elenden wilde tellen.

Dewijl de Graef van Vlaenderen, by recht van wettige heerſchappy, veel rechten en voordeelen in deſe ſtadt heeft, ſoo ſtelt hy, om die te bewaren, en te bevorderen, een Voorſpraeck, en Gemachtighden, om de rekeningen te hooren, ſonder ſich verder in de ſaken van de Gemeente, oft van de Raet te bemoeyen. *Overheden.* Want gelijck de Caſteleyn voor altijt de Baljuw, en de Schout (die, overſte van de gemeene gevangenis ſijnde, oock 't ampt van Regiſter-meeſter bedient) verkieſt, ſoo verkieſt hy jaerlijcks de Raet, die uyt dertien Schepenen, en twee Burgermeeſters beſtaet, by de welcke men Raetsheeren voeght, die byna gelijck getal als de Schepenen uytbrengen. Maer gelijck men leeſt dat Lodewijck van Nevers d'eerſte was, die de Voorſpraeck ſtelde, ſoo bevint men oock dat Guido, ſoo wel als Lodewijck Graef van Vlaenderen, de geſtalte van de jaerlijckſche Raet beveſtight heeft. 't Gene, dat de macht en achtbaerheydt van deſe ſtadt noch vermeerdert, is dat men geen ſaken van 't hooge recht mach verhandelen, dat is, dat men niemant tot lijf-ſtraf mach verwijſen, ſoo deſe daer niet tegenwoordigh, oft ten minſte by ontboden is: dat ſoo wel de Duynkerckers, als de Grevelingers, by middel van hooger beroep, hun toevlucht tot ſijn vonnis nemen, 't welck van ſoo groot gewicht is, dat 'er in de Provinciale Raet geen ander vonnis, dan uyt de ſelve handelingen, gevelt wort, gelijck ſulcks de handveſt van 't jaer cIↃ IↃ XLVIII getuygt. Men ſiet in de kamer van de Raet een beelt van Maria, dat, in deſe leſte beroerten van een Duytſche krijghsknecht geſteken, eenige druppelen bloets ſcheen uyt te geven, van 't welk men noch de wonde ſiet.

Deſe ſtadt heeft noch ieder weeck, op maendagh, een vermaerde marckt van butter en kaes, en jaerlijcks twee Iaermarckten, d'een op dingsdagh voor Magdalenaes dagh, en d'ander op een andere dagh; beyde door Keyſer Karel beveſtight. Deſe ſtadt geeft haer naem aen de beſte butter, namelijck om dat ſy herwaerts gevoert, *Dixmudeſche butter* en daer gewogen word, ſchoon ſy in 't land van Veurne, oft van 't Vrye gemaeckt is. Dit veroorſaeckt dat men deſe ſtadt uyt boertery by de nieren gelijckt, die, hoewel in 't vet bedolven leggende, echter van ſelf mager ſijn. Want deſe ſtadt, geen heerſchappy buyten, en geen dorpen onder ſich hebbende, ontfangt echter de rijckdommen van 't omleggende landt in de ſchoot van haer marckt. De wevers maken het grootſte getal onder 't volck uyt. Sy waren het hooft van deſe aenhang, door de welcke Lodewijck van Creſſy, van d'adel derwaerts geroepen, in de handen der Bruggelingen geraeckt ſou ſijn, ſoo hy, door 't opbreken van de poorten, niet ter vlucht weghgeraeckt was. Daer ſijn oock veel brouwers, tot welcks voorſtant en winſt de Vorſt verboden heeft binnen de 500 voeten van de ſtadt bier te brouwen, oft te verkoopen, gelijk ſulks blijckt by de handveſt, door verſcheyde vonniſſen van de Raet, tegen de Veurners en die van 't Vrye beveſtight. Ick ſal dan beſluyten met het verhalen der namen van *Vermaerde mannen.* drie vermaerde mannen, die hun geboorte aen de ſtadt Dixmude verplicht ſijn: namelijck *Iohannis*, Abt van Waeſten, in 't jaer cIↃ cc LXXX; *Franciſcus Cæſar*, vermaert Godgeleerde te Parijs, in 't jaer cIↃ ccXC; en *Petrus van Dixmude*, een treffelijck Dichter in ſijn moederlijcke tael, in 't jaer cIↃ IↃ XXV.

Deſe ſtadt heeft twee Paſtoren, (ſy hebben 'er by outs, oft miſſchien onlangs geweeſt, maer in 't jaer cIↃ IↃ C XXXIV was 'er niet meer dan een) die tot helpers van de goddelijke dienſt tien Capellanen hebben, die alle onder een ſtaen. *Paſtoren.*

Daer heeft noyt meer dan een mannen kloo- *Kloоſters.* ſter van Alexianen in de ſtadt geweeſt, 't welck al over 200 jaren door de Schepenen opgerecht is. Ick weet wel dat ſy al lang te voren, maer op een andere plaets, in deſe ſtadt geherberght ſijn geweeſt, doch van malkander afgeſcheyden, en dat ſy erven en gronden in 't jaer cIↃ CCC VIII gekoft hebben. De Franciſcaners, die wy gemeenelijck Obſervanten noemen, ſijn ſedert in hun plaets geſtelt. Sy quamen derwaerts uyt de voorſtadt, daer ſy door Margareta, gemalin van Iohannes de Perceval, Vrou van Dixmude, in 't jaer cIↃ CCCC XL ingeſet waren. De gene, die meer beſcheyt van d'andere kloоſters en plaetſen begeert, lees Sanderus, die, gelijck ick geloof, de nieusgierige leſer vernoegen ſal.

Onder de mannen, die door hun geleertheyt *Geleerde mannen.* vermaert geweeſt hebben, worden getelt, *Franciſcus Baudimontius*, Poëet van Dixmude, die eenige Treur-gedichten gemaeckt heeft, welcke by de werken van Iac. Sluperius ingevoegt ſijn.

Franciſcus Cæſar van Dixmude word door Meyer en Marchantius gedacht. Sy ſeggen beyde dat hy, omtrent in 't jaer onſes Heeren cIↃ CC XCIII, een vermaert Godsgeleerde te Parijs was.

Nicolaes Boidius, van de regel der Obſervantie van S. Franciſcus ordre, was Gardiaen van 't kloоſter te Dixmude.

GREVELINGEN.

Gelegenheyt.

GREVELINGEN is naer de weſtſijde de leſte der vaſte ſteden van Vlaenderen; en, naer Artois, op de grenſen van Vranckrijck geſticht: ſy heeft altijdt in hooge achting by haer Meeſters geweeſt, die haer ſoodanigh gemaeckt hebben, dat ſy beſtandigh is om aen de vyandt van dit landtſchap het hooft te bieden. Dit was het gene, 't welck Theodoricus van Elſas bewoogh om haer ſtedelingen aen te manen tot haer te verſtercken, en haer uyt de windſels, oft eer uyt de jongelingſchap, daer in ſy toen was, onder de naem van een nieuwe ſtadt, te trecken, en haer het mannelijck kleet aen te doen, met gelijcke vryheden en voor-rechten, als d'andere ſteden hebben, aen haer te geven, om met meer kracht en wackerheyt 't gewelt der Engelſchen tegen te ſtaen, tegen de Franſchen een ſtale muur te ſijn, en voor geheel Vlaenderen een onwinbaer kaſteel en ſterckte te weſen. Maer hoewel deſe plaets in 't jaer cIↃ c LX haer vryheydt van de Graef verkreegh, ſoo waren alreê meer dan hondert jaren verloopen, dat de ſtadt begonnen was met een wal omringt te worden, uyt oorſaeck van een vaert en haven, die de Graef een lange wegh hadt doen graven, en die wel eng, maer echter veyligh was. Doch ſy, na de brant, voor meer dan drie hondert jaren van d'Engelſchen aengeſteken, weêr adem ſcheppende, beſloot, om ſich voortaen beter te verweeren, haer bolwerck met palen, en eyndelijck met muren en ſteen. Keyſer Karel de vijfde verſterckte haer met een ſterck kaſteel, en omringde haer van alle ſijden met rondeelen, en maeckte dat ſy toen de naem van een ſtercke ſtadt begon te krijgen. Hy ſtelde oock een Gouverneur daer over, en beſette haer met een ſtercke beſetting van krijghs-lieden. Daer ſiet ghy 't gene, dat de ſtaet en kracht des lichaems aengaet. Maer wat de ſiel betreft, onder de welcke wy haer Overigheyt verſtaen, die wareliick de ſiel van alle politijcke lichamen is, die uyt de ſteden beſtaen, ick kan niet anders hier af ſeggen, dan dat ſy, gelijck d'andere ſteden, tot haer inſtellers hadt de Graven Guido, en Lodewijck van Nevers, die de geſtalte daer af opgerecht hebben. Hertogh Philippus de Goede gaf hen de vryheydt van de weeck- en Iaermarckten, die van Keyſer Karel de vijfde beveſtight wierden.

Kaſteel.

Den tol der lakenen, die uyt Engelandt en Calis gevoert worden, is hier geſtelt, om haer aderen te vullen, en haer ſenuwen te verſtercken, welcke oock middel en oorſaken tot de marckt geven. S. Willebrordus is haer goede geley-geeſt, en was eertijdts de Peter, niet alleenlijck van de Kerck, maer van de geheele ſtadt. Men mach hem de Patroon, en Beſchermer van Grevelingen noemen, uyt oorſaeck dat hy deſe naem verkregen heeft van de Graef,

om dat hy de water-graft hadde doen graven. Voorts, d'Abt van S. Bertin hadt eertijdts het gebiedt over de geheele Parochie. Hier is oock voor weynigh jaren, te weten in 't jaer M DC XX, een Vrouwen-klooſter van Engelſche maeghden, van S. Franciſcus ſtrenger ordening, de naem van de heylige Clara voerende, begonnen, doch ſoodanigh, dat het geen belaſting voor de ſtadt is. Sy kochten ten deel de gront, en ontfingen ten deel haer tot een geſchenck van de Gouverneur Philippus de Guernouval. Sy waren eertijdts onder de toeſicht en beſtiering der Recollecten, en leven hier onder de macht des Biſſchops van S. Omer, en ſijn door hun uytſteeckende tucht, en Godtvruchtige deuchden vermaert. Het Gaſthuys, daer eenige van 't vrouwelijck geſlacht de reyſende lieden bedienen, is ſeer oudt, en men leeſt dat Adam, Biſſchop der Terrouaners, die in 't jaer cIↃ cc XIV leefde, d'Autaer-kerck gewijd heeft. De Heer *de la Motte* heeft dit Gaſt-huys in de voorgaende eeuw op een wonderlijcke wijſe vergroot, tot behoef der ſiecke krijghs-lieden, en voornamelijck voor de gene, die gewondt ſijn. Het kerck-hof van de Parochie-kerck behoort aen dit gaſt-huys, en ontfangt dieshalven d'inkomſten en 't recht der graven, en dit by gift en toeſtemming van de Gravin van Vendoſme, in 't jaer cIↃ cccc XCIX: gelijck oock het vaergelt van de gene, die, naer Vranckrijck varende, daer voorby gevoert worden. Het huys der Lazerigen, en een kapel, op ſtrant ſtaende, ſijn oock aenmerckens-waerdigh. Ick heb, ſegt Gramajus, niets anders, dat geacht is, in deſe plaets gevonden. Deſe ſtadt heeft buyten haer veſten byna geen gebiedt; maer het weynigh lant, daer buyten gelegen, is echter ſeer dienſtigh door d'aenſpoeling van de vloet d'Aa, die in de groote zee vloeyt. De naem van Grevelingen heeft grootelijcks toegenomen, en is in hooge achting gekomen door de velt-ſlagh, in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, op de landen daer rontom, aen de ſluys van Calis gelevert, daer de legers der Franſchen en Bourgoignons met ſoo groote dapperheyt om d'oppermacht ſtreden, dat de Franſchen, onder 't beleyt van Thermes, Maerſchalck van Vranckrijck, onder 't juck van de verwinner, Lamorael, Graef van Egmont, en onder 't geluck van Philippus de tweede, Catholijcke Koning, moeſten buygen: in voegen dat Thermes, van al ſijn reys-tuygh en geſchut berooft, in handen van de voorgenoemde Graef viel. In deſe ſtrijt muntte voornamelijck uyt de dapperheydt van Pontus Lalain, Heer van Buguicourt.

Gewijde plaetſen.

De riviere Aa.

Wat de riviere aengaet, die wy gemeenelijck d'Aa noemen, 't en waer men die liever met Liebardus Alpha, oft met andere Romera wilde noemen, hy neemt ſijn oorſprong in 't gebiedt van Atrecht, niet verre van de grenſen van 't Graefſchap van Bolonje, by het dorp Vaſurdal, omtrent ſeven mijlen van de kerck van S. Omer. Hy ontfangt daer na in ſijn boeſem drie kleyne beeckjes, van de welcke d'een Renty beſpoelt,

GRAVELINGA
Gallis
GRAVELINES
Dicta.

beſpoelt, en, veel treffelijcke dorpen, en onder anderen Valckenbergh, gegroet hebbende, neemt ſijn loop deur S. Omar, welcke ſtadt hy in twee deelen ſnijdt, en deelt ſich, eer hy daer uytgaet, oock in twee deelen, en neemt ſijn loop naer het dorp Econi, twee mijlen van S. Omar, daer hy ſijn armen weêr te ſamen voeght. Maer deſe vloet, weêr een kleyn eylant gemaeckt hebbende, ontfangt aen d'Abdy van Rumingen de beeck Colme, die voorby Brouckburgh vloeyt, en dan ten derde mael, en de grootſte ſcheyding makende, is door ſijn verdeeling oorſaeck van een eylant, dat vijf dorpen in ſich bevat. Deſe arm, die, ſedert de leſte ſcheyding de ſlincke ſijde kieſt, neemt ten deel haer loop naer Calis, en ontfangt onder weegh verſcheyde beecken, ſtroomen, en graften, en vervoeght ſich ten deel met d'oude *Ha*, na dat ſy by Grevelingen een nieuw eylandt gemaeckt heeft. D'andere arm van deſe ſcheuring en ſcheyding, daer af wy geſproken hebben, de rechte ſijde kieſende, behoudt de naem van *Ha*, tot aen de groote zee, en by Grevelingen de ſtroomende beeck Colme ontfangen hebbende, gelijck wy geſeght hebben, maeckt een vierde eylant, en ſtort ſich eyndelijck te Grevelingen deur een breede haven en deurgang in de zee: 't welck veroorſaeckt dat de reê daer niet goet is, en dat de groote gelade ſchepen in 't in- en uyt-ſeylen dickwils groot gevaer ſouden loopen, om dat de golven in de mont van de haven hol gaen, indien deſe vloet niet door d'aenſtuwing van 't water der zee-vloet opſwol, en ſoo de wint, naer vereyſch uyt de zee oft uyt het lant blaſende, hier geen hulp aen boodt; 't welck d'aert en eygenſchap van 't grootſte deel der havenen van Nederlant is, die om deſe oorſaeck *Tyhavens* genoemt worden. Het geheel begrijp van 't lant, 't welck de vloet d'Aa deurloopt, van ſijn begin af, tot aen de groote zee, beſlaet niet meer dan vijftien Brabantſche mijlen, en veroorſaeckt in ſoo kleyn een begrijp groote nuttigheydt en dienſt aen d'inwoonders. Maer men heeft voor weynigh jaren, door 't bevel van Philippus de vierde, een nieuwe graft beginnen te graven, die recht van de ſtadt naer de zee gaet. Men heeft oock, tot beſcherming van deſe nieuwe haven, op d'oever daer af verſcheyde ſterckten tegen de Franſchen opgeworpen, en oock een Schans, die de naem van Philippus draeght, van de welcke men d'aftreck in deſe kaert van Grevelingen kan ſien. De Marckgraef van Fuentes, uyt het geſlacht der Guſmans, Opper-Admirael van Nederlant, heeft onlangs de ſorgh en bevordering van haer verſtercking op ſich genomen. De gene, die te Grevelingen met groote wackerheyt en getrouheyt (die hier de grootſte lof verdient, om 't gevaer van 't gebuurſchap, en om de beſmetting van de Franſche gront, gelijck men ſpreken magh) het gebiedt gehadt hebben, ſijn *Don Iohannes Manriques de Tovare*, en *Antonius de Bruſſet, Heer van Ingelbert*, eer de ſtadt bemuurt was. Maer na dat ſy met muren bekleedt was, heeft daer d'eerſte Gouverneur geweeſt *de Heer van Vendeville*, die, in de tijdt van de vermaerde veltſlagh tegen de Franſchen, van *de Heer van Creſſonniere* gevolght wierdt. Na deſe quam *Valentin de par Dieu*, Heer de la Motte, een dapper krijghsman; en na hem met gelijcke voortreffelijckheyt *Philippe de Guernouval*, Baron van Ekelsbeke, en ſedert de ſoon van deſe Philippus, *Hubert de Guernouval*, ook Baron van Ekelsbeke. Na deſe Hubert heeft hier gebiedt gehadt *Philippus Trieſt*, Ridder van S. Iacobs ordening, opperſte Schout van Cortrijck, een man, die door ſijn getrouheyt en gehoorſaemheydt tot de Koning vermaert is. Op Philippus is gevolght *Don Petrus de Leon*, op Petrus *Ferdinandus de Solis*, onder welcks beleyt ſy, in 't jaer cIↃ IↃ c xLIV, van de Franſchen belegert, en, na dappere tegenſtant, op de 29 van Iulius, in handen des Konings van Vranckrijck, Lodewijck de veertiende, quam. In de Parochie-kerck wordt de beeltenis van de heylige Maeght Maria, met groote eerbiedigheydt der geloovigen, ge-eert. Dit beelt is, gelijck men vaſtelijck gelooft, van 't hout van een boom, die door wonderdaden vermaert was, gemaeckt. Men heeft dieshalven van deſe ſelve boom op vele plaetſen beelden gemaeckt, en in de kercken geſtelt; en de Goddelijcke goetheydt betoont verſcheyde weldaden aen de gene, die, Catholijck geſint ſijnde, ſich tot deſe beelden keeren, en de Goddelijcke Moeder om byſtant aenbidden. De kerck plagh eerſt drie Prieſters t'onderhouden, maer ſy voedt nu acht.

Van de Franſchen gewonnen.

Beelt, door wonderdaden vermaert.

Onder de Grevelingers, die door hun ſchriften vermaert ſijn, hebben in deſe eeuw geweeſt *Iohannes Macarius*, gemeenelijck *l'Heureux* genoemt, Canonick van Arien in Artois, een uytſtekendt man in de kennis van de Griekſche en Latijnſche tael. Hy verſleet geheele twintigh jaren in de ſtadt, die de Koningin des aerdbodems genoemt magh worden, en was gedurigh beſich in d'oude geſchriften t'onderſoecken, en de Biblioteken te deurſnuffelen. Hy bracht veel dingen uyt de Griekſche in Latijnſche tael. Hy wilde echter niet toelaten, dat 'er iets by ſijn leven van 't ſijne in 't licht, en voor d'oogen der geleerden ſou komen; ſoo groot was ſijn ſedigheyt, die aen alle goeden en geletterden laſtigh was. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ c IV, en beſprack al ſijn boecken en geſchriften aen de Biblioteek van 't Collegie der drie talen te Leuven.

Geleerde mannen.

Petrus Lanſelius, Prieſter der Ieſuiten, ſeer geleert in de beyde talen, en in de heylige Vaders, en in d'Ooſterſche ſpraken heel ervaren. Hy heeft in Latijn vertaelt Pachymerus over Dionyſius Areopagita, die hy met treffelijke Aentekeningen verklaert, en te Parijs in folio uytgegeven heeft. Hy overwoogh een nieuwe druck van de Koninckljcke Bybel, na Benedictus Arias Montanus, die oock gekomen ſou ſijn (en och dat ſy uytquam) uyt de Plantijnſche Druckery van Balthazar Moretus. Maer hy, onlangs door de doot wechgeruckt, kon dit heerlijck werck, dat ſoo nut aen de Chriſtelijcke Gemeente geweeſt ſou hebben, niet uytvoeren.

Petrus Ligneus, Rechts-geleerde, heeft Aenmerckingen op het eerſte en tweede boeck, en op het eerſte deel van 't derde boeck van d'onderwijſing der Rechten, daer in hy te Leuven onderweſen heeft, gemaeckt.

DE BELEGERING VAN GREVELINGEN,

in 't jaer cIↃ IↃ c XLIV.

DE fabel van het wildt ſwijn en d'ezel, door de welcke d'eerſte, de leſte verachtende, tot hem ſeyde, dat ſijn plompigheyt en grovigheyt hem onwaerdigh maeckte om ſich tegen hem te vergrammen, en dat hy niet waerdigh was, dat men de moeyte deê om hem te ſtraffen, kan hier dienſtigh aen ons ſijn, om te toonen dat, gelijck de plompheyt van dit leſte beeſt veel voorderlijcker voor hem ſelf was, dan hem ſijn kracht geweeſt ſou hebben, ſoo het ſterck genoegh geweeſt had, om ſich tegen het wilt ſwijn te ſtellen, oock de ſteden, die ſonder tegenweer ſijn, niet ſoo veel voor de ſtormen, elenden en ongevallen, die de belegeringen met ſich ſlepen, behoeven te vreeſen, dan de plaetſen, die ſterck ſijn, en groote naem hebben: in voegen dat men wel ſeggen mach, dat de kleyne ſteden in hun ſwackheyt geluckigh ſijn. Grevelingen is hier af een klaer en levendig voorbeelt, om dit te beveſtigen. De Volmachtighden waren te Munſter beſich om van vrede te handelen, toen de Koninckliycke Majeſteyten, van de welcke ſy afgeſonden waren, niet vereenigen konden. De Franſchen, om de voorwaerden van hun ſijde beter te maken, bereyden ſich tot een nieuwe tocht in Vlaenderen, in 't jaer cIↃ IↃ c XLIV, met het begin van't jaer. De Koning dan, ſiende dat 'er alreê een groot deel van de lenten (een bequame tijt om tochten te doen, voornamelijck in de noorderlijckſte deelen, en aen de ſtrant van de zee) verloopen was, bracht een groot leger op de been, dat hy aen ſijn oom, de Hertogh van Orleans, beval, die een deel daer af aen Meſleray en aen Ranſau, en een ander deel aen Gaſſion gaf, en het overige deel voor ſich behield, met het welck hy op de 22 van May van Perone vertrock. Hy voerde ſijn leger herwaerts en derwaerts, om de vyanden, die voor de ſtadt S. Omar vreeſden, te misleyden. Hy legerde ſich eyndelijk op de 24 dagh van May een mijl van Calis, daer tijding aen hem gebracht wierd dat Gaſſion op een brugh over de vloet de Aa getrocken was, en dat Meſleray het kaſteel Bajette ingenomen, en met een ſelve moed de benden der beſettelingen van de vyanden uyt S. Folquin en Capelle gedreven had. De Hertog van Orleans, dit verſtaende, trock ſonder vertoeven, op de volgende dagh, met ſijn geheel leger naer Grevelingen, dat hy belegerde. Soo haeſt als men ſich rondom de ſtad gelegert had, wiert terſtont de graver te werck geſtelt, om ſich te beſchanſſen, en men begon de buytenſte wal op te werpen, die drie mijlen in d'ommegang was, ſonder dat men ondertuſſchen af-liet van te ſtrijden. Want men taſtte in't begin van Iunius de ſchans van S. Philippus aen; en Meſleray en Gaſſion begonnen van wederſijden hun loopgraven te maken. En op dat de krijghs-lieden van Meſleray, die naeſt aen de ſtrant waren, van het uytvallen der vyanden bevrijt ſouden ſijn, ſoo quamen de Hollandſche ſchepen, met hoogh water, nader aen de ſtrant, en ſchoten ontellijke ſcheuten in de reduiten en ſchanſſen der vyanden; in voegen dat Meſleray ondertuſſchen middel hadt om ſijn beſchanſſing en loop-graven wijder uyt te ſtrecken, en een battery van tien ſware ſtucken toe te ſtellen, om de veſting te beſchieten. Bouillon, een treffelijck konſtenaer van krijghswercken, en Dorigné wierden aen de ſijde der Franſchen gedoodt, die echter ſoo goede ſpoet maeckten, dat ſy eyndelijck, op de vijftiende van Iunius, de ſchans van S. Philippus wonnen, ſonder de welcke men Grevelingen noyt had konnen veroveren, vermits deſe veſting, aen de ſtrant leggende, bequaem ſcheen om byſtant aen Grevelingen te ſenden; 't welck oock het geſchrift, in een marmer-ſteen gehouwen, getuyght: *Tot beſcherming van de Godts-dienſt, tot vermeerdering der eere van Philippus de vierde, tot uytbreyding van d'achting van ſijn broeder Ferdinandus, Gouverneur van Nederland, tot beveſtiging van de ſekerheydt en de voorſpoet van 't vaderland, en onder 't beleydt en geluck van de vermaerde Opper-Admirael Ioannes de Guſman, Marckgraef van Fuentes, is deſe veſting en haven by Grevelingen gemaeckt.* Deſe Schans wierd echter goet koop, en met weynigh moeyte overgegeven, ſchoon ſy met een brede en diepe graft, met ſtercke bolwercken, en met ſeven ſware ſtucken geſchuts verſorgt was, en geen gebreck van kruyt, loot, oft andere voorraet, maer overvloet van alles had. Maer de beſettelingen, de ſtorm der Franſchen niet verwachtende, weken by nacht naer Grevelingen, en lieten daer niet meer dan een krijghs-knecht, die, ſo haeſt als de Franſchen in de Schans quamen, de mijn aenſteken ſou, die echter, vermits ſy al te haeſtigh aengeſteken wierd, geen vrucht deê, en niemandt quetſte, dan een krijghs-knecht. 't Gene, dat hen bewoogh ſoo ſchichtelijck deſe ſchans te verlaten, was dat ſy ſagen dat de zee, in de welcke ſy hun eenige hoop geſtelt hadden, door d'Admirael Tromp geſloten was, en achten dieshalven dat het roeckeloosheydt ſou ſijn de Franſchen tegen te ſtaen. De verovering van deſe veſting vermeerderde de moed der Franſchen ſoo veel, als die van de Spaenſchen daer door beſweeck: ſoo dat de vyanden en de Franſchen gelijckelijck oordeelden, dat Grevelingen door dit verlies alreê als gewonnen was. Het leger der beleggers was in drie quartieren gedeelt. De Hertogh van Orleans, opperſte Velt-overſte van

Hollantſche ſchepen.

Philippus ſchans gewonnen.

Tromp.

Drie quartieren der Franſchen.

De Hertogh van Orleans Veltoverſte deelt het leger in drie deelen.

De Franſchen trecken over d'Aa.

Bajette gewonnen.

Belegh, op de 29 van Majus begonnen.

SIEGE DE GRAVELINES.

Armée Navalle des Hollandois

Garde des Hollandois

LA MER OCEANE

Vulgairement appellée

DE NOORD ZEE.

Terre labourable

Quartier de Mr le Mareschal Gassion

Quartier de Mr le Mareschal de la Meilleraye

Quartier de Mr le Mareschal de Chastillon

Gravelines

Prairie

Prairie.

Fort de l'Escluse

Fort S. Philippe

Fort de Revenelle

Ouvrage fait par les Espagnols

Travail fait par les Espagnols

Comte de Ramsault

Regt de Piedmont

Regiment de la Reyne Infanterie

Vaisseaux enfoncez

Banc de sable

La Riviere d'Aa

Grand canal ou nouveau fossé, entre la Redoute et la terre

Palissade et Redoutes ajoutées dans la Mer

Grand chemin vers Bourbourg

Chemin couvert de Calais

Langeron

Digue de la Meilleraye

Porte de Bateaux

Porte de Bois

Pont de Bois

Pont levis

Pont de la Ramée

Pont de la Riviere

Pont de la Ville

Pont de la Citadelle

Pont de la Porte de Calais

Pont de la Porte de Dunkerque

Pont de la Porte de Bourbourg

Pont de la Porte de Gand

Pont de la Porte de Bergues

Pont de la Porte de Furnes

Pont de la Porte de Nieuport

Pont de la Porte de Ostende

Pont de la Porte de Bruges

Pont de la Porte de Ypres

Pont de la Porte de Lille

Pont de la Porte de Tournay

Pont de la Porte de Valenciennes

Pont de la Porte de Cambray

Pont de la Porte de Arras

Pont de la Porte de Bethune

Pont de la Porte de Aire

Pont de la Porte de St Omer

Pont de la Porte de Boulogne

Pont de la Porte de Montreuil

Pont de la Porte de Abbeville

Pont de la Porte de Amiens

Pont de la Porte de Corbie

Pont de la Porte de Peronne

Pont de la Porte de Roye

Pont de la Porte de Noyon

Pont de la Porte de Soissons

Pont de la Porte de Laon

Pont de la Porte de Rheims

Pont de la Porte de Chalons

Pont de la Porte de Vitry

Pont de la Porte de Bar le Duc

Pont de la Porte de Toul

Pont de la Porte de Nancy

Pont de la Porte de Metz

Pont de la Porte de Thionville

Pont de la Porte de Sedan

Pont de la Porte de Mezieres

Pont de la Porte de Charleville

Pont de la Porte de Givet

Pont de la Porte de Namur

Pont de la Porte de Huy

Pont de la Porte de Liege

Pont de la Porte de Maestricht

Pont de la Porte de Venlo

Pont de la Porte de Nimegue

Pont de la Porte de Arnhem

Pont de la Porte de Utrecht

Pont de la Porte de Amsterdam

Pont de la Porte de Haarlem

Pont de la Porte de Leyde

Pont de la Porte de La Haye

Pont de la Porte de Rotterdam

Pont de la Porte de Dordrecht

Pont de la Porte de Gorcum

Pont de la Porte de Bois le Duc

Pont de la Porte de Breda

Pont de la Porte de Anvers

Pont de la Porte de Malines

Pont de la Porte de Bruxelles

Pont de la Porte de Louvain

Pont de la Porte de Tirlemont

van 't geheele leger, hielt de beyde boorden van de vloet *d'Aa*, tuſſchen Bourburgh en Grevelingen, ter plaets, die ſich naer Vranckrijk ſtreckt, beſet. Hy hadt tot Veltmaerſchalcken Farge, Magalotte en Fueillade, over dewelcke, als overhooft, het gebied hadt Rantſou, Stedehouder van de Hertogh. In 't ander quartier naer Duynkercken, tuſſchen de duynen, was Overſte de Heer Meſleray, onder de Hertogh van Orleans Groot-meeſter van 't geſchut in dit belegh, by de welck Lambert, Ferte Imbaut, Grancé, en Hoquincourt Veltmaerſchalcken waren. Gaſſion, in 't midden geſtelt, bewaerde het derde quartier, en had Manicamp en Mangé tot ſijn dienſt. Twintigh ſware ſtucken geſchuts, op de 21 van Iunius in de aprochen van de Heer Meſleray, op een nieuwe battery oft beuckery gebracht, begonnen de ſtadt van naby te beſchieten, op dat de Franſchen, met hun aprochen beſich ſijnde, veylighlijcker aen de graft van de buyten-wal, die ſteyl opging, komen ſouden. Gaſſion was ondertuſſchen ook niet ſtil; maer hy, van begeerte tot eer aengeprickelt, liet niet een oogenblick leegh voorbygaen. In tegendeel, hy pooghde gedurighlijck met ſijn aprochen de voorſte te ſijn, en voor Meſleray aen de ſtadt te komen. Want daer was tuſſchen deſe mannen ſekere krijgelheyt, gelijck men dickwijls onder dappere en kloeckmoedige Velt-overſten ſiet ſpruyten: door welcke krijgelheyt van lof en eer te weegh gebracht ſcheen, dat de ſtadt eerder in de macht der Franſchen ſou komen. Dit geſchiedde echter met geen kleyn verlies. Want daer ſneuvelden veel brave mannen, en oock verſcheyde lieden van hooge adel. Het water, dat niet ſtilſtaet, maer met het vloeyen en ebben van de zee op en afloopt, gaf den Franſchen veel moeyte, om de graften te dempen, vermits het al 't hout en ſant, dat van de beleggers daer in geworpen wierd, om de graft te vullen, met ſich ſleepte. Hier by quam noch een andere ſwarigheyt, te weten die van de Sluyſen, door de welcke de belegerden het zee-water nu ophielden, en dan in ſoo groote overvloet af lieten loopen, dat de krijghs-lieden naeuwelijcks op het hout konden ſtaen. Om welcke oorſaeck men eenige Hollanders ontbood, vermits de Franſchen niet ſoo ervaren in het af-tappen der wateren ſijn. Door de vlijt en naerſtigheydt van deſe wierd het water elders geleyt, en de wegh, om ten ſtorm te gaen, gebaent: in voegen dat op de ſeſte van Iulius, het Regiment van de lijfwacht in de aprochen van Meſleray over de graft geraeckten, en, ſchoon ſy de halve maen, tuſſchen de beyde aprochen gelegen, niet geheel konden veroveren, echter een deel daer af innamen. Wijders, Gaſſion, van d'andere ſijde aenvallende, brack, ſelf de voorſte ſijnde, met gewapende macht daer in, en dreef de Colonel Antonius Martinius van Napels op de vlucht. Gaſſion keerde verwinner uyt de ſtrijt, daer in hy met een koegel deur ſijn hoet, ſonder hem te quetſen, geſchoten was. Een ſteen, tegen hem uytgeworpen, had hem echter getroffen, en in d'arm gewont. Toen de Franſchen ſich in de halve maen begraven hadden, pooghden ſy over de graft van 't bolwerck te geraken, om de gordijne oft wal aen te taſten. Maer de Spaenſchen ſtelden op de beyde ſijden van 't bolwerk geſchut, om de galderyen der Franſchen om verre te ſchieten. De Franſchen in tegendeel maeckten op de kant van de graft een battery, om hun tegenweer onder de voet te werpen, hun battery te verdelgen, en hun geſchut vruchteloos te maken. Terwijl ſy hier meê beſich waren, wierdt Mangé ſoodanigh van een koegel getroffen, dat hy ſtorf. De graften van 't bolwerck wierden eyndelijck op de ſeventiende van Iulius overmant, en de belegerden ſtelden al hun hoop op de byſtant van Piccolomini, die, ſchoon hy met ſijn volck niet verre van daer gelegert was, de vyandt noyt in ſijn leger durfde aentaſten. Hy pooghde dit tot verſcheyde reyſen, doch alleenlijck met het uytſenden van eenige regimenten; maer dit viel heel averechts uyt. De belegerden, ſiende dat ſy van de ſijde der menſchen geen byſtant te verwachten hadden, beelden ſich in dat de tijt, in de welck de ſon op haer hooghſte is, hen gunſtigh ſou ſijn, en verhoopten dat ſy dan ontſet ſouden konnen krijgen, vermits het zeewater in die tijt hooger ſwelt. Maer de Spaenſchen bevonden ſich niet geluckiger ter zee, dan te lant, en beproefden vruchteloſſelijk dit ontſet in 't werck te ſtellen, vermits de Hollandſche vloot de haven ſoo naeu beſet hielt, dat 'er niet een ſchuyt deur kon komen. Daer by, de krijgslieden, door ſoo groote naerſtigheyt, belofte, vergelding, en door 't voorbeelt van de Maerſchalck ſelf aengemaent, vorderden het werck ſoodanigh, dat op de 22 van Iulius, in de aprochen van Gaſſion, de mijn onder 't bolwerck vaerdigh was. Meſleray ſpoedde oock dapperlijck voort, en kon niet dulden dat de ſijnen trager in de aprochen waren. Hy deê dieshalven, op de 26 van Iulius, (voor de welck de belegerden de dagh van S. Iacob, hun Patroon, geviert hadden, gelijck men uyt hun ſchieten beſpeurt hadt) de mijn aenſteken, die ſoo goede wercking deê, dat 'er een tamelijcke opening gemaeckt wierd, daer men ten ſtorm op aenviel, en 't bolwerck veroverde. De belegerden, overwegende dat men vuurballen in hun ſtadt kon werpen, en de ſtadt tot aen de gront ſlechten, ſonder ſulcks te konnen beletten, begonnen toen ernſtelijck te bedencken van ſich over te geven. Sy ſonden dieshalven, op de ſes-en-twintighſte van Iulius, op de dagh, die aen S. Anna gewijt is, twee hooft-lieden aen de Hertogh van Orleans uyt, van de welck ſy by d'overgeving deſe voorwaerden bedongen; dat de Gouverneur *Ferdinandus de Solis* op de negen-en-twintighſte dagh van de maent uyt de ſtadt ſou trecken, en met vliegende vaendels, met al de ſijnen, en met al ſijn reyſtuygh in veyligheyt naer Duynkercken gevoert ſou worden. Dit wierdt oock getrouwelijck nagekomen. In deſer voegen geraeckte Grevelingen in de macht der Franſchen, op de negen-en-twintighſte van Iulius, in 't jaer van onſe ſaligheyt cIↃ IↃ c XLIV.

Battery van 20 ſtucken.

Krijgelheyt tuſſchen Gaſſion en Meſleray.

Het water van de graft loopt met de vloet van de zee op en af.

De Sluyſen open-geſet.

Hollanders ontboden, om 't water om te leyden.

Gaſſion geraeckt eerſt in de halve maen.

Piccolomini vint ongeraden het leger der Franſchen aen te taſten.

Gaſſion verovert de graft.

Meſleray volght.

Overgeving.

Gouverneur van de Spaenſchen.

Nu volgen de mindere Steden van Vlaenderen, d'uytſtekenſte Dorpen, en eenige Schanſſen en Kaſteelen.

D A M M E.

INdien de veſtingen ſo veel te hooger t'achten ſijn, als de gelegenheyt daer af bequaem en dienſtigh voor de geburige plaetſen is, ſoo behoort men oock de ſtadt Damme niet te verachten, dewijl ſy, om eygentlijk te ſpreken, de haven van de zee, de ſleutel van de koopſtadt Brugge, de ſtapel en leger-plaets van Bacchus, en d'uytvaert der havenen met recht genoemt mach worden, en haer naem van de ſchutting der wateren ontfangen heeft. Dit is een werk van de Hollanders, een volck, dat, in 't water geboren, een beſondere behendigheyt (gelijk men gelooft) heeft, om 't gewelt van de golven te breydelen, en te temmen. Men ſond dan, in 't jaer cIↃ c LXXIX, een groot deel deſer volcken naer deſe plaets, om een groote afgront en wel, die de zee veroorſaeckt had, te ſtoppen. Deſe Hollanders by deſe wel een hont, die ſchrickelijck huylde, en yſſelijck tierde, gevonden hebbende, ſmeten hem in dit gat, en wierpen daer terſtont ſoo veel aerde op, dat ſy deſe afgrondt ſtopten. Dit is d'oorſaeck dat deſe ſtadt, met een wal omringt, een hond in haer wapen nam, en ten deel haer naem hier af kreegh, vermits ſy gemeenelijck *Honts-damme* genoemt wiert. Dus ſpreken de Iaerboecken van Hollandt, die bedecktelijck het gevoelen van een geleert man verduyſteren; want hy ſeght, dat het wapen, en de bouwing van de plaets van een ſelve volk ſijn oorſprong heeft, te weten van d'Alanen, die, gelijck ieder weet, een hont tot hun wapen gevoert, en, met de Sweven en d'andere woeſte volcken, eertijdts Vlaenderen overrompelt en beſeten hebben. Maer wy ſullen dit hier by laten. Dit is altijt ſeker, dat, door verloop van tijt, de zee, door haer raſerny over deſe plaetſen heen geſpoelt, en als met gewelt beſeten heeft; maer de Hollanders vonden middel om dit gewelt te verdrijven, en, met dijcken van Damme tot aen Sluys, de groote zee weêr in haer oude leger te jagen, en daer binnen te bepalen: dat deſe volcken, om deſe lange graft de naem van Didolfen oft Dijck-delvers hebben gekregen, en d'oorſprong van een volck heeft geweeſt, dat ſedert veel eeuwen noch in Vlaenderen bekent was; en dat ſy, niet met de dijck en 't land vernoeght, ter plaets, daer de Reye en Lieve te ſamen vloeyen, een ſtadt geſticht hebben.

Naem. *Oorſprong.* *Andere 1189.* *Wapen.*

Kerck. Deſe ſtadt heeft niet meer dan een kerck, die aen de Maeght Maria gewijd is. Sy verkreegh in 't tweede jaer na haer bouwing bevrijding van alle ſchattingen deur geheel Vlaenderen, en verworf, door de miltdadigheydt der Graven van Vlaenderen, gemeene rechten en vryheden met d'andere ſteden, vermits deſe Vorſten ſich verblijden, dat de palen van hun heerſchappy door deſe aenwas uytgebreyt wierden. Daer ſiet ghy de kintſche ſtaet van deſe ſtadt, die men tot aen de brant van 't jaer cIↃ cc XIII uytbreyden kan. Wy ſullen hier in 't voorbygaen aenmercken dat, in de korte tijt van naeuwelijcks 30 jaren, naer de wijſe der Hollantſche lichamen, deſe Hollantſche voortplanting ſoodanigh toegenomen heeft, dat de kooplieden van byna alle volcken hun goederen derwaerts voerden. De haven was in die tijt een graft, die, met de hant gemaeckt, en ſich wel 2000 ſchreden verre naer de groote zee uytſtreckende, een veylige reede voor de Franſche en Engelſche ſchepen was. De graften, daer meê ſy omringt was, waren middelmatig, en ſy was in een enckele wal beſloten, en hadt drie poorten, daer door men uyt en in ging. Maer gelijck dickwijls een ſelve ding oorſaeck van verſcheyde werckingen is, ſoo ſach oock deſe ſtadt, die tot vermeerdering en aenwas van ſekere volcken diende, een groote ſchade en neêrlaegh van andere volcken in haer haven. Want toen, in 't jaer cIↃ cc XIII, de Franſche ſcheeps-vloot op de reê aen ancker lagh, wiert ſy van d'Engelſche vloot, die de Franſche ſchepen daer vernam, aengetaſt, des vrydaghs voor Pinxter, en men verdelghde meer dan 400 ſchepen, 't welck d'ondergang van de ſtadt was. D'Engelſchen, die tot byſtant van Graef Ferdinandus gekomen waren, de ſchepen wechgevoert hebbende, ſetten hun krijghs-lieden op 't lant, om de ſtadt, daer de vyant al ſijn gereetſchap van d'oorlogh te ſamen gebracht had, aen te tasten. Maer Philippus, Koning van Vranckrijck, terſtont hier op toeſchietende, kreegh na een felle ſtrijt d'overhand, doodde 2000 van ſijn vyanden, ving een groot getal van hen, en dwong d'anderen naer d'oever van Zeeland, daer tegen over, en elders te wijcken; en, vreeſende dat de vyanden, in hun wederkeering, al de ſchepen, die in de haven waren, plonderen en verdelgen ſouden, deê de ſchepen, tegen ſijn belofte, aen de vreemde kooplieden gedaen, gelijckelijck met de ſtadt aenſteken, en tot aſch verbranden. De ſtichter van dit ſchelmſtuck, die ſich noch op de verdelging van de ſtad beroemde, was ſeker man van Oranje, Admirael van de Franſche vloot, een ſnoode zee-roover, die in ſeker graf-ſchrift met al ſijn verwen levendigh afgemaelt word.

Aenwas.

Wy hebben tot hier toe geen kleyne moeyte gehad, om de ſtadt uyt de ſieckten, ſwackheden en ongelegentheden van haer kintsheyt te trecken. Wy ſullen haer nu in haer jongelingſchap doen treden, en grooter krachten doen ſchepppen tot aen 't jaer cIↃ ccc. De burgers begonnen dan, in 't jaer cIↃ cc XXXVIII, haer wal met een ſteene muur te bekleeden, en huyſen, winckels en marckten voor de kooplieden op te rechten: en de Graven beſchoncken haer met nieuwe hantveſten. Sy maeckten een Raet, naer het voorbeelt der gener van Brugge, en regelen en ordeningen tot de ſtraffen en boeten, en veel an-

Ander aenwas.

DAMMVM

Munitiſſimum Flandriæ oppidum,
vulgo
DAMME.

Delineavit Ioannes Heÿmanni Koeck.

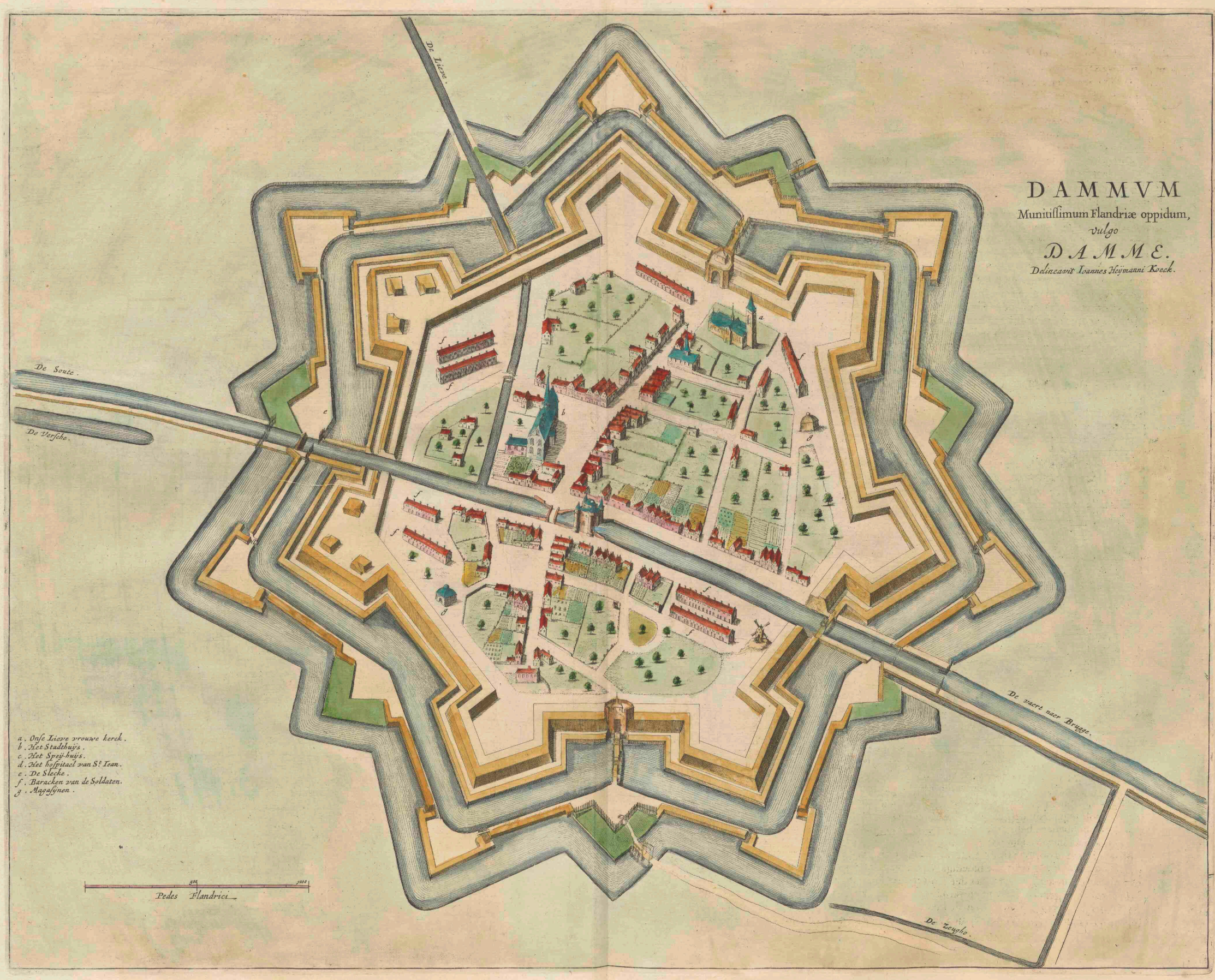

a. Onſe Lieve vrouwe kerek.
b. Het Stadthuÿs.
c. Het Speÿ-huÿs.
d. Het hoſpitael van St Iean.
e. De Slecke.
f. Baracken van de Soldaten.
g. Magaſÿnen.

Pedes Flandrici

dere dingen, die dienſtigh tot de burgerlijcke beſtiering waren; en deden dit in 't jaer cIↃ cc XLI opentlijck afkondigen. Sedert deſe tijt wierden door de gemachtighden van de Graef jaerlijcks verkoſen negen Vaders en Overigheden, die de Raet uytmaken, en macht hebben om de laſteraers in ballingſchap te ſenden, en deur geheel Vlaenderen van alle haven-gelt vry ſijn.

Sy bouden in't jaer cIↃ cc XLII hallen en winckels voor de waren der vreemde kooplieden, maeckten in't jaer cIↃ cc LII een brugh over de vloet, en in 't jaer cIↃ cccc XVII een andere brug over d'oude graft. Sy verſterckten de poorten met bruggen, en de muren met ſterckten en rondeelen; 't welck in't jaer cIↃ cc LXX volmaekt was. Doch dit alles wierd gedaen op deſe voorwaerde, dat al deſe wallen en veſtingen niet tot nadeel der Bruggelingen, en niet ſtrijdigh tegen de gewoonten van 't land ſouden ſijn. Door deſe middel brachten die van Brugge heel liſtelijck, in 't jaer cIↃ ccc III, te weegh, dat deſe ſtadt nimmer de poorten voor hen moght ſluyten, en dat ſy haer bruggen niet moght opmaken oft onderhouden, dan met beding van die weêr neêr te worpen als 't hen believen ſou; ſoo ſeer hielden deſe machtige geburen hen de voet op de keel. In 't jaer cIↃ cc LXVIII wiert oock het getal der benden van 't volck bepaelt, en d'Ambachtslieden in gilden gedeelt. De Gravin Margareta ſtichte en ſchonck aen de ſtadt het Gaſthuys, gelijck Meyer op 't jaer cIↃ cc LXXVIII getuyght. De vermaertſte en geachtſte burgers begonnen oock ſchutteryen op te rechten, en ſich met de ſtale boogh, oft met de handt-boogh te oeffenen, gelijk ick uyt de ſpelen van Gent, daer ſy meê onder hun medebroeders by waren, verſtaen heb. Voorts, toen, in 't jaer cIↃ cc XCVII, de haven door d'Engelſche vloot, onder het beleyt van Koning Eduard, beſet wierd gehouden, om de Vlamingen by te ſtaen, ſond de Franſchman (maer niet ſoo geluckelijck als te voren) Karel van Valois derwaerts, om alles te verdelgen. De vloot begaf ſich in volle zee. Karel quam, en won de ſtadt, die heel onvoorſien was, in der yl, met voornemen van haer te verſtercken, en de vyant daer buyten te houden. Maer Robert van Nevers, Eduard Prins van Walles, en Albertus Hertogh van Saxen, dit verſtaen hebbende, trocken met een uytgeleſen bende van volck uyt Gent, beſtormden de ſtadt, wierden handgemeen met de Franſchen, en wonnen de poort en haven, na dat 'er 400 gedoot waren. Maer Karel, door deſe neêrlaegh de moed niet verlieſende, keerde weêr derwaerts, en, ſchoon Graef Guido deſe veſting van nieus verſterckt had, bracht echter ſijn leger daer voor, in't jaer cIↃ ccc, op de 24 van April, en veroverde haer weêr, ſchoon Willem en Robert, Guidoos ſonen, vruchteloſe tegenſtant deden. Hy, deſe ſtadt gewonnen hebbende, behiel haer eenige tijt in ſijn gehoorſaemheydt. Dit waren de ſpelen en oeffeningen van d'oorlogh in de tijdt van haer jongelingſchap, in de welcke de bloedige Mars aen Mercurius autaer groote hinder deê, maer echter haer niet geheel omwierp en vermorſelde. En gelijck de regen-wolcken van de Lenten aen de nieuwe ſcheuten, ſchoon ſy die ſchijnen te verdrucken, ſap en voetſel geven, ſoo hebben oock deſe elenden van de ſtad in haer jongelingſchap haer gemoed gewent om alles te verdragen, en bequaem gemaeckt om geluck en ongeluck te konnen lijden.

Gaſthuys.

De eeuwe, die hier na volght, mach met recht de mannelijcke ouderdom genoemt worden. Want ſy, niet met d'omkring van haer muuren vernoeght, en ſo wel in ruymte, als in moed toenemen willende, beſloot ſich uyt te breyden, door d'aenwas en vergrooting van haer vaert, en vergroote ſich daer na, door d'uytſetting van d'omgang van haer veſten. Sy had oock een marckt, die op ſekere dagh in yder week gehouden wiert, gelijck oock een Iaermarckt, die men in Meymaent hielt. Ia men maeckte hier ook een ſtapel van de Franſche wijn, in't jaer cIↃ ccc XXXI, die, met toeſtemming van de Vorſt Lodewijck, van Rochelle en van S. Angel derwaerts geſonden wierd. Men hielt daer oock marckt van haring, butter, en ruet, in vaten beſloten. *Derde aenwas.*

Oudegerſtius verhaelt, in ſijn Iaerboecken van Vlaenderen, in't 84 capittel, ſeker voortreffelijcke hantveſt, door Philippus van Elſas aen die van Damme toegeſtaen; d'inhout daer af is: *Graef Philippus gaf d'eerſte handveſt, door de welcke hy de ſtedelingen bevrijde en ontſloegh van alle tonne-gelt, deur het geheel geweſt van Vlaenderen, en oock van een gewoonte oft belaſting, de Hanſe genoemt, daer af hy hen oock ſijn brieven gaf, die te Male geſchreven ſijn in 't jaer* cIↃ c LXXX, *onder 't handmerck van Gerard de Melins, die hy ſijn Schrijver en Segelbewaerder noemde, van Euſtachius ſijn Kamerling, van Rogier Caſtelleyn van Cortrijck, van Hendrick de Morſelle, en veel anderen.* *Handveſt.*

De Franſche Schrijver, met Meyer, op 't jaer cIↃ ccc LXXXIV, over-een-ſtemmende, ſeght niet buyten reden, dat Damme, de haven en ſleutel van de zee, die ſy voor de Bruggelingen ſluyten en openen kan, in die tijt een volckrijke ſtad, en ſeer machtig was, ja ſoo ſterck, dat ſy, door Franciſcus Agricola, Colonel der Gentenaers, overvallen, en naeuwelijks door een beſetting van 1500 mannen beſchermt, 't leger van Karel de ſeſte, Koning van Vranckrijck, dat in 80000 mannen beſtont, afkeerde, ſchoon hy dagelijcks deſe veſting beſtormde, en ſich niet overgaf, dan na een belegh van ſeven weken. Ia ſy ſou ſich noch niet overgegeven hebben, ſo men haer, door 't ſluyten van de haven, niet van lijftocht, en door het ſtoppen van de graft niet van ſoet water, uyt de beecke van Male komende, berooft had, en ſoo de ſtedelingen niet van Agricola, die de vlucht gekoſen had, bedrogen waren; 't welck hen bewoogh ſich in genade van de vyandt over te geven. Dit was dan de derde elend, die ſy van de Franſchen ontfing. Sy wierd echter niet ſoodanigh neêrgeworpen, oft ſy behielt noch het ſaet en de wortel van haer vermaertheyt en krachten, te weten, de vaſtigheydt van de ſtadt, en de bequaemheyt van haer marckt.

Te Damme was geboren *Iacobus van Meerland*, een treffelijk Poëet, Orateur en Philoſooph. Hy wort van Varnewijk gepreſen. Meyer maekt ook gewach van hem in 't achtſte ſijner jaerboeken, op 't jaer cIↃcc VI. Hy was Schrijver te Damme, daer men ſijn beeltenis op 't Stadhuys, in de kleeding van een Philoſooph, konſtig geſneden ſiet. *Geleerde.*

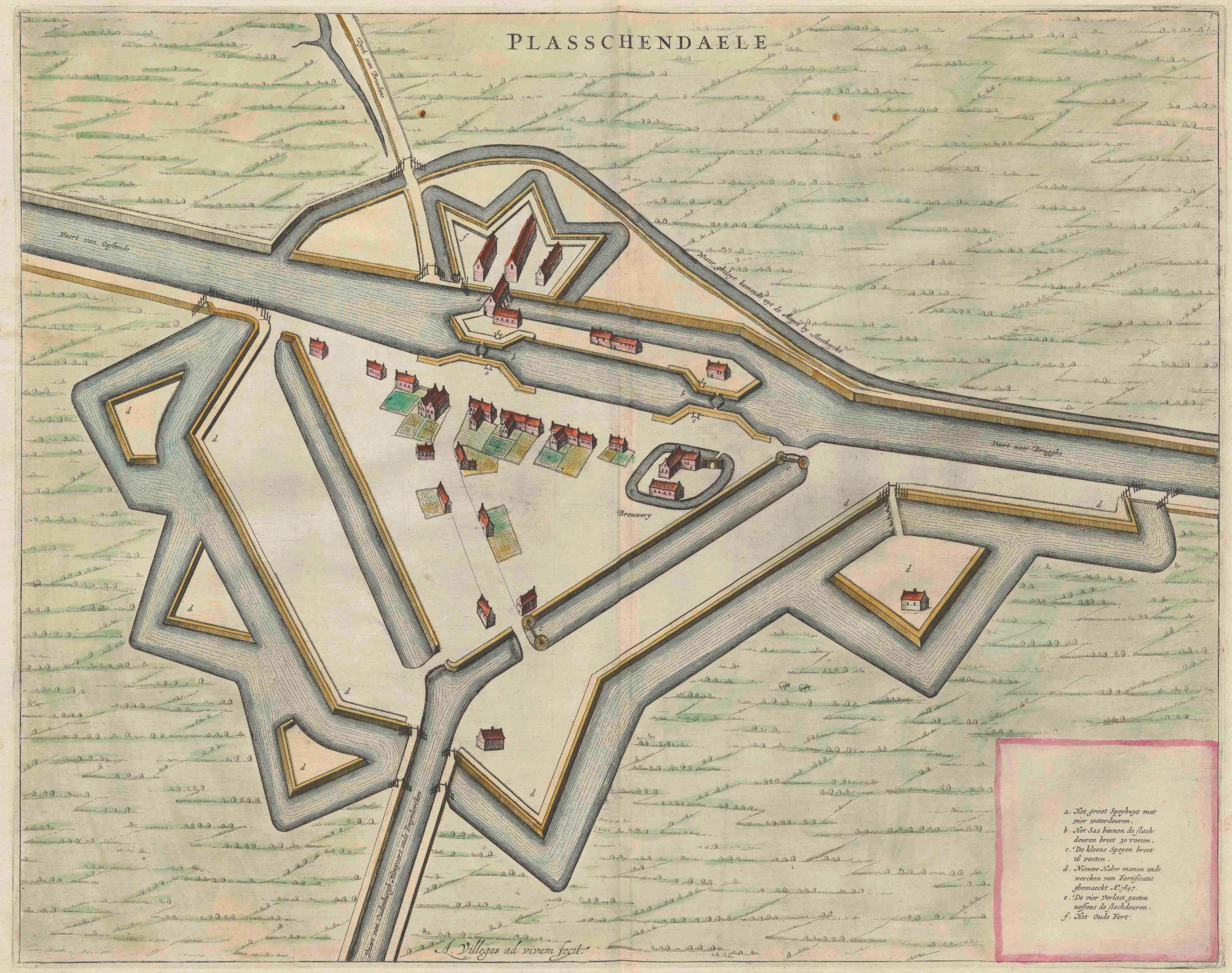
PLASSCHENDAELE
Dyck van Breedene
Vaert van Oostende
Water gheleyt komende uyt de Moere by Meetkercke
Vaert naer Brugghe
Brouwery
Vaert van Oudenburgh Neuppoort ende Duynkercken
A. Villegas ad vivum fecit.
a. Het groot Speyhuys met vier waterdeuren.
b. Het Sas binnen de slachdeuren breet 30 voeten.
c. De kleene Speyen breet 16 voeten.
d. Nieuwe Halve manen ende wercken van Fortificatie ghemaeckt A°. 1647.
e. De vier Verlaet gaeten neffens de slachdeuren.
f. Het Oude Fort.

EVERGHEM.

EVERGHEM is een groot en ruym dorp, een mijl van de ſtadt en't ambacht van Audenburgh, eertijts het erfdeel van S. Bavo, en in hooge achting om ſijn naem van Graeffſchap, die het van Razo van Gaveren, en van Beatrix ſijn gemalin, in 't jaer cIↃ cc LXXXII, ten deel verkregen heeft. Hugo Angianus, van Sottengien genoemt, Caſtelleyn oft Slotvooght van Gent, verkocht, met toeſtemming van ſijn gemalin, al 't ſijne, dat hy in dit ſelve dorp had, aen 't Klooſter van S. Bavo. Men vint hier af noch de brieven, die in 't jaer cIↃ CCC XIX geſchreven ſijn. In d'omkring van Everghem waren eertijdts vele, en ſijn noch heden verſcheyde treffelijcke huyſen der Edelingen. Dit dorp heeft oock een Kaſteel, het welck aen 't Biſchdom van Gent behoort. Henrik Franciſcus van der Burg, toen Biſſchop van Gent, heeft dit Kaſteel byna van nieuws weêr op doen bouwen, vermits het door de elenden van de oorlogh geheel verwoeſt was. *Kaſteel.*

LOVENDEGHEM.

LOVENDEGHEM, een luſtig en vermakelijk dorp, in 't midden van bouwlanden, boſſchen en beemden, en twee mijlen van Gent gelegen, ſtont eertijdts onder de Heerſchappy van Borgonje, en ſtaet nu onder 't gebiedt van 't geſlacht van Trieſt, en van Judocus, van adelijcke ſtam, en uyt dit geſlacht geſproten, Raedts-Heer van Gent. Een nieuwe vaert, van Gent naer Brugge ſtreckende, gaet deur deſe plaets heen, die een groot en treffelijck Slot heeft, 't welck door d'oom van Judocus vergroot, en door Judocus Trieſt ſelf, een man van d'oude deucht en oprechtigheyt, onlangs noch Heer daer af, weêr opgebouwt is, vermits het geheel vervallen was. De Kerck is aen de heylige Martinus gewijd. Het edelmoedigh geſlacht, dat een ſelve toenaem voerde, heeft oock de Heerſchappy van deſe plaets beſeten; want onſe Hiſtorien maken gewach van *VValterus* en *Thomas van Lovendeghem*, die, met d'andere voornaemſte van Vlaenderen, Guido, Graef van Vlaenderen, van de Koning der Franſchen ontboden, naer Parijs gevolght ſijn, daer ſy, met hun Vorſt, en met Robert ſijn ſoon, in de gevangenis geworpen wierden. Men leeſt op 't jaer cIↃ CC I van *Balduinus* en *Solimus van Lovendeghem:* op 't jaer cIↃ CCC XLIX van *Olivier, Joannes* en *Gerardus*: de gemalin van Olivier was *Catharina*, de dochter van *Goſevvijn van der Moere*. Men vint oock in de jaer-boecken *Roeland van Lovendeghem*, en *Ludovicus*, beyde ſonen van Olivier. Roeland, Ridder ſijnde, had tot gemalin Margareta van Praet. Sijn dochter, d'outſte van drie, wiert gehuwt aen Balduinus de Vos, Ridder; d'ander trouwde met Symon d'Ailly, Fionielles genoemt; maer de derde kreegh ten huwelijck Judocus Trieſt, van de welck geſproten ſijn Nicolaus Trieſt, Chriſtophorus, en een andere Judocus, met Eulardus en Antonius, treffelijcke en uytmuntende mannen; welckers ſuſter Catharina ten huwelijck gegeven wiert aen Egidius vander Woeſtijne, Ridder, Preſident van Vlaenderen. Men vint van deſe ſtam noch tot op deſe dagh veel mannen, die niet min door hun deught, dan door hun geboorte vermaert ſijn. Dit dorp begrijpt in ſich negen hondert bunderen landts; en d'Abt van Blandin is de Patroon en Overſte van de Kerck, die in deſe plaets ſtaet. De Heer Judocus Trieſt, Ridder van 't gulde Vlies, Heer van Lovendeghem, Ruddershove, Merelbeke, &c. is een adelijck man, Raedts-Heer van Gent, die voornamelijk groote miltdadigheyt aen de Kerck van deſe Parochy betoonde: want hy ſtichtte daer drie Altaren, welckers middelſte, van marmer ſijnde, hy met treffelijcke ſchilderyen verçierde, en de twee anderen oock met een gewijdt kleet, en met ſijde voorhangſelen begiftighde.

Heeern.

VINDERHOVTE.

VINDERHOVTE is een dorp, in 't Ambacht van Audenburgh, een mijl van Gent, gelegen, daer de nieuwe vaert, van Gent naer Brugge, deur-vloeyt. Dit dorp heeft een treffelijck huys, over omtrent hondert jaren geſticht door Levinus Pottelsbergh, Schatmeeſter van Keyſer Karel de vijfde, een voortreffelijck man, en by de ſelve Vorſt aengenaem. De Heerſchappy daer af is nu by 't geſlacht van Wouters, dat noch elders gelijck recht beſit. De Kerck is aen de heylige Bavo, Patroon der Gentenaers, gewijdt. De Biſſchop van Gent begeeft daer in het ampt van Paſtoor. Dit dorp begrijpt in ſich drie hondert bunderen landts, en is vruchtbaer van weyden.

Vlaenderen.

EVERGHEM
A. tCasteel vanden Graue van Euerghem.
B. Kerck van Euerghem C. Bornput S. Christoph.
D. Caele fluvius. E. Walbrug op de Caele.
F. Borcht daer den Schout woont.
G. tScheepen huys. H. Deeckens huys.

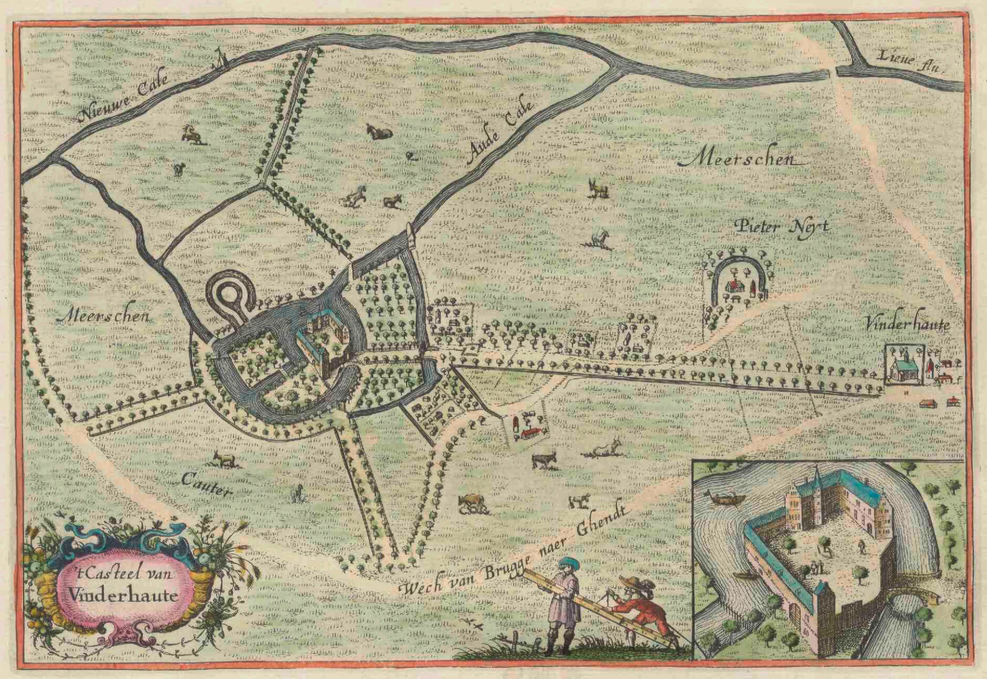
Nieuwe Caele
Oude Caele
Leye flu.
Meerschen
Pieter Nyt
Meerschen
Vinderhaute
Cauter
tCasteel van Vinderhaute
Wech van Brugge naer Ghendt

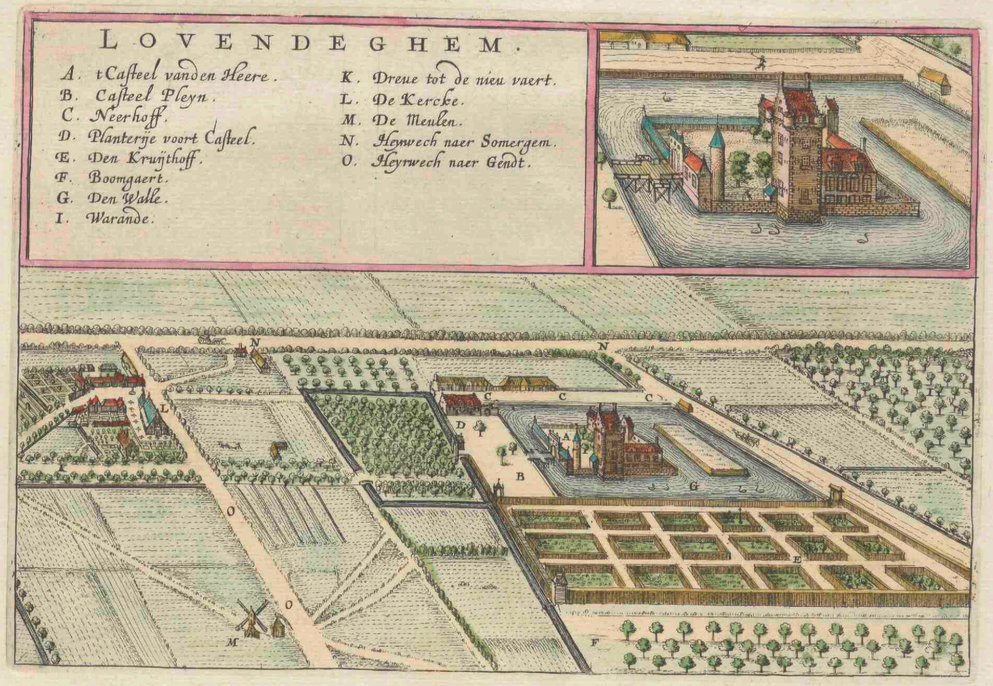
LOVENDEGHEM.
A. tCasteel vanden Heere.
B. Casteel Pleyn.
C. Neerhoff.
D. Planterije voort Casteel.
E. Den Kruijthoff.
F. Boomgaert.
G. Den Walle.
I. Warande.
K. Dreue tot de nieu vaert.
L. De Kercke.
M. De Meulen.
N. Heyrwech naer Somergem.
O. Heyrwech naer Gendt.

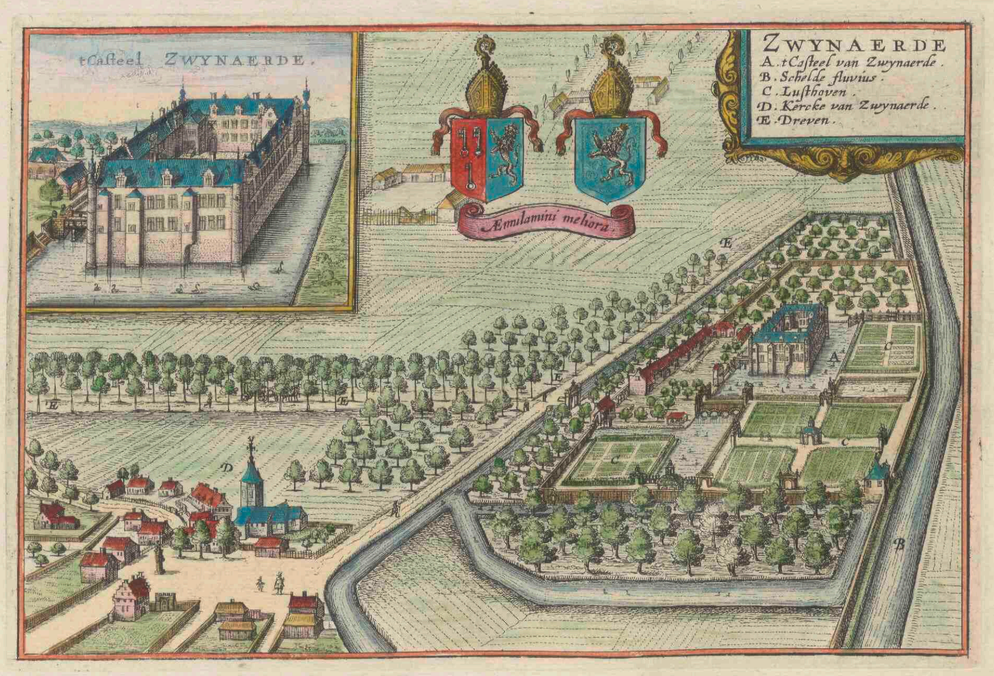
tCasteel ZWYNAERDE.
ZWYNAERDE
A. tCasteel van Zwynaerde.
B. Schelde fluvius.
C. Lusthoven.
D. Kercke van Zwynaerde.
E. Dreven.
Æmulamini melora.

SWYNAERDE.

Kaſteel.

SWYNAERDE, onder de Abdy van Blandin ſtaende, is omtrent een mijl van Gent. D'Abt Arſenius heeft onlangs het Kaſteel, door d'oorlogh verwoeſt, weêr opgebouwt; en 't is heden ſoo heerlijck, dat het waerdigh is een Vorſtelijcke woonplaets te ſijn. Hier heeft gewoont Iſabella, ſuſter van Keyſer Karel, gemalin van Chriſtiernus de tweede, Koning van Denemarcken, derwaerts haer gemael, van de ſijnen verdreven, om ſijn dwinglandy, oock de vlucht nam, en daer Iſabella ſtorf, en in 't Klooſter van Blandin begraven wiert. Swynaerde heeft dickwijls de toevlucht der Abten van Blandin geweeſt, die, van ſieckte oft ouderdom afgemat, van ſorgen ontlaſt willden ſijn, en in d'eenſaemheyt hun vermaeck ſcheppen. Het heeft boſſchen, ackers, en vette weyden, die van de Schelde, de welcke daer ſeer krom loopt, beſproeyt worden. De Kerck is aen S. Nicolaes gewijt. D'Abt van Blandin ſtelt daer in tot Paſtoor de gene, die hy bequaem oordeelt. De grootheyt daer af ſtreckt ſich tot negen hondert bunderen lants.

BLANCKENBERGE.

INdien de Koningen geen onderdanen hadden, soo souhun kroon niet wel bevestight sijn; en indien 'er geen kleyne steden, vlecken en dorpen waren, soo souden de groote steden, van hulp en steun ontbloot, niet soo hoogh in top staen, en soo heerlijck uytmunten. Men moet dan niet soo achteloos wesen, dat men sich vernoeght met te weten hoedanigh de groote steden sijn, sonder in 't voorbygaen t'ondersoeken, hoedanigh oock de kleyne steden, de vlecken en dorpen sijn, dewijl d'eerste niet sonder de leste bestaen konnen. Wy sullen dan tot Blanckenberge komen, 't welck, een kleyn dorp sijnde, van Gramajus *Albimontium* genoemt wordt. Maer de selve Schrijver segt een weynigh daer na, dat dese plaets na Damme van de Hollanders gesticht is, die daer ter wooning aengelockt wierden door de bequame reede der schepen, en door de voorspoedige zeevisschery. Dit dorp wierd met een wal, en met scherpe palen naer de zee, tegen d'onverwachte overval der zee-roovers, omringt, en om dese *Oude naem.* scharpe palen eerst *Scharp-hout* genoemt. Dese plaets kreegh haer hantvesten van de Gravin Margareta, haer statuyten en instellingen van de Bruggenaers, in 't jaer cIↃ ccc xx, en haer Parochie-kerck van de Bisschop van Transmare, die in de naem van de Moeder Maeght gewijdt, en door wonderdaden vermaert is. Ia het scheen dat sy haer volkomen wensch bereyckt had, toen de zee, haer geluck en voorspoet benijdende, en met groot gewelt over de dijcken heen vloeyende, in 't jaer cIↃ ccc xxxiv dese vesting met de kerck soodanigh omkeerde, dat men geen merckteecken daer af siet, behalven dat somtijts, by groot verloop van de zee, de putten aen de strant, die eertijdts met steen opgehaelt waren, te voorschijn komen. Na dese *Nieuwe naem.* ondergang kreegh sy van de witte sant-bergh, op de welck sy gelegen is, een nieuwe naem, en wierd weder opgebouwt, en met een kerck-hof versorght. Men stichte ook in 't jaer cIↃ ccc LVIII een kerck, die op de sondagh voor de vierdagh van Mattheus d'Apostel gewijd wierd. Sy was echter niet soo geluckigh, dat sy weêr met wallen besloten wierdt, hoewel sy d'eer van d'oude steden niet wil verlaten.

Men stichtte daer in de tijt van Hertogh Phi- *Gasthuys.* lippus een Gasthuys; en d'inwoonders, in 't jaer cIↃ cccc xxxIII met het recht der burgers beschoncken, verweerden sich kloeckmoedelijk tegen Iodocus Halewijn, Heer van Uytkercke. Sy hadden oock hun Gilden en ambachten; en het scheen dat hen niets ontbrack, dan de muren, tot welcks bouwing sy door een walvisch, die daer in't jaer cIↃ cccc LXXXIX gevangen wierd, genoodight schenen te worden. Want men omringde haer in de volgende eeuw met een muur, maeckte daer in straten, en een kerck, en sloot haer met poorten, en bracht haer tot sulck een staet, dat sy niet alleenlijck by d'andere steden gestelt moght worden, maer dat sy oock in dese leste inlantsche oorlogh voor 't gewelt van buyten bevrijdt kon sijn.

Michael Gerards, een treffelijck Mathematicus *Geleerde mannen.* oft Wis-konstenaer is sijn geboorte aen Blanckenberge verplicht. Iacob Meyer, een seer getrou Schrijver der geschiedenissen van Vlaenderen, vernoeghde sich hier met de waerdigheydt van Pastoor, schoon hy een grooter eer waerdigh was, ja, om sijn oprechtigheydt, oordeel en waerheydt, met de Mijter behoorde vereert te worden.

THOROVT.

HOewel de overlevering, van hant tot hant overgegeven, om veel redenen verworpen wordt, soo magh sy echter toegelaten worden in de Historie en vertelling der steden en plaetsen, in 't welck d'Ouden, en d'ingebore Schrijvers slof, traegh en onachtsaem hebben geweest, om de dingen, die in hun tijt geschied sijn, aen te teeckenen. Dese *Outheyt.* plaets, indien 't verhael van 't volck waerachtigh is, heeft haer naem gekregen van Thoroaldus, Koning der Cymbren, seven hondert en meer jaren voor Christus geboorte, gelijck Achilles Gassarus in sijn Chronijck by Meyer getuyght. Gallofl. Buzelinus seght in 't eerste sijner Iaer- *Naem.* boeken, *dat Thorhoutum oft Thoraltum in wesen was*, te weten voor de tijden van Clodovæus, Koning van Vranckrijck, *en om sijn gebouwen voor edel, en om sijn marckt en handeling in hooge achting wierdt gehouden: dat de Priester Dommolanus daer quam, om de heylige dienst aen S. Bavo, de geest gevende, te bewijsen.*

Eenige seggen, dat sy de naem van 't bosch van Thoraltus, Koning der Duytschen, gekregen heeft, die, gelijk men segt, seven hondert jaren voor Christus geboorte de scepter gehouden heeft. Seker, de Iaer-boecken dwalen niet, als sy seggen, dat dese plaets voor duysent jaren een vermaerde koop-plaets heeft geweest, en dat 'er eertijdts een marckt was *in de stadt, die Turaltum genoemt wordt, daer jarelijcks groote koopmanschap en handeling gedaen wierdt.* De Schrijver van d'Aldenburghsche Chronijck, tijdt-genoot van Karel de Goede, seght, in 't leven van Balduinus met de Bijl, dat 'er, onder de vier vermaertste Abdyen van Vlaenderen, een was, door Koning Dagobert gesticht, (andere mogen oordeelen oft dit de selve is als de Celle van S. Michael in Torholt, een dorp van Vlaenderen, door de Priester Felix in 't jaer Dcc xLII aen de Bertinensen gegeven) van Keyser Lodewijck aen S. Anscharius, Bisschop van Hamburgh, geschoncken, die daer eenige tijdt lang gewoont heeft, gelijck oock sedert Rembertus, Bisschop van Bremen, die in de selve tijt het spoor en de

MARE GERMANICUM
BLANCO-BERGA
Maritimum Flandriæ oppidulum Piscatione et propugnaculo Regio famosum

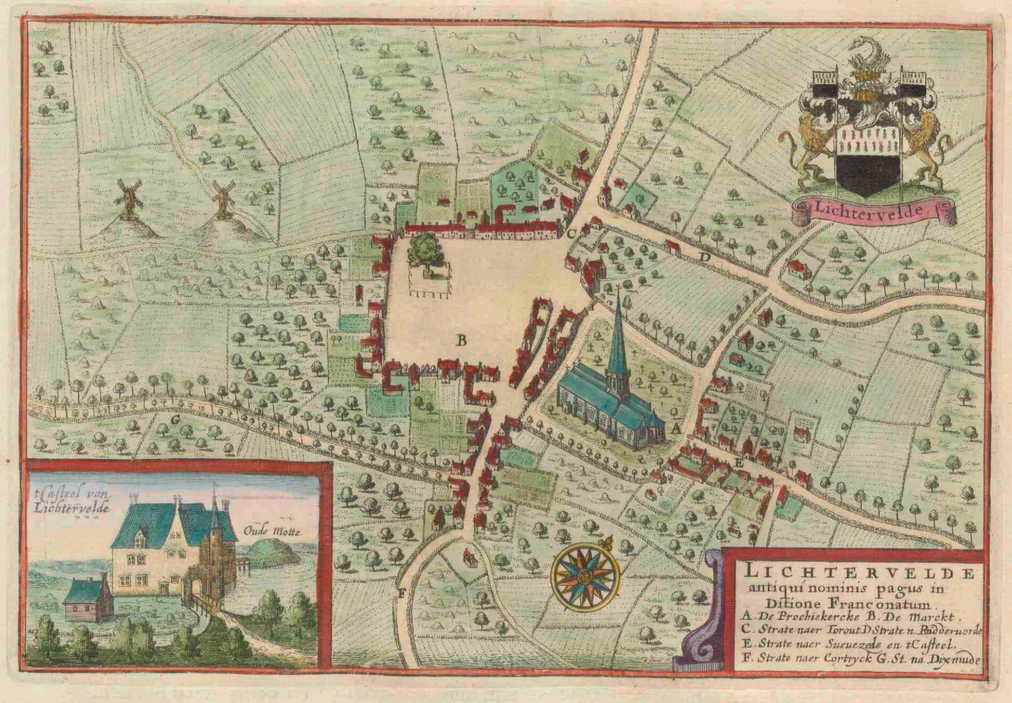
Lichtervelde
t Casteel van Lichtervelde
Oude Motte
LICHTERVELDE
antiqui nominis pagus in Ditione Franconatum.
A. De Prochiekercke B. De Marckt.
C. Strate naer Torout D. Strate n. Ridderuorde
E. Strate naer Sueuezele en t Casteel.
F. Strate naer Cortryck G. St. na Dixmude

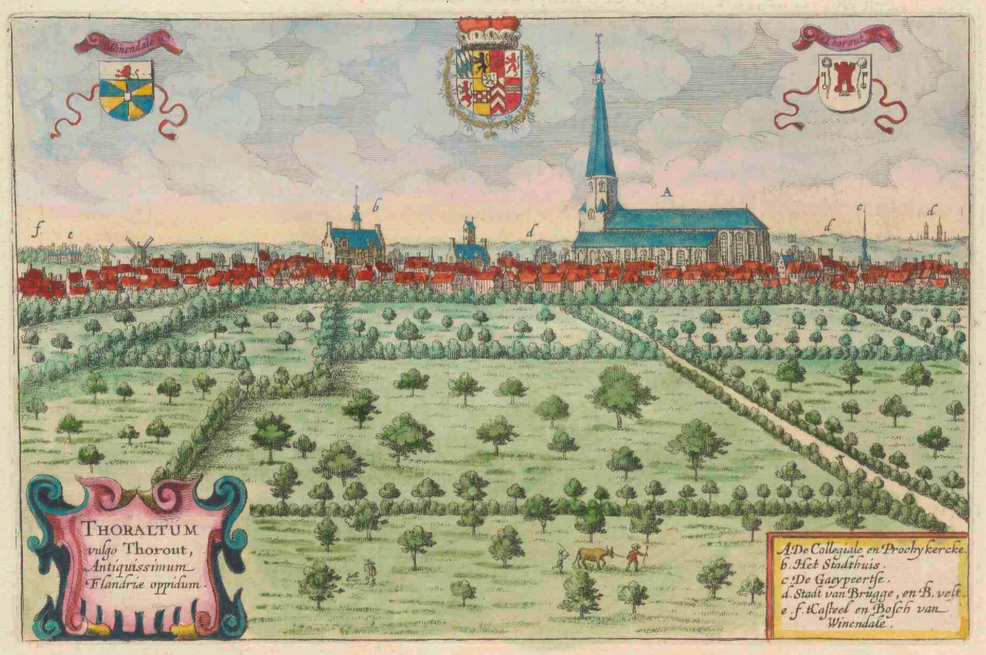
Winendale
Thorout
THORALTUM
vulgo Thorout,
Antiquissimum
Flandriæ oppidum.
A. De Collegiale en Prochykercke.
b. Het Stadthuis.
c. De Gaeypeertse.
d. Stadt van Brugge, en B. velt.
e. f. t Casteel en Bosch van Winendale.

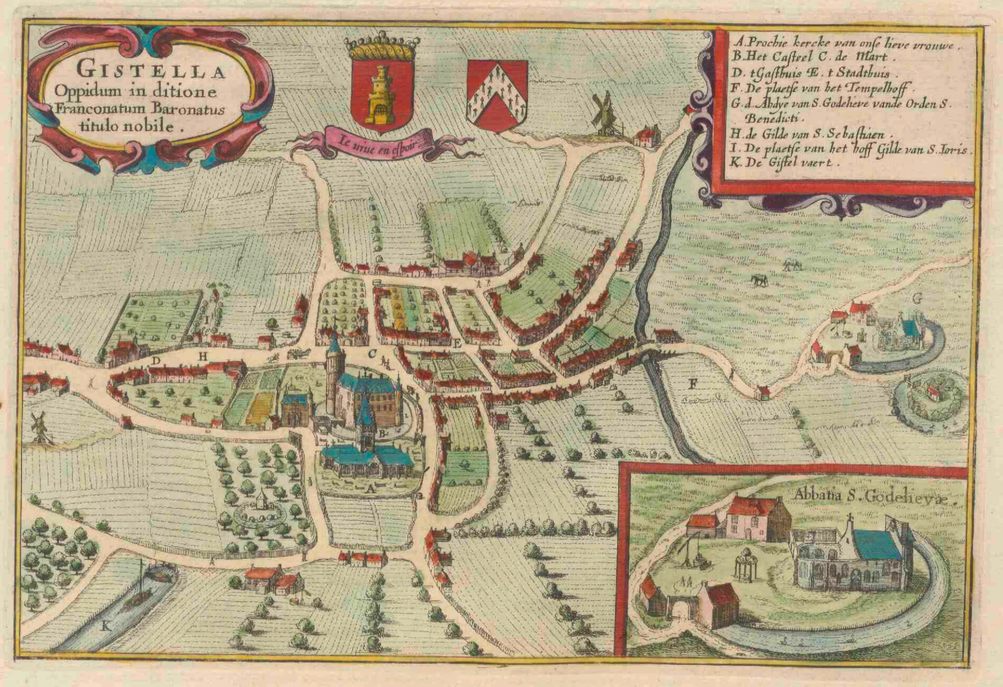
GISTELLA
Oppidum in ditione Franconatum Baronatus titulo nobile.
Ie vrue en espoir
A. Prochie kercke van onse lieve vrouwe.
B. Het Casteel C. de Mart.
D. t Gasthuis E. t Stadthuis.
F. De plaetse van het Tempelhoff.
G. d. Abdye van S. Godelieve vande Orden S. Benedicti.
H. de Gilde van S. Sebastiaen.
I. De plaetse van het hoff Gilde van S. Ioris.
K. De Gistel vaert.
Abbatia S. Godelievæ.

regel van Anſcharius nagevolght heeft. De Hiſtorien getuygen oock, dat d'overblijffelen van de Biſſchop S. Donaes daer eerſt te ruſt gebracht, en ſedert van daer naer Brugge gevoert ſijn. S. Anſcharius, ſeght Miræus in ſijn Chronijck, op 't jaer DCCC XXXIII, Biſſchop van Bremen en Hamburgh, omtrent in deſe tijdt in Vlaenderen, tot het klooſter van Thorolt gekomen, dat van Ludovicus Pius aen hem, tot onderſtant van ſijn leven, toegeeygent was, vondt ter ſelve plaets de jongeling S. Rembertus, die hy in 't klooſter van Thorolt onderwijſen deê, en die hem, wel onderweſen ſijnde, tot een medegeſel, en in 't Biſchdom tot een navolger verſtreckte. Wijders, het blijckt klarelijck dat, tot aen de tijdt van de Noormannen, deſe Abdy in Weſt-Vranckrijck, dat nu Vlaenderen genoemt word, by deeling van erffenis aen Karel de Kale gekomen is: 't welck oorſaeck was dat Anſcharius, door Lodewijck beroepen, verhuyſen moeſt. Niemant kan nu vaſtelijck ſeggen, op wat plaets het klooſter geſtaen heeft: en men vindt by de Thorouters geen gedachtenis van Rembertus, die echter hier geboren en geſproten was, en oock niet van Anſcharius; vermits door d'overvalling en 't gewelt der woeſte volken alles ſoo verwoeſt is, dat nauwelijcks de namen der plaetſen overgebleven ſijn.

Na 't vertreck deſer woeſte volcken kreegh dit vleck nieuwe krachten door de miltdadigheyt der Vorſten; want hoewel ſy van muren ontbloot was, ſoo behield ſy echter, in Iunius en in Iulius, haer Iaermarckten, die ſeer vermaert waren, om de groote menighte der paerden, die daer te koop gebracht wierden. Sy wierd oock beſchoncken met een Meeſterſchap van laken-maken, en met een laken-marckt, door Balduinus d'Yſere. 't Is aenmerckens-waerdigh dat, in de tijt van deſe laken-marckt, die acht dagen duurde, de burgers hun winckels niet mochten openen. De Graef van Elſas beſchonck deſe plaets met treffelijcke hantveſten en vryheden, Robert de Vries met een kerck, die aen de heylige Petrus gewijdt wierd, en Gravin Margareta met een Gaſt-huys. Sy wierdt ſonderling vermaert door 't voorbeelt, verdienſten, en wonderdaden van de heylige Achas, een jongen van ſeven jaren, die in 't jaer cIↃ cc xx van de doot wechgeruckt wierd, en die, naer de getuygenis van Cantipratenſis, ſijn tijdt-genoot, in deſe plaets geboren was, en die, voor ſijn jaren een mannelijcke ſorgvuldigheyt betoonende, en dappere daden uytrechtende, vijf jaren lang het kleet der Franciſcaners, dat hy miſſchien geſien hadt, met groote begeerte verſocht, de ſijnen met een meer dan mannelijcke wijsheyt onderwijſende, beriſpende, en vermanende. Toen hy, op ſijn uytterſte leggende, het H. Sacrament, dat hy verſocht, niet verwerven kon, uyt oorſaeck van ſijn jonckheyt, ſtorf hy met klagende woorden aen Godt: en 't gene, dat in hem voor een waer-teecken van heyligheyt geacht moght worden, is dat niemant aen ſijn graf de hondert negen-en-twintighſte Pſalm geheel kon uytſeggen, gelijck Cantipratenſis belijdt bevonden te hebben, in ſijn 28 capittel. *S. Achas.*

In de Collegiate en Parochiale kerck is een gebroederſchap van de heylige maeght Maria, in de Hoeck genoemt, in 't welck eertijdts veel namen ingeſchreven waren. Daer ſijn oock twee Gilden, te weten van S. Ioris, en van S. Sebaſtianus, die hier, gelijck anderen in andere plaetſen, hun voor-rechten en oeffeninge hebben. In de Collegiate kerck ſijn geſticht ſeven Canonicale Prebenden, met ſoo veel Capellanyen, hoewel eenige ſchrijven dat hier acht Canonikſchappen geſticht ſijn, maer t'onrecht, gelijck uyt het oudtſte regiſter, dat het getal der Prebenden begrijpt, aengeweſen wordt door de nieuwe Prooſt van de kerck, Valentinus Clayſmannus, een oprecht man, en van voortreffelijke deucht. 't Oude boeck der verhandelingen ſchijnt oock aen te wijſen dat ſeven Capellanen yder Canonick in de Goddelijcke dienſt gedient hebben, dewijl hy d'een Petrus, d'ander Paulus, de derde Iohannes Capellaen, naer de bynamen der Canonicken, noemt. Maer d'achtſte van hen, die de Prooſten bediende, was d'opperſte, en wierdt Capellaen van de Prooſt genoemt. *Gebroederſchap van de heylige Maria.* *Gilden.* *Canonicken.*

Marckten.

LICHTERVELDE.

DEſe Oude, die ſeyde dat hy liever d'eerſte van ſijn dorp, dan de leſte van Romen wilde ſijn, trof deſe ſaeck ſeer wel, vermits 'er dorpen en vlecken ſijn, die (de wallen en tegenweer uytgeſondert) niet in ſchoonheydt en treffelijckheydt voor de ſteden wijcken. Daer by, het gaet niet met de hierarchie en heerſchappy der menſchen, gelijk met die van d'Engelen, van de welck de leſte van een hooger heerſchappy, en d'eerſte van de volgende en mindere ordeningen is. Seker, daer is verſchil tuſſchen d'Overigheydt van een dorp, en de ſlechtſte ambachts-man van een ſtadt. Wy ſullen dan Lichtervelde uytſpreecken voor een vermaert dorp, dat noch een oude naem heeft, omtrent vier mijlen van de ſtadt Brugge gelegen. Het was eertijdts beter om te aenſchouwen, toen het door ſijn Slot en Heerenhuys vermaert was, 't welck, gelijck veel andere in Vlaenderen, door 't gewelt van d'oorlogh neêrgevelt is. Het heeft boulanden en boſſchen in de geburige plaetſen van Mirecetum, het grootſte van geheel Vlaenderen, 't welck ſy gemeenelijck *het Bulscampvelt* noemen. Dit dorp heeft met veel andere heerſchappyen van Vlaenderen dit gemeen, dat het eerſt beſeten wierdt door een geſlacht, dat de ſelve naem van Lichtervelde voerde, en in 't welck nu eenige hondert jaren lang, tot aen deſe dagh, d'eer van een onbeſproke deucht, en de roem van de voorouders, met een volkomen en onbewegelijcke trou tot Godt en ſijn Vorſten gebleven is. De Heerſchappy is ſedert van deſe over-gegaen aen geſlacht van Halewijn, Nevele, Boetelins, Heeren *Gelegenheyt.*

Heeren van Heule, (in 't welck sy lang gebleven is) Claerhout, Haveskercke, en Maulde Heeren van Mansart. Wielandus spreeckt van dese heerschappy in deser voegen: *Ter Burgh van Brugge sorteeren vier principale Banieren hooge Iusticiers, te weten, Ghistele, Maldeghem, Lichtervelde, en Merkem.* D'Abt van S. Bertin heeft hier de noeming van 't Pastoorschap, gelijck Rogier, erfgenaem en Heer van Lichtervelde, in 't jaer cIↃ cc lxxv, in sekere brief, van dese saeck geschreven, belijdt; 't welck oock by de Bertinianen noch te vinden is. De tegenwoordige Heer heeft de noeming van 't Capellaenschap tot d'autaer van de H. Maeght Maria, en de helft van de was, die op Lichtmis dagh in dese kerck gemeenelijck geoffert word; gelijck dit onder d'andere hantvesten van dese heerschappy getelt word. Dese heerschappy is een Leen, gelijck Wielandus oock te voren aengewesen heeft, om dat sy onder de Burght van Brugge bestaet. Sy heeft selve andere leen-goederen onder sich, die tot 72 getelt worden, en onder dese oock de heerschappy van Kools-kamp, die door Iacobus van Lichtervelde gekocht wierdt in 't jaer cIↃ ccc xc, gelijck Richardus van der Berst belijdt, dat hy aen 't Hof van Lichtervelde verbonden is, 't welk door brieven van d'eerste Mey in 't selve jaer bevestight wordt. Dit dorp houdt hoogh, middel en laegh gerecht, en stelt seven Schepenen, aen welcke veroorloft is van alle saken kennis te nemen en t'oordeelen, die van alle d'Overigheden van dese stadt ondersocht mogen worden, die men echter niet van elders neemt. Het stelt oock een Opper-Schout, die onder sich stellen magh een Onder-Schout, Schrijver en Amman, Toesiender der wegen, besorgers der inkomsten, en andere dienaers en ampt-lieden van 't Gerecht. De Heer heeft oock vryheyt tot jagen, tot de valcken-vlucht, en tot de visschery, aen de welck oock de verbeurten oft gelt-boeten behooren. Dese heerschappy is oock met een weeck-marckt verciert.

Getrocken uyt 't boeck, met de hant geschreven, 't welck t'Yperen, by de Heer van Vellenaer is.

Gerecht.

Schepenen.

GHISTELLE.

HEt gaet dickwils met de voorspoet, gelijck met de schakels van een keten, die sich aen malkander houden, gelijck het geluck en de voorspoet van de stadt van Gistelle klarelijck betoont. Want soo haest als sy haer naem van Stalle, en oorsprong van 't kasteel hadt, verkreegh sy haer vryheyt van Karel de Goede, haer hantvesten van Guido Dampierre, haer eer van haer Meesters; en haer wallen en af-sluytingen van haer edelen, in 't jaer cIↃ cc lxxx. Sy verkreegh haer tweede verstercking van Lodewijck van Nevers in 't jaer cIↃ ccc xxiv, de delving der graften van haer Raet, in 't jaer cIↃ ccc xxxiv; en de burgers begonnen de muren, die te voren al voorgenomen waren, in 't jaer cIↃ IↃ xi te bouwen: in voegen dat het schijnt dat sy by eeuwen toegenomen heeft, en by trappen tot dese hoogheyt is gekomen, dat sy genoemt, bevrijdt, bewalt, versterckt, besloten en ten deel bemuert is. Sy heeft onlangs gevoelt, en gevoelt noch heden de vruchten van d'oorlogh. Sy vertoont echter noch 't kasteel, een gedenckteecken van d'oude voortreffelijckheyt, met de gebouwen, die dagelijcks veel herbouwt worden. Het heeft meer dan vier hondert jaren in sijn grootheydt gestaen, en is met graften, en met een wal omringt, en dieshalven een bequame en heerlijcke plaets voor haer meesters, die eertijts, onder de voornaemste van Vlaenderen gerekent, ontfangers van de tol van Brugge waren, 't welck hen verplichtte de zee van zeeroovers suyver te houden. Dit geslacht is noch in wesen, schoon de heerschappy by huwelijcken aen de geslachten van Bethune en Lutzenburgh gekomen is. Dese heerschappy is onlangs, in 't jaer cIↃ IↃ xlv, door de Heer van Brienne en Ligny, Antonius van Lutzenburg, en Margareta van Savoyen, sijn gemalin, verkocht aen Ioan Karel Affettati, uyt adelijck geslacht van Cremone, in welcks nakomelingen en naem het gebleven is. Antonius verkocht dese heerlijckheydt, om sich van de gevangenis te verlossen, daer in hy in 't jaer cIↃ IↃ xliv ingevallen was. Het Baroenschap word in de tafelen van verkooping genoemt: *De Baronny, 't lant en de heerschappy van Ghistelle.* D'oude Heeren van dese plaets hebben vermaert geweest, en onder d'andere Bertulphus, stichter van de vadermoort, van de knechten tegens Godelieve sijn gemalin, in 't jaer cIↃ lxx, bedreven. Maer seker, 't berou overtrof het misdrijf: want sijn leetwesen daer over was soo groot, dat hy, om dit schelmstuck te boeten, sich in d'Abdy van S. Wijnock begaf, daer hy de kleeding van een Monick aentrock, en sijn sonden beweende, gelijck sijn gedurigh vasten, op de kniejen leggen, en andere teeckenen van een heylsaem berouw aenwesen. De Heeren van dese plaets besitten een drievoudigh recht, maken een Raet van Schepenen, en hebben 't recht van de jacht, en een leen-hof. Dese plaets heeft drie Schutteryen, die alle brieven van hun hantvesten en instellingen hebben. D'ambachts-lieden sijn in acht gilden verdeelt, van de welcke de Sayet-werckers d'eerste sijn. Sy hebben een vaste marckt, die hen van Keyser Karel bevestight is, gelijck oock een andere marckt in November, behalven noch de weeck-marckt. De kerck der Maeght Maria wierdt, in 't jaer cIↃ c xviii, door Bisschop Lambert bevolen aen Alardus, toen Prior van S. Andries by Brugge, daer een uytgesonden wierd, om de Goddelijcke dienst op dese plaets te bevorderen: gelijck geweest heeft Drogo, de Schrijver van 't leven van Godelieve, Martelares, en van de wonderdaden, die sy tot aen haer begraffenis gedaen heeft. Dit was oorsaeck dat men, met believen der Graven, en van de Bisschop, en met de goederen van Bertulphus de vader-moorder, een Abdy van Maeghden, van Benedictus ordening, daer by oprechtte. Men toont daer noch een put, welcks water de siecken, daer af drinckende,

Naem.

Vyt de registers van sijn geslacht, die de Heer Cesar van Affaytati heeft.

Rechten en hantvesten.

Schutteryen van S. Sebastiaen, S. Ioris, en S. Godelieve.

Iaermarcktten.

Gasthuysen.

kende, somtijts gesont heeft gemaeckt, en noch dickwijls een selve kracht betoont. Het Gasthuys, dat buyten de stadt stont, is met believen van de Paus in de stadt gebracht door de Heer Iohannes Carolus Affettati, die de gront daer toe gaf, en de huysen op sijn kosten stichtte. Maer het wierdt sedert met dit vleck door het vuur verdelght; en men verhoopt dat het allengs weêr opgerecht sal worden, vermits 'er jarelijcksche inkomsten hier toe geschickt sijn.

Ick bevindt dat 'er noch een Sieckhuys en een huys der Melaetschen heeft geweest, in 't lant, dat daer rontom seer vruchtbaer is: maer ick heb van d'oorsprong en 't begin daer af niets konnen vernemen. Het blijckt echter dat sy door Iohannes van Gistelle, en door sijn voorouders, haer oorsprong hebben. Hier is geboren

Drogo.

de Monick en Priester Drogo, die aen Radbodo, Bisschop van Noviomense, en van Doornick, het

S. Godelieve.

leven en de doot van Christi Martelares Godelieve geschreven heeft, de welcke door twee knechten van Bertulphus van Gistelle verworght wierdt, door 't gebiet van Bertulphus, gemael van Godelieve; want hy deê dit ten believen van sijn moeder, die haers soons wijf lastigh viel, en haer soon soo aenstoockte, dat hy sijn gemalin deê verworgen, die schoon, en van d'edele stam van Lonford gesproten was, en sich niet met kostelijckheden vercierde, maer de Godtvruchtigheyt en liefde tot haer voornaemste doel hadt. Indien ghy breeder bericht hier af begeert, soo besie Iohannes Molanus in de geboorte-dagen der heyligen van Nederlant, op de seste dagh van Iulius. Surius heeft de Historie van Drogo meê by sijn wercken ingevoeght. M. Antonius Delrio maeckt oock gewach van Drogo, lib. 6 Disquisitionum Magicarum cap. 2, sect. 1, q. 2. Twee sermonen aen Koning S. Oswaldus verhalen oock van *Drogo*, van Monick te Bergen tot Bisschop van Terrouaen gemaeckt. Besie de selve Molanus op de vijfde dagh van Augustus. Dese heerschappy wierdt, in 't jaer cIↃ IↃ XLV, van Antonius van Lutzenburgh verkocht aen

Heeren.

Iohannes Karels van Affaytatis. D'oorsaeck hier af was dat Antonius, Maerschalck van 't Fransche leger sijnde, dat in die tijdt tegen Keyser Karel oorlogh voerde, van sijn waerdigheydt, door de selve Keyser, berooft wierdt, om dat hy, Heer van Gistelle, en onderdaen en Leen-man van dese Vorst, de wapenen tegen sijn meester aengetast hadt, dewijl Gistelle, in leenschap van 't kasteel van Brugge, aen de Graef van Vlaenderen behoorde. Maer toen de voorgenoemde Antonius in de handen der Keyserschen was gekomen, en in 't kasteel van Vilvoorden gevangen wierdt gehouden, bewees de Keyser noch aen hem dese genade, dat hy, sijn heerschappy van Gistelle verkoopende, sijn rantsoen daer uyt vergaderen sou. Op dese voorwaerde wierd dan de heerschappy verkocht aen *Iohannes Karels van Affaytatis*, van de welck sy aen sijn oudtste soon, *Iohannes Franciscus*, is gekomen. Maer toen dese, sonder kinderen na te laten, in Italien gestorven was, quam dese heerschappy in handen van *Cosmus van Affaytatis*, jonger broeder, om dat by eedt bedongen was, dat de gene, die in Nederlant bleef, alleenlijck dese Heerlijckheyt sou besitten. Van Cosmus is dese heerschappy gekomen aen sijn soon *Cæsar*, onlangs Heer en Baron van Gistelle, een man van hooge achting om sijn voortreffelijckheyt en deucht. Dese trouwde tot gemalin *Magdalena de Camargo*, de dochter van *Lodewijck*, Colonel der ruyters, een strijdtbaer man. Twee der sonen, uyt dit huwelijck gesproten, wierden, om dat sy treffelijcke daden in Duytslandt bedreven, daer d'een, te weten *Theodorus van Camargo*, Colonel van twee regimenten, en *Gabriel*, Colonel van een Duytsch regiment was, tot Baronnen van 't Keyserrijck door de Keyser verklaert. Maer sy, met groote dapperheydt voor de Keyser en 't Catholijck geloof strijdende, sijn beyde gedoot. Maer hun broeder, *Iohannes Baptista*, Capiteyn van die ruytervaen, over de welcke sijn vader een lange tijt geboden heeft, is tegenwoordigh noch in dienst van de Catholijcke Koning, daer in hy groote dapperheyt betoont. De Heerlijckheyt van Gistelle heeft vrye jacht, vrye valcke-vlucht, visschery en konijnen-vangst deur 't geheel *Ambacht van Gistelle*; 't welck tien Parochien in sich begrijpt, te weten, *Gistelle*, *Sevecote*, *Moere*, *Sande*, *Kapelle*, *Westkercke*, *Roxhem*, *Ettelghem*, *Bekem en Sarkem*. Het wordt te leen gehouden van de burght van Brugge, van de welcke by leenrecht meer dan twee hondert andere leenen gehouden worden, die in 't gebiedt van Gistelle, en in d'andere plaetsen van Vlaenderen gelegen sijn. 't Eerste is de stad van Gistelle selve, met het selve gebiet en gerecht, 't welck eertijdts de Graven van Vlaenderen daer in gehadt hebben. De Heer stelt daer in de Schout, en d'andere Bedienaers van 't gerecht, die de rechten en hantvesten van de plaets moeten hanthaven en voorstaen. Hy stelt oock, oft self, oft door sijn Gemachtighden, Burgermeesters, Schepenen en Raetsheeren, jarelijcks, oft als het noodigh bevonden wordt. Dese nemen kennis van de criminele en civile saken, senden de misdadigen in ballingschap, soo wel buyten 't geheel Graefschap van Vlaenderen, als buyten 't gebiet van Gistelle, en verwijsen in gelt-boeten, tot profijt en voordeel der Heeren van Gistelle, die oock een deel der Grut (sekere tol op 't bier) hebben, welcks ander deel eertijdts de Heer van Gruthuysen, en nu de Graef van Vlaenderen geniet. De Heer van Gistelle heeft oock recht van impost op alle dranck; 't welck echter van d'inwoonders voor sekere somme gelts afgekocht word. En hoewel dese heerlijckheyt in 't gebied van 't Franconaet is, welcks Overigheden oock met de leste en hooghste straf straffen, soo magh echter dese Heer vryelijck sijn recht plegen. Hy heeft oock tol en schatting in Gistelle, en in sijn Ambacht, met het selve recht, daer meê het eertijts aen de Graef van Vlaenderen behoorde. Om kort te gaen, hy besit alle rechten en vryheden, die de selve Graven eertijdts in dese stadt, en in dit gebiedt gehadt hebben. Eyndelijck hy heeft de voorsitting (welcke plaets hy self bekleedt, oft door sijn Gemachtighden doet bekleeden) in 't aenhooren der rekening van al d'inkomsten van de selve stadt.

Vrye jacht.

Vyt de Catalogus oft lijste der leen-goederen, onder de Ridder Philippus, Heer van Ognies, Watene, Neule, &c. opperste Schout der Bruggenaers en Frankonaten, uytgegeven in't jaer 1556.

BOESINGEN.

Gelegenheyt. BOESINGEN is niet meer dan een mijl van Yperen, naer 't welck men langs een ſchoone wegh, met keyſteenen gevloert, gaet.

Kerck. De Kerck van deſe plaets heeft, onder haer beſondere vercieringen, een treffelijcke toren, over meer dan 400 jaren geſticht, gelijck 't opſchrift, aen de top gehecht, aenwijſt. Deſe kerck voert de naem van d'Aerts-engel S. Michiel; en ſtont eertijdts onder 't Patroonſchap, en de beſcherming van de Prooſt, en nu van de Canonicken van S. Martijn t'Yperen. Het geſlacht der Halewijns heeft voornamelijck ſijn miltdadigheyt aen deſe kerck getoont. De Graven van Vlaenderen hebben eertijdts dit vleck waerdigh genoegh gekent om dat met een gilde, de naem van S. Ioris voerende, te beſchencken; welcke plaets het geſlacht van Belle beſat, tot erkentenis en vergelding van een dappere daet in ſekere ſtrijt, gelijk men verhaelt. Dit gilde heeft ſich met andere gilden verbonden, die oock met groote vryheden en voorrechten in Elverdinge, Langemarcke en Stavele opgerecht ſijn, aen de welcke, onder andere dingen, veroorloft is, dat ſy pijlen, met ſcherp beſlagen, uytwerpen mogen. De Heer van deſe plaets heeft daer onlangs noch een Gebroederſchap opgerecht, onder d'aenroeping van onſe lieve Vrou van Lorette. Dit vleck is rijck van bou-en weylanden; en 't gene, dat haer ſoo aengenaem als bequaem en dienſtigh maeckt, is de deur-tocht van de vloet, die, van Yperen komende, haer in twee deelen ſcheyd, en van d'inwoonders met ſchuttingen en ſchut-deuren opgehouden wort, om 't gemack, en de dienſt daer af beter te genieten. De heerſchappy van deſe plaets heeft eertijdts in handen van verſcheyde geſlachten geweeſt, en eerſtelijk onder 't geſlacht van de gene, die voor deſe de bynaem van Teſtard voerde. Sy ging van daer over in 't geſlacht *van Belle*, by 't welck het ſich ſo wel bevond, dat het meer dan 400 jaren in deſe ſtam bleef. Maer toen 'er mannelijcke erfgenamen ontbraken, quam het van deſe ſtam aen 't geſlacht *van Bride*, door het huwlijk van *Iolanthe van Belle*, met *Roeland van Bride*. Maer na dat Olivier van Dixmuyden *Wilhelmina van Bride*, erfgenaem van deſe heerſchappy, getrout had, geraeckte ſy oock uyt het geſlacht *van Dixmuyden* aen de ſtam der *Halewijns*, door het leſte huwelijck van *Catharina*, *Oliviers* dochter, met *Iohannes van Halewijn*, Heer van Rouſſelrie, de derde ſoon van de Heer van Halewijn. Deſe heerſchappy bleef noch niet in deſe ſtam, maer verhuyſde oock daer uyt, en quam, door een tweede huwelijck, in handen van *Maximilianus de Witthem*, van Borſele genoemt, Baron van Bouterſem; daer na van de *Witthems*, aen de Heeren van Bergen op Soom, en van deſen aen *Iohannes Franciſcus de Cuſance*, Baron van Beauvois, diens gemalin *Erneſtina de Witthem* was. Deſe Iohannes verkocht de voorgenoemde heerſchappy aen *Adolf de Trompes*, Heer van Weſthove, Gheluwe, &c. Soon van *Iohannes*, die Preſident van de Reken-kamer te Rijſſel, en een oprecht man heeft geweeſt; na de welck ſy noch heden beſeten wordt van *Iohannes Gaſper de Trompes*, Adolfs ſoon, met veel groote rechten en voordeelen. *Voorrechten.* De Heer van deſe plaets word voor d'outſte onder de Vaſſalen en onderdanen van 't ambacht van Yperen geacht, en heeft door de geheele Parochy een vrye jacht en vogel-vangſt. Dit vlek heeft hoogh, middelbaer en laegh recht, een Schout, ſeven Schepenen, en d'Amman, die de bedienaer van 't gerecht is: oock recht der verkoopingen op de leengronden; gelijk ook recht van 't Fiſcus, door Iohannes, Hertogh van Bourgondie, toegeſtaen, en aen *Colard van Halewijn*, Heer van Boeſingen, om ſijn dienſten, door Philippus ſijn ſoon, en in 't jaer CIↃ CCCC XCIV, door ſlotvonnis van de landtſchappelijcke Raet van Vlaenderen beveſtight. Deſe plaets is ſeer out, en herberghde eertijts een machtigh Heer, gelijck Meyers woorden, op 't jaer van onſe ſaligheyt 804, aenwijſen, daer hy ſeght: *Soo haeſt als de Vorſt Lydericus de beſtiering aengenomen had, keerde hy ſijn gedachten tot de ſuyvering van 't landtſchap, tot de veyliging der wegen, en tot d'uytroeying van de roverij. Hy bedwong met groote dapperheyt Milo en Iacobus, twee broeders, van Lauwa geſproten, Hugo van Longemarck, Lando van Elverdinghem, Teſtardus van Boeſingen, Burchard van Machone, Hervinus, van Landen gebynaemt, en ſeker man van Steenvoorde, de Stoute gebynaemt, die van vele de Overſten der roovers genoemt wierden.*

S. Ioris Gilde.

Gebroederſchap van de Maeght van Lorette.

Verſcheyde Heeren.

Deſe plaets was oock eertijts met een treffelijck en ſterck kaſteel verciert, dat op ſekere tijt een gewapent leger van ſes duyſent mannen durfde verwachten, van 't welck ſy oock, met de kerk, verbrant wierd. En hoewel men deſe veſting weder uyt haer aſch en puynhopen opgebout had, ſoo wierd ſy echter onlangs, in de beroerten van Weſt-Vlaenderen, van die van Yperen weêr neêrgeworpen. Doch dit kaſteel wort nu door de voorgenoemde Heer van Boeſingen, Iohannes Gaſper, dagelijcks, met groote koſten weder opgebout. *Kaſteel.*

ROVSSELARE.

Gelegenheyt. ROVSSELARE is een ſeer luſtigh en welbeplant vleck, dewijl het als 't middel-punt en 't hart van Vlaenderen is; want het light niet meer dan drie mijlen van Yperen, en omtrent vier mijlen van Cortrijck en Dixmuyden, in een luſtige plaets, en geſonde lucht. D'ommegang en wandelingen ſijn 'er ſoo veel t'aengenamer, om dat ſy beſet is met veel groene hoven, boſſchen, beemden, en ackers, die byna alderhande vruchten in groote overvloet voortbrengen. Verſcheyde geſchriften, in de klooſters gevonden, wijſen aen dat deſe plaets ſeer out moet ſijn. *Ouderheyt.*

Vlaenderen.

Prætorium D. Joannis Casparis
de Trompe Toparchi de
BOESINGHEN.
In Castellania Iprensi.

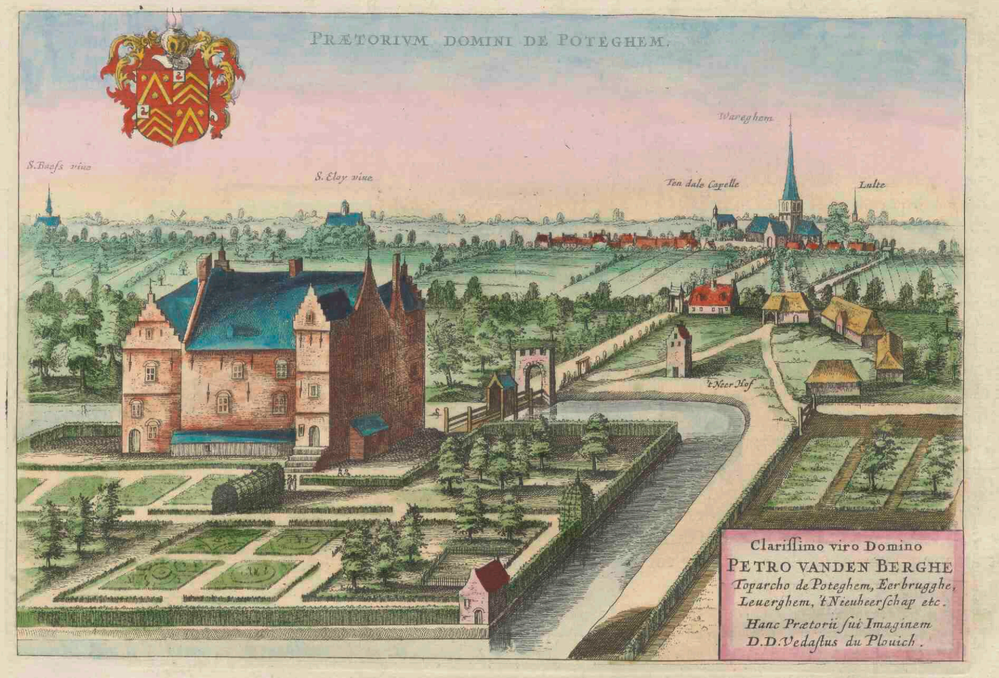
PRÆTORIVM DOMINI DE POTEGHEM.
Wareghem
S. Baefs vinc
S. Eloy vinc
Ten dale Capelle
Lulte
't Noer Hof
Clarissimo viro Domino
PETRO VANDEN BERGHE
Toparcho de Poteghem, Eerbrugghe,
Leuerghem, 't Nieuheerschap etc.
Hanc Prætorii sui Imaginem
D.D. Vedastus du Plouich.

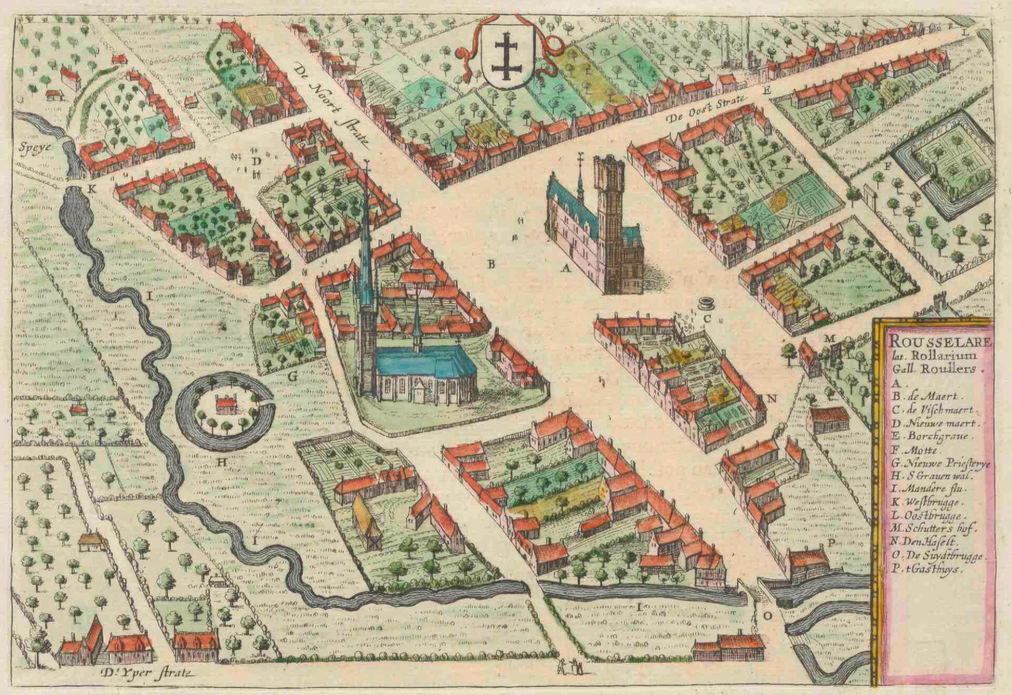
De Noort Straet
De Oost Straet
Speye
D'Yper straet
ROUSSELARE
lat. Rollarium
Gall. Roullers.
A. B. de Maert.
C. de Visch maert.
D. Nieuwe maert.
E. Borchgraue.
F. Motte.
G. Nieuwe Priesterye
H. S Graues wal.
I. Mandere stu.
K. Westbrugge.
L. Oostbrugge.
M. Schutters hof.
N. Den Hasselt.
O. De Suydtbrugge.
P. t'Gasthuys.

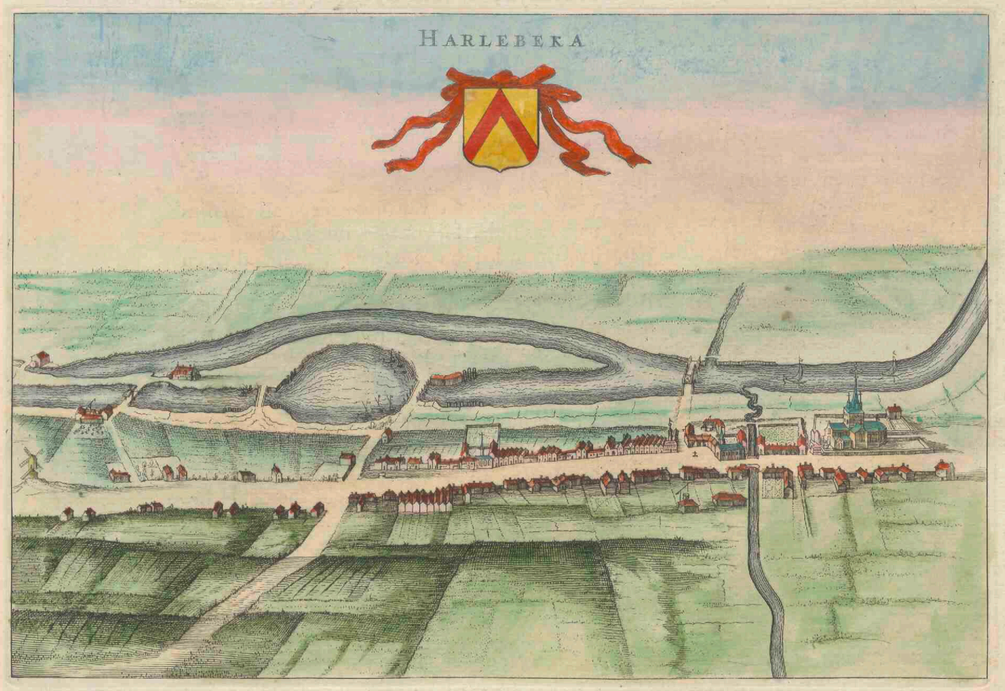
HARLEBEKA

Karel de Kale noemt haer *Roſſar in't land der Menapiers*. Ludovicus Pius, van het dorp ſprekende, dat Mempiſcus genoemt word, ſeght, in de machtbrief van 't geſchenck, aen 't Elnonenſche klooſter gedaen: *Ter plaets, Roſlar genoemt*. En ſeker, deſe plaets, eertijts Mempiſcus, oft Menapiſcus genoemt, uyt oorſaeck van de Menapiers, oude inwoonders van Vlaenderen, is een vleck, in 't midden tuſſchen Vlaenderen en de Nerviers. Daer is een treffelijcke weeck-marckt, daer eertijts een groote menighte lijnwaet verkocht wierd. *Sy is*, ſeght Marchantius, *niet een van de minſte in grootheyt, geſtalte, en achting, daer oock op de Iaer-marckt, die men in September houd, groot gewin gedaen word*. Dit is oock geen kleyn gemack voor dit vleck, dat de beek Mandere, die daer by haer oorſprong heeft, en haer loop deur Iſeghem, Engelmunſter en Wacken neemt, ſich ſoo bequamelijck in de rivier de Leye vervoeght, dat ſy door deſe middel dienſtigh is om de waren en koopmanſchappen herwaerts en derwaerts te voeren. Maphæus ſpreeckt in ſijn Chronijck, in 't 15 boeck, van deſe plaets in deſer voegen: *Toen in 't jaer 957 Arnoldus geſtorven was, begroef ſijn ſoon, Balduinus genoemt, Graef van Vlaenderen, ſijn vader in 't klooſter van S. Petrus, en boude en verſterckte veel ſteden, gelijck Yperen, Dixmuyden, Wijnox-bergen, Bourburgh, Aerdenburgh, Duynkercken en Rouſſelare*. Meyer verhaelt, op 't jaer 958, deſe woorden: *Arnulfus, van ouderdom overladen, ſtelde ſijn ſoon Balduinus in 't bewint der ſaken, en noemde hem Graef van Vlaenderen*. De Schrijvers getuygen, dat deſe een ernſtig, naerſtigh en voorſichtigh man heeft geweeſt, en dat *van hem Yperen, Veurne, Bergen, Borburgh, Dixmuyden, Aldenburgh, Rodenburgh, Rouſſelare*, met veel andere plaetſen, *verbetert, en in beter ſtaet gebracht ſijn*, vermits ſy door d'overval der Noormannen verwoeſt waren, en *dat hy oock de koophandel vermeerdert heeft*. Uyt deſe bygebrachte geſchriften blijckt klaerlijck, dat dit vleck Rouſſelare out van naem is, en wetten en voorrechten der ſteden heeft, met het welck, en onder welcks gebiet, het Ambacht van Rouſſelare, Cleven in Langemarck, en het hof tot Iſeghem, in de gewoone en boven-gewoone ſchattingen, door de Vorſt van Vlaenderen verſocht, 't hare opbrengen. Daer is in dit vlek een Pretor oft Baljuw, die de Heer, en een Schout, die d'Ondergraef van deſe plaets vertoont: ſeven Schepenen, daer af d'eerſte Burgermeeſter genoemt wordt, oock een Penſionaris, oft Raetsman, en een Schrijver. Deſe Overigheydt heeft macht over alderhande ſaken van 't Gerecht, ſoo in criminele, als in civile gedingen. Sy heeft oock, met tuſſchen-koming van de ſtemming des Heers, gelijcke macht in d'inſtellingen van de politie, en burgerlijcke beſtiering, en in de keuren van andere ſaken, tot het gemeene nut, ſoo wel de gene, die de gerechtigheyt, en de middel van te rechtsvorderen aengaen, als in andere dingen, na vereyſch van tijt en ſaken; en mogen die verminderen, vermeerderen, en ook veranderen, met ſodanige ſtraffen, boeten en verbeurten, als recht en billickheyt vereyſſchen. Sy hebben oock, met toeſtemming van de Heer, recht en macht om jaerlijcks ſeven mannen te verkieſen, die de rechten en vryheden van het volck voorſtaen en beſchermen, en, met macht van vonnis te ſtrijcken, by de gedingen van de Gemeente ſijn. D'Overigheyt verkieſt oock een Schatmeeſter, en noch een ander, die d'inkomſten en ſchattingen van 't vleck ontfangt, en naer 't bevel van de Raet weêr uyt-telt. De ſelve Pretor oft Baljuw, Burgermeeſter en Schepenen, als opperſte beſchermers van de goederen der weeſen van dit vleck, ſtellen oock vier mannen, en een Greffier oft Schrijver, tot de deeling der erffeniſſen en ſterf-huyſen, die geſamentlijck toeſicht over d'erf-goederen, en over de deeling onder d'erfgenamen ſorgh dragen: van alle welcke dingen de kennis der proceſſen, gelijck oock van alle andere ſaken, die de burgers van dit vleck aengaen, ter eerſte opſicht aen de ſelve Raet behoort; van welcks vonnis men ſich voort tot d'opperſte Raet van Vlaenderen beroepen mach. Deſe rechtpleging behoeft niet alleenlijck in de volle Raet verhandelt te worden; maer mach oock door eenige Schepenen, hier toe volmachtight, worden afgedaen. Daer ſijn noch veel andere giften en voorrechten, met de welcke deſe ſtadt van oude tijden af verciert heeft geweeſt. Maer de gene, die heden de heerſchappy daer af beſit, is de deurluchtigſte Vorſt, Wolfangus Wilhelmus, Palts-graef aen de Rijn, Hertogh van de beyde deelen van Beyeren, en Nieuburgh; en de Vorſt van Saxen beſat onlangs deſe heerſchappy. Deſe beyde Vorſten beſaten haer onder de naem, die uyt het geſlacht van Cleef, en uyt d'erffenis van Philippus, Heer van Raveſteyn, geſproten is; aen de welck ſy gekomen is, met Thoralt, Wijnendael, en Breskins, by nakoming en erffenis van Maria, ſijn vaderlijcke groot-moeder, en dochter van Iohannes Digeon, aen Adolf Hertogh van Kleef gehuwt, en die deſe plaetſen tot een bruydſchat meêkreegh. Deſe Philippus verçierde de veynſters van de Parochy-kerck met treffelijcke geſchilderde wapenen van ſijn Koninglijcke ſtam van Portugael, ſoo van ſijns vaders, als van ſijns moeders ſijde. Sijn naem is oock ſeer vermaert in de hiſtorien van Nederlandt, Vranckrijck en Italien, ſoo om de beſcherming der kaſteelen van Sluys en Brugge tegen Keyſer Maximilianus, voor de welck hy borgh by de Bruggenaers gebleven was, en welcke beſcherming tot verdrucking der Vlamingen gedijde, als om dat hy, onder Lodewijck de twaelfde, Koning van Vranckrijck, en ſijn volle neef, overſte van dit machtigh leger geweeſt heeft, dat hy naer Griecken voerde, en met het welck hy in 't eylandt Lesbos de ſtadt Mytelene vruchteloſſelijck belegerde. Men weet niet ſeker wie de ſtichter van de Parochy-kerck te Rouſſelare is, die om haer treffelijcke toren in hooge achting is gekomen. Maer ſy heeft oock de verwoeſting geleden, en is in 't jaer CIↃ CCCC LXXVIII verbrant, en ſedert, voornamelijck door de miltdadigheydt van het volck, weêr opgebout, en voert de naem van de Aerts-engel Michiel. D'Abt van Sonnebeke heeft recht van benaming en verkieſing tot de ampten van deſe kerck. In deſe Parochie, tuſſchen Rouſſelare en Hoochlede, is, omtrent het jaer

Marckten.

Burgerlijcke beſtiering.

Kercken.

jaer cIↃ ccc Lx, door d'edele *Rogier van Lichtervelde* gebout een kapelle, ter eeren van 't heylige kruys; en de beneficien en ampten van 't heyligh kruys, en van S. Georgius worden *Ter Bets* genoemt, uyt oorſaeck van ſeker erfgoet, het welck daer aen de ſijde gelegen is, en dus genoemt wordt. Deſe kerck heeft nu een Paſtoor, en een Onder-Paſtoor. Men heeft daer eertijdts hun wooning ſien hebben acht oft negen Capellanen, elck in ſijn ampt, te weten, die van S. Michiel, S. Catharina, de heylige Drieeenigheyt, S. Iacob in 't Gaſthuys van Rouſſelare ter eeren van de Moeder-Maeght, van ſint Georgius, en van 't heyligh kruys in de voorgenoemde kapelle, noch van 't hof van Iſeghem, 't welck niet van ſoo groot aenſien was. Deſe Capellanen ſongen daer dagelijcks de Canonicale uren. Men vind daer oock Schutters-gilden, uyt het volck beſtaende, die de naem van S. Ioris, Sebaſtianus en Barbara voeren, en met beſondere voorrechten beſchoncken ſijn. Voor de leſte beroerten was 'er oock een gilde van de heylige Maeght, 't welck noch in weſen is, maer het voert een andere naem, te weten, die van de Roſe-krans, 't welck door de Dominicanen onderhouden word, en in 't jaer cIↃ IↃ c xxvIII als van nieus weêr opgerecht is. Sy had eertijts haer eygen Prieſter, en inkomſten, die nu aen 't Paſtoorlijck ampt gehecht ſijn. By Rouſſelare, en in de Parochy van Kerſelaer, aen de Moeder Maeght gewijd, is oock een kapelleken, onder de vooghdy van de Heer van Warellus. In Rouſſelare heeft oock eertijdts geweeſt een Gaſthuys voor de vreemdelingen, dat van gewijde Nonnen bedient wierd, en nu door d'inlandſche beroerten omgeworpen is, 't welck onlangs (ſchoon de Biſſchop van Brugge daer tegen riep) aen de Eremijten van S. Auguſtinus gegeven is, door de Hertog van Nieuburgh, die ook aen hen verlof gaf van een klooſter in de ſtadt te bouwen, en Scholen op te rechten, om de jeught in de moederlijcke en Latijnſche tael en geleertheyt t'onderwijſen.

Gilden.

HARLEBEKE.

Gaverbeeck in Gramajus.

DEſe plaets wordt van de oude Vorſten, in hun open brieven, Hallebeke, en van eenige Schrijvers Hallebecke genoemt. Beyde noemen ſy deſe plaets ſoodanigh, uyt oorſaeck van een kleyne loopende beeck, Gaverbeeck genoemt, die, niet verre van de ſtadt vloeyende, haer in 't midden deur-ſnijdt, en ſich met de Leye vermengt. Eenige ſeggen, dat dit water ſijn naem gekregen heeft van d'oude Arenden, die de Romeynen tot hun ſtandaerts in d'oorlogh gebruyckten, en dat deſe beeck Arents-beeck genoemt wierdt. Ick wil dit gevoelen niet aennemen, oft verwerpen, maer daer af ſcheyden. Doch dit is ſeker, dat men in veel plaetſen daer omtrent oude muren, penningen en opſchriften der Romeynen gevonden heeft: 't welck een ſeker teken is van dat ſy daer gewoont hebben. Arnoldus Andreas, een Burgermeeſterlijck man, bewaert by ſich een oude penning, en verſekert dat 'er in ſijn eeuw in het landt voor de ſtadt, Storſteck genoemt, meer dan 2000 penningen, in aerde vaten verborgen, gevonden ſijn. Werviltius verhaelt in ſijn Spiegel, dat 'er, in 't jaer cIↃ cccc xcIx, aen d'oever van de Leye, omtrent Harlebeke, een lichaem van ſchrickelijcke grootheyt opgedolven is, met een loode plaet, daer in, met Gotſche letteren, dit te leſen ſtont: L. MANC. L. F. en noch een glaſe vles, met penningen vervult.

Roomſche munt.

Deſe dingen ſijn buyten twijffel ſekere tekenen van dat de Romeynen hier gewoont hebben. Maer ſy geven echter geen verklaring over d'oorſprong des naems van deſe beeck, en van dat de ſtadt haer naem daer af gekregen heeft. Wy ſullen dan, om wiſſer en ſekerder hier in te gaen, ons op de getrouheydt der opſchriften en macht-brieven beroepen, en de naem van deſe ſtadt van Halle af leyden. D'oude Franſchen, die omtrent het jaer Chriſti 500 de Roomſche beſettingen uyt Nederland verdreven, en Vlaenderen veroverden, noemden de plaets, daer de marckt gehouden wierd, Halle, gelijck Lipſius (*lib.* 1 *Virginis Hallenſis*) getuyght. Men kan vermoeden, dat dit ſoodanigh een plaets tuſſchen de Schelde en Leye geweeſt heeft; te meer, dewijl de heerſchappy van de voorſtadt noch deſe naem behouden heeft. De groote toeloop der volcken, uyt oorſaeck van deſe vermaerde marckt, bracht te weegh dat de Vorſten, die de menighte beminnen, gelijck de groote viſſchen het groot water, daer hun wooning verkoſen. 't Is wel waer, dat d'outſte Foreſtiers van Vlaenderen hun woonplaets by Rijſſel verkoſen hebben, maer de vader van Liedericus de tweede verkoos ſijn wooning te Harlebeke; in voegen dat deſe hier door de bynaem van Harlebeke van ſijn geboorte-plaets gekregen heeft. D'eenige oorſaeck van deſe verhuyſing was de bequame gelegenheyt van de plaets, als in 't midden van 't Graefſchap, aen de vloet de Leye, diens loop hy in ſijn tijt begon te verdeelen, en een arm daer af naer Rijſſel te leyden. Daer was oock op d'oude vloet een out kaſteel, oft Graeffelijck huys, van 't welck de Caſtelleyn van Harlebeke noch heden het recht, van in d'oude Leye te viſſchen, behoud. Wijders, Graef Liedericus, by erffenis van ſijn vader tuſſchen de twee vloeden wijd en breet heerſchende, en Advocaet oft Beſchermer der kercken van Doornik en Camerick, en der Abdyen van Blandin en Trunchin, en van S. Marten ſijnde, vergrootte ſijn heerſchappy, door de giften, die Keyſer Karel de Groot aen hem ſchonck. De Saxiſchen hadden ſich al overlang in Vlaenderen geworpen, en hun voortgeplante ſteden grootelijcks vermeerdert. Men beval dieshalven aen Liedericus, deſe geweſten te bewaren, en de zeeſtrant tegen d'overval te beſchermen, gelijck Paulus Emilius getuyght, die hem om deſe oorſaeck de naem van Overſte der zee geeft. Dit gebied was oock niet kleyn, dewijl de Keyſer, tot erkentenis en vergelding van ſijn getrouwe dienſten en dapperheyt, aen hem de heerſchappy van de

't Goet te Halle.

Gelegenheyt.

Naem.

ſtrant, en van 't Vlaemſche boſch, dat aen de weſtſijde van Arduenne paelt, gaf. Seker, de Vlamingen hebben noch kennis van dit boſch, als ſy ſeggen, dat de noorde-wind van Ardenne, en de zuyde-wind van Vranckrijck blaeſt. Dit geſchiedde in 't jaer 792. Sedert heeft d'achting van Harlebeeck toegenomen. De Foreſtier van Vlaenderen, daer ſijn hof houdende, boude in deſe plaets een kapel, en, in 't jaer 808 geſtorven, wierd daer eerlijck begraven: gelijck oock Engelramus ſijn ſoon, en Odoacer ſijn neef. En hoewel Marchantius en anderen verhalen, dat hun graf-ſteden, met wapenen verciert, noch voor 't Choor van de Collegiate kerck te Harlebeeck geſien worden, ſoo getuygen echter de geheugh-ſchriften van de kerck, en van S. Bertin, en d'oude gewoonte van te begraven, het tegendeel, te weten, dat ſy voor de deuren, en, gelijck de ſaken nu ſijn, in 't portael van de kerck ſijn begraven, daer de ſteenen, met hun wapenen verciert, voor de leſte brant, noch geſien wierden, daer in ſeven balcken van verſcheyde koleuren gemaeckt waren, die de Harlebekers toen voor hun wapen aengenomen hebben, gelijck dat van de Vorſten van 't hof. Men verhaelt ook dat Liedericus aen de burgers een voorrecht gaf, daer door hy hen, gelijck huysgenoten van de Vorſt, edel van geboorte verklaerde, en dat hy dieshalven begeerde en verkreegh dat, als hy met een leger over de Leye trock, ſy te paert ſouden ſijn, en de wacht rondom ſijn hut houden. Sedert de tijt van deſe Graven was deſe ſtad met goede wetten en voorrechten verſien, en beſweeck niet voor de groote ſteden. Maer de Noormannen, alles verdelgende, verwoeſten oock deſe ſtadt, met haer Parochy-kerck en brugh, in 't jaer 882. Arnulphus, Graef van Vlaenderen, verkreegh met recht de naem van ſtichter van deſe ſtadt, en boude het hof met de kerck weêr op, toen alles verwoeſt was. Ick heb uyt Molanus verſtaen, dat deſe oock de muren van de ſtadt, tot verſtercking van de plaets, weêr op deê bouwen, en 't lichaem van de heylige Bertulphus derwaerts voeren, tot verciering van de kerck: in voegen dat deſe ſtadt, driehoeckigh van geſtalte, ſterck genoegh tegen 't gewelt van buyten gemaeckt wierd. Hier uyt is geſproten dat ſeker geſlacht tot aen deſe tegenwoordige dagh een balck, driehoeckigh gelijck een wal in ſijn ſchilden voert, en dat de ſteden van Cortrijck, en Thielt de ſelve wapenen aengenomen hebben, doch met eenige verandering; dewijl ſy met d'oude voorrechten en handveſten der Harlebekers begiftight ſijn. Want de Vorſten rekenen, in d'oude geſchriften der weêr-opgerechte handveſten, Harlebeeck voor d'outſte ſtadt van 't geheel oude Graefſchap van Vlaenderen, dat tuſſchen de Schelde en de Leye was. De ſaken bleven in deſe ſtaet tot aen 't jaer 988, toen de ſtad heymelijck en by nacht, van de Cortrijckers, die tegen de Vorſt worſtelden, ingenomen, en met het kaſteel en kerck verbrant, en geheel tot aen de gront verdelght wierdt. Het verhael hier af vind men in een oudt boeck; en deſe hiſtorie is noch door een mirakel oft wonderdaet vermaert; welcke was dat de reliquien van S. Bertulphus ongeſchent uyt de brant bewaert wierden.

Nederlagen.

Re'iquien.

Hoewel de Harlebekers na ſoo groot een neêrlaegh nauwelijcks weêr adem konden ſcheppen, en volkomentlijck weêr op de been geraken, ſoo bevind men echter dat de Graven niets nagelaten hebben, 't welck tot verciering van deſe ſtadt dienſtigh was: ja ſoodanigh, dat in 't 49 jaer van de volgende eeuw Graef Balduinus daer de Collegiate kerck getimmert heeft. Beſie hier af de brieven van Philippus, Koning van Vranckrijk, in 't jaer cIↃ LXIII gegeven, dewelke beveſtigen de ſtichting van d'Abdy der Canonicken, ter plaets die Harlebeeck genoemt word, door Graef Balduinus, beminner van de gerechtigheyt, en bevorderaer van de vrede, door d'aenporring van Adelayde, ſijn gemalin, Moey van de Koning; 't welck door de Biſſchoppen der Nerviers, Balduinus, Gerardus en anderen beveſtight wierd, die de giften en inkomſten noch vermeerderden. Maer toen de heerſchappy grooter wierd, en de Graven dickwijls hun wooning elders verkoſen, gaven ſy 't hof, dat lange tijt van Adela by de kerck bewoont had geweeſt, aen de kerck, en verſagen het kaſteel met een erffelijk Caſteleyn, met de naem van Onder-graef. Deſe waerdigheyt wierdt aen de heerſchappy van Roncheval gehecht, met dewelcke ſy aen de Baronnen van Nevele quam, die, met toeſtemming van de Franſche Koning, haer al voor 300 jaren aen de Halewijnen te leen gaven, by de welcke ſy gebleven is, tot dat, in 't jaer cIↃ CCCC LXXII, Roeland le Febure, Heer van Themſick en Heuſt, Raet van de Hertogh, haer van Antonius Halewijn koft. Doch deſe beſat de heerſchappy hier af oock niet lang, maer gaf haer over aen Karel Carondelet, Heer van Champuans, die in 't jaer cIↃ CCCC XCII bloeyde, en deſe naem aen ſijn nakomelingen liet. Doch nu beſit Iohannes Sanctorum, een dapper krijghs-overſte, onder de naem van geſchenck, dit Onder-graefſchap, met het ſlot, en een derde deel der breucken, en ſtelt een Schout, oft vermaender van de Raet, en overſte van de gevangeniſſen. En gelijck de Vorſt, terwijl hy hier was, jaerlijcks op de maendagen ſekere inkomſten, tot noodigh gebruyck van de koken, ſtal, 't huys en geſin, ontfing, ſoo verkeerde hy, elders ſijn hof houdende, deſe inkomſten in gelt, en ſtelde daer over tot ontfanger een erffelijck Amman, die toen, en nu met d'Onder-graef, d'overſten begon te noemen en te geven; welcke gewoonte noch heden duert, dat d'Afgevaerdighden van de Vorſt jaerlijcks ſeven Schepenen van de Spijcker verkieſen. Dit ampt, om dat het na dat van de ſtadt opgerecht is, word ſomtijts het nieuwe Schepenſchap, en ſomtijts het Schepenſchap van de Graef genoemt, om dat het de ſaken, die de landen van de Graef aengaen, verhandelt.

Canonicken.

Onder-graef.

Amman van de Spijcker.

't Nieuwe Schependom.

's Grave Schepenen.

Ick heb hier voor iets van de Raet van de ſtadt geſeght, die ſedert de geheugenis aller menſchen en Schrijvers ſeer vermaert heeft geweeſt, beſtaende uyt de Prooſt, Burgermeeſter en ſes Schepenen, van de welcken d'eerſte de voorſitting in civile en middelmatige ſaken, en d'ander in de criminele gedingen heeft. En ſeker, men moet

Prooſt, Burgermeeſter, en Schepenen.

moet niet vergeten in de rijgh der grootſte kentekenen van haer onverbrekelijcke getrouheyt tot haer Vorſten te ſtellen, dat, ſchoon de geſtalte van de Raet byna geheel verandert is in het grootſte deel der ſteden van Vlaenderen, ſchoon d'Overſten afgeſet, en hun voorrechten vermindert ſijn, uyt oorſaeck van hun afval en weêrſpalt, oft om andere oorſaken, d'eenige ſtadt Harlebeeck, altijdt vaſt en onbuygelijck in haer trou, en dienſtwilligh voor haer Vorſten, oock met nadeel van hun ſtaet en geluck, haer oude beſtiering behouden en bewaert heeft. Sy wierdt in de tijt van Robert de Vries uytgeplondert: maer de volgende Graven, vryheydt en ontlaſting van ſchattingen aen haer toeſtaende, vergolden deſe elenden. Sy leed, in de tijt van Theodoricus en Philippus van Elſas, ten tweedemael de verwoeſting, door een brant, die by geval ontſtaen was. Maer haer ſtedelingen, van hem wetten, die ſy Keuren noemen, verkregen hebbende, geraeckten weêr op de been, door de rechten van 't wegh-gelt te water en te lant, en van de marckten. Wijders, de Gravin Margareta gaf aen hen, tot ophooping, een marcktdagh in de weeck, te weten de ſaterdagh, in 't jaer cIↃ cc LXV; en de Keyſer Balduinus gaf in de ſelve tijt verſcheyde groote vryheden, rechten en hantveſten aen de burgers van Harlebeeck, en wees hen verſcheyde landen, tot herberging van de plaets, toe; het welck oorſaeck is van dat deſe ſtadt noch heden de wapenen van Conſtantinopolen gebruyckt. Ick verſwijgh noch de gewoonten en groote uytſonderingen der Biervlieters, van Margareta aen de Harlebekers beveſtight. Seker, de ſaken der burgers ſouden in een goede ſtaet ſijn, ſoo 't geval geleert had beſtandigh te ſijn. Maer deſe ſtadt, in beter ſtaet geraeckt, wierd, in de beroerten der Franſchen, ſedert het jaer cIↃ c c c, in de gemeenſchap van d'ondergang van Cortrijck, doch t'onrecht, bedraeyt; in voegen, dat ten derde mael de brand daer in quam, die 6000 huyſen weghnam, en 2000 laeckenwerckers naer Poperingen deê vertrecken. Dit wordt beveſtight door de brieven van Hertogh Philippus, in 't jaer cIↃ ccc LXXXV geſchreven, door de welcke hy hen toeliet de laken-handeling, die hier te voren gebloeyt had, weêr op te rechten, de lakenen te mercken, en de markt weêr in te ſtellen. Hy gaf hen oock een Iaermarckt van drie dagen, die op de 21 September begon, en in de welcke ſy groote voorrechten genoten. Men kan uyt dit alles beſpeuren, dat dit een weynigh voor haer verwoeſting heeft geweeſt, toen, in 't jaer cIↃ c c c LXXXI, deſe bloeyende ſtadt tot de deurluchtige vergadering verkoſen wierd, in de welcke de Vorſt ſelve, en d'opperſte Overigheden der ſteden van Vlaenderen, met d'Afgevaerdighden der Gentenaers, en de Geſanten van Brabant, Henegouwen en Luyk verſchenen, en vrede en eendracht maeckten, die echter van de Gentenaers, de handelingen van hun Geſanten verwerpende, ſchichtelijk gebroken wierd, om 't welk Harlebeek t'onrecht de ſtraf moeſt dragen: want toen de Gentenaers op een ſelve wijſe, gelijk ſy ſich tegen Hertogh Philippus gekant hadden, ſich ook weêr tegen Maximilianus opwierpen, verdelghden ſy door hun ſtropen en brant-ſtichting deſe ſtadt ſodanigh, dat 'er niet meer dan drie huyſen overbleven, en dat men, in 't jaer cIↃ cccc LXXVIII, genootſaeckt was de Raet niet eer, dan om de twee jaren te vernieuwen, om dat de ſtad de koſten van de verkieſing niet kon dragen, en de plaets byna woeſt en eenſaem gelaten was. Deſe gewoonte, van om de twee jaren nieuwe Overigheden te verkieſen, houdt noch heden ſtant. Deſe ſtadt is ſedert niet weêr tot verhael gekomen, en in haer vorige ſtaet geraekt; dies Karel de vijfde, in 't jaer cIↃ IↃ xxx, haer voorrechten, die verloren waren, weêr vernieude. Hy, op dat de burgers ſich in de wapenen ſouden oeffenen, om, als 't noot deê, ſich te verweeren, vergunde hen drie jaren daer na twee Schutters gilden, die ſich met verſcheyde bogen oeffenden, en beveſtighde hun vryheden. Wat het derde gilt der Buſſchieters aengaet, dat wiert in 't jaer cIↃ IↃ LII beveſtight. Hy voeghde, in de beveſtiging van deſe gunſtbewijſing, tot hun roem deſe uytgedruckte woorden daer noch by, in 't jaer cIↃ IↃ XL, dat de burgers van deſe ſtadt, die door de beroerten geheel tot haer uytterſte gebracht was, geen ſchult aen de weêrſpalt hadden, en om deſe oorſaeck niet van hun voorrechten verſteken waren. In voegen dat deſe betuygingen van de goetheyt van hun Vorſt, by die, die hy van hun getrouheydt aen hen gaf, gevoeght, hen weêr moed deden ſcheppen, om ſich weêr allengs op te rechten, en tot een middelbare ſtaet te verheffen: ja ſoodanigh, dat ſy voor deſe leſte beroerten 600 gewapende mannen konden uyt-leveren, en dat men daer 26 brouwers, en vijf hondert huyſen, ſoo in de ſtadt, als in de voorſtadt, telde.

Elenden.

Brandt.

Nieuwe voorrechten.

Maer ſy wiert door de laetſte Nederlandſche oorlogh, en andere ſwarigheden van 't geval in de voortgang van haer voorſpoet verhindert, en ondermijnt. En hoewel ſy, in 't jaer cIↃ IↃ LXXIX, met een wal, graft, en andere tegenweer verſterckt was, om 't gewelt en 't ſtropen der vyanden af te keeren, ſoo was ſy echter niet bevrijdt van de elenden, die ſich over geheel Vlaenderen verſpreydden, te gevoelen. Een ſchichtige brand, in 't jaer cIↃ IↃ LXX, en een geweldige overvloeying van de vloet naer 't noorden, en verſcheyde andere ongelucken, die ſy tien jaren daer na, en in 't jaer cIↃ IↃ XCI, en cIↃ IↃ XCIV geleden heeft, hebben tot aen deſe dagh de tekenen van haer wonden in haer gelaten. Het vuur, d'aerde, en 't water was noch niet genoegh om haer dus qualijck te handelen. De lucht moeſt ſich noch oock tegens haer kanten, en haer verdelgen. Want de peſt (daer noch een dubbelde overvalling der Ooſtendenaers byquam) woedde daer ſoodanigh, dat d'overgebleven de geheugenis daer af niet lichtelijk vergeten ſullen: want de burgers wierden gevangen, het vee weghgedreven, de goederen geplondert, en de huyſen en kerken, ſonder onderſcheyt van gewijd oft ongewijd, gemeen oft beſonder, verbrand, gelijck de puynhoopen noch aen de nakomelingen klare getuygeniſſen daer af geven.

Maer

HARLEBEKE.

Maer laet ons tot de gewijde dienſt komen, die geheel in het deurluchtigh collegie der Canonicken beſtaet. Ick noem dit collegie deurluchtigh, maer ick moght het met recht Koninglijck noemen, ten opſicht van de ſtichting en oprechting daer af. Want hoewel Graef Balduinus, met ſijn gemalin Adela, d'eerſte ſtichter en begiftiger daer af is, ſoo kon deſe, die een leen-man en onderworpeling van de Franſche Koning was, niet, ſonder beveſtiging van de Koning, daer in uytrechten. D'inhoud der machtbrieven van Koning Philippus, in't jaer cIↃ LXIII getekent, is duſdanigh: *Graef Balduinus, bevorderaer van gerechtigheyt en vrede, door d'aenporring van ſijn Gemalin, en onſe moey, Adelaide, is in tegenwoordigheyt van onſe deurluchtigheyt verſchenen, verſoeckende, en ernſtelijck ſmekende, dat wy, door onſe achtbaerheyt, ſekere Abdy der Canonicken beveſtigen ſouden, die hy door 't verſoeck en d'aenmaning van ſijn eerwaerdige en godvruchtige Gemalin Adelaide, ter plaets, die Harlebeeck genoemt word, geſticht heeft, en de naem, ter geheugenis van onſe Salighmaker, draeght.* En een weynigh daer na *voeght hy 'er by al de goederen, die vry van 't Graefſchap ſijn*; en ſeght noch verder, *wy bevelen als gebiedende, en gebieden als bevelende alle 't gene, dat hier voor verhaelt is, en hebben dat met ons ſegel beveſtight, te weten dat, gelijck d' Abdy van Aken, door d'inſtelling en miltdadigheyt van Karel de Groot geſticht, van de heerſchappy des Biſſchops van Luyck vry is, en d' Abdy van S. Medardus vry van de Biſſchop van Soiſſons, gelijck oock S. Martinus Abdy van de Biſſchop van Tours, deſe Abdy oock vry van de Biſſchop van Noyon ſal ſijn.*

Waerdigheydt van 't Capittel.

Beſie Miræus in ſijn aentekeningen der kercken van Nederland, cap. 91, daer hy deſe machtbrief verhae't.

Deſe ſtichting wierd beveſtight van Balduinus in 't jaer 1063, en van Radbodus, Biſſchop van Doornick, in het jaer 1087.

Seker, een treffelijk voordeel, en vergelijking met de heerlijckſte kercken van geheel Chriſtenrijck; en noch grooter voorrecht, datſe van 't gebiedt van d'Ordinaris oft geeſtelijke Rechter bevrijt is, en onder niemant, dan onder de Pauſelijcke ſtoel ſtaet: maer de grootſte eerbewijſing van ſoo groot een Koning, tot gunſt en believen van ſijn moey, die haer wooning by de kerck van Harlebeeck verkoſen had. Wat de bovengenoemde naem van deſe Abdy aengaet, ick weet hier af niets anders, dan dat dit tot een teken en bewijs van achtbaerheydt verſtreckt. Ick weet alleenlijck dat men, een weynigh daer na, namelijck in 't jaer cIↃ LXX, onder andere dingen van de verkieſing van een Prooſt begon te handelen; welcke waerdigheyt altijt ſoo heerlijck heeft geweeſt, dat ſy ſedert die tijdt niet dan van treffelijcke en d'edelſte mannen bedient is, met breede rechtſpraeck en macht, en met de beſorging der Prebenden. Dit ampt wort nu bedient door de Heer van S. Germain, die door ſijn ſchriften voor een treffelijck man vermaert is. Daer is, behalven de Prooſt, noch een Deken, aen de welck men, in 't jaer cIↃ CC XLVI, twee deelen van 't Patroonſchap van de kerck van Moelenbeeck toewees; welck ampt oock van veel geleerde en vermaerde mannen bedient is. Voorts, deſe Collegiate kerck is een van d'aenmerckelijckſte: want men bevindt, dat ſy recht over geheele dorpen hebben, en hun gebiedt ſich wijd en breed uytſpreyt. Sy hebben oock een breede en groote rechtſtoel by de kerck, en algemeene dagingen en beroepingen, tot welcke rechtdagh ſy al hun onderſaten, over de Leye in Hulſt, en aen deſe ſijde van de Leye in Gavere, beroepen; welcke dagh ſy *Goetdagh* noemen.

Sy hebben oock een voornaem hof der leengoederen, en hun onderſaten, oft, om hun eyge woorden te gebruycken, de burgers der Canonicken mogen niet, volgens het vonnis, in 't jaer cIↃ CCC LXIII daer af gegeven, tot een andere Rechtſtoel beroepen worden. Wijders, het vijftiende deel der goederen van de gene, die ſterven, oft die vertrecken, vervalt in de handen der Heeren van deſe plaets. Sy hebben oock een Groot-Baljuw, een Schout, en Amman, die eertijts by erfrecht in deſe ampten quamen. De drie eerſte Foreſtiers van Vlaenderen hebben in deſe kerck, toen een kapelle van 't hof, de plaets van hun begraeffenis verkoſen. Men vind daer oock, uyt de krijghshelden, die *van Harlebeeck* gebynaemt waren, de graven van Rogier, Willem en Margareta; uyt het geſlacht van *Maldeghem*, Arnoldus; Rogier en Olivier uyt dat *van Halewijn*; uyt het geſlacht van *Sweveghem* Gerard en Hendrick; uyt het geſlacht van *Giſtelle* Karel; en uyt dat *van de Graft* Willem, gelijck de Iaerboecken klaerlijck aenwijſen, ſchoon de grafſchriften door de elenden der oorlogen vergaen ſijn, behalven dit eenige van Iacob Halewijn, Heer van Merckem, &c. Onder-graef van Harlebeeck, in 't jaer cIↃ IↃ XXIV.

Hof der leengoederen.

Indien men de tegenwoordige geſtalte van de kerck aenſchout, men ſal bevinden dat het gewelf een wonderlijcke gedaente van d'outheydt vertoont; dat het Choor ſeer groot is, tot welks weêr-oprechting en verciering de Canonicken groote vlijt doen, die de ſing-plaets met d'opſchriften en beelteniſſen der drie Foreſtiers, en het middelſte glaſe veynſter met de wapenen van hun Vorſten vercieren. Onder de Vlaemſche Schrijvers word getelt *Iohannes Harlebecius*, van ſijn geboorte-land dus genoemt.

Kerck.

WAREGHEM.

WAREGHEM is aenmerckelijck om een ſchoone en heerlijcke toren en kerck. De heerſchappy van dit dorp behoort aen de Baron van Engelmunſter. Die van 't geſlacht *de la Vichte* beſaten eertijts, door gunſt van de gemelde Baron, *Poteghem*, daer een Heeren-huys is, en *Nieuwenhove*: maer onlangs heeft de Heer van Blangerwal, uyt het geſlacht *du Chaſtel* dit verkregen. De kerck van Wareghem is aen S. Amandus en S. Blaſius gewijd, en het Capittel van Doornick heeft het Patroonſchap daer over. De grootheyt en ruymte van dit dorp ſtreckt ſich uyt tot vijftien hondert bunderen lants. In Wareghem ſtaet een treffelijcke en ruyme kerck, onlangs gebout door d'edele Heer *de la Vichte*, Heer van Nieuwenhove, ter eeren van S. Margareta.

Heeren.

Kerck.

THIELT.

DE kleynſte vaten hebben dickwijls in ſich het beſte en koſtelijkſte nat beſloten ; en de kleyne ſteden en dorpen hebben dickwijls de geboorteplaetſen der grootſte mannen, en uytmuntentſte geeſten geweeſt. Dit heeft voornamelijck plaets in 't vleck van Thielt, dat van geen onbekende naem in Vlaenderen is. Want deſe plaets, hoewel kleyn, kent geen ander, dan de Graef van Vlaenderen, voor haer Heer. Het begrijpt in ſijn ommekring drie hondert bunderen landts ; en ſijn Parochy ſtreckt ſich buyten uyt tot twee duyſent acht hondert bunderen lands. De kerck is naer de heylige Petrus, Prins der Apoſtelen, genoemt; en de Canonicken van Harlebeke hebben de patronagie en voorſtant daer af.

Gelegenheyt. Sy is, ſeght Marchantius, in 't midden van Vlaenderen gelegen, en als de navel daer af. De lucht is daer aengenaem en geſont. De wevery van lijnwaet wierd eertijdts ſterck in deſe plaets gepleeght; en gaf groote winſt aen de ſtedelingen. Dit ambacht is echter noch niet geheel vervallen, maer heeft eenighſins in dit vleck ſtant gehouden. Sy heeft een rijck en treffelijck Gaſthuys, en een klooſter van S. Franciſcus ordre voor de vrouwen. De Recollecten van de ſelve ordre ſijn onlangs oock in dit vleck ontfangen en aengenomen.

Iaermarckt. Weeckmarckt. Sy heeft haer jaermarckt in de maent van September ; gelijck oock haer week-marckten, tot de welcken een groote toeloop der geburige volcken is. Sy is van Gent ſes, van Brugge oock ſes, en van Cortrijck vier mijlen gelegen. Meyer verhaelt, in ſijn negende boeck der Vlaemſche geſchiedeniſſen, dat deſe ſtadt een der oude wooningen van de Menapiers is. Sy is oock door Robert de Vries, ter eeren van de H. Apoſtel Petrus, met een Parochy-kerck verçiert, en door Willem de Noorman met de rechten en hantveſten der burgers van Harlebeke begiftight, die ook de Raet en Keure maeckte, het huys der leengoederen ſtichtte, en het wapen, van die van Harlebeek genomen, daer toe deê, en daer drie ſleutels, tot onderſcheyt der twee plaetſen, byvoeghde. Haer bequame gelegenheydt in 't hartje van Vlaenderen, de geſontheyt van haer lucht, en de miltdadigheyt van haer land, dat daer rontom ſeer vruchtbaer is, en den lantlieden groote winſt aenbrengt, heeft de voornaemſte oorſaeck van haer ſtichting en opbouwing geweeſt. Ick bevind, ſeght Gramajus, dat in 't jaer cIↃ c v de Parochy-kerck van de ſtadt, die treffelijk gebout is, door de Biſſchop met het Harlebeekſche Capittel is beſchoncken, en dat men in 't jaer cIↃ c LXXII haer begon te bewallen en te verſtercken, na dat men verlof van grafften te graven, wegen te ſlechten, en de hal te bouwen, had gekregen. De Gravin Iohanna gaf, in 't jaer cIↃ cc xx, aen de ſtedelingen verlof en vryheyt van de marckt en koophandel, en ſtijl en ſtapel voor d'ambachts-lieden. Het Gaſthuys van de ſtadt wierd oock, door gunſt van Gravin Margareta begonnen; en Guido gaf, omtrent het jaer cIↃ cc XCIV, het recht van de marckten ; 't welck ſy 't lepel-recht der granen noemen. Maer deſe ſtadt, *Nederlagen.* die door de Franſche oorlogen, in die eeuw, en in de tijt der nakomelingen ontſtaen, tot verſcheyde malen in d'aſch gebracht, verbrant en verdelght is, heeft nieuwe ſtichters van noode gehadt. Sy verkreegh dieshalven, door brieven van 't jaer cIↃ CCC LIX, de vryheydt van laken-wercken, het zegel-recht, en het Schepenſchap van de wevery. Lodewijck van Male gaf, in 't jaer cIↃ CCC LXV, by von- *Weêr-opbouwing.* nis van Harlebeek, aen haer plaets een ſitrecht voor die van Deinſe in de vergaderingen en ſlot-vonniſſen, om dat men bevond dat, in d'oorlogh van Leſſine, de burgers terſtont op die van Cortrijck gevolght waren. In 't jaer cIↃ CCC XCIII beſchonck Hertogh Philippus hen met de vernieuwing van haer rechten en handveſten, die verloren waren, en verklaerde door ſijn brieven, dat deſe ſtadt out en vry, door d'inwendige beroerten en oorlogen dickwijls verbrant, en in 't midden van Vlaenderen gelegen was, en haer gewoone weekmarckt op donderdagh hield : dat ſy, om haer omkring uyt te breyden, van *Galterus van Mullem*, Heer van Willecom, ſekere gronden, aen de vryheyt van de ſtadt gehecht, had gekocht. Hy begiftighde dieshalven haer met een vrye jaermarckt van drie dagen, die op ſondagh na Sacraments-dagh ſou beginnen, naer 't voorbeelt, en de gelijckenis der feeſt-dagen de la Compagne. Deſe ſtadt heeft noch een andere marckt, die op d'eerſte donderdagh na S. Matthæus gehouden word. Philippus de Goede, Graef van Vlaenderen, en Hertogh van Bourgondie, heeft door ſijn open brieven van 't jaer cIↃ CCCC XXIX weêr opgerecht de handveſten, die eertijdts van ſijn voorſaten aen de twee Schutters-gilden, te weten van S. Joris, en van S. Sebaſtiaen, in deſe ſtadt gegeven waren. *Schutters-gilden.* Deſe gilden ſijn noch in weſen, met de kamer der Poëeten van de moederlijcke tael,

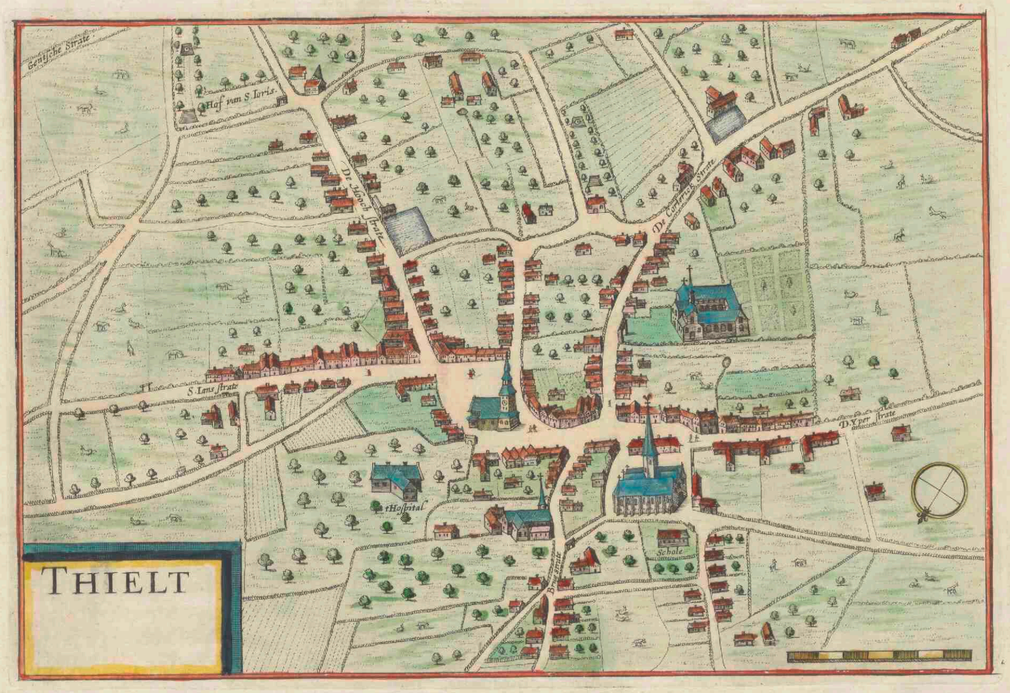
THIELT
Hof van S. Ioris
S. Ians strate
D. Yper strate
Schole

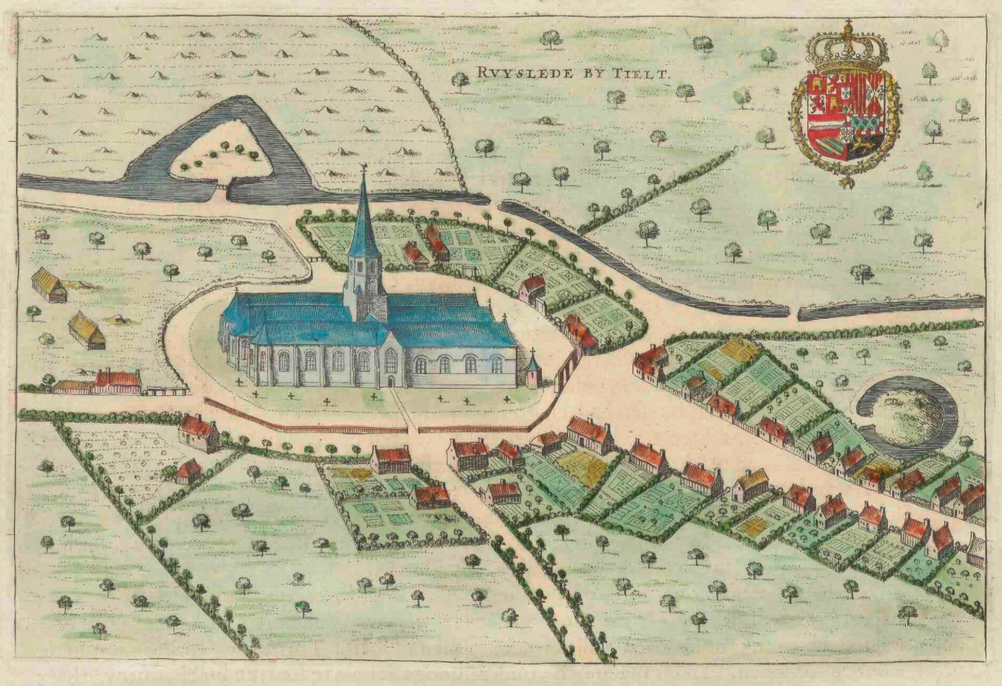
RVYSLEDE BY TIELT.

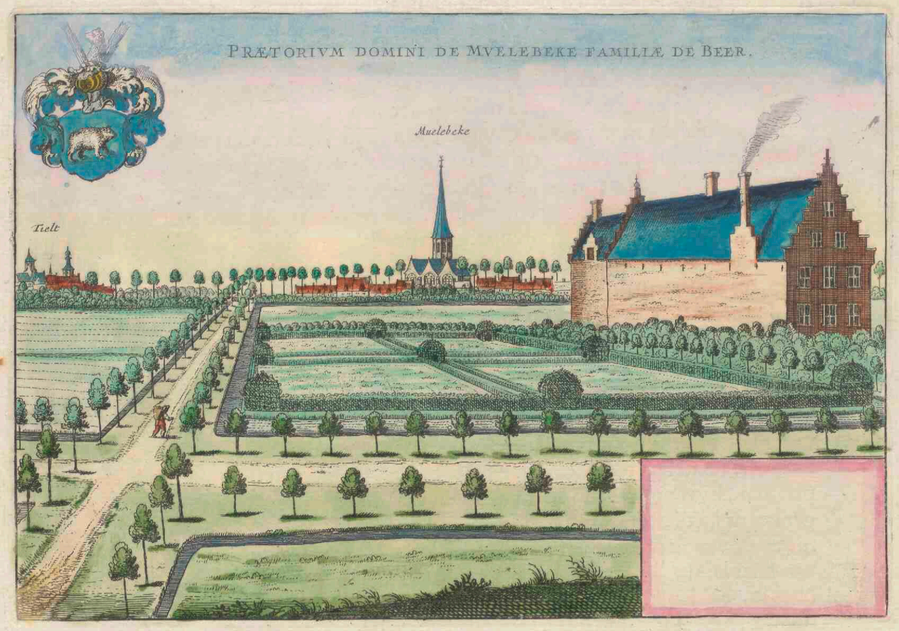
PRÆTORIVM DOMINI DE MVELEBEKE FAMILIÆ DE BEER.
Muelebeke
Tielt

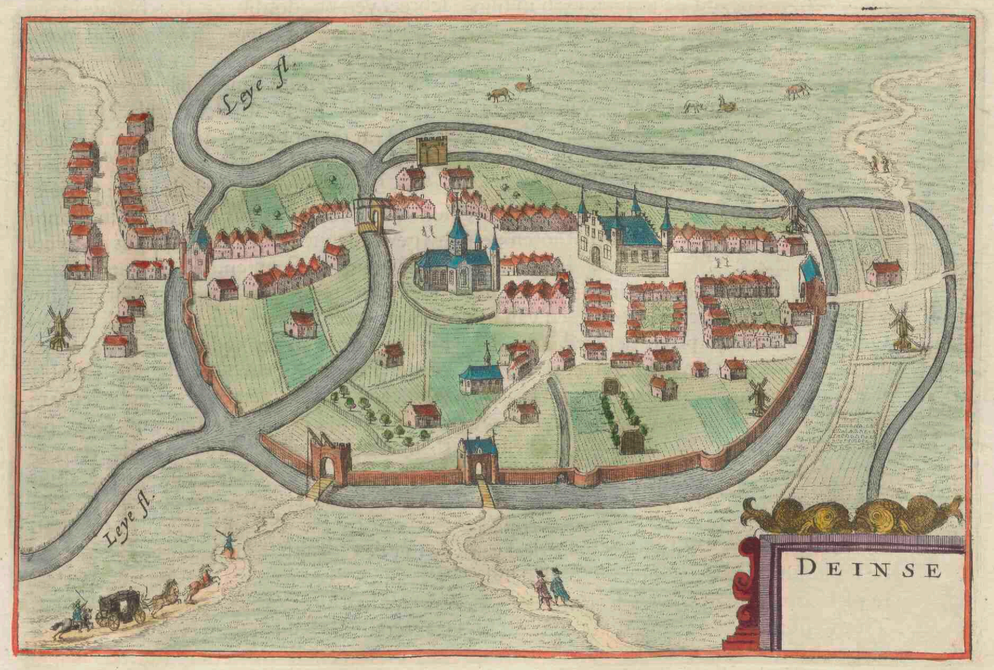
Leye fl.
Leye fl.
DEINSE

loor de macht en achtbaerheyt der voornaemſte kamer van Gent ingeſtelt, gelijck de brieven van de 9 April cIↃ IↃ xviii melden. De ſelve Hertogh veroorlofde oock, met brieven van 't jaer cIↃ cccc xlvii, aen de ſtedelingen, dat ſy tot hun merck een vlam met een Bourgons kruys aen hun klederen, en op hun wapenen ſouden dragen. Op 't verſoeck van Philippus d'eerſte van Ooſtenrijck, door brieven van 't jaer cIↃ cccc xciii, is 't Gaſthuys der arme weduwen in een klooſter der maegden van S. Franciſcus derde ordre verandert; welcks eerſte ſtichtſter en moeder Nicole Scoth genoemt, in 't ſeven-en-twintighſte jaer van haer Abdyſchap geſtorven is. Maer toen het volck groote rijkdom beſat, de ſtadt haer halle, winckels en huyſen had, en groote winſt uyt haer marckten trock, en omtrent 600 huyſen in en by de ſtadt bewoont wierden, wierd ſy, door de beroerten van inlandſche oorlogen, en door de brant, voornamelijck in de jaren cIↃ IↃ lxxix, cIↃ IↃ lxxxii, cIↃ IↃ lxxxv, en cIↃ IↃ xcvii, geheel verdelgt, en van haer voorſpoet berooft, daer de peſt haer rol oock onder ſpeelde: in voegen dat de ſtedelingen nu noch naeuwelijcks adem konnen ſcheppen. Thielt mach ſich, onder haer andere mannen, die door hun geleertheyt vermaert ſijn, voornamelijck beroemen op *Stephanus van Meyer*, Doctor der beyde Rechten in de hooge Schole van Leuven, die daer, en oock by die van Thielt, eenige jarelijckſche giften, die ſy beurſen noemen, opgerecht heeft, om de jongelingen in hunne ſtudien oft leer-oeffeningen, en tot andere godvruchtige wercken te helpen. Men vind in de kerck eenige graven van verſcheyde deurluchtige mannen, gelijck van *Iohannes Spirink*, en van ſijn ſoon *Alexander*, en oock van *Petrus van den Heede*, een treffelijk man. Daer leght oock ſekere *Vrou en gebiedſter van Gruthuyſe* begraven. Hier waren eertijdts twee Paſtooren, twee Onder-paſtooren, en andere Prieſters. Maer deſe beyde Paſtoorſchappen ſijn nu tot een verſmolten; en het volck word nu van een Paſtoor, en van ſijn Onder-paſtoor, ſijn plaets bekleedende, bedient. De Recollecten hebben hier oock hun wooning, die, door de Graef van Gamerage, Heer van *Thielt ten Hove*, met de gront tot hun wooning beſchoncken ſijn, behalven noch het Gaſthuys, en het maeghden-klooſter van S. Franciſcus derde ordre.

Nonnen van ſint Franciſcus.

Brant.

Geleerde mannen.

Ick keer weder tot de geleerde en vermaerde mannen, die in der daet het beſte deel van de ſtadt Thielt maken. Gelijck onder anderen *VVillem Bernartius*, Genees-meeſter van Thielt, die van Marchantius in ſijn beſchrijving van Thielt gepreſen wort, en die te Leuven, gelijck de ſelve Marchantius getuyght, om de ſtemmigheyt en ſtatigheyt ſijner zeden en gelaet, Cato gebynaemt wierd. Hy ſtorf te Leuven, in 't jaer cIↃ IↃ lxxii, op de 15 van May, en wierdt in de kerck van ſint Geertruyt, aen d'autaer, die aen d'Euangeliſt Johannis gewijd is, begraven.

VVillem Simonius, Godsgeleerde van Thielt, die de boecken van't leven der heyligen, door Aloyſus Lipomanus, Biſſchop van Verona, beſchreven, in een kort begrip heeft vervat, en ſijn boek aen Levinus Baes, Abt van Trunchin, opgedragen heeft.

VVillem Pantinus van Thielt, Poëet en Genees-meeſter te Brugge, die den nakomelingen breede en wijd-loopige Commentarien oft verklaringen over de twee eerſte boecken van Cornelius Celſus van de Genees-konſt, nagelaten heeft. Hy ſchreef over de volgende boecken korter Aentekeningen, maer die echter ter plaets, daer de ſaeck ſulcks vereyſcht, voor volkome verklaringen aengenomen mogen worden; te Baſel by Oporinus gedruckt.

Iudocus Raveſteyn, van Thielt, Vlaming, Prooſt van Walcourt in 't Biſchdom van Namen, Doctor Theologie, en Profeſſor in de hooge Schole te Leuven, beſchermer van haer hantveſten en voorrechten, was in 't geſpreck te Worms, in 't jaer cIↃ IↃ lvii, met Franciſcus Sonnius, Bartholomeus Latomus, en Petrus Caniſius, Nederlanders. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ lxx, op de ſevende dagh van Februarius, en is in 't groote Gaſthuys begraven. Hy ſchreef verantwoordingen der beſluytingen van 't Concilie te Trenten, tegen 't onderſoek van Martinus Chemnitius, en andere dingen.

Petrus Pantinus van Thielt, ſeer geleert in de Grieckſche en Latijnſche tael, 't ſy in gebonde oft ongebonde redenen, was een toehoorder en reys-broeder van Andreas Schottus in Spanjen, die te Toledo in de Grieckſche tael onderwees, en diens naſaet in 't ampt hy geworden is. Hy, van Philippus de tweede, Koning van Spanjen, met de waerdigheyt van Deken te S. Goedele binnen Bruſſel begiftight, keerde met Albertus, de deurluchtighſte Vorſt van de Nederlanden, weêr naer Nederland, en was van ſijn geheime Raet. Hy ſchreef van d'ampten en waerdigheden van 't Koninckrijk en Koninklijck huys der Gotthen; verſcheyde gedichten over de vervoering van de heylige Leocadia en Eugenius uyt Nederlant naer Spanjen, in 't jaer cIↃ IↃ lxxxvii by Plantijn gedruckt. Hy vertaelde uyt de Grieckſche in de Latijnſche tael de Sermonen der vier heylige Vaders, Methodius, Athanaſius, Amphilochius, en Chryſoſtomus: oock Baſilius, Biſſchop van Seleucia, van 't leven en de marteling van de heylige Thecla, met Aentekeningen. Sedert de doot

van

van deſe Pantinus heeft men te Leyden in 't licht gebracht eenige Oratien oft Vertoogen van Themiſtius Euphrada, en de Spreeckwoorden van Michael Apoſtolius, naer de overſetting van Pantinus, met Aentekeningen van deſelve. Hy ſtorf te Bruſſel, in 't jaer cIↃ IↃ c xi, in 't ſes-en-vijftighſte jaer van ſijn ouderdom.

Laurentius Dorperius van Thielt, Abt van S. Amand, wierd, om ſijn deught en beſondere geleertheyt, tot dit ampt verheven, en ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ c xx i.

Martinus Baccius van Thielt, Vlaming, Licentiaet van de heylige Godtgeleertheyt, Paſtoor van Aelſt, en ſedert Schatmeeſter van de kerck t'Yperen. Hy, daer na Aerts-prieſter en Officiael geworden, bracht in 't licht de loffelijke predicatien deur 't geheele jaer, met een gemeene ſtijl geſchreven, in de welcke men de çierlijckheyt van ſijn tael, en de geleertheyt van deſe man in verſcheyde ſaken beſpeurt.

Petrus Simonis van Thielt, en tweede Biſſchop van de kerck t'Yperen. Iohannis David Ieſuit heeft ſijn geſchriften, geleerdelijck en van verſcheyde ſaken geſchreven, by malkander vergadert, en overgeſien, die, by Moretus in folio gedruckt, uytgegeven ſijn.

R V Y S L E D E.

DE kleyne ſtadt Thielt is ſeker aenmerckens-waerdig, niet alleenlijck voor Vlaenderen, maer voor de geheele Chriſtenheyt, om dat ſy in haer gebuurte een rijcke heerſchappy en gebiedt heeft, tot onderhouding van deſe dappere Ridders van Malta, die 't gewelt van d'algemeene vyant der Chriſtenen keeren en tegenſtaen. Deſe plaetſe oft gebiedt wordt Ruyslede genoemt, 't welck van Graef Balduinus geſticht, en met veel goederen en inkomſten beſchoncken wierd: en onder deſen ſijn de landen en heerſchappyen van *Maelſtapele* en *Audegoet*, eertijts van de Heckien beſeten, die, onder de voornaemſten van Cortrijck vermaert, veel Prooſten en Burgermeeſters in hun ſtam konnen tellen. Men leeſt dat Robert de Vries *Ruſla*, met Trunchin aen Balduinus van Gent geſchoncken heeft. Sy heeft een kerck, aen de heylige Maria gewijd, onder de toeſicht van d'Abt van S. Bertin, die oock de toeſicht over twee Capellanyen, daer geſticht, heeft. De weerlijcke heerſchappy beſtaet onder de Graef van Vlaenderen. Sy word ten deel onder 't Ambacht van Audenburgh getelt, en mach met recht onder de grootſte dorpen van Vlaenderen getelt worden, dewijl ſy in haer omkring 2800 bunderen lants begrijpt. Sy heeft eertijts veel Prieſters onderhouden, die tamelijckc inkomſten hadden. Sy heeft nu noch twee Prieſters, behalven de Paſtoor. Te Ruyslede ſijn geboren *Iohannes Gelrius*, die te Brugge de ſchole der geleertheyt opende, en een der gener, die, van de Laurinen begunſtight, de Roomſche en Grieckſche hiſtorie, door de vlijt van Hubert Goltzius uytgegeven, verklaert hebben: en *Iohannes Varenacker*, die te Leuven, in 't collegie van de Lelie, veel jaren lang in de Philoſophie onderweſen heeft, en ſedert tot Profeſſor in de Godtgeleertheyt wierdt verkoſen, eer dat hy Licentiaet was. Hy was een man van ſchoone geſtalte, aenlockelijck van ſpraeck, ſcherpſinnigh van oordeel, miltdadig, en by alle Geleerden in hooge achting gehouden. Hy verhuyſde uyt dit leven in 't jaer cIↃ cccc lxxv, op de vierde dagh van Ianuarius, en leght voor d'autaer van 't heyligh kruys begraven. *Geleerde mannen.* *I. Impenſ. Chronic. Bethlem.*

M V E L E B E K E.

ONder de wenſchingen der gener, die, in een aengename en luſtige wooning de ſoetheyt van 't leven begeeren te ſmaken, ſijn gemeenelijck d'aengename lantdouwen, en huyſen, op 't water geſticht, de voorworpſelen daer af. Dit is 't gene, 't welck d'edeldom, als meeſt naer d'open lucht verlangende, en begeerigh om op gemack te leven, bewogen heeft de bequaemheyt deſer plaetſen te verkieſen, om daer haer ſloten, hoven en luſthuyſen te bouwen. Muelebeke is dan om deſe oorſaeck bemint geweeſt van 't *geſlacht van Beer*, dat al overlang ſijn wooning in deſe plaets verkoſen heeft, om dat ſy aen de vloet de Dever leght, die uyt de Mandere ſtroomt, dewelcke ſich wijd en lang uytſtreckt. Haer Heeren voeren daer de beyde Rechten, en beſitten een hof, dat ſeker niet te verachten is. Gerard, Biſſchop van Doornick, gaf de kerck aen 't Capittel van Harlebeke, in 't jaer cIↃ c lxv. Sy is aen S. Amand gewijt; en het voorgenoemde Capittel heeft de patronagie en toeſicht daer over. In deſe kerck ſijn twee Prieſterſchappen, die onder de weerlijke Heer ſtaen, die recht tot de verkieſing daer af heeft. Maer

d'een van deſe Prieſters heeft, met toeſtemming van de Heer van Muelebeke, ſich den dienſt van de kerck onderworpen, en dient tot een helper van de Paſtoor. De grootheyt van 't dorp ſtreckt ſich uyt tot twee duyſent bunderen lants, binnen welcks omkring oock andere heerlijckheden ſijn. De heerſchappy van deſe plaets was in 't eerſt by 't geſlacht, dat de ſelve bynaem voerde: gelijck onder anderen *Reyngotus van Muelebeke*, die Godefridus van Bouillon naer de heylige oorlogh volghde, en tot aen 't jaer cIↃ xcvi geleeft heeft. Daer na quam deſe heerſchappy aen 't geſlacht van Bethune, en onder anderen aen *VVillem*, Heer *van Muelebeke*, in 't jaer cIↃ cc xxviii: oock aen 't geſlacht van *Lille*, gelijk aen *Thomas van Lille*, die Heer van deſe plaets was, in 't jaer cIↃ cc lxxxviii: en eyndelijk aen 't geſlacht *de la Douve*, uyt het welck waren *Iohanna*, aen *Rogier van Halevvijn* getrout, en *Cornelia van Veyſe*, gemalin van de Ridder *Johannes de Beer*, die de heerlijckheyt van deſe plaets aen 't geſlacht van Beer tot aen deſe dag overgevoert hebben. Meyer, in ſijn Iaer-boecken op 't jaer cIↃ ccc lxxvii, onder van Male, verhaelt dat het geſlacht *van Bonin* oock de heerlijckheyt van Muelebeke beſeten heeft, 't welck, gelijck Philippus de Goede verſekert, by brieven van de 12 October, in 't jaer M cccc liii, te Rijſſel geſchreven, van de Graef te leen gehouden wort, uyt oorſaeck van de heerſchappy van Dendermonde.

Grootheyd.

Heeren.

Te Muelebeke was geboren Karel Vermander, dus genoemt uyt oorſaeck van de vloet de Mandere, die deur Muelebeke vloeyt. Hy was een treffelijck Schilder, en, naer ſijn tijt, een goet Poëet in ſijn moederlijcke tael, die een groot boeck van d'oude en nieuwe Schilders, door hun achting vermaert, in ſijn moederlijcke tael geſchreven, en in 't licht gebracht heeft; gelijck oock ſijn Uytleggingen over de boecken der Veranderingen van de Poëet Ovidius Naſo, beneffens noch ſijn gulde harpe, die van veel deurgeſocht en gebladert worden. Te Muelebeke was oock geboren *Adrianus Varæus*, Prooſt van S. Bavo te Gent, een man, die door ſijn voorſichtigheyt, godtsdienſt en geleertheyt in hooge achting wierd gehouden, en die, 96 jaren in groote heyligheyt en godvruchtigheyt overgebracht hebbende, uyt dit tranen-dal naer de vermakelijcke hemel verhuyſde, na dat hy groote dienſten aen de Kerck en het Seminarie oft Schole van Gent beweſen hadt.

Vermaerde mannen.

DEYNSE.

HEt gaet ten meeſtendeel met d'oude ſteden en vlecken gelijck met d'andere oude dingen, die van de tijt, die alles verſlint, dickwijls ſodanigh verſleten en verſlonden ſijn, dat men die niet meer voor 't gene, dat ſy geweeſt hebben, kan kennen. Dit geeft geen kleyne moeyte om t'onderſoecken van waer Deynſe haer naem gekregen heeft. Maer dit is ſeker, dat deſe ſtadt eertijdts Donſa genoemt wierd. D'oorſprong daer af is echter aen my onbekent: doch ick geloof, om my in deſe ſaeck met giſſingen te behelpen, die echter waerheyt ſchijnen, dat ſy haer naem van iemant der overſten van de woeſte volcken, het ſy de Gotthen oft Wandalen, gekregen heeft, die daer miſſchien een kaſteel aen de Leye, tegen 't gewelt der Romeynen, gebout en bewoont hebben. Dit is noch waerſchijnelijcker, om dat Lucius Pætus, vermaert Veltoverſte der Romeynen in Nederlandt, een ſtadt, gelijck men ſeght, over de vloet geſticht, en die naer ſijn naem genoemt heeft. Want het is ſeker, dat de Wandalen en Hunnen, na dat ſy de ſtadt Gent, in 't jaer 500, verovert hadden, de vloet de Leye met veel ſloten, op verſcheyde plaetſen geſticht, beſoomt hebben, en 't is gelooffelijck dat iemand van hun overſten, deſe veſting ſtichtende, die naer ſijn naem Donſa genoemt heeft. Doch dit is buyten alle verſchil, gelijck al de Hiſtorie-ſchrijvers eendrachtelijck getuygen, dat terſtont na d'overvalling der Noormannen, 't welck in 't jaer 880 gebeurde, deſe ſtadt bekent heeft geweeſt, en een hooft-kerck, deurluchtigh door hare ſtichters, gehad heeft, die ſes hondert jaren te voren, met noch twaelf anderen, van de Graef geſchoncken waren, en die ſedert van Graef Balduinus weder gewonnen wierd. In de brief van Theodoricus, Graef van Elſas, de voornaemſte bevorderaer van de vryheden en hantveſten der gener van Deynſe, word met uytgedruckte woorden het kaſteel en ſtadt Deynſe genoemt, daer by gevoeght wordt dat, om de miſdaden van Bertulphus van Straten, Prooſt van S. Donaes en Caſtelleyn van Petengehem, ſijn ſtadt van Petengehem van alle rechten berooft wierd, en dat men haer hantveſten naer Deynſe voerde; in voegen dat door deſe middel Petengehem een deel van de ſtad Deynſe wierd, ſchoon ſy vrou en gebiedſter van de vloed en 't landt had geweeſt. Gedaen in 't jaer cIↃ c li i.

Naem.

Deſe brief had ſodanige macht, dat ſedert die tijt al de voorrechten en vryheden, die in d'omkring van de vryheyt van het kaſteel Petengehem waren, aen 't gebied, en aen de heerſchappy van Deynſe gegeven wierden; 't welck

't welck oorſaeck is, dat tot aen deſe tegenwoordige tijdt deſe twee plaetſen niet meer dan een Schepenſchap, en recht-banck hebben. Ick geloof niet dat ick de ſtadt Deynſe ongelijck doen ſal, ſoo ick 't begin van haer wederleven van hier begin af te tellen. In tegendeel, ick ſal ſtoutelijck gelooven dat ſy toen het wapen van de dubbelde Arent aennam, 't welck het gewoone wapen der Romeynen is, van 't welck de Petegehemmers ſich herkomſtigh achten.

Ick bevind ſedert, dat, door de toeſtemming van de Gravinnen Margareta en Johanna, deſe ſtadt aen de beyde ſijden van de vloet met een muer omringt wierd: daer uyt men beſpeurt dat ſy eertijts grooter heeft geweeſt, dan ſy nu is. Men bevint oock, uyt de geſchriften der Doornijckers, dat ſy twee Parochy-kercken heeft gehad, d'een naer Gods Moeder genoemt, en aen de heylige Egidius gewijd, en d'ander aen S. Martinus en Antonius opgedragen. Sy ſijn beyde noch in weſen; doch de leſte ſtaet binnen de grenſen van Petengehem, en d'eerſte in de ſtadt. Men ſiet dan dat deſe ſtadt voor het jaer cIↃ ccc de top van haer glans en heerlijckheydt bereyckt heeft.

Parochy-kercken.

Want Guido, Graef van Vlaenderen, de weeckmarckt, die op woensdagh gehouden word, door ſijn geſach en achtbaerheyt beveſtigende, voeghde daer noch een Iaermarkt by, die jaerlijcks op S. Lucas dagh gehouden ſou worden, en die nu tot op de volgende dagh verſet is. Hy gaf, en beveſtighde oock, op 't verſoeck van Galterus van Nevele, Onder-graef van Deynſe, aen deſe ſtedelingen de Petengehemſche Iaermarckt van Paeſſchen, die op de naeſtvolgende dingsdagh van de achtſte dagh naer Paeſſchen komt; en deſe twee Iaermarckten hebben ſoodanige voorrechten en vryheden, dat men niemant daer in aentaſten, bekommeren, oft arreſteren mach. 't Gene, dat ick van d'Onder-graef van Deynſe, en van het kaſteel te dier plaets geſeght heb, is ſoo ſeker, als 't onſeker is waer het kaſteel heeft geweeſt, en waer het Ondergraefſchap gebleven is. En gelijck men weet dat het hof oft huys van de Vorſt hier voortijdts geſtaen heeft, uyt het welck veel leengoederen geſproten ſijn, ſoo is oock niet verborgen dat het ampt van de Schout ſedert die tijt aen de Barony van Nevele is gehecht. Dit ampt beſtaet in de bewarenis der gevangenen, en van de gevangenis; en de gene, die dit bedient, heeft in 't jaer een dagh, van d'uchtent tot aen d'avont, d'opperſte heerſchappy in de ſtadt, tot geheugenis (gelijck ick geloof) van 't oude gebied, dat aen de Graef van Vlaenderen toegeſtaen is, oft dat hy aen ſich getrocken heeft. Deſe dagh, van d'uchtent tot aen d'avont, is even de ſelve, die aen Mariaes hemelvaert toegeſchreven wort. My gedenkt oock aen 't erffelijck ampt van d'Amman, (die ſorgh voor de wees-kinderen draeght, en bevorderaer van 't gerecht is) 't welck onlangs van Martinus la Faille, Baron van Nevele, verkregen is: want hoewel het te voren van de Mayarts en Gents beſeten wierd, ſoo heeft het echter by oude tijden aen die van Nevele toebehoort. Ick verſwijgh noch dat de heerſchappy van deſe ſtadt aen die van Nevele ſchijnt eygen geweeſt te ſijn, en door huwelijcken aen die van Lutſenburgh gekomen; 't welck noch dit voorrecht doet ſtant houden, door welck aen de Raet macht gegeven wort, dat ſy hun burger, van de Nevelers gevangen, oft in 't recht getrocken, mogen beſchermen, en verloſſen, en voor hun eygen rechtbanck te recht ſetten. Daer ſiet ghy 't gene, 't welck ick van d'eerſte ouderdom van deſe ſtadt bygebracht heb.

Iaermarcktten.

Indien men de tweede ſtaet van deſe ſtadt onderſoecken wil, ſoo moet men die van 't jaer cIↃ ccc xvi beginnen, in 't welck ſy opgehouden heeft eygene en beſondere Heeren te hebben, en den Graven van Vlaenderen begon onderworpen te worden. Want Robert van Bethune had deſe heerſchappy voor vijf duyſent Pariſche ponden gekoft van Waleramus van Lutſenburgh, Graef van Ligni, en van ſijn gemalin Guyotta, Caſtelleyne van Rijſſel, die deſe huwelijcks-gift plechtelijck afſtont, in tegenwoordigheyt van d'Officiael van de kerck. Hier uyt is deſe gewoonte gekomen, dat de Vorſt, oft ſelf, oft door ſijn geſanten, jaerlijcks ſeven mannen, met een Schatmeeſter, tot bevordering en bediening van 't gerecht, verkieſt. Deſe ſtadt verkreegh ſedert oock vryheyt van tollen op de Schelde, en van de haven van Sluys, en in andere plaetſen. Sy verkreeg oock macht van een houte brugh over de vloet de Leye te maken, en een Bellefort te ſtichten. Haer ambachten verkregen oock treffelijcke hantveſten, en de laken-makery kreegh groote voorrechten. Sy verworf oock, door de gunſt der Graven, de tol van 't water, van de drank, en van de marckt, en meer diergelijcke inkomſten, tot onderhouding van de ſtadt, muren, poorten, en van andere wercken. De wooning hier af ſcheen eertijts ſoo aenlockelijck aen een van haer Graven, om dat ſy tuſſchen Gent en Cortrijck, en in 't midden van bou- en weylanden gelegen was, dat hy daer op de ſtroomende rivier de Leye, en op de grontveſt van het oude kaſteel een nieuw ſtichte, welcks fondamenten men noch ergens ſiet, en dat noch de naem van Vorſtenhof behoud. Maer wat raet? In de hooghſte verheffing heeft men meeſt voor de val te vreeſen.

vreesen. 't Geval is onstantvastigh. Sy werpt de gene, die sy tot de hooghste trap van geluck verheven heeft, plotselings neder. Want dese stadt is tot drie verscheyde tijden van de Gentenaers, tegen hun Graef worstelende, *Brant.* gewonnen en verbrant, voornamelijck in 't jaer cIↃ ccc LXXXII, toen sy uyt de handen van d'adel, die haer bewaerde, gewrongen was, en toen haer poorten en huysen verwoest, en de stadt self tot de gront toe verdelght wierd. Sy flickerde echter niet lang daer na weêr van nieus, gelijck gloeyende kolen, uyt d'asch opgedolven, en geraeckte in korte tijt weêr soodanigh in staet, dat men, in de tijt van Hertogh Philippus de Goede, in de stadt en in de voor-stadt drie duysent hoofden telde: ja sy konden, onder Karel sijn soon, 150 uytgelesene burgers, tot onderstant van d'oorlog, uytmaken. Maer sy verloor sedert door een brant, in 't jaer cIↃ cccc LXXXII ontstaen, weynigh min dan twee hondert laken-winckels, die van dese vlam verdelght wierden; in voegen dat sy, door dit ongeval al haer voorrechten en hantvesten verloren hebbende, van noode had dat Maximilianus, toen Aerts-Hertogh, en sedert Keyser, alles vernieude, namelijck haer costumen en gewoonten, haer hantvesten en marcken, insonderheyt van vee en graen, de gilden der Schutters, en de kamer der Redenrijckers. Hy gaf aen dese stadt oock een Stadsvoocht, gelijck soodanigh geweest heeft een goet bevorderaer van 't nut der Gemeente de Heer van Lalain, Ridder van 't gulde Vlies, die in S. Augustinus klooster, daer ter plaetse, begraven is. Dese stadt was heerlijck, en had alreê meer dan drie hondert huysen, die bewoont wierden, toen sy in dese beweenelijcke scheuring van Nederland dickwijls ingenomen, uytgeplondert, verbrant, en tot aen de gront geslecht is. Ses Priesters bedienden in de Parochie-kerck de heylige dienst. *Geestelijcke Staet.* Sy had altijdt geleerde en welsprekende Prochianen, gelijck onder anderen geweest heeft Laurentius Metzius, die van dese plaets tot het Bisdom van 's Hertogenbosch beroepen wiert. Daer was ook een vermaerde schole, tot oeffening in de geleertheyt, daer uyt gesproten is dat vele, in dese plaets geboren, voortreffelijck en uytstekende sijn geworden: gelijck Iodocus de Hont, Abt van Nizelle. Men vond daer oock een klooster, in 't welck veel maeghden, die van edele stam waren, gevoed wierden, gelijck uyt de stam van Horn, Gent, en andere. De Raet en 't Gasthuys had oock geen gebreck van soodanige dingen, tot dat Mars en Vulcanus, twee uytgelate verdelgers, dese voortgang van haer geluck afsneden, met soo stout een bestaen, dat de gene, die dese elenden overgekomen sijn, weten te seggen, dat sy tienmael de brant in dese stadt gesien en beweent hebben.

ISEGHEM.

ISEGHEM is grootelijcks vermaert door het kasteel, marckten, halle, vermaerde laken-makeryen, door 't gerijf van de vloet, door de naerstigheyt der stedelingen, door de vruchtbaerheyt van 't landt, en door haer leen-hof. Sy heeft sedert twee hondert jaren herwaerts eygen geweest aen het voortreffelijck geslacht van Stavele, door het huwelijck van Margareta met Adriaen van Gent, Vilain genoemt, en om de verdiensten van Maximilianus, hun soon, (die, terwijl hy leefde, raet van Staet, overste van de schat van de Catholijke Koning, en Land-vooght van Walsch-Vlaenderen heeft geweest) met d'eernaem van Graefschap verçiert. *Graefschap.* De tweede Graef hier af heeft onlangs geweest Iacobus Philippus, Raet van Staet, Hofmeester der Vorsten, een man met heldachtige eygenschappen begaeft, en (voor soo veel de gemeene bekommernissen hem toelieten) seer ervaren in d'onderssoecking der edele geslachten. De Heer van dese plaets plagh eertijts te sitten tusschen de Baronnen en Genoten van het kasteel van Cortrijck. Men vind in dit vleck niet alleenlijck een Gasthuys, maer oock een klooster der Maeghden van de derde regel, welcks grontvest door Iohannes van Stavele, Heer van Iseghem, Emelghem, &c. Raet en Kamerling van Philippus, Hertogh van Bourgondien, in 't jaer cIↃ cccc LI, geleght is. Men siet daer oock een heerlijcke kerck, aen 't welck eertijts een treffelijck uurwerck was, met veel fraeye gewelfselen. Dese plaets is oock in de boecken der Martelaren bekent, om de geboorte en vermaertheyt van de heylige Hillo. Na Iacobus Philippus, Graef van Iseghem, heeft sijn soon Lamoraldus, Gouverneur van Rijssel, sijns vaders plaets bekleed. Maer sedert en onlangs is dit Graefschap beseten van Lamoraldus soon, Maximilianus, die, in 't jaer cIↃ Ic c xxxvi overleden, van sijn broeder Balthasar, een dapper krijghs-overste, gevolght is.

B. Hillo. Cognat. l. 2. hist. Tornac. cap. 21. Hy was uyt Saxen geboren. en Suries, tom. 2.

HEVLE.

SEker, 't is my ten hooghsten aengenaem dat ick vryheyt heb om de landen naer hun waerdigheyt te doen voortkomen, en dat ick middel heb om, na de beschrijving van't Graefschap van Iseghem, de Baronny van Heule te voorschijn te brengen, en te mogen seggen, dat sy soo veel te meer te prijsen is, als haer landen en gebiet sich wijt uytstrecken, en tot in de grensen van Werwijk sich uytbreyden, uyt oorsaek van de heerschappy van *Westhoven*. Sy is ook vermaert door de bescherming van het kasteel van Cortrijck, en door d'eernamen van haer meesters. Daer uyt te voorschijn sijn *Heeren.* gekomen *VValterus van Heule*, van de welck in de registers van Harlebeeck, op 't jaer cIↃ cc xxi, en in de registers van S. Martinus t'Yperen op 't jaer cIↃ c c LXXIX gewach gemaeckt wordt: gelijck oock een andere *VValterus van Heule*, misschien de soon van de voorgaende: oock Symon, in 't jaer cIↃ cc LXXII, door de Constantinopolitaensche tocht vermaert. Dese was d'eerste die drie goude arenden in sijn wapen voerde. Men leest oock in dit geslacht van seker *Daniel*, (gelijck Meyer getuyght) die in 't jaer cIↃ ccc xx van de Graef tot getuygh over de huwelijcksche voorwaerde gestelt wierd, en in 't jaer cIↃ ccc xxv Raetsheer van Cortrijck was. Men vind oock *Sigerus* en *Rogier*, deurluchtige Ridders onder Lodewijck van Male; *Margareta*, in 't jaer cIↃ ccc XCIX door 't huwelijck van Sigerus van Gent vermaert; *Iohannes van Heule*, Heer van Verbois, en *Rogier Boetelinus*, sijn broeder, in 't jaer cIↃ cccc xxxvii Heer van Heule en Lichtervelde, van de welck de Heeren deser drie plaetsen afgedaelt sijn. Heule dan, sijn eerste en oude heerlijckheyt vergetende, is sedert tot een Baronny geworden, die, met een schoon hof verciert, eyndelijk aen *de Liedekercken* gekomen is, van de welcke het heden beseten wort. De *vander Graften* hebben oock 't gebied daer over gehadt.

DADIZELE.

DEn der wonderen van Gods aenbiddelijcke voorsienigheyt is, dat hy de schepselen, die minder sijn dan de mensch, so wel als de mensch self, met besondere hoedanigheden versorght heeft, die hen prijswaerdigh in hun geslacht maken. Onder de plaetsen, in 't landt gelegen, die niet meer dan d'andere steden van dese segening berooft sijn, is Dadizele van treffelijcke hoedanigheden in Vlaenderen, niet alleenlijck als een der leden van 't Ambacht van *Vlaenderen.*

Vyt de Registers van 't geslacht, en oude geschreven boecken, die by den Heer deser plaetse berusten.

Cortrijck, maer oock om dat het, door sijn besondere eygenschappen, verdient heeft deel aen de gunstbewijsingen der andere steden te hebben, en voor soodanigh erkent is door d'oude geschriften en hantvesten der Vorsten. Waerom oock niet? dewijl het eertijdts met wallen omringt heeft geweest, een Raethuys gehadt, met drie poorten gesloten wiert, met een groote menichte van inwoonders bevolckt, en met veel winckels en herbergen beset heeft geweest. Want dewijl sy aen de groote wegh is gelegen, twee mijlen en een half van Yperen, en oock soo veel van Cortrijck, en op een wegh, die *Gelegenheyt.*

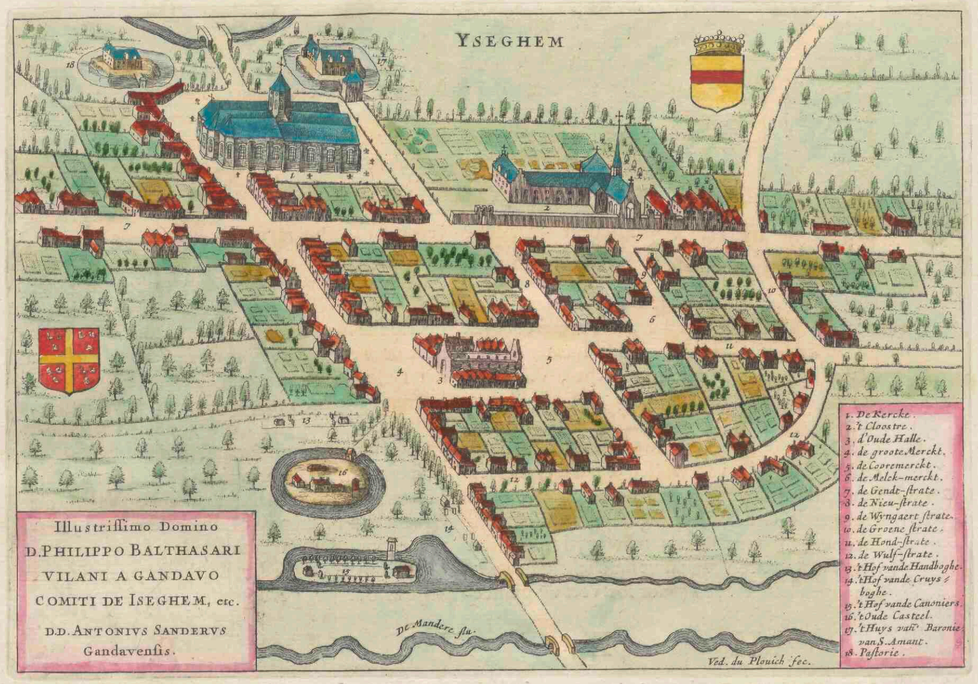
YSEGHEM
Illustrissimo Domino
D. PHILIPPO BALTHASARI
VILANI A GANDAVO
COMITI DE ISEGHEM, etc.
DD. ANTONIVS SANDERVS
Gandavensis.
1. De Kercke.
2. 't Cloostre.
3. d'Oude Halle.
4. de groote Merckt.
5. de Cooremerckt.
6. de Melck-merckt.
7. de Gendt-strate.
8. de Nieu-strate.
9. de Wyngaert strate.
10. de Groene strate.
11. de Hondt-strate.
12. de Wulf-strate.
13. 't Hof vande Handboghe.
14. 't Hof vande Cruys boghe.
15. 't Hof vande Canonicrs.
16. 't Oude Casteel.
17. 't Huys vande Baronie van S. Amant.
18. Pastorie.
De Mandere stu.
Vid. du Plouich fec.

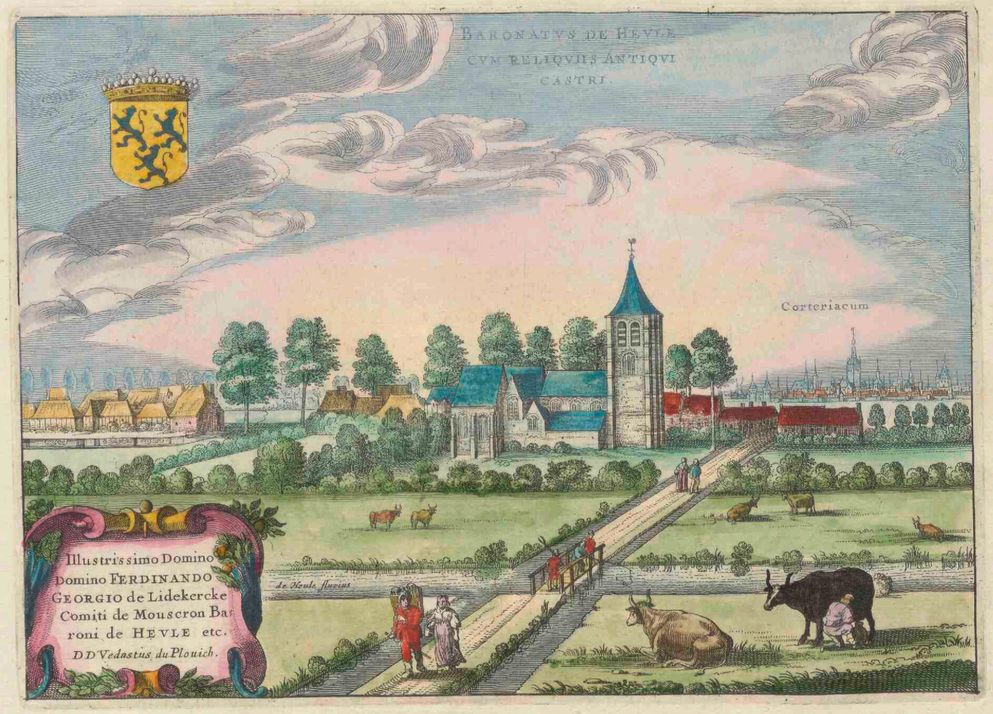
BARONATVS DE HEVLE
CVM RELIQVIIS ANTIQVI
CASTRI.
Corteriacum
Illustrissimo Domino
Domino FERDINANDO
GEORGIO de Lidekercke
Comiti de Mouscron Ba
roni de HEVLE etc.
DD Vedastius du Plouich.
De Houle fluvius

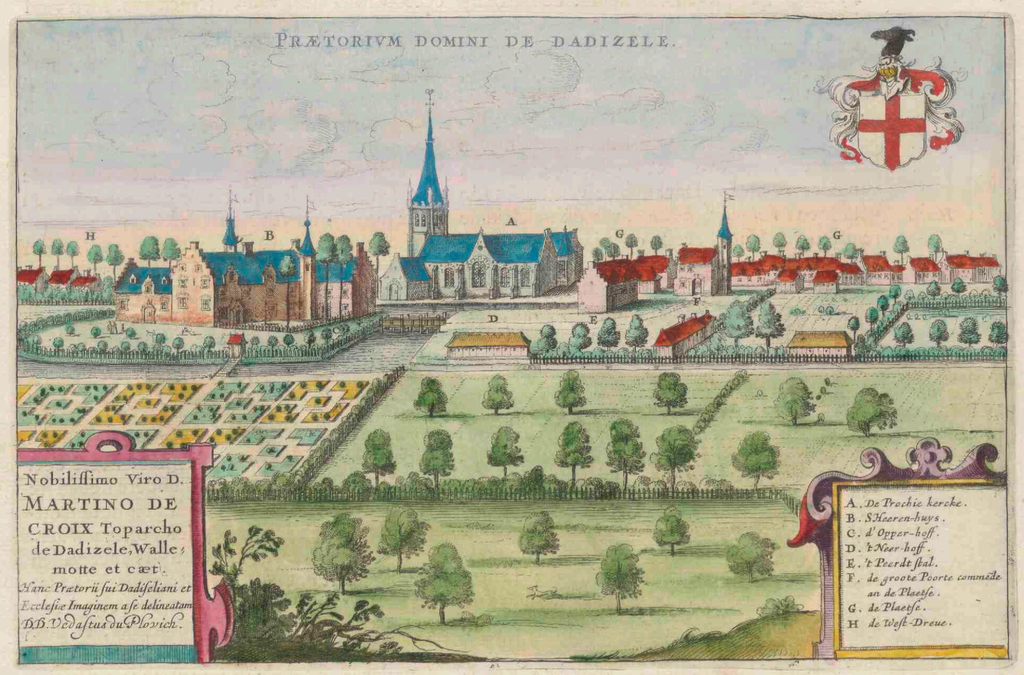
PRÆTORIVM DOMINI DE DADIZELE.
Nobilissimo Viro D.
MARTINO DE
CROIX Toparcho
de Dadizele, Walle
motte et cæt.
Hanc Prætorii sui Dadiseliani et
Ecclesiæ Imaginem a se delineatam
DD. Vedastius du Plouich.
A. De Prochie kercke.
B. S. Heeren-huys.
C. d'Opper-hoff.
D. 't Neer-hoff.
E. 't Peerdestal.
F. de groote Poorte comnede an de Plaetse.
G. de Plaetse.
H. de West-Dreue.

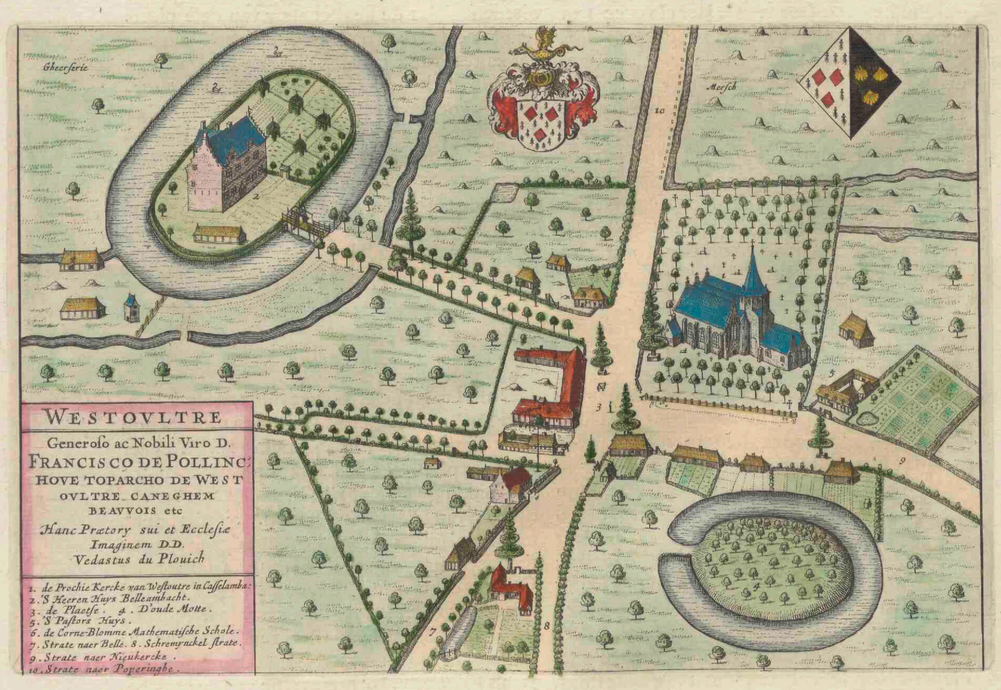
Gheerserie
Meersch
WESTOVLTRE
Generoso ac Nobili Viro D.
FRANCISCO DE POLLINC
HOVE TOPARCHO DE WEST
OVLTRE. CANEGHEM
BEAVVOIS etc
Hanc Prætory sui et Ecclesiæ
Imaginem DD.
Vedastus du Plouich
1. de Prochie Kercke van Westoutre in Casselambo.
2. S. Heeren Huys Bellembacht.
3. de Plaetse. 4. D'oude Motte.
5. S. Pastors Huys.
6. de Corne-Blomme Mathematische Schole.
7. Strate naer Belle. 8. Schrempnickel strate.
9. Strate naer Nieukercke.
10. Strate naer Poperinghe.

ſich van Weſt-Vlaenderen naer Cortrijk, Gent, Antwerpen, Bruſſel en Mechelen uytſtreckt, ſoo heeft ſy nu en eertijdts noch meer, bequame plaetſen, niet alleenlijck om de reyſende lieden te herbergen, maer oock om de pellegrims, die gekomen ſijn om de Moeder Maeght te beſoecken, die in deſe plaets vermaert is, te verquicken, en huys-veſting te geven. Meenen leght aen de zuydſijde een mijl van deſe plaets, die oock met een kaſteel verciert, dat den Heer toebehoort, en niet verre van de kerck is. Haer heerlijckheydt, die in 't jaer cIↃ ccc LXIV aen 't geſlacht van Raſſeghem behoorde, ſtrekt ſich wijt en breet uyt. De Heer van Dadizele is in waerdigheyt met de Caſteleyn van Cortrijk gelijck. Onſe hiſtorien verſwijgen niet de treffelijcke en vermaerde mannen, die van dit geſlacht van Dadizele geweeſt hebben; gelijck onder anderen *Daniel van Dadizele*, die in 't jaer cIↃ ccc LVI groote dapperheyt in de ſtrijt van Poictiers betoonde, daer in Iohannes, Koning van Vranckrijck, gevangen wierd: oock op 't jaer cIↃ ccc XX een ander uyt het geſlacht van Dadizele, Ruwaert en beſtierder van Vlaenderen; op 't jaer cIↃ cccc LXXVI *Iohannes van Dadizele*, die Raet en Kamerling van Karel de Stoute, Hertogh van Bourgondien, en opperſte Schout van Gent was, en t'Antwerpen gedoot wierd. Deſe ſtadt heeft oock een weeckmarckt, die voor d'eerſte mael op woensdagh van de groote weeck, in 't jaer cIↃ cccc LXII, gehouden wierd. Sy heeft oock een Iaermarckt, die jaerlijcks gehouden word, in de welcke niemant om ſchult aengetaſt magh worden, 't en waer men die aen de Vorſt ſchuldigh was; gelijck blijckt uyt de hantveſt, door Philippus de Goede in 't jaer cIↃ cccc LXII gegeven. In 't volgende jaer is oock aen alle, die naer de marckt komen, vry-geleyde gegeven, *op het ootmoedigh verſoeck der goede lieden van de ſtadt Dadizele*, gelijck de handveſt van de Vorſt luyd. Gelijk de deught en dapperheyt der Heeren, hooge achting en vermaertheyt voor deſe plaets verkregen hebben, ſoo is ſy noch veel vermaerder geworden door de gunſt van de Moeder-Maeght, die hier, om verſcheyde wonderdaden, grootelijcks ge-eert wordt. En hoewel ſy eertijts naeuwelijcks het voor-recht van Parochy genoot, en alleenlijck niet verre van verſcheyde Parochien gelegen, en van die van Geluwe, Morslede, Becelaer, en van andere Parochien omringt was; ſoo wierd echter van de kapelle, die daer van 't begin was, een Parochy-kerk gemaeckt, door gunſt van de ſelve Moeder-Maeght; en deſe Parochy is in ſoo hooge achting, dat geen ander daer omtrent vermaerder is. Indien ghy begeerigh ſijt om de wonderdaden, die op deſe plaets geſchied ſijn, te weten, ſoo lees het boeck van Lodewijck Hunetterus, in 't jaer cIↃ IↃ c XIX uytgegeven. De kerck van Dadizele ſtont eertijdts onder de Biſſchop van Doornick, en wierdt aen dat van Yperen overgevoert, toen van Paulus de vierde de nieuwe Biſdommen in Nederland ingevoert wierden. De kerck was voor deſe leſte beroerten met alle koſtelijck kerck-gewaed verciert. Sy had een Paſtoor, met ſeven Prieſters, behalven noch de Kapellaen van 't hof, en van de Heer, en noch andere geeſtelijcken. Sy had, tot behulp van 't geſang, twee orgels; en daer waren ſilvere kandelaren, en vergulde wieroockvaten, kelcken, ſchuttels, vaetjes, lampen en beckens, alle van ſilver gemaeckt. Daer waren in de toren, die in 't jaer cIↃ cccc LXVII begonnen wiert te bouwen, en van de welck Iohannes van Dadizele, Heer van de plaets, d'eerſte ſteen lagh, ſeſtien klocken, met een uurwerck; 't welk alles door de raſerny der krijghslieden, en door 't gewelt der oorlogen neêrgeworpen is. Eyndelijck wierdt oock, in 't jaer cIↃ IↃ LXXXIII, de kerck door de Schotten aengeſteken, en in kolen geſet, daer in oock de boecken en geheughſchriften, die ſoo wel d'oorſprong, als de wonderdaden van deſe kerck begrepen, verbrant wierden. Wat de heerſchappy van deſe plaets aengaet, ſy is een oudt en edel leen, dat aen het kaſteel van Cortrijck, en aen de Graef van Vlaenderen behoort, en heeft echter verſcheyde leen-goederen onder ſich.

Vermaerde mannen.

Weeckmarckt.

Iaermarckt.

Ondergang.

De gene, die tegenwoordelijk deſe heerſchappy beſit, is de Heer *Martinus de Croix*, een man van voortreffelijck gemoed, die aen de kerck van Dadizele groote weldaden gedaen heeft, die ſich miltdadigh aen de pelgrims, beleeft aen de reyſigers en vreemdelingen, en gunſtigh aen de armen en geeſtelijcken betoont.

W E S T O V L T R E.

GElijk de nieusgierige wandelaer geen plaets, hoe kleyn oock, behoort te verwarelooſen, en onbeſien voorby te gaen, en gelijck hy, om ſijn wegh te vervorderen, ſo wel deur kleyne dorpen, als deur groote ſteden moet trecken; ſoo moet de leſer ook niet vreemt en ongerijmt achten, dat ick hem uyt de heerlijcke gebouwen van Dadizele treck, om hem naer Weſtoultre te geleyden, en aen hem te toonen dat deſe plaets, die eertijts onder de heerlijkheyt van Belle ſtont, tegenwoordelijck in 't gebied van Caſſel is. Sy heeft in de heerſchappy van Caſſel een kerck, en een Heeren-huys, 't welck, met de heerlijkheyd daer af, heden beſeten wort door de Heer *Franciſcus van Polinckhove*, een adelijk man. De Biſſchop Drogo gaf eertijts, in 't jaer cIↃ LXIX, d'autaer van deſe plaets aen de kerck van Terouaen, tot voorbidding van Robert, Koning van Vranckrijck, en van Hendrick ſijn ſoon. Sy wiert oock met Pauſelijke achtbaerheyt aen de ſelve kerck toegeeygent, door de brieven van de Pauſen Calixtus de tweede, Adrianus de vierde, en Alexander de vijfde, onder de naem van *VVeſtaltare*, 't welck, gelijck de regiſters van Terouaen ons berichten, na de gemeene Duytſche tael 't ſelve is, als *VVeſtoultre*. De preſentatie van de kerk behoorde aen een der Canonicken, die in't Choor van Terouaen ter ſlincke ſijde was, en die opgeleght wiert dagelijcks eenige Pſalmen te leſen.

Heer deſer plaetſe.

HASEBROECK.

GElijck 'er niet ſchoonder en aengenamer om te ſien is, dan dat veel broeders by malkander woonen, en door deſe ſamenwooning betonen, dat ſy in der daet redelijcke menſchen ſijn, die Godt geſchapen heeft, om niet alleen te weſen; ſoo is het oock een beſonder vermaeck in plaetſen, hoe kleyn ſy oock ſijn, te woonen, die volck-rijck ſijn. D'inwoonders van Haſebroeck ſmaecken dit geluck in hun ſtadt, die voor een der meeſt bevolckte vlecken van Weſt-Vlaenderen geacht wort, en ſtadts-rechten en handtveſten, en een beſondere en eyge rechtbanck heeft. Sy heeft haer wetten van Philippus van Elſas: haer jaermarckt, die in Iunius gehouden wordt, en haer weeckmarckt op yder maendagh, van Philippus, Hertogh van Borgonje; en haer naem, gelijck Gramajus ſeght, van Haſa, een rijck en machtigh man, en ſtichter van de Parochy-kerck, gelijck de Iaerboecken aenwijſen. Sy is in een moeraſſig landt gelegen. Sy was eertijdts ſeer vermaert door de weveryen van wollen en linnen, en trock groote rijckdommen tot ſich, door middel van een graft, die gegraven, en deur 't Niepenſche boſch in de Leye gebracht wiert. Sy heeft, behalven al de handtveſten der ſteden, een Raet van ſeven mannen, beſondere wetten, en eyge maten en marckten. Indien ſy niet door d'inlandtſche oorlogen veel geleden hadt, ſoo mocht men haer met recht by d'andere goede ſteden gelijcken, uyt oorſaeck van de vergaderingen der Schutters en Redenrijkers, en om de menighte van 't volck, naer hun hantwerck in gilden gedeelt. De Parochy-kerck, die een heerlijcke toren heeft, is aen S. Eloy gewijdt. De Biſſchop van Yperen, die op de Biſſchop van Terrouaen gevolgt is, heeft het recht van patronage oft voorſtant over de Parochy. De Graeuwe ſuſters van S. Franciſcus derde ordening hebben hier een klooſtertje en herbergh, voor twee hondert jaren van twee Godtvruchtige ſuſters op deſe plaets geſticht. De Heremiten van S. Auguſtinus ordening ſijn oock in dit vleck toegelaten, doch op ſekere wetten en voorwaerden. Hun kloofter wiert geſticht en geſchoncken van de Raedt, en van 't volck van Haſebroeck; en men rechte by hen op een Schole tot onderwijs in de vryc konſten, die van Philippus de vierde, Catholijcke Koning, beveſtight is. In dit vleck is, behalven vele anderen, geboren Pater *Johannes Deckerius Jeſuyt*, Godtgeleerde, en ſeer ervaren in de kerckelijcke hiſtorie, en in de rekening der tijden: hy heeft in de heylige Schrift te Gracz in Stiermarck, te Douay, en te Leuven in Nederlandt onderweſen. Hier is oock geboren *Iacobus Caſtrius*, Natuurkundige en Genees-meeſter van Antwerpen, die een geleerde brief van de beſmettende ſieckte, die men't Engelſch ſweet noemt, aen de Genees-meeſters van Gent geſchreven heeft. Deſe brief is in 't licht gekomen in 't jaer cIↃ IↃ xxIx, uyt de druckery van Iohannes Grapheus. *Iohannes le Paeu* heeft in 't jaer cIↃ ccc LxIII het Schout-ampt te Haſebroek bedient, en wort in de regiſters der kerck van Hondeghem oock Caſtelleyn oft Slotvoocht van 't Ambacht van Haesbroeck genoemt. Dit ampt wiert in 't jaer cIↃ cccc LxxxIII door *Theodoricus van Courtevvijle* bedient, op de welck gevolgt ſijn *Iacobus van S. Omar*, *Nicolaus van Courtevvijle*, op 't jaer cIↃ IↃxxxII, *Iacobus van Haſebroeck*, Heer van Hoflande, *Karel de VVraet*, *Iacobus Heer van Hondeghem*, in't jaer cIↃ IↃ Lxxx, tot aen cIↃ IↃ LxxxII, nae de welck de ſelve waerdigheydt bedient heeft, tot aen 't jaer cIↃ IↃ cxxvII, *Egidius van Hondeghem*, Heer van Eeckebeke, Catsbergen, &c. en ſijn ſoon, *Nicolaus van Hondeghem*, is hem in dit ſelve ampt gevolgt. Dit edel geſlacht, dat ſijn naem van dit vleck voert, is tot aen deſe tijdt by de Vlamingen in weſen gebleven.

Naem.

Gelegenheydt.

Graeuwe ſuſters.

Auguſtinen.

Geleerde mannen.

MERREGHEM.

DE ongeſtadigheydt is ſoo natuurlijck in al 't gene, dat onder de maen is, dat men daer in niets ſiet, 't welck geſtadigh is. De verandring bekomt ſomtijts wel aen d'een, en d'ander bevindt ſich veeltijts niet beter daer door. Dit doet my twijffelen of het aen de ſtadt Merreghem wel vergaen is, dat ſy van de heerſchappy van Caſſel, daer onder ſy eertijts ſtont, afgeſcheyden is. Ick weet niet, oft ſy iets opbrengt tot de laſten van Vlaenderen. Deſe plaets, in het Latijn *Mauronti-villa*, en in 't Franſch *Merville* genoemt, wort in 't Nederduytſch gemeenelijck *Merreghem* geheeten. Sy had eertijts de naem van *Menderghem*, en *Menreghem*. Sommige noemen haer Minder-ſtadt, en andere *Minariacum*, gelijk in de Reysbe-

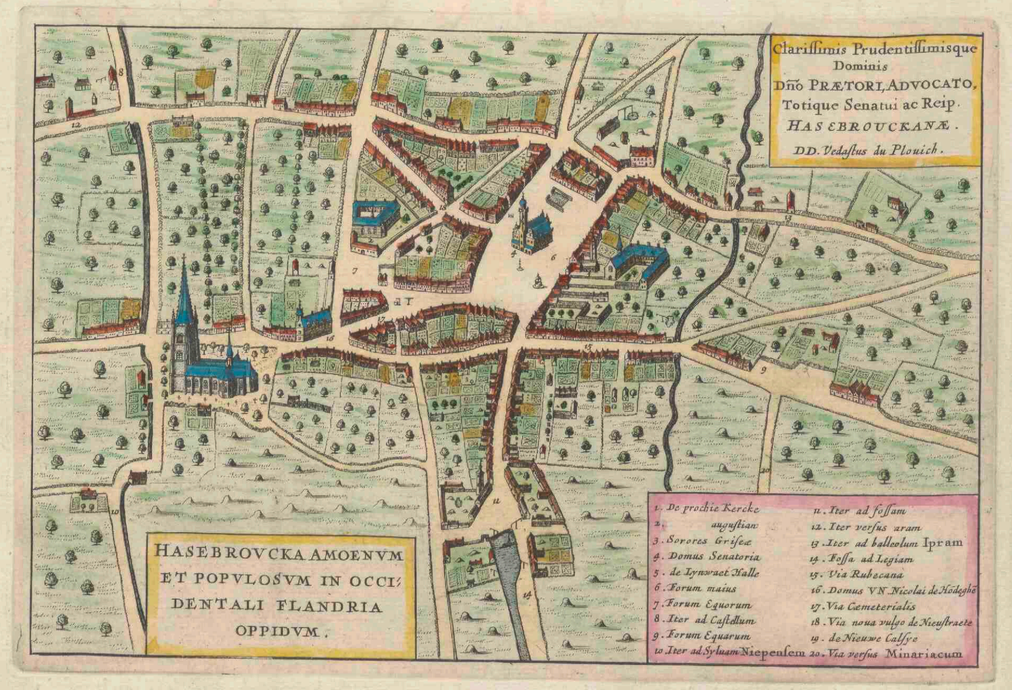
Clarissimis Prudentissimisque
Dominis
Dño PRÆTORI, ADVOCATO,
Totique Senatui ac Reip.
HASEBROUCKANÆ.
DD. Vedastus du Plouich.
HASEBROVCKA AMOENVM
ET POPVLOSVM IN OCCI:
DENTALI FLANDRIA
OPPIDVM.
1. De prochie Kercke
2. augustian
3. Sorores Griseæ
4. Domus Senatoria
5. de Lynwaet Halle
6. Forum maius
7. Forum Equorum
8. Iter ad Castellum
9. Forum Equarum
10. Iter ad Syluam Niepensem
11. Iter ad fossam
12. Iter versus aram
13. Iter ad balleolum Ipram
14. Fossa ad Legiam
15. Via Rubecana
16. Domus VN. Nicolai de Hödeghē
17. Via Cæmeterialis
18. Via noua vulgo de Nieustraete
19. de Nieuwe Calsye
20. Via versus Minariacum

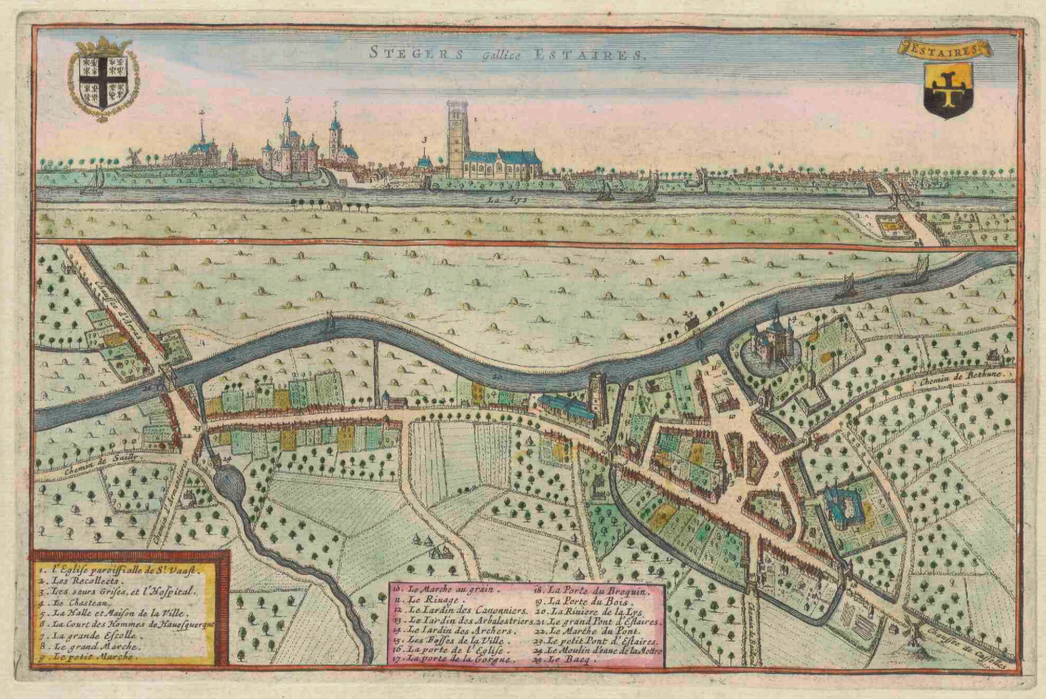
STEGERS gallice ESTAIRES.
ESTAIRES
La Lys
Chemin de Bethune
1. l'Eglise paroissialle de S.t Vaast.
2. Les Recollects.
3. Les seurs Grises, et l'Hospital.
4. Le Chasteau.
5. La Halle et Maison de la Ville.
6. La Court des Hommes de Hauesquerque
7. La grande Escolle.
8. Le grand Marche.
9. Le petit Marche.
10. Le Marche au grain.
11. Le Riuage.
12. Le Iardin des Canonniers.
13. Le Iardin des Arbalestriers.
14. Le Iardin des Archers.
15. Les Fossés de la Ville.
16. La porte de l'Eglise.
17. La porte de la Gorgue.
18. La Porte du Broquin.
19. La Porte du Bois.
20. La Riuiere de la Lys.
21. Le grand Pont d'Estaires.
22. Le Marche du Pont.
23. Le petit Pont d'Estaires.
24. Le Moulin d'eaue de la Mettre
25. Le Bacq.

MERVILLE
MAVRONTI-VILLA Mergem. MERVILLE.
A
D
C
B
E
F
G
Admodum Reuerendis Nobilibus
ac Eruditis
DD. DECANO ET CANONICIS
Insignis Ecclesiæ Collegiatæ S. Amati
in Oppido Duacensi
Dominis Mauronti-Villæ
Hanc Oppidi sui Imaginem
DD. Vedastus du Plouich.
A. La Grande Eglise Paroissialle
B. les Capucins ou souloit estre
la Chapelle S. Ame.
C. Les seurs Grises.
D. la Maison de la Ville ou Halle.
E. le grand Pont de la Lys.
F. la Riuiere de la Lys.
G. le Chemin de Bethune.

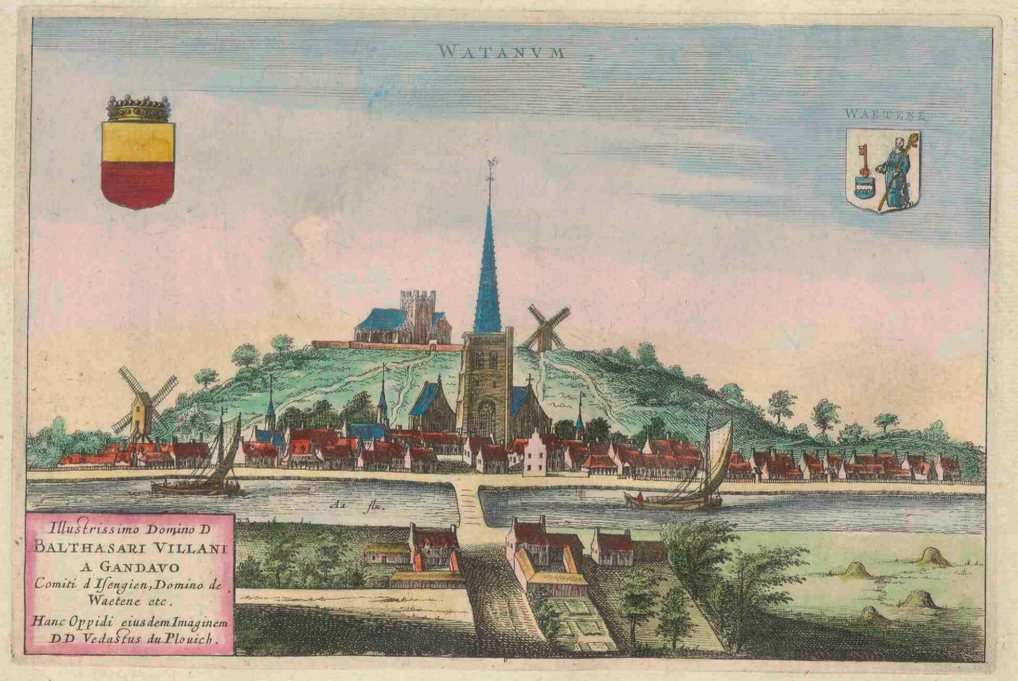
WATANVM
WAETENE
Illustrissimo Domino D
BALTHASARI VILLANI
A GANDAVO
Comiti d'Isengien, Domino de
Waetene etc.
Hanc Oppidi eiusdem Imaginem
DD Vedastus du Plouich.

ſchrijving van Antoninus geſtelt is,doch verkeerdelijck. Want d'oude ſchriften en regiſters van Douay verſeeckeren, dat deſe plaets *Broylus* genoemt wiert, uyt oorſaeck van de moeraſſchen, daer in ſy gelegen is. De Abt *Naem.* Morandus, oft Maurontus, niet min om ſijn heyligheydt,dan om ſijn edelheydt vermaert, noemde haer, in 't jaer Ic cc i, naer ſijn naem; in voegen dat ſy, die eerſt in 't Franſch *Morandville*,oft in 't Duytſch Morandghem genoemt wiert, ſedert, om de gemackelijcheyt,de naem van *Meerville* en *Moereghem*, en daer na *Merville* en *Merreghem* kreeg, gelijck voor my, ſeght Gramajus, Adrianus Schrieck aengeweſen heeft. Men ſiet daer noch een kapelle, daer deſe heyligh als een kluyſenaer geleeft heeft, en daer hy Amatus, Biſſchop van Soiſſons, die door de Ritmeeſter Ebroinus uyt ſijn ſetel geſtoten wiert, ter herbergh ontfing, en hem,toen hy geſtorven was, begroef. Maer toen de Noormannen deur Vlaenderen ſworven, ſijn de lichamen van deſe beyde naer 't Kaſteel van Douay, in de kerk van de heylige Maegt Maria gevoert, die ſedert de naem daer af behouden heeft. De heerſchappy van dit vleck behoort heden aen de Canonicken van deſe kerck.Men vint gewach van deſe vervoering, op 't jaer Ic cc lxxi, by Iperius, in de kronijck van S. Bertinus, met de hant geſchreven, onder d'Abt Hilduinus,in deſe woorden: *'t lichaem van de Biſſchop S. Amatus vviert uyt ſijn plaets Brolius, nu Merenvilla genoemt, naer een veyliger plaets gevoert, uyt vrees voor de Denen, en in de kerck van de heylige Maria te Douay gebracht*. Sy noemen deſe plaets een vrye ſtadt, om dat ſy vryheden, Raet, marckten, rechtbanck,wetten,en een profijtelijcke markt van lakenen heeft. Sy geniet aen d'een ſijde 't gemack en gerijf van 't boſch, en aen d'andere ſijde 't gerijf van de Leye. Sy heeft niet verre van haer een ſchoone uytſicht naer de Maegdelijcke *Abdy van Beaupré*, van de Ciſtercienſche ordening, tuſſchen de Gorge en de Leye. Deſe Abdy wiert geſticht in 't jaer c Ic cc xx, in de maent van September, op d'avont van Paus Sylveſter, door *Daniel, Voorſpraeck van Atrecht, Heer van Bethune*. De Parochy-kerck,aen de heylige Petrus gewijt, is door de heylige Maurontus geſticht, en met verſcheyde weldaden vermeerdert: want hy gaf al 't lant van Merreghem, van 't welck hy Heer was, tot een gift aen 't klooſter, het welck hy, onder de naem van S. Petrus, geſticht hadt; welcks kerck heden de Parochykerck is. Maer het klooſter is verandert in een vergadering der Canonicken, onder de naem van S. Amatus, in de ſtadt Douay. De plaets,op de welcke dit klooſter geſticht was, in 't Franſch *Bruel* genoemt, was de grondt en eygendom van deſe ſelve heyligh, in dit vleck gelegen. Deſe kerck heeft eertijts meer Prieſters gehadt, dan ſy nu heeft, behalven dat 'er van d'eerſte inſtelling Geeſtelijcken in dit klooſter ſijn geweeſt,van 't welck de heylige Amatus Abt was. De Prooſt der Canonicken van Douay noemt de Paſtoor tot de dienſt van deſe kerck. De Minderbroeders, *Capucynen.* oock Capucynen genoemt, trocken ook naer dit vleck, en namen hun wooning ter plaets, daer eertijts de monicken, toen ſy 'er woonden, een Kapelle, ter eeren van de S. Amatus, geſticht hadden. D'inkomſt van deſe kapelle wort tot nu toe by d'Overheyt bewaert. Men vint daer oock een oude vergadering der Nonnen van S. Dominicus: oock een kleyn *Nonnen van S. Dominicus.* gaſthuys, gelijck mede een huys voor de melaetſchen. Daer was oock eertijts een klooſter der Heremiten,niet verre vande ſtad;maer men vint heden nauwelijks eenige tekenen daer af.

STEGERS.

Gramajus Minariacum. SO iemant verdoolt is, en gaerne weêr op de rechte wegh ware, kan, naer mijn oordeel, niet beter doen, dan ſich tot d'ingeborenen van het landt keeren, dewijl deſe, volkome kennis van de wegen hebbende,ongetwijffelt hen weêr op 't rechte pat ſullen helpen. Wy ſullen dan in deſe ſaeck desgelijks doen,en in 't onderſoeck van de twijffeling, te weten,oft Minariacum eertijdts dit vleck was, 't welck wy nu Merville oft Merreghem noemen, en of het in deſe plaets geſtaen heeft,daer nu aen d'een ſijde van de Leye het Graefſchap van Stegers is,en aen d'andere ſijde de grenſen van Artois ſijn, aen de brugh van de Leye, die nu Stegers-brugh genoemt wordt;wy ſullen,ſegh ick, in deſe ſaeck ons op 't gene beroepen, 't welck Hadrianus Schrieck, Raetsheer van Yperen, die 't Schoutſchap van Caſſel en Stegers lang bedient heeft,daer af ſegt. *Merville,* *Van waer Merville genoemt.* ſeght hy, *dat van vele t'onrecht Minor villa geheeten vvordt, vviert eerſtelijck Morandus ſtad genoemt,en dit van de heylige Morandus, die eertijts in deſe plaets,in een hoeck van 't Niepenſche boſch, in alle heyligheydt geleeft heeft. Maer vvy hebben noyt eenigh gevvach hooren maecken, van dat hier eenige overblijffelen en merckteeckenen van d'ael-outheyt gevveeſt hebben: jae de plaets ſelve is niet ſoodanig gelegen, dat ſy het oude Minariacum kan gevveeſt hebben.* Wat de plaets en brugh van Stegers aen- *Stegersbrugh.* gaet, alle dingen komen daer ſoo wel te ſamen, dat 'er geen reden van twijffeling overblijft.

blijft. Dese oude Reys-beschrijving,die op de naem van Antoninus Pius deur de handen gaet,van Castellum (nu *Cassel)* deur een korter wegh naer Doornick streckende, stelt Minariacum tusschen beyde; en soo oock als men naer Camerijck gaet. Wijders, de breede en rechte wegh, die by outs de steene wegh, en noch *de heyrstrate* genoemt werdt,geleyt van Cassel naer Stegers, en, sich daer in drie wegen verdeelende,streckt sich naer Werwijck, Doornick, Camerijck, en naer Artoys. Maer indien men deur d'ommepaden der wegen, en van het bygelege bosch van Cassel naer Merville oft Merreghem gaet, soo sal dese wegh, naer de voorgenoemde Reys-beschrijving, niet door een korter padt naer Doornick, maer door een lange wegh ter rechte sijde geleyden;in voegen dat men genootsaekt sal sijn, nae een omwegh van ontrent anderhalf uur, weêr ter slincke handt naer Stegers te keren. Dat meer is,aen Stegers-brugh,over de Leye gemaeckt, sijn in verscheyde tijden veel oude steenen,en veel Roomsche penningen uytgegraven. In de tijdt van tien jaren, die ick hier het Schoutschap bedient heb,heeft men tweemael tot my gebracht eenige kopere stucken van Antoninus, eenige oock met dit opschrift:

Heyrstrate.

DIVA FAVSTINA PIA.

Andere,

LVCILLA AVG.

Franciscus Maesterus, mijn volle neef, nu Schout van de plaets, heeft noch ouder penningen, die hy bewaert,en die in 't voorgaende jaer cIↃ IↃ cVIII gevonden sijn, en eenige bewaeren noch andere penningen. Maer van Merville heb ick niets diergelijck gehoort. Men gelooft dat Minariacum,van de Barbaren verdelght, en sedert nooit weer opgebout is. In tegendeel, de landen wierden daer nae gedeelt,en een deel daer af quam aen Stegers; en de maet der deeling toont dat dit landt Stegers Laleu genoemt wiert. Dese streeck van het dal van de Leye begint sich hier naer Cassel en Belle te strecken;in voegen dat men waerschijnelijck bespeurt, dat dese plaets haer naem van d'eerste opklimming genomen heeft. Dus verre Schrieckius.

Minariacum verwoest.

Daer siet ghy 't gene, dat ick seggen kan aengaende d'eerste ouderdom van dese stadt, diens weêr-opkomst, sedert de neerlaeg,door de Noormannen geleden, ick onbeschroomdelijck toe-schrijf aen de Heeren van Bethune, die aen dese beyde oevers van de Leye geboden, en tienden, ja *d'Altaer van Eterra* (want dus wordt sy genoemt) aen de Abdy van Scowen gegeven hebben, met toestemming van Adam, Bisschop der Terrouaners:

Heeren van Bethune.

Altare de Eterra.

ick segh Autaer, oft, gelijck andere schriften hebben,Kerck,dat is, Moeder,oft voornaemste Parochy, die de vleugelen van haer gebiet wijt en breet aen de beyde sijden van de vloet uytspreyde. Maer toen,door de aenwas van 't getal der geloovigen, dese plaets niet bequaem voor de welstant en saligheydt der sielen scheen, en toen de Pastoor dit ampt te lastigh viel, verhief Johannes, Bisschop der Terrouaners, op de bede van Robert, Heer van Dendermonde en Bethune, de Capelle van Gorgue, die hy van de Parochy van Stegers ontsloegh, tot d'uytsteeckende waerdigheyt van een Parochy, daer in hy echter behoorlijcke eerbiedigheyt voor Gods Moeder bevorderde, en jarelijcks sekere erkentenis voor haer instelde. Dewijl dan al de geschriften van die eeuw dese plaets eendrachtelijck *Eterra* noemen, soo heb ick eertijdts wel getwijffelt, of de Graef van Eterra, (by de Franschen *le Comte d'Eterre*) die mede onder andere in de heylige tocht van Godefridus Bullion genoemt wort, niet van dese plaets geweest heeft:daer na,oft Minariacum, 't welck van de Romeynen tot een Latijnsche uytgang des naems gewrongen en gebogen is, niet buyten twijffel *Mijn-rijck* betekent, dat is, mijn Koninckrijck, oft mijn landt, gelijck *Cortrijck, Samerijck en Merurijck* genoemt worden, en oft, door verloop van tijdt, dese naem, *mea terra*, mijn lant, niet sedert in *me-terra*,en eyndelijck in *Eterra* by de Geleerden verandert,en van daer tot het gemeen volck gekomen is. Ick heb, seg ick, dit by my self bedacht, tot dat ick hier af, oft ten minsten in twijffel getrocken wierdt door 't oude boeck der heyligen van Terrouaen,daer op de seven-en-twintighste dagh van Mey aengetekent wort: *In't landt van Etium, in het vleck Covord, ter geheugenis van S. Vedastus, die hier d'Autaer gevvijdt, en d'overblijfselen der heyligen gebracht heeft.* Seker,een seer uytstekende outheyt,die wy met de beyde armen omhelsen moeten. Dit *land van Etium*,is buyten twijffel 't gene, daer wy af spreken. Dese Etius was seker een dapper Veldt-Overste der Franschen, die in 't jaer cccc LIII over de Hunnen en Attila getriumpheert heeft, en, naer de gewoonte, van de Romeynen ontfangen,groote naerstigheyt heeft gedaen in de grensen van 't Rijck te verstercken, en misschien hier eenige tijdt heeft gewoont, niet verre van Cassel, dat hy met besetting versterckte, en by Armentiers, dat sijn Voorraets-huys was, en oock niet verre van Doornick,Camerijck,en Cortrijck, seer machtige steden,by die van Atrecht,Nerviers, en Moriners, seer strijdtbare volcken, niet verre van de groote zee, aen d'oever van de vermeerderde vloet. Hier uyt is gespro-

Gorgue.

Comte d'Eterre in exped. sacra.

Oorsprong des naems van Minariacum,

en van Eterre.

Hertogh Etius.

Cassel.

Armentiers.

ten, dat de geheugenis van soo grooten Helt, vaster in de geesten der inwoonders, die nae de neêrlaegh der Hunnen gekomen sijn, gebleven is, dan het droef gedencken van het verwoest Minariacum. Het *vleck Covorde* is nu een plaets binnen de grensen van de stadt. Dit vleck is met een oude Kapelle versiert, daer echter geen dienst en eer-bewijsing aen de heylige Vedastus gedaen wordt. Johannes, *Berkin* genoemt, gaf dese plaets tot gebruyck der Broeders van de heylige Drie-eenigheydt, tot verlossing der gevangenen, in 't jaer cIↃ cc xxvIII, vermits hy door de hulp der voorgenoemde broeders uyt de handen der ongelovigen verlost was: welcke gift door Mabilia, Castelleyne van Yperen en Belle, bevestight wiert. Men vint in dese Kerck noch d'oude graf-steden der Heeren van 't geslacht van *Bailleul*, *Antoing*, en *Doulieu*, die in hun tijdt hier geheerscht hebben.

Covorde.

Klooster der Drie-eenigheydt.

WAETENE.

MEn vint landen van soo bequame gelegenheyt tot tegenweer, dat de Koningen en Vorsten niet konnen nalaten die te verstercken, om voordeel en sekerheyt van hun grensen daer af te trecken. Johannes Jacobus Chifletius, hier op lettende, betoont heel geleerdelijck en wel-spreeckentlijck, voor in sijn Icciumsche haven van Julius Cæsar, dat Waetene een Zee-bergh voor de haven van Iccium heeft geweest. Hy seght dan: *Tusschen de beyde havens stont de Zee-bergh Iccium aen dese ondiepe Zee, die, naer Ptolemæus verhael, Iccium acron genoemt vviert, gelegen tegen over Kent, een Zee-bergh van Engelandt. Ick acht dat dit de selve bergh heeft gevveest, die sy misschien Vatenum genoemt hebben, om dat sy over d'Itiaensche deur-vvadingen hing.* Guicciardinus heeft aengemerckt, dat hier veel geheugh teeckenen van d'ael-outheyt gevonden sijn. Men gelooft dat hier eertijts een vuurbaken heeft gestaen, recht tegen over een ander, die op de berg Duberen geset was, van de welcke men noch eenige weynige puynhopen siet. De zee omringde eertijts, als sy op haer hoogste vloeyde, van alle sijden de berg Vatenum, van de welk men by klaer en helder weder Engelant gemackelijk kan sien. D'inwoonders seggen, dat dit een voort-geplante stad der Batavieren is. Een out Lof-beschrijver verhaelt in sijn lof-reden aen de Keyser Constantius, dat de Batavieren in 't jaer nae Christus geboorte cc xcvII, van de Romeynen herwaerts en derwaerts deur Vranckrijck verstrooit wierden. *Al't gene, onvervvinnelijke Keyser Constantius*, seght hy, *dat in de landen van Amiens, Beauvais, Tricassine en van Lingonico ongebouvvt en vvoest lagh, groeyt en bloeyt vveêr, door de ploegh en bouvv der Batavieren.* Meyer spreekt oock van Waetene, in 't eerste boeck der Vlaemsche geschiedenissen, in deser voegen: *Men segt dat VVaetene, in 't gebiedt van Cassel gelegen, (misschien in oude tijden Vaganum genoemt) een voortgeplante plaets der Batavieren heeft gevveest, van de vvelcken een deel, seght Tacitus, door een inlantsche beroerte der Catten uytgedreven, d'uyterste grensen van Vranckrijk, die leegh van invvoonders vvaren, en het Eylandt van de Rhijn ingenomen heeft. VVy konnen by d'uytterste grensen van Vranckrijck misschien Vlaenderen verstaen, ten minsten soo vvel, als de plaetsen, naest aen de Rhijn gelegen. Maer men vveet sekerlijck, dat het Eylandt van de Rhijn tegenvvoordelijck Hollandt is.* Gramajus stemt hier in met Meyer, en voeght 'er noch by, dat de Romeynen, de Batavieren onder hun macht gedwongen oft gebracht hebbende, dese voortplanting hier hebben gevoert; 't welck, gelijck hy acht, een sekere gissing en getuyge is. Want het blijkt klarelijk, seght de selve Schrijver, dat sy, (gewent sijnde groote dingen aen te vangen, en te lijden, en prachtige wercken te bouwen, die, schoon sy niet tegen de eeuwigheyt bestandigh sijn, echter veel eeuwen duren,) dese plaetsen bewoont hebben, naer 't verhael der Historien, naer de beschrijving der krijghs-tochten, en naer dat men uyt de penningen, in de voorgaende eeuw gevonden, bespeurt: ja de gene, die de holen en uytgegrave kuylen van de bergh, op de welck het klooster staet, de geheyme omkeeren der wegen, en voornamelijck de puynhopen en fondament van 't oude Kasteel aenschouwt, sal geensins hier aen twijffelen. Dese bergh, van de welck ick spreeck, leght op d'uytterste grensen van Cassel, ter plaets, die naer Corum streckt: hy heeft een hooge top; en de riviere Aa bespoelt de voet daer af. Philippus, soon des Konings van Vranckrijck, Graef van Vlaenderen, gaf, door brieven, in 't jaer cIↃ ccc xcvII, op de seste dagh van October geschreven, aen de Heeren van Waetene verlof en vryheyt van op dese plaets twaelf paer swanen te houden. Het Klooster, op dese bergh staende, erkent voor haer Stichter Robert de Vries, Graef van Vlaenderen, die, in 't jaer cIↃ lxxII, Olfridus, een Godsdienstigh Priester, met de Canonicken van S. Augustinus Ordening daer in geset, en de Kerck van

Naem.

Voortplanting der Batavieren.

Gelegenheyt.

Klooster.

van S. Richarius uyt handen van de Prieſter Alfurnus ontfangen hebbende, dit gebouw vergrootte,en tot een Kloofter maeckte.Men ſeght dat deſe Prieſter, de geheugenis van S. Richardus voorby-gaende, de dienſt-bewijſing van de heylige Nicolaes hier poogde in te voeren; maer dat de Menapiers, gewent op ſekere dagen jarelijcks derwaerts te komen, ſulcks belet hebben. Men ſeght dat d'eerſten van deſe Regulieren uyt het Kloofter van de heylige Egidius te Luyck ſijn ontboden, en van daer de beſcherming, voorſtant en aenbidding van hun heyligh en beſchermer meê gevoert hebben: dat Adela,de moeder van de Vries, aen hen, die door d'oprechtigheyt van hun leven d'achting van heyligheydt verkregen, Balinberge, aen de weſtſijde van de bergh Caletum (dus ſchrijft men in plaets van Caſletum) op de vloet Pena, gegeven heeft. Johannes, Advocaet oft Voorſpraeck van Atrecht, en Hermentrudis, ſijn gemalin, door ſonderlinge Godtvruchtigheydt aengedreven, beſchoncken dit Kloofter met twee hondert en twintigh bunderen landts in Stenis, Petinghem, en in de Kapelle van Erenbold. Giboldus van Vleteren, Ridder, de voorbeelden der voor-verhaelden na-volgende, gaf oock aen hen twintigh bunderen landts in Thiggabuſcum;en ſy kregen van andere noch andere giften.Dit Kloofter heeft treffelijcke gebouwen gehad, en was door het heerlijck graf van Theodoricus van Elſas ſeer vermaert. Maer de huyſen daer af, met een deel der inkomſten ſijn den Jeſuiten van Engeland,die in Nederlandt,en in d'andere geweſten van Europa gevlucht ſijn, uyt oorſaeck van de Catholijke Gods-dienſt, toege-eygent. Sy, in deſe plaets hun woning hebbende, bevorderen ſoo veel, als hen mogelijck is, de Catholijcke Godts-dienſt in Vlaenderen, en onderwijſen, in verſcheyde geburige plaetſen van Waetene, de jonckheydt in de Chriſtelijcke Godts-dienſt. Vele, van deſe leering ingedroncken, trecken oock over naer Engelandt, en bevorderen daer met groote naerſtigheyt, naer hun vermogen, de welſtant van hun volck; eenige worden door hun marteling bekent, en al d'andere ſijn bereyt om deſe kroon te verwerven. Doch de Koninckſlijcke en Pauſelijcke achtbaerheydt heeft echter de grootſte inkomſten van dit Kloofter te Waetene aen de tafel van de Biſſchop van S. Omar toegeweſen. De gene, die meer beſcheydt hier af begeert, leſe Ruſſium, in ſijn Gaſophylacio Belgico. De Heerlijckheyt van deſe plaets heeft ſedert twee hondert jaren in't geſlacht van Eechoute geweeſt, van de welcke Cornelius, Onder-Graef van Rouliers, door ſijn brieven, in September van 't jaer cIↃ cccc xlviii gegeven, beveſtight heeft de ſchuttery der Burgers van S. Sebaſtianus, en verſterckte de hantveſt van Hertogh Philippus, in 't jaer cIↃ cccc liii gegeven. Wijders, men bevint, in 't jaer cIↃ cccc lxxxi, dat Johannes, Heer van Oigniac in Artoys, aen ſijn ſoon, Johannes, Heer van Oigniac, Merkeghem, en eenige andere plaetſen,overgedragen heeft. Sedert die tijdt bleef Waetene vereenight aen Oigniac, en is met deſe plaets overgegaen aen 't deurluchtigh geſlacht van Merode, en wiert onlangs beſeten van Philippus, Graef van Middelburgh, door de pelgrimagie van Jeruſalem Ridder van 't heyligh Graf, en, uyt oorſaeck van ſijn geſantſchap aen verſcheyde Vorſten, Hofmeeſter der Aerts-Hertogen Albertus en Iſabella, een voortreffelijck man door ſijn geleertheyt, voorſichtigheydt en deuchden. Maer toen de eenige ſoon van deſe Philippus, ſonder ſonen nae te laten, geſtorven was, is deſe Heerlijckheydt,door 't huwelijck met d'oudtſte dochter, aen de Graven van Iſeghem uyt het geſlacht van Gent, overgegaen. Voorts, dit vleck is ſijn eerſte vrymaking aen Graef Robert, en ſijn tweede aen Philippus verplicht; en ſijn wetten en Raedt, en de gedaente van de Gemeente aen ſijn Heeren, die drievoudigh Recht, en andere rechten beſitten. Karel de vijfde beveſtighde haer Jaer-marckt, met de marckt, die in de weeck gehouden wordt. Johannes van Oigniac deê de drie Schutteryen oft krijghsbenden oprechten, oft beveſtigen. Een ander van de ſelve naem beveſtighde, in 't jaer cIↃ IↃ I, de kamers der Redenrijckers, en Hertogh Philippus de vryheden en handtveſten van de laken-werckery. Haer gerecht ſtreckt ſich breet uyt, en haer gebiedt is aengenaem door de verſcheydenheyt der bergen, heuvels, ackers, weylanden, boſſchen, en vloet, die in de groote zee loopt; door een overdracht,door de welcke de ſchepen over de dijk gehaelt worden, die gemaeckt is om de loop van de vloet te keeren; door de viſſchery, vogel-vangſt, en door de jaght. Alle welcke dingen ſoo veel te dienſtiger voor haer Heeren ſijn,als hun heerſchappy ſich buyten Waetene uytſtreckt, vermits ſy oock Heeren van Merkeghem, Wulverghem, Haveskercke, en van't Ammanſchap van Noord-vierſchare ſijn.

Heeren.

Marcktен.

In deſe leſte oorlogen tuſſchen de Franſchen en Spaenſchen, hebben de Franſchen, om hun legers veylighlijcker in Vlaenderen te voeren, Waetene, als ſeer dienſtigh hier toe, ingenomen, en met wallen omringt. Sy wierpen van alle ſijden oock veel reduyten op, en maeckten op de by-gelege heuvel een ſtercke veſting,met breede en hooge wallen, met diepe graften,met vijf punten, en met

Door de Franſchen geſlecht.

Vlaenderen.

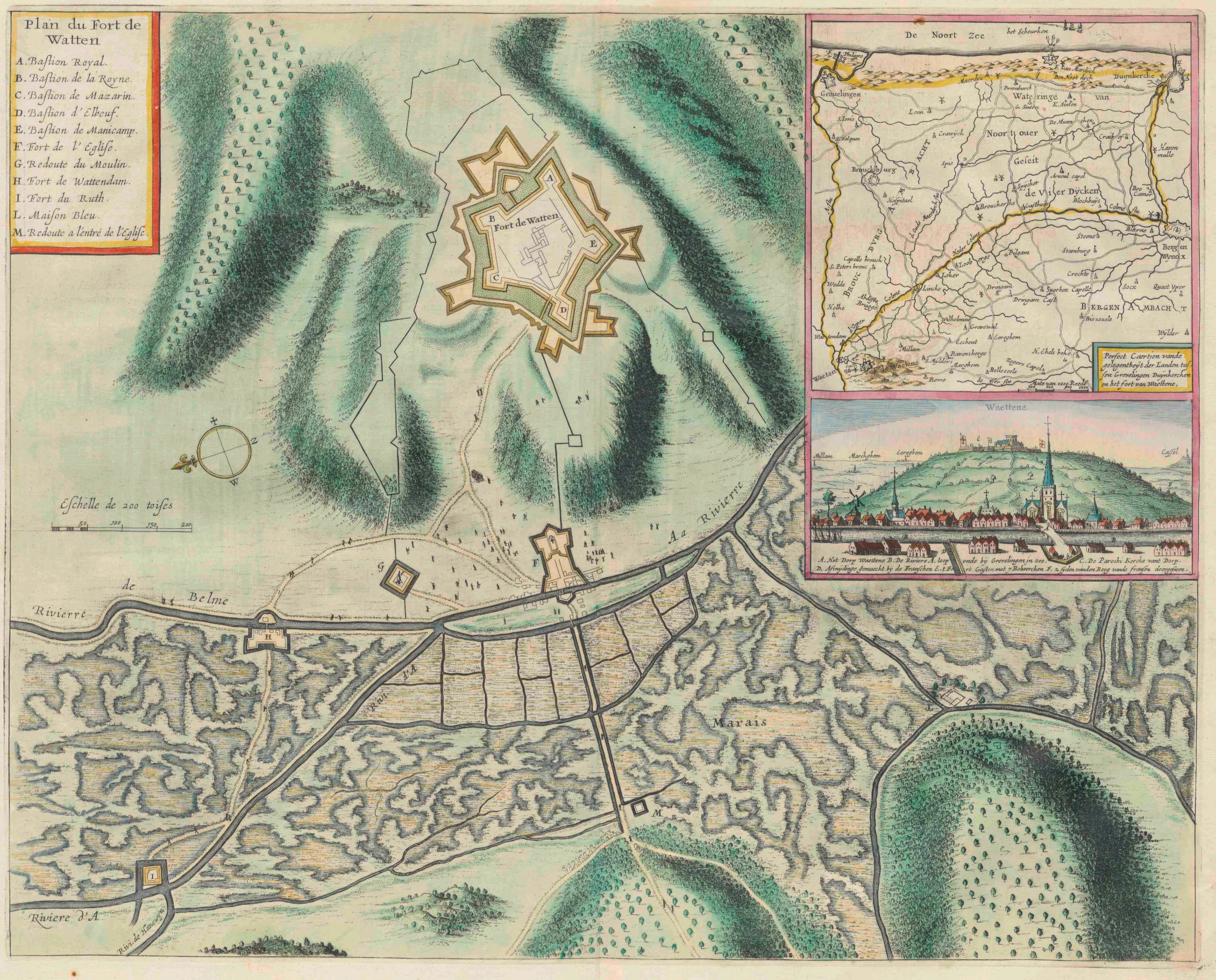
Plan du Fort de Watten
A. Bastion Royal.
B. Bastion de la Royne.
C. Bastion de Mazarin.
D. Bastion d'Elbeuf.
E. Bastion de Manicamp.
F. Fort de l'Eglise.
G. Redoute du Moulin.
H. Fort de Wattendam.
I. Fort du Ruth.
L. Maison Bleu.
M. Redoute a l'entré de l'Eglise.
Fort de Watten
Eschelle de 200 toises
50 100 150 200
Aa Rivierre
Rivierre de Belme
Rivi. d'A
Marais
Riviere d'A
Rivi. de Hanewyn
De Noort Zee
Greuelingen
Duynkercke
Waeringe van
Noort ouer Geseit
de Vier Dycken
Brouckburg
Bergen Wynox
BERGEN AMBACHT
Perfect Caertjen vande gelegentheyt der Landen tussen Grevelingen Duynkercken en het fort van Waettene.
Waettene.
Millam
Marckghem
Eereghem
Cassel
A. Het Dorp Waettene B. De Riviere A. loopende bij Grevelingen in zee. C. De Parochi Kercke vant Dorp.
D. Afsnijdinge gemaeckt bij de Franschen E. t Fort Gaston met 7 Bolwercken F. 2 syden vanden Berg vande fransen doorgesneen.

ſoo veel hoornwercken, en andere wallen, d'een aen d'ander, en noemden deſe veſting Gaſton, naer de naem van d'onverwinnelijkſte Hertogh van Orleans, eenige Broeder van Ludovicus de dertiende, Koning van Vranckrijck. Wy hebben, tot voldoening van de leſer, de grontſlagh van deſe veſting hier by gevoeght.

Maer deſe volckeren, namelijck de Franſchen, niet geſint ſijnde ſoo haeſt dit landt te verlaten, verſterckten oock Lincke, en openden door deſe middel voor ſich de wegh naer Brouckburgh, Grevelingen, Mardijck, en Duynkercken, gelijck men in dit by-gevoeght tafeltje lichtelijck kan ſien.

ELVERDINGE.

Gelegenheyt.

ELVERDINGE, een mijl van Yperen gelegen, magh ſich op ſijn ouderdom in Vlaenderen beroemen. Want Meyer maeckt gewach daer af in 't jaer DCCC IV, daer hy van Laudo van Elverdingem ſpreeckt, beneffens van Teſtardus van Boeſingen, en Vgo van Longamarck, en van veel andere machtige mannen, die van eenige overſten der roovers genoemt worden. Men kan met goede reden giſſen, dat deſe de heerſchappy van deſe plaets beſeten heeft. De heerſchappy van dit vleck is over twee eeuwen en meer, en oock lang daer na beſeten geweeſt door

Heeren.

de wettige nakomelingen van een der Graven van Vlaenderen, onder de welcke voornamelijck uytgemunt heeft, omtrent in 't jaer CIↃ IↃ XLIV, *Lodewijck van Vlaenderen*, Heer van Praet en Woeſtijne, Ridder van 't gulde Vlies, en door ſijn uytgegeven ſchriften vermaert. Maer de ſelve heerſchappy, ſedert aen de Graven van Vlaenderen vervallen, is onlangs by verpanding geraeckt in handen van de Heer *Adriaen vander Burght*, een man van uytſtekent vernuft, en uytmuntende deucht, die tegen over de kerck, by de groene hoven en boomgaerden, achter het oude Heeren-huys, luſtige en vermakelijcke huyſen geſticht heeft. De kerck, die in dit vleck *Kerck.* ſtaet, is aen de heylige Petrus, Prins der Apoſtelen, gewijdt; en de Prooſt van Vormeſeele ſtelt de Paſtoor daer in. Men heeft hier oock een Schuttery, naer S. Ioris genoemt, opgerecht, die van Keyſer Karel de vijfde met groote voor-rechten beſchoncken is. De Prooſt van Vormeſeele, en de Ridders van Malta beſitten oock in deſe Parochie hun rechten, die Gravin Margareta aen hen gegeven heeft. Men ſiet noch heden de merck-teeckenen van een oudt kaſteel, heden 't Hof van de Vorſt genoemt, met een dubbelde graft, en met een water omringt; daer uyt men vermoeden, ja, gelijck Gramajus ſeght, bewijſen kan, dat deſe plaets eertijdts van de Vorſt bewoont wierd. De Heer van deſe plaets geniet vele en verſcheyde voorrechten en vryheden, en beſit ſijn leen van de Reken-kamer van Vlaenderen. De vryheden *Vryheden.* en voor-rechten daer af worden in 't breede verhaelt in de lijſt der leen-goederen van de ſelve heerlijckheyt, in 't jaer CIↃ IↃ XLV, door Heer Lodewijck van Vlaenderen, te voren genoemt, uytgegeven, daer in, onder andere vryheden, getelt worden de vrye maling, vogeljacht en viſſchery door 't geheel geweſt van de heerſchappy.

ROESBRVGGE.

DE Heerlijckheydt van Roesbrugge, gelijck men uyt d'oude geſchriften kan bevinden, ſchijnt een erffelijck deel van de broeder des Graefs van Vlaenderen geweeſt te hebben. Sy heeft veel leen-goederen, die onder haer ſtaen, en ſtaet ſelve onder 't Leen-hof van het Koninckljick kaſteel van Veurne. Het voornaemſte deel van haer landt leght op een uytſteeckende bergh, met het huys van de Heer, dat gemeenelijck het Hof van Roesbrugge genoemt wordt, en met water omringt is, naer 't welck men met een brugh opgaet. Dit vleck, in de Parochie van Haringhe, in 't Ambacht van Veurne gelegen, heeft voor ſich vier-en-dertigh maten en een half, en leght op de rechte wegh, langs de welck men van Yperen naer Duynkercken gaet, recht in 't midden tuſſchen deſe twee ſteden, en vier mijlen van yder af, twee mijlen van Poperingen, twee mijlen en een half van Winoxbergen, een mijl van Hondiſte, drie van Veurne, en vier van Dixmude.

Gelegenheyt.

Sy leght aen een vloet, die dienſtigh ter ſcheepvaert is, en d'Yſere genoemt word, die byna al de voorgenoemde plaetſen beſproeyt, en door middel van de ſluyſen van Nieuwendam in de haven van Nieupoort in zee vloeyt. Men ſiet op deſe bergh noch een oud gebouw, in 't welck eertijts de Heer woonde, en toen veel heerlijcker en bequamer was, dan het nu is. Deſe plaets wordt heden gebruyckt, om recht in de ſelve Heerlijckheydt te ſpreken. Aen de bergh ſtaet een kleyne kerck oft kapelle, in 't welck de Heer een Capellanie, ten dienſt van 't kaſteel, opgerecht heeft. Niet verre van daer is een plaets voor de boogh-ſchutters, die daer hun oeffening eens in de weeck doen. Men ſiet daer oock *Marckt.* een marckt, met ſteen gevloert, op de welck in ſekere dagh van de weeck alderhande waren te koop gebracht worden. Daer rontom ſtaen veel huyſen, waer in verſcheyde ambachts-lieden en andere van hooger ſtaet woonen, die ten meeſtendeel van de Heer verhuert worden, en van de welcke ſy jarelijcks huys-huur betalen moeten. De kapelle van 't kaſteel wordt bedient door ſeker geeſtelijck Prieſter, die van d'Abt van S. Auguſtinus by Terruaen derwaerts geſonden wordt, en gehouden is op alle ſondagen, dingsdagen, donderdagen en ſaterdagen de heylige dienſt te doen. Men doet daer oock op de vrydagh van yder weeck de ſelve Goddelijcke dienſt, op de koſten van de Graef van Vlaenderen, om dat de Heer aen deſe weeckmarckt plaets heeft gegeven; uyt welcke weeckmarckt de Graef jarelijcks verſcheyde rechten en inkomſten ontfangt. De voornoemde Abt is oock gehouden jarelijcks op de dagh voor Chriſtus geboorte, en op de vierdagh ſelf, door de ſijnen te vervorderen, dat in dit ſelve kerckje de dagh- en nacht-dienſt met kerckelijcke geſangen, volgens de gewoonte, volbracht word. Soo dickwils oock als 't den Heer, oft ſijn Rechter, naer de Godtsdienſt luyſterende, belieft

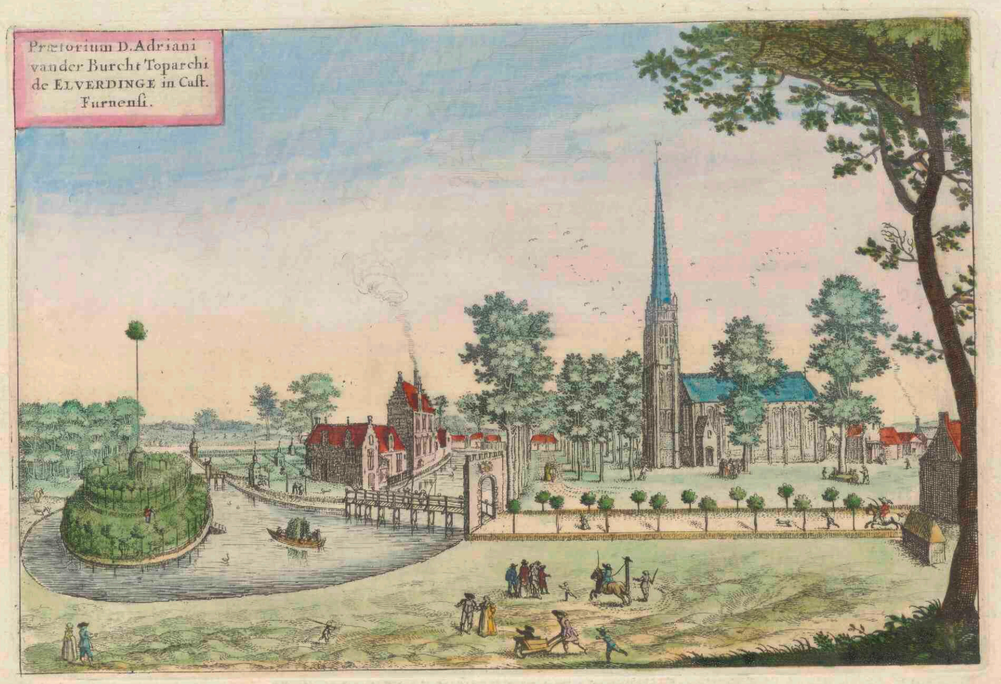
Prætorium D. Adriani
vander Burcht Toparchi
de ELVERDINGE in Cast.
Furnensi.

OPIDVM ET ABBATIA S. PETRI
LOENSIS ORDINIS CANONICORV
REGVLARIVM S. AVGVSTINI.
Admodum Reuerendo et Amplis
simo viro
D. PETRO DE HEVVELE
Abbati Loensi Hanc Oppidi ac Cœnobii
sui Imaginem D.D. Vedastus du Plouich.
A. de Kerck van het Clooster
ende de Prochie.
B. het Clooster.
C. het Stadt-huys ofte Halle.
D. het Gast-huys.
E. de Grauwe susters.
F. 't Sieck-Huys van 't Clooster.

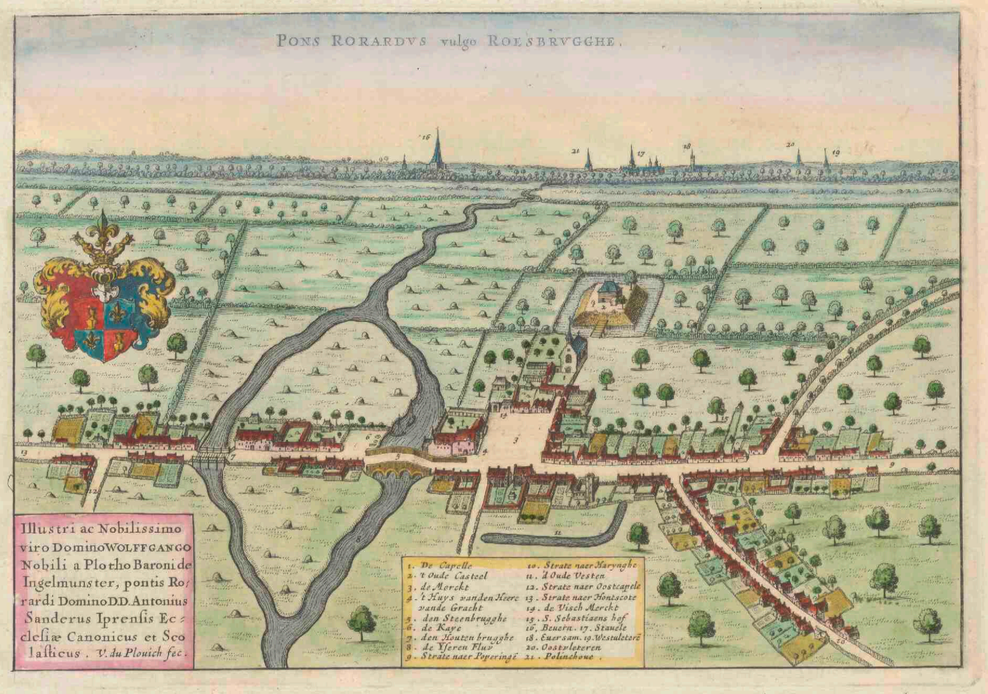
PONS RORARDVS vulgo ROESBRVGGHE.
Illustri ac Nobilissimo
viro Domino WOLFFGANGO
Nobili a Plotho Baroni de
Ingelmunster, pontis Ro-
rardi Domino D.D. Antonius
Sanderus Iprensis Ec-
clesiæ Canonicus et Sco
lasticus. V. du Plouich fec.
1. De Capelle
2. 't Oude Casteel
3. de Marcks
4. 't Huys vanden Heere vande Gracht
5. aen Steenbrugghe
6. de Roye
7. aen Houten brugghe
8. de Yseren Pluy
9. Straete naer Poperinge
10. Straete naer Maryngbe
11. d'Oude Vesten
12. Straete naer Oostcapelle
13. Straete naer Hontscote
14. de Vlasch Merckt
15. S. Sebastiaens hof
16. Beuern. 17. Stanele
18. Cuersam. 19. Westuleteren
20. Oostvleteren
21. Polenkouw.

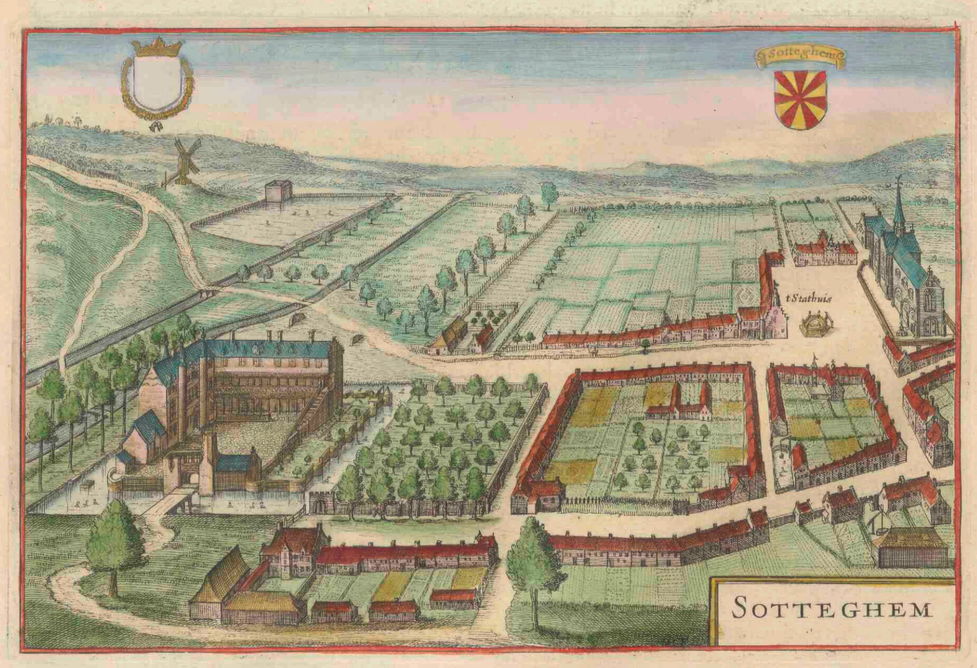
Sotteghem
't Stathuis
SOTTEGHEM

ſijn offering aen d'Autaer te doen, ſoo moet de Prieſter hem in de hant geven een witte waskaers, met een ſilvere penning, om de geſeyde offering te doen. De Heer heeft, tot deſe dienſten aen 't ſelve klooſter geſchoncken het vierde deel van de tiende in de Parochie van Provence: oock een bequame plaets tot de wooning van de Capellaen-prieſter, die oock een herbergh voor de Pelgrims behoort te verſtrecken, hoewel dit in deſe tijt, doch ſeer qualijck, niet waergenomen wordt; behalven noch andere jarelijckſche inkomſten in de Parochien van Haringhe, Stavele en Beveren. De Graef van Vlaenderen betaelt noch jarelijcks omtrent acht-en-veertigh Parijſche ponden van d'inkomſt van de marckt voor deſe Miſſe, die op alle vrydagen gedaen wordt. Deſe Capellaen heeft het recht van ſchool te houden in de Parochie van Haringen, en in deſe heerſchappy, met uytſluyting van alle andere, uyt oorſaeck van ſijn geeſtelijck ampt. De ſelve Heer is oock gehouden een dochter in 't klooſter van S. Victor, dat hy daer geſticht heeft, te voeden. De voornoemde Heeren hebben eertijts in dit klooſter, in 't midden van 't Choor, heerlijcke graven gehad. De ſelve Heerlijckheyt heeft verſcheyde groote en jarelijckſche inkomſten van koren, haver, kapoenen, hoenders, en diergelijcke andere dingen, ſoo in Roesbrugge ſelve, als in de Parochien van Haringhe, Houtkercke, Provence en Beveren: oock de viſſchery in de vloet d'Iſere, en de vogelery aen d'oevers van de ſelve beeck, en ſoo verre, als ſy des winters overvloeyt; gelijck oock het vaer-gelt, en de tiende aen d'ooſt-ſijde van de Parochie van Haringen, welcks derde deel hy eertijdts aen 't Paſtoorſchap van deſe plaets gegeven heeft. Wijders, daer ſijn honderd en vijf-en-veertigh leenen, die van deſe heerſchappy te leen gehouden worden, van de welcke oock eenige van groot belang ſijn, gelijck het Schat-meeſterſchap van 't Ambacht van Veurne en Bergen. Deſe Heer heeft oock de tweede plaets van gebiedt over de vloet d'Iſere, en over d'andere vloeden en beecken, die in 't gebiedt van Veurne in d'Iſere vloeyen, behalven noch andere treffelijcke rechten, landen en goederen, die hy beſit, en in 't boeck der leengoederen van deſe Heerſchappy in 't lange getelt worden. Deſe Heerlijckheyt heeft eertijdts toebehoort aen *Willem van Bethune*, en *Eliſabeth van Roesbrugge*, die in 't jaer cIↃ xI hier het klooſter van S. Victor geſticht hebben, en in 't welck Eliſabeth, weduwe geworden ſijnde, ſich oock vertrocken heeft. Maer ſy is ſedert aen de Hertogen van Kleef gekomen, en wierdt in 't jaer cIↃ IↃ I door *Philippus van Kleef*, Biſſchop van Nevers, aen *Engelbertus* ſijn broeder verkocht, met toeſtemming van Iohannes, Hertogh van Kleef, en broeder van deſe beyde. In dit geſlacht is deſe Heerlijckheyt gebleven tot aen 't jaer cIↃ IↃ LXXIX, in 't welck ſy door *Lodewijck van Gonzaga*, Hertogh van Nevers, en Graef van Rethel, en door *Henriette van Kleef* verkocht wierdt aen *Gaſparus van Schombergh*, Graef van Nantheul, Krijghs-Colonel der Duytſchen in Vranckrijck, die haer deſgelijcks verkocht heeft aen Otho, Heer van Plothe, Colonel van een Regiment Duytſche te paerde, in welck deurluchtigh geſlacht der Saxiſchen het gebleven is tot aen 't jaer cIↃ IↃ C XLIV, in 't welk het beſeten word van de doorluchtige *Wolffangus*, Heer van Plothe, oock Baron van Engelmunſter in Vlaenderen, en Heer van veel plaetſen in Saxen.

Inkomſten en rechten van de ſelve Heer.

Heeren.

LOO.

Loo (van Vredius Lo, en van Malebrancus, in ſijn tafel der Moriners, Greflo genoemt) naer de getuygenis van Gramajus (diens beſchrijving ick hier voornamelijck ſal volgen, dewijl ick geen beter en ſekerder van deſe plaets heb konnen vinden) met Ecloa, Calloa en andere diergelijcke plaetſen, ſchijnt, gelijck Marchantius ſeght, naer veler gevoelen te aerden naer een voortſetting, overblijffel en getuygenis van een Latijnſche naem. Daer by, d'Arent, die ſy byna alleen van al de Vlaemſche ſteden in haer wapen voert, ſchijnt oock eenigh bewijs van de Roomſche outheydt te geven. Eenige echter, deſe ſaeck van noch verder ophalende, achten dat de naem van deſe plaets haer oorſpronck heeft van het Duytſche Lo, 't welck een hooger plaets aenwijſt, die haer kruyn uyt de poelen oft vloeden uytſteeckt. Maer men beſpeurt niets ſoodanigh in dit onſe Loo, ten minſte nu niet; dewijl deſe plaets van weyden, beemden en boulanden omringt is, en aen de breede ſtroom, Iperlee genoemt, gelegen is, die van daer naer Nieupoort, Dixmuden, Veurne en Dinocleſia vloeyende, de naem van Loo behoudt. Wijders, ſy hadt eertijts een haven by Lombarſide, welck geweſt noch de naem behoud. Sy bracht eertijts een voortplanting in de geburige landen, daer noch heden een dorp van de bergh en van de kerck van Loo overigh is, dat des te vermaerder is, om dat daer heel ſmakelijcke kaſen gemaeckt, en van daer overal geſonden worden, die ſoo goet en ſmakelijck ſijn, dat ſy voor die van Parma niet behoeven te wijcken. Men kan hier uyt, gelijck oock uyt de drie koninckſlijcke heirwegen, beſpeuren, hoe heerlijck en vermaert deſe plaets eertijts geweeſt heeft. Een van deſe drie wegen, heel breet en recht ſijnde, ſtreckt ſich naer Minariacum, die noch ſijn naem behoud: de tweede naer Calis, naer de haven van Iccium, en naer de zee; welcke wegh al overlang door de Graven van Vlaenderen, gelijck de regiſters van 't klooſter melden, geſtopt is: en de derde naer Gent, die in de Hiſtorien dickwils genoemt wordt. Men ſal lichtelijck konnen verſtaen en oordeelen van hoe groote achting en vermaertheyt deſe ſtadt voor drie hondert jaren geweeſt heeft, ſoo men uyt de regiſters van 't klooſter, dat hier geſticht is, verſtaen heeft, dat ſy eertijts de naem van Graeffſchap heeft gevoert, en de voornaemſte Recht-

Naem.

Waerom kan Loo deſe naem niet van d'oude poelen hebben, dewijl eertijts byna al't landt der Moriners poelachtigh en moraſsigh heeft geweeſt, gelijck Ceſar getuyght?

Eertijdts vermaert.

Recht-plaets, tol-huys, ſtapel, marckt, wooning der Geeſtelijken van 't klooſter van S. Petrus was, en 't recht van 't ſwaert, van de munt, en andere koninckliycke rechten gehad heeft: gelijck oock 't kaſteel, en 't gene daer aen behoort, de voorſtad, de Slotvooghdy oft Onder-graefſchap van de ſtad, Schepenen, algemeene Waerheyt, de Ban, de Wet, de muren, 't Gerecht, de handeling, de Ban van 't broot, en van de wijn, de marckt, de gemeenſchap, d'eeuwige Raet, de bedienaers van de Graef, de bevelen, 't kaſteel en 't huys van de Graef, de burgers, onder 't gebiedt van Atrecht gelegen. Het geſchrift van Philippus, Graef van Vlaenderen en van Vermandois, wijſt aen met klare en uytgedruckte woorden, dat ſy een Raet, en groote vryheden gehadt heeft. Philippus, de ſoon van Robert de Vries, gaf, in 't jaer cIↃ xcIIII, het Graefſchap en de tol van de ſtadt, en al 't weerlijck recht, dat hy daer hadt, uytgeſondert het ſwaert, en de munt, aen 't klooſter der Canonicken. Beſie 't gene, 't welck Meyer hier af ſeght in het derde ſijner Iaerboecken.

In 't ſelve jaer cIↃ xcIII gaf Philippus, Graef van Loo, ſijn Graefſchap aen 't klooſter van de heylige Petrus, 't welck daer nieuwelijcks opgerecht was. Want Thomas, Prieſter van Loo, een man van groote Godvruchtigheyt en Godsdienſt, veranderde, omtrent het jaer cIↃ L, ſijn kerck in een klooſter van Regulier-Canonicken, gelijk ſy die noemen. Het ſchijnt dat in die eeuw dat deel van de ſtadt, dat nu voornamelijck aen de Graef van Vlaenderen behoort, noch niet bewoont was, 't en ſy men liever wilde gelooven dat de geheele ſtadt eertijts aen de Canonicken behoorde, en dat ſedert, uyt oorſaeck van d'oorlogen, oft om eenige andere redenen, dit deel ſedert weêr aen de Graven gekeert is. *Burgerlijcke beſtiering.* Wat deſe tijt aengaet, 't is ſeker dat ten deel de Graef, en ten deel d'Abt, die oock de mijter voert, over de ſtadt gebieden, ſchoon de Graef, door de beſitting van de geheele heerſchappy, de machtighſte is. Deſe beyde hebben hun Baljuw, en ſtellen jarelijcks hun Burgermeeſter, en Schepenen, de Graef vijf, en d'Abt vier, die, ſich te ſamen voegende, aen d'inwoonders van de beyde heerlijckheden recht en gerechtigheyt toe dienen, ſchoon in 't jaer cIↃ ccc xxxII (gelijck de brieven van Graef Lodewijk getuygen, door de welcke aen die van Loo de voor-rechten en hantveſten der Veurners meê-gedeelt worden) niet meer dan ſeven Raets-heeren, met de Burgemeeſter waren, die jarelijks door d'Afgevaerdighden des Graefs van Vlaenderen verkoſen wierden; van welckers vonnis men ſich beriep, en noch beroept op 't gerecht, en de berading van Veurne: 't welck vaſt-geſtelt wierdt door een ſlot-vonnis en verdrach, in 't jaer cIↃ cccc xxIx gemaeckt. Het kaſteel van de Graef heeft, gelijck het ſchijnt, geſtaen aen de noortſijde, buyten de muren, en in 't gebiedt van de ſtadt, daer de plaets noch de naem van Graven-dal behouden heeft. D'erffelijcke waerdigheyt van Caſteleyn ſchijnt nu ten deel in 't Seneſchaelſchap van 't geſlacht van Polinckhove overgegaen te ſijn, dat veel leen-goederen en ampten, ja de geheele heerſchappy van een dagh in 't jaer (in de welck de Iaer-marckt gehouden wordt) verkregen heeft. Deſe Iaer-marckt, van de welcke ick ſpreeck, koomt op d'achtſte dagh van October, en heeft in 't jaer cIↃ cccc xLvI vryheyt voor drie dagen, en in 't jaer cIↃ cccc L vryheyt voor vier dagen verkregen. Men houd noch, behalven deſe Iaer-marckt, een marckt op donderdagh in yder weeck, tot de welcke van alle oudtheyt af een groote toevloeying van alle waren quam. Men vindt daer ſteene poorten aen al de vier deelen des hemels; en de ſtadt wierdt van bruggen, graften, water, en op verſcheyde plaetſen met muur omringt. Maer de gedurige oorlogen hebben te weegh gebracht, dat ſy ſich niet weêr opheffen kan, en dat ſy in haer puynhoopen verplet leght. De Vorſt, haer weêr-opbouwing bevorderen willende, gaf, in 't jaer cIↃ cccc xLIv, aen haer verlof en vryheyt van laken te werken, en in 't jaer cIↃ IↃ xxx vergunning van ſayen te weven. Hy beveſtighde in 't jaer cIↃ cccc x twee gilden, yder van tachtigh mannen, die ſich met beſondere bogen oeffenden. Hy voeghde in 't jaer cIↃ IↃ LxvI het derde gilt van ſeſtigh buſſchieters daer noch by. Sy wierden oock, een weynigh na 't jaer cIↃ IↃ opentlijck vereert en beſchoncken met drie kamers van Reden-rijckers, gelijck de kamers van Gent en Yperen: in voegen dat het ſcheen dat deſe ſtad toen groote vordering gedaen had, dewijl voor deſe leſte beroerten de ſtad van binnen met meer dan drie hondert ſchoone gebouwen verciert was. *Stadthuys.* Het Stadt-huys, in 't jaer cIↃ IↃ LxvI ſoodanigh, gelijck men 't noch ſiet, opgerecht, ſtaet noch heden. Maer d'andere gebouwen ſijn, in 't jaer cIↃ IↃ LxxvIII, cIↃ IↃ LxxxI, cIↃ IↃ LxxxIII, door 't vuur en ſtael verdelght, en uytgeroeyt, de ſtadt, in 't jaer cIↃ IↃ Lxxx, wereloos gemaeckt, en de muren neêrgeworpen. Het getal van 't volck was tamelijck groot: maer de ſtedelingen, meer dan twintigh malen door d'overvalling der vyanden en krijghs-lieden overrompelt, ſijn alle wech-gevloden, en beginnen nu noch geen adem te ſcheppen.

Iaermarkt.

Weeck-marckt.

Geeſtelijcke ſtaet. Maer laet ons nu, gelijk d'ordening vereyſcht, tot de Geeſtelijcke ſaken keeren, die eertijdts ſchijnen uyt d'erfgoederen van de heylige Adelardus, die wijt en breet in Menapiſcum geheerſcht heeft, aen d'Abdy van Corbey gekomen te ſijn, die haer mannen, oft, gelijck ſy ſeggen, bewoonders van S. Petrus gehad heeft; welkers Beſcherming Philippus, Graef van Vlaenderen, de tweede van geboorte, by deeling tot ſijn erffenis kreegh, en in 't jaer cIↃ xcIII aen 't klooſter der Regulier-Canonicken van Loo gegeven heeft: Miræus verhaelt het geſchrift daer af, in ſijn Aentekeningen der kercken, cap. 114. Willem van Yperen, Philippus ſoon, beſchonck dit ſelve klooſter in 't jaer cIↃ c xvIII: Miræus verhaelt het geſchrift daer af, cap. 130. Karel de Goede beveſtighde d'inkomſten daer af, in 't jaer cIↃ c xxIII, gelijck men ſien kan by de ſelve Miræus, cap. 134. Philippus van Elſas beſchonck oock het ſelve klooſter, in 't jaer cIↃ c LxvI, en cIↃ c LxvII, van 't welk Miræus c. 162,

't geſchrift by-brengt. Dit klooſter is een overvoering en voortplanting der Aroaſienſers by die van Artois; en Thomas, Abt van klooſterlijcke Godtsdienſt, van daer komende, leyde in 't jaer cIↃ L het fondament hier af, over 't welk ſedert twee-en-dertigh Prooſten, gelijck ſy nu ſpreken, geweeſt ſijn, die met de tekenen en voor-rechten der Abten verciert, en dickwijls van de Roomſche Pauſen met de naem van Abten genoemt ſijn. Wy ſullen alleenlijck hier de namen der vermaertſte Prooſten verhalen, en voor eerſt Iſaac, in 't jaer cIↃ c VI, om dat hy de beveſting der Vorſten en Pauſen verkregen heeft; daer na Gerard, die in 't jaer cIↃ c XCIX een andere hantveſt van Biſſchop Iohannes verkreegh; Walterus, die, in 't jaer cIↃ c LXXII, de kerck van Vinckem van de Biſſchop ontfing; Stephanus, die omtrent in het jaer cIↃ CCCC XC de nieuwe ſlaep-plaetſe ſtichtte; Petrus Stulti, die in de hooge Schole de lauwer van 't Canonijcke Recht verkreegh; Karel de Wage-maecker, die 't gebouw van 't Refugie t'Yperen ſtichtte; Martinus de Roye, die 't huys van d'Abt geſticht heeft; Iohannes Snepgat, die de kapelle in 't voorgenoemde huys gebouwt heeft, en het klooſter, en de kerck, met vuur verbrant, weêr met muren begon te herbouwen; Remigius de Saman, die in 't jaer cIↃ IↃC VIII de Kerck en Biblioteek, in 't jaer cIↃ IↃ c IX de ſlaep-plaetſe en d'omring, en ſedert het huys van d'Abt geſticht heeft, die de Canonicken, in de tucht van ſijn ordening onderweſen, als van een ballingſchap heeft weêr-roepen, en groote ſorghvuldigheydt voor de geeſtelijcke, weereltlijcke en beſondere ſtaet betoont heeft. Ick ſal met weynigh woorden hier noch byvoegen dat de ſoon, de neef, en de twee na-neeven der Graven van Vlaenderen in deſe kerck hun begraef-plaets gekoſen hebben, en dat men van hier verſcheyde mannen tot de beſtiering van eenige klooſters ontboden heeft; gelijck drie voor 't klooſter van Sonnebeeck, twee voor 't klooſter van Vormeſeele, en oock ſoo veel voor dat van Waetene. Daer is noch een klooſter voor de dochters, van d'ordening der Franciſcaners, die, gelijck ick bevind, onder de naem van herbergh der Graeuwe ſuſters, met aenroeping van S. Catharina, in 't jaer cIↃ CCCC XCII, begonnen wierd, met hulp van Adriaen de Vogel, Canonick van Veurne; hun kerck wierdt weynigh jaren daer na, met toeſtemming van de Prelaet, en onder ſekere voorwaerden, gewijd. Wijders, daer is noch een ander oudt Gaſthuys van de ſtadt, over 't welck de Schepenen de toeſicht hebben, ſchoon, in 't jaer cIↃ CC XXVI, Adam, Biſſchop van Terrouaen, dit aen de Prooſt Engerramus, ſijn naſaet, beval, by brieven van 't jaer cIↃ CCC XIII, belijdende dat hy een Capellanie in deſe Herberge oft Gaſthuys, geſticht had. De gene, die eertijdts hun wooning hier in hadden, waren Regulier-broeders en ſuſters, die de ſiecken en vreemdelingen bedienden. Tot hier toe Gramajus eygen woorden.

Onlangs was Overſte van dit klooſter Petrus van Heuvele, die te voren met groote lof Paſtoor van Renigelſt hadt geweeſt: maer nu Iohannes Raynardus, een man van uytmuntende deucht.

Loo heeft oock verſcheyde geleerde mannen voortgebracht; gelijck onder andere *Iacobus Butſinius*, en *Claiſſonius*, die van Paulus Leopardus *Nicoleon*, en een ſeer geleert man genoemt wordt. Hy was een Rechtsgeleerde, en in hooge achting en vermaertheyt, om ſijn ervarentheyt in veel konſten. *Rolandus* en *Arnoldus Segerscaplius*, ſeer geleerde broeders, en *Karolus Claiſſonius*, d'eerſte een Burgermeeſterlijck man te Veurne, en d'andere Burgermeeſterlijcke mannen te Bergen, ſijn oock hun oorſprong en geboorte aen Loo verplicht. Valerius Andreas ſpreeckt van d'eerſte Claiſſonius in deſer voegen: *Iacobus Nicolaus*, Vlaming van Loo, van Terrouaen geſproten, was ſeer ervaren in de Griekſche en Latijnſche tael. Hy ſchreef negen boeken *Miſcellanearum Epiphyllidum*. Hy was Secretaris oft Geheymſchrijver in ſijn geboort-plaets Loo, en ſeer gemeenſaem met Paulus Leopardus, een man, die in de Griekſche tael ſeer geleert was; welcks doot hy beweent, lib. 8 Epiphyll. cap. 23. In de ſtadt Loo was oock geboren *Georgius Harleboutius*, een man van oude edeldom, een treffelijck Genees-meeſter, behuwde ſoon van Cornelius Baesdorpius, Opper-Medicijn van de Keyſer, en een uytſteeckend man.

Geleerde mannen.

S O T T E G H E M.

Gelegenheyt.

DEſe ſtadt is gelegen vier mijlen van Gent, in een luſtige en vermakelijke plaets, en is ſeer volckrijck. Sy wierd op een erbarmelijcke wijſe uytgeplondert en verbrant in 't jaer cIↃ CCCC LII, onder Philippus de Goede, van Stampanus, en van de Baſtart van Bourgonje, gelijck Meyer onder de ſelve Vorſt verhaelt. Sy wierd oock in deſe leſte beroerten geheel overhoop geworpen, maer begint nu weêr adem te ſcheppen. Men ſiet in deſe plaets een treffelijck Heeren-huys van de Graef van Egmont. Men vind daer ook verſcheyde Rechtbancken, die ingeſtelt ſijn, om recht te ſpreken. D'eerſte Rechtbanck is die van de ſtad, die met d'Amman ſeven Schepenen heeft, van de welke d'eerſte de hoedanigheyt van Burgermeeſter aenneemt, en 't hooge, middele en laege gerecht geniet. De tweede Rechtbanck wordt *het Eygendom* genoemt, die oock ſeven Schepenen heeft, welckers gebied ſich uytſtreckt tot aen de Parochien, die gemeenelijck genoemt worden *Sottegem buyten met Wijnhuyſe, Ertweteghem, Strijpen, S. Gaugerici Oudenhove, Godtverdighem*, en *Grootenberge*. De derde Rechtbanck wordt genoemt *het Lant van Sottegem*, en begrijpt in ſich het dorp van *Veltſicke*, in 't welck twee Rechtbancken geſtelt ſijn, van de welcke 't een beſtaet uyt ſoodanige mannen, die *Poort-Schepenen*, en 't ander uyt ſoodanige, die *Lant-Schepenen* genoemt worden. D'opper-Schout *van Sottegem heeft de voorſitting van 't geheel gebied, over S. Marien Oudenhove, Migelbeke, en Borſt.*

Rechtbancken.

In de kerk van Sottegem is begraven *Lamoraldus, Graef van Egmont*, een bloeyend en voorſpoedigh helt, meer door ſijn edelheyt, koninclijcke geſtalte, welſprekentheyt, en door ſijn verwinningen, op de Franſchen verkregen, en eyndelijck door ſijn Lant-vooghdy en beſtiering van Vlaenderen, dan door d'uytgang van ſijn leven, gelijck Marchantius ſeght.

GAVERE.

INdien 't een groot geluck voor d'onderſaten is, onder een groot en machtigh Heer te ſijn, ſoo is 't ook geen minder geluck voor de landen in handen der groote Vorſten te geraken. De heerſchappy van Gaveren, het derde onder de kleyne lantſchappen van Aelſt, en gemeenelijck *het lant van Gaveren* genoemt, kan de waerheyt hier af getuygen: want dit lant, dat dickwils van d'een in d'ander hant gekomen is, en van meeſters verwiſſelt heeft, die machtiger waren dan haer oude Heeren, hoewel die oock in edelheyt uytſtaken, heeft de naem van Vorſtendom verkregen, de welck Lodewijck van Egmont nu by ſijn andere eernamen ingevoegt heeft. Haer Parochie is aen de Schelde gelegen. Sy heeft een oudt kaſteel, dat door de neêrlaegh der Gentenaers, onder Philippus de Goede, ſeer vermaert is, van de welcke Meyer in 't breede ſpreekt. De heerſchappy van deſe plaets is meer jaren, dan d'ouderdom van Neſtor uytmaken, in 't deurluchtigh geſlacht van de ſelve naem gebleven, in 't welck men overal en deurgaens leeft van de *Raſones van Gaveren*, mannen van uytſteeckende deucht, en door hun verdienſten aen de gemeente vermaert. Maer ſy is ſedert aen 't geſlacht *van Laval*, uyt de ſtam van *Montmorancy* geſproten, overgegaen, door 't huwelijck van ſekere *Beatrix*, eenige dochter en erfgenaem van *Raſon van Gavere*, die haer aen ſijn eerſte gemalin geteelt hadt. Doch deſe heerlijckheydt, veel jaren lang door die van 't geſlacht *van Laval* beſeten geweeſt hebbende, wierd daer na, in 't jaer cIↃ IↃ xv, door *Guido*, *Graef van Laval*, met veel andere landen, verkocht aen *Iacob van Lutzenburgh*, Heer van Frennes; tot welcks gunſt, in 't jaer cIↃ IↃ xIx, Gaveren door Keyſer Karel d'eernaem van Graefſchap ontfing. Maer Philippus de tweede, ſoon van Keyſer Karel, vereerde dit Graefſchap met d'eernaem van Prinsdom, ter gunſt, en ten believen van *Iohannes, Graef van Egmont*, die *Franciſca van Lutzenburg*, d'oudſte ſuſter van de Heer van Frennes, erfgenaem van Gaveren, ten huwelijk genomen had, en daer door Heer van deſe plaets geworden was. Deſe Iohannes hadt tot ſoon *Lamoraldus, Graef van Egmont*, van de welck onſe Hiſtorien overal gewach maken. Deſe Lamoraldus hadt, behalven veel andere kinderen, die, ſonder erfgenaem na te laten, ſtorven, tot ſoon *Karel*, oock Graef van Egmont, en Prins van Gavere; en van deſe Karel is geſproten Lodewijck van Egmont, die tegenwoordelijck dit Prinsdom met al de hantveſten en voorrechten beſit.

Heeren.

Kerck.

De kerck van Gaveren is, onder de naem van S. Amand, aen Godt gewijdt. D'Abt van S. Ambertus te Camerijck verkieſt de Paſtoor tot deſe kerck. In ſoodanigh een ſtaet ſtonden onlangs de ſaken.

Kaſteel.

Het kaſteel van deſe plaets wierdt in 't jaer cIↃ cccc LII van de Gentenaers ingenomen, die ſich hier verſterckten. Maer Philippus de Goede, hen in 't jaer cIↃ cccc LIII in deſe plaets belegerende, verſloegh hen geheel, gelijck Meyer, in 't leven van deſe Vorſt, breedelijck verhaelt.

Iooſt de Vroye.

Iudocus Lætus, gemeenelijck *de Vroye* genoemt, Doctor der Rechten, was te Gavere geboren. Hadrianus Hamerotius ſchrijft in ſijn voorreden op ſijn Grieckſche Letter-konſt, dat hy deſe Iudocus Lætus, tot ſijn Leer-meeſter en vrient gehadt heeft. Eraſmus heeft hem oock in hooge achting, gelijck men ſien kan in ſijn vijfde brief van 't drie-en-twintighſte boeck. Hy wierdt tot Profeſſor der wetten verkoſen, in 't jaer cIↃ IↃ xxIv, en ſtorf in 't jaer cIↃ IↃ xxxI.

ERDERSHEM.

Heeren.

ERDERSHEM is lange jaren het eygen erf-deel des geſlachts van Uytterſwane geweeſt. Maer een vrouw van dit geſlacht bracht deſe heerlijkheyt tot een bruytſchat aen 't geſlacht van Cottreau. *Karel van Cottreau* verkocht deſe heerſchappy aen de Heer van Hardiſem, Gouverneur van Dendermonde, die haer niet lang daer na aen *Antonius van Taxis* by koop overgaf. Deſe gaf haer, oock onder de naem van kooping, in handen van de deurluchtige Heer, *Gaſparus de Baldes*, Ridder van S. Iacobs ordening, Raet in de Krijghs-raet van de Catholijcke Koning, en Gouverneur van 't kaſteel te Gent. Maer deſe verandering was oorſaeck van haer geluck. Want Albertus, onlangs Hertogh van Ooſtenrijck, en Graef van Vlaenderen, heeft deſe heerlijckheydt tot een Baronny gemaeckt, tot vergelding van de dienſten, door de voorgenoemde Gaſparus de Baldes aen de gemeente beweſen. Eenige regiſters van Robert van Bethune, Heer van Dendermonde, in 't jaer cIↃ cc xxvII geſchreven, ſchijnen aen te wijſen, dat het oude en eerſte geſlacht ſijn naem naer deſe plaets gevoert heeft.

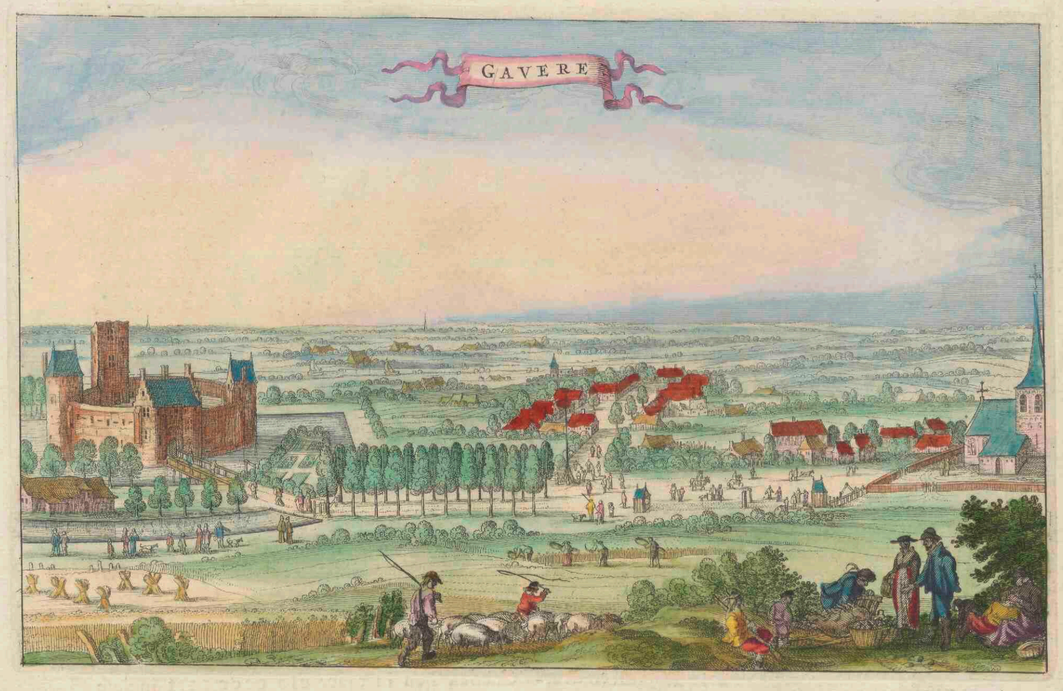
GAVERE

ERDERSHEM. Domus Illustris viri Gasparis de Baldei Eq. Ordinis S. Iacobi
a Consiliis Regis Hispaniæ arcisque Gandavensis Præfecti.

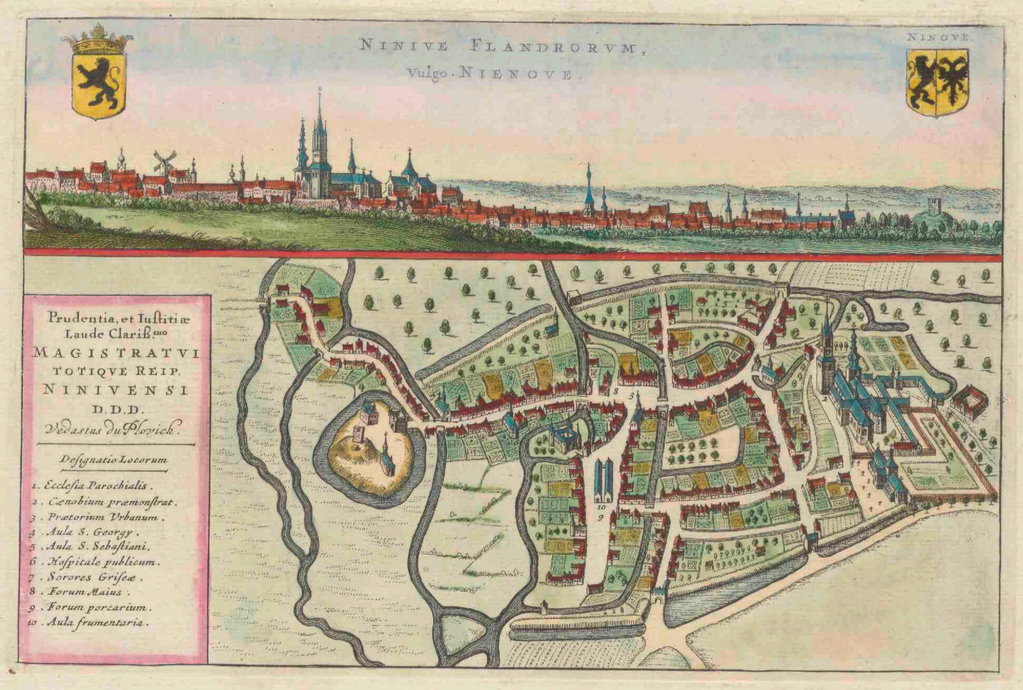
NINIVE FLANDRORVM,
Vulgo. NIENOVE.
NINOVE.
Prudentia, et Iustitiæ
Laude Clariß.mo
MAGISTRATVI
TOTIQVE REIP.
NINIVENSI
D.D.D.
Vedastus du Plouich.
Designatio Locorum
1. Ecclesia Parochialis.
2. Cœnobium præmonstrat.
3. Prætorium Vrbanum.
4. Aula S. Georgy.
5. Aula S. Sebastiani.
6. Hospitale publicum.
7. Sorores Griseæ.
8. Forum Maius.
9. Forum porcarium.
10. Aula frumentaria.

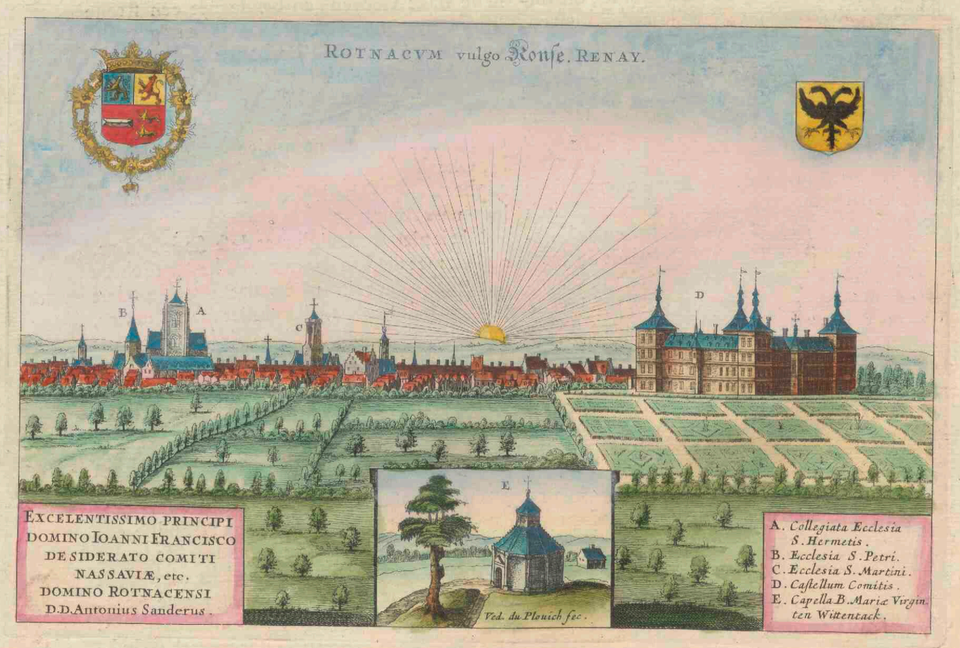
ROTNACVM vulgo Ronse. RENAY.
EXCELENTISSIMO PRINCIPI
DOMINO IOANNI FRANCISCO
DE SIDERATO COMITI
NASSAVIÆ, etc.
DOMINO ROTNACENSI
D.D. Antonius Sanderus.
Ved. du Plouich fec.
A. Collegiata Ecclesia S. Hermetis.
B. Ecclesia S. Petri.
C. Ecclesia S. Martini.
D. Castellum Comitis.
E. Capella B. Mariæ Virgin. ten Wittenack.

NINOVE IN VLAENDEREN.

Naem.

DEse ſtadt, hoewel ſy veel namen heeft, behoudt echter haer oude naem van Ninive, die ſy met de groote ſtad der Aſſyriers gemeen heeft. In d'oude boecken van 't kloofter van S. Cornelius, met de hant geſchreven, wordt ſy onveranderlijck Ninive genoemt, gelijck oock by Vredius, in 't geſchrift van Vlaenderen, dat, met Iudith, tot een bruytſchat aen Balduinus d'Yſere gegeven wierd. Dit wordt oock onwederſprekelijck beveſtight door het openbare en oude ſegel van deſe ſtadt, op 't welck deſe woorden geſneden ſijn: *Villæ Niniv enſis contra-ſigillum*, dat is, *het tegen-ſegel van de ſtadt Ninive*. 't Oude regiſter der Leen-goederen noemt deſe plaets Nieneven, Marchantius Ninovia, Meyer Ninova, en 't gemeene volck van Vlaenderen nu Ninive, en dan Ninove, by na als oft men de hoef van Ninive ſeyde; 't welck met het ſegel van de ſtadt over-een-koomt. De Walen noemen deſe veſting *Ninof*. D'oorſpronckelijckheydt van deſe naem is onſeecker, ſchoon Gramajus veel giſſingen daer op maeckt.

Oorſprong en aenwas.

De ſtadt heeft haer begin van 't kaſteel, gelijck gemeenelijck gebeurt; en d'inwoonders hebben hun oorſprong van de Gotthen, die, om 't gewelt der Wandelen te weder-ſtaen, de welcke Gent beſaten, d'oevers der vloeden en beecken met beſettingen, de beſettingen met kaſteelen, en de kaſteelen met opgehoopte aerde verſterckten; 't welck omtrent in 't jaer cccc xc gebeurde. Dit kaſteel wierdt dickwijls door de Barbaren gewonnen en weêr-gewonnen, verwoeſt en weêr opgebout; in voegen dat men, door de verdelging van twee torens, haer met een muur en ſteene bolwerck begon te bekleeden, te weten, in de tijt van d'oorlogen, die tuſſchen de Vorſten van Vlaenderen en Leuven, voor vijf hondert jaren, gevoert wierden. Andere voegen hier by dat, toen door de Franſchen vrede tuſſchen de beyde Vorſten gemaekt was, in 't jaer cIↃ c xcIV, aen de Niniviten verloft wierd de wal, die de vlackte tegen over 't kaſteel omringde, weêr op te maken, tot bevrijding en ſekerheydt der inwoonders. Deſe wal wierd gemaeckt ter plaets, daer men noch heden de grenſen van d'oude ſtadt, en de blijcken der muren en graften ſiet. Want de buytenwal wierd in de tijt van Hendrick van Vlaenderen gemaeckt, in welcke tijt oock aen hen de voorrechten en hantveſten der andere ſteden toegeſtaen ſijn, en ſy, die te voren alleenlijck de rechten der ſteden ſchenen te genieten, Burgers genoemt wierden. Seker, d'Abt van goede Hoop noemt haer de ſtadt Ninive, gelijck het by-gelege dorp Herlinckhove, ter plaets, daer hy de wonderdaden van S. Amand verhaelt, die in 't jaer cIↃ c VII gebeurt ſijn. D'Abdy van S. Cornelius bleef echter door deſe omkring der muren buyten geſloten, die door de burgers in 't geheel, oft eygentlijcker ten deel, in 't begin der heerſchappy van d'Aerts-Hertogh Maximiliaen, in 't jaer cIↃ cccc LXXXVII, met een graft en wal verſterckt wierdt, ſchoon d'Abt daer tegenſtreefde, en ſulcks pooghde te beletten. Sy hadden te voren, te weten omtrent in 't jaer cIↃ ccc XLIII, ſekere graft, tot nadeel van d'Abdy van S. Cornelius gemaeckt; maer ſy wierden door de Raet des Graefs van Vlaenderen gedwongen deſe graft weêr met aerde vol te maken.

Beſchrijving van Ninive.

Deſe ſtadt is gelegen in een ſchoone vlackte naer 't noorden, doch echter een weynigh dalende, als men haer met een rechte lijn ter ſijde van de kerck neemt; en als men haer naer 't oude kaſteel meet, ſoo ſtreckt de lanckheyt van de ſtadt ſich byna geheel naer 't zuydt-ooſt. Sy is byna van alle ſijden met een wal, en met graften omringt, en in 't midden van vruchtbare ackers, en vette weyden gelegen. Sekere beeck, van Outre komende, en deur Herlinck-hove vloeyende, verdeelt ſich aen de Cornelii-Cypriaenſche Abdy in twee deelen, van de welcke 't een in de ſtadt ſtroomt, en, daer deur vloeyende, Bevere genoemt wordt, en twee ſteene bruggen op haer rugh torſt, en in 't uytgaen van de ſtadt een olie-meulen omdraeyt, en ſich daer na in de Dender vermengt: en 't ander deel van buyten aen de veſten van de ſtadt ſpoelende, ontlaſt ſich oock in de Dender, die, Geertsbergh deur-geſneden hebbende, haer loop naer Ninive neemt, en eer ſy daer in-koomt, haer armen uytſpreydt, om haer te beter t'omhelſen. Het een deel, recht in de ſtadt ſtroomende, doet twee meulens malen, en ſtroomt onder een ſteene brugge deur, en, een omkeer gedaen hebbende, vloeyt ter ſtadt uyt. D'andere arm van de Dender, die van een ſluys weêr-houden en tuſſchen dijcken geprangt wordt, tot gerijf der molens, op dat ſy d'andere molen niet van 't water, dat tot malen nootſaeckelijck is, berooven ſou, verdeelt ſich weêr in twee deelen, die beyde in de ſtadt vloeyen, en beyde met een ſteene brugh verciert ſijn. De derde en grootſte arm vloeyt onder de Brabantſche poort deur naer Merbeeke, van Vredius *Merrebecchi* genoemt, en, onderweegh ſich om-kronckelende, ontfangt weêr twee van haer deelen, en, door deſe middel grooter geworden, beſpoelt Pamele, Okeghem, Liedekercke, Leurbas-Dender, Alphem, en Arenbodeghem, en neemt dus haer loop naer Aelſt.

Beeck.

Poorten.

Het is niet ſoodanigh met deſe ſtadt Ninive, gelijck met die, van de welcke de heylige Schrift ſpreeckt. Want in plaets dat gene hondert poorten had, ſoo heeft d'onſe niet meer dan vier, namelijck de klooſter-poort; de koe-poort oft Mederwijckſche-poort, in de welcke de gevangenis is; de Brabantſche-poort; en de poort van Geertsberge. Deſe poorten ſchijnen meer tot verciering, dan tot nootſaeckelijckheydt te ſtrecken; want hoewel ſy geſloten konnen worden, ſoo blijven ſy echter altijt open-ſtaen. Dit is oorſaeck dat men deſe ſtadt uyt boertery d'oudſte, ſtoutſte en wijſte noemt: d'oudſte, om dat ſy Ninive, gelijck een andere ſtadt der Aſſyriers, genoemt wordt; welcks oudtheydt men beveſtight met de vertooning van de preekſtoel des Propheets Ionas, namelijck d'overgebleven puynhoopen van 't oudt kaſteel. Sy noemen

men haer de ſtoutſte, om dat ſy de vyandt met open poorten verwacht; en de wijſte, om dat de kameren en vergaderingen der burgers geen ſot hebben; en om dat de viſſchen, die daer niet veel komen, de viſch-marckt niet vuyl maken. Maer laet ons het jock verlaten, en tot ernſtige dingen voortgaen. Men magh by de vier voorgenoemde poorten noch een vijfde voegen, te weten die van 't kaſteel, die noch, met een deel van de wal, overgebleven is: want het ſchijnt dat dit kaſteel oft Slot, gelijck een kleyne ſtadt, met wallen en met een graft omringt geweeſt is; van 't welck men echter nu niets, dan eenige puynhoopen, ſiet. Wijders, dit kaſteel was eertijts als het Capitolium van Ninive, en is nu noch met de naem het hooft van veel leengoederen, onder de welcke getelt worden Herlinckhove, de Tempel van Mars, Vendeville, Moude, Windijck aen de Dender, eertijts Ridders-hove, de Meyery van Herlinckhove, de Meyery van Denders-hautem, van Helderghem, en van veel andere goederen, op verſcheyde plaetſen gelegen.

Heeren van de ſtad. De ſtadt Ninive was eertijdts van het Graefſchap van Vlaenderen afgeſcheyden, en ſtont niet onder dit gebiedt; maer was, gelijck een vrye ſtad, niemants heerſchappy onderworpen. Daer quamen ſedert eenige, die ſich Advocaten en voorſtanders van deſe ſtadt noemden. D'eerſte, van de welck men eenigh gewach kan vinden, was Amelricus Major, Conneſtabel. Deſe hadt een ſoon, oock Amelricus genoemt, die Geraerd teelde, de welck oock Conneſtabel was. Deſe was de ſtichter van 't klooſter van S. Cornelius, aen de muren van Ninive gelegen.

De Heeren van Ninive hebben groote rechten, en ontfangen veel inkomſten, ſoo uyt het hof der leen-goederen, 't welck de naem van 't kaſteel voert, als uyt de tollen en ſchattingen, en uyt andere goederen. De ſtadt Ninive heeft *Regeering.* twee Bedienaers van 't gerecht, die eertijts Hoevenaers, en nu Baljuwen genoemt worden, te weten, d'een voor de criminele, en d'ander voor de civile ſaken. D'eerſte word ſomtijts in d'oude boecken *Hoogh-Baljuw*, en ſomtijdts oock enckelijck Baljuw genoemt. D'ander word in d'eygen tael *Poort-Baljuw* geheeten. Men vindt veel adelijcke mannen, die 't ampt van Hoogh-Baljuw bedient hebben.

De Graef van Vlaenderen, als Heer van Ninive, ſtelt hier de Bedienaers van 't gerecht, te weten, de twee Baljuwen, de criminele en civile. Hy ſtelt hier oock, door ſijn Gemachtighden, een Overigheyts ampt van twee jaren, te weten, een Burgermeeſter, met ſes Schepenen, en een Schatmeeſter, om recht te ſpreken. Daer waren in 't jaer cIↃ cccc LVI negen Schepenen, en oock ſoo veel Beſworenen; 't welck aenwijſt dat deſe ſtadt in die eeuw volckrijcker was. De geſworen Paſtoor van de ſtadt verkoos eertijts de Burgermeeſter, en met hem de tweede Schepen, na 't welck de Paſtoor dan uytging; en de Burgermeeſter en tweede Schepen verkoſen de derde, die, met de twee voorgaende, de vierde verkoſen, en ſoo vervolgens.

Geeſtelijcke ſtaet. Wat de Geeſtelijcke ſtaet aengaet, d'eenige Parochie-kerck van Ninove is aen de heylige maeght Maria gewijdt. De Paſtoor daer af is een Monick, uyt het geburige klooſter van de Premonſtratenſche ordening genomen. Deſe kerck was eertijts buyten de muren; en daer in waren twee Canonicken, mannen van vermaerde gedachtenis, te weten, Balduinus Wala, en Ojotus, in de tijdt, in de welck het klooſter van Ninive geſticht wierdt: want de derde Prebende ſtont toen open, vermits hun derde medegenoot, Alondus genoemt, geſtorven was. De Heer Geraerd, ſoon van Amelricus de jonge, Stichter van 't klooſter van Ninive, pooghde by deſe een vierde Canonick te voegen, tot welcks Prebende hy de tiende van Herlinckhove toewees, en voor eeuwigh aelmoeſſen en hantreyckingen aen de kerck van Ninive gaf. Wijders, Balduinus Wala, van ſijn jonckheydt af met de Heeren van Ninive verkeert hebbende, bracht ſoo veel by hen te weegh, dat de kapelle van 't kaſteel gebouwt wierdt. Een-en-twintigh bunderen landts by Eychem wierden tot oprechting van deſe Prebende gegeven. Geraerd, hier boven genoemt, de woorden van deſe man gehoorſamende, vond geraden, na dat hy deſe ſaeck rijpelijck overwogen had, de broeders van de Premonſtratenſche Ordening t'ontbieden. Men ſondt dieshalven een geſantſchap aen de kerck te Parck. D'Abt van de ſelve kerck, Symon genoemt, vervoeghde ſich derwaerts; en in 't jaer cIↃ c XXXVII wierden ſeven Broeders van de ſelve kerck, op S. Martinus dagh aen-komende, vriendelijck ontfangen, en men gaf al 't gene, dat tot de kerck behoorde, in hun handen. De Conneſtabel Geraerd gaf noch aen deſe broeders ſeven bunderen lants by Rubrok, en ſchonck oock aen hen de vijfde ſchoof, die ſy in de Parochie van Herlinckhoven ſouden verkrijgen. Toen deſe twee Canonicken het leven van de Premonſtratenſche Ordening omhelſden, gaven Geraerd, en ſijn gemalin, Giſla genoemt, dochter van Engelbert van Petenghem, Stichters van de beyde vergaderingen, ſoo weerlijk als regulier, d'inkomſten deſer twee Canonicken tot vermeerdering van de giften der Regulieren. Dus bleef en blijft noch heden deſe Parochie-kerck, ſchoon verſcheyden van dack, en die echter aen de beſorging van een Prelaet vertrout is. In deſe kerck wierden ſeven Prieſters geſchickt, om ſoo veel Canonicke gebeden te ſingen. Hun plaets en ampt heeft echter opengeſtaen ſedert de leſte verwoeſting van de ſtadt, tot aen 't jaer cIↃ IↃ c XXXVII, in welcke tijt de Premonſtratenſche Moniken uyt het naeſte klooſter in deſe Parochie-kerck de Goddelijke dienſt waer-namen; en de jarelijkſche inkomſten quamen ten deel in handen der gener, die hier de dienſt verſorghden, en wierden ten deel tot de weêr-op-bouwing van de kerck, en tot d'andere nootſakelijckheden gebruykt. De Prelaet van Ninive, met d'Overigheyt van deſe ſtad, is de verkieſer tot deſe ampten; en voor deſe word de rekening van d'ontfangſt en bediening der goederen, die tot de genoemde ampten behooren, gedaen. In 't jaer cIↃ cc XXII begon men d'oude Parochie-kerk van Ninive nieu-

welijcks van de gront af weêr op te bouwen ; en d'eerſte ſteen daer af wierd in de maent van Iunius geleght, door Broeder Andreas, Paſtoor van deſe kerck, en vrou Agnes van Grimbergen. Maer de voorgenoemde broeder Andreas, na verloop van vijf jaren, met Meeſter Egidius, en met de gene, die met het kruys geteeckent waren, naer Ieruſalem getrocken, ſtorf te Brunduſie, in de kerck van ſijn Ordening : in voegen dat Sigerus van Aelſt, ſijn navolger, dit gebou, dat koſtelijck en heerlijck, en door de giften der geloovigen gebout wierd, in de tijt van dertigh jaren volkomentlijck en loffelijck opmaeckte. Het Choor van de voorgenoemde Parochie-kerck is omtrent in 't jaer cIↃ IↃ xxx vernieut en vergroot, met noch een ommegang om het Choor, in 't welck de hooge Autaer is, tot het welck het klooſter van Ninive de gront gaf, 't welck ſedert van de laſt, om het Choor t'onderhouden, ontſlagen is.

Nazareth, oft Oude-mannen-huys.

Ninive heeft geen klooſter voor de mannen, dan d'Abdy van S. Cornelius en S. Cyprianus. Hier is echter opgerecht een Oude-mannen-huys, dat Nazareth genoemt word, naer 't voorbeelt van 't Gaſthuys t'Yperen, oock Nazareth genoemt, door Antonius de Vlaminck, Canonick, Officiael, Aerts-diaken, en ſedert Deken van de Hooft-kerck t'Yperen, ſoon van Antonius de Vlaminck, en Barbara Switten, geſticht, om ſeven oude mannen te voeden. De gebouwen daer af ſijn heerlijck ; en het is, om ſich te voeden, in 't begin van ſijn ſtichting met een tamelijcke gift beſchoncken. De Stichter ſelve van dit voorgenoemde huys heeft, in 't jaer cIↃ IↃ LXXVI, de regelen daer af gemaeckt. Antonius Perenot, Cardinael van Granvelle, en Aerts-Biſſchop van Mechelen, heeft de ſtichting daer af in 't ſelve jaer beveſtight. Seker Prieſter heeft het gebiedt over deſe oude mannen, die oock Schatmeeſter der goederen en inkomſten van 't Huys van Nazareth is, doch echter vaſte borgh daer voor moet ſtellen. De Paſtoor van Ninive, de voornaemſte meeſter van de tafel der armen, van bedaeghde ouderdom, en de naeſte van 't bloet, ſtelt d'Overſte van dit Oude-mannen-huys, die Vlaminck genoemt wordt, in de ſtadt Ninive woont, en geen aelmoeſſen van 't huys van Nazareth behoeft. Michael Malenus, Abt van Ninive, als Patroon van de kerck te Ninive, heeft aen d'Overſte van 't Nazareenſche Oude-mannen-huys, in 't jaer cIↃ IↃ LXXVI, toegelaten een ſtoel in 't Choor van de Parochie-kerck te hebben.

Begijnhof.

Daer was eertijdts in de ſtadt Ninive een Begijnhof voor de vrouwen, 't welck de naem van de brugh daer by, *de Begijnen Brugge* genoemt, en de naem van de Capellanie, klaer genoegh aenwijſen : maer het is, nu omtrent cc L jaren geleden, in een klooſter van vrouwen van S. Franciſcus derde regel verandert.

Gaſthuys.

Men vindt daer oock een Gaſthuys, oft herbergh, voornamelijck hier toe geſticht, dat d'armen en krancken, die van de weerelt verworpen ſijn, hier, gelijck Chriſtus leden, onderhouden ſouden worden ; dus ſpreken d'oudtſte inſettingen van het ſelve Gaſthuys, die in 't jaer cIↃ cc LXVIII van Nicolaus de tweede, Biſſchop van Camerijck, gemaeckt ſijn ; en dieshalven ſchijnt het dat men de ſtichting van dit Gaſthuys aen deſe tijdt toeeygenen moet. De gene, die dit Gaſthuys eerſt bewoonden, waren eenige maeghden uyt het Gaſthuys van Audenaerde, naer welckers voorſchriften dit geſticht was. D'oude inſtellingen lieten eertijts aen hun toe twee weereltlijcke dienaers, tot hulp van hun ſwaerſte dienſt en arbeyt, te hebben. Men bevindt uyt de ſelve inſettingen, dat dit Gaſthuys eertijts rijcke inkomſten hadt ; maer door de ramp der tijden, en door d'overvloeying van 't water ſijn vele van haer goederen vergaen.

Voorrecht.

De ſtedelingen van Ninive hebben dit voorrecht, dat men daer geen graen, uyt het landt in de ſtadt gevoert, verkoopen magh, voor dat ſy ſekere maet, 't welck men lepel-recht noemt, ontfangen hebben. Iohannes van Liedekerken, Ridder, en Heer van den Eygene, begiftighde, onder andere, hen eertijts, te weten in 't jaer cIↃ cc xcv, met een gift van 42 bunderen lants van Hey, moeraſch, en beemden in Eeckeren by Antwerpen. Maer men weet heden niet waer deſe gift is ; en dieshalven konnen ſy geen genot daer af hebben.

Kaſteelkapelle.

Boven deſe genoemde gewijde plaetſen waren 'er noch veel kapellen, gelijck de kapelle in 't kaſteel, S. Ioris kapelle in de ſtadt, de kapelle der Melaetſchen in de voor-ſtadt, en de vierde in de hoeve van Rideve, oft Ryhove. De kaſteel-kapelle, die, met het kaſteel ſelve, gelijck lot heeft gehadt, is haer oorſprong aen de Heeren van Ninive verplicht. De beneficie van 't heyligh Kruys is daer in opgerecht door Gerard, Heer van Grimbergen en Ninive, in 't jaer onſer verloſſing cIↃ cc xxIII, en is verplicht op alle Sondagen en Feeſt-dagen, op alle Vigilien en vrydagen, en in 't midden van de vaſten en d'Advent, Miſſe te doen. Deſe kapelle, die licht weêr opgebouwt is, wordt van de gene, die de wegh van 't lijden aen-neemen, veel op vrydagen beſocht.

Kapelle van Kaerlſchoot.

De kapelle van S. Ioris is geſticht ter plaets, die Kaerlſchoot genoemt wordt, en dit op de koſten van ſeker ſchatting, *tap-accys* genoemt, die hier van de bier-tappers betaelt wordt. Maer de wint, door toovery verweckt, gelijck eenige ſeggen, heeft deſe kapelle omgeworpen ; en ſy is ſedert ſoo verwoeſt, dat men niets, dan een deel van de muur, daer af ſiet. De Capellanie, in de ſelve kapelle opgerecht, behoort aen 't Patroonſchap des Abts van Ninive. Men vind van de kapelle der Melaetſchen niets overgebleven, dan de gront, die tot onderhouding der Melaetſchen, ſoo 'er eenige waren, dienen ſou.

De kapelle der Melaetſchen.

Kapelle van Rideve.

De kapelle van Rideve, oft Ryhove, in 't jaer cIↃ cc LI door de Ridder Egidius van Rideve in de hoeve van Rideve oft Ryhove geſticht, en de Capellanie, daer in opgerecht, en die aen 't Patroonſchap van d'Abt van Ninive behoort, wierd beveſticht door Nicolaus, Biſſchop van Camerijck ; en d'edelen van Ryhove hebben hun naem van deſe ſtreeck-landts in 't gebiedt van Ninive.

Gebiedt van Ninive.

De ſtadt Ninive heeft geen lant buyten, dat onder

onder haer gebiedt ſtaet, behalven 't lant onder de ſtadt gelegen, op 't welck eenige hoeven en boere wooningen geſticht ſijn. Sy heeft echter eenige dorpen, van de welcke ſy onderſtant treckt, en eenige andere, die by leen-recht, en by rekening van 't hof der leen-goederen onder haer ſtaen. Het lant, onder de ſtadt gelegen, is in verſcheyde wijcken gedeelt, onder de welcke getelt wordt Nederwijck, die tot aen de ſtadt koomt; Riedeve, oft Riedehove, oft Ryhove; Baeckbergem, Schoore en Puybroeck.

Coſtumen oft gewoonten.

De ſtadt Ninive, die onder geen andere ſtadt oft gemeente ſtaet, oock niet onder Aelſt, heeft haer eyge en beſondere Burger-rechten, die ſy Coſtumen en gewoonten noemen, en die door Philippus de tweede vermeerdert en beveſtight wierden. Deſe gewoonten ſijn ten meeſtendeel ſtrijdigh met die van andere plaetſen, en voornamelijck in deſe twee ſaken. De gehuwde verkrijght door het huwelijck met de gene, aen de welck hy ſich huwt, d'eygendom van de helft der goederen, ſoo men voor de trouw geen andere huwelijckſche voorwaerden gemaekt heeft. Ten tweeden, de goederen der kinderen, die ſonder erfgenamen ſterven, komen aen d'ouders, en niet aen de broeders. Indien iemandt, uyt oorſaeck van eenigh misdrijf, oft om eenige ſchult gerechtelijck te Ninive aengetaſt en vaſt gehouden wordt, ſoo kan hy ſich door geen civiliteyt van daer ontſlaen. Daer ſijn, behalven deſe, noch vele andere dingen, die wy, als onnoodigh, voorbygaen.

Vermaerde mannen.

Ick ſal nu de vermaerde mannen, die deſe plaets voortgebracht heeft, vertoonen. Al de leerlingen van de Latijnſche tael ſijn te hoogh en dier aen *Iohannes Deſpauterius*, onwederſprekelijck de voornaemſte der Grammatici oft Letterkonſtenaers, en de Priſcianus van Nederlandt, verplicht, om hem niet d'eerſte te ſtellen. Sijn woorden van ſijn Vader-lant, uyt ſijn brief aen Badus getrocken, luyden dus: *Hoewel mijn Vaderlant niets, dan de naem, met de ſtadt Ninive in Aſſyrien gemeen heeft, ſoo is het echter niet te verachten: want het heeft onder de ſteden van Vlaenderen gebloeyt. Het drinckt, in plaets van de Tygris, de Dender, die, door de nieuwe by-koomſt van een beeck onder de ſtadt ſwellende, 't kaſteel en de muren van de ſtadt beſpoelt.* Hy opende, eerſt te 's Hertogenboſch, daer na te Wynocks-bergen, en te Comines de ſchole der geleertheyt, en onderwees vele, die door hun ſchriften vermaert geworden, en tot de trappen van eer en geleertheydt opgeſtegen ſijn. Hy ſchreef veel Commentarien, oft verhandelingen van de Letter-konſt, onder de welcke de Beginſelen, de Grammatica oft Letter-konſt, de ſamen-voeging, de maet-klanck, van de figuren en gelijckeniſſen, de konſt van brieven te ſchrijven, en de ſpelling getelt worden. De Landtſchappelijcke Raet van Mechelen, tit. de Scholis, c. 3, beval dat men in de Scholen alleenlijck d'eenige Letter-konſt van Iohannes Deſpauterius van Ninive, in 't kort vervat, de jonckheyt voorleeſen ſou. Hy is te Comines in Vlaenderen begraven, omtrent het jaer cIↃ IↃ xIv, gelijck Hadrianus Herquetius getuyght.

De tweede verciering van Ninive is *Adrianus Dorpius*, Prieur van de Carthuſers t'Enghien, oft eer Herine, een deurluchtigh man, Viſitator oft Beſichtiger van 't Lantſchap, en door ſijn andere waerdigheden vermaert. *Antonius* en *Iohannes de Vlamingen* waren oock vercieringen van deſe plaets. Oock heeft ſy groote glans ontfangen van veel Abten van S. Cornelius klooſter, die hun oorſprong en afkoomſt uyt deſe ſtadt hadden; gelijck oock van Gerard de tweede, de ſevende Abt van S. Adrianus klooſter te Geertsberge. Hier komen noch by Robert Guens, Prooſt van Thorout, Petrus Rocquet Aerts-Prieſter, Petrus van Snick, Canonick van Yperen, en andere.

Ninive begon, na veel elenden van oorlogen en brant, geluckelijck weêr te bloeyen, toen het, in 't jaer cIↃ IↃ c III, door de brant byna geheel verdelght wierd. D'Overigheydt beval om deſe oorſaeck dat men, om voortaen brant te ſchuwen, de daken van ſtroo afnemen, en de huyſen met leyen oft tichelen decken ſou. *Brant.*

RONSE.

Gelegenheyt.

RONSE, over de Schelde in Brachbantum, twee mijlen van Audenaerde, en vier van Geertsberge gelegen, heeft boſchachtige bergen tot geburen, in welckers aenſchouwing d'ogen des ſomers een wonderlijck vermaeck ſcheppen. Sy wordt in d'eygen tael *Ronſe*, van de Franſchen *Reneſſe*, oft *Renay*, en van de Latijnen *Rotornacum*, en by verkorting oock in Vredius *Rotnacum* genoemt. Maer Baldericus, lib. 1 Chronici Camerac. cap. 75, noemt haer *Rotnaſce Villa Brabantenſe*. *Guido van Dampierre* kocht deſe ſtadt (van welcke koop Meyer in 't tiende ſijner Iaer-boecken, op 't jaer cIↃ cc LxxX gedenckt) van *Reynoldus*, Abt van S. Cornelius Indenſis, van S. Benedictus ordening in 't Biſchdom van Keulen. Deſe Guido gaf haer over aen ſijn ſoon *Guido van Ryckeburgh*, van de welck ſy ſedert aen andere gekomen is, en van deſe eyndelijck aen de *Perenotten*, onder de welcke ſy, by onſer vaderen gedachtenis, beſeten is geweeſt van *Frederick Perenot*, Bourgonjer, Overſte van de Koninckljcke ſchatkiſt van Nederlant, en daer nae Graef van S. Amour. Maer ſy is heden een eygendom van de Graef van Naſſou, die hier ſoodanigh een ſlot gebouwt heeft, dat men onbeſchroomdelijck voor het heerlijckſte van geheel Nederlandt achten magh, en van 't welck wy 't afbeeldſel geven. Sy wierdt, in 't jaer cIↃ cccc LxxvIII, jammerlijck verbrant door de Doornickſche beſetting van Franſchen, hoewel de Gentenaers haer pooghden te beſchermen. Sy wierdt onder andere verciert van Hermes Wingius, Doctor in de beyde Rechten te Leuven, en

Naem.

Hermes Wingius.

en Raets-heer in de geheyme Raet des Konings, gelijck Marchantius in de beſchrijving van deſe plaets verhaelt. Sy heeft eertijts, door de groote winſt van 't lakenwercken, en van d'andere ambachten, ſoo hooge achting, en ſoo groote rijckdom verkregen, dat ſy in d'algemeene ſchatting van Vlaenderen voor al de ſteden, behalven drie, die als drie moeders van Vlaenderen ſijn, geſtelt wordt. Ioannes d'eerſte, Hertogh van Brabant vergunt in de brieven van 't jaer cIↃ cc lxiii, door de welcke hy 't Indenſche klooſter van S. Cornelius by Keulen begiftight, *dat de Lakenwerckers van Ronſe hun plaetſen in de Halle van Leuven ſouden hebben, en dat ſy in al de marckten van ſijn lant ſonder ſchatting en belaſting ſouden ſijn.* Miræus verhaelt deſe macht-brief in ſijn Nederlantſche begiftigingen cap. 120. Gelijcke brieven van vryheyt hebben aen die van Ronſe oock gegeven Karel, Hertogh van Gelder en Gulick, in 't jaer cIↃ IↃ xxxiii; en, ouder dan deſe, Florentius, Graef van Hollant; oock Frederick en Georgius, Biſſchoppen van Uytrecht, in 't jaer cIↃ IↃ li.

Laken-werckíng.

Kerck.

D'eerſte kerck van Ronſe was die van S. Petrus, van de welcke de Collegiate kerck van S. Hermes de dochter is, die echter de moeder verre voorby getreden is, uyt oorſaeck van de rijcke giften, daer meê ſy door de vermaerde Vorſten, Karel de Groot, en ſijn ſoon Lodewijck de Godtvruchtige, beveſtight wierdt. Sedert is hier de derde Parochie-kerck van S. Martinus bygekomen, gelijck oock de gene, die aen S. Petrus gewijt, vermits een alleen niet genoegh was, uyt oorſaeck van de menighte des volcks. Sy ſijn alle op een kerck-hof gelegen, en ſtaen in 't gebiet, oft in de vryheyt van de Prooſt van Ronſe. Wijders, in de Collegiate kerck ſijn opgerecht ſeſtien Prebenden, en een daer af aen het Dekenſchap gevoeght, en d'ander geſchickt tot onderhouding van de Sang-meeſter, en van de Choor-ſangers. Daer ſijn oock vier-en-twintigh Capellanien, van de welcke de Schat-meeſter van de ſelve kerck altijt een beſit. De waerdigheydt van de Prooſt is hier groot: want hy heeft het hooge, middelmatige en laege gerecht (gelijk d'inſtellingen ſpreken) in de geheele vrydom van de kerck van Ronſe, van haer kerck-hof en klooſter, naer dat haer grenſen ſich uytſtrecken; oock alle recht-pleging over ſijn weereltlijke onderſaten, en verſcheyde jarelijckſche inkomſten. Hy heeft een marckt-dagh op Saterdagh, gelijck de weeck-marckt in de ſtadt op woensdagh geſet is. Hy beſorght de gedingen en pleyten door ſijn leen-mannen, en heeft een Recht-ſtoel by de kerck, en recht van verſcheyde kerckelijcke ampten te begeven, maer voornamelijck behoort aen hem de verkieſing der Parochie-kercken van S. Petrus en Martinus van Ronſe, en van Kerckem; gelijck oock de Scholen van de kerck te Ronſe, en twee Cuſtodien oft bewareniſſen der kercken van S. Petrus, en S. Martinus, met de Capellanie aen d'Autaer van de heylige Maria, in de genoemde kerck van S. Petrus. Hy heeft oock alle onderwerpingen van de kerck te Ronſe, en d'eerſte plaets in 't Choor, ſoo hy in de gewijde ordeningen geſtelt is; oock d'eerſte ſtem in de Capitulare ſitting, en andere rechten en treffelijcke voor-deelen.

Wierdigheyt van de Prooſt.

Niet verre van Ronſe is ſekere bergh, die Scharpen-bergh genoemt word, tuſſchen 't weſten en noorden, en boven de geheele buurt daer rontom het hooft opheffende, niet ſoo luſtigh en vermakelijck door 't geboomte, en door de fonteyn, als gedenckwaerdigh door de kapelle van de maeght Maria. Aen d'afgang van de bergh, ter ſijde, daer 't heerlijck kaſteel door Graef Ian van Naſſou gebouwt is, wordt een beeltenis van deſe Heyligh, oock van de verſtgelegen volcken beſocht, daer, gelijck het oude gerucht ſeyt, veel mirakelen geſchieden, en veel ſieckten geneſen worden. Deſe beeltenis, van hout gemaeckt, was in 't jaer cIↃ IↃ c xxxix in 't loof van een oude Eyck, als in een neſt beſloten en bedeckt: en 't gene, dat grooter verwondering baerde, is dat de tack, die dit beelt deckte, veel ſchooner en groener dan d'andere ſcheen. Door d'ouderdom, oft, gelijck vele ſeggen, de booſe menſchen, is deſe tack bedorven. Maer men heeft onlangs een beſtandiger wooning voor deſe Maeght geſticht, voornamelijck door de hulp van *Erneſtina, Vorſtin van Lignes*, Weduwe van Graef Ian van Naſſou, en van eenige Canonicken en inwoonders van Ronſe, die onderſtant hier aen gedaen hebben. *Antonius Trieſt*, Biſſchop van Gent, heeft, op S. Lucas dagh van 't voorgenoemde jaer, de tichel-kerck, dicht aen deſe Eyck ſtaende, aen de H. Maeght Maria, en aen de heylige Rochus gewijdt. De plaets heeft de naem van de witte tack gehouden, en wordt gemeenlijck *Onſe lieve Vrou te Witten-tack* genoemt.

Kapel'e van Maria.

Men kan uyt Miræus, en andere Schrijvers, maer voornamelijck uyt Molanus, op de acht-en-twintighſte dagh van Auguſtus, in 't jaer c xxxii, bevinden, hoe de heylige overblijffelen van S. Hermes, Cornelius en Cyprianus, Martelaren, aen deſe kerck gekomen ſijn.

Reliquien.

In 't jaer cIↃ cc lxxx in December verkocht Raynardus, Abt van S. Cornelius Indenſis, aen Guido, Graef van Vlaenderen, Ronſe, dat te voren tot het Brabantſch gerecht behoorde, Horenbeke van S. Cornelius, Brakele, Acrinie, Woudeke, en Elſele; namelijck ſijn deel van de ſtadt Ronſe, 't welck Keyſer Lodewijck, ſoon van Keyſer Lotharius, aen d'Indenſen gegeven had. Want de Canonicken behielden voor ſich het andere deel, dat door Keyſer Otho aen de vergadering der Canonicken van Ronſe gegeven was.

De reliquien oft overblijffelen van S. Celeſtinus ſijn van Lodewijck, Lotharius ſoon, oock naer Ronſe gebracht: doch ſommige twijffelen welcke S. Celeſtinus het is, 't welck wy voorbygaen. Maer Miræus ſeght in ſijn Almanach op de 17 van Mey: *S. Celeſtinus te Ronſe in Vlaenderen vermaert*, &c. Oock ſijn hier de reliquien van S. Cornelius en S. Cyprianus, als ick boven geſeyt heb; waer van de laetſte, gelijck Pontius ſijn Diaken ſeght, *d'eerſte was, die in Afrika met ſijn bloedt de Prieſterlijcke kroonen geverft heeft.*

S. NICOLAES.

Neem. HEt vleck *S. Nicolaes Parochy*, van't gemeen enckelijk *S. Nicolaes* geheeten, is aenmerckenswaerdigh om de overvloet van haer volck, om haer Iaer-marckt op de dagh van deſe Heyligh, die haer Patroon en beſchermer is, en om de weeck-marckt, die alle donderdagen gehouden wort. De grootheyt van haer omkring ſtreckt ſich tot 4000 maten lants uyt. Sy heeft onder de plaetſen in't lant van Waes eenig voorrecht; en hier is het Land-huys van Waes, en de gewoone vergadering der Raets-heeren. De Graven van Vlaenderen, als Heeren van Waes, deden gemeenelijck in deſe plaets d'eed van getrouheyt aen deſe heerſchappy, en wierden hier ingewijd. D'Aerts-Hertogh *Philippus* deê hier de eed, in't jaer cIↃ cccc xcvii, op de ſevende van Iunius, gelijck de regiſters, en 't glas, van deſe Vorſt in de kerck gegeven, aenwijſen. Deſgelijcks deden oock Karel de Strijtbare, en Philippus de Goede, ſijn vader.

Iaer-marckt.

Weeck-marckt.

Rechtsvergadering. De Raets-heeren komen hier alle drie maenden eens by malkander, om recht te ſpreken: maer anders, als de noot ſulcks vereyſcht, vergaderen hier de Leen-mannen van de Graef, voornamelijck om recht van criminele ſaken te ſpreken. De vryheyt van de marckt wierdt in 't jaer cIↃ IↃ xiii, door Keyſer Maximilianus, aen deſe plaets gegeven. De Iaermarckt, die op S. Nicolaes dagh, in December, gehouden wordt, heeft oock haer handveſten en vryheydt van de ſelve Maximilianus. Sy houden noch jaerlijks een andere marckt, op donderdagh na de vierdagh van S. Egidius, die van Koning Philippus de tweede, in 't jaer cIↃ IↃ lxxviii, aen hen toegeſtaen is. Keyſer Karel de vijfde gaf aen dit vleck vryheyt van twee gilden van Schutteryen op te rechten, die beyde aen S. Sebaſtianus gewijd ſijn, en noch heden bloeyen: 't een, tot onderſcheyt het oude genoemt, verkreegh ſijn vryheyt in't jaer cIↃ IↃ xxvi, en 't ander, dat gelijcke voorrechten heeft, in't jaer cIↃ IↃ xxvii. Hier is oock een kamer der Redenrijckers, die op de 10 van Februarius, in't jaer cIↃ IↃ xxxvi, opgerecht wierd. De kerck, op S. Benedictus dagh, in't jaer cIↃ ccc xlviii, van de blixem getroffen, verbrande geheel tot aſch, en wierd, in 't jaer cIↃ cccc lxii, met de toren, die de hooghſte in 't geheele land van Waes is, in deſe geſtalte, daer in men haer nu ſiet, weêr volbout, en in't jaer cIↃ IↃ c xxx overal met ſteene bogen gemaeckt. De ſelve toren heeft veel klocken, en een uurwerck. De geheele plaets, daer de marckt gehouden word, en de byleggende ſtraten behooren aen de kerck, die daer jaerlijcks groote winſt af krijght. Behalven de Paſtoor worden hier twee andere Prieſters, uyt de opgerechte Prieſterſchappen, onderhouden. In't jaer cIↃ cc lxvii wiert hier een Capellanie, onder de naem van de Moeder-Maeght, door Hendrik Parge en de ſijnen opgerecht. De tweede Capellanie van S. Nicolaes wierd door Paulus Vaentken, en de derde, aen S. Germanus gewijd, in 't jaer cIↃ ccc lx, door 't geſlacht van Caenbeke opgerecht. Hier ſijn oock veel geeſtelijcke Broederſchappen. De Biſſchop van Doornick rechte daer op d'ordre van Ieſus naem, in 't jaer cIↃ IↃ xxxvi. Oock is 'er de Broederſchap van de Rooſekrans van Maria, en van de Scapularis.

Gilden.

Redenrijckers.

T E M S C H E.

Gelegenheyt. TEMSCHE light aen d'oever van de Schelde, en in een ſchoon en vruchtbaer land, dat voor geen ander in aengenaemheyt wijckt. Sy was eertijts d'eygendom van de heylige Maeght Amelberga, die hier begraven, en ſedert, te weten in 't jaer 870, naer 't Blandijnſche klooſter gevoert is, gelijck Miræus in ſijn Iaer-boecken van Nederland aengetekent heeft. In welck jaer *Karel de Kale*, by machtbrieven, in 't Koninckklijck hof geſchreven, aen de Blandinienſen in 't dorp van Waes, gelijck hy 't noemt, de ſtadt geeft, die *Temſeca* genoemt word, met een wel-verçierde kerck, ter eeren van S. Maria en van S. Petrus gewijdt, daer S. Amelberga, deſe heerlijcke Maeght, uyt de werelt verhuyſde. De kerck, die de heylige Maeght Maria toegeſchreven word, heeft tot haer Patroon en voorſtaender d'Abt van S. Petrus; en haer begrip ſtreckt ſich tot vier duyſent gemeten lants uyt. Men ſiet in dit vleck een treffelijck kaſteel, en heerlijck Heeren-huys, van 't welck onlangs beſitter en Heer was den Heer *Alexander van Bournonville*, Ridder van't gul-

Vlaenderen. de Vlies, Hertogh van Bournonville, Graef van Henniac en Lietard, Onder-graef van Barlin, Baron van Ranchi, Curie en Dyon. Het geſlacht dat de naem van Temſche gevoert heeft, was eertijts voor een der edelſten geacht; en men bevind dat Iohannes, de ſoon van Iuanus van Themſeka, by 't verdrag heeft geweeſt, dat tuſſchen de Vrou van Aveſoete, en d'Abt van Bodelo gemaeckt wierdt. De regiſters van Blandin melden, dat de heerſchappy van deſe plaets eertijdts toebehoort heeft aen 't geſlacht van Gent, en dat *Alexander de Villain van Gent*, Heer van S. Ians-Steen, wel eer beſitter daer af heeft geweeſt, van de welck het aen *Martinus de Villain van Gent*, Baron van Raſſengien, gekomen is, van de welck ſy, met het kaſteel van Arques, en andere rechten en leenen, in 't jaer cIↃ cccc lviii, overgeſchreven wierdt aen d'Abt van Blandin, van de welcke ſy ſedert aen meer geſlachten overgegaen is, gelijck oock aen dat van *Traſiniac*, dat in Henegouwen ſeer edel is. Hier is oock een klooſter voor de Maeghden van S. Dominicus ordre.

Heeren.

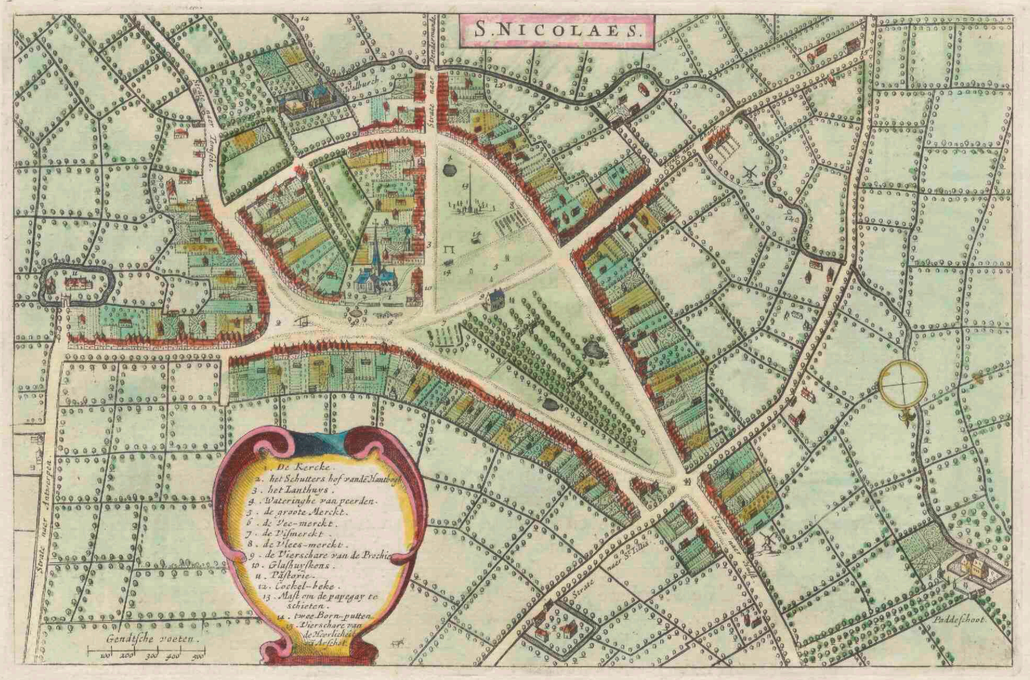
S. NICOLAES.
1. De Kercke.
2. het Schutters hof van de Hamburgh.
3. het Lanthuys.
4. Wateringhe van peerden.
5. de groote Merckt.
6. de Vee-merckt.
7. de Vismerckt.
8. de Vlees-merckt.
9. de Vierschare van de Prochie.
10. Glashuyskens.
11. Pastorie.
12. Cockel-beke.
13. Mast om de papegay te schieten.
14. twee Born-putten.
15. Vierschare van de Heerlichheid van Aeschot.
Gendtsche voeten.
100 200 300 400 500
Paddeschoot

t Dorp RUPELMONDE

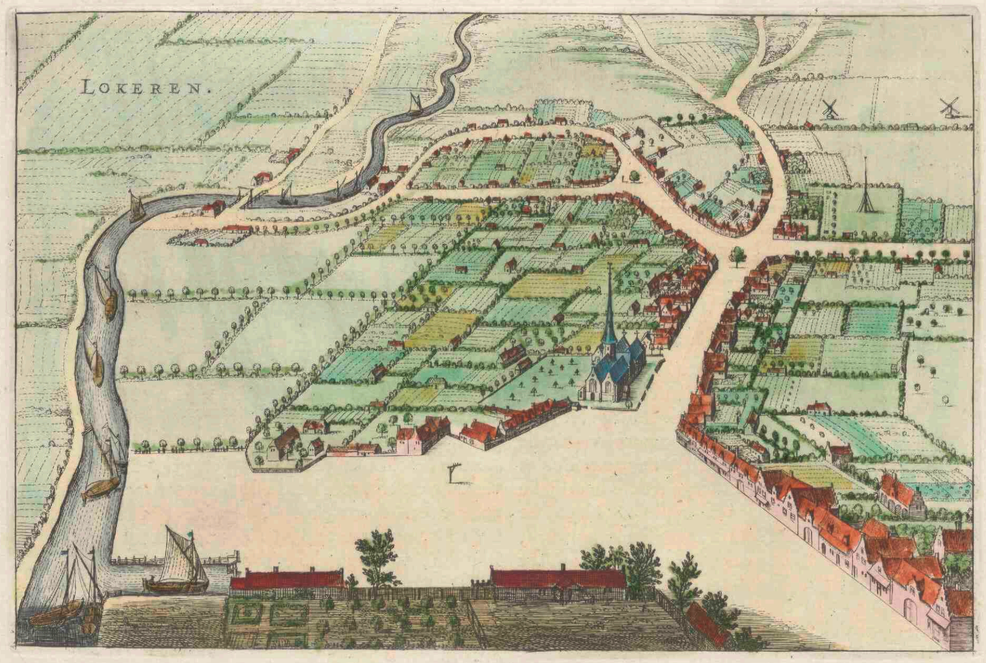
LOKEREN.

Parochia Temsche
Castellum TEMSCHE
Scaldis Fl.

RVPELMONDE.

Gelegenheyt.

RVPELMONDE is een vermaert vleck in het land van Waes, en van oude naem, aen de mont van de Rupel gelegen, die in de Schelde ſtroomt. Sy heeft een kerck, die aen de Moeder-maeght gewijd is, en van de welcke de Biſſchop van Gent Patroon is. De weerlijcke heerſchappy van deſe plaets is in 't beſit des Graefs van Vlaenderen, die hier een ſeer treffelijck en out kaſteel heeft, in de welcke gevangeniſſen ſijn, die groote ſchrick in de misdadigen ontſteken, even gelijck de Vorſt van Brabant in het kaſteel van Vilvoorden, voornamelijck geſchickt om d'adel, die tegen de Vorſt oft Gemeente, oft ergens anders in geſondight heeft, te pijnigen. Meyer, in ſijn negende deel der Vlaemſche geſchiedeniſſen, maeckt gewach van Rupelmonde, onder Balduinus d'Yſere, in deſe woorden: *Tielt, Trunchin en Rupelmonde, by vele voor het kaſteel der Pleumoſiers geacht, ſijn alle buyten twijffel oude plaetſen, ſchoon ſy, by mijn weten, van niemant, voor de predikers van onſe Godtsdienſt, getelt ſijn; 't welck gebeurt is door 't gebreck der Schrijvers, en door de elend der tijden, door de welcke overal veel geſchriften verloren en ondergegaen ſijn.* Rupelmonde heeft haer naem van de beeck de Rupel, hier boven genoemt, die, gelijck Marchantius ſeght, haer golven, door de Nethe en Deele vermeerdert, uyt Brabant tegen d'overgelege dijck krachtelijck uytblaeſt, en ſich in de Schelde ſtort ter plaets, daer dit vleck leght. D'oude regiſters en geſchriften van Vlaenderen toonen dat dit heerlijck en ſterck kaſteel door Margareta de tweede geſticht is, gelijck de ſelve Marchantius gevoelt, ſchoon ſy veel ouder is: en was, gelijck ick geſeght heb, een vermaerde bewaer-plaets voor de jonge wulpen, op dat ſy niet ongeneeslijck ſouden worden, en een gevangenis voor de Grooten, die van Majeſteyt-ſchending verdacht waren. Veel mannen, deurluchtigh van geboorte, ſijn hier in gedoot, ja oock in 't heymelijck, en in de ſchuyl-hoecken van deſe gevangenis, als ſy minſt hier op verdacht waren. Marchantius doolt hier, ſoo hy by het opgerecht kaſteel ſeggen wil, dat 't eerſt van Margareta gebout is.

Heer.

Kaſteel.

Naem.

Margareta heeft haer opgerecht, dat is weêr opgebout. Oudegerſtius ſpreeckt van deſe weêropbouwing, in't 113 hooftdeel ſijner Chronijcken.

Lodewijck van Nevers, ſeght Meyer, op 't jaer cIↃ ccc xxx, *gaf aen de Rupelmonders een marckt-dagh in de weeck.* Oudegerſtius verhaelt oock iets hier af, in't 148 hooft-deel ſijner Chronijcken, in deſe woorden: *Hy vergunde aen die van Rupelmonde een marckt-dagh in de weeck, door ſijn brieven van 't jaer* cIↃ ccc xxx. Rupelmonde was in deſe leſte jaren voor eenige tijt onder de macht der Verbonde Staten, maer geraeckte, in't jaer cIↃ IↃ LXXXIII, weêr onder 't gebiedt van de Catholijcke Koning, door de dapperheydt van Alexander Farneſe, Hertogh van Parma en Plaiſance, en Landvooght van Nederland. 't Gene, 't welck tot de grootſte lof van dit vleck behoort bygebracht te worden, is dat *Gerardus Mercator*, een ſeer vermaert Wis-konſtenaer, en Werelt-beſchrijver, en de Ptolemeus van onſe eeuw, op de ſevende van Maert, in 't jaer cIↃ IↃ XII, te Rupelmonde, van ouders uyt het lant van Gulick, geboren is. Hy bracht door ſijn ongemeene neerſtigheyt te weegh, dat hy met recht de voornaemſte der Landbeſchrijvers van onſe eeuw genoemt mach worden. Hy had boven dat een ſonderlinge kennis en ervarentheyt van te ſchilderen, uytſnijden, en ſchrijven. Hy ſchreef een tijtrekening van het begin des werelts tot aen 't jaer cIↃ IↃ LXVIII, uyt d'Eclipſen oft verduyſteringen, &c. de hermony oft eenſtemmigheyt der Euangeliſten, tegen Carolus Molinæus; de konſt van brieven te ſchrijven; en van 't gebruyck van d'Aſtronomiſche ring. Hy verbeterde de landbeſchrijvende tafelen van Ptolemeus. Hy bracht oock in't licht de hemelſche en aerdſche Globe, en de beſchrijving van de geheele werelt, die hy Atlas noemde. Hy ſette daer voor een boeck van de ſchepping en bouwing des werelts, &c. Hy ſtorf te Duysburg in't lant van Kleef, in't jaer cIↃ IↃ XCIV. Hy liet een ſoon na, Bartholomæus genoemt, ſijn vader niet ongelijck, en oock prijswaerdigh om ſijn geleertheyt in de Werelt-beſchrijving, gelijck Marchantius in de beſchrijving van de ſelve plaets ſchijnt aen te wijſen. Philippus van Elſas maeckt gewach van de oude tol by Rupelmonde, in 't geſchrift van het jaer cIↃ C LXXI.

Gerardus Mercator.

LOKEREN.

Weeckmarckt.

LOKEREN is een der grootſte dorpen van geheel Vlaenderen. Want het begrijpt in ſich twee duyſent en tachtentigh bunderen lands, en is door ſijn weeckmarckt ſeer vermaert. De Graef van Vlaenderen is heden Heer van deſe plaets, de Biſſchop van Gent Patroon van de kerck, en de heylige Laurentius Beſchermer daer af. De heerſchappy van deſe plaets was eertijts in 't geſlacht, dat gelijcke naem voerde; en men leeſt, op 't jaer cIↃ C LXIV, dat *Walterus van Lokeren*, met d'anderen, by Philippus van Elſas, Graef van Vlaenderen, geweeſt heeft, &c. De vloet Durme ſnijd Lokeren in twee deelen, en is ſeer bequaem tot de ſcheepvaert, behalven dat in de heete ſomerſche dagen ſijn graft niet wel ſoo diep is, als ſy behoort. Dit dorp is omtrent twee mijlen van Dendermonde, en drie van Gent. De weeckmarckt, die daer gehouden word, is, door de toevloeying der buyten-lieden, niet min vermaert, dan die van S. Nicolaes. Men verkoopt hier een groote menichte van vlas, dat in de geburige en verre-gelege plaetſen gevoert word. De Schouten van Lokeren waren eertijts erffelijck, en uyt een edel en vermaert geſlacht, uyt het welck noch onlangs de Heer van Laerne geweeſt heeft.

De vloet Durme.

NIEUKERCKE.

DEwijl wy op ſoo ſchoon een wegh geraeckt ſijn, ſoo ſullen wy met een tamelijcke ſprong overgaen in het vleck *Neocleſia*, gemeenelijck Nieukerke genoemt, tegenwoordigh een heerlijckheydt van Graef Lodewijck van Egmont. Sy hadt voor de verwoeſting van het jaer cIↃ IↃ LXXXII een kerck, en toren, die heerlijck gebout was; en het voorrecht van een weeckmarckt, die op een heerlijcke plaets gehouden wiert: ſy was beſtraet, hadt verſcheyden buurten, en was met verſcheyde handtwercken verſien. Sy hadt oock een Hof van ſeven Schepenen, daer de Rechtbanck en wetten in begrepen waren. Sy hadt haer eyge wetten, eyge ſegel tot de geſchriften, en eyge maet tot de granen, drie gilden van Schutters, die naer de doel, en ſoo wel met de kopere, als met d'yſere boog, ſchoten. Sy hadt oock twee kamers van Poëeten oft Redenrijckers, die groote krijgelheydt betoonen. D'eerſte, door de brieven van 't jaer cIↃ IↃ XLVIII opgerecht, beſtont in hondert broeders; en de leſte, voor het jaer cIↃ CCCC XXXIIII vermaert, en, naer de wijſe der andere, met voorrechten verſien, waren, in 't jaer cIↃ CCCC LIIII, te Gent bekent, onder de Sin-ſpreucken van *Goet verſtant*, en *Blijde geeſt*. Maer Nieukercke wiert voornamelijck verçiert door d'opening van de Schole der geleertheydt van de Grieckſche en Latijnſche tael, op de koſten der inwoonders toegeſtelt, en ſoo vruchtbaer van geleerde mannen, dat vele van d'inwoonders, door deſe middel in geleertheydt toenemende, tot de voornaemſte ampten van de gemeente beroepen ſijn; gelijck onder anderen *Petrus Taiſpil*, en *Iacobus Martinius*, vermaerde Preſidenten van de Raet van Vlaenderen; *Iacobus Heſſelius*, eerſte Raets-heer, en Vice-preſes, alle van verſche geheugenis. De vermaertheyt van 't volck was niet minder, om d'achting van de lakenwerckery, tot welcks verkooping ſy niet alleenlijck t'Yperen, en te Gent, maer oock t'Antwerpen, en in verder plaetſen hun hallen oft winckels hadden. Sy hadden hier toe hun voorrechten en handtveſten, van Karel de Strijtbare, Maxemilianus en Philippus gegeven, en hebben onlangs, door een beſluyt van de vier-en-twintighſte May, in 't jaer cIↃ IↃ LVIII, wetten en inſettingen tot dit gemerck verkregen. Maer dit alles wiert door de vlam van een inlantſche oorlogh verſlonden; en de Nieukerckers ſouden geheel verdelgt ſijn geworden, ſoo ſy, tegen 't geval worſtelende, geen grooter moet hadden gehadt, dan hun elenden waren. Want in 't jaer cIↃ IↃ C VIII wierdt de grontveſt van een nieu hof oft halle geleght, en de toren uyt de puynhoopen weêr opgebout, de drie Choren van de Parochykerck, en het kruyswerck ter ſijde weêr opgerecht. Sy begaven ſich oock weêr tot de wevery, niet van lakenen, maer van bayen, door de welcke ſy groote lof by de vreemdelingen verkrijgen. D'inwoonders trachten oock naer vernieuwing en vermeerdering van hun hantveſten, die door deſe brant verloren ſijn, en worden hier in onderſteunt van Karel, onlangs Graef van Egmont, die, onder anderen, deſe heerlijckheydt uyt het huys van Lutſenburgh ge-erft heeft, aen 't welck het overgedragen was in 't jaer cIↃ IↃ III, door *Iacobus van Lutſenburgh*, Heer van Fiennes en Armentiers, en Ridder van 't gulde Vlies, vermits *Iſabella de la Douvve*, erfgenaem van Meulebeke en Nieukercke, en *Georgius van Scoris*, Ridder, haer gemael, hier van afſtonden. Het geſlacht, dat de bynaem van deſe plaets verkregen hadt, heeft oock eertijts ſeer vermaert geweeſt onder de geſlachten van Vlaenderen. D'Abt van S. Iohannes, eertijts op de bergh by de Moriners, en nu t'Yperen ſijn wooning houdende, heeft hier 't recht van de Paſtoor in te ſetten. De kerck is aen de Maeght Maria gewijdt.

Heer.

Laken-werckery.

Vermaerde mannen.

HONTSCHOTE.

WY mogen met waerheydt 't gene van de Saeywerckers van Hontſchoten ſeggen, 't welck de fabel van de ſpinnekop ſeght, te weten dat ſy met Pallas om de konſt van de wevery twiſten; 't en ſy dat wy, om hen te verenigen, ſeggen, dat Pallas ſelve de meeſteres in al hun ambachten is, en ſelf haer handen aen al hun wercken ſlaet. Want ſeker, deſe werckliedeu arbeyden ſoo konſtelijck in deſe ſtoffen, en maken die in ſoo groote overvloet, dat wy deſe handeling voor de voornaemſte oorſaeck van 't lof deſer ſtadt mogen nemen. Wy ſullen echter niet on-aengemerckt voorbygaen, dat ſeker geſchrift van Milo, Biſſchop van Terrouaen, (in 't welck onder andere dingen de kerck van de ſtadt Hontſchoten aen d'Abdy van Capelle, voor 't jaer cIↃ C, toegeeygent wort) klaerlijck aenwijſt, dat de ſtadt toen al geweeſt heeft. Een ander geſchrift van de gift,

NIEV KERCKE.

Prudentia et Æquitate
Clariſſimo
SENATVI
Municipii de
NIEVKERCKE
DD Vedaſt. du Plouich.

HONDISCOTA, vulgo Hontſcote, populoſum in occidua Flandria Oppidum.

Illuſtriſſimo D. Domino
LAMORALDO DE HORNES
Vicecomiti Furnenſi
Toparcho
Prudentiaque et æquitate Clariſſimo
Senatui ac Populo Hondiscotano
Hanc Oppidi eius dem aſe deli;
neatam Imaginem D.D.
Vedaſtus du Plouich.

A. S. Vedast Prochie-kercke.
B. de PP Recollecten.
C. de Trinitarii.
D. het Stathuys.

PRÆTORIVM viri
Ill: Dni VAN VICHTE,
vulgo
Het Hof van Vichte.

CASTELLVM DE PAMELE.

Illuſtri ac Generoso
viro D. GVILIELMO
de LOQVINGIEN dicto Domino Aldenardæ,
Flandriæ Bero, Pamelæ
Baroni etc.
D.D. Vedaſtus du Plouich.

in 't jaer cIↃ c xxvi i aen de Prooſt van de heylige Donaes te Brugge gedaen, van Bertulphus erfdeel gewach makende, 't welck door de Graef binnen de palen van de kerck te Hontſchoten aengeweſen wort, geeft grondelijck te kennen,dat de kerck toen treffelijk was, en dat haer heerſchappy ſich wijt uytſpreyde. Wijders, Willem, Heer van Hontſchoten, om de deurluchtigheyt van ſijn geſlacht in Vlaenderen uytſteeckende, op ſijn eyge koſten, in 't jaer cIↃ xc, de heylige oorlogh onder Graef Robert gevolght hebbende, wijſt ons aen dat de heerſchappy,van de welcke deſe vermaerde man de naem voerde,toen alreede vermaert was. Dit ſal noch klaerelijcker blijcken uyt Galterus, Schilt-knaep van Hontſchoten, die, met toeſtemming van ſijn gemalin Adelide, en ſoon Iohannes, het klooſter der Drie-eenigheyt, en van Chriſtus gevangenen ('t welck van ſijn Vader Galterus geſticht was, die,in 't jaer cIↃ cc iv overleden, in deſe plaets begraven light. Miræus verhaelt Galterus brief,in not. Eccleſ. Belgii,cap. 194) beſchenckende, en 't landt van Vivarium tot een geſchenck daer aen voegende, dit in 't jaer cIↃ cc xx beſegelde,op welck ſegel aen d'een ſijde de beeltenis van een paert, en op d'andere ſijde geſchreven ſtont *Secretum Galteri*, ſeker een wonderlijck opſchrift. Men moet voor geen wonder achten,dat deſe heerlijckheyt toen alreê in hooge achting was,vermits ſy bequamelijck gelegen was, breede heerſchappy hadt, en,door de weldaet van de natuur,met andere voordelen en nuttigheden verſien was. En ſeker,om 't gerijf van de vloet Colme, die de wegh naer de beſte ſteden van Vlaenderen baent, voorby te gaen, dewijl ſy dit gerijf met d'andere ſteden gemeen heeft, ſoo ſal ick alleenlijck ſeggen, dat ſy by ſich een poel heeft, over welcks voornaemſte deel ſy de vleugelen van haer geeſtelijck en weerlijck gebiedt uytſpreyt, en door dewelcke ſy oock van 't gerijf der ſee niet afgeſloten is.Sy heeft oock rontom haer veel boomen,en landen,die ſoo wel tot de ploegh,als tot weyden dienſtigh ſijn. Men magh oock wel ſeggen dat deſe Heerlijckheydt in oude tijden eenige eer boven d'andere dorpen gehadt heeft, te weten, de tolbanck, 't recht van de viſſchery, de wevery, en een Rechtbanck, gelijck men beſpeuren kan uyt de regiſters van de kerck te Brugge,die haer heerſchappy aen de beyde ſijden van de vloet heeft, ſchoon haer Parochy en beſorging der armen ſich niet ſoo wijdt uytſtreckt. Maer ſy verloor alle deſe voorrechten en hantveſten, door de factie en ſamenſpanning der Iſengrinen, die door 't gevley van 't Hof, oock d'aenhang der Nigerkenbe en Blavotinen genoemt ſijn, onder 't beleydt van hun Overſte, en gelijckelijck met die van Veurne, tegen die van Bergen, onder de voorgenoemde Walterus. Sedert deſe tijdt wiert dit vleck, gelijck veel andere, geheel het Ambacht en 't recht van Bergen onderworpen; en dit is d'oorſaeck dat men onder de regiſters van 't klooſter van de Drie-eenigheyt verſcheyde giften en geſchenken vindt, die van Iohanna en Margareta, Gravinnen, aen 't klooſter van Clarus, toen Vivarium genoemt, gedaen ſijn,gelijck de brieven van de jaren cIↃ cc xliii, xlv, lxii, en elders vermelden,die buyten twijffel de Gravinnen niet gedaen ſouden hebben, ſoo ſy hier geen gebied hadden gehadt, en te meer, dewijl geen gewach van de Heeren van deſe plaets gemaeckt wort, gelijck nochtans gemeenelijck gebeurt. Voorts, Iperius verhaelt, in ſijn Kronijck, een weynigh nae 't jaer cIↃ ccc, dat ſeker Galterus de ſtadt Hontſchoten heeft gekocht,en,die tot een heerlijckheyt opgerecht hebbende,de naem van deſe plaets tot een bynaem van ſijn geſlacht aen ſijn nakomelingen nagelaten heeft. Deſe plaets verkreegh ſedert naem en achting, voornamelijck door haer hantwercken,dewijl ſy in 't jaer cIↃ ccc xxiii het voorrecht van de lakenwerkery verkreeg, dat in 't jaer cIↃ ccc lxxi i i door Graef Lodewijck beveſtight wiert,met verlof en macht van hun lakenen en ſayen aen d'een ſijde van hun leden, met hun eyge loode ſegels,en aen d'andere ſijde met het wapen van Vlaenderen te mercken,in 't welck van de Raet behoorlijke ordening wiert geſtelt, in ſoodanige wijſe, dat de Baljuw,met negen Schepenen,die jarelijks vernieuwt worden,ſes Schatters en waerdeerders verkoos, die, ſonder eenige rechtsvordering,de ſaken,die hun ampt aengingen, vonniſten, en boete op het misdrijf ſtelden. Sy verkoſen oock gelijck getal van packers, en meê ſoo veel ſchatters en ontfangers van de jaerlijckſche inkomſten, en hoofden der armen; en d'eerſten hadden, met raet van de voornaemſten, volle macht van alle inſettingen, boeten, en opſtellingen, die de lakenwerckery aengaen, te maeken, en af te kondigen. Dit alles wiert toegeſtaen ter gunſt van Walterus van Hontſchooten, een edel Ridder, diens ſoon, Theodoricus, de naturelijcke dochter des Graefs van Male getrout hebbende, groot voordeel aen ſijn eygen, en aen de gemeene ſaken deê: maer voornamelijck Iohannes van Horn,erfgenaem en Heer, die in 't jaer cIↃ cccc xxx (in welcke tijdt Hertogh Philippus, in 't belegh van Compiegne, noodigh geldt behoefde) voor 't opſchieten van vier duyſent gulden,en oock ten opſicht van de dienſten, aen de Hertogh ſelf, ſedert ſijn kintſche jaren gedaen, de macht van de volle heerſchappy,en van 't ſwaert verkreegh;in voegen,dat deſe ſtad,van de Rechtbanck

Privilegien en rechten.

Lakenwerckery.

Voorrechten.

banck van Bergen afgeruckt, ſpoediglijck begon toe te nemen, gelijk ik nu vertoonen ſal.

Kerck. De Parochykerck, aen de heylige Vedaſtus gewijdt, (die, gelijck men bevint, ſedert het jaer cIↃ c xxi al twee Paſtoren heeft gehadt, en een hooge toren, die men verre ſien kan, vertoont) begon toen al cierlijck te worden; want ſy wierdt met een verſcheyde ordening van Capellen omringt, en in 't jaer cIↃ cccc lxvi, op de vierde November, door Iacobus, Biſſchop van Gulick, medeſtemmer van Henrick van Lottheringen, Biſſchop van Terrouaen, gewijd, gelijck het opſchrift getuygt, dat men beneden aen de toren ſiet, en de graven der Heeren, voornamelijk van de bovengenoemde Walterus, en Theodoricus, van de welcke d'eerſte in 't hooge Choor, en de leſte in de kapelle van de Moeder Maeght ligt, geheel met kopere platen bekleet, daer vier leeuwen aen de hoeck ſtaen, die yder de wapenen van 't geſlacht vertoonen. Maer dit alles wiert in't jaer cIↃ ccc lxxxiii door een brant verdelght. Men toefde echter niet lang met de hant aen 't weêr opmaken van dit gebou te ſlaen. Want men begon in 't jaer cIↃ ccc lxxxvi de toren, in 't jaer cIↃ ccc lxxxix het ſang-choor, en eyndelijck in 't jaer cIↃ IↃ c iv het hooge Choor weêr op te bouwen, van het welck de toren met een treffelijck uurwerck en ſpeelwerck, en 't Choor met veel licht verciert is. 't Oude Kerck-hof van deſe ſtadt begreep eertijdts in ſich de marckt, maer over anderhalve eeuw is dit deel tot het gemeen gebruyck bequaem gemaeckt, en 't ander naer d'ooſtſijde geſchickt, en met ſtenen in d'ommegang opgehaelt, op de koſten van de Prieſter, en van een Burger van Hontſchoten, Amandus genoemt, in 't welck op de ſelve tijdt een Capelle opgerecht wiert door de Bardoloſien, gelijck ick vermoed, die hun wapenen en namen, in 't jaer cIↃ cccc lxxii, in 't voornaemſte glas-venſter ſtelden.

Gaſthuys. Men moet oock het Gaſthuys der oude mannen en vrouwen niet met ſwijgen voorby-gaen, over 't welck een man, en een vrou de toeſicht heeft, en in het welck de gene, die door ouderdom oft armoede geen middelen tot onderhouding van 't leven hebben, van huyſing, vuur, huys-gewaet, ſpijs en kleeding verſorght worden. De Baljuw en Schepenen betoonen een ſonderlinge vlijt en naerſtigheyt in de kinderen en behoeftige te helpen, en van de ledigheydt en bedel-ſack tot d'arbeyt en winſt te voegen. Want de behoeftigen hebben geen verlof van te gaen bedelen, maer worden, door hun jaren oft krachten bequaem ſijnde, tot wercken en arbeyden gedwongen. Wat de gene, die men onbequaem acht, aengaet, die worden onderhouden. Men heeft dan, tot dit oogemerck, geſtelt (behalven ſes Curateurs en bedienaers van de ſtadt, de Recht-ſtoel, gevangeniſſen, en al 't gene, 't welck tot d'armen dienſtigh is) dertien Ontfangers der aelmoeſſen van buyten, van de welcke elck alle weken ſijn wijck eens deur-gaet, d'aelmoeſſen ontfangt, en uytdeelt. Seker, een heylſaem gevonden middel, dat oock, 't welck het voornaemſte is, goet gevolgh heeft.

Wereltlijcke beſtiering. De wereltlijcke beſtiering beſwijckt niet voor de geeſtelijcke Ordening. De Heer, drievoudigh recht houdende, had een Hof, met dubbelde graften omringt, van 't welck men noch het fondament, en de graften by de Marckt ſiet, gelijck oock de ſtraet van 't Hof, en d'een der graften behout noch de naem van de wal. De Heer van deſe plaets ſtelt naer ſijn believen de Raedt voor twee jaren, en verkieſt een eeuwige Schout, die hy tot ſijn Stedehouder heeft, welck ampt nu van Ferdinandus de Warigni bedient wort. De gene, die ſy d'eerſte Schepen noemen, heeft de voorſitting in deſe vergadering. Sy hebben by ſich twee Greffiers oft Schrijvers, d'een voor 't Gerecht, en 't ander voor de Weeſen. Sy hebben een heerlijck Stadthuys, in 't jaer cIↃ IↃ lvii in ſoodanigh een geſtalte, gelijck wy 't noch heden ſien konnen, opgerecht.

Voorſpoet. Nu is 'er noch overigh, dat wy de ſtaet van het bloejende Hontſchoten, ten top van haer geluck verheven, aenſchouwen en overwegen. Deſe plaets heeft over-al door haer weveryen van ſtoffen, die men *ſayen* en *ſayetten* noemt, vermaert geweeſt, en ſoo groot een menighte van huyſen in ſich beſloten, dat men verhaelt, dat door een brant, by onſer Vaderen geheugenis ontſtaen, te weten in 't jaer cIↃ IↃ lxxvi, in een eenige wijck naer de weſtſijde ſes hondert huyſen, met het grootſte deel van 't Prooſtſchap, verbrant wierden. Maer in 't jaer cIↃ IↃ lxxxii wiert ſy van een brant, door de Franſchen ontſteecken, aengetaſt, die ſeventien ſtraten bedorf, onder de welcke voornamelijck drie waren, die meer huyſen in ſich begrepen, dan de bovengenoemde ſtraet naer de weſt-ſijde. Hoe groot de menighte van 't volck heeft geweeſt, dat ſich met allerhande ambachten, maer voornamelijck met de wevery, en 't gene, dat daer aen behoort, geneerde, kan men hier uyt beſpeuren, dat men bevint dat, in de peſt van 't jaer cIↃ IↃ xlv, omtrent dertien hondert gulden uyt de gemeene ſchatkiſt boven de gewoonte aen de koſten van de begravingen beſteedt ſijn. Maer in 't jaer cIↃ IↃ lxxviii wierden ſoo veel duyſenden van menſchen door deſe beſmetting weghgeruckt, dat het

Tegenſpoet.

kerckhof, hoewel groot ſijnde,te kleyn was, om al de dooden te bevatten, ſonder dat 'er echter nauwelijcks iemant van de buyten-handelaers achterbleef.

Geleerde mannen. Wy ſullen nu tot de vermaerde mannen, die hun geboorte aen deſe plaets verplicht ſijn, komen: gelijck voor eerſt Iacobus Navarchus, Doctor en Jeſuit, die d'Aſiaenſche Brief van de ſecten in de Godts-dienſt der ooſterſche volcken in 't licht heeft gebracht. Johannes Nevius, in Eraſmus tijdt een ſeer vermaert Profeſſor te Leuven; en de Heer Leo Outers, Canonick van de hooft-kerck te Luyck, en Prooſt van S. Paulus ter ſelve plaets. Te Hontſchoten was oock geboren Paſcaſius Souterus, Schoolmeeſter t'Yperen, die in 't jaer cIↃ IↃ xxIv t'Antwerpen verſcheyde dingen van de Letter-konſt uyt-gaf.

Minder-broeders. De Minderbroeders, gemeenelijck Recollecten genoemt, ſijn oock voor weynigh jaren te Hontſchoten gekomen, en hebben in de Parochy-kerck het geſelſchap en de vergadering van de Roſekrans op-gerecht, gelijck in 't Klooſter van de heylighſte Drie-eenigheydt 't geſelſchap van de Verloſſing der gevangenen op-gerecht is. De Carmeliten hebben daer oock hun ſtoel geſtelt, en ſijn van de Paus, verre boven d'andere, met veel gunſt-bewijſingen en voor-rechten beſchoncken, gelijck onlangs aengeweſen heeft de nieuwe Paſtoor van deſe plaets, een geleert man, Johannes de Ridder genoemt. De Minderbroeders ſijn hier ontfangen in 't jaer cIↃ IↃ c xxvI, op de twee-en-twintighſte December, op het verſoeck van 't volck; en ſy verkregen in de ſelve tijdt brieven van toelating van d'Overigheydt, en begonnen weynigh jaren daer nae, te weten in 't jaer cIↃ IↃ c xxx, op de vierde van Mey, het fondament van hun Klooſter te leggen.

't KASTEEL VAN PAMELE.

ICk geloof dat ick den leſer geen kleyne dienſt ſal doen, ſoo ick hem uyt het midden van al deſe ambachts-lieden van Hontſchoten recht naer 't Kaſteel van Pamele geleyde, om daer dat heerlijck en Koninclijck gebou t'aenſchouwen, dat ſoo veel te heerlijcker is door de treffelijcke hoedanigheden van haer Heeren, als 't vleck, van 't welcke wy nu terſtont geſproken hebben, door de menighte van haer hantwercks-lieden vermaert heeft geweeſt. Men vertoont voor eerſt een Leenboeck van de Baronny van Pamele, in het jaer cIↃ IↃ c xxII aen Willem Meynaertz gegeven,eerſte Preſident van 't hoge en wettigh Hof in Vlaenderen, onder de deurluchtigſte Vorſten Albertus en Iſabella,Graven van Vlaenderen, door de Ridder *VVillem van Locquengien,* Joncker van Audenaerde,Baender-heer van Vlaenderen, Heer en Baron van Pamele,Heer van 't gebiedt tuſſchen Marck, en de Rhoſne. Dit Leen-geſchrift begrijpt voornamelijck de rechten van deſe Heerſchappy van Pamele, daer af ick de voornaemſte kortelijck aenwijſen ſal. De Baron woont in 't out Kaſteel van Audenaerde. Deſe Baronny, die ſich nu over de Parochyen van Edelaer, Leupeghem, Volkeghem, Neereename, Weldere, Riſt, Koe-kamere en Elſt uytſtreckt, was echter eertijdts grooter. Sy gebruyckt echter alle rechtspleging. Sy heeft de vrye jacht van alderhande wildt, de vogel-jacht, en viſſchery, van Canaſle tot aen Gaveren. Sy heeft de toeſicht over de Schelde,om te beletten, dat iemant met onbehoorelijck gereetſchap in 't geweſt van de geheele Baronny viſſchen ſoude. De Baron ſtelt in de ſtadt Audenaerde, binnen de palen van de Heerſchappy van Pamele,en daer buyten, door ſijn achtbaerheyt,en door een geſchrift, met ſijn ſegel beſegelt, de groote Pretor oft Opper-Schout. Wat d'Onder-Pretor oft Onder-Schout, de deur-waerders,en d'andere bedienaers van 't Gerecht aengaet, hy verkieſt die naer ſijn believen, tot voorſtant der rechten van de ſelve Heerlijckheyt, en om die by de Burgermeeſters en Schepenen van Audenaerde te bevorderen, gelijck eertijdts voor de Beſworenen van de Heer van Pamele plagh te geſchieden, te weten voor 't verdrach van 't jaer cIↃ IↃ xcIII. Sy verhandelen in 't Kaſteel, en in 't Hof, daer toe opgerecht, de ſaken der leen-goederen, en brengen de gevangenen naer de gevangenis van 't Kaſteel. D'armen worden in de Parochy-kerck van Pamele geſpijſt, daer ſy in benden verdeelt worden. De Baron heeft verſcheyde voor-rechten en handtveſten, de chijns, en de tol op de Schelde; en deſe voor-rechten worden alle, elck in 't beſonder, in 't voorgenoemde boeck, verhaelt. D'Overigheydt van Audenaerde heeft geen recht van eenigh onderſoeck in 't Kaſteel, oft binnen de graften en hoven van 't Kaſteel te doen. De Heer ſelf, en ſijn geſin ſijn vry van alle Steedtſche tollen en ſchattingen, gelijck oock de Caſteleyn. Jae al ſijn magen

Rechten.

en

en bloet-verwanten genieten oock deſe voorrechten, en ſijn vry van verbinteniſſen en vonniſſen van de Raedt t'Audenaerde, ſoo wel civile, als criminele : in voegen dat al hun gedingen terſtont voor 't Hof van Vlaenderen gebracht moeten worden. Deſe Heer verkieſt oock door ſijn achtbaerheyt, en alleen in de Parochy-kerck van Pamele de Kerck-meeſters, de toeſienders der armen, de Diaken, de Onder-Diaken, en d'andere bedienaers van de Goddelijcke dienſt; behalven dat men in die handelingen, tot de welcke eertijdts de Beſworenen geroepen wierden, nu twee Raets-Heeren van Audenaerde ontbiedt, en dit in 't Kaſteel ſelve, oft op een andere plaets, daer 't den Heer belieft, die noch andere rechten heeft, de welcke door 't verdrach van 't jaer cIↃ IↃ xcIv niet afgeſchaft ſijn. Hy heeft oock veel en verſcheyde leen-goederen, en onderſaten, die aen de Baronny van Pamele verplicht ſijn. Hy heeft noch mindere Overigheden, die macht hebben om met gelt-boete te ſtraffen, en noch een grooter Hof der leen-goederen. Hy is oock, uyt oorſaeck van ſijn Baronny, Voorſpraeck oft beſchermer van Eynham, en heeft deſe eernaem met d'Abt van dit Klooſter, en beſit noch veel andere rechten. De gronden en inkomſten van de Baronny ſijn in verſcheyde Parochyen gelegen, gelijck het Boſch van Edelare, niet verre van de ſtadt, en ſeer vermakelijck, voornamelijck in de ſomer. Onder de leen-goederen, en verſcheyde Heerſchappyen, die onder deſe Baronny ſtaen, wort getelt het Leen-goet van Hilletou Trou d'Antoing van 't geſlacht van Melun, aen 't welck vele andere Leen-goederen, met andere Rechten van minder belang verbonden ſijn : 't Hof en de heerſchappy van Avelghem, onlangs in 't geſlacht van de Baron de la Chaux, met de Heerſchappyen en Parochyen van Waermaerde, Ooteghem, en Heeſtert, die ſich oock tot aen andere Parochien uytſtreckt: de Heerſchappy van Roucourt in 't geſlacht van Melun : Seignoeul in Henegouwen, van het geſlacht de la Croix, Nieuwerborch in Lierda van S. Maria, van 't geſlacht de la Jauche, en der Graven van Maſtaing : Ommeleda, ſeker heerlijckheyt in Beveren, en Gheyts by Roesbrugge, des Barons van Tournebus en Praet, en van Jacobus Theſars, gewoone Edelmannen van de kamer des Konings van Vrankrijk: van Grametz, van 't geſlacht de la Woeſtijne, en beſonderlijck van Johannes, Heer van Grametz, een van d'oude Leen-goederen van Vlaenderen, van 't Keyſer-rijck af-getrocken, en aen Henegouwen gehecht, tuſſchen Doornick, Lutoſa, Condé, en Vicma, die ſich uytſtreckt in de Parochyen van Grametz, Maude, Piaulx, Thieulem, en aen de by-leggende Parochyen, onder de welcke noch andere van minder belang ſijn : Vollandre in de Parochy van Wevelghem, onlangs van 't geſlacht van Barlaymont, met verſcheyde rechten verſterckt: Oigmont in Henegouwen, van 't geſlacht van Marnix, in de Parochy van Vleyne : Maldreghem by Audenaerde, van 't geſlacht van Wijngaerden : Nokeren, van d'afkomſt van Gras, uyt het geſin van de Vichte, dat vele rechten en handtveſten heeft : het Patroonſchap van Pitthem, onlangs van 't geſlacht van Claeſhout, en geeft, met dit recht, een Paſtoor aen de Biſſchop, en verſorgt in d'andere ampten van deſe Kerck, die opgerecht ſijn, oft noch opgerecht ſullen worden, en heeft noch andere rechten : 't Leengoet, gemeenelijck het *Audenaerſche* genoemt, 't welck ſich van Cruyshoute tot aen Peteghem by Donſa uytſtreckt. Twee derde deelen der twee Leengoederen in Volkeghem, van het geſlacht van Ketulle, en van de Heer van Ryhove : 't ander derde deel van 't ſelve geſlacht, en ſonderling onlangs van Henrick van Ketulle, die, Adrianus ſoon ſijnde, Heer van Noortſache heeft geweeſt. Hier onder ſtaen noch veel andere Leen-rechten, die behoort hebben, oft noch behooren onder d'edelingen van Voocht, S. Genoys, Yedeghem in Boſt, Carondelet, Eſpinoy, Onder-Paſtooren van Audenaerden, onder d'Abdy van Maeghden-dal, en meer andere beſondere.

Leengoederen.

VICHTE.

Vichte wordt ten deel onder 't Ambacht van Audenaerde, en ten deel onder dat van Cortrijck getelt. In 't geſlacht, dat deſe naem voert, ſijn eeuwige Maerſchalcken van Vlaenderen geweeſt, uyt oorſaeck van de Heerſchappy van de ſelve plaets, die ſich aen verſcheyde Parochyen uytſtreckt, gelijck Wareghem, Auſeghem, Caſtre, Tieghem, Ingodeghem, Goteghem, en anderen. Men bevint uyt geloofwaerdige geſchriften dat, in 't jaer cIↃ IXXX, deſe Parochy en Heerlijckheydt aen *Adelide van der Vichten* toe-behoort heeft; in welcks ſtam en wapenen (vermits haer nakomelingen de naem behielden) ſy gebleven is tot aen 't jaer cIↃ IↃ xcIv, in 't welck het verkocht wierdt

Heeren.

wierdt van de Ridder *Philippus van der Vichten.* Doch *Franciſca*, ſijn oudtſte dochter, (en niet *Magdalena*, gelijck Eſpinoy ſchrijft) aen de Ridder *Raphael van den Boſche* gehuwt, heeft deſe Heerſchappy, nae verloop van de tijdt, door de wetten geſtelt, by recht van weêr-aentaſting, weer aen ſich getrocken, en beſit die nu, onder de naem van eygendom. Voorts, hier ſtaet t'aenmercken, dat deſe tijtel van eygendom des Maerſchalcks van Vlaenderen aen deſe Heerſchappy aengehecht is, tot welcke inſicht men jarelijcks aen hem verplicht is, tot erkentenis van de ſchatting over de goederen van de Vorſt by Brugge, tien Parijſche ponden, en over de goederen van de ſelve Vorſt by Veurne ſes Parijſche ponden, en tien ſchellingen.

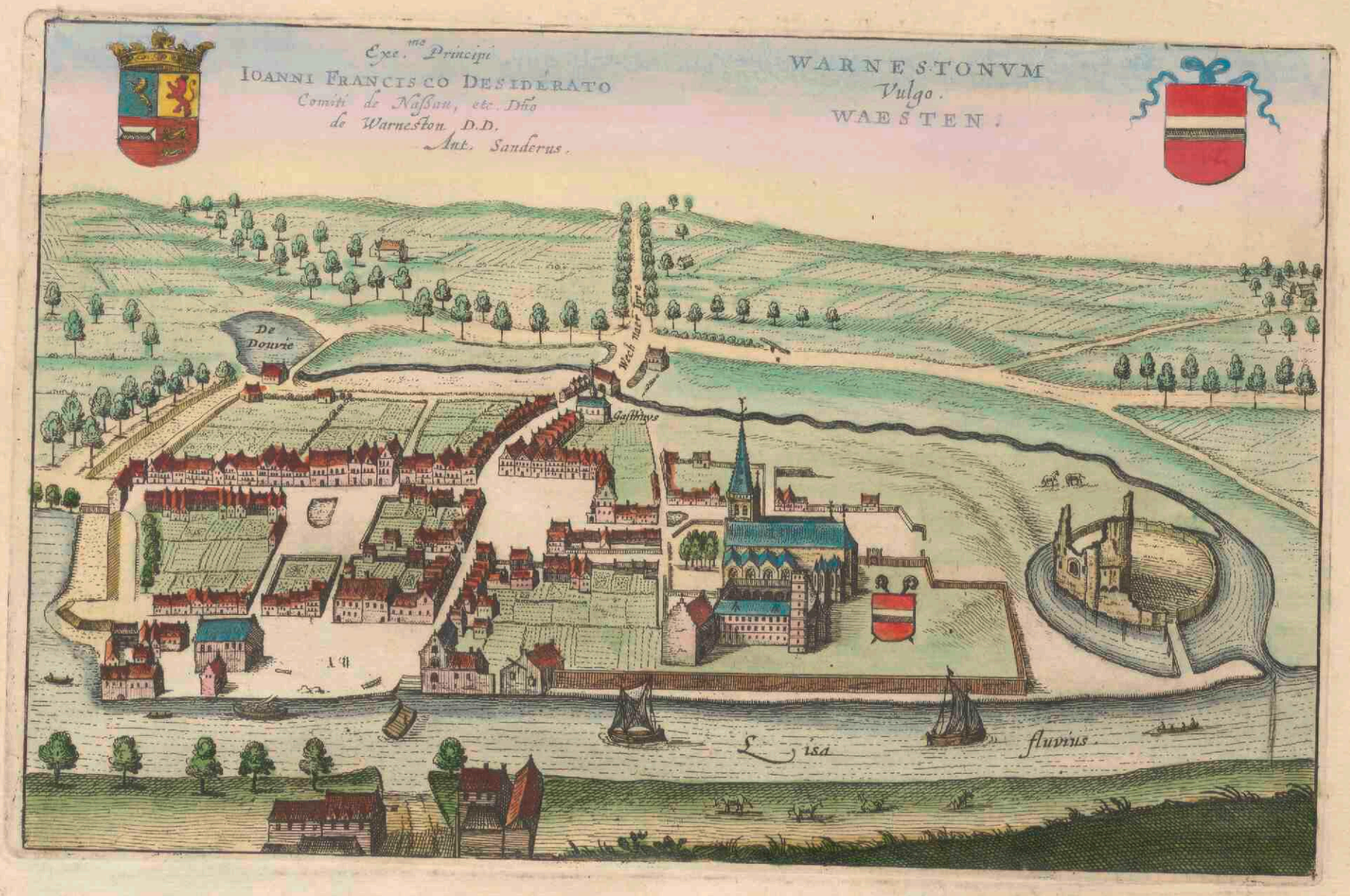

WARNESTON oft WAESTEN.

DE ſtadt *Warneſton* oft *Waeſten* is gelegen op een hooge, en geſonde plaets, twee mijlen van Yperen, derwaerts men langs een ſteene wegh, bequaem tot de koophandel, gevoert wordt. Het is een heerlijck en luſtigh ſtedeken van Vlaenderen, 't welck van d'een ſijde van de Leye, en van d'andere ſijde door de beeck Douvie omringt wordt. Meyer noemt deſe plaets in ſijn klaegh-dichten *Warneſtonum*, en in ſijn Iaerboecken deurgaens *Warneſtum*. Gramajus noemt haer *Warneſtodunum*, uyt een geſchrift van ſeker Schrijver, op 't jaer cIↃ c xxvi, cIↃ c xxxv, en cIↃ c lxxvii, bygebracht. Hy ſeght oock dat hy van d'oorſprong van deſe naem niets gevonden heeft, dat gedenckwaerdigh is, behalven dit van Polydorus, die verſekert, dat d'oude Engelſchen by Dunum een ſtadt verſtaen. Eenige willen, dat deſe ſtadt hier af de naem heeft gekregen, dat d'oude Vorſten van Vlaenderen hier hun jaegh-gereetſchap en jacht-tuygh gehadt hebben. *Waer neſtelt den hont.* Maer naer 't gevoelen van *Iacobus Malebrancus*, Ieſuit, een geleert man, en naer 't gevoelen van eenige andere, ſoo heeft echter deſe plaets haer naem van ſeker *VVarneſtunus* gekregen, die, gelijck *Buzelinus* in 't eerſte ſijner Iaer-boecken van Walſch-Vlaenderen verhaelt, een Vorſt der Moriners, een grootmoedigh man, en om ſijn macht verſchrickelijck was, en die, onder Keyſer Commodus van de Nerviers, tegen *Sorricus* en *Wericus*, Duytſche Velt-overſten, te hulp geroepen, om dat hy van een Romeynſche vader geſproten was, en by de Moriners en Rutenen, en andere groote volcken het ampt van Schat-meeſter bediende, een leger, dat machtigh van mannen en wapenen was, toeruſte, en, over de vloet de Leye, en deur de landen, die nu onder Walſch-Vlaenderen ſijn, getrocken, by Doornick verſlagen wierd. Maer hoewel, naer de ſtaet der dingen van d'eerſte outheyt de ſtad Warneſton behoort te ſijn, en hoewel, naer 't verhael der Iaer-boecken van Vlaenderen, deſe ſtadt, van tegenweer ontbloot, in 't jaer cIↃ c xxvii, door Willem van Yperen ingenomen is, en dat daer in geweeſt heeft Bertulphus, toen Cancelier van Vlaenderen, de voornaemſte oorſaeck van de moort, aen Karel de Goede gepleeght, ſoo ſal ick echter, ſeght de ſelve Gramajus, de beveſtiging der wetten, en de gift der rechten aen de burgers niet van hooger ophalen, dan ſedert het jaer cIↃ cc xc, toen dit van Philippus, Koning van Vranckrijck, hier, gelijck oock in veel andere ſteden van Vlaenderen gedaen is. Wijders, Robert van Bethune had het oude kaſteel, met nieuwe huyſen verciert, in 't jaer cIↃ ccc xx tot ſijn wooning bequaem gemaeckt. Maer d'elenden, die ſy in 't jaer cIↃ IↃ lxxx ontfing, door de benden der Franſchen en Engelſchen, die van de Weſterſche Vlamingen te hulp geroepen waren, verſcheurden haer ſeer wreedelijck, en ſtelden haer in een erbarmelijcke ſtaet. Want ſy wierd, door 't bevel van den Heer van Montigny, op 't verſoeck van Willem Ponſeus, hier overſte van de beſetting, ten vuur veroordeelt. Robert van Vlaenderen, hier boven gedacht, had oock begonnen eenigh deel van de ſtadt met een wal te beſluyten; het welck volbracht wierdt door Willem van Bar, toen Heer van de ſtadt, van de welck noch heden een ſtraet, en een der poorten de naem van Bar behouden heeft. Ick heb geſeght, dat hy een deel van de ſtadt begon te beſluyten, om dat ſy, gelijck een eyland, met een enge hals aen 't land gehecht, door de vloet de Leye, en de beeck Douvie, die ſich aen deſe ſijde van 't kaſteel ontlaſt, als met een bequame graft omringt, en van

Oorſprong des naems.

Elenden.

die ſijde genoegh verſterckt ſcheen. De poorten, en de muren, gelijck men die noch heden ſiet, wierden in 't jaer cIↃ IↃ LXXXIX weêr opgerecht, voornamelijk om 't ſtroopen der Ooſtendenaers te beletten. Seker, het ſchijnt met Waeſten gegaen te ſijn gelijck het gemeenelijck met de palmboom gaet, die, hoe hy meer verdruckt word, hoe hy ſich te ſtijver opheft. Want ſy is door de geleden elenden niet ſoo ſeer verdrukt, als ſy dickwijls den ſtedelingen ſtoffe en moed gegeven heeft, om de wapenen aen te taſten, en ſich te verſtercken. D'Ooſtendenaers overvielen, in't jaer cIↃ IↃ XCI, deſe plaets op d'avont, doodden eenigen, namen meer gevangen, en plonderden alles uyt. De ſtedelingen namen hier uyt oorſaeck om ſedert verſcheyde veſtingen op de wegen, en rondom de ſtadt op te werpen. Deſe ſelve ſtadt wierdt oock in 't jaer cIↃ IↃ LXXIX door de vyanden overweldight, en de goederen der ſtedelingen ten roof gegeven, ja ſoodanigh, dat men oock de gewijde plaetſen, en 't kaſteel niet verſchoonde. Dit gaf weêr gelegentheyt aen deſe lieden, die qualijck ledigh konnen ſijn, om de gemeene gebouwen, het Stadt-huys, en de Halle weêr op te bouwen. De brant van 't jaer cIↃ IↃ XXVII, by geval en met groot gewelt in alle huyſen, met onvergoedelijcke ſchade der oude geſchriften en regiſters woedende, diende anders niet, dan om hun geeſt tot het uytvoeren van nieuwe wercken op te wecken. Want ſy beſloten, een weynigh daer na, de dijck en wegh, die, als geſeght is, twee mijlen verre naer Yperen ſtreckt, en heden geheel beſtraet is, door een bequamer vond te banen. Een andere brant van 't jaer cIↃ CCCC LXXXVIII, deê ook veel ſchade in de groote ſtraet en de huyſen, die op de marckt ſtonden, ter ſelve tijt als de toren, door de wint neêrgeworpen, weêr opgerecht was.

Heeren. Men bevint dat deſe ſtadt voor eenige eeuwen Heeren, die naer deſe plaets genoemt waren, gehadt heeft, van welcks geſlacht was *Alardus van VVarneſton*, op 't jaer cIↃ C XXVII van Meyer gemael van *Agaretrude* genoemt, die de nicht van Bertulphus Cancelier was, na de welk ſy gemeene beſitters met Perone heeft gehadt, gelijck klaerlijck blijckt uyt de ſtichting van d'Abdy der Regulier-Canonicken, die in 't jaer cIↃ C XXVI beveſtight wierd door Adelide, Vrou van Perone en Waeſten, daer haer neef Odo by was. Men bevint oock dat in 't jaer cIↃ C XXXVI Theodoricus, Heer van Waeſten, tot dit ſelve ooghmerck brieven heeft geſegelt; en dat Robert van Bethune, Advocaet van Atrecht, en van Waeſten, met ſijn gemalin Adela, in 't jaer 1177, 't ſelve door ſijn brieven beveſticht. Men kan hier uyt giſſen, dat de Heeren van Bethune ſedert de heerſchappy van Waeſten van de Peroners hebben verkregen, en dat die daer na, met die van Bethune, aen de Graven van Vlaenderen is gekomen. Eſpinoy ſeght in't eerſte boek ſijner outheden, dat de heerſchappy van Waeſten door Margareta, Gravin van Vlaenderen, met groote rechten, aen Balduinus van Henegouwen, van haer maegſchap ſijnde, geſchoncken is in 't jaer cIↃ CC LXX; en dat de ſelve Balduinus, Heer van Beaumont, haer aen Guido, Graef van Vlaenderen, verkocht. Wy ſullen dat voor het gene, 't welck het is, laten; maer dit is buyten verſchil, dat deſe ſtadt, onder anderen, aen Robert van Vlaenderen is toegeweſen; dat ſy ſedert aen de erfgenamen en Heeren van Bar is overgegaen, van de welcke ſy by huwelijks-gift is gekomen aen de Heeren van S. Paul, uyt het geſlacht van Lutſenburgh, by recht van verpanding; en dat ſy by huwelijcks-gift is geraeckt in handen van de Naſſauſche Vorſten, en onlangs beſeten heeft geweeſt door Graef Ian van Naſſou, Krijghsoverſte in Nederlant, een man, die door ſijn dapperheyt, en door de roem van de krijghshandel vermaert was. 't Gebiet van de heerſchappy van Waeſten ſtreckt ſich breet in de ſtad, en over het land uyt, beſit drievoudige rechtspleging, heeft recht van de grootſte jacht, en ontfangt het vaergelt, en de tol van de dranck. De verkieſing van de Raet, die jaerlijcks gedaen word, eertijts omtrent d'eerſte dagh van November, en nu op de eerſte van May, beſtaet geheel aen de Heer; te weten, een Raet van ſeven Schepenen; want de Raetslieden, die in gelijk getal ſijn, worden door de Schepenen uyt het gemeene volck daer by gevoeght. *Raet.* Deſe beyde leden van d'Overigheydt hebben d'Advocaet tot een Preſident, die niet alleen met de naem, maer ook met de daet een voorſtander van de Gemeente is, en dickwijls voorſpraeck is voor de beſchuldighden tegen de Schout, die op misdrijf aendringt, en boete verſoeckt. Hieronymus Hicx, een ſeer treffelijck man, heeft deſe waerdigheyt tot verſcheyde malen met groote lof en naerſtigheyt bedient. Het volck, dat groot gerijf van de vloet de Leye heeft, die langs hun ſtadt heen vloeyt, geneert ſich voornamelijck met de viſſchery, en met de laken-werckery, van welcke beyde ſy ſchriftelijck verlof van hun Heeren hebben, 't welck door de Graven beveſtight is. De marckten, die men op woensdagh en vrydag houd, worden om deſe oorſaeck van vele beſocht. Hun Iaermarkt, die op de ſeſte dagh van Auguſtus gehouden word, plagh oock groote toevloeying te hebben. Hier plagh oock de ſtapel der granen te ſijn; en *Marcken.* deſe ſtad had noch vele andere treffelijcke voorrechten en hantveſten, die door de elend der tijden verdelght ſijn. De ſtedelingen trecken ook groot voordeel van dat ſy veel ſchepen van Gent, en van andere plaetſen van Neder-Vlaenderen herwaerts ontbieden, die hier hun waren verkoopen, en weder andere koopen. De Parochykerck, aen Petrus en Paulus gewijd, is dicht aen d'Abdy van Meſſinia, aen de welcke ſy in't jaer cIↃ LXVI door de Gravin Adela gevoeght wierd, en heeft veel kapellen van 't ſelve recht, maer echter nu min dan eertijts. Men toont hier het graf van de Graven van Vlaenderen, namelijck van de ſoon, neef en broeder van Robert van Vlaenderen, van marmer en glat koper heerlijck gebouwt, door Iohanna, weduwe van Arturus, dochter van de Hertogh van Bretagne, en Douagiere en huys-houſter van Waeſten. Maer d'onſuyvere handen der booſe menſchen konnen de geeſten en graven oock niet ſparen, die ſelf by de woeſte volcken heyligh ſijn. Het gebiet van de Parochy ſtrekt ſich rontom wijt uyt, te weten, over meer dan 3000 menſchen en over d'omkring van drie kapellen, als Rabbeca, Ham en Iovian, daer in oock begrepen is 't gaſthuys van S. Egidius, voor meer dan 200 jaren gebout.

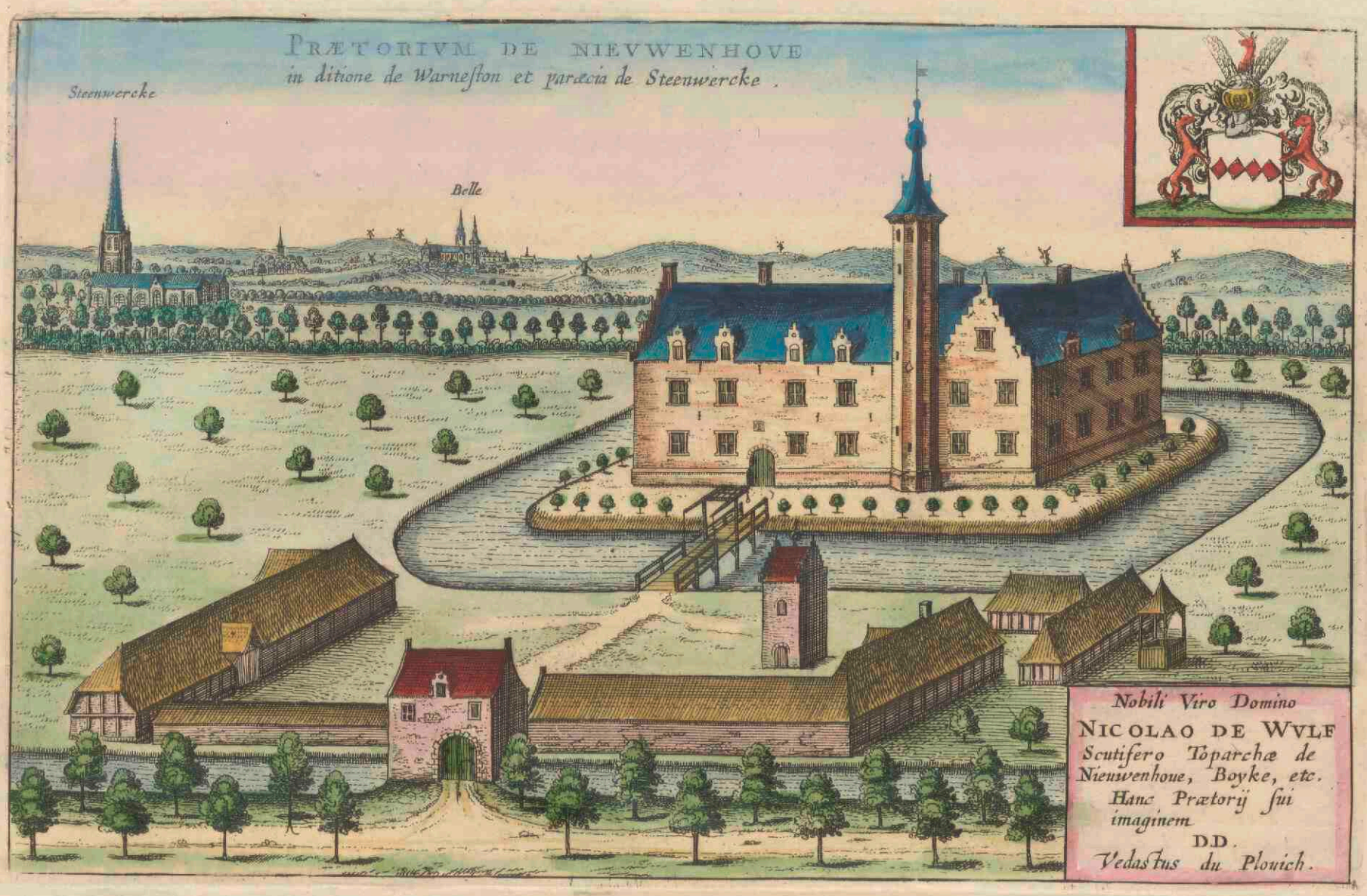

NIEVWENHOVE.

DEwijl wy van burgers tot hovelingen ſijn geworden, en dewijl de hoven der Heeren in 't velt niet min vermakelijk ſijn, dan prachtelijk gebout, wel gelegen, en van hun beſitters bemint, ſoo ſullen wy oock beſichtigen het Heeren-huys en Hof van Nieuwenhove, in de vermaerde Parochy van Steenwercke gelegen, ſchoon het onder 't gebiedt van Waeſten ſtaet. Dit Hof, van 't welck wy 't afbeeldſel hier vertoonen, is heerlijck en cierlijck gebouwt, en wort heden beſeten van d'edele Heer, Heer *Nicolaes de VVulf*, Schiltknaep. Dit geſlacht is ſeer oud, en in de boecken en geſchriften al over eenige hondert jaren voor vermaert en deurluchtigh gehouden. En ſeker, ick geloof dat ick dit geſlacht ongelijck aendoen ſou, ſoo ick't gene, 't welck ick van ſijn lof verſtaen heb, niet tot de verheerlijcking daer af in 't licht bracht. *Iohannes de VVulf* word onder Iohanna van Conſtantinopolen voor groot Preteur oft Opper-Schout van de ſtad en 't Ambacht van Yperen, en van de plaetſen van Aertrijcke, Rollegem en Stadereke, met d'aenkleven daer af, gedacht. *Johannes Lupus* oft *de VVulf* wordt oock genoemt groot Preteur oft Opper-Schout der ſelve plaetſen, op 't jaer cIↃ cc x x v, in de hantveſt van de ſelve Vorſtin, die ſeker handtveſt, van de ſelve aen die van Yperen gegeven, in ſich begrijpt; gelijck de regiſters van Yperen, en beſonderlijck het boeck der hantveſten aenwijſen. Andreas du Cheſne gedenckt oock aen deſe ſaek in ſijn Hiſtorie van d'af-komſt des geſlachts van Gent, en der Graven van Guiſnes. Margareta, gemalin van *Johannes de VVulf*, die groote weldaden aen't Klooſter van S. Martinus gedaen heeft, en op de 27 van Februarius, in 't jaer cIↃ cL x vIII geſtorven is, wort oock gemelt in de regiſters van 't ſelve Klooſter, het welck nu aen S. Martinus Canonicken t'Yperen behoort. In de ſelve regiſters, en ontrent in de ſelve tijt word oock gedacht aen de weldoenſter van dit Klooſter, *Adeliſa*, de dochter van *Johannes de VVulf*: oock aen *Engelbertus de VVulf*, die veel weldaden aen 't Klooſter bewees; en op 't jaer cIↃ c c LXXIX aen ſeker *Margareta*, gemalin van *Jordanus de VVulf*, die oock groote dienſten aen dit Klooſter gedaen heeft. Wijders, in de regiſters der weeskinderen van Yperen word verhaelt van *Franciſcus de VVulf*, die drie ſonen had, *Franciſcus*, *Michaël* en *Paulus*. Uyt *Michaël* ſijn geſproten *Franciſcus*, en een tweede *Michaël*

Heeren.

chaël de VVulf, weeskinderen, noch omtrent het jaer cIↃ ccc LXXXV. Maer *Jacobus van Rockeghem*, Edelman, had ontrent het jaer cIↃ cccc XX tot gemalin *Margareta de VVulf*. Florentius van der Haer meld oock, in sijn eerste boeck van de Casteleyns van Rijssel, op 't jaer cIↃ cccc LXXXIIII, van *Johannes de VVulf*. Voorts, Emmanuel Sueyro spreekt heerlijck van een edel geslacht in Brabant, dat de selve naem voert, op 't jaer cIↃ ccc LXXI, onder Lodewijck van Male. Wijders, *Johannes de VVulf*, die *Catharina Spipers*, Vrou de la Plancque en du Rutoire; tot gemalin had, kreeg van haer drie sonen, *Franciscus*, *Johannes* en *VVillem*, en een dochter, *VVilhelma*, oft *VVillemina* genoemt. Franciscus wierdt Heer van Renegelst, en had eerst tot gemalin *Christina de Brune*, by de welcke hy vijf kinderen kreegh. Sijn tweede gemalin was genoemt *Aleide van Hondecoutre*, van adelijck geslacht gesproten, en die verscheyde Heerlijckheden besat, gelijck die van Dranoultre, Ermengeheym, en Oosterwijck, en weduwe van *Jacobus van Dixmuyden* was. Voorts, de registers van den seer edelen Karel van Hondeghem, Heer van Catsberge, melden dat dese Franciscus, in 't jaer cIↃ cccc XXI, onder d'edelen van 't Ambacht van Belle was, met Philippus van Borgonje, die, om de doot van sijn Vader Johannes te wreken, toen naer Vranckrijck was vertrocken. Van dese Franciscus is gesproten *Henrick*, die in 't jaer cIↃ cccc LXVII tot gemalin trouwde *Catharina van Dixmuyden*, die met haer gemael in de Kerck van S. Jacob t'Yperen begraven is. Van de selve Franciscus is oock gesproten *Iacobus*, en oock *Iohannes*, in die tijdt Preteur oft Schout van Dendermonde, en eyndelijck oock *VVilhelma* oft *VVillemina de VVulf*, die aen *Roelant de Vicq.*, Heer van Oosthove, gehuwt wiert. Wijders, Henrick had tot soon *Colardus de VVulf*, Heer de la Plancque en Cabotserie, en was beforger van 't Gasthuys van Belle t'Yperen, omtrent het jaer cIↃ IↃ VI, met *VVulfard van Lichtervelde*, Heer van Wulverghem, en eerste Raets-Heer van Yperen, in 't jaer cIↃ IↃ IV. Hy trouwde tot sijn gemalin *Catharina van Houplines*, Jacobs dochter, in 't jaer cIↃ IↃ XIII, en storf in 't jaer cIↃ IↃ XII, toen sijn gemalin in 't jaer cIↃ IↃ XIX hem voorgegaen was, met de welcke hy in S. Jacobs Kerck t'Yperen een graf-steê heeft. Colardus suster, *Maria de VVulf* genoemt, was Abdis der steedtsche Nonnen in de Stadt Yperen, omtrent het jaer cIↃ IↃ XVII. Judocus, Heer van Cabotserie, (hoewel ick tot noch toe geen seecker bericht van dese saeck heb) was de soon van deselve Colardus. Sijn eerste gemalin was *Margareta Lansaem*, dochter van *Judocus en Margareta van der Burch*; en sijn tweede gemalin was *Maria van Hanneron*: hun kinderen waren Judocus en Johanna. Colardus andere soon, en Broeder van Judocus, *Nicolaes* genoemt, was Heer van Merislinde, welcke plaets het hooge Recht geniet, onder 't leenschap van de Minariasche Brugh. Hy troude tot gemalin Catharina, dochter van Petrus Immolotius, Heer van Legere en Cruystrate. De soon van dese, oock *Nicolaes de VVulf* genoemt, Heer van Nieuwenhove, Boyke, &c. troude met *Christina Tack*, en had tot Susters *Catharina de VVulf*, aen Jacobus, Heer van Hondeghem, gehuwt; en *Anna*, die, onder de naem van Abdis, de bestiering over de Nonnen van een nieu klooster by S. Wijnocksbergen had; en eyndelijk Maria, gehuwt aen *Johannes de la Tour*, de soon van Philippus, Heer van Bryaerde, en van Lodewijckje van Cornhuyse. Voorts, de soon van dese Nicolaes, *Franciscus de VVulf*, was oock Heer van Nieuwenhove, Boyke, &c. en nam tot gemalin *Barbara de la Tour*, Petrus dochter. *Judoca*, sijn suster, had tot gemael *Johannes Zannekin*: maer Maria was oock Abdis der Nonnen in 't nieuwe Klooster by Bergen. Dese *Nicolaes* had noch een soon, *Nicolaes de VVulf* geheeten, die, hoewel ongehuwt, noch heden de Heerlijckheyt van Nieuwenhove, Boyke, &c. besit: een man, die door d'oprechtigheyt van sijn gemoet, door sijn voorsichtigheyt, en door sijn andere deuchden, die tot sijn grootste verciering dienen, vermaert is. Maer sijn Broeder, *Robert de VVulf*, onlangs een dapper overste der voetknechten in 't leger van de Catholijcke Koning, is gehuwt aen *Isabella Helena le Françoys*; en sijn suster *Magdalena* aen *Petrus Philippus le Françoys*, Heer van Wyctes.

POPERINGE.

DE tijdt, die ſich op ſijn ongeſtadigheydt beroemt, en diens eeuwige verandering de ſchoonſte hoedanigheydt is, vernoeght ſich niet met alle dingen in hun weſen te veranderen, maer oock de namen daer af te verwiſſelen. Dit is oorſaeck dat het gene, 't welck wy tegenwoordelijck *Poperinge* noemen, van d'Ouden *Pupurningaheym* genoemt wiert. Karel de Groot beveſtight de gift van *de hoeve Pupuringahem* aen 't klooſter van S. Bertinus. Vredius en Malebrancus ſpreken oock daer af, als van een heerlijcke ſtadt, tegenwoordelijck in Neder-Vlaenderen gelegen. Sy was eertijdts meer dan nu vermaert door de wevery der lakenen, ſoo fijn als grof, en door de bayen. Sy heeft oock groote overvloet van Hoppe, die in Bier gekoockt wort, en hier in ſoo groot een overvloet waſt, dat het niet alleenlijck deur geheel Nederland, maer oock in Engelandt gevoert wort. De ſtraten en huyſen ſijn daer aenſchouwens-waerdigh, gelijck oock het Gaſthuys. Deſe plaets heeft oock een Jaer-marckt, die in April komt. Maer deſe ſtadt, in 't jaer cIↃ IↃ LXIII door een droevigh ongeval van 't vuur aengetaſt, verbrande byna geheel in de tijdt van twee uren, toen ſy, 't welck wonderlijck is, vijftigh jaren te voren, op de ſelve dagh van 't jaer gelijck ongeval verdragen hadt, uytgeſondert de Kercken. In deſe ſtadt ſijn drie Parochy-Kercken, die groote verwondering in d'aenſchouwers ontſteken, van de welcke d'eerſte, aen S. Bertinus gewijd, onder het Patroonſchap van de Abt van S. Bertinus ſtaet. Men ſiet by deſe Kerck het huys van de Prooſt van Poperinge, die altijdt uyt de Monicken van 't Bertijnſche Klooſter genomen wort, en die hier, met een oft twee Monicken, gemeenelijck ſijn wooning heeft. Het ſpeelwerck, dat in deſe, en in de twee andere Kercken geſien wort, is ſeer aengenaem, en verheught het gehoor door een lieffelijcke over-een-ſtemming: ja ſommige van de klocken ſijn ſoo groot, als de grootſte in geheel Vlaenderen. Behalven de vergaderingen der Redenrijkers, en Dichters in hun moederlijke tael, ſijn 'er in deſe ſtadt drie gilden, te weten een van de handt-buſſe, onder de naem van S. Andries, een van de kruys-boge, onder de naem van S. Joris, en een van de handt-boge, onder de naem van S. Sebaſtiaen, die alle hun vryheden en handveſten van hun Vorſten van Vlaenderen hebben gekregen. In deſe Kerck is oock het Gild van 't eerwaerdig Sacrament, eerſtelijck opgerecht door Gilebertus van Rupele, Koninckſlijcke Ontfanger oft Schatmeeſter in Vlaenderen, door Chriſtianus Lauwijck, en door Petrus Malleblijde. Dit gildt betaelt jaerlijcks aen de Paſtoor achtien Vlaemſche ponden, en aen de Onder-Paſtoor dertien van de ſelve ponden. Daer is oock een Kapelle, in de welcke jarelijcks voor de ſielen der overlede ſtichters ſes Miſſen gedaen worden. Men ſingt in deſe Kapelle oock dagelijcks de Canonijcke uren, en men ſeght dat ſy eertijdts twaelf Prieſters gehadt heeft. Men ſiet op de hooghſte Autaer een treffelijck beelt van Chriſtus, de roeden lijdende, door Everard van Sint Omar geſchildert. De andere Kerck is aen de heylige Maegt, Godts Moeder, gewijdt, van de welcke, gelijck oock van de volgende, Meyer, in ſijn Iaerboecken, op 't jaer cIↃ cc xc, dus ſpreeckt: *Toen te Popringe het volck met de Parochy aenvvies, en de Kerck van de heylige Bertinus niet groot genoech vvas, vvierden noch tvvee Parochy-Kercken daer by gevoeght, d'een van de heylige Maria, en d'ander van S. Jan de Dooper, door Nicolaus de vierde, en Jacobus, Biſſchoppen der Terrouaners, en door Galterus, Abt van S. Bertinus.* Deſe Kercken ſijn buyten twijffel op de koſten van 't ſelve volck geſticht. In de Kerck van de heylige Maria is onlangs ingeſtelt het gebroederſchap van de heylige Roſekrans.

De derde Kerck is aen de heylige Johannes de Dooper gewijdt, en ſtaet onder 't Patroonſchap van de ſelve Abt van S. Bertinus. Binnen de palen van deſe Parochy, aen de wegh van Yperen, die met ſteenen beſtraet, en gerieffelijck voor de reyſigers is, ſiet men een Kapelle opgerecht, ter eeren van de heylige Maria Magdalena, met d'aengehechte beneficie, daer jarelijcks, op de feeſtdagh van deſe heylige, de dienſt gedaen wort. In deſe Kerck is te ſien de vermaerde beeltenis van de Carmelitiſche Scapularis, die in de jarelijckſche ommegangen, met groote aendacht van het toevloejende volck, ge-eert wort. Omtrent tien jaren geleden ſijn oock te Poperinge ontfangen de Minder-broeders, die ſy Recollecten noemen, en die, van alle ſijden d'aelmoeſſen der Geloovigen en Godtvruchtigen vergadert hebbende, nu beſich ſijn met hun Klooſter en Kerck te ſtichten. Men vint in deſe ſtadt oock Nonnen, die, naer haer kleeding, graeuwe Suſters genoemt worden, en de regel van de heylige Franciſcus onderhouden. Sy beſorgen de ſiecken,

Naem.
Hoppe.
Iaermarckt.
Brant.
Kercken.
Recollecten.
Graeuwe en Swarte Suſters.

POPERINGHE.
POPERINGE
Amplissimo Domino D.
PHILIPPO GILLOCQ
Abbati St. Bertini Toparcho
de POPERINGVES
Hanc oppidi sui Imaginem
D.D. Vedastus du Plouich.

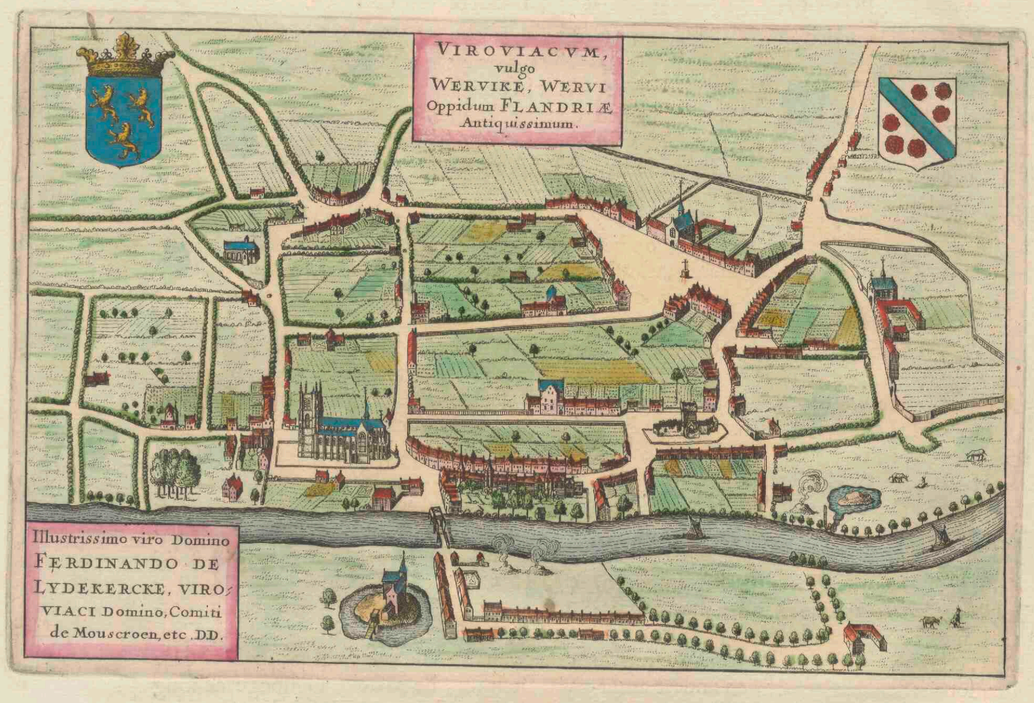
VIROVIACVM,
vulgo
WERVIKE, WERVI
Oppidum FLANDRIÆ
Antiquissimum.
Illustrissimo viro Domino
FERDINANDO DE
LYDEKERCKE, VIRO-
VIACI Domino, Comiti
de Mouscroen, etc. DD.

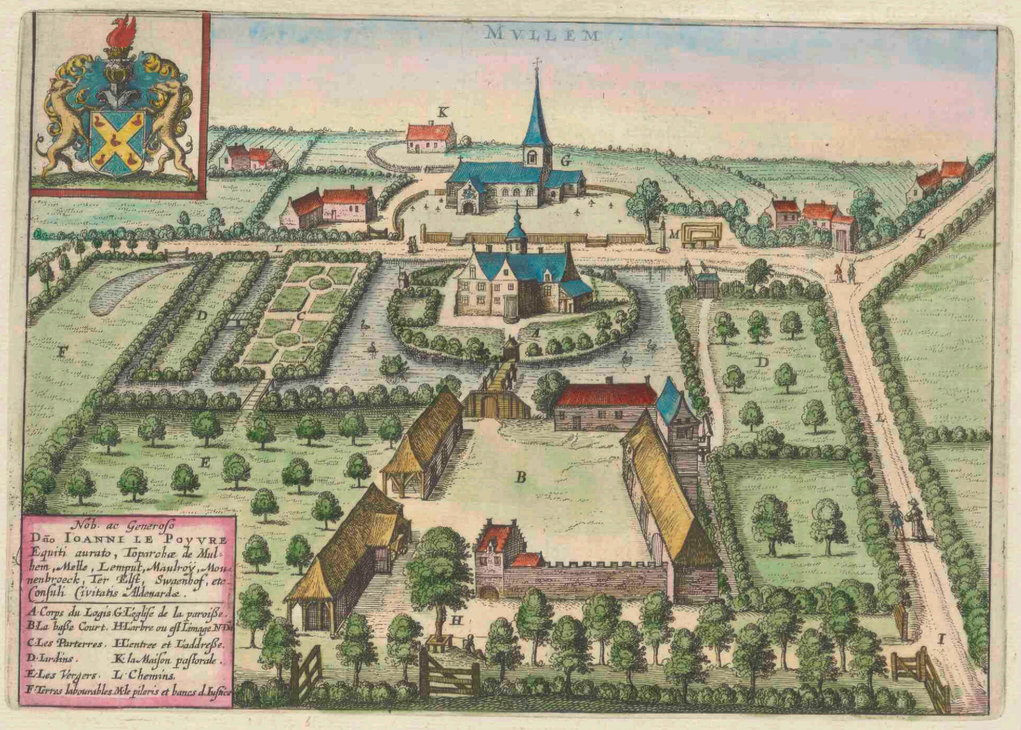
MVLLEM.
Nob. ac Generoso
Dão IOANNI LE POYVRE
Equiti aurato, Toparchæ de Mul-
hem, Melle, Lemput, Maulroy, Mou-
nenbroeck, Ter Elst, Swaenhof, etc.
Consuli Civitatis Aldenardæ.
A. Corps du Logis. G. L'eglise de la paroisse.
B. La basse Court. H. L'arbre ou est l'image N. D.
C. Les Parterres. I. L'entree et l'addresse.
D. Iardins. K. la Maison pastorale.
E. Les Vergers. L. Chemins.
F. Terres labourables. M. le pileris et bancs d. Iustice

LIEDEKERCKE
Domus Illmi. Comitis de Bossu.

gelijck oock doen de ſwarte Suſters, onder de regelen van de heylige Auguſtinus levende, door de welcke 't Gaſthuys van Poperinge oock bedient wort. Poperinge kent tegenwoordelijck, en heeft alreê veel eeuwen lang voor haer Heer gekent d'Abt van S. Bertinus, volgens de Godtvruchtige gift en miltdadigheydt van Walterus, Graef van Arck, die van Meyer, in ſijn Iaer-boecken, op het jaer Io c lxviii, en van Marchantius in ſijn beſchrijving van Vlaenderen, en oock van Locrius in ſijn Kronijck gedacht wort.

Heerſchappy.

D'Abt van S. Bertinus ſtelt te Poperinge jarelijcks d'Overigheyt, die macht heeft om alle Rechten te vonniſſen. Deſe Overigheyt beſtaet in de Schout, d'Amman, twee Burgermeeſters, en tien Schepenen, daer men ſoo veel bedienaers van 't Gerecht, als men wil, by-neemt. Deſe, dus geſtelt ſijnde, en de beſworenen verkieſen jarelijcks twaelf mannen, die Raedts-Heeren ſijn, om de gemeente te beſtieren. Men verkieſt, behalven deſe, noch andere voorname mannen, tot een getal van vier-en-twintigh. De voorgenoemde Abt, en ſijn vergadering heeft macht van de Penſionaris: en de Greffier, en andere amptlieden van de ſelve ſtadt te ſtellen: gelijck oock van jarelijcks de koſters der drie Parochien, de beſtierders der armen, d'overſten der Gaſthuyſen, de toeſienders van Magdalenaes Kapelle, de Schatmeeſters en Overluyden van 't Gildt, dat ter eeren van 't heyligh Sacrament ingeſtelt is, en de Gildemeeſters der andere gilden, in de voorgenoemde Parochyen opgerecht, te verkieſen. Hy ſtelt daer oock al d'andere amptlieden, en de beſorgers der armen en melaetſchen, doch nae dat hy eerſt de Burgemeeſters en Raedt daer op gehoort heeft; in voegen dat aen de voorgenoemde Abt, en aen ſijn vergadering, oft ſelf, oft door anderen, die hier toe gemachtight ſijn, toe-komt met de Overigheyt over de rekeningen van d'ontfangſt en uytgift te ſitten, voor ſoo veel de Gaſthuyſen, Gilden, goederen der Parochyen, en d'andere dingen, hier boven genoemt, aengaen. Hy heeft noch veel andere groote en uytſteeckende Rechten, en onder deſen de macht van, tot het gemeene nut, de politie en burgerlijcke beſtiering van de ſtadt te regelen, en d'ordening in d'andere dingen, tot de gemeene welſtant der Burgers ſtreckende, te ſtellen. De voorgenoemde Abt heeft oock, uyt oorſaeck van ſijn heerſchappy, een Leen-hof in deſe ſtadt. De deurluchtighſte Vorſtin, Iſabella Clara Eugenia, dochter van Spanjen, en weduwe van Albertus, Aerts-Hertogh van Ooſtenrijck, trock deur deſe ſtadt, toen ſy haer reys van Caſſel naer Yperen nam. Ick, ſeght Sanderus, in haer gevolgh ſijnde, ſagh daer de Burgers, die heerlijck gekleet, en treffelijck gewapent waren, en die, buyten de ſtadt in benden verdeelt, aen de Vorſtin, daer deur treckende, groote eer beweſen, en haer met ſoo groote pracht ontfingen, dat ick in de groote ſteden geen grooter eerbewijſing geſien heb; ſoo groot was toen 't hart en d'edelmoedigheydt der Poperingers.

Overigheydt.

Deſe ſtedelingen hebben niet min blijcken van hun gaeuw vernuft, dan van hun edelmoedigheydt gegeven: want van deſe ſtadt ſijn ſeer geleerde Schrijvers voortgekomen; gelijk voor eerſt *Andreas Eligius Baccherius*, P. I. V. D. en Advocaet in 't hof van Vlaenderen, ſedert Voorſitter oft Anteceſſor in de Schole van Bourges. Hy heeft, om te betwiſt-redenen, twee hondert en negen Theſes oft ſet-regels voorgeſtelt, en ſchriftelijck nagelaten, van de welcken de naem is: *Rationes de Jure, perſonis & rebus extra contractum acquirendis.* Hy deê dit drucken, in 't jaer cIo Io lx, te Bourges by Iohannes Gamerius, en heeft die opgedragen aen de voortreffelijcke Heer Michaël Hoſpitalius, Cancelier van Vranckrijck, die hy in de Schole van Bourges, de welcke in hooge achting wierdt gehouden toen Hoſpitalius Curateur oft toeſiender daer af was, met groote naerſtigheydt in ſijn jonckheydt in de wetten onderweſen had. Hy ſtorf te Bourges in Berry, daer hy een Franſche vrou getrout hadt, ontrent in 't jaer cIo Io lxii, toen in de ſelve hooge Schole Jacobus Cujacius, Hugo Donellus, en Antonius Contius, ſeer vermaerde Rechtsgeleerden deur geheel Europa, ſijn amptgenoten waren.

Geleerde mannen.

Jacobus Majus, een treffelijck Poëet, gelijck Harduinus getuyght. Hy ſchreef eenige dingen, die by de wercken van Jacobus Sluperius ingevoeght ſijn.

Ludovicus Makeblydius, Prieſter der Jeſuiten, oeffende ſich voornamelijck in Godtvruchtige en aendachtige wercken te ſchrijven. De dingen, die op ſijn naem uytgaen, ſijn deſe: De vertrooſting der ſiecken: Schat der gebeden: tien Oeffeningen der heylige gebeden; noch acht andere Oeffeningen van een ſelve inhout: Schat van de Chriſtelijcke Leer, oft Catechiſmus van Mechelen; en de Bergh der geeſtelijcke vermakingen, aen de Raedt en 't volck van Poperingen. Alle deſe wercken ſijn in ſijn moederlijcke tael in 't licht gekomen.

Petrus Oudegeerſtius, Rechtsgeleerde van Ryſſel, maer van *Poperinge* geſproten, die, door groote liefde tot ſijn vaderlandt, en door een loffelijcke naerſtigheydt, d'eerſte nae Meyer, de Schrijver der Iaerboecken van Vlaenderen, de Iaerboecken van Vlaenderen in de Franſche tael ſchreef, tot aen de doodt van

van Karel de Stoute by Nancy, die by Plantijn gedruckt ſijn.

Van Poperingen was oock herkomſtigh Broeder *Ioannes de Haſebaert*, van d'ordening der heilige Maeght Maria van de bergh Carmel, in 't jaer cIↃ IↃ xII te Leuven met *Iohannes Driedo*, Doctor in de heylige Godgeleertheydt, verkoſen. Indien ghy meer beſcheydt van hem begeert, ſoo beſie d'Academiſche tafelen van Valerius Andreas.

W E R W Y C K.

Outheyt. INdien, ſeght Sanderus, eenige ſtadt by de Moriners en Menapiers tot een oude grenspael aen de Nerviers en hun geburen gedient heeft, ſoo moet die Werwijck ſijn. De Iaerboecken van S. Bertinus, ouder dan Neſtors jaren, verhalen dat *Viroviacum*, in de Reys-beſchrijving van Antoninus, de ſelve plaets is, die nu van de Vlamingen *VVervvijck* genoemt wordt. *Meyer*, en *Paulus Diaconus*, veel ouder dan deſe, en de gene, die van onſe ſaken geſchreven hebben, gelijck *Mercator*, *Marchantius*, en *Petrus Divæus*, niet min naerſtigh dan de twee voorgaenden, gaen echter haer outheyt niet verre genoegh ſoecken. Doch wy ſullen nochtans onſe voeten in 't ſpoor der eerſt-genoemden vaſt ſetten, en d'oude glans en heerlijckheydt daer af op de tijden van Julius, en van de Romeynen veſten, van de welcke deſe ſtadt niet heeft konnen, ſoo het ſchijnt, vervallen, uyt oorſaeck van haer breede en koninckliycke wegh, omkeer van de Leye, en van de bequaemheydt en aengenaemheydt van haer gelegenheydt. Dit is ſoo veel te gelooffelijcker, om dat ſy, toen in 't midden der Moriners, Nerviers, en Menapiers, en nu in 't midden van Yperen, Ryſſel, Cortrijck, en Doornick gelegen, door de gene, die aen malkander verbonden waren, verheven, en door hun wapenen beſchermt kon worden, en al d'anderen oock weer met haer wapenen beſchermen kon: in voegen dat het ſchijnt dat deſe plaets niet vruchtelooſſelijck *VVervvijck*, byna *VVeervvijck*, genoemt is; dewijl ſy door haer natuerlijcke ſterckte een herbergh, oft gewapende wijck voor haer vrienden, oft tegen haer vyanden, kon ſijn. Ick heb geſeght, dat ſy het midden, en als 't hart der machtighſte ſteden is, ſy heeft dieshalven oock deelgenoot van 't geluck van yder ſtadt in 't beſonder geweeſt. Sy is dan oock ſoo veel te prijſelijcker onder haer, om dat ſy een bequame en gemackelijcke wegh voor de koopmanſchap hadt: hoewel ſy heden meer vermaert is door de gedurige herberging en deurtochten van de krijgslieden, dan van de kooplieden; in voegen dat ſy ſich niet uyt het ſlijck van haer elenden en armoede opheffen kan.

Oorſprong van de naem.

Vlaenderen.

Deſe vlecke, een der oudtſte van Vlaenderen, en die, gelijck Gramajus ſeght, in de Hiſtorien bekent was, eer men van Brugge, Gent, en van Yperen wiſt te ſpreken, heeft haer Burger-recht niet van de Koningen oft Graven ontfangen; maer behout 't ſelve van haer voor-ouders, dat getrouwelijck van hant tot handt overgelevert is. Sy was dicht bewoont, te weten in negen wijcken, en in hooge achting gehouden, gelijck de gene, die afgeſondert (en niet anders, gelijck eertijdts) heerlijcke giften aen 't vaderlandt, oft voor de Vorſt opbracht. Ick acht dat ſy nooit in wallen beſloten is geweeſt; maer men bevindt dat ſy met een enckele graft was omringt. Men ſiet noch in de neêrgeſtorte ſteenhoopen de blijcken van het Vorſtelijk huys, dat dickwijls de herbergh der Graven heeft geweeſt, en heerlijck gebouwt was. Men ſiet oock d'overblijffelen van 't Stadthuys, de halle, de marckt, en de gemeene plaetſen, die van Mars, een wreede beul der grootſte Steden, en die alles verdelght, verwoeſt en geſchonden ſijn gelaten, op dat de nakomelingen nooit de geheugenis van ſijn wreetheyt en dwinglandy vergeten ſouden.

Men ſiet in 't midden van de ſtadt een heerlijck gebouw, 't welck door ſijn geſtalte en vermaertheydt ſijn outheydt te kennen geeft, nu de Kerck van S. Marten, en eertijdts de tempel van d'afgod Mars, welcks beeltenis, ſtaende, en half gewapent en 't ſchamelijck deel uytſteeckende, ('t welck aen vele heeft doen vermoeden, dat dit niet de beeltenis van Mars, maer van Priapus heeft geweeſt) van vele geloofwaerdige lieden geſien is, gelijck ſy ſelve belijden; 't welck ongetwijffelt van onſe voor-ouders tot een geheugteken van d'ael-outheydt overgelaten is. In 't jaer cIↃ IↃ xIV wierdt een penning van Julius gevonden, en niet lang daer nae vele anderen van d'Antoninen, die door de Raedt aen Georgius van Halewijn, Heer van Comines, geſchoncken wierden. Vele giſſen oock dat de wegh, gemeenelijck Stans-wegh genoemt, ſijn benaming van Conſtantijn de Groot heeft behouden. Maer dit is buyten verſchil, dat, toen de Franſchen Vlaenderen beſaten, en daer machtigh waren, ſy deſe plaets, als een der voornaemſte, het vleck van Werwijck genoemt hebben; 't welck

De Kerck van S. Marten.

oock dickwijls,gelijck ick beſpeur,in de regiſters van Doornick en Atrecht genoemt wort. Men beſpeurt eyndelijk oock,dat d'oude omkeer van de ſtad de gene was,langs de welcke deGeeſtelijckheyt jarelijks d'ommegang doet op de dagh van Mariaes Hemelvaert, in de welcke een beelt, dat miraculen doet, gedragen wort. Ick bevind dat, nae de tijt der Noormannen, deſe ſtadt een groote neêrlaeg ontfangen heeft door de Gravin Richilde,die haer omtrent in 't jaer cIↃ LXX deê verwoeſten. De tweede ellende overviel haer door het vuur, dat in 't jaer cIↃ C VI by geval d'overhandt kreegh, en twee duyſent huyſen verſlont. De derde ellende quam in't jaer LXXXII van de naeſte eeuw, in 't welck deſe ſtadt, die toen groot, en vol rijckdommen was, gelijck Froiſſard getuyght, van de Franſchen, die altijdt laſtigh aen Nederlandt ſijn geweeſt, uytgeplondert en verbrant wiert, oft die, naer 't verhael van anderen, 2260 winckels in kolen ſetten. In de vierde ellende van 't jaer cIↃ CCCC LX, op de negentiende dagh van Auguſtus, vergingen by ongeluck in een nacht meer dan duyſent huyſen; en de ſtedelingen ontboden, niet lang daer nae, eenige peſt-beſorgers, om de gene, die van deſe ſieckte geraeckt waren, te bedienen. Maer deſe booſe menſchen voedden ondertuſſchen de peſt, en ontſtaken een vergiftige quael in plaets van hulp-middelen, en gaven de doot in plaets van 't leven, ſchoon ſy ſelve niet ongeſtraft bleven. De vijfde ellende quam omtrent veertig jaren daer na,die deſe ſtad ſoo groote af-breuck aendeê, dat het verlies op eenige hondert huyſen geſchat wiert. De ſeſte en grootſte ellende van alle gebeurde onlangs,en in de vier naeſt-volgende jaren van 't jaer cIↃ IↃ LXXVIII, in de welcke,door de raſerny der krijghs-lieden, meer dan twee duyſent huyſen tot aen de gront verdelght ſijn, met ſoo groote ſchade en verlies, dat ick niet weet oft eenige ſtadt van Vlaenderen grooter ongeluck beproeft heeft.

Ellenden.

Guido gaf aen haer in Auguſtus een Jaermarckt van vier dagen, die van Karel de vijfde vry verklaert wiert, en gehouden wort op d'eerſte Saterdagh nae Mariaes Hemelvaert, en dit voornamelijck om de vermaerde wevery, die hier ter plaets is, en eertijdts ſoo groote winſt gaf, dat'er meer dan duyſent winckels van wolle-wevers getelt wierden, niet alleenlijck in 't jaer cIↃ CCC LVII, en daer te voren, maer oock ſedert, en in 't jaer cIↃ IↃ XVII, toen Keyſer Karel de vijfde voor-rechten aen de vier nieuwe ſoorten van weveryen gaf. Wat meer? op vrydagh, ſaterdagh en maendagh, de marckt-dagen van yder weeck, quam ſoo groot een menighte van vreemdelingen, uyt oorſaeck van de marckt,over-hoop derwaerts aen-vloejen,dat de wagens, met graen geladen, in de ſtraten hun vracht moeſten verkoopen, vermits de marckt, ſchoon groot ſijnde, ſoo groot een overvloet van waren niet bevatten kon. Ick ſwijgh noch van d'Yperſche Hallen; want in plaets dat d'andere ſteden aen een genoech hebben, ſoo had Werwijck drie van nooden; ſoo verre overtrof deſe ſtad d'anderen in overvloet van lakens, die men daer bracht. Maer gelijck het geval niet altijdt lacht,ſoo ſijn deſe ramp-ſpoedige ſtedelingen, nae ſoo veel verlies, genootſaeckt ſich geluckigh t'achten, als ſy hun koſt met bedt-teeck te maken konnen winnen.

Laken-werckery.

De Kerck, naer S. Magdalena genoemt,en die men in 't jaer cIↃ C C XIV begon te ſtichten, van 't geldt, 't welck daer toe van de laken-werckers op-gebracht wiert, is nooit tot een Parochy op-gerecht: want het Aerts-Biſſchoppelijck regiſter van de Kerck te Terrouaen kent niet meer dan een eenige Parochy-Kerck, aen de Moeder-Maeght,en aen de heylige Medardus gewijdt,die na de brant van 't jaer cIↃ C C C LXXXII tweemael ſoo groot gemaeckt wiert, door de voorgaende miltdadigheyt der Burgers, en de by-gaende geſchenken van de Graef;in voegen dat ſy onder de heerlijckſte Kercken van geheel Vlaenderen te tellen ſou ſijn,ſoo ſy niet van de handen der rovers beſmet, en, met een aerde wal beſchanſt, en als tot een hol gemaeckt, door de vluchtelingen in brant geſteken was. Maer nae 't een-en-tachtighſte jaer van de voorgaende eeuw wiert het groote koor met een marmere affchutſel, en heerlijcke verciering, afgeſcheyden. Sy was verçiert van weêrſijden met vier Kapellen. De toren, die hoogh uyt-ſtack, kon men eenige duyſent ſchreden verre ſien. Het hooge Choor is met vele ſchoone graven verçiert, in 't welcke veel tteffelijcke Ridders begraven ſijn. Men vint noch een graf-ſteê van ſwart marmer in de Kapelle van de heylige Margareta, onder de welcke *Hector van Mirabelle*, een dapper heldt, begraven leght, en noch een ander aen d'andere ſijde van Helias van Fontanis, Ridder van gelijcke adel; en het derde en leſte met dit op-ſchrift: *Hic jacet Maria de Lichtervelde, uxor Rogerii de Giſtelles, Domini Viroviacenſis, & de Rumbeke. Obiit* cIↃ CCC. Dat is: *Hier leght Maria van Lichtervelde, gemalin van Rogier van Giſtelle, Heer van VVervvijck, en van Rumbeke. Sy ſtorf in't jaer* cIↃ CCC. Dit was voor de leſte beroerten. Men ſiet noch eenige ſpeuren en overblijffelen van een oude Kerck,die eertijts aen Mars gewijdt heeft geweeſt, en ſedert, door d'Apoſtelen en Euangeliſten van onſe Godts-

S. Magdalenaes Kerck.

Godt-vruchtige plaetsen.

Godtsdienſt in deſe geweſten, in S. Martens Kerck verandert is. Men heeft daer oock een Klooſter van Franciſcaenſche vrouwen van de derde ordening, tot vertrooſting der Burgers: oock een Klooſter der Reguliers, die de ſiecken bedienen, 't welck met rijcke giften beſchoncken is. Men vint daer meê een Aelmoeſſeniers-huys, voor een groot getal van Burgers, van welcks inkomſt de gene, die door ouderdom machteloos, oft door ſieckte kranckſinnigh ſijn geworden, gevoed en onderhouden worden. Men weet niet eygentlijck wanneer deſe huyſen begiftight ſijn, vermits de leſte brant de regiſters verſlonden heeft; maer dit is echter ſeker, dat ſy over de twee eeuwen geſtaen hebben. Ick ſal dan, tot beſluyt, hier by-voegen een getal van drie vermaerde mannen, die in deſe plaets geboren, en elders bekent ſijn: namelijck *Johannes Paneſius* Ridder, en edelman van de Graef van Male: *VVillem Lapidanus*, Monick van Wynox-bergen, Philoſooph, en Godt-geleerde, door ſijn geſchriften vermaert: en eyndelijck *Martijn Caſtelleyn*, de ſoon van een arme timmerman, maer met een rijck vernuft begaeft, en die, by ongeval, ſedert ſijn ouderdom van drie jaren blint geworden, ſoo deur-dringent en wacker van geeſt was, dat hy, ſonder eenigh onderwijſer te gebruycken, door ſijn eyge handeling ſoo konſtigh een drajer wiert, dat men in Nederlandt, ja in geheel Europa ſijns gelijck niet vond; in voegen dat hy niet alleenlijck houte orgelen, pijpen en fluyten maeckte, maer ſelf het werck tuygh, daer toe nodig ſijnde, bedacht, en veel ongelooffelijcke wercken bedreef, die ick nooit gelooven ſou, ſegt Sanderus, ſoo ick die niet van oogh getuygen verſtaen had. Hy was by de Prins van Oranje in hooge achting, en ſtorf t'Antwerpen. Werwijck legt van Meeſſene omtrent twee mijlen, van Meenen een, van Comines een half, van Waeſten een, en van Cortrijck, Rijſſel en Yperen niet meer dan drie mijlen: in voegen dat ſy, door haer bequame gelegenheydt, met recht de geburige ſteden tot ſich lockt, om met haer te handelen. Wat de Heerſchappy van Werwijck aengaet, van de welcke wy boven geſproken hebben, ick ſal, tot overvloet hier noch by-voegen, dat ſy eertijdts aen 't geſlacht van *Nevele* behoort heeft. Dit wort onder anderen van Gramajus getuyght, die, fol. 25, onder de handtveſten van Cortrijck dus ſeght: *Het vonnis, by bemiddeling in't jaer* cIↃ ccc LIV *gegeven, heeft uytgeſproken, dat hy deur't Ambacht, en te VVervvijck, in de heerſchappy van VVillem van Nevele plaets ſou hebben.* Men bevint oock uyt de regiſters van 't Leen-hof te Brugge, dat *Ludovicus van Lichtervelde* getrouwt heeft *Johanna*, de dochter van *Roelant van Nevele*, Heer van Wervii en Rumbeke, uyt de welck de Ridder Rogier geſproten is. Maer *Margareta, Vrouvv van Lichtervelde*, wiert in 't jaer cIↃ ccc XLVI aen de Ridder *Hugo van Halevvijn* gehuwt: doch haer ſuſter *Maria, Vrouvv van VVervii, en Rumbeke*, trouwde aen *Rogier van Giſtelle*, de tweede ſoon van de Heer van Giſtelle, die in Vranckrijck, met Guido, Graef van Vlaenderen, gevangen was. Uyt dit huwelijck wiert geboren *Margareta, Vrouvv van VVervii*, gemalin van *Johannes Dantoing*, *Heer van Briſoeul*, die in 't jaer cIↃ cccc ſtorf, en te Doornick by de Minder-broeders begraven is. Deſe Heerſchappy is echter by verkooping geraeckt uyt dit geſlacht aen de Graef van Vlaenderen, die dit weêr, by onſer vaderen geheugenis, aen de *Baron van Heule* verkocht heeft; en de Heerſchappy daer af is nu in handen van de ſoon des ſelve Barons, *Ferdinandus Georgius van Lidekercke*, Graef van Mouſcroen, een dapper Ritmeeſter van de Catholijcke Koning.

Vermaerde mannen.

Heeren.

LIDEKERCKE.

LIDEKERCKE is nu een eygendom van't geſlacht van *Hennin Lietard*, in 't welck de Graef van Boſſu dat beſit, onder de tijtel van Baron, gelijck ick meen. Het heeft een oudt Kaſteel aen d'oever van de Dender. Het had eertijdts oock een Klooſter, dat elders gevoert is. Deſe Heerlijckheyt is een der deurluchtighſten en oudtſten van Vlaenderen, en is lange tijdt in 't geſlacht, dat de naem hier af voerde, gebleven, en eyndelijck door middel van een dochter, die erfgenaem daer af was, aen 't geſlacht van Gavere gekomen. Maer *Alicia*, dochter van Philippus van Gavere, Heer van Lidekercke, en van Breda, bracht ſedert deſe Heerlijckheydt aen *Gerard, Heer van Raſſengien en van Eens in Henegouvven*, omtrent in 't jaer nae Chriſtus geboorte cIↃ ccc II. Maer ſy geraeckte ſedert by andere huwelijcken weêr aen 't geſlacht van Gavere; en *Margareta van Gavere*, dochter van *Arnold van Gavere* en *Margareta van Bouterſem*, bracht daer na, by huwelijcks-gift, deſe Heerſchappy, met die van Raſſengien en anderen, in handen van *Johannes Vilains van Gent*, Vry-Heer van S. Jans ſteen, Advocaet van Teemſche, Heer van Huyſſe, &c.

M V L L E M.

Heeren.

MVLLEM behoorde eertijts aen 't geslacht de *Cabelliau*, een oude stam, die door haer daden in Vlaenderen vermaert is. Dese plaets heeft noch onlangs in 't besit van *Judocus de Cabelliau* geweest. Daer was eertijdts oock een geslacht *van Mullem*, 't welck in adelijckheyt onder de Vlaemsche adel uyt-muntte. De gene, die meer bescheyt hier af begeert, besie Espinoy, in 't eerste boeck sijner Outheden. De Kerck, aen S. Hilarius gewijdt, behoort onder 't Patroonschap van 't Doornicksche Capittel.

De Heerlijckheydt van *Mullem* is tegenwoordigh in 't besit van d'edele Heer *Johannes le Poyvre*, oock Heer van andere plaetsen, en nu, gelijck meermaels in andere tijden, Burgermeester van Audenaerde, die daer hoogh, middelmatigh en laegh Gerecht, gelijck sy 't noemen, voert, en die van niemant te leen heeft, oft daer in aen iemant onderworpen is. Voorts, het geslacht *van Poyvre*, behalven andere deurluchtige stammen, is by huwelijcken oock gevoeght aen de geslachten van *Barbaise*, *Steelant en Corenhuyse*.

STEENVOORDE.

ICk ſal my niet verletten met te verhalen wat de bewegende oorſaken ſijn, door de welcke d'Edeldom van Italien de ſteden, en die van Vrankrijck en Nederlant de landen bemint; en d'eerſte de vaſte veſtingen, en d'ander de ruyme lucht tot wooning heeft verkoſen: maer ick ſal alleenlijck, als in 't voorby gaen, ſeggen, dat d'Edelen, wiens ſtaet en oeffening geheel in Mars en d'oorlogh beſtaet, 't ampt daer af beter op de jacht, en in d'oorlogh tegen de beeſten in 't velt, dan in de ſteden leert, daer men ſich alleenlijck in de koophandel oeffent. Daer by, dewijl hun grootmoedigh hart niet lichtelijck onder de wetten van d'Overigheydt is te buygen, ſoo willen ſy liever d'eerſten in 't dorp, dan de tweeden in de ſtadt ſijn. Dit is 't gene, 't welck ons, eer wy weêr tot de groote ſteden komen, verplicht noch een weynigh in de Heerlijckheyt van Steenvoorde ſtille te ſtaen. Indien wy d'oude tafel van Vlaenderen, door Vredius gemaeckt, aenſchouwen, wy ſullen bevinden dat hy haer *Stenasforda* noemt. Maer ſy word van Malebrancus, in de geſchiedeniſſen der Teruaners, *Stenasvord* genoemt. Maer het gemeen, dat verre de meeſte hoop uytmaeckt, noemt haer gemeenelijk *Steenvoorde*. Sy maeckt de tweede Recht-plaets van 't gebiet van Kaſſel, aen d'ooſt-ſijde van de ſelve ſtadt, die deſe volgende dorpen onder haer gebiedt heeft: *Godsvelde*, *Winezeele*, *Boeſcepe*, een deel van *Weſtoultre*, met de Kerck, die in 't ſelve gebiedt ſtaet, en oock een deel van *Eecke*; want het ander deel daer af behoort aen die van Belle. Wy ſullen van deſe Recht-banck hier na breeder ſpreken. Steenvoorde dan is een vermaert Vleck in 't gebiedt van Kaſſel, en een Heerlijckheyt, van de welcke tegenwoordelijck Heer is *Euſtache Pantaleon de la Viefville*, een ſeer edel Ridder. Sy heeft een ſterck Slot, dat van alle ſijden met water omringt is, en nu van de ſelve Heer met groote koſten weêr opgebout wordt. Binnen d'ommekring van Steenvoorde is een Prioorſchap, 't welck nu beſeten wordt van Broeder Claudius Robertus, Monick van d'ordening der Liefde van S. Maria, met de tijtel van S. Laurentius, in de Parochie van Steenvoorde. Het recht van Patronaetſchap behoort aen de Generael van deſe ordening, die gemeenelijck te Parijs woont. Wat de Kapelle van 't ſelve Prioorſchap aengaet, ſy wierd eertijts gebouwt op de koſten van de Monicken, en heeft tot noch toe geen ſekere bekende Stichter. Deſe ordening ſtaet onder de regel van S. Auguſtinus. Men ſiet aen 't eynde van de Parochie noch een andere Kapelle, aen S. Bartholomeus gewijdt, die den Ridders van Malta toebehoort, en daer alle weken eens de Goddelijcke dienſt gedaen wordt. De Parochie-kerck van Steenvoorde, aen de heylige Petrus, Prins der Apoſtelen, gewijdt, heeft tot Patroon en Voorſtander de Biſſchop van Yperen, in de welcke al van oude tijden een gebroederſchap van Redenrijckers, onder de naem van de ſelve Heyligh, ingeſtelt is; en oock een Gilt, aen de heylige Sebaſtiaen gewijdt. Te Steenvoorde is oock een Gaſthuys, dat van geeſtelijcke Nonnen bedient wordt, en door de Heeren van Steenvoorde geſticht is. Dit vleck is gelegen aen de groote en breede wegh, die van Kaſſel naer Yperen geleydt; en is van Kaſſel een, en van Yperen omtrent vier mijlen. Men ſiet daer in een groote en lange rijgh en koppeling van heerlijcke huyſen. Sy heeft een werck-marckt, die groote vryheyt geniet, ja ſoodanigh, als gemeenelijck de jaermarckten hebben. Deſe weeck-marckt, die voornamelijck tot dienſt en voordeel van de Heer ſtreckt, gelijck wy vervolgens toonen ſullen, wordt op ſaterdagh gehouden; doch indien deſe dagh de vierdagh van eenigh Heyligh was, ſoo word de marckt op de voorgaende, oft op een ander dagh, die niet geviert wordt, gehouden. Deſe vryheyt brengt te weegh, dat een groote menighte volcks van alle ſijden derwaerts koomt, en dat men daer alderhande waren te koop brengt. Men verkoopt daer oock alderhande beeſten, maer voornamelijck varckens, die daer in overvloet te koop gebracht worden. Men voert oock de geheele weeck deur groote overvloet van butter en kaes van hier naer Douay, met groote winſt der gener, die deſe koopmanſchap oeffenen. Deſe koophandel is noch te vorderlijcker voor hen, om dat deſe waren ſeer noodſakelijck in deſe ſtadt ſijn, die gemeenelijck gebreck daer af heeft, uyt oorſaeck van de menighte der Studenten en leerlingen, die daer gevonden worden. Men plagh oock een groote menighte van deſe waren naer Winoxbergen en Duynkercken te voeren, om de vloot des Konings te verſorgen, en oock naer Sint Omer, en elders. De Heer van deſe plaets treckt groote winſt van deſe vrye marckt, uyt oorſaeck van de tollen en chijnſen, die daer betaelt worden, gelijck het recht van de Waegh, op 't welck de wolle, butter, kaes, en andere diergelijcke ſware waren gewogen worden. Hy ontfangt oock het recht van de kleyne Waegh, op de welcke 't garen, en andere diergelijcke dingen gewogen worden: oock het recht van ſtalling, om de kramen en ſtallingen, die daer alle marktdagen opgerecht worden: 't recht van d'elle der lakenen, en van 't lijnwaet; en 't recht der maten van de granen, en van al 't gene, dat geſaeyt wordt, gelijck van haver, boonen, erweten, en andere ſoodanige dingen. De Heer heeft, boven dit alles, noch recht over de beeſtemarckt, die voor d'inlantſche beroerten van Nederlant ſoo groot een inkomſt voortbracht, dat in de regiſters van de ſelve Heer van Steenvoorde vermelt word, dat in een ſaterdagh twee hondert en vijftigh oſſen, en duyſent ſchapen verkocht ſijn; en dat drie broeders, Vleeſchhouwers ſijnde, in de ſelve dagh negen-en-negentigh ſchapen geſlaght hebben: in voegen

Naem.
Prioorſchap.
Kapelle.
Parochie.
Gaſthuys.
Weeckmarckt.
Rechten van de Heer.

ILLVSTRISSIMO VIRO
DOMINO
EVSTACHIO PANTALEONI
DE LA VIEFVILLE
Dom. DE STEENVOORDE,
HEVTREMII, SAMERVALLES,
VILLERII-SAN-SIMONIS, etc.
Hocce suum Dominium Steenvoordianum
D. D. D.
VEDASTVS DV PLOVICH
Geometra Flander.

Aenwysing van de Cyfergetallen.

1. De Prochie kerck van S. Peeter
2. 't Clooster en Gasthuys
3. 't Casteel
4. Capelle van 't Casteel
5. 't Neer-hoff
6. 't Wet-Huys
7. De Groote poorte van 't Casteel op de Mercke
8. De Mercke
9. 't Vleesch-huys
10. De Boterschale
11. S. Sebastiaens-hoff

Scala Virgarum Flandricarum.
5 10 15 20 25

dat het volck van vier mijlen verre daer rontom komt, om vleesch te koopen. De Heer heeft oock op de selve marckt recht van voor ieder stal eenige tongen van ossen en koejen te nemen, gelijck oock eenige afgesnede deelen der schapen, als voeten, en andere diergelijcke dingen; behalven noch een jaerlijcksche somme gelts, volgens 't verdrach, te voren met de Vleesch-houwers gemaeckt. De Soon volght niet op de Vader in dese stallingen; maer als d'een doot is, soo verkoopt de Heer de stalling aen een ander, en ontfangt eens 't gene, daer voor sy verkocht is, behalven noch 't gene, dat jarelijcks daer voor aen hem betaelt wordt, en d'andere rechten, te voren verhaelt. Hy heeft, dat meer is, oock recht van 't vee te besichtigen. Hy ontfangt twee stuyvers van ieder pont Vlaemsch, van de roerende goederen, die daer verkocht worden, soo wel volgens de hantvest van de selve marckt, als volgens de gewoonte, die voor een wet geacht word, en in 't Ambacht van Kassel aengenomen is. Wijders, onder de koninclijcke Recht-plaetsen van dit gebiedt, die een hooger recht erkennen, is (gelijck wy te voren aengeroert hebben) een der voornaemsten de Rechtbanck van Steenvoorde, dus naer de vermaertste plaets genoemt, die, behalven 't gene dat sy in de Parochie van Steenvoorde heeft, sich noch over dese volgende dorpen uytspreyd, gelijck over Winesele, Godsvelt, Boescepe, Westoultre, Pantgat genoemt, Cappel en Eecke. Uyt alle dese dorpen wordt gemaeckt d'Overigheyt van Schepenen, met de Schout, en Greffier, welcks ampt is t'onderssoecken de wettige besitting der erfdeelen, oft behoorlijcke overdracht der vaste goederen, die in 't Gebied van de selve Recht-banck verkocht worden. Maer d'andere gedingen, die 't Gerecht aengaen, worden in 't Leenhof van Kassel verhandelt, om dat dese Recht-bancken, onder anderen staende, geen andere oft grooter macht van recht te plegen hebben. Boven dese amptlieden, die ick alreê genoemt heb, is hier noch d'Amman, die van de Heer gestelt is, oft erffelijck in dese stoel komt. Hy doet onderssoeck op de persoonelijcke gedingen en handelingen. Hy heeft oock 't recht van d'afkondigingen aen de deuren der kercken te doen, de wegen te besichtigen, en andere ampten te plegen, die, volgens de costumen en gewoonten van 't gebiedt van Kassel, aen diergelijcke amptlieden opgedragen worden. Dit Ammanschap wordt van de Koning te leen gehouden, en op een mindere wijse van de Heer van Steenvoorde, onder het kasteel van Kassel. De selve Heer heeft oock eenigh recht over de wijn en 't bier, dat door de voorgenoemde Recht-banck gebruykt word. Dit is een Leen van de selve Heer, en word echter op een minder wijse van de Heerlijckheydt van Moerbeecke gehouden. Onder d'andere minder leenen, die onder dese Leen bestaen, is oock de Heerlijckheyt van West-over, in 't dorp van Eecke, een Leen van groote naem, en die minder gerecht voert. De Heer van Steenvoorde heeft oock recht van hoogh, middelmatigh en laegh gerecht. Het gewest van 't hoogh gerecht besluyt in sich het Kerck-hof van de Parochie-kerck, en streckt sich uyt tot vier hondert en vijftigh maten lants, behalven de voorgenoemde Kerck, en is een Leen, die onder de Bisschop van Brugge, als Proost van Sint Donaes, en eeuwigh Kancelier van Vlaenderen, bestaet. 't Overige deel van 't vleck is een Leen en heerschappy van 't minder gerecht, dat van de Koning gehouden wordt, uyt oorsaeck van sijn kasteel van Kassel, met de selve voorrechten en hantvesten, die door de costumen en gewoonten van 't selve gebiedt aen gelijcke heerschappyen toegelaten worden. Wat de bediening en bestiering van 't burgerlijck gerecht aengaet, de Heer van Steenvoorde heeft een Overigheydt van seven Schepenen, een Schout, en een Griffier oft Schrijver, die hy naer sijn believen stelt: gelijck oock d'andere Bedienaers van 't Gerecht, overssten der wegen, besorgers der inkomsten, en toesienders over de maten en gewichten, naer vereysch van dit volckrijck vleck. Wat het crimineel gerecht aengaet, dat wordt bedient door Leenmannen en verplichtelingen van de selve Heer, welcks getal groot is, en die oock in 't minder recht sitten. De voornaemsten hier af sijn Oudenhove, Winesele, Catsbergh, Montigni in Teydeghem, Crayenburgh, &c. Wijders, dese heerschappy wierd eertijts besseten van een adelijck geslacht, dat gelijcke naem voerde, gelijck men uyt de Iaerboecken van Vlaenderen bespeuren kan. De leser, nieuwsgierigh sijnde om 't gevolgh en d'ordening der Heeren van dese Heerlijckheydt te weten, besie Sanderus in sijn tweede deel van *Flandria Illustrata*.

Rechtbanck.

Amman.

Raedt.

RYSSEL.

HEt gaet dickwijls met de ſteden en geweſten gelijck met de ſtralen van de zon, die ſoo veel t'aengenamer blincken, als ſy nader aen deſe groote oorſprong des lichts ſijn. Wy konnen 't begrip hier af ſien in deſe flickerende Stadt Rijſſel, die, onder de ſteden van Vlaenderen, het landt en de tale der Franſchen naderende, oock de ſchoonheydt, geeſtigheyt en wackerheyt van dit minnelijcke volck begint te gevoelen. Rijſſel dan, van de Latijnen *Inſulæ*, en van de Franſchen *l'Iſle* genoemt, (welcke twee namen een betekenis, elck in ſijn tael, hebben) heeft, gelijck vele willen, haer naem hier af, van dat deſe Stadt eertijts, gelijck een eylandt, in 't midden der poelen gelegen was, die door verloop van tijden droogh geworden, en door de geduri-ge arbeyt der ſtedelingen als opgevult en opgehooght ſijn. Anderen halen d'oorſpronck van deſe naem van veel kleyne eylanden, die eertijts in 't water, 't welck de Stadt omringde, uytſtaken. De muuren van de Stadt, ter plaets, daer het kaſteel is, worden van een ſeer kleyne beeck beſproeyt, die te Lens haer begin nemende, naer 't noorden vloeyt, en aen 't dorp Duſſelmond ſich in de Leye ontlaſt. Deſe Stadt leght van Meenene drie, en van Doornick en Yperen vijf mijlen. Balduinus de Gebaerde, Graef van Vlaenderen, ſtichtte Rijſſel, in 't jaer cIↃ vII; aen welcks ſoon, Balduinus de Godvruchtige genoemt, de bynaem van Rijſſeler wierd gegeven, om dat hy in deſe Stad geboren was. Deſe Rijſſeler, groote genegentheyt tot ſijn geboorte-plaets betoonende, deê veel moeyte in die te verçieren. Ick ſal d'andere weldaden en gunſtbewijſingen van deſe man aen deſe Stadt voorbygaen, en alleenlijck ſeggen dat hy, in 't jaer cIↃ vI, de muuren van de Stadt, deſe heerlijcke kerck, en 't klooſter van de heylige Petrus geſticht heeft. Maer hy, niet vernoeght met ſoo wel in doode en onbeziele ſteenen gearbeydt te hebben, deê noch grooter vlijt voor de levendige ſteenen, en begiftighde dit klooſter met groote inkomſten, tot onderhoudt der Kanonicken, over de welcken hy wilde dat men de Biſſchoppen van Terrouan en Camerijck ſtellen ſou.

Naem. *Stichter.* *Kerck.* *Kanonicken.* *Klooſters.*

Haer klooſters ſijn, een der Franciſcanen, twee der Dominicanen, een voor de mannen, en een voor de vrouwen, en daer by d'Abdye van Loza oft Laudis, van Bernardyner monicken, in 't jaer cIↃ cLII, en dat van Marckette voor de vrouwen van de ſelve regel, door Johanna van Conſtantinopolen geſticht. Deſe Stadt heeft oock een Jaermarckt, die in de maent van Auguſtus gehouden wordt. Men hielt hier, in 't jaer cIↃ cccc xxxIII, een heerlijcke vergadering, in de welcke Renatus van Anjou, Vorſt van Lottheringen en Bar, die de tijtel van Koning van beyde de Sicilien gebruyckte, en Karel, Hertogh van Bourbon, met de Cancelier van Vranckrijck, by Philippus de Goede quamen, en 't gebiedt van Caſſel voor altijdt aen Philippus overgaven, om Renatus van ſijn gevangenis los te koopen, en ſijn ſonen van de gijſſeling t'ontſlaen. Johannes Sylvius, en andere vermaerde mannen, jaergelt van d'Overigheyt hebbende, rechten hier oock, met groote vrucht, een School op, om de jonckheyt in de Grieckſche en Latijnſche letteren t'onderwijſen.

Iaermarckt. *Schoole.*

Men toont noch te Rijſſel, behalven het ſtercke kaſteel, eenige overblijffelen van een out ſlot, 't welck ſy gemeenelijck *de Buck* noemen, eertijts de wooning der Overſten en voornaemſten, die van de Koningen van Vranckrijck tot de vooghdy van Vlaenderen geſonden wierden, en die men in 't eerſt Houtveſters noemde, die eyndelijck uyt ſoo nederigh een ſtaet tot d'opperſte waerdigheden verheven ſijn.

Kaſteel.

Deſe Stadt wierd erbarmelijck uytgeplondert en verbrant in d'oorlogh, die Ferdinandus, Graef van Vlaenderen, tegen de Koning van Vranckrijck, Philippus de tweede, en tegen ſijn ſoon Lodewijck, vader van de heylige Lodewijck, voerde. Maer ſy, ſedert allengs weêr opgebouwt, wierd weêr gewonnen, en leed groote afbreuck in deſe ſchrickelijke oorlogen, die ſoo ſchadelijck voor Vlaenderen waren, tuſſchen Koningh Philippus de vierde, en Graef Guido van Dampierre.

Elenden.

Maer ſy is heden een ſchoone en machtige Stadt, dicht van huyſen, en rijck van burgers, en heeft veel Edeldom in ſich beſloten. Daer is een groot getal van kooplieden, die met alderhande waren handelen: veel vernuftige en neerſtige ambachts-lieden in alderhande weveryen, maer voornamelijck in 't maken van ſayen, grofgrainen en camelotten, naer het voorbeelt der Ooſterſche landen. In voegen dat men, ſoo men Antwerpen en Amſterdam uytſondert, deſe plaets de voornaemſte koopſtadt van Nederlandt noemen mach, inſonderheyt in 't gene, dat de koophandel en ambachten aengaet.

Stads lof.

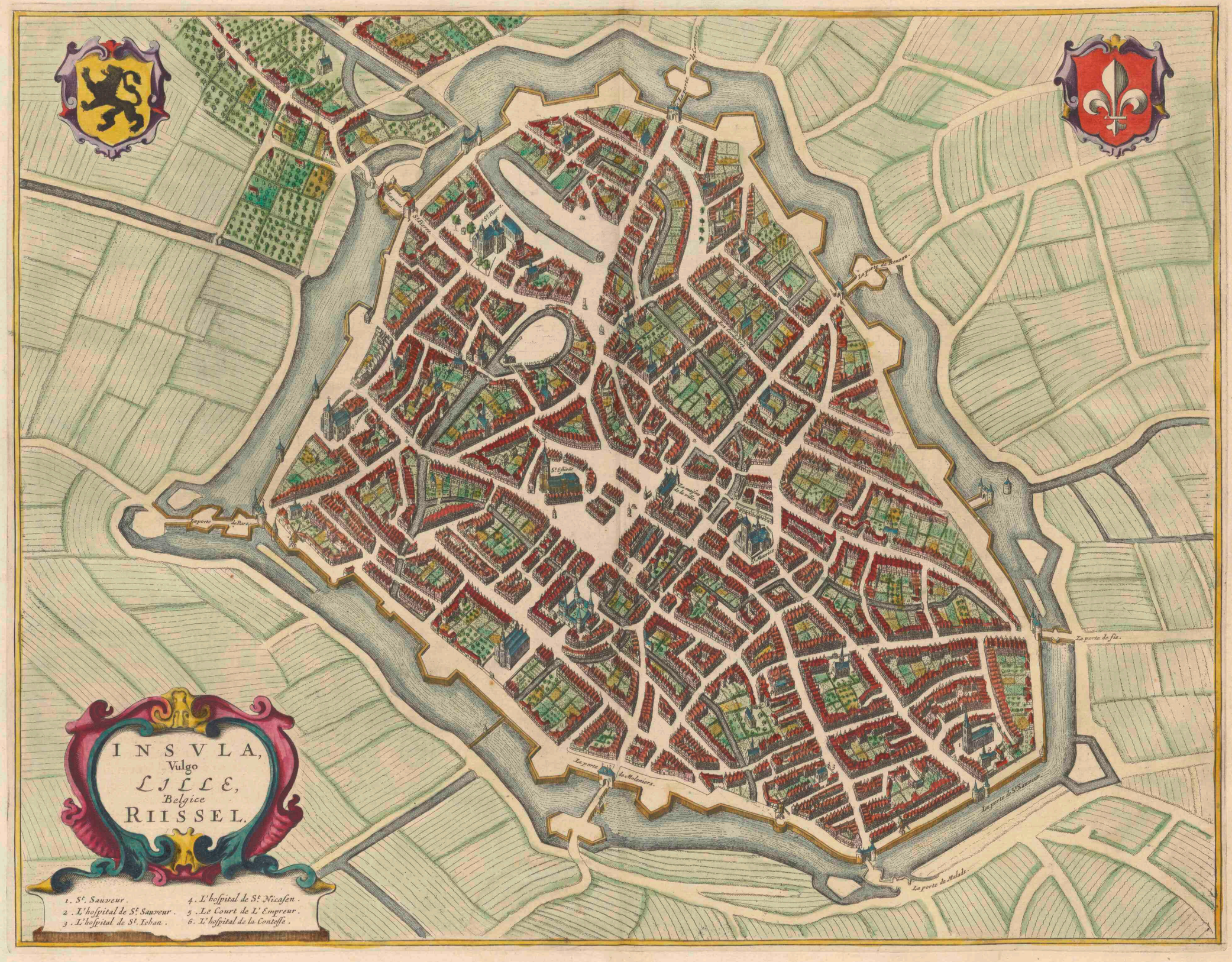
INSVLA,
Vulgo
LILLE,
Belgice
RIISSEL.
1. St. Sauveur.
2. L'hospital de St. Sauveur.
3. L'hospital de St. Iehan.
4. L'hospital de St. Nicasen.
5. Le Court de L'Empreur.
6. L'hospital de la Contesse.
La porte de Bare.
La porte de Malade.
La porte de St. Sauveur.
La porte de Maleniers.
La porte de fie.
La porte de Renaux.
St. Pierre.
St. Estienne.

Geleerde mannen.

Te Rijſſel ſijn geboren Gualterus, Biſſchop van Maguelone, een geleert man, en door ſijn geſchriften vermaert; en Alanus Godtsgeleerde, van hooge achting in de Philoſophie en Poëſie, die tot ſijn groote lof veel dingen in 't licht gebracht heeft: oock Gualterus van Caſtillon, een treffelijck Godtsgeleerde en Philoſooph, en een ſoetvloeyende Poëet; en Alexander Blancus, Heer van Meurchin, een wel beleſen man, en groot onderſoecker der outheden: en noch veel anderen te lang om te noemen, die alle betoont hebben dat Rijſſel een ſchoone bloem-hof, en een tweede Parnaſſus is, in de welcke de negen Suſters tot vermaeck haer wooning genomen hebben.

Reken-kamer.

In deſe Stadt is oock een Reken-kamer, die van Bruſſel gelijck, behalven dat de macht van die van Rijſſel grooter is, meer ſchatten verhandelt, en grooter voor-rechten en handveſten heeft: want ſy heeft onder ſich veel meer landſchappen, namelijck geheel Vlaenderen, Artois, Henegouwen, Valenchien, Doornick, 't gebiedt van Doornick, en de Heerlijckheyt van Mechelen, die alle de reeckening van hun ontfangſt en uytgift aen deſe kamer moeten doen. Franche-Comté, oft 't vrye Graeffchap van Bourgondie, ſtond eertijdts oock onder deſe kamer. Maer men heeft ſedert, om de verre-gelegenheydt van de plaets, een beſondere vergadering en kamer tot deſe ſaeck opgerecht. D'eerſte inſteller van deſe Overigheydt te Rijſſel is Philippus van Bourgondie, de Stoute gebynaemt, die oock begeerde dat by hen de macht ſou ſijn, om de klachten van ſijn onderſaten te hooren, en recht aen hen te doen, en oock om de rekening van ſijn inkomſten op te nemen. Maer Hartogh Iohannes, ſijn ſoon, bevindende dat deſe Raet ſoo veel ſaken niet verrichten kon, oft willende ('t welck ick eer geloof) deſe waerdigheydt aen veel plaetſen meêdeelen, verdeelde de macht daer af, en beſtelde dat het recht van de gedingen onder ſijn onderſaten te vonniſſen, by de Landſchappelijcke Raet van Gent, hier voor van ons beſchreven, ſou ſijn. Maer hy liet aen die van Rijſſel de macht van toeſicht over het erfdeel, en over d'inkomſten van de Vorſt te nemen, reeckening daer af t'eyſſchen, en 't gene, dat hier aen kleefde, te bevorderen. De kamer van deſe waerdigheydt beſtaet heden in een eenige Preſident oft Voorſitter, vier Reken-meeſters, vijf Toehoorders, drie Schrijvers, en eenige mindere dienaers. In deſe kamer worden al de geſchriften der voor-rechten, die van de Vorſten aen 't land gegeven ſijn, bewaert. 't Ambacht van Rijſſel, dat ſich wijt uytſtreckt, ſtaet onder deſe Stadt: kort, deſe plaets is de koopſtadt van geheel Walſch-Vlaenderen.

DOUAY.

Outheydt.

DOUAY, gelijck men in Julius Cesars Commentarien kan bespeuren, was eertijdts een bysondere Republijck oft Gemeente, die men de Catvatikers noemde; maer misschien (als de Geleertste mannen meenen) is dese naem niet wel geschreven; want men vintse nergens meer in de gemelde Commentarien, dan door het dolen van eenige Schrijvers. Sy was eygentlijck een grens-plaets en stadt der Nerviers, de dappersten onder de Belgische, en dese onder de Gaulische volckeren, na 't seggen en d'ondervinding van de gemelde Iulius Cesar.

Gelegenheydt.

Het is nu een groote en seer stercke stadt, omringt met vele andere heerlijcke steden, als Rijssel, Doornick, Valenchien, Kamerijck, Atrecht, en Bethune: geen van de selve is meer dan seven mijlen van haer af gelegen, en eenige sijn veel naerder. Sy is met Rijssel en Orchies een besonder Lantschap; doch staet in saken van Appel oft beroep onder *Grensen.* den Raet van Vlaenderen; aen welck landt sy paelt in 't noorden, in 't oosten aen Henegouwen, in 't zuyden aen Cambresis, en in 't westen aen Artoys.

Riviere.

De scheep-dragende riviere de Scarpe vloeyt door 't midden deser stadt, deelt haer in twee deelen, doorwatert haer met vele graften, en loopt by Doornick in de Schelde, waer door sy bequame gelegentheydt geeft, om met Gent, Antwerpen, ja vreemde volckeren, te handelen, en de koopmanschappen te vervoeren.

Verandering.

't Gene gemeenlijck d'outste en beste steden, door de boosheydt der tijden en de vernielende oorlogh, overkomt en bederft, heeft oock dese stadt getroffen: want wy lesen, dat de Hartogen Adalbald en Erckenald, vader en oom van S. Morant, omtrent het jaer Christi ses hondert vijftigh, het Kasteel van Douay herbouwt hebben, en aen de voet van 't selve de kerck van de heylige Maria gesticht, waer van de Kapel der selve Maeght, achter 't koor van S. Amatus, alleen overigh *Kercken.* is. De Parochie-kerck van de heylige Petrus, nu de Collegiale kerck der Canonicken, is *Canonicken.* oock seer oudt, gelijck het gebouw, insonderheydt het achter-deel, genoeghsaem te kennen geeft; doch wy konnen de tijdt van hare stichting niet weten.

Omtrent het jaer DCCC sijn de Geestelijcke lieden van Broyle oft Merville, terwijl

Vlaenderen.

de Noormannen oft Deenen 't landt verwoesten, met d'overblijffelen van S. Amatus in dese stadt gekomen, en daer hun wooning gevest, waer uyt het ander edel Collegie oft vergadering der Canonicken, dat wy noch in S. Amatus kerck sien, gesproten is. De Parochie-kerck van S. Albinus is voor vijf hondert jaren gebouwt, sy was eertijdts buyten de muren, en had haer bysondere heer; doch is nu binnen, en met de stadt vereent. Daer na, in 't jaer CIↃCCXXV, als soo weynigh Parochien niet genoegh waren om de menighte des volcks, sijn hier, met toestaen der Canonicken van S. Pieter, de kercken van S. Jacob, der heylighste Maeght, en *Nieuwe* S. Nicolaes, tot Parochien gemaeckt, waer *Parochien.* van de leste binnen, en d'ander twee buyten souden geweest sijn, soo men niet die groote streeck landts eerst met een licht opgeworpen dijckje aen de stadt gevoegt hadt; doch sedert is haren geheelen omring met een diepe dubble graft, nieuwe wercken, en andere versterckingen, dan men in de vorige tijden plach te maken, bevestight.

Abdyen en Kloosters voor de mannen,

Hier woonen oock de Broeders der Drieeenigheydt, Dominicanen, en Minder-broeders. Oock is 'er d'Abdy der Cistercienser, die sich noemen *des Prés* oft *van de beemden,* om datse, meer dan drie hondert jaren in de voorstadt gewoont hebbende, binnen de muren een seer schoone beemt tot hun woonsteê verkregen.

en Vrouwen.

In de laetste eeuwen is hier een Abdy van Dochters onder S. Augustijns ordre, die te voren in 't dorp Sin woonden, gesticht: en onlangs op nieuw d'Abdy der vrede van de heylighste Maeght, die van d'ordre van S. Benedictus sijn. Daer nae d'arme Clarissen, de Annonciaten, de Dominicanen, de ongeschoeyde Carmeliten, de Brigittinen, alle vrou-persoonen, behalven twee oude kloosters der susteren van S. Franciscus ordre, S. Thomas en S. Iulianus genoemt.

Instelling der Academie,

De Academie, Universiteyt oft hooge Schole is door Philips de tweede, Koning van Spanje, en Prins der Nederlanden, gesticht, het welck Paus Paulus de vierde, die de selve met groote gunsten en vryheden beschonck, bevestighde. De gemelde Koning gaf oock het grootste deel van sijn hof tot een Koninglijck Collegie, dat door d'Universiteyt en weereltlijcke Professoren bestiert wort. Men beriep *haren* hier, met het aenbieden van groote jaergel- *waesdom,* den, van Leuven en elders, de geleertste mannen in alle wetenschappen, waer toe Franciscus Richardot, Bisschop van Atrecht, onder welcke dese stadt in 't geestelijck staet,

40 Le Mont de Pieté.
41 L'Hostel de Ville.
42 Les Archiers.
43 Les Pauvres Clairisses.
44 Les Cordeliers.
45 Les Chartreux.
46 L'Eglise paroissiale d'N. Dame.
47 Le Refuge d'Anchin.
000 Les Puitz.

DVACVM;
Vulgo
DOVAY.

1 Les Mayes ou Tas de fagots a Vendre.
2 Prieure d'St Sulpice.
3 L'Abbaye Desfretz.
4 Paroisse d'St Albin.
5 Refuge d'St Nicolas de Furnes.
6 L'Hostel Dieu ou l'Hospital.
7 Les Benedictins Anglois.
8 Le College St Vast.
9 Les Jesuites.
10 Paroisse St Iacques.
11 Bl Seminaire des Hibernois.
12 Eglise Colleg. et paroiss. de St Pierre.
13 Les Enfans trouvez.
14 Les Huict prestres.
15 Le Seminaire du Roy.
16 L'Hospital d'St Iacques.
17 Les Seurs grises de St Thomas l'Hospital.
18 Bl Seminaire des six prestres.
19 Le Sem: d'la Torre.
20 Les Escolles publiques.
21 Le Sem: St André des Escossois.
22 Le Sem: de N. Dame dit les Standoncqs.
23 Le Beguinage.
24 Le Refuge d'St S. Vaast.
25 Le Refuge d'Marchiennes.
26 Les Sœurs grises d'St Iulie.
27 Le Sem: de Moulart.
28 Les Recollects Anglois.
29 Le Convent de St Catherine de Sienne.
30 L'Hospital d'St Samson.
31 Le Seminaire Provincial des Evesques.
32 Le Chasteau.
33 L'Eglise Colleg et Paroiss. de S. Aimé.
34 Les Orphelins.
35 Le Marché aux poissons.
36 Les Prescheurs.
37 Les Arbalestriers.
38 L'Arcenal.
39 Les Minimes.

verordent was, die hier in 't openbaer Collegie, dewijl hy een seer geleert en welsprekend man was, self d'eerste lessen in October van 't jaer cIↃ IↃ LXII deê.

D'Academie dus ingevoert sijnde, quamen hier noch verscheyde ordren hunne wooning planten; en eerstelijck de Jesuitische vaderen, aen wien 't Collegie van Anchin, daerse alle konsten en de Godtgeleertheydt in 't openbaer leeren, en sedert het Collegie van Marchienne, gegeven wierdt: sy hebben oock 't gebiedt over het Seminarium oft Plantery der Schotten van S. Andries. Sedert sijn hier de Capucynen gekomen, en d'Engelsche Benedictinen, door Philips de Caverel, Abt van S. Vaest t'Atrecht, gesticht, die oock eenige geestelijcke lieden, soo Professoren als toehoorders, verordent heeft, om, nevens d'Engelschen der selve ordre, het Collegie van S. Vaest te gebieden en te bestieren. Daer na hebben d'ongeschoeyde Carmeliten, d'Engelsche Recollecten van S. Franciscus, de Minimen, en d'Augustinen plaetse verkregen; 't welck de Carthusers, de Brigittinen en andere, oock begeeren. 't Is seker oock geen wonder, dat al de gemelde ordren hier trachten te woonen: want onder duysent toehoorders alleen in de Philosophie (soo veel omtrent plach'er gemeenlijck voor de laetste Fransche oorlogh te sijn) kon yder ordre sich bequamelijck van geleerde, deuchdelijcke en Godtvruchtige jonge lieden voorsien; in voegen, dat men met recht mach seggen, dat dese Academie is een saeyery oft voortplanting van allerley Monicken en goede Predikers, waer toe sy oock meest, door de Koning, opgericht is; op dat men nimmer geen gebreck van treffelijcke Godtgeleerden en Pastoren souw hebben, die sich tegen de nieuwe leeringen, welcke in die tijdt vele Nederlanders aennamen, souden stellen. Ten selven eynde sijn hier meer dan twaelf Seminarien oft voortplantingen, (die noch t'elckens vermeerderen) soo door de Koning, als eenige Bisschoppen, Abten, en andere kerckelijcke en weereltlijcke lieden, opgerecht, 't welck niet alleen heerlijcke gebouwen sijn, maer oock met rijcke renten en inkomsten voorsien, waer in d'arme Studenten gevoedt, en in allerley wetenschappen onderwesen worden.

door de Iesuiten,

en andere ordren.

Menighte der Studenten,

en Seminarien.

Privilegien.

Dese stadt is oock, om dat sy sich altijdt getrou aen hare Princen gehouden heeft, met verscheyde andere voorrechten en vryheden begunstight, als daer is, de vrye verkiesing van de Magistraten, die door het volck geschiet. Sy heeft een Casselrye en Baljuschap met het omleggende landt, dat seer wel beplant is; en twee vrye Jaermarckten in 't begin van Augustus en October.

Iaermarkten.

De verscheyde ambachten, daer de burgers van Douay hunnen rijckdom meê gewonnen hebben, bloeyen nu niet als eertijdts. De wevery van wolle lakenen, en van stoffen, die men sayetten en bouratten noemt, wort hier nu niet soo veel als te voren gedaen, hoewel sy noch hare gilden hebben. In 't jaer cIↃ cccLV, als Ioannes, Koning van Vranckrijck, in Wals-Vlaenderen quam, hebben die van Douay hem vier schoone stucken lakens, die daer gemaeckt waren, geschoncken, tot een teeken, dat het een van hare voornaemste neeringen was. Ick bevind oock, dat de gemelde Koning door sijne brieven aen Willem Harnie (die hy verstaen had, dat door Raetsbesluyt, om 't vervalschen van 't lakenweven, eeuwigh uyt de stadt gebannen was,) verboden heeft ooit weder daer in te komen. Sedert eenige jaren heeft men hier beginnen te maken het konstige fijne linnen, dat men in 't gemeen Kamerijcksdoeck noemt, het welck de Stadt en inwoonders tot eer en voordeel dient.

Hantwercken.

Hier is de stapel van granen, welcke vryheydt sy door hare Princen verworven hebben; waer doorse alle dagen, op sekere uren, haer koren ter marckt mogen brengen; jae alle uytlanders is verboden, datse, sonder wil en weten van die van Douay, geen koren, in vijf mijlen rontom de Stadt, mogen koopen en verhandelen. Dit is oorsaeck, dat de voornaemste kooren-koopers hier komen woonen, om hunne middelen te vermeerderen: want sy konnen, door de bequaemheydt der riviere, hunne goederen door geheel Vlaenderen, Brabant en Hollandt versenden.

Koopmanschap.

De Stadt heeft alle weeck twee marckt-dagen, te weten, op donderdagh en saterdagh.

Weeckmarcktten.

Douay heeft eenige groote en heerlijcke mannen voortgebracht, als *Robertus Gaguinus*, algemeen Opperste van d'Ordening der broeders van de verlossing der heyligste Drievuldigheydt, een seer geleert Man, en met soo groote welspreeckentheydt begaeft, dat, soo iemant anders van sijn eeuw welspreeckentlijck en bevallijck sprack oft schreef, de Geleerden seyden dat dese *Gaguiniseerde*. Hy verkreegh groote lof in 't beschrijven der historie van Vranckrijck. In dese Stadt is oock geboren *Nicolaus Brentius*, een seer geleert Man, en schrijver van eenige nutte en dienstige wercken.

Geleerde lieden.

DOORNICK.

DAt men van de palmboom, cederboom, en van deſe kleyne bloem, die men onſterffelijck noemt, ſeght, mach men oock van deſe ſtad Doornick ſeggen, ſoo men haer tegenwoordige ſtaet by haer groote outheyt vergelijckt: want ſy, en haer geheel gebiedt op de kant van Walſch-Vlaenderen, en aen de grenſen van Henegouwen gelegen, ſchijnt ſoo varſch en nieu, als oft ſy maer weynige hondert jaren oudt was, ſchoon ſy ſoo oudt is, dat men ſchrijft dat ſy ſes hondert en veertigh jaren voor de geboorte van onſe Salighmaker geſticht heeft geweeſt. Dit is oorſaeck dat 'er ſoo veel te ſeggen valt, om de ware oorſprong van haer naem te vinden, dat ick niets ſeker daer af kan ſeggen, uyt oorſaeck van de ſporeloſe gevoelens van verſcheyde Schrijvers over deſe ſaeck. Eenige willen, dat ſy van ſeker krijghsknecht van Tullus Hoſtilius, de derde Koning der Romeynen, geſticht, en naer ſijn naem *Hoſtilia* genoemt is: maer dat ſy ſedert verwoeſt, en daer naer weêr opgebouwt, ter gedachtenis van de goddin Minerva, met een bedorven en verminckt woort, *Nervia* genoemt begon te worden; en dat ſy ſedert, in d'eerſte tijden der Neronen, weêr van ſeker krijghs-opperſte, Torno gebynaemt, vernieut wierdt, en eyndelijck, naer de naem van haer Vernieuwer, *Tornacum*, oft *Doornick* is genoemt. Anderen in tegendeel verhalen voor gewis, dat ſy, in de tijden van Iulius Ceſar, *Nervia* genoemt wierd, en de Hooftſtadt der Nerviers was, volcken, die voor de wreedſten onder de Gaulers wierden gehouden, en die, aen de vloet Sabin met Ceſar ſelf hant-gemeen geworden, met groot gevaer der Romeynen, en met verlies van de hare ſoo ſtantvaſtelijck ſtreden, dat ſy, toen ſy ſich aen Ceſar overgaven, ſeyden dat ſy van ſes hondert Raetsheeren tot op drie, en van ſeſtigh duyſent mannen tot op vijf hondert, die wapenen konden dragen, gebracht waren. Wijders, Petrus Appianus ſeght, dat deſe ſtadt de ſelve is, die van Ptolemeus *Baganum* genoemt word. Maer ſy mogen daer af ſoodanigh, als ſy willen, ſchrijven en ſpreken; dit is altijdt ſeker, dat men van d'oude namen der plaetſen van dit lant niets, dat ſeker oft waer is, bybrengen kan: en dit niet alleenlijck door gebreck der ſchriften, maer oock door de veelvoudige veranderingen aller dingen, die voornamelijck hier uyt geſproten ſijn, dat deſe plaetſen niet alleenlijck bloot ſtonden voor d'overvloejingen der wateren, maer oock voor d'oorlogen en overvloejingen der onbeſuyſde volken, namelijck der Hunnen, Wandalen, Denen, Gotthen, Noormannen en Duytſchen, die dickwils deſe plaetſen erbarmelijk hebben verwoeſt, en gedwongen d'uytterſte noot te lijden. Niemant moet dieshalven vreemt vinden, dat men hier doorgaens in ſoo dick een duyſternis blijft ſteken. Maer men moet ſich aen 't gene, dat klaer, en by der hant is, houden, en duſdanige dingen niet al te nieusgieriglijck onderſoecken.

Grenſen.

Oudtheyt.

Naem.

Deſe ſtadt is gelegen in een ſeer bequame plaets op de Schelde, die ſachtelijck deur deſe luſtige ſtad ſtroomt. Sy leght omtrent vier mijlen van Orchies, en acht mijlen van Douay. Sy is een ſeer ſchoone, groote, rijcke en machtige ſtadt, en tegen d'invallen der vyanden grootelijcks verſterckt. Sy heeft een heerlijck en ſterck kaſteel, en groote en gemackelijcke huyſen. De Kercken, Klooſters, en diergelijcke andere gebouwen ſijn wonderlijck ſchoon. De voornaemſte Kerck, die ſy de Cathedrale noemen, aen de heylige Maeght Maria gewijd, is van Chilpericus, Koning van Vranckrijck, geſticht, en met groote inkomſten begiftight. Keyſer Karel de vijfde verkoos deſe onder alle die van Nederlant, om daer, in 't jaer cIↃ IↃ xxxI, d'algemeene vergadering der Ridders van 't gulde Vlies te houden. In deſe ſtad bloeyt oock de koopmanſchap, en d'ambachten, en voornamelijck de weveryen van lijnwaet en ſajen: in voegen dat men twee-en-ſeventigh vergaderingen oft gilden van ambachten vindt. 't Gene, 't welck tot groote eer van dit volck ſtreckt, is dat ſy, ſonder ſich weêrſpaltigh te toonen, ſich al vroegh, namelijck in 't jaer twee hondert negentigh tot het Chriſtelijck geloof bekeerden, inſonderheyt door de vlijt en aenmaningen van Plato en Chryſolius, die daer, in Diocletianus tijt, met de martelkroon gekroont ſijn. Deſe ſtadt heeft een Biſchdom, dat ſich wijt en breet uytſtreckt, en door ſijn ouderdom ſoo eerwaerdigh is, dat het ſich beroemt dat d'eerſte Biſſchop, Eleutherius genoemt, van Paus Felix de derde, omtrent cccc xcIv jaren na Chriſtus geboorte, verkoſen is. Ick weet niet hoe dit by gekomen is, dat deſe Kerck ſedert ſes hondert jaren lang en meer onder de kerck van Noyon in Picardien heeft geſtaen: maer men verſekert dat, op 't ernſtigh verſoeck van de heylige Bernardus, Paus Eugenius de derde het Biſſchoppelijck recht weêr aen deſe ſtadt gaf; en Anſelmus, Prelaet van de heylige Vincentius te Laudun in Picardien, aen de ſtedelingen tot Biſſchop ſchonck.

Gelegenheyt.

Kaſteel.

Hooftkerck.

Ambachten.

Geeſtelijcke ſtaet.

Deſe ſtad (om niet al te lang in haer aeloudtheden verwart te blijven) wierd meer dan eens uytgeplondert en verwoeſt door d'oorlogen, die tegen de Franſchen, Engelſchen en Vlamingen gevoert ſijn. Want hoewel ſy eygentlijck aen Vlaenderen behoort, ſoo hebben echter haer ſtedelingen, ſeer begeerigh naer haer vryheyt, byna altijt, doch met hun groote ſchade en verlies, gepooght het juck af te ſchudden, en neutrael te blijven, ſonder meer tot d'een, dan tot d'ander genegen te ſijn: 't welck oorſaeck geweeſt heeft dat ſy op verſcheyde tijden, van elck van deſe volcken in 't beſonder, die ick genoemt heb, ondergebracht en wreedelijck mishandelt ſijn. Ferdinandus, Graef van Vlaenderen, veroverde deſe ſtadt weêr in d'oorlogh, die hy tegen de Franſchen, onder Koning Philippus de

Rampen.

TORNACVM;
Gallis TOURNAY;
Belgis DOORNICK.

Marché de Beffes
Grand Marché
Grand rue de St Catherin
Rue St Martin
Rue Morel
Rue de Marvis
Rue de Valenciennes
Rue de Lille
Rue de St Jacques
Rue des Sollins
Rue de St Brice
Rue de Lattre
Rue de St Jean
Rue de St Thomas
Rue de Lannoy
Rue de Lattre
Rue de St Martin
Rue de Marvis
Grand rue
Rue Morel
Rue de Valenciennes
Rue de Lille
Rue de St Jacques
Rue des Sollins
Rue de St Brice

tweede, voerde, en voeghde haer weêr aen ſijn Graefſchap van Vlaenderen. Maer ſy wierdt ſedert weêr van de Franſchen gewonnen, en eenige tijt van hen ingehouden. De Koning van Vranckrijck, Karel de ſeſte, gaf, in't jaer cIↃ cccc xx, aen deſe ſtadt het wapen, dat ſy noch heden in haer ſchilt voert, namelijck een kaſteel, op de wijſe van een toren, met drie lelien daer op. Ondertuſſchen is veel tijts verloopen, in de welck ſy verſcheyde voorvallen deelachtigh heeft geweeſt, daer af 't verhael van elck in 't beſonder te laſtigh ſou ſijn. Maer ſy wierdt eyndelijck, in 't jaer cIↃ IↃ xIII, van Hendrick, Koning van Engelant, belegert, met ſoo groot een heir, dat, toen hy haer alreê met geſchut van alle ſijden aengetaſt had, de ſtedelingen, d'uyterſte noot van d'oorlogh niet beproeven willende, na kleyne tegenweer, ſich en hun ſtadt overgaven, met behouden lijf en goet, en met betaling van hondert duyſent ducaten, om niet geplondert te worden. D'Engelſchen dan, de ſtadt met een ſtercke beſetting verſorght hebbende, bouden het ſterck kaſteel, dat men daer ſiet. Maer dewijl ſy bevonden dat deſe ſtadt, als te verre van hun heerſchappy gelegen, hen tot een ſware laſt, en groote koſten ſou ſijn, ſoo gaven ſy, in 't jaer cIↃ IↃ xvIII, haer aen de Franſchen over, met de welcken ſy vrede maeckten, en ontfingen een groote ſomme gelts daer voor. Maer Keyſer Karel de vijfde, drie jaren daer na Hendrick van Naſſou, met een leger derwaerts geſonden hebbende, dwong en verwon hen met gewelt en wapenen, en voeghde hen weêr aen Vlaenderen, doch ſoodanigh, dat ſy een afgeſcheyden lidt bleef, en 't gebiedt van Doornick genoemt wierdt, en over d'omleggende landen en dorpen de heerſchappy behieldt. De Staten van dit Lantſchap beſtaen in drie leden, namelijck in Geeſtelijckheyt, Edelen, en vier hooge Iuſticiers. Hier door is eindelijk te weegh gebracht dat in 't jaer cIↃ IↃ xLIx te Doornick, gelijck overal deur geheel Nederlandt, de Prins Philippus voor toekomende Heer van 't landt ontfangen en ingewijt is, na dat men onderling d'eed gedaen en ontfangen hadt, van de welcke ick de woorden hier onder aenvoegen ſal. De Prins deê dan eerſt d'eedt aen de ſtadt in deſer voegen:

Wapen.

Staten.

Eedt van de Prins,

Ick Philippus, door Godts genade Prince van Spanjen, van de beyde Sicilien, Ieruſalem, &c. Aerts-hertogh van Ooſtenrijck, Hertogh van Bourgonje, &c. Graef van Habsburgh en Vlaenderen, &c. Heer van de ſtadt, en van 't Landtſchap van Doornick, beloof en ſweer, dat ick in mijn koomſt en erffenis in dit Lantſchap den inwoonders van de ſtadt Doornick een goede en gerechtige Heer ſal ſijn, en dat ick wel en getrouwelijck onderhouden en doen onderhouden ſal alle hun voorrechten, hantveſten, wetten, vryheden, gewoonten en rechten, die aen hen gelaten ſijn, en die ſy behouden, toen ſy in de macht van mijn eerwaerdighſte en deurluchtighſte Vader gebracht wierden, en die ſedert aen hen gegeven ſijn, voor ſoo veel als die in hun wettige beſitting ſijn; en dat ick alles ſal doen, 't welck van een Opperſte en getrou Heer, Graef van Vlaenderen, Heer van de ſtadt, en van 't Landtſchap Doornick behoort gedaen te worden. Soo help my Godt en al ſijn Heyligen.

De Beſtierders en Overſten van de ſtadt, met algemeene toeſtemming van't volck in de ſtadt, en in 't gebiedt van Doornick, deden plichtelijck d'eedt aen de Prins, in deſe woorden:

en van d'Overigheyt deſer ſtadt.

Wy, de Prevooſten, Beſworenen, Schepenen, Raden en Amptlieden, ſtedelingen en inwoonders van de ſtadt Doornick, beloven en ſweeren, ſoo wel in onſe naem, als voor en in de naem van de geheele gemeente van deſe ſtadt, aen de deurluchtighſte Prince, onſe toekomende Rechter, en Opperſte Heer, Philippus, Prince van Spanjen, van de beyde Sicilien, van Ieruſalem, &c. Aerts-hertogh van Ooſtenrijck, Hertogh van Bourgonje, &c. Graef van Habsburgh, Vlaenderen, &c. Heer van Doornick, en van 't gebiedt van Doornick, &c. hier tegenwoordigh, en aen ſijn nakomelingen, na 't overlijden van ſijn Keyſerlijcke Majeſteyt, onſe Opperſte Heer, en naturelijcke Prins, die Godt in lang leven en voorſpoet wil bewaren, dat wy aen hem goede en getrouwe onderſaten ſullen ſijn; dat wy ſijn ſchade en nadeel ſullen ſchuwen, wech doen en ſchutten, en ſijn voordeel bevoorderen; en dat wy ſullen bewaren, en helpen bewaren ſijn erfdeel, ſijn Heerlijckheyt, en de grenſen van 't lant van Doornick, en 't gebied daer af, naer onſe macht en vermogen; en dat wy alles ſullen doen, 't welck goede onderſaten aen hun Rechter, Opperſte Heer, en naturelijcke Prins gehouden ſijn te doen. Soo wil Godt en al ſijn Heyligen ons helpen.

ARMENTIERS.

Gelegenheyt.

ARMENTIERS, naeſt aen Arquingehem, en drie mijlen van Rijſſel, is alleenlijck van aerde wallen, en ſmalle graften beſloten. De vloet de Leye, daer ook bequaem om groote ſchepen te voeren, vloeit ſeer bequamelijk door deſe ſtadt. Ick heb van d'oorſprong niets, dat ſeker is, konnen vernemen. 't Gene dat van eenigen geſeght word, die 't gevoelen van 't gemeen volgen, namelijck van Meluſinaes wooning, en van dat de heerſchappy van haer aen de Lutſenburgers overgevoert is, luyd al te fabelachtigh. 't Is ſeker dat, lang te voren, eer de Lutſenburgers, over de Fiennis gebiedende, de beſitting en heerſchappy van deſe ſtadt aen ſich trocken, ſeker edel geſlacht, 't welck deſe plaets in 't beſit had, de naem van Armentiers gevoert heeft, en dat d'overſte daer af eertijts altijt over de huysgenoten van de Graef van Vlaenderen, onder de naem van Grootmeeſter, geboden heeft.

Naem.

Beſloten.

In 't jaer 1329 na Chriſtus geboorte werd deſe plaets met een kleyne wal en graft omringt, en met vier poorten afgeſloten, van de welcken noch heden eenige blijcken overigh ſijn. D'onverwinnelijckſte Keyſer Karel de vijfde gaf in 't jaer 1509 de ſtedelingen verlof van hun palen uyt te ſetten, en de wallen en graften van grooter omkring te maken. Dit werck was echter niet eer volmaeckt, dan in 't jaer 1580. Deſe ſtadt was eertijts met een kaſteel verſterckt, in de welcke ſeker man, door ſijn ſtam, en door d'oorlogh vermaert, het gebied had, onder de naem van Burgh-voocht, die, van twaelf Genoten geholpen, de gedingen vonniſte, 't misdrijf der beſchuldighden overwoogh, en de misdadigen ſtrafte. Men ſiet nu ter plaets, daer dit kaſteel geſtaen heeft, de poort, deur de welcke de Leye heenvloeyt. Voorts, Armentiers heeft veel fraje huyſen, en is rijck van volck. Sy ſijn niet ſeer met klooſters belaſt; want men vond daer geen ander voor de mannen, dan dat van de Capucijnen.

Kaſteel.

Klooſters.

Doch in 't jaer 1622, op 't eynde, begon men de grontveſt van 't huys der Ieſuiten te ſtichten. De Graeuwe ſuſters van de heylige Franciſcus hebben hier al overlang hun wooning gehad. Het gebou deſer Nonnen is heerlijck en gemackelijck, en heeft, door haer ſtrenge tucht, hooge achting verkregen.

Gaſthuyſen.

Stadthuys.

Neering.

Niet verre hier af is een gaſthuys; en men ſiet aen de Leye noch een ander. Het Stadthuys is een der ſchoonſte gebouwen, die men ſiet, en heeft een treffelijck uurwerck op haer ſpitſe toren. De wevery brengt den ſtedelingen groote winſt toe; en men kan niet ſeggen hoe groot een overvloet van ſtoffen, die ſy Stametten noemen, daer gemaeckt worden. De ſtoffen, uyt vierderleye verwen beſtaende, waren eertijdts in hooger achting, toen ſy in groote overvloet van Italien, oft van Conſtantinopolen quamen. De vloet de Leye, bequaem om de waren uyt en in te voeren, geeft den ſtedelingen goede gelegentheyt om rijck te worden; gelijk oock de groote menighte der handelaers. De burgers hebben twee jaermarckten, om allerhande waren te koop te ſtellen; d'eerſte hier af word op de negende dagh van Mey, en de leſte op d'achtiende van Iulius gehouden.

Iaermarckten.

Het heerlijck Gebroederſchap van 't heyligh kruys had eertijts het gebied over deſe plaets. Theobald van Lutſenburgh, Heer van Armentiers en Fienne, die, na dat ſijn gemalin geſtorven was, ſich uyt godsdienſtigheyt in 't kloofter van de Ciſtertienſche ordening begaf, is de ſtichter daer af, daer hy jarelijcks, tot oeffening van de Godsdienſt, een groote menighte van deurluchtige mannen in 't gewijd gebou vergaderde: want dit Gebroederſchap ſtont voornamelijck open voor de mannen, die van afkomſt oft waerdigheyt vermaert waren. De Vorſten, Biſſchoppen en Abten deden dieshalven ſich met groote begeerte en verlangen in dit Gebroederſchap inſchrijven, en verſchenen op een geſette dagh, om 't kruys te eeren, en vergaderden in groote menighte volgens 't voorſchrift der wetten. Drie van ſijne navolgers in deſe heerſchappy, ſijn ſoon, ſijn nae-neef, en de ſoon van deſe, alle Iacobus genoemt, hebben, d'een na d'ander, hem in ſijn godvruchtigheydt nagevolght. De weduw van de leſte, Helena van Croy genoemt, betoonde groote miltdadigheyt aen de kerck van deſe ſtadt, in de welck het lighaem van haer gemael ter aerde beſteed was: want ſy, om hem in de hooghſte graet te eeren, beſchonck hem met een koſtelijck gedenck-teeken, datſe by 't graf ſtelde, vercierde veel altaren, rechtte koſtelijcke en konſtelijcke tapijten voor hem op, en ontſtack voor hem veel waskaerſen, om grooter eerbiedigheyt van 't volck tot hem te verwecken.

Gebroederſchap.

Henricus Vicus, by de Henegouwers van edele ſtam geboren, en begaeft met groote kennis en wetenſchappen, ſoo van de Goddelijcke ſaken, als van de beyde Rechten, heeft tot geen kleyne verciering aen Armentiers geweeſt. Want hy hier een tijt lang geleeft, en in eenſaemheyt ſijn tijt tot boecken te ſchrijven beſteed hebbende, wierd van de doot wechgeruckt.

Geleerde lieden.

Franciſcus Moſchus ontſtack, door ſijn geleertheyt in vele dingen, en door ſijn groote kennis der talen, een heldere glans aen die van Armentiers, terwijl hy by hen het Paſtoorſchap bediende. Hy was ſeer vermaert om ſijn groote geleertheyt in de Rechten, en diepe kennis in de heylige Schrift. Hy had goedt verſtandt, om ſoo wel Grieckſche als Latijnſche verſſen te maken, ſprack met groote bewegelijckheyt op de preeckſtoel, en was aengenaem van ſeden. De verſcheyde wercken, die hy, ſoo in verſſen, als in ongebonde redenen uytgegeven heeft, ſijn noch heden in de handen der geleerde mannen. Ick acht dat men onder de gene, die uyt deſe ſtadt in 't leven ſijn gekomen, en aen hun

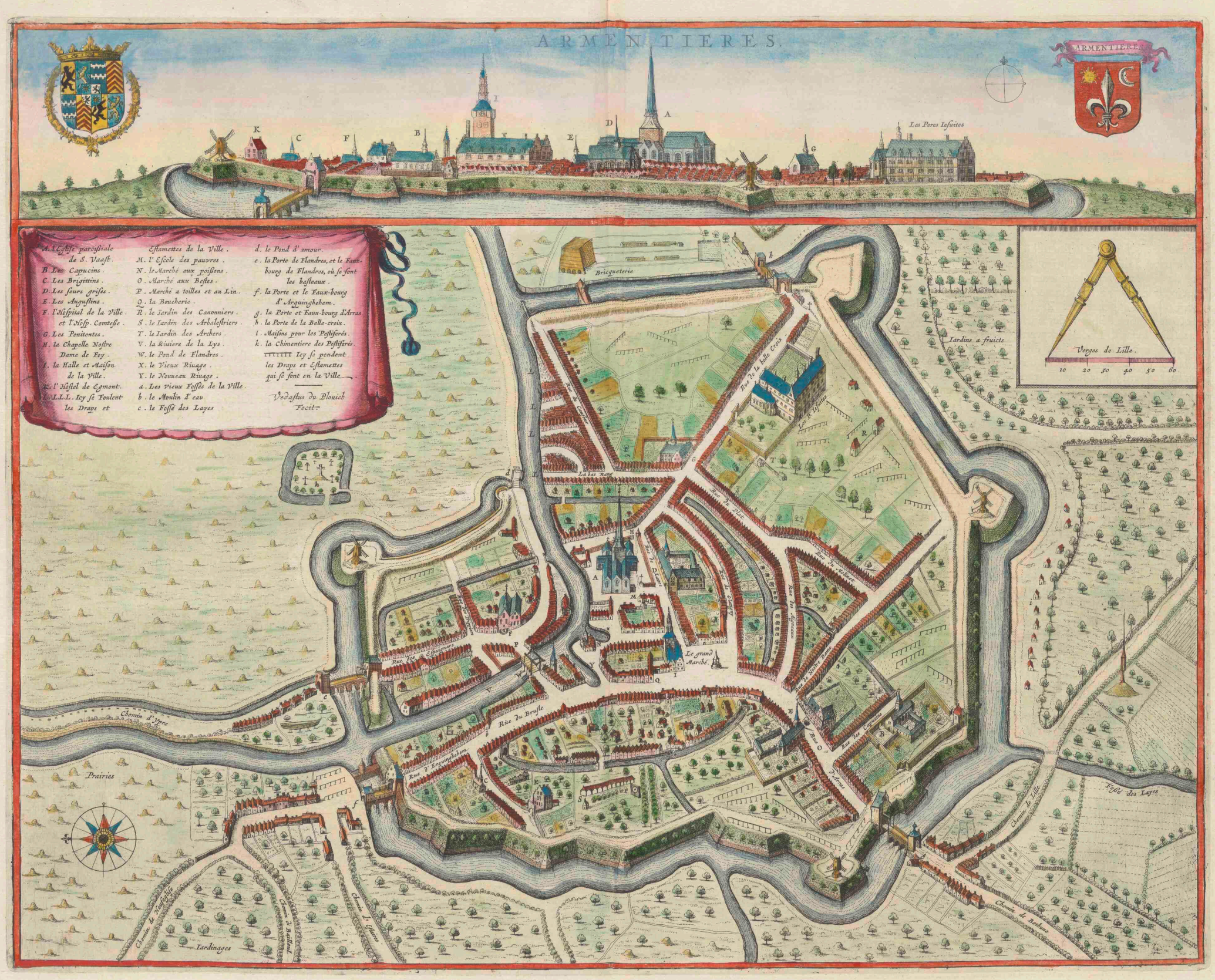
ARMENTIERES.
ARMENTIERES
Les Peres Iesuites
A. l'Eglise paroissiale de S. Vaast.
B. Les Capucins.
C. Les Brigittins.
D. Les seurs grises.
E. Les Augustins.
F. l'Hospital de la Ville. et l'Hosp. Comtesse.
G. Les Penitentes.
H. la Chapelle Nostre Dame de Foy.
I. la Halle et Maison de la Ville.
K. l'Hostel de Egmont.
L. L. L. L. Icy se Foulent les Draps et Estamettes de la Ville.
M. l'Escole des pauvres.
N. le Marché aux poissons.
O. Marché aux Bestes.
P. Marché a toilles et au Lin.
Q. la Boucherie.
R. le Iardin des Canonniers.
S. le Iardin des Arbalestriers.
T. le Iardin des Archers.
V. la Riuiere de la Lys.
W. le Pond de Flandres.
X. le Vieux Riuage.
Y. le Nouueau Riuage.
a. Les Vieux Fossés de la Ville.
b. le Moulin d'eau
c. le Fossé des Layes
d. le Pond d'amour.
e. la Porte de Flandres, et le Faux-bourg de Flandres, où se font les basteaux.
f. la Porte et le Faux-bourg d'Arguinghehem.
g. la Porte et Faux-bourg d'Arras.
h. la Porte de la Belle-croix.
i. Maisons pour les Pestiferés.
k. la Chimentiere des Pestiferés.
Icy se pendent les Draps et Estamettes qui se font en la Ville.
Vedastus du Plouich Fecit.
Bricqueterie
Iardins a fruicts
Verges de Lille.
10 20 30 40 50 60
Rue de la belle Croix
Le grand Marché.
Rue du Brusle
Chemin d'Ypre
Prairies
Iardinages
Fossé des Layes
Chemin de Lille
Chemin de Bethune

vaderlant door hun geboorte, en d'andere geweſten des weerelts door hun geleertheyt tot verciering geſtreckt hebben, oock deſe twee behoort te tellen: namelijck, *Philippus Montanus*, die de lauwerkrans van de Godtgeleertheyt verkregen, en voor die van Armentiers inkomſten, om te Douay te ſtudeeren, en ſich in de goede konſten t'oeffenen, voor eeuwigh ingeſtelt heeft; en d'ander *Chriſtophorus Montanus*, ſijn neef, die te Weenen in Ooſtenrijck Kanonick van S. Stephanus kerck heeft geweeſt, en van de Keyſer Ferdinand tot overſte ſijner aelmoeſſen, en tot Leermeeſter van ſijn ſoon Rudolf, noch jong ſijnde, geſtelt wierd.

Ellenden, door d oorlogh,

Deſe ſtadt is oock van de beſmettelijcke ſieckte des oorloghs, die ſoo dickwijls het grootſte deel der ſteden van Vlaenderen verdelght heeft, aengetaſt: want ſy heeft in verſcheyde tijden haer deel daer af gekregen. Zie hier dan de overlaſt, die ſy door de brant der oorlogen geleden heeft. Terwijl Lodewijck van Nevers, Graef van Vlaenderen, leefde, die in't jaer 1339 ſwarelijck met oorlogh door de Vlamingen gedruckt wierd, hielden die van Genua, in beſolding der Franſchen ſijnde, Armentiers voor de Graef beſet, en deden gedurige uytvallen op de Vlamingen. De Vlamingen, dit ſwarelijck verdragen konnende, en de Graef van Sarisbery, met die van Yperen, en die van het Vrye ſich op wegh begeven hebbende, om naer Doornick te trecken, werd ernſtelijck van hen gebeden, dat hy onderweegh die van Genua uyt Armentiers verdrijven ſou. De Graef van Sarisbery voldeê hun wenſch; en hoewel die van Genua, met d'inwoonders van Armentiers, in't begin ſich kloeckmoedelijck verweerden, ſoo wierd echter deſe ſtadt gewonnen, en de beſettelingen in de vlucht gedreven. De ſtadt, uytgeplondert ſijnde, wierd in brant geſteken. Toen Lodewijck van Male, Graef van Vlaenderen, en de Koning van Vranckrijck, Karel de ſeſte, tegen de weêrſpannige Vlamingen, in't jaer 1382, in d'oorlogh trocken, en de Franſchen het heel geweſt van de vloet de Leye uytplonderden, moeſt Armentiers oock veel ſchade, in dit algemeen ongeluck, lijden. Wijders, toen de Dolfijn van Vranckrijk al de laſt en woede van d'oorlogh in deſe geweſten gevoert had, ſond hy een groote menighte van Picardiers in Walſch-Vlaenderen, die Armentiers met groote moeyte veroverden, en, groote roof verkregen hebbende, de huyſen in brant ſtaecken. Eenigen willen ſeggen dat, in't jaer 1477, Lodewijck, Koning van Vranckrijck, tot Armentiers is getrocken, en dat hy, broot en boter tot ſich doen brengen hebbende, om ſich een weynigh t'ontnuchteren, in het deel van de ſtadt, dat ſy de Brugh van Vlaenderen noemen, beval dat men de huyſen in brant ſou ſteken; in voegen dat de geheele ſtadt in kolen geraeckte.

en door brant.

Maer ſy heeft door d'onvoorſichtigheyt van haer burgers geen minder ſchade geleden, dan door't openbaer gewelt der vyanden: want in't jaer 1420 wierden al de huyſen, die in die tijt met ſtroo bedeckt waren, door een brant, by ongeval ontſtaen, in kolen geſet. Wijders, in't jaer 1467 verbrande oock een groot deel der huyſen. Maer de jaren van 1518 en 1589 wierden ſeer bekent door de brant, in deſe plaets ontſtaen. Want toen wierden, door het vuer, by geval gereſen, niet alleenlijck al de huyſen verbrant, maer eenige huyſen, goddelijck bewaert, gevoelden oock eenige beſondere weldaden. Seker burger in die tijt, bemerckende dat ſijn huys menſchelijcker wijſe niet van de vlam beſchut kon werden, ontſtack een gewijde waskaers, en die brandende in huys latende, trock in der yl met ſijn gemalin naer S. Iacob in Galiſſe, met deſe vaſte inbeelding dat ſy, in hun weêrkeering, hun huys van't vuer ongeſchonden ſouden vinden, gelijck gebeurt is, ſoo men ſeght. Maer Nicolaus Forcivillius, op een andere tijdt ſiende dat de brant aen ſijn huys begon te komen, had dat naeuwelijcks ten dienſt en behoef der armen overgegeven, toen hy ſagh dat de brant, door goddelijcke macht, ſich elders heen wende. Maer alle vromen hebben geoordeelt dat deſe ſtadt geen minder ſchade en verlies geleden heeft, toen, in't jaer 1566, eenigh ſnoot geſpuys, van elders gekomen, en door raſerny met ſtocken en ſteenen gewapent, hier groote baldadigheyt aen de geeſtelijcke ſtaet deden.

Wonderen.

Armentiers is een weynigh min dan duyſent ſchreden van Houpplines, twee mijlen van Rijſſel, drie van Doornick, en aen de rechte ſijde van de Leye gelegen: heeft oock een oudt kaſteel, nevens vruchtbare weylanden, uyt oorſaeck van de riviere. Haer kaes word hoogh gepreſen. Vele geneeren ſich hier met de wevery.

ORCHIES.

HEt bekomt den kleynen wel, dat sy heul aen de Grooten soecken, en sich by hen vervoegen. De gene die 't vuur en de zon nadert, wordt van 't eerste verwarmt, en door de leste verlicht. Soodanig gaet het met de kleyne stadt Orchies, die soo veel te bekender is, om dat sy tusschen Rijssel en Douay leght, en gemeenelijck met haer genoemt, en door haer geselschap vermaert wordt. Sy heeft wallen en graften; en vermaerde weveryen van alderhande stoffen, gelijck sayen, en sijde floerschen, met een bysondere konst gemaekt; en andere ambachten, die groot gewin inbrengen. Sy heeft oock een jaermarckt, die in September gehouden wordt. Sy leght van Rijssel vijf, en van Douay drie mijlen, en is nu met een heerlijcke muur besloten. Sy heeft een eenige parochy-kerck, heerlijck gebout, en die veel menschen kan bevatten, en met behoorlijcke verçiering gesticht. Men vind hier geen Geestelijcken, dan de Kapucijnen. Wijders, de wooning, onlangs voor hen bereyd, de heerlijcke marckt, en het Stadt-huys dienen grootelijcks tot verçiering van dese stadt. Het kasteel, op een heuvel van aerde gelegen, is niet met muuren omringt, en heeft niets, dat aenmerckens-waerdig is, dan sijn oudheydt, en is alleenlijck in eenige achting om dat de Baljuw daer sijn plaets heeft, en om dat daer de recht-banck des Graefs van Vlaenderen is, van de welck de Baljuw Presidents is. Het Gast-huys, dat seer kleyn, en geheel woest en verlaten is, wierd door Johannes Bocgnæus gesticht. De voorsteden sijn in menichte der huysen met de stadt gelijck, oft overtreffen haer. Ter plaets, daer men naer Rijssel gaet, is een heerlijck en dienstigh kloosster voor de Franciscane dochters, die, naer hun kleeding, Graeuwe susters genoemt worden. By de poort, deur de welke men naer Douay en Marchienne gaet, siet men een kapelle, aen de heylige Moeder-maeght gewijt, die van de gene, die de koorts hebben, veel besocht word, om daer door hun gebeden bystant, tot wechneming van hun sieckte, te verkrijgen. Men siet daer oock aen de slincke sijde een huys voor de melaetschen, 't welck met rijcke inkomsten begiftight is. Aen de weg, langs de welck men naer Doornick gaet, een weynigh ter sijden af, aen de rechte sijde, staet een Sieck-huys, dat naer een meulen, niet verre van daer, Theon-molen genoemt is, gelijck men gelooft, om dat dese meulen eertijdts aen Theon toebehoort heeft. Dit Sieckhuys is groot, heerlijck, en met veel wooningen, water, hoven, en inkomsten verçiert. Een graft, van water overvloeyende, omringt het grootste deel daer af. Het ambacht van de wevery bloeyde eertijdts in dese stadt. Maer vermits de voor-rechten en handtvesten daer af aen anderen gegeven sijn, soo is dit ambacht daer verdwenen, al sedert het jaer cIↃ ccc XLIX; in voegen dat de stedelingen genootsaeckt waren andere stoffen te maken, en handvesten en vryheden daer af te versoecken, die aen dese stedelingen oock vergunt wierden, gelijck Karel, Koning van Vranckrijck, de seste van die naem, en van de welck de stadt dit gunst-bewijs ontfing, door sijn machtbrief verklaert. Eenige anderen verkregen oock vryheydt en voor-rechten van andere wolle stoffen, die sy sayen noemen, te maken, gelijck oock van andere wercken, van sijde en garen te samen, en andere gebloemde stoffen. Dit wierd aen hen gegeven door Keyser Karel de vijfde, in 't jaer cIↃ IↃ XXIX. Tegenwoordelijck worden daer meest soodanige stoffen, die sy trijpen noemen, gemaeckt. Naer dese stadt is tweemael des jaers, als de jaermarckten gehouden worden, een groote toevloeying van menschen, om hun koopmanschap te doen.

Iaermarckt.

Kerck.

Kasteel.

COMINES.

HEt is dickwijls met de landtsteden, gelijck met de lichamen, diens schoonheydt soo natuerlijck is, dat sy door de uytmuntenste verçieringen, die men vinden kan, eer ontçiert dan geçiert worden. Soodanigh is de gelegentheyt van de stadt Comines, die, hoewel van muuren ontbloot en berooft, niet min aengenaem om t'aenschouwen is. En schoon dit al een gebreck aen dese stadt was, soo schijnt het echter volkomentlijck vergoed te sijn door d'oprechting van een kasteel, dat in 't jaer cIↃ ccc LXXXV door haer Heer, Johannes genoemt, gesticht is, soo wel tot verçiering, als tot beschutting van de stad, die seer vermaert is door de toevloeying van de Leye, door 't kloosster der Kanonicken, naer de Moeder-maeght genoemt, door de wevery der wolle stoffen, en door 't maken van ko-

Kasteel.

ORCHIES.

LANNOY.

COMINES.

LA BASSEE.

ſtelijcke hoeden , gelijck oock door haer jaermarckt , die in October gehouden word. Sy heeft oock een treffelijcke Bibliotheck oft Boeckery , die door Georgius van Halewijn , een doorluchtigh Baljuw van Comines en Halewijn , en van Deſ. Eraſmus, en Lodewijck Vives gepreſen , opgerecht is. En gelijck 'er erffelijcke gebreken in de geſlachten ſijn,ſoo ſijn 'er oock oorſpronckelijcke deuchden , die d'ouders aen hun kinderen meêdeelen. Want ſijn ſonen , Franciſcus en Johannes , twee volle broeders , ſijn hem oock in de neyging tot de konſten en geleertheyt gevolght. Franciſcus was Heer van Swevegem , en Johannes Heer van Voxfria, die beyde ſeer loffelijck groote ampten bedient hebben. Franciſcus ſtorf in 't ampt van Schout te Kortrijck , en Johannes was een vermaert en geleert Burgermeeſter t'Yperen , en ſeer ervaren in de handel van de ſaken van Vlaenderen. Ick durf niet ſeggen , en noch veel min verſekeren of deſe ſtadt , (die in Duyts-Vlaenderen begrepen is , in het betalen der algemeene ſchattingen en tollen van Vlaenderen, die van de ſteden aen deſe ſijde van de Leye betaelt worden ,) die men in 't Latijn Comium noemt , de ſelve is , van de welck men Comium,Koning van Atrecht, en van't geweſt daer rontom , ſtichter maeckt , onder de macht en 't verlof van Iulius Cæſar. Maer dit is ſeker , en 't welck oock tot haer grootſte eer ſtreckt , dat ſy 't vaderlandt , en by moederlijcke erffenis de heerlijckheydt van Karel van Croy is , Prins van Chimay , niet min wonderlijck om de ſcherpſinnigheyt van ſijn vernuft, geleertheyt en welſprekentheyt, dan ſijn vader Philippus , Hartogh van Aerſchot , die door ſijn deurluchtig geſlacht tot hooge adel is verheven,door 't geval tot hooge macht is geſtegen, van ſijn natuur ſcherpſinnig is, door ſijn geleertheydt goet oordeel heeft bekomen , door ſijn hooge ouderdom in 't beleyt der grootſte ſaken is geraeckt, en door ſijn vriendelijckheydt yders gunſt heeft verkregen. Deſe ſtadt krijgt oock groote eer, om dat ſy binnen haer voortgebracht heeft de Ridder Philippus, van 't geſlacht van Comines , Heer van Argenton in Vranckrijck , en van het kaſteel Ruſchure , die een groo-

Doorluchtige mannen.

ter lof-reden vereyſcht , dan ick hem hier kan geven, ſonder de betamelijckheyt te buyten te gaen. Hy ſchreef in de Franſche tael de hiſtorie van ſijn tijdt , die van Sleydanus in 't Latijn vertaelt is , en van Iuſtus Lipſius hoogh gepreſen word.

Ick koom weêr tot het kaſteel , dat daet by gelegen , grootelijcks tot verçiering en verheerlijcking van de ſtadt ſtreckt , en dat voor geen ander wijckt , ſoo men op de gelegenheyt , ſchoonheyt en vaſtigheyt ſiet. Het leght aen d'ooſt-ſijde onder de ſtadt , op de rechte ſijde van de Leye , en in een vlacke en vermakelijcke plaets. 't Is van binnen vierkant , en ſchijnt van buyten van verſcheyde rontheydt , en byna een dubbelt kruys. 't Is oock naer de vier geweſten des weerelts , met vier groote en ronde torens , in een ſchoone ordening , beſet. De vier ſijden van deſe torens ſijn met kleynder torens , die daer onder ſchijnen te ſchuylen , en die oock ront ſijn , beſoomt. Daer binnen ſijn oock veel hoven , kamers , en ſalen , en oock een groote kerck. Het is oock ſoo wel verçiert , dat daer alles van koſtelijcke ſchilderyen flickert ; in voegen dat men, ſchoon de tapijten wechgenomen ſijn , de muuren noch met treffelijcke ſchilderyen beſet ſiet , die , door hun verſcheyde verwen , veel vermakelijcke fabelen en hiſtorien vertoonen. De muuren, van buyten gepleyſtert , ſijn ſeer ſterck , en naeuwelijcks te beſchadigen , ſchoon men met geſchut, vuur en ſtael daer op woed. De borſtweeringen der muuren ſijn rondom bedeckt , en beſchutten de ſchiltwachten ; in voegen dat men veylighlijck , en met groot gemack op d'aenkomende vyandt ſchieten kan. Dit kaſteel maeckte in de leſte beroerten van Nederlandt , de dreygingen en 't gewelt der vyanden , die het belegert hadden , vruchteloos , en ſteunde altijdt op ſijn eyge kracht , ſonder ſich voor iemant bloot te geven. Hier rondom leggen veel luſtige en groote hoven , en aengename beemden ; in voegen dat het ſchijnt dat deſe plaets by de ſomer een tweede Tempe is. Iohannes , Heer van Comines , ſtichtte dit kaſteel in 't jaer na Chriſtus geboorte CIↃ CCC LXXXIV.

L A N N O Y.

INdien d'eer van een lichaem in de kloeckheyt van 't hooft beſtaet , als de plaets ſijnde, in de welcke al de beſtiering der gevoelijcke machten volbracht wort, en door 't welck, by de menſchen , de ſchoonſte werckingen van de ziel bedacht worden ; ſoo hebben wy niets , om 't welck wy de ſtadt Lannoy meer konnen prijſen , dan om haer heerlijck kaſteel , dat , als 't hooft des lichaems van de ſtadt , de wooning en de bynaem van dit deurluchtigh geſlacht heeft geweeſt , dat alle de verçieringen van hoogheyd heeft genoten , die een Vorſt , onder een Koning ſijnde , genieten kan : want deſe ſtam is dick-

Kaſteel.

wijls

wijls uytgebloncken door de heerlijcke glans van 't gulde Vlies, door de vooghdy over 't Koningrijck van Napels, en door het Vorstendom van Sulmo, Ovidius geboorte-plaets. Dese stadt is al overlang met muuren en grafften gesloten, en by huwelijck in handen van het geslacht van Nassou gekomen. Sy leght twee mijlen van Rijssel, en drie van Doornick. Sy, byna vierkant van gestalte sijnde, is met een muur en graft omringt, en leght in een vlacke plaets. Sy is niet seer groot van omkring. Men siet daer geen treffelijcke huysen, en d'inwoonders sijn geen rijcke lieden. Hier worden echter in groote overvloet verscheyde soorten van trijpen geweven. De stedelingen maken oock eenige stoffen, byna als die van sijde, die somtijts effen en glat, en somtijdts met verscheyde bloemen onderscheyden sijn: maer sy hebben geen glans, en sijn niet soo dier als de gene, die van sijde gemaeckt sijn, dewijl daer toe niets anders, dan garen en wolle gebruyckt word. Sy hebben oock twee vrye jaermarckten, in de welcken alle waren te koop gebracht worden. De stadt heeft een kleyn klooster van kruys-dragers. Sy ontfangt dieshalven haer voornaemste verçiering van 't kasteel, en door de treffelijcke daden en dapperheydt van soo veel Helden, aen de welcken sy haer naem meê-gedeelt heeft. Dit kasteel is byna midden in dese stadt, en binnen de muuren, aen de zuydsijde, begrepen. Wat de gestalte en sterckte daer af aengaet, 't is treffelijck, op een bequame plaets gelegen, omtrent vierkant, en heeft vier torens, die op de hoecken staen. De muuren sijn dick en sterck. De kamers en salen sijn daer in groote overvloet, en seer verscheyden. De graft, daer rondom streckende, is groot, en overvloedig van water. Daer is oock een neêr-hof, ter plaets, daer de toegang naer de stadt open is. Het is oock met veel gebouwen verçiert, en voornamelijck met een kapelle, daer eertijts vijf oft ses Priesters dagelijcks de goddelijcke dienst volbrachten; kort, het is met veel water omringt, en dieshalven een veilige en aengename woonplaets voor d'edele lieden. Jan van Lannoy, die, een Ridder van 't gulde Vlies sijnde, Stadthouder over Walsch-Vlaenderen heeft geweest, en in't jaer M CCCC XCII gestorven is, omringde de stadt met een muur, en met grafften, en boude de kerk en 't kasteel, gelijk sijn grafschrift, in Fransche tael gemaeckt, aenwijst.

Iaermarcktten. Klooster.

't Is ongelooffelijk hoe veel mannen, die door hun dapperheyt, voorsichtige heerschappy, en veel andere deughden vermaert geweest hebben, dit geslacht, dat de naem van Lanoy voert, voortgebracht heeft: ja men kan byna geen ander stam te voorschijn brengen, die op een grooter getal van Vlies-Helden roemen kan.

Dese stadt ging sedert over van 't geslacht van Lannoy aen dat van Egmont, door 't huwelijck van Franciſca van Lannoy, na-nicht van Willebertus van Lannoy, Heer van Willerval, en Tronchin, dochter van Hugo van Lannoy, Heer van Roulencourt en Lannoy, die aen Maximilianus van Egmont, Graef van Buren, ten huwelijck besteed wierdt. Dese plaets geraeckte sedert uyt het geslacht van Egmont aen dat van Nassou, toen Anna van Egmont, van de voorgenoemde Maximilianus en Franciſca voortgebracht, by huwelijck in handen van Willem van Nassou, Prins van Oranje, quam. Maer toen onlangs Philippus van Nassou, van Willem en Anna voortgebracht, aen de welck al de moederlijcke erffenissen, met het Prinsdom van Oranje, en veel van sijns vaders heerschappyen toebehoorden, sonder kinderen gestorven was, quam dese heerschappy aen de Graef van Middelburgh, een stadt in Vlaenderen.

Franciſcus Raphelengius, te Lannoy geboren, leerde te Parijs de Griekſche en Latijnſche tael, en hy, noch seer jong sijnde, leerde die aen anderen te Cantelburg in Engelandt, en, in 't jaer CIↃ IↃ LXV, t'Antwerpen Margareta, de dochter van Christophorus Plantijn getrout hebbende, wierdt meê deel-genoot van sijn Druckery. Hy was een man, in de Hebreeuſche, Chaldeeuſche, Arabiſche, Grieckſche en Latijnſche dingen seer ervaren, rijp van oordeel, schrander van vernuft, wiens geleertheyt en welsprekentheyt hem ten oogen uytblonk. Hy verkreegh, met Benedictus Arias Montanus, Guido Fabricilis, en Andreas Masius, een deurluchtige en onsterffelijcke lof, door het drucken van de Koninglijcke Bybel op sijns schoon-vaders Druckery. De doot, die dese man gespaert sou hebben, soo sy maer een weynigh kennis van de wetenschappen hadt gehad, ruckte hem van 't aerdtrijck, en voerde hem op ten hemel in 't jaer CIↃ IↃ XCVII, terwijl hy te Leyden Professor van de Hebreeuſche Tael was.

B A S S E E.

DE stadt Bassée leght aen de grensen van Artoys, en is met wallen en grafften omringt. Sy is om haer outheydt en wolle-wevery in hooge achting, en behoort aen de Graef van Harle, van 't geslacht van *Vlaenderen*. Stavele. Sy leght vier mijlen van de stadt Rijssel, en drie van Stegers. Vele dragen roem op haer hooge ouderdom. Sommige seggen, dat sy in de tijdt van Plinius Secundus, die de historie der natuerlijcke dingen

heeft geſchreven, geweeſt heeft, en dat de Baſſen, in Secunda Belgica verhaelt, haer bewoont hebben. Ick ſal tegenwoordigh niet navorſſchen, of ſy in ſoo hoog een ouderdom van deſe ſtadt de waerheydt geſeght hebben. Maer dit is ſeker, dat ſy oudt, ja ſeer oudt is. Men kan oock met recht twijffelen of dit uyt Plinius verſtaen kan worden: want indien men Plinius hiſtorie op deſe plaets wel onderſoeckt, ſoo ſal men bevinden dat hy niet de Baſſen, maer de Haſſen, en ſomtijdts de Vaſſen onder de Belgen telt. In tegendeel, 't werck van de ſelve Schrijver, te Venetien gedruckt, ſeght Baſſen; en dieshalven ſeght Meyer: *Ick acht dat Baſſeja van de Baſſen, door Plinius in dit gevveſt geplaetſt, gebleven is. Daer is niet aen gelegen, dat men in veel boecken en affchriften Vaſſen geſchreven vindt.* Abrahamus Ortelius ſchijnt met deſe uytlegging over een te ſtemmen. Maer men vind echter in Ptolemeus op deſe plaets geen gewach van Baſſen, Vaſſen, oft Haſſen. Ick acht dieshalven, dat men van deſe ſaeck niets dat ſeker is ſtellen kan. Voorts, deſe ſtadt Baſſée is met graften, die overvloet van water hebben, en met aerde wallen beſloten. Sy vertoont echter noch een deel van de muur, met de welcke ſy eertijdts verſterckt was, eer men, in de tijdt van Keyſer Karel de vijfde, oft eygentlijcker in die van Maximilianus, Roomſch Koning, aen de ſtedelingen beval dat ſy die neêrwerpen ſouden. Deſe ſtadt heeft in ſich niet, dat aenmerckens-waerdigh is, dan het kloſter der Franciſcane Nonnen, dat tamelijck heerlijck is; en 't Gaſthuys, daer aen gevoeght, en oock de Kerck, die van uytmuntende hooghte is. Al de ſtedelingen geneeren ſich met het wercken van laken en lijnwaet. Men maeckte hier eertijts groote overvloet van grof laken, om rijckdom te vergaderen; en dit ambacht had ſijn eygen Overigheydt, die naerſtelijck beſagh of 'er oock bedroch in deſe waren gepleeght was, en die, haer goet gekeurt hebbende, 't wapen van de ſtadt daer op ſette. Baſſée heeft jarelijcks een jaermarckt van drie dagen, die op S. Lucas avondt, op 't geluy van de klock, begint. Sy heeft oock in ieder weeck een geſette dagh tot de vrye verkooping en inkooping van alderhande waren. Johannes, Kaſteleyn van Rijſſel, groef dieshalven, met groote moeyte, een graft, tot aen het treffelijck dorp van Deulle, in de Proosdye der Berclauſers van Benedictus Ordening; op dat de waren te beter af en aengevoert ſouden worden, tot groot gerijf der ſtedelingen.

Kloſter.

Gaſthuys.

Kerck.

Iaermarckt.

STEDEN
VAN
ARTOIS.

ARTOIS.

AVEN

STEDEN

ARTESIA, COMITATVS. ARTOIS.

Milliaria Germanica. 1 2

Milliaria Gallica. 1 2 3

Amsterdami
Apud Guiljelmū Blaeuv.

Septentrio

Meridies

Occidens

Orions

MARE BRITANNICVM.

NORMANNIA

DIÆ PARS

PICARDIÆ PARS

HANNONIÆ PARS

CAMBRESIS

Boulogne

Calais

Terre d'Oye

COMTE DE GUINES

Ham

Guines

Ardres

Liques

Berghen

Borborch

Gravelinge

Poperinghe

Iperen

Caßel

Belle

Meenene

Armentiers

Merghem

Arien

Pais de la loeve

Lisers

Bethune

Lens

Douay

Arleux

Hourdain

Cambray

Bapames

Vauchelle

Chastelet

Arras

Auxy

Crotoy

Pont Asselane

Monstreul

Abbeville

Pont de Remy

Blangy

Amiens

Encre

La Cauchie

Dourlens

Ferres

Lille

Orchyes

S. Amand

Valenchienes

Conde

Wallincourt

Chasteau en Cambresis

Bois de S. Amand

Le Quesnoy

Verchyn

Bouchain

Marchiennes

Pecquencourt

Douay

Meenene

Lys flu.

Deule flu.

Somme flu.

Authie flu.

Canche flu.

Escaut flu.

Sambre flu.

Scarpe flu.

Aa flu.

Le Blieffe

Le Fort de Blanc

Le Fort de Mardick

Le Fort de la Chaffelure

Le Portel

La Tour d'Ordre

Forte Bonlogne

Le Fort de Mardick

Le Blieffe

ATRECHT.

Gelegenheydt. DE Stadt Atrecht legt niet verder dan een pijlworp van de riviere de Scarpe, die wy hier voor beſchreven hebben. Sy is gelegen van Douay ſes kleyne mijlen, van Dourlens acht, van Kamerijck negen, en van Amiens veertien. Deſe ſtadt, die groot in 't begrijp is, wort in twee deelen gedeelt, van de welcken 't een *la Cité*, en 't ander *la Ville* genoemt, en in 't midden met een muur afgeſcheyden wordt. Doch deſe muur is ſedert, met rijpe berading, en tot grooter verſekering van de beyde deelen, neêrgeworpen, ſonder evenwel eenige verwiſſeling in de jurisdictie oft in de recht-pleging te maken. *La Cité* is niet ſeer groot en ruym, maer ſchoon en luſtigh, en met veel krijghs-wercken verſien. Men ſiet daer de heerlijcke Cathedrale Kerck, aen de heylige Maeght gewijd, daer een treffelijcke Bibliotheeck van Godts-geleerde boecken, met de hant geſchreven, te vinden is. D'eerſte Prelaet van deſe Kerck was de heylige Vedaſtus, door de heylige Remigius, Aerts-Biſſchop van Reyms, in 't jaer Ɔ XXXI, ingeſtelt; maer het Biſchdom van Atrecht is ſedert met dat van Kamerijck vereenight, en deſe twee Biſdommen tot een gemaeckt: in voegen dat deſe Stadt deſe uytſteeckende waerdigheydt een wijl tijdts heeft moeten derven. Maer dewijl ſedert de Kamerijckers ſich onder de heerſchappy van Keyſer Henrick de vierde, die een afvallige van de Roomſche Kerck was, begeven hadden, ſoo herſtelde Urbanus de tweede, om dit miſdrijf ten deel te ſtraffen, de Stadt Atrecht weêr in haer voorgaende waerdigheydt, en gaf, omtrent het jaer cIↃ XCV, aen haer tot Biſſchop Lambertus, Aerts-diaken van Tervenne. Sy heeft onlangs tot Biſſchop gehadt Antonius Perenot, ſedert Cardinael van Granvelle, een man van de hooghſte waerdigheydt by Keyſer Karel de vijfde, en ſedert in geen minder achting by koning Philippus, voor ſoo veel de Nederlandtſche ſaken aengingen, en om ſijn deughden, en andere wonderlijcke eygenſchappen over de geheele werelt vermaert. Deſe, het Biſchdom af-ſeggende, maeckte plaets voor Franciſcus Richardot van Borgonje, een geleert en eerwaerdigh Biſſchop, die deſe waerdigheyt met groote lof bedient heeft: welcks neef, Johannes Richardot, Heer van Barlun, Raedt van Staet, en geheyme Raedt by de Koning; een man van wonderlijcke geleertheydt en voorſichtigheydt, ongemeene ervarentheydt, en van groote ſcherpſinnigheydt in 't uytvoeren der burgerlijcke ſaken. Toen Richardot geſtorven was, is Willem Moulartius, om ſijn wonderlijcke deugden, en groote oprechtigheydt tot deſe trap geklommen. Hy is niet alleenlijck Biſſchop, maer oock geeſtelijck en wereltlijck Heer van de ſtadt, aen de welcke hy niet min rechten en wetten, dan Overigheden, toeſchickt. Hy kent nochtans boven hem de Graef van Artoys, van de welck hy verkoſen, en van de Paus beveſtight wort. Dit Biſdom heeft jarelijcks tot inkomſt vier, vijf oft ſes duyſent kroonen, naer 't overvloedigh oft ſchaers gewas van 't graen. In deſe voorgenoemde Kerck van onſe Lieve-Vrouw wort met groote eerbewijſing, in een wonderlijcke ſchat van geſteenten bewonden, en als in een heerlijcke kas beſloten, ſeker ſlach van Manna, dat de gedaente van wolle heeft, 't welck, gelijck de heylige Hieronymus in ſijn brieven verhaelt, by ſijn tijdt in dit geweſt geregent is. Dit Manna wort met groote pracht en ſtatigheyt in 't openbaer aen 't volck vertoont, inſonderheyt als na een lange drooghte de dorſtige ackers regen en laeffenis vereyſſchen. In de Stadt Atrecht, in een kerck, tot deſen eynde op de kleyne marckt geſticht, wort, gelijck ſeker heyligh Palladium, Godts-dienſtelijck bewaert ſeker kaers, die, gelijck men vertelt, eertijds wonderlijck van de hemel gevallen is. Maer laet ons nu tot *la Ville*, dat is, tot het ander deel van Atrecht keeren, daer wy eerſt een beſondere groote en ruyme ſtadt ſullen vinden, die ſoo van gelegenheyt, als door menſchen handen, te weten van muuren, bolwercken, breede en diepe grachten, hoewel ſy geen water hebben, ſoo verſien en ſterck is, dat men gelooft dat ſy niet, dan door een lang belegh, gebroken en overweldight konnen worden. Sy heeft breede ſtraten, en een ruyme en ſchoone marckt. Sy beſluyt oock in ſich deſe groote en rijcke Abdy van de heylige Vedaſtus, die, indien ick my niet bedriege, in geheel Nederlandt geen rijcker boven ſich kent: want haer jarelijckſche inkomſt beloopt omtrent twintigh duyſent kroonen. De deurluchtige Heer, Rogier van Montmorancy, broeder van de Graef van Hoorn, heeft Prelaet van deſe rijcke Abdy geweeſt; in welcks plaets ſedert geſtelt wiert Johannes Saracenus, burger van Atrecht, een eerwaerdigh en deurluchtigh Prelaet, om ſijn wonderlijcke eygenſchappen in hooge achting. De Stadt Atrecht heeft noch verſcheyde andere heerlijcke kercken en kapellen,

Cité. *Ville.* *Hooft-kerck.* *Prelaten.* *Artoys.* *Geeſtelijk en wereltlijck Biſdom.* *Manna.* *Kaers.* *La Ville.* *Abdy van S. Vedaſtus.* *Gebouwen.*

ATREBATVM,
Gallis ARRAS,
Belgis ATRECHT *dicta.*

Numerorum Explicatio.

A. *La ville d'Arras.*
B. *La Cité.*
C. *Port de la Cité*
1. *Le Beffroy.*
2. *l'Abb. S. Vast.*
3. *Sirie.*
4. *S. Croix.*
5. *S. Ieuz.*
6. *Les Carmes.*
7. *l'Eglise S. Maurice.*
8. *l'Eglise S. Oubert.*
9. *les Cordeliers.*
10. *l'Eglise de N. Dame.*
11. *l'Eglise de S. Nicaise.*
12. *S. Clare.*
13. *le grand marché.*
14. *le petit marché.*
15. *Marché aux poissons.*
16. *l'hospital de Chariot.*

Porte de Bonville

len, en heel gemackelijcke huyſen voor de burgers, die ſeer diepe gevloerde kelders hebben, die, gelijck ſy ſeggen, met voordacht ſoo diep, breet en ruym in d'aerde ſijn gedolven, op dat ſy, als de noot in tijd van oorlog ſulcks vereyſcht, met hun geheel geſin daer in ſouden woonen, en, van 't geſchut der vyanden vry ſijnde, liever kloeckmoedelijck alle uytterſten verdragen, dan ſich over te geven.

Vermaerde mannen.

In deſe Stadt was geboren de ſtrijdtbaerſte en dapperſte Comius, van de welck Cæſar, in ſijn Commentarien, ſoo hoogh roemt; oock de groote Franciſcus Balduinus, uytmuntend Rechts-geleerde, en ſchrijver van veel boecken in de beyde Rechten. Onder de deurluchtige mannen van Atrecht worden getelt Chriſtophorus van Aſſonville, Heer van Altoville, Raetsheer van Staet, en geheyme Raedt, een uytmuntend geleert man, en door de lange oeffening ſeer ervaren in alle dingen; jae ſoodanigh, dat hy, in deſe beroerten en inlantſche oorlogen, dickwijls groote dienſt aen ſijn Koning heeft gedaen, en volſtandelijck by hem is gebleven, gelijck uyt verſcheyde Hiſtorien blijckt: Nicolaes Bornius, een man van groote geleertheydt, en niet alleenlijck een uytmuntend Redenaer en Poëet, maer oock een treffelijck en ſtatigh Hiſtory-ſchrijver: Carolus Cluſius, een man, in de beyde talen geleert, en uytſteeckent in de kennis der planten en kruyden, die 't reyſen by ſijn geleertheyd had gevoegt, en verſcheyde geweſten des werelts beſien, daer hy niet alleenlijck de dingen, maer oock d'aert en hoedanigheydt des hemels, en des landts, in 't welck ſy voortkomen, onderſocht, en ſedert volmaecktelijck daer af geſchreven heeft; gelijck ſulcks ſijn treffelijcke geſchriften, alreê aen den dagh gekomen, getuygen: en eyndelijck Franciſcus Monceus, Heer van Floreval, een ſeer geleert man, en door ſijn ſchriften vermaert. In deſe Stadt heeft de Provinciale oft Landtſchappelijcke Raet van Artoys haer ſetel, van welcks vonniſſen men ſich op de Raet van Mechelen beroepen magh. Atrecht is rijck van burgers en inwoonders, en voornamelijck van kooplieden, en ambachts-lieden, die verſcheyde hantwerken doen. Men maekt hier groote overvloet van ſayen, die byna deur geheel Europa bekent ſijn, en verhandelt worden. Atrecht was, in de tijdt van Julius Cæſar, de hooft-ſtadt van een groote ſtreeck landts: Jae oock in de tijdt van Keyſer Karel de Kale, en koning van Vranckrijck, en in eenige volgende eeuwen heeft geheel Vlaenderen haer voor de hooftſtadt gekent. Maer toen ſedert Artoys van Vlaenderen afgeſcheurt, en tot een beſonder Graefſchap geſtelt wiert, is ſy alleenlijck de hooftſtad van 't nieuwe Graefſchap gebleven; welcke tijtel ſy noch heden behoud, en veel leengoederen onder ſich heeft. Deſe ſtadt wiert op de 14 Junius, in 't jaer cIↃ IↃ c XL, van de Franſchen belegert, en op de 10 Auguſtus van 't ſelve jaer tot overgeving gedwongen, ſchoon Ferdinandus, Cardinael Infant, broeder van de Koning van Spanje, haer pooghde t'ontſetten.

Inwoonders.

Van de Franſchen gewonnen.

't BELEGH VAN
ATRECHT,

In 't jaer cIↃ IↃ c XL.

DE Koningh van Vranckrijck, in 't voorgaende jaer Hesdin geluckelijck gewonnen hebbende, deê Atrecht op de dertiende van Iunius, in 't jaer nae Christus geboorte cIↃ IↃc XL, aentasten; tot welck voornemen hy een leger van vijf-en-twintigh duysendt voet-knechten, en van acht duysent ruyters vergadert, en daer over Chastillon en Milleray tot Veldoversten gestelt had. Sy, voor de stadt gekomen, begonnen op de selve dach de wallen van buyten om 't leger op te maken, en brachten daer door te weegh, dat de Graef van Isenbrugh, Gouverneur sijnde, en naer sijn stadt toeschietende, daer niet in kon komen. Want hy hadt Bethune, Arien, en Bapaume besichtight, en met krijghsvolck versterckt, om dat oogenschijnelijck een van dese steden eer met beleg gedreight wierden. D'opperste macht en gebiedt quam dieshalven aen Eugenius Buel, een Yrsche Colonel, die, sijn macht gebruyckende, de begonnen wercken der Franschen pooghde te breken, en daer door sijn oude dapperheydt, en sijn ervarentheyt in de krijgskonst betoonde. Hy sond, op de 25 van Junius, drie hondert van de kloeckste ruyters van de besetting uyt, aen de welcken hy beval de twee regimenten, die by 't quartier van d'overste Rantsou de wacht hadden, aen te tasten. Sy souden dese regimenten geheel op de vlucht gedreven hebben, soo Chastillon en de Chaune, Ritmeesters, niet met een verstercking van een treffelijcke bende ruyters tot hun bystant gekomen waren. De belegerde dan, in de vlucht gedreven, vloden spoedigh weêr naer de stadt, en lieten veel van de hunnen achter. De plaets was van soo groot belang, dat men, om bystant te doen, niets onversocht liet. Lamboy, sijn benden tot op twee mijlen na aen de Franschen gevoert hebbende, beproefde dit op de 24 van Junius; want twee duysent voet-knechten, en ses-tien benden deden een heftige storm op 't leger, en wierden echter afgeslagen, met verlies van vijf hondert mannen van de sijnen, daer in tegendeel de Franschen niet meer dan 146 verloren, onder de welcken de Marckgraef van Breauté een was. De Cardinael Infant, dit verstaende, vergaderde in der haest een groote macht in Vlaenderen, en, sich met Philippus de Sylva, en Andreas Cantelmo, Spaensche krijghs-oversten, vervoegende, quam met een leger van dertig duysent mannen in 't velt, over 't welck hy self het beleyt had. Sijn eerste poging was den vyanden de wegh tot toevoer af te snijden. Maer de Franschen, met hun begonnen werck besich, begaven sich echter, op de vierde van Julius, tot de vervordering der aprochen oft nadernissen, niet tegenstaende d'uytval der belegerde, die door de Baron Vigean, Colonel van 't Navarrische regiment, kloeckmoedelijck te rug gedreven wierden. Op de VI van Julius pooghde Lamboy weêr de stadt t'ontsetten, indien dit voor een poging en aenval geacht mach worden, dat hy met 2000 voetknechten en 800 ruiters voor de wallen quam, en een kleine schermutsing gedaen hebbende, weêr te rug trock, om dat hy de wal al te sterk ten storm achte. En seker, de graften waren 12 voeten breet, en 10 voeten diep, schoon de geheele omkring van 't leger ten minsten vijf mijlen groot was. D'aerde, uyt de graft gedolven, was tot een beschanssing, die tamelijck hoogh en breet was, opgeworpen, en men had reduyten en vertreck-plaetsen overal, daer 't nootsaeckelijck was, gemaeckt, die met graften van 18 voeten breet, en twaelf voeten diep versterckt waren. De Cardinael Infant, siende dat het leger dus onverwinnelijck was, wist geen andere raet, dan door 't afsnijden van de lijftocht het leger te doen opbreken. Hy brack dieshalven met sijn leger op, en legerde sich tusschen Atrecht, en de stadt Dourlans. Hy deelde sijn leger in drie deelen, van de welcken 't eerste deel de toevoer sou aentasten, het tweede de voorkomende vyanden aenvallen, en het derde deel alle vlijt doen, om bystant in de stadt te krijgen. Hy trock van daer met sijn benden naer het stedeken Avesnes; en ontbood, om hen in een lichaem te vergaderen, eerstelijck Hertogh Karel, de Graven van Beck, Fuesendagne en Bucquoy. Een convoy van 200 karren, dat van de Franschen afgesonden was, geraeckte in handen der vyanden; 't welck groote dierte van lijftocht in 't leger

Twee Veltoversten.

Stadtsvoocht van Atrecht.

Vytval.

Lamboy pooght de stad t'ontsetten.

De Cardinael vergadert een groot leger.

Nadernissen.

Ontset beproeft.

Omschanssing.

De Cardinael legert sich by Dourlans.

Convoy onderschept.

PLAN ET SIEGE D'ARRAS.

La Puissante et superbe
VILLE D' ARRAS,
ajoutée aux Trofées
DE LOVYS XIII ROY TRES-CHRÉTIEN,
Par les armes de sa Majesté
Heureusement et Glorieusement
Conduites et Commandées
Par Messigneurs les Maréchaux
DE CHAVNES, DE CHASTILLON,
ET DE LA MILLERAYE;
a ces Illustres Generaux et a la
Memoire des siecles,
IAN BLAEV
Consacre la Presente Description.

1 . Porte d'Amiens
2 . Porte de Baudimont
3 . Porte de la Cité
4 . Porte de Mioten
5 . Porte S^t. Nicolas
6 . Porte de Rouville
7 . Approche de M^r. le G. Maistre
8 . Approche de Messrs. les Gtaux de Chaune et Chastillon
9 . Fauxbourg de S^t. Nicolas
10 . Abbaye de Blangy
11 . Village de Blangy
12 . Fort demeuré imparfuict
13 . Courtebois
14 . Village d'Auloy
15 . Fort de Ramsau
16 . Fort de Praslin
17 . Redoute de Vervins
18 . Red. de Verlot
19 . Fort de Bourdonné
20 . Redoute de Longue val
21 . Red. des Suisses
22 . Le Fort du Vidame
23 . Redout. de Drouet
24 . Quart. de Monsr. l'Evesq. d'Auxer
25 . Q. de Monsr. le Marq. de Praslin
26 . Fort de Grancé
27 . Redout. de Plessis
28 . Red. de Gardes

La Ville D'Arras.
La Cité
Lignes et Fort d'Auxerre
Quart. de Messrs de Chaune et Chastillon
Artillerie
Chemin du Convoy
Marais
Scarpe R.
Quartier de Monsr le Grand Maistre
Quartier de Roqueleure
Premier Quart. des Estrangers
Quartier de Ramsau
Scarpe R.

der Franſchen veroorſaeckte. De Koning, een nieuwe toevoer gereet makende, vergaderde een leger van 12000 voetknechten, dat hy by Corbie hadt, om tot geleyde te verſtrecken. Maer hier quam noch een krijgsliſt by, die niet verſwegen moet worden. Men ſond drie hondert karren, met lege vaten geladen, die van de Spanjaerden, met hun voornaemſte benden, drie mijlen van Corbie, aengetaſt wierden. De wagenaers, de vyanden ſiende, weecken te rug, en keerden weder naer de ſtadt, daer ſy ſonder ſchade byquamen, vermits het Koninckliick leger tot hun ontſet hen te gemoet trock. Maer de ware toevoer, in 600 karren beſtaende, onder 't beleyt van S. Preuil een andere wegh ingeſlagen, wierdt ondertuſſchen drie mijlen van de ſtadt aen Milleray gelevert. Toen dit gedaen was, had men noch dit te doen, namelijck dit leger van Corbie, over 't welck Hailler 't gebied had, by 't leger dat voor de ſtadt lagh te voegen, op dat dit daer door nieuwe krachten ſcheppen ſouw. Milleray trock dan uyt ſijn leger, om Hailler t'ontfangen. De vyanden, wetende dat een deel van het heir uyt het leger getrocken was, waenden toen beter gelegentheydt, om dat te beſtormen, te hebben. Sy beſtormden dieshalven de beſchanſſing, overrompelden met gewelt de ſchans van Rantſou; en men begon een heftigh gevecht, in 't welck Chaſtillon twee paerden onder hem verloor. Maer Milleray keerde ſpoedighlijck weêrom, en met hem de Hertogen van Anguien, Nemours, Mercure, Beaufort, en Cinqmars koninckliicke Schilt-knecht, door de welcken de Spaenſchen weêr afgedreven wierden, met verlies van 200 dooden, en 300 gevangenen; hoewel dat 'er van de Franſchen naeuwelijcks 300 gebleven waren. Op de 28 van Julius wierd in de aprochen van Chaune en Chaſtillon een Mijne aengeſteken, door de welcke men een halve maen deê ſpringen en veroverde. In de ſelve tijt wierd in de aprochen van Milleray een Mijn onder een halve maen aengeſteken, die ſoo groote vrucht deê, dat men twee regimenten in deſe halve maen plaetſte, daer de vyanden geen groote tegenſtant op deden. De belegerden, ſiende datmen op deſe halve maen een derde batery voor 't geſchut maeckte, om van daer de gordynen te beſchieten, om te veilighlijcker de galderyen over de gracht te brengen, beſloten alle pogingen te doen, om dit werck te verſtooren. Sy deden dieshalven, op de 30 van Julius, een uytval op de Switſers, en op 't regiment van Grancé, die toen in deſe halve maen de wacht hadde. Sy dreven hen in 't eerſt achterwaerts, en doodden 40 van hen. Maer de Franſchen, weêr moed en krachten ſcheppende, maeckten dat d'uytvallers niet lang op deſe winſt roemden. Want 't gevecht wierd hervat, voornamelijck van de gewilligen; en d'overſte van deſe uytval, wierd van Delmonte, met een hellebaert, die hy hem uyt ſijn handen gewrongen hadt, gedoodt; 't welck ſijn krijgslieden ſoo verſchrickte, dat ſy de rug keerden, en, van de Franſchen vervolght, niet alle weêr in de ſtadt quamen. Weynigh dagen hier na geraeckte de galdery over de gracht; en men ſtack een Mijn aen onder het bolwerck, dat ſoodanigh omgeworpen wierd, dat 'er met eenen een ſtuck geſchuts in de graft wierdt geworpen; en de beleggers beſetten deſe plaets met nieuwe wacht. De belegerden dan, ſiende dat alles tot de ſtorm bereyt was, en dat hun ondergang onſchuwelijck was, verſochten in geſpreck te komen, om van overgeving te handelen. Dit wierd toegeſtaen; en men maeckte beſtant tot aen de volgende dagh. De Cardinael Infant, dit verſtaen hebbende, ſtelde ſijn leger in ſlach-ordening voor d'oogen der belegerden, op dat ſy moed ſouden ſcheppen, oft om ſelf een ſtorm op 't leger der Franſchen te doen, terwijl de vyanden de ſtadt beſtormden. Maer hy, ſiende dat Hailler hem te gemoet trock, met een leger van vijftien duyſent mannen, om hem t'ontfangen, ſoo vond hy (te meer om dat hy van d'uytgang van de ſtrijt onſeker was) ongeraden, om de vyant, van een wal beſchut, in deſer voegen aen te taſten. Hy weeck dieshalven te rug, ſonder twijfel met groote droefheydt en harten-wee, om 't verlies van deſe ſtadt, tot welcks beſchutting en verloſſing hy byna al 't krijgsvolck van Spanjen en Nederlant vergadert had. De belegerden, ſiende dat de Cardinael niets kon uytrechten, en vertrocken was, ſonden negen van de voornaemſte burgers uyt, en ontfingen weêr ſoo veel gijſſelaers. De Graef van Megre, en de Hooftman der wachters trock daer na uyt de ſtadt, en men ſprack van de voorwaerden van d'overgeving, die op de negende van Auguſtus, in 't jaer cIↃ IↃ C XL, beſloten en geſegelt wierden. De krijgslieden van de beſetting trocken op de ſelve dach daer uyt, ſterck vijftien hondert voet-knechten, en omtrent vijf hondert ruyters. De Hertogh van Chaune, overſte van 't landſchap, trock d'eerſte daer in, met ſes regimenten: en men ſtelde S. Preuil tot Gouverneur over deſe ſtadt, die een rampſaligh eynde nam; want hy wierd daer na onthooft, ſonder op ſijn uyterſte iets van ſijn gewoone grootmoedigheyt te verlieſen.

Krijgsliſt.

Vereeniging der legers.

De beſchanſſing word beſtormt.

De Spaenſchen wijcken.

Mijn aengeſteken.

Vytval.

Mijn onder 't bolwerk aengeſteken.

Geſpreck van overgeving.

De Cardinael Infant ſtelt de ſijnen in ſlachordening,

en wijckt af.

Overgeving.

S. Preuil word Gouverneur.

S. OMER.

Naem. DEse Stadt heeft haer naem van de heylige Audomarus, te Conſtants in Duyts-landt geboren, en Biſſchop van Terrouaen, aen de welck, als van bekende heyligheyt, Aldroaldus, een machtigh en Godtvruchtigh man, 't Kaſteel *Sithiu* gegeven heeft, om een Klooſter te ſtichten. Deſe heylige man bracht dit werck niet alleenlijck ten eynde, maer voeghde daer oock een Kerck by, die ſedert door ſijn naem heerlijck en vermaert geworden is. Hy, ſich omtrent het jaer IↃ c lx daer geheel met 'er woon begeven hebbende, wierdt ſedert van eenige heylige en Godtvruchtige mannen gevolght, en onder deſen ſijn mede-burger de heylige Bertinus; door welckers Godtvruchtige wercken, en openbare heyligheydt des levens te weegh gebracht is, dat de menſchen in groote menighte derwaerts heen gevloden ſijn, en dat deſe plaets eyndelijck in een Stadt verandert is, die van deſe heylige man, in 't jaer IↃ c xcv geſtorven, de naem van S. Omer gekregen heeft. Drie jaren daer nae ſtorf oock de heylige Bertinus, de ſtichter van 't Klooſter, dat naer ſijn naem genoemt is, en 't welck, gelijck men ſien kan, met een heerlijcke Kerck, en met treffelijcke gebouwen verciert is, en ſoo rijcke inkomſten heeft, dat het met recht onder de ſchoonſte en rijkſte Abdyen van geheel Nederlant getelt wort.

Klooſter.

Biſdom. Dit Klooſter is ſedert tot de Biſſchoppelijcke waerdigheyt verheven. Het heeft altijdt Abten gehad, die door hun deucht en waerdigheyt uytſtaken.

Gelegenheyt. Deſe Stadt leght aen de grenſen van Vranckrijck, aen de vloet Aa, vier mijlen van Arien, en oock ſoo veel van Ardres. Sy is ſoo vaſt en ſterk, als men wenſchen kan, en cierlijck door d'openbare en beſondere gebouwen, onder de welcke voornamelijck uytmunt het heerlijck Hof en Paleys van de voorgenoemde Abdy. Sy is tamelijck rijck van inwoonders, door haer Ambacht en Heerſchappy over d'omleggende landen en dorpen vermaert.

In 't jaer duyſent een hondert ſeventien is deſe Stadt door den brant byna geheel verdorven; en, als ſy nu weder opgebouwt was, in 't jaer twee-en-vijftigh der gemelde eeuwe, door een andere brant, by verſuym uyt d'Abdye gekomen, omtrent half vernielt, met de Kercken van S. Denijs, S. Jan, en S. Martijn.

Brant.

Eenige Schrijvers, onder welcke Ortelius is, meenen dat *Iccius Portus* op de ſelve plaets, daer deſe Stadt leght, geweeſt is; niet alleen om den ouden naem *Sithiu*, als oft men ſeyde *Sinus Itii*, gelijck ſy ſeggen; maer oock om de gelegenheyt deſer Stadt, die, hoewelſe laegh is, ten deel van hooge landen omringt wort; waer uyt ſy beſluyten, dat de zee eertijdts daer tegen gevloeyt heeft.

Iccius Portus.

Deſe Stadt wiert onlangs door de Franſche belegert, die, met groot verlies van dooden en gevangenen, door de deurluchtighſte Cardinael Ferdinandus van Ooſtenrijck, Infant van Spanjen, en voornamelijck door 't beleyt van Graef Piccolomini, gedwongen wierden het belegh te verlaten.

Belegert en ontſet.

By de Stadt S. Omer is een groote, luſtige en gedenckwaerdige Poel, die uyt de gedurige toevloejing der wateren ontſtaet, en ſich eyndelijk in de vloet Aa loſt. In deſe poel ſiet men eenige kleyne eylanden, die groen ſijn, goede weyden gelijcken, en 't hooft opſteecken, op de welcke gras waſt, en die met kleyne boomen beplant ſijn. Sy drijven oock in ſulcker voegen, dat, als men een tou aen een boom bint, deſe geheele klomp landts ſoo verre, als men begeert, kan trecken. Deſe ſtucken ſijn niet ſoo kleyn, oft men kan op eenige daer af koejen en andere beeſten in 't gras, dat daer op waſt, weyden: Seker een ſaeck, niet min waer dan wonderlijck! Sy dienen tot weyde aen de beeſten, die haer rugh betreden, en onder tot een beſchutting en toevlucht van een ontellijck getal van viſchen, die ſich daer ſoo wel by winter als by ſomer onthouden, en gelijckelijck voor de hitte en koude beſchut worden. Aen deſe ſelve poel is onder andere gebouwen gelegen een edele en ſeer groote Abdy, die ſy gemeenelijck *Clermarets* noemen, naer d'Ordening van de heylige Bernardus, van de welcke ſy oock, gelijck men ſeght, geſticht is.

Poel.

Clermarets.

Porta Sanctæ Crucis
Porta Arensis
FANVM
S. AVDOMARI
Vulgo
S. OMER.

HESDIN.

HEr wy van nieu Hesdin-fert (dus is dese plaets van de Hertogh van Savoyen genoemt) handelen, sullen wy eerst een weynig van 't oude Hesdin spreken, van het welck niet onbequamelijck geseght wort, dat het 't nieu voortgebracht heeft. 't Oude Hesdin was gelegen aen de vloet Canche, vier mijlen van S. Paul; een treffelijcke Stadt, met een sterck Kasteel versterckt, en aensienelijck om haer groot gebied over d'omleggende dorpen en landen, en eyndelijck de wooning en zetel der Vorsten van Vlaenderen en Artoys. Maer dewijl dese Stadt niet naer de tegenwoordige wijse vast en sterck was, soo heeft sy sedert veel jaren afgenomen, en gedurighlijck tot een roof aen de gene geweest, die meester in 't veldt was. Haer kasteel wierdt wel tamelijck sterck geacht, maer echter te swack bevonden, om de slagen der hedendaeghsche stormen af te keeren: in voegen dat sy in de leste oorlogen nu aen d'een, en dan aen d'andere sijde geweest heeft. Dit kasteel wiert dieshalven, in 't jaer cIↃ IↃ LIII, van de Keyserschen, onder 't beleyt des Hertoghs van Savoyen, gewonnen, met groot verlies der Franschen, die, behalven eenige andere deurluchtige mannen, hier oock verloren de grootmoedige Hertogh, Horatius Farnese, behuwde soon van Koning Henrik. De Keyser beval, dat men dit Kasteel, en oock de Stadt selve, sou verwoesten, om uyt de asch daer af, gelijck hy in 't volgende jaer deê, dit nieu Hesdin-fert te stichten; daer toe hy een bequame en wel-gelege plaets verkoos, te weten, aen de voorgenoemde rivier Canche, en een kleyne mijl naerder aen Vranckrijck, dan d'oude en verwoeste Stadt, vier mijlen van Monstruel, en vijf van S. Paul. Dit nieu Hesdin wort noch van een andere stroom bespoelt, die, by het dorp Blangis sijn oorsprong nemende, gemeenelijck Blangis genoemt wordt, en sijn water met de Canche vermengt: in voegen dat dit Hesdin-fert heel vast en sterck is, en voor een van de veyligste en sterckste plaetsen van Nederlandt wort gehouden, en met het oude Hesdin, dat verwoest is, gelijck ick geseght heb, een selve heerschappy, selve hantvesten, en vryheden geniet, en daer by noch nieuwe weldaden en geschencken van de Vorst ontfangt, meer en meer toe-neemt, en tot een goede en wel-bevolckte Stadt wordt. Jae sy, haer eygen naem af-leggende, heeft de naem van 't oude Hesdin tot sich getrocken, en wort alleenlijck Hesdin genoemt.

't Oude Hesdin.

Nieu Hesdin.

Keyser Karel de vijfde meende Vranckrijck gebreydelt, en een machtigh bolwerck op haer rugh geleyt te hebben, door de bouwing en verstercking van dit nieuwe Hesdin, dat hy heel bequamelijck op de samen-vloejing der beecken van Turne en Canche stichte, die, overvloet van water hebbende, de beemden en hoven, in de vlackte gelegen, mildelijck besproejen. Dese Stadt wort van de noort-sijde, daer sy haer uyt-sicht naer Atrecht heeft, met een bergh en bosch bedeckt, en heeft op d'afgang een Kerck, die aen S. Lucas gewijt is. Noch lager is de voor-stadt, die met een smalle dijck aen de stadt gehecht is. De stedelingen konnen, als het hen belieft, het geheele landt onder water setten, met behulp van de sluysen, door de welcke sy het water in sijn loop beletten. Aen de zuydt-sijde naer Vranckrijck rijst het landtschap allengs op, tegen een bygelege bergh, hoewel het van d'afvallende wateren, en door d'uyt-geholde dalen, eenige ongelijckheydt vertoont. Maer dese heuvels leggen soo verre van de Stadt, dat men van daer de vesting niet met grof geschut beschadigen kan. Aen d'oost-sijde, en aen d'eerste mijl-steen, eyndight de heuvel, door de welck de rivier gedeelt wort. Men siet aen de west-sijde een groote en ruyme vlackte, langs de welcke de rivieren, hun water te samen gemengt hebbende, sachtelijck vloejen. 't Land is heel lustigh en vermakelijck, de wegen met boomen beset, en voornamelijck met olmboomen, in een cierelijcke ordening, die door de beeck besproeyt worden. De Stad is aengenaem om t'aenschouwen, en in 't midden der hoven, boomen en wateren gesticht. Sy is met ses bolwercken oft rondeelen versterckt, die alle met een steene muur, tot samen-houding van d'aerde, op-gehaelt sijn, behalven een, dat echter niet swacker is, vermits het, van aerde gemaeckt, met groote palen en sware balcken versterckt is. Al 't overigh staet in een goede stant. 't Gene, dat tot tegenweer gemaeckt is, leght niet te verre van elckander, want hoewel de rondeelen ongelijck sijn, soo sijn sy echter heel groot en vast. Sy heeft oock treffelijke borstweringen, en sware stucken grof geschut op verscheyden van de rondeelen staen. De graften, op haer smalste gemeten, sijn hondert en twintig voeten breet, en op d'andere plaetsen boven de hondert en vijftigh voeten; en meer dan vijf-en-twintigh voeten diep: sy hebben oock geen gebrek van water. Ses halve manen, met aerde en paelwerck versterckt, beschutten de gordijnen. Daer is oock een dubbelt werck ter plaets, daer men aenkomen, en de Stadt bestormen moet. De vleugels en balcken, van de welcke dit werck gemaeckt is, sijn met scharpe en drie-puntige ysere pennen beslagen.

Gelegenheydt.

Sterckte.

Graften.

Artoys.

HESDINVM.

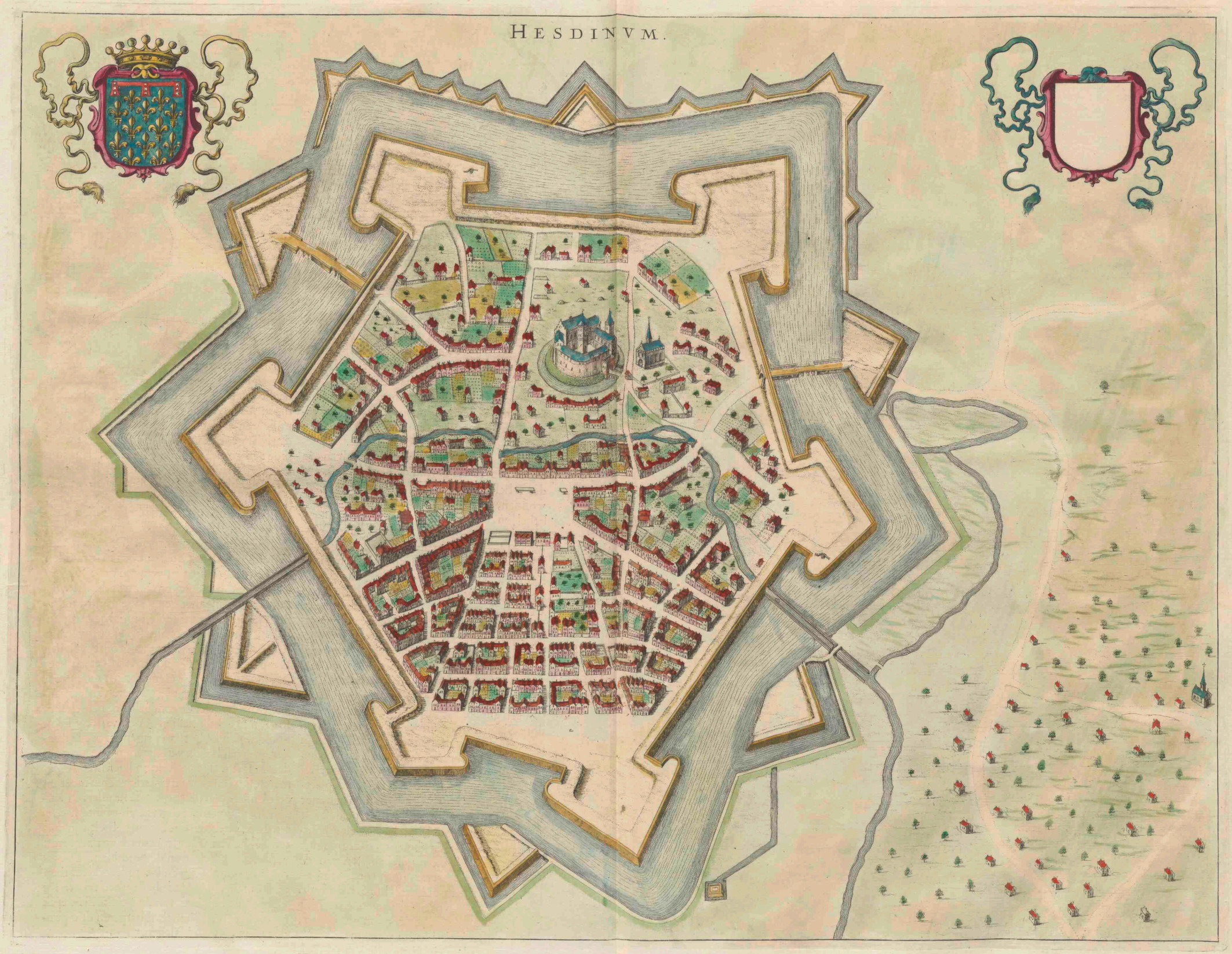

't BELEGH VAN HESDIN,

door de wapenen van

LODEWYCK DE DERTIENDE,

Koning van Vranckrijck en Navarre.

DE Koning van Vrankrijck, voor-genomen hebbende deſe Stadt te belegeren, vergaderde een leger van vijf-en-twintigh duyſent voet-knechten, en ſeven duyſent ruyters, daer hy dertigh ſtucken geſchuts byvoeghde. Hy verſorghde oock, dat 'er niets tot de toe-voer, en tot d'andere nootwendige dingen gebreken ſou. Hy ſtelde tot Veld-overſte over dit leger Charles de la Porte, Marckgraef van Meilleray, Grootmeeſter van 't geſchut, Susters-ſoon van de Cardinael de Richelieu. Al de benden quamen naer Dourlens deur Abbeville by malkander, op de ſeſtiende van May, in 't jaer cIↃ IↃ c xxxIx, en wierden twee dagen daer na tot op een half mijl aen de Stadt Heſdin gevoert, daer aen yder regiment ſijn plaets toegeweſen wiert. Het leger trock in deſe ordening voort. De benden van de vreemde ruytery, onder 't beleyt van Gaſſion, hadden de voor-tocht. De regementen te voet volgden daer achter. Dat van Piedmond had de voor-tocht, en d'andere volghden in ordening. Het regement van Champagne had d'achter-tocht, en ſloot de ſlagh-ordening. Het geſchut en de voor-raet was in 't midden van 't leger. De Franſche ruytery was de leſte van allen in 't voort-trecken. De Heſdiners, ſiende dat de vyanden op hen aen-quamen, ſtaken de voorſtadt in brant. De Franſchen waren die dag, en de volgende beſich met de beſchanſſing en wallen van hun leger te maken, van de beeck Ternois tot aen de Canche toe. Des ſondaeghs, op de 22 van May, begonnen de beſchanſſing naer binnen te maken, en d'approchen van twee ſijden aen te vangen: te weten, dat van Piedmont, en van Champagne. Coaſlin en Gaſſion, beyde Leger-meeſters, hadden 't gebied over dat van Piedmont, en Lambert en Fregeliere, beyde Groot-meeſters van 't geſchut, over dat van Champagne. Men maeckte terſtont twee ronduyten, om deſe loop-graven te beſchermen, en om niet al te bloot voor de uyt-vallen der belegerden te ſtaen. Men begon drie dagen daer na een battery voor 't geſchut te maken. De belegerden, pogende dit werck te ſteuren, ſchooten gedurigh by dag en nacht. Men vorderde echter daer meê ſoodanigh, dat men op de 27 van May in d'approche van 't regiment van Champagne, en in de volgende dag in de loop-graven van dat van Piedmont met het geſchut begon te ſpelen. Op yder Battery ſtonden negen ſtucken. Men begon in de ſelve tijdt met granaten te ſchieten, welckers middellijn vijftien duymen, en de langte anderhalf voet hoogh was. Want men maeckt die niet meer ront, maer lanckwerpigh: Seker een geweldige vond in d'oorlogh, ſoo het ſoo groote ſchade aenbracht, als vrees veroorſaeckt. Sy doen echter groote ſchade, en, de huyſen treffende, dringen deur daken en ſolders heen, met een ſchrickelijck gedruys, en werpen, door de kracht van 't buſſekruyt, al het gene om verre, dat ſy ontmoeten. De Koning en Richelieu, van S. Germain getrocken, quamen op de 30 van Mey t'Abbeville, maer langs verſcheyde wegen, om de groote menighte van hun geſelſchap. Men beſtormde twee punten, die naer Vranckrijck gelegen ſijn; want men kon by de derde niet komen, uyt oorſaeck van de moeraſſige gront. De Spaenſche pooghden verſtercking daer in te brengen, maer vergeefs; het welcke den vaendrigh, een dapper man, oock qualijck bequam: want hy pooghde alleen deur te breken, en, gevangen ſijnde, ſeyde, dat hy door begeerte van eer, en om ſijn gehoorſaemheyt en dapperheyt te betuygen, dit aengevangen had. Men bevond echter, dat hy brieven, met onbekende tekenen, meê-gebracht had. De Franſchen, om de belegerden alle hoop van ontſet te benemen, verbranden de houte brugh, die over de Ternois lagh, en van hen beſchermt wiert, en overweldighden een ronduyt, die daer op-geworpen was. De Koning quam op de derde van Junius in 't leger, en beſichtighde op die dagh de buyten-veſten van 't ſelve. In de volgende nacht wierdt een halve maen van de ſtadt met gewelt ingenomen. Maer eer ick voort-ga, ſoo ſal't (gelijck ick vertrou) den leſer niet onaengenaem ſijn, dat ick hier een beſchrijving van 't leger, van de wallen en veſtingen maeck. Naer de ſijde van Atrecht was een bergh en boſch. De Groot-meeſter deê dit boſch veertigh roeden verre, elcke roede van tien voeten, af-houwen, om de

Meilleray Veldt-overſte.

Begin van 't belegh.

Twee approchen.

Ronduyten.

Batteryen.

Granaten.

De Koning nadert het leger.

Verſtercking afgeſlagen.

Brug verbrant.

Beſchrijving van d'omtreck van 't leger.

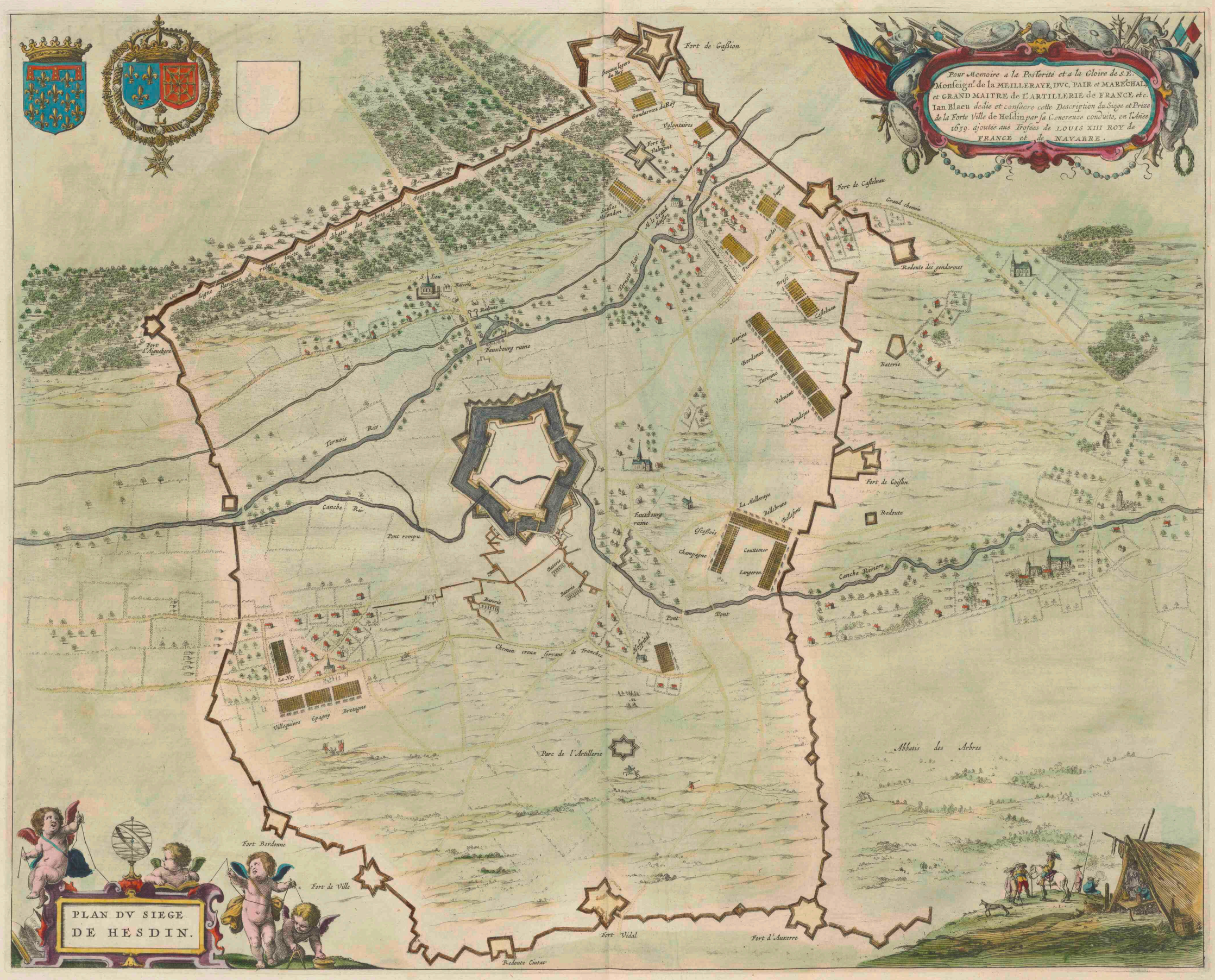
Pour Memoire a la Posterité et a la Gloire de S.E.
Monseign.r de la MEILLERAYE, DVC, PAIR et MARECHAL,
et GRAND MAITRE de L'ARTILLERIE de FRANCE etc.
Ian Blaeu dedie et consacre cette Description du Siege et Prize
de la Forte Ville de Hesdin par sa Genereuze conduite, en l'Añee
1639. ajoutée aus Trofées de LOUIS XIII ROY de
FRANCE et de NAVARRE.
PLAN DV SIEGE
DE HESDIN.
Fort de Gaßion
Fort de Castelnau
Grand chemin
Redoute des gendarmes
Bateria
Fort de Coislin
Redoute
Canche Riviere
Fort d'Aiguebere
Fauxbourg ruine
Ternois Riv.
Canche Riv.
Pont rompu
Pont
Chemin creux servant de Tranchee
Parc de l'Artillerie
Abbatis des Arbres
Fort Bordonne
Fort de Ville
Fort Vidal
Fort d'Auxerre
Redoute Ciutat
Villequiers
Epagny
Bretagne
La Noy
Champagne
Coutlemer
Langeron
Escoßois
La Melleraye
Bellebrune
Bellefont
Marine
Bordonne
Turenne
Valmont
Mondejus
Brese
Castelnau
Suisses
Cardes
Piemont
Suisses Milondon
Volontaires
Gendarmes du Roy
Chevaux legers du Roy
Fort de Valmont
Ligne flanquee a redans faicte dans l'abbatis des arbres de la Forest
S. Leu
Bateria
Redoute
Ternois Riv.

wegh af te ſnijden, in welcks begin de vijfhoeckige ſchans van Aiguebere was. Aen d'andere ſijde van 't boſch was de ſchans van Valmont, in vier halve manen beſtaende. Men ſagh noch verder, op een uytſteeckende plaets, de ſchans van Gaſſion. By de beeck Ternois lagh de ſchans van Caſtelnau, in ſes halve Forten beſtaende; en een weynigh daer boven een treffelijcke ronduyt van hondert en vijftigh voeten groot. Daer was, naer de ſijde van de wegh, een battery van twaelf ſtucken. De ſchans van Coaſlin lag op de top van een bergh, en beſtont in vier halve rondeelen, die, met de ſchans van Gaſſion, boven d'andere uytſtack, van wegen de gelegenheyt, en om d'uytſicht over de wegen. Men maeckte oock een ronduyt in een ſteyle plaets, ter ſijden van de rivier Canche. Alle welcke wercken drie hondert voeten van de beſchanſſing des legers af waren, en uyt oorſaeck van het donderen des geſchuts niet te naken. De graften waren boven achtien, en onder ſeven voeten breet, en negen voeten diep. Van d'aerde, die men uyt de graft dolf, maeckte men de borſtweering, door de welcke de ſoldaten beſchut wierden. *Verdeeling der regementen.* De Switſers hadden hun leger-plaets aen de beyde ſijden van de Ternois. De benden van de lijf-wacht waren de naeſte aen 't Koninckſlijck quartier. Hier achter volghde 't regement van Piedmont, tuſſchen 't welck en 't regiment, Marine genoemt, een groote ruymte bleef liggen. Die van Bordonné, Turenne, Valmont, en Mondejus volghden in ordening, achter de welcke Breſe en Caſtelnau hun plaets hadden. Aen d'andere ſijde beſette 't regiment van Champagne d'oever van de vloet, daer de Schotten na-volghden. Daer dichte by was het regiment van Meilleray, en wat verder de regimenten van de Colonellen Bellebrune, Bellefont, en Courtemer. De regimenten van Bretanje, Epagny, Villequier en van la Noy hadden hun leger-plaets aen d'over-ſijde, naer de ſchans van Aiguebere. De ruytery van Gaſſion had de wacht buyten de wallen, tegen over de wacht der lijf-benden, en van Breſe. D'overige ruytery had haer leger-plaets aen 't oude Heſdin, en in d'omleggende dorpen. Het quartier van de Groot-meeſter van 't geſchut was by de Ternois. Fregeliere had ſijn verblijf in een huys, niet verre aen deſe ſijde van de rivier. Coaſlin had ſijn wijck niet verre van des Konings leger-plaets. Gaſſion was by ſijn ruytery, en Lambert by 't regiment van Champanje. *Soetelaers.* De Soetelaers hadden hun hutten opgerecht tuſſchen een rijgh van boomen, van Meillerays quartier, tot aen 't Marijnſche regiment. Men kon daer lichtelijck alle waren bekomen, en alle ſpijs en dranck voor geldt krijgen. Ja daer was ſoo groot een overvloet van alle dingen, dat het leger een groote en ruyme ſtadt geleeck, en dat men te Parijs ſelf niets veylighlijker en gemackelijcker bekomen kon. Op d'achtſte van Junius wiert aen 't Marijnſche regiment, dat toen de wacht had, bevolen de graft in te nemen, op dat de gravers een mijn onder de halve maen ſouden maken, 't welck met groote dapperheyt volbracht wiert; ja ſoodanigh, dat men oock de wal veroverde, vermits Monteclare, Gaſſion en Bartet kloeckmoedighlijck ſtreden. *De wal verovert.* Want de vyanden, niets ſoodanigh vreſende, vermits ſy de plaets ontoeganckelijck hielden, waren eerſt over de dapperheydt, oft eer ſtoutheydt en roeckeloosheyt der Franſchen verwondert, en, ſedert van ſchrick, als van de blixem, getroffen, koſen de vlucht. Hun ſpits-broeders quamen hier op toe-loopen, die, terwijl ſy tot byſtant quamen, ſich oock bereydden om een uytval op 't geſchut te doen. Maer Bartet, hun voornemen beſpeurende, ruckte een bende van ſeſtigh mannen by malkander, onder de welcke een Lieutenant en een Serjant was, en weêrſtont, met deſe hand vol volcks, d'uytvallers ſoo kloeckmoedelijck, dat veel van hen, om ſich ſelven te bergen, in de graft ſpringende, verdroncken, en 't hooft onderhaelden. Niemant van de Franſchen wierdt in deſe uytval gedoodt. Bartet kreegh echter een ſwaere wonde in ſijn ſchouder, daer door hy echter meer eer verkreegh, dan bloet verloor. De Franſchen, ſoo heerlijck een werck uytgevoert hebbende, maeckten een battery van ſes ſtucken op deſe punt, en begonnen van daer op de toren, *le Befroy* genoemt, te ſchieten, die, door ſijn hooghte tot een doel aen 't geſchut verſtreckende, in korte tijdt neêrgeworpen wiert. *Battery van ſes ſtucken.* Toen de toren gevallen was, hoorde men een groot gekrijt der Burgers, die, om de neêrſtorting van ſoo heerlijck een werck, bedroeft waren. *Toren omgeworpen.* Men bracht op de negende van Junius de galderyen tot aen 't rondeel, welcks graft vijf-en-dertigh voeten wijdt, en in 't midden vijftien voeten breet, en daer by vol water was. *Galderyen.* Eer al deſe wercken volmaeckt waren, gingen de gravers op een bies-brugh over de graft, van de welcke drie gedoodt wierden; 't welck het werck tot aen de 12 van Junius deê ſtaken. Meilleray, Groot-meeſter van 't geſchut, beſichtighde byna alle dagen tweemael de wercken, bracht het meeſte deel van de nacht ſonder ſlapen over op de wallen, en in de loop-graven, om aen de krijgs-lieden een voorbeelt van lijdſaemheydt en kloeckmoedigheyd te tonen; en 't welck ook groote moet in de ſoldaten ontſtack. Coaſlin en Gaſſion, Leger-meeſters, deden beyde deſgelijcks in d'aproche van 't Piedmontiſche regiment.

Wy moeten oock niet met ſwijgen voorbygaen Lambert en Fregeliere, met Raſly, Capiteyn in 't regement van Champagne, een man, door ſijn voorſichtigheyt en dapperheyt in d'oorlogh vermaert; oock niet de Ridder Valiere, die alle in 't bemachtigen van de ſtadt onſterffelijcke eer verkregen hebben. Ondertuſſchen quam de tijding van Piccolominis verwinning op Fequiere in 't leger, 't welck om deſe oorſaeck verſterckt wierd: want de vyanden, door deſe ſege opgeblaſen, ſchenen beter gemoet, om de ſtorm, tot ontſet van de ſtadt, te wagen, voornamelijck toen de benden van Piccolomini ſich met het heyr van de Cardinael Infant vervoeght hadden: hoewel de krachten van 't Franſche leger ſoo groot waren, dat ſy de gene, die op hen aenquamen, met weynigh moeyten konden tegenſtaen. Maer dewijl de plaets van groot belang, en 't beleg alreê ſoo veel gevordert was, ſoo betoonde de Velt-overſte ſich daer in ſoo veel te meer ervaren in 't ſtuck van d'oorlogh, als hy naerſtigh, vlijtigh en verſtandigh in de nieuwe krijghs-wercken was. De wallen, graften en ſchanſſen wierden dieshalven overal verſterckt, en de borſtweeringen hooger en breeder opgehaelt. Men deê oock groote vlijt om de bateryen te verſtercken. De ſchans van Coaſlin, die ſeer ſterck, en buyten de wallen van 't leger geſticht was, wiert oock met een dubbelde wal aen d'omkring van 't leger gevoeght, 't welck binnen drie dagen begonnen en volmaeckt was. Noyere was getuygh van de naerſtigheyt, die hier in aengewent wiert, die door de ſware laſt der ſaecken van de Staet, die hy op ſijn ſchouders hadt, niet belet wiert in 't leger te verſchijnen, om getrouwe bootſchap van de geheele ſtaet van 't leger aen de Koning te doen. Maer de belegerden, van 't ontſet geen beſcheyt hebbende, en, door het ophouden van 't ſchieten, beſpeurende dat alles veylig en ſtil in 't leger was, deden een uytval met het kriecken van de dagh, op de dertiende van Junius. Het regement van Caſtelnau, dat ſwack was, en meeſt in nieu krijghs-volck beſtont, had toen de wacht. De vyanden, allengs uytſluypende, verworghden de ſchiltwacht, die in ſlaep geraeckt was; en, van daer in de wallen vallende, dooden vele, die ſy niet op hun hoede vonden, en die, te veel aen de ſlaep toegevende, een eeuwige nacht, om uyt te ſlapen, kregen. Want daer wierden twee Capiteynen, ſes Sarjanten, en ſeſtigh Soldaten gedoot. Deſe neêrlaegh ſou grooter geweeſt hebben, ſoo de Colonel, met ſijn Capiteynen, 't gewelt der vyanden niet afgedreven hadt. Men begon, om gelijcke overval te ſchuwen, 's anderendaeghs affnijdingen rontom de hutten der ſoldaten, en aen de loopgraven der approchen oft naderniſſen te maken. De veertiende Junius wiert in d'approche van Piedmont een mijn aengeſteken; 't welck een opening van ontrent ſeſtigh voeten maekte. De belegerden deden een uytval in de volgende dagh, maer vruchteloos. Op de ſelve dagh beſichtighde des Konings broeder, de Hertogh van Orleans, het leger; want de Koning hieldt ſich te Abbeville. Maer op dat Piccolomini, van 't belegh van Pontmouſſon verdreven, niet tot byſtant van de Cardinael Infant ſou komen, om de plaets t'ontſetten, ſoo begon men op de ſeſtiende Junius d'omſchanſſing, die naer de ſijde van Vranckrijck verwaerlooſt was, op te maecken, en was op de XXIII van Junius tot aen de middel hoogh opgehaelt. Deſe nieuwe beſchanſſing begon aen de Canche, daer ſy eerſt gelaten was. Men voeghde aen beyde een geheele ſchans, aen de deurgang van de vloet, naer d'ooſtſijde. Deſe lijn wiert van de vloet afgeleydt deur de moeraſſchen naer de naeſte bergh, die naer Vranckrijck ſtreckt. Op yder ſtreeck van ſes hondert voeten was een punt van negentigh voeten, en op yder twaelf hondert voeten was een reduyt gemaeckt, van hondert en vijftigh voeten groot. Dieshalven, d'omkring van de geheele beſchanſſing beſtont omtrent in twaelf duyſent voeten. De ſchans van Auxerre, die aen 't andet uytterſte deel was, hadt in ſijn ommekring twee duyſent en vier hondert voeten, en was bequaem om over de twee duyſent ſoldaten te beſluyten. Van deſe ſchans, tot aen een ander, die de naem van Vidal voerde, was oock een wal, die aen een bergh naer de weſtſijde eyndighde; en deſe ſchans van Vidal, op de bergh gemaeckt, was hondert en vijf-en-twintigh voeten groot. Daer nae volghde de reduyt van de ſtadt, met het fort van de ſtadt, en 't fort van Bordonné. Ick ſal my niet verletten met de beſchrijving van de diepte der graften, en ſterckte van de wal; vermits hier voornamelijck t'aenmercken is, hoedanig een ordening de Koning ſtelde, en hoe wel hy alles ſchickte, om 't gewelt der vyanden af te drijven. Want hy ſelf hadt eerſt aen yder regement ſijn quartier toegeweſen, de ruytery hun plaets gegeven, en 't getal van 't geſchut aen yder ſchans voorgeſchreven. Eyndelijck, hy verſorghde ſoo wel in alle dingen, dat hy niets van al 't gene verſuymde, 't welck een groot veltoverſte kon doen en bevelen tot een volmaeckte beſchutting van een leger, en tot vordering van 't veroveren van een plaets. In de volgende nacht deden de vyanden een uytval op de twee approchen. D'overſte van hen, van Amiens genoemt, wiert met een hellebaert deurſteecken en gedoot. Sy keerden dieshalven weerom, en vloden naer de ſtadt, ſon-

Verſtereking van 't leger.

Vytval.

Mijn aengeſteken.

Nieuwe beſchanſſing.

Beſchrijving van de nieuwe beſchanſſing.

Andere uytval.

sonder 't geschut, dat sy meenden te vernagelen, aen te roeren. Twee dagen daer nae wiert de Mijn in de Piedmontische approchen aengesteecken. Een Soldaet, een weynigh te spade wijckende, wiert in d'omgeworpe aerde bedolven, en ('t welck wonderlijck is) wroete soodanigh met sijn handen en voeten, dat hy, twee dagen en een nacht in dit graf geweest hebbende, het hooft, gelijck een worm, daer deur haelde. 't Gerucht van dit belegh was soo groot, dat d'inwoonders der omleggende landen in groote menichte derwaerts quamen. De Gesant van de Paus, en de Bisschop van Beauvais quamen oock derwaerts; en hoewel sy, volgens de voorrechten van hun ampt, 't gevaer mochten schuwen, soo wilden sy echter niets voorbygaen, sonder dat te besichtigen: in 't welck hun edelmoedigheydt te meer uytmunte, om dat veel geburige edelingen, door blodigheyt ingenomen, t'huys bleven, uyt vrees van gevaer te loopen, en soo bequaem geweest souden hebben, om de getijden der anderen te leesen, als d'anderen om 't swaert te dragen. De Gesant van Venetien wilde dese eer meê deelachtigh sijn, en wiert van de Grootmeester soo wel in sijn hut onthaelt, als misschien te Parijs in sijn herbergh. Hy toonde aen hem al de wercken, en bracht hem tot aen de stadts-graft. Mayola, Stedehouder van de lijfwacht des Cardinaels van Richelieu, van Abbeville toegeloopen, kon in de selve dagh, die hy voorgenomen hadt, niet weerkeeren: want hy, deur de schouder geschoten, viel neêr voor Meilleray, die met hem sprack. De Cardinael vereerde d'uytvaert met sijn tegenwoordigheydt. Byna gelijck lot trof oock Fregeliere, die van een koegel, tusschen de schanskorven deur geraeckt, getroffen wiert. Seker een weynigh te haestigh. Want twee uren daer nae quam een tromslager, die den vyanden aenseggen sou, om van de voorwaerden der overgeving te spreken. Men maekte dieshalven bestant, en verdroegen eyndelijck in de voorwaerden. D'overgeving geschiede op de dertichste van Junius, op welcke dagh de besetting des uchtens te negen uren uytgetrocken is, met hun wapenen, paerden, en al hun bagagie oft reys-tuygh, met vliegen-vaendels, en slaende trommels. Men telde over de dertien hondert gewapende krijghslieden, behalven noch vijf hondert gequetsten, die op wagenen geset wierden. Een groote menichte van vrouwen trocken oock ter stadt uyt. De Koning sprack met de Stadtsvoocht in 't uyttrecken, en prees hem om sijn dapperheyt. De Fransche krijghs-lieden trocken ondertusschen in de stadt, eerst de benden van de lijfwacht, en daer nae de Switsers, tot een getal van over de sestien hondert. De burgers, de Koning gesien hebbende, schenen verblijdt over de verandering van hun staet, om dat sy een goedertieren Vorst gevonden hadden, dewijl sy sedert tachtigh jaren, in de welcke sy in de macht der Spanjaerden gekomen waren, hun Koning niet eens hadden gesien. 't Was wonder om te sien, hoe deerlijck de wallen geschonden waren, insonderheydt op de nadernissen der vyanden, dewijl 'er vijf openingen, alle bequaem tot de storm, getelt wierden. Het rondeel was wel hondert voeten verre deerlijck gebroken, en byna tot aen de gront geslecht. De vleugels en gordijnen waren niet veel beter gestelt. In 't midden van de stadt was byna niet een huys van 't schieten ongeschonden gebleven. Het Klooster der Jesuiten was geheel gebroken; en de woning van de Franciscanen alleen was niet beschadight. Men vondt, behalven een groote overvloet van andere krijghs-rusting, vijf-en-veertigh stucken geschuts, op wagenen gelegen, in de stadt, en onder dese vele van koper gegoten, door 't bevel van Keyser Karel de vijfde. Men vont daer echter niet meer dan vier vaten met bus-kruyt; 't welck, gelijck men seyde, d'eenige oorsaeck van de haestige overgeving was. Maer daer was overvloet van lijftocht, van graen, meel, wijn, bier, gesoute vleesch, en erten voor vele maenden. Voorts, in dit belegh schijnt aenmerckens-waerdigh dat Hesdin en Salce, beyde van Keyser Karel in een selve tijdt op d'uytterste grensen van sijn verst-gelege landen gesticht, in een selve maent verovert sijn. Dese stadt is heel verstandelijck in een bequame plaets, tot de stichting van een grensplaets verkosen, en de konst heeft niets van 't gene versuymt, dat men tot een volkome verstercking begeeren kan. Sy had een stercke en welgeoeffende besetting, en geen gebreck van lijftocht, oft ander oorloghs-tuygh; alleen gebrack hen bus-kruyt, als ick terstont geseyt heb. Van buyten waren twee groote legers der vyanden, in welcks gesicht, jae in tegenwoordigheydt van de Cardinael Infant, de stadt gewonnen wiert, nae dat men noch geen ses weken daer voor gelegen hadt; te weten, van de vijf-en-twintighste May tot aen de negen-en-twintighste Junius. Maer de Christelijckste Koning, om te toonen dat dit belegh warelijck Koninclijck was, wilde deur d'opening van de vesten daer binnen treden. Hy, over de graft, op een biesbrugh, gegaen, keerde sich, in 't intreden, naer de Grootmeester van 't geschut, en bedanckte hem beleefdelijck, om de vlijt en naerstigheydt die hy betoont hadt; en beschonck hem, om sich weldadigh in de heerlijcke daden te toonen, en sijn verdiensten te eeren, met de waerdigheydt van Maerschalck van Vranckrijck.

Mijn.

Wonderlijck geval.

Deerlijcke staet der stadt.

Wat men in de stad vont.

Mayola gedoot,

en Fregeliere.

Overgeving.

Meilleray wort Maerschalck gemaeckt.

BETHUNE.

INdien de goede Aertsvader Iſaac, toen hy ſijn jongſte ſoon Iacob ſegende, en d'overvloet van koren voor 't eerſte lidt van ſijn ſegening maekte, ſoo nae aen de weſt en noortſijde hadt geweeſt, als hy verre daer af was, ſoo ſou ick geloven, dat hy 't landt van Bethune voor de gront van 't eerſte deel van ſijn ſegening toegeweſen hadt; want dit geweſt is ſoo vruchtbaer en overvloedigh van koren, dat men Bethune de koren-ſchuur van geheel Artoys noemt. Deſe vruchtbaerheydt van landt maeckte deſe ſtadt eertijts heel vermaert onder d'Atrebaten, oft weſterſche Vlamingen. Want eer ſy, met d'andere heerlijckheden en geburige landtſchappen in 't Graefſchap van Artoys ingelijft wierdt, hadt ſy haer beſondere Heer, onder de naem van Advocaet; welcke ſtaet, gelijck eenige verklaren, ſoo veel te ſeggen is, als getrou en oprecht beſchermer van de Gemeente, en hooft van ſijn leengoederen en heerlijckheden. Dit is noch waerſchijnelijcker, om dat het Kaſteel, dat noch in de ſtadt geſien wordt, en dat, hoewel ſeer out ſijnde, echter ſoo ſterck is, dat het noch verdient een beſetting en Caſtelleyn van wegen de Koning te hebben, de woning en verblijf deſer Advocaten ſchijnt geweeſt te ſijn, en dat om deſe oorſaeck de volcken (dewijl de leden altijdt gaerne met hun hooft vervoeght ſijn) daer huyſen geſticht hebben; in voegen dat ſy, niet tegenſtaende een groote brant in 't jaer cIↃ c xxxvii, echter een groote en machtige ſtadt geworden is.

De Hiſtorien getuygen dat, over ſes-hondert en vijftigh jaren, de macht deſer Advocaten in groot aenſien en achting by de Graven van Vlaenderen was; en dat ſy, door hun treffelijcke daden, en getrouwe dienſten in ſoo hoogh een gunſt geraeckt waren. Want men leeſt dat Robert, Advocaet van Bethune, in 't jaer cIↃ xcvi, Robert de tweede, van Jeruſalem gebynaemt, Graef van Vlaenderen, in de heylige tocht van Jeruſalem weêr te veroveren verſelt, en in d'oprechting van veel burgerlijcke wetten en bevelen een van ſijn geheyme Raden geweeſt heeft. Een ander Robert, miſſchien na-neef van d'eerſte, verſelde, in 't jaer cIↃ clxiiii, Philippus van Elſas in het ſelve Aſia, en hadt ſoo groot vermogen op ſijn geeſt, dat hy de ſelve Graef, door de belofte van de heerſchappy van Bethune bewogen, ſoo verre bracht, dat hy de twee dochters van Almericus, koning van Jeruſalem, voor twee van ſijn ſonen ten huwelijck verſocht, ſchoon hier niets op volgde. Hy ſneuvelde in deſe heylige tocht, en hadt gelijck lot als de Graef Philippus, want hy wiert by Ptolemaïs gedoodt. Willem van Bethune was, in 't jaer cIↃ c xcviii, een medegenoot van Graef Balduinus, die ſedert de naem van Conſtantinopolitanus voerde, in d'oorlogh tegen de Franſchen: op welcke oorlogh de vrede van Perone volgde, door de welcke gemaeckt wierd dat, behalven d'andere dingen, Gorgue, en al't gene, 't welck d'Advocaet van Bethune aen deſe ſijde van de nieuwe graft beſat, aen Balduinus weer toegeweſen ſou worden. De ſelve Willem, *le Roux*, dat is *de Rode*, gebynaemt, verſelde, met ſijn broeder Bartholomeus, in 't jaer cIↃ cc iii, de ſelve Balduinus in ſijn Ooſterſche tocht. Robert, de ſoon van de bovengenoemde Willem, voerde heel treffelijck het beleydt van d'oorlogh tegen Vranckrijck, onder Ferdinandus van Portegael, Graef van Vlaenderen; en hy, door ſijn voortreffelijcke voorſichtigheydt en welſprekentheydt vermaert, wiert naer Engelandt geſonden, om verbont te maecken. Hy, in de veltſlagh van Damme verwonnen, vlood naer Nieupoort, welcke Raedt de bewaring van de ſtadt aen hem, met veertigh ruyters, opdroegh. Hy wiert ſedert van de Graef voor uyt naer Sandwijck in Engelandt geſonden, om daer een nieu verbont te maken. Lodewijck, ſoon des Konings van Vranckrijck, om deſe overlaſt vergramt, veroverde Bethune, en herſtelde daer nae deſe ſtad aen Machtilde, toen weduw van Willem, en moeder van Robert; doch op deſe voorwaerde, dat deſe heerſchappy voor Daniel, Roberts ſoon, tot aen ſijn mannelijcke jaren bewaert ſou werden. Robert, de Vader, van deſe heerſchappy berooft, wierd in de ſtrijdt van Bovine gevangen; en Daniel wiert in 't beſit geſtelt, en hiel ſich getrou aen de Franſchen, die hy byſtandt bewees. Men ſeght dat Robert, de ſoon van Daniel, gelijck men vermoedt, met ſijn broeder Willem, in 't jaer cIↃ cc xxxiii, beneffens anderen, een tocht tegen de Stratingiſche ketters aengevangen heeft, welck volck in die tijd den Bremers toegeſchreven wiert. Deſe Willem, een treffelijck en dapper Ridder, ſtorf op de vier-en-twintighſte van Auguſtus, in 't jaer cIↃ cc xliii, tot groote droefheydt van ſijn gemalin Iſabella, erfgenaem van Roesbrugge. Sijn ſoon, een ſelve naem voerende, was de gene, die in 't jaer cIↃ cc lxxi, de heylige Nonnen van de verwinning te Roesbrug, in

BETHUNE.

BETHVNE.

't landt van Veurne, inſtelde. Maer Robert, Advocaet van Bethune, kreegh van Iſabella, Vrou van Dendermonde, een dochter, Mathilde genoemt, (eenige noemen haer vader Daniel, ſommige Fougardus, en andere Focardus) die aen Guido Dampierre, Graef van Vlaenderen, ten huwelijck beſteedt wiert, en haer vaderlijcke en moederlijcke heerlijckheden tot een huwelijcks-gift meêbracht, en de rijckdommen van Vlaenderen grotelijcks vermeerde; 't welck omtrent in 't jaer cIↃ cc xlv gebeurde. Uyt dit huwelijck ſproot Robert, Graef van Vlaenderen, van Bethune genoemt, naer de naem van ſijns moeders ſtadt, daer hy geboren was.

Onder Vranckrijck.

Men bevint dat een weynigh hier nae Bethune in de macht en heerſchappy der Franſchen gekomen is, en dat de Bethuners d'eerſte waren, die ſich aen Philippus de Schoone, koning van Vranckrijck, overgaven, toen hy, in 't jaer cIↃ cc xcvii, tegen Guido van Dampierre de wapenen aentaſte en optrock; en dat by 't vredeverdragh, in 't jaer cIↃ ccc xvi gemaeckt, Bethune, Rijſſel en Douay voor eeuwigh onder de heerſchappy van Vranckrijck ſouden ſtaen; en dat, terwijl Philippus van Valois, koning van Vranckrijck, en Eduardt, koning van Engelandt, tegen malkander oorloghden, Bethune van de Vlamingen belegert wiert, gelijck de brieven melden. De bynaem van Bethune is in eenige deurluchtige geſlachten gebleven, gelijck hier uyt blijckt, dat Iohannes van Lutſenburgh (andere noemen hem Lodewijck) Iohanna van Bethune, dochter van Robert van Bare, van Bethune genoemt, Graef van Marle en Soiſſons, erffelijcke Onder-gravin van Meaux, ſeer rijck ſijnde, tot gemalin getrout heeft. Deſe Iohanna was volle nicht van deſe Antonius van Bethune, die Sylvanectum kloeckmoedelijck tegen Ioanna, een Franſche dochter, beſchermt heeft; en, in ſijn kaſteel Auchelle, van de Graef van Vindoricus gevangen, door de raſerny van 't gemeene volck gedoot is. Doch deſe heerſchappy, in de twijffelachtige veranderingen van d'oorlogh, en der verwinningen, door de Graven van Vlaenderen aen de Heeren van Namen, van hun maeghſchap ſijnde, overgedragen, is meer dan hondert jaren van deſe Heeren beſeten, nae dat ſy deſe heerſchappy met die van Sluys, een zee-ſtadt van Vlaenderen, (die Iohannes van Namen in 't jaer cIↃ ccc lxv aen Margareta van Male overgaf) verwiſſelt hadden: jae ſy beſaten die ſoo lang, tot dat Philippus de Goede, Hertogh van Borgonje, met een nieuw recht de voorgaende beſitting weêr aentaſte; in voegen dat ſijn ſoon Karel de Stoute ſich, by ſijns vaders leven, Heer van Bethune deê noemen.

Men weet niet ſeker, of de Graven van Artoys wettelijck de beſitting van deſe Heerlijckheydt aen ſich getrocken hebben. Sy is echter ſedert aen 't lichaem van Artoys, en niet aen dat van Vlaenderen, ingelijft, om dat ſy aen deſe ſijde van de vloet de Leye, die Vlaenderen van Artoys ſcheyt, gelegen is. Sy beſit nu de derde plaets onder de ſteden van Artoys, dat is, de naeſte aen Atrecht en S. Omar. De geheele Gemeente, en 't gebiedt van Bethune wordt ten deel van de Koninclijcke Gouverneur, en ten deel van de Burgerlijcke Overigheydt beſtiert. Sy is boven maten bloejende in alle koopmanſchappen, in de handeling van koren, en in de verſcheydenheydt der andere dingen, die tot het menſchelijck leven nootſakelijck ſijn, en daer in en uyt gevoert worden. 't Gene, 't welck tot deſe ſaeck veel helpt, is (behalven de bequame gelegenheyt van de plaets, die, van de

Waerdigheydt.

de weeldighſte ſteden van Artoys, en van de vruchtbaerſte landen omringt, dicht aen Vlaenderen gelegen is) de ſcheepvaert van de vloet Lavula, oft la Vietta, als of men ſeyde, het leven, (gelijck Frederick Jamotius uytlegt) die, door de toevloejing van veel beken en ſtromen geſwollen, drie mijlen van de ſtadt in de Vlaemſche Leye vloeyt, en groot gerijf aen de Bethuners geeft. De geheele menighte der Burgers is begrepen in twee Parochyen, behalven de Prejectinen, het deel der voor-ſteden. Hier ſijn twee groote Kercken, die van S. Bartholomeus, met een Collegie van Canonicken verheerlijckt, en die van S. Vaeſt, over eenige jaren uyt de voorſtadt in de ſtadt gebracht.

Parochien.

Kercken.

Maer ons ſtaet hier geenſins met ſwijgen voor-by te gaen deſe gebroederſchap der Bethuners, die ſy, ten deel uyt genegentheydt, en ten deel om de ſtichter, de Caritate van S. Eloy noemen, die miſſchien de loffelijckſte van geheel Europa, en de heylſaemſte voor de Gemeente is. Sy wort in de Grieckſche tael niet oneygentlijck necrophoria oft ſterf-huys, van 't uytdragen der lijcken, genoemt. Dit brengt te weegh dat hier niemant, van hoedanigh een ſtaet hy oock is, d'eer van begraving derft. De Stichter, oft eer aenrader van deſe ordening was, gelijck men ſeght, de heylige Eloy, deſe oude Apoſtel der Vlamingen, die in 't jaer cIↃ c LXXXVIII, in een ſelve oogenblick, aen twee ſmeden, d'eene te Bethune, en d'ander te Beuvriac, meer dan duyſent ſchreden van malkander gelegen, verſcheen, onder de gedaente van een doode, die, gelijck men ſeght, hen vermaende deſe waskaers te maken, die deur geheel Nederlandt vermaert is, en noch geſien, en in de gemeene ommegangen en beevaerden omgedragen, en in de heylige dienſt ontſteecken wort, ſonder dat 'er eenigh gedeelt aen vermindert. Rogon, Prior van de heylige Petrus in de voorſtadt van Bethune, een man van uytmuntende heyligheyt des levens, deſe ſaeck naerſtiglijck onderſocht hebbende, was de aenrader van dat dit gebroederſchap, gelijck ſeker Collegie oft vergadering van liefde en meêdogen, en als een voeſterling van de Chriſtelijcke Godvruchtigheyt tegen de dooden, opgerecht en ingeſtelt wiert. Tot welcks wettelijke en burgerlijcke beſtiering jarelijcks een-en-twintigh mannen, uyt de eerlijckſte ſtaet der Burgers, verkoſen worden, die met gemeene ſtemmen een Prooſt, en vier mannen kieſen, die ſy Majeurs oft Oudermannen noemen, en die d'Overſten ſijn, en door hun achtbaerheydt d'anderen dwingen hen in de binne-kamers der huyſen te volgen, daer de lijcken uytgehaelt, en met de baer ten grave gedragen worden, van hoedanige ſieckte ſy oock geſtorven ſijn, jae oock alwaer 't de peſt, ſoo ſy in dit gebroederſchap ingeſchreven ſijn. Doch yder heeft ſijn wijck, in de welck hy voor de begraeffeniſſen der dooden ſorgen moet.

Gebroederſchap.

ARIEN,

en haer

BELEGH EN VEROVERING

door de Franſchen,

En door de Spaenſchen weder gewonnen, in't jaer MDC XLI.

Beſchrijving van de ſtadt.

ARIEN is een Stadt van 't Graeffchap Artoys, op de grenſen van Vlaenderen, aen de Leye, die daer midden door loopt. De ſteden daer rondom gelegen ſijn Teruane, Bethune, S. Omar, Bapaume, Heſdin, het ſlot Renty, en andere vermaerde plaetſen in Nederland. De ſtadt is ſeer ſterck, door haer gebouwen aenſchouwens-waerdigh, en met een out kaſteel verſterckt: ja ſoodanigh, dat ſy warelijck voor de poort en ingang van Vlaenderen t'achten is. Sy is door haer bolwercken byna onverwinnelijck, vaſt van gelegentheyt, en in een moeraſſig landt gelegen; in voegen dat men niet, dan op een wegh, daer aen komen kan. Sy leght twee mijlen van Teruane. De Koning van Vranckrijck, in d'oorlogh tegen de Koning van Spanjen voortvarende, en eenige plaetſen op de grenſen den Spanjaert afgenomen hebbende, wilde in ſijn verwinningen voortgaen. Hy vergaderde dieshalven een groot leger van ruyters en voetknechten, by Heſdin, onder 't beleydt van de Maerſchalck de Heer van Milleray, Grootmeeſter van 't geſchut, en algemeen Lieutenant van 't leger in Vlaenderen onder de Koning, die al 't krijghs-volck naer Folſine, by Teruane, voerde; te weten in 't jaer cIↃ IↃ C XLI. De Graef van Guiche vervoeghde ſich, met ſijn benden, by hem. Sy, gelijckelijck naer Teruane getrocken, en het kaſteel Reckinge, dat anderhalf mijl van Sint Omar, en aen de Ley-ſtroom gelegen is, verovert hebbende, voerden hun leger naer

Belegh.

Arien. De Gouverneur van deſe ſtadt was Bernoutus, in 't lof van d'oorlog vermaert, die over een beſetting van twee duyſendt krijgsknechten, onder twintigh vaendelen, uyt Spanjaerden, Italianen en Walen beſtaende, gebood. Na dat men de gelegentheydt, en de bequaemheyt en onbequaemheyt van alle plaetſen beſichtight hadt, wierd aen 't regiment van Picardyen bevolen, naer het Vlaemſche kaſteel, tegen over de ſtadt gelegen, om haer te beſchermen, te trecken. De ſtedelingen, te ſwack tot de beſcherming van het kaſteel, en van de ſtadt ſijnde, verlieten het kaſteel, met verlies van eenige weynigen. Ter ſelve tijt quam hier by d'overſte Gaſſion, die krijgsvolck en verſtercking van Atrecht bracht, gelijck oock ſwaer geſchut tot het belegh. Men verdeelde 't leger in drie quartieren. Het eerſte quartier was voor de Maerſchalck, met ſeven regimenten voetknechten, vijf regimenten licht-gewapende ruytery, en drie benden van uytgeleſen ſoldaten. Het tweede quartier was voor de Graef van Guiche, met ſes regimenten voetknechten, acht regimenten licht-gewapende ruyterye, en drie benden van uytgeleſen krijgsknechten. Het derde quartier was voor de Heer van la Ferte Seneterre, met vijf regimenten voetknechten, twee regimenten licht-gewapende ruytery, en 't regiment van de Cardinael de Richelieu, dat van vyerroers was. In 't begin van 't beleg quam de Heer Johannes Pontius, met noch ſeſtich anderen, ten deel Ingenieurs, en ten deel buſſchieters, in de ſtad over de graften, daer ſy met balcken en andere middelen over geraeckten. Terwijl dit gedaen wierd, veynſden de belegerden dat ſy elders een uytval wilden doen, en hielden door hun getrommel de beleggers in alarm. Toen deſe krijghs-liſt een gelucki-

Daden in de tijdt van't belegh.

ge uytgang genomen had, betuygden de belegerden hun blyſchap met ontſteke vuuren. Sommige ruyters van Lillers, eenigh gewelt op de voeder-haelders der Franſchen gedaen hebbende, voerden veel paerden wech; maer Gaſſion, hen vervolgende, ontjoegh hen de roof, en verloſte de gene, die ſy wechgevoert hadden. Hy, uyt de gevangenen de ſtaet van Lillers verſtaen hebbende, nam noch een deel volck by hem, en veroverde Lillers met gewelt, en bracht een beſetting van drie hondert mannen daer binnen. Ondertuſſchen was de heele omkring van de beſchanſſing, door de bevordering van twee Abten, Medavid en Drovet, volmaeckt. Het leger ſchiep groote vreucht om d'overvloet van toevoer, die Villequier, de Graef van Charoſte, en de Marck-graef van Geſures aengebracht hadt, en om de byſtant van twee duyſent ruyters, vier duyſent voetknechten, en elf ſtucken ge-

Perfecte afbeeldinge van de Stercke Stat

AYRE ofte ARIEN

Alsdus Belagert en verovert door Louys de dertiende, Coning van Vrancryck ende Navarra in den Iare 1641.

PLAN D'AYRE

avec sez Forts Lignes de Circonvalations & Attaques de la Ville. Assiegee par Louys le 13. Roy de France et Navarre l'Ann 1641.

DECLARATION

A. Quartier de Monsieur le Grand Maistre, ou sont Campés les Regimentz des Gardes, les Suisses, Champagne, le Marine, la Mellerave, ponThastau, Castelnaut, Veruins, Boudonnet, Longueval et Dhanriche mont, les Gens-darmes de Monsieur le Cardinal la Mellerayre, Coaslin, Gassion, d'hanrichemont avec les Gardes de Monsieur de la Mellerayre.

B. Parc de l'artillerie de Monsieur le Grand maistre.

C. Village de Lambres ou sont les Vivres.

D. Reduute de Lambre.

E. Abbaye de St. Andre ou sont les Blessés.

F. Quartier de Mons.r de la Fertée, ou sont Campés les Regiments de Sonnetere, Canizy, Bellefont, Otheres et Irlandois, le Regiment de la Cluniere, avec les fuzilliers de Mons.r le Cardinael.

G. Reduute de la Fertée.

H. Quartier de Monsieur le Comte de Guiche, ou sont Campés les Regiments de Picardie, Navare, Rambure, Vallemont, Breze, Bretaigne, Desfiat Campé au fort de Flandre, et le Regiment de Greder Suisse, proche la Reduute du neuf Fossé, Les Gens-darmes de Monsieur le Comte de Guiche, Tresme et Longbourg, les Chevaux Legers de Mr. le Comte de Guiche, Watteaumont, Lonancourt, le Forlet, Imbault, Doumont, Phitingof, L'eschelle, et Notaphe.

I. Parc de l'Artillerie de Monsieur le Comte de Guiche.

K. Fort de Bretaigne.

L. Reduute du Neuf Fossé.

M. Fort de Flandre.

N. Reduute de grancée.

O. Pont aux Batteaux facisor le Lys.

P. Reduute du Pont aux Batteaux.

Q. Reduute du Lys.

R. Attaque du Monsieur le Grand Maistre.

S. Attaque de Monsieur le Comte de Guiche.

VERCLARINGE

A. Het Quartier van myn Heer den Overste Generael alwaerde Regimenten vande Garde, de Switserse Regimenten, de Regimenten van Champagne, La Marine, la Mellerayre, Pont-Chasteau, Castelnaut, Veruins, Bourdonnet, Longueval, D'Hanrichemont, mitsgaders het Crygs-volck van Monsieur den Cardinal, la Mellerayre, Coaslin, Gassion, D'Hanrichemont met de Gardevan Monsieur de la Mellerayre.

B. Het Parquet van den Generaelen Artillery.

C. Dorp Lambre alwaer de Vivres bewaert worden.

D. Redout van Lambre.

E. Abdije van St. Andries alwaer de gequetste leggen.

F. Het Quartier van Mons.r de la Fertée, alwaer gelegeert sijn de Regimenten van Sonnetere, Canizy, Bellefont, Othere ende d'Yrsche, mitsgaders t'Regiment van Clanare, met de Vyrroors van myn Heer den Cardinael.

G. Redyt van La Fertée.

H. Het Quartier van myn Heer den Graef van Guiche alwaer gelegeert sijn de Regimenten van Picardye, Navare, Rambure, Vallemont, Breze, Bretagne, Desfiat leggende in forten van Vlaenderen ende het Switserse Regiment dicht by t'Redyt van de nieuwe Gracht. Het Crygs-volck van Mons.r den Graef van Guiche, Tresme ende Luxemburgh, de lichte Peerden van den voorsz. Graef, Wattimont, Lonancourt, la Forlée, Imbault, Doumont, Phitingof, L'eschelle, ende Notaphe.

I. Het Parquet van Mons.r de Graef Guiches Artillery.

K. De Schans van Bretagne.

L. Redyt van de nieuwe Gracht.

M. Fort van Vlaendren.

N. Redyt van Grancee.

O. Schup-brugge over de Lys.

P. Redyt van de Schip-brugge.

Q. Redyt op de Riviere Lys.

R. Approche van den Oversten Generael Mellerayre.

S. Approche van den Graef van Guiche.

200 Roeden van 2000 in een Myle.

200 Verges de 2000 en un Lieu.

3 Duytse Mylen.

GALLIÆ Ausy PARS.

ARTESIÆ PARS.

FLANDRIÆ PARS.

Comte de Boulonnois

De Noort Zee.

Hooge Landen

Moeras en Waterige

De Beecke

De Lys Stroom

Berghet

Malanoy

Mouthyhem

Lambres

Baine

St. Andre

Roubly

St. Quintin

Marcq

Madacq

La Laquette Ruisseau

Le Maulary Ruisseau

Moulin le Comte

La Riviere du Lys

La Chapelle St. Nasaire

Vinsro La Maladrie

Cohencha

De Lumelle Beeck

B. excudebat

geſchuts. Men begon toen de loop-graven en aprochen met yver te vorderen, en die met reduyten te verſtercken; over 't welck Percheval, een Hollander, en treffelijck Ingenieur, het beleydt hadt. Terwijl de Franſchen van twee bateryen in de ſtadt ſchooten, deden de Spaenſchen eenige uytvallen in de loop-graven, en lieten veel overſten en gemeene ſoldaten achter, tot een droeve voor-bode van 't belegh. Want de belegerden, tot twee-mael uytgevallen, wierden tot twee-mael weêr ingedreven, ſonder eenigh voordeel te doen. Buyten 't leger wierden, door d'overſte Fitingus, twee benden van Croaten geſlagen, en twintigh gevangen. Eenige brandſtichters maeckten brandt in 't leger, op dat de belegerden op het teken van de brant, en 't geloop der krijgs-lieden uytvallen, en alles in verwerring ſouden brengen. De ſtrijt was twijffelachtigh, en de verwinning onſeker. De halve maen wierd gewonnen, en terſtont weêr verloren. Maer dewijl de tegenwoordigheydt van d'overſte den ſoldaten groote moed geeft, ſoo quam de Cardinael Infant, met d'overſte Beck, in't leger, en ſcheen ſich ten ſtorm tegen de wallen van het leger te bereyden. De Franſchen dit beſpeurende, ſtelden hun voetvolck op de wallen, en keerden 't geſchut tegen hun vyanden. De Cardinael, deſe toeſtel ſiende, beried ſich met ſijn krijgs-overſten, en vertrock daer op weêr naer Vlaenderen met het leger. Men keerde dieshalven al 't gewelt tegen de ſtadt, en bracht de galderyen over de graften. De gene, die uyt de ſtadt tot de Franſchen overquamen, ſeyden dat men daer handelde van de ſtadt over te geven, vermits de burgers voor de granaten en vuur-ballen vreeſden. Omtrent in deſe ſelve tijt quam in 't leger der Franſchen de Hartogh van Wirtenbergh, en de Marckgraef van S. Maigrin, die van de Spanjaert vervolght wierden. In de loop-graven wierden hondert en tachtig mannen gedoodt, en de nieuwe halve maen door de Franſchen beſtormt. De ſtedelingen ſtaken de brant in de galdery, die overgebracht was; en de Franſchen beſteedden twee dagen om die te hermaecken. Men quam toen aen de travers, welcks nadering aen vele het leven koſte. Daer quam een derde convoy in 't leger, beſtaende in twaelf hondert wagenen, onder 't beleyt van de Marck-graef van Geſures, die vier regimenten voetknechten, en twee regimenten ruyters aenbracht. Men hield het voet-volck, en ſond de ruyters weêr wech. Men veroverde de halve maen, en oock de travers, en ſtack de brand in de mijnen. De broeder des Graefs van Guiche, over de graft geraeckt, hield ſtand aen 't bolwerck van de ſtadt. Op d'een-en-twintichſte van Julius wierd de mijn des Graefs van Guiche aengeſteken, en een groote opening in de wal gemaeckt. De mijn van de Maerſchalck Milleray, aengeſteken ſijnde, maeckte oock een groote opening. Het leger kreegh toen bevel van ſich tot d'uytterſte en algemeene ſtorm te bereyden. De ſtedelingen, hier voor bevreeſt, begonnen op overgeving te denken, en verſochten vijf dagen tot tijt van beraet; 't welck hen van Milleray afgeſlagen wierd. Sy wierden echter eens in de voorwaerden van d'overgeving. Aiquebere Lieutenant Colonel van 't regiment des Marckgraefs van Breſe, wierd tot Gouverneur in Arien geſtelt, met een beſetting van 3200 krijghs-knechten, behalven noch de gewilligen, die op hun eyge koſten 't leger volghden. Soo haeſt als de Spaenjaerden daer uyt getrocken waren, brack de Cardinael Infant op met ſijn leger, en legerde ſich dicht aen 't leger der Franſchen, die met het weêr opmaken van de ſtadt beſich waren, en haer voor vier maenden van voor-raet beſorghden. De Spanjaerden veroverden ſedert weêr Lillers, met verlies van drie hondert mannen. Maer toen hy daer nae ſijn wapenen tegen Arien keerde, wierdt heftelijck tuſſchen de Spaenſchen en Franſchen geſtreden, onder 't beleyt van Gaſſion, en de Capiteyn van Millerays lijf-wacht. Drie hondert wagenen der vyanden, op de welcken men het reystuyg voerde, wierden tot roof wech gevoert. De Spaenſchen, meer dan eens uyt het geberghte verdreven, legerden ſich niet verre van 't leger der Franſchen. Milleray, door ſchaersheydt van lijftocht gedruckt, vertrock (te meer om dat de Hartogh van Soiſſons elders beroerte maeckte) naer Heſdin, in ſoodanigh een ordening, dat hy in ſijn vertreck geen afbreuck van de vyand leed. De Spanjaert maeckte toen ſijn leger voor de ſtadt, en legerde ſich in de ſelve wallen, daer de Franſchen hun leger hadden gehadt, en benaude de plaets, niet ſonder hoop van verwinning. Hy veroverde haer oock, door een wonderlijcke en haeſtige verwiſſeling van 't oorloghs-geval tuſſchen de Franſchen en Spanjaerden.

Overgeving.

Van de Spaenſchen belegert, en gewonnen.

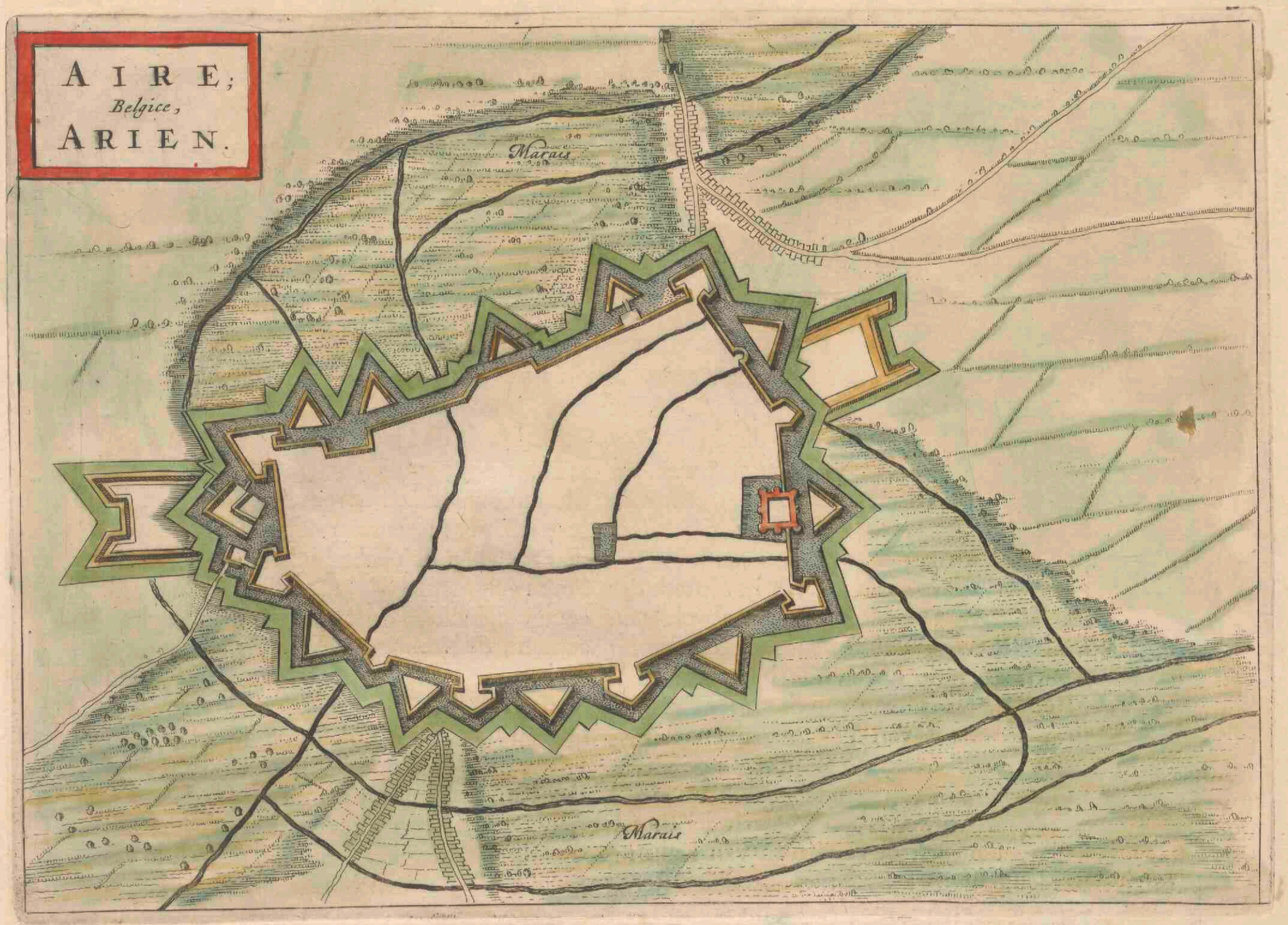

ARIEN.

Gelegenheydt.

ARIEN, van de Franſchen *Aire* genoemt, is gelegen op de riviere de Leye, die door de Stadt loopt, en niet wijder dan omtrent twee mijlen van Terrouaen. 't Is een fraye en ſtercke Stadt, niet alleen om haer oudt kaſteel, maer oock om haer andere gebouwen. Hoe deſe Stadt in 't jaer duyſent ſes hondert een-en-veertigh van de Franſchen belegert en gewonnen is, ſullen wy terſtont, nae 't verhael van 't belegh van Terrouaen, vertoonen en beſchrijven. Maer onlangs daer nae, in 't ſelve jaer, is ſy van de Spaenſchen, die de verlatene wercken der Franſchen tot groot voordeel dienden, wederom verovert.

TEROVENNE,

en haer

BELEGERING,

door 't beſtier van

KEYSER KAREL DE VYFDE,

In 't jaer cIↃ IↃ LIII.

Uyt de Hiſtorie van JACOBVS AVGVSTVS THVANVS genomen.

DE Keyſer, die in Nederlandt overwintert was, om de neêrlaegh, onlangs in 't belegh van Mets geleden, te wreken, beſloot Terouenne, de hooftſtadt der Moriners, t'overweldigen.

Gelegenheydt. Sy leght een weynigh beneden d'oorſprong van de vloet de Leye, die haer voor-ſtadt beſpoelt, ſes mijlen van S. Omer, gelijck in 't ingewant van Vlaenderen en Artoys (welcke landtſchappen altijdt leen-goederen van de Kroon van Vranckrijck hebben geweeſt) geſticht, en tegen 't gewelt der Engelſchen, die toen de zee-haven van Kalis inhielden, gebouwt. Sy is niet alleenlijck ſterck van gelegenheyt, maer oock door konſt; en wierdt met een ſtercke beſetting van d'onſe beſet gehouden, die, gedurige uytvallen van alle ſijden op de geburige volcken doende, groote ſchade deden, 't welck ſoo groot een haet tegen deſe ſtedelingen veroorſaeckte, dat de geburen, ſoo hen gelegentheyt voorquam, ongetwijffelt alle middelen ſouden aenwenden, om deſe ſtadt in hun macht te brengen, en door deſe middel 't gevaer van d'oorlogh verder van hun hals te drijven. De Keyſer, vertrouwende dieshalven dat hy geen krijghs-lieden om gewelt te doen, en geen gravers om te graven gebrek ſou hebben, ving dit belegh aen. Hy gaf eerſt het beleyt hier af aen Antony van Croy, Graef van Reux, die in deſe tijdt ſtorf. In ſijn plaets wiert geſtelt Pontus de Lalain van Binicour, een man door ſijn geboorte, en treffelijcke krijghs-daden vermaert, die met het leger, op 't eynde van April, derwaerts geſonden wiert. Johannes Leſley had het gebiedt in de ſtadt, met eenige licht-gewapende ruyters en ſtedelingen, met de welcke hy geen groote tegenweer kon doen; want de voorgaende Stadtsvoochden hadden door hun onachtſaemheyt byna al 't gene verwaerlooſt, dat tot tegenweer van een veſting, van groot belang ſijnde, nootſakelijck was. Joan de Toutteville van Villebon, die een weynigh te voren het gebiedt in de ſtad had gehad, en toen met bevel naer Normandien geſonden was, wiert, om ſijn onachtſaemheyt in deſe ſaeck, van alle gelaſtert. Hier quam noch by dat, dewijl de Franſchen ſich lichtelijck, door een ingeboren verſekertheydt, naer d'uytvoering van eenige geluckige daden, geruſt en veyligh achten, de Koning van Vranckrijck de Keyſer begon te verachten. 't Hof weêrgalmde oock van bruyloften, nacht-ſpeelen en ſteeckſpeelen, door de welcke de bruyloft van Diana, des Konings dochter, en van Horatius Farneſe geviert wierden. Men kon den onſen niet doen gelooven, dat al't gewelt van d'oorlogh tegen Terouenne, de ſterckſte veſting op de grenſen van geheel Nederlandt, gekeert wierdt; om dat, gelijck ſy meenden, de ſaken van de Keyſer in een quade ſtaet ſtonden, en hy ſelf ſieck was. Daer noch byquam, dat men in deſe tijdt de tyding van ſijn doodt bracht. Dieshalven, toen de bootſchap van 't belegh van deſe ſtadt in de ſpelen en vermakingen van deſe bruyloft gebracht wiert, ſoo ſond de Koning terſtont derwaerts Andreas Montalambert Deſſé Panvilliers, een krijghs-overſte van uytmuntende dapperheyt, en in d'oorlogh, onlangs in Schotlant gevoert, vermaert geworden. By hem wiert gevoeght Franſoys van Montmorancy, de ſoon van Annas van Montmorancy, met het opperſte gebiedt. Maer deſe ſedige jongeling wilde die macht niet gebruycken, ſoo lang als Deſſé leefde, die hy niet alleenlijck als Veldt-overſte, maer, om d'achting van ſijn deucht, met alle eerbiedigheydt, en gehoorſaemheydt, gelijck ſijn vader, eerde. Deſſé hadt een weynigh te voren, eer hy uyt Poictiers ontboden wierdt, in een lange ſieckte gelegen. Hy ſeyde dieshalven, toen hy op deſe tocht trock, dat hy ſich verblijde van dat hy uyt een ongeacht bedt tot een heerlijcker geroepen wiert, in 't welck hy ſich niet neêrſtrecken, maer ſterven ſou. De gene, die hem verſelden, waren Karel de Hallewijn van Pienne, Baudiné, Antony Chaſteigner de Rochepozay,

Sterckte.

Belegert.

Hulp geſonden:

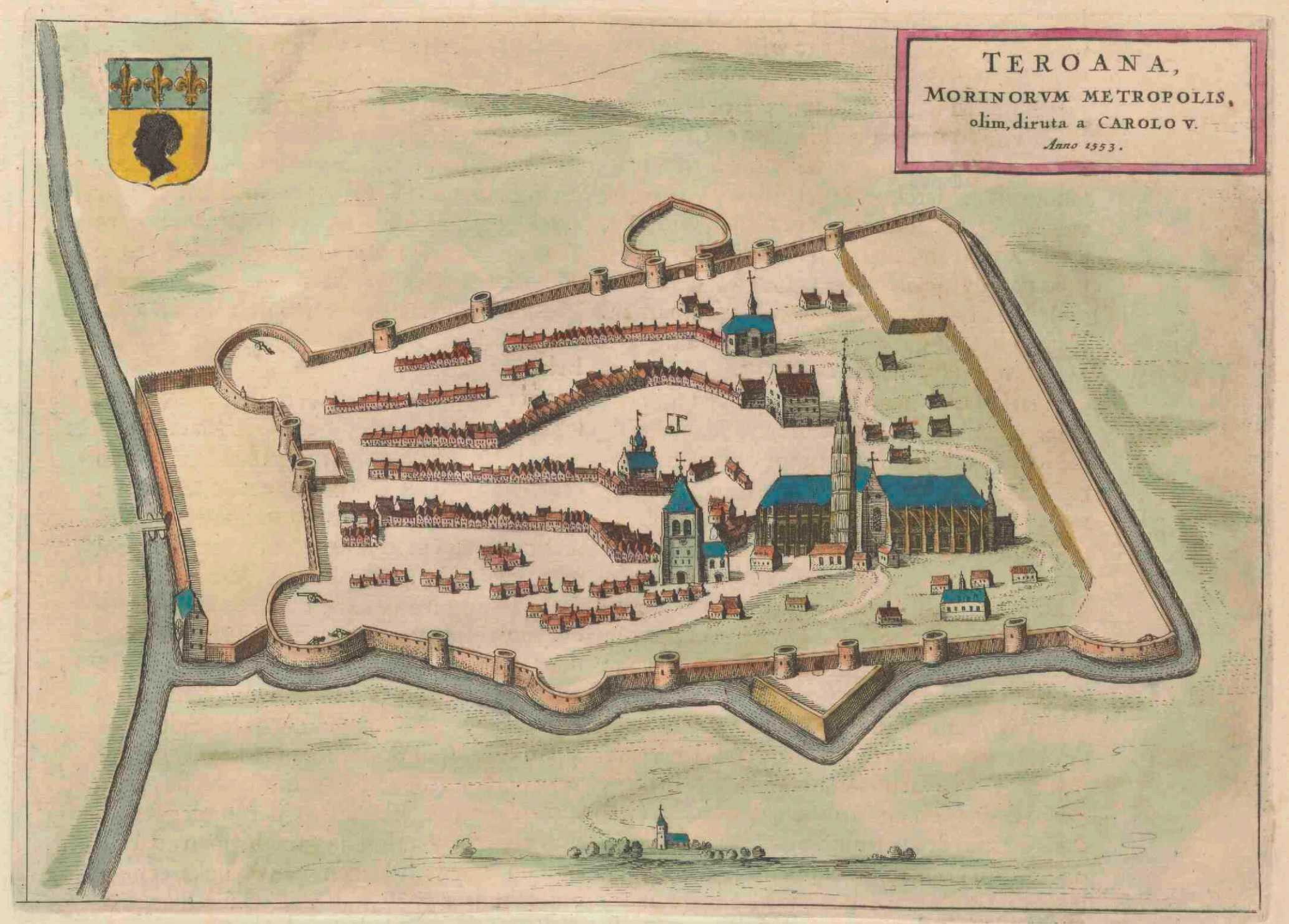

pozay, Blandy, Ferriere, uyt het edel geſlacht der Onder-Graven van Bourdeilles in Perigord, en andere voorname mannen. Deſe geraeckten geluckelijck in de veſting; 't welck noch meer d'onachtſaemheyt en verſekering der hovelingen vermeerde. Maer de beleggers, hier door te meer aengeprickelt, deden hun uyterſte beſt om de veſting te veroveren, eer 't ontſet quam. Men arbeyde noyt met grooter yver van weêrſijden, maer met ongelijcke uytgang. Want de byſtant der belegerden was verre van de hant; en de beleggers hadden alles in overvloet vaerdigh, en wierden, vermits het belegh op hun grenſen was, dagelijcks met nieuw krijghs-volck, en met toevoer, en andere dingen, tot d'oorlogh nootſaekelijck, verſterckt. Toen de wallen gemaeckt, en de ſtucken op de bateryen gebracht waren, wiert de ſtadt van alle ſijden beſchoten. De moet der vyanden wierd door de groote menighte der vrouwen en kinderen aengeprickelt, die uyt de geburige dorpen daer rontom, als tot een gewenſcht ſchouſpel, gekomen waren, en door hun ſchampere gedichten, en geſangen, door baldadigheyt tot laſter van de Franſche naem gemaeckt, de moet der hunnen grootelijcks vermeerden. De belegerden leden ondertuſſchen groote ſchade, door 't groot gewelt van 't geſtadigh ſchieten. De Grille, een dapper krijgsoverſte, met hondert Carabijnſche ruyters tot byſtant geſonden, brack deur 't leger, en wiert van de ſtedelingen ontfangen, die hier op terſtont een uytval deden, en de vyanden tot in hun leger dreven. Men verſuymde ondertuſſchen geen tijdt in 't weer-opmaken van de neergeſtorte veſten; 't welck de belegerden, die door het waken by nacht, en door de gedurige ſtrijden vermoeyt waren, geheel afmatte. Men hadt alree een opening van meer dan ſeſtigh treden gemaeckt, en de wegh voor de beſtormers gebaent. D'onſen, die voor d'opening de wacht hadden, wierden ondertuſſchen van de bergh, die aen d'andere ſijde over de ſtadt hangt, door het gedurigh ſchieten der ſlangen van achter geplaeght. D'aenval wiert dieshalven met alle gewelt gedaen: men ſtreed van weerſijden met groote dapperheyt en hardneckigheyt; en hoorde van alle ſijden niets anders, dan gedruys en geroep, en 't gerammel der wapenen. De vlammen der konſtvuren flickerden overal; en men ſagh het bloet op d'aerde vloejen. De ſtorm, die tot drie malen van de vyanden vernieut wierd, duurde geheele tien uren lang, 't welck ſelden in eenige belege-

Groote dapperheyt aen weerſijden.

De belegerden doen een uytval.

Breſſe gemaeckt.

Beſtormt.

legering gebeurt is. De vyant was echter eyndelijck genootſaeckt te wijcken. D'overſten, die van onſe ſijde gedoot wierden, ſijn Deſſé ſelf, Pienne, Baudiné, Rochepozay, Blandy, Ferriere, en veel andere edelen. Men ſond weer tot byſtant Sebaſtiaen van Lutſenburgh, Marckgraef van Baugy, Broeder van Martigues, en met hem Grille, Brouilly, en de Heer van S. Romain, krijghs-overſten, met 300 uytgeleſe voetknechten, die tegen danck van de vyanden in de ſtadt quamen. *Nieuwe verſterckingh in de ſtadt geſonden,* Deſe byſtant gaf groote verſtercking aen Montmorancy, die, toen Deſſé gedoot was, de heerſchappy aengenomen had, en ſich tot tegenweer bereyde. Maer de vyanden, die alreê in de graft onder de muur, en van d'onſen veyligh waren, overal de torens en bolwercken neêrgeworpen hebbende, *die dapper bevochten,* maeckten mijnen in de wal, en, het buſſekruyt aengeſteken hebbende, wierpen een muur, die overgebleven was, met groote neêrlaeg van onſe ſoldaten, om verre. De puyn, naer buyten vallende, vervulde byna de graft, en baende de wegh voor de ruytery, om in te breken. Toen d'opening allengs grooter geworden, de graft gevult was, en het getal der vyanden dagelijcks aenwies, en dat van d'onſen, door de dooden, gewonden, waken, en gedurige arbeydt, verminderde, jae ſodanigh, dat'er geen hope in de dapperheyt der krijgslieden overigh was, begon Montmorancy, volgens de raet der krijghs-overſten, op de twintighſte Junius van overgeving te handelen, ſonder echter beſtant te maken. Dit *ſtormender-hant gewonnen,* was oorſaeck dat, terwijl men om de voorwaerden twiſte, de Duytſchen en Nederlanders een ſtorm op de ſtadt, die van alle ſijden open was, deden, en, d'onſen lichtelijck verdreven hebbende, oft om dat ſy op de ſekere overgeving ſteunden, oft om dat ſy niet machtigh waren 't gewelt tegen te ſtaen, in de ſtadt braken, daer ſy overal groote moort bedreven. *en deerlijck verwoeſt wort.* De ſoldaet, met een los-gelaten raſerny, verſchoonde ouderdom, geſlacht noch ſtaet. De gene, die in de handen der Spanjaerden vielen, wierden genadelijckſt gehandelt, als of ſy uyt de wreetheyt der anderen oorſaeck namen om d'onſen wel te handelen; vermits ſy noch niet vergeten hadden, hoedanige heusheyt Guiſe, in 't voorgaende jaer, in 't onſet van Mets, aen hen beweſen had. Montmorancy wierd gevangen, d'Ouarty kon hem nauwelijcks van 't gevaer, dat hy in deſe ſmaet uytſtaen moſt, beſchutten. *Gevangenen.* Beneffens hen wierden oock gevangen Baugy, Dampierre, la Loſſe, Baudiment, Do Baillet, de Heer van S. Romain, alle voorname mannen; gelijck oock Grille, Brouilly en S. Romain krijghs-overſten. Men verloor oock veel geſchut, en voornamelijck twee ſlangen, die de naem van twee ſteden, twee Duytſche mijlen van daer gelegen, gekregen hadden, om dat ſy tot aen deſe ſteden konden ſchieten. Adrianius ſchrijft, dat 'er in dit belegh hondert en vijftigh duyſent ſchoten van de vyanden op deſe ſtadt gedaen ſijn; ſeker, een ongelooffelijck getal. Maer de gene, die in dit belegh geweeſt hebben, tellen omtrent twee-en-veertigh duyſent ſcheuten; en my gedenckt dat Montmorancy, een oprecht en geen verwaent man, oock dit getal genoemt heeft. De Keyſer, die te Bruſſel was, ontfing met groote blijdſchap de tijding der verovering van Terouenne. Men ontſtack deur geheel Nederlandt veel vreughde-vuren, de klocken in de kercken wierden geluyt, en het geſchut geloſt. De ſtadt ſelve wierd ſedert, door des Keyſers bevel, geheel verwoeſt, en tot aen de gront geſlecht, met ſoo groot een blijdſchap der omleggende volcken, die yverigh hier toe hielpen, dat 'er binnen weynigh dagen nauwelijcks eenige blijcken daer af overigh waren; ſoo diep was de haet, om de gelede overlaſt, in 't gemoedt der gebuuren ingewortelt. Deſe ſelve ſtadt was eertijts van Keyſer Maximiliaen, en van Henrick d'achtſte, Koning van Engelant, voor veertigh jaren, in de maent Auguſtus, onder Lodewijck de twaelfde, gewonnen, *Te voren verwoeſt.* en door de brant en verwoeſting tot een erbarmelijcke ſtaet gebracht; jae ſoodanigh, dat'er niets anders, dan d'achtbaerheyt van de Biſſchoplijke ſtoel gelaten was. Maer ſy wiert ſedert weêr opgebouwt, en, naer de gelegentheydt van de tegenwoordige ſtormruſting, ſoodanig verſterkt met wallen en rondeelen, dat ſy tot aen die tijd veel ſtormen der vyanden afgeſtaen en vruchteloos gemaeckt had: in voegen, dat Franſoys d'eerſte gemeenlijck plach te ſeggen, dat hy ſijn hooft op twee oorkuſſens, aen yder oor een, ruſte, en daer meê Terouenne in Nederlant, en de wateren van Tarbelle, oft Bajonne op de grenſen van Gaſconje, beyde ſtercke ſteden, aenwees. *Terouenne tot de gront geſlecht.*

WAERDE LESER,

Ick voege hier by, uyt Lodewijck Guicciardin, de Beſchrijvingen der Kleyne Steden van Artoys, wiens Aftekeningen ick niet heb konnen bekomen.

BAPAUME is ſes mijlen van Atrecht: en is een kleyn maer ſterck ſtedeken; want het is niet wel te belegeren, om dat 'er omtrent drie mijlen in 't rond geen vlietend water is. Het heeft oock een ſterck kaſteel, en is groot van begrijp en gebiedt over d'omleggende landeryen.

RENTY is een kaſteel met een fraey dorp, op een vlietend waterken, vijf mijlen van Monſtreul en ſoo veel van Heſdin gelegen. 't Is een ſtercke plaets; ſoo dat de Koning van Vranckrijck in 't jaer M D L I V groote moeyte aenwende om haer t'overweldigen: maer als Keyſer Karel de vijfde aenquam, om haer t'ontſetten, is hier een veltſlagh gedaen, waer in de Franſchen d'overhandt hadden; evenwel, dewijl ſy niet wel gelegert en van alles voorſien waren, ſijn ſy, om de ſterckte deſer plaetſe, en vreſende des Keyſers macht, ſonder haer te konnen winnen vertrocken. Het is een Marckgraefſchap, en ſtont eertijts onder 't gebiedt van Willem van Croy; doch is ſedert door huwelijck aen 't huys van Lalain gekomen.

S. POL oft S. Paul leght ſes mijlen van S. Omar, en acht van Atrecht. Is voor vele jaren met d'eernaem van Graefſchap beſchoncken; en heeft een wijt-ſtreckend gebiedt en groot inkomen. Sy ſtont eertijts onder Mevrou van Touteville; hoewel de Koningen van Vranckrijck en Spanje die voor hen ſelf eyſchen; maer in 't vredeverdragh van 't jaer 1559 is ſy de gemelde Mevrou door de Koning van Spanje weergegeven; behoudens het recht van Opper-overheyt, ſonder naedeel nochtans van 't recht des Konings van Vranckrijck.

PERNE is een fraye plaetſe, vijf mijlen van S. Pol gelegen, en ſtaet onder 't gebiedt van 't ſelve Graefſchap.

LILLERS is tuſſchen Arien en Bethune, en van yder drie mijlen gelegen; is oock een tamelijck ſchoon ſtedeken.

LENS is vier mijlen van Atrecht: is een kleyne ſtadt, maer groot van gebiedt. Arnout van Lens, een uytmuntend Medicijn en Mathematicus, is hier geboren.

In 't jaer M D L V I I ſijn de Franſchen, onder 't beleyt van Gaſpar van Colligny, Admirael van Vranckrijck, voor dit ſtedeken gekomen, 't welck ſy vermeeſterden, plonderden, verbranden, en daer na verlieten.

Ses-en-twintigh jaren nae die inneming quamen de Heer van Saincheval, de Capiteynen de la Croix en le Brave met hare ruytery en eenigh voetvolck uyt Camerijck, en overweldighden ten tweede mael deſe plaetſe. Als ſy haer geplondert hadden, beſloten ſy die te bewaren. Maer de Prins van Parma deê haer door den Marquis van Rubais en den Heer van Capres belegeren: waer door de Franſchen gedwongen wierden niet alleen de ſtadt en haren buyt, maer oock hare paerden, wapenen, en al 't gene ſy daer gebracht hadden, te verlaten.

BY Teruane, Arien en S. Omar is een groot water, de *Nieuwe graft* genaemt, die, als ſommige ſchrijven, ten tijden van Graef Boudewijn de Godtvruchtige gemaeckt is, om d'aenloop der vyanden te beletten. Andere ſeggen, datſe tot een pael en afſcheyding der grenſen van Vlaenderen en Artoys dient. Doch wat 'er af is oft niet, deſe graft is ſeer groot, doch eng, als een arm der zee, en vol water, hoewel ſy omtrent acht mijlen van de ſelve leght: doch ſommige ſeggen, dat de zee eertijts tot hier toe quam; want men heeft hier ſomtijts ſtucken van anckers en ander ſcheepsgereetſchap gevonden; ſoo dat het waerſchijnlijck is. Om deſe meening te beveſtigen, worden d'oude Schrijvers bygebracht, die ſeggen, dat de Teruaners oft Moriners de laetſte en uyterſte bewoonders van Gallia oft Vranckrijck ſijn; waer toe ſy oock ſeker vaers uyt het achtſte boeck van Virgilius Trojaenſchen Eneas voortbrengen.

BEhalven de gemelde plaetſen ſijn in dit Graefſchap Artoys verſcheyde beroemde vlecken, die met jaermarckten en andere vryheden begunſtight ſijn, als AVESNES LE COMTE, vier mijlen van Atrecht gelegen.

ASCHICOVRT leght een half mijl van de gemelde hooftſtadt; en ſtont eertijts onder Philips van Mommorancy, Raet van de Finantien oft gelt-middelen, en Ridder van 't gulden Vlies.

S. VENANT is oock een fraey dorp, omtrent twee mijlen van Arien gelegen.

COVRRIERS legt by Lens, en vijf mijlen van Atrecht: heeft voor vele jaren Ian van Mommorancy toebehoort.

BLANGY, LIGNY, AVCHY en PAS ſijn alle welbekende en vermaerde dorpen, op d'uyterſte grenſen aen de ſijde van Vranckrijck gelegen.

STEDEN
VAN
HENEGOUWEN.

НЕИЕСОПМЕИ

ΛΥИ

ƧLEDEИ

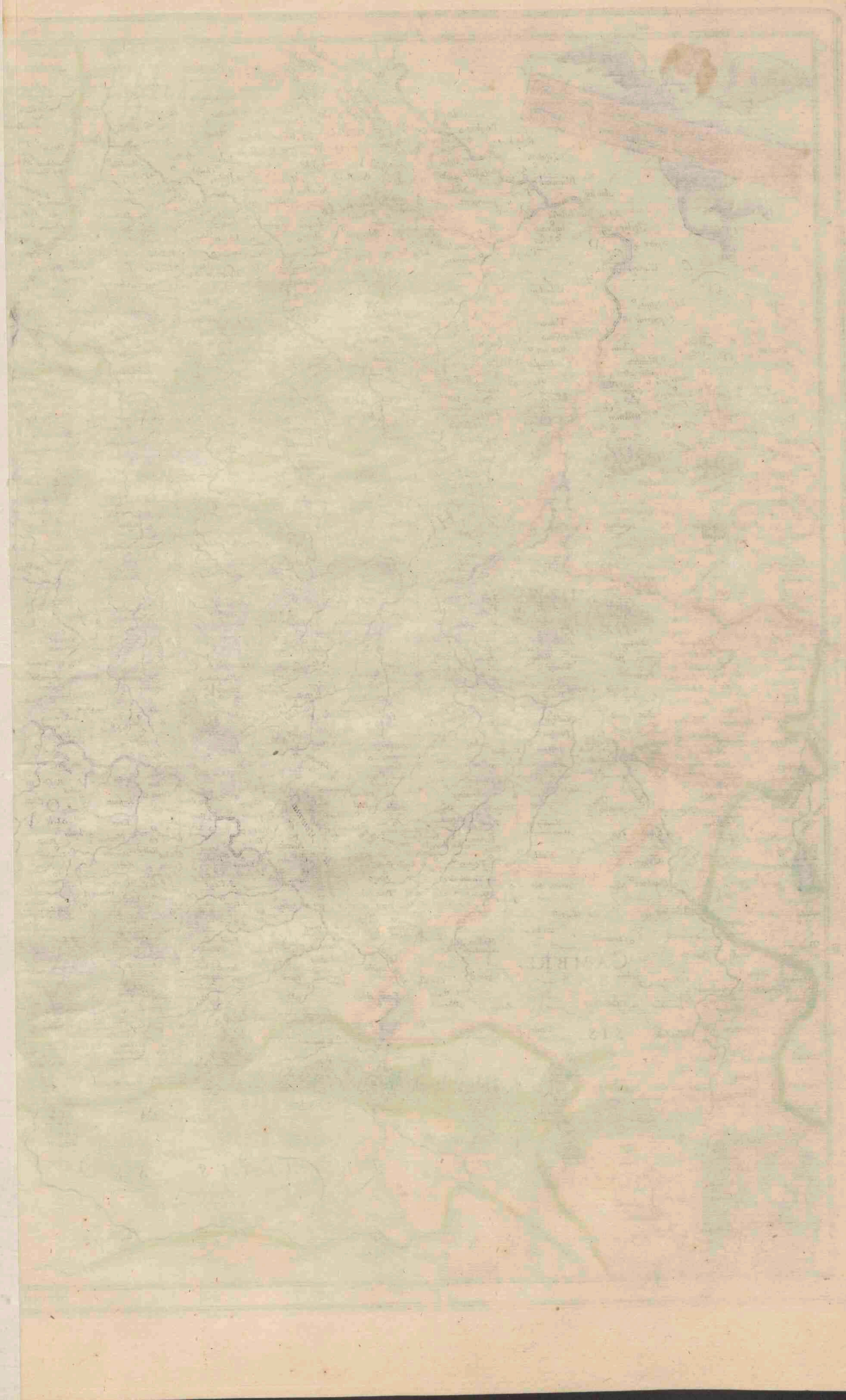

Septentrio
Meridies
Oriens
Occidens
COMITATVVM
HANNONIÆ
ET
NAMVRCI
DESCRIPTIO.
Amsterdami
Apud Guilielmū et Ioannem Blaeu
CAMBRE
SIS.
LA TIRASSE
FLANDRIÆ PARS
BRABANTIÆ PARS
NAMVRCI PARS
LIMBVRGI PARS
Bois de St Amand
Soenien bosch

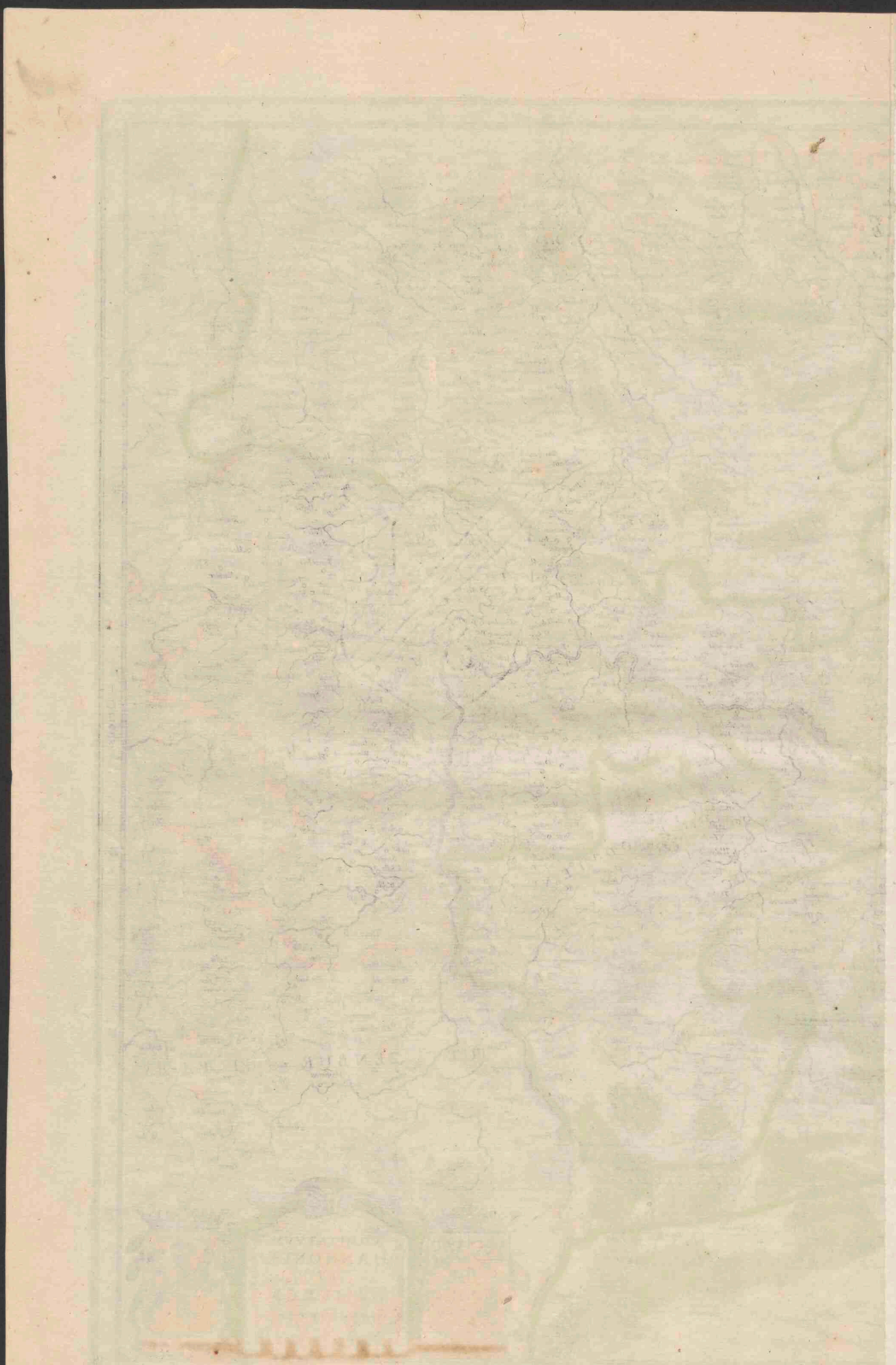

BERGEN IN HENEGOVWEN.

DEwijl de bergen dit voordeel boven de dalen hebben, dat sy niet alleenlijck de eerſten van de ſtralen der zon gegroet worden, als ſy boven onſe horiſon komt rijſen, maer oock een ſuyverder en geſonder lucht ontfangen; ſoo hebben de menſchen hen in de verkieſing van hun wooningen, byna altijt boven de dalen geſtelt, en voornamelijck deſe ſuyvere zielen, die by hun leven de hemel ſoo na, als hen mogelijck was, wilden komen, om daer, door hun godvruchtige gedachten, een geheel hemelſch leven te leyden. Dit heeft eenige doen gelooven (gelijck ick oock in eenige oude geloofwaerdige ſchriften geſchreven vind) dat deſe ſtadt haer naem niet gekregen heeft, om dat ſy op een bergh, of eer op een heuvel geſticht is, maer oock van d'eerbiedigheydt en eerbewijſing van eenige heylige menſchen, die ſich in deſe ongebaende en eenſame plaets begeven, en daer een eenſaem leven geleyt hebben, en eyndelijk ſalich geſtorven ſijn; gelijck, om uyt veel eenige weynigen by te brengen, de heylige Walbertus, de heylige vrouw Berthilde, de heylige Waltruit, ſtichtſter van de kerck en 't collegie van Bergen; de heylige Vincentius, de heylige Amandus, en veel andere menſchen, niet min edel door hun deughden en heyligheydt, dan door hun treffelijcke afkomſt en geſlacht. Deſe geluckige, en warelijck gulde eeuw had haer loop omtrent in 't jaer ſes hondert nae Chriſtus geboorte, en is eenige tijdt deurgevloten, niet alleenlijck in dit geweſt van Nederlandt, maer deur de geheele Chriſtelijcke werelt.

Naem.

Voorſtanders.

De beeck Trouille.

De beeck Trouille, die, uyt veel beeckjens herkomſtigh, haer voornaemſte oorſprong aen het dorp Marpen heeft, vloeyt deur deſe ſtadt. Deſe beeck ſtroomt omtrent drie mijlen verre naer 't weſten, en vloeyt ſedert, in d'uytgang van deſe ſtadt, in de beeck Haine. Bergen leyt niet meer van Enghien dan vijf mijlen, en tien van Bruſſel: een ſtadt die van gelegentheyt en door konſt ſterck is, dewijl ſy rontom onder geſet, en met water omringt kan worden, en boven haer ſtercke gelegentheyt, niet alleenlijck met een ſtercke muur, maer oock met een drie-dubbelde graft, en met een heel oud kaſteel verſterckt is. Sy is groot en ruym, çierlijck met veel treffelijcke gemeene en beſondere huyſen verçiert, en vermakelijck door d'overvloet van fonteynen, die ſeer lieffelijck water op-

Gelegenheyt.

Huyſen.

Fonteynen.

geven. Sy beſluyt in ſich groote rijckdommen, en vloeyt over van alderhande waren, en verſcheyde hand-wercken, maer voornamelijck van ſaey-werckers. De Koninckliicke Raet, op de welck 't geheel Graeffſchap van Henegouwen ſich beroept, behalven Valenchien, heeft ſijn zetel te Bergen. Deſe Raet vonniſt diffinitive oft ſluytelijck, en ſijn vonniſſen lijden geen hooger beroep, noch naer Mechelen, noch elders. En dewijl hun rechtsvorderingen hier naeckt en klaer ſijn, en ſy hun burgerlijcke, ſoo oude als nieuwe wetten, gebruycken, ſoo word daer voor ieder, ſonder omwegen en uytſtellen, naer recht en billickheydt, het vonnis geſproken. Hier word oock geen eyndelijck vonnis geſproocken, 't en zy d'opperſte Baljuw van 't lant van Henegouwen daer by is, die in de civile en capitale ſaken tot een Stedehouder van de Prins verſtreckt.

Raet.

Men ſiet oock in deſe ſtad dit edel en heerlijck collegie der Kanoneſſen, 't welck in dit geheele geweſt ſoo vermaert is, eerſt geſticht en ingeſtelt van de doorluchtige en heylige vrou, Waltrude, Hartogin van Lotteringen, welck Hartoghdom toen Henegouwen, Brabant, Camerijck, Hasbania, en Arduenne in ſich begrepen, en ſich tot aen de Rhijn ſelfs uytbreydde. Wy ſullen ſoo kort, als 't mogelijck is, een weynigh van deſe vergadering ſpreken, op dat eenige andere dingen, die hier toe behooren, te beter bekent worden. Ick ſegh dan dat deſe heldin van haer gemael, Madelgarius genoemt, een Prins van Yrland ſijnde, die om de heyligheydt van ſijn leven ſedert Vincentius genoemt is, veel kinderen ontfangen hebbende, en ſiende dat ſy alle het heyligh leven omhelſden, ſich oock aen de goddelijcke dienſt overgaf, en, ter eeren van Godt, en van d'Apoſtelen Petrus en Paulus, eerſt een kapelle, met een huys op de voorgenoemde bergh, die toen een heylige ende eenſame plaets was, ſtichte, by d'oude toren, eertijts van Julius Cæſar gebout, en tot aen de tijt van Hartogh Philippus de Goede gemeenelijck *la Tour d'Embron*, oft *toren van Embron* genoemt: dat ſy dit huys, ſedert de kluis van de heylige Waltrude geheeten, van 't welck naeuwelijcks eenige merck-tekenen overgebleven ſijn, bewoont heeft: dat ſy ſedert, door de raet van de heylige Guillein, en oock van de heylige Audebert, niet verre van daer woonende, een heerlijcke kerck heeft geſticht, en daer deſe vermaerde ordening der Kanoneſſen ingeſtelt, om de Godsdienſt te bevorderen, en de getijden, gemeenelijck de kanonijcke uuren genoemt, te leſen. Seker, een adelijcke ordening, dewijl

Kanoneſſen.

S. Waltrude.

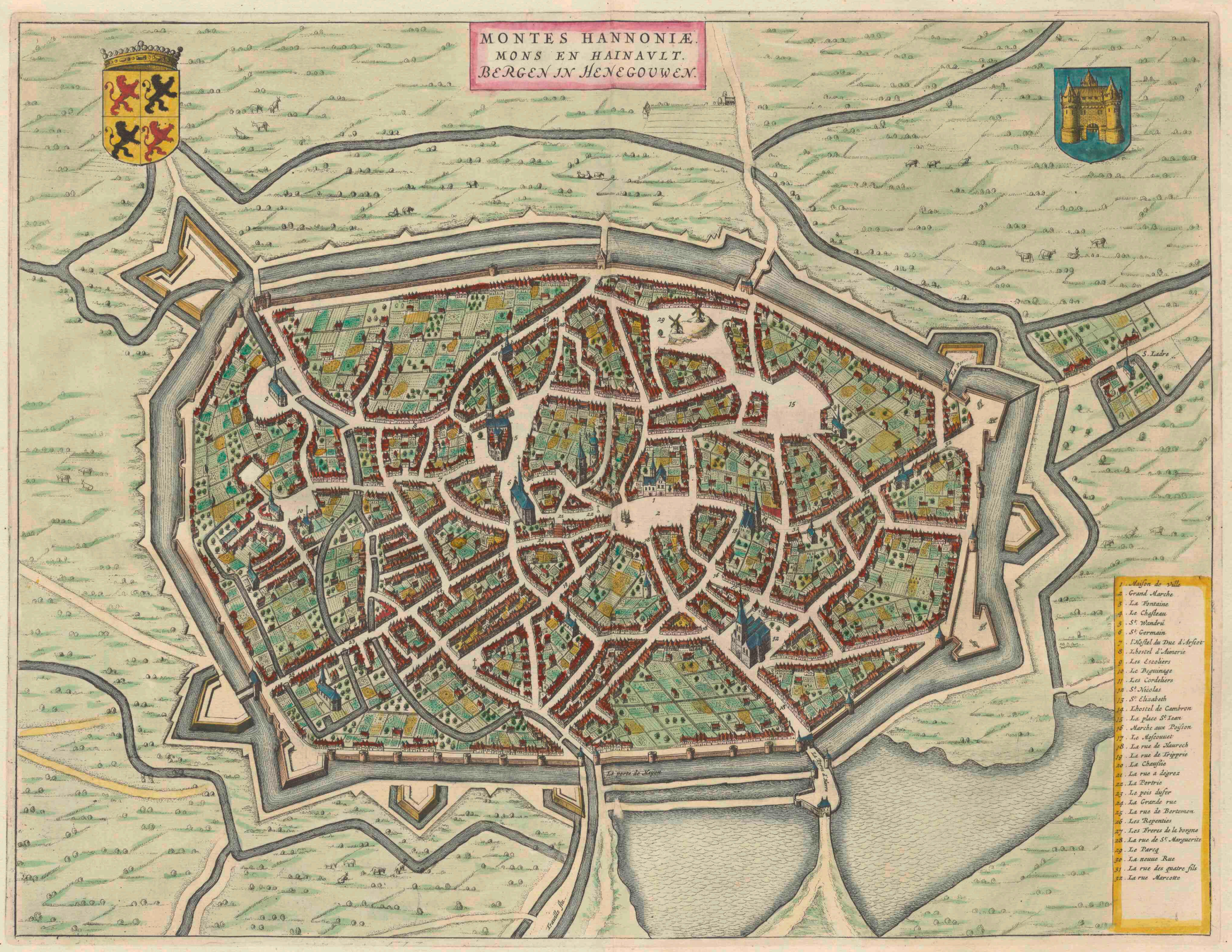
MONTES HANNONIÆ.
MONS EN HAINAVLT.
BERGEN IN HENEGOUWEN.
S. Ladre
La porte de Nayon
Trouille flu.
1 . Maison de Ville
2 . Grand Marche
3 . La Fontaine
4 . Le Chasteau
5 . St. Wandrü
6 . St. Germain
7 . l'Hostel du Duc d'Arscot
8 . Lhostel d'Aimerie
9 . Les Escoliers
10 . Le Beguinage
11 . Les Cordeliers
12 . St. Nicolas
13 . St. Elizabeth
14 . Lhostel de Cambron
15 . La place St. Iean
16 . Marche aux Poisson
17 . Le Moscouuet
18 . La rue de Haurech
19 . La rue de Tripprie
20 . La Chaussie
21 . La rue a degrez
22 . La Portrie
23 . Le pois dufer
24 . La Grande rue
25 . La rue de Bertemon
26 . Les Repenties
27 . Les Freres de la borgne
28 . La rue de St. Marguerite
29 . Le Parcq
30 . La neuue Rue
31 . La rue des quatre fils
32 . La rue Marcotte

men daer in alleenlijck de dochters der Heeren en voornaame mannen ontfangt, die met een eerlijcke inkomſt van 't collegie ſelf onderhouden worden, en ieder in een beſonder huys, doch echter na aen de kerck, woonen. Sy doen 's morgens hun dienſt met groote aendacht in 't wit, en nemen des namiddaegs heur burgerlijcke kleding, oft, gelijck ſy ſpreken, heur weerlijcke kleding aen. Sy hebben oock verlof van te trouwen, als 't hen belieft, even gelijk de Nonnen van Nivelle. De heylige Waltrude voeghde hier oock eenige Kanonicken by, maer byna nergens anders om, dan om de ſaken van dit collegie te bevorderen. Sy ſtelde een Abdis over dit collegie, dat ſy met een treffelijcke heerſchappy, en met weerlijck en geeſtelijcke recht, en met breede macht uyt haer erfgoet beſchonck, ja ſoodanigh, dat dit collegie in Henegouwen beſat deſe ſtadt Bergen, Framerie, en Cheny; in Brabant, Hermes, Ganiſtre, Herentals, Breine Aleud, en eenige andere plaetſen. Sy ſtelde oock in, dat de Kanoneſſen voortaen heur Abdiſſen ſouden verkieſen. Sy maeckte tot erfgenaem en Princes van Lotteringen haer nicht, de heylige Aye, die de gift, aen het collegie gedaen, niet alleenlijck beveſtighde, maer noch andere van 't hare daer by voeghde, als Maſieres en Breine le Conte. Sy ſtelde oock veel Kapellanen in de kerck van de heylige Waltrude; want ſy begon voortaen dus genoemt te worden. Maer ſedert is, by verloop van tijt, te weegh gebracht dat deſe Abtelijcke waerdigheyt, (om ſoo te ſpreken) en 't recht van 't Roomſche Rijck daer over, by erffenis aen Balduinus, Graef van Henegouwen, gekomen is: ſedert welcke tijt de Graven, ſijn navolgers, tot aen deſe dach weerlijcke Prelaten, Voorſtanders, Bewaerders, Rechters, Beſchermers en Beſchutters van de voorgenoemde kerck van de heylige Waltrude ſijn, namelijck van de perſonen, die daer in woonen, en van de goederen, die aen 't collegie nagelaten ſijn, die ſy tot aen deſe tijdt, ſonder eenige verhinderinge, genoten hebben, en welcks beſtiering ſy aen een Abdis, die hun plaets beſit, bevelen. Deſe Abdis heeft, volgens de wetten, en tot geheugenis van ſoo heerlijck een ſtichting, ſoo groot een macht en uytſtekentheyt, dat ſy, als 'er een nieuwe Graef van Henegouwen komt, hem met groote ſtaetlijckheyt ontfangt, en hem in de beſitting van het Graefſchap, en van d'Abtelijcke waerdigheyt, en van d'andere goederen, die tot het collegie behooren, ſtelt. Hy in tegendeel verbind ſich met eed tot d'onderhouding van alle handveſten, vryheden, ontſlagingen, gewoonten en beſittingen van de kerck en het klooſter der heylige Waltrude: ſchoon by verloop van tijt, en door d'ongelegentheden der eeuwen veel treffelijcke leden van dit lichaem afgeſneden ſijn.

In de kerck van deſe Nonnen is een konſtelijck Graf, op 't welck een geſnede beeldt van een doode en alreê verrottende menſch leght, in ſoodanigh een geſtalte, dat hy oock tot braken en ſpuwen verwecken kan, gelijck d'ervarentheydt met 'er daet betoont heeft; ſoo wel vertoont de konſt de ſchrickelijckheyt van deſe ſtaet. *Graf.*

Keyſer Karel de Groot ſtelde niet alleenlijck Bergen tot de hooft-ſtadt van 't Graefſchap van Henegouwen, maer beſchonck deſe ſtadt oock met de beſondere waerdigheyt van een afgeſcheyde Graefſchap, voornamelijck tot de geheugenis en eer van ſoo veel heylige mannen: in voegen dat ſy een tijt lang haer beſondere Heeren heeft gehad, die ſich Graven van Bergen noemden. Maer ſy, deſe naem achterlatende, hebben eyndelijck die van Henegouwen weêr aengenomen, die (naer de Schrijvers van dat landt) uyt het deurluchtighſte bloet van de voorgenoemde Karel de Groot, maer van vrouwelijcke ſtam, geſproten ſijn. *Hooft-ſtadt.*

De Leſer, begeerig ſijnde om te weten hoe deſe ſtad, door een krijghs-liſt van Graef Lodewijck van Naſſou, in 't jaer cIↃ IↃ LXXII, ingenomen, en in't ſelve jaer weêr van de Hartogh van Alba gewonnen is, leſe het ſeſte en ſevende boeck van Hoofts Nederlandſche hiſtorien, 't vierde boeck van Meteren, 't een-en-twintighſte boeck van Thuanus, en 't derde boeck der Nederlandtſche Hiſtorien oft geſchiedeniſſen van Ioannes Meurſius.

VALENCHIEN.

Oorſprong en naem.

VALENCHIEN heeft, naer 't gevoelen van Iacobus van Guiſe, haer oorſprong en naem van ſeker kaſteel, eertijts van de vermaertſte en deurluchtighſte Brennus geſticht, om Bavo, Koning der Belgen, in ſijn groote ſtad Bavacum, vijf mijlen van hier gelegen, te belegeren. Iohannes Lemarius acht het genoegh d'oorſprong van Iulius Ceſars tijdt, en van ſijn koomſte in 't Franſche landt af te leyden, en maeckt in 't voorbygaen gewach van ſeker Germana, ſuſter van de ſelve Ceſar, gelijk hy daer by voeght; welcke vrou in deſe plaets vertrocken was. Seker, vertellingen, van de welcke by de Roomſche Schrijvers, oft in de geſlacht-regiſters van 't Keyſerlijk huys geen ſpeur oft merck te vinden is, en dieshalven niet alleenlijck los en onſeker, maer oock, om warelijck te ſpreken, geheel beuſelachtigh. Maer de gemelde Iacobus de Guiſe ſeght in de voortgang van ſijn redenering iets, dat beter met de waerheyt overeen-komt, namelijck, dat de Keyſer Valentinianus, in deſe plaets gebracht en in d'aengenaemheyt en vruchtbaerheyt der landen, en in de gematichtheyt des luchts groot vermaeck ſchep-pende, hier voor een wijl tijts ſijn verblijf nam, en hier deſe ſtadt omtrent ſeker kaſteel ſtichtte, die hy naer ſijn naem Valentiniana genoemt, en met veel vryheden en voor-rechten beſchoncken heeft, en voornamelijck met *het recht van Toevlucht*, daer niet alleenlijck de gene, die diep in ſchulden ſtaken, maer de dootſlagers ſelve oock veylighlijck heen-vloden: even gelijck wy leſen dat Romulus te Romen, dat toen eerſt geſticht was, gedaen heeft, om deſe ſtadt met Burgers en inwoonders te vervullen: deſe vryheden ſijn ſedert, door wetten en inſettingen, gematight en bepaelt. 't Voor-recht, van 't welck wy handelen, en dat ſich over een groot deel van deſe ſtadt verſpreyd, en gemeenlijck *le Banlieu* genoemt wordt, is noch in gebruyck; maer echter ſoo gematight en geregelt, dat de gene, die ſchandelijck de goederen van anderen verquiſt en bankeroet ſpeelt, oft moedwillighlijck een dootſlagh bedrijft, geen voordeel hier af heeft, maer naer ſijn misdrijf geſtraft wordt. Men maeckt dieshalven hier onderſcheyt tuſſchen een eerlijcke en ſchandelijcke dootſlagh; en in de vorige eeuwen wierdt met een duel oft lijf-gevecht tuſſchen de partyen, op de marckt van de ſtad, beſlecht, oft de misdaet voor eerlijk oft ſchandelijck gehouden moeſt worden. Dit gebruyck hadt plaets tot aen de tijdt van Philippus de Goede, die naer ſijn gewoone goedertierentheyt deſe ſaeck, recht ſtrijdigh tegen de Chriſtelijcke Godsdienſt, loffelijck afgeſchaft heeft. Maer om weêr tot ons voorſtel, en tot de benaming van deſe ſtadt te keeren, ſoo moet men weten, dat Sigebert, in ſijn Chronijcken, deſe ſtadt Valentiniana noemt, als hy verhaelt dat hier, door Keyſer Karel de Groote, in 't jaer Chriſti DCC LXXI, een Concilie gehouden is.

Toevlucht.

Banlieu.

Gelegenheyt.

Deſe edele ſtadt is gelegen in een luſtigh dal aen de vloet de Schelde, die byna in 't midden daer deur vloeyt, en, gelijckelijck met de Ronelle, een andere kleyne beeck, aen de Cardoonſche poort in de ſtadt komende, ſoo groot een overvloet van water meêbrengt, dat ſy boven veel kleyne en vaſte eylanden, byna onder alle ſtraten en huyſen deurvloeyt, en niet alleen tot het beſonder gebruyck der Burgers, maer oock in 't algemeen tot verſtercking van de ſtadt ſeer dienſtigh is: in voegen dat men deur de geheele ſtadt ſterckten kan maken, en het ſterckſte en beſte deel van de ſtadt onder water ſetten. Sy gaet aen d'andere ſijde opwaerts, en krijght daer de gedaente van een heuvel; heeft diepe en breede graften, en is met vaſte wallen en muren verſterckt. Dieshalven de gene, die dit alles wel beſiet, ſal bevinden dat deſe ſtadt niet, dan met een dubbelt leger, en dus oock niet, ſonder groote ſwarigheyt, belegert kan worden, ja dat ſy voor de vyant van buyten byna onverwinnelijck is. D'uytgang heeft dit oock dickwils, als ſy van haer vyanden omringt wierdt, beveſtight. Men ſiet noch tuſſchen de poorten van Doornick en van Douay eenige overblijffelen van een oudt kaſteel, namelijck een rondeel, en muren, tuſſchen de Schelde en de binnewallen van de ſtad beſloten. Valenchien leght omtrent op een gelijcke ruymte van ſeven mijlen van Bergen, Rijſſel, en Doornick. Seker, een groote en luſtige ſtadt, en verciert met veel prachtige en koſtelijcke huyſen, onder de welcke veel ſeer oudt van gebou ſijn. Sy heeft oock een gemeen wapen-huys, dat boven al d'andere gebouwen aenſchouwens-waerdigh is. Haer voornaemſte Kerck is aen de heylige Maeght Maria gewijdt, en wordt van d'inwoonders *Noſtre Dame la grande* genoemt, door 't bevel van Richilde, eertijdts Gravin van Henegouwen, geſticht. Dit werck heeft niets van de nieuwe bouwkunſt, maer is op d'oude wijſe heel konſtelijck gebout, in 't welck verſcheyde ſchoone pijlers ſijn, ten deel van marmer, en ten deel van porfijrſteen, die in een driedubbelde ordening onderſcheyden worden, wonderlijcke bogen maken, en boven en beneden groote ruymte aen de wandelaers geven; 't welck aengenaem en vermakelijck om t'aenſchouwen is. De tweede van de hooft-kercken is aen de heylige Iohannes gewijdt: een werck veel nieuwer dan 't voorgaende, als 't gene, 't welk eertijts by geval verbrant is; geſticht, gelijck men ſeght, van Pipinus, vader van Karel de Groot, oft, gelijck andere willen, lang te voren van Theodorus, Koning van Vranckrijck, toen miſſchien heerlijcker dan ſedert, maer echter nu oock beſiens-waerdigh. Daer ſijn oock noch andere kercken, en voornamelijck drie Kloo-ſters der biddende Orderen, en in deſe de groote en ſchoone kerck van de heylige Franciſcus, die met de heerlijcke graven van eenige Vorſten van Henegouwen en Valenchien, en met geleerde graf-ſchriften verciert is. De Domini-

Sterckheyt.

Oudt kaſteel.

Wapenhuys.

Kercken.

Klooſters.

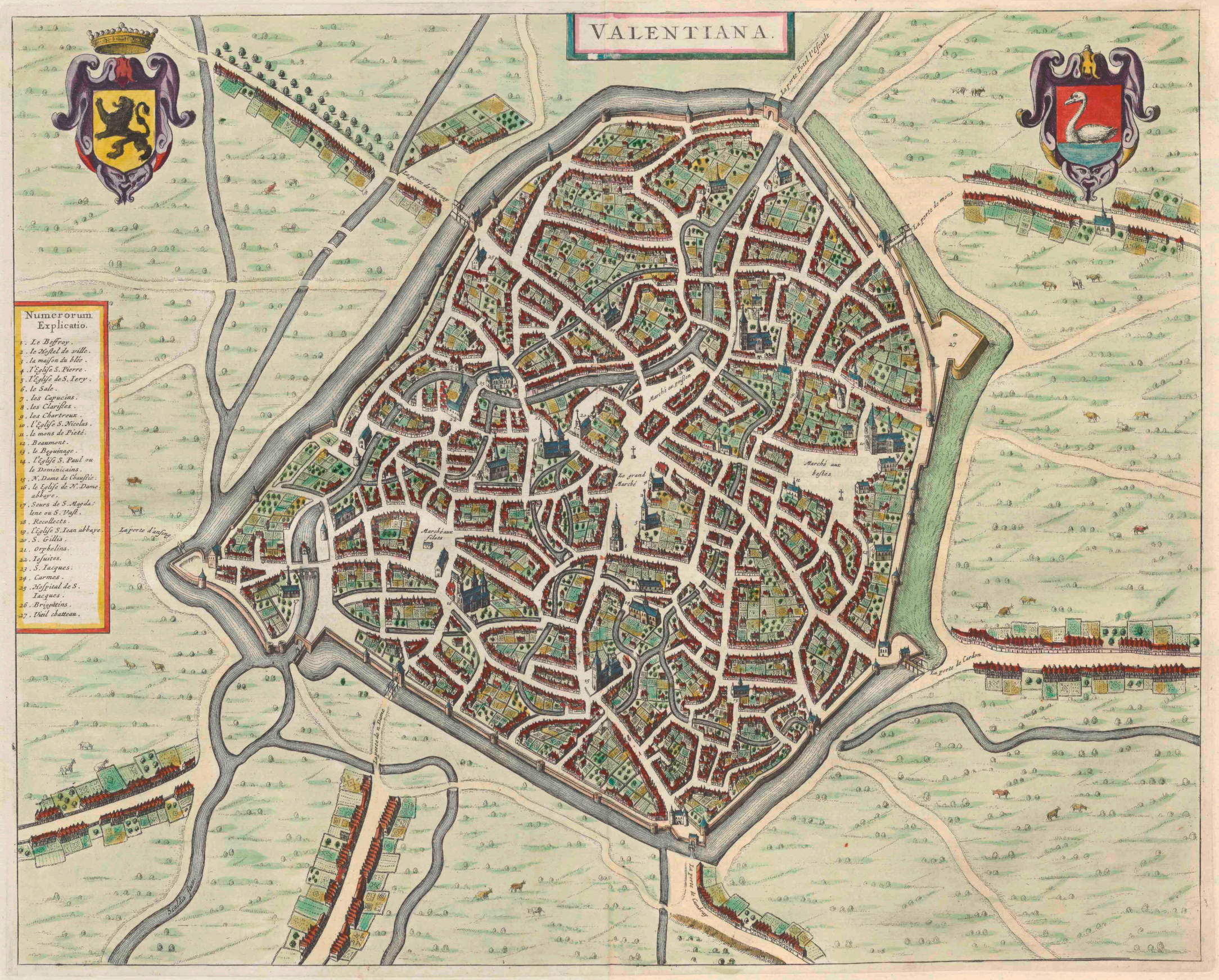
VALENTIANA.
Numerorum Explicatio.
1. Le Beffroy.
2. le Hostel de ville.
3. la maison du blée.
4. l'Eglise S. Pierre.
5. l'Eglise de S. Iery.
6. le Sale.
7. les Capucins.
8. les Clarisses.
9. les Chartreux.
10. l'Eglise S. Nicolas.
11. le mons de Pieté.
12. Beaumont.
13. le Beguinage.
14. l'Eglise S. Paul ou le Dominicains.
15. N. Dame de Chaussie.
16. le Eglise de N. Dame, abbaye.
17. Seurs de S. Magdalene ou S. Vast.
18. Recollects.
19. l'Eglise S. Iean abbaye.
20. S. Gillis.
21. Orphelins.
22. Iesuites.
23. S. Iacques.
24. Carmes.
25. Hospital de S. Iacques.
26. Briggatins.
27. Vieil chatteau.
La porte Potel l'Escault
La porte de mons
La porte de Cardon
Marché au poisson
Marché aux bestes
Le grand Marché
Marché aux filets
La porte d'ansing
La porte de n. Dame
La porte de Cambray

canen vertoonen oock de grafstede van Iohannes van Avenne, de neef van Balduinus, Keyser van Constantinopolen. Daer sijn oock noch andere Kloosters, Gasthuysen, en andere diergelijcke plaetsen, die tot de Godsdienst en Godvruchtigheyt gewijt sijn, en groote in-komsten hebben. Daer is een heerlijck Collegie, in veel geleerde mannen bestaende, in de welck de jonckheyt in de Grieckssche en Latijnsche letteren onderwesen wordt, en heylige en eerlijcke onderwijsingen ontfangt: oock een huys voor d'arme kinderen, soo jongens als meysjes, die van veel meesters en meesterssen in verscheyde ambachten onderwesen worden; en dit alles met soo goede tucht, en naeukeurige wetten, dat hier door de heusheyt en grootheyt van dese Gemeente op veelderhande wijsen uytschijnt. Onder de gemeene en meest vermaerde gebouwen munt uyt, in sekere hoeck naer de Schelde, een seer groot en oudt Hof, 't welck sedert eenige tijdt 's *Graven-hof*, gemeenelijck *la Sale du Comte*, genoemt wordt, en eertijts de naem van 's *Keysers hof* voerde, daer de Graven van Henegouwen, oock Heeren van Valenchien sijnde, door de heerlijckheyt van de plaets, en gesontheyt van de lucht aengelockt, eertijdts dickwils hun verblijf namen, en byna gestadelijck woonden. Dit Hof wierd gebouwt, oft eer weêr opgemaeckt (want ick bevindt dat het ouder is) van Graef Balduinus, namelijck dese, die, om dat hy veel gebouwen nieuwelijcks gesticht, oft ten minsten verbetert en weêr op-gemaeckt heeft, de bynaem van *de Bouwer* heeft gekregen, die oock de vader van de voorgenoemde Keyser van Constantinopolen, en stichter van dit Kloosster der Kanonicken heeft geweest, dat sy gemeenelijck noemen *de nostre Dame de la Sale du Comte*. Hier staet waer te nemen dat dit Paleis oft Hof, en al 't gene, dat in sijn omkring besloten is, schoon binnen de muren van de stadt gelegen, en de Parochy van de heylige Iohannes onderworpen, onder 't gebiedt van Henegouwen wordt gerekent, welcks heerschappy sich oock over dit deel van de Schelde, dat aen 't Hof spoelt, en over de tien bruggen, die over de Schelde leggen, uytbreydt. Op dese bruggen staen eenige groote en bequame huysen, die ten meestendeel van de huysgenoten van dit Hof, en van de gemeene Ontfangers, en andere voorname bedienaers van Henegouwen bewoont worden, die alle, niet anders dan de Vorsten van Henegouwen en Valenchien selver, van alle burgerlijcke schattingen en tollen vry sijn. Dese selve voor-rechten sijn oock gegeven aen de ses Pairen oft Genoten van de stadt, en aen de twaelf Pairen van 't Graefschap; gelijck oock aen de Ridders van 't gulde Vlies. Men vindt in dese stadt oock veel andere heerlijcke gebouwen van besondere edel-lieden. Maer 't gene, dat al d'andere, soo gemeene als besondere, wercken overtreft, is dit heerlijck en prachtigh Hof, dat gemeenelijck de Halle genoemt wordt, op de voornaemste marckt van de stadt gesticht, welcks voor-geevel van gehouwen steen opgehaelt, en met veel veinsters en groote deuren verciert is, en soo groot een glans afgeeft, dat het d'oogen der gener, die op de marckt sijn, in verwondering tot sich treckt. De schoonheyt hier af neemt noch toe door de byvoeging van S. Pieters Kerck, van een selve werck en hant gemaeckt, en van dit uytmuntende uurwerck, dat, in de hooghte gestelt, oock van de gene, die verre sijn, gesien kan worden, en niet alleenlijck d'uren, maer oock de loop van de maen, en der andere planeten, oock de maenden, en de vier getijden van 't jaer, en andere diergelijcke uytstekentheden aenwijst. By dit uurwerck is de korenmarckt, groot en ruym, daer in men voor de stormen en 't quaet weêr beschut is. Daer boven wordt de wolle verkocht. Daer achter is de schermschool, en oock dese plaets, die eygentlijck tot de verkooping der lakenen geschickt is. Hier sijn oock de kamers voor d'Overigheyt van de stadt, die groot en ruym sijn, en oock een gemeene gevangenis: in voegen dat dit eenigh gebouw, van bequame grootheyt sijnde, byna al de leden, tot gemeen gebruyck van de stadt nootsakelijck, omhelst. Seker, een werck, dat niet alleen prachtigh en heerlijck, maer oock wel en bequamelijck afgedeelt is, eerstelijck gesticht door Willem, de Goede gebynaemt, Graef van Henegouwen, Hollant en Zeelant, Heer van Vriesland, een seer goed Vorst, en naeukeurigh onderhouder van alle deuchden, en voornamelijck van de gerechtigheydt. Dit heerlijck en overtreffelijck gebouw is echter niets anders, dan de schaduw van de heerlijckheydt en voortreffelijckheydt der Burgerlijcke bestiering van dese stadt, die in civile en criminele, en in alle andere dingen hier in soo goede ordening onderhouden wordt, dat de vreemden en uytlandigen dickwils voorbeelden hier af voor sich genomen hebben, om die in d'oprechting van de staet in hun vaderlant te volgen. Gelijck onder anderen de Neurenbergers, die, toen sy byna aen alle steden sekere mannen uytgesonden hadden, om, naer 't voorbeelt der oude Romeynen, 't welck van alle wijse lieden behoort gevolght te worden, de goede en loffelijcke wetten der anderen tot hun gebruyck over te brengen, hier soodanige gewoonten en wetten vonden, dat sy veel daer af met groote begeerten aennamen; die tot noch in dese uytmuntende en welgeregelde Gemeente onderhouden worden. Ick bevind dat d'opperste Overigheydts ampten van Valenchien eertijts voor 't geheel leven lang gegeven wierden. Maer dese gewoonte, door de welcke de baldadigheydt der menschen te seer gestijft wierd, is verandert in 't jaer CIↃ CCC II, door Iohannes, Graef van Henegouwen, van Avenne gebynaemt, die invoerde dat men jaerlijcks de Raet veranderen sou, gelijck noch heden in gebruyck is. D'opperste Overigheydt bestaet hier in een Prevoost, en twaelf Schepenen, die uyt de voornaemste Burgers van de stadt verkosen worden, en verscheyde bedienaers by sich hebben. By dese koomt noch een andere Raet, die sy gemeenelijck de *particuliere*, oft *besondere* noemen, die uyt andere vijf-en-twintigh Burgers van eerlijcke staet bestaet. Dese Raet verhandelt, op 't versoeck van d'op-

Andere gewijde plaetsen.

Weeshuys.

's Graven-hof.

Bruggen.

De Halle.

Vurwerck.

Korenmarckt.

Burgerlijcke bestiering.

d'opperſte Overigheyt, de ſaken, die tot de ſtaet van de ſtadt behooren, en dickwils vermeerdert wordt met een ſeker getal van Burgers, die hier by geroepen worden, op dat men grooter overvloet van Raden ſou hebben, en naer vereyſch der ſaken, die verhandelt ſullen worden. Deſe ſtadt heeft noch een gewoonte en hantveſt, al overlang in gebruyck, in ſaken van groot belang, en die 't gemeene nut betreffen, met het luyden van de groote klock d'algemeene Raet van de ſtadt, die 't geheel lichaem van 't volck vertoont, te beroepen, geheelijck volgens de gewoonte der Romeynen, die oock *Comitia ſua centuriata* beriepen. In deſe vergadering ſtaet aen ieder Burger vry, ſchoon hy onbe-ampt is, ('t welck echter nergens in geheel Nederlant gebruyckt wordt) op de dingen, die in de naem van d'Overigheyt, en van de particuliere Raet, door de gewoone Penſionaris van de gemeente, voorgeſtelt worden, ſijn gevoelen te ſeggen. Deſe vergadering kan oock niet gehouden worden, dan in tegenwoordigheyt van ten minſten hondert Burgers, ſonder dat eenigh vreemdeling daer in toegelaten wordt. Onder deſe opperſte Raet ſtaen noch verſcheyde mindere Overigheden, om de ſaken van minder belang te beſlechten.

Deurluchtige mannen.

Te Valenchien is, onder andere Heeren, oock geboren Keyſer Hendrick, de ſevende van die naem, die oock Graef, oft Hertogh van Lutzenburgh was; gelijk oock Maria, d'eenige dochter van Karel de Stoute, Hertogh van Bourgonje, die in de ſtrijt van Nancy gedoot, en deſe eenige dochter tot Vorſtin der Nederlanden naliet: hoewel iemant ſeght dat ſy te Bruſſel geboren is. Deſe ſtadt heeft oock veel deurluchtige mannen, die in geleertheyt uytgemunt hebben, te voorſchijn gebracht: gelijck voornamelijck de vermaerde Hiſtorieſchrijver, Iohannes Froiſſard, die in 't begin van ſijn werck terſtont Valenchien voor ſijn geboorte-ſtadt erkent: Iohannes Molinettus, een ſeer geleert Kanonick, en uytmuntende Poëet; en eyndelijck Simon Marmionus, een geleert man, en treffelijck ſchilder. Valenchien heeft oock een groot getal van Edeldom; maer de Burgers generen ſich ten meeſtendeel met de koophandel, en met d'ambachten: welcke beyde neeringen ſy ſoo yverigh en naerſtigh oeffenen, dat ſy groote winſt daer meê doen, en veel menſchen van ſlechte en arme ſtaet daer door in 't werck houden en voeden. Want men vindt hier veel gilden en vergaderingen van Ambachts-lieden, die groot van getal, en rijck van middelen ſijn. Onder deſen munten voornamelijck de gene uyt, die oſſetten wercken, en dit dunne lijnwaet, 't welck wy gemeenlijck Kamerijcks-doeck noemen: oock lakenwerckers, en de gene, die kamelotten, en Mocajarren, en alderhande ſtoffen, tot het menſchelijck gebruyck noodigh, maken.

Ambachten.

Deſe ſtadt ſtreckt haer heerſchappy over 't omleggende landt, onder de tijtel van Ambacht, wijt en breet uyt, en heeft treffelijcke hantveſten; en, onder anderen, de ſtapel van de Franſche wijnen; een ſeer oudt recht, en in veel dingen nut voor de gemeente, die oock eertijts goude en ſilvere munt, met haer tijtelen en wapenen gemunt, geſlagen heeft. Dit gelt wierdt moederlijcke munt genoemt, en wordt noch van de Burgers getoont. Deſe Heerſchappy beſtaet in drie Staten, in Prelaten, Edelen, en Overigheden.

Voortgang en aenwas van de ſtad.

Maer laet ons hier een weynigh van d'opkomſt en voortgang van deſe ſtadt ſpreken, en beſien hoe ſy een afgeſcheyde heerſchappy is gebleven, en hoe ſy, met d'andere Landtſchappen van ons Nederlant, gelijck aen 't huys van Ooſtenrijck is gekomen. Ick bevind dat, na dat de Keyſer Lotharius het Roomſche Keyſerrijck in drie deelen gedeelt, en aen ieder van ſijn ſonen een deel daer af toegeweſen had, ſijn navolgers, door hun eyge ſchult verſlappende, onder andere blijcken van hun flaeuhartigheyt, en meer door nootſakelijckheyt bewogen, dan gewilligh, de Lantſchappen, die hun voorouders eertijts aen hovelingen en dienaers gegeven hadden, alleenlijck om die te beſtieren, allengs lieten vervreemden, en aen de beſtierders daer af by leening gegeven en toegeſtaen hebben. Lottheringen, veel uytſteeckende ſteden hebbende, hadt, onder anderen oock veel van ſoodanige beſtierders, die in 't Latijn *Comites, à comitando*, dat is Graven, van verſellen, genoemt wierden; om dat ſy, geheym-genoten der Vorſten ſijnde, hen gedurighlijck verſelden. Dit is, gelijck het ſchijnt, d'oorſprong van ſoo veel Graven, als wy over de geheele aerdtbodem verſpreyd ſien. Want dit ampt is eyndelijck, ten deel door gewelt, ten deel door gunſt en weldaet, en ten deel door bekooping en geſchencken, naer de ſtaet der tijden en menſchen, en onder ſchijn van leen-goederen, en andere verſcheyde deckmantels, in eygendom verkeert, en van tijdelijck in erffelijck verandert. Dit is niet alleenlijck in de Lantſchappen, die aen de noortſijde van d'Alpen gelegen ſijn, gebeurt, maer oock in Italien ſelve, door een ſelve flaeuhartigheydt der Keyſers en Pauſen. Valenchien heeft oock, gelijck ick beſchreven vind, haer Graef gekregen. Ick ſal alle twijffelachtige en verwarde dingen voorbygaen, en alleenlijck ſeggen, dat men leeſt dat, in 't jaer na Chriſtus geboorte DCCCC LXXIII, ſeker Reginerius, *Longicollis* oft Langhals gebynaemt, Graef van Henegouwen, met ſijn broeder Lambertus, in die tijdt Graef van Leuven, deſe ſtadt van d'eygen Graef kocht, en haer eenige tijdt lang beſat, tegen Godefridus, Hertogh van Lottheringen, die, onder ſchijn van de naeſte erfgenaem des verkopers, de kooper daer af pooghde te berooven. Deſe twee broeders kochten dieshalven oock alle eyſch en rechten van deſe Godefridus, en maeckten door deſe middel ſich vredige beſitters en Graven van Valenchien. Lambertus ſtorf ſonder kinderen na te laten. Richilde, dochter van Graef Reginerius, bleef dieshalven eenige erfgenaem van deſe heerſchappy, en troude ſedert aen Balduinus, Graef van Vlaenderen. Na verloop van eenige tijden reſen verſcheyde oorlogen over deſe heerſchappy, die van de Schrijvers met ſoo groot een verſcheydenheydt der gevoelens verhaelt worden, dat ick, om in deſe woeſte zee

Oorſprong der Graven.

van ſtrijdige vertellingen niet te verſeylen, met voordacht aflaet van eenigh verder gewach hier in te maken. 't Is my meer dan genoech, dat uyt het gene, 't welck ick tot hier toe verhaelt heb, klaerlijck blijckt, dat Valenchien, ſedert eenige eeuwen herwaerts, een beſondere en eygen heerſchappy heeft gemaeckt, en dat haer wetten, en die van Henegouwen heel verſcheyden ſijn geweeſt; gelijck ſy die noch heden onderhoud, met de ſteden, die onder haer gebiedt ſtaen, namelijck Bouchain, Queſnoy, Condé, en CXXXII dorpen; welcks inwoonders ſich niet op de Raet van Bergen, maer voort op de groote Raet van Mechelen beroepen. Sy kennen in de Geeſtelijcke ſtaet voor hun Opperſte, d'Aertsbiſſchop van Kamerijck, in wiens naem d'Aerts-diaken hier ſijn plaets heeft. Deſe Heerſchappy is eerſt aen de Graven van Henegouwen gekomen, daer na aen de Hertogh van Bourgonje, en eyndelijck aen het huys van Ooſtenrijck, met gelijck recht als d'andere Landtſchappen van Nederlant. Dit ſy genoegh van deſe edele ſtadt, ſchoon wy veel meer aenmerckens-waerdige dingen daer af konnen bybrengen. Doch de gene, die begerigh is om meer hier af te weten, leſe Iohannes Vivianus, een getrou en geleert Burger van deſe ſtadt, die een kleyne handeling hier af geſchreven heeft. By Valenchien, niet meer dan een mijl van de ſtadt, is dit heerlijck en rijck Viconienſche Klooſter, dat, onder andere voortreffelijckheden, een heerlijcke Biblioteek heeft, die met groote overvloet van alderhande boecken verſien is.

Viconienſche Klooſter.

Tuſſchen Valenchien en Kamerijk, by 't vermaerde dorp Happe, leght een kleyn dorpje, gemeenelijck *Avennes le ſec* genoemt, daer in groote overvloet deſe heerlijcke witte ſteen uytgedolven wordt, van de welck Leo Baptiſta Albertus Florentinus ſoo hoogh roemt in ſijn boecken van de boukunſt, en die gemeenelijck, om de nagelegentheydt van de plaets, Avenniſche ſteen genoemt wordt, die byna ſoo wit is, als marmer, en met groot gemack gehouwen wordt: want hy wijckt lichtelijck voor 't ſtael, en laet ſich wel ſnijden en ingraven, ſonder eenigh gevaer van barſten oft uytſpatten. De beelthouwers gebruycken die dieshalven onbeſchroomdelijck tot verſcheyde wercken. Maer dewijl deſe ſteen van natuur ſwack is, en de ſtrengheden van de lucht, te weten, de vorſt, regen, 't ſoute water, en oock de wint niet verdragen kan; ſoo hebben deſe lieden een middel gevonden, om die hard en beſtandigh te maken, op dat deſe morwigheydt geen ongemack en ſchade veroorſaken ſou. Want ſy beſtrijcken en deur-drincken die met veel olie, vernis, en andere diergelijcke dingen, met de welcke ſy eyndelijck een harde en onverwinnelijcke korſt daer op maken.

Bouchain is een ſtadt aen de ſlincke oever van de Schelde, in 't midden tuſſchen Valenchien en Kamerijck, namelijck vier mijlen van beyde afgelegen, tamelijck ſterck, en noch veel ſtercker door een bygevoeght kaſteel, en daerom gedenckwaerdigh, om dat ſy eertijdts geſticht is van Pepijn, ter gedachtenis van de groote verwinning, die hy in deſe landen tegen Diderick, Vorſt der Franſchen, had; als oock om dat ſy 't hooft van 't Graefſchap van Ooſtervant is, 't welck dus naer d'Oſtrogotthen genoemt is, die, na lang verblijf in dit geweſt, eyndelijck dit deel voor 't hunne ontfingen, daer in ſy, volgens 't verdrach, ſich vertrocken. Dit Graefſchap wierd eertijdts aen d'eerſt-geboren ſoon der Graven van Henegouwen gegeven. *Bouchain.*

Queſnoy leght drie mijlen van Valenchien, en is een ſtedeken dat tamelijk ſterck, en om andere dingen gedenkwaerdigh is. Want hier worden de half-ſijde ſtoffen, die men gemeenlijck ſemoſetten noemt, gemaeckt, en oock groote overvloet van lijnwaet, ja ſoodanigh, dat ſy tamelijck in koopmanſchappen bloeyt. Sy was eertijdts de ſetel en bruytſchat der Gravinnen van Henegouwen. Maer na dat ſy in 't gebiedt der Hertogen van Bourgonje geraeckt is, is Binche in haer plaets geſtelt. *Queſnoy.*

Condé, aen de rechte oever van de Schelde, leght twee mijlen van Valenchien, een tamelijck ſtedeken, en door een kleyn kaſteel vermaert. Dit ſtedeken was eertijts meer dan de helft onder de heerſchappy van de deurluchtige Rocchendorf, die, om eenige vyantſchap tegen de Vorſt, eerſt in Turckyen trock, en, ſedert van daer weêr in Vranckrijck gekeert, daer met een eerlijcke inkomſt onderhouden wierdt. Hy, niet ruſten konnende, trock van daer naer de Roomſche Koning, om tegen de Turcken t'oorlogen, en ſneuvelde eyndelijck in Ongeren. Sijn goederen wierden ondertuſſchen verkocht. D'andere helft van deſe ſtadt behoorde aen de Hertogh van Montpenſier, die, te S. Quintijn gevangen, deſe ſtadt, met die van Leuſe, verkocht, om ſijn rantſoen te beter by malkander te krijgen. *Condé.*

LANDRECY.

GElijck de kleynſte vogelen dickwijls en gemeenelijck de helderſte ſtemmen hebben, ſoo doen oock dickwijls de kleynſte ſteden meeſt van haer ſpreecken. Men kan onder deſen tellen de ſtadt Landrecy, die, op de beeck de Sambre gelegen, en niet meer dan drie mijlen van Queſnoy, en ſes van Valenchien, ſoo ſterk en vaſt is, dat ſy, hoewel kleyn, het leger van Keyſer Karel de vijfde, die haer ſterck belegert hadt, met hulpe van de Franſchen, die haer toen in hadden, weerſtondt, en in 't jaer cIↃ IↃ XLIII aen deſe groote Vorſt betoonde dat ſy, gelijck de bye, een ſcherpe angel had; in voegen dat deſe Keyſer het belegh moeſt verlaten, 't welck haer in hooge achting bracht. De Koning van Vranckrijck gaf haer, volgens de voorwaerden van de vrede, in 't volgende jaer gemaeckt, weêr over aen de deurluchtighſte Hartogh van Aerſchot, aen de welck ſy by erffelijck recht behoorde. Maer Keyſer Karel de vijfde deê wiſſeling hier in met de Hertogh, op vorderlijcke en gerechtige voorwaerden.

Gelegenheyd.

Te vergeefs belegert.

AVENNES.

DEſe ſtadt is aen de Heperſtroom gelegen, vier mijlen van Landrecy, en oock ſoo veel van Maubeuge. Seker, een goede en ſtercke ſtadt, en in hooge achting om de Graeffelijcke waerdigheyt. Sy was oock onlangs onder de heerſchappy des Hertoghs van Aerſchot, die, gelijcke vergelding daer voor ontfangen hebbende, haer tegen de Catholijcke Koning verwiſſelt heeft, vermits ſy, op de grenſen van Vranckrijck gelegen, een machtiger Vorſt behoefde, om haer te verſekeren tegen 't gewelt der vyanden.

Gelegenheyd.

Graefſchap.

CHIMAY.

CHimay light in een boſch, aen de kleyne beeck Blanche, en ſes mijlen van Avennes. Jacobus Leſſabæus noemt haer Vaneville. Haer huyſen ſijn tamelijck ſchoon en heerlijck; en ſy heeft een Vorſtelijck huys, dat door de hoven, en door het doolhof ſeer aengenaem is. Dit ſtedeken is tamelijck ſterck, groot en cierlijck, en heeft de waerdigheydt van Vorſtendom; welcke tijtel de Hartogh van Aerſchot onder ſijn andere tijtelen voert. Sy is in deſe leſte oorlogen tegen de Franſchen al t'erbarmelijck geſtraft, en dickwijls verwoeſt, maer echter weêr opgebout en vernieut: in voegen dat ſy nu ſchoonder dan te voren, en beter tegen d'aenvallen der vyanden verſorght is. De Hartogh van Aerſchot ſtervende, liet haer by erffenis aen ſijn deurluchtichſte ſoon, Hartogh Karel, die oock, ſonder wettige erfgenaem na te laten, geſtorven is. Dit Vorſtendom quam dieshalven aen de ſuſter van deſe Karel, met de Graef van Arenbergh gehuwt: in voegen dat ſy nu van 't geſlacht van Arenbergh beſeten wort.

Gelegenheyd.

Vorſtendom.

MARIEBVRGH.

INdien de kinderen de grondveſt van hun roem op de hoogheyt van hun ouders veſten, en indien de wercken naer d'achting van de geen, die hen gemaeckt heeft, geſchat worden, ſoo mach Marieburgh oock groote roem op haer ſtichtſter, als haer ware moeder ſijnde, dragen. Want Maria, Koningin van Ongeren, heeft aen deſe ſtadt de naem van Marieburgh gegeven. Sy deê deſe ſtadt, door 't gebied van Keyſer Karel de vijfde ſtichten, weynigh tijts na dat de Heer van Longeval, en Marten van Roſſem, het Franſche leger by ſich hebbende, in 't jaer cIↃ IↃ XLII, uyt Brabant naer Lutſenburg trocken. Sy legt tuſſchen twee beken, te weten tuſſchen de Blanche, daer ſy omtrent een boogh-ſcheut-weegs af is, en tuſſchen de Nere oft Noire, die omtrent een half mijl van deſe ſtadt haer loop heeft. Sy is gelegen drie mijlen van Chimay, en tien van Bergen; een ſeer ſtercke ſtadt, ſoo van gelegenheyt, als door kunſt, met een ſtercke muur, en vier bolwercken oft rondeelen omringt, die haer vierkant, en byna onverwinnelijck maken. Men moet dit echter dus verſtaen, ſoo ſy met genoechſame beſetting beſet is, ſoo men daer goede wacht in houd, en ſoo 't niet met haer gaet, gelijck eertijts in 't jaer cIↃ IↃ LIV, toen ſy, door enckele verwaerloſing der beſettelingen, (ſchoon men 't verraet van de Gouverneur verantwoorden wil) ſchandelijk verloren wierd, tot groote ſchade van heel Nederland. Sy bleef ſedert in de macht der Franſchen, die haer, by voorwaerden van vrede, in 't jaer cIↃ IↃ LIX gemaeckt, weder overgaven.

Naem.

Gelegenheyd.

LANDRE-
CHIES.

AVESNES.

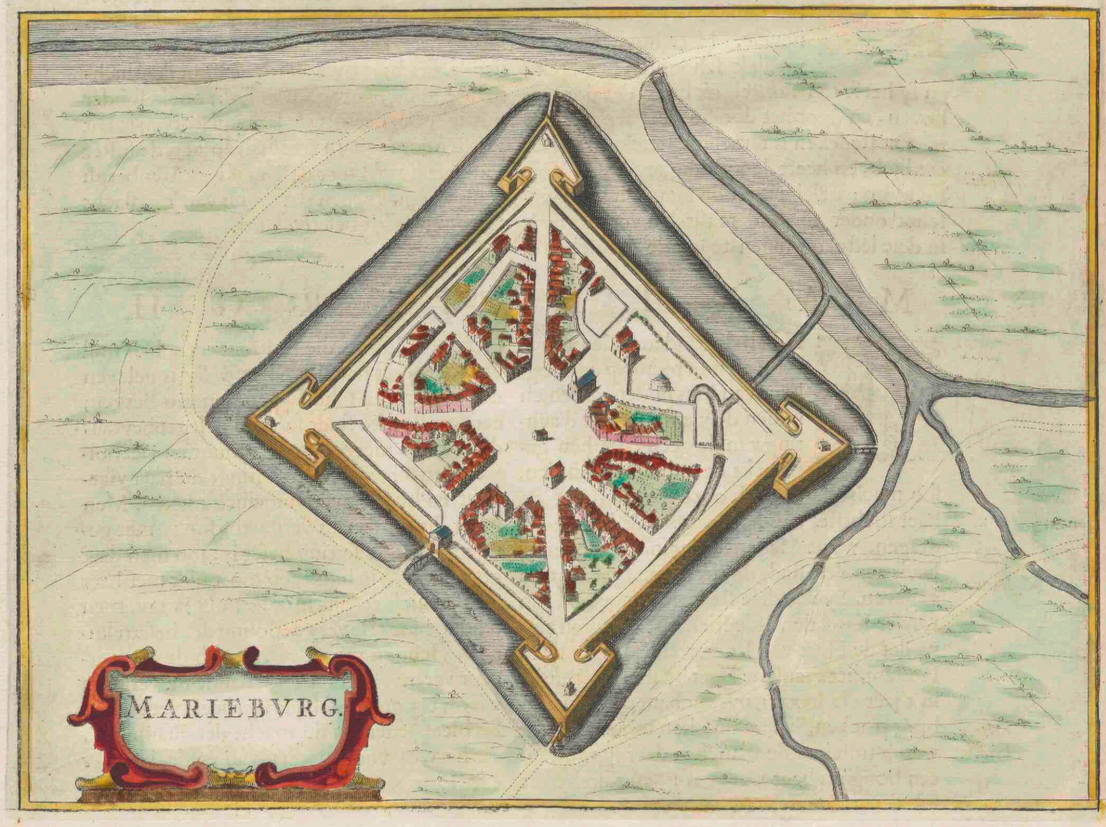
MARIEBVRG.

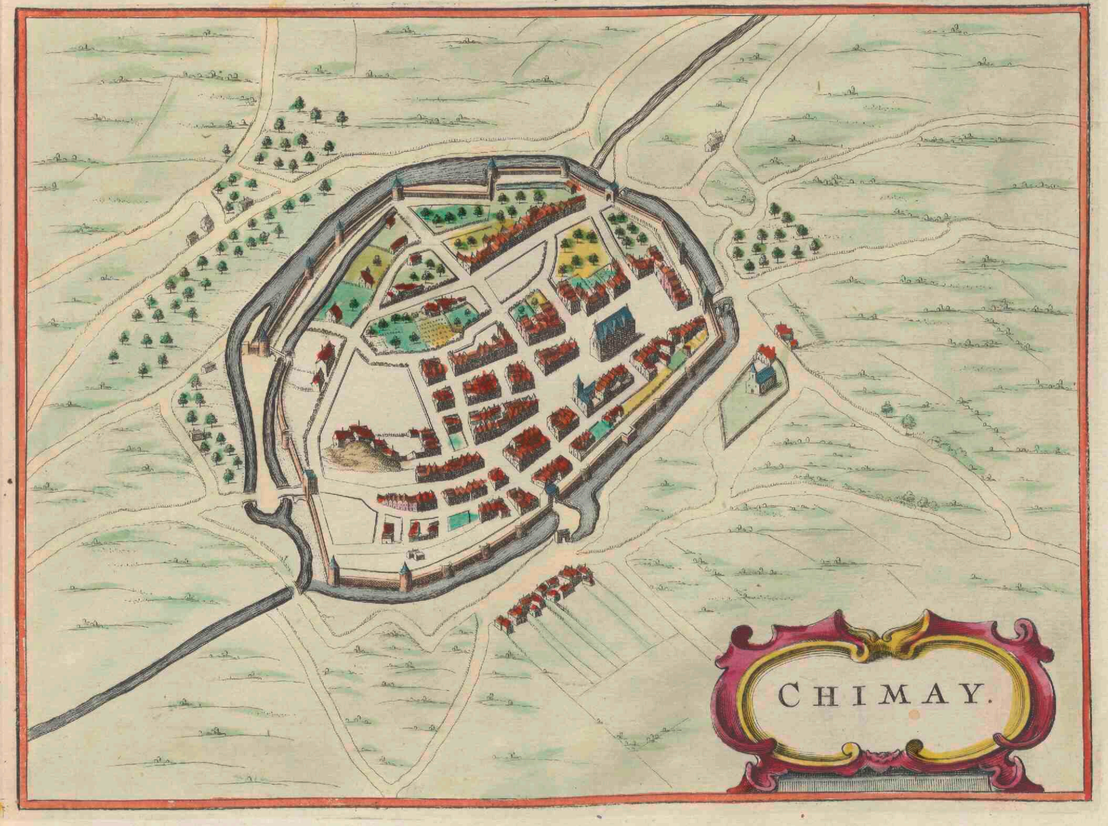
CHIMAY.

PHILIPPE-VILLE.

Naem. PHILIPPE-VILLE heeft haer naem van Koning Philippus gekregen ; een ſtadt , tuſſchen Charlemont (daer af ſy een mijl gelegen is) en Marieburgh, (anderhalf mijl daer af) in't jaer cIↃ IↃ LV gebouwt, om den Franſchen uyt Marieburgh (welcke ſtadt ſy toen beſaten) het ſtroopen te beletten. Deſe nieuwe ſtadt is op ſoodanigh een wijſe en geſtalte gebouwt, en ſoo ſterck van ge- *Sterckte.* legenheyt , konſt , muren en rondeelen , dat ſy voor ſeer ſterck , ja byna onverwinnelijck word gehouden.

BEAVMONT.

Gelegenheyt. BEAVMONT leght vier mijlen van Chimay , en oock ſoo veel van Binche , maer ſeven mijlen van Bergen. Sy is gelegen op een luſtige en vermakelijcke bergh, daer af ſy de naem verkregen heeft. Sy is ſeer kleyn, maer echter heel ſchoon en luſtigh , en kent voor haer Heer de Hertogh van Aerſchot, die ſedert eenige jaren herwaerts daer ſijn wooning genomen heeft. Sy wierdt eertijdts aen de tweede geboren ſoon der Graven van Henegouwen toegeeygent , en voert dieshalven de tijtel en waerdigheyt van Graef- *Graefſchap.* ſchap.

MABEVGE.

Sambre. HEt ſtedeken Mabeuge leght vier mijlen van Bergen. De vloet Sambre beſpoelt deſe ſtadt , die om deſe oorſaeck tamelijk in nering en koopmanſchap bloeyt. Hier is alle ſaterdagen een groote marckt van wolle garen, daer in groote handeling gedaen word, vermits daer ſajen en ſemioſſetten af gemaeckt worden. Deſe ſtadt heeft oock een van deſe heerlijckſte en edelſte vergaderingen en Klooſters van Kanoneſſen , namelijck, gelijck die van Bergen, en Nivelle, welcks beſchrijving wy te voren gedaen hebben. Deſe vergadering van Mabeuge is opgerecht en ingeſtelt van de heylige Vrou Aldegunde , die deſe heylige Kerck, ſedert naer haer naem genoemt, geſticht heeft. By deſe Kanoneſſen is oock het opperſte recht over de ſtad,en over 't omleggende lant : in voegen dat ſy gelijckelijck het burger-recht en hals-recht bedienen. Sy hebben oock deſe hantveſt, van jarelijcks een geſtelde en ſekere menighte van mijten (dus noemen ſy een ſeer kleyne penning , van loot geſlagen , daer de beeltenis van deſe heylige vrou opſtaet) te ſlaen , van de welcke de twaelf een Vlaemſche groote oft acht penningen uytmaken. Deſe munt heeft gang deur geheel Henegouwen , tot aen Bruſſel toe , ja ſoodanigh , dat niemant die durft weygeren.

Kanoneſſen.

LESSINE en FLOBEECKE.

FLOBEECKE (ſeght Meyer , in ſijn negende boeck der Vlaemſche geſchiedeniſſen,) *en Leſſine, certijts aen Vlaenderen, en aen't gebiedt van Oudenaerden toegeeygent , wierdt als in't midden geſtelt, en twiſt-landen genoemt , en onder de Vorſtelijcke Raet geſtelt , uyt corſaeck van de twiſt om deſe plaetſen tuſſchen de Graven van Vlaenderen en Henegouwen.* Marchantius (in Flandria ſua lib. 1, fol. 104,) ſpreeckt hier af in deſer voegen : *De wettelijcke kamer , van de welcke wy hier naer ſpreken ſullen , heeft de voorſitting over de Leenhoven van de Graef , en over al d'andere vergaderingen der Leengoederen. Dit is oorſaeck dat al de Leengoederen , van't lichaem van Vlaenderen afgeſneden , en tot een gift aen de bekenden, oft aen 't geſin van de Vorſt toegeſtaen , hun giften en beſittingen ſonder eenige tuſſchen-middel van deſe kamer erkennen ; gelijck daer ſijn Duynkercken , Grevelingen , Broeckburgh , Wijnendael, Ronſe , en Pamele ; aen welcke leſte eertijts verbonden was Leſſine , met het kaſteel Flobeecke , die ſy de twiſtlanden noemen , om de twiſt , die daer over tuſſchen de Vlamingen en Henegouwers geweeſt heeft.*

Leſſine. Leſſine is een ſtadt, oft van Vlaenderen, oft van Henegouwen , oft geenderley , van Engien omtrent vier , van Bergen ſes , en van Athum twee mijlen gelegen. Sy wordt van de Denderſtroom beſpoelt. Daer plaght eertijdts groote overvloet van lijnwaet in deſe ſtadt geweven te worden. Sy heeft oock te voorſchijn gebracht *Iulianus Aurelianus* , een man , die door ſijn ge- *Geleerde* leertheydt en ſchriften vermaert is. Sijn drie *mannen.* boecken van de bynamen der Goden, by Oporinus in't jaer cIↃ IↃ XLIII gedruckt, ſijn klare en deurluchtige getuygen van ſijn vernuft. Hy maeckte oock verklaringen over d'eerſte en tweede Satyra van Horatius ; t'Antwerpen , in 't jaer cIↃ IↃ LXIX, by Antonius Goynus uytgegeven. *Egidius van Leſſine* voerde oock ſijn bynaem van deſe ſtadt ; een Godtgeleerde van d'ordening der Preeck-heeren, die over 't eerſte en tweede boek der Spreuken geſchreven heeft : oock van de woeker, en Bloemen der gevallen : verſcheyde God-geleerde verſchillen, van d'eendracht der tijden , van de Meet-kunſt , van de ſtaert-ſtarren, en van andere dingen, die, gelijck Iohannes Bunderius getuyght , te Valenchien en Doornick by de Franciſcaners , te Bruſſel in 't Cathuyſers Klooſter, en by Valerius Andreas geleſen worden. Daer heeft om deſe ſtadt en Flobeecke, gelijck hier voor aengeweſen is, dickwijls twiſt tuſſchen de Graven van Vlaenderen

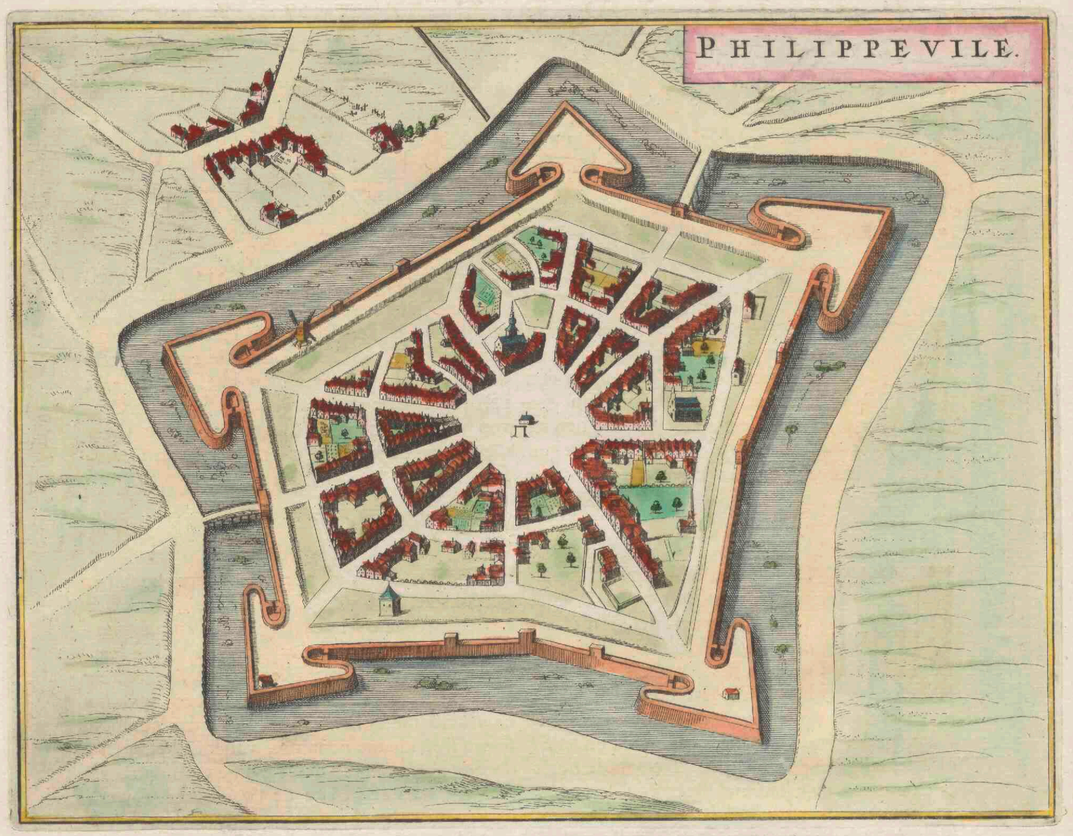
PHILIPPEVILE.

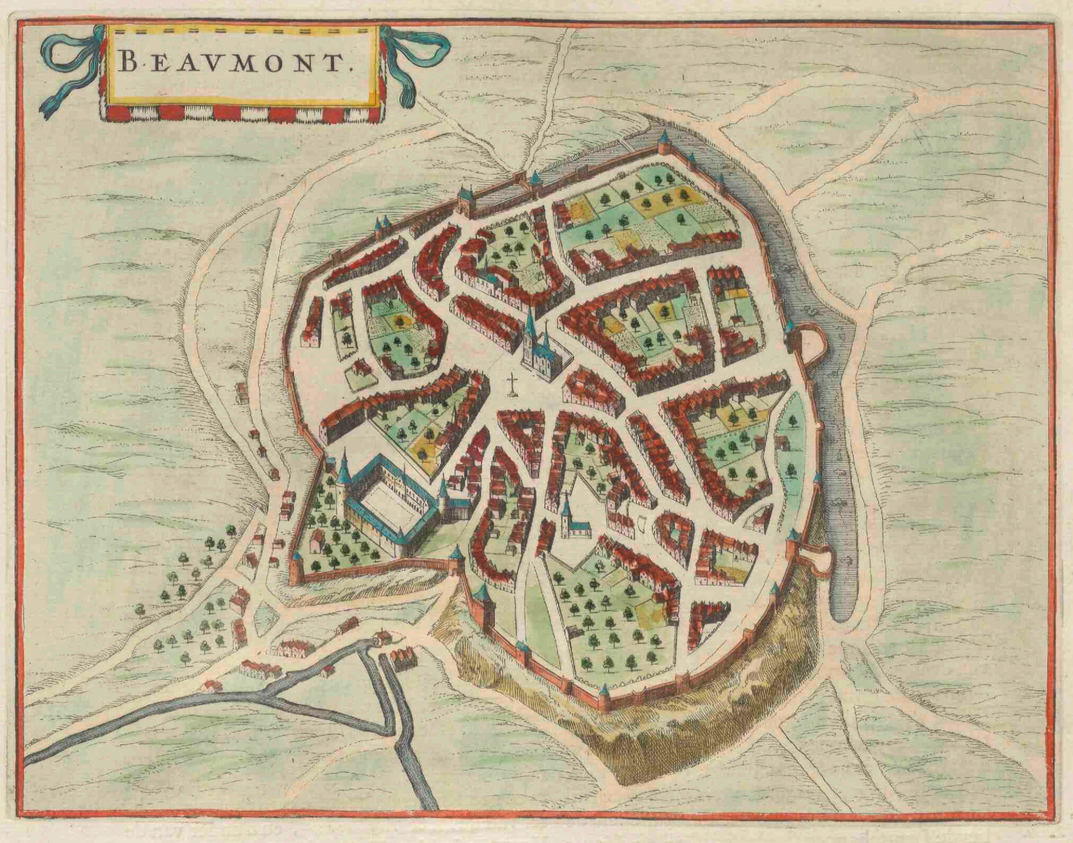
BEAVMONT.

LESSINIA VRBS.
Quam sibi nunc Hanno, nunc Flander vindicat urbem,
Lessina vicinas Flobekæ respicit oras.

LESSINES.

enHenegouwen geweeſt,om wien ſy toegerekent ſou worden, en oock onder de Heeren van Oudenaerden,eertijts beſitters hier af,van de welcke deſe heerlijckheydt by leen-recht gehouden wierd. Meyer en Oudegerſtius verhalen eenige van deſe twiſten, d'eerſte onder Guido, in 't jaer cIↃ cc LXXX. *In dit ſelve jaer*, ſeght hy, *rees een twijffeling en twiſt om Flobeecke en Leſsine, om te weten oft ſy onder 't gebiedt van Vlaenderen, oft van Henegouwen behoorden, op 't verſoeck van Arnulfus van Oudenaerden,beſitter van deſe plaetſen. 't Verſchil wierd door Hellinus Ciſonianus, een Vlaemſch Ridder, ingeſtelt. D'uytſpraeck was, dat Mere, Pamele,'t Nocriſche boſch, Valtine, Flobeecke, Leſsine en Maude, met d'aenhangſelen onder de leen-goederen der Graven van Vlaenderen ſouden ſtaen; en de Heer van Oudenaerden ſwoer manſchap hier af aen Graef Guido t'Ypren,op de Sondagh van Letare.* De ſelve Schrijver ſpreeckt daer af een weynigh laeger, op 't jaer cIↃ cc LXXXI, in deſer voegen: *In 't ſelve jaer, in de maent van Meert, wierd weer onderſoeck op Leſsine en Flobeecke gedaen, door Robert van Nevers, ſoon van de Vorſt, en Willem van Mortaigne. D'uytſpraeck was,dat deſe beyde Heerlijckheden leenen van 't Graefſchap van Vlaenderen waren, in de heerſchappy van de Heer van Oudenaerden gelegen.* Dit ſijn de woorden van Meyer. Maer de voorgenoemde Oudegerſtius ſpreeckt breder van deſe ſaeck, onder de ſelve Vorſt.

Het kaſteel van Flobeecke,dat eertijts vaſt en ſterck was, is door 't gewelt der oorlogen en tijden neêrgeworpen, en voornamelijck om deſe reden niet weêr opgebouwt, op dat ſy niet, gelijck te voren, d'oorſaeck van twiſt en verſchil ſou ſijn, die eenige ſwarigheden tuſſchen de beyde Lantſchappen ſouden ontſteecken. Meyer gedenckt oock aen de groote elende, die den Leſſiners, in 't jaer cIↃ ccc II, onder de Graef Guido, overquam; want hy ſpreeckt dus in 't tiende ſijner Iaer-boecken: *In 't eynde van de maent Meert wierdt de ſtadt Leſsine met groote macht van menſchen, en krijghs-wercken beſtormt, ja ſoodanigh, dat ſy, tegen 't gevoelen van alle vyanden, door de Vlamingen genomen wierd,die de Duytſche krijghs-lieden, in ſoldy van de Henegouwers ſijnde, met hun wapenen daer uyt lieten vertrecken, na dat veel van hen gequetſt en gedoot waren. Sy waren ſeer ſtrijdbare mannen, en beſchermden de ſtadt ſeer dapperlijck, die ſy echter gedwongen waren over te geven, vermits ſy geen byſtant van de Henegouwer kregen. De geheele ſtadt wierdt ten roof gegeven,en daer na verbrant; de poorten, torens en muren ſoo neergeworpen en verwoeſt, dat de Vlamingen in verſekering waren van voortaen geene ſchade daer af t'ontfangen.* In 't jaer cIↃ cc XXXII verhuyſde het Klooſter van de Ciſtertienſche ordening, gemeenelijck *Maeghden-dale* genoemt, uyt het lant van Flobeecke, naer Oudenaerden, daer het noch ſijn oude naem behoudt. Boven 't gene, dat wy nu van de heerſchappy deſer beyde plaetſen bygebracht hebben, moet aengemerkt worden, dat de heerlijckheydt van de ſtadt en 't boſch van Leſſine onder de heerlijckheyt van Flobeecke beſtaet, en Flobeecke ſelf onder de Graef: in voegen dat men, als 'er verſchil ontſtaen is, terſtont ſijn toevlucht tot het Hof van Mechelen moet nemen. Want de Koning is ſelf, ſonder iemandt anders, Heer van Flobeecke, gelijck oock van de ſtadt Leſſine, die eertijts ſtadts-wetten heeft gehadt, in eenige dingen van de gene onderſcheyden, die onlangs in 't jaer cIↃ IↃ c XXIII in 't licht ſijn gekomen, die ick by de deurluchtige man, niet alleen van geboorte, maer oock door ſijn deucht, Franciſcus de Cotrel, Kanonick te Gent in de voornaemſte Kerck, geſien heb. By 't kaſteel van 't Leſſiniſche boſch, die ſy Leſtriverie noemen, en die eertijts een vrye eygendom van 't kaſteel van Aelſt was, ſiet men nu, tot aenprickeling van de Godtvruchtigheyt, de geheymenis van des Heeren lijden, by ordening en deelen opgerecht. Voorts, de heerſchappy van 't Boſch, en van 't kaſteel van Leſſine wordt nu beſeten door d'edele ſtam *van Cotrel*, en was eertijdts in 't beſit van de ſtam van *des Prez*, in de welcke de Ridder *Gerardus Deſprez*, Heer van 't Leſſiniſche boſch in 't jaer cIↃ ccc XLII geſtorven, en by ſijn ſoon Egidius begraven is. Men vindt oock *Egidius Deſprez*, Ridder,Heer van Leſſchenboſch, Leſtriverie, en du Tiers, van Quieuraing in Henegouwen. Deſe trouwde de dochter van *Gerardus*, Heer *van Leſtriverie*, en ſtorf in 't jaer cIↃ ccc LXXIII, en wierd in Baſieu by Quieuraing begraven. *Willem Deſprez*, Ridder, heeft twee gemalinnen gehadt: d'eerſte was de dochter van de Heer *van Romont*, en d'ander van de Heer *van Lalaing*. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ cccc XXIII, en leght, met ſijn gemalinnen in de ſelve kerck begraven, in een marmer graf, dat drie voeten hoogh boven d'aerde opgetrocken is.

Heeren.

Willem hadt twee ſonen, *Walterus* en *Simon*. Van Simon ſijn de gene geſproten,die hun wooning te Valenchien, en te Bergen in Henegouwen geſtelt hebben. Walterus kinderen waren Theodoricus, die ſonder kinderen ſtorf; Petronella, aen *Hendrick le Poivre* gehuwt; en *Willem Deſprez*, anders van Quienvraing,Heer van Leſſenbos en Leſtriverie. Deſe troude *Beatrix de le Voorde*, in 't jaer cIↃ cccc LX. Hy hadt een eenige ſoon, die, de krijghs-handel verlatende, ſich in d'ordening der Preeck-heeren begaf. Hy ſtorf in 't jaer cIↃ cccc XCI, en ſijn gemalin *Beatrix* in 't jaer cIↃ IↃ IV; en ſy wierden by 't Leſſiniſche boſch begraven. Maer hun dochter *Iohanna* trouwde met *N. van Cotrel* van Doornick, van de welcken geſproten is Iacobus van Cotrel, Heer van 't Leſſiniſche boſch. De ſuſter van Iohanna, Chriſtina genoemt, trouwde aen *Egidius van Heetvelee*, en van deſen ſproot de gemalin van *Balduinus de Neve* in Waes, in Latijn de *Nepotiani* genoemt.

Elende.

WAERDE LESER,

Wy ſullen de Beſchrijvingen der Kleyne Steden van Henegouwen, welckers Aftekeningen wy niet hebben konnen bekomen, hier byvoegen.

Bavais.

BAVAIS leght vijf mijlen van Bergen, en wort *Bavais Walenne*, tot onderſcheyt van *Bavais Picarde*, geheeten. Het is nu een kleyn ſtedeken: doch ſommige Schrijvers van dit lant, en andere die hen volgen, meenen dat het eertijts een ſeer groote en machtige ſtadt geweeſt is, van Bavo den Troyaen geſticht, en van hem *Belgium*, daer *Gallia Belgica* de naem af heeft, geheeten. Sy voegen hier by, dat deſe ſtadt oft dit landt het ſelve is, daer Ceſar in ſijn Commentarien af ſchrijft, dat een deel van ſijn krijghsvolck in winterleger lagh; en dat de *Bellovaci* oft *Beauvoiſins*, een machtigh volck, daer omtrent woonden. Maer wy ſullen hare redenen, die ſomtijts onder elckander verſchillen, en t'eenemael onſeker ſijn, voorbygaen. Men heeft hier eertijts vele medalien der oude Romeynen gevonden, 't welck een bewijs is, dat dit weleer een treffelijcke ſtadt was. Het is in de Franſche oorlogen verſcheyde mael verbrant en verwoeſt.

Binche.

BINCHE is op een arm van de riviere Haine, en drie mijlen van Bergen, gelegen. Het is een oude en eertijts welbewoonde en volckrijcke ſtadt; maer door den oorlogh ſoo verdruckt, dat het meeſte deel der inwoonders naer Bergen vertrock. Voor hondert jaren was het een eygendom van Vrou Maria, Koningin van Hongaryen en door Keyſer Karel de vijfde, haren broeder, als ſy Gouvernante der Nederlanden was, voor haer leven geſchoncken. Sy had het oock vermaeckt, en met ſchoone huyſen en heerlijcke hoven vernieuwt en verciert. Het is een aengename plaets voor Vorſten en Heeren, om de ſoete lucht, goede jaght, en ander adelijck vermaeck. De gemelde Keyſer Karel en ſijn ſoon Philips ſijn hier in 't jaer cIↃ IↃ XLIX, als de landen de ſoon aennamen, en als toekomende Lants-Heer eedt deden, gekomen; en werden in dit ſtedeken met byna ongelooflijcke pracht, en heerlijcken toeſtel van ſteeckſpelen, en andere treffelijcke vertooningen van vermaeck, eenige dagen durende, ontfangen en vereert. Maer vijf jaren daer na, in tegendeel, als de Koning van Vranckrijck daer ſegerijck en overwinnende van de belegeringen van Marienburgh en Dinant, voorby trock, heeft hy deſe ſtadt oock lichtelijck ingenomen; en, om de byſondere haet tegen de Koningin Maria, (dewijl ſy groote verwoeſting en brantſtichting in Picardien had laten doen, en inſonderheyt ſijn heerlijck paleys Folembray doen verbranden) alle hare gebouwen, die ſy met groote koſt en konſt gemaeckt had, ja de geheele ſtadt, uyt wederwraeck in d'aſſche geleyt. De byſondere huyſen ſijn ſedert weder herbouwt, en in haer vorige ſtaet geſtelt Door de ſelve gramſchap en begeerte tot wreken deê de gemelde Koning oock het fraye paleys, op de wijſe van een kaſteel gebouwt, en Mariemont genaemt, in brant ſteken, 't welck de voorſeyde Vrou Maria met groote koſten had doen maken, en met aengename tuynen verciert. Hier uyt leert men, hoe gevaerlijck het is groote Vorſten te tergen, en hoe waerachtigh het gemeene ſeggen is:

An neſcis longas Regibus eſſe manus?
dat is:
Weet ghy niet dat des Konings macht
En handen lang ſijn? ——

Vermakelijckheyt.

Verwoeſt.

Kunſtige wercken.

Onder de kunſtige wercken, die de Franſchen te Binche vernielden, was een Ceres, 28 voeten lang, die in een hof lagh; en de bergh Parnas van parlemoer, met de fonteyn Helicon, daer de negen Muſen oft Kunſtgodinnen van wit marmer op geſeten waren. Oock een waterback van porphyrſteen, in een jaer naeulijcks gemaeckt: nevens een bancket-tafelken van meer dan duyſent ſtucken ingevoeght, waer in deſe ſtadt met natuerlijcke verwen nae 't leven afgebeelt was. Men ſach hier oock ſilvere gegote kruyden en bloemen, kunſtigh gemaeckt, die door de wint verwaeyden; en vele vreemde planten en marmere pilaren, waer door deſe ſtadt vermaert was.

Reux.

REVX is een oude ſtadt, eertijts *Rethia*, van de Ruthenen dieſe gebouwt hebben, genaemt. Sy leght twee mijlen van Binche, en drie van Bergen. Het is een fraey en vermakelijck ſtedeken: heeft gebiedt over eenigh lant en ſommige dorpen; en is door Keyſer Karel de vijfde tot een Graefſchap gemaeckt. Hier is een klooſter der Premonſtreyten; en een fraeye kapel, ter eeren de heylighſte Maeght Maria gewijdt, daer, gelijck men ſeyt, vele mirakelen geſchiet ſijn, waer door ſy van vele Pauſen en Vorſten rijckelijck begaeft en verciert is. Het heeft wel-eer toebehoort aen Adriaen van Crouy, een treflijck man in 't bedienen van de Staet, en dapper in de wapenen; ſoo dat hy, door ſijn deugden, en dienſten aen de Keyſer gedaen, hem ſeer aengenaem was, en heerlijck beſchoncken en verheven wierd. Hy overleed in 't jaer cIↃIↃ LIII, ſijnde Gouverneur van geheel Vlaenderen en Artoys, en Generael van 't krijghsvolck voor Terouane. Sijn ſoon, oock een goet krijghsman, is hem in 't beſit van ſijne Heerlijckheden gevolght; welcke ſijn broeder Euſtachius, Gouverneur van S. Omar, tot een navolger had.

Oude Heeren.

Soigny.

SOIGNY leght by het fraye boſch Soigny, 't welck naer Breine le Comte ſtreckt: het is omtrent drie mijlen van Binche, en ſoo vele

van Bergen, op een waterken, genaemt de Sinne, daer het ſijn naem af heeft, gelegen. 't Is een kleyn ſtedeken, maer fraey, en tamelijck rijck. Hier is een heerlijck Collegie van Canonicken, die men Heeren van S. Vincent noemt, welcke gebiedt over de ſtadt en 't omleggende lant hebben. Deſe ſtadt geeft vele goede Muſijck-ſingers, met uytnemende fraye ſtemmen; welcke de Koning in 't gemeen rijckelijck verſorght, en met jaergelden begunſtight.

Breine le Comte.

BREINE LE COMTE is drie mijlen van Halle en vier van Bergen: dit is een ſeer oude ſtadt, want ſy is gebouwt en heeft haer naem, nae 't gemeen gevoelen, van den ſeer vermaerden Brennus, de verwoeſter van Romen, van welcke Guicciardinus in de beſchrijving van Brabant breeder ſpreeckt. Men ſiet hier noch een ſeer ouden toren, die, ſoo men ſeyt, een overblijffel is van de voorſeyde Brennus.

Enghien.

ENGHIEN is vier mijlen van Ath en vijf van Bergen: een redelijck kleyn ſtedeken, daer groote menighte van vele ſchoone tapiſſeryen gemaeckt worden. Hier wierd eertijts de Conſtapel van Vranckrijck, Hertogh Annas de Mommorency, gevangen ſijnde, bewaert. Den Hertogh van Vendoſme plagh Heer deſer ſtadt te ſijn: in welcke Iulianus Haſartus, een Vrouwen-broeder, geboren is; een eerwaerdigh man, om ſijne deught en geleertheyt: hy heeft vele boecken geſchreven, gelijck blijckt uyt de Bibliotheeck van Geſnerus; en is in ſijn klooſter in 't jaer cIↃ IↃ xxv overleden.

Halle.

HALLE wort oock *Noſtre Dame d'Haulx* genoemt; het is op de voorſeyde watervloet Senne, die daer deur loopt, gebouwt; en leght drie mijlen van Bruſſel, op d'uyterſte palen van Brabandt en Henegouwen. Sy heeft haer naem van een *Halle*, oft gemeene marckt en verkoop-plaetſe, daer men de waren en koopmanſchappen in ſekerheyt voor ongeſtuymigh weder en andere ongevallen bewaert; want die plagh men voor vele jaren *Hallen* te noemen; gelijck nu noch in de woorden *Vleeſch-hal*, *Saey-hal*, en diergelijcke, te beſpeuren is. In voegen dat *Halle* niets anders te Leuven was, dan een plaetſe tot de koophandel van lakenen, wolle, en diergelijcke waren, geſchickt; doch Arachne is daer in Pallas verandert, dat is, de lakenhandel in de letter-kunſten en wetenſchappen, dewijl de gemelde Halle tot een Academie gemaeckt is. Wy ſullen van de gelegenheyt en kaſteel van dit ſtedeken weynigh, doch van hare kerck en kapel, meerder ſpreken.

Naems oorſprong.

Vruchtbaerheyt.

Haer omleggende lant is vruchtbaer van granen en goede weylanden, die van de gemelde riviere Zenne beſproeyt worden, welcke van daer, met andere rivieren vergroot ſijnde, naer Bruſſel vloeyt, en ſcheepdragend is.

Kerck.

In de ſtadt is een kerck, aen de heylige Maeght Maria gewijdt, en vermaert om de miraculen oft wonderen, die, gelijck Lipſius en andere ſchrijven, hier geſchiet ſijn. Soo dat hier veel volcks, niet alleen uyt de Nederlanden, maer oock uyt Vranckrijck en andere geweſten, toevloeyt. Deſe kerck is by de Marckt, en fraey gebouwt: als men eerſt in de ſelve komt, ſiet men ter ſlincke handt een kapel en een autaer, en daer op het beelt van de heylige Maeght. De kapel is niet groot, en verrijckt met de giften en vercieringen der gene, die hier hunne beloften opgeoffert hebben; en noch jaerlijcks van alle ſijden op den eerſten Sondagh in September (welcke dagh byſonderlijck geviert wort) herwaerts komen. Men heeft hier eertijts een Sodaliteyt oft Broederſchap opgerecht; van 't welcke de regiſters der namen nu noch bewaert worden: onder de ſelve ſijn verſcheyde groote Princen en Princeſſen, als *Keyſer Maximiliaen d'eerſte, met ſijn Gemalin en kinderen: Henrick d'achtſte, Koning van Engelant, met ſijn Gemalin en kinderen*, een vrient van de ſelve Keyſer: *den Hertogh van Brabant, Lotteringen en Limburgh, met ſijn Gemalin en kinderen: den Hertogh van Gelderlant en Gulick*, en meer andere. Oock ſijn hier twaelf, ſoo ſteden als vlecken, die nu ten deel in Halle woonen, dat is, datſe eerſt uyt de hare hier eenige burgers en inwoonders geſonden hebben. De Geeſtelijcken en Magiſtraten van deſe plaetſe gingen hen te gemoet, ontfingen hen heerlijck, en geleyden hen naer de kerck en het beelt. Sy vereerden hen oock met wijn, ſpijſe, en allerley beleeſtheden. De Geſondene offerden hare gaven yder voor ſijn ſtadt oft vleck aen de heylige Maeght, 't welcke waren twaelf rocken en ſekere ſomme gelts, tot onderhout van den dienſt. Sy verſelden d'openbare proceſſien, als men het beelt door de ſtadt oft de voorſteden omdroegh; ja ſelf droegen ſy by beurten 't beelt op hare ſchouderen, en, van een devote jalouſy geraeckt, wenſchten en verlangden nae dien aengenamen laſt. De ſteden ſijn, *Ath*, *Doornick*, *Bruſſel*, *Valencijn*, *Condé*, en *Namen*; de vlecken ſijn, *Lembeeck*, *Quijurane*, *Criſpijn*, *Breine*, *Buſigni*, en *Sanctes*, als *Lipſius* in 't vier-en-dartighſte hooftſtuck van ſijn Heylige Maeght van Halle getuyght. Het tafereel, dat van albaſter en op den autaer heerlijck verciert is, heeft Ioan Artiſte gemaeckt. Het beelt ſelf is niet groot, omtrent twee voeten hoogh, en geheel van ſuyver hout. Lipſius ſeyt in 't ſeſte cap. van 't voorſeyde werck, dat het van de peſt, nocht door 't vuer, nocht door eenigh oorlogs-gewelt kan geſchonden worden; en hy geeft daer een voorbeelt en gedenckteecken af. Men bewaert in ſekere houte kiſten, ſeyt hy, omtrent hondert yſere oft ſteene koegels in de kerck, van welcke ſommige dertig, veertigh, ja ſeſtigh ponden ſwaer ſijn.

Kapel, autaer en beelt.

Sodaliteyt.

Grootte en eygenſchappen van 't beelt,

Het beelt ſtaet in 't midden op den autaer, geheel met ſuyver gout omtrocken; en heeft het kindeken op haer arm, en in d'ander hant een vergulde lely. De borſt is verciert met ſes groote en ſuyvere paerlen, en in 't midden der ſelve een grooten *Carbunckel*, die ſommige, om ſijn verwe, oock een *rubijn* noemen; maer op het hooft is een kroon van fijn goud. Behalven 't voorſeyde ſijn hier op de ſelve autaer (op dat wy oock van de *giften en cieraden* deſer kapelle ſpreken) d'afbeeldingen *der twaelf Apoſtelen* van ſilver gemaeckt,

en ſijne vercieringe.

Kostelijckheden en giften,

maeckt, gelijck die nu noch te sien sijn. Aen de beyde sijden van den autaer sijn *twee Engelen*, van de selve stoffe, die kandelaren in hare handen hebben, en eerbewijs aen de heylighste Maeght toonen. Boven dese beelden staen twee krijghslieden, een te voet, en een te paert, oock van silver. Twee andere sijn 'er in de voorseyde gedaente als gewapende mannen, eertijts van sijn gout geweest, van welcke de voetknecht een bijl, en de ruyter een lancie in de hant had. Alle de voorseyde kostelijckheden sijn, door de heerlijcke miltheyt van Hertogh *Philips de Goede*, nevens een schoone goude lamp, aen dese kapel vereert, in welckers plaetse men daer na een silver-vergulde gegeven heeft, dewijl d'andere diende om de gemeene noot te hulp te komen. Oock sach men hier een beelt van middelbare grootte, half van silver, een gift van sijn gemalin. De gemelde Hertogh Philips heeft mede een glase vensser, met verscheyde beelden verciert, aen dese kapel geschoncken. Noch is 'er een schildery, daer in men de selve Hertogh op sijn knien voor de heylige Maeght siet; onder 't welcke eenige rijmen in de Fransche tael, en het jaertal cIↃ cccc LV te lesen sijn. Sijn soon Hertogh *Karel de Stoute* heeft 'er een *silveren valck* gegeven. Keyser *Maximiliaen d'eerste* is aen de rechte sijde van de kapel knielende afgebeelt, en met een krijghgewaet verciert. Hertogh *Albert van Saxen* siet men oock op sijne knien, en van 't hooft tot de voeten gewapent, welcke in de Nederlantsche oorlogen de selve Maximiliaen, en sijn soon Philips, te hulp quam, en goeden dienst deê. Men bespeurt genoeghsaem aen sijn gelaet, dat hy een treflijck en seer doorluchtigh man was. Een derde afbeelding schijnt een weynigh beneden de vorige te sijn, oock geknielt: men gelooft, uyt de bygevoeghde wapenen, dat hy uyt het edel geslacht van Melun gesproten is, en dat hy misschien *Robert de Melun*, die omtrent de selve tijt heerlijck bloeyde, vertoont. De giften van Keyser Maximiliaen sijn, *een vergulde kelck en schotel*, waer op de wapenen van 't Huys van Oostenrijck, met den Aerts-Hertoghs hoet, gesneden sijn; uyt het welcke men bespeurt, dat hy die in 't eerst, als hy alleen Aerts-Hertogh was, geschoncken heeft. Oock siet men hier *een silvere beelt* van de selve *Maximiliaen*, omtrent twee voeten hoogh, met een mijter op 't hooft, een kruys in de hant, en in d'ander een swaert, met twee silvere hangende sleutelen. Men seght, en de sleutels schijnen het te bevestigen, dat die van Brussel, die men de vrede toegestaen had, het selve tot een bewijs van onderwerping gegeven hebben. Oock is hier een roosseboom, met verscheyde tacken en bloemen, van sijn gout, mede omtrent twee voeten hoogh; welcke de Paus gewijdt en aen Maximiliaen geschoncken heeft, die de selve aen de heylige Maeght te Halle vereerde. Keyser *Karel de vijfde* gaf hier een silvere beelt van een gewapent man, met gebogen knien, ootmoedigh gelaet, en de handen na den hemel geheven. Daer na een groote vergulde schael, op d'oude wijse gemaeckt: en daerenboven een fluweelen rock, met gout doorwrocht, en met de Keyserlijcke wapenen, en die van 't Huys van Oostenrijck, verciert. Aerts-Hertogh *Albertus van Oostenrijck* heeft hier een treffelijcke silvere lamp, van groot gewicht en kunstigh gemaeckt, geschoncken; en daer by een gift, om 't licht t'onderhouden, dat daer altijt voor 't gewijde beelt moet branden. *Isabella Clara Eugenia*, sijn gemalin, offerde een rock, met gout en silver doorweven. Behalven al de voorseyde rijckdommen is 'er ook een silvere lamp, daer de naem van Paus Iulius de tweede in Latijn op gesneden is. De *Fuggers* hebben hier mede een silvere beelt van een knielend man gegeven. In 't kort, ick heb 'er twintigh silvere lampen, tot een heyligh gebruyck verordent, getelt. Oock siet men hier veel stocken, krucken, masten en luycken van schepen, verscheyden afbeeldingen van menschen en wonderdaden, banden, en kleyne beelden van was en hout. De *silvere Pen* van de vermaerde Lipsius, aen silvere ketenen vast gemaeckt, kan men hier mede aen de slincker sijde besien, boven welcke een tafel hangt, met eenige Latijnsche vaersen, van welcke de sin is:

gegeven door Hertogh Philips de Goede,

Aerts-hertogh Albertus,

sijn Gemalin,

Paus Iulius,

De Fuggers,

Ick offer u, ô heylighste Maeght! *dese* Pen, *d'uytdruckster van mijn verstant, dat door de hooge ruymte des hemels, en door de diepten der aerde en der zee, gevlogen heeft. Sy heeft altijts de wetenschap, voorsichtigheyt, en wijsheyt bearbeyt; en de* Stantvastigheyt *beschreven en den dagh doen sien: de* Burgerlijcke, Krijghskunstige *en* Staetsaken *sijn door haer verklaert. Sy heeft uwe* grootheyt, *ô* Romen, *ten toon gestelt; en vele boecken der oude eeuwen overloopen, en helderer doen blincken. Dies wijdt* Lipsius *u*, ô suyverste Moeder, *met recht dese* Pen; *want alle mijne schriften sijn begonnen en geeyndight met de Godtlijcke gunst. Ach dat mijn geest gedurigh ontsteken wierd door uwe wonderen; en dat ghy (in plaetse van de vlugge Faem, die de Pen heeft gebaert)* ô waerdste Vrou! *een eeuwigh leven en gedurige blijschap bereyt maeckte aen uwen* Lipsius.

en I. Lipsius.

Aen de rechter sijde van den autaer, in de hooghte, hangen vijf vaendelen, die op Hertogh Christiaen van Brunswijck gewonnen sijn; daer nevens twee Latijnsche veersen, waer in het jaertal vervat is, ter gedachtenis te sien sijn.

Andere gedenckteeckenen.

Buyten de kapel in de kerck vertoont sich een grooten standaert, in 't welck een Bourgoens kruys is; een gift van den Graef van Buquoy. Oock siet men, onder meer andere dingen, die aen 't gewelf van de kerck gehecht sijn, een spies, die soo dick is, als d'arm van een swaerlijvigh man; doch is evenwel met een pijl, van een hantboge geschoten, deurboort; welcke tot een geheugenis van sulck een wonder bewaert wort.

Keyser Maximiliaen,

Keyser Karel de vijfde,

In dit stedeken is in 't jaer cIↃ cccc IV Hertogh Philips van Bourgondien, de Stoute geby-naemt, soon van Ioan, en broeder van Karel de vijfde, Koningen van Vranckrijck, gestorven; welcke, door sijn huwelijck met Margareta van Male, de Nederlanden aen 't Huys van Bourgondien bracht. Sijn ingewant is hier in de kerck der heylige Maeght, en het hart te S. Denijs in Vranckrijck, by d'overlede Koningen, begraven; maer 't lichaem is gebalsemt met koninglijcke pracht te Digeon, de voornaemste stadt van 't Hertoghdom Bourgondien, ter aerde gebracht:

Doodt van Philips de Stoute.

bracht: daer de gemelde vrou Margareta, ſijne nagelaten weduwe, alle haefelijcke goederen des Hertoghs, om de menighte der ſchulden, verliet en overgaf; 't welck op een beſondere wijſe, in de tegenwoordigheyt van 't Hof, en al het volck, geſchiede: want ſy leyde haer mans beurs, riem en ſleutelen op het graf. Waer uyt blijckt, dat de Vorſten in die tijdt de Gerechtigheyt meer eerden en onderhielden, dan nu het gemeyne volck.

Se't ſaem voorbeelt.

Chevre. CHEVRE is een mijle van Ath, en vijf van Bergen, op 't waterken Hunel gelegen: het is een kleyn, maer vermakelijck ſtedeken; van 't welck Willem van Crouy, daer wy op een ander plaetſe meer van geſproken hebben, ſijnen tijtel nam. Daer nae heeft het toebehoort aen Willem van Crouy, Marquis van Renty, en neve van de gemelde Crouy, Heer van Chevre.

Ath. ATH leght twee mijlen van Leſſine, en vier van Bergen, en wort bewatert door de vloet Denre: dit is oock een kleyn, maer ſterck, ſchoon en rijck ſtedeken; daer, onder *Neering.* andere waren, ſeer veel lijnwaet gemaeckt wort; 't welck hier oock in groote menigte, om dat 'er de ſtapel van de ſelve koopmanſchap is, van d'omleggende dorpen gebracht wort; waer door men 't ſelve Aths lijnwaet noemt. Men gelooft, dat 'er jaerlijcks wel voor twee hondert duyſent kroonen door in en uytlantſche kooplieden verhandelt word. Te Ath is geboren *Ioannes Taiſnerius*, der beyde Rechten Doctor, een treffelijck Poëet, en ſeer goet Mathematicus, die een kunſtigh werck in de laetſtgenoemde wetenſchap geſchreven heeft.

I. Taiſnerius.

Sant Guiſlein. SANT GVISLEIN heeft ſijn naem van d'Abdye die in dit ſtedeken is, welckers Abt, door een out recht, geeſtelijck en weereltlijck gebiedt over 't ſelve heeft. Dit is de *Een Abdye.* voornaemſte Abdy in Henegouwen. De ſtadt is kleyn: ſy leght twee mijlen van Bergen; en de watervloet Haine, daer 't geheele lant van Henegouwen de naem af heeft, loopt 'er deur, en bevochtight haer op een aengename wijſe.

Leuze. LEVZE is vijf mijlen van Valencijn; een redelijck fraey ſtedeken, hoewel het voor vele jaren byna geheel afgebrant is; doch ſedert weder herbouwt. Het was weleer 't erfgoet en de heerlijckheyt van Geeraert van Rouſſillion, een ſeer vermaert man door de hiſtorien; *Oude Heeren.* en is daer na aen 't Huys van Bourbon in Vrankrijck, dat nu de Kroon van 't ſelve Rijck beſit, gekomen; ſoo dat het de Hertogh van Montpenſier toebehoorde. Daer na is het in de macht van Florens van Mommorency, Heer van Montigny in Ooſtervant, geweeſt; na wiens doot het in handen van de Graef van Hooghſtraten quam.

Fontaine l'Eveſque. FONTAINE L'EVESQVE is een fraey ſtedeken, op d'uyterſte palen van Henegouwen en van Luyck, omtrent een kleyne mijle van den watervloet Sambre, en twee mijlen van Binche, gelegen. Het heeft oock byſondere Heeren gehadt, die uyt het doorluchtigh geſlacht van Hennin Lietaert, daer uyt de *Hennin Lietaert.* Graef van Boſſu ſijn oorſprong had, geſproten waren. Daer na is het aen een dochter, die met Iacob van Crouy, Heer van Sempy, troude, gekomen; van wie het de Heer van Argence, door ſijn huysvrou, een nicht van de voorſeyde dochter, geerft heeft. Maer dewijl de Graef van Henegouwen en de Biſſchop van Luyck, om het gebiedt deſer plaetſe in twiſt ſijn, plagh men niet ſeker te weten, onder welck van beyde deſe ſtadt behoort.

Behalven de voorſeyde ſteden ſijn in dit Graefſchap van Henegouwen vele Dorpen, Kaſteelen, en treffelijcke Heerlijckheden, van welcke verſcheyde aenſienlijcke edele geſlachten haren oorſprong en naem hebben.

STEDEN
VAN
NAMEN
EN
MECHELEN.

ЛЕСНЕГЕИ°

Milliaria Germanica communia 1 2 3 4

Milliaria Gallica communia

BRABANTIÆ PARS

LEODIENSIS DIŒCESIS

HANNONIÆ PARS

LEODIENSIS DIŒCESIS

LVTZENBVRGI DVCATVS PARS

Septentrio Oriens Meridies Occidens

NAMVRCVM COMITATVS

Auctore Iohann. Surhonio.

Philippe ville

Dinant

Chiney

Giblou

Courcy

Apud Guiljelmum et Johannem Blaeu.

Minutes supra quinquagesimam latitudinis gradum.

DE STADT
NAMEN.

DEwijl men in de menschen, en in de dieren eerst en besonderlijck aen 't gesicht bespeurt dat sy oudt werden, vermits dese sin, als de tederste sijnde, eerst verslijt; soo kan men oock van d'outheydt der steden oordeelen by de groote duysternissen, die wy in 't onderssoeck van d'oorsprong van hun namen, en van hun stichters vinden. Gelijck onder anderen dit oock aen dese stadt gebeurt, schoon de geloofwaerdigsten, oft uyt hun eygen harssenen, oft om dat sy 't dus gelesen hebben, dese naem pogen af te leyden van seker afgod, die op de top van de bergh, daer nu het kasteel is, onder de naem van Nanus eertijts ge-eert wierd, en aen de gene, die hem smeeckten, groote hulp en raet gaf. Maer dewijl na de komst van Jesus Christus op aerde, dese afgod met al d'andere afgodische, tovenaersche en boose geesten, stom wierdt, en voortaen geen antwoort gaf, soo versekeren sy aen sich selven, dat dese stadt, beneden aen dese bergh gesticht, van dit kint, en stomme Nanus, een naem, uyt de Fransche tael herkomstigh, *Namur*, Namen, en misschien daerom van d'Italianen *Namurra* genoemt is. Andere willen dat sy, gelijck een onverwinnelijcke rots, van de Romeynen gesticht, en *Novum-murum* genoemt is; van 't welck sedert *Namurum* gemaeckt is. De groote Justus Lipsius wil liever, naer d'oude registers, *Namurum* schrijven, dan *Namurcum*, en brengt d'oorsprong daer af in 't licht, als van *Namuur* herkomstigh.

Oorsprong van de naem.

Gelegenheyd. Dese stadt is gelegen tusschen twee bergen, aen de slincke oever van de Maes en van de Sambre, die daer deurvloeyt, en in de Maes stroomt. Sy leght acht mijlen van Leuven, en tien van Luyck en Brussel; een schoone, groote en çierlijcke stadt, en door een sterck kasteel vermaert. Men telt rondom het kasteel seven onderscheydelijcke eensaemheden, die men kluysen noemt, daer in oock soo veel godvruchtige en godsdienstige mannen woonen.

Provinciale Raet. In dese stadt heeft de Provinciale Raet sijn setel, van de welck men sich op de groote Raet van Mechelen beroepen mach. Haer voornaemste kerck is aen de heylige Albinus gewijd, en onlangs tot een Bisdom opgerecht.

Bisdom.

D'inwoonders sijn seer strijdbaer, en tot hun Vorsten genegen. Sy gebruycken de Fransche tael. De burgers sijn seer naerstigh in eenige konsten, hoewel daer weynigh koop-lieden en ambachts-lieden gevonden worden.

Inwoonders.

Men vind daer veel Edeldom, en daer in stammen, die een wonderlijcke outheyt vertoonen, ja oock van Vorstelijcke stam, hoewel sommige onwettigh sijn.

Edeldom.

Tusschen Namen en Hoey, drie mijlen van Namen, en twee van Hoey, aen de Maes, in 't landt van Namen, siet men Andenna, seker een goet en groot dorp, daer de setel van een seer out collegie (gemeenlijck Proosdy genoemt) der Kanonessen is, alreê over de negen hondert jaren gesticht, door de heylige Begga, dochter van d'eerste Pipinus en sijn gemalin Anchisa, die van Dagobert, Koning der Franschen, met het Hartoghdom van Brabant beschoncken wierden. Van dit huwelijck komen al d'andere Pipinen, Karel Martel, en Karel de Groote. Dit collegie is seer edel; en d'instellingen daer af komen byna overeen met het collegie van Nivelle, gesticht, gelijk ick geseght heb, van de heylige Geertruyde, volle suster van dese heylige Begga, die, gelijck ick geloof, malkander door onderlinge voorbeelden aengeprickelt hebben. 't Ander klooster der edele Kanonessen, met dat van Andenne gelijck, staet aen de vloet de Sambre, by 't dorp, 't welck sy gemeenelijck Monstier noemen, twee mijlen van Namen. Dese twee kloosters, die goede voorbeelden aen alle geven, reycken dagelijcks oock veel aelmoessen uyt, en betoonen andere wercken van liefde en godtvruchtigheydt.

Proosdye.

Men siet noch tusschen dese selve stadt Namen, en Dinant, op de bergh, die sy gemeenelijck Polvag noemen, sekere muuren en puyn-hopen van d'oude stadt *Chevremont*, dat is, *Geytenbergh*, die door d'inlandsche oorlogen tegen de Luyckenaers verwoest, en noch niet weêr opgebouwt is.

Chevremont.

Dave leght op de vloet de Maes, ter plaets, daer men naer Bovines toegaet, niet meer dan een mijl van Namen; een dorp van groot belang, met een goet en sterck kasteel, en door haer breet en groot gebiedt in hooge achting, ja soodanig, dat sy de tijtel van Onder-Graefschap voert. Wijders, sijn in de lijst der dorpen verscheyde plaetsen, niet min treffelijck om hun grootheyt, als om hun vermakelijckheydt; gelijck het lustigh dorp *Floreu*, vier mijlen van Namen; oock *Vaseja*, drie; en *Samson*, twee mijlen van de selve stadt, een plaets aen de Maes.

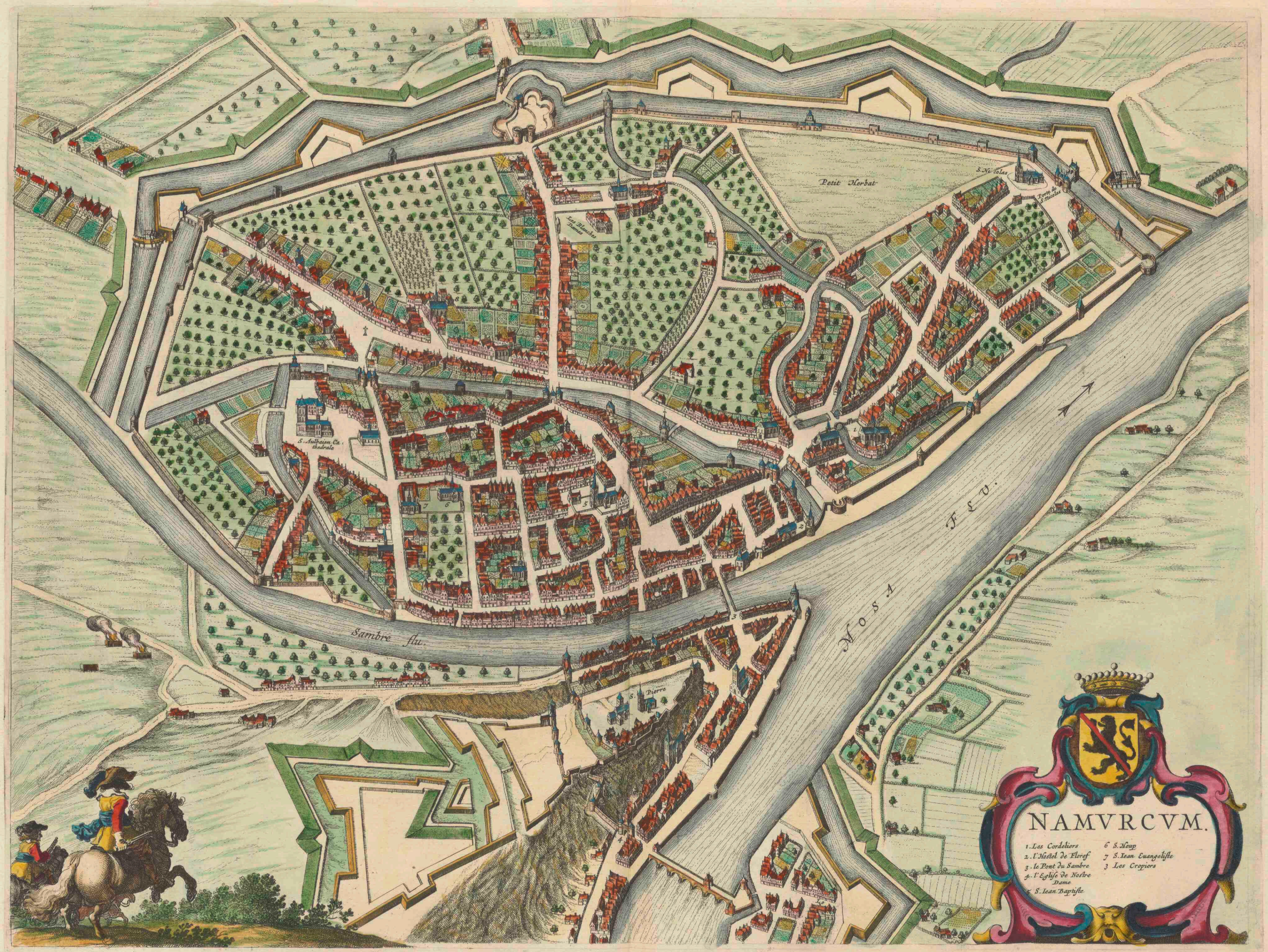
Petit Herbat
S. Nicolas
Porte de S. Nicolas
Les Blanches Dames
S. Aulbaien Cathedrale
Sambre flu.
Mosa
S. Pierre
NAMVRCVM.
1. Les Cordeliers
2. l'Hostel de Floref
3. le Pont du Sambre
4. l'Eglise de Nostre Dame
5. S. Iean Baptiste
6 S. Heup
7 S. Iean Euangeliste
3 Les Cropiers

DINANT.

Naem. INdien al 't gene, 't welck de fabelen van de beuſelachtige goddin Diana ſeggen, waerachtigh was, ſoo ſou de ſtadt Dinant, ſoo wel als die van Epheſen, ſtoffe om ſich te beroemen hebben, van dat ſy de plaets van een tempel heeft geweeſt, in de welcke onſe afgodiſche voor-vaders autaren voor haer opgerecht, en Prieſters en offeringen voor haer ingeſtelt hebben: ja ſy ſou noch dit voordeel hebben, dat ſy haer naem van haer heeft gekregen. Sy leght aen de rechte ſijde van de Maes, en niet meer dan een vierendeel mijl van Bovines, aen d'andere ſijde van die rivier. Sy is van Luyck meer dan twaelf mijlen afgelegen. Deſe ſtadt heeft eertijts een groote naem gehad, en in koopmanſchap gebloeyt; maer ſy is dickwijls door d'oorlogen, en door d'andere menſchelijcke ongevallen verwoeſt. Sy wierd onder anderen door 't bevel van Karel, Hartogh van Bourgondien, geruineert; en, 't hooft weêr boven gehaelt, en tamelijck bebout ſijnde, wiert belegert door een groot heir van Hendrick de tweede, Koning van Vranckrijck, die, verwinner van Marieburgh weêr keerende, haer by overgeving ontfing. Maer de baldadigheyt der Duytſche krijghs-lieden bracht te weegh dat ſy t'onrecht uytgeplondert wiert. Het kaſteel, van alle ſijden met geſchut beſchoten, weêrſtont kloeckmoedelijck d'eerſte ſtormen; maer toen men met het ſchieten geſtadelijk voortvoer, gaven de beſettelingen, door de Duytſche krijghs-lieden aengeport, ſich aen de Franſchen over, die het kaſteel, op een hooge rots gelegen, verwoeſten. De ſtadt word heden weêr vernieuwt, en het kaſteel allengs weêr opgebout. 't Land, rondom de ſtadt gelegen, is goet, en ſeer rijck van aderen, daer ſwart marmer, yſer, koper, en andere ſteenen, voor d'ambachts-lieden uytgedolven worden: 't welck groote rijckdom aen de burgers geeft, die daer meê over al, ja tot in Engeland, handelen. Te Dinant was geboren Hendrick Deverus, een treffelijck Rechtsgeleerde, en door ſijn ſchriften vermaert.

Gelegenheyd.

Verwoeſt.

Kaſteel.

Landt.

Geleerdt man.

CHARLEMONT.

Gelegenheydt. CHARLEMONT, een wonderlijcke ſtadt, gelijckt byna een kaſteel, en is met haer bolwercken en rondeelen verſterckt. Sy leght van Marieburgh drie, en van Namen ſeven mijlen. Sy is ſeer bequamelijck op een bergh, aen de ſlincke oever van de Maes, by de heerlijcke plaets, die ſy gemeenelijck *Givet* noemen, geſticht. Sy heeft haer naem van Keyſer Karel de vijfde, die in 't jaer cIↃ IↃ LV beval dat men haer ſtichten ſou, om van die ſijde de Franſchen, die doen Marieburgh in hielden, te bedwingen.

Naem.

WALCOURT.

VALLOCVRIA, gemeenelijck Walcourt genoemt, legt ſeven mijlen van Namen, en is een goede ſtadt, in 't midden van veel heerlijcke en vruchtbare ackers gelegen.

Bovines. BOVINIACVM, gemeenelijck Bovines, leght aen de ſlincke oever van de Maes, en niet meer dan vier mijlen van Namen: een ſeer oud ſtedeken, eertijts rijck van huyſen en inwoonders, maer dickwijls door d'oorlogen uytgeplondert en verwoeſt, en voornamelijck in 't jaer cIↃ IↃ LIV, toen ſy van Hendrick de tweede, Koning van Vranckrijck, met een groot heir belegert, overweldight, en op een erbarmelijcke wijſe gehandelt wiert. Sy wierd echter door de vrede verbetert, en allengs weêr bewoont.

DINANT.

MOSA FLV. Vulgo DE MAES.

CHARLEMONT.

MOSA FLV.

WALCOVRT.

MECHLINIA DOMINIVM, et AERSCHOT DVCATVS

Auctore Michaële Flor. a Langren Regis Catholici Mathematico.

Variæ hujus Tabulæ Mensuræ.

Milliaria Germanica 1 2

Milliaria Brabantica 1 2

Milliaria Italica 1 2 3 4

FLANDRIÆ PARS.

TERRITORII ANTVERPIENSIS PARS.

BRABANTIÆ PARS.

MECHLINIENSIS DOMINII.

DVCATVS AERSCHOTANI Comitatus.

Luyckſche Kempe.

TERRITORII LOVANIENSIS PARS.

LEODIENSIS DIŒCESIS PARS.

TERRITORII BRVXELLENSIS PARS.

Pagi litteris M. B. notati, et in agro Brabantino siti, duplicis sunt differentiæ, nam Wesselaer, Noortmeerbeeck, et Hombeeck, in litibus Senatum Mechliniensem consulunt et Cancellariam Brabantiæ appellant: Episcopalis vero Vicus pagi Doernensis, et pagus Haecht, pro libitu, ad Senatum Mechlinienſem aut Brabantiæ Cancellariam provocant. Reliqui, M. Signati, sunt quidem in terra Mechlinienſi, tenentur tamen à Brabantia, sed proprios habent Officiales, et Feudorum Vicarium.

Antwerpen
Liere
Herentals
Moer
Aerschot
Rivieren
Comitator
Sichen
Bar Diest
Halen
Herck
Leewe
Tienen
S. Truyen
Loeven
Vilvorden
Brußel
Mechelen

MECHELEN.

MEn kan, naer de regelen van d'ontleding, niet beter van de matiging, goetheydt en lanckheyt van 't leven oordeelen, dan uyt d'aenſchouwing van 't hart; want ſoodanigh als de kracht, wackerheydt en goede geſtaltenis daer af is, ſoodanigh is oock de ſtaet van 't geheel lichaem, waer aen het hart leven geeft. Het gaet met de regelen van de Politie oft Burgerlijcke beſtiering op een ſelve wijſe: want ſoodanigh als de ſteden ſijn, in de welcke het opperſte ampt der overigheyt ſijn ſetel heeft, ſoodanigh is oock de beſtiering en regeering der andere ſteden, die de ſeden van hun hooftſtadt aenneemen.

Men kan dan lichtelijck van de goede politie en burgerlijcke beſtiering van al de Brabantſche ſteden oordeelen, by die van Mechelen, die, ſchoon ſy de hooftſtadt niet genoemt magh worden, echter het hart daer af is; ſoo wel om haer gelegenheyt, als om 't ampt van haer Overigheyt, dewijl ſy de ſetel van de groote en Koninckſijcke Raet van 't geheel Lantſchap is. Wy bevinden, door 't onderſoecken van d'oude en nieuwe Schrijvers, dat deſe ſtadt, die ſeer oudt en vermaert is, noch haer oude naem behouden heeft. Hoewel Abrahamus Ortelius in ſijn Reysboeck verhaelt, *dat eertijts aen de kapel van de heylige Romoldus, midweegs tuſſchen Antwerpen en Bruſſel, ſekere herbergh geſtaen heeft, daer de reyſende lieden hun vertreck namen, en ſich verwarſchten, by ſeker Machiel, die, hier door overal vermaert en bekent ſijnde, ſedert naem aen deſe plaets gegeven heeft; en dat hier uyt deſe ſtadt haer naem heeft gekregen.* *Naem en oorſprong.*

Maer Iohannes Bochius ſchrijft, in ſijn vertelling van 't Vorſtendom van Nederlandt, in deſer voegen: Men beſpeurt haer outheyt (te weten die van Mechelen) uyt d'oorſprong, in 't leven van de heylige Rumoldus, Apoſtel van deſe ſtadt, by Surius, in 't ſevende boeck, met deſe woorden: *D'inwoonders noemen de plaets Machlinia, om Malina en Ledo, die op ſekere tijden, naer d'over-een-koming van de gehoornde maen, nu het vloeyen, en dan het ebben van de zee maken, en niet verder, dan tot aen d'engte van deſe plaets, hun winſt oft verlies uytbreyden.* Dus verre Bochius uyt Surius.

De benamingen van Ledo en Malina worden oock geleſen by de heylige Auguſtinus, in 't eerſte boeck der Wonderen van de Schrift, daer dus ſtaet: *Deſe vloejing geſchied tweemael des daeghs van tijdt tot tijdt, in vier-en-twintigh uren, en wordt om d'andere weeck door de verandering van Ledo en Malina verſelt. Maer Ledo heeft ſes uren om te vloeyen, en oock ſoo veel om te ebben. Malina bruyſcht omtrent vijf uren lang, en heeft ſeven uren tot ontdecking van de ſtrant.* Dus verre Auguſtinus.

Deſe oorſpronckelijckheden worden van anderen noch anders afgeleydt; maer wy laten 't oordeel hier af aen ieder vry. Want wy leyden niemant tot d'enge bant der ſyllaben, oft in ſchuylhoecken der woorden; maer wy onthouden ons van een al te naeu-keurigh onderſoeck der namen, in de welcke vele de tijdt vruchteloos verſpillen.

Wat d'outheyt van de ſtadt aengaet, de ſelve Bochius ſeght, dat de heylige Rumoldus hier, in 't jaer DCC LXXV, de Martelaers kroon verkregen heeft. *Outheyt.*

Wijders, ſy, op een bequame plaets gelegen, geniet en ſchept een geſonde lucht, en heeft overvloet van alle andere dingen, die tot het menſchelijck leven nootſakelijck ſijn. Sy wordt in 't midden deurgeſneden en deurſtroomt van de Deelſtroom, die, van ſelf breedt ſijnde, door het vloejen van de zee, meer dan een mijl boven Mechelen ſtreckende, op een wonderlijcke wijſe vergroot; ja ſoodanigh, dat ſy in veel tacken, en als graften gedeelt wordt, in de ſtadt veel bruggen op haer rugh draeght, en veel eylanden daer in maeckt, tot groot gerief der ſtedelingen, die door deſe middel groote dienſt van haer water ontfangen. Hier uyt rijſen dickwils deſe vragen, oft de vloet, door ſoo veel bochten en omkeeren, ſich naer de ſtadt heeft gevoeght? dan oft de ſtadt van haer eerſte begin ſich naer de bequaemheydt van de vloet heeft geſchickt? Dit verſchil wordt, ten minſten naer de getuygenis der oogen, ſoo uytgeſproken en afgehandelt, dat men gelooft dat de menſchen door hun vernuft en vlijt, en voornamelijck door de bouw-kunſt, de natuur ſelve eenighſins overwonnen, en tot hun eyge nut en dienſt dus verſorght hebben. Men ſou deſe ſtadt niet t'onrecht het hart oft de navel van Brabant noemen, dewijl ſy tuſſchen Leuven, Bruſſel en Antwerpen, ſoo veel treffelijcke ſteden, gelijck beſloten is, en van alle vier mijlen afleght: en de gene, die deſe drie-hoeck van ſteden aenſchout, ſal bevinden dat ſy als 't middelpunt van een volmaeckte drie-hoeck is. *Hoedanigheyt.* *Deelſtroom.*

Gelijck het hart, boven ſijn algemeene gemeenſchap met al d'andere deelen van 't lichaem, noch ſijn kleyne afgeſcheyden wijck heeft, tot ſijn beſondere huyshouding; ſoo heeft deſe ſtadt oock haer beſonder Hof, en haer beſondere wetten, en heerſchappy, die van geheel Brabant afgeſcheyden is. Dit is oorſaeck dat de vrouwen van deſe ſtadt, ſwanger ſijnde, en op haer uytterſte gaende, uyt Mechelen, in eenige andere ſtadt, die dieper in Brabant gelegen is, trecken, om daer haer kinderen te baren, op dat die daer door oock deel aen de vryheden van Brabant ſouden hebben. Deſe ſtadt is niet alleenlijck heerlijck van ſich ſelf door de ſchoone en treffelijcke huyſen, ſoo van 't gemeen, als der beſondere lieden; maer ſy is oock ſterck door veſtingen en krijghs-wercken, en noch te meer, om dat ſy, als 't de noot vereyſcht, door 't openen der ſluyſen, het water wijt en breet, gelijck een poel, over 't omleggende landt kan doen vloejen, en door deſe middel de vyant af ſluyten. *Wetten en heerſchappy.* *Sterckte.*

Deſe ſtadt wordt gedeelt in ſeven Parochien, die door de koſtelijcke kercken vermaert ſijn. *Kercken en Klooſters.*

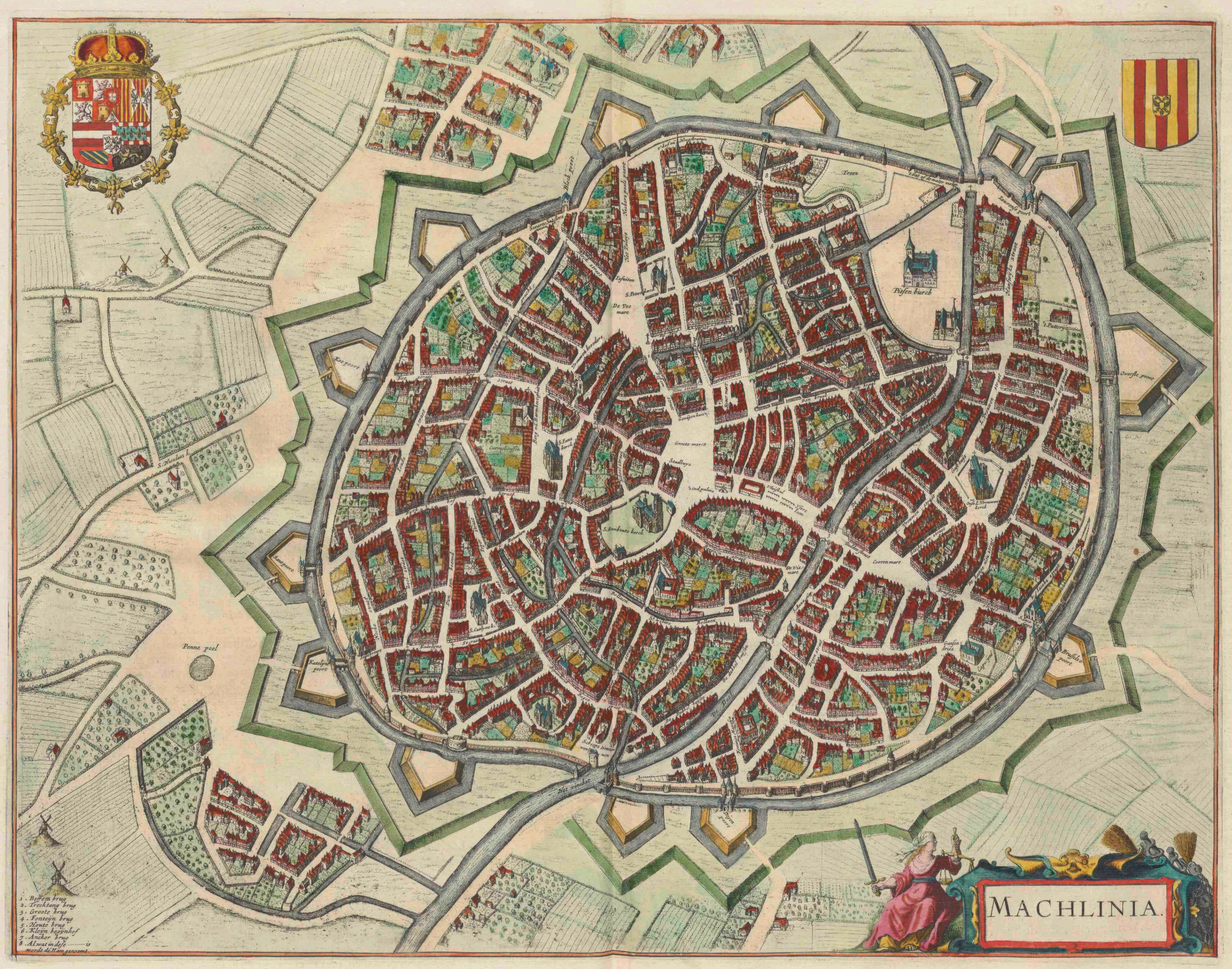
MACHLINIA.
Penne poel
Pitsen burch
Groote merct
Coorenmart
1. Beffem brug
2. Trecktang brug
3. Groote brug
4. Fonteyn brug
5. Houte brug
6. Kleyn begynhof
7. Ancker brug
8. Alwat in dese ..... is
wordt de Ham genoemt.

Maer de gene, die boven al d'anderen in konſt, heerlijckheyt en gebouw uytmunt, is de kerck, die aen S. Romoldus oft Rombout gewijdt, en over eenige jaren tot een Aertsbiſchdom verheven is, die een groote en ſeer hooge toren heeft, van welcke men de omleggende ſteden en aengename landen bequamelijck ſien kan. In deſe toren hangt een treffelijck ſpeelwerck van klocken, die een aengename toon in 't voorſpel der uren geven.

Maer dewijl de tijdt en plaets ons niet toelaet al d'andere Kercken en Klooſters deur te loopen, hoewel veel daer af wel waerdigh ſijn dat men die beſichtight, uyt oorſaeck van hun uytmuntende heerlijckheyt; ſoo ſullen wy alleenlijck van dit vermaerde Collegie van Pitſenburgh ſpreken, als 't gene, 't welck de Vader van alle is, en daer in de Ridders van de Duytſche ordening hun wooning hebben. *Pitſenburgh.* Deſe ſtadt, die geheel met roſen beſaeyt ſcheen, gevoelde eyndelijck, op de ſevende dagh van Auguſtus, in 't jaer cIↃ IↃ XLVII, de ſteking van hun doornen, die ſoo veel te felder was, als 't geval, door 't welck 't ongeluck quam, ongemeen was. Na dat de lucht haer helder en vrolijck aengeſicht onder een ſwarte winkbraeu, en gerimpelt voorhooft verborgen had, rees 'er een ſoo ſchrickelijck onweer, dat de groote toren, niet verre van de Santpoort ſtaende, daer de grootſte menighte van buſſekruyt bewaert wordt, door een blixemſlagh niet alleenlijck aen brant geraeckte, maer oock geheel tot aen de grontveſt opborſte en weghſprong; in voegen dat men geen ſpeur oft blijck van 't voorgaende werck kon vinden. Ia dat noch wonderlijker is, deſe ſchichtige en onverwachte brant maeckte niet alleenlijck de ſtadts-graft, die vol water, diep en ſeer breet is, op deſe plaets droogh, maer oock ſoo heet, dat de viſſchen, ten deel gekoockt, en ten deel gebraden, overal verſpreydt lagen. De brant, hier meê geen eynde nemende, wierp oock de ſtadts muren om, en ſtortte de wanden en daken der byſtaende huyſen neder: in voegen dat 'er binnen de ruymte van meer dan drie hondert ſchreden niet een huys ſtaende bleef. Wijders, het vuur (als of al de Raſernyen uytgebroken waren) deê deſe ſteenen en ſtucken houts in de lucht vliegen, en beſchadighde niet alleenlijck de ſtadt, maer oock de geburige voorſtadt, in de welcke, ſoo wel als in de ſtadt ſelve, deſe ſtucken neêrvielen, met ſoo ſchrickelijck een gedruys en gedonder, oft ſy alles vermorſſelen ſouden, daer ſy aenquamen, en dat de hemel ſich met d'aerde wilde vermengen. Ia de verwoeſting was ſoo groot, dat de gene, die 't niet geſien heeft, naeuwelijcks gelooven kan. Hier quam noch by de groote neêrlaegh van meer dan twee hondert menſchen, en wel driemael meer gequetſten, gelijck wy van geloofwaerdige burgers verſtaen hebben. 't Gewelt van de blixem en donder was ſoo groot, dat dit ſchrickelijck gedruys t'Antwerpen en te Bruſſel gehoort wierdt, daer vele geloofden, dat 'er een aerdbeving in 't omliggende lant geſchiedt was. De ſtedelingen ſelve meenden alle, dat de hemel nederſtortte, en de geheele werelt omgekeert wierdt. Men vondt onder anderen, in een half ingeſtorte bierkelder, een man, die half bedolven was, en daer drie dagen in gelegen hadt. Hy, uyt de puynhoopen getrocken, en als een doode uyt het graf gehaelt, vraeghde aen d'omſtaenders, oft de hemel niet op d'aerde was gevallen, en oft de werelt noch eenige geſtalte hadt behouden? D'ongelooffelijcke ſchade, die Mechelen toen door deſe ſlagh des hemels geleden heeft, moet haer ongeluck toegeeygent worden: maer men moet aen haer eer en roem toeſchrijven, dat ſy ſedert in dit deel niet alleen weêr opgebouwt, maer oock in vele plaetſen heerlijcker verciert is.

Deerlijck ongeluck.

Wat de Burgerlijcke ſtaet aengaet, men telt hier ſeventien gilden van ambachts-lieden, die, als men van eenige gewichtige ſaeck raetplegen ſal, ten Raet geſonden worden, van de welcke echter ſes in macht en gunſt veel vermogen: deſe ſijn de Backers, Viſſchers, Verwers, Leirtouwers, Brouwers, en Vleeſch-houwers: ſoo dat uyt deſe jarelijcks de beſondere Raetsheeren verkoſen worden. D'opperſte Overigheydt beſtaet dan uyt twaelf mannen, ſes van de voornaemſten, en ſes van 't gemeen volck. *Burgerlijcke ſtaet.*

Maer onder al d'andere Gilden ſteeckt voornamelijck uyt dat van de Leirtouwers, 't welck het grootſte en van meeſte belang is: want dit gilt vervat in ſich byna een vierde deel der ſtedelingen, die hun beſondere en afgeſcheyde wooningen hebben, die groot en ruym, en met verſcheyde water-graften van loopend water, met kuylen en graften, en met alderhande gereetſchap, dat hier toe noodigh is, verſorght ſijn. Deſe Gildebroeders hebben veel groote hantveſten en vryheden, en, onder anderen, de vrye macht van de jacht en vogel-vangſt, niet anders dan d'Edelmannen en voorname lieden. *Leirtouwers gilt.*

't Voornaemſte lof van 't laken-wercken ('t welck niet tot nadeel der andere Nederlanders geſeght ſy) wordt voornamelijck, gelijck wy uyt naeukeurigh onderſoeck verſtaen hebben, den Mechelers toegeeygent; want dit ambacht wierdt by outs hier, ſonder vergelijcking, meer en beter geoeffent: vermits men bevindt dat in haer gebiedt over de drie duyſent en twee hondert getouwen geweeſt hebben. Men leeſt oock dat deſe wevers, op hun menighte ſteunende, ſoo baldadigh wierden, dat ſy in alle boosheyt en ontucht uytſpattende, ſchichtelijck de wapenen aentaſten, en d'andere burgers overvielen. Maer ſy, in deſe oploop de ſwackſte ſijnde, verloren veel van de hunnen, en moeſten met recht de ſchult van hun roekeloosheyt en verwaentheyt betalen. De Raet, hier meê niet vernoeght, beroofde de ſtichters der beroerten van hun hantveſten en vryheden: ſedert welcke tijdt ſy in getal, en in achting vermindert ſijn, ſchoon tot aen deſe dagh het gilt der wevers groot is, en voor 't eerſte der anderen gehouden wordt. Gelijck deſe ſtadt rijck van konſtelijcke wevers is, ſoo heeft ſy oock overvloet van verwers. Ick twijffel oft men elders oock kopere ſtucken, klocken en andere kopere vaten giet, die met meer kunſt en behendelijcker *Laken-werckery.* *Beroerte der wevers.*

gego-

gegoten worden. Men vindt hier oock meesters van alderhande schepen, die daer gemaeckt worden.

Wapen-huys. De Vorst houdt in dese stadt, tot alderhande voorvallen, een welverforght Wapen-huys, dat met kopere en ysere stucken, met krijghstuygh, en oorloghs-gereetschap, namelijck, met schepen, ponten, wagenen, en met voorraet en reystuygh tot het leger soo vol gepropt is, en daer in soo groot een getal van werckliedeu arbeyden, dat d'aenschouwers in verwondering als opgetogen staen.

Geleerde mannen. Mechelen heeft uyt haer schoot, tot een eeuwige gedachtenis der menschen, voortgebracht *Iohannes Gocchius*, en *Iohannes Arundineus*, twee treffelijcke Schrijvers: oock *Nicasius Vordelus*, die, schoon hy om de drie jaren van sijn ouderdom sijn gesicht verloor, echter in de geleertheydt soo toenam, en soo groote vruchten deê, dat hy door de belijdenis der beyde Rechten, en door de waerdigheydt van Doctor gebloeyt en vermaert geweest heeft; en dieshalven van Trithemius onder de wonderen van de natuur getelt word: sijn schriften, door de druck in 't licht gebracht, sijn noch voorhanden, en sullen eeuwighlijck duren: hy storf in 't jaer cIↃ cccc xcii. Hier is oock geboren (gelijck hy selfs in sijn Oratie aen de Raet van Mechelen opentlijck belijdt,) *Christophorus Longolius*, een man, in geheel Europa bekent, soo om sijn wonderlijcke geleertheyt, als om de volmaecktheyt sijner deuchden: hy storf in 't midden der boecken te Padua, in 't jaer cIↃ IↃ xxii. Van Mechelen is oock gesproten *Rembertus Dodonæus*, een uytmuntend Genees-meester, en ervaren Mathematicus, die vele en groote wercken, by afgebroke tijden gemaekt, geschreven heeft. Wy willen liever, om kort te sijn, de menighte der andere geleerde en deurluchtige mannen, die eenige lof van wetenschap toegeeygendt wordt, geheel verswijgen, dan schaerselijck daer af spreken. Wijders, te Mechelen is soo groot een getal van edele geslachten, als in eenige andere stadt van geheel Nederlandt.

Edele geslachten.

Aert en seden der Burgers. De Burgers van Mechelen sijn in 't algemeen seer heusch en beleeft, als de gene, die, boven hun ingeboren aert, noch met de melck van hun moeder de geestigheyt van 't Hof, dat eertijdts daer gehouden wierd, en noch tegenwoordigh blijft, ingesogen hebben.

Dese heerlijcke stadt was de voedster en opbrengster van Philippus d'eerste, en Karel de vijfde, een uytmuntend Keyser, en oock van Philippus de tweede, om dat toen het Hof gemeenelijck daer sijn verblijf hadt. Wijders, toen Keyser Karel de vijfde de sorgh en toesicht van dit groot Lantschap aen sijn moeye, *Margarita van Oostenrijck*, voor soo lang als sy leefde, gegeven hadt, verkoos sy haer wooning in de stadt Mechelen, daer sy oock in 't jaer cIↃ IↃ xxx storf.

Margarita van Oostenrijck.

Hantvesten en voorrechten. Onder veel hantvesten en voorrechten, met de welcke de Mechelers eertijdts van hun Vorst beschoncken sijn, muntten voornamelijck dese twee uyt: ten eersten, dat sy door geheel Nederlant van alle tollen, die op alle marckten in

sekere plaetsen geeyscht worden, vry sijn: ten tweeden, dat hun vaste en onroerende goederen, in welck deel van Nederlandt sy oock gevonden worden, vry sijn van alle schattingen en hooftgelden, die de Staten van 't landt aen de Vorst toestaen, tot het welck echter alle andere inwoonders van Nederlandt verplicht sijn: welcke hantvesten sy, door hun diensten, vlijt en wackerheyt, van Karel de Stoute, de leste uyt het geslacht van Bourgonje, Heer der Nederlanden, verdient en verkregen hebben. Want dewijl sy altijdt in d'oorlogen, met groote moed en dapperheyt, bystant aen hem gedaen hadden, soo plagh hy naeuwelijcks sich meer op iemant anders te betrouwen, oft aen iemant meer toe t'eygenen. Hy stelde om dese oorsaeck daer oock, in 't jaer cIↃ cccc LXXIII, dese groote en opperste Raet, gemeenelijck de Koninckrijcke Raet genoemt. Dese Raet, van de welck hy self Vorst was, bestaet in vijf-endertigh mannen, namelijck in een Kancelier, en noch een ander hooft van de Raet, twee Presidenten oft Voorsitters, vier Ridders, ses Meesters der versoeck-schriften, acht kerckelijcke Raets-heeren, en in twaelf weereltlijcke Raden, ten deel Doctoren, en ten deel Licentiaten. Dese Raet verselde in 't eerst de Vorst overal, waer hy oock was, en in 't afwesen van de Vorst hadt de Kancelier de voorsitting. De gedingen wierden van alle recht-stoelen van byna geheel Nederlandt derwaerts in hooger recht beroepen. Maer toen Philippus d'eerste, door 't huwelijck met sijn gemalin Iohanna, de groote heerschappy van Spanjen, en van d'aengehechte Koninckrijcken ge-erft hebbende, nootsakelijck derwaerts moest trecken, stelde dese Raet self, doch door sijn bevel, in 't jaer cIↃ IↃ iii, sijn wooning in dese stadt, byna in 't midden van Nederlandt gelegen, en daer toe seer bequaem sijnde. De gestalte, achtbaerheyt en macht, en 't getal der Raets-heeren wierdt echter te voren verandert. Want men maeckte dat dese Raet toen in een President, sestien Raets-heeren, twee Greffiers, acht Secretarissen, en in een menighte van andere dienaers bestont; welcke gedaente sy tot noch behouden heeft. Niet alleen de Burgers van Mechelen, maer oock de Vlamingen, Arthoisers, Hollanders, Middelburgers, Namers, Lutzenburgers, Valenchienners, en eyndelijck de gene, die de twist-landen tusschen Vlaenderen en Henegouwen (om welks heerschappy en gebiedt de Vlamingen en Henegouwers hardneckighlijck twisten) bewoonen, mogen van hun eygen recht sich op dese groote Raet beroepen. Ia de West-Vriesen, en dien van Vtrecht hebben sedert weynigh jaren dese Raet oock aengenomen, als tot overstender der civile saken, die sy te voren gewesen hebben. De gedingen der Ridders van 't gulde Vlies worden oock terstont voor dese Raet gebracht. De Rechter vonnist alle twisten en verschillen, soo wel civil als crimineel, sonder eenigh hooger beroep; doch het Hof van Brussel behoud echter sijn voorrechten en macht in d'oversiening der gedingen. Men pleyt in dese hooge Raet,

Koninck-lijcke Raet.

tot gemack en gerijf der vreemdelingen, gemeenelijck in de Franſche tael, om dat die gemeender is, dan de Nederlantſche. Seker, een loffelijcke en treffelijcke gewoonte.

Catharine Klooſter.

Niet verre van de ſtadt Mechelen, en by de poort van de heylige Catharine, op de wegh naer Antwerpen, is een ſeer groote, ruyme en gedenckwaerdige plaets, op de welcke eertijdts een Klooſter geſticht was, byna als een kaſteel, met muren wijt en breet beſloten, en met een heerlijcke kerck, aen de heylige Alexius, overſte van die ordening, gewijdt, en met een groote menighte van gemackelijcke huyſen voorſien. Dit klooſter is echter in deſe leſte oorlogen tot aen de gront geſlecht, om dat het te na aen de ſtadt ſtont. In dit Klooſter woonden geſtadelijck meer dan vijftien hondert, ja oock ſomtijts wel ſeſtien hondert gewijde Maeghden en Nonnen, alle van de ſelve belijdenis, die, met eerlijcke oeffeningen beeſich, en ſich voorbeelden van een goet leven betoonende, onder de beſtiering van vier Vrouwen en Overſten, uyt haer eygen vergadering verkoſen, ſich in de Godsdienſt en heylige dingen oeffenden. Sy hadden niet alleenlijck macht en verlof van overal te gaen, en haer eygen ſaken te verrichten, maer oock om ſich daer uyt te begeven, en te huwen. Dieshalven, indien ſy berouw van hun voorgaende raet kregen, oft van haer ouders weêrroepen wierden, oft ſoo eenige andere gelegentheydt voor haer verſcheen, ſoo mochten ſy vrymoedelijck, en ſonder eenige ſchroom, daer uyt gaen.

Inlantſche oorlogen.

Mechelen heeft oock ſware ongemacken van d'inlandſche oorlogen gevoelt, door de welcke de Lantſchappen van Nederlandt veel geleden hebben. Want dewijl het leger van de Prins van Oranje deſe ſtadt, van de ſtedelingen ontfangen, oft door krijghs-liſt, ingekregen hadt, ſoo wierdt ſy, door de Hertogh van Alba, van Bergen in Henegouwen verwinner weêrkeerende, aen de ſoldaten, eerſt aen de Spanjaerden, en daer na aen de Duytſchen en Franſchen ten roof en plondering gegeven, in 't jaer cIↃ IↃ LXXII, op d'eerſte van October.

Wy ſullen d'oudtſte dingen van Mechelen nu verlaten, en alleenlijck ſeggen, dat deſe ſtadt eertijdts ſtont onder het gebiet van het deurluchtige geſlacht van Bartholt, en dat ſy, toen 'er wettige erfgenamen gebraken, na verſcheyde twiſten en oorlogen, in 't midden gedeelt wierd, waer van d'een helft aen de Biſſchop van Luyk, en d'ander helft aen de Graef van Gelderlandt quam. Deſen, haer eenige tijdt lang beſeten hebbende, verkochten haer eyndelijck in 't jaer cIↃ CCC XXXIII, gelijck Meyer ſeght, met al 't recht en d'eyſch, die ſy daer op hadden, aen Lodewijck van Nevers, Graef van Vlaenderen, voor de waerde van drie hondert duyſent kroonen, oft daer omtrent. Hier uyt reſen ſedert ſware verſchillen en oorlogen, vermits Lodewijck de Hertogh van Brabant niet als Oppervorſt van dit Leen wilde erkennen, ſchoon hy, gelijck men ſeyde, van de voorgaende Heeren voor ſoodanigh gekent en gehouden was. Men maeckte eyndelijck, na verſcheyde twiſten, een huwelijck tuſſchen Lodewijck van Male, ſoon van de Graef van Vlaenderen, en Margareta, de tweede dochter van Iohannes de derde, Hertogh van Brabant. Hoewel door deſe middel d'oorlogen niet geheel ophielden, ſoo wierdt echter door dit huwelijck te weegh gebracht, dat de heerſchappy van Brabant met die van Vlaenderen ſich vereenighde en verſterckte. Maer Hertogh Philippus de Goede, Vader van Hertogh Karel de Stoute, ſcheyde ſedert Mechelen af, en wilde dat ſy een heerſchappy, van d'anderen afgeſcheyden, ſou ſijn: gelijck ſy tot aen deſe dagh geluckelijck gebleven is, met een heerſchappy en gebiedt van groot belang.

STEDEN

VAN

't ROERMONDSCHE QVARTIER

IN

GELDERLANT,

Onder 't gebiedt van

DE KONING VAN SPANJE.

ROERMONT.

Naem. ROERMONT, naer 't gemeen gevoelen der menſchen van dat land, heeft dien naem van de mondt van de Roer-ſtroom, die aen deſe Stadt haer water in de Maes loſt. Want deſe naem beſtaet uyt *Mond*, dat is, ingang, en *Roer*, ſekere ſtroom, van de welcke *Roermont* gemaeckt wordt; gelijck men dit oock in andere ſteden van Nederlandt beſpeurt. Sy is, eerſt een dorp ſijnde, door Graef Otto, toegenaemt Kromvoet, tot een ſtadt gemaeckt, en met veſten en muren voorſien. Deſe Stadt leght van *Gelegenheydt.* Venlo drie mijlen, en is gepropt van inwoonders, machtigh van rijckdom, cierlijck van gebouwen, en ſterck van gelegenheydt en wallen. Haer Hooft-kerck, aen den heyligen Geeſt gewijdt, is in 't jaer duyſent vijf hondert negen-en-vijftigh door de Roomſche Paus tot de Biſſchoppelijcke waerdigheyt verheven, en *VVilhelmus Lindanus* oft *vander Linden*, een geleert man, en een Schrijver van vele boecken, haren eerſten Biſſchop geworden. In deſe Stadt is oock een groot en rijck Klooſter der Carthuſers, 't welck van Graef Geeraert de derde, gelijck oock het Franciſcaner oft Minder-broeders Klooſter, geſticht is. De landen van Roermont, die ſich wijt en breet uytſpreyden, ſijn ſeer vruchtbaer tot alderhande vruchten, ſoo van de gene, die uyt d'aerde ſpruyten, als die aen boomen waſſen. Dieshalven, als de gelegentheyt ſich dus aenbiedt, ſoo heeft men daer jarelijcks de toe-vloejing der legers, die daer dickwils vergaderen, en een tijd lang blijven.

Kerck.

Carthuſers Klooſter.

Vruchtbare landen.

Geleerde mannen. Te Roermont ſijn geboren *Bartholomeus*, Prieur van 't Bethlehemitiſche Klooſter, en Schrijver van verſcheyde wercken; *Dionyſius Richelius*, Monick van 't ſelve Klooſter, een geleert en eerwaerdigh Prelaet, die, tot ſijn groote lof, veel ſchriften gemeen gemaeckt heeft; en *Theodorus Gramineus*, een treffelijck Profeſſor der Mathematiſche konſten.

Gerardus Ioannes Voſſius. Maer 't ſal deſe ſtadt een eeuwige eer veroorſaken, dat *Gerardus Ioannes Voſſius* uyt haer ſijn geſlacht en oorſprong heeft; hoewel hy, door d'elenden der Nederlandtſche oorlogen, in 't jaer c Io Io LXXVII te Heydelbergh geboren is, en in 't jaer c Io Io c XLIX den 17 Maert t'Amſterdam overleden. Evenwel wordt hy van ſommige *Ruremondanus*, dat is, *van Roermond*, genoemt. Een man, ſoo uytmuntend in alle deelen van de geleertheyt en wetenſchappen, dat hy niet alleen ſijn eeuwe, maer al de volgende tot een cieraet en wonder verſtrecken ſal. De waerheyt van mijn ſeggen, dat ver beneden de verdienſten van ſoo een groot en uytſtekend Licht is, kan men in de menighte ſijner uytgegeve boecken beſpeuren. En wat ſal men noch ſien, als t'eeniger tijdt ſoo een onwaerdeerlijcke ſchat van treffelijcke ſchriften, als 'er noch ongedruckt ſijn, ten beſten van de Chriſte werelt en alle Geleerden, aen den dagh ſal komen? Maer ick ſou eer bergen verſetten, eer ick dien onvermoeyden yver en ſeltſame neerſtigheyt, die ſonder weerga was, die hooge en diepe geleertheyt, beleeftheyt en ſoetigheyt van ſeden, die ongemeene vredelieventheyt, oprechtigheyt, meedooghſaemheyt, verachting van de weerelt, gunſt tot den armen, trooſt en raet voor een yder, en boven al ſijne ongeveynſde Godtvruchtigheyt, die Koningin aller deughden, naer waerdy ſou beſchrijven. Ick wijſe derhalven den leſer tot ſijne ſchriften en ſijn leven, die onfeylbare getuygen van ſijn geleertheyt en deughden ſijn. 't Is oock geen werck van weynigh plaets, als deſe, maer van geheele boecken.

Waerdigheyde. Roermont is de tweede onder de hooftſteden van Gelderlandt, en het hooft van het tweede vierde-deel, onder 't welck deſe volgende ſteden en landen begrepen ſijn: namelijck, Venlo, Gelder, Stralen, Wachtendonck en Erckelens, alle bemuurde Steden; drie vlecken, die gelijck kleyne ſteden ſijn, te weten, Montfoort, Echt en Nieuwer-ſtad, die een groote mijl van malkander leggen. De Heerſchappyen en Rechtbancken ſijn voor eerſt die van de vijf boven-genoemde Steden, met de Recht-plaetſen van Keſſel, Midler en Krieckenbeeck.

Ingenomen door Keyſer Karel, In 't jaer duyſent vijf hondert drie-en-veertigh heeft Keyſer Karel de vijfde, als hy Dueren met gewelt vermeeſtert had, deſe ſtadt met verdragh ingenomen.

Sy heeft oock, in 't begin der Nederlandtſche oorlogen, d'elenden der ſelve geproeft; want als, in 't jaer c Io Io LXXII, Bergen in Henegouw door Graef Lodewijck van Naſſou verraſcht, en weder van den Hertogh Alva belegert was, is Prins Willem van Oranje met een ſterck leger, tot ontſet van Bergen, uyt Duytſlandt gekomen; en over den Rhijn en Maes geſet ſijnde, quam by Roermont, wiens inwoonders hy beval, datſe eetwaren in 't leger ſouden brengen; die van binnen weygerden dit verſoeck, dies hy de ſtadt met gewelt aentaſte en veroverde; waer in de ſoldaten ſich ſchendigh verliepen tegen de Geeſtelijckheyt; want ſy de Prior van de Karthuy-

door Prins Willem.

RVRÆMVNDA;
vulgo
ROERMOND.
De Maurkens poort
Nieuwe poort
Stortebroeck Poort
S. Jans poort
Maes poort
Brug poort
Rura Flu.
MOSA FLV. vernacule De Maes
Rura Flu.
De Roer
Virgæ Rhÿnlandicæ.
10 20 30 40 50 60
Rhÿnlandse Roeden.

sers,twee oude Prieſters,en Paulus van Waelwijck, Kapellaen des Biſſchops, in 't klooſter ombrachten; daer nae in de Kerck noch een Diaken, en Reynier Linter, een Minderbroeder, voor de ciborie oft Mis-broot-kas. Doch ſy is daer na weder onder de macht des Konings gekomen.

Van Hohenloo benaeut,

De Graef van Hohenloo heeft haer,in't jaer cIↃ IↃ LXXVIII, getracht te vermeeſteren. Doch Polwyler,met vijf vaendelen voetvolck, beſchermde haer ſoo wel, dat Hohenloo,geen genoeghſame byſtant,ſoo hy klaeghde, uyt Gelderlant krijgende, niets had konnen doen,dan de ſtadt met ſes oft ſeven blockhuyſen te benaeuwen. 't Scheen evenwel dat hy haer daer meê gedwongen ſou hebben,ſoo Don Ioan niet tot hare hulpe den Heer van Hierges, en den Kolonel Mondragon, met een goet getal wel-geoeffende ſoldaten,geſonden had. Waer door Hohenloo genootſaeckt was van de ſtadt af, en over de Maſe met ſijn volck te wijcken; ſoo datſe hier door t'eenemael ontſet was.

maer door de Spaenſchen ontſet.

In 't jaer cIↃ IↃ C XXXII heeft Sijn Hoogheyt Frederick Henrick, Prins van Oranje, eer hy na Maeſtricht trock, (dat hy in 't ſelve jaer belegerde en overwon, als wy elders verhalen) deſe ſtadt, Venlo en Stralen, in weynigh dagen ingenomen, en met volck beſet. Doch de Cardinael Ferdinand van Ooſtenrijck,Infant van Spanje,heeft deſe ſteden, in 't jaer cIↃ IↃ C XXXVII, terwijl Oranje voor Breda lagh, weder verovert, gelijck wy in de beſchrijving van Venlo oock aenroeren.

Door Oranje gewonnen,

maer door de Cardinael weder verovert.

Een mijl van Roermont leght Keſſel, oft, gelijck andere willen, Caſtellum, een groot dorp, op de top van een bergh geſticht, dat ſijn eygen Heer heeft. Deſe plaets was, ſoo wy Hubertus Thomas gelooven,een ſtadt van groot belang en hooge naem, en de ſelve, die van Ptolemeus *Caſtellum*, de hooftſtadt der Menapiers,genoemt wort. Wy ſien dieshalven dat, by verloop van tijdt, deſe ongeſtadige en vlottende dingen des werelts afnemen en aengroeyen; en worden daer door vermaent onſe herten en oogen tot het hemelſche, dat nimmer vergaet, op te heffen.

Keſſel oft Caſtellum.

VENLO.

HEt gaet dickwijls met de ſteden gelijck met de dochters, die beyde ſomtijts grooter en beter dan haer moeders worden. Dit is de roem, die wy aen Venlo willen geven, boven de ſtadt Roermond, van de welcke ſy d'eerſte der ſteden is, die onder haer heerſchappy ſtaen.

Naem. De ſaeck ſelve ſchijnt te ſpreken, dat deſe plaets haer naem van *Veenen* en *Loo* heeft, 't welck niets anders dan lage en veenige weylanden aenwijſt. Sy ontfing eerſt ſtadtsrechten in 't jaer cIↃ cccxliii, van *Reynaldus*, eerſte Hertogh van Gelderlandt, gelijck in ſijn leven en daden op het voorgenoemde jaer verhaelt wort.

Oorſprong.

Gelegenheyt. Deſe ſtadt, omtrent drie mijlen van Roermont, leght aen d'oever van de Maes-ſtroom, en is ſeer vermaert en volckrijck door de handeling van 't koren, en door de menighte der ſcheeps-lieden. Want hier is de toevloejing der Brabanders en Hollanders, en der andere geburige volcken, die in groote menighte derwaerts komen, tot de koopmanſchap der waren, die by de Luyckenaers uyt de holen, door een wonderlijcke wercking van de natuur, gedolven worden, als ſteenen, koper, en ſteenkolen. Deſe ſtadt dwong *Margareta*, de Moeye van Keyſer Karel, terwijl ſy in d'onmondigheyt van haer Neef de ſaken van Nederland beſtierde, het belegh te verlaten. Keyſer Karel ſelf, die met ſoo veel lauweren omvlochten was, in 't jaer cIↃ IↃ xliii, met een machtigh heyr aenkomende, was genoot-ſaeckt vrede met haer te maken, en d'andere ſteden van Gelderlant oock in ruſt te laten, ja ſy bedong ſulcke voorwaerden, die eer van de verwinners, dan van de verwonnenen aengegaen worden.

Koopmanſchap.

Dapperheyt.

Wat haer geleerde mannen aengaet, ſy is voornamelijk vermaert door haren *Hubertus Goltzius*, diens gedenck-teeckenen van ſijn kloeck vernuft, en voornamelijck de dingen, die hy uyt d'oude penningen, tot verlichting van de Romeynſche Hiſtorie, met groote vlijdt opgedolven heeft, van alle menſchen met dit lof, en met deſe getuygenis aengenomen ſijn, dat hy al d'andere, die ſedert desgelijcks gepooght hebben, verre overtroffen heeft. Hy leefde gemeenſamelijck met *Marcus* en *Guido Laurinus*, twee Broeders, die door hun edelheyt en geleertheydt vermaert waren, en door welckers behulp en aenmaming hy oock deur Italien, Vranckrijck en Duytſlant getrocken is, om d'ael-oude dingen op te ſoecken. Maer hy, in Nederlandt weêrgekeert, bracht op hun koſten deſe vermaerde dingen, over de welcke wy heden verwondert ſijn, in 't licht. Sijn vader, *Rutger* genoemt, was een Hovenier, 't welck oorſaeck is, dat hy ſich oock Hovenier van Venlo noemt.

Goltzius.

In de laetſte Nederlandſche oorlogen heeft deſe Stadt oock haer deel gehadt; want in 't jaer duyſent vijf hondert ſes-en-tachtigh is ſy door den Prins van Parma belegert. Daer in lagen tot beſetting omtrent ſeven hondert ſoldaten van den Overſten Schenck, die ſelf groote vlijt deê, en een ſtouten aenſlagh met hondert paerden voornam, om in de Stadt, tot hare beſcherming, te komen, te meer, dewijl ſijn huys-vrou en huysgeſin daer binnen was; doch vergeefs: want meeſt alle paſſagien te wel beſet waren, om door te komen, hoewel hy by nacht alree tot voor 't logement van Parma ingedrongen, en veel volcks gedoodt had: maer ſijne vyanden quamen met den dageraet ſoo ſterck op hem aen, dat hy met verlies van omtrent veertigh paerden moeſt afwijcken. Voor deſe Stadt in de Maſe light een eylandeken, dat d'inwoonders geſterckt hadden, dit liet Parma innemen; waer door de borgers de moet verloren, (hoewel ſy voor dappere oorlogs-lieden vermaert ſijn,) en de Stadt met verdragh overgaven.

Door Parma belegert en gewonnen.

Ongeval. Twee jaren hier na is deſe ſtadt byna half afgebrant, als men eenige granaten oft vuurballen, die tot het belegh van Wachtendonk bereyt waren, op een bancket, dat den jongen Hertog van Cleve gegeven wiert, beproefde.

De beſetting uytgejaeght. Als de borgers van Venlo eenigen tijdt grooten moetwil en overlaſt van hare beſetting geleden hadden, hebben ſy, haren Gouverneur Benting uyt de Stadt ſijnde, met de Duytſchen de Italianen uytgedreven, en daer na oock de Duytſchen. Sy deden hier over hun ontſchuldiging aen Parma, en ſeyden, dat ſy ſelf de ſtadt voor den Koning van Spanje getrouwelijck ſouden bewaren. Doch namaels vond den Aerts-Hertogh Albertus middel, om weder eenigh krijghs-volck in de ſtadt te krijgen, en die alſoo voor hem te verſekeren.

In't jaer cIↃ IↃ c xxxvii, toen de Prins van Oranje de Stadt Breda belegert had, en toen'er geen hoop van ontſet was, trock de deurluchtighſte Ferdinandus, Cardinael Infant, naer Venlo, en bracht deſe Stadt op de 25 van Auguſtus in ſijn gewelt, gelijck oock de Stadt Roermont, die beyde in 't jaer cIↃ IↃ c xxxii voor de vereenighde Staten, onder 't beleyt van de Prins van Oranje, ingenomen waren.

Door de Cardinael Infant verovert.

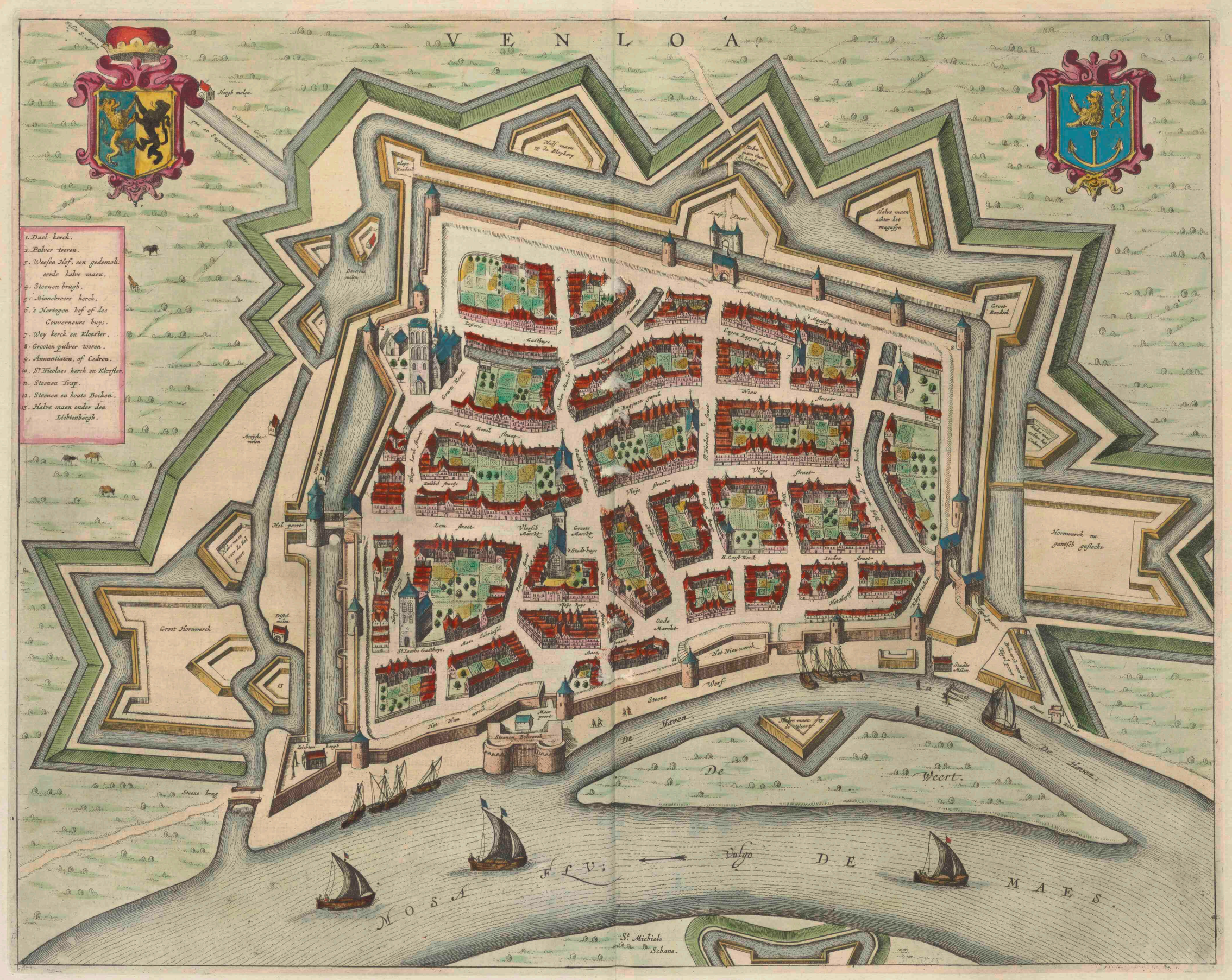
VENLOA.
1. Dael kerck.
2. Pulver tooren.
3. Weesen Hof, een gedemoli-
cerde halve maen.
4. Steenen brugh.
5. Minnebroers kerck.
6. 's Hertogen hof of des
Gouverneurs huys.
7. Wey kerck en Klooster.
8. Grooten pulver tooren.
9. Annuntiaten, of Cedron.
10. St. Nicolaes kerck en Klooster.
11. Steenen Trap.
12. Steenen en houte Bocken.
13. Halve maen onder den
Lichtenbergh.
Groot Hornwerck
Hornwerck nu
gantsch geslecht
Groot Rondeel
Halve maen
achter het
magasyn
Halve maen op de Bleykery
Groote Kerck
Groote Kerck straet
Vleysch Marckt
Groote Marckt
Oude Marckt
Het Nieuwerck
Steene Werf
De Haven
De Weert
De Haven
Steene brug
Steenen Bolwerck
Maes poort
Hel poort
Lichten bergh
Mosa Flu; Vulgo De Maes.
St. Michiels Schans.

WACHTENDONCK.

Gelegenheydt. WACHTENDONCK, een kleyn ſtedeken van Gelderlandt, aen de Niers gelegen, leght omtrent twee mijlen van Gelder. In't jaer

Belegert, cIↃ IↃ LXXXVIII ſond de Hertogh van Parma de Graef van Mansfelt met een leger uyt, om deſe Stadt te belegeren. De Graef, ſijn leger voor de ſelve gebracht hebbende, donderde geweldighlijck op deſe veſting met ſijn grof geſchut, dat hy op twee hooge batteryen geſtelt had, van de welcke hy de daken der huyſen om verre ſchoot. Hy ſond oock vuurballen in de ſtadt, die de ſtedelingen ſoo groote ſchade aendeden, dat ſy, vermits de huyſen afgebrant waren, ſich in verborgen holen moeſten verſchuylen. De belegerden weerſtonden het gewelt met groote moet en dapperheyt; en onder vele anderen wiert ook de Heer van Rembergh getroffen. De beſettelingen, alle in de krijgh ervaren, brachten een getal van vier hondert uyt, en ſtonden onder de vaendelen van de Gouverneur Chircourt, Knoop, Kitlis en Schenck, en veertig ruyters van de cornet van Schenk. Deſe verdroegen het belegh drie maenden lang, en verloren de Capiteyn Jongbloet. Maer Chircourt, van een dwaſe ſchrick ingenomen, oft door ſijn broeder omgeſet, die aen Parmaes ſijde diende, begon ontijdighlijck van overgeving te ſpreken, en veynſde, om ſijn voornemen lichtelijcker deur te drijven by d'andere Overſten, dat'er weynigh voor-raet van buſſekruyt was. Dieshalven, hoewel de Graef van Solms en Schenck met byſtant aenquamen, ſoo gaf hy echter, ſchoon de Burgers daer niet toe geſint waren, de Stadt op billijcke voorwaerden aen Mansfelt over. Maer hy, wroeging van ſijn bedrijf hebbende, en vreeſende dat hy rekening aen de verbonde Staten ſou moeten doen, trock naer Lotteringen, en men gaf ſijn Capiteynſchap aen een ander.

en overgevinz aen de Spaenſchen.

In't jaer cIↃ IↃ c, in de maent van Januarius, verraſchte Lodewijck van Naſſou de Stad Wachtendonck. De tijdt ſcheen tot deſe aenſlag niet ſeer bequaem; en de ruytery kon qualijck voort, uyt oorſaeck van de dicke ſneeu: maer dewijl'er gevaer in't vertoeven

Voor de Staten ingenomen.

was, soo moest men met de saeck voortgaen. Sy quamen by nacht aen de graft, daer 't gene, 't welck hen alle meest verschrickt had, tot hun groot voordeel diende. Want de stedelingen, verre van de besettingen der verbonde Staten gelegen, hadden verwaerlooft het ys in de graften aen stucken te slaen. Vele van de krijghs-lieden, daer over gaende, staken de wacht de keel af, en, de poorten van binnen opengebroken hebbende, lieten 't geheele leger in. Geleyn, d'Overste van de Stadt, niet meer dan tachtigh soldaten by hem hebbende, vloot naer 't Kasteel. Maer Nassou sont terstont een deel volcks in de geburige plaetsen uyt, om ladders, tot bestorming van't kasteel, te halen. Geleyn, dit siende, gaf sich over. In de selve nacht, als de stadt ingenomen wierdt, hoorde men een groot gedruys van musquetten; en men bevont sedert dat Lodewijck de Villars, met seventien vaendelen Spanjaerden, een aenval op Venlo had gedaen: maer d'uytgang was ongeluckigh. Sijn volck wierd afgedreven; en hy was genootsaeckt te vertrecken. De Soldaten kregen te Wachtendonck rijcke buyt: vermits de boeren, uyt vrees voor de Spanjaerden, die aen 't muyten geraeckt waren, om dat sy geen betaling kregen, en dieshalven buyten de steden gehouden wierden, al hun goederen in de Stadt gebracht hadden. Nassou, besetting in dese plaets gelaten hebbende, keerde niet lang daer na weerom, met een sterck convoy, om al 't gene, dat ten oorlogh nootsakelijck is, in dese plaets te brengen, die aen alle sijden van Spaensche besettingen omringt, en wel seven mijlen van der Staten volck afgelegen was.

Voor de Spaenschen met krijgs-list ingenomen,

In 't jaer cIↃ IↃ c III geraeckte Graef Henrick van den Bergh met list daer binnen, door behulp van een visscher, die twaelf Soldaten onder bundelen van stroo verborgen had. De visscher met sijn schuyt aen de brug van't Kasteel gekomen, versocht van de schiltwacht dat hy, sijn hant uytstekende, de schuyt nader aen de wal sou trecken. De Soldaet, al te gedienstigh in een werck, in 't welck de wantrou en ondienstigheyt dickwils beter en nutter sijn, dan de heusheyt en 't betrouwen, had niet soo haest de handt uytgesteken, oft hy wiert in 't water getrocken, en ondergedompelt. De gene, die onder 't stroo verborgen lagen, quamen toen opspringen, en bemachtighden 't Kasteel, en vingen de Gouverneur Ryhoven. De Stedelingen, niets anders doen konnende, versterckten sich met een wonderlijke wackerheyt tegen 't Kasteel. Wijders, twee Ritmeesters, Kloet en Quaet, hier omtrent omrijdende, en 't gedruys hoorende, begaven sich in de Stadt, en, van elders bystant ontboden hebbende, omringden 't Kasteel, diens besettelingen, door gebrek van lijf-tocht geparst, sich op de seste dagh overgaven. *en weder verloren.*

Door Spinolaes bevel belegert,

In 't jaer cIↃ IↃ c V gaf de Marck-Graef Spinola aen de Graef van Bucquoy bevel om Wachtendonck te belegeren, die, een leger van vijf duysent voetknechten, en duysent ruyters by sich hebbende, de stadt met soo groote geswintheyt besloot, dat men de belegerde geen tijdt gaf, om sich met buyten-wercken te verstercken. De beleggers hadden oock groote hulp van de Somersche drooghte, jae soodanigh, dat sy deur de graft, die leegh van water was, tot aen de wallen konden komen. Want het water verhindert in andere tijden grootelijcks het belegh, om d'enge gelegenheydt van de plaets. Dieshalven, toen Bucquoy over de graft geraeckt was, en de wallen onder-groef, begonnen de herten der belegerden te verflaeuwen, schoon sy sich beroemt hadden, dat sy grooter dingen uytrechten souden. De Stadt dan wiert overgegeven op d'acht-en-twintighste van October, op eerlijcke voorwaerden, naer 't gebruyck van d'oorlogh. *en gewonnen.*

GELDER.

GELDER, dat 't water van de Niersſtroom in haer graften ontfangt, is in veel enger wallen, dan Venlo, beſloten. Deſe Stadt heeft een out Kaſteel, eertijdts de wooning der Stedehouders van Gelderlandt, dat, gelijck oock de ſtadt, door d'omleggende moeraſſchen ſeer ſterck is. Sy heeft onder andere tekenen en blijcken van haer outheydt, die haer prijſſelijck maken, oock dit, dat het geheele Hertoghdom haer naem draeght. Sy leght omtrent twee mijlen van Stralen. Hertogh Reynout de tweede heeft hier een Kloofter voor de Vrouwen-broeders, die men oock Carmeliten noemt, geſticht. Hier is geboren *Gerhardus Mathiſius*, die, door ſijn leſſen van de Philoſophy in de deurluchtige ſchole van den Bergh te Keulen, groote lof voor hem verdient en verkregen heeft. Sijn pen heeft niet minder, dan ſijn tong uytgemunt. Want hy ſchreef geleerde Verklaringen op d'algemeene Reden-konſt van Ariſtoteles, en op ſijn eerſte boeck van de hemel. Hy ſchreef oock Aenmerckingen op de Sendtbrief van den heyligen Apoſtel Paulus aen de Romeynen. Men acht dat deſe ſtadt oock de geboorte-plaets van *VVillem Veldius* oft *van de Velde* heeft geweeſt, door ſijn geſchriften al over lang vermaert; ſchoon Trithemius ſeght, dat hy te Venlo geboren is. Hier was oock geboren *Johannes Servilius*, gemeenelijck *de Knaep* genoemt, die t'Antwerpen heeft gebloeyt, en gemeenſaem met de Ridder Ladiſlaus Urſulus was, die omtrent in 't jaer cIↃ IↃ xLV driemael t'Antwerpen Burgermeeſter heeft geweeſt. Deſe Johannes gaf in deſe tijdt veel wercken uyt, en niet alleenlijck ſijn Dictionarium Triglotton; maer oock drie boecken van de heerlijcke daden, in d'oorlogh en vrede gedaen, naer 't voorbeelt van Valerius Maximus: oock de ſamenſweering en 't verraet van de Franſchen op Antwerpen, onder 't beleyt van *Marten van Roſſem*; en noch andere dingen. De dorpen *Aldekerck*, *Nieukercken* en *S. Thomas* worden onder de heerſchappy van Gelder getelt.

Kaſteel.

Sterckte.

Kloofter.

Geleerde mannen.

Door Paton verraden.

In 't jaer duyſent vijf hondert ſeven-en-tachtigh is deſe ſtadt met krijghs-liſt door Hautepen, onder 't gebiedt van Parma, voor den Koning van Spanje ingenomen. Seker Schots-man, Paton genaemt, had laſt om de ſtadt, in 't afweſen van den Overſten Schenck, te bewaren; maer bracht ſelf de Spaenſchen in de Stadt, uyt wraeck van gelede ſmaet, dewijl Schenck hem gedreyght had, dat hy Stuart in ſijn plaets wilde ſtellen: andere ſeggen, dat hy hem een vuyſt-ſlagh had gegeven. Dit geſchiede op deſe wijſe: Paton wapende al ſijn krijghsvolck, en ſeyde, dat hem ſulcks van Schenck bevolen was, die den volgenden nacht met ſijn ruyters komen ſou, om een aenſlagh uyt te voeren: dit wiert lichtelijck gelooft, dewijl hy wel gewoon was ſomtijds de ſoldaten op 't onvoorſienſte te verſamelen en te gebruycken. Als men nu des nachts den Overſten Schenck verwachte, bracht den liſtigen Paton de Spaenſchen, onder 't beleyt van Hautepen, in de ſtadt. De borgers, die dit niet haeſt genoegh gewaer wierden, deden te vergeefs wederſtant; vele van hen vluchten op 't ſlot, die daer na met los-geldt ontquamen. Hier verloor Schenck vele ſchoone paerden, wapenen, en andere koſtelijckheden.

In 't jaer duyſent ſes hondert vijf, terwijl de Graef van Bucquoy Wachtendonck belegert had, als hier voor in de beſchrijving van die ſtadt verhaelt is, maeckte Prins Maurits een aenſlagh op deſe ſtadt, om Wachtendonck daer mede t'ontſetten, met drie duyſent ſoldaten, en vele ruyters, die des nachts voor de poort quamen: maer ſy hoorden ſoo veel gerucht in de ſtad, dat ſy meenden, dat 'er meer dan de gewoonelijcke beſetting in was; evenwel pooghden ſy met petarden iet uyt te rechten, doch die deden geen behoorlijcke wercking, waer over de geheele ſtadt in de wapenen quam, en den aenſlagh mis-luckte. Hier bleef doodt den jongen Pleſſis Mornay, een jong edelman van groote hope, en ſoon van een ſeer wijs en geleert vader, den Heer Philips van Mornay, Heer van Pleſſis, een vermaert Raets-Heer in Vranckrijck, en Gouverneur van Saumur.

Vruchteloſen aenſlagh.

Doodt van den jongen Pleſſis.

Sedert heeft men verſcheyde mael gepooght deſe ſtadt te vermeeſteren; maer om dat ſy ſeer ſterck is, met veel krijghsvolck beſet, en niet wel te belegeren, uyt oorſaeck van de moeraſſige landeryen die haer omringen, is ſy ſedert gebleven in de macht en 't gebiedt van ſijn Majeſteyt den Koning van Spanje.

GELRE.
Wegh van Wachtendonck
Gelderse poort
Neerhof
Raedt huys
Groote kerck
Hart poort
Wegh van Rhynberck
Nieuwe grift
44 Roeden

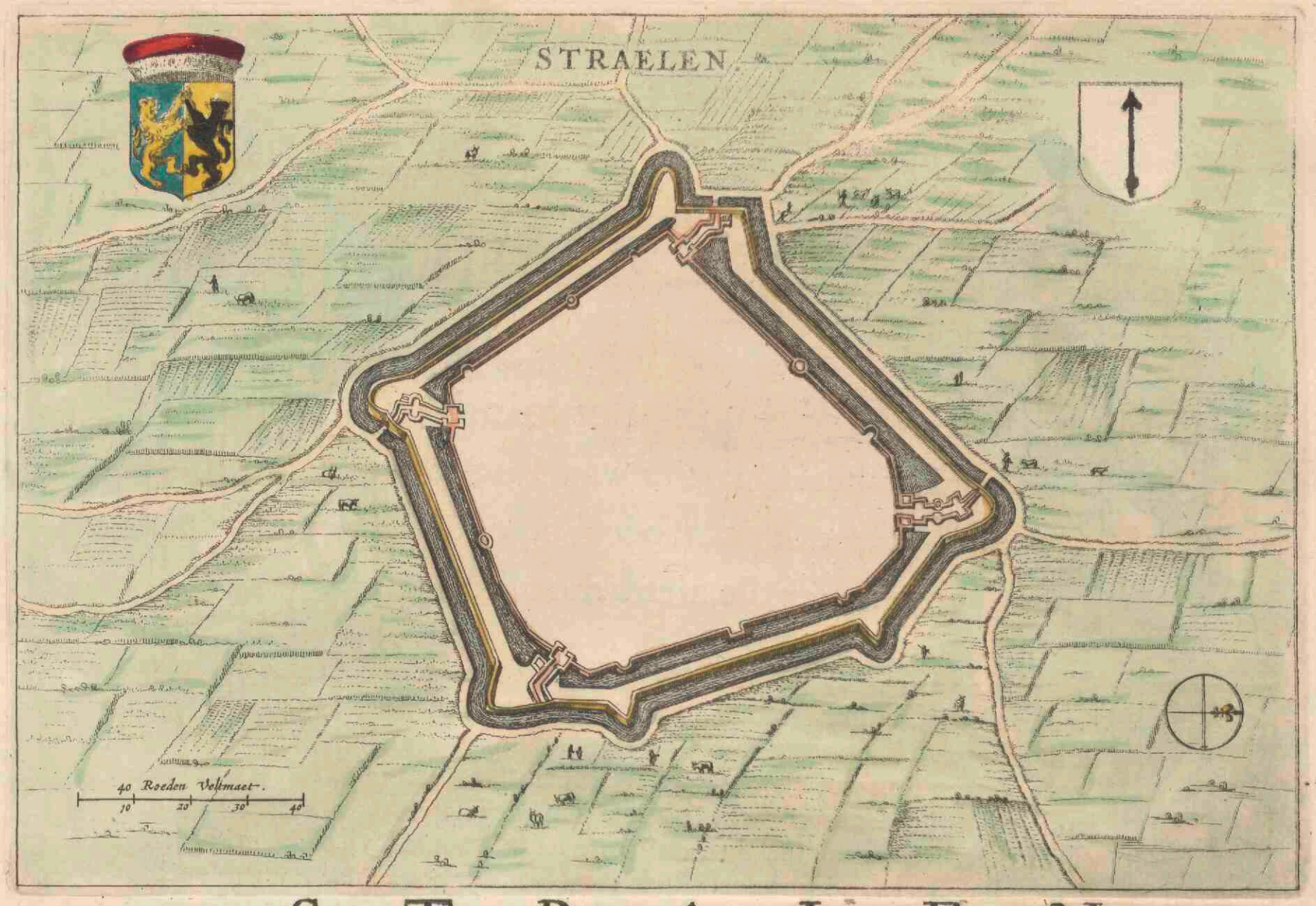

STRALEN.

STralen wort grootelijcks verheerlijckt door *Jacobus van Stralen*, die van Trithemius forghvuldelijck onder de mannen, die door hun deught en geleertheydt vermaert ſijn, gedacht wort. Deſe Stadt is oock in achting om haer voochdy, maer ſy heeft echter geen dorpen onder ſich. Niet verre van Stralen legt ſeker vleck, *'t Sant* genoemt, 't welk miſſchien het gene is, daer af, gelijck vele giſſen, Antoninus in ſijn Reysboeck gewach maeckt, in 'tLatijn *Sablones* oft *Sabulones* genoemt. Deſe ſtadt legt anderhalf mijle van Wachtendonck.

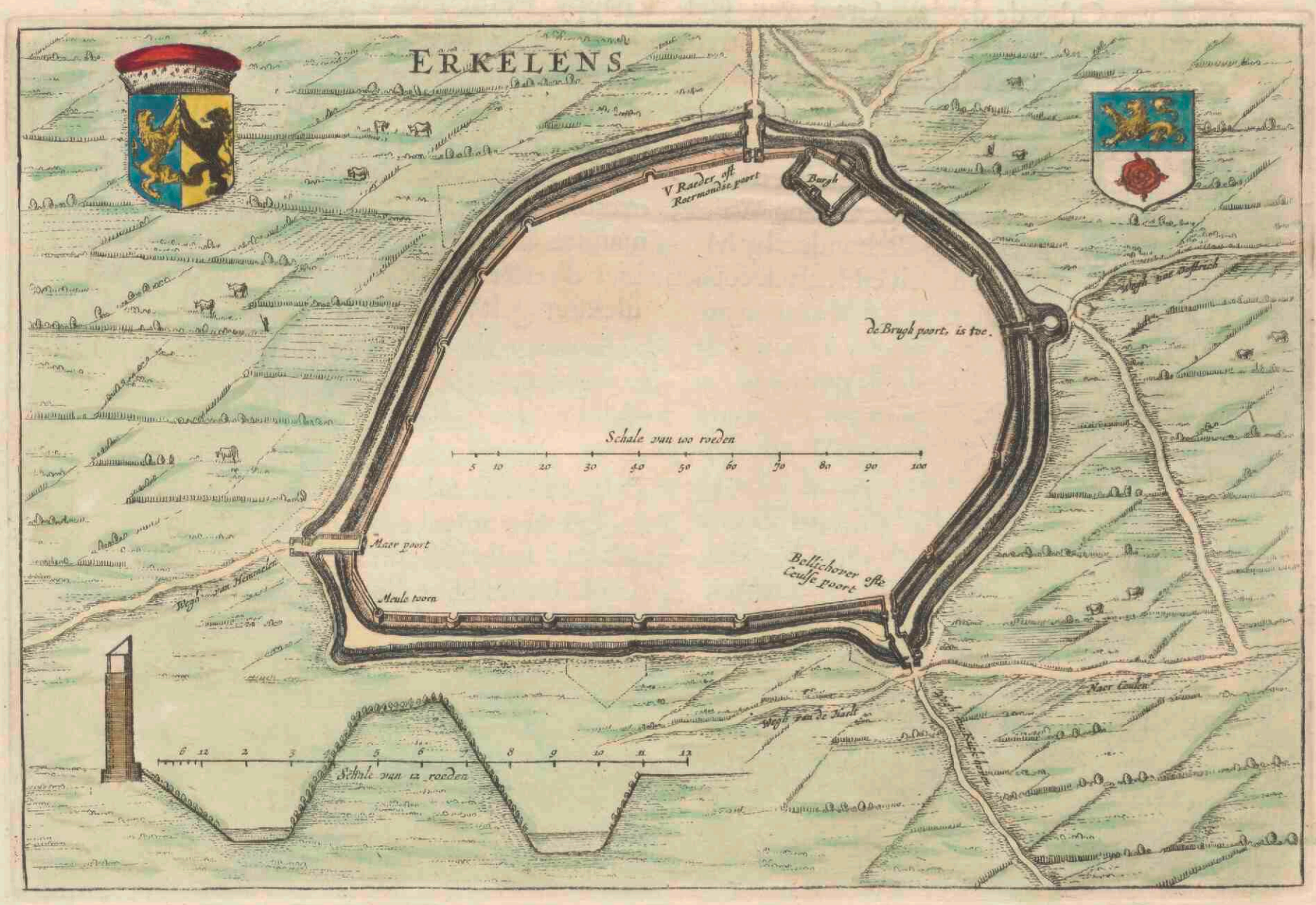

ERCKELENS.

VEle giſſen dat *Erckelens* de plaets is, die eertijts *Herculis Caſtra*, oft Hercules kaſteel genoemt wiert, die in Ammianus Marcellinus en anderen vermaert is. Andere trecken deſe naem van Arckel, tuſſchen de Wael, Leck, en Linge, drie bekende

ſtroomen, doch qualijck. Andere geleyden deſe naem af van de maeght Erka. Doch wy ſullen dit daer by laten, en ſeggen, dat deſe ſtadt vijf uren gaens van Roermond is, en in een vruchtbaer landt leght, dat overvloet van koren, en alderhande gewas geeft; het welck oorſaeck is, dat d'inwoonders voornamelijck tot de landtbou genegen ſijn. Het Hertoghdom van Gulick omringt deſe ſtadt Erckelens, die echter onder de heerſchappy van Gelderlandt behoort.

Wy hebben de Beſchrijvingen der mindere Steden van Gelderlandt, onder het Quartier van Roermond gelegen, hier by gevoeght, ſonder d'Afbeelding daer af te vertoonen, vermits wy die niet bekomen konden.

NIEUWERSTAD, hoewel in 't land van 't Gulickſche Hertogdom gelegen, behoort echter aen 't Hertogdom van Gelderlandt. Sy leght vier uren gaens van Roermont, tuſſchen Suſteren en Sittart, en is geheel van muren en alle tegenweer ontbloot.

ECHT is oock een oude ſtad, maer door de ellende der tijden en oorlogen byna heel verwoeſt. Sy heeft een heerlijck boſch, *Echtervvâld* genoemt, niet verre van daer gelegen.

HEnrick, Biſſchop van Luyk, en Broeder van Otho de derde, Graef van Gelderlandt, was d'eerſte, die omtrent het jaer cIↃ cc LI 't kaſteel, dat te Montfoort is, ſtichten deê: maer het wiert eyndelijck, in 't jaer cIↃ cc LXVII tot ſijn volmaecktheyt gebracht; en men voerde derwaerts de puynhopen van de veſting Wijck, die, in d'oorlogh tegen de Brabanders by Maeſtricht verwoeſt, van de ſelve Henrick tot aen de gront geſlecht was.

HEt dorp *Keſſel* is noch heden vermaert, en leght van Roermont omtrent een mijl weeghs. Het heeft oock een kaſteel, dat ſeer ſterck is. Deſe plaets heeft eertijdts, gelijck Hubertus Thomas ſchrijſt, een vermaerde ſtadt oft vleck geweeſt, gelijck men hier uyt beſpeurt, dat Ptolemæus haer *Caſtellum*, oft *Burght der Menapiers* noemt. Sy leght heden aen de Maes; en het ſchijnt dat Ammianus haer voor een ſtad gekent heeft, als hy ſeght: *Julianus, ſijn krijgslieden vveêrhouden hebbende, bereyde ſich om de Stadt Caſtellum, die van de Maesſtroom beſpoelt vvort, t'omringen.* De Tijdt, die alles verandert en vernielt, heeft deſe plaets oock in een geringer ſtaet gebracht. Deſe heerſchappy wordt heden genoemt *het Droſtampt van Keſſel.*

ODILIENBERGH oft *S. Pietersbergh* leght een uure gaens boven Roermont, aen de Roer. Men vint hier noch overblijffelen van de wooning der heylige mannen Wiero, Plechelmus en Otherus, die hier d'eerſte het Chriſtelijck geloof gepredickt en geleert hebben.

Het ſtercke Fort

S. STEVENS-WAERT,

Voor de Koninglijcke

MAJESTEYT VAN SPANJE,

door ordre van den

MARQUIS D'AYTONA,

in 't jaer CIↃ IↃ C XXXIII, gebouwt.

DE Staten Generael der Vereenigde Nederlanden hebben, in 't jaer duyſent ſes honderdt twee-en-dertigh, onder het voorſichtigh en wijs beleyt van Frederick Henrick, Prince van Oranje, Opper-velt-heer over hare legers te water en te lande, in korten tijdt de ſteden Venlo, Ruermonde en Stralen verovert; doch 't ongeluck (dat altijdt de legers verſelſchapt) trof hen ſoodanigh, dat deſe winſt met het verlies van Graef Erneſt Caſimier, Gouverneur van Vrieſlandt, beſuert wiert: ſeker een beklaeghlijcke doot voor de Vereenighde Landen; want vele oordeelden dat ſy meer verloren dan gewonnen hadden. Sijn Hoogheyt de Prins van Oranje, hoewel de onverwachte doodt ſijns Neefs hem ter herte ging, trock evenwel, door ſijn aengebooren yver en onvermoeyde neerſtigheydt gedreven, voor de ſtercke Stadt Maeſtricht, die hy rontom beſloot, deelde ſijn leger daer voor in vier quartieren, en deê de Stadt dapperlijck aentaſten, om die in korten tijdt te winnen. De Spaenſchen ondertuſſchen vergaderden een groote macht, onder 't beleyt van den Marquis de Santa Croce, die ſich daer mede by 't leger van Sijn Hoogheydt vervoegde, doch attendeerde weynigh. De doorluchtighſte Infante Iſabella Clara Eugenia, Dochter van Philips de tweede Koning van Hiſpanien, ſiende dat Santa Croce met ſijn volck te ſwack was, om der Staten leger op te ſlaen, ſchreef aen de Keyſerlijcke Majeſteyt om hulp; die terſtont den Graef van Papenheym met eenige duyſent mannen afſond; welcke Graef verſcheyde kloeckmoedige aenvallen op 't leger deê; maer wiert met verlies van meer dan duyſent vijf honderd mannen, tot ſijn groot herten-leet, te rug gedreven. De belegerde, ſiende dat al hun hoop ten eynde; en geen ontſet te verwachten was, hebben haer den twee-en-twintighſten Auguſtus overgegeven, nae dat ſy een kort, doch hart en ſtreng beleg uytgeſtaen hadden; en de Staten hebben aldus de ſtercke Stadt Maeſtricht en de Maes-ſtroom in hun macht gekregen.

Steden voor de Staten verovert.

Maeſtricht belegert,

engewonnen:

De Spaenſche, dien dit verlies dapper ſmartte, hebben alle vlijt en neerſtigheydt aengewent, om den onderlingen handel der Vereenighde Nederlanden met de naburige Luyckenaren langs de Maſe ſoo verre te beletten, datſe die niet konden doen, dan, als voor henen, over haren bodem, oft een plaets met haer krijghs-volck beſet: om dit uyt te wercken, hebben ſy ſeeckeren Waert, tuſſchen Roermond en Maſeyck in de Maſe gelegen, beſien, en tot hun voornemen bequaem gevonden; dien ſy S. Stevens Waert noemden, gelijck die by deſen naem noch heden bekent is. Op deſe gemelde Waert had Graef Hendrick van den Bergh, eertijts Generael over het leger des Konings van Spanjen, een groot huys oft heerlijckheydt, welck nu in 't Fort S. Stevens-waert begrepen is. Men ſeyt dat hy (tot verſekering van ſijn huys, oft tot nadeel der Spaenſchen, die hy met ſijn Generaelſchap verlaten had,) aen de Heeren Staten, en ſijn Hoogheydt de Prins van Oranje, dickmael verſocht heeft, dat ſy deſen Waert, eer de Spaenſchen daer toe verſtonden, ſouden ſterck maecken en wel beſetten; want hem de nuttigheyt en gelegentheydt deſer ſaeck bekent was. Of dit vaſt gaet; en, indien 't ſoo is, waerom de Heeren Staten Graef Hendricks verſoeck niet toegeſtaen hebben, is my onbewuſt. Doch dit is ſeker, dat in 't jaer duyſent ſes hondert drie-en-dertigh, terwijl ſijn Hoogheyt Rijnberck belegert had, de Marquis

't welck het bouwen van 't Fort-veroorſaeckt.

FORTALITIVM
STEPHANOWERTÆ
PRIMARIVM.
MOSA FLV.
40 Verges.
STEPHANOWERTA
ab Hispanis munita 1633.
a. De Kerck int Fort van St. Stevens-Waert.
b. 't Huys van Graeff Hendrick vanden Berch
c. 4 Royale Forten comanderende de Waert
d. 4 Leger quartieren vande Spaenschen
e. Retrenchement langs d'oude Maes.
Mosa Antiqua
De Maes, vande Spaensche hier toe gepaelt
Redout
Halvemaen
Red.
Den Dyck
Tongerlo fluv.
DE MAES
Wech nae Maeseyck
't Fort St. Stevens-waert
Itter Beeck
De Oude Maes
Halve-maen tot bevrydinge van de Brugh
100 200 300 400 500
Schale van 500 passen, Ider paß van 5 Voeten.
MOSA FLV.

d'Aytona (een van de Gouverneurs, die, by af-lijvigheydt der doorluchtighſte Infante, de Nederlanden, tot naerder ordre des Konings, ſouden regeeren) begonnen heeft de gemelde Waert langhs de oude Maes met een retrenchement te verſtercken, 't ſelve met acht redouten verſekert; en, om de voorgenome wercken onverhindert te voltrecken, aen d'overſijde van d'oude Maes drie halve manen met een redout doen maecken: als dit volmaeckt was, heeft de Marquis, voortvarende met het fortificeren van de Waert, aen de riviere de Maes een Royaele Schans met ſes punten doen leggen, die hy *'t Fort S. Stevens-vvaert* noemde, liet daer een ſchip-brugge over de rivier ſlaen, en, om die te bevrijden, wiert 'er een ſtercke halve maen op d'overſijde van de Maes geleydt. Oock gaf de Marquis ordre, tot groot na-

Naem, gedaente, en ſterckte.

deel der inwoonders van Maeſtricht, en al de gene die haer koopmanſchap langs de Maes vervoeren, dat men de ſelve rivier, aen 't eynde van de Waert, ſoude toepalen. Hy had, tot beſcherming van d'arbeyders, vier leger-plaetſen oft quartieren op de gemelde Waert; en liet, nae 't maecken van 't groote Fort, om alles te beter te verſekeren, noch vier forten, elck met vier punten, (gelijck in d'afteyckening der ſelve kan geſien worden) omtrent het groote leggen; die alle met een ſterck guarniſoen, in tijde van oorlogh, beſet waren; ſoo dat in die tijdt de koophandel der Vereenighde Landen, door 't verſtercken van deſe Waert, ſeer bekommert wiert: doch deſe en andere nevelen des Oorloghs ſijn nu met de ſelve, door 't ſchijnen der lieve Vrede, (die 'k wenſch dat niet dan met de wereldt eyndigh) verdwenen.

TOEGIFT,

Inhoudende ſommige

STEDEN

Op de grenſen van

't KONINGLYCK NEDERLANT

gelegen.

SVERIGE

CAMERYCK,

DE STADT EN 'T GEBIEDT.

Naem.

AMERYCK, gelijck Joannes Lemarius, en met hem ſommige nieuwe Schrijvers verhalen, is geſticht van Cambrus, Koning der Cimbren en Tungren, van de welck ſy oock de naem voert. Maer Paulus Emilius en eenige andere verſekeren, dat Camerijck de ſelve ſtadt is, die van Cæſar, in ſijn Commentarien, Samarobrina genoemt wordt, daer hy een deel van ſijn heir in winterlegering had, en d'algemeene vergadering der Franſchen gehouden heeft. Anderen in tegendeel pogen te toonen dat Samarobrina de plaets is, die heden Sint Quintijn genoemt wordt, een ſtadt van Vranckrijck, die by oude tijden *Auguſta Veromanduorum* geheeten was, als onder de Veromanduiſche volken van Picardyen gelegen.

Gelegenheydt.

Deſe ſtadt van de Latijnen heden *Camera-cum* genoemt, is geſticht aen de vloet de Schelde, die byna in 't midden daer deurvloeyt. Sy leght niet meer dan ſeven mijlen van Valenchien, en is een groote, luſtige en ſtercke ſtadt, en in hooge naem en achting om haer ſchoon en ſterck kaſteel, dat van Keyſer Karel de vijfde geſticht is. Een onbekende Schrijver van de hiſtorie van Vranckrijck ſchrijft van deſe ſtadt in deſer voegen: Camerijck is een groote ſtadt, ten deel in een vlackte, en ten deel op de hooghte gelegen, ſonder eenige gelijckenis van rondeelen, wallen oft veſting naer de hedendaeghſche wijſe. (*Soodanig vvas ſy toen, maer is nu geheel in een andere ſtaet.*) Ter plaets, daer ſy naer Vranckrijck, en naer 't ooſt ſtreckt, vertoont ſy ſich in een ſchoone en vruchtbare vlackte, van 800, oft 1000 ſchreden groot: doch ſoodanigh, dat ſy ſich naer de ſtadt met een langſame afgang uytſtreckt, ſonder van eenige ſchaduw, 't ſy van boomen oft van iets anders, belemmert te worden. Naer 't weſten is een groote voorſtadt in een lage plaets; en aen de vloet ſijn veel ſchoone hoven en beemden, die groote verçiering aen de ſtadt geven. Aen de ſuyd-ſijde ſiet men, behalven een afgaende vlackte, veel ackers, die met een vermakelijcke affcheyding van heuvels en dalen geſchildert ſijn. Aen de noort-ſijde is een heuvel, die over de ſtadt hangt.

Huyſen.

De huyſen, in deſe ſtadt geſticht, ſijn ten deel naer d'oude wijſe, en vertoonen ten deel een nieuwigheydt, die met onſe eeuw overeen-komt. Doch ſy, ſoodanigh als ſy is, beſit noch heden groote naem en achtbaerheydt door de gedenck-graven der overlede Biſſchoppen, op een lange rijgh geſticht; en door haer heerlijck uurwerck, dat byna ſijns gelijck niet heeft. Wijders, men toont hier oock een ſchildery van d'Euangeliſt Lucas, een werck van groote konſt, in 't welck Maria haer nicht Eliſabeth in 't geberghte beſoeckt. Behalven de hooft-kerck ſijn 'er noch negen Parochien, drie Abdyen, en vier mannen-klooſters, onder de welcke de Jeſuiten, die hier de hooge School beſitten, onderwijſen en leeren. Daer ſijn oock drie Klooſters van vrouwen, en veel Gaſt-huyſen en Godshuyſen, en onder deſen dat van S. Lazarus, dat vermaert en rijck is, geſticht en geſchickt om d'ingeborenen van Camerijck, die met melaetsheyt beſmet ſijn, te voeden en onderhouden. Ick ſal by deſe geeſtelijcke oock de weerlijcke gebouwen tellen; namelijk, 't Hof van de Aertsbiſſchop; het Stadthuys, 't welck van buyten de wapenen aller gekore Vorſten, ſoo geeſtelijcke als weerlijcke, in ſteen gehouwen, vertoont, in 't midden van de welcke de beeltenis van Keyſer Karel de vijfde, met het goude Vlies, ſtaet; oock het konſtig uurwerk; verſcheyde bruggen, en marckten, daer op alles te koop gebracht wordt, die echter degene, die derwaerts komen, niet lang ophouden. Een van deſe marckten is ſeer groot en ruym, en is van d'een ſijde met bygelege en hooge heuvelen beſet, daer groene en luſtige boomen opſtaen. Aen d'andere ſijde ſiet men met verwondering een kerck, met een wonderlijcke ſcherpe toren, en heerlijcke huyſen. De ſtadt is rijck en machtigh, en volgepropt van kooplieden en ambachts-lieden, die alderhande waren maken, maer voornamelijck ſeer fijn en dun lijnwaet, dat men na haer Camerijcks-doeck noemt. Hier worden jaerlijcks ten minſten ſeſtigh duyſent ſtucken van dit fijn en dun lijnwaet gemaeckt, waer af ieder ſtuck op omtrent veertigh gulden geſchat word: in voegen dat deſe rekening tot op vier-en-twintigh hondert duyſent gulden oploopt.

Kercken en Kloo-ſters.

Hof.

Lijnwaet.

Eerſte Biſſchoppen.

De ſtadt Camerijck heeft een ſeer out Biſdom; 't welck, gelijck ick bevind, ſedert de tijden der Wandalen heeft geweeſt, en toen van Diogenes de Martelaer bedient wierd, een Prelaet, die met alle deuchden verçiert was. Daer na, namelijk in 't jaer D XCV, wierd dit Biſdom beſeten van de heylige Gaugericus, een groot en eerwaerdigh Biſſchop, de

CAMERACVM,
vulgo CAMBRAY.
La Citadelle
La Porte de Malle
La Porte de Salle
La Porte Cantinpre
La Porte S.t Sepulchre
La Porte neuve
a. Nostre Dame
b. S. Ieri
c. S. Martin
d. M. Magdalene
e. S. Nicolas
f. S. Aubert
g. S. Sepulchre
h. S. Francois
i. S. Claire
k. S. Iulian
l. S. Iohan
m. S. Beerge
n. S. Croix
o. S.t Iacques a l' hospital
p. S. Iacques aux seurs noires
q. S. Lazare
r. La Maison de la Ville
s. La Boucherie
t. Le Grand marche

vijfde van ordening, soo mijn geheugenis my niet bedrieght, die van eenige andere voortreffelijcke mannen in soo hoog een trap van waerdigheyt gevolght is; gelijck onder anderen van Petrus Aliacensis, een seer geleert Prelaet, die om sijn wonderlijcke deughden te Parijs eerst Cancelier van die kerck gemaeckt is, daer na tot het Bisdom van dese stadt verheven wierd, en sedert tot de waerdigheyt van Cardinael opklom. Hy storf eyndelijck in 't jaer cIↃ cccc xvi, na dat hy eenige nutte schriften in de Godgeleertheyt, en in de Mathematica oft Wiskonst uytgegeven hadt. *Aertsbisschoppen.* Dese Aertsbisschoppen sijn gelijckelijck geestelijcke en weerlijcke Heeren van de stadt en heerschappy van Camerijck; in voegen dat sy in d'opschriften gewoonelijck schrijven: *Aertsbisschoppen en Hertogen van Camerijck, Vorsten van 't heylige Roomsche Rijck, en Graven van Cambresis.* *Verscheyde Heeren.*

Dese stadt heeft d'eerste van al de steden van Walsch-Nederland geweest, die in't jaer 445 van Clodius Capillatus, oft de Gehairde, Vorst der Franschen, met het leger, dat hy derwaerts voerde, ingenomen is. De Denen, overal op roof loopende, verbrandden haer sedert, met de kerck, en met het klooster van de heylige Gaugericus. Sy, weêr opgebouwt sijnde, wierd aen 't Graefschap van Henegouwen gevoeght. Maer sy wierd sedert door de Duytsche Keysers hier weder afgesneden, met haer geheel gebiedt, en met de heerschappy van Cambresis. Sy wierd oock overweldight door de dappere Balduinus Pius, Graef van Vlaenderen, in d'oorlogh, die hy en Godefridus, Hertogh van Lotheringen, tegen Keyser Hendrick de derde voerden; en wierd, toen de vrede gemaeckt was, aen de Keyser weêr gelevert. Maer sy wierd eyndelijck van Keyser Hendrick de vijfde, tot een erffelijcke bescherming toege-eygent aen Robert van Jerusalem, Graef van Vlaenderen, Vorst van Aelst, eerste beschermer van dese stadt. Keyser Frederick, d'eerste van dien naem, maeckte sedert, in de tijt van Theodorus van Elsas, dat is, omtrent in't jaer cIↃ c lxiv, dit tot een eyge waerdigheyt aen de Graven van Vlaenderen. Doch niet tegenstaende dit alles, soo hebben de Franschen, ick weet niet met wat recht en heerschappy over desen Staet, haer gedurighlijck voor sich behouden, dickwijls ingenomen, en veel malen kloeckmoedelijck beschermt: voornamelijck toen Philippus de seste Koning van Vranckrijck was, in wiens tijdt Camerijck van twee machtige legers gedruckt wiert, 't een van Keyser Lodewijck van Beyeren, en 't ander van Eduard de derde, Koning van Engeland, die, hoewel sy sich aen malkander tegen de Franschen verbonden hadden, echter Camerijck niet konden veroveren. Dese oorlogen tusschen de Keyserschen en Franschen duerden eenige eeuwen lang met verscheyde uytkomsten van wedersijden. Wijders, toen Maximilianus, Koning van Romen, en Lodewijck d'elfde, Koning van Vranckrijck, in verschil waren, en heftige oorlogen tegen malkander voerden, verdreven de burgers van Camerijck, van de Franschen qualijck gehandelt, de besettelingen van de Koning van Vranckrijck uyt hun stadt, en namen de Keyserssche in. Dit voorbeelt wierd van dien van Bouchain nagevolght; gelijck oock in de selve tijt van die van Quesnoy, en andere geburige plaetsen, die overal groote blijcken van hun dapperheydt toonden, en hun steden aen de Keyser overgaven. De Camerijckers, schoon onder de bescherming der Vlamingen staende, leefden echter naer hun wetten en hantvesten, en leden geen ongemack door d'oorlogen tusschen de Borgonjers en Franschen, maer wierden eer van beyde besocht, en beleefdelijck en vriendelijk gehandelt: in voegen dat dickwijls tusschen dese twee volcken in dese stadt van vrede gehandelt, en oock verdrach gesloten wierd; voornamelijck de gene, die in 't jaer cIↃ IↃ viii, tot nadeel der Venetianen wierd gemaeckt, en oock d'andere, die in 't jaer cIↃ IↃ xxix tot schade der Florentijnen wierd besloten. Maer Keyser Karel de vijfde, voor de raden van eenige Franschen, die by hem verdacht waren, bevreest, tradt, soo haest de Franschen uyt Landrecy getrocken waren, dat sy in 't jaer cIↃ IↃ xliii ingenomen hadden, met een deel van sijn leger in de stadt Camerijck, en deê, om haer veyligh tegen 't gewelt der vyanden te maecken, en de heerschappy van Nederlandt te bevestigen, het stercke en byna onwinbaer kasteel bouwen, sonder de stadt anderssins aen te roeren, oft de voorgaende staet van de stadt iets te veranderen. *Kasteel.* Dit belette echter niet dat Hendrick, Koning van Vranckrijck, in 't jaer cIↃ IↃ li ii naer dese stadt trock, en, siende dat hy haer niet door sachte middelen aen sijn sijde kon locken, den Camerijckers voor sijn vyanden verklaerde, doch sonder eenige verdere verandering, oft schade van de stadt. Sy is echter in dese leste inlandsche oorlogen door de Hertogh van Alençon ingenomen. Maer de Graef van Fuentes, haer sedert in de naem van de Catholijcke Koning belegerende, dwong haer dat sy sich aen hem moest overgeven.

L V Y C K.

Naem. LUYCK is een seer edele stadt, en wiert certijdts *Legia* genoemt, om dat sy een geheel legioen van Roomse krijghslieden gedoodt had, gelijk Bartholomæus Honorius getuyght, als hy seght: *Dictus & à cæsa stat legione locus.* Cæsar spreeckt oock van dese stadt, in sijn Commentarien, als hy seght, dat d'oude Eburonen, onder hun Vorsten, Cativulcus en Ambiorix, Quintus Teturius Sabinus, en Lucius Aurunculeus Cotta, sijn Stedehouders, met een legioen en vijf benden van Roomsche krijghs-lieden te Varuca gedoot hadden. Hubertus Thomas van Luyck, een seer geleert man, en in sijn leven Historyschrijver van dit landt, en om sijn uytmuntende deughden een der grootste geheym-genoten van Frederick, Keur-Vorst van 't Rijck, en Palts-Graef aen de Rhijn, leyt de naem af van 't gedoode legioen der Roomsche krijgslieden. Andere seggen, dat sy haer naem van de Beeck Legia genomen heeft, die, by het dorp Ans, drie mijlen van daer, haer begin nemende, in de stadt vloeyt, en sich daer met de Maes vermengt. Dese Stadt wort heden Luyck, en in Latijn Leodium genoemt. Justus Lipsius en eenige anderen noemen haer somtijdts Leodicum; en men kan dese selve naem oock in 't leven van Karel de Groot, en van Lodewijck sijn soon *Outheydt.* bespeuren. Doch dit sy soo 't is, men bemerckt dat dese stadt seer oudt is, niet alleenlijck uyt de bequame gelegenheydt, maer oock uyt de half verwoeste muren op verscheyde plaetsen, en uyt d'andere diergelijcke aenmerckens-waerdige geheugh-teeckenen, die men buyten en binnen siet. Sy gebruyckt in haer gewichtige saken, en in de gene, die van groot belang sijn, een seer out segel, met dit opschrift; *Legia Romanæ Ecclesiæ unica filia:* dat is, *Luyck, d'eenige dochter van de Roomsche Kerck*, daer uyt men verscheyde bewijs-redenen kan trecken, om de waerdigheydt en outheyt van de stadt te toonen.

Stichter. Hubertus Thomas geeft aen haer de voorgenoemde Ambiorix tot Stichter, die om sijn ondanckbare meyneedigheyt van Julius Cæsar ter doot toe vervolght wiert. Eenigen pogen aen te wijsen, dat dese Ambiorix niet de Stichter, maer alleenlijck de verbeteraer van dese stadt heeft geweest, en seggen, dat de stadt seer out is, en van de Griecken haer oorsprong heeft. Vele versekeren, dat de heylige Hubertus uyt Aquitanien d'eerste Bisschop van dese stadt, oock de Stichter daer af heeft geweest, en dewijl het te voren niets anders was dan een dorp, dat hy 't de naem van Legia gaf; gelijck Richardus Vassenburgius, en Johannes Placentinus getuygen.

Bischdom. Haer Bischdom krijght een groote glans door de heerlijcke tijtel van Vorstendom van 't heylige Roomsche Rijck, en overtreft in menighte van volck het meestendeel der steden van Neder-Duytslandt.

Gelegenheydt. Haer gelegenheydt is seer wonderlijck, namelijck in een vermakelijck dal, tusschen bergen, die met vrucht-dragende boomen beladen sijn, en tusschen heuvelen, die met wijngaerden aen de Maes-stroom beset sijn. De Maes scheyt, door een dubbelde hoorn, dese stadt van malkander, en deelt haer in veel kleyne bewoonde Eylanden, en rooft, treckt en verheught de oogen der gener, die haer aenschouwen. Sy wort, behalven de Maes en Legia, hier voor genoemt, oock bespoelt van drie andere Beeckjes, d'Ute, Vese en Ambluar, die, haer oorsprong in 't Bosch van Ardenne hebbende, hier in de Maes vloejen, en veel goede visschen uytgeven: maer voornamelijck de Beeck Ute, die verscheyde soorten van visschen voortbrengt, en insonderheydt leckere en soete visschen, Utinen genoemt. Ick verswijgh noch veel andere visschen van de beste slagh, die in dese wateren gevonden worden. De heylige Monulphus, gelijck in sijn leven gelesen wort, op sekere tijdt dese stadt van de naeste bergh aenschouwende, en door haer schoonheyt verruckt, segende haer, in 't jaer LXXVII, en, weêr by sijn mede-gesellen gekeert, seyde dat de beste en grootste Godt dese plaets tot welstant en behoudenis der geloovigen gekosen hadt, en dat sy door de verdiensten van een sijn dienaer seer deurluchtigh, en met de vermaertste Steden gelijck worden sou; en hy, terstont af-tredende, wijde de Kerck aen de heyligen Cosmas en Damianus. De waerheyt van dese prophecy en voorsegging is sedert genoech bekent geworden in de heylige Lambertus, en in 't gene, dat namaels geschiet is.

Fonteynen. In dese stadt, die wel een aerdsch Paradijs genoemt magh worden, sijn soo groot een getal van alderhande goede wateren, en springende fonteynen, dat yder burger geen een, maer somtijdts wel twee oft drie in sijn huys heeft. De stadt is seer groot en ruym, jae soodanigh, dat Philippus de Comines haer in grootheydt met Rouane gelijck maeckt, schoon sy warelijck veel grooter is. Sy begrijpt in sich veel heerlijcke gebouwen, van wonderlijcke schoonheyt, en van gewasse steen opgehaelt. Onder de welcke d'eerste plaets

LEGIA, *sive* LEODIVM; *vulgo*, LIEGE.

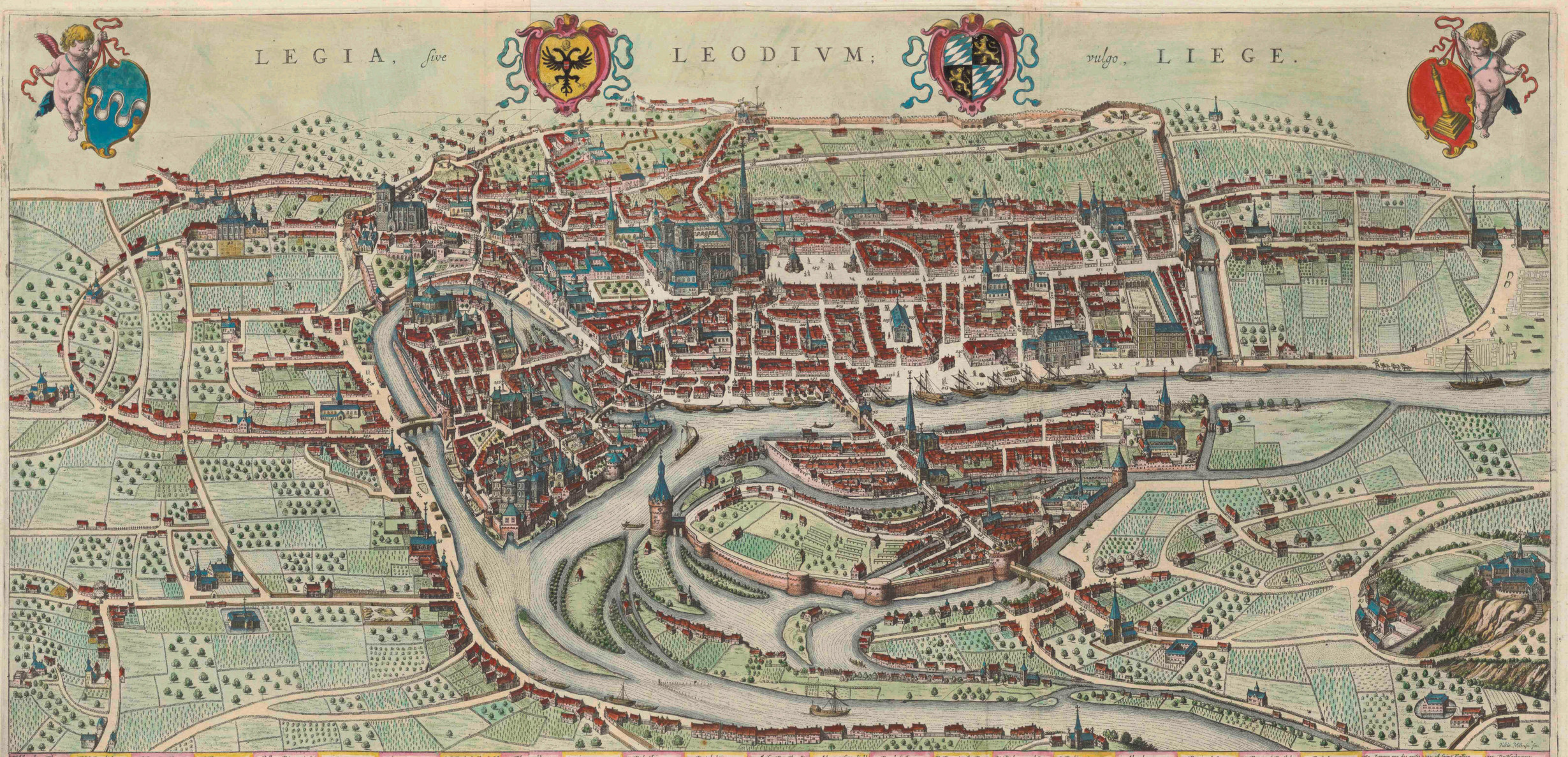

Table des Places Celebres, de Chapelles, & Chemins.

1. S. Lambert, marché.
2. Eglise Cathedrale.
3. Place de Grand Apostre.
4. S. Martin en mont.
5. S. Jean Evangeliste.
6. S. Paule Apostre.
7. S. Croix.
8. S. Denis.
9. S. Barthelemy.
10. Eglise Parochiales 24.
11. Notre Dame aux fonds.
12. S. Albert de Prage.
13. S. Aldegond.
14. S. André Apostre.
15. S. Catharine.
16. S. Clement 9e S. Trude
17. S. Christofle.
18. S. Estienne I. Martyr.
19. S. Foide
20. S. George.
21. S. Gervais.
22. S. Hubert.
23. S. Jean Baptiste.
24. S. Marie Magdelaine.
25. S. Margarite.
26. S. Martin en Ile.
27. S. Martin a Aix.
28. S. Michiel.
29. S. Nicolas outre Meuse.
30. S. Nicolas de l'Ile.
31. S. Nicolas aux mouches
32. S. Remacle au pont.
33. S. Remacle en mont.
34. S. Remy.
35. S. Saubene.
36. S. Servais.
37. S. Thomas
38. S. Trinité de S. Martin
39. S. Vincent de la Bouverie
40. S. Vivide & 1000 Vierges.
41. S. Walburge.
42. Abayes D'hommes.
43. S. Laurent Benedictins.
44. S. Jagues, Benedict.
45. S. Cornelit de Bouxu
Ordre Premonstrent
46. S. Gisl. Chanoines Re
gulieres S. Augustin.
47. FF. Croisiers.
48. FF. Carmes Chaussés.
49. FF. Guillemins.
50. FF. Chartreux.
51. S. Leonard Chanoines
Regulis. Augustin.
52. FF. Cocquins Lais
53. FF. Alexis Lolers Lais
54. FF. Frescheurs Domin.
55. FF. Augustins Ermites
56. Seminaire S. Mathieu
de la Chaspise.
57. FF. Jesuites anciens.
58. FF. Jesuites nouvels au
Jloti.
59. FF. Croisiers.
60. FF. Guillemins.
61. FF. Chartreux.
62. S. Leonard Chanoines
Regulis. Augustin.
63. S. Claire deya Meuse.
64. S. Claire en Ile jouxte
65. Nd. de Robermont.
66. Sœurs des Carmes d
couvent
67. FF. Carmelites.
68. FF. Augustins Eremites
69. FF. Alemans Convent.
70. S. Trude.
71. Sœurs de Nazareth.
72. Sœurs Grises.
73. Sœurs Hospitalieres à
la Misericorde.
74. Sœurs Angelines
75. Regentes S. Christofle.
76. Sœurs S. Ame Angelet
de Tirebourse.
Chapuyllet
77. Chapelle des Clercs
78. La porte.
79. S. Augustin.
80. S. Augustin.
81. S. Augustin.
82. Quatres Couvents de la
riche maladerie de
Grandmont.
83. S. Barbe. S. Eloy. S. Eſt
evenin.
84. Le Palais
85. Maison de cité, le Trés
Lotz, Chambre des Com
pagnies malleures
86. Grande Salle à Audie
87. L'Archeuel
88. Mont de Piété
89. La Boucherie.
Portes.
90. Porte à Meuse au Pont
91. Porte Mahi-Leonard.
92. Porte de Vignis.
93. Tuyau sortis en Retro
gorte à la faque des
vignes.
94. Porte de S. Walburge.
95. Nouvelle porte.
96. De S. Augustin.
97. De S. Martin.
98. De S. Augustin.
99. S. Martin.
100. Cortinaux aux degrez
des Tegards.
101. S. Jagues.
102. Des Croisiers
103. Pobin des Souffletz
104. Du pont d'Amercœur.
Ponts
105. Le grand pont des ponts
des Arcques
106. Pont de l'Ile trogle
107. Le Petit neuff.
108. Le Pont de Torrent.
109. Pont de bois
110. Pont de Bauxiere aux
Jesuites.
111. Pont d'Avroix.
112. Pont des Souffletz.
113. A la tour de Boche.
114. Pont des Angloist.
Le Pont Sorette.
115. Pont S. Nicolas.
116. Pont S. Tulcon.
117. Pont de Boche sur la
rivolette.
118. Pont d'Amercœur.
119. A la porte du Degrez
120. A la porte S. Leonard
121. Maison; Des Chevaliers
nostre Dame de l'Ordre de
Thentonien.
Le Quartier de S. Sar
veur Congregnd les
rues.
122. De S. Martin au mait
123. Thier les Degrez
124. Thier de S. Martin.
125. A S. Severin.
126. Corredement double
127. Rue de Clouseriers
128. A Cloche porte.
129. A la fontaine.
130. A la Grignotte.
131. En Argnent.
132. A nous voisines, double
133. En tournant de S. Hu
bert.
134. Devant S. Nichort.
135. La halle vuelle.
136. Haulte Sauveniere.
137. A Mosaque veye.
138. A la table de Pierre.
139. Aux trois Rofes.
140. En Royal.
141. A S. Servais.
142. En la vuellere.
143. En Pond.
144. Rue de Rames
145. Rue de Coffre
146. En rouffe rue.
147. Pierreuse.
148. Rue du Perier,
Quartier du Grand Mar
ché & S. Jean Baptiste
149. Le Grand Marché.
150. Aux degrez S. Pierre
151. A la croix de teatre.
152. Derriere le Palais.
153. Aux Fevres Mineurs.
154. Devant les Mineurs
155. Sur les Arcques.
156. Soubs la Tour
157. Rue de la flammette
158. Devant noſtre Dame
159. Rue de Paulcin.
160. Rue de la Cloche.
161. Derriere Aungenie.
162. Aux Cabarets
163. Rue de l'Eſcus.
164. A la Magdalaine.
165. Des Chevaliers, Sou
verain pont.
166. En Gouverie.
167. Rue de Lece.
168. A la Chaſſe.
169. Rue belle Vege
170. A Sainte Allegonde
171. A S. Thomas.
172. De la pommelette.
173. Rue aux Chartres.
174. De la teſte de Bœuf.
175. Sur le Chauſſoir.
176. Rue de vyed Lion.
177. De Freremont.
178. Rue de l'eſſoings, Ma
chand
179. Du Lombard.
180. Bas Lonain.
181. Sur Mouſe.
182. A Meuſe.
183. De la barbe d'or.
184. Des Iſcuses
185. Rue de Mezenne
186. De Sinopis,
187. Des deux Jockets
188. Derriere S. Catharine
189. Rue de Guelhes.
190. Rue du ſtallon.
191. Rue des Tournaves.
192. Rue du Chariot.
193. Rue Aicheroux.
194. Nouvrice.
195. Du Careit.
196. Rue du pont.
197. Rue belle halle.
198. Au vieil pont.
199. A la boucherie.
200. Rue du Cigne
201. A la rebours
202. Au pied de la Cité.
203. A la grolfe.
204. A la batte.
205. Rue de la porte rouge
206. Feronfrée.
207. Sur le Meuz.
208. Peteurs rue.
209. Derriere S. Jean.
210. Rue du Chariot.
211. Sur le bouſſe.
212. Rue du noir mouton.
213. En Pichet
214. En Degrez
215. Derriere S. George.
216. Sur les foullons
217. A Colegrie.
218. Au neuf rivage.
219. Devant S. Jean.
220. Devant S. George.
221. Devant le pré Sainct.
Barthelemy
222. Rue de la Mere Dieu.
223. Mers Chefleue.
224. Rue de la fontaine.
225. Halle des drappiers.
226. Rue de la groſſe poulle.
227. Tourreau rue.
228. Devant S. Thomas
229. Derriere S. Barthelemi.
230. Derriere S. Bauſſ, & Ar
chenon.
231. Derriere S. Thomas
232. En Gobeine dit de la Se
reine.
233. Rue des aveugles de
S. Thomas
En Ile.
234. Aux Proſſeurs.
235. Du pot d'or.
236. Des Proſſeurs.
237. Angiervine
238. En S. Albert
239. Du lavoir
240. De S. Jean
241. Marché aux Bœufs
242. De la teſte de Bœuf.
243. De la Cigongne
244. En Ribeure
245. Rue du pôt d'Auroi
246. Vuable l'Ile
247. D'Ile des Fleurs.
248. Derriere S. Paul.
249. Des Sœurs de Groſpont
250. L'Aſnon aux Noiſons
251. Rue des Carmes
252. Rue du Mery
253. Rue des Croiſiers.
254. Pont de Beaurepart
255. Longue rue des groſſes
Sawes.
Oultre Meuſe ville triple
Que les rues
256. Rue du Pri.
257. Peſchieres rue.
258. Aux Saudeſſes
259. Grande Nauſan rue.
260. Petite Nauſan rue.
261. Rue de ſainct Eloy.
262. Tannerry rue.
263. En Gravierville.
264. Entre deux Murs.
265. Rue Pierre Pierre.
266. Rue des Groſſettes
267. A ſainct Feullien
268. Derriere S. Feullien.
269. Rue des Pieds chaus.
270. Devant les PP. Pieds
chaus.
271. En Chatre.
272. En Beche.
273. Derriere les Peſcheurs
274. Neufve rue.
275. Entre deux Ponts.
Poulz lonays.
276. Au Bayard.
277. De S. Leonard.
278. De Bijerts
279. De S. Walburge.
280. De Sainct Augustin.
281. De Sainct Augustin.
282. De Bayards.
S. Marie Annin.
283. Chaulchies S. Gild.
Sur la Fontaine.
284. De pont d'Amercœur
triple, fauvoir S. Re
macle Breſſoux, & Long-les.

Pitlo Hollogne fec.

't Hof. heeft verkregen het Paleys oft Hof van de deurluchtighſte Biſſchop, door de grootmoedige en uytſteeckende Cardinael van de heylige Roomſche Kerck, Erardus van der Mark, van de gront begonnen. De huyſen der burgers ſijn ſchoon en gemackelijck. Maer wat de Goddelijcke dienſt aengaet, in geheel Duytſlandt is geen Stadt, die by Luyck geleken kan worden, ſoo men op de menigte der gewijde gebouwen, en klooſters, en op andere diergelijcke plaetſen ſiet, oft ſoo men de glans en heerlijckheyt, oft eyndelijck de groote rijckdom aenſchouwt. Deſe ſtadt heeft acht treffelijcke Collegien van Canonicken, onder de welcke de Kerck van de heylige Lambertus, Patroon en beſchermer der Burgers, heerlijck uytſchittert. Dit Collegie is, gelijck men ſeght, van de heylige Hubertus, met believen van d'opperſte Paus, ingeſtelt, met ſoo groot een inkomſt begiftight, en met ſoo groote macht en achtbaerheyt vereert, dat het na de Biſſchop, in de bediening van 't Biſchdom, meeſt vermag. Niemant wort in dit vermaert Collegie ontfangen, ſoo hy niet van Adelijck geſlacht, oft ten minſten niet met de tijtel van Doctor oft Licentiaet, gelijck ſy ſeggen, verheerlijckt is. Sy, ingenomen ſijnde, mogen, als 't hen belieft, van hun voornemen afſtaen, en huys-vrouwen trouwen, ten ſy dat ſy tot de heylige dienſt gewijdt ſijn. Men ſiet in deſe eerwaerdige Kerck veel heylige overblijfſelen, die met een wonderlijke glans van gout en geſteenten flickeren. Onder anderen een ruyter-beelt van de heylige Georgius, van levens grootte, en van ſuyver gout gemaeckt, 't welck van Karel de Stoute, Hertog van Borgonje, tot een teken van berouw, en als tot een boete, aen ſich ſelf opgeleyt, (om dat hy deſe ſtadt, met gewelt overwonnen, wredelijk en al t'onbarmhertighlijck gehandelt had) eertijdts aen deſe Kerck geſchoncken is. Deſe ſtadt heeft vier groote Abdyen voor de mannen, van de welcke die van de heylige Laurentius de voornaemſte is, en in de Voorſtadt ſtaet: gelijck oock die van S. Jacob, beyde van de Benedictijnſche ordening, beyde heerlijck, en beyde met heerlijcke Bibliotheken verçiert. Sy heeft noch drie Abdyen van Vrouwen; en Klooſters voor de vier biddende ordren, van de welcke eenige ſijn, die twee klooſters hebben: namelijck de broeders van de heylige Franciſcus, van de welcke 't een der Obſervanten, en 't ander der Conventualen is. Sy heeft oock twee-en-dertigh Parochien, onder de welcke die van de Moeder Godts, van S. Johannes de Dooper, en eyndelijck van de heylige Servaes uytmunten. Kort, ſy heeft binnen en buyten meer andere Klooſters en Gaſt-huyſen, die rijck van inkomſten ſijn; in voegen dat men met kleyne moeyten hondert Kercken kan tellen:

Gewijde plaetſen.

Canonicken.

Abdyen.

Klooſters.

Parochien.

het welck eertijdts Petrarcha veroorſaeckte te ſeggen; *Vidi Leodium, inſignem Clero locum*; dat is, *Ick heb Luyck, een treffelijcke plaets voor de Geeſtelijckheyt, geſien.*

Nae dat wy de Collegien der eerwaerdige Canonicken, Parochyen, Abdyen, Klooſters en Gaſthuyſen van deſe groote Stadt getelt hebben, ſoo ſullen wy, gelijck ick meen, niet buyten ons ſpoor loopen, als wy eenige Biſſchoppen, die op ſekere tijden daer in 't gebiedt gehadt hebben, in 't kort aenwijſen.

Biſſchoppen.

De heylige Biſſchop Maternus, diſcipel oft leerling van de heylige Apoſtel Petrus, die in 't jaer nae Chriſtus geboorte 130 te Kenlen geſtorven is, beſit d'eerſte plaets.

De heylige Navitus, in 't jaer 131 tot Biſſchop verkoſen, had de heerſchappy omtrent ſeſtigh jaren, en ſtorf in 't jaer 190.

S. Marcellus.

S. Metropolus, in 't jaer 220 verkoſen, ſtorf in 't jaer 239.

S. Severinus, in 't jaer 240 verkoſen, overleed in 't jaer 253.

S. Florentinus, in 't jaer 254 verkoſen, ſtorf in 't jaer 266.

S. Martinus, in 't jaer 267 verkoſen, ſtorf in 't jaer 276.

S. Maximinus, in 't jaer 277 verkoſen, ontſliep in 't jaer 284.

S. Valentinus, in 't jaer 290 verkoſen, ſtorf in 't jaer 308.

Servatius verliet de Stadt Tongeren, en, naer Maeſtricht getrocken, bleef daer ſoo lang als hy leefde, tot in 't jaer 388, na de welck de Stoel leeg ſtont, om de verwoeſting der Hunnen en Wandalen, omtrent 108 jaren.

S. Agricolas volghde op S. Servatius, omtrent in 't jaer 490, en ſtorf in 't jaer 503.

S. Urſicinus, in 't jaer 504 verkoſen, ontſliep in 't jaer 505.

S. Deſignatus, ſtorf in 't jaer 508.

S. Reſignatus, overleed in 't jaer 511.

S. Sepultius, ſtorf in 't jaer 519.

S. Quirellus, ontſliep in 't jaer 521.

S. Eucherus, ſtorf in 't jaer 529.

S. Falconus, overleed in 't jaer 532.

S. Eucharius, ſtorf in 't jaer 538.

S. Domitianus, ontſliep in 't jaer 570.

S. Manulphus, ſtorf in 't jaer 609.

S. Gondulphus, overleed in 't jaer 617.

S. Perpetuus, ſtorf in 't jaer 631.

S. Ebregiſeus.

S. Johannes, Agnus oft Lam gebynaemt, ſtorf in 't jaer 637.

S. Amandus, Abſconditus oft de Geheyme gebynaemt, in 't jaer 641, ſtorf in 't jaer 662.

S. Remaclus, die, na dat de Stoel negen jaren lang leegh geſtaen had, geſtorven is in 't jaer 653.

S. Theodardus Martelaer, ſtorf in 't jaer 655.

S. Lambertus Martelaer, ſtorf in 't jaer 696.

S. Hu-

S. Hubertus ſtelde ſijn Stoel te Luyck, vervoerde heerlijck het lighaem van ſijn voorſaet, en bouwde de Cathedrale Kerck. Hy ſtorf in 't jaer na Chriſtus geboorte cIↄ c c xxvi i, op de derde dagh van November. Hy wiert eerſt in de ſpelonck van de heylige Petrus, die hy ſelf in de Kerck gemaeckt had, begraven, en ſedert, onder de Biſſchop Walcanius, in 't jaer Iↄ ccc xvi i, in ſekere Abdy, naer ſijn naem genoemt, vervoert, en ruſt in deſe Abdy, die van de ſelve Walcanus met inkomſten beſchoncken is. Deſe Abdy, gelijck men gemeenelijck ſeght, is d'eenige toevlucht oft hulpmiddel der gener, die, van dolle honden gebeten, de ſelve dolligheydt vreeſden. Want men maeckt daer een kleyne wonde in de huyt van de gene, die gebeten ſijn, en doet een kleyn ſtuckje van de Stole des Biſſchops in deſe wond, en ſend in deſer voegen de gene, die gebeten ſijn, wegh, die daer na geneſen ſijn.

Wat dunckt u, gunſtige Leſer? is in deſe beſchrijving niet een heyligh en edel gevolgh der heylige en edele Biſſchoppen? Magh deſe ſtadt niet met recht de naem van edel en heyligh voor ſich behouden? Sien wy niet heden in veel Collegien van hun Canonicken voortreffelijcke lieden, en Cardinalen, mannen van uytſteeckende geleertheydt? Wat meer? Niemant ſal, ſoo ick meen, het qualijck nemen, ſoo men deſe edele en heylige ſtadt voortaen eendrachtelijck de bron en fonteyn der wijsheydt en heyligheyt noemt. Maer wy hebben tot hier toe genoech van de geeſtelijcke ſaken geſproken; laet ons nu tot de weereltlijcke oft burgerlijcke ſtaet voortgaen.

Gilden. Deſe ſtadt heeft twee-en-dertigh gilden oft ambachten, die groot vermogen in de beſtiering van de Gemeente hebben, ja ſoodanigh, dat men ſonder hun toeſtemming geen gebodt oft wet af-kondigen, en geen gemeene Raedt nemen magh. De Burgers ſijn ſeer vernuftigh en behendigh, vaerdigh en bereyt om alles aen te vangen, ſterck, en dappere mannen in den oorlogh.

Vermaerde mannen. Sy heeft oock geen gebreck van deurluchtige mannen. Notgerus, Franciſcus en Stephanus, alle Biſſchoppen van hun vaderlijcke ſtadt, ſullen hier in mijn getuygen ſijn. Ick ſal by deſe drie, noch drie andere voegen, namelijck, Adelmannus, Egbertus en Lambertus, drie Biſſchoppen, drie warelijck geleerde, en warelijck eerwaerdige Schrijvers van veel treffelijcke Boecken. Seker, wy ſouden de deucht ſelve ongelijck aen-doen, ſoo wy hier Henrick Benius voorby-gingen, een hoogh-geleert man, Raedts-Heer van de ſtadt, en een wel-ſpreeckent Redenaer van ſijn tijdt: gelijck oock Balduinus Vaus, een vermaert Rechts-geleerde, en Gilbertus van Limburgh, een uytmuntende Genees-meeſter, die met groote lof eenige Biſſchoppen gedient heeft. In deſe ſtadt bloejen noch heden veel treffelijcke geleerde mannen, en andere lieden, die door de krijghs-handel vermaert ſijn, en die ick uyt ſedigheyt niet durf noemen, op dat het niet ſou ſchijnen dat ick in de ſonde van vleyery verviel.

Luyck is een Keyſerlijcke ſtadt, in de welcke de Keyſer echter geen recht heeft, dan dat de ſtedelingen hem, als hy tegen de Turcken ten oorlogh ſal trecken, eenige weynige krijghs-lieden, oft eer geldt tot betaling van hun ſoldy, moeten beſchicken; en ſtaet voorts, ſoo wel in 't burgerlijck, als in 't geeſtelijck, onder de heerſchappy van haer Biſſchop. Sy *Voor-rechten.* heeft echter deſe voor-rechten en hantveſten, dat ſy, gelijck een vrye Gemeente, van haer Burgermeeſters, Raedts-Heeren, en andere Overigheden in de ſtadt beleefdelijck, geruſtelijck, en in eendracht beſtiert wort. Deſe ſtadt heeft drie gewoone Rechters, te weten d'Officiale Heer, die d'opperſte van allen is; ten tweeden, veertien Byſitters oft Raets-heeren, die ſy gemeenelijck Schepenen noemen; en ten derden, de geſwore Meeſters, die echter hun bepaelt recht in eenige dingen, en in ſekere ſaken hebben. In de Kerckelijcke ſaken gaen d'appellatien en hooger beroepingen eerſt naer Ceulen, en van daer naer Romen: maer in de burgerlijcke ſaken naer Spiers, en naer de Keyſerlijcke kamer, die daer is, ſoo 't proces de geſette ſomme geldts niet te boven gaet. Daer ſijn noch, gelijck wy terſtont geſeght hebben, twee-en-dertigh gilden; en men verkieſt uyt deſe twee-en-dertigh een gelijck getal van mannen, die jarelijcks, op S. Jacobs-dagh, naer 't gemeene huys van de ſtadt, oft naer 't Hof gebracht worden, en daer ſoo lang blijven, tot dat ſy met gemeene ſtemmen twee Burgermeeſters verkoſen hebben. Als deſe verkieſing gedaen is, ſoo wort ſy uyt het Stadt-huys opentlijck voor 't volck afgeleſen. De verkoſe Burgermeeſters worden dan met groote pracht, heerlijckheydt en toejuyghing, en met trompetten en ſchalmeyen verſelt, naer de gene, die hen verkoſen hebben, gebracht, in welckers handen ſy de gewoone eedt doen. D'af-gaende Burgermeeſters brengen in de volgende dag, met groote ſtatelijckheydt, eenige ſilvere oft goude ſleutels aen de Burgermeeſters, die nieuwelijcks verkoſen ſijn, om met dit gebruyck aen te wijſen, dat ſy niet in de huyſen van eenigh Burger mogen ingaen, om hoedanigh een misdaet het oock is, ſoo ſy deſe ſleutel niet by hen hebben. Deſe Overigheden van de ſtadt, oft Burgermeeſters, dus verkoſen

PALATIVM EPISCOPALE LEODII.

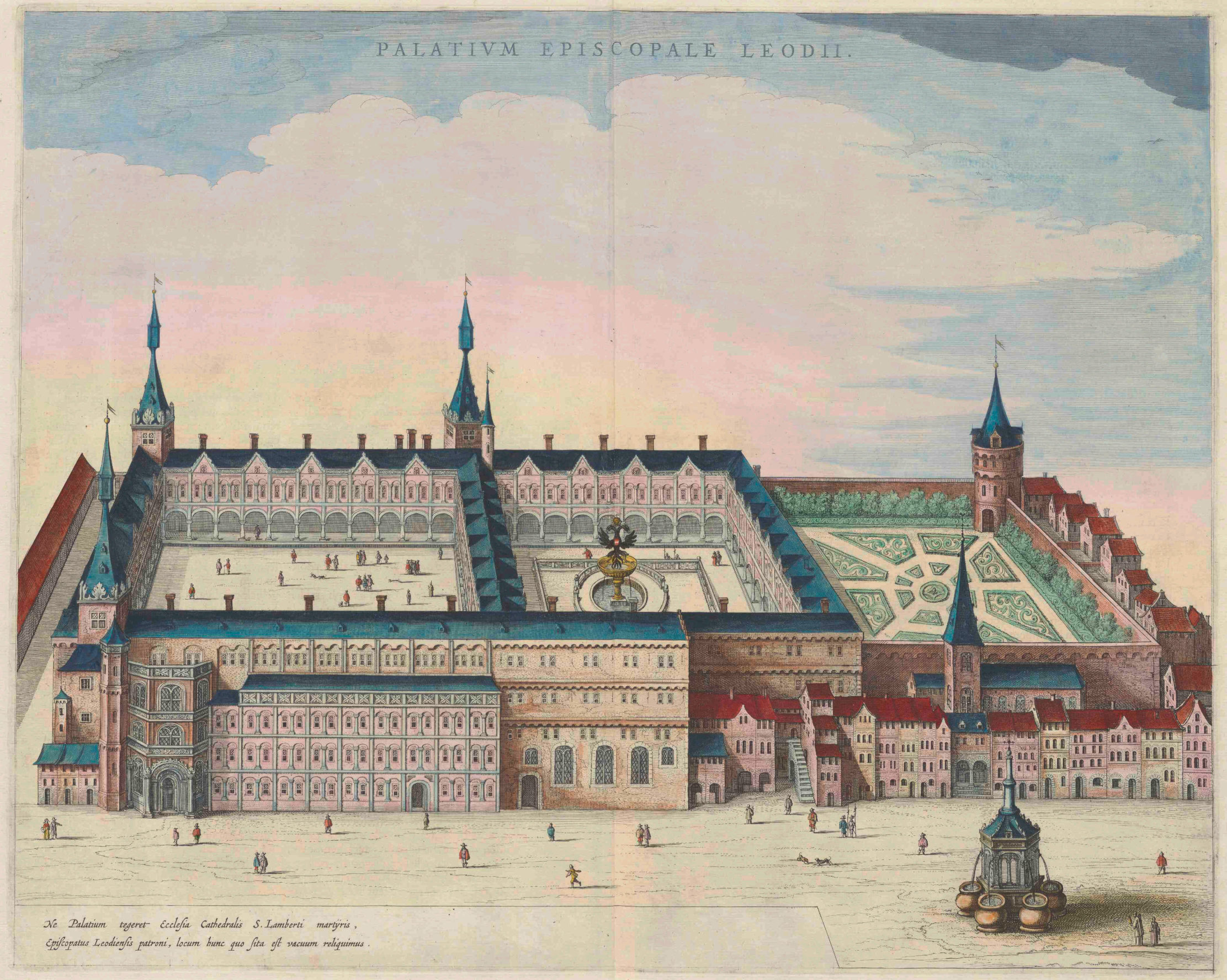

Ne Palatium tegeret Ecclesia Cathedralis S. Lamberti martyris, Episcopatus Leodiensis patroni, locum hunc quo sita est vacuum reliquimus.

ſijnde, hebben veel dienaers, en onder deſen vier, die boven d'anderen uytſteken, en in 't root gekleet ſijn : en indien iemant van deſe dienaers ſterft, ſoo hebben ſy recht om een ander in ſijn plaets te kieſen. De Raet van de ſtadt beſtaet uyt twee Burgermeeſters, vier byſittende Raedts-Heeren, voor yder jaer, van vier mannen, uyt de vier gilden, genomen, van de welcke elck ſijn ordening behout; by alle welcke twee Geſworen, en twee Gildemeeſters gevoeght worden; die alle, met de Burgermeeſters, en met de Raeds-Heeren, een getal van hondert en vier menſchen uyt-brengen, en de macht, gebiedt en achtbaerheydt van de geheele ſtad vertoonen. Daer ſijn oock twee-en-twintigh mannen, gemeenelijk Commiſſariſſen genoemt, die, om tot deſe ſtaet te geraken, uyt een eerlijck en onbeſproke geſlacht geſproten moeten ſijn. Deſe worden van de Parochyen, in de welcke ſy woonen, oft oock ſomtijdts van de Vorſt, verkoſen, en ſtraffen de ſchuldigen met de doodt oft ballingſchap, ſonder dat men ſich op hooger recht beroepen magh. Men verkieſt ſeecker man, die op S. Magdalenaes avont, als het ſpade is, deur de geheele ſtadt loopt, en de Burgers tegen 's ander-daeghs voor het middagh-mael noodight, om op het Stadthuys te komen. Als dan de Burgers in groot getal vergadert ſijn, ſoo bedancken de Burgermeeſters, met hun koſtelijckſte kleeding verciert, de Burgers van hun verkieſing tot het Overigheyts ampt, en vermanen hen, door een kort vertoogh, dat ſy jarelijcks altijdt vrome en oprechte mannen tot de waerdigheyt van 't Burgermeeſterſchap ſullen verheffen, en ſtellen om deſe ſaeck een heerlijcke ommegang in, naer d'Abdy van de heylige Maeght Maria, gemeenelijck le Val des Eſcoliers genoemt; daer al de Geeſtelijckheydt, en de twee-en-dertigh gilden ſich by-voegen, van de welcke yder ſijn beſondere heylige dienſt laet doen. Oock ſijn hier noch vier benden van Burgers, die naer de houte vogel ſchieten; van de welcke twee boogh en pijl gebruycken; maer d'andere twee dragen muſquetten. Deſe vier ſchutteryen ſtaen altijdt in alle dingen bereyt. De Burgermeeſters hebben oock tien mannen, tot hun lijf-wachters, deſe worden alleenlijck gebruyckt om de vryheydt van hun Overigheden te beſchermen, en ſijn altijdt aen hen getrouw, en willen liever ſterven, dan hun Burgermeeſters in eenigh gevaer verlaten. Eyndelijck, deſe ſtadt heeft ſoo vrome, dappere en kloeckmoedige Vorſten en Krijghs-Overſten voort-gebracht, dat hun faem en gerucht byna over de geheele werelt gevlogen is. Men ſiet tot bewijs hier af, noch heden gelijcke helden in de Keyſerlijcke legers, daer ſy treffelijcke daden uyt-wercken.

Sy bloeyde eertijds meer, dan in onſe eeuw, en had ſoo groot een toeloop van menſchen, die daer quamen, om alle eerlijke en vrye konſten te leeren, dat men bevind (gelijck Hubertus Thomas getuygt) dat hier in een ſelve tijt hun woning gehadt en in de konſten geſtudeert hebben negen ſonen der Koningen, vier-en-twintigh Hertogs ſonen, negen-en-twintig ſonen van Graven, en veel meer ſonen van Vorſten en Heeren. Deſe ſonen van ſoo groote Vorſten, indien niet alle, gelijck veel verſekeren, ten minſten het grootſte deel, waren Canonicken van dit heerlijck Collegie, aen de heylige Lambertus gewijdt, daer uyt men beſpeurt in hoe hoogh een achting de Geeſtelijcke ſtaet was. Maer ſy wiert ſedert geheel verwoeſt door de Denen en Noormannen, en noch voor twee eeuwen, te weten in 't jaer cIↃ cccc lxviii, door Hertogh Karel van Borgonje, die, ſeer onverduldelijck verdragende dat de Luyckenaers hun Biſſchoppen altijdt dus onwaerdighlijck handelden, en verſcheyde andere dingen naer hun ſin aenvingen, met groote gramſchap op hen ontſteecken wiert, hun ſtadt belegerde, verwon, en heel verwoeſte, en tot aen de gront ſlechte, uytgeſondert de Kercken, die hy verſchoonde. Sy is echter met 'er tijt, en door een lange vrede niet alleenlijck weêr opgebouwt, maer oock vergroot, en in een beter ſtaet herſtelt, dan ſy in eenige eeuwen te voren geweeſt hadt. Men ſiet noch heden, tot geheugenis van ſoo ſchrickelijck een verderf, ſekere ſteene tafel, buyten S. Martens poort, naer de zuydt-ſijde, aen een hooge toren, de toren van Mouchon genoemt, gehecht, daer in Franſche rijmen gedacht wort, hoe de ſtadt weêr opgerecht wiert van haer dertien Pachtenaers, (dus luyt het opſchrift) van de welcken de Deken Hinsberlaus Samrollius 't hooft was.

Welſtant.

Elenden.

HOEY oft HVY.

DE Steden, wiens gedurigheydt die van de menſchen overtreft, konnen, hoe gedurig hun ſchoonheydt is, niet vermijden in de gemeene ongevallen van d'ouderdom te vervallen; van 't welck de ſtadt Hoey oft Huy een levendigh voorbeelt is. Want ſy, die in haer voorgaende jaren de naem van ſchoon en cierlijck droegh, heeft door d'elenden en rampen des tijdts deſe aengename naem verloren. Deſe Stadt was eertijdts door haer outheydt en waerdigheyd een der voornaemſte ſteden onder de Condruſiers, (de Condruſiers ſijn volcken der Belgen, onder d'Eburonen, die nu Luyckenaers genoemt worden, Segners en Treviren, van de welcken ſy verplichtelingen waren, geburen van de Maes-ſtroom, en van 't Ardenner-boſch) van aengename en heerlijcke gelegenheydt, in een groen en vruchtbaer dal, tuſſchen de hooge bergen der Condruſiers, en aen d'oever van de Maes-ſtroom. Sy was in oude tijden ſeer vermaert, groot en machtigh, en wiert, gelijck wy terſtont ſeyden, naer 't gevoelen van eenige, wel-gemaeckt en cierlijck genoemt. Maer ſy, ſedert dickwijls van d'ongeſtuymige volcken verwoeſt, heeft gelijckelijck veel van haer waerdigheydt en naem verlooren. De Schrijvers vertellen d'oorſprong van deſe ſtadt verſcheydelijck. Claudius Champerus ſchrijft, in ſijn eerſte boeck van de oorſprong der ſteden, d'oorſprong van deſe ſtadt toe, volgens 't verhael van Lucius van Tungeren, aen de Veltoverſte der Hunnen, Cambrus genoemt, die, door de bequaemheydt van de plaets bewogen, deſe ſtadt aen de ſamen-vloejing van de Maes ſtichte en verſterckte, en haer Hoy noemde, die nu Huy genoemt wort. *Naem.* Maer Johannes Marius verſekert, dat een man in 't landt der Condruſiers, door ſijn hooge edelheydt vermaert, in 't vijftiende jaer voor Chriſtus ſalige geboorte, Hoys genoemt, d'eerſte ſteen van deſe ſtadt geleyt, en naer ſijn naem Hoy genoemt heeft. Doch men acht in 't gemeen, dat ſy haer naem van de vloet gekregen heeft, die van de geburige heuvels by het dorp Havelainge af vloeyt. Welcke beeck, gelijck een machtige ſtroom, langs de landen en dorpen der Condruſiers vloejende, door de regen, en door het ſneeuwater ſchichtighlijck grooter wort, en met ſoo groot een gewelt overvloeyt, ſoodanigh met een verſchrickelijck gedruys ſchijnt te woeden, dat ſy, om haer gewelt, de naem van verwoet van d'inwoonders heeft ontfangen, en wort eyndelijck van de Maes ingeſwolgen, die door de ſtadt Huy vloeyt, en haer byna in twee gelijcke deelen deurſnijd, by deſe ſchoone en wonderlijcke ſteene brug, die deſe deelen aen malkander voeght. De ſtedelingen, en geburige volckeren trecken groot gerijf en winſt van deſe ſtroom, om dat ſy ſeer dienſtigh is tot veel graen-molens, en papier-molens te doen draeyen, tot de ſmeden, tot gedraeyde wercken, en tot de verwers, die hier groote winſt af krijgen. Want duſdanige ambachts-lieden hebben in groot getal hun winckels in de ſtadt, en in 't omleggende landt. Deſe beeck heeft oock overvloet van wel-ſmakende viſſchen, en voornamelijck van truyten, kreeft, grondelingen, en andere diergelijcke viſſchen. Men beſpeurt een wonderlijcke outheydt van deſe ſtadt, die met heerlijcke huyſen der burgers verciert, en door geheugh-teeckenen, die haer outheyt getuygen, vermaert is. Deſe ſtadt is door ſeer edele en deurluchtige lieden bewoont, die daer heerlijcke en groote huyſen voor ſich hebben doen bouwen, en die oock ſchoone gebouwen in 't veldt, en in 't geheele landt der Condruſiers hebben, en aengename hoeven, goede tuynen, wijngaerden, boomgaerden, ackers, die wel van de ſon beſchenen worden, en ſeer vruchtbaer ſijn, beſitten. Men vind in deſe plaets vele en verſcheyde ſoorten van gemeene handtwercken, onder de welcken de laecken-werckers, en de genen, die 't yſer uyt het ingewant van d'aerde op-delven, de voornaemſte plaets verkregen hebben. Want de natuur, gunſtigh aen dien van Huy, hen met een vriendelijck gelaet aenſiende, heeft hen niet alleenlijck verſorght met vele yſer-mijnen, uyt de welcke ſy jarelijcks groote winſt trecken, maer oock met groote ruyme landen verſien, die overvloedige vruchten, en aengeme wijnen, naer de bequaemheyt van 't weder, en van de plaets, tot groote winſt van d'eygenaers, voortbrengen: in voegen dat het gemeen ten meeſtendeel ſijn lijftocht voor ſich ſelf, en voor de ſijnen, uyt het bouwen der wijngaerden treckt. Want hier waſt groote overvloet van wijn, die ſoo goet en voortreffelijck is, dat de waerden deſe wijn, in plaets van Franſche wijn, ten deel aen hun gaſten voorſetten, en ten deel naer verre-gelege landen, gelijck te ſcheep langs de Maes naer Luyck, en met karren naer andere geweſten ſenden. Hebt ghy vermaeck in bloemen, beemden en weyden, ghy vind hier een groote en ruyme vlackte, die alle deſe dingen in overvloet voortbrengt, in de welcke, tot vermaeck der oogen, wel-riecken-

HVYVM *vulgo* HVY.

a. Arx Regalis. b. Summa B. Virginis, et collegiata Ecclesia. c. Cruciferorũ domus prima, et generalis totius ordinis. d. Horologium. e. Minoritæ. f. S. Seuerinus. g. Albæ Moniales. h. S. Petrus. i. Cœnobium S. Quirini. k. Monasterium noui templi.

de kruyden, en bloemen, die een aengename reuck af-geven, en weyden, die over-al met gras beſet ſijn, te vinden ſijn. Indien ghy vermaeck in de jacht en in de vogelery hebt, hier ſijn boſchachtige bergen, heuvelen, dalen, boomgaerden, die van wilde beeſten en vogelen krielen. Indien ghy luſt om te viſſen hebt, de beeck van Havelainge, die ſchuyten dragen kan, is hier omtrent. Ghy hebt daer oock de viſch-rijcke Maes, die allerley ſchepen draeght, en den viſſcher ſijn vernoegen geeft. Hier is oock een heerlijcke *Kercken.* Kerck, aen de heylige Maeght Maria gewijt, en door een groot Collegie van Kanonicken vermaert, in de welcke eenige Biſſchoppen en Stichters van de Luyckſche Kerck heerlijck begraven ſijn. Men vind hier een deurluchtigh gebroederſchap van Kanonicken, dat altijdt met veel groote en heerlijcke mannen verciert heeft geweeſt, die niet min door d'oprechtigheydt van hun ſeden, dan door hun hooge geleertheydt vermaert, en groote lief-hebbers en onderſoeckers der oude dingen ſijn geweeſt. Men vind niet alleenlijck veel parochien in deſe ſtadt, maer *Klooſters.* oock verſcheyde klooſters voor mannen en vrouwen; en voor eerſt heeft de vergadering der Kruys-dragers naer de zuyt-ſijde, by de muren, een Klooſter op de bergh, bequaem van gelegenheydt, en heerlijck gebouwt. Deſe bergh wort om de helderheydt van de lucht, niet ſonder reden klaer oft luchtigh genoemt, ſoo om dat hy het eerſte en voornaemſte huys van de klaerſte en deurluchtighſte ordening draeght, als om dat hy een ſachte en geſonde lucht geniet. Deſe plaets, veel ellendige tijden, en ſwarigheden der oorlogen uytgeſtaen hebbende, ja ſoodanigh, dat ſy van de inwoonders leegh en woeſt gelaten wiert, is eyndelijck, in 't jaer onſer ſaligheydt cIↃ cc xxxiii, onder Eppanus, de 37 Biſſchop van Luyck, in haer vorige glans herſtelt, met nieuwe en heerlijcke gebouwen vernieuwt, en grootelijcks vergroot en vermeerdert. D'andere Klooſters van de ſtadt Huy ſijn, dat van de Minder-broeders, dat van de Nonnen van S. Aldegunde, die aen Godt gewijt ſijn, der witte maeghden, van S. Quirinus, en van S. Victor, buyten de muren, door Nortgerus, de ſeſtiende Biſſchop van Luyck, opgerecht, die een Godtvruchtigh opbouwer van veel heylige plaetſen is geweeſt. In 't landt, niet verre van de Stadt gelegen, worden oock veel klooſters gevonden, die met groote inkomſten beſchoncken ſijn. Gelijck onder anderen een klooſter van de nieuwe Kerck, 't welck van de Kanonicken van S. Auguſtinus ordening (die ſy Regulieren noemen) bewoont wort, en geſticht is van Obertus, de 27 Biſſchop van Luyck, met de tijtel van des Heeren graf; en onder Alexander de 29 Biſſchop van Luyck, van de ſoet-vloeyende Bernardus, Abt van Clareval, (die, in deſe tijt van Luyck weêrkeerende, hier heerlijck ontfangen en gehuys-veſt is) om ſijn uytmuntentheyd, het nieuwe Kloofter gebynaemt, welcke naem het noch heden behout. Daer is noch een ander kloofter van de ſelve ordening, Flonis genoemt, aen de kant van de Maes, en aen d'ingang van de Hasbaniſche bergen, in een luſtige plaets geſticht, maer echter kleynder dan het voorgenoemde. Daer ſijn noch drie andere Nonne-kloofters van d'ordening der Ciſtercienſen: 't een, het Vrouwen-dal genoemt, is ſeer rijck; het tweede voert de naem van Godts vrede; en het derde, van de ſelve ordening ſijnde, voert de naem van de Son, en is van alle ſijden met boſſchen omringt. Wijders, op de bergh, die hoogh is, en als over de ſtadt hangt, is 't Koninckljck Ka- *Kaſteel.* ſteel, daer de Vorſt van Luyck ſomtijdts ſijn Hof hout, 't welck de deurluchtige Erardus van der Marck, Cardinael, en Biſſchop van Luyck, van ouderdom geheel vervallende, van de grontveſt geheel weêr opgebouwt, en met torens en rondeelen verſterckt heeft: in voegen dat het onder de heerlijkſte wercken, die hy in groot getal nagelaten heeft, getelt wort. Sy noemen dit kaſteel *VVel-gemaeckt*, in de welcke een put van ongelooffelijcke hooghte en diepte is. Hier is oock een kaetsbaen, in de welcke d'edelen, en d'andere hovelingen ſich verluſtigen in met de bal te ſpelen, om de geeſt te verquicken, en door d'oeffening de naturelijke warmte te verwecken, en daer door de flaeuwe honger aen te prickelen. In dit kaſteel ſijn noch andere plaetſen, aengenaem en vermakelijck om t'aenſchouwen, door de deurluchtigſte Vorſt van Groesbeeck, die een onſterffelijck geheugenis waerdigh is, vergroot en vernieut. Wijders, in de ſtadt is noch een ander heerlijck werck; te weten, een Brugh, van vierkante *Brugge.* en gehouwe ſteen, met veel bogen, die op ſtercke pylaers ſteunen. Deſe brugh voeght aen malkander de beyde oevers van de Maes, en een deel van de kleyne ſtadt, die over de rivier is, aen de groote ſtadt. Op deſe brugh is een geſonde lucht, en men kan van daer rontom naer veel plaetſen van de ſtadt, en daer rontom ſien; in voegen dat de vreemdelingen, die uyt Vranckrijck, Nederlandt, oft uyt andere geweſten te Huy komen, begeerig ſijn om drie aenſchouwens-waerdige dingen te ſien; namelijck, de groote Kerck, daer een treffelijcke Godts-dienſt gedaen wort; het Kaſteel, in een ſeer luſtige plaets gelegen; en deſe wonderlijcke Brugh, van 't welck dit Franſch Spreeck-woort gekomen is: *Noſtre Dame, le Pont, & le Chaſteau, ſont à Huy trois beaux joyaux*; dat is:

De Kerck der Moeder Gods, de Brugh, en het Kaſteel,
Sijn yder op ſich ſelf te Huy een ſchoon juvveel.

A K E N.

GElijck Godts aenbiddelijcke voorſienigheyt d'ongevoelijcke en onbeſielde ſchepſelen ſoo wel, als de gevoelde en beſielde, naer ſijn believen met naturelijcke en oock verkrege volmaecktheden begiftight en meê-gedeelt heeft; ſoo is 't oock waer, dat hy, naer de bewegingen van ſijn Goddelijcke en onveranderlijcke wil, eenige van deſe ſchepſelen tot heerlijcker wercken en beſigheden, dan d'anderen, geſchickt hebbende, die begaeft en meê-gedeelt heeft met hoedanigheden, ſoo wel van ſulcke, die door konſt verkregen ſijn, als van ſoodanige, die door de wonderlijcke werckingen van de Natuur in dier voegen ingeboren ſijn, als ſy die ten dienſt van deſe verkrijgelijcke eygenſchappen beſt heeft geacht. Wy beſpeuren dit, onder alle andere dingen, in de plaetſen en landen, die van de Vorſten en Koningen verkoſen ſijn, ſoo tot verſtercking en beſcherming van hun Heerſchappy, alstot de bequaemheyt van hun ſetels, en vermaeck van een luſtige wooning. Wy ſien dit, onder al deſe landen, klarelijck en beſonderlijck aen deſe Stadt, die van Keyſer Karel de Groot verkoſen wiert, om die in Vranckrijck en Duytſlandt, in 't weſt en noorden, de plaets te doen houden, die Romen eertijdts in Italien over 't zuyd en ooſt en alle landen hielt.

Oorſprong. AKEN, oft *Aquisgranum*, miſſchien beter *Aquasgrani* genoemt, is, ſoo wy Munſterus gelooven, geſticht, en heeft ſijn naem verkregen van Granus, broeder van de Keyſer Nero. Maer ick bevind niet dat Nero een broeder heeft gehadt, die dus genoemt was. *Naem.* Paulus Emilius verhaelt dat ſeker Granus, een van deſe oude edelen, ſeker Hof, van hem in deſe plaets geſticht, daer eertijdts ontſprongen, en noch vloeyen deſe treffelijcke bronnen van warme wateren, met ſijn naem verheerlijckt en verciert heeft. Andere willen, dat dit de ſtadt is, die van Ptolemæus *Vetera* genoemt wort, *in qua legio trigeſima Vlpia*, &c. dat is: *in 't vvelck het dertighſte legioen Vlpia*, &c. Luytprandus ſeght *Grani palatium*, en Rheginus *Aquis palatium*. D'inwoonders, en met hen de Duytſchen en Neêrlanders, noemen deſe ſtadt gemeenelijck Aken, een naem die van d'Italianen in *Acquet*, en van de Franſchen, met verkorting van 't woort *Eaux*, *Aix* genoemt wort, met byvoeging van de bynaem *la Chapelle*, tot onderſcheyt van een andere ſtadt, oock *Aix* genoemt, daer de ſetel van de hooge Raed van 't Narboniſche landtſchap (gemeelijck *Parlament* genoemt) gehouden wort, en die de Latijnen *Aquas Sextias* noemen, uyt oorſaeck van de warme en geſonde wateren, en van Sextius haer ſtichter. Doch wy ſullen dit, hoedanigh het oock is, daer laten, en alleenlijck ſeggen, dat deſe onſe ſtadt Aquisgranum, oft Aken, ſeer bequamelijck tuſſchen de Hertoghdommen van Brabant, Limburgh, Gulick, en 't Biſchdom van Luyck gelegen is, vier groote mijlen van Maeſtricht en Duren, drie mijlen van Limburgh, en ſes van Luyck. Attila, koning der Hunnen, heeft haer verwoeſt, en tot de gront geſlecht, in een ſelve tijdt, in de welck Keulen, en ſoo veel andere Steden verwoeſt wierden. Munſterus verhaelt wel dat ſy verwoeſt en verdelght is, maer hy ſeght niet wanneer, en door wie. Andere, ſoo groot een outheydt verwerpende, verſekeren dat ſy van Karel de Groot geſticht is. Maer hoewel het niet waerſchijnelijck ſchijnt dat in ſulck een plaets van bequame gelegenheydt, en met ſoo veel bekende en krachtige wateren voorſien, te voren niet ten minſten eenige grontveſten van een ſtadt geleght ſijn geweeſt, ſoo bevind ick echter niet, dat de burgers ſelver aen haer een ander oorſprong toewijſen dan van deſe Keyſer, die, gelijck ſy ſeggen, vermaeck in de luſtigheyt van de plaets, en in d'aengenaemheydt des luchts ſcheppende, d'eerſte de ſtadt ſtichte, en met verſcheyde gewijde en ongewijde gebouwen, en voornamelijk met deſe heerlijcke kerck, aen de heylighſte Salighmaker, en de heylige Moeder-Maeght gewijdt, verciert heeft; in welcke kerck noch verſcheyde overblijffelen getoont worden, die van deſe ſelve Keyſer, ten deel door ſijn achtbaerheydt en gebiedt, en ten deel met ſware koſten, die hy daer toe deê, in deſe ſtadt gebracht ſijn. 't Was hem niet genoech dat hy haer geſticht hadt, maer hy vercierde en verheerlijckte haer noch op alderhande wijſen, die hy kon. Hy beval, onder andere dingen, gelijck Beatus Rhenanus, beneffens eenige andere Schrijvers getuyght, dat ſy voortaen aen deſe ſijde van d'Alpen de voornaemſte Stoel en Setel van 't heylige Roomſche Rijck, en van Vranckrijck ſou ſijn; en dat daer in de Koning van Romen van de hant des Aerts-Biſſchops van Keulen, onder welcks Biſchdom hy haer ſtelde, d'yſere kroon, gelijck ſy die noemen, ontfangen ſou; gelijck hy de ſilvere kroon te Milanen, en de goude kroon te Romen van de Paus ſelf wilde ont-

Gelegenheydt.

Karel de Groote.

Voorrechten.

AQVISGRANVM.

Gallis

AIX LA CHAPELLE.

Germanis et Belgis

AKEN.

fangen. Van welcke ſaeck, beneffens eenige andere bewijs-redenen, noch eenige Latijnſche verſſen overigh ſijn, die voor de galery van ſeker Raetsheerlijck huys ſtaen.

Woonplaets van de Keyſer.

Behalven ſoo vele en ſoo treffelijcke voorrechten, die deſe ſelve Keyſer aen deſe ſtadt toegeſtaen heeft, ſoo plagh hy oock gemeenelijck, als hy niet in oorlogen belemmert was, ſijn vertreck daer in te nemen, en daer een groot deel van ſijn leven te verſlijten, daer hy oock ſtorf, in 't jaer nae onſes Salighmakers geboorte Ɔ ccc xiv, en is begraven in de kerck van de heylige Moeder-Maeght, toen hy twee-en-ſeventigh jaren geleeft, ſeven-en veertigh jaren geheerſcht, en eyndelijck xiv jaren het Keyſer-rijck beſeten had. Op ſijn graf, dat van marmer was, wiert dit opſchrift, ſonder eenige andere pracht, geſneden: *Caroli Magni, Chriſtianiſſimi Romanorum Imperatoris, corpus hoc conditum eſt ſepulchro*; dat is: *'t Lighaem van Karel de Groot, de Chriſtelijckſte Keyſer der Romeynen, leght in dit graf begraven.* Een weynigh na 't overlijden van deſe groote Keyſer, wiert ſijn ſoon, Ludovicus Pius, hier ingewijd, en met de Keyſerlijcke kroon verciert. 't Welck oock van d'andere Keyſers waergenomen is, tot aen Karel de vijfde, die, toen hy in Spanjen was, tot Keyſer verkoſen wiert, in 't jaer cIↃ Ɔ xix, in de maent Julius; en hy wiert in het naeſt-komende jaer, in de maent van October, plechtelijck in deſe ſtadt gekroont, daer oock Ferdinandus, ſijn broeder, in 't jaer cIↃ Ɔ xxxi tot Koning van Romen gekroont wiert, die ſedert, in ſijns broeders ſtede, tot deſe waerdigheydt is verheven. Maer dewijl wy aen deſe plaets gekomen ſijn, en de gelegenheyd ſelve ons nodight, ſoo ſchijnt het niet dat wy van ons voorgenome ſpoor ſullen af-dwalen, ſoo wy (d'oorſprong der oude en eerſte Keyſers, van Julius geſproten, voorby-gaende, als by yder wel bekent ſijnde) kortelijck verhalen door welcke middel en oorſaeck het recht van de Roomſche Keyſer te kieſen eerſt aen de Duytſchen gekomen is.

Het verkieſen en kroonen der Keyſers.

Wy ſullen oock iets van de Keur-vorſten, en van hun ampten handelen, gelijck oock van d'ordening en gewoonten, die gemeenelijck in de verkieſing der Keyſers gebruyckt worden. Ick ſegh dan dat, om de bloohartigheydt, en om de rampen der Roomſche Keyſers, die toen te Conſtantinopolen woonden, en om de dapperheydt der Franſche Koningen, en om hun verdienſten aen de Kerck, Leo de derde, Paus van Romen, Karel de Groote, in 't jaer nae Chriſtus geboorte, Ɔ ccc, tot Keyſer verklaerde, doch met geen andere macht, dan gelijck hooft van 't Roomſche volck, en met gemeene toeſtemming daer af; om dat de Weſterſche landen, ſonder beſetting ſijnde, een beſondere Vorſt ſchenen van noode te hebben. Deſe macht bleef eenige tijdt by de nakomelingen van Keyſer Karel de Groot, die d'een nae d'ander van de Pauſen daer in beveſtight wierden. Maer toen deſe ſtam gebreck van mannelijcke afkomſt hadt, ſoo is 't gebeurt dat, in 't jaer cIↃ ıı, Paus Gregorius de vijfde, in 't landt van Saxen geboren, en van ſijn ballingſchap verloſt door Otho de derde, een Keyſer uyt het huys van Saxen, ſonder iemants tuſſchen-ſpreken, en met een beſonder bevel, om aen de Keyſer ſijn danckbaerheydt, en aen ſijn Vaderlandt ſijn liefde en trouw te betoonen, aen het Duytſche volck de macht van Keyſers te verkieſen en te hulden gaf, op de ſelve wijſe, die noch heden in gebruyck is. Doch hy, om eenigh voorrecht voor de Pauſen te bewaren, geboodt evenwel de Keyſers, die verkoſen wierden, dat ſy de tijtel en 't opſchrift van Keyſer oft Auguſtus niet ſouden voeren, voor dat ſy de Keyſerlijcke kroon van de Paus ontfangen hadden. Hier uyt ſpruyt de gewoonte van naer Romen te trecken, en daer de kroon van de Paus t'ontfangen, en, eer ſy dit gedaen hebben, geen andere tijtel, dan van Roomſche Koning, oft van Cæſar, aen te nemen. Het getal der Keur-vorſten is ſes, namelijck drie kerckelijcke, en drie wereltlijcke. De kerckelijcken ſijn d'Aerts-biſſchoppen van Ments, Trier en Keulen: de wereltlijcke, de Hertogh van Saxen, de Marck-graef van Brandenburgh, en de Palts-graef aen de Rhijn. Indien deſe oneenigh ſijn, en gelijcke ſtemmen uytmaken, ſoo beſlecht de Koning van Bohemen dit verſchil, met byvoeging van ſijn ſtem. De kerckelijcke Keur-Vorſten hebben de waerdigheydt der Canceliers van 't heylige Rijck, te weten, de Keur-Vorſt van Ments deur Duytſlandt, die van Trier deur Vranckrijck, en die van Keulen deur Italien. De Koning van Bohemen is Schencker van de Keyſer; de Hertogh van Saxen draeght het ſweert, en wort Aerts-Maerſchalck genoemt; de Marck-graef van Brandenburgh is des Keyſers Kamerling, en de Palts-Graef is ſijn Hof-meeſter. Als de Keyſer ſich opentlijck ten toon ſtelt, en in ſijn Keyſerlijcke waerdigheydt geſeten is, ſoo ſit tegen hem over d'Aerts-biſſchop van Trier, aen ſijn rechte hant die van Ments, en aen de ſlincke ſijde d'Aerts-biſſchop van Keulen. Aen de rechte ſijde, by de Keur-Vorſt van Ments, ſit de Koning van Bohemen, en beneden deſe de Palts-Graef. De Hertogh van Saxen ſit ter ſlincke hant aen de Keur-Vorſt van Keulen, en heeft de Brandenburger aen ſijn ſijde. Indien men openbare gebeden, en plechtelijcke ommegangen doen ſal, ſoo gaet d'Aerts-Biſſchop van Trier voor de Keyſer, die de Keur-Vorſten van Ments en Keulen aen ſijn

twee

twee ſijden heeft. Van achter volght de Koning van Bohemen, en nae hem d'andere Keur-Vorſten, elck in ſijn ordening. Deſe wetten ſijn in 't jaer cIↃ ccc LVI vernieut en beveſtight door Karel de vierde, die nieuwe wetten daer by voeghde, en met ſijn geſchrift, die ſy *de goude Bulle* noemen, bekrachtighde. D'ordening, die van de Keur-Vorſten, in de verkieſing van een Keyſer gehouden wort, is gemeenelijck duſdanig. Het ampt van d'Aerts-Biſſchop van Ments is, volgens de wet van Keyſer Karel de vierde, ſoo haeſt als hy ſekere tijding van 't overlijden des Keyſers gekregen heeft, den andere Keur-Vorſten aen te ſeggen, dat ſy op ſekere dagh, dat is gemeenelijck binnen drie maenden, te Franckfort, een treffelijcke Stadt van Duytslandt, oft ſelf ſullen verſchijnen, oft hun afgevaerdighden met volle macht derwaerts ſenden. Doch indien door d'onachtſaemheyt van de gemelde Aerts-Biſſchop, deſe aenſegging verſuymt wiert, ſoo moeten echter de Keur-Vorſten binnen deſe geſtelde tijdt verſchijnen: en de gene, die dit verſuymt, is van ſijn ſtem-recht in deſe verkieſing verſteken. Sy, binnen Franckfort komende, mogen niet meer dan twee hondert paerden, en daer onder niet meer dan vijftigh gewapende mannen, meêbrengen. D'Overigheden van de ſtadt moeten den Keur-Vorſten getrou ſijn, en geen vreemden, behalven de huys-genoten en vrienden der Keur-Vorſten, in de ſtadt laten komen, ſoo lang de verkieſing duert. De Keur-Vorſten komen gemeenelijck te ſamen in de Kerck van de heylige Bartholomeus, daer eerſt de Goddelijcke ſaeck afgedaen, en de gunſt en genade van de heylige Geeſt aengeroepen wort. Daer nae ſweeren ſy alle, in 't welck de Biſſchop van Ments hen voor-gaet, dat ſy in deſe handeling niets uyt gunſt, om vergelding, verdrach oft beloften ſullen doen; maer dat ſy oprechtelijck in alle dingen op de betamelijckheydt, en op het gemeene nut ſullen ſien.

Het kieſen van de Keyſer.

Als dit volbracht is, gaen ſy tot de ſaeck ſelve voort; en ſy gaen niet uyt de plaets, voor dat ſy een nieuwe Keyſer verkoſen hebben. Maer indien ſy met deſe verkieſing tot over dertigh dagen marren, ſoo wort hen niet toegedient dan broot en water. De Vorſt, door 't meerder getal van ſtemmen verkoſen, is en wort voor Keyſer gehouden, niet anders, dan oft hy met gemeene ſtemmen verkoſen was. Doch indien 't gebeurde dat de drie ſtemmen een, en d'andere drie een ander ſtemden, ſoo ſcheyt de Koning van Bohemen in ſulck een geval, gelijck wy geſeght hebben, dit verſchil, door de byvoeging van ſijn ſtem. De gene, die dus tot Keyſer verkoſen is, moet voor alle dingen met eedt de voor-rechten en handtveſten der Keur-Vorſten be-eedigen. Hy beveſtight dat Franckfort de ſtoel van de verkieſing, en Aken die van de hulding is, en belooft dat hy met de eerſte gelegentheydt derwaerts ſal trecken, om de kroon t'ontfangen. Wy ſullen oock in 't voorby-gaen aenmercken, dat de ſonen der Keur-vorſten, van hun teere jaren af de Latijnſche, Italiaenſche en Sclavoniſche talen moeten leeren. Maer laet ons nu tot de hulding komen. De Keyſer, begeerigh om tot ſoo groot een waerdigheyd te komen, ſtelt aen de Keur-Vorſten een geſette dagh, op de welcke ſy alle t'Aken te ſamen komen. De Keur-Vorſten, al te voren in de ſtadt gekomen, treden de Keyſer, op de geſtelde dagh derwaerts komende, buyten de poort te gemoet, en, naby hem gekomen, treden van hun paerden, en ontfangen hem met een ſtatelijck en out gebruyck, om hem t'eeren; en de Keur-Vorſt van Ments doet de reden, in hun aller naem. De Keyſer antwoort hier op gunſtelijck door ſijn Redenaer. Sy trecken dus geſamentlijck met groote pracht naer de ſtad, en, ſich in de Hooft-kerck van de heylige Maecht begevende, ſtorten daer in hun gebeden; en trecken van daer naer 't Hof. Sy keeren in de volgende dagh weêr naer de Kerck, in welcks midden een groote kopere kroon, met gout vergult, hangt. De Keyſer buyght ſich daer onder neder op d'aerde, en blijft dus geknielt leggen, tot dat van de Keur-Vorſt van Keulen ſekere gebeden verhaelt worden. Als die gedaen ſijn, wort hy, dus ootmoedelijck neêr-gebogen, van de Keur-Vorſten van Ments en Trier opgerecht, en naer de hooge Autaer geleyt. Hy valt hier-weêr neder ter aerde, en wort, nae de volbrenging van eenige ceremonien en plechtelijckheden, eyndelijck naer de troon gebracht. Als hy daer ſit, begint d'Aerts-Biſſchop van Keulen de Miſſe; en, ſich naer de Keyſer keerende, vraeght hem, oft hy het Catholijck Geloof beſchermen ſal? oft hy de Kerck ſal voorſtaen? oft hy de Gerechtigheyt ſal bedienen? oft hy het Keyſer-rijk weêr ſal op-rechten? en oft hy aen de Roomſche Paus behorelijcke eer ſal bewijſen? De Keyſer, dit belooft hebbende, wort weêr naer d'Autaer geleyt, om 't gene, dat hy belooft heeft, met eedt te beveſtigen. Als hy dit gedaen heeft, keert hy weder naer ſijn troon. Nae dat 'er noch verſcheyde andere ceremonien oft kerck-ſeden volbracht ſijn, wort hy van de Biſſchop van Keulen met gewijde olie op ſijn borſt, op ſijn hooft, aen ſijn armen, en in de handen geſalft. De Keur-Vorſten van Ments en Trier geleyden hem, dus geſalft ſijnde, naer 't Sacrarium oft Heylighdom, en, daer de verçiering van Diaken aengenomen hebbende, keert weêr naer ſijn Stoel. Na verſcheyde andere ceremonien en plechtelijckheden reyckt de Keur-Vorſt van Keulen hem, in ſijn ſtoel ſittende, een bloot ſwaert toe, en beveelt de Chriſtelijcke Gemeente aen hem, en, nae dat het ſwaert weêr in de ſcheê geſteken is, ſteeckt hem een ring

Het kroonen en ſalven van de Keyſer.

aen de vinger. Hy werpt hem daer nae de Keyſerlijcke krijghs-mantel op de ſchouders, en geeft hem de Scepter en Globe, daer meê ſy de heele aertbodem uytbeelden, in de hant. In deſe ſelve tijdt ſetten alle drie d'Aerts-Biſſchoppen de kroon op ſijn hooft, en geleyden hem weêr naer d'Autaer, en, daer de heylige hoſtie genomen hebbende, ſweert weder, dat hy 't gene, 't welk aen een goet Vorſt betamelijck is, doen ſal. Als dit gedaen is, wort hy, meer verheven ſijnde, in een andere marmere troon geſtelt, daer hy eyndelijck eenige Ridders maeckt. D'Aerts-Biſſchop van Ments bidt dan Godt voor ſijn behoudenis en welſtant, en beveelt ſich ſelf, en ſijn mede-genooten aen hem. Sy keeren daer na weêr geſamentlijck naer 't Hof, daer in een en de ſelve kamer, maer aen verſcheyde tafels, de Keyſer en Keur-Vorſten blijdelijck hun maeltijt houden. De Keyſer nodight in de volgende dagh de Keur-Vorſten ten avontmael. Op de derde dagh gaen ſy weêr naer de Kerck. Als de Miſſe gedaen is, vertoont de Prieſter, d'Overſte van deſe ſaek, aen hen eenige gewijde reliquien oft overblijffelen, en onder anderen de ſelve windſels, in de welcke eertijdts, gelijck men ſeght, de Verloſſer en Herſteller van 't menſchelijk geſlacht gewonden heeft geweeſt. Na dat deſe Godts-dienſt volbracht is, betuygt de Biſſchop van Ments in 't openbaer, dat de verkieſing, en al d'andere handelingen door de Roomſche Paus beveſtight worden; en ſeght aen de verkoſen Keyſer, dat hy voortaen de by-naming van Cæſar oft Keyſer en Koning van Romen gebruycken ſal. Byna op gelijcke wijſe en middel, doch met weynigh verandering, worden gemeenelijck te Rheyms, d'edelſte ſtadt van 't Belgiſch Vranckrijck, in 't by-weſen der Pairen oft Genoten van 't Koninckrijck, de Koningen van Vranckrijck geſalft, maer met veel grooter pracht en prael.

Maer ick keer tot Aken, t welck, gelijck ick beken, een goede ſtadt is, die een gematighde en geſonde lucht geniet, en van een vruchtbaer landt omringt is; maer ick ontken volſtandelijck, dat ſy in gebouwen en rijckheydt van volck met het groot gerucht, dat daer van loopt, over een komt.

Sy heeft van binnen en buyten eenige heerlijcke baden, oft warme wateren, die met een naturelijcke warmte uyt het ingewant van d'aerde op-wellen, en voor verſcheyde ſieckten, maer voornamelijck voor de verlamming, en tot de verdrijving van 't water tuſſchen vleeſch en vel dienſtigh ſijn, en in tegendeel ſchadelijck voor d'uytdrogenden, en voor alderhande koortſen en hittige ſieckten. Sy verwecken niet alleenlijck in de gene, die ſich daer meê waſſchen, de honger, en helpen wonderlijck tot de tering, maer hebben in ſich oock een beſondere ſoetigheyt: waer op eertijdts eenige Latijnſche veerſen gemaeckt ſijn, die wy dus vertaelt hebben: *Baden.*

Hoe kan uyt koude aerd' dit vvarme vvater ſpruyten?
Dat deê den kleynen godt met ſijnen heeten ſchicht;
En ſey, ô ſoete bron! loopt eeuvvigh; nooit moet ſtuyten
U vloet, noch kracht noch deught: ghy hebt my ſoo verplicht,
Dat ick aen u vereer den brant van mijne pijlen;
VVant hier af ſijt ghy vvarm. Geen reyſiger drink hier
U vvater, ſchoon hy quam van over duyſent mijlen,
Of voel ſijn borſt geraeckt van't lieffelijckſte vier.

Aken is een vrye Keyſerlijcke ſtadt, en een van de gene, die alleenlijck een middelmatige ſchatting aen de Keyſer betalen, en voorts al 't ander vry en ſonder ſchatting doen, en naer hun eyge wetten leven. Wijders, ſy is onder de beſcherming des Hertoghs van Kleef, haer naeſte gebuur, en eeuwige bontgenoot. *Keyſerlijke ſtad.*

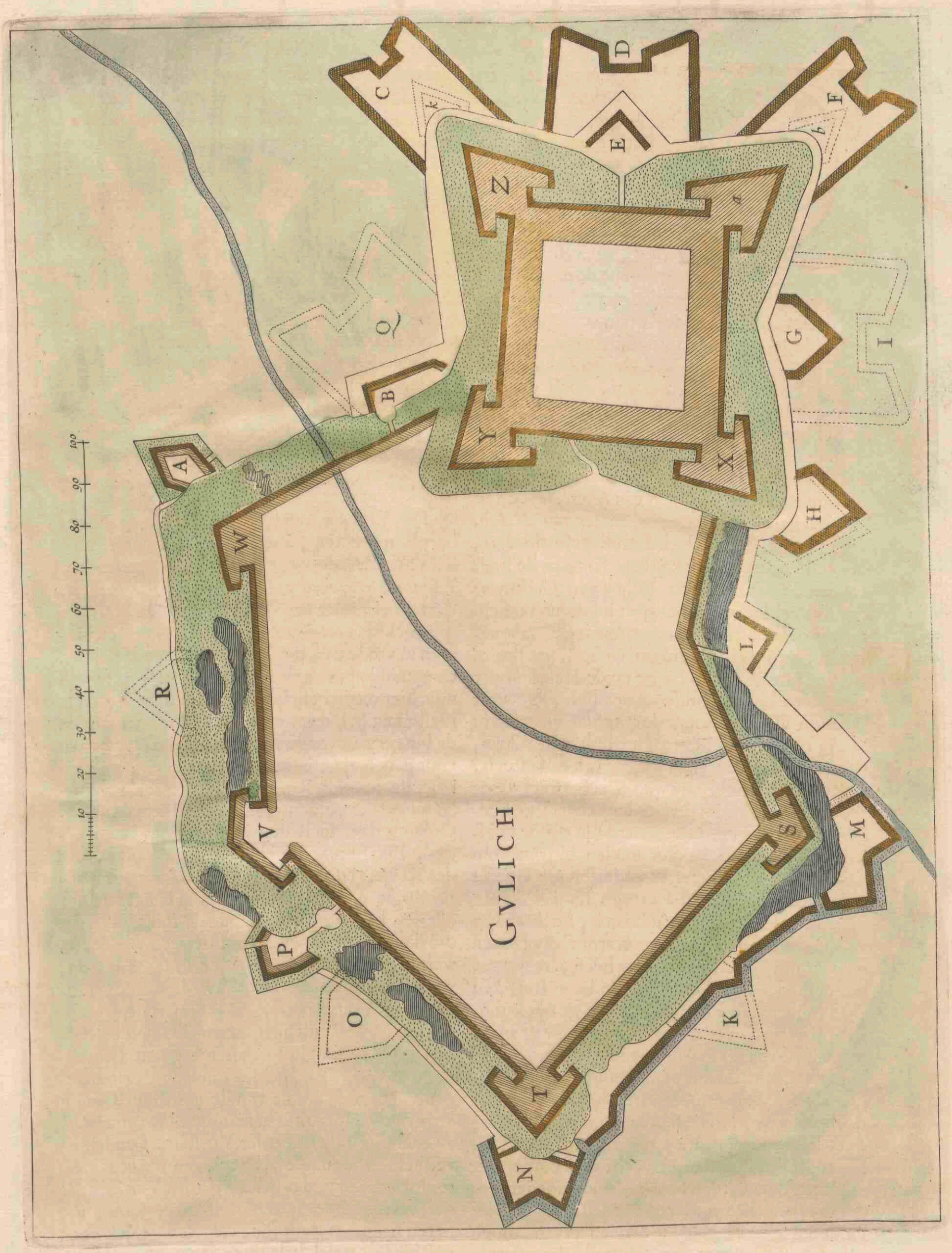

AENWYSINGE VAN DE LETTEREN
in de bovenſtaende grondt-tekening der Stadt.

S T V W Bolwercken van de Stadt Gulick, ſoo die gefortificeert is.
X Y Z. *a* Bolwercken van 't kaſteel. C D F Hoornwercken.
A B E G H L P Ravelijns. M N Tenailles.

De Hoornwercken en Ravelijns met ſtippelen getekent, wijſen aen hoe men de Stadt anderſins ſoude konnen fortificeren; weghnemende ſommige andere van de boven aengeweſene wercken.

GULICK.

Naem. GULICK is een oude, en de voornaemſte Stadt in 't Hertoghdom, dat de ſelve naem heeft, van de Franſchen *Iuliers*, en van de Duytſchen *Gulich* genoemt: oft ſy van Iulius Cæſars quartiering, oft van Iulia Agrippina de naem heeft, laten wy yder ſijn gevoelen vry: 't is altijt ſeker, datſe oud is en vande Romeynen afkomſtig. Indien de Roomſche Antiquiteyten oft outheden, die, als Hartogh Wilhelm hier een kaſteel bouwde, uytgegraven wierden, noch overigh en te vinden waren, ſy ſouden voorſeker den liefhebbers groot licht in de outheyt geven. Antoninus gedenckt daer van in ſijn Reysboeck.

Gelegenheyt. Sy leght in een goet en geſont landt, aen de riviere de Roer, vier mijlen van Aken, ſeven van Maeſtricht, twee van Duren, en ſes van Ceulen. Is nu ter tijdt heerlijck en ſterck gefortificeert, en heeft een treffelijck kaſteel. Buyten de ſtadt hebben de Vorſten van Gulick een Cathuyſer klooſter gebouwt, en met goet inkomen verſien.

Waerdigheyt. Sy is de hooftſtadt en voornaemſte, als geſeyt is, van 't Hertoghdom Gulick, en ſtont, met het Hertoghdom Berge en de Heerlijkheyt van Ravensburgh, onder eenen heer, genoemt

Oude Heeren, Hertogh Willem, wiens dochter en erfgenaem Maria troude met Ioan, Hertogh van Cleve, Grave van der Marck, en Heer van Raveſteyn, ſoon van Hertogh Ioan van Cleef, waer door alle de genoemde landen onder eenen Vorſt gekomen ſijn; op voorwaerden, datſe altijdt onafſcheydelijck by elckander ſouden blijven, om hare vyanden te beter te wederſtaen. Uyt dit

hare huwelijcken en kinderen. huwelijck is geſproten Hertogh Ioan Willem, die, met Maria van Ooſtenrijck, dochter van Ferdinand naemaels Keyſer, getrout, twee ſonen en vier dochteren gewonnen heeft, te weten, Karel Frederick, die ſonder kinderen ſturf, en Ioan Willem, die in 't jaer MDCIX oock ſonder lijfs-erven overleden is, waer door de manlijcke linie van dit geſlacht ten eynde was, en de kinderen, van de dochters geboren, deſe landen als erfgoet verſochten: want van de vier dochters was Maria Helionora d'outſte, die, door haer vaders ordre, met Albert Frederick, Hertogh van Pruyſſen, in d'echt verſaemde, met voorwaerde, dat ſoo haer vader en moeder ſonder mannelijcke lijfs-erven overleden, ſy en haer kinderen alle de geſeyde landen erven, doch d'ander ſuſters met een ſomme gelts affetten ſouden, ſonder de landen te ſcheyden: van dit Echtgenootſchap ſijn geen ſonen, maer vier dochters gekomen, waer van d'outſte, Anna genoemt, met Ioan Sigiſmond, Keurvorſt van Brandenburgh, getrout is; en hier uyt ſpruyt de pretenſie en 't recht der Vorſten van Brandenburgh op deſe landen. De tweede dochter van d'oude Hertogh Ioan Willem, ſuſter van de laetſt overleden Hertogh en gemelde Maria Helionora, was Anna Magdalena, die aen Philips Lodewijck, Paltsgraef van Nieuburgh, getrout is, en Wolfgang Wilhelm voortgebracht heeft, die van ſijn moeders wegen deſe ſtadt en de gemelde landen voor hem eyſcht, om dat haer outſte ſuſter Maria Helionora voor haren broeder Hertogh Ioan Willem overleden was. De derde dochter Magdalena was aen den Hertogh Ioan van Zweybruggen ten huwelijck beſteet, die oock ſonen had: en de vierde en laetſte Sybilla had ſich in d'Echt begeven met Karel van Ooſtenrijck, Marquis van Burgou. De gemelde Vorſten, benevens den Keurvorſt en Hertogh van Saxen, den Hertogh van Nevers, de ſoon van den Hertogh van Bouillon als Grave vander Marck, meenden recht en eygendom aen deſe landen te hebben, waer door haer vele ſwarigheden ſijn overkomen, te lang om hier te verhalen: doch wy ſullen die van deſe ſtadt alleen, dewijl wy die hier vertoonen, kortelijck aenroeren.

Verdragh tuſſchen de Vorſten. De Vorſten van Brandenburgh en Nieuburgh maeckten, onlangs na Hertogh Willems doodt, door tuſſchenſpreken van andere Princen, een verdragh, waer by ſy beloofden, dat ſich een yder, ten beſte der landen, van alle daetlijckheyt en gewelt onthouden ſou, en t'ſamen in vrede ſijn, tot dat hunne ſaken afgedaen, en gemiddelt oft geweſen waren. Doch terwijl men hier mede beſich was, heeft den Droſſaert Neſtelraet ſich meeſter van deſe ſtadt gemaeckt, de burgery ontwapent, en verklaert dat hy die voor den Keyſer begeerde te houden, en vermaende hen als Rijcks-verwanten tot gehoorſaemheyt, volgens de Keyſerlijcke bevelen. Onlangs daer na is den Aertshertogh Leopoldus, Biſſchop van Straesburgh en Paſſau, uyt des Keyſers laſt in deſe ſtadt gekomen, om aldaer ſijne ordre uyt te voeren. Hy liet terſtont allerley krijghsgereetſchap in de ſtadt brengen, om die, ſoo 't ſcheen, voor den Keyſer te bewaren. De Vorſten waren hier door misnoeght, verſochten hulp aen Hendrick de vierde, Koning van Vranckrijck, en de Staten der vereenighde Nederlanden, die hen de ſelve beloofden. Ondertuſſchen verſterckte ſich Leopoldus met veel volck, gelijck oock de Vorſten deden. Maer de doodt van de gemelde Koning onverwacht hier tuſſchen komende, verachterde eenighſins de ſaken der Vorſten. Eyndelijck verſochten ſy, nae 't vertreck van d'Aerts-Hertogh Leopoldus, dat Prins Maurits, Velt-overſte der vereenighde Staten, ſelf in perſoon, uyt haren naem, de ſtadt ſou belegeren, gelijck oock geſchiede; welck belegh en innemen wy, byna op 't eynde van het Tooneel der vereenighde Nederlantſche ſteden, vertoonen en beſchrijven. Daer na is 'er eenigh nieu geſchil tuſſchen de Vorſten gereſen, waer door de Gouverneur Pythaen de Hertogh van Nieuburgh niet in 't kaſteel deſer ſtadt wilde ontfangen. Eyndelijck heeft Graef Henrick van den Bergh, in 't jaer MDCXXI, deſe ſtadt, door laſt van d'Aerts-Hertogen, naer een lang belegh, ingenomen en behouden.

Neſtelraet neemt Gulick in.

De Vorſten verſoecken hulp.

Graef Hendrick wint deſe ſtadt.

LINGA OBSESSA et EXPVGNATA

Per AMBROSIVM SPINOLAM VENAFRI Marchionem,
Capitaneum generalem Archiducum Auſtriæ,
ALBERTI et ISABELLÆ,
Brabantiæ Ducum etc. Anſ. 1605

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

100 Virgæ

Amaſus Fluvius
Vulgo
De Eemſe.

Approches des Bourguignons

Approches des Eſpagnols

La Ville de
LINGEN.

Chaſteau

Approches des Italiens

Approches

des

Allemands

DE BELEGERING VAN LINGEN,

onder 't beleyt van den

MARQVIS SPINOLA,

In 't jaer M D C V.

LINGEN wierdt van den Marquis Spinola, in 't jaer cIↃ IↃ c v, na dat hy Oldenzeel in twee dagen had ingenomen, belegert; want dese plaets gaf hem eenigh nadencken en ongerustheyt; oock was hare gelegenheydt hem wel bekent: dies hy besloot sijn geluck te vervolgen, en dese stadt in der haest met gewelt aen te tasten. Daer lagen in de stadt oft kasteel omtrent vijf hondert mannen, over de welcke commandeerde Capiteyn Marten Kobbe, Aelbrecht van Ytterſum Drossaert der stadt, en vijf Capiteynen; als Ian de Witte, Ian Ruysch, Ian van Dyck, Ernst Mellinga, Nicolaes Audart, en den Luytenant Willem van Intema, alle kloecke Capiteynen en Officieren geacht. Spinola sond op den achtsten Augusti hondert vijftigh ruyters om het vee voor de stadt wegh te halen; en den negenden noch omtrent twee duysent paerden, om die te berennen en te besetten. Den tienden is den Marquis, met sijn gantsche leger van Oldenzeel gevolght, en den selven avond aen vier plaetsen begonnen te approcheeren; waer tegens die van binnen, met hunne kleyne besetting oft guarnisoen, genoech te doen hadden, hare wallen en borstweeringen bequaem te maken, om haer geschut te planten; en oock om met roers en musquetten de approchen te beletten. Die van buyten hebben den twaelfden vier bateryen gestelt, om bresse te schieten, en noch eenige stucken hier en daer geplant, om de defentien te beletten, dagelijcks schietende, tot datse de punten van twee bolwercken afschoten: en sijn ten lesten met hare approchen soo verre gekomen, daer toe de ondiepte der graften hun oock diende, datse op een morgen vroeg, omtrent tusschen twee en drie uren, in 't afgeschoten bolwerck besich waren.

Officiers in de stadt,

die berent wort,

en beschoten.

Als de saken nu in desen staet stonden, is de Predicant Ioannes Speenhoven, met de gantsche Kercken-raedt, by den Commandeur Kobben op de wal gekomen, hem met schreyende oogen biddende, soo vele onnosel bloet te willen verschoonen: en alsoo de Commandeur daer op antwoorde, dat hy gerefolveert was sijn eer te betrachten, heeft Speenhovius wel expresselijck geprotesteert, dat al het onnosel bloet, dat door sijn stijfsinnigheyt vergoten sou worden, op hem en op sijne kinderen soude komen, en is daer op van den wal getreden. Die van binnen, aenmerckende eyndelijck haer kleyn getal van volck, en d'onrust der borgerye, drie hondert welgewapende mannen sterck, waer van eenige opentlijck het guarnisoen dreyghden, en seyden: wilt ghy niet accorderen, soo willen wy ons meester van een bolwerck maken, en selfs accoort versoeken; want ghy weet dat 'er maer een Constabel in de stadt is, en die heeft noch maer een handt; oock weynigh voorraet van loot, want men schiet reets met tinnen kogelen: men verneemt noch geen ontset, en wy hebben geen kennis of Prins Maurits uyt Vlaenderen is oft niet. Dus tegen elckanderen sijnde, en van geen ontset hoorende, hebben gerefolveert om de stadt over te geven, doende tot dien eynde de trommel slaen; en sijn met den Marquis geaccordeert, op de selve conditie, als die van Oldenzeel. Sy trocken op den 18 Augusti cIↃ IↃ c v uyt de stad.

Oneenigheyt.

Overgeving.

Den Commandeur Marten Kobbe, met den Drost Aelbrecht van Ytterſum, en de andere Capiteynen, uyt Lingen gekomen sijnde, wierden alle gevangen gestelt, om het haestig overgeven van de stad te verantwoorden.

Den Marquis, de stadt in handen hebbende, heeft de contrescharpen en eenige halve manen laten op-maken, om in tijdt van noot daer twee oft drie duysent mannen in guarnisoen te konnen leggen: liet voorts de Kercken repareren, en alles herstellen nae de gewoonten der Roomsche Gods-dienst. Dus is dese stadt aen den Koning van Spanjen gekomen, tot datse voor eenige jaren, nevens meer andere plaetsen, wiert gedemanteleert, oft hare wallen en sterckten afgebroken, en neutrael oft geenerley gemaeckt.

Door Spinola versterckt.

Neutrael gemaeckt.

WAERSCHOVWING
AEN DEN LESER.

TErwijl de twee machtighſte Koningen van Europa noch in hevigen oorlogh ſijn, is het onſeker, welcke Steden d'eene oft de ander verkrijgen oft behouden ſal. Hier over heb ick getwijfelt, oft ick behoorde het Koninglijck Nederlant in byſondere Stucken, gelijck het jegenwoordigh door de wapenen van een verſcheurt is, te verdeelen. Verſcheyde redenen hebben my wel daer toe bewogen; maer de ſelve, die my eerſt in twijfel brachten, ſijn oorſaeck geweeſt, dat ick het naegelaten heb. Want wat is 'er ongeſtadiger dan Mars oft 't oorloghs-lot, dat in weynigh tijts, en door geringe toevallen, nae ſijn gewoonte, d'eene geeft, dat hy d'andere neemt? Hoe ſchielijck veranderen ſomtijts geheele Rijcken; en hoe haeſt krijgen de rechten, die men met bloet beſchrijft, een andere gedaente? In voegen, dat ick vertoef, tot dat d'aengename Sonne der Vrede, die met ſijn helder-blinckende ſtralen de nevelen en duyſterniſſen der droeve ongelucken des bloedigen oorloghs verdrijft, doorgebroken is; de ruyſchende ſtormwinden van 't geklanck der wapenen bedaert ſijn; en dat ſy, door een vaſtgeſteld verdragh, beſloten hebben, wat yder der twee Heerſchappyen toebehooren ſal. Ick heb dan raetſamer geacht de vrede te verwachten, dan my in het midden der ongeſtadige oorlogen te begeven, en 't lot der overwinning te volgen: oft, (op dat ick duydelijcker ſpreke) ick heb het Koninglijck Nederlant in twee deelen, als het Spaenſche en Franſche, voor dat ſy ſcheyden, niet willen onderſcheyden; het ſoude onnodig, ja belachelijck ſijn, indien men ſulcks dede, en naderhandt een yder, 't zy by accoord, 't zy by toeval, tot ſijn vorige beſit quame. Hebbe derhalven alleen de gelegentheden der plaetſen, ſonder my aen 't oorlogs-recht te binden, gevolght. Achtende evenwel noodigh, dat al 't gene de Koning van Vranckrijck, door het geluckig gevolg ſijner wapenen, in 't voorſeyde Koninglijck Nederlant verkregen heeft, kortelijck hier onder aen te wijſen; tot 't welcke men lichtelijck iets byvoegen oft daer van afnemen kan, nae dat het heerſchend' Geval, nu d'een dan d'ander gunſtigh, ſal gebieden. Eenige Steden ſijn, door 't veranderen van meeſter, oock van gedaente verandert; maer ick heb de nieuwe aftekeningen der ſelve noch niet konnen bekomen. Doch als dat geſchiet, ſal ick die, en al 't gene dat ick van de beyde Nederlanden meer verkrijge, geheel verbeteren; en, tot volmaking van dit werck, u in een ſtuck byſonder mede deylen: en alſoo altijt trachten, gunſtige Leſer, indien ick u niet volkomen en in alle deelen vernoegen kan, dat ten minſten mijne neerſtigheyt en yver, om het beſte en cierlijckſte aen de weerelt te vertoonen, u aengenaem ſy.

Theonville.
Damvillers.
't Belegh van Theonville.
—— Damvillers.
Yperen.
Veurne.
Winocx-bergen.
't Klooſter van Winocx-bergen.
Broeckburgh.
Duynkercken.
't Belegh van Duynkercken.
Mardijck.
Grevelingen.
't Belegh van Grevelingen.
Merreghem.
Atrecht.
't Belegh van Atrecht.
Heſdin.
't Belegh van Heſdin.
Bethune.
Baſſée.

REGISTER
DER
STEDEN EN FORTEN
VAN
't KONINGLYCK NEDERLANDT,
in dit Deel begrepen.

STEDEN VAN BRABANT.

EUven. pl.
Bruſſel. pl.
't Hof van Brabant. pl.
Antwerpen. pl.
Het Stadthuys van Antwerpen.
't Ooſters-Huys.
De Gront van 't Antwerps kaſteel.
't Kaſteel van Antwerpen. pl.
Thienen. pl.
Lier. pl.
't Belegh van Breda door Amb. Spinola.

LIMBVRGH.

Limburgh. pl.

LVTSENBVRGH.

Lvtſenburgh. pl.
—— —— pr.
Het Paleys van Mansfelt by Lutſenburgh.
Roomſche Suyl oft Gedenckteeken in 't dorp Egle aen de Moeſel.
Theonville. } pl.
Damvillers. }
't Belegh van Theonville. pl.
—— Damvillers. pl.

VLAENDEREN.

GEnt. pl.
Brugge. pl.
Yperen. pl. en pr.
Ooſtende, en haer belegering. pl.
Cortrijck. pl.
't Kaſteel van Cortrijck. pl.
Wacken. pl.
Meenen. pl.
Caſſel. pl.
Veurne. pl. en pr.
Aelſt. pl.
Geerts-berge. pr.
Belle. pl. en pr.
Wynox-bergen. pl.
't Klooſter te Wynox-bergen. pl.
Audenaerde. pl. en pr.
Dendermonde. pl. en pr.
Brouckburgh. pl. en pr.
Duynkercken. pl.
—— —— pr.
't Belegh van Duynkercken. pl.
Het Fort Mardijck. pl.
Nieuport. pl. en pr.
Dixmude. pl. en pr.
Grevelingen. pl. en pr.
't Belegh van Grevelingen. pl.
Damme. pl.
Plaſſchendale. pl.
Evergem. } pl.
Lovendegem. }
Vinderhoute. }
Swynaerde. }
Blanckenbergh. pl. } pl.
Thorout. pr. }
Lichtervelde. pl. }
Ghiſtelle. pl. }
Boeſingen. pr. }
Rouſſelare. pl. }
Harlebeke. pl. }
Wareghem. pr. }
Thielt. pl. }
Muelebeke. pr. }
Deynſe. pl. }
Ruyslede. pl. }
Iſegem. pl. }
Heule. pr. }
Dadizele. pr. }
Weſtoultre. pl. }
Haſebrouck. pl. }
Merreghem. pr. }
Stegers. pl. en pr. }
Waetene. pr. }
—— — pl.
Elverdinge. pr. }
Roesbrugge. pl. }
Loo. pr. }
Sotteghem. pl. }

Gavere.

Gavere. pr.
Ninove. pl. en pr.
Erdershem. pr.
Ronſe. pr.
S. Nicolaes. pl.
Lokeren. pl.
Rupelmonde. pr.
Temſche. pr.
Nieukercke. pl.
Hontſchote. pr.
Vichte. pl.
't Kaſteel van Pamele. pl.
Warneſton. pl.
Nieuwenhove. pr.
Poperinge. pr.
Werwijck. pl.
Lidekercke. pr.
Mullem. pl.
Steenvoorde. pl.
Ryſſel. pl.
Douay. pl.
Doornick. pl.
Armentiers. pl. en pr.
Orchies.
Comines.
Lannoy.
Baſſee.
} pr.

ARTOYS.

ATrecht. pl.
't Belegh van Atrecht. pl.
S. Omer. pl.
Heſdin. pl.
't Belegh van Heſdin. pl.
Bethune. pr.
Arien. pl.
Terouenne. pl.
't Belegh van Arien. pl.

HENEGOVWEN.

BErgen in Henegouwen. pl.
Valenchien. pl.
Landrecy.
Avennes.
Chimay.
Marieburgh.
} pl.
Philippe-ville. pl.
Beaumont. pl.
Leſſina, de ſtadt. pr.
't Kaſteel en Flobeecke. pr.

NAMEN.

NAmen. pl.
Dinant. pr.
Walcourt. pl.
Charlemont. pl.

MECHELEN.

MEchelen. pl.

Nademael niet dan 't Roermondſche Quartier in Gelderlant onder de Koning ſtaet, laet ick de Steden van 't ſelve hier ſonder tytel volgen.

ROermont. pl.
Venlo. pl.
Wachtendonck. pl.
Gelder. pl.
Stralen. pl.
Erckelens. pl.
S. Stevens-waert. pl.

TOEGIFT.

CAmerijck. pl.

En de volgende plaetſen, die, buyten Nederlant gelegen, om de naebyheyt van 't ſelve hier bygevoeght worden; hoewel ſy de Koning van Spanje, oft de Vereenighde Staten niet toebehooren:

LUyck. pl.
't Paleys van de Biſſchop. pl.
Hoey. pr.
Aken. pl.
Gulick. pl.
't Belegh van Lingen door Amb. Spinola. pl.